This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

3 3433 08170816 0

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DE NAVORSCHER,

EEN MIDDEL TOT GEDACHTENWISSELING
EN LETTERKUNDIG VERKEER TUSSCHEN ALLEN, DIE IETS WETEN,
IETS TE VRAGEN HEBBEN, OF IETS KUNNEN OPLOSSEN.

MET BIJDRAGEN VAN DE HEEREN:

A. J. VAN DER AA; Dr. J. P. AREND; J. VAN DER BAAN; Mr. A. BACKER; J. BADON GHIJBEN; Mr. J. T. BODEL NIJENHUIS; Prof. P. BOSSCHA; J. BOUMAN; C. W. BRUINVIS; D. BUDDINGH; J. H. VAN DALE; Mr. J. DIRKS; Dr. J. C. DRABBE; Jhr. W. J. C. RAMMELMAN ELSEVIER; P. FRET; E. GERDES; Ds. B. GLASIUS; Ds. A. P. VAN GRONINGEN; Mr. M. C. VAN HALL; K. J. R. VAN HARDERWIJK; Mr. W. J. C. VAN HASSELT; Ds. O. G. HELDRING; C. J. HELLINGWERF; Dr. A. A. VAN HEUSDEN; Dr. J. J. DE HOLLANDER; J. HONIG JZN. JR.; L. J. F. JANSSEN; J. PH. VAN DER KELLEN; G. L. KEPPER; S. F. KLYNSMA; Ds. J. C. KOBUS; Mr. J. L. DE BRUYN KOPS; C. KRAMM; G. KUYPER, HZN.; W. J. LAGERWEY; J. H. VAN LENNEP; Mr. J. VAN LENNEP; Ds. H. MENSINGA; J. F. G. MEIJER; Dr. E. MOLL; J. MOULIN; J. W. MULLER; S. I. MULDER; F. NAGTGLAS; J. J. NIEUWENHUIJZEN; Mr. IS. AN. NIJHOFF; P. NIJHOFF; Ds. H. M. C. VAN OOSTERZEE; J. H. PEETSOLD; R. POSTHUMUS; Ds. IS. PRINS; J. B. RIETSTAP; M. ROEST MZ.; Dr. R. C. H. RÖMER; G. P. ROOS; G. VAN SANDWIJK; Ds. J. G. DE HOOP SCHEFFER; Dr. G. D. J. SCHOTEL; J. SCHREUDER; J. SCOTT; Jhr. H. B. VAN SMINIA; Dr. F. A. SNELLAERT; Dr. H. J. SPIJKER; F. F. C. STEINMETZ; Mr. J. H. DE STOPPELAAR; Dr. E. B. SWALUË; Mr. H. J. SWAVING; Mr. R. W. TADAMA; Dr. P. H. TYDEMAN; Dr. D. J. VEEGENS; Mr. L. G. VERNEE; Prof. L. G. VISSCHER; Dr. A. VAN DER WILLIGEN; J. J. WOLFS; Ds. P. E. VAN DER ZEE; *en velen die nog onbekend wenschen te blijven.*

Viresque acquirit eundo.

4

VIERDE JAARGANG.

AMSTERDAM, BIJ FREDERIK MULLER.

1854.

Digitized by Google

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
664438
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 19 4 L

Al gaande wint hij krachten.

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

Gedrukt bij IPENBUUR & VAN SELDAM.

Digitized by Google

Sal, mel, fel, eischt het schrift wel.

DE NAVORSCHER,

EEN MIDDEL TOT GEDACHTENWISSELING EN LETTERKUNDIG VERKEER TUSSCHEN ALLEN, DIE IETS WETEN, IETS TE VRAGEN HEBBEN, OF IETS KUNNEN OPLOSSEN.

„Die 't beter weet mag het zeggen".

Aanteekeningen.

Zonderlinge gewoonte. In eenen brief uit Engeland, tegen het einde van de vijftiende eeuw aan FAUSTUS ANDRELINUS geschreven, vertelt ERASMUS, sprekende van de schoonheid der Engelsche dames, het navolgende: »Zij hebben ook eene gewoonte, die nooit genoeg geprezen kan worden. Wanneer gij aankomt, heeten zij u welkom met zoentjes; als gij vertrekt, wordt gij met zoentjes weggezonden; keert gij terug, de omhelzingen werden herhaald; ontvangt gij een bezoek, de eerste groeten zijn met zoenen gepaard; als uwe gasten afscheid nemen, moet gij ze met kussen beschenken. In één woord, overal waar gij ook zijt, er is niets dan kussen. Och, FAUSTUS! hadt gij eens deze zachte, zoete kusjes gevoeld, gij zoudt wenschen in Engeland te blijven, niet om eene tienjarige reize, als die van SOLON, te doen, maar geheel uw leven".

NICANDER NUCIUS ook, een Grieksch reiziger, die wat later in Engeland was, schrijft aldus: »De Engelschen toonen eene groote trouwe en eenvoudigheid in hunnen omgang met de vrouwen, want deze worden bij het groeten op den mond gekust, niet alleen door die van haar huisgezin, maar zelfs door hen, die zij nooit te voren gezien hebben. Deze gewoonte schijnt hun in het geheel niet onbetamelijk". Reeds vóór ERASMUS had LAONICUS CHALCONDYLES, in zijne *Geschiedenis van het Byzantijnsche rijk en de Turksche overwinningen van* 1298 *tot* 1463, er melding van gemaakt en daarbij opgemerkt: »*νομίζεται δὲ τοῦτο καὶ ἐς τὴν Φραγτάλων χώραγ τὴν ταύτην (ταύτῃ?) πάραλογ ἄχρι Γερμαγίας*", waaruit ik afleide dat hij dezelfde gewoonte ook in deze streken moet hebben waargenomen, ofschoon het uit bovenstaande aanhalingen blijkt, dat zij ten tijde van ERASMUS op het vaste land niet meer in zwang was. Zoude nu iemand uit oudere schrijvers bewijs voor het vroeger bestaan hier te lande eener zoo lofwaardige gewoonte kunnen leveren?

Ik voeg hier nog bij den geheelen volzin van CHALCONDYLES, als ook eene allervreemdste vertaling er van door CONRAD CLAUSER, waaruit wij zien kunnen van hoe veel belang het is voor Navorschers, zoo veel mogelijk zich tot de bronnen zelve te begeven.

Νομίζεται δὲ τούτοις τὰ ἀμφὶ τὰς γυναῖκάς τε καὶ τοὺς παῖδας ἁπλοϊκώτερα, ὥστε ἀνὰ πᾶσαν τὴν νῆσον ἐπειδάν τις ἐς τὴν τοῦ ἐπιτηδείου αὐτῷ οἰκίαν ἐσίῃ καλούμενος, κύσαντα τὴν γυναῖκα οὕτω ξενίζεσθαι αὐτόν. Καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς δὲ ἁπανταχῇ παρέχονται τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας τοῖς ἐπιτηδείοις· νομίζεται δὲ τοῦτο καὶ ἐς τὴν Φραντάλων χώραν τὴν ταύτην πάραλον ἄχρι Γερμανίας, καὶ οὐδὲ αἰσχύνην τοῦτο φέρει ἑαυτοῖς, κύεσθαι τάς τε γυναῖκας αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας.

Zie hier nu de vertaling van CLAUSER; »Parva ipsis uxorum liberorumque cura est. Itaque per universam insulam hic mos servatur: quando quis amici domum ingreditur, ut primum cum amici uxore concumbat, ut deinde benigne hospitio excipiatur. In peregrinationibus quoque mutuis utuntur uxoribus amici. Eadem consuetudo observatur in Phrantalorum regione ibi maritima usque ad Germaniam. Nec probrosum ducunt uxores et filias in hunc modum impraegnari".

Verscheidene latere schrijvers zijn door deze overzetting op het dwaalspoor gebragt. Zie *The Lawes Provision for Woemen*, London 1632; ook *Class. Biog.* art. *Chalcondyles.*

De Tonometer. Is er een opteekenboek, geschikt ter bewaring van hetgeen er belangrijks in ons vaderland op het gebied van wetenschap of kunst gevonden wordt, dan is het DE NAVORSCHER. Daarom zend ik deze aanteekening, vooral ook met het doel, om eene vaderlandsche uitvinding zoo veel mogelijk bekend te doen worden, en haar daardoor te behoeden voor een lot, gelijk aan dat, hetwelk aan de *Metronome* te beurt gevallen is. Ook zij toch is Nederlandsch. WINCKEL, bekend mechanicus en horologiemaker te *Amsterdam*, is de eerste geweest, die op het denkbeeld kwam om de maat der muzijk door den slinger te regelen. Het werktuigje, dat hij ten dien einde vervaardigde, *de eerste metronome*, is na zijnen dood onder vele zijner kunstwerken publiek verkocht. (Kan een der HH. Navorschers ook opgeven, wie er thans eigenaar van is?) WINC-

Digitized by Google

KEL deelde zijn denkbeeld in vertrouwen mede aan MÄLZEL, tijdens deze, met een automaat-trompetblazer te *Amsterdam* gekomen, zich daarmede bij hem vervoegd had om er eenige herstellingen aan te laten doen. Het was naar aanleiding dezer mededeeling, dat MÄLZEL in lateren tijd de metronome vervaardigde, en thans is dit instrument algemeen bekend als »de metronome van MÄLZEL".

De uitvinding, die ik bedoel, is in zóó verre met de metronome gelijkslachtig, dat hier ook de slinger regulateur is, en wel van de toonhoogte. De uitvinder, de Heer C. VAN ARCKEN, horologiemaker te *Amsterdam*, noemt zijn werktuig *Tonometer*.

Dit instrument is de toepassing van den secondeslinger op het bekende rad van SAVART. Nu weet men, dat het rad van SAVART het bewijs aangeeft, dat hoe meer trillingen er in eenzelfde oogenblik in de lucht veroorzaakt worden, des te hooger de toon zal zijn, dien men hoort. De gewone slinger kan echter daarvoor niet dienen, en daarom wordt hier een cirkelvormig bewegende slinger gebezigd. Daardoor kan met juistheid aan het getande rad ééne omwenteling per seconde, zonder eenige tusschenpoozing, gegeven worden. Plaatst men nu op de spil, die op deze wijs éénmaal per seconde rondgaat, een rad met 440 tanden, dan zal een zacht veerkrachtig voorwerp, er tegen aangebragt, 880 trillingen per seconde veroorzaken, en men hoort: *a*. Zoo zal een rad met 264 tanden, op dezelfde spil, *c* voortbrengen; een met 297, *d*; een met 330, *e*, enz. Men begrijpt al ligt, dat elke toonhoogte dus wiskunstig zeker met den *Tonometer* bepaald kan worden. Het geluid is niet fraai, en daarom wil de Heer VAN ARCKEN de *Sirene* van CANIARD LATOUR er bij aanwenden, en is hij thans werkzaam aan een aldus te verbeteren, en te gelijk nog aanmerkelijk te vereenvoudigen *Tonometer*.

Onafhankelijk van het gebruik voor de physica, kan deze uitvinding van groot nut voor de toonkunst zijn. — Immers:

1°. Door den *Tonometer* is het mogelijk, om voor den orchesttoon overal dezelfde stemhoogte te bepalen. Alle muzijkinstrumenten, of tot heden bestaande geluidgevende voorwerpen, zijn variabel door den invloed van warmte of koude. De *Tonometer* regelt door een secondeslinger, en is dus niet onderhevig aan zoodanige wisseling. Altijd en overal kan men de noodige trillingen per seconde voor een verlangden toon voortbrengen.

2°. Bij genoegzaam op dezelfde spil geplaatste raderen kan het werktuig uitmuntende dienst bewijzen bij het stemmen van het orgel. Overbekend toch is de moeijelijkheid bij het zoogenaamd leggen der temperatuur. Immers altijd moet de stemmer de kwint op het gehoor iets of wat lager nemen (laten zweven), en men weet hoe veel zwarigheid dit oplevert. Met den *Tonometer* kan men de hoeveelheid tanden voor de aldus verlaagde kwint berekenen, en, heeft men eene aldus gestelde *chromatische* schaal (13 raderen), dan is ontegenzeggelijk de stemming met zekerheid geregeld.

G. L. KEPPER.

Volkstaal. »Een pronker kan zoo veel niet verpronken, als een slonser verslonsen".

Een behoeftige moeder, bij schraal voorzienen disch, tot haar nog hongerige kinders: »Er wordt wel meer een zak digtgebonden, die niet vol is!" PHILODEMUS.

Opmerkelijk Charter van Willem van Henegouwen, 29 *October* 1320. Het is bekend, dat in de middeneeuwen tot de gebruikelijkste straffen behoorde de verminking van eenig ligchaamsdeel, het splijten der neus, uitsteken van één of beide oogen, afsnijden der ooren, enz. Van de laatste straf komen de meeste voorbeelden ook in lateren tijd voor; zij werd nog langen tijd toegepast bij uitbanning en bij herhaling van misdaad. In 1617 werd onder anderen de beruchte TRIJN *van Hamburg* met de galg geregt, nadat zij een-en-twintig malen in hechtenis was geweest, acht malen wegens zwangerschap van pijnlijke ligchaamsstraf verschoond, doch met een strop om den hals aan de galg was ten toon gesteld, onderscheidene malen bovendien gegeesseld, vijfmalen gebrandmerkt, en voorts beide hare ooren afgesneden waren (zie J. KONING, *Lijfstraffelijke Regtsoefening in de zestiende eeuw*, bl. 31 en bijl. B., bl. 117). In de eerste helft der XIVde eeuw schijnt deze straf veelvuldig toegepast te zijn, en velen met één oor of zonder ooren te hebben geloopen. Dit blijkt uit het volgende *Charter*, door VAN MIERIS medegedeeld (*Charterboek*, II, bl. 245), waarbij Graaf WILLEM van *Henegouwen specialiter* begeerde, dat het zekeren LEMMELYN WILLEMSZOON, die door een ongelukkig toeval een stuk van zijn regter oor verloren had, niet tot schande zoude worden aangerekend. De brief *ad hoc* luidt letterlijk aldus:

„Wi WILLAEM, Grave van *Henegouwe*, maken cond, enz. dat in dien tiden, dat LEMMELYN, WILLAEMS SONE van *Dnoenec*, was beneden sinen neghen jaren, ende op enen tyd ghinc eten, daer hi spize in die hand hadde, soe quam een groet hont, die omme dier spisen wille hem beet ende scoerde een stuc van sinen hechteren oere, als wi wel ter waerhede verstaen hebben. Ende omme dat hi van den onghevalle voorsz. hier namaels ghiene blame, noch scande hebben en moghe, soe hebben wi hem desen brief ghegheven open bezeghelt met onsen zeghele. Ghegheven in *Middelburch*, des Woensdaghes na Sinte SIMON ende JUDEN dach in 't jaer onses Heeren M. CCC. ende twintich."

J. H. DE ST.

Digitized by Google

Waarom de schimpnaam »Kalf" aan Prins Maurits in zijnen tijd gegeven werd. De Hoogleeraar TYDEMAN, in zijne *Nalezing* op het VIIIste Dl. der *Gesch. des Vaderl.* door BILDERDIJK (Dl. IX van dat werk) haalt een *Vijf-lingh* aan uit de *Jammer-Liedekens ende Rijmen* enz., in 't jaar 1620 uitgegeven, welke aldus luidt:

„EUROOP, ist anders waer, wert van JUPIJN bedroghen,
Die in eens Stiers ghedaant 't Meer met haar over swam,
Maar ons *Bataafsche Maaght*, helaas! dat is geen loghen,
Die wert nu van een *Calf*, dat sy heeft opgetoghen,
Geschonden onder schyn van een onnoosel Lam."

Ter opheldering wordt hierbij gevoegd: »Dat *Kalf* te dien tijde een gewone schimpnaam van Prins MAURITS was, blijkt uit het *Herders-Liedeken*, dat N°. 1 besluit en vol schimp en schelden is op: »het *Calf*; 't onbesuisde plompe dier;" »'t *Calf* wreet en bloetgierig;" »'t bittere *Calf* vol gal en tooren" enz. enz. In eene noot aan den voet van bl. 318 zegt de Hoogleeraar: »Ik weet niet of er in de gestalte van het gelaat of houden van het hoofd iets was, dat tot dien spotnaam aanleiding geven kon, gelijk als thans (d. i. in 1836) de machtelooze partijwoede zich in Frankrijk lucht geeft, door hun koning, beschimpend, den *Peer* te noemen." — Ik geloof dat de zaak voor eene eenvoudiger uitlegging vatbaar is. Prins WILLEM van *Oranje* had zijnen zetel te *Delft;* men herinnert zich het bekende voorval met de *kalfschieterij*, waarom de Delvenaars nog ten huidigen dage, hoewel minder algemeen, soms *Kalf-schieters* worden genoemd. Nu was het reeds zóó ten tijde van den eersten WILLEM, op wien meermalen dit epitheton schijnt toegepast te zijn, gelijk blijkt uit de *Opkomste der Neder-landtsche beroerten, invoeringhe der ketteryen, kerck-schenderyen ende grouwelycke moorden, door eenen Lief-hebber der waerheydt ende der zielen saligheydt.* Ceulen, 1637, duod. bl. 309:

„Op denzelfden ooghen-blick, als dese moordt van den Prins van *Oragnien* int 52. jaer syns ouderdoms gheschiedde, eene vrouwe met den Duyvel bezeten binnen *Haerlem*, ghenaemt TRIJNTJE ALBERTS, wonende op *Bakenest*, staende by anderen (waeronder was een Borgher van *Delft*, ghenaemt DIRK BOGGEN) sprongh schielyck op eñ knipte op haeren duym ende sprack: „*Hey daer valt een vet calf.*" Verscheyde waren daer presendt, maer niemandt van allen verstont wat dat segghen van den Duyvel bediedde, tot dat men des anderen daeghs verstondt, dat den *Prince* te *Delft* doorschoten was, *welcks stadts Borghers ghemeynlyck calf-schieders* ghenoemt worden."

Zou de men nu niet mogen aannemen, dat het *soubriquet*, den vader gegeven en ook op den zoon toegepast, eerst van onschuldige beteekenis, doch weldra een schimpnaam, van lieverlede der partijwoede dienstbaar werd gemaakt tot wapen om den man te honen, die noch in karakter, noch in uiterlijk, noch in daden iets had, dat zelfs de minste aanleiding kon geven om hem te vergelijken bij een kalf?

J. H. DE ST.

Daniël Rutgers. Ik bezit een handschrift in 4°., getiteld: *Rijmoeffeningen van* DANIËL RUTGERS. Hij was de zoon van DIRK RUTGERS en CATHARINA DE NEUFVILLE, en woonde te *Amsterdam*, waarschijnlijk zijne vaderstad. In de jaren 1707 tot 1715 vervaardigde hij dezen bundel, bevattende eenige fragmenten van treurspelen, als: *Octavia*, uit het Latijn van SENECA, *Alexander de Groote*, uit het Fransch van RACINE, en *Phillis en Demophoon;* verder *de Lof van 't Buyteleeven*, eenige *Bijschriften* en een aantal *Gelegenheidsverzen*. Tot eene proeve van zijn rijmtrant geven wij de eerste regels van

Dorilas-Herderszang.
Ter Bruilofte van de Heer JACOB VAN LENNEP en Jonkvrouwe PETRONELLA DE NEUFVILLE; geviert den 6den April 1711.

Soo dra God PHEBUS met zijn sonnekoets in 't Oost,
Kwam daagen met zijn glants en door de wolken streeven,
Zong jonge DORILAS, door blijdschap aangedreeven,
Hoe dat ERGAST verkreeg zijn lang gewenste troost,
Zijn waarde GALATHEE, zijn eenge hoop en leeven,
Om wien hij zoo veel smert en onheil had geleen.
Dies deed hun trouwverbond hem uitten deeze reen:

Hoe lieflijk rijst de zon uit NEREUS kille plassen,
Daar 'k op dees heuveltop, met kruidt en groent bewassen,
Mijn vee doe graasen, en, al siende meirwaard in,
Kweel op mijn fluit een lied van braave ERGASTUS min,
Wiens egt met GALATHEE men deezen dag zal vieren.

Zoo ver mij bekend is, wordt DANIËL RUTGERS nergens vermeld en zijn zijne gedichten onuitgegeven.

J. J. NIEUWENHUIJZEN.

Collation. »Sommigen brengen daar vragen bij, andere voegen er antwoorden op, en zoo worden dingen, die lange verborgen gelegen hebben, klaar en geopenbaart" (SMARAGDUS in *Regula*, c. 42). Doch ook opmerkingen en aanteekeningen van den een kunnen nuttig zijn voor den ander, en zoo hoop ik met deze bijdrage, die ik zonder er naar te zoeken gevonden heb, iets goeds tot DE NAVORSCHER toe te brengen.

De beteekenis, die wij aan het woord *collation* hechten, is die van eenen maaltijd, meest uit koude spijs, b. v. vleesch, gebak, vruchten, bestaande. Het komt van het Lat. *collatio.* In de middeneeuwen namelijk waren de monniken gewoon, over dag te studeren en des avonds bij elkander te komen ten einde elkander het resultaat hunner studiën mede te deelen. Dit was dus *conferre*, te zamen brengen, en men noemde het daarom *collatio.* Deze oorspronkelijke ὁμιλία of συζήτησις van geletterden veranderde na verloop van tijden. Men verkwikte niet meer alleen den

Digitized by Google

geest, maar begon ook aan het ligchaam te denken. Na de *collatio* gingen de monniken tot de *bibitio* over, en eindelijk verdween de eerste voor de laatste. Over die *collatio* vond ik DURANDUS aangehaald, welke schrijver daaromtrent zegt: »Religiosi ante completorium praemittunt *collationem*, quae a Sanctis Patribus originem traxit, qui convenire, et de scripturis sacris, dictis vesperis conferre solebant". (*Divin. Rational. Offic.* l. 5, c. 9, § 11.) De Kerkvaders, waarvan hier sprake is, plagten driemaal 's weeks zulke collatiën te houden. AULUS GELLIUS zegt in zijne *Noctes Atticae*, l. 18, c. 2, dat de studerenden te *Athene* elkander noodigden, en dat op zoodanige bijeenkomsten de gastheer eene vraag voorstelde, en dan een boek van den eenen of anderen Griekschen of Latijnschen schrijver, alsmede een lauwerkrans, hem die het best geantwoord had ter belooning uitreikte. HENRY.

Verlichting in Engeland onder de regering van Hendrik VI. GIBBON verhaalt dat een zijner voorouders onthalsd is geworden, beschuldigd onder anderen, »dat hij de jeugd had bedorven door het stichten eener school". Men oordeelde dat men boeken zeer wel kon missen. Voorts werd hem als een misdaad ten laste gelegd, »dat hij tot verguizing van den Koning, diens kroon en waardigheid, een papiermolen had doen bouwen, en dat hij omgang hield met menschen, die met hem zich onderhielden over *woorden* en *werkwoorden*, en dergelijke verfoeijelijkheden, die voor Christelijke ooren ondragelijk waren". GIBBON, *Mémoires*, p. 8. POMPONIUS.

Petrus Comestor. In de abtdij van *St. Victor* te *Parijs*, las men in de voorgaande eeuw het onderstaande grafschrift:

PETRUS eram, quem petra tegit; dictusque COMESTOR,
Nunc comedor. Vivus docui, nec cesso docere
Mortuus; ut dicat qui me videt incineratum:
Quod sumus iste fuit, erimus quandoque quod iste.

Voor niet-Latinisten:

Ik was PETRUS, een steen (petra) bedekt mij; men noemde mij den eter, (COMESTOR)
Thans *word* ik gegeten. In leven onderwees ik, en ook thans, ofschoon gestorven,
Houd ik niet op te onderwijzen; want hij die mij ziet tot assche teruggekeerd, leert van mij te zeggen:
Deze is geweest wat ik ben, en eens zal ik wezen wat hij nu is.

PETUS COMESTOR werd geboren te *Troyes* in *Champagne*, en stond langen tijd aan het hoofd der theologische school te *Parijs*. Hij stierf in 1178 of 1185. — Hij is de schrijver van een Latijnsch werk over Bijbel-uitlegkunde, hetwelk gedurende bijna 300 jaren eene groote vermaardheid behouden heeft. In de XIIIde eeuw werd het vertaald door den Kanunnik GUIART DES MOULINS van *Aire*, en in de eeuw daarop volgende schreef men dit MS. meermalen af. Het exemplaar, dat bewaard wordt op de Koninklijke Bibliotheek te *Londen*, is vervaardigd in 1470 (groot in fol.) en bevat slechts een gedeelte van het werk van COMESTOR. — Aan het einde van het MS. is met dezelfde letter waarmeê de voorgaande bladen beschreven zijn, aangeteekend: »Escript par moy, — DU RIES". — De Keizerlijke Boekerij te *Parijs* bezit een ander exemplaar in handschrift van hetzelfde werk, dat Lord STANLEY in 1427 ten geschenke gaf aan den Hertog van *Glocester*. — Dit nu werd vierenveertig jaren later door een Bourgondisch edelman gekocht, die het naar Frankrijk overbragt, waar het, gedurig van eigenaar verwisselende, ten laatste gekomen is aan de Mazarinische Bibliotheek, en zich heden ten dage in de voormaals Koninklijke, nu Keizerlijke Boekerij vindt opgelegd.

A. A. A.

Vragen.

I. — *Beteekenis van sommige voornamen.* Bekend is het, dat oorspronkelijke volken hunnen kinderen namen geven, die voor hen eene algemeen verstaanbare beteekenis hebben en gewoonlijk van ziels- of ligchaamshoedanigheden ontleend zijn, als ook dat vele dier volken, vooral de Hebreën, groot gewigt aan die naamsbeteekenis hechten. Bij de beschaafde natiën van Europa is de beteekenis der voornamen veelal verloren gegaan, omdat de doopnamen bij haar gebruikelijk, of met het Christendom overgebragt, uit vreemde talen afkomstig zijn, of uit hare eigene talen oorspronkelijk, door het verloop der tijden zoodanig zijn vervormd, dat de beteekenis niet dan met moeite te vinden is. Wie alzoo de beteekenis onzer voornamen weten wil, kan haar, voor zoo ver die namen van Hebreeuwschen of Griekschen oorsprong zijn, gemakkelijk in woordenboeken van die talen op het spoor komen, even zoo die van de uit het Latijn ontleende namen, in zooverre zij bij de Romeinen *praenomina* of *cognomina* waren. Vele dezer waren echter oorspronkelijk geslachts- of familienamen, zoo als: ADRIAAN, ANTONIE (TOON), APOLLONIA (PLEUNTJE), CECILIA, CORNELIS (KEES), EMILIA, JULIUS, LUCIA, LUCRETIA, OCTAVIA, OTTO, enz., wier beteekenis dikwijls moeijelijk te vinden is, of kwalijk op een persoon kan toegepast worden. Van onze doopnamen van Germaanschen oorsprong zijn slechts weinige, als: ERNST, KOENRAAD, ROOSJE, RIJKLOF, WOLF, ZWAANTJE, enz., uit onze tegenwoordige taal verklaarbaar; de beteekenis der overige moet men uit hunne oude vormen opsporen. Voor zooveel mij bekend, wordt hierover door geen boek licht gegeven, en daarom neem ik daartoe mijn toevlugt tot DE NAVORSCHER. Om echter dit ruime veld van onderzoek eenigzins te beperken, wil ik voorloopig de Friesche voornamen uitsluiten, even als diegene, welke in lateren tijd uit het Engelsch, Spaansch, Italiaansch, enz. bij ons in gebruik zijn gekomen, als: ARTHUR, EDUARD, EMMA, enz., ALFONSUS, FERDINAND, ISABELLA, enz., zoodat mijn onderzoek zich alleenlijk uitstrekt naar die namen, welke niet van den vreemde herwaarts ingevoerd, vroeger of later bij ons in zwang waren. Om voorts geene overtollige antwoorden uit te lokken, zal ik eerst die namen

Digitized by Google

opgeven, met wier beteekenis ik bekend ben, iets dat misschien sommigen lezers van dit werk niet onaangenaam wezen zal.

ADELA (Fr. ADÈLE), ADELAÏDE, ADELINE, = *Edele vrouw;* ALBRECHT, ALBERT, ADELBERT, = *Edelbaard;* ADELRIK of ADELBERIK ; = *Adelrijk;* ADOLF, ATHOLF, ATHAULF (West-Goth.), = *Attahulp*, van het Gothische *Atta = Vader*, dus *Vaderhulp;* BAREND, BEREND, BERNARD, BERNHART, = *Beerenhart;* BRECHTJE, BERTHA, vrouwennaam van ALBERT? BRUNO, verlatijnschte vorm van *Bruin;* DIRK, DERK, DIEDERIK, THEODORIK, = *Dadenrijk;* EVERT, EVERHARD, EBERHART (Hoogd.), = *Hart eens everzwijns;* ENGELBRECHT, ENGELBERT, = *Engelbaard;* FRANS, (oudtijds FRANK) FRANCISCUS, = *Vrijman;* FREDERIK, = *Vrederijk;* FULPERT, FULBERT, = *Volbaard;* GERRIT, GEERT of GEURT, GERHARD, = *Geerhart*, *Begeerig van harte;* GOVERT, GODFRIED, = *Bevredigd met God;* HEIN, HENDRIK, HEINRICH (Hoogd.), = *Hainreich*, *Bosschenrijk;* HERMAN, (verlat. ARMINIUS) = *Heirman* (man van het leger); KAREL, KARL, = *Kerel* (een dapper man); LEENDERT, LEONARD, = *Leeuwenhart;* REIJER, = *Rijder*, *Ruiter;* RIJK, RIJKERT, RICHARD, = *Rijkhart;* ROBERT, RUPERT, ROPRECHT, RUPRECHT, = *Ruwbaard.*

Voorts stel ik als gissingen voor, dat ADELBOLD, BALDERIK en RADBOUD zamenhangen met ons *boud*, het Eng. *bold*, *moedig*, en dus beteekenen *Edel van moed*, *Rijk aan moed*, *Rad of snel van moed;* — dat HUIBERT, HUBERT, HUBRECHT oorspronkelijk heette HUGBERT, alzoo beteekent *Verschrikkelijk van baard* of *Grootbaard* (vgl. het Eng. *huge*) en zamenhangt met HUIG of HUGO. Ook vraag ik of LAMBRECHT en LAMBERT, SIEGBRECHT, SIEGEBERT en SIEGFRIED niet verklaard moeten worden door *Lambaard*, *Zegebaard* en *Zegevrede*, welke laatste naam vooral mij vreemd toeschijnt. — Aangenaam zoude het mij zijn, hiervoor meerdere zekerheid te verkrijgen, en verder de beteekenis te vernemen van: ADELGONDE, ADELHEIDE (ADELAÏDE) of ALEID, AREND, ARNOLD of ARNULF, BARROU, bij de boeren in Gelderland gebruikelijk, BERNULF, BRUNEHILDE, CLOTHILDE, CUNEGONDE, DAGOBERT, EGBERT, GEBHARD, GEERTRUIDE, GEROLF, GILBERT, GILLES, GIJSBRECHT, GODEBALD, GUNTHER, HEDWIG, HERBERT, HILDEBRAND, KASPER of JASPER, LEOPOLD, LODEWIJK, LUDWIG, CHLODWIG (CLOVIS), LOTHARIUS, LUDOLF, LUDGER, LUITGARDE, LUITPRAND, (MACHTELD of MECHTELD), MAURITS, MELIS, REINIER, REINOUT of REINALD, ROELAND, RUDOLF, RUTGER, VEIT, GWYDE (GUY), VOLKMAR, WALRAVEN, WAANDER of WEENDER, in Overijssel gebruikelijk, WICHMAN, WILLEBRAND, WILLEM of WILHELM, WOUTER of WALTER, IJSBRAND en ZWEDER.

Ik vraag dus: 1°. de beteekenis van elk dezer namen, en 2°. hoe het komt dat de uitgang *baard* of *bert* bij ons steeds in *brecht* verandert?

PHILO-GRAMMATOS.

II. — *Eeuwigdurende Almanak op eene Tabaksdoos.*

Fig. 1.

Jan. 1 31	Ap. 4 30	Sep. 9 30	—	Nov. 11 30	—	—
—	—	—	Jun. 6 30	Feb. 2 28	Ag. 8 31	Mij 5 31
Oct. 10 31	Jul. 7 31	Des. 12 31	—	Mart. 3 31	—	—
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31	1	7	6	1

Fig. 2.

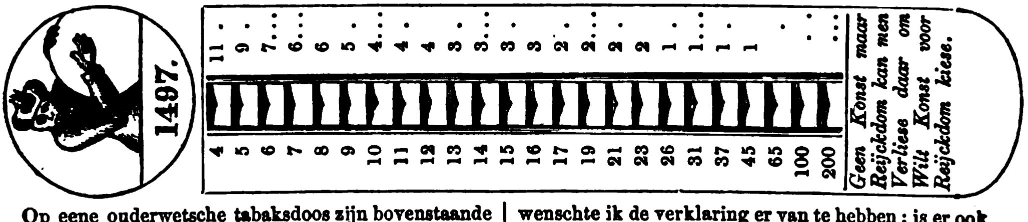

Op eene ouderwetsche tabaksdoos zijn bovenstaande figuren ingesneden, het eerste op het deksel en het tweede op den bodem. De almanak op het deksel afgebeeld is wel te ontcyferen, maar staat waarschijnlijk met het graveersel op den bodem, voorstellende een ladder aan beide zijden met cyfers bezet, in verband, af te leiden van de jaartallen (?) die er nevens geplaatst zijn. Het geheel is mij onbekend; gaarne wenschte ik de verklaring er van te hebben; is er ook een liefhebber, die haar kan en wil mededeelen?

C. J. H.

III. — *Johannes Kappeyne van de Coppello.* Aangezien ik meen, dat wijlen onze Middelburger JOHANNES KAPPEYNE VAN DE COPPELLO groote verdiensten gehad heeft als bevorderaar van het middelbaar

Digitized by Google

onderwijs, vooral te *'s Hage* gebleken, waar hij in 1833 overleden is, — en mij tot dusverre geene geregelde levensschets van dien ijverigen geleerde is voorgekomen, zoo wil ik hiermede beproeven, dezen of genen zijner talrijke vrienden of leerlingen uit te lokken om zoodanige levensschets, vooral de tijden en trappen zijner bevorderingen inhoudende, in DE NAVORSCHER te leveren, opdat aldus de nagedachtenis van dien waardigen Zeeuw in eere gehouden en der vergetelheid ontrukt moge worden. P. FRET.

IV. — *Johannes Pieter van Cappelle.* Aangezien ik meen, dat JOHANNES PIETER VAN CAPPELLE, Vlissinger van geboorte, groote verdiensten gehad heeft als geleerde en bevorderaar van onderscheidene wetenschappen bij het middelbaar en hooger onderwijs, vooral te *Amsterdam* gebleken, waar hij, zoo ik meen, in 1829 als Hoogleeraar overleden is, — en mij tot dusverre geene geregelde levensschets van dien verdienstelijken Zeeuw is voorgekomen, zoo wil ik hiermede beproeven, dezen of genen zijner familie-betrekkingen, vrienden of leerlingen uit te lokken om zoodanige levensschets, vooral den juisten tijd van geboorte en sterfte, als ook de tijden en trappen zijner bevorderingen en eene opgaaf zijner geleerde geschriften, genotene vereeringen enz. inhoudende, in DE NAVORSCHER te leveren, opdat aldus de nagedachtenis ook van dezen vermaarden Zeeuw in eere gehouden en der vergetelheid ontrukt moge worden.

P. FRET.

V. — *Pleitmemorie van Mr. P. Hartog voor Mr. T. Lievens Kersteman.* Onder andere stukken heb ik een *Pleitmemorie van Mr.* P. HARTOG, *Advocaat, voor Mr.* T. LIEVENS KERSTEMAN, *in cas crimineel, contra Mr.* JAN CORDELOIS, *r. o. eischer.* Bovenaan staat de dagteekening: 19 Dec. 1774. De beschuldigde wordt daarin op eene voortreffelijke wijze verdedigd tegen de aanklagte van opligterij, waarvoor een aantal slagtoffers als getuigen zijn opgekomen. Dit stuk acht ik van groote waarde, én om de namen van den beschuldigde en zijn verdediger, beide bekende regtsgeleerden, én om de innerlijke waarde, die 't bezit door de grondige geleerdheid er in ten toon gespreid, en de scherpzinnigheid die er in heerscht. Weinige Mrs, zelfs in onzen tijd, kunnen zulk eene pleitmemorie opstellen. — Nu wilde ik omtrent den afloop dezer zaak worden ingelicht, en of de eisch van doodstraf, door Mr. CORDELOIS gedaan, werkelijk toegewezen, dan of, wat ik betwijfel, Mr. KERSTEMAN vrijgesproken is. Kan en wil een vriendelijk lezer dezer vraag mij door middel van DE NAVORSCHER hierop antwoorden? Ik zal hem dankbaar zijn. B. A. T.

VI. — *F. de Bruyn's „Kondodad".* Voor in een exemplaar van *Kondodad of de triumpheerende edelmoedigheid, treurspel door* FREDRIK DE BRUYN. (*„nobilitas sola est atque unica virtus"*), *'t Amsterdam, bij* PIETER SPRIET, *boekverkoper, in de Taksteeg, bij 't Rokkin,* vind ik deze woorden geschreven: „Dit treurspel is zeer raar, zijnde van hetzelve maar 22 exemplaren gedrukt". Zie *Catalogus van Nederduitsche Tooneelspelen,*(van W. HEUSKES) *verkocht te Amsterdam* 19 *December* 1754, octavo n°. 161, bl. 65. Op 't vignet van het titelblad staat 't jaartal 1745. 't Is aan den heer WILLEM SOBBE, F. C. ZOON opgedragen, die ook een verzenmaker schijnt geweest te zijn, blijkens de woorden: „de Eedle Dichtkunde, waar in UE. reets zo verre gevordert zyt, dat een ieder kenner dezelve met veel Loff begroet." Behalve zijn handteekening heeft de dichter (?) zelf er „N°. 1" in geschreven.

Vraag: Wie was FREDRIK DE BRUYN? Heeft 't boekje *eenige* waarde? Wie was W. SOBBE, F. C. ZOON?

B. A. T.

VII. — *Walraven van Heeckeren tot Nettelhorst.* SCHELTEMA zegt van hem in het *Staatkundig Nederland,* na gemeld te hebben dat hij in 1693 met eene belangrijke zending naar het Zweedsche hof was belast geweest:

„Volgens familie-aanteekeningen heeft hij ook eene bezending aan Duitsche hoven bekleed."

Hij had eigenlijk moeten zeggen: „heeft hij ook eene bezending naar den Keizer en verscheidene Duitsche hoven bekleed."

Maar blijken die zendingen alleen door de familie-aanteekeningen en vermelden de geschiedenis of de archieven, b. v. de Resolutiën der Staten-Generaal, daaromtrent niets?

Wil een der HH. Navorschers daaromtrent eenige inlichtingen geven? L. v. H.

VIII. — *Van den Middach maale of Werschap.* In het derde deel, bl. 610, van K. VAN ALKEMADE'S *Nederlandsche Dischplegtigheden,* vindt men aangeteekend: „BARTHOLOMAEUS ENGELSCHMAN, en broeder van de orde van ST. FRANCISCUS, in zijn werk of XIX boeken *van den Proprieteyten der dinghen,* geprint te *Haarlem,* in folio, 1485, het IV boek, cap. XXII, *van den middach maale of werschap,* heeft er dit van:

„In den werschappen werden die luden te zamen geroepen ende die stoelen ende dije sittenen werden opgherecht. In den avontmael werden die tafelen gheordineert ende gespraeijt, ende dije gasten worden in 't hoeft van der tafel gheset ende si en gaen niet sitten, haer handen syn eerst gedwogen: ende die dochteren van den huse ende die knapen werden te zamen gheset nederwaert aen een ander tafel. Item die lepelen, die messen en die zoutvaten sal men eerst op die tafelen leghen, ende daer nae dat broot bi gedaen werden ende daer na sullen volghen veel spisen, ende die menigherhande: ende dije knechten, en die dienen of ende aen ende sien alom, of daer ijet ghebreket: ende dan sullen si vroliken ende blydeliken mit malcanderen spreken ende lachen ende wesen in groten solaes, ende daer sullen se speelluden hebben mit vedelen ende mit herpen ende mit anderen gheschal: ende men sal die winen, ende die spisen vernuwen als nu dat een ende dat ander, ende deijlen mit malcander over tafel. Daer nae sal men vruchten brenghen, als appelen, peren, noten, ende deser gelike ende oec specien. Ende als die maeltijd gedaan is, so sal men die tafelen mit ten anderen en dat daer overloept wech draghen: ende die handen weder dwaen, ende droghense. So sal men dan gode wercken der gracien betalen, ende oec den waerde dancken van sijnre goeder spisen; daer na sal men graciebier of wijn alomme schencken. Ende als dit ghedaen is, so sal men van den waert oerlof nemen, ende oec van der weerdinnen, ende een ijghelik sal gaen daer hij hoert".

Dien deze trant behaagd zie ook het volgende XXIIIste kap. *van het Avondmaale*".

Daar wij dat werk niet bezitten, en wenschten te weten wat aldaar ter laatstvermelde plaats gezegd wordt, zoo vragen wij dengene die het bezitten mogt, om ons het bedoelde in ons maandwerk mede te deelen, opdat wij betere kennis verkrijgen van de gebruiken onzer voorvaderen. J. SCHREUDER.

IX. — *Overgeslagen aanteekening in het werk „Examen Religionis" ed.* REGGIO. In 't Hebreeuwsche werk *Bechinoth Hadath,* ook met den Latijnschen titel: *Examen Religionis insignis Philosophi et Theologi* R. ELIAS DEL MEDIGO. *Librum commentario et notis illustravit* ISAACUS REGGIO, *humanitatis Professor in Imp. Reg. Gymnasio Goritiensi, Wien* 1833, wordt op bladz. 27, in den Kommentaar, bij de bespreking van een belangrijk dogmatisch onderwerp, verwezen naar

Digitized by Google

N°. 4 der achteraan geplaatste aanteekeningen. Die aanteekening wordt er echter niet gevonden; na de *derde* volgt dadelijk de *vijfde*, die op het hierboven bedoelde onderwerp geene de minste betrekking heeft, zoodat aan geene vergissing valt te denken. — Zouden er nu Navorschers zijn, die weten of deze weglating ook door anderen opgemerkt, maar, wat meer afdoet, besproken is? Is die weglating eene toevallige of opzettelijke; en welke redenen bestonden er voor het laatste? CHALOEDA.

X. — *Een Palmboom opgerigt voor Spicht.* Bladerende in de *Kinderen der Vergetelheid* van J. DEKKER ZIMMERMAN (uitgave Amsterdam, BEIJERINCK, 1826) vond ik in het 3de deeltje, bl. 167, den onderstaanden „Palmboom".

Een Palmboom,
opgerigt voor SPICHT,
bij de uitgave van zijn gedicht, enz.

SPICHT!
Uw gedicht
kwam pas in 't licht,
of ik heb het doorgebladerd,
en voor u een' krans vergaderd
in mijn dichtkunst minnend hart,
maar ik vond geen' boom, o smart!
waar ik 't palmloof plukken kon;
zie wat ik daarom verzon:
'k Maakte zelf, niet loom
met de pen een boom.
Zie hem hier
op 't papier!
Pluk nu;
ruk nu;
draal niet,
maal niet!
Knort gij;
mort gij;
scheldt gij;
snelt gij
tot gekijf
mij te lijf?
Weet: slechts degelijk gedicht
Hoopt op deeglijk palmloof, SPICHT!

Uit de daarbij gevoegde aanmerking ontwaarde ik, dat de maker een soortgelijken „palmboom" vroeger in een buitenlandsch tijdschrift gevonden had. Nu is de vraag: Kan men mij ook dat tijdschrift noemen, en bestaan er meer soortgelijke „palmboomen?"

LUDOLPH *te V.*

XI.—*Sefer Rabia van E. Milsahagi, eig. Mehlsack.* De lezing van het Hebr. werk *Sefer Rabia* van E. MILSAHAGI, eigenlijk MEHLSACK, bevattende: „Studien über die ältesten Schriften der jud. Literatur in 142 (lees: 242) Kritiken (Hasagot) über die Zunzsche Schrift: *Die Gottesdienstlichen Vorträge der Juden* (zoo mede over onderscheidene Verhandelingen van RAPOPORT). Dazu ein kurzer historischer Abriss über den Studiengang in der Philosophie und Kabbala bei den Juden, Ofen, 1837, 8°.";—(*) en van welken schrijver, volgens de getuigenis van Dr. FÜRST, nog 70 werken in MS. aanwezig zijn; — deed mij eene menigte opmerkingen op 't papier brengen, waarvan ik hier eenige mededeel, ten einde er van deskundige lezers van DE NAVORSCHER iets over te vernemen. — 1°. In het eerste hoofdstuk verklaart de schrijver, dat hij in 1833 dit zijn werk had toegezonden aan Dr. ZUNZ, van wien hij 't twee jaren later terug kreeg; dat deze geleerde had getracht vier zijner bedenkingen op te lossen, „gelijk de lezer aan het einde van dit werk zien kan". — Ik heb daarvan niets gevonden. — 2°. Op bladz. 12*b*, tweede kolom, o. a. handelende over *Sefer Jezira* en *Sefer Rasiel*, belooft MEHLSACK, dat hij in eene 5de en 6de aanteekening uitvoerig zal spreken over deze beide kabbalistische werken. Ik vind echter maar in 't geheel *drie* aanteekeningen: 1, 2 en 4; de *derde*, even als de volgende aanteekk., schijnt in de pen of onder de pers gebleven te zijn. Over mijn exemplaar dien ik ook nog het volgende te zeggen. Het heeft, volgens de paginatie, 66, doch slechts aan de eene zijde gepagineerde bladzijden. De pagina's 38—44 komen er echter tweemaal in voor, zoodat het werk eigenlijk 72 bladz. telt, behalve titel en voorrede van den uitgever BLUMENFELD. Op de laatste pagina is eene noot opgeplakt, die klaarblijkelijk op bladz. 19 *b* thuis behoort.

CHALOEDA.

(*) Dr. J. FÜRST, *Bibliotheca Judaica*, II., p. 379.

XII. — *Merwan II.* Het einde van deze geschiedenis niet kunnende ontwarren, roep ik de welwillendheid der HH. Navorschers in.

Bij sommigen vind ik, dat MERWAN II door ABDALAH, den oom van Kalif ABOU of ABUL ABBAS SAFAH bij *Mosul* a°. 749 geslagen zijnde, de vlugt naar *Egypte* nam, en daar vermoord werd; waarop genoemde ABUL ABBAS, Kalif van *Perzië*, den troon beklom.

In de *Atlas Historique*, Amsterdam 1718, zie ik echter, dat ZULCIMIN of SOLIMAN, Emir el Moslemim in *Perzië*, MERWAN II in 754 versloeg, hem het hoofd deed afhouwen en diens gansche geslacht uitroeide; dat daarop ZULCIMIN door de Perzen als Kalif erkend werd, en bovengenoemde ABUL ABBAS in *Syrië*.

Nu vraag ik ten eerste: wie versloeg MERWAN? ten tweede: zoo het ZULCIMIN was, in welke betrekking stond ABUL ABBAS tot hem? ten derde: hoe kwam in dat geval ABUL ABBAS tot den troon? ten vierde: in geval het ABDALAH was, wat is er dan van ZULCIMIN? en ten vijfde: welk is hier het ware jaartal, 749 of 754? BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS.

XIII. — *„Het belegh van Leyden", in Toneelen en Uytkomsten.* Wie is de auteur van, en waar en wanneer is uitgegeven *Het belegh van Leyden, in Toneelen en Uytkomsten*, aanvangende (het eerste Toneel, de eerste Uitkomst):

VALDES. (om —
Volvoert u last; gaat, loopt, en keert terstond weêr-

en eindigende (vijfde Toneel, eerste Uitkomst):

VAN DER WERF.
. . . . wij
Voor eeuwig zijn verlost van Spaanse dwinglandy —

een stuk in 4°. van 96 bladz. in één band, zonder titel, gebonden met *„Het ontzet van Leyden"*, evenzeer „in Toneelen en Uitkomsten", en, naar het schijnt, van denzelfden onbekenden dichter? V.

XIV.—*Bekers en roemers van Anna Maria à Schurman.* Onder degenen die zich, als Nederlanders, eenen welverdienden naam hebben verworven door het schrijven of snijden van spreuken met zeer kunstige trekletters op bekers of roemers, of het stippen van beeldtenissen op glas, verdient vooral genoemd te worden ANNA MARIA A SCHURMAN of VAN SCHUURMAN; ja zelfs stelt de Heer Mr. JACOBUS SCHELTEMA (zie zijn werk: *Anna en Maria Tesselschade, de dochters van Roemer Visscher*, in de aanteekening op bl. 64) den arbeid harer handen boven dien van ROEMER VISSCHER's dochters. Ook de Heer Dr. G. D. J. SCHOTEL zwaait haar, in zijn dezer dagen in het licht verschenen werk: *Anna Maria van Schurman*, bl. 16, dienaangaande allen lof toe, wanneer hij zegt:

Digitized by Google

„Met verbazende vlugheid en sierlijkheid gebruikte zij den diamant, en beschreef zij bokalen, roemers, fluiten, drinkschalen op schroeven en andere glazen, die zij haren vrienden en bezoekers ten geschenke aanbood. Op het deksel van een dezer glazen, door haar aan den beroemden oudheidkundige JOH. SMITH, te *Nijmegen*, vereerd, las men in fiksche en bevallige trekletters: „„*Hilaris cupis esse sodales?*"" Op den beker zelven: „„*Pallada cum Baccho si bene jungis, eris.*""

Is er ook een van de Heeren lezers van DE NAVORSCHER, die mij zou kunnen zeggen: 1°. Of de door den Heer SCHOTEL beschrevene bokaal of beker nog bestaat en waar? 2°. Of er nog meerdere glazen of roemers, door ANNA MARIA A SCHURMAN bewerkt, in wezen zijn, behalve de reeds opgenoemde, en het glas van VIGLIUS VAN ZUICHEM VAN AIJTTA, in het kabinet van den Heer Mr. G. A. G. VAN MAANEN, Procureur-Generaal bij den Hoogen Raad der Nederlanden, te *'s Hage*, en zoo ja, waar? (Zie SCHOTEL, t. a. p. en *Kronijk van het Hist. Genootschap te Utrecht*, 1849, bl. 252 en 325.)

Met alle mededeelingen, het bovenstaande betreffende, hetzij door DE NAVORSCHER, hetzij op eene andere wijze, zal ik mij zeer verpligt rekenen.

Mr. L. G. VERNÉE.

XV. — *Archief van Oudewater.* Aangezien de oude publieke stukken, betreffende de stad *Oudewater*, b. v. geboorte- en sterfregisters enz., van vóór 1575 in die stad niet aanwezig zijn, zoo wenschte men te weten of alle dergelijke stukken bij de verwoesting zijn verloren gegaan, dan of zij elders zijn heengezonden en aldaar nog bewaard worden?

ARIUS.

Antwoorden.

Uit het Hollandsch in 't Engelsch vertaalde verzen (III.; bl. 31, Vr. 11). De Heer BUDDINGH' kan *twintig* uit het Hollandsch in 't Engelsch vertaalde gedichten vinden in: *Flowers of poetry and patriotism. From the Dutch. By* S. SANDERS. *Rotterdam, printed for* F. HARTMAN, 1833. (kl. 8°. VI en 97 blz.) Mogt de Heer BUDDINGH' dit boekje ter inzage begeeren, dan zal 't hem op aanvrage in DE NAVORSCHER worden toegezonden.

E. G. LING.

Uit het Hollandsch in 't Engelsch vertaalde verzen. Twee uit het Hollandsch in 't Engelsch vertaalde verzen vindt men in den *Amsterd. Studenten-Almanak* van 1838, bl. 157 en 158.

B——

Uit het Hollandsch in 't Engelsch vertaalde verzen. Behalve de ter aangehaalde plaatse reeds genoemde vertolkingen ook van het volkslied, heeft men nog de vertaling door BOWRING van BORGER'S *Ode aan den Ryn.*

G. P. ROOS.

Uit het Hollandsch in 't Engelsch vertaalde verzen. In de *Poëzy van* J. P. HASEBROEK, tweeden druk, treft men op bl. 287 en 292 twee in het Engelsch vertaalde verzen van dezen dichter aan. Het eerste is eene overbrenging van *Gewijde Non*, in 't Engelsch vertolkt door Dr. N. BEETS. Het tweede: *O, Sluit voor het woelen der togten uw ziel*, is in die taal overgebragt door J. J. L. TEN KATE.

THEODORIK.

[Het is bijkans overbodig hier te verwijzen op DE NAVORSCHER, III.; bl. 107, 117 en 118.]

Het geslacht der Morgan's (III.; bl. 31, Vr. 12). Onder de officieren, die met de Engelsche krijgsmagt onder den Graaf van LEYCESTER zich naar de *Nederlanden* begaven, telde men leden van *Engeland's* aanzienlijkste geslachten, waarvan ik alleen te noemen heb de BALFORD'S, BRUCE'S, BYRON'S, CECIL'S, MACQUAY'S, MORGAN'S, NORRITS'S, SCOT'S, SIDNEY'S en VERE'S.

Dat de MORGAN'S tot de aanzienlijken behoorden, blijkt genoegzaam uit hunne vermaagschapping aan voorname adellijke familiën, met name MERODE en MARNIX.

De onder mij berustende aanteekeningen, betreffende officieren uit Engelsche geslachten gesproten, en die vroeger en ook later in betrekking stonden tot het Nederlandsche krijgswezen, stellen mij, ofschoon ze niet volledig zijn, in staat om voor een gedeelte de vraag van SCR. te beantwoorden aangaande het geslacht MORGAN.

»THOMAS MORGAN, Ridder, wordt door den Graaf van *Leycester* benoemd tot Gouverneur van *Bergen op Zoom* en onderhoorige forten, bij commissie van 24 September 1588".

Op de *Staten van Oorlog* van 1597, en laatstelijk in 1613 (voor zoo verre eene onvolledige verzameling dier *Staten* mij heeft veroorloofd ze na te sporen) is eene post uitgetrokken voor weduwegeld, ten behoeve der vrouw van den overleden »Collonel MORGAN". Op den laatstvermelden *Staat* van 1613 vindt men die uitgave aldus vermeld:

»Vrouwe ANNA VAN MERODE, weduwe van den Kolonel MORGAN, ten lijve van haer ende van MAURITZ MORGAN ofte den lancxtleuende van dien xiic £ tsjrs. —: c £".

Op den *Staat van Oorlog* van 1608 is ter repartitie van de provincie *Holland*, »het vendel voetvolck" gebragt »van MORGAN".

»Den 24sten December 1642 wordt JOHN CROMWELL op een Commissie van de Raad van State benoemd tot Colonel over het regiment van wijlen den Colonel MORGAN". (Zie NAVORSCHER, II.; bl. 228.)

»Den 7den Januarij 1648 wordt de Heer VAN BEVERWEERDT door de Staten-Generaal aangesteld tot Gouverneur van *Bergen op Zoom*, in plaats van wijlen CHARLES MORGAN".

Zou de laatstgenoemde ook die CHARLES MORGAN kunnen zijn, die gehuwd was met ELISABETH VAN MARNIX, dochter van den Heer van *St. Aldegonde*, en die 34 of 35 jaren vroeger, ter nagedachtenis zijner »gewenschte gemalinne" eene graftombe deed verrijzen in de Oude of *St. Hippolytus* Kerk te *Delft*?

Digitized by Google

»THOMAS MORGAN wordt door den Raad van State benoemd tot Kapitein over de kompagnie van wijlen zijnen in 1642 of 1643 overleden neef MORGAN, over welke hij toen, uit hoofde zijner minderjarigheid, het bevel niet op zich kon nemen. Commissie 21 Februarij 1650".

Behalve het vorenstaande, kan men den geslachtsnaam van MORGAN nog dikwerf aangeteekend zien op de officiële legerlijsten.

A. A. A.

Het geslacht der Morgan's. JAKOB MORGAN komt als Staatsgezind lid van de vroedschap der stad *Schiedam* voor, en was een der drie, welke de beruchte conventie van het jaar 1782 niet onderteekenden. Zie Dr. A. MAAS, in het *Jaarboekje voor Schiedam*, 1853, bl. 46.

GEEN SCHIEDAMMER.

Het geslacht der Morgan's. De oprigter van de graftombe voor ELIZABETH VAN MARNIX, dochter van MARNIX van *St. Aldegonde*, in de Oude Kerk te *Delft*, was haar echtgenoot, de Ridder CAREL MORGAN, gelijk blijkt uit het opschrift op genoemde tombe, en vooral uit dat op haar grafzerk, hetwelk medegedeeld wordt in de *Verzameling van Gedenkstukken in Nederland* door P. TIMARETEN, Dl. I, bl. 14. Volgens dat opschrift overleed zij in 1608, eene dochter nalatende, welke ANNA was geheeten. Gemelden CAREL MORGAN treffen wij allereerst ten jare 1600 als kapitein eener compagnie aan in den slag bij *Nieuwpoort*. In Augustus 1602 werd hij voor *Grave* gewond, en lange jaren daarna diende hij, aan het hoofd van een Engelsch regiment, eerst weder onzen Staat, en daarna, in den dertigjarigen oorlog, den Koning van *Denemarken*, en wel met den rang van Luitenant-Generaal der Infanterie en Artillerie. Hij kwam in 1629 met het regiment in Nederlandsche dienst terug en werd in 1632 voor *Maastricht* zwaar gewond. (Zie ook WAGENAAR, Dl. XI, bl. 154, schoon CAREL op het register wordt verward met THOMAS MORGAN, hieronder vermeld). Later werd hij Gouverneur van *Bergen op den Zoom*. De tijd van zijn sterven is ons niet bekend. Hij voerde tot wapen: *d'or au griffon de sable.* (Zie *Verzamelde Berigten omtrent de Krijgsbevelhebbers bij Nieuwpoort*, Utrecht 1836, bl. 34 (door Mr. C. L. SCHÜLLER).

Of nu deze CAREL MORGAN de Kolonel MORGAN geweest is, wiens plaats na zijn overlijden in 1642 door JOHN CROMWELL vervuld werd (zie NAVORSCHER, II.; bl. 228) durven wij niet beslissen, hoewel het ons zeer waarschijnlijk voorkomt. Jammer is het, dat in de Aanteekening van A. A. A. daar ter plaatse de voornaam niet vermeld wordt; dan ware de vraag in eens opgelost; maar dit is een gebrek vooral bij de meeste Nederlandsche geschiedschrijvers, om de voornamen der bevelhebbers niet altijd, of in 't geheel niet te noemen, waardoor somtijds groote verwarring onder verschillende personen van éénen naam ontstaat.

Behalve CAREL MORGAN treffen wij nog aan:

THOMAS MORGAN, bevelhebber der Engelsche vrijwilligers in 1572. Hij verdedigde in 1586 *Rijnberk* tegen PARMA, en in 1588 *Bergen op den Zoom* met roem tegen denzelfden veldheer. Zie WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, Dl. VIII, bl. 134 en 290; ADR. 'S GRAVESANDE, *Tweede Eeuwgedachtenis der Middelburgsche Vrijheid* enz., bl. 197, ofschoon op 't register aldaar verkeerdelijk WALTER genoemd; WIERSBITZKY, *De Tachtigjarige Oorlog* enz., Dl. I, bl. 609. THOMAS MORGAN was gehuwd met ANNA, Baronesse van *Merode*, die hij in den winter van 1589 uit *Dordrecht* schaakte, en die na zijnen dood in 1597 hertrouwde met JUSTINUS VAN NASSAU, onechten zoon van WILLEM I. Zie SCHÜLLER, t. a. p., bl. 12.

WALTER MORGAN, — sneuvelt in 1572 in een gevecht onder HIERONYMUS TSEERAERTS tegen de Spanjaarden bij *Zoutelande*. Zie 'S GRAVESANDE, t. a. p., bl. 250.

ROBBERT MORGAN, »Kapitein ten dienste dezer landen". Hij was gehuwd met ELIZABETH VAN VALKENBORG, weduwe DE VEER. Zie SCHOTEL, *Kerkelijk Dordrecht*, Dl. II, bl. 107.

HENRY MORGAN, Engelsch Vrijbuiter in de Amerikaansche zeeën in 't laatst der XVIIde eeuw. Zie *Biographie Universelle*, T. XIII, p. 257.

WILLIAM MORGAN, Directeur van eene groote maatschappij van levensverzekering, overleden in 1833. Zie *Kunst- en Letterbode*, 1833, Dl. II, bl. 337 en *Biographie Universelle*, T. XIII, p. 258.

Welke MORGAN in 1733 te *Amsterdam* in 4°. eene *Beschrijving van Barbarijen* heeft uitgegeven, die vermeld wordt in het *Naamregister* van ABKOUDE en ARRENBERG, bl. 299, is mij niet gebleken.

Ten slotte vermelden wij dat DAVID, GUALTHERUS, MAURITS, PHILIPPUS en THOMAS MORGAN, alle Engelsche geleerden, opgenoemd worden in JÖCHER'S *Lexicon*, T. III, p. 669.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Het geslacht der Morgan's. SCR. zij medegedeeld, dat ik omtrent het geslacht der MORGAN'S het volgende gevonden heb in OEXMELIN, *Hist. des Indes Occidentales*, over zekeren MORGAN. »Hij was een Engelschman, in de provincie *Wallis* geboren, die zich door zijne zeerooverijen als boekanier bekend heeft gemaakt. Hij had zich langen tijd op het eiland *Barbados*, een van de Kanarische eilanden, opgehouden, en leerde dáár de Jamaïcasche taal, waarna hij zich naar *Cuba* begaf, en verscheidene malen een rijken buit behaalde. Naderhand werd hij door de zeeroovers tot Vice-Admiraal van hunne vloot aangesteld, met welke hij de eilanden *San Catharina*, op

Digitized by Google

de kust van *Nicaragua*, en *Costa Rica* innam. Na deze verheffing trok hij weder naar *Cuba*, waar hij eene landing deed, benevens eenen togt naar de noordelijke kusten van *Panama*, waar hij insgelijks landende, de stad *Porto-bello* plunderde. Vervolgens verzamelde hij zijn volk op het eiland *San Domingo*, en trok van daar in het goudrijk *Nieuw-Castilië*, waar de stad *Maracaïbo* een gelijk lot onderging. In het jaar 1670 plunderde en verbrandde hij de stad *Panama*; maar hij veranderde kort daarna van levenswijze, en huwde op het eiland *Jamaïca* met eene dochter van een der voornaamste beämbten van het eiland".

Niets anders is mij omtrent het geslacht der MORGAN's bekend.

F. F. C. STEINMETZ.

Het geslacht der Morgan's. HENRY MORGAN, berucht aanvoerder van Engelsche vrijbuiters, was de zoon van eenen rijken pachter in *Wallis*. Nadat hij eenige gelukkige togten had gedaan, werd hij in vriendschap aangenomen door MANSFIELD, eenen ouden vrijbuiter, die hem tot Vice-Admiraal benoemde. Na diens dood in 1668 werd MORGAN door zijne rotgezellen tot opperhoofd verkozen, en verzamelde hij 12 vaartuigen van verschillende grootte, met 700 koppen bemand. Hij viel eerst eene stad op het eiland *Cuba* aan, nam *Porto-bello* stormenderhand in, oefende daar vele wreedheden uit, en zag door het welgelukken zijner strooptogtên het aantal zijner manschappen aanmerkelijk toenemen. Hij verwoestte de vesting *Maracaïbo*, plunderde eene naburige stad, *Gibraltar* genaamd, en begaf zich in 1669 naar *Jamaïca*, met het voornemen om van zijn reeds aanzienlijk vermogen rustig te leven. Maar in het volgende jaar, aan de aanzoeken zijner makkers gehoor hebbende gegeven, stak hij met 37 schepen in zee, maakte zich meester van het eiland *Santa Catalina*, en van eene vesting aan de rivier *Chagres* gelegen. Van hier begaf hij zich met 1300 manschappen naar *Panama*, nam die stad in, legde haar in de asch, behandelde *Porto-bello* met gelijke wreedheid, en rekende zich zelven, ten nadeele zijner medgezellen, een aanzienlijk deel van den ontzaggelijken buit toe. Eenen opstand van zijne onderhoorigen vreezende, ging hij met drie andere schepen onder zeil, waarvan de gezagvoerders aan dezelfde trouwloosheid schuldig waren, en kwam met hen overeen, de zeerooverij *nooit* te laten varen. Eensklaps echter werden zijne kaperijen gestuit door eene afkondiging van den Koning van *Engeland*, die voortaan in goede verstandhouding met den Koning van *Spanje* wenschte te leven. MORGAN zelf kreeg bevel om naar *Europa* te komen, en zich tegen de klagten van den Spaanschen Koning en zijne onderdanen te verdedigen. In lateren tijd schijnt hij zich verbeterd te hebben; want hij kwam naar *Jamaïca* terug, huwde aldaar, en eindigde zijne dagen in rust en vrede in hoogen ouderdom.

THOMAS MORGAN, zoowel leeraar als geneesheer, werd geboren in 1743, en schreef (het *Conversations-Lexicon* zegt in 1737!) *de Zedekundige Wijsgeer*, uitgegeven te *Londen*.

Lady MORGAN, dochter van den tooneelspeler OWERSON, gemalin van Dr. MORGAN, vervaardigde verschillende zeer hooggeschatte romans, reisbeschrijvingen, enz. Onder anderen: *St. Clair or Heiress of Desmond; The Novice of St. Dominic; Patriotic Sketches of Ireland; O'Donnel, a Natural Tale; The wild Irish Girl.* Voorts *Reizen* door *Frankrijk* en *Italië*. — In *Dublin* geboren, bereisde zij in 1816 *Frankrijk* en *Italië*, en keerde ten jare 1823 in hare vaderstad terug. In 1829 deed zij op nieuw eene reis naar *Frankrijk*, even als in 1833 naar *België*. De vrucht van deze laatste reis was haar roman: *The Princess or the Beguine.*

P. E. VAN DER ZEE.

Het geslacht der Morgan's. Uit de *Sententiën van het Hof van Friesland* van 20 Oct. 1670, 11 April 1671, 4 Febr. 1673, 13 Febr. en 2 Junij 1674, blijkt dat JOHAN MORGAN gehuwd was met MARIA VAN LOO, dochter van ALBERT (of ALBERTUS) VAN LOO en van CORNELIA BOMMERTSd. UILENBURGH, bij wie hij verwekte:

a. CAREL MORGAN, die, even als zijn vader, vaandrig is geweest;

b. ALBERT MORGAN;

c. MARIA (of MARIA CORNELIA) MORGAN,— trouwde N. DONDERS, bij wien JOANNA ADRIANA DONDERS.

Zie *Stamboek van den Ouden en Lateren Frieschen Adel*, Leeuwarden 1846, op de familie VAN LOO, III fragm. gener. 3 en aant. 7.

Dit werk, waarvan slechts honderd-vijftig exemplaren gedrukt zijn, en hetwelk vele geschiedkundige aanteekeningen inhoudt, bevat een register (64 bl. in folio, in 2 kolom.) van namen dier familiën, welke aan de daarin voorkomende Friesche zijn gehuwd geweest; omtrent de meeste hiervan kan men in den tekst, die er telkens bij is aangehaald, nadere inlichtingen bekomen.

D. H. H.

Het geslacht der Morgan's. Omstreeks 1677 gaf Koning KAREL II van *Engeland* commissie aan LEWIS MORGAN en eenige andere personen, om getuigen te verhooren in een regtsgeding tusschen JOHN HIGGENINS ter eenre, en ROBERT, Graaf van *Lindesey*, benevens den Gouverneur der O. I. Compagnie, ter andere zijde. Welligt behoorde deze persoon tot de bedoelde familie.

R. W. S.

Het geslacht der Morgan's. De Kolonel MORGAN van het Staatsche leger was vermoedelijk CHARLES MORGAN, die ook in 1642 als Gouverneur van *Bergen-op-Zoom* vervangen

Digitized by Google

werd door den Graaf van *Nassau*, Heer van *Beverweerd*. Zie de lijst der Gouverneurs bij J. FAURE, *Hist. Abrégée de la Ville de Bergen op den Zoom*, La Haye 1761. MORGAN wordt aldaar genoemd: »Général au service du Danemarc". Hij werd bevelhebber der stad in 1633, schoon de lijst 1613 opgeeft, dat noodwendig fautief is, dewijl zijn voorganger in 1619 aankwam. Ook leest men van hem, dat hij, die ook bij *Nieuwpoort* streed, in Augustus 1602 voor *Grave* werd gewond, en vele jaren daarna heeft gediend aan het hoofd van een *Engelsch* regiment, eerst bij dezen Staat en daarna in den 30jarigen oorlog bij den Koning van *Denemarken*, met den rang van Luitenant-Generaal der Infanterie en Artillerie; dat hij in 1629 met het regiment in Nederlandsche dienst terug kwam en in 1632 voor *Maastricht* zwaar gewond werd. Hij had gehuwd ELISABETH, dochter van PHILIPS VAN MARNIX, Heer van *St. Aldegonde*, bij wie hij eene dochter had, ANNA genaamd. Voor zijne vrouw, in 1608 overleden, liet hij eene graftombe vervaardigen in de Oude Kerk te *Delft*, waarop het jaartal 1611; zie TIMARETEN, *Afbeeld. en Verzam. v. Gedenkstuk.*, 's Hage 1777, I.; bl. 14. Vergelijk voorts AITZEMA, *Zaken van Staat en Oorlog*, I.; bl. 648; *Verzamelde Berigten over de Krijgsbevelhebbers bij Nieuwpoort*, 2 *Julij* 1600, Utrecht 1836, bl. 12 en 33, alwaar het wapen van MORGAN wordt beschreven als *d'or au griffon de sable*, 't welk echter niet overeenkomt met dat op vorengemelde graftombe. Onder een brief uit *Bergen-op-Zoom*, dd. 30 Maart 1634, teekent hij zich CHA: MORGAN.

Nog vind ik THOMAS MORGAN, Engelsch Kolonel en insgelijks Gouverneur van *Bergen-op-Zoom* in 1588 tot 1596, wanneer hij door PAULUS BAX werd vervangen; zie de lijst bij FAURE, volgens welke hij reeds in 1587 PH. SIDNEY opvolgde. In 1589 huwde hij ANNA, de dochter van den Baron VAN MERODE, na haar te *Dordt* geschaakt te hebben; zij huwde later JUSTINUS VAN NASSAU; zie de vorengenoemde *Berigten over de Krijgsbevelhebbers bij Nieuwpoort*, bl. 12; ook BOR, *Nederl. Oorl.*, Boek XXV, bl. 381, alwaar, bl. 340, over zijne benoeming tot Gouverneur en het verschil daarover. In 1586 was hij binnen *Rijnberk*; zie WAGENAAR *Vad. Hist.*, Dl. VIII, bl. 134 en 290. — Van den *Predikant* MORGAN is mij niets bekend, doch de naam MORGAN is bij de Engelschen zeer algemeen.

V. D. N.

Het vuur brandt als een lier (III.; bl. 31, Vr. 13). Zou dit niet beteekenen: »het vuur brandt zoo vrolijk als een lier speelt?" Zoo zegt men, wanneer eenig werk op eene vlugge, voorspoedige wijze verrigt wordt: »dat gaat als een lier op den Zondag"; d. i. »het gaat zeer goed voort, het werk vlot vrij wel," enz. — Wil men het woord *lier* in verband brengen met *branden*, welligt heeft men dan te denken aan eene zamenstelling met een wortel *li*, die in *licht*, *flikkeren*, *glimmen*, enz. gevonden wordt, en *glans*, *licht*, moet te kennen geven. Misschien ziet *lier* op het knetteren van het vuur, zoo als *lier* dan ook afgeleid wordt van een wortel *la-ar*, die hoorbaarheid aanduidt. Welligt ook dat *lier* verwant is aan het *lier* in *lierlaauw*, enz.

J. H. VAN DALE.

[De verklaring in het begin van dit antwoord ontvingen wij insgelijks van den Hr. P. E. VAN DER ZEE.]

Het vuur brandt als een lier. Ik herinner mij eens door mijn vader te hebben hooren verhalen, dat het versje:

> FRANS, brandt de lamp nog?
> Ja moeder, als *een lier*.
> ABRAM, wat doe je daar?
> Ik kus de meid bij 't vier. enz. —

zoo wonderbaar in zamenhang, onbegrijpelijk is, daar eene *lier*, (*lyra*) als muzijkinstrument niets gemeens heeft noch kan hebben met het vuur. Doch de zaak wordt duidelijker, wanneer men weet, dat de *lier* hier bedoeld geene zoodanige is, maar wel *het gesternte: de Lier*, 't welk des nachts met vonkelenden luister aan het uitspansel schittert. Als men toch dit aanneemt, dan is het vreemde van het gezegde geheel weggenomen, en de betrekking tusschen vuur en het licht der sterren springt dadelijk in het oog.

V. H.

Sint Anna Schapraai (III.; bl. 31, Vr. 17). Wanneer jonge dochters den ouderdom van dertig jaren bereiken, zegt men in deze streken, dat ze »in de osseweide gaan", en gebeurt het wel, dat men haar uit scherts op den verjaardag een papieren of houten sleutel aanbiedt, als om haar het hek van de weide te openen. Kan dit op de eene of andere wijze met de *St. Anna Schapraai* zamenhangen?

J. H. VAN DALE.

Sint Anna-Schapraai. »Ze is, of ze blijft veur Sint Anna schapraoi". Deze spreekwijze is naar alle waarschijnlijkheid ontleend aan eene der vele legenden, die de Roomsche kerk van SINT ANNA, de moeder van MARIA, bewaard heeft. Zij toch schijnt, met SINT BARBARA, in sommige streken, zoo als *Braband* en *Munsterland*, bij gelegenheid eener huwelijksvoltrekking nog al eens in aanmerking te komen. Hierover zie men de verklaring van het spreekwoord: »Daar loopt wat van ST. ANNA onder", in J. P. SPRENGER VAN EIJK'S *Vaderl. Spreekw. en Spreekwoordel. Zegswijzen, bijzonder aan het Landleven ontleend.* (Naschrift, bl. IX—XII.)

J. J. WOLFS.

Sint Anna Schapraai is *de spijskas van* ST. ANNA. Daar nu van de profetesse ANNA (door de R. K. kerk voor heilig verklaard) bij LUKAS (II: vs. 36) getuigd wordt, dat zij »tot grooten ouderdom was gekomen, en met haren man

Digitized by Google

zeven jaren had geleefd van haren maagdom af, en eene weduwe van omtrent vier-en-tachtig jaren was", — was hare *schaprade* de *schaprade* eener ongehuwde vier-en-tachtig jaar lang volgens sommigen, of althans, indien die vier-en-tachtig jaar niet den duur van haar weduwenstaat, maar den leeftijd dien ze bereikt had aanduiden, toch zestig jaar of daaromstreeks. *Blijven voor St. Anna schapraai* is derhalve 't zelfde als *ongehuwd blijven*, indien het meisje althans reeds zeven jaar de puberteit te boven is.

CONSTANTER.

[Wij hebben met deze verklaring vollen vrede, al mogen wij ook niet voorbijzien, dat, in den Roomsch-kerkelijken zin, het epitheton „Sint" (immers naar ons beste weten) niet toekomt aan die oude en waarlijk vrome profetesse ANNA, waarvan LUKAS een zoo treffend, aandoenlijk getuigenis opgeteekend heeft. Juist gesproken, is er, als men heeft opgemerkt, geene andere *Sint*-ANNA dan MARIA's onderstelde moeder, zij, wier feesttijd invalt op den 28sten Julij, en van wie de legende verhaalt dat hare beenderen in 754 uit *Palestina* naar *Konstantinopel* zijn overgevoerd, sints welk tijdstip vele Westersche kerken er prat op zijn van haar afkomstige reliquiën te bezitten.]

Droes en Drusus (III.; bl. 31, Vr. 18). Behalve SLICHTENHORST, leidt ook TUINMAN *droes* van DRUSUS af, » die zynen naam en gedachtenis in deze gewesten verschrikkelijk had gemaakt, gelijk SCANDERBEG by de Turken". *Fakkel der Nederd. Taale*, bl. 73. Ook Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH, *Nederl. Overleveringen en Godenleer*, bl. 191, zegt, met PICARDT het woord *Droes* voor eene verbastering van *Drusus* te moeten houden. KILIAEN geeft: »Gigas, homo valens, homo membris et mole valens, fortis bellator".

Met meer regt evenwel meenen wij het volgende voor de afleiding dezes woords te mogen aanvoeren. BILDERDIJK wil juist omgekeerd *Drusus* van het Duitsche *draus*, *droes* of *druis* afleiden, en houdt *droes* met *drost* (gezag, magt, geweld) van *droën*, nu in 't Hoogduitsch overig als *drohen* (*dreigen*). Onze vroegere schrijvers kenden ook *druust*, beide voor geweld en gedruisch. *Verkl. Geslachtlijst*, Dl. I, bl. 167. Ook TEN KATE brengt *droes* met *druis* in verband. D. BUDDINGH', *Verh. over het Westland*, bl. 115 en 116, naar welk werk wij den navorschenden lezer verwijzen, houdt *Droes*, Hoogd. *Druss, Truss* (onzen *Drud?*) voor een boom- of woudreus, zijnde de Noordsche *Thrudr*, die kracht aan de natuurvoortbrengselen verleent. Hij maakt echter, na eenige nasporingen, onderscheid tusschen »*Drud* als woud-, en *Droes* als waterreus: den eersten als weldadig, den laatsten als boos-kwaadaardig, die als *Drus* ook als de verpersoonlijkte ziekte of pest kan geacht worden, waarvoor de woordafleiding van GRIMM pleit".

Het booze wezen voert in alle talen der Christenheid eene menigte namen, welke uit het Heidendom ontleend zijn, en *de Droes hale hem*, voor *de Duivel hale hem*, is eene bij ons volk niet ongewone zegswijze. N. WESTENDORP, *Noordsche Mythologie*, in de *Werken van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leyden*, Dl. II, bl. 160. J. J. WOLFS.

Droes en Drusus. Beide woorden hebben, naar mijne overtuiging, veel onderling verband, maar meer op taal- dan geschiedkundigen grondslag. *Droes* of *droos*, praeter. van *dreuzen* of *driezen*, waarvan ons *driest*, beteekent *stout*, *aanmatigend zijn*; en *droesem* is *gisting*, b. v. van wijn, van bloed, waarvan de *droes* bij de paarden, deze bij de oude Duitschers reeds gevreesde paardenziekte. *Drusus* leidt BILDERDIJK af van het oude *droën*, nu het Hoogd. *drohen*, *dreigen*, in toepassing op den gebieder, magt- of geweldhebber, later *draus*, ook wel *droes* en van daar *drost* genoemd. Wij zouden dus veel liever (het woord of den naam) *Drusus* van den *droes*, dan wel den *droes* van *Drusus* willen doen afstammen, en misschien zouden de oude Germaansche volken, die DRUSUS zoo groote eer en achting toedroegen, het wel met ons eens kunnen geweest zijn. P. N.

[Over den oorsprong van het bewuste woord verwijst J. M. insgelijks naar BILDERDIJK's *Geslachtlijst*; en over *drost* of *drôs*, in de beteekenis van *duivel*, naar GRIMM's *Deut. Myth.* S. 299 en 561 der eerste uitgave. — J. SCHREUDER haalt de volgende plaats aan uit E. BUIS, *Woordenb.* D. III, bl. 399: „De gracht van DRUSUS is de vaart die NERO CLAUDIUS DRUSUS heeft doen graven, om den Rhijn met den IJssel te vereenigen. Deze DRUSUS wierd, na men verhaald, van de bewoners daaromtrent zoo gevreest, dat zij hunne kinderen wanneer zij ongehoorzaam waren met den DROES bedreigden."

Ofschoon wij aan PICARDT dat hoog gezag als geschiedvorscher en taalkenner weigeren, hetwelk hem, naar het schijnt, door de Heeren STEINMETZ te *Kampen* en W. D. V. wordt toegekend, vinde echter zijn gevoelen over het besprokene onderwerp, ons door hen medegedeeld, hier eene plaats:

„'t Is een Erf-geruchte, van de Ouders, Voor- en Voor-Ouders geërft op de kinderen, dat de *Droes*, naar dat hy gebouwt hadde het Huys *Teeklenburgh*, ook soude gebouwt hebben het Huys *Benthem*. Maer wie is dese *Droes?* Niet de Duyvel; want die en bouwt geen Casteelen of Palleysen op Steen-rotsen: maer een andere *Droes*. DRUSUS GERMANICUS, stief-soon van den glorieusen keyser AUGUSTO, etc. etc., DRUSUS is geweest Burgermeester tot *Roomen*, en te gelyck Opper-Veldt-Overste over dat machtige Roomsche Heyr, dat dese Landen bestreden heeft: Een man, niet minder wys en verstandigh in zynen Tabbert op 't Capitolium als dapper en strytbaer in zyne wapenen in 't Veldt; maer seer wreedt, Barbaris, en Tyrannis, die niemant ontsien en heeft, maer al te samen aan swaerden en spiessen geregen die hem eenighsins in 't oogh waren. Hierom zyn d'Ingesetenen deser Landen soo verschrickt en vertsaeght geweest voor hem, dat haer de hayren te berge stonden, soo wanneer zy maer zyne schaduwe sagen, of zynen naem hoorden noemen. Hierom zyn onse Voorouders in gewoonte geraeckt, soo wanneer zy yemant vloecken, of yet quaets toe-wenschen wilden, soo wensten zy hem den *Drusum* of *Droes* op den hals, dat die hem

Digitized by Google

halen sonde; waer uyt eyndelyck gevolght is, dat den naem DRUSI gedegenereert is in den naem des Duyvels, alsoo dat men hier te Lande door den *Droes*, niemant anders verstaet, als den Duyvel. etc. etc.

Hiervan daen komt dat oude geruchte, 't welck men oock in seer oude geschreven memorien vindt, dat die *Droes* het Huys *Benthem* gebouwt heeft. En dit wert mede bevestight met de naem van de seer steyle en hooge steen-klippe, staende dight onder 't Huys *Benthem*, aan de Noort-West-zyde, die altyd van oudts genaemt is geweest *Droes-Stoel*, en de platte Steen, die boven daer op light, *Droes-Kussen*, welcke beyde niet alleen gewach maken van DRUSO, maer geven oock te kennen dat DRUSUS desen hoogen klip voor zynen Stoel of Throon moet gebruyckt hebben." etc. etc.

PICARDT, *Korte Beschryvinge van eenige Vergetene en Verborgene Antiquiteiten der Provintien en Landen gelegen tusschen de Noord-Zee, de Yssel, Emse en Lippe, waer by gevoeght zyn: Annales Drenthiæ*, etc. etc., bl. 94, 95 en 96.]

Pauwelion (III.; bl. 32, Vr. 20). *Pauwelion* of *pauwelioen* is *tent, paviljoen*.

In onze m. n. l. letterkunde komt dit woord meermalen voor, b. v. in den *Roman van Heinric en Margriete van Limborch, gedicht door* HEINRIC, *uitgegeven door* Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH, II.; bl. 244:

Die nu waren, gelooft mi das,
Comen met haren baroenen
Toter heydenen *pauwelioenen*,
Daer si vromelec dore reden.

In de *Rijmkronijk van* MELIS STOKE, Dl. III.; bl. 343, haalt HUYDECOPER aan *Gravenberg* f. 27 c.:

Das gevilde waz uf und zu tal
Vollez *paulunen* geslagen.

en zegt: »*gevilde* is *veld*: en *paulunen*, dat ook voorkomt bij E. BENINGA, p. 140, in de uitgave van MATTHAEUS, zijn *pauwelioenen*, gelijk men van ouds schreef".

J. J. WOLFS.

Pauwelion. Het woord *Pauwelion*, dat in vroegere geschriften meermalen voorkomt, wordt ook wel *paulunen* geschreven. In de *Chron. van Holl. door den Klerk* leest men, bl. 99: »die zeer vervaert ende belast was dat was die Grave v. *Loon* ende heeft daer om zyn tenten ende *pauwelyonen* laten staen", enz. In de *Hist. van Oostfriesl.* door E. BENINGA vindt men: »daer na bewesen sich de Friesen gelyck wo by Heer WITTEN, oock by Grave WILHELM den jungen van *Hollandt*, als se mit Heer WITTE by ohne quemen, schlogen se der Flamingen over 10000 ohne de gefangen und gewunnen 1100 schepen und 90 *paulunen*". Ter verklaring diene hetgeen men bij den laatstgenoemden schrijver iets later leest: »alsо Grave JOHAN van *Henegouw* tho lande quam uppet *Zuiderveen* umtrent *Staveren*, daer sloech he syne *Paulum edder Tenten* up by St. Adolphus Closter".

Dr. RÖMER.

Pauwelion. Een der duidelijkste plaatsen, dat *Pauwelion pavillon* of *tent* beteekent, vindt men bij VAN MAERLANT, *DBoek van den houte*, vs. 299:

Datsi sloeghen hare *pauwelioene*
In den dale van Ebroene.

J. G. D. S.

Pauwelion. LODEWIJK VAN VELTHEM in zijn *Spiegel Historiael*, bl. 240, zegt:

Die nu heet die berch van Weelden
Daer lagen die Franken up ende speelden
In hare tenten ende *pauwelyonen*.

.. ELSEVIER.

Pauwelion. In JAN VAN HEELU's *Slag van Woeringen* leest men, vs. 5308—9:

Ende vele riepen: „Ten *pauwelioenen!*
Laet ons die aue slaen."

waarop WILLEMS aanteekent: »*tenten, paviljoenen*".

Ook in 't Oudhoogduitsch wordt dit woord aangetroffen, blijkens twee in WACKERNAGEL's, *Altd. Lesebuch* (Neue Ausg. d. 2. Aufl.) overgenomen geschriften van de XIIIde eeuw. In het eene (S. 744, vs. 22—24) leest men:

man sach dâ *pauwelûnen*,
manic keiserlich gezelt
ûf geslagen an daz felt.

in 't andere (S. 775): »Bennen den *pauiliune* was alle die gereitscaf di man gedenken mohte. Min her quam int *pauilìun* ont sah ein dat herlihste bedde vur im gemaht stan dat he ie me gesin hede". In 't glossarium verklaart WACKERNAGEL de onderschrapte woorden met *Zelt*, Fr. *pavillon*.

Het woord *pauwelion*, in het door LABORANTER t. a. p. medegedeelde voorbeeld, zal dus beteekenen: *tent, paviljoen*, of welligt dáár: *woning, verblijf*.

CHALOEDA.

[Van geen ander gevoelen zijn B., N. N. en CONSTANTER; zoo ook L. J.

„*Pauwelion*", zegt hij, „is eene bedorven schrijfwijze en uitspraak van *pavillon, pavilioen* bij KILIAEN. Eene der aldaar opgegeven beteekenissen zal de schilders-rekening (zie NAVORSCHER III.; bl. 32) genoegzaam ophelderen, welke de echtheid schijnt te staven van gelijksoortige, die men als spotachtig verdicht beschouwt. En waarom ook zouden zij niet echt zijn? In de Luthersche hoofdkerk te *Bremen* heb ik, vóór vele jaren, eene schilderij gezien, het laatste oordeel voorstellende; de dooden komen er alle naakt uit de graven, de duivel alleen heeft een roode broek en blaauw buis aan. Er hangen ook de portretten van de koningen van *Juda* en *Israël*."

Na al het aangevoerde, moge de Heer P. E. VAN DER ZEE zelf de juistheid zijner gissing beoordeelen, of „*Pauwelion* ook kon afkomen van *Pauwel*, eene Italiaansche munt, hetzelfde als *Paolo*, geldende 27 cents;" — en de Heer J. H. VAN DALE zijne vraag beantwoorden:

„Kan met „de satans *Pauwelion*" ook bedoeld worden APOLLYON, die vermeld en afgebeeld wordt in BUNJAN, *Eens Christens reize naar de eeuwigheid*?"]

Loegenaar (III.; bl. 32, Vr. 21.) Zou het niet een *vuur* of *licht*, een teeken door *vuur* of

Digitized by Google

licht kunnen beteekenen? En is het woord ook afkomstig van het oude *loeche*, *vlam*?

C. & A.

[G. P. ROOS en W. willen hier gedacht hebben aan een loggenaar, een logboek, om het dagboek enz. te controleren.]

De »Mozes" van Rochus van den Honert (III. bl. 32, Vr. 23.) Uit den 313den der *Brieven* van P. C. HOOFT (uitg. van HUYDECOPER) blijkt, dat het lofdicht op het treurspel: *Moses de Tafelbreker* (niet: *de Wetverzamelaar*), in HOOFT's *Mengelwerken* te vinden, vervaardigd werd 19 December 1631. Wij mogen derhalve aannemen, dat de *Moses* in dat zelfde jaar het licht heeft gezien. 't Was een Latijnsch treurspel en had tot titel: *Moses Nomoclastes*, als blijkt uit het *elogium* van C. BARLAEUS in zijne *Poëmata* (apud J. BLAEU 1655) Part. I, p. 477. De gedichten van BARLAEUS vloeijen over van de meest overtuigende blijken, hoe groot zijne vriendschap, zoowel als die van C. HUYGENS en HOOFT, voor VAN DEN HONERT was, waaromtrent nog vergeleken kan worden HOOFT's 337ste *Brief*. In den aangehaalden 313den wordt nog melding gemaakt van een treurspel, vroeger door VAN DEN HONERT vervaardigd en getiteld: *Thamar*, waaraan GROTIUS, in zijne *Poëmata* (apud HIER. DE VOGEL, L. B. 1645) p. 268, een lofdicht wijdde, Bekend is, dat VAN DEN HONERT Curator der Leydsche Akademie en Gecommitteerde van wege *Holland* en *Westfriesland* ter Synode-Nationaal te *Dordrecht* geweest is, Zijne werken schijnen zeldzaam; mij kwamen ze nooit onder het oog. (*) Misschien is er iets over te vinden in het werk van PEERLKAMP over de Nederlanders, welke de Latijnsche dichtkunst hebben beoefend, dat mij voor 't oogenblik niet ter hand is (†).

CONSTANTER.

De »Mozes" van Rochus van den Honert. Van dezen dichter zijn mij slechts de titels van twee zijner Bijbelsche treurspelen bekend. 1°. *Thamar*, treurspel uit 2 *Sam.* XIII en FLAV. JOSEPHUS, lib. VII, cap. 7. Te Leyden 1611 bij PAET, in 8°. — 2°. *Mozes de Tafelbreker*. Leyden ibid. 1611.

J. C. K.

»Orgelgebruik" van Huighens (III.; bl. 32, Vr. 24). C. HUYGENS gaf zijne *Diatribe de Organorum in templis usu et abusu* uit in 1640; een exemplaar daarvan is, meen ik, voorhanden op de stads-bibliotheek te *Haarlem*. P. C. HOOFT noodigde zijn neef J. VAN WICKEVOORT op de lectuur van het kortelings uitgekomen werk, 1 Julij 1640 (zie zijne *Brieven*, 632, ed. HUYDEC.) en bedacht het den 6den September deszelfden jaars (zie *Brief* 643 en 644), met een lofdicht, in zijne *Mengelwerken* te vinden, daarin het voorbeeld volgende van C. BARLAEUS; zie diens *Poëmata*, Part. II, p. 260.

CONSTANTER.

[Het jaar der uitgave (1640) van dit belangrijk geschrift van HUYGENS, is QUIESCENDO gebleken uit de *Responsa prudentum ad autorem Dissertationis de Organo in Ecclesiis Confoed. Belgii* (Lugd. Bat. ex off. ELSEVIRIORUM) 1641, 12°. — Hiermede stemt ook in V. D. N., op gezag van KIST en ROIJAARDS, *Arch. v. Kerkel. Gesch.*, Dl. X, bl. 264 enz. „In den *Catalogus d. Bibl. van* J. KONING, 1833, N°. 1352 in 8°., vindt men", zegt hij, „een exemplaar vermeld, Leiden, 1641. Welligt is dit ééne en dezelfde uitgave, en het jaartal misschien op het *titelblad* en op de *titelplaat* verschillend aangegeven, gelijk dit het geval was met de latere uitgave, welke op het *titelblad* „Amsterdam 1659", en op de *titelplaat* »1660" voert. Dit geschrift van HUYGENS werd op het Slot te *Muiden* door het gezelschap van den Drost HOOFT gelezen; zie KONING, *Gesch.* van dat Slot, bl. 76". — De Heer .. ELSEVIER twijfelt aan het bestaan eener uitgave van het genoemde werk in 1640. Naar zijne opgave, berust op de Koninklijke Bibliotheek te *'s Hage* een exemplaar, getiteld: *Gebruyck of ongebruyck van 't Orgel in de Kerken der Vereenigde Nederlanden.* Tot Leyden by BONAVENTURA en ABRAHAM ELSEVIER, 1641, in 8°. en 140 bl., met eene opdragt van CONSTANTYN HUYGENS aan de regering van *'s Hage* van den 22sten Januarij 1641 (*). Hij meent alle reden te hebben te vermoeden, dat in 1641 twee drukken van het bewuste werk in het licht zijn verschenen. De herdruk te *Amsterdam*, 1660, is verrijkt met eenige zangen op het titelblad, en een portret met de spreuk „Constanter". Onder de geschriften tegen dit werk komt er een voor van JAN JANSZ. CALCKMAN, getiteld: *Antidotum. Tegengift van 't gebruyck of ongebruyck van 't Orgel.* 's Hage, 1641.]

De dood van Iperen (III.; bl. 32, Vr. 25), In N. G. VAN KAMPEN's *Gezigten in Holland en België*, leest men omtrent deze spreekwijze het navolgende: »Oudtijds waren hare moerassen (van de stad *Yperen*) zeer ongezond, en was toen de Hollandsche spreekwijze voor iemand, die er ziekelijk uitziet: *Hij is de dood van Yperen.*

J. G. D. S.

De dood van Iperen. Ten aanzien van dit spreekwoord neem ik de vrijheid J. M. te verwijzen naar het *Archief voor Nederlandsche Taalkunde, verzameld door* Dr. A. DE JAGER, Dl. IV, St. 1, alwaar men, bl. 39, daaromtrent het volgende leest:

»Het is bekend, dat men in eenige onzer Nederlandsche Provinciën een spreekwoord heeft: » Hij ziet er uit als de dood van Yperen". Dit spreekwoord wordt gebezigd, als men iemand wil aanduiden, die er zeer ma-

---

(*) Zelfs is er geen exemplaar van te vinden in de rijke verzameling van *Nederlandsche Tooneelstukken* op de bibliotheek der Leidsche Maatschappij van Nederl. Letterkunde. *Aanm. v. h. Bestuur.*

(†) PEERLKAMP maakt geen melding van VAN DEN HONERT in zijne bekroonde prijsverhandeling: *de vita, doctrina et facultate Nederlandorum qui carmina Latina composuerunt.* Edit. altera, Harl. 1838. *Aanm. v. h. Bestuur.*

(*) Waarschijnlijk is dit eene Nederduitsche vertaling of bewerking van het Latijnsche geschrift, het jaar te voren uitgegeven, en waarvan de titel hier boven door CONSTANTER is medegedeeld. *Aanm. v. h. Bestuur.*

Digitized by Google

ger, akelig en vervallen uitziet; ook gebruikt men het wel eens van iemand, die zeer sterk door eene ziekte vermagerd is. Meestal echter wordt het in een spottenden toon gebruikt, wanneer men eenen onbekenden, mageren man ziet; en dan zegt men wel eens: *daar is de dood van Yperen.*

„Waarvan zou dat spreekwoord wel zijnen oorsprong ontleend hebben? Men verschilt zeer veel, om den oorsprong van dit spreekwoord, dat toch in of uit *Iperen*, eene bekende stad in onze Nederlandsche Provincie *West-Vlaanderen*, oorspronkelijk is, op te geven. Men wil, dat het volgende tot dat spreekwoord aanleiding heeft gegeven. Voor eenige eeuwen heerschte er in die stad eene verschrikkelijke pest (eenigen denken hier aan de *zwarte pest*, welke in het midden der veertiende eeuw geheel Azië en Europa doortrekkende, ontzaggelijke verwoestingen aanrigtede), welke het grootste gedeelte der inwoners ten grave sleepte. Nadat deze pest ophield, vervaardigden de overgeblevenen eene zeer magere, afschuwelijke beeldtenis van den dood, en plaatsten dezelve boven eene pomp, of boven een ander openbaar gebouw, om de gedachtenis van die pest te bewaren. De tijd, die alles vernietigt, heeft ook dit beeld doen vervallen, doch het gezegde: „de dood van Iperen" is tot nog toe een spreekwoord gebleven.

„Anderen willen, dat de pest, welke aanleiding tot dat beeld en tot dat spreekwoord zou hebben gegeven, heeft plaats gehad in het laatste der XVIde eeuw, omdat men leest dat de eerste Bisschop van *Iperen*, MARTEN BOUDEWIJNS, bijgenaamd RIETHOVIUS of VAN RIETHOVEN, omdat hij te *Riethoven*, een dorp in de Provincie *Noord-Braband*, geboren was, in het jaar 1583 door de pest gestorven is, en dat men ter gedachtenis van den eersten Bisschop dat beeld zou hebben opgerigt. Anderen echter zijn van gedachte, dat het jaar 1583 niet naauwkeurig is, maar dat hij zou gestorven zijn omtrent het midden der XVIde eeuw, te *Trente*, aan de pest. Het is immers bekend, dat het befaamd Concilie van *Trente*, hetwelk begon in 1545 en eindigde in 1563, wegens de pest, welke in 1547 in die stad heerschte, verlegd werd naar *Bologne*. M. RIETHOVIUS, die in 1559 tot Bisschop van *Iperen* werd verkozen, was lid van het genoemde Concilie. Meer hebben wij van den dood van *Iperen* niet kunnen ontdekken".

L. *te V.*

[Dit berigt van Dr. DE JAGER vindt men, wat den hoofdinhoud betreft, ook in het *Letterkundig Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak*, 1825, D. II, blz. 364, 365, waaruit de Hr. J. J. WOLFS het ten gevalle van J M. aan ons heeft medegedeeld.]

Geschiedenis der Nederlandsche Tijdschriften (III.; bl. 32, Vr. 26). Iets „voorgewerkt" (is dit een goed woord?) vindt J. M. in VAN KAMPEN'S *Geschiedenis der Nederl. Letterk.*, Dl. II, bl. 230 volgg. THEODORIK.

[Men zie ook bl. 157 en Dl. III, bl. 550. Op hoedanige wijze het denkbeeld, dat aan de oprigting van het Parijsche *Journal des Savants* (1666) ten grondslag verstrekte, ten onzent in oefening gebragt is, allereerst door BAYLE in zijne vermaarde *Nouvelles de la République des Lettres* (1684); daarna door BASNAGE, JEAN LE CLERC en andere Fransche Protestanten in eene reeks van periodieke werken aan letterkundige kritiek en geschiedenis toegewijd; eindelijk door onzen landgenoot J. VAN EFFEN in zijne in 't Fransch opgestelde tijdschriften (voorgangers van zijn *Hollandsche Spectator*), en door de schrijvers van de *Republiek der Geleerden* (1710—1748), eersteling van een groot aantal Nederlandsche maandwerken van dezelfde of althans daarmeê verwante bestemming: — dit alles vindt men ook in korte maar belangrijke trekken aangetoond door Mr. H. J. KOENEN, in zijne *Vestiging en Invloed der Fransche Vluchtelingen*, enz. bl. 245 volgg. — Wij herinneren voorts het opgeteekende in DE NAVORSCHER, III.; bl. 380.

Dat „voorwerken" goed Hollandsch zoude zijn, gelooven wij met onzen vriend THEODORIK wel ontkennend te mogen beantwoorden.]

Boothia Felix (III.; bl. 32, Vr. 27). „Toen de Engelsche zeekapitein JOHN ROSS in 1818 van zijne eerste reis in het Noorden teruggekeerd was, verklaarde hij, door eene zonderlinge zinsbegoocheling misleid, de Straat van *Lancaster* gesloten door eene bergketen, aan welke hij den naam van *Crokersbergen* gaf. De Luitenant PARRY drong evenwel reeds in Mei van het volgende jaar de Straat van *Lancaster* door, en bewees dus dat die zoogenaamde *Crokersbergen* slechts eene hersenschim waren. Hierdoor was de roem van JOHN ROSS zeer beneveld; doch in 1828 zocht hij dien te herstellen, en verzocht tot dat einde de hulp en medewerking der regering, welk verzoek echter te vergeefs was. Hij werd derhalve genoodzaakt, zijne toevlugt te nemen tot een rijken Londenschen landbouwer (?), den Heer FELIX BOOTH, die hem in staat stelde het schip *Victory* uit te rusten. Hiermede vertrok hij in het jaar 1829, drong in *Regent's Inlet* door, en onderzocht de westelijke kust van dat land, aan welke hij den naam gaf van *Boothia*, ter eere van zijn edelmoedigen beschermer". *Algemeen Handelsblad* van 25 Julij ll. (Tweede Editie). J. J. WOLFS.

[Dus ook B. H., W. D. V., PARADISI en BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS, waarvan de eerste verwijst naar KRAMER'S *Woordenboek* en naar de *Tweede Ontdekkingsreis van* JOHN ROSS *naar de Noordpoolgewesten*, — W. D. V. Sir FELIX BOOTH Sheriff van Londen noemt in 1828—1829 en diens overlijden stelt in 1850, — PARADISI als den juisten tijd der ontdekking van *Boothia Felix* opgeeft: Augustus 1829. Hoe de Hr. G. P. ROOS er toe gekomen is om BOOTH als een der officieren van Kapitein ROSS aan te zien, verklaren wij niet te kunnen begrijpen.]

Bezweringen bij de Ouden (III.; bl. 32, Vr. 28). In 't vorige jaar verscheen te *Londen* een werk van J. C. COLQUHOUN, *The History of*

Digitized by Google

Magic, Witchcraft and Animal Magnetism; 2 vols.

De refᵗ. in *Athenaeum*, Nº. 1262, zegt onder anderen dit: »Much of the earlier portions of the volumes is devoted to the proof that animal magnetism was known to the ancients". J. M.

Bezweringen [*het Magnetismus?*] *bij de Ouden.* Ik schrijf het volgende over, dat ik juist bij APULEJUS ontmoet heb, als eene zeer vroege zinspeling op het Mesmerisme:

»Quin et illud mecum reputo, posse animum humanum, praesertim puerilem et simplicem, seu carminum avocamento, sive odorum delenimento, soporari, et ad oblivionem praesentium externari; et paulisper remota corporis memoriâ, redigi ac redire ad naturam suam, quae est immortalis scilicet et divina: atque ita, veluti quodam sopore, futura rerum praesagire". — APULEJUS, *Apol.*, p. 475, Delph. ed.

Aangeteekend door RECHABITE in NOTES AND QUERIES, Vol. VI, p. 8.

[Het zou gewis niet moeijelijk zijn, de Neo-Platonische literatuur van die dagen te baat te nemen, om deze verklaring van APULEJUS met eene menigte andere van dezelfde of althans naauw verwante strekking te vermeerderen, waarin zich de mystische, ecstatische, magische, theurgische elementen, van welke zoo als men weet dat stelsel opgevuld was, somtijds al op zeer vreemdsoortige wijze geopenbaard hebben. Met het oog op deze verschijnsels in de wijsbegeerte van die eeuwen, van welke ook APULEJUS een ijverige kweekeling geweest is, komt het ons bij den eersten blik nog al gewaagd voor, de hier aangehaalde woorden zoo dadelijk als eene zinspeling op ons hedendaagsch Mesmerisme te beschouwen.

Door den Heer J. SCHREUDER is eene vraag geopperd, nog al overeenkomst hebbende met die vroegere van J. M., waarop wij thans de ontvangene berigten wedergeven. Is er, dus luidt zij, ook nog heden ten dage eenige, en zoo ja, welke, praktijk van die wetenschap tot uitdrijving des duivels, waarvan, naar het getuigenis der H. S. (zie o. a. *Hand.* XIX: 13) oudtijds sommige der Joden geacht werden beoefenaars te zijn, en wier ontdekking, of liever ontvangst door Goddelijke begunstiging, wij bij FLAVIUS JOSEPHUS, *Joodsche Oudh.*, B. VIII, H. II, § 324, aan SALOMO vinden toegeschreven? Ter wille ook van J. M. gelooven wij het niet onbelangrijk, de bedoelde plaats van dezen schrijver uit het stuk van onzen Correspondent hier over te brengen. Wij lezen daar namelijk aldus:

„God gunde SALOMON ook de kennis om tot hulpe der menschen verscheijdene geneesmiddelen toe te stellen, onder welke ook zulke waaren, die de kracht hadden om booze geesten te verdrijven, zo datze nooit durfden wederkeren. Deze manier van uitdrijvinge is nog in groot gebruik onder die van onze landaard; en ik heb eenen Jood gezien genaamd ELIAZAR, die in de tegenwoordigheijd van den Keijzer VESPASIANUS, zijn... zoon en veelen zijner Hoofdlieden en Soldaten, verscheijdene die bezeten waren verloste. Hij hechtte aan den neus des bezetenen eenen ring, onder wiens zegel zekere wortel besloten was, van welken SALOMON zich tot dat gebruik bediende; en zo dra er de booze geest de lucht afkreeg, wierp hij den zieken ter aarde, en verliet hem; als dan sprak hij dezelfde woorden, welke SALOMON bij geschrift nagelaaten had, en terwijl hij van dien vorst gewag maakte, verboodt hij den booze geest weder te komen. Doch om den kracht zijner bezweeringe nog bet te toonen, vulde hy eene kruijk met water en beval den boozen geest die om verre te stooten, om door dat teken te doen zien dat hij uit den bezeetenen gevaaren was, en den booze geest gehoorzaamde hem."]

Zemelknooper; Flikflooien; Viezevazen (III.; bl. 32, Vr. 30). Anderen mogen voor mij spreken, omdat hun antwoord, naar 't mij voorkomt, geheel afdoende is.

HOEUFFT, *Bredaasch Taaleigen*, op *Zemelen*: »*Zemelen* is hier (*Breda*), hoezeer niet bij uitsluiting eigendommelijk, *treuzelen*, langzaam en langwijlig spreken. KILIAEN zet het over en omschrijft het: »frivola scrupulose agere et gravia ignave; *Semelachtig*: metaphorice, scrupulosus, nimis curiosus in re levi, et lentus in opere. *Semeler*: scrupulosus in re parvi momenti, curiosus rerum frivolarum, ignavus in re gravi, et cunctator". Men zegt ook hier, gelijk op meer plaatsen gezegd wordt, een »*zemelknooper*".

Tot bijvoegsel wijs ik nog op de klankverwantschap van *zemelen*, *femelen*, *teemen*; het *knoopen* zal er aan verbonden zijn, om nog sterker het nietige en vruchtelooze van zulk werk te doen uitkomen. *Flikflooijen* is verklaard in het *Taalkundig Magazijn*, Dl. I, bl. 293 en 374. Evenzoo is het met *viezevazen* in A. DE JAGER'S *Verscheidenheden uit het gebied der Nederl. Taalkunde*, waar het blijkt dat *vaze* (bij KILIAEN *phantasia*, *delirium*), wortelwoord van 't Hoogd. *faseln*, ons *bazelen*, tot deze spreekwijs, bij zeer gewone klankwisseling, aanleiding gegeven heeft.

CONSTANTER.

Zemelknooper; Flikflooien; Viezevazen. *Zemelknoopen* van *Zemel*, Oud-Duitsch *Semola*, *Simila*; Boh. *Semel*; Oud-Fransch *Simille*, fijn meel; Lat. *Simila*, *Similago*, weitermeel; verwant aan 't Hoogd. *Same*; Oud-Duitsch *Sami*, *Sam*; Perz. *Zemen*; Ital. *Semino*; Fr. *Semence*; Ind. *Sumara*, zaad, zaadkorrel, kiem. Oorspronkelijk schijnt het woord *Zemen* geweest te zijn. Van hier *Zemelknoopen*, iets knoopen dat niet veel beteekent en het eigenlijke *meel* niet is (TERWEN).

Flikflooien. Van *vleijen*, van waar *flooijen*, *streelen*, *strijken* en *flikken*, oppronken, opschikken, zoo als *schoenflikker*, een die schoenen oppronkt, *opflikken*, d.i. opschikken. *Flooijen* komt ook van *fleeuwen*, *fleemen*, iemand naar den mond praten. *Flikflooijen* is dus zoo veel als: glad strijkende opschikken, streelen en vleijen, pluimstrijken, alzoo meer doen dan noodig is, zich anders vertoonen dan men is. (TUINMAN en TERWEN.)

Viezevazen. Van *vies* (bijv. naamw. en bijw.) »walging verwekkende en ondervindende". TEN KATE leidt het met *vasten* van denzelfden wortel af. Van hier *viezevaas* en *viezevazen* = grillen. In dezen zin werd het in de vorige eeuw te *'s Gravenhage* gebezigd door VAN STRAA-

Digitized by Google

TEN, welke in de kerk in slaap gevallen, ontwaakte, zich voor de glazen plaatste en vrij wat geraas maakte, om opgemerkt en verlost te worden. Toen nu eenigen dit geraas bemerkten en staan bleven, zeide hij:

Wilt niet schrikken of u verbazen,
't Zijn geen grillen of *viezevazen*: (glazen.
Maar 't is meester VAN STRAATEN, die staat voor de

Uit de aangegevene afleidingen zal nu het verband wel blijken. Alle deze uitdrukkingen geven schijnheiligheid en ongemeendheid te kennen, weshalve daarbij nog wel konden worden gevoegd: *fikfakkerij*, *tiktakken*, *wiegewagen*, *flatéren* (van φλυαρεῖν, beuzelklap snateren) en *pluimstrijken*.

P. E. VAN DER ZEE.

»*Hij loopt om gest en kaneelwater*" (III.; bl. 32, Vr. 31). Lees: *om gest en kneedwater*; hij is nog maar een (bakkers) leerling!

G. P. ROOS.

»*Hij loopt om gest en kaneelwater; heeft nog zoo veel kruiken te bestellen*". In deze streken zegt men: *hij gaat* of *loopt meê voor gist en kneewater*, ook wel *kaneelwater*. Dit heeft alsdan de beteekenis, dat de bedoelde »hij" maar mede loopt, zonder dat er veel acht op hem geslagen wordt en zonder dat hij eenige wezenlijke dienst bewijst. — Eveneens zeggen de kinderen die aan 't spelen zijn, van die kleintjes, welke zij vredeshalve en slechts voor de leus bij hun spel toelaten, dat ze *meêdoen voor spek en appels*. J. H. VAN DALE.

Het Reglement van de Groote School te Leyden, 16 *Maart* 1393 (III.; bl. 34, Vr. XVI). Van de cursyf gedrukte woorden verklaar ik: *gramarien* door *grammatica; congruum* en *incongruum* door *regelmatige* en *onregelmatige verbuiging*, beide van zelfstandige naamw. en werkw.; *logijc* door *logica*, waartoe het *suppositum* en de *consequentia* (*q̄sequentium*) behoort en ook het *tractatus veterum artium* (waarschijnlijk een schoolboek van dien tijd) *schijnt* te behooren. De rest verklaart zich gemakkelijk uit de toenmalige gewoonte, dat de latijnsche schooljongens in de kerk plagten te zingen, hoewel het mij duister is van waar de vreemde vorm *ṽsikken*, d. i. *versikken*, komt, tenzij het van *versekine* verbasterd is, — en nog duisterder, hoe in *Leyden* een methode van cantilleren en zingen was ingevoerd, die geheel van de gewone afweek. Wat de Heer ..R. E. *sinilike* las, zal wel *suũlike* zijn, met een haakje boven de tweede *u*, d. i. *suuerlike* = *zuiver*. CONSTANTER.

Middeneeuwsch eedsformulier van den beul te Middelburg (III.; bl. 34, Vr. XVII). Door 't geen de vrager zelf bij zijne belangrijke aanteekeningen voegde, is er weinig antwoord meer noodig. Dat in elke stad, waar halsregt geoefend werd, zulk een beëediging in gebruik was, lijdt wel geen twijfel en zou met officiëele stukken uit de notulen van de stedelijke besturen gemakkelijk te staven zijn. Te regt is de vrager van zijne meening teruggekomen, dat het verbod van *op vrouwen te leven* den scherpregter het coelibaat zou hebben opgelegd. 't Beteekent, wat DAMHOUDER hem reeds geleerd heeft: *ne sint publici scortatores*. Te *Amsterdam* was dit anders en hielden de beul en zijn knechten huizen van openbare ontucht, maar mogten daarom ook alleen in de Pijlsteeg wonen. Het *eijeren garen* zou ik verstaan van het houden van kippen; 't werd den scherpregter misschien verboden, opdat het volk niet zou meenen, dat hij zijne kippen met de overblijfsels van de ter dood gebragte misdadigers voedde. CONSTANTER.

[Omtrent dat houden van bordeelen door den Amsterdamschen scherpregter en diens knechten, vindt men het volgende aangeteekend bij WAGENAAR, *Amsterdam*, Dl. III, bl. 48, 49. „De oudste Keuren verbieden wel, met *poytierscippe* om te gaan, dat is, bordeel te houden, binnen de vryheid, en verklaaren zelfs, dat iemant, die er, tot driemaal toe, vergeefs van afgemaand is, zyn lyf verbeurt, en *mitter cule* geregt, dat is leevende in de aarde gedolven zal worden. Doch dit's maar te verstaan van het bordeel houden op plaatsen, daar 't niet vry stondt. In die zelfde Keuren wordt het bordeel houden op *der Stede nye grafte up tie Vesten* toegelaaten. Doch eenige jaaren laater werdt gekeurd, dat openbaare ligte vrouwen alleen in de Pylsteeg en in de Halsteeg, *tottie Scouten Knechten huysen*, woonen mogten. De openlyke toelaating van bekende bordeelen hieldt niet op, dan na de verandering des jaars 1578. Des Schouts Dienaars kregen toen, terstond, bevel om het houden van bordeelen na te laaten."

Middeneeuwsch eedsformulier van den beul te Middelburg. »Wie weet", vraagt J. H. DE ST., »een gezonden zin te geven aan het verbod, dat zij (de scherpregters) geen eijeren mogten garen (rapen)?"

Het laatste woord »rapen", er tot verklaring bijgevoegd, geeft reeds te kennen, dat de geleerde vrager aan de zaak een ander denkbeeld heeft gehecht, dan dat, hetwelk mij het aannemelijkste voorkomt, en misschien ook licht kan verspreiden over de beide andere uitdrukkingen.

Oudtijds behoorde het tot de emolumenten van sommige beambten, dat zij tegen Paschen aan de huizen der ingezetenen »paascheijeren" kwamen vragen. Zulks deden schoolmeesters, ratelwachts, enz. Nog in de *Meijerij* (waar men vele overblijfselen aantreft van oude, elders vergetene volksgebruiken) ontvangen de plaatselijke onderwijzers van de boeren eene zekere hoeveelheid eijeren, en de plaatselijke klokkeluiders, de klapperman, de doodgraver, komen niet alleen op den 1sten Januarij met open hand een »gelukzalig nieuwjaar" wenschen, maar ook tegen Paschen om »paascheikes" verzoeken. Die geene eijeren in voorraad heeft of geven wil, geeft

eene kleinigheid in geld, om er »eijeren" voor te koopen. Of dat geld tot zijne ware en uitgedrukte bestemming komt, laten we nu daar. Maar wat hier ter zake dient, is dit, dat mij in het hoofd hangt (want de plaats waar, wil mij nu niet invallen) gelezen te hebben in eene oude aanstelling van een veerschipper aan een der Maas-veeren: »item: hij en sal niet om eijeren gaan". Ik vatte tot dusver dit verbod op als een maatregel, daartoe strekkende dat de man zich niet van het veer verwijderen zou en alzoo de passagiers laten wachten. Maar in verband tot hetgeen de Heer DE ST. aangaande *Middelburg* en zijn scherpregter meldt, ben ik thans meer geneigd om zoowel het eene als het andere op te vatten als een verbod om niet onder de duiven van de erkende beambten te schieten, en geene concurrenten te worden van diegene, voor wie de paascheijeren een deel van hun inkomen uitmaakten. De beul kon anders wel eens denken: ik ben door de stad aangesteld en even geregtigd om eijeren op te halen als b. v. de portiers.

»Maar een scherpregter eijeren ophalen?" — Zegt het niet, lezers! Hier doet de doodgraver het wel.

Intusschen staat het besproken verbod nu al zeer zonderling tusschen dat van *dobbelschoele houden* en dat van *op vrouwe leuen*. Ik gis dat ook deze beide bepalingen meer betrekking hebben op het uitoefenen van eenig bedrijf, dan op het nalaten van onzedelijke daden. Wat is *dobbelschoele houden?* wat *op vrouwe* (1523: *vrouwen*) *leuen?* Is het bewezen, dat het eerste aanduidt eenen *aleator assiduus*, het andere eenen *scortator publicus?* Ik betwijfel het. DAMHOUDER kon die twee zaken wel noemen, zonder dat zij juist door de genoemde uitdrukkingen in het eedsformulier moesten zijn aangeduid. Ook: werd het dobbelspel, het *tuyschen* op zich zelf als iets misdadigs aangemerkt, of — achtte men welligt het *houden* van *schoele* (niet onderwijsplaats, maar zamenscholing, vereenigingspunt) waar »gedobbeld" d.i. gespeeld werd, in het nadeel van erkende en gepriviligieerde »huysen totten spell"? Weet men door andere plaatsen uit onze schrijvers te bewijzen, dat *noch op vrouwen* of *vrouwe leuen* ter aanduiding strekt, hetzij van het coelibaat, hetzij van *abstinentia a publice scortando?* In de Zierikzeesche verboden der XVIde eeuw heet het laatste *putieren*.

DE ST. heeft gelijk: het eedsformulier verdient eene nadere toelichting. v. O.

[Al vroeg heeft men hier te lande straf bedreigd tegen het *dobbelen* en *valsch spelen*. Getuige het bevel van Hertog ALBRECHT ten jare 1395, dat niemand binnen de vrijheid van *Amsterdam* ooit eenige *Quaeckborden* („veelligt", zegt WAGENAAR, „*Tiktakborden*") *of Dobbelschoolen hantieren of houden* zou, noch van 's Graven wege, noch van dien der stad. „Ende wie daer dobbelde of quaeckede, by nachte of by daghe, of Quaeckborde of *Dobbelschole* hielde in synen huyse, dat waer op een boet van thien ponden". *Handvesten van Amsterdam*, bl. 115. — „Het houden van Quaakborden en *Dobbelschoolen*", lezen wij verder bij WAGENAAR, „waarschijnlijk diergelijke speelplaatsen, als de Franschen, nog heden ten dage, *Académies de Jeu* noemen, is ook, bij eene Keure van den 11den Februarij des jaars 1508, ongeoorloofd verklaard en te gelijk verbooden, meer te verspeelen dan een onse zilvers. Doch 't schijnt, dat men, al vroeg, zo wel als in laater' tijd, zonder zo zeer op de soort van 't spel te zien, voornaamlijk bedagt geweest is, om het *valsch speelen* en het *grof speelen* te weeren. 't Een en 't ander schijnt eigenlijk *dobbelen* genoemd te zijn". *Amsterdam*, Dl. III, bl. 48.]

De Kelner te Putten (III.; bl. 35, Vr. XIX). De Abtdij *Abdinkhof* in *Westfalen* bezat aanzienlijke goederen te *Putten* en elders op de *Veluwe*. Zij was daarmede in den aanvang der XIde eeuw begiftigd door MEINWERK, Bisschop van *Paderborn*. De giftbrieven zelve zijn uitgegeven in BONDAM'S *Charterboek* en in LACOMBLET'S *Urkundenbuch*, en VAN SPAEN heeft er, in zijne *Inleid. tot de Hist. van Gelderland*, den hoofdinhoud van medegedeeld. De goederen waren zeer aanzienlijk. Zij lagen niet alleen onder *Putten*, maar ook onder *Nijkerk*, *Renkum*, *Barneveld* en *Voorthuizen* en in de *Bommelerwaard*. Het voornaamste was de hof (*curtis*) te *Putten*. Daaronder behoorden landerijen, tienden, erfpachten, tijnzen en erfrenten onder allerlei benamingen; ook hoorige of servile goederen, van welke vele later gevrijd en in tijnsgoederen veranderd werden. Deze komen voor onder den naam van *gevrijde abtsgoederen*. Bij versterf moest daaruit telkens eene recognitie van 6 tot 15 gulden betaald worden. De andere heetten *hofhoorige en volschuldige abtsgoederen*. Deze betaalden om de zes jaren 20 gulden of meer, voor oprukking, en bij versterf van man of vrouw, had de heer (d. i. de Abt) de *keur* of het *beste pand*, het beste deel der gereede nalatenschap, hetgeen tot zeer verschillenden prijs afgekocht werd; uit sommige goederen namelijk met *f* 3, of minder; uit de meeste echter tot veel hoogeren prijs, als met *f* 25, met *f* 50, met *f* 60, met *f* 70, tot *f* 83 toe. Verder waren onderscheidene goederen aan den hof te *Putten* leenroerig, die alzoo zijne eigene leenkamer had, met al de voordeelen daaraan verbonden.

Tot het beheer van al deze goederen waren door den Abt van *Abdinkhof* twee leden van zijn convent benoemd. De een voerde den titel van *Kelner*, in *Duitschland* de gewone benaming voor eenen rentmeester van stichtsgoederen; de andere werd gewoonlijk de *Pater* genoemd. De *Kelner* was de vertegenwoordiger van den Abt, zorgde voor de handhaving zijner regten en voerde de administratie; ook was hij stadhouder der leenen, d. i.: hoofd der leenkamer. De *Pater* stond hem bij

Digitized by Google

de administrative werkzaamheden ter zijde, en nam de functiën waar van griffier der leenkamer; ook bezorgde hij alles wat de uitoefening der eerdienst betrof, oorspronkelijk alleen voor het gezin der kelnarij, later maakten al de R. Katholijke ingezetenen van *Putten* van zijne dienst gebruik.

De kelnarij zelve bestond uit een bekwaam woonhuis, bouwhuis, schuur, berg en twee tuinen; daarenboven hadden de Kelner en de Pater het vrij gebruik van een kamp weideland en van een boomgaard. Aan het huis was eene kapel verbonden.

Oudtijds was de kerk van *Putten* aan de Abtdij van *Abdinkhof* geïncorpereerd, dat wil zeggen, dat de Abtdij van die kerk de inkomsten trok en de pastorie door een harer geestelijken liet waarnemen. Van daar, dat, ook na de Kerkhervorming, het patronaat of regt van collatie door den Kelner werd uitgeoefend en dat de Predikant zijne bezoldiging voor een goed deel trok uit de inkomsten der kelnarij. Den 20sten Maart 1652 werd echter een overeenkomst getroffen tusschen den tijdelijken Kelner, namens den Abt, en de ambtsjonkeren of riddermatigen van het ambt, volgens welke na dien tijd wel de collatiebrief door den Kelner werd afgegeven, maar niet dan na voorafgegaan overleg en toestemming van de ambtsjonkeren.

Onder de bijzondere regten van den Kelner behoorde ook dit, dat hij zitting had in het Hof van *Gelderland*, zoo menigmaal daar regtszaken over leengoederen der kelnarij behandeld werden. Dat hij werkelijk van dit voorregt gebruik maakte, blijkt uit vonnissen, door SCHRASSERT in zijn *Codex Gelro-Zutphanicus* medegedeeld. — Dat hij stem of zitting had in de rondgaande regtbank, onder den naam van *Landgerigt van de Veluwe* bekend, is mij niet gebleken; maar wel, dat hij de kosten droeg der maaltijden voor de leden van dat gerigt, als zij jaarlijks te *Putten* de bank kwamen spannen; nog in het jaar 1805 bedroegen die kosten *f* 173, daaronder begrepen 52 fleschen wijn, welke de heeren in twee dagen gebruikt hadden.

In het genoemde jaar waren reeds, ten gevolge der groote omwenteling, de geestelijke gestichten gesupprimeerd en hunne goederen nationaal verklaard. Ook aan de kelnarij te *Putten* was dit lot ten deel gevallen, en bij besluit van Koning LODEWIJK van 13 September 1806 werd zij gebragt onder het beheer van den Raad van Financiën in *Gelderland* en een afzonderlijke rentmeester er over aangesteld. Aan den laatsten Kelner, ANTONIUS PICARD, en aan den Pater, werd levenslang het gebruik van het huis der kelnarij met tuinen en verdere aanhoorigheden, en een jaargeld tot hun onderhoud, toegestaan.

I. A. N.

[W. J. F. zal het niet ten kwade duiden, dat wij, na het bovenstaande naauwkeurig berigt, van zijne bijdrage geen gebruik gemaakt hebben.]

Het Kwartlied op Oorlogschepen (III.; bl. 35, Vr. XX). Van wanneer dit gebruik dagteekent, is mij onbekend. Bij papieren uit de eerste helft der XVIIde eeuw, afkomstig van de O. I. Compagnie, vind ik dit: »*Quart Gesanck Liet Bij nacht soo op de* [koopvaardij-?] *Scheepen in gebruick is*:

Hier varen wy met Godt verheven
Godt wil onse sonde vergeven
Onse sonde en ons misdaet
Godt is ons troost ons toeverlaet.

Quaert Quaert Godt verleent ons geluck
Ende behoude vaert
Dese Vaert en alle vaert
De jongste vaert die Godt bewaert.

Quaert Quaert 't prince quartier
Te Roer en te waecken gaet
Godt verleent ons syne rust en vree
Geluck eñ behoude reys daer mee.

Geluck eñ behoude reys
Moy weer ende voor de wint
Oly schyn en claer gesicht en goet voorspoet
Dat doet ons al te samen goet.

Is er Eenich goet knaep
Die binnen scheepsboort slaept
Die eert Godt, vader en moeder, suster en broeder
Godt den Vader inder Eeuwicheyt.

Godt bewaert dit goet Schip
Voor eenich ongeluck en qua clip
Voor zee, voor landt, voor wier, voor brant
Voor den helsche boose vyandt.

Godt wil dit goet schip bewaren
En al de geen die daer mee varen
Mast, zeyl, steng, roer, kiel en wangt
Staet al te mael in Godes hant.

Godt helpt ons hier van daen in een behoude haven
Daer wy al te samen geerne waren
Met een dicht schip en gesonde man
Haar uyt Quartier in Godts naem.

Haer uyt Quartier almetter spoet
Siet dat gy u geen seer en doet
Voor alle quaet ons Godt behoet.

Haer uyt Quartier en beyt niet lange
En wilt de man te roer vervange
En wilt hem niet langer laeten staen
Wy soude geerne naar de coy toe gaen.

Als altijd, vinden wij ook hier weder den vromen zin der vaderen.

C. W. BRUINVIS.

Het Kwartlied op Oorlogschepen.

Quaert! Quaert!
God geef ons al behouwen vaert,
Op dese vaert en alle vaert;
Het jongste varen God bewaert.

Hier seylen wy met God verheven,
God wil ons al ons' sonden vergeven,
Onse sonden en ons' misdaed,
Hy is ons' troost en toeverlaet;
Hy verleen ons syne vrede,
Geluk en behouwen reis daermede.

Te vinden in *De seldsaame en noit gehoorde*

Digitized by Google

Wal-vis-vangst, voorgevallen by St. Anna-Land, in't jaer 1682, *den* 7 *October; midsgaders Een Pertinente Beschryvinge van de geheele Groenlandse-vaert. Verhandeld in Prose en Versen, door* P. P. V. S., 2*de Druk. Tot Leiden, in 't jaer* 1684; in 4°. J. J. NIEUWENHUIJZEN.

[Door de mededeeling van het *Kwartlied* is echter de vraag van LABORANTER (III.; bl. 35) niet geheel beantwoord, die wij hier derhalve nogmaals der aandacht onzer medenavorschers aanbevelen: „bij welke gelegenheid hebben de namen *Prinsen-* en *Graaf Maurits-kwartier*, zoo als die vroeger op de schepen gebezigd werden, voor die van *Stuur-* en *Bakboorts-kwartier* plaats gemaakt?"]

Aan Proponenten opgelegde verwerping van Balthasar Bekker (III.; bl. 35, Vr. XXI). Volgens een Synodaal Besluit, althans in *Zuid-Holland*, van 1693, Art. 5, moesten aan geëxamineerden, bij hunne toelating tot de predikdienst, de navolgende vragen gedaan worden:

»I. Of de Geesten onbekwaam zijn om te werken, het zij op malkanderen, het zij op ligchamen, ten zij dat zij met een ligchaam vereenigd zijn?"

» II. Of de Duivel en zijne booze Engelen, sedert de verleiding van den eersten mensch, in de Hel zoo zijn opgesloten, dat ze de menschen hier op aarde niet meer kunnen verleiden noch beschadigen?"

» III. Of hetgeen de Schrift doorgaans van de booze Engelen vermeldt, en in het bijzonder de H. Euangeliën verhalen van booze en onreine Geesten en Duivelen, en de Kerk gewoon is uit te leggen van eigenlijk zoogenaamde booze Geesten, alleenlijk te verstaan zij of van booze menschen, of van ontsteltenis des ligchaams of des gemoeds?"

» IV. En of hetgeen in de H. Schrift van goede Engelen wordt vermeld, en de Kerk gewoon is op te nemen van eigenlijke zoogenoemde gedienstige Geesten, niet anders is te verstaan dan van gezanten uit de menschen, of naar eene menschelijke manier van spreken, om Gods bedrijf omtrent menschen op eene hemelstatige wijze te verbeelden?"

» V. Of men, staande het gevoelen der Kerk aangaande de kennis en magt der Geesten onmagtig zou wezen te bewijzen en staande te houden, dat JEHOVA God, JESUS de Messias, en de Bijbel Gods Woord is?"

»VI. En dewijl uit alle zulke pernicieuse stellingen volgt, dat aan de H. Schriftuur gegeven wordt een verkeerde zin en ergerlijke uitlegging, en aldus het H. Woord Gods al te oneerbiedig en spotachtig wordt behandeld, of gij daarvan niet van ganscher harten een afkeer hebt, en aanneemt alle de voorschreven onregtzinnige stellingen, en elk van dit in het bijzonder te verwerpen en tegen te gaan?"

Deze vragen vindt men in het *Kerkelijk Handboekje* (Rotterd. 1764), bl. 305 en 306. En het zal op grond daarvan zijn, dat YPEIJ, in zijne *Beknopte Letterkundige Geschiedenis der Systematische Godgeleerdheid*, Dl. II, bl. 241, schrijft: »In sommige kerkklassen moeten de kandidaten der heilige bediening zijne (B. BEKKER'S) begrippen openlijk verzaken". In het begin dezer eeuw moest, althans in *Zuid-Holland*, de candidandus verklaren, »te detesteren de gevoelens van ROËLL en BEKKER", en luidde het in de acte van admissie, dat hij zich regtzinnig verklaard had omtrent de veroordeelde gevoelens van Prof. ROËLL en Dr. BEKKER. Men behandelde dit echter toen reeds als eene formaliteit, die dan ook weinig plegtigs of indrukmakends had, en waaraan men zich onderwierp, verblijd, gelijk men was, dat men het examen gelukkig had doorgestaan. Bij de organisatie in 1815 is deze verklaring niet meer gevorderd.

E. A. P.

[Ook de Hr. J. B. D. P. heeft de goedheid willen hebben, dit zestal vragen, „rakende het gevoelen van Dr. B. BEKKER, volgens de *Acta Synodi* 1693", voor ons over te schrijven. Hem is daartoe eene veel oudere uitgaaf van het *Kerkelijk Handboekje* te stade gekomen, namelijk die van 1738, bij REINIER BOITET te *Delft*.]

Aan Proponenten opgelegde verwerping van Balthasar Bekker. Bij eigene ondervinding kan ik getuigen, dat nog ten jare 1806 het gebruik in kwestie onder de Synode van *Zuid-Holland* voortduurde. Over de invoering er van op synodalen last leze men YPEIJ en DERMOUT, *Gesch. der Nederl. Herv. Kerk*, Dl. II, bl. 561, met de daarbij behoorende Aant. 719, 720, 721. Maar van »detesteren, verfoeijen" was destijds geen sprake meer. Ook werden de vragen, bij de Zuid-Hollandsche Synode in 1693 gearresteerd, ons niet voorgelezen. De waardige man, die ons de Formulieren van eenigheid ter onderteekening voorgelegd en den zuiverings-eed afgenomen had, liet er op volgen: »en de Heeren vereenigen zich immers niet met de bekende gevoelens van Prof. ROËLL en Dr. BEKKER?" (misschien behoort er het woord »veroordeelde" nog bij: »bekende en veroordeelde gevoelens") Met ons »neen!" nam hij gereedelijk genoegen. Wanneer dit gebruik nagelaten en afgeschaft is, weet ik niet zeker. Indien al niet vroeger, dan toch met de invoering van het »Synodaal Reglement op het examen en de toelating tot het leeraarambt in de Hervormde Kerk," ten jare 1816. N. B.

Catharina Rembrandts (III.; bl. 35, Vr. XXII). Gaarne treed ik, zoo veel mij mogelijk is, als »kampioen" op voor de »verdrukte Alkmaarsche", wier bestaan betwijfeld wordt, omdat het niet historisch kan bewezen worden. Deze reden echter mag niet altijd doorgaan en zoude veler overleveringen geheel den bodem in-

Digitized by Google

slaan, ten ware men bewijzen voor het tegendeel vorderde. De zaak, van welke hier sprake is, behoort voor het minst niet tot het onmogelijke.

EIKELENBERG, of liever de voortzetter zijner *Kronijk*, BOOMKAMP, zegt, dat TRIJN REMBRANDTS het eerst genoemd wordt door den schrijver van *Alkmaars Bitter en Zoet*. Indien deze KORNELIS SCHOON is, en wel dezelfde als »CORNELIS SCHONAEUS Alcmar[s].",welke in Junij 1662 zijn dispuut *de Concursu Dei* onder F. BURMAN, als onderregent van het Staten-Collegie, verdedigde, en ADRIAAN DIJL, SALOMON TIL en JOHANNES ZWARTENHENGST tot vrienden had, dan was hij voorzeker een geletterd en geloofwaardig persoon, die éêne eeuw na het beleg levende, zeer goed de nog niet zeer oude overlevering kan hebben vernomen.

B. merkt verder aan, dat de oude en echte schrijvers, zoo áls N. VAN FOREEST en de steller van het handschrift, bij den Doopsgezinden leeraar P. J. VISSER in bezit geweest, geen woord van haar spreken, hoewel zij doorgaans van »geringe lieden, die een prijselijk feit hebben uitgevoerd", gewag maken. Evenwel hebben zij niet alles berigt; de een vermeldt somtijds wat de ander verzwijgt, en juist om die reden zijn dan ook beide verhalen te gelijk, door JOHANNES MARSHOORN en PIETER VAN ASSENDELFT, te *Haarlem* uitgegeven. Van der vrouwen dapperheid weten echter ook de oude schrijvers te spreken, al kennen zij eener enkele niet meer lof toe dan aan anderen. CATHARINA REMME leefde, volgens BOOMKAMP, 60 jaren na het beleg; — welnu, dit sluit niet uit, dat zij het als een meisje van 17 of 18 jaren heeft bijgewoond. Haar hooge ouderdom heeft haar, bij het overlijden van velen, ongetwijfeld tot de blijvende type harer dappere zusters gemaakt; en B. moet dan ook toestemmen: »'t Kan zijn dat CATHARINA REMME, naer de wijze van dien tijd TRIJN REMBRANDTS genaemt, neffens andere jonge dogters, zig vroomelyk gequeeten, en dat de volgende tyd haer booven anderen verheeven hebbe".

De stedelijke regering heeft dan ook hare heldendaad gestaafd en hulde gedaan door eene schildering voor den schoorsteen der Regentenkamer van het in 1607 gebouwde Pesthuis, welke voor weinige jaren, bij het vernieuwen van het Gasthuis, is weggebroken, doch in afteekening bij ons berust. Dit tafereel is nogtans later dan 1607, toen CATHARINA nog leefde, vervaardigd, dewijl hare afbeelding aldaar eene kopy is van die, welke KENAU en andere vrouwen gewapend voorstellen. Men heeft hier blijkbaar slechts op den stand gedacht, en geenszins een portret willen vervaardigen, waartoe het beeldje veel te klein en niet uitvoerig genoeg behandeld was. J. MAIDEN noemt het evenwel »levensgroot" in zijn gedicht: *De Wonderen des Allerhoogsten vertoond in de belegering en verlossing van Alkmaar*. Leyden, bij B. JONGELIJN, 1742. Men las er de volgende versjes bij:

> Zie hier TRIJN REMBRANTS, 't puik der maagden,
> Die met den Rhei als onvertzaagden,
> Den krijgsman hielp, en Spanjaards magt
> Voor deze wal ten onder bragt,
> Een DEBORA, die vrijheids zegen
> Verkreeg door 't punt van haren degen.

> Zie hier TRIJN REMBRANTS, die de Spaansche tirannij
> Weerstond, en *Alkmaar*, met haar maagden, naar krijgswetten
> Ontzetten hielp; dies deed tot lof der maaghdenrhei,
> Den burgerheer haar beeld voor deze schoorsteen zetten.

Onze stadgenoot J. KRABBENDAM, RZ. heeft deze overlevering in een romantisch gewaad gestoken (Amst. bij J. VAN DER VINNE, 1835), en laat zijne heldin ten slotte met den hopman DIRK DUIVEL in het huwelijk treden.

C. W. BRUINVIS.

[De inzender berigtte ons later nog: „Wil men bewijzen, dat FOREEST, hoezeer ooggetuige van het beleg, niet alles heeft opgeteekend, zoo zie men slechts bij BOOMKAMP, op bl. 211, 243, 247, 250, 259 en 285. Laatstgenoemde zegt, dat de zeer late schrijver van *Alkm. Bitter en Zoet* het eerst van TRIJN REMBRANDTS gewag maakt; in het midden latende, wanneer de eerste uitgave daarvan is verschenen, die hem waarschijnlijk niet bekend geweest is. Het verdient vermelding, dat reeds in de *Batavise Romeyn* van PETRUS DE LANGE, Amst. 1661, op bl. 16 hare dapperheid verhaald wordt. Het schoorsteenstuk is gelukkig niet vernietigd, maar overgebragt in een der vertrekken van Regenten van het Aalmoeseniershuis, mede op het Gasthuis." — De mededeeling van M.L.K. is in het bovenstaande vervat; slechts voegt hij de volgende chronogram onder het schilderstuk er bij:

CLareat LVX oCtaVa oCtobrIs
ALCMarIensIs.
1573.]

Deken van Ronse (III.; bl. 36, Vr. XXIII). *Ronse* (*Renaix*) is eene opene plaats of vlek in *Vlaanderen*. Van de hoofdkerk aldaar leest men in de *Délices des Pays-Bas*, uitgegeven in 1720, T. II, p. 171: »On y voit une Eglise collégiale dédiée à S. HERMET Martyr, dont le chapitre est composé de quinze chanoines, du nombre desquels sont le Prévôt, le *Doyen*, le chantre et les Curés de *S. Pierre* et de *S. Martin*".

Er was dus eertijds een *Deken van Ronse*. *De bloeddorstige Deken van Ronse*, van wien hier sprake is en welke met woorden bestraft werd dóor JATSEM van *Roeselaar* (*Rousselaere*, *Roulers*, mede een vlek in *Vlaanderen*), die tot de in *Haarlem* gevestigde *Vlamingen* (gevlugtte Doopsgezinde Christenen uit *Vlaanderen*) behoorde, is ongetwijfeld PIETER TIETELMAN, Deken van *Ronse*. Hij onderscheidde zich derwijze door zijnen geweldigen ijver tegen de zoogenaamde ketters in 't algemeen, en de Doopsgezinde Christenen in *Vlaanderen* in 't bijzonder, dat hij bij hen eerlang bekend was

onder den naam van: »Den Deken van Ronse, Kettermeester of Inquisiteur van Vlaanderen".Dit blijkt o.a.uit de *Historie der vrome getuygen van* JESUS CHRISTUS, *ofte Martelaers-spieghel der weereloose Christenen sedert* 1524, *gedruckt tot Haerlem, by* HANS PASSCHIERS VAN WESBUSCH, *in het jaer onses Heeren* 1631, in fol.

In een afzonderlijk »*Register ofte aenteeckeninge van eenige notabele geschiedenissen ende andere dingen, aenmerckensweerdigh voorkomende in dit boeck*", is ook eene plaats aan dezen *Deken van Ronse* ingeruimd (*). Van de menigvuldige feiten, welke zijnen vreesselijken ijver getuigen, zij hier de mededeeling van een enkel genoeg, bl. 479. Eene vrouw uit *Menen*, genaamd CLAUDINE LE VELTRE, werd overgeleverd in handen van dezen Inquisiteur. »Dit is geschiet in 1567, eenige maenden voor Duc *d'Albe's* komst in het *Nederland*. Sy wiert van *Menen* naer *Yperen* gevoert, waer vele gevangen lagen om den geloove. Dat is omdat sy niet en konde verstaen dat er een ander Middelaer of Salichmaker was als JESUS CHRISTUS alleen, die voor onse sonden geoffert was aen den stamme des cruices. — Al de gene die sulcken geloove hadden werden van TIETELMAN voor ketters verklaert, ende aen de wereltsche overheyt overgelevert, om daermede te doen naer de placaeten, te weten, om de mannen levendich te branden ende de vrouwen levendich te begraven (†)".

Uit hoofde van dien ijver schijnt men hem ook wel SAULUS geheeten te hebben, zoo als blijkt uit: »*Eene belydinge geschreven by* HANS DE VETTE, *tot Gent, daer hy met sijn twaelfster in banden lach in 't jaer* 1559, *ende zijn daernae alle twaelf om het getuygenis van* JESUS CHRISTUS *gedoodt*". Deze zegt o. a. bl. 298: »De Deken vraechde my oock, of wy voor hem niet en bidden? Ick seyde: jae wy. Hoe hiet men my (seyde hy) onder ulieden; hiet ghylieden my SAULUS? Ick seyde: ick heb u somtijdts den Inquisiteur hooren noemen (toen lachten sy alle); somtijdts den *Deken van Ronse*. Toen seyde hy: dat is mijn naem", enz.

Ten slotte wordt hij nog vermeld in eene *Naerede, waerin vertoont worden werckelicke straffen, die Godt Almachtich bewesen heeft aen eenige der voornaemste tyrannen in desen bloedigen ende benaeuwden tijdt. Waeruyt te mercken is het groote mishagen dat de goede Godt gehadt heeft over al dat worghen, moorden ende branden van dese onnoosele weerloose schaepckens* JESU CHRISTI. Aldaar leest men van hem bl. 739: »Maer sonderlinge hoe swaer het valt tegen den prickel te steken (*Act.* 9, 5), is te speuren aen eenen PIETER TIETELMAN, den Deken van *Ronse*, die wel de voornaemste Inquisiteur in *Vlaenderen* geweest is, den welcken omtrent desen tijdt binnen *Kortrijck* met eene sware zieckte geslagen wesende, de luisen so overvloedich uit sijn boos lichaem gewassen zijn (II *Maccab.* 9, 9, *Act.* 12, 23), dat men hem daervan niet suyver en houden konde, niet tegenstaende men hem wel twee ofte driemael 's daachs met schoon linnen ende anders verwerscht ende gereynigt heeft, waervan oock geen ophouden en is geweest, tot dat hy in sulcker voege, seer ellendich ende jammerlick gestorven is". J. B. D. P.

(*) „D. v. R. vervolght ende quelt de geloovigen seer, een uitplucker des onkruyts, — of hy SAULUS hiet, — syn doodt".

(†) Men weet dat de Roomsche Kerk „geen bloed kan zien".

Deken van Ronse. Indien C. & A. weten wil, wie deze was, zij hebben slechts BRANDT'S *Hist. der Reform.*, Dl. I, en daar in het register het artikel TITELMAN op te slaan, en zullen geholpen zijn. Zij zullen even goed in de verschillende Martelaars-boeken, vooral in dat der Doopsgezinden, te regt komen, en zien, dat de toenaam van *bloedtdorstig*, hem in het *Memoriael* etc. gegeven, niet zonder oorzaak was. Doch ik heb iets omtrent dit *Memoriael* zelf. Onder mijne voorzaten waren er ook, die uit *Gent* naar *Holland*, en wel naar *Haarlem*, zijn overgekomen, doch zeker niet in die dagen toen de Deken van *Ronse* als Inquisiteur woedde, maar hoogstwaarschijnlijk omstreeks den tijd, dat *Gent* door PARMA is ingenomen in 1584. Immers ik vind in een oud geslachtregister van mijne familie, dat JAN KUYKELIER den 10den Febr. 1579, (ouden stijl) te *Gent* is geboren, wiens vader JAN KUYKELIER VAN GOIE en moeder WYNTGEN JANS VAN GENT dus in 1579 nog te *Gent* woonden. Staan deze namen ook in het *Memoriael*? Mag ik C. & A. vriendelijk verzoeken, dat eens na te zien en door DE NAVORSCHER mij daarvan berigt te geven? De voornoemde twee echte lieden zijn, de eerste den 3den Januarij en de laatste den 21sten December 1610, hoogstwaarschijnlijk te *Haarlem* overleden. V. GR.

Joan Pietersz. en Diederik Zweling (III.; bl. 36, Vr. XXIV). Over eerstgenoemden wereldbekenden componist en organist vind ik in mijne aanteekeningen, dat een vrij uitvoerig stuk is geschreven in de *Alg. Konst- en Letterbode*, Junij 1840, N°. 25, bl. 369 verv., en meen ik mij te herinneren dat een levensberigt is geplaatst in het muzykaal tijdschrift van Dr. KIST, *Caecilia*, omstreeks twee of drie jaar later. Geen van beide tijdschriften is mij echter voor 't oogenblik ter hand. In het eerste wordt de verschillende opgaaf van ZWELING'S sterfdag uitvoerig besproken. Waarschijnlijk komt daar ook voor zoowel 't grafschrift door P. C. HOOFT op J. P. SWEELING (sic), als 't geen deze in zijne *Brieven* van hem en zijn zoon DIEDERIK zegt, nl. in *Brief* 221, 223 en 236, alle van 't jaar 1630, waar-

Digitized by Google

uit blijkt dat Mr. DIEDERIK vrij luimig was en, als men hem wenschte te hooren, zich somtijds zoek maakte of een paar uren te laat kwam. CONSTANTER.

Joan Pietersz. en Diederik Zweling. De verdiensten dezer beide mannen hebben in de laatste jaren meer de aandacht der geleerden getrokken, dan aan J. C. K. bekend schijnt. Immers, niet alleen in den *Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren* (1851), bl. 210—216, wordt de opmerkzaamheid op JAN PIETERSZ. SWELINCK gevestigd en van zijne werken melding gemaakt, met aanhaling van hetgeen door den geleerden DODT VAN FLENSBURG in de *Konst- en Letterb.*, 1840, bl. 397; door Prof. N. C. KIST in *Archief voor Kerkel. Gesch.*, Dl. X, 1840, bl. 223 en in *Nederl. Archief*, Dl. VIII, 1848, bl. 184; en door J. KONING in *Gesch. van het Slot te Muiden*, bl. 128, 129, over beide beroemde mannen is medegedeeld; — maar ook op bl. 248 van dien zelfden *Almanak* vindt men berigt gegeven van hetgeen verhandeld werd op de vergadering van het *Historisch Genootschap* te *Utrecht*, 7 Maart 1851 (zie *Kronijk*, bl. 93, 129, 148 en 149), waaruit blijkt dat reeds in 1842 Dr. KIST eene levensschets van JOHAN PIETERSZ. SWELINCK geleverd heeft in het *Muzykaal Tijdschrift*, bl. 181—183 en 191—193, terwijl ook in het muzykaal tijdschrift *Caecilia* van 1845 eene afbeelding van SWELINCK opgenomen is. In de *Gedichten* van P. C. HOOFT (Amst. 1644, 8°., bl. 236) vindt men het volgende »Grafschrift op Meester JAN PIETERSZOON SWEELING, Orgelist der Stadt Amsterdam, die de Psalmen DAVIDS op maetsang gestelt heeft".

Hier leit, die stelde wyz den Koninklyken woorde
En *Sion* galmen deed, dat men 't in *Hollandt* hoorde.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

[Naar de meeste dezer bronnen worden wij ook verwezen door ——t., die insgelijks opteekent, dat het gesteendrukte portret in *Caecilia* naar eene gravure van JOAN MULLER in 1624 vervaardigd is, en voorts het onderschrift van die afbeelding mededeelt als volgt: „M. JOANNES PETRI SWELINGIUS, Amstelo-batavus, musicus et organista toto orbe celeberrimus; Vir singulari modestiâ ac pietate, cum in vita tum in morte omnibus suspiciendus. — Obijt M.D.C.XXI XVI Octobris, aet. LX." Hij laat niet onopgemerkt, dat hieruit voor SWELING's geboortejaar een cyfer (1561) voortvloeit, niet weinig verschillende van dat, hetwelk men in de *Kronijk van het Utr. Gen.*, bl. 149, aangegeven vindt (1540.); als ook dat 's mans doodsdag in het onderschrift éene week later gesteld wordt dan met BOUDART's opgave (9 Octob. 1621) overeenkomt.]

Joan Pietersz. en Diederik Zweling.

I. JAN PIETERSZOON SWELINCK werd geboren te *Deventer* in het jaar 1540. Na de beginselen der toonkunst te *Amsterdam* geleerd te hebben, begaf hij zich op zeventienjarigen leeftijd naar *Italië*, om zich verder theoretisch en practisch te bekwamen onder de leiding van mannen, die of grootendeels zelven Nederlanders waren, of aan deze hun meesterschap in de kunst verschuldigd waren. Vooral bloeide toen ter tijd de zoogenaamde Venetiaansche muzykschool, die door ADRIAAN WILLAERT van *Brugge* gesticht, onder diens leerling CYPRIAAN RORE van *Mechelen*, bijgenaamd »de goddelijke" (*il divino*), hare hoogste vlugt genomen had. De jeugdige SWELINCK genoot te *Venetië* de lessen van eenen van RORE's uitstekendste leerlingen, den niet minder beroemden GIUSEPPO ZARLINO. Toegerust met al de kundigheden, die van zulk een onderwijs bij zulk eenen aanleg te verwachten waren, verliet hij de stad der Lagunen en vestigde zich in de koopstad aan het Y, waar zijne grondige kennis der muzijk en zijne ongemeene kunstvaardigheid in het bespelen van al de toenmaals in gebruik zijnde klavierinstrumenten, hem al spoedig eene plaats bezorgden als organist in eene van de hoofdkerken. Hij bleef zich uitsluitend aan de beoefening der toonkunst wijden en vereeuwigde zijnen naam welligt niet zoo zeer door de virtuositeit van zijn spel of door de waarde van zijne compositiën, als wel voornamelijk door de deugd zijner methode en door de voortreffelijkheid van zijn onderwijs, dat van heinde en verre organisten naar *Amsterdam* henen lokte. Uit zijne leerlingen vormde hij vele meesters, die voortwerkten in zijnen stijl en de groote Duitsche orgelschool stichtten, waarvan SWELINCK met regt kan gezegd worden het hoofd geweest te zijn. MELCHIOR SCHILE van *Hannover*, PAUL SEYFFARDT van *Dantzig*, SAMUEL SCHEIDT van *Halle*, JACOB SCHÜLTZ of PRAETORIUS en HEINRICH SCHEIDMANN van *Hamburg*, de grootste organisten hunner eeuw, hadden hunne vermaardheid aan SWELINCK's lessen te danken. Ofschoon hij in geene behoeftige omstandigheden verkeerde, schijnt hij toch niet zeer bemiddeld geweest te zijn; althans wij lezen, dat hij het geschenk van tweehonderd gulden niet weigerde, 't welk hem door eenige kooplieden aangeboden werd, die, den achtenswaardigen man een zorgeloozen ouderdom willende verzekeren, daarbij als voorwaarde stelden, dat zij het voor hem in hunne handelsondernemingen zouden steken, om hem alleen zijn aandeel in de winsten uit te keeren, zonder dat hij in de verliezen zoude gehouden zijn. De zaken gingen zóó goed, dat na verloop van weinige jaren die geringe som reeds tot een kapitaal van veertigduizend gulden aangegroeid was. De grijze toonkunstenaar sleet zijne nog overige levensdagen in eene door niets gestoorde, kalme rust, tot dat de dood hem aan de kunst en aan zijne tallooze vrienden ontrukte, op den 26sten October van het jaar 1621. VONDEL vereerde »den Fenix der Musycke" met het door J. C. K. medegedeelde grafschrift, en WASSENAER, in zijn *Historisch Verhael*, enz. Amsterdam

Digitized by Google

1622, Dl. II, bl. 40, herdacht zijn overlijden met deze loffelijke woorden:

„Den 26 October 1621 is in Hollant binnen Amsterdam overleden dien wytberoemden organist JAN PIETERSZ. SWELINGH, die door sijn uytnemende konste voor een Prince der Musiciens mach geacht werden, ghelyck aan de wercken blijckt, die by sijn leven sijn uytghegaen en die noch niet uytghegaen sijn. Hy was een uytghenomen konstenaer in 't orghel-spelen, so dat men sijns ghelyck niet veel en vandt, waerdoor hy van de Lief-hebbers der Musycke, maer bysonder van sijne Mede-borgers in grooter waerden ghehouden wiert."

De voornaamste werken, die hij nagelaten heeft, bestaan in zijne *Nederduitsche Psalmen*, vier- en acht-stemmig gezet, en in eenige Fransche liederen (*Chansons*) voor vier en vijf stemmen, die te *Antwerpen* het licht zagen in de jaren 1592 en 1593. Verder heeft men nog van hem vijf verzamelingen van vier- tot acht-stemmige Psalmen, Leyden 1612—1614, en een boek met orgel-muzyk, Amsterdam 1618.

II. Schraler zijn de berigten omtrent zijnen zoon DIEDERIK SWELINCK. De geschiedenis der toonkunst zwijgt over hem, nopens wien wij geene andere bronnen hebben dan de werken van HOOFT, VONDEL en HUYGENS, die hem om strijd in hunne zangen en geschriften hebben geprezen. Hij schijnt dan ook alleen door zijn meesterlijk spel te hebben uitgemunt, en niet, zoo als zijn vader, wereldberoemde kunstenaars te hebben gevormd.

Hij stond aan het hoofd der kamermuzyk op *Muiden's* Slot en bestuurde den kring der talentvolle en bevallige dilettanten, die door HOOFT's te vroeg gestorvene gade, CHRISTINA VAN ERP, werd aangevoerd; immers:

Zy volgde dichst den cymbelklangk
Van SWELINCK, onder al
Het maegdelyck getal.

Hij was organist der Oude Kerk en werd alleen geëvenaard door Meester WILLEM, den organist der Nieuwe Kerk, die met den blinden DE VOIS een waardige leerling van JOAN PIETERSZ. was. DIEDERIK SWELINCK overleed in het jaar 1652. Dezelfde steen dekt het graf van den zoon, van den vader en den grootvader, van welken laatsten wel geene levensbijzonderheden bekend zijn, doch die insgelijks begrepen is in den lof, door VONDEL hun gezamenlijk naar waarheid toegebragt:

Zij zongen (tongen.
Een eeuw den Aemstel toe met hemelsche orgel-

Zie FÉTIS, *Prijsverh. over de verdiensten, die zich de Nederlanders, voornamelijk in de XIVde, XVde en XVIde eeuw, in het vak der toonkunst verworven hebben*, Amsterdam 1829, bl. 46; J. KONING, *Gesch. van het Slot te Muiden*, bl. 78 en 128—137; COLLOT D'ESCURY, *Hollands Roem in Kunsten en Wetensch.*, Dl. IV, St. II, bl. 445; Mr. J. C. DE JONGE, *Nederland en Venetië*, bl. 334, waar ook verwezen wordt naar de *Letterbode* van 5 Junij 1840, N°. 25 en *Caecilia*, *Nederl. Muzykaal Tijdschrift*, 1842, N°. 22 en 23. J. H. DE ST.

[W. J. F.'s levensberigt van JAN PIETERSZ. SWELINCK, door hem uit de *Prijsverhandeling* van J. P. FÉTIS in 't Nederduitsch overgebragt zijnde, behelst nagenoeg alle de bijzonderheden, die J. H. DE ST. in dit belangrijk verslag heeft opgezameld. Na de vermelding van SWELINCK's werken, oppert deze Correspondent de vraag: „of zij nog voorhanden zijn, en welke gelegenheid men hebben mag om er kennis mede te maken?" Nog verhaalt hij, dat men in de *Samenspraken over musikaale beginselen* van J. W. LUSTIG, St IV, bl. 162, opgeteekend vindt, „dat onze beroemde landgenoot (daar JAN PETER SWELINK genaamd) tot in *Hamburg* als „de organistenmaker" bekend stond, en men tot verder onderrigt hem aangaande raadplegen kan MATHESON's *Music. Ehrenpforte*, S. 326.]

Philippus de Gruytere en Jan Diemer (III.; bl. 36, Vr. XXVI). Misschien kan ik X+Y. van dienst zijn, door hem te verwijzen, wat de familie DE GRUYTERE betreft, naar L'ESPINOY, *Recherche des Antiquitez et noblesse de Flandres*. De familie DE GRUYTERE was te *Gent* in zeer groot aanzien, en vóór de Reformatie aan de mijne verwant. — Quantum est mutatum ab illo! C. & A.

Philippus de Gruytere en Jan Diemer. Nopens het geslacht DE GRUYTERE zie ik mij in staat het navolgende mede te deelen.

PIETER DE GRUYTER was een zwager van den Gouverneur-Generaal van *Oost-Indië*, ANTONIE VAN DIEMEN.

In een brief van HH. Bewindhebbers aan dezen landvoogd, onder dagteekening van den 21sten September 1644, lees ik:

»Wij hebben aen UEd.'s Swaeger PIETER DE GRUYTER, t'sijnen versoeck, op reeckeninge van verdiende gagien betaelt derthien duijsent guldens, dat UE. diene voor advijs".

De voornoemde DE GRUYTER schijnt derhalve in dienst van de O. I. Compagnie te hebben verkeerd.

Omtrent DIEMER kan ik niets berigten; wel echter is mij bekend een GERARD DEMMER, in de XVIIde eeuw geleefd hebbende.

Nog kan ik melden, dat Mr. WILHELM DE GRUYTER de vierde Gouverneur-Generaal van *Suriname* geweest is. Hij aanvaardde die betrekking den 27sten Februarij 1707, edoch slechts voor korten tijd, vermits hij reeds den 2den September 1707 overleden is.

Ik geloof dat ik door dit antwoord aan den vrager X+Y. twee belangrijke schakels lever voor de door hem gezochte keten.

L. C. D. v. D.

Philippus de Gruytere en Jan Diemer. In antwoord op de vraag van X+Y., vermelden wij het volgende omtrent meer of min vermoedelijke leden of afstammelingen van het geslacht van PHILIPPUS DE GRUYTERE.

JANUS GRUITERUS, geboren te *Antwerpen* in 1560, overleden in 1627, was een beroemd Latijnsch dichter. Zie over hem, nevens ande-

Digitized by Google

ren, P. HOFMAN PEERLKAMP, *de vit. doctr. et facult. Nederland. q. carm. Lat. composuerunt.* p. 279, en JÖCHER, *Lexicon*, T. II, S. 1218.

ISAACUS GRUTERUS. Zie over hem PAQUOT, *Mémoires*, T. III, p. 345. Hij vervaardigde Latijnsche gedichten, onder anderen voorkomende in J. VAN SOMEREN's *Poëzij*, bl. 526; vóór J. EINDII *Chronicon Zelandiae*; in P. DE LA RUE's *Geletterd Zeeland*, bl. 502 van den 2den druk; en in BEVERWIJK's *Uitnemendheid des vrouwelijken geslachts*, bl. 679 enz.

SAMUEL GRUTERUS, Predikant te *Haarlem*, waarvan spraak is bij WAGENAAR, *Vaderl. Historie*, Dl. XIV, bl. 67.

LAMBERTUS GRUTERUS, in 1569 Theologiae Doctor. Zie JÖCHER, *Lexicon*, T. II, S. 1220.

THOMAS GRUTERUS, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Duisburg*. Zie DE LA RUE, t. a. p., bl. 541, en aldaar ook over zijne vier zonen, JACOB, REINIER, JOHANNES en PETRUS GRUTERUS, waarvan de laatste Geneesheer was, overleden te *Amsterdam* in 1634. Zie ook over dezen JÖCHER's *Lexicon*, T. II, S. 1220.

PHILIPPUS DE GRUITHEERE en zijn vader, beide in de vraag vermeld, komen voor als Heeren van *Dirksland* in de *Beschrijving van het Eiland Goedereede en Overflakkee* door B. BOERS, bl. 145. PHILIPPUS was een geleerde van naam; hij werd te *Dirksland* geboren en schreef eene Latijnsche redevoering *de prisca Batavorum virtute*, L. B. 1618, in fol. Zie ook JÖCHER, *Lexicon*, T. II, S. 1220.

Bij BOERS, t. a. p., bl. 145, wordt ook nog van een anderen FILIPS DE GRUITHEERE melding gemaakt, die in 1563 Heer van *Dirksland*, en, volgens bl. 148, in 1588 Baljuw, Schout en Dijkgraaf van *Dirksland* geweest is. In de *Bijvoegsels en Verbeteringen* op genoemd werk, bl. 353, wordt over hun geslacht vooral verwezen naar TE WATER, *Verbond der Edelen*, Dl. II, bl. 428—434.

Nog herinneren wij hier, dat in de *Vlaemsche Kronyk* (van PH. DE KEMPENAERE), Gent 1839, kl. folio, uitgegeven door PH. BLOMMAERT, op onderscheidene plaatsen personen van het geslacht DE GRUTERE ter sprake gebragt worden, en wel, volgens het register, bl. 369, ADOLF, GISBERT, CHARLES, PHILIPPUS, ANTONIE, JAN, NICOLAAS en JOOS DE GRUTERE.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Philippus de Gruytere en Jan Diemer. De hier bedoelde is waarschijnlijk de zoon van den bekenden geleerde JANUS GRUTERUS, Histor. Prof. te *Heidelberg*, Graaf van het Keizerrijk, overleden 1627, welke mede in zijne jeugd te *Leyden* had gestudeerd. Hij is niet minder dan vier malen gehuwd geweest, en was de zoon van WOUTER, mede-onderteekenaar van het Verbond en smeekschrift der Edelen. Nog worden PIETER, Geneesheer, overleden in 1634, en THOMAS, Hoogleeraar te *Duisburg*, genoemd.

Behalve de hier opgenoemden, vermeldt KOK, in zijn *Vaderl. Woordenboek*, nog JAN, JACOB en REINIER, broeders van THOMAS, waarvan JAN in 1604 Rector en Prof. Hist. te *Middelburg* was. Voorts PHILIPS VAN OF DE GRUTHEERE, onderteekenaar van het Verbond der Edelen, en PHILIPPUS GRUTERUS, R. C. Geestelijke, geboren te *Dirksland*.

Tot dit geslacht behoorde waarschijnlijk ook BARTHOLOMEUS DE GRUYTER, welke, volgens eigenhandige brieven van de jaren 1640, 1641 en 1642, nevens ARNOLD HEUSSEN opperkoopman was van het Nederlandsche kantoor te *Masulipatan*. C. W. BRUINVIS.

Philippus de Gruytere. In de *Rekening van der Staten Kameraar*, LOUFF VAN DER HAER, tref ik den volgenden post aan:

»Aan JAN DE GRUYTER, adjunct van THOMAS VUYTENBROUCK als proviandmeester voor het provianderen van de Pioniers in het Predikheeren-klooster, van 26 Dec. 1576 tot 10 Jan. 1577 ... *f* 40".

Zie J. H. VAN BOLHUIS, *Proeve eener Geschiedenis van het Kasteel Vredenburg*, in VAN DER MONDE's *Tijdschrift voor Gesch., Oudh. en Statist. van Utrecht*, 1838, bl. 168, noot.

EEN KLEPT.

Philippus de Gruytere en Jan Diemer. Uit de vraag moet men afleiden, dat PHILIPPUS DE GRUYTERE, als »jongste zoon van JAN DE GRUYTERE en ANNA DE HERTOGHE", meer broeders gehad heeft. Indien dit het geval geweest is, dan zijn zij allen vóór 1629 jong en ongetrouwd overleden. Immers in het testament van WILLEM DE HERTOGHE, Ridder, Heer van *Osmael*, grootvader van PHILIPPUS DE GRUYTERE, 't welk voorkomt in het protocol van den Notaris LAMBERT RIETRAET, dd. 16 Maart 1629, te *'s Gravenhage*, worden als erfgenamen van JOHAN DE GRUYTERE en ANNA DE HERTOGHE slechts genoemd PHILIPS, ANNA (DE GRUYTERE) en JOHAN DIMMER (daer moeder of was Jufr. CATHARINA DE GRUYTERE").

Herhaald worden deze woorden in eene pretensie van PHILIPPUS DE GRUYTERE, in een stuk bij gemelden Notaris, dd. 17 Maart 1629. Uit diens ambtenaars protocol, dd. 18 Feb. 1641, leert men wijders, dat PHILIPPUS DE GRUYTERE te dien tijde Luitenant-Colonel en Commandant van *den Briel* was, onlangs uit *Orange* terug gekomen, en nu last gevende ter goedkeuring der rekeningen over den huize en de goederen enz. van *Dirksland*. Hij leefde nog op den 1sten Nov. 1644.

Bij den Notaris WALLEUS RIETRAET te *'s Hage*, zijn op den 7den Dec. 1638 huwelijksche voorwaarden verleden tusschen Jr. ALBERT DE GRUYTERE en AECHTGE WOUTERS VAN STERREVELDT, waarbij men bepalingen gevoegd vindt voor het geval dat Jr. ALBERT naar *Orange* vertrekken mogt, enz.

Digitized by Google

Te *Leyden* zijn ondertrouwd:

»21 Januarij 1604; SAMUEL SYMONS DE GRUYTER, jonggesel van *Leyden*; met MARYTGEN VAN BEYEREN".

»17 Sept. 1610; SYMON GRUTERUS, jonggesel van *Leyden*; met MACHTELT CLAES, jd. van *Delfshaven*. (Is niet gecompareerd, maar heeft behoorlijke attestatie overgeleverd)".

»5 Feb. 1621; JAN FREDERICX DE GRUYTER, Capiteyn van de Schuttery deser stede, wedunaer van ADRIANA GERRITSDR.; met AELTGEN POPKEN, jd. van *Vrieslandt*. (Deze persoon JAN GRUYTER is overleden, wesende oversulcx onnoodig hem verder te proclameren)".

Te *Utrecht* leefde nog op den 8sten Julij 1686 MARIA SPECX, weduwe van BARTHOLOMEUS DE GRUYTER, oud-Burgemeester dier stad.

Hoewel met dit alles de vraag nog niet beantwoord is, hoop ik echter op goeden uitslag mijner verdere nasporingen omtrent dit onderwerp.

De hier bedoelde JAN DIEMER zal wel dezelfde zijn, die ook DUMÉ of DIMÉ genoemd wordt. .. ELSEVIER.

Philippus de Gruytere en Jan Diemer. ANNA DE GRUYTERE of DE GRUUTERE was zuster van dezen PHILIPPUS, van wien een brief aan haar uit *Dirksland*, dd. 19 Sept. 1619, onder hare afstammelingen berust. Overigens is bij die afstammelingen van ANNA niets aangaande haar broeder bekend, dan dat het schijnt, dat zij te zamen als minderjarigen onder voogdij zijn geweest van een aangehuwden oom, JAN of HENDRIK DACHVERLIES, die, den 16den Oct. 1617, eenige »fiefs" in *Vlaanderen* gelegen aan hunnen aanverwant JEAN DE BETTE, Baron de *Lede*, verkocht heeft.

De geslachtslijst van de DE GRUYTER's of DE GRUUTERE's in de *Batavia Illustrata*, p. 1024, zal waarschijnlijk den vrager X. + Y. zoo wel bekend zijn als die, welke naar aanleiding van schrifturen, in de nalatenschap van den laatsten Markies de *Lede* gevonden, in het *Journal de Gand* van den 6den Mei 1793 openbaar gemaakt is. Vermits nu de uiterste wil van dien op den 6den Julij 1792 overleden edelman, »EMANUEL, FERDINAND, FRANZ, JOSEPH DE BETTE, Marquis de *Lede* et *du Forest*, Baron de *Hollebeque*, Seigneur de *Schelelebelle*, *Impehostad* et autres lieux, Grand d'*Espagne* de la 1re Classe", diens onbekende verwanten, afstammelingen van ISABELLE DE GRUITERE, »Dame en *Lede*", in 1549 gehuwd met JAQUES DE BETTE, — welke beide des erflaters bet-achter-over-grootouders waren, mede tot erfgenamen ingesteld heeft, — zoo worden, in verband met de vraag van X.+Y., allen die hierin van dienst kunnen zijn vriendelijk uitgenoodigd, door middel van dit Tijdschrift insgelijks op te geven, wat tot bewijs of tot staving van bewijzen dienen kan voor de identiteit van ANNA DE GRUYTERE, gehuwd geweest: 1°. met JASPER SCHOPS en 2°. met RUTH WEVERS, als werkelijk de dochter ANNA van JAN DE GRUYTERE van *Dirksland* en van ANNA DE HERTOGHE.

B......s.

Philippus de Gruytere en Jan Diemer. Met al het mogelijke voorbehoud, als enkel naar officieuse familie-berigten, ben ik in de gelegenheid het volgende omtrent de afstammelingen van PHILIPPUS DE GRUYTERE mede te deelen.

PHILIPPUS DE GRUYTER (sic) Vrijheer van *Dirksland*, schijnt nagelaten te hebben vijf kinderen, als:

1. AGNES DE GRUYTER, welke in den echt trad met JONKER HENRI DAGVERLIES of DAGHVERLIES, en die ten jare 1611 nog in *'s Hertogenbosch* leefde.

2. JOHAN DE GRUYTER, van wien ik niets heb kunnen te weten komen dan den naam. Men zegt, dat hij eene hooge waardigheid op onze vloot bekleed heeft.

Dat beide personen waarlijk afstammelingen zijn van PHILIPPUS, Vrijheer van *Dirksland*, blijkt ook o. a. uit de navolgende kopy, welks origineel te *'s Hertogenbosch* moet berusten, doch waarvan ik slechts een fragment kan mededeelen (*):

„Nous échevins et conseillers de la ville de Bois-le-duc faisons savoir qu'aujourdhui sont comparés devant nous en propres et privés noms JONKER HENRI DAGVERLIES (sic) notre concitoyen et époux legitime de dame AGNES DE GRUYTER (sic), fille de feu PHILIPPE DE GRUYTER (sic), en son vivant seigneur de *Dirksland*, qui ensemble d'après leur volonté ont consentis et consentent par la présente tant pour eux que pour leurs héritiers et représentants que l'ecuier (?) WILLEM DE HERTOGE, seigneur d'*Orsmael*, comme tuteur testamentaire des enfants mineurs de JOHAN DE GRUYTER, fils du dit feu PHILIPPE, vende et transporte ce qu'il trouvera convenir des fiefs, proprietés des dits enfants mineurs, situées dans le comté et pays de la Flandre."

3. CORNELIS DE GRUYTER, welke in den echt trad met ANNA CATHARINA BIEBEN, uit welk huwelijk vijf kinderen geboren zijn, als:

a) WOLTER DE GRUYTER, gehuwd geweest eerst met MARGARETHA FAESEN en daarna met ANNA CATH. SPIE. De nakomelingen van dezen WOLTER leven op dit oogenblik te *Venlo*.

b) GERTRUDIS DE GRUYTER, echtgenoote van JOHANNIS NUYTS. Hare afstammelingen leven nog heden ten dage te *'s Hertogenbosch*.

c) REGINA DE GRUYTER, echtgenoote van VAN ROSMALEN. Afstammelingen onbekend.

d) HENDRIK DE GRUYTER; *e*) JAN DE GRUYTER. Beide moeten kinderloos overleden zijn; de eerste te *Driel*, de andere te *Haarlem*.

4. ANNA DE GRUYTER, welke in den echt trad met ARNAULT PELS, en nog te *Dirksland* leefde omstreeks het jaar 1612. Van hare nakomelingen is mij niets bekend.

(*) Ik heb de letterlijke spelling der kopy, mij door een lid der familie toegezonden, getrouwelijk wedergegeven.

Digitized by Google

5. CATHARINA DE GRUYTER, welke in den echt trad met THEODOOR DIMMER of DAUMER, en wier zoon, JAN DIMMER, naar men zeker meent te weten, tot in 1640 met zijne tante te *Oosterhout*, bij *Breda*, gewoond heeft.

L. PHILIPPONA. (*)

[Het moet een iegelijk terstond in de oogen springen, hoe slecht zich deze opgave verdraagt, zoo wel met de stellige gegevens van X+Y. nopens PHILIPPUS DE GRUYTER en JAN DIEMER, en de betrekking dezer mannen tot elkander, als met de meerendeels wel gestaafde berigten van sommige onzer Navorschers (in 't bijzonder van ..ELSEVIER) hen aangaande en eenige andere leden van de familie der DE GRUYTER's. In de hoofdzaak laat zich echter de hier begane dwaling ligtelijk verhelpen, wanneer men aanneemt dat de PHILIPPUS DE GRUYTER, van wien PHILIPPONA's genealogische mededeeling uitgaat, en waarin 't wel niet mogelijk is den omtrent 1597 geboren zoon van JOHAN DE GRUYTER en ANNA DE HARTOGH weder te vinden, in de rei der geslachten twee trappen hooger gesteld behoort te worden dan deze, ja naar alle gedachte diens grootvader zal te kennen geven (door sommigen, wel is waar, met den naam van WOUTER bestempeld), niemand anders dan dien Heer PHILIPPUS DE GRUYTER, wien ons eenige berigtgevers als mede-onderteekenaar van het Edelen-Verbond hebben aangewezen. Met deze onderstelling toch worden niet slechts de jaarcyfers begrijpelijk, hier en daar bij PHILIPPONA met de lotgevallen van PHILIPPUS' kinderen in betrekking gebragt, maar herkrijgt ook HENDRIK DACHVERLIES zijn karakter (hem door B......S toegekend) als aangehuwde oom van PHILIPPUS, JOHAN's en ANNA's zoon, — verbaast ons niet langer WILLEM DE HARTOGHE als voogd over zijne achter-kleinkinderen, — treedt de aangevoerde akte uit *'sHertogenbosch* in de beste harmonie met het verhaal van B.....S omtrent de door DACHVERLIES verkochte leengoederen, — en verdwijnt — wat voorzeker niet het geringste is — de meer dan paradoxale stelling, waardoor men, trots notarieële bescheiden! JAN DIEMER tot een kleinzoon van den bedoelden PHILIPPUS gemaakt had, in stede van hem als diens zusterszoon te blijven begroeten. — 't Is waar, deze verklaring maakt geen einde aan alle zwarigheden, en genoeg stofs laat zij over om de gegrondheid te waarderen van het voorbehoud, door PHILIPPONA zelven opzigtens zijne mededeeling in acht genomen. Zoo moet het grootelijks bevreemden, hier van JAN DE GRUYTER PHILIPPUSZOON, nu herkend als den vermaarden philoloog en antiquarius JANUS GRUTERUS, *dit* en *dit alleen* opgeteekend te vinden, „dat hij eene gewigtige betrekking op 's lands vlootschijnt vervuld te hebben."

Over dien verdienstelijken geleerde, schrijver van het *Corpus Inscriptionum Romanarum*, uitgever van CICERO, LIVIUS, SENECA, enz., kan men o. a. naslaan: FOPPENS, *Biblioth. Belg.* T. I, p. 548 sq.; SAXIUS, *Onomast*, T. IV, p. 7—9; VAN KAMPEN, *Bekn. Gesch. d. Lett. en Wet. in de Nederl.*, Dl. I., blz. 271—273.]

Het Mauritsfort in Zeeuwsch-Vlaanderen (III.; bl. 62, Vr. 36). Uit hetgeen men bij MONTANUS, in 't *Leven van Frederik Hendrik*, leest, zou men moeten opmaken, dat het *Mauritsfort* in 1629 (?) is gesticht, op den hoek van de streek, die de *Koude-polder* werd genoemd. De naam van *Mauritsfort* ging langzamerhand verloren en werd vervangen door dien van *Hoek*, als zijnde de hoek van het Ambacht van *ter Neusen*. Dien naam heeft de plaats tot heden behouden. Zij ligt in het Arrondissement *Axel*. In 1642 droeg de plaats nog den naam van *Mauritsfort*, maar in 1653 reeds dien van *Hoek*. Men vergelijke B. HUNNIUS, *het Staatische Vlaanderen of de Zeeuwsche Buyse*, bl. 339.

C. &. A.

[V. O. en A. J. VAN DER AA verwijzen omtrent het *Mauritsfort* naar des laatsgenoemden *Aardrijkskundig Woordenb. d. Nederl.*, Dl. VII, bl. 745.]

»*Te hooi en te gras*" (III.; bl. 62, Vr. 37). Een boeren-spreekwoord, in tweeërlei en wel in tegenovergestelden zin gebezigd. Iemand zelden een bezoek geven, zoo wat een paar malen 's jaars, eens in den zomer en eens in den winter. Velen, die een paard houden, zijn gewoon dit bij een boer of een stalhouder te besteden, zoowel voor den zomer in de weide, als voor den winter op de stal, hetgeen men kortweg *te hooi en te gras* noemt.

M. L. K.

»*Te hooi en te gras*" is wel »nu en dan", maar het staat over tegen »dikwijls" of »doorgaans", minder tegenover »opzettelijk". Zou door het eene ook de zomer, door het andere de winter te verstaan zijn, en de eigenlijke beteekenis wezen: »een paar malen 's jaars?"

V. O.

»*Te hooi en te gras*". »Men zegt van een statigen CATO: *hij lacht te hooi en te gras*, d. i.: *goelijkjes tweemaal 's jaars*."(TUINMAN, *Nederl. Spreekwoorden*, Dl. I, bl. 306.) »*Te hooi en te gras*", is nu en dan, maar zelden. 't Is ontleend van de beesten, die of hooi of gras eten. Zoo wordt het gansche jaar in twee tijden verdeeld." (TUINMAN, a. w. bl. 351.) De afleiding zal hierdoor wel duidelijk zijn.

J. H. VAN DALE.

»*Te hooi en te gras*". Veelmalen komt deze uitdrukking, als tijdsbepaling, in oude ordonnantiën voor, waarin aan pachters en landbouwers eene zekere opbrengst, eene thijns of een geschenk wordt opgelegd. *Te hooi* = in den hooitijd, viel in tegen primo Julij, omstreeks ST. JAN; *te gras* = in de grasmaand, wijst ons op April. De boer, tot zulk een geschenk verpligt, kwam derhalve *te hooi en te gras*, tweemaal 's jaars bij den landheer, en van daar wordt de uitdrukking nu nog toegepast op iemand, die slechts enkele malen een bezoek aflegt.

CONSTANTER.

[Ook P. E. VAN DER ZEE en G. E. J. RIJK verklaren *te hooi en te gras* door „nu en dan", „hoogstens tweemaal 's jaars". BOUMAN daarentegen ziet er alleen het denkbeeld in van „iets voortdurends en blij-

(*) Inzender dezes noodigt X. + Y. uit, om, indien hij berigten van zekerder aard dan de hier verstrekte op het spoor wenscht te komen, met hem in briefwisseling te treden, daar ook hij bijzonder veel belang stelt in de geschiedenis der familie DE GRUYTER.

Digitized by Google

vends", dewijl hij geen ander gebruik van het spreekwoord toelaat dan datgene, 't welk zich vasthecht aan die reeds oude gewoonte der landlieden, om paarden en rundvee te gelijk voor den zomer en den winter in verhuring te geven. In verband hiermede merkt hij ook op, dat niet zelden de huurwaarde van een stuk grasland beoordeeld wordt naar het aantal koeijen, die men er *te hooi en te gras* op houden kan.]

»*Er is dak op 't huis*" (III.; bl. 62, Vr. 39). Welligt is deze uitdrukking daaraan ontleend, dat iemand die op het dak zit, van deze hoogte ligt kan hooren wat beneden gesproken wordt. SECURUS.

»*Er is dak op 't huis.*" »Anders ook luidt deze spreekwijze: *Er zijn pannen op het dak*, voor: »men wordt beluisterd". Heeft een huis geen digt dak, zoo als dat van pannen, dan vliegt er rook, reuk, en wie weet wat al meer, uit, en ieder weet er van. Hieruit nu neemt men in het spreekwoord aanleiding om tot voorzigtigheid in het spreken te vermanen, daar de zaak anders bekend zou worden".

(Uit SPRENGER VAN EIJK, *Vaderl. Spreekwoorden*, enz.). P. E. VAN DER ZEE.

[BOUMAN wil de zegswijze aldus aangevuld hebben: *er is* TE VEEL *dak op 't huis*. Hij denkt daarbij aan het ongerief van verschillenden aard, 't welk somtijds (b. v. in den sneeuwtijd) uit al te groote daken geboren wordt; waarin hij (vrij gezocht, naar 't ons voorkomt) een gepast beeld herkent van die lastige getuigen, op wier verwijdering, daar zij der bereiking onzer oogmerken zoo hinderlijk zijn, hooge prijs door ons gesteld wordt.]

»*Er is dak op 't huis*". Met deze spreekwijs meen ik gelijk te mogen stellen het alhier gebruikelijke: *er zijn ratten* (rotten) *op het dak*, dat in den zelfden zin gebezigd wordt. Waar nu *dak op 't huis* is, daar is ook toegang voor *ratten*, voor *olijke*, *slimme ratten*. Ik geloof dus, dat de eene spreekwijs hier de sleutel is van de andere. J. H. VAN DALE.

»*Er is dak op 't huis*" wordt vooral gebezigd in een huisgezin, waar de kinderen fiksch bij de hand zijn. Deze, soms uit een vertrek verwijderd wordende en gissende dat zulks geschied opdat er meer vrij kunne gesproken worden, zoeken dan wel eens gelegenheid om op eene hoogere verdieping het gesprek af te luisteren. M. L. K.

»*Dak op het huis*" (het: *er is* moet, mijns inziens, al aanstonds als eene onjuiste bijvoeging worden weggeworpen) is niet hetzelfde als »het ooren hebben der muizen". Het laatste drukt meer in het algemeen de tegenwoordigheid van ongewenschte getuigen des gespreks uit; het eerste doelt bijzonder op kinderen. Zoolang mij geene betere uitlegging van de spreekwijze voorkomt, zou ik het er voor houden, dat *dek* (eenigzins met de stomme *e* uitgesproken) als verkorting van *de k*..... (*inderen*), de oorspronkelijke vorm der spreekwijze zij geweest, die eerst in *dèk* is overgegaan, waarbij dan .... *op het huis* is gevoegd om de geheimzinnige aanduiding nog meer te bemantelen. Weet iemand er iets beters op? Die 't weet mag 't zeggen. v. O.

»*Tusschen twee stoelen in de asch zitten*" (III.; bl. 62, Vr. 40). Men zegt ook wel: *hij zit met eens anders slippen in de asch*, hetwelk, volgens SPRENGER VAN EIJK, *Vad. Spreekw.*, te kennen geeft: »hij heeft zich in eens anderen zaken zoodanig ingewikkeld, dat hij daardoor zich in netelige omstandigheden bevindt".

Ik heb meermalen hooren zeggen: *tusschen twee vuren in de asch zitten*, waarmede men wil aanduiden: tot zweetens toe in verlegenheid.

Tusschen twee stoelen in de asch zitten, zal insgelijks wel verlegenheid moeten beteekenen, doch misschien een nog meer bedrukten, droevigen toestand te kennen geven. Zou men hier ook te denken hebben aan omstandigheden, zoo als die van JOB (Hs. II: 8) en MORDECHAI (*Esther* IV: 1, 3)? Zou de zin ook wezen: tusschen twee magten beklemd of in het naauw gebragt? BOUMAN.

»*Tusschen twee stoelen in de asch zitten.*" Dit spreekwoord heeft waarschijnlijk dezelfde beteekenis als het Fransche: *Entre deux chaises le cul par terre*, waardoor men wil te kennen geven, dat hij, die telkens van de eene stoel op de andere gaat zitten, zonder op ééne daarvan te blijven, onvermijdelijk op de vloer moet te land komen; met andere woorden, dat hij, die dikwijls van betrekking in de wereld verandert, eindigt met in het geheel geene betrekking te hebben, waardoor deze les zou worden aangedrongen: behoud wat gij hebt! G. DEPPING.

»*Tusschen twee stoelen in de asch zitten*". Het is bekend dat de Joden, bij een sterfgeval hunner naaste betrekkingen, niet op stoelen maar op den grond in de asch plegen te zitten. Ten gevalle van vreemde bezoekers worden dan echter de stoelen niet uit den weg geruimd. Zoo ziet men de Joden, en nog meer de Jodinnen, dan veelal *tusschen twee stoelen in de asch zitten*. M. L. K.

[Ten aanzien van dit en en eenige daarmede verwante spreekwoorden, beriep zich P. E. VAN DER ZEE op de navolgende plaats bij TUINMAN, *Ned. Spreekw.*, Dl. I., blz. 268: »*Hij zit op een schopstoel:* dat wil zeggen, onvast, gelijk die op een tonter of slingertouw zitten; 't welk een spel der kinderen is. Zo los hangen niet, die *tusschen twee stoelen in de asch* zitten. 't Is ook beter dan *tusschen hangen en worgen te zijn*. Dan hebben de dieven het bangst; en 't spreekwoord is: *Eer men recht heeft leeren hangen is men dood geworgt*. Doch men zegt dat van in 't onzeker te zijn tusschen twee quaaden. 't Staat ook niet zeer wel met hem, op wien past: *Hij is zo wel bewaart, als of hij met beide zijne beenen in 't vuur zat.*"]

Parlevinkbok; Parlevinker; Parlevinken (III.; bl. 62, Vr. 41). »*Parlevinker*, gebruikelijk in *Haarlem*, volgens eene publicatie te dier stede in 1806, art. 4, in de *Haarl. Courant* van 28 Augustus van dat jaar, is oorspronke-

Digitized by Google

lijk de naam van de vaartuigen, waarmee de sluikhandelaars en kustroovers, welken eerst deze naam gegeven werd, aankwamen. En deze naam is vervolgens aan die personen zelven gegeven. Eigenlijk moest het zijn: een *parlevinkerman*; het is, gelijk wij zeggen: een mol, een fezant, een hert, een eikhorn, in plaats van moldier, enz.

Het vaartuig heeft zijn' naam van de soort, waartoe het behoort. Het was een zoodanig, als tot de parelvisscherij gebruikt werd, en dat daarom een parelvanger, in de Neger-Engelsche uitspraak *paarlevenker*, heet. Allengs is het woord overgegaan om allerlei sluikhandelaars en mercatasters (of *mercatores spurii*), en zulken, die men den naam van koopman niet waardig achtte, te beteekenen, inzonderheid oude lorren- en afbraak-koopers. Men mag echter twijfelen of de naam niet eigenlijk is *paarlebenkers*. Een *paarlebanker* noemde men ook zulk een vaartuig van de parelbanken, waarvoor zij bestemd waren. En de uitspraak der Portugeesche en Spaansche kustbewoners verwart de *b* met de *v*".

Aanteekening van Mr. W. BILDERDIJK. Zie *Verh. van de Maatsch. der Nederl. Letterk. te Leyden*, Dl. II, St. II, bl. 28; *Verhandeling over den Oorsprong der Spraak*, door M. TYDEMAN, Aanteek. VAN DE LAAR.

[Wij vertrouwen, dat de Heer P. E. VAN DER ZEE, na lezing van het bovenstaande, ons dank zal wijten, dat wij zijne afleiding van het spreekwoord: *'t is maar een parlevinker*, hoezeer ook „eigenvinding", terug houden.]

Spreekwijzen. »Snaartje" voor »schoonzuster" (III.; bl. 62, Vr. 42). *Snaar* (Angels. *snore*, Oud-Hoogd. *snure*, Nieuw-Hoogd. *schnur*) is: *schoondochter*. De beteekenis *schoonzuster* is van later tijd. Van beide beteekenissen zijn vele voorbeelden bij onze Ouden, daar het woord zelfs nog in de vorige eeuw tot de deftige schrijftaal behoorde, waaruit het, jammer genoeg, langzamerhand verdwenen is, om onder den boerenstand eene laatste toevlugt te zoeken. Misschien dat *zwager* eenmaal denzelfden weg opgaat, als men in 't verfranschte *schoonbroeder* meer en meer smaak vindt, gelijk nu in *schoondochter*, *schoonzuster*.—Evenwel heeft misschien tot het vermijden van *snaar*, in de genoemde beteekenissen, ook aanleiding gegeven, dat reeds van ouds (b. v. in den *Minnenloep*) *snaar*, *snorre*, *snurre*, *snoer* van een *boel* of *bijzit* gezegd werd, als ook bij KILIAEN te zien is en in de spreekwijs: »met hoeren en *snoeren*" nog stand houdt. De oorsprong van het woord is even duister als die van de meeste namen, die bloedverwantschap of maagschap te kennen geven. Niet vreemd; ze behooren tot de oudste der taal. Dat het Lat. *nur-us* er mede zamenhangt is wel te denken, tenzij men dit van het Gr. *νύος* wil afleiden. CONSTANTER.

[Wat de afleiding en beteekenis van het woordje *snaar* voor *schoonzuster* betreft, komen met CONSTANTER, in meer of minder mate, overeen de Heeren S. I. MULDER, P. E. VAN DER ZEE, J. H. VAN DALE, Mr. L. K., P. X. X. JR. en ***, onder heenwijzing op de taalkundige werken van BILDERDIJK, WEILAND, TERWEN en TUINMAN. De Heer MULDER merkt tevens aan, dat bij onze Ouden, onder anderen in de Bijbelvertaling van 1477, het woordje *zweer*, in plaats van *schoonvader*, voorkomt.]

»Snaartje" voor »schoonzuster". In het Oud-Friesch, *Emsiger Landrecht*, I, 86 en III, 30; 2*de Emsiger Codex*, IV, 25, en in de *Willekeuren der Broekmannen*, § 150, *snore* genoemd. Bij KILIAEN *snarre*, *snorre*, *snurre*, nurus. KRAMER, in zijn *Nederl. Hoogd. Woordenb.*, *schnur*; OUTZEN, in zijn *Glossarium der Fries. Sprache*, Kopenhagen, 1837: *snár*; — BOSWORTH, *Anglosaxon Dictionnary*, London 1838: *snoru*; — *snoru on hyre swegere*, nurus in socrum suam. GRAFF, *Diutiska*, I, 496: *mit snuri sinera*, cum noverca sua; I, 263: *snor*; III, 156: *snur*; Italiaansch: *nuori*; Oud-Fransch: *nore nouere*.

In *Friesland* wordt alsnog bij de landlieden de schoonzoon *zwager*, de schoonbroeder *snaar*, en de schoonzuster *snoor* genoemd.

Zoude dit woord niet verwant zijn met *snaar*, *snoer*, vinculum, band, en alsdan, zoo als OUTZEN reeds dacht, de aan de familie verbondene, aangeknoopte beteekenen? Even zoo kan *nurus*, en *noverca*, stiefmoeder, met *nodus*, knoop, en *nore*, *nouere* met het Fransche *nouer*, knoopen, verwant zijn. *Filius*, zoon, en *affinitas*, [?] verwantschap, schijnen met *filum*, draad, in betrekking te staan.

Niet onbelangrijk is het, met betrekking tot de benamingen van de maagschap, de *Deutsche Rechtsalterhümer* van GRIMM, uitgave 1828, bl. 466, over *Erbschaft* na te zien, omdat, m. i., de aldaar voorkomende benamingen mijn gevoelen in dezen eenige waarde bijzetten. D. H. H.

Het Rusland (III.; bl. 62, Vr. 43). In *Overijssel* en elders wordt eene soort van biezen *russen* of *russchen* genoemd (Eng. *rushes*). Zoude het bedoelde pleintje te *Amsterdam* nu ook, vóór dat het bebouwd was, met zulke biezen zijn begroeid geweest? J. M.

Het Rusland. WAGENAAR, in zijn *Amsterdam*, Dl. I, bl. 25, houdt den naam van *Rusland* voor eene verbastering van *Ursulenland*, zijnde oudtijds geweest een stuk gronds, behoorende tot het klooster van ST. URSULA of der 11000 Maagden (XIMILIA), hetwelk aan dit land paalde. Mr. L. K.

[Zoo bepaald heeft WAGENAAR zich niet uitgedrukt. Men oordeele. „Voorby het Pauliniaanen Klooster ten zuiden", zegt hij, „stondt het Klooster van ST. URSULA of der elfduizend Maagden, welk zig agter tot aan de Stads-Graft uitstrekte, en ten zuiden aan het *Rusland* paalde". Dit is alles. Mogelijk echter, dat hem die verwantschap der namen voor den geest gespeeld hebbe. Zij komt ons in elk geval niet zoo verwerpelijk voor.]

Digitized by Google

Vraagteekens.

1. — *Swarte Munte.* In de *Notulen van de Ed. Mog. Heeren Staten van Zeeland*, anno 1601, vind ik, dat ter vergadering van den 28sten Maart diens jaars onder anderen het volgende is besloten:

»Ende wes aengaet de *Swarte Munte*, zijn die van den Rade geauthoriseert om daer op te adviseren ende te disponeren".

Daar ik vruchtelooze pogingen heb ingesteld ter opsporing van 's Raads op dit stuk gegeven advies en genomene dispositie, zoo wend ik mij tot HH. Navorschers met het beleefde verzoek mij wel te willen inlichten, welke munt hier door *Swarte Munt* bedoeld geworden is. L. *te V.*

2. — *Sedert* 1800 *in Zeeland bedijkte polders.* Wie kan mij te regt helpen bij het zamenstellen eener naauwkeurige lijst van de polders, welke sedert het begin der XIXde eeuw tot op heden in *Zeeland* bedijkt werden, met bijvoeging van de jaartallen der indijking en de datums der octrooijen of concessiën? B.

3. — *Zeeuwsche Geneeskundigen.* Met de opgaaf van vermaarde Zeeuwsche geneeskundigen, en wel minstens één uit elk district van *Zeeland* geboortig, zal men mij bijzonder verpligten. B.

4. — *Dichters van het vierde District van Zeeland.* Zou het vierde District van *Zeeland* geene vermaarde dichters hebben opgeleverd? — Gaarne leerde ik er eenige kennen, die van de eene of andere plaats in die landstreek geboortig zijn. B.

5. — *Nicolaas van Wassenaar.* Is iemand in staat mij omtrent dezen Amsterdamschen geneesheer, die in de XVIIde eeuw geleefd heeft, eenige bijzonderheden, benevens den juisten tijd zijner geboorte en van zijnen dood, mede te deelen? Hij schreef in het Grieksch een gedicht over het beleg van *Haarlem*; bestaat dit gedicht nog? M. P. C. W.

6. — *Vieillot.* Wie der HH. Navorschers berigt mij het jaar en den dag der geboorte van dezen beroemden Franschen ornitholoog, die in April 1832 te *Rouaan* overleden is? M. P. C. W.

7. — *Zeeuwsche plaatsnamen in andere oorden overgebragt.* Welke zijn de plaatsen in de Provincie *Zeeland* gelegen, waarvan men bij aardrijkskundige ontdekkingen, vroeger of later, den naam aan andere plaatsen gegeven heeft? wat gaf telkens daartoe aanleiding? en wanneer geschiedde zulks? P. FRET.

8. — *Portretten van het Huis van Oranje.* Welke zijn de beste uitgaven van portretten der vroegere en latere leden van het geslacht van *Oranje*? Welke zijn de leden diens Huizes, waarvan geen portret aanwezig is? Q—*.*—X.

9. — *Fransche vertaling van Bilderdijk's »Ziekte der Geleerden".* BILDERDIJK zegt in zijne *Brieven* (III, p. 80): »Je ne sais si vous savez qu'on traduit à *Paris* mon poëme sur *la maladie des savans.* Je n'en connais pas l'auteur, mais M. SCHIMMELPENNINCK.... en avait reçu le ms. et m'a communiqué le premier chant..... j'en ai été enchanté".

Is die vertaling voltooid en is de vertaler bekend? Is het werk gedrukt of bestaat het nog in handschrift? Q—*.*—X.

10. — *Joodsche Gebruiken.* Waarom eten de Israëlieten geen aal of paling? MOZES heeft van deze dieren geene melding gemaakt. Het is immers bewezen dat de aal schubben heeft. Berust het verbod van deze vischsoorten niet uitsluitend op de Rabbijnsche traditiën, die toch, nevens zoo vele andere, hoogelijk af te keuren zijn? E. G.

11. — *Fernambucksche »Corte Belydenis des Geloofs".* Ten jare 1641 is in druk uitgekomen: *Corte Belydenis des Geloofs ten gebruike in Phernambuc*, enz. Dit boek geeft wel op in *Brazilië* gedrukt te zijn, doch de Synode van Zuid-Holland bewees dat zulks te *Enkhuizen* geschied was, en verbood het gebruik der *Corte Belydenis* in *Brazilië.*

Men vraagt of dit boek nog ergens te vinden is, om er gebruik van te kunnen maken? ..R. E.

12. — *Meindert Hobbema.* Daar men tot nog toe geene zekere berigten heeft nopens de geboorteplaats van den schilder MEINDERT HOBBEMA (geb. 1611?), neem ik de vrijheid aan Heeren Navorschers te vragen, waar die kunstenaar gewoond heeft, met wie hij gehuwd is geweest, en waar en wanneer hij overleden is? — opdat die gegevens den weg mogen banen tot een nader onderzoek in de stedelijke archieven. .. R. E.

13. — *Theens Cornelis*, »*poppenmaker uit Franeker*". Deze THEENS CORNELIS, te *Franeker* geboren, schijnt een beeldensnijder geweest te zijn, die den 4den Nov. 1589 in het huwelijk trad met MARIA CENTEN, uit *Leyden.* Dáár was hij echter bekend als »poppemaeccker uyt *Franeker* in Vrieslandt." Men vraagt of er iets van hem geboekt is, en of hij zich in zijn vak beroemd heeft gemaakt? ..R. E.

Digitized by Google

14. — *Spaansch-Hollandsche woorden.* Gaarne wenschte ik eene zoo veel doenlijk gestaafde aanwijzing te hebben van alle thans nog in gebruik zijnde Hollandsche woorden, die van het Spaansch afkomstig mogen zijn. Is het waar, dat *Kwispedoor* zich op zoodanigen oorsprong beroemt, en dat ook de zeer gemeenzame uitdrukking *parlechanteren* aan de taal der Spanjaarden ontleend is?

ELIZABETH.

---

15. — *Amsterdamsche plaatsbenamingen.* Wat mag den naam geschonken hebben aan onze *Spiegel-* en aan onze *Vijzelstraat*? Kan men mij ook de reden opgeven, waarom een der armelijkste buurten van *Amsterdam* in de wandeling meestal *Duivelshoek* geheeten wordt?

ELIZABETH.

---

16. — »*Als het rimplig lover dort*". Zoude een der HH. Navorschers mij ook kunnen mededeelen, wie de vervaardiger geweest is van het dichtstukje *de Ooijevaars*, aldus aanvangende:

Als het rimplig lover dort,
En de herfstwind scherper wordt,
Waarom snelt gij, trouwe wachter,
Dan van dak en schoorsteen voort,
Laat uwe oude vrienden achter,
En zoekt warmer hemeloord?

ALY. N.

---

17. — *Archieven van het Hof van Holland.* Uit de *Resolutiën van Holland* van den 14den April 1570, bl. 14, is het blijkbaar, dat de oudste stukken, toen in 's Hofs Archief aanwezig, de *Memorialen* waren, beginnende met den 22sten Augustus 1428, en de *Sententiën*, beginnende met den 9den October 1447.

Dan in 1643 bevond men, dat er vele oude stukken van het Hof ontvreemd waren en door de winkeliers voor scheurpapier gebruikt werden. Dus nam het Hof, den 8sten Januarij van dat jaar, de noodige maatregelen om het geroofde van de Hagenaars terug te bekomen. —

Men vraagt of er omtrent die ontvreemde stukken verder iets bekend geworden is?

..R. E.

---

18. — *Petrus van Houte.* In het werk *De Provincie Zeeland*, door J. DE KANTER, PHIL. Z. en J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, leest men, bl. 320: »Onder de gemeente *Zaamslag* vindt men aan haar noordwestelijk uiterste, het gehucht *Noten* of *Otere*, certijds een kerkdorp, en de geboorteplaats van den, onder de regering van PHILIPPUS *den Stoute* beroemden, Admiraal PETRUS VAN HOUTE". Wanneer werd deze Admiraal te *Noten* geboren, waardoor heeft hij zich beroemd gemaakt, en in welk werk kan men iets meer hem aangaande vernemen?

P. FRET.

19. — *Petrus Gheineus.* Kunnen HH. Navorschers mij ook inlichtingen verstrekken omtrent zijn persoon, en aanwijzing doen van door hem in metaal gegotene kunstwerken? In 1588 was hij nog in leven, en waarschijnlijk is het dat hij te *Delft* of te *Dordrecht* gewoond heeft. De archieven der arsenalen of de gildeboeken van die steden zouden misschien met vrucht geraadpleegd kunnen worden.

J. L. A. I.

---

20. — *Familie-verbindtenissen voor de regeringsposten in Holland.* BILDERDIJK, in het XIIde Deel zijner *Geschiedenis van het Vaderland*, bl. 6 (*), en ook VAN LENNEP, in het 1ste Stukje der 4de Afdeeling van *de voornaamste Geschiedenissen van Noord-Nederland*, bl. 30, maken gewag van de ook van elders bekende *verbindtenissen* of *acten*, waarbij de leden der zoogenaamde regerings-familiën zich, na de omwenteling van 1747, onderling verbonden om elkander en de hunnen bij uitsluiting te brengen op de nominatiën, waaruit de Stadhouder de verkiezingen der magistraten deed. Ik meen eenige jaren geleden, 1830 of daaromtrent, in een politiek weekblaadje, in 8°., dat destijds verscheen, iets over die *Familie-verbindtenissen*, met betrekking tot *Holland*, te hebben gelezen. Wie kan mij de plaats aanwijzen, of anders den geheelen inhoud van eene zoodanige *acte* mededeelen?

C. & A.

---

21. — *De Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken.* Wie kan met juistheid opgeven, met welke maand van welk jaar de uitgave der *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken* heeft opgehouden? De jaargangen na 1795 komen zeldzaam voor, en toch hebben zij nog eenige jaren later, als ik wel heb tot in 1800, bestaan.

C. & A.

---

22. — »*De Nieuwe Europische Staats-Secretaris.*" In 1803, 1804 en 1805, en misschien vroeger en later, verscheen bij J. A. SWALM te *Amsterdam* een maandwerkje in 12°., getiteld: *De Nieuwe Europische Staats-Secretaris*, een soort van *Mercurius*. Is ook nog iemand in het bezit van eene volledige verzameling, en zou hij die voor weinige dagen willen afstaan?

C. & A.

---

23. — *Dagverhalen van Nederlandsche Gezanten.* Van vele belangrijke legatiën, door Nederlanders bekleed, zijn *Dagverhalen*, *Verbalen*, enz. in het licht verschenen, in allerlei formaat, sommige *curieus* en schaarsch voorkomende. Wie der Navorschers kan een volledige lijst daarvan opgeven? Of wie heeft

(*) Men vergelijke *Bijvoegselen* op Dl. XII, bl. 131 en volgg.

Digitized by Google

lust een aanvang met zoodanige lijst te maken, later door anderen aan te vullen?

C. & A.

24. — *De „Valentijn en Ourson" van Simon de Vries.* In het belangrijke werk van Dr. E. J. DIEST LORGION, *Balthasar Bekker in Amsterdam*, Gron. 1851, wordt in het 1ste Deel, bl. 230, onder de tegenschriften van BEKKER's *Betoverde Wereld* vermeld het werk: *De Satan in zijn wezen, aard, bedrijf en guichelspel vertoond*, van SIMON DE VRIES. Van laatstgenoemden wordt gezegd: „Dat is immers de schrijver van *Valentijn en Ourson* en van meer dergelijke verhalen? Heeft die ook al tegen BEKKER geschreven?"

Van de oude volksroman *Ourson en Valentyn* kan hier toch wel geen sprake zijn; en onder de vele (zegge 45) werken, door ARRENBERG in zijn *Naamregister* aan SIMON DE VRIES toegeschreven, wordt er geen met dien titel gevonden. Nu is de vraag, welk verhaal Dr. DIEST LORGION onder dien naam bedoelt? of wie zijn zegsman geweest mag zijn?

J. J. NIEUWENHUIJZEN.

25. — *Zonderlinge gewoonte in den Krimpenerwaard.* In sommige gemeenten van ons vaderland (b.v. in den *Krimpenerwaard*) bestaat de gewoonte, dat als de koeijen op den 6den December nog in de weide loopen, arme lieden vrijheid hebben om ze tot hun eigen gebruik te melken. — Men verlangt onderrigt nopens den oorsprong dier gewoonte. C. L.

26. — *Personen in Vondel's „Lucifer".* Bestaat er grond voor het gevoelen, 't welk vaderlandsche historische personen beteekend ziet in de personen van het treurspel *Lucifer*? en hoe zou dit dan moeten verklaard worden? H. M. *te F.*

27. — *„De Kersnacht lag in stukken".* Welke is de juiste verklaring van deze plaats in *Gysbrecht van Aemstel*? H. M. *te F.*

28. — *Lofdicht op Java.* Van zeker vers op *Java* luidt een der coupletten als volgt:

> Ik mogt uwe bergen bestijgen,
> Daar doet ons de koelte zoo goed;
> Daar raken de driften aan 't zwijgen,
> Daar murm'len de beekjes zoo zoet.

Wie geeft ons het geheele vers weder, en noemt ons te gelijk den auteur?

H. M. *te F.*

29. — *„Leeven en Bedryf van Syn Hoogheyt Willem Hendrik de Derde".* In 1675 werd te *Amsterdam* bij JAN CLAESZ. TEN HOORN uitgegeven: *Leeven en Bedryf van Sijn Hoogheyt* WILLEM HENDRIK DE DERDE, *Prince van Orangien en Nassau, &c. Verhandelende 't Gedenckwaerdigste zeedert Sijn Geboorte tot het Stadhouderschap, en 't gepasseerde in den oorlogh tusschen Vrankryk en Engelant met haer Geallieerden tegen de Vereenigde Nederlanden tot het eynde des jaars* 1674. *Door een Liefhebber der Historien. Met schoone koopere Platen verciert.* 480 blz. en bijwerk, in 8°. — De platen zijn van of naar ROMIJN DE HOOGHE. Op bl. 480 leest men: „Hiermede sullen wy dit ons werk tot een eynde maken; en soo ons tijd en stoffe toekomt, sullen den Leser met een vervolgh of een tweede Deel contenteeren". — Weet iemand ook of van dit werk door een gelijktijdig schrijver een tweede deel in het licht gegeven is? C. & A.

30. — *Portretten van vermaarde Zeeuwen.* Indien iemand onuitgegeven portretten kent of bezit van vermaarde Zeeuwen, beveel ik mij aan tot welwillende mededeeling.

H. M. C. v. O.

31. — *Tancredo de Rohan.* Op den 28sten December 1650 heeft de regering van *Leyden* het navolgende verzoek toegestaan:

„Uit den naem van de Hertoginne van *Rohan*, moeder van TANCREDO DE ROHAN, gesussineert hebbende te wesen Hertog van *Rohan*, alhier ter stede in het secreet en heymelyck opgevoet en in de laetste belegering van *Parys* doot gebleven, ten eynde die van de Gerechte soude believe, dat het doode ligchaem alhier mogte worden begraven".

Men wenschte de feiten te leeren kennen, waarvan in deze vergunning gewaagd wordt.

..R. E.

32. — *Waterleiding van Pieter Silverer.* Den 8sten Maart 1530 verzocht PIETER SILVERER, geboren te *Triëst*, aan de Staten van *Holland* om octrooi voor honderd jaren en privilegie „om syne kunst in 't werck te mogen stellen, om in alle plaetsen, steden en dorpen te doen komen en brengen versch schoon water, ende soet water, dienende niet alleen tot beneficie van alle brouwers, maer oock van andere burgers, in hunne huysen, speeltuynen ende anders".

De Staten sloegen zijn verzoek af, doch vergunden hem zijne „kunst binnen dese landen te mogen gebruycken, op syn hazard koste ende pericule".

Men vraagt of deze SILVERER blijken van zijne kunst gegeven en nagelaten heeft?

DUINWATER.

33. — *„Pensées philosophiques".* Onder dezen titel is in 1835, bij HASPELS te *Nymegen*, een werkje in 8°., zonder naam van den schrijver, uitgekomen. — Kan ook iemand dien naam opgeven? ***.

Digitized by Google

Aanteekeningen.

Robert Hall. Vele der lezers van DE NAVORSCHER kennen waarschijnlijk de *Caxtons* van BULWER. Ik weet niet of het hun gegaan is als mij, maar wat in dat werk (Dl.I, bl. 290 en volg.) omtrent ROBERT HALL wordt medegedeeld wekte mijn lust op tot nadere kennismaking met dezen man. — Hij toch, wiens leven door ligchaamssmarten eene onophoudelijke pijniging was, en van wien nogtans met waarheid kon gezegd worden: »Such was the peculiar structure of his mind, doubtless fortified and prepared for patient endurance by an energy imparted from above, that, though his appointment by day and by night was incessant pain, yet high enjoyment was notwithstanding the law of his existence"; — hij verdient buiten twijfel onze meest aandachtige beschouwing.

Zijne werken zijn in zes deelen te *Londen* uitgegeven, doch voor hen, wien het te doen is om hem zelven te leeren kennen, bestaat er een verhaal van zijn leven, afzonderlijk met zijne brieven in het licht gekomen. (*Londen* 1850). Ik geloof velen eene dienst te doen met hen er op te wijzen. Tot proeve strekke de volgende brief, door hem aan één zijner vrienden geschreven:

»Aan een vriend, in verlegenheid over zijn godsdienstigen toestand.

Waarde Heer! Ik ben zeer getroffen door het berigt van den ongelukkigen toestand, waarin uwe ziel met betrekking tot de Godsdienst verkeert. — Gij kunt verzekerd zijn, dat niemand anders uwen brief onder de oogen zal krijgen, maar ik wenschte dat het in mijne magt ware, iets te zeggen dat U van nut kon zijn. — Ik heb er zeer weinig hoop op, want het spreekwoord: »Geneesheer, maak u zelven gezond!" kan maar al te zeer op mij zelven worden toegepast, daar ik veel te lijden heb onder duisternis en neêrgedruktheid omtrent mijne uitzigten in de eeuwigheid, door het overwigt van invallende denkbeelden en gevoelens van verderfelijken aard. — Wat zal ik dan, mijn waarde Heer! aan U of aan anderen kunnen zeggen?

Boven al moet ik U aanbevelen om hulp te zoeken in het gebed, in een warm, telkens herhaald, nimmer ophoudend gebed. Zoek geene uitvlugten, laat U niet afschrikken, zoo gij niet lang kunt bidden, bid dan veelmalen. Geef U de uiterste moeite om uw hart daartoe voor te bereiden, en dat wel door oefening in de stilte van het studeervertrek. Want toch de verzekerdheid van zondenvergeving, het licht van Gods Geest en de bezielende hoop der heerlijkheid, zijn wel al onze moeite waardig, ja oneindig meer dan alles wat wij in staat zijn te doen om ze deelachtig te worden. — Zij zijn de Hemel op aarde. Ja, van hetgeen ik bij ondervinding weet, ofschoon het tegenwoordig daaromtrent niet zóó met mij gesteld is als eenige maanden geleden: — de vreugde Gods laat elke andere vreugde, die verkregen of uitgedacht worden kan, op oneindigen afstand achter zich. — Prent dit in uwe ziel, mijn lieve vriend! als eene onomstootelijke waarheid, dat niets in de wereld zelfs maar voor een oogenblik nagejaagd of begeerd verdient te worden, dan *in onderwerping aan* God en *voor* God, en laat uwe gansche handelwijs met dit gevoelen overeenstemmen; weldra zult gij naar alle waarschijnlijkheid eene wonderlijke verandering ten goede bij u zelven gewaar worden. — Blootgesteld, als gij noodwendig zijt, aan het gezelschap van velen, die of geene godsdienst hebben of weinig van hare levendmakende kracht beseffen, verkeert gij in bijzonder groot gevaar van tot geringschatting harer waarde te vervallen, en zoodanig eene beschouwing U eigen te maken, waardoor gij op haar als op eene ondergeschikte zaak leert neder te zien, ja als op eene gelegenheidswet, wier gezag even als dat van de landswetten tot regeling van andere zaken behoort aangewend te worden, in plaats van haar te erkennen als het levendmakend, alles beheerschend beginsel voor hart en voor leven. — Velen, het is te vreezen, verkrijgen nooit de zegeningen van de Godsdienst, omdat zij nooit het gewigt er van op die waarde leeren stellen, welke eenigzins met het Woord van God overeenkomstig is. Moest ik niet den schijn van inbeelding op mij laden, dan zoude ik U ernstig aanbevelen, om dagelijks, behalve de Heilige Schrift (die gij mij wel zult toegeven dat onontbeerlijk is) van eenige practische, op ervaring steunende godsdienstige werken gebruik te maken. Wij hebben daar een grooten voorraad van. (Hier volgen de titels van eenige Engelsche boeken). Misschien zult gij zeggen daarvoor geen tijd te hebben; maar dan vraag ik op mijne beurt: wat is van meer gewigt voor een schepsel, dat voor de eeuwigheid bestemd is: rijk te zijn in deze wereld, dan wel rijk te zijn in God? — Ik hoop dat gij de vrijheid, die ik genomen heb, verschoonen zult om het oogmerk, dat — uwe overtuiging zal mij hierin regt laten wedervaren — zuiver en belangeloos is.

Ik blijf, mijn waarde Heer!

Uw toegenegen
ROBERT HALL".

Treffend is de karakterschets, die BULWER van dezen man gegeven heeft. Men leze de aangehaalde plaats zelve. Misschien zal menig lijder mij dank weten, dat ik er zijne aandacht op gevestigd heb. »It is the life of a man, that it does good to manhood itself to contemplate". L.

Koelman's Beschrijving van de Hel. JAKOBUS KOELMAN, Predikant te *Sluis* in *Vlaanderen*, was, gelijk bekend is, een geleerd man en, niettegenstaande zijne zonderlinge begrippen, ongemakkelijken aard en stijfzinnig karakter, bij zijne gemeente en ambtsbroeders geacht en bemind. Bij de overheid daarentegen maakte hij zich door zijne heftige en stoute uitvallen tegen 's lands regenten sterk gehaat, en het schijnt voornamelijk daaraan toe te schrijven, dat hij in 1674 door de Algemeene Staten van zijne dienst ontzet en uit *Zeeland* gebannen werd. Vóór en na dien tijd zijn door hem vele geschriften uitgegeven, waaronder een, in 1679 te *Amsterdam* verschenen en aan zijne voormalige gemeente te *Sluis* opgedragen, getiteld: *De Pligten der Ouders, in Kinderen voor Godt op te voeden.* Ik wil den lezers van DE NAVORSCHER uit dit werkje een uittreksel mededeelen, 't welk eene beschrijving van de hel bevat, waaraan zij, uit welken hoofde dan ook, wel geene belangrijkheid ontzeggen zullen. Deze beschrijving wordt gevonden in het negende hoofdstuk, waar de schrijver het volgende tot de ouders zegt:

»Spreekt haar (uwen kinderen) menigmaal op het ernstigste van de Hel, en van de straffe der verdoemde, hoe zy op een gansch vreesselijke wijze zijn gevallen in de handen van den levendigen Godt, die zo heylig, rechtvaerdig, machtig, en zonde-wreekende is, en die zijn oneyndige wijsheidt en macht verheerlijken wil, in haar te straffen. Hoe haar zielen worden gestraft, niet alleen met het verlies en missen van de heerlijke en troostelijke tegenwoordigheidt Godts, en van de gelukzaligheidt van den Hemel, 't welk evenwel weinig min dan een halve Hel is, en zo zal beseft worden; maar ook met angst, en bangigheidt, en tormenten, door den indruk van Godts vyerigen toorn op haar, en van de pijlen van den Almachtigen; wat naare en bange gedachten en ysselijke beseffens en inbeeldingen, zy daar hebben; wat een bezwaarende droefheidt, verzinkende vreeze, en schrik, en helsche neepen en uiterste wanhoop zy in haar zielen hebben, dewijl Godts toorn als water op haar uitgegoten is, en zy boordevol daar mede vervult zijn; wat een Hel zy in haar zelven zullen hebben, terwijl zy in de Hel zijn, van wegen haar Conscientien, dewelke als een noit-stervende worm haar knagen en scheuren zullen; en wat een storm in haaren geest zal zijn, van wegen de windt van Godts toorn; hoe haare lichaamen na den dag des oordeels, mede zullen gepijnigt worden, leggende in den poel, die brandt van vyer en sulpher, hoe haar oogen in haar hooft zullen branden, haar tongen brullen en gekauwt worden van pijne, haar handen en voeten braaden, en haar vleesch roosten, en geen deel des lichaams vry zal zijn van de verslindende vlammen van dit schrikkelijke vyer der helle, draagende grooter en zwaarder straffen, dan indien gesmolten loodt of pek in haar ingewanden gegoten wiert, of haar lichaam door wilde paerden in stukken gescheurt wierdt, of haar borst opgerukt, en haar hert en vleesch met brandende tangen uit haar lijf getrokken wierdt; grooter en extreemer pijnen, dan indien zy te gelijk alle de ziekten en pijnen hadden, die hier in dit leven verdragen worden, van hooft-pijn, tandt-pijn, colijk, steen, graveel, jicht, brandende koortsen, zweerende gezwellen, &c. hoe haar zielen en lichaamen dan wijder en vatbaarder en sterker zullen zijn, om de uiterste en scherpste pijnen te dragen, zonder daaronder te vergaan; hoe haar straffen zullen zijn zonder eenige ophouding of verlichting, nacht en dag, zonder rust, niets hebbende, dan weening der oogen, en knarssing der tanden, zonder eenige spijs, of drank, of zacht bedde, of vermaaklijke wandeling, of gezicht, of licht of verkoeling, of aangename reuk, zonder eenige troostelijke gedachte, of lieflijk geluydt, zonder dat eenig oog met compassie op haar zien zal, of eenige verquikking aan haar toebrengen zal, maar veel eer vermeerdering van smerte, door dat ysselijke gezelschap der vervloekte Duyvelen, en verdoemde, huylende, en desperatelijk raazende en lasterende menschen, in dien helschen Kerker, en donkerheidt der duisternis; hoe die straffen en pijnen niet te ontvlieden zullen zijn, als de godlooze daar eens inkomen, dat ze daar noit zullen los van worden, noch vergeving of vrede met Godt krijgen, dewijl een onherroepelijk vonnis van verdoemnis over haar zal gestrekt zijn, en geen slachtoffer meer voor de zonde overig zal zijn in de hel. En bijzonderlijk hoe die straffen zullen eeuwig, eeuwig, eeuwig zijn; dat dit helsche vyer eeuwig zal zijn, en noit uitgebluscht worden; dat den rook haarer pijniging zal opgaan tot in alle eeuwigheidt, dat ze altijd zullen sterven, brullen, branden, zinken, en nochtans noit, noit, noit doodt zullen zijn, noch verteert worden, noch tot de grondt komen; dat wanneer zy zo veel hondert duyzent jaaren in de hel zullen gelegen hebben, als 'er starren zijn aan het uitspansel des Hemels, en zandtjens aan den oever van de zee, en stofjens in de lucht, haar pijne zal weezen, als maar beginnende, niet nader aan het eynd, dan den eersten dage, als zy in die plaats geworpen wierden; en al wierdt dat onbegrijpelijk en ontelbaar getal noch hondert duyzentmaal overgegaan met pijnen, zo zullen zy noch niet een hayr-breedt gevordert zijn in de maate van de eeuwigheidt. O eeuwigheidt! eeuwigheidt! eeuwigheidt! hoe wijdt is de eeuwigheidt! hoe oneindig en onmetelijk! hoe schriklijk zullen de gedachten van de eeuwigheidt zijn, voor de verdoemde! met de scherpste pijnen, zonder eenig ophouden, en zonder

Digitized by Google

hoop van een uitkomst en eind, gepijnigt te worden! te vallen in zo een vreeslijke put, en vyerige poel, en te branden aldaar zonder eenige mogelijkheidt, van oit, oit, oit, daaruit te geraken! O schriklijk! ysselijk! O blinde wereldt! O uitzinnige zondaars, die in de zonden onbekeert leeft, en niet bezorgt zijt, om zulken straf te vermijden, en te ontgaan, en voor te komen! O de eeuwigheidt, die is de Hel van de Hel!"

Volgt dan ook eene beschrijving van den Hemel; doch eene geheel zinnelijke voorstelling, gelijk van de hel gegeven was, kon de schrijver daarvan moeijelijk leveren, waarom deze dan ook, als tegenhanger der beschrijving van de hel, minder merkwaardig is.

FREDRIK.

Gebed van de Zeeuwsche landverhuizers naar de West-Indiën, A. D. 1627. »Aengesien alle goede giften ende volmaeckte gaven comen van boven van den Vader der lichten soo laet ons de Heere onse Godt aenroepen om eenen segen over dese onse oeffeninge."

»Gebeth".

»Almachtige Godt ende genadige Vader in JESU CHRISTO, wij die hier tsamen sijn gecomen, om na uwen wille ons selven te oeffenen in U H. Woort, vernederen ons voor uwe hooge magiesteijt, ende bidden U, dat ghij, naer uwe belofte ons wilt vergeselschappen, met uwen H. Geest; opent doch Heere meer ende meer de duijstere oogen onses verstants, dat wij te claerder meugen begrijpen, de wonderen uwer wet, buijcht iae vriendelijcke Godt steets onsen wille dat die uwen wille mach onderworpen sijn ende onse gedachten wilt doch gevangen leijden onder uwe gehoorsaemheijt, weert ook vuijt den midden van ons, het gene uwen segen mochte van onse oeffeninge affkeeren, brenght doch in ons te onder, alle hoochmoet ende grootdunckentheijt onses selfs, ende stort in ons ware nedricheijt ende ootmoedicheijt, geeft dat onse herten mogen geraeckt wesen met heijlige vreese ende eerbiedinge, dat wij sitten als in uwe tegenwoordicheijt, regiert doch onse tonge dat de selve niet anders en spreke, als daer dient tot grootmaeckinge van uwen H. naem, ende stichtinge van deen den anderen. Heere Vader wij bidden U verhoort ons in desen, om uwes lievens soons onses salichmakers JESU CHRISTI wille, wien met U ende den H. Geest, als de eenige ware Godt leeft en regiert van eeuwicheijt tot eeuwicheijt. Amen".

Gevonden onder papieren, die betrekking hadden op kolonisten, die in 1627 uit *Zeeland* naar de *West-Indiën* vertrokken zijn.

Oordeel der Staten van Holland over de Engelsche soldaten. In de *Resolutiën der Staten van Holland en West-Vriesland* van den 14den April 1587, vindt men het volgende opgeteekend: »Dat men rondelyck en opentlyck de waerheydt van alles sal verklaren".

»Tegens d'Engelsche Natie".

»Dat d'Engelschen egeene goede krijghsluijden zyn, ende dat men 't Engelsche geldt liever dan 't Engelsche Volck soude hebben; dat d'Engelsche Natie min was te vertrouwen dan de Fransche; ende dat men diffidentie gehadt heeft aengaende de bewaernisse van *Bergen op Zoom* ende *Oostende*.

..ELSEVIER.

Nederlandsche leveranciers van scheepsmaterialen in de XVIIIde eeuw. Het volgende uittreksel uit eene missive van den Luit.-Admiraal HENDRIK GRAVE, bevat eene levendige schilderij van de ontvangst, die hij wenschte te bereiden aan de »eerlijke leveranciers" van materialen voor den scheepsbouw. De brief is bij onderzoek gebleken echt te zijn, naardien het oorspronkelijke stuk nog onder zeer vele andere bewaard wordt.

Het eerste gedeelte bevat een gewoon »rapport" over zeezaken (onbelangrijk voor de lezers van DE NAVORSCHER) 't welk ingekomen is den 17den December 1744. Daarna luidt het als volgt:

»Hoogh Mogende Heeren"

. . . .

»Hoe onplaisierlijk en gevaarlijk het in een storm is, wenschte ik nog wel eens daar in te leggen, zoo als die was, waarin die brave admiraal BALCHEN gezonken is, en met het schip *Haarlem* om zijn vervuurt hout weijnig scheelde, mits conditie dat aan mij gesonden wierden alle de Leveranciers die met haar weeten ondeugend Hout, Yser, Hennip, Zeildoek ofte iets diergelijks aan de Admiraliteijten leeveren; soo de Raadt van State ook zulke Eerlijke Leveranciers heeft zend mij die alle daarbij met de scheepen die ik nog met victualie uit Holland met groot verlangen te gemoet sie. Misschien zal daar van de winter nog wel een kruijstochtje op de gronden voor het Canaal voor vallen. Ik sal haar alle voor niet de kost geeven om dan het plaizir te hebben van op mijn gemak gezeeten in een hooge Armstoel haar Lieden te sien op haare knien vallen en haar geparfumeerde broeken te ruijken, wanneer zij zigh sullen verbeelden in een ijder baar van de Zee te zien de Dood met opgesperde kaaken na haar toe te koomen, om haar leevend op te slokken, en dan nog eens in een Dood-stilte als NEPTUNUS eens het plaizir had mij te schuijven door een Heemels hooge zee tusschen het schip van den Admiraal ALMONDE van 96 stukken en een Engels driedeks van 88 canons. Hij liet mij door de zee gooijen, dan booven de kloot van de stok daar des Admiraals vlag van waaijde, dan weeder gooijde de Zee het admiraals-schip zijn kiel booven de kloot van de stok daar mijn wimpel af-

waaijde en soo reciproque met den Engelsman, en die ongevoelige Zeegod nam het plaisir van mij te sien dansen vier uuren lang met die swaare dames die geleekenen plaisir te hebben den ondersten man booven te speelen, soodat ik meende dan binnen in haar te vallen, en zij weederom booven in mij, zoodat eer de dans half uijt was aan ijder haar van mij een droppel zweet hing. Ik geloove dat als eens al die Eerlijke Leveranciers met mij zijn geweest, eerst in soo harden storm, en dan in soo een dood-stilte hetwelk nog veel gevaarlijker is, dat zij al haar gierigheijd uijtgespoogen zullen hebben en de Heemel uijt den grond van haar hert om vergiffenis gebeeden, en dat ik die Heeren uw Hoogh mogende zuijverder sal weederom brengen ofs drie jaren in het vagevuur geleegen hadde".

»Waarmede enz.

(geteekent) H. GRAVE."

»In het schip *Haarlem*, in de haven van *Portsmouth*, den 10den December 1744".

Afbeeldingen van de Familie Tromp. Op blz. 378 van DE NAVORSCHER van 1853, dezelfde waarop mijne berigten omtrent de portretten enz. der familie TROMP te lezen zijn, vind ik mij te dien aanzien wedersproken door den Heer Luit[t]. Jhr. VAN KINSCHOT te *'s Hage*, die te kennen geeft, »dat niemand zijner bloedverwanten in het bezit is van dergelijke afbeeldingen", enz. Hoe vele portretten er bij die familie VAN KINSCHOT geweest zijn, was mij onbekend; doch dat er nog waren, hiervan had ik mij met eigene oogen overtuigd. Prijs stellende op de historische waarheid van hetgeen ik mededeel, verzocht ik, na het lezen van DE NAVORSCHER, Jhr. C. P. L. VAN KINSCHOT te *Assen*, mij te willen berigten of er geene afbeeldingen van de familie TROMP voortreffelijk uitgevoerd bij hem aanwezig waren. Spoedig verkreeg ik daarop het volgende antwoord:

»Ik heb onder mijne berusting drie *tableaux* van de familie TROMP, te weten:

1.) Eene schilderij voorstellende »CORNELIS TROMP, Grave van *Syllusburgh*, Ridder van de Kon. Deensche orde van den Olifant, Baronet, Luit.-Admiraal, Generaal over *Holland* en *Westfriesland*, etc., getrouwd met MARGARETHA VAN RAEPHORST, Weduwe van den Heer VAN HELMOND".

Hoog 48, breed 40 Nederl. duimen, geschilderd op doek door C. NETSCHER, in den jare 1670.

Dit stuk, hetwelk zeer uitvoerig is geschilderd, had, zoo door vochtigheid als door veeljarige bewaring in eene geslotene kist, veel geleden. Daarom heeft men het dezer dagen te *Amsterdam* laten verdoeken, met dien gevolge, dat het zich in den besten staat bevindt.

N°. 2. Eene schilderij voorstellende eene halve zuster van gemelden CORNELIS TROMP, met name MARGARETHA TROMP, dochter uit het derde of laatste huwelijk van MAERTEN HERPERTZ. TROMP en CORNELIA TEDINGH VAN BERCKHOUT.

Hoog 48, breed 40 Nederl. duimen, geschilderd op paneel door C. NETSCHER, in den jare 1669, zeer uitvoerig en voortreffelijk schoon geschilderd.

N°. 3. Eene schilderij voorstellende »SARA TROMP, geboren te *Delft* den 8sten Oct. 1633, dochter van HERPERT TROMP, Ambachtsheer van *Voorburg*, Raad en President-Burgemeester der stad *Delft*, enz. en van MAGDALENA VAN ADRICHEM; en kleindochter van MAERTEN HERPERTZ. TROMP en DIJNA DE HAAS. — Trouwde 1°. den 5den April 1675 met GASPAR VAN KINSCHOT, Raad en Pensionaris der stad *Delft*, en 2°. den 6den Januarij 1686 met HUGO VAN DER MAST, Heer van *Klein Poelgeest*. Zij is overleden den 31sten Maart 1711".

Hoog 1.08, breed 88 Nederl. duimen. De naam des schilders en het jaartal zijn niet te vinden. Het portret, een kniestuk, meer dan levensgroot, is op doek zeer breed geschilderd.

Het portret van CORNELIS TROMP stelt dien zeeheld voor, geharnast, ongedekt, rustende met zijn linkerarm op den nevens hem geplaatsten helm, en houdende in de regterhand de commandeursstaf. Hij is wijders versierd met een blaauw gewaterd lint, waaraan men een geëmailleerd olifantje hangen ziet; als ook met eene ster van zilverdraad, waarin een kruis, en die gedragen wordt op een mantel, die hem den arm bedekt houdt.

Het portret van MARGARETHA TROMP munt uit door de uitvoerige en bevallige voorstelling van haar kapsel, en den veelkleurigen doek waarmede men haar heeft afgebeeld".

B. W. WTTEWAALL.

Vragen.

XVI. — *Willem Utenhove.* Weet iemand eenige bijzonderheden omtrent WILLEM UTENHOVE, —

Een priester van goeden love
Van Erdenburg, —

zegt MAERLANT.

Hij was schrijver van een *Bestiarius* (P. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *Oud-Aardenb.*, Dl. II, bl. 30).

J. F. WILLEMS, die later *Reinaert de Vos* uitgaf (zie de inleiding der nieuwe uitgave), houdt UTENHOVE voor diens gedichts oorspronkelijken vervaardiger. Meermalen toch worden in dat werk plaatsen genoemd, die in of nabij *Zeeuwsch-Vlaanderen* gelegen zijn. Zoo b. v. *Elmare* (later *Normanskapel*) het tegenwoordige *Steenoven*, een gehucht bij *Oostburg*, (vs. 1487); *Hoeckenbroeck* (*Houke*) bij *den Dam* (*me*) (vs. 6904); *Hulsterloo* (vs. 2572), enz.

Aardenburg zelf (merkt de Heer DRESSELHUIS, t. a. p. op) wordt in het werk niet genoemd. Mijns inziens, zoo UTENHOVE daar woonde, zeer natuurlijk; de Aardenburger hekeldichter wilde als zoodanig onbekend blijven. In *Reinaert* immers worden noch de zeden der XIVde eeuw gespaard, noch de bijzondere personen. En KAREL van *Valois*, ROBERT van *Bethune*, LODEWIJK van *Nevers*, in één woord de Fransche en Vlaamsche Vorsten en Edelen, leverden

Digitized by Google

stoffe in overvloed op voor een hekeldichter, maar waren tevens ongemakkelijke heeren, in wier oogen een geschoren kruin zelfs niet altoos genade vond.

G. P. ROOS.

XVII. — *Grafschrift op Aelia Laelia Crispis.*

„D. M.
AELIA LAELIA CRISPIS,
Nec vir, nec mulier, nec androgyna,
Nec puella, nec juvenis, nec anus,
Nec casta, nec meretrix, nec pudica,
Sed omnia;
Sublata
Neque fame, neque ferro, neque veneno,
Sed omnibus;
Nec coelo, nec aquis, nec terris,
Sed ubique jacet.
LUCIUS AGATHO PRISCUS,
Nec maritus, nec amator, nec necessarius,
Neque moerens, neque gaudens, neque flens,
hanc
Nec molem, nec pyramidem, nec sepulchrum
Sed omnia,
Scit et nescit, cui posuerit".

Onder dit raadsel leest men:

„Aenigma,
Quod peperit gloriae
Antiquitas
Ne periret inglorium
Ex antiquato marmore
Hic in novo reparavit
ACHILLES VOLTA, Senator".

Dit raadsel, waarvan hier de oplossing gevraagd wordt, las men nog in 1730 in een tuinhuis te *Caesaralta*, omtrent ééne Italiaansche mijl van de stad *Bologne*, in den Kerkelijken Staat. De geleerde reiziger KEYSZLER geeft het op in de Nederlandsche vertaling zijner *Reizen door Duitschland*, enz. St. III, bl. 92, te gelijk met verschillende verklaringen, welke onderscheidene geleerden er toen reeds van gegeven hadden.

R. P.

XVIII. — *De stempelsnijder H. K* (*Hans Kaufer*). Op den penning te *'s Hertogenbosch* opgegraven, (zie *Nav.* II ; bl. 252) vindt men de letters H. K., „waarschijnlijk", zegt K. V. D. B., „de naamteekening des stempelsnijders". Ook op een anderen penning, volkomen even groot als de besprokene, vind ik de letters H. K., en dat juist op dezelfde plaats. Op de eene zijde van dezen penning ziet men de beeldtenis van MINERVA, met den uil nevens haar en het omschrift: QVOS VVLT MINERVA. De keerzijde prijkt met het randschrift: CONCEDAT LAVREA LINVAE. Op dezen kant ziet men twee personen, waarvan de eene een krijgsman schijnt, en de andere een takje of iets dergelijks in de hand heeft, dat hij den eersten schijnt aan te bieden. Nog bezit ik eenen penning, bijna even groot als twee beschrevene, minder opmerkenswaardig echter en niet zoo duidelijk gestempeld. Het omschrift aan de eene zijde is:

RECHENPFEN. HANS KAUFER.

Wij hebben dus hier een zoogenaamden rekenpenning, waarvan de stempelsnijder waarschijnlijk HANS KAUFER heette. Zou deze nu niet de persoon zijn, die op de beide eerstgemelde penningen door de letters H. K. wordt aangeduid? — Op de keerzijde van den laatsten penning staan twee borstbeelden, een mannelijk en een vrouwelijk beeld op elkander, ziende naar de linkerhand. Het omschrift is, zoo mijn gezigt mij niet bedriegt: HEIN IIII. D. G. CHRIST MARIA AVGVS. — Wie der Navorschers weet mij nu betrekkelijk den stempelsnijder H. K., al of niet HANS KAUFER, iets mede te deelen?

J. H. VAN DALE.

XIX. — *Kronijk van Gerbrandsz. van Leyden.* In eene *Resolutie van de Staten van Holland*, dd. 9 September 1597, leest men: „Is gelevert aen HERCK JANSZ. VAN HOUTEM, Secretaris der stadt *Alckmaer*, door last van de Heeren Staten ende ten versoecke van de Magistraet van *Alckmaer*, seecker oudt geschreven boucxken, JOHANNIS GARBRANDI, *Perinclita Chronica Hollandiae, Zeelandiae, Frisiae et Terrae Trajectensis*, niet tegenstaende tselve boucxken voor 12 guldens gekocht was voor t gemene landt, des is van wegen die van *Alckmaer* belooft daeruyt een dubbelt te doen leveren, soo wanneer sulcx van wegen de Heeren Staten versocht zal worden".

Men vraagt: 1°. Is dat handschrift nog te *Alkmaar* voorhanden? 2°. Wat gaf aanleiding tot dat verzoek?

Uit de *Kronijk van het Hist. Genootschap te Utrecht*, 1851, bl. 341, leert men een ander handschrift van JAN GERBRANDSZ. van *Leyden* kennen, dat zich op de K. K. Universiteits Bibliotheek te *Praag* bevindt, en niet opgenoemd is bij DE WIND, *Bibliotheek der Ned. Geschiedschrijvers.*

..R. E.

XX. — *Mémoires du Cardinal de Retz.* De Graaf DE SAINTE-AULAIRE, in zijne *Histoire de la Fronde*, en Dr. A. A. VAN HEUSDEN, in het tweede deel zijner *Handleiding tot de Nieuwe Geschiedenis*, verwijzen naar de *Mémoires* van den Kardinaal DE RETZ, als bron voor de geschiedenis van dat tijdsgewricht. De eerste geeft eene uitgave op van 1777 (4 vols. in 12°., Genève), de tweede eene andere van 1718 (3 vols. in 8°, Cologne), terwijl onder mij berustende is eene uitgave van 1751 (4 vols. in 18°. Genève). De Graaf DE STE. AULAIRE staat over deze gedenkschriften zelfs opgetogen van verwondering, en zegt op bl. XXII der Brusselsche editie van zijn werk (2 vols. in gr. 8°., 1842): „Nous rendrons surtout plus de justice au Cardinal DE RETZ, si faussement accusé d'avoir ébranlé l'État sans autre but qu'une ambition frivole et facheuse. Bien qu'en écrivant son livre il n'ait pas échappé aux influences que je vient de signaler, on y trouve cependant la preuve qu'il avait tout vu, tout compris; qu'il mesurait les dangers auxquels le despotisme allait exposer la monarchie et qu'il allait les prévenir. Mon admiration pour ce grand maître s'est accrue en recopiant les tableaux tracés de sa main, et l'effet de mon livre, s'il parvenait à faire mieux connaître l'histoire de la Fronde, serait de rendre ce sentiment plus plus vif et plus général encore". — Neemt men nu echter zelf de *Mémoires* ter hand, dan ja vindt men eene meesterlijke schildering der verwikkelingen van dat tijdperk, vooral met betrekking tot de handelingen van den Coadjutor zelven; maar men stuit tevens op zoo cynische redeneringen, dat onwillekeurig de vraag bij mij oprees: zijn deze *Mémoires* wel volkomen echt? En zijn ze echt, hoe dan de getuigenis op te vatten van den Pair en Ambassadeur, als DE STE. AULAIRE was, over een man, die bij 't aanvaarden van zijn coadjutorschap van den Aartsbisschop van Parijs durft schrijven (bl. 79 van 't eerste deel mijner uitgave): „Le grand secret de ceux qui entrent dans les emplois est de saisir d'abord l'imagination des hommes par une action, que quelques circonstances leur rendent particulière. Comme j'étois obligé de prendre les ordres, je fis une retraite dans S. LAZARE, où je donnai à l'extérieur toutes les apparences ordinaires. L'occupation de mon intérieur fut une grande et profonde réflexion sur la manière que je devois prendre pour ma conduite. Elle étoit très-difficile. Je trouvois l'archevêché de *Paris* degradé à l'égard du monde par les bassesses de mon oncle, et désolé à l'égard de Dieu par sa négligence et son incapacité. Je prévoyois des oppositions infinies à son rétablissement, et je n'étois pas si aveugle, que je ne connusse que la plus grande et la plus insurmontable étoit dans moi-même. Je n'ignorois pas de quelle nécessité est la règle des moeurs à un

Digitized by Google

évêque: je sentois que le désordre scandaleux de celles de mon ordre me l'imposoit encore plus étroite et plus indispensable qu' aux autres; et je sentois en même temps que je n'en étois pas capable, et que tous les obstacles de conscience et de gloire que j'opposerois au déréglement ne seroient que des digues fort mal assurées. Je pris, après six jours de réflexion, le parti de faire le mal par dessein, ce qui est sans comparaison le plus criminel devant Dieu, mais ce qui est sans doute le plus sage devant le monde, parce qu'en le faisant ainsi, l'on y met toujours des préalables qui en couvrent une partie, et parce que l'on évite par ce moyen le plus dangereux ridicule qui se puisse rencontrer dans notre profession, qui est celui de mêler à contre-tems le péché dans la dévotion. Voilà la sainte disposition avec laquelle je sortis de S. LAZARE. Elle ne fut pourtant pas de tout point mauvaise; car j'avois pris une ferme résolution de remplir exactement tous les devoirs de ma profession, et d'être aussi homme de bien pour le salut des autres, que je pourrois être méchant pour moi même."!!!

Bij zoodanig gehalte zullen gewis velen met mij wenschen, dat men de onechtheid kunne staven van de *Gedenkschriften* van een Prelaat, die later nog tot Kardinaal verheven werd. Tot heden schijnen zij echter ook bij de Roomsch-Katholijke schrijvers voor echt te gelden, en dat wel zonder zelfs hunne gloeijende verontwaardiging gaande te maken, gelijk onder anderen ook meer dan genoegzaam blijkt uit de woorden van den Graaf DE STE. AULAIRE.

G. K. Hz.

XXI. — *Opleiding van Prins Willem III.* Men vraagt het bewijs van de beide volgende, zoo dikwerf gebezigde beweringen:

1°. Voor des Prinsen opleiding (niet: opvoeding) werd geen behoorlijke zorg gedragen, alvorens hij door de Regenten van *Holland* tot „Kind van Staat" was aangenomen (April 1666).

2°. De opleiding, den Prins van wege de Staten van *Holland* bezorgd, was van dien aard, dat zij hem binnen den tijd van twee jaren vormde tot den Vorst, die reeds in twee-en-twintig jarigen ouderdom geheel Europa over zijn krijgs- en staatsbeleid deed opgetogen staan.

En mogt hierin, gelijk wij meenen, groot bezwaar gelegen zijn, dan vraagt men naar het bewijs, dat des Prinsen aanneming als „Kind van Staat" uitsluitend geschiedde met het doel, hem Hollandsche (geen Nederlandsche) regeringsbeginselen in te prenten, zonder dat zulks tot zijne degelijke opleiding vereischt werd.

G. K. Hz.

XXII. — „*Oorlogsmonument*" 1794. In ons bezit is een vrij zonderling werkje, dat echter om den sarkastisch-kritischen blik van den geenszins in staats- en krijgszaken onervaren schrijver eenige opmerking verdient. Het draagt den titel van *Oorlogsmonument bij dit ontzettend jaar* 1794, *en hooge belangen van Staat en Regeering, thans en voorheen* (kl. 8°. VIII en 156 bl., met twee uitslaande kaarten en een titelkaartje, te Amst. bij J. B. ELWE, 1794). Het is, zonderling genoeg, vergezeld van eene voorrede bij het kaartje op het titelblad, die ten opschrift voert het jaarmerk 1804, en ook in dat jaar geschreven is. Het werkje zelf bevat drie hoofdafdeelingen, als: 1°. een dubbelen, zeer opmerkelijken ephemeriden-kalender; 2°. een kritisch, kronijkmatig overzigt der veldtogten van 1792, 1793 en 1794; 3°. een verhaal van de oorlogsbedrijven van 1793 en 1794 in de Middellandsche zee. Voorts wordt op bl. VIII vermeld, dat het stuk nopens de „hooge belangen" afzonderlijk zal worden uitgegeven. Nu vraag ik: wie was de schrijver van dit haspelwerk? — en is ook het tweede gedeelte in het licht gekomen?

G. K. Hz.

XXIII. — *Verouderde woorden.* Welke soorten van vaartuigen bedoelt men met een *eeuer*, een *naueil*, een *houteemeer* en een *seykijn*. De beide eerste hadden doorgaande balken, de laatste waren van eene mindere soort. Wat moet ik verstaan door een tonne *bekers*? *Beker* is immers eene dranksoort? Het staat vermeld bij wijn, bier, enz. Wat is *osmont*? Wat is een *lise*, een *lisecleet*, en wat zijn *placlise* of *witinghe*? Wat zijn *roedine kannen*, en wat bedoelt men met eene *thonyne of lymoenkijn ghesouten*? Hoe groot of hoe zwaar was een *boden* Oostersch vlas? Was het niet een halve baal? Welke soort van wollen of andere stof, of welke kleedingstukken bedoelt men met het vreemde *benden costende* of *salonen*? Wat is een *riue veltine hoeden*? Wijst *riue* hier eene hoeveelheid aan? Mogt ik het genoegen smaken, dat deze woorden eene voldoende verklaring erlangden, dan hoop ik nog een paar soortgelijke vragen ter plaatsing aan te bieden. Wie wil mij met de beantwoording verpligten?

J. H. VAN DALE.

XIV. — *Jonkvrouw Maria van Malsen.* Het is sedert eene lange reeks van jaren, dat ik, met een mijner overledene vrienden, langs verschillende wegen de beantwoording gezocht, maar niet gevonden heb, van de navolgende vraag. Zou misschien een der Navorschers in staat zijn daarop antwoord te geven?

In de voorrede zijner *Proeve van Nederduitsche Treurspellen, getrokken uit Vaderlandsche gebeurtenissen*, spreekt O. Z. VAN HAREN van een geschil, dat hij met iemand gevoerd had, die beweerde, dat wegens de kortheid van het bestaan onzer Republiek, hare geschiedenis geene geschikte stof voor een treurspel opleverde; dat hij daarop, uitgedaagd om het tegendeel te staven, er vier had opgenoemd: den dood van Prins WILLEM I en Jonkvrouw MARIA VAN MALSEN of *Noord-Holland* verlost, beide uit de inlandsche, en PELIMAO den Alfoerees en AGON, Sultan van *Bantam*, uit de Indische geschiedenis.

Van deze onderwerpen nu heeft VAN HAREN zelf het eerste en het vierde als proeve bewerkt, maar in de twee andere zegt hij zwarigheden gevonden te hebben, die hij niet wist te boven komen; in het eene namelijk den schroom om eene souvereine raadsvergadering, zoo als Gecommitteerde Raden van *Noord-Holland*, of den Magistraat van *Enkhuizen* op het tooneel te brengen; en in PELIMAO de vrees dat zijne zwakke pen het heldhaftige en deugdzame gedrag van den Predikant VAN DER SLUYS niet naar waarde zou kunnen uitdrukken, behalve het onvoegzame om een Predikant ten tooneele te voeren.

Nu heb ik reeds meermalen te vergeefs inlichtingen gevraagd omtrent MARIA VAN MALSEN en hare geschiedenis, welke VAN HAREN als overbekend veronderstelt. Wie weet er iets van mede te deelen? Ook aangaande PELIMAO en VAN DER SLUYS zou ik wel iets naders willen weten, want uit de mij ten dienste staande bronnen kan ik niet ontdekken, tot welk tijdperk der Amboonsche geschiedenis ik die personen te brengen heb.

SAXO SYLVIUS.

XXV. — *Pierre en Florens Braconnier, enz.* Wie mij omtrent de volgende personen eenige berigten, of zoo mogelijk een beknopt levensverhaal kan mededeelen, zal mij eene goede dienst bewijzen. — PIERRE en FLORENS BRACONNIER: Deze waren „Lieutenants sous Mr. GRUNEVELT", in den jare 1585, welligt ook vroeger en later, zich te *Sluis* bevindende, van welke plaats VAN GROENEVELD destijds bevelhebber was. Uit eene akte in het Fransch verleden voor Burgemeester en Schepenen der stad *Sluis*, bij welke zij eenige vroegere beschikkingen over hunne goederen herroepen, blijkt dat zij nog een broeder hadden, JEHAN (JEAN) BRACONNIER, en eene zuster, gehuwd met NICOLAS FRANÇOIS. De eerste woonde te *Avesnes*, Prinsdom *Chimay*, in *Henegouwen*; de andere te

Digitized by Google

Bourle, insgelijks aldaar. De besprokene goederen lagen in het dorp *Villers* en te *Bourle*. De BRACONNIERS zullen dus wel uit die streken afkomstig zijn.

FREDERIK VAN LOREYNEN. Deze, ook wel FRÉDÉRIQUE DE LORAIGNE geheeten, was vendrig onder Kapitein MICHIEL VAN VIVE, van wien mij bekend is, dat hij van 1584—1587 te *Sluis* in bezetting lag. Deze laatste zal wel tot het Brugsche geslacht der VAN VIJVES behoord hebben. Kapitein en vendrig waren beide Hervormden.

PHILIPPUS HAGHE. Deze was tot in 't begin van 1584 een der acht gegagieerde Brugsche Kapiteinen. Na den afval der stad *Brugge* kwam hij naar *Sluis* over, en voer ter Kaap met het schip *de Goede Hoop*, dat hij kocht van Kapitein CHARLES DE HERAUGIERE, voor wiens rekening het vroeger uit de haven van *Sluis* gevaren was.

JOOS BOREL. Tot welk geslacht behoorde deze, die adelborst was onder MANSAERD, en in April 1585 vermeld wordt als zoodanig? Met MANSAERD zal hier bedoeld worden LÉON DE MAULDE DIT MANSARD, kapitein te *Sluis*.

LOUIS DE MAULDE DIT MANSARD. De geleerde DRESSELHUIS zegt, bl. 304 van het Jaarboekje *Zeeland* voor 1853. „NICOLAAS (DE MAULDE) had dus twee namen, of in de Acte van den 5den Augustus komt nog een broeder voor". Ik vond naderhand in het lidmatenboek der Sluissche gemeente, loopende van 1578 tot 1587, op 18 Lauwe 1584 aangeteekend „met attestatie LOWIJS DE MAULDE; fs. de Monsieur MANSAERT". Er schijnt dus toen een LOUIS DE MAULDE bestaan te hebben. Nadat *Sluis* in 1604 aan de Staten was overgegaan, vinden wij al spoedig de MANSARDS daar weder. In het vermelde lidmatenboek komen op den 6den Julij 1605 reeds voor de Heer VAN MANSAERD en zijne huisvrouw (in doopakten, als zij voor getuige diende, „Mevrouw" genoemd) en later vinden wij nog eenen PIETER MANSARD aangestipt. Behoorden dezen tot het edele geslacht van DE MAULDE? Wie kan dit aanwijzen, en tevens het duister doen verdwijnen, dat nog rust op den persoon van LOUIS MAULDE, al of niet denzelfden als NICOLAS DE MAULDE?

J. H. VAN DALE.

XXVI. — *Le Noble Teneliere en zijne „Histoire d'Hollande"*. Ik heb onder mijne boeken twee deeltjes in 12°., getiteld: *Histoire d'Hollande de Mr.* LENOBLE. Troisième édition. Tome I et II. Paris 1700. Avec Privilège du Roi.

Uit de opdragt aan den Koning (LODEWIJK XIV), blijkt, dat de schrijver eigenlijk was genaamd LE NOBLE TENELIÈRE, en dat men nog andere werken aan zijne pen verschuldigd is, o. a. een gedicht, betiteld: *L'Hérésie détruite*. Het privilegie des Konings, reeds van den 18den April 1689, noemt hem: „LE NOBLE, notre ancien Procureur-Général au Parlement de *Metz*", en geeft aan het werk den meer eigenaardigen titel van: *Histoire de l'établissement de la République de Hollande*, zoo men onder *Hollande les Pays-Bas* gelieve te verstaan. Het eerste Deel toch vangt eerst aan met het jaar 1559 en loopt tot 1584; het tweede deel eindigt met het jaar 1609. Het geheel is eene doorgaande veroordeeling der Reformatie, steeds met het woord „ketterij" aangeduid. De schrijver heeft het dus schrikkelijk geladen op de Prinsen van *Oranje*, met name op WILLEM I, wiens moord door „BALTAZAR GERART" (I, p. 450) wordt genoemd: „un châtiment du ciel", gelijk zijn dood (p. 453) „une mort terrible, mais juste et telle que doivent attendre ceux qui comme lui bâtissent leur fortune sur les Rebellions et sur la destruction des autels", etc., ter welker plaatse ook de moordenaar vervolgens wordt voorgesteld vermoedelijk een werktuig te zijn geweest van eenige leden der Staten van de Vereenigde Gewesten, „qui—crurent que pour conserver l'état en Republique il failloit se délivrer du seul homme qui parmi eux pouvoit aspirer à la Souveraineté"—In het voorberigt van het eerste deeltje zegt de schrijver, dat hij het vierde zal eindigen met het jaar 1672, „au temps que cette République oubliait les bienfaits de nos Rois (N.B.: les bienfaits de LOUIS XIV!), s'est détachée de la France et a payé d'ingratitude les obligations infinies qu'elle lui avoit". — Vervolgens zegt hij, dat het vijfde en zesde deeltje zullen bevatten: „tout ce qu'a fait cette République depuis que les artifices et l'ambition du Prince d'*Orange* d'aujourd'hui (WILLEM III) l'ont rendue ennemie de la France. Elle commencera par la guerre qui leur fut declarée en 1672, et sera poussée jusq' à l'invasion de l'Angleterre par cet ambitieux usurpateur, et l'on y verra toute sa conduite qu'il a tenue depuis le meurtre de Messieurs WITH (sic) ces deux Arc-boutans de la liberté (!), pour arriver à la consommation de l'attentat commis contre le Roi son beau-pere".

Maar hoe partijdig de schrijver ook door het geheele werk tegen de Vorsten van het Huis van *Oranje* wezen moge, zijn oordeel over FILIPS II is mede niet gunstig. Van hem sprekende zegt hij (I, p. 26): „Il aimoit le repos et la retraite, et vouloit tout exécuter par ses Ministres, pour se donner la gloire du succès et rejetter sur les autres les mauvais événemens. Il avoit une gravité à glacer toute la terre, un air si composé, qu'il n'aurait pas fait le moindre mouvement qu' avec poids et mesure, un silence profond, un abord difficile, des réponses ambigues; il etoit implacable dans sa haine, dur dans sa vengeance, peu libéral, ne pouvant s'accommoder qu' aux manières Espagnoles; mais surtout il étoit d'une extrême défiance et d'une politique si rafinée, que souvent elle le trompoit luy-même".

En over GRANVELLE sprekende, zegt hij (p. 39): „Adroit courtisan à l'égard de son Maitre, dangereux ennemi pour ses égaux, chaud et violent dans son propre interest, impérieux et absolu dans son autorité; il étoit naturellement altier et colérique et ses manières avaient beaucoup moins de l'Ecclésiastique que du Prophane; son plaisir étoit de faire une superbe ostentation du credit qu'il avoit auprès du Roi et de braver l'envie qu'on portoit à sa fortune".

Eindelijk van ALVA luidt het (p. 104): „Le Duc d'ALBE fut choisi pour l'exécution de ce terrible arrêt (het straffen van den opstand in *Vlaanderen*), non seulement parce qu'il étoit sans contredit le plus expérimenté et le plus consommé de tous les chefs, mais parce que sa rigueur impitoyable, qui répondoit à la sévérité de son visage farouche, paroissoit un instrument très-propre pour ce cruel office et qu' ayant ouvert cet avis (het bezigen van geweld en strenge strafoefening) il avoit un interêt particulier de le faire réussir".

Nu vraag ik: 1°. Is er meer bekend omtrent LE NOBLE TENELIÈRE? — 2°. Zijn de vier laatste deeltjes mede in het licht verschenen? Zoo ja, zou men mij de drie laatste niet kunnen bezorgen, als loopende over een tijdvak, waarin de schrijver, wien het aan bekwaamheid niet haperde, leefde, en alzoo zeker niet van belang ontbloot?

C. & A.

XXVII. — *Geslachtswapen der van Riedt's*. Ik zoude mij zeer verpligt achten met de mededeeling van het wapen, gevoerd door JACOB VAN RIEDT, die gehuwd is geweest met HEDWIG VON WULLEN (uit eene oude Overijsselsche familie).

Het geslacht VAN RIEDT zou van Zweedsche afkomst zijn, en volgens overlevering zou deze JACOB of zijn vader JAN, als Nederlandsch Gezant, door zijnen invloed in zijn oude vaderland, den vrijen uitvoer verkregen hebben van het koper, waarmede het koe-

Digitized by Google

peldak der Nieuwe Luthersche Kerk te *Amsterdam* bedekt moest worden. Is nu het mannelijk oir werkelijk geheel uitgestorven? Als uit de vrouwelijke linie afstammende of daaraan gehuwd, staan bij mij alphabetisch vermeld:

ALEWIJN, BONN, BOURICIUS, BRUIN of BRUINS, CAPPELLEN, CRAMER, DOGEN, VAN HÖVEN, KERCKRINCK, DE MEIJER, VAN DE POLL, VAN STOK, DE VICQ en VLOTMAN.

Het wapen wordt gekwarteleerd gevoerd door ééne dezer familiën. Het is bij haar van keel, beladen met vijf gouden rietstangen met korte uitspruitsels; doch ik vraag of deze kleuren wel de ware zijn, dan onjuist overgenomen of behouden bij het kwarteleeren? T. A.

XXVIII. — *Verzameling van gesneden steenen in het Koninklijk Museum te 's Hage.* Mij is bekend een brief van: „den Directeur-Generaal der Wetenschappen en Kunsten", *'s Hage* 3 November 1808, waarbij dank betuigd wordt aan .... voor de aan het Koninklijk Museum geschonken verzameling van gesneden steenen, welke daar lof ontvangen als „bijzondere kunstvoorwerpen"; een gift, door welke „tot uitbreiding van den nationalen roem ten sterkste werd medegewerkt".

Kan iemand het lot dezer verzameling ook berigten? en is zekere Leydsche Navorscher ook in staat mij mede te deelen, wie die nationale kunstenaar geweest is? B. T. U.

XXIX. — *Abraham van Poot's Verhaal van de Vervolginge.* Men heeft reeds in verschillende bibliotheken te vergeefs gezocht naar het volgende werkje:

ABRAHAM VAN POOT, *Verhaal van de Vervolginge der Gereformeerde Leeraren in Hongaryë*, in 4°., met pl., Amst 1684, prijs *f* 1.— Zie J. VAN ABCOUDE, *Naamregister van Nederd. boeken, vermeerderd door* ARRENBERG, 1784, bl. 418.

Zoo een der Navorschers mij, door tusschenkomst der Redactie, kon mededeelen waar dit boekje te vinden is, zoude hij mij met die opgave zeer verpligten.

φ²—φ.

XXX. — *Het geslacht Leupenius.* Terwijl ik den Heere .. ELSEVIER mijnen dank betuig voor de verstrekte mededeeling omtrent den Predikant LEUPENIUS (III.; bl. 361), zoo hoop ik dat ZijnEd. mij wel zal willen verpligten met de opgave ook der overige leden dier familie, waarvan door hem aanteekening gehouden is. LABORANTER.

Antwoorden.

Brieven van Maria Tesselschade Visscher (III.; bl. 37, Vr. XXX). De verzameling autographen van Mr. T. VAN LIMBORGH is in der tijd, door tusschenkomst van mijn vader, overgegaan in die van JAN SCHOUTEN, te *Dordrecht*.

Indien de brieven van MARIA TESSELSCHADE, waarvan SCHELTEMA in zijn werk over ANNA en MARIA TESSELSCHADE gewag maakt, en die hij onder de oogen heeft gehad, zich in des eersten verzameling hebben bevonden, maar in die des laatsten, toen zij in 1852 te *Amsterdam* verkocht werd, niet aanwezig waren, — berusten zij waarschijnlijk thans in *Engeland*, daar JAN SCHOUTEN vóór omtrent veertien jaren mij berigt heeft, een aanzienlijk gedeelte zijner autographen aan een Engelschman verkocht te hebben.

J. L. A. I.

»*Er" als eindlettergreep in het meervoud* (III.; bl. 62, Vr. 45). De reden van dit verschijnsel is voldoende opgelost door Dr. W. G. BRILL in zijne *Hollandsche Spraakleer*, bl. 363 verv. (vgl. bl. 354). »De woorden", zegt hij te regt, »welke in het Gothisch tot de eerste sterke declinatie der *onzijdige* woorden behooren, hadden even als in het Oud-Hoogduitsch, zoo ook in het oudste Nederduitsch (zoo als wij het uit de vertaling van eenige Psalmen uit de IXde eeuw kennen), na het verlies van den Gothischen meervoudsuitgang *a*, geen onderscheiden vorm voor enkel- en meervoud; dus zeide men, bij voorbeeld, *wort* (Goth. *vaurd*, meerv. *vaurda*) in het enkel- en meervoud. In dit geval verkeerden de woorden *been*, *blad*, *ei*, *gelid*, *gemoed*, *goed*, *hoen*, *kalf*, *kind*, *kleed*, *lam*, *lied*, *rad*, *rund* en *volk*; en men zeide *been*, *blad*, enz. in het enkel- zoowel als in het meervoud. (Waaruit nog te verklaren is de zegswijze: *op de been brengen*). Ten einde nu eene onderscheiding tusschen beide getallen te hebben, nam men den uitgang *re* in het meervoud aan en schreef *beenre*, *bladre*; later, toen men deze slot-*e* voor den gewonen meervoudsuitgang (*man*, meerv. *manne*, *cnaep* meerv. *cnape* enz.) hield, voegde men er *n* of *s* achter en verplaatste de *e* vóór de *r*. In *Gelderland* zegt men nog naar behooren: *eijer*, *kinder*; in *Holland* echter *eijeren*, *kinderen*. De Hoogduitschers hebben de kategorie dezer woorden verder uitgestrekt en schrijven ook *männer*; wij echter hebben ons stipt gehouden aan woorden, welke in het Gothisch tot de eerste sterke declinatie der *onzijdige* behooren, en van daar dat al de opgenoemde ook bij ons nog van *onzijdig* geslacht zijn".

CONSTANTER.

[De Heer J. H. VAN DALE heeft ons een afschrift van dezelfde plaats uit Dr. BRILL's *Holl. Spraakl.* ingezonden.]

Fidibus (II.; bl. 62, Vr. 46). WEILAND, *Kunstwoordenb.*, zegt in voce: »De oorsprong van dit woord meent men te vinden in het woord *Fidelibus*, waarmede het uitnoodigingsbiljet aan de studenten begon, die, tijdens hun nog (in *Duitschland*) het rooken verboden werd, aan een geheim rookgezelschap deel namen. Dat biljet ving aan: *Fidelibus fratibus salutem dicit N.*, en deze woorden aldus verkort wordende: *Fid. ibus. S. D. N.*, ontstond *Fidibus*. Op de bijeenkomst werd met dit biljet ter geheimhouding dadelijk de pijp aangestoken". BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS.

Fidibus. Toen in vroegere dagen het tabakrooken nog aan de studenten verboden was, hielden zij geheime rookgezelschappen,

Digitized by Google

waarop zij elkander met het navolgende briefje plagten te noodigen:

Fid Ibus
S. D. N. H.
Hodie hora VII etc. a. v. s.

hetgeen, voluit geschreven en met bijvoeging van wat onder het »etc." begrepen werd, aldus luidde: *Fidelibus fratribus salutem dicit H... hospes. Hodie horâ septimâ apparebitis in museo meo, herbâ Nicotianâ et cerevisiâ abunde vobis satisfaciam;* d. i.: »den getrouwen broederen zendt N. als gastheer zijnen groet. Wilt u heden ten 7 ure op mijn studeervertrek vervoegen, waar ik u alsdan op tabak en bier naar hartelust onthalen zal".

Zoodra de dus genoodigden bijeen waren, schaarden zij zich in een kring en gebruikten hunne ontvangene briefjes als fidibus-offers, om de pijpen aan te steken.

Hieruit ontstond het naderhand zoo algemeen gebezigde woord *Fidibus.*

Deze afleiding vond ik opgeteekend in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* van 1847, bl. 248. H. W. K.

Fidibus. Men vindt eene uitgebreide dissertatie over de *fidibus* en hunne naamsafleiding, in: *Fidibus, viertes Bündel*, Leipzig, bey F. G. JACOBÄERN, 1769, zweite Auflage, S. 237, folg. ***.

[De verklaring van WEILAND en der *Vaderl. Letteroefeningen* werd ons insgelijks toegezonden door S-i., V. O., H. BRUNNER, CARLO, P. E. VAN DER ZEE, K., D. R. (uit de adversaria van zijn vader), B. T. U. (wien zij door wijlen zijn leermeester Dr. STUCKI was medegedeeld); J. E. D. S. (die, sprekende van die „geheime genootschappen", het woord „rook" (rookgenootschappen) zeker onwillekeurig, weggelaten heeft) en N. N. (die HOWIT's *Student life in Germany* heeft aangehaald, en voorts ook nog eene ietwat verschillende lezing te berde brengt, volgens welke *Fidibus*, verkort uit *Fidelibus Patribus*, de gretigheid zou moeten herinneren, waarmede vooral de „blijgeestige monniken" zich aan het rookgenot plagten over te geven). — De eenige J. H. VAN DALE heeft het met TERWEN (*Etymolog. Handwoordenb.*) beter geacht, ter verklaring van *Fidibus* een geheel ander grondgebied op te zoeken. „*Fidibus*", zegt hij, „mag men verklaren door *fil-de-bois*, waarvan het eene zamentrekking is. De naam zal van een rijsje, takje, stokje enz., waarmede men de pijp aanstak, ten laatste ook op een stukje papier zijn overgegaan"]

Loefft van Driel (III.; bl. 62, Vr. 47). Aan R. zal wel bekend zijn, wat sedert de inzending zijner vraag in de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, 1853, IIde Serie, bl. 16 en verv., is medegedeeld over RUDOLF LOEFFS, drukker te *Bommel* in 1491. Ter versterking van het aldaar geuite gevoelen dat het dorp *Driel* in den *Bommelerwaard* 's mans geboorteplaats zal geweest zijn, vermeen ik te mogen aanvoeren, dat niet alleen de t. a. p. vermelde Advokaat BERTEL LOEFF in het midden der XVIde eeuw te *'s Hertogenbosch* gevestigd was, maar ook op de regeringslijsten van die stad als Schepenen genoemd worden: HENRY LOEF in 1535; BARTHOLOMÉ LOEFF, van 1545 tot 1571; GODEFROY LOEFF, van 1561 tot 1604, in welk jaar hij den 14den Mei overleed; BARTHOLOMÉ LOEFF VAN DER SLOOT, in 1605, 1616, 1623; en GODEFROY LOEFF VAN DER SLOOT, van 1609 tot 1628. Zie BUTKENS, *Trophées de Brabant*, Tom. II, Liv. 11ième, en ook J. V. OUDENHOVEN, *Beschr. van 's Hertogenbosch*, 1670, waaruit duidelijk blijkt dat sedert de eerste helft der XVIde eeuw, het geslacht van LOEFF te dier stede is gevestigd geweest, niet verre van welke het bedoelde dorp *Driel* (in den *Bommelerwaard*) gelegen is.

V. D. N.

Het geslacht van de Laar (III.; bl. 62, Vr. 48). Er bestaat eene *Genealogie ofte Geslacht-rekening van de Overoude ende illustre Adelicke familie* VAN LAER, *hoe sy eerstelick door eenen* HENDRICK VAN LAER *is gededuceert, oorspronckelyck uyt de beroemde en vruchtbare Provintie van Provence in Vranckryck en naderhant gekomen in Duytslandt, als mede in dese Nederlanden, wat Huysen sy beseten hebben, en noch besitten, vorders d'Officien, soo Geestelyck, Polityck en Militair, door deselve bediendt.* Uitgegeven te 's Gravenhage by HERMANUS GAEL, a°. 1679, in 4°.

Of dit nu het door X. bedoelde geslacht is, kan ik niet met zekerheid opgeven, aangezien in het voorberigt des genoemden werks, door HENDRICK REYNER VAN LAER, »Heer tot *Lichtenbergh*, Capiteyn onder het Regement Guardes Infanterie van S. H. den Heere Prince van Orangien", te zamengesteld, wordt opgemerkt dat het dienen moet »om te bewysen, dat dese LAERS niet zyn van die, welke de selve naem voeren in het Graefschap *Benthem*, noch oock niet in de provintie van *Overyssel*, hetwelk klaer blykt door het groot onderscheyt der wapenen". Immers terwijl het daar beschreven geslacht LAER tot wapen voerde een groen schild in een geel veld, waarboven in de vlugt een groene en eene geele vleugel en tusschen deze beide wederom een groene vleugel in een geel schild, bezigde dat van *Benthem* (LAER tot *Laerwolde*) een roode schraag op een geel veld, en dat uit *Overijssel* (LAER tot *Lamsloot*) zeven witte leliën op een blaauw veld. De zoo straks genoemde HENDRICK REYNER VAN LAER, Heer tot *Lichtenberg* (een regt en titel, van zijne moeder LUCRETIA JOHANNA VAN DER HOEVEN, en vroeger van het geslacht VAN WISCH afkomstig) trouwde op den 1sten Maart 1677 met JOANNA SCHIMMELPENNINCK V. D. OYE, dochter van ALEXANDER, Heer tot *Engelenburg* en *Kell*, en van ANNA VAN APPELTHORN,

Digitized by Google

bij wie hij JOHANNA verwekte, geboren den 1sten Maart 1679 en te *Zutphen* gedoopt, met welke deze *Geslachtrekening* besloten wordt. In de *Catalogue de Manuscrits*, à la Haye, chez M. NIJHOFF, 1853, pag. 11, N°. 166, had men ook *une Généalogie détaillée de la famille van Laer*.

V. D. N.

[Onzeker of men inlichtingen begeerde omtrent het geslacht VAN LAAR, dan wel VAN DE LAER, heeft C. & A. berigt van het laatste *niets*, van het eerste *nog al iets* te kunnen mededeelen.]

P. W. Croyze (III.; bl. 63, Vr. 50). PHILIP WILLEM CROYZÉ (niet CROYZE) overleed, volgens HOEUFFT, *Parnassus Latino-Belgicus* (pag. 212), den 29sten Maart 1746. Zijne gedichten kwamen uit onder den titel: *Otia Poetica*, Hagae Comit. 1746. Bij VAN GOOR, *Beschryving der Stadt en Lande van Breda*, bl. 267, vindt men niets over hem, dan dat hij in 1738 Raad en Tienman zijner geboortestad geweest is.

A. J. VAN DER AA.

P. W. Croyze. Er bestaat van hem een gedicht, gedrukt bij H. PALIER te *'s Bosch* (in plano), bevattende de toespraak van een haas aan den boer, welke hem in een strik gevangen had, aldus beginnende:

„Moet dan een kinkel mij zoo jammerlijk verstrik-(ken".

Dit stuk is zeldzaam. ***.

H. C. Cras (III.; bl. 63, Vr. 51). In de *Lijkrede* van Prof. J. M. KEMPER op H. C. CRAS leest men:

»HENDRIK CONSTANTYN CRAS werd geboren den 4den Januarij 1739, te *Leyden*, waar zijn vader alstoen een post bekleedde. Zijne jeugd was niet gelukkig; want daar weinig tijds later zijn vader deszelfs ambt verloor, begaf het huisgezin zich naar *Wageningen*, om door dezen onvoorzienen en onverdienden slag niet geheel te worden nedergedrukt". +

H. C. Cras. Iemand, die stellig in deze wel onderrigt geweest is, de uitmuntende, onlangs helaas! ontslapene DAVID JACOB VAN LENNEP, zegt in zijne *Illustris Amstelodamensis Athenaei Memorabilia* (pag. 259 et 260): »HENRICUS CONSTANTINUS CRAS non fuit, ut SAXIO dictus est in *Onomastico*, part. VIII, p. 328, Vadensis Gelrus, sed *Leidae* natus d. 4 Januar. 1739; migrantes inde parentes *Vadam* seu *Wageningam* in *Gelria* puer est secutus".

Hieruit blijkt alzoo, dat de schrijver van het *Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen* gelijk heeft.

[Ook B. zegt het pleit beslist te rekenen door het gezag des Hoogl. VAN LENNEP in de *Memorabilia*.]

H. C. Cras. De Hoogleeraar VAN LENNEP zegt, op bl. 259 van zijne *Illustris Amstelodamensis Athenaei Memorabilia*, dat de geboorteplaats van CRAS niet *Wageningen*, zoo als SAXE in het 8ste Dl. van het *Onomast. Litt.* opgeeft, maar *Leyden* geweest is, doch dat hij ter eerstgemelde plaats zijne kindsche jaren heeft doorgebragt. — Maar nu doe ik ook eene vraag. Prof. VAN LENNEP en anderen stellen als geboortedag van mijnen door mij hooggeëerden leermeester CRAS den 4den Januarij 1739. In eene overigens nog al naauwkeurige geslachtlijst der familie VERHAMME vind ik het volgende:

»JOHANNA MARIA VERHAMME (dochter van JACOBUS VERHAMME en van WYNA JACOBA VERHAMME) geboren 1748, trouwt 1785 met Mr. HENDRIK CONSTANTYN CRAS, geb. 4 Januarij 1738, Hoogleeraar in de Regten te *Amsterdam*, zoon van JACOBUS CRAS en van GEERTRUID DAVIDSDR. BOSCH, wier moeder WENDELINA VAN ALPHEN. — Zonder kinderen". — Welk jaartal, 1738 of 1739, is goed? — De ijverige Leydsche Correspondent .. E zal dit pleit wel kunnen beslissen.

C. & A.

[Wij verheugen ons, op deze vraag van C. & A. reeds dadelijk het antwoord gereed te hebben in de volgende mededeeling van M. J. Z., waardoor buiten twijfel de juistheid gehandhaafd wordt van het door de HH. KEMPER en VAN LENNEP opgegevene jaarcijfer.]

H. C. Cras. J. C. K. vraagt: »wie heeft gelijk met opzigt tot de geboorteplaats van HENRIK (niet HENDRIK) CONSTANTYN CRAS, degeen die hem te *Leyden*, of die hem te *Wageningen* het eerste daglicht aanschouwen doet?" Mijn antwoord is: de eerste. Ten minste, in het doopregister van de Pieters-Kerk te *Leyden* staat vermeld, »dat op den 7den Januarij 1739 aldaar gedoopt is: HENRIK CONSTANTYN, zoon van JACOBUS CRAS en GEERTRUID BOS". Nu is het, dunkt mij, meer dan waarschijnlijk, dat H. C. CRAS geboren is in de stad waar hem de doop is toegediend.

M. J. Z.

Het geslacht de Gouda van Swindrecht (III.; bl. 63, Vr. 52). Tot eenige aanwijzing moge dienen, dat in het door den vrager genoemde werk van J. LE ROUX, *Recueil de la Noblesse de Bourgogne* etc., insgelijks voorkomt: »JEAN DE GOUDA van *Swindrecht*, Syndicq de *Groeninghe*, pour qui le 12 de Decembre 1584 furent dépêchées à *Madrid* lettres patentes de chevalerie"; waaruit blijkt dat de bedoelde personen in de Provincie van Groningen t'huis behoorden. Waarschijnlijk is het, dat zij aldaar ambten bekleed hebben, nadat *Groningen* zich ten jare 1536 onder het Huis van *Bourgondië* begeven had. Zie UBBO EMMIUS, *De Frisia* etc., en ALTING, *De Pilaren en Peerlen van Groningen*.

V. D. N.

Afstammelingen van Balthazar Gerards (III.; bl. 63, Vr. 53). Tijdens mijn verblijf te *Brussel* van 1820—1825 heb ik zekeren Advokaat GERARD zeer wel gekend. Men hield hem algemeen voor een afstammeling van het geslacht van BALTHASAR GERARDS. Zijn vader moet zelfs de onbeschaamdheid gehad hebben, Koning WILLEM I te verzoeken om in den Ne-

Digitized by Google

derlandschen adelstand te worden opgenomen, wegens de brieven van adeldom, door Koning FILIPS II aan de bloedverwanten van BALTHASAR GERARDS afgegeven. Dit verzoek echter, zoo als wel te denken is, heeft geen gevolg gehad. Hoewel ik dagelijks bij den Heer GERARDS aan huis kwam, om hem in de Nederlandsche taal te onderwijzen, heb ik evenwel uit zijnen mond nimmer iets dienaangaande vernomen, en de kieschheid weerhield mij er hem naar te vragen.

A. J. VAN DER AA.

[CORNELIUS *meent* slechts, dat een der afstammelingen van den moordenaar van Prins WILLEM I, tijdens het bewind van Koning WILLEM I, zich tot den Hoogen Raad van Adel met het bovenvermelde verzoek gewend heeft. Welke beslissing daarop gevallen is, en of zich thans nog afstammelingen van BALTHASAR GERARDS in ons vaderland bevinden, is hem onbekend. — A—E. verzekert, dat er nog nakomelingen van dat geslacht bestaan, en acht het uit dien hoofde beter „zich niet in die zaak te verdiepen".]

Afstammelingen van Balthasar Gerards. Ik kan φ^2—φ. alleen het volgende, hetwelk echter zeer onvoldoende is, mededeelen. In de Aanteekeningen van den Nederduitschen vertaler van L. J. J. VAN DER VYNCKT, *Nederlandsche beroerten onder Filips II*, leest men, Dl. III, bl. 600:

»Men had te *Rome* den marteldood van JAURIGUI gevierd; men beproefde, om ook den hemel in verbindtenis te brengen met de misdaad van den eerlozen GEERARDT. De liefhebbers bewaren een boekje, waarvan wij enkel den 3den druk kennen, onder dezen titel: *In honorem inclyti heroïs* BALTHASARIS GERARDI, *tyrannidis Auraicae fortissimi vindicis, carmen: quo et* GUILLELMI NASSAVII *principis Auraici coedes et percussoris tormenta, copiosius in hâc secundâ editione quam in primâ fuerant descripta, enarrantur:* auctore T. G. A. V. J., Lovanii, apud JOANNEM MEURSIUM, 1589, in 8°. pp. 48. Dit boekje is gedrukt met goedkeuring van H. CUYKIES, pausselijken koninklijken censor."

»»FILIPS", zegt VOLTAIRE, »was zeer tevreden over den moord; hij beloonde de familie van GEERARDTS; hij verleende haar brieven van adeldom, gelijk aan die, welke KAREL VII gaf aan de familie van de Maagd van *Orleans*; brieven, door welke de buik veradelde. De afstammelingen van eene zuster des moordenaars genoten dit zonderlinge privilegie, tot den tijd, toen LODEWIJK XIV *Franché-Comté* bemagtigde. Toen betwistte men hun eene eer, welke de aanzienlijkste huizen van *Frankrijk* niet bezitten, en waarvan zelfs de nakomelingen der broeders van JEANNE D'ARC waren beroofd geworden. Men stelde de familie van GEERARDTS op schatting; zij durfde hare brieven van adeldom aan den Heer DE VANOLLES vertoonen, bewindhebber der provincie; hij trapte ze met de voeten; de misdaad hield op geëerd te worden, en de familie bleef burgerlijk"" (*Essai sur les moeurs* etc. chapitre 164). Deze zelfde familie, volgens hetgeen men ons heeft verzekerd, naijverig op haren schandelijken roem, heeft zich niet geschaamd, haren adeldom terug te eischen bij den gekroonden naneef van WILLEM *den Zwijger*; men voegt er bij, dat de Vorst gemeend heeft, niet beter de schim van den grooten man te kunnen wreken, dan door aan de GEERARDTS toe te staan, hetgeen zij vraagden".

PERCONTATOR.

Afstammelingen van Balthazar Gerards. Ik geloof niet, dat het geslacht van BALTHAZAR GERARDS, zoo het nog bestaat, thans eenen adelijken titel voert. Althans het volgende leest men in eene noot van Dr. VAN VLOTEN, op bl. 188 van BORGNET, *De Nederlanden onder Filips II*:

»Zijn geslacht werd, in gevolge FILIPS beloften bij den ban in 1580, in 1589 geadeld en met ORANJE's verbeurd verklaarde heerlijkheden van *Liévremont*, *Hortel* en *Dammartin* in *Borgondië* beloond (bl. XII van de *Corresp. de* GUILL. LE TACIT. I.) Eene belooning, die echter in 1668 een einde nam. Toen, namelijk, LODEWIJK XIV *Borgondië* bemagtigde, vertoonden de toenmalige bezitters hunne brieven van adeldom aan den Intendant DE VANOLLES, die ze in verontwaardiging onder den voet trapte en vernietigde. (Zie BURETTES, *Hist. Univers.*, X, 289, aangehaald in MERTENS en TORF's *Geschiedenis van Antwerpen*, V. 144, v.)".

THEODORIK.

Roothoofd (III.; bl. 63; Vr. 54). DIRK PIETERSZOON ROOTHOOFD, Burgemeester van *Purmerend*, wordt genoemd onder de personen, »in de zaken van 't zeemanschap en 't oorlog ter zee wel ervaren", die voorgeslagen werden, als zeeraden de gevolmagtigden der Staten op 's lands vloot te vergezellen, ten einde hen van raad te dienen (1665). BRANDT, *Leven van* DE RUYTER, bl. 398. — CENTEN, *Vervolg op de Chronijk van Enkhuizen*, bl. 234 en 235. — In VAN SANDWIJK, *Kronijk en Geschiedk. Beschr. van Groningen*, bl. 57, lezen wij nog: »den 30sten Junij (1672) was de stad vrij oproerig: de regering werd veranderd, doch de gemoederen werden in rust gebragt door den invloed van den achtbaren Burgemeester PIETER ROOTHOOFT". Beide personen zijn waarschijnlijk dezelfde. Meer heb ik van ROOTHOOFD niet kunnen opsporen, maar met het oog op het bovenvermelde is het zoo onmogelijk niet, dat hem door DE WITT het opperbevelhebberschap over de vloot is voorgeslagen.

H—g.

Digitized by Google

't Geslacht van Velthuysen (III.; bl. 63; Vr. 55). (Verbatim.) Extract uit het *Geslacht-Register voortkomende uyt* WERNART JACOBSZ VAN VELTHUYSE *en dès twee wettigen vrouwe als* AALTIE VAN RHENEN *en* METTIE HARMEN LAMBERSZ *met haar wettigen nakomelingen.*

WERNART JACOBSZ. VAN VELTHUYSE
trouwt 1°. met
AALTIE VAN RHENEN, 3 k.
hij sterft 18 Octob. 1607.

A. JACOB WERNARTSZ. v. V., Raad in de Vroedschap, ob. 1 Jan. 1633.
trouwt — 6 k.
JACOBA DIRKSZ. D' KEMP, ob. 10 Febr. 1621.

B. HENDRIK WERNARTSZ. v. V., ob. 4 Mei 1598.
trouwt — 5 k.
ADRIAANTJE REMMERS, ob. 22 April 1610.

C. AALTIEN WERNARTS v. V.,
trouwt — 5 k.
HENDRIK VAN COESVELT, ob. 1641.

WERNART JACOBSZ. VAN VELTHUYSE
trouwt 2°. met
METTIE HARMEN LAMBERTSE.

D. LAMBERT WERNARTSZ v. V., Raad in de Vroedschap, ob. 1616.
trouwt — 1 d.
RYKIE VAN STRATEN, ob. 1619.

E. CORNELIS WERNARTSZ v. V., ob. 1611.
trouwt — 3 k.
AALTIE WINTERS, ob. 1613.

F. JASPER WERNARTSZ v. V., ob. 1620.
trouwt — 3 k.
DILIANA OTTEN, ob. 1650.

G. ADRIAAN WERNARTS v. V., ob. 1646.
trouwt — 4 k.
ELISABETH D' VEER, ob. 1650.

H. HARMEN WERNARTS v. V., Vroedschap, ob. 29 Jan. 1667.
trouwt 1°. — 1 d.
AALTIE VAN BATENBURG, ob. 1640.
trouwt 2°. — z. o.
GEERTIE VAN BROEKHUYZEN, ob. 1672.

I. HUYBERT WERNARTS z. V., geb. 1588, ob. 18 Sept. 1645.
trouwt — 6 k.
GERRIGIE VAN RYNEVELT, ob. 9 Julij 1663, oud 85 jaren.

E. CORNELIS WERNARTZ v. V.
trouwt — 3 k.
AALTIE WINTERS.

1°. EGBERT CORNELIS v. V.,
trouwt 1°. — 2 k.
MARIA VAN HASSELT,
trouwt 2°. — z. o.
JACOMINA TACK.

- *a.* DIRKIE v. V.
- *b.* ALLETTA v. V., ob. 1674.

2°. METJE CORNELIA v. V.,
trouwt 1°. — 1 d. AALTIEN v. BORCULOO, ob. ongeh.
DIRK VAN BORCULOO,
trouwt 2°. — 5 k.
JAN VAN LOON.

3°. SARA CORNELIA v. V.
trouwt — 3 k.
STEVEN VAN HASSELT.

- *a.* NICOLAAS VAN HASSELT (*) Predikant (†) aan *de Vuurst* (§), sterft ongehuwd (**).
- *b.* ALETTA VAN HASSELT.
- *c.* CORNELIS VAN HASSELT, sterft student 28 Junij 1673.

METJE CORN. VAN VELTHUYSE
trouwt 2°. — 5 k.
JAN VAN LOON.

1°. JACOBUS VAN LOON, sterft vrijer.
2°. CORNELIS VAN LOON, Predikant te *Schalkwijk*,
trouwt — 3 k.
GEERTIE VAN SWOLL.
3°. DIRK VAN LOON,
trouwt — z. o.
Wed. VAN BORCULOO.
4°. ISAAC VAN LOON, ob. 1660 ongeh.
5°. ABRAM VAN LOON, ob. 22 Mei 1687.
trouwt te *Utrecht* 1674 — 2 k.
Wed. ENGELTIE VAN HOBOOKEN.
6°. MARGRETA VAN LOON, ob. vrijster 1664.

(*) Geboren te *Utrecht*, en aldaar gedoopt in de Geerte Kerk den 26sten Mei 1635.
(†) 1659.
(§) Later (1674) te *Maarssen*.
(**) Den 8sten Maart 1675.
(*Aangeteekend door* Mr. W. C. J. v. H.)

Digitized by Google

NB. Van een huwelijk van ALETTA VAN HASSELT blijkt uit deze Genealogie niet.

De moeder van NICOLAAS VAN HASSELT zal wel moeten zijn niet CLARA CORNELIA, maar SARA CORNELISdochter VAN VELTHUYSE.

Van meer huwelijken tusschen VAN HASSELT en VAN VELTHUYSE blijkt uit het *Geslachtregister* niet.

Als een lijvige in 4°. met de wapens, is de Genealogie voor overzending minder geschikt; zij kan echter ten huize des eigenaars bij gelegenheid bezigtigd worden. Meerdere extracten of ook afgeteekende wapens zijn ter beschikking van den Heer v. H.

N. N.

Pekelzonde (III.; bl. 66; Vr. 53). In de *Vaderl. Letteroefeningen* van 1844 en 1845, vindt men onderscheidene verklaringen van de spreekwijze *in de pekel laten* of *zitten*. Aanleiding daartoe werd gegeven door de uitgave van HOOFT's *Warenar*, door den Heer (nu Prof.) M. DE VRIES. Ik heb zelf in dien strijd deel genomen, en dacht daarbij toen nog al aan de figuurlijke benaming van de zee. Ik moet nu bekennen, dat ik aan het woord *pekelzonde* niet heb gedacht. Had ik dat gedaan, dan zou ik mij veeleer met de verklaring van BILDERDIJK hebben vereenigd, die zegt, dat *in de pekel* staat voor *in de peke*, d. i. in het helsche vuur. Die verklaring past regt goed op de zamenstelling *pekelzonde*, zonde zoo groot, dat ze met het helsche vuur verdient gestraft te worden. Dat de twee spreekwijzen: *in de pekel laten* en *pekelzonde* van denzelfden oorsprong zijn, is, dunkt mij, duidelijk, en ter verklaring van de laatste komt men niet ver met al de huismoederlijke wijsheid, in de aangehaalde *Letteroefeningen* medegedeeld over vleesch dat te lang in de pekel gelaten, bederft. Zoo lang ik dus niet wat beters hoor, zal de *pekelzonde* mij voortaan doen denken aan het helsche vuur.

S—i.

[Tegen deze verklaring van *pekelzonde*, in verband met BILDERDIJK's gevoelen omtrent den oorsprong der spreekwijs *in de pekel laten*, is door CONSTANTER, zeer te regt onzes inziens, bezwaar in het midden gebragt. „Mij komt het", zegt hij, „waarschijnlijker voor, dat *pekelzonde* zoo veel is als een zonde, waaraan men zich dikwijls schuldig maakt, een oude zonde, waartoe men telkens terugkeert, in tegenoverstelling eener nieuwe, versch begane zonde, zoodat *pekel*, hoewel figuurlijk gebezigd, de oorspronkelijke beteekenis bewaart. Dat onze ouden in zulk een zin *pekel* gebruikten en daarvan nog eene andere zamenstelling gemaakt hebben, is te zien in de Aanteekeningen van M. DE VRIES op HOOFT's *Warenar*, bl. 176". — Met dit begrip van *oude* zonden, door een beeld uitgedrukt, 't welk ons de inzouting der spijzen voor den geest brengt, vereenigden zich ook de HH. J. H. VAN DALE, M. L. K. en BOUMAN, waarvan de beide eerste vooral het nevenbegrip eener nog te goed zijnde vergelding; de laatste dat van veroudering, vastheid en duurzaamheid uitkomen deden. — Dat overigens BILDERDIJK zelf geenerlei schuld heeft aan deze verwarring van het eene *pekel* met het andere, zal ons terstond door zijne eigene uitspraak ten duidelijkste verkondigd worden.]

Pekelzonde. BILDERDIJK leidt het woord af van 't Italiaansche *picciolo*, of 't Spaansche *pecadillo*, diminutief van *pecado* en *kleine zonde* beteekenende. Hij voegt er bij: » niet te verwarren met het desgelijks Spaansche *piccadillo*, 't geen *gehakt vleesch* beteekent, naar 't welk *Piccadilly* in *Londen* genoemd is van de pastijbakkers, die vleeschtaartjes verkochten, deze buurt bewonende".

P. N.

[Ziedaar alzoo BILDERDIJK's verklaring van *pekelzonde*. Haar beamen ook Σ., P. E. VAN DER ZEE en J. G. D. S.; de eerste met verwerping van WEILAND's gevoelen, die aan *verouderde zonde* gedacht wilde hebben; de laatste met verwijzing o. a. naar het Italiaansche *peccadiglie* en het Fransche *peccadille*. Dus wordt voor *oude zonde* ons nu *kleine zonde* onder de oogen gebragt.]

Pekelzonde. BILDERDIJK schrijft: »De *pekelzonde* beteekent *kleine zonde*, en is van het Italiaansche *picciolo* of 't Spaansche *pecadillo* (diminutief van *pecado*)". *Verklarende Geslachtlijst*, Dl. II, in v. *pekel*. — Maar ik vind in eene *Nader Ampliatie van het Placaet van Policie*; — *den* 24 *Januarii* 1673, in het *Kerkelyk Placaatboek*, Dl. I, bl. 751, onder de rubriek *Roepende Sonden*, Art. X, het volgende: »Alsoo de ongeregeltheden en dieveryen in den Lande seer doorbreecken, en daer toe dagelijcks nieuwe practycquen werden uytgevonden, soo hebben Wy goedtgevonden by desen te ordonneeren, dat soo yemandt achterhaelt kan worden, syn Evennaesten door Elle ofte Gewichte, ofte door eenige andere practycque, hoe die oock soude mogen wesen, te hebben bedroogen, ende syn Goederen onbehoorlijck na hem getrocken, niet alleen sal gehouden wesen het selve tweedobbel te restitueeren, maer sal noch daerenboven als een falsaris gestraft worden; en byaldien de ongeregtigheden en Dieveryen tegens het Landt, Kercke- of Armegoederen souden mogen begaen wesen, soo sal daer van voor eerst worden gedaen een viervoudige restitutie, en die daer aen schuldigh bevonden wordt, gestraft als die geene die naer de beschreven *crimen peculatus* of andere soorte van Dieverye, naer de qualiteyt van de misdaedt sullen hebben begaen".

Men zou kunnen vragen of niet *pekelzonde* aan het *crimen peculatus* ontleend is? Wat het is, blijkt hier duidelijk genoeg, en kan ten overvloede in het *Lexicon* van SCHELLER worden nagezien. Wat het beteekent in het Rom. Regt, zal Mr. L. K. beter weten dan ik. Voor het overige is het waarheid, dat de uitdrukking *pekelzonde* gewoonlijk alleen in scherts gebezigd wordt.

v. GR.

[Geenszins pleit, onzes bedunkens, voor zoodanige betrekking tusschen *pekelzonde* en *peculatus* het zeer bepaalde en zwaarwigtige karakter van deze halsmis-

Digitized by Google

daad, door hem begaan die zich aan de staatsgelden vergrepen had, het „furtum pecuniae publicae aut sacrae, non ab eo factum cujus periculo fuit" (§ 9 Inst. de Publ. Jud., L. 9. § 2 Dig. ad Leg. Juliam Peculat.,) met de vrij onbestemde en in ieder geval zeer weinig ernstige beteekenis, die, hoe men dan ook den oorsprong des woords, verklaren moge steeds aan de uitdrukking *pekelzonde* eigen schijnt geweest te zijn.]

Pekelzonde. In de *Walchersche Arkadia* van M. GARGON, 1717, lees ik omtrent dit woord het navolgende gesprek: » Maar wat mogen *pekel-zonden* zijn? Zoude die spreekwijze ook van 't zout herkomen, en verouderde zonden beteekenen, daar men als ingezeild is, vraagde HILDEGONDE? Dat is zoo kwalijk niet gevonden, antwoordde EWOUD, maar zoud men 't niet van den offerdienst konnen halen, daar altijd de offerstukken met zout moesten doorzult worden, en *pekel-zonden* dusdanige misdaaden zijn, die zonder zoen- en- zondoffer niet konden uitgewischt of vergeven worden? Ik hebbe daar niets tegen, sprak ADOLF, indien onze Voorouders zo veel kennisse van de Joodsche Tempel-diensten hebben gehad, dat zij daar hunne spreekwijzen van ontleent hebben, maar ik twijfel daaraan, en zoude 't liever van onze Heidensche Voorvaders en hunne Zeden halen: want die meenden, dat (*) men de zonden met water konde afwasschen, waartoe zij voornaamlijk zeewater, dat nog bij de Dichters *pekel* genaamt wordt, plagten te gebruiken: en dus zoude 't met de gedachten van EWOUD overeenkomen, doch wat nader gezocht en gevonden zijn". L. *te V.*

Een tienjarige Doctor van Groningen (III.; bl. 63, Vr. 57). Ik denk dat VAN NIJENBORGH gedoeld heeft op ANDREAS CANTERUS, wiens gegraveerd portret voor mij ligt, die genoemd wordt »Groninganus", afgebeeld »anno ætatis decimo", waaronder deze verzen van THEODORUS GRASWINCKEL.

Talis erat primae CANTERUS flore iuventae
Ore ferens hominem, mente sagace Deum.
Huic cessit Natura parens, devictaque casta
Non nisi digna Deo vidit in effigie.

Van dit vroege vernuft gewaagt J. KOK in zijn *Vaderl. Woordenb.*, als op dien leeftijd reeds Doctor in de Regten, en die het ook in vele andere takken van geleerdheid verre bragt, zoodat hem destijds (1472) Keizer FREDERIK III (niet MAXIMILIAAN, gelijk NIJENBORGH zeide) eenen Latijnschen brief schreef, om hem naar *Weenen* te noodigen. Zie ook H. H. BRUCHERUS, *Gedenkb. van Stad en Lande*, bl. 292. Hij schijnt geboren kort na het midden der XVde eeuw. B. N.

(*) „De Heidenen meenden zich te reinigen door stroom, vuur, fulfur, eieren, ajuin, zeewater en diergelijk. Hierom zegt CATULLUS van een zeer godloos man. *Carm.* 88 vers 5:

Suscipit, o GELLI, quantum non ultima TETHYS,
Non genitor Nympharum abluit OCEANUS.

Ook wierden de vuiligheden der offeranden en wasschingen in zee geworpen, en de hoofden der offerdieren, met de zonden beladen bij d'Egyptenaren. Vergel. *Micha* 7:19".

Eerste gouden munt in Holland (III.; bl. 63, Vr. 58). Niet Graaf WILLEM II, maar WILLEM V (1351—1389) heeft de eerste gouden munt in *Holland* doen vervaardigen, waaronder ook de gouden Lammen. Zie ALKEMADE, Pl. 25, 3.

Maar in *Brabant* zijn vroeger Lammen geslagen, en wel door Hertog JOHAN III (1312—1355). Zie *Notice sur le Cabinet Monétaire du Prince de Ligne*, par C. P. SERRURE, p. 119, N°. 51, waar wij opgemerkt vinden: »C'est à ce prince qu'on attribue les premières monnaies d'or". W. D. V.

De stad Radesholt of Redesholt (III.; bl. 63, Vr. 59). Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat men daardoor het tegenwoordige stadje *Rade vor dem Walde*, in het Pruissisch Regeringsdistrikt *Dusseldorp*, te houden hebbe. Het telt thans 190 huizen, ongeveer 1000 inwoners, en belangrijke laken-, scamoos-, kousen-, wollenstof- en ijzerfabrijken, welke passers, huisklokken, fijn kunstsmederswerk en snijwerktuigen leveren, terwijl in den omtrek eene menigte ijzermolens, smederijen en andere fabrijken gevonden worden. Zie CANNABICH, *Leerboek der Aardrijkskunde*, Dl. IV, bl. 76. A. J. VAN DER AA.

De stad Radesholt of Redesholt. Zou het onwaarschijnlijk zijn, dat *Radesholt* het tegenwoordige *Rotschild* of *Röshilde* op *Fühnen* geweest is, in de XIVde eeuw de hofplaats der Deensche Koningen, en dus ook van WALDEMAR; en kan het verleenen der opgegevene voorregten niet in betrekking staan tot den door WALDEMAR met ongelukkigen uitslag gevoerden oorlog tegen de *Hanse*?

BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS.

Spreekwijzen. Oorinbaar (III.; bl. 64, Vr. 61). Dit woord moet »taalkundig te huis gebragt worden" in het Maleisch. De verklaring door LE FRANCQ VAN BERKHEY gegeven: *een blohartige steiloor*, is nog al zeer vrij. 't Beteekent *nieuweling* en wordt door de bewoners van *Java* op pas ontscheepte Europeanen toegepast. Het eerste lid *oorin* of, zoo als men 't meestal schrijft, *orang*, is *mensch*; het tweede lid, *baar* (*nieuw*) is nog onder 't scheepsvolk synoniem met hetgeen in de studentenwereld *groen* heet. Daar onder de nieuwelingen in een scheepsstrijd meer dan eens *blohartige steilooren* zullen te vinden zijn, is het gebruik dat LE FRANCQ VAN BERKHEY van dit woord maakt, niet vreemd.

CONSTANTER.

Digitized by Google

Spreekwijzen. Oorinbaar. Men zegt in het Maleisch *orang lama* voor »een man van ondervinding, een oudgast", enz. *Orang baroe* voor »een nieuweling". Beide uitdrukkingen heeft men op de schepen verhollandscht, alwaar *orang lama* geworden is een *oorlam*, »bevaren man", »slimme", enz., *orang baroe* tot eene soort van scheldwoord verstrekt voor den nieuwen, groenen of onbevarenen—*baar*.

Daar men aldus aan dit laatste woord soms *orang* of *oring* om der uitspraak wille deed voorafgaan, zou ik denken, — wat toch volkomen voegt in den opgegeven zamenhang,— dat *oorinbaren* niets anders beteekent dan nieuwelingen of *baren*, zoo als men de eerstbeginnenden of onhandigen aan boord te bestempelen plagt. Thans gaan er die oude benamingen zoo wat uit. Φ. Π.

[Geene andere verklaring ontvingen wij van de HH. LABORANTER, v. O., φ^2—φ. en Hg. De eerste beroept zich daarbij op WINSCHOTEN's *Seeman*; de laatste merkt op dat Janmaat het woordje *baar* meest als bijv. naamw. bezigt, doch er dan een epitheton tot versterking of nadere wijziging der *baarschheid* nevens plaatst.]

Spreekwijzen. Orinbaar. Aan een opstel over dit woord van den Heer A. C. OUDEMANS in het eerste deel van het *Magaz. voor Nederl. Taalk.*, bl. 30—35, ontleenen wij het volgende:

»WEILAND heeft dit woord in de beide uitgaven van zijn *Handwoordenboek* opgenomen, en daarbij gevoegd, dat zulks beteekent *jong matroos*, dat het meervoud was *orinbaren*, en het verkleinwoordje *orinbaartje!*

»De schrijver heeft waarschijnlijk dit woord hooren noemen (*), en daarmede onze taal willen verrijken, maar is niet tot deszelfs oorsprong opgeklommen. Van daar dan ook, dat dit woord onjuist gespeld, de beteekenis slecht aangegeven en de buigingen verkeerd zijn aangebracht.

»Het woord is Maleisch en wordt geschreven *ôrang-bahâroe*, hetwelk *ôrang-baroe* wordt uitgesproken. *Orang*, dit weet men, is *mensch* en *bahâroe* is *nieuw*, zoodat *ôrang-bahâroe* niets anders dan *nieuweling* beteekent. Dit *ôrang-bahâroe* is in de *Oost-Indiën* een scheldnaam, dien men daar toepast op elk, die pas uit *Holland* is aangekomen om daar te verblijven, en aan wien de Oostersche zeden en gewoonten nog niet eigen zijn. — Zoodra het schip, waarmede men gekomen is, de reis naar *Nederland* volbracht heeft, en van daar naar *Java's* kust is teruggekeerd, houdt men op *ôrang-bahâroe* te zijn.

»Van dit *bahâroe* (spr. uit: *baroe*) heeft men, bij contractie, *baar* gemaakt. »Ik kan wel zien, dat hij nog *baar* is", zegt men van iemand, die zijne vaderlandsche zeden en gewoonten nog wil doen gelden, en het is ook met dit woord, dat de matrozen, niet den *jongen*, maar den *nieuw aangekomen* kameraad, die zulke verre zeetochten nog nooit ondernomen heeft, bestempelen. Is hij met de gewoonte van het scheepsleven onbekend, of begaat hij misslagen, waar een geoefend matroos zich voor wacht, dan krijgt hij telkens het woord *baar* naar het hoofd.

»Dit woord, ofschoon een bijv. nw. zijnde, wordt dikwijls als z. nw. gebezigd, bij voorb.: »Hoe veel *baren* hebt gij aan boord?"

»Als bijv. nw. gebezigd wordende, voegt men er somtijds nog *sch* achter, om daaraan den uitgang van een Hollandsch bijv. nw. te geven, ofschoon zulks in den grond der zaak verkeerd is.

»»Dat is weêr een *baarsche* streek van dien jongen!" hoort men niet zelden aan boord zeggen. Indien men echter deze spelling wilde verdedigen, zou men moeten aannemen, dat de uitgang *sch* wel aan het z. nw. *baar*, maar geenszins aan het bijv. nw. behoorde, want men zal toch wel niet willen vragen, of men achter *baar* bijv. nw. niet even goed *sch* mag voegen, om er een adjectief in het quadraat van te maken, als WEILAND zulks met het bijv. nw. *schalk* gedaan heeft, waaraan hij ook de *sch* heeft toegevoegd?

»Verder is omtrent dit woord nog aan te merken, dat men, noch aan boord, noch in de *Oost*, het *orinbaar* van WEILAND kent of gebruikt, want men zegt er kort af: *baar*, of anders spreekt men het geheele woord *ôrang-bahâroe* uit, waarvan het meervoud in het Maleisch is: *ôrang-ôrang-bahâroe*, en verhollandscht zou men moeten zeggen: *ôrangs-bahâroe*, maar nimmer *ôrang-bahâroes*, of *orinBAREN*, want zulks kan niet gezegd worden, en strijdt ook ten eenenmale met de regels der oorspronkelijke taal.

»Evenmin kan men van *ôrang-bahâroe* een verkleinwoord smeden, in den vorm van het WEILANDsche *orinbaartje*, ten eerste omdat *ôrang-bahâroe* op jong en oud, op groot en klein, betrekking heeft, en dat het dus geen diminutief naast zich duldt, en ten tweede omdat, als men volstrekt diminutief zou willen spreken, men het woord *ôrang* (mensch) in *ânakh* (kind) of in *ôrang-kĕtjil* (klein mensch) zou moeten veranderen, want door dit laatste woord maken de Maleiers hunne verkleinwoorden. *Roemah*, bijv. is *huis*, maar *roemah-kĕtjil* is *klein huis*, en dus zou ook het verkleinwoord van *ôrang-bahâroe* wezen, *ôrang-bahâroe-kĕtjil*, maar geenszins *ôrang-bahâroetje* of *orinbaartje*.

»Mijns erachtens zou, in een nieuw Taalkundig Woordenboek, waaraan wij hoe langer hoe meer behoefte gevoelen, het woord *orinbaar*, als niet bestaande, moeten verwor-

(*) De plaats in LE FRANK VAN BERKHEY's *Zeetriumph*, aangehaald in de vraag van den geachten en kundigen medewerker, den Heer J. M., bewijst dat het woord, zoo als 't door WEILAND wordt opgenomen, ook in de schrijftaal gebruikt werd. C—A.

Digitized by Google

pen, en het woord *baar*, met deszelfs uitlegging, moeten opgenomen worden".

Vergelijk hiermede VER HUELL, in het tweede deel van DE JAGER's *Taalk. Magazijn*, bl. 447, op het woord *baar*.

In dat zelfde opstel gewaagt de Heer OUDEMANS van den invloed, dien de Maleische taal op de onze heeft uitgeoefend, en tracht hij dit gevoelen door een vijf-en-twintigtal woorden te staven, »welke WEILAND en andere taalkundigen gedeeltelijk niet begrepen, en dus verkeerd aangeduid of omschreven hebben". — Wij hebben het niet onbelangrijk geacht, ze hier, zonder omschrijving, maar door ons alphabetisch gerangschikt, mede te deelen. De bij sommige woorden door ons geplaatste V. duidt aan, dat ook de Heer VER HUELL er in 't aangehaalde werk over gehandeld heeft.

Maleisch.	*Hollandsch.*
1. Aloewâh.	Aloë.
2. Ambâr.	Amber.
3. Ampir, hampir. — V., bl. 448: *Amper*.	Amper, bijna.
4. Arakh.	Arak.
5. Bâdjoe.	Baadje.
6. Bakkelajoe. — V., bl. 448: *Bakaleia*.	Bakkeleien. — Verg. BILDERDIJK, *Gesl.-lijst*, I., bl. 122.
7. Bamboe.	Bamboes.
8. Ginggang.	Gestreept. Men denke aan ons *gingang*.
9. Kâfoer.	Kamfer — Hebben we dit woord van de Arabieren, die het, volgens den Heer O., op *Java* schijnen gebragt te hebben, of van de Javanen?
10. Káka toewah.	Nijptang. — Een vogel, dien wij *Kakketoe* noemen.
11. Khirmizie.	Karmezijn.
12. Khoethoen.	Katoen.
13. Krap.	Krap, naauw, juistsluitend.
14. Kras.	Sterk.
15. Lâjor.	Branden, vlammen. Nog overig in *lichte laaier*.
16. Legger.	Aam, legger. — Verg. WEILAND, *Gr. Taalk. Woordenb.* op *liggen*.
17. Limoen.	Limoen.
18. Mâlie.	Molie, snoer.
19. Moesim.	Moesson.
20. Murr.	Mirre.
21. Orang lâma. — V., bl. 446.	Oorlam (*).
22. Pakej-an.	Kleed, pakje.
23. Prahoe.	Praauw. — De Heer O. beweert, dat, volgens de oorspronkelijke uitspraak, de spelling *prau* of *prauw* te verkiezen zou zijn.
24. Rôtan.	Rotting.
25. Tâlie. — V., bl. 449.	Talie, koord.

Ook de volgende, op de bovenstaande lijst niet voorkomende woorden acht VER HUELL (DE JAGER's *Taalk. Magazijn*, Dl. II, bl. 446—449.) van het Maleisch afkomstig te zijn; *Amok* of *Hamok* in 't gezegde: *wat is daar een amok*, of: *maakt zulk een amok niet*; *Snoeshaan*; *Brani* in: *hij is een brani*; *Topje* (»klein hoofdhulsel van dien aard"). OHALOEDA.

Rufus, de Bataafsche pottebakker (III.; bl. 64, Vr. 62). Deze was geen Bataafsche pottebakker. Dit puntdicht van MARTIALIS:

„Sum figuli lusus, *rufi* persona Batavi,
Quem tu derides, haec timet ora pater"—

vindt men bij A. FOKKE SIMONSZ., *De Vaderl. Hist. vermakelijk voorgesteld*, Amst. 1809, Dl. I, bl. 47, aldus vertaald:

„Ik ben het spel eens pottebakkers, het mom van eenen *rossen* Batavier,
Dit aangezigt, hetwelk gij belacht, vreest uw Vader".

NB. Ik vind *rufi* en *rufa*; dit maakt in de vertaling evenwel weinig onderscheid.

L. D. R.

Rufus, de Bataafsche pottebakker. Deze vraag zal ik beantwoorden met op te geven, dat bij MARTIALIS (*Epigr.* XIV, 176) van geen RUFUS wordt gesproken: er moet, volgens de beste codices, niet *rufi* doch *russi* worden gelezen, aldus:

„Sum figuli lusus *russi* persona Batavi
Quae tu derides, haec timet ora puer".

L. J. F. J.

[L. D. R. en L. J. F. J. beantwoorden alzoo de wedervraag van ***: „Kan *rufus* hier niet als adjectiev genomen en op den Batavier, wiens aangezigt het mom verbeeldde, toegepast worden?"]

Nassau bij Caesar vermeld (III.; bl. 64, Vr. 64). De gevraagde plaats bij HOOFT kan ik niet opgeven; die in CAESAR wel. VAN METEREN (*Nederl. Historien*, Dl. III, bl. 252) wees mij den weg. Zij is te vinden in CAESAR, *de bello Gallico*, Lib. I, XXVII (TAUCHNITZ) en luidt aldus:

(*) Onder de vragen op bl. 3 van den omslag van DE NAVORSCHER, III.; N°. V., vindt men dit woord, waarop, naar 't schijnt, het Bestuur op bl. 2 antwoordt. Zoowel de Heer C. & A. te *Amsterdam*, de voorsteller der vraag? als HH. Bestuurderen, zullen 't mij misschien ten goede houden, indien ik hun raad VER-HUELL, in 't aangew. werk van Dr. DE JAGER na te slaan, en dan daarmede te vergelijken de aanteekening van den Heer OUDEMANS bij dit woord in 't *Magazijn voor Nederl. Taalkunde*, t. a. p.

Digitized by Google

»Haec eodem tempore CAESARI mandata referebantur, et legati ab Aeduis et a Treviris veniebant. Aedui questum, quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur; sese ne obsidibus quidem datis pacem ARIOVISTI redimere potuisse. Treviri autem, pagos centum Suevorum ad ripas *Rheni* consedisse, qui *Rhenum* transire conarentur; iis praeesse NASUAM et CIMBERIUM fratres", etc. THEODORIK.

[Ook L. J. en BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS hebben de vermelde plaats uit CAESAR medegedeeld, van welke STOLTE eene Fransche vertaling van TURPIN DE CRISSÉ, *Commentaires de* CÉSAR, T. I, p. 52, heeft ingezonden.]

Met de warme hand (III.; bl. 64, Vr. 65). De uitdrukking: *iets met de warme hand geven*, beteekent volmaakt hetzelfde als: *iets onder levenden geven*, *iets bij zijn leven geven*, in tegenstelling van de makingen bij uitersten wil en de schenkingen *ter zake des doods* (*mortis causâ*). Σ.

[Dus ook THEODORIK, *** en G. P. ROOS, waarvan de laatste zeer te regt de schenkingen *met de doode hand* herinnert, in vroegeren tijd zoo veelvuldig aan kerken, kloosters en andere gestichten verleden, en krachtens welke de geschonkene goederen onvervreemdbaar bleven tot op hunnen werkelijken overgang aan den begiftigde na doode van den donateur. Maar hij begaat eene groote dwaling, waar hij de *donationes inter vivos* uitsluitend beperkt tot roerende voorwerpen, daar zij integendeel ook en wel voornamelijk op onroerende goederen betrekking hebben.]

Met de warme hand. In *Overijssel* zegt men, doorgaans in een kwaden zin, van iemand die iets hem in vertrouwen gezegd aan anderen onverwijld overbrengt: *Hij heeft het met de warme hand overgebragt.* J. M.

Kluchtige Poëzy (III.; bl. 64, Vr. 66). ELIZABETH kan nog een proefje van die poëzy (?) vinden in den *Amsterdamschen Studenten-Almanak* van 1853, waar men eene philosophische beschouwing aantreft van *het varken.* THEODORIK.

Spokerijen op de Oude Schans te Amsterdam (III.; bl. 64, Vr. 67). Ik herinner ze mij zeer goed uit mijnen studententijd. 't Was niet anders dan een grap (een studentengrap misschien?), waarbij eenige spotvogels door middel van brandspiegels phantasmagorische beelden lieten verschijnen, die de spooklievende goê gemeente naar de Oude Schans deden zamenstroomen en de vrolijke gasten in hun vuistje deden lagchen om de bijgeloovigheid der menigte. 't Verveelde hen spoedig, en de spoken verdwenen. N. N.

[J. K. P., wiens verklaring met die van N. N. overeenkomt, merkt op dat die verschijningen een einde hebben genomen, toen de spoken groot gevaar begonnen te loopen om met de policie in aanraking te komen, iets waarvan zij ten allen tijde zeer afkeerig zijn geweest.]

Spokerijen op de Oude Schans te Amsterdam. Als een ingewijde in de mysteriën om het oog te begoochelen, schijnbare geestvertooningen te weeg te brengen, ja zelfs de dooden uit de graven te doen verschijnen en hen naar willekeur voor te stellen, was mij het geheim der spokerij, eenige jaren geleden op de Oude Schans voorgevallen, bekend. Maar al te zeer heeft zij opgang gemaakt door het verwonderlijke zinbedrog, 't welk de eenvoudigen ontstelde en zelfs de beschaafden verbijsterde. — Niemand zelfs uit de geleerde faculteit heeft het raadsel toenmaals voldoende opgelost, zoodat zich de geschiedenis ten tweedenmale in *Amstels* wereldstad heeft kunnen vertoonen, en wel dermate opzienbarend, dat men hier en daar de woningen tegenover de stille zijde, waar het tooneel der spokerij was, bespiedde en onderzoeken ging. — Neen, het was — een deskundige heeft het met regt beweerd — geen brandspiegel die de begoocheling veroorzaakte, maar in waarheid bewegelijke gedaanten, die beurtelings, ten spijt van alle onderzoek gelijk van alle policie-beambten, zich als witte schimmen in golvende beweging voortspoedden, ook op het water zigtbaar waren en dan eensklaps verdwenen.

Toen dit te lang duurde en de overheid niet bij magte scheen om het raadsel op te lossen, besloot ik een einde aan den spokendans te maken, ter volvoering van welk plan ik eenige voorbereidende maatregelen te nemen had. Het was op zekeren avond, dat ik mijne werkplaats verliet en mij naar de Schans begaf, waar duizenden, onder verschillende indrukken, datgene aanschouwden wat men, zonder zich er zelf van te overtuigen, niet konde geloofd hebben. Alles liep hier zamen om te verbazen, te ontstellen. »Ziedaar!" »ja waarlijk, het is zoo!" Sommigen als aan den grond genageld stonden sprakeloos, anderen woelden en drongen om eene goede plaats. — »Kijk! ziedaar één, twee en meer", hoorde men uitroepen. Eenigen uit den beschaafden stand zeiden: »Het is schande, onverantwoordelijk, die kunstenarijen toe te laten; die dit goochelspel bedrijven gaan te ver, het is strafwaardig". »Ik geloof", zoo klonk eene stem, »dat het door een tooverlantaarn bewerkstelligd wordt". Anderen beweerden en spraken hun gevoelen uit, dat de verschijning van eenige verlichte bovenvertrekken komen moest. Ter weerszijde van de breede gracht was het overal met menschen bezet; de stille zijde was vol gewoel om den overkant te bespieden, vanwaar, naar men dacht, de vertooning gegeven werd, en aan de levendige zij verdrong men zich om de uitvoering van het tooverspel te kunnen aanschouwen. Ik plaatste mij tegenover de gracht, die regthoekig de stille zijde afsnijdt, en waar eene reverbère of groote lantaarn opgehangen was

om dat verwijderde punt te verlichten, waarbij een groot aantal policie-beambten hadden post gevat, die zich nu en dan verwijderden, maar telkens terugkeerden. — De sleutel, die ter oplossing van het goochelspel dienen moest, werd niet opgemerkt, toen een gedienstige geest mij dien van uit het gedrang voorhield; meer dan één wenk was niet noodig om mij de zaak te doen verstaan. Een weinig later, toen de dienaars ter bespieding zich op een ander punt geplaatst hadden en de geestvertooning in volle kracht de toeschouwers verbaasde, zakte plotseling de brandende lantaarn, het licht werd uitgebluscht; — de reverbère door de koorden op te trekken en als pas te voren te doen hangen, was als de daad van een tooverslag; — het was duisternis aan de overzijde en de schimmen verdwenen. Geene spoken verschenen meer. Eerst werd hierdoor eene niet geringe teleurstelling openbaar, tot dat de menigte, eindelijk het wachten moede, uiteen ging; een toedragt welke allen, die van deze gebeurtenis getuigen waren, zich nog wel herinneren zullen. Den volgenden avond werd de lantaarn niet opgestoken, en later zijn van regeringswege maatregelen genomen, die ter voorkoming der spookgeschiedenis voldoende waren.

Ziehier den loop der zaak eenigzins naauwkeurig opgegeven, alsmede aangetoond, »waarom de Oude-Schans-bewoners zich niet meer verontrusten". De zoogenaamde geestverschijning is natuurlijk te verklaren. De op ruimen afstand verwijderde kaai, met pakhuizen bezet, heeft op donkere avonden steeds een zeer somber aanzien; de plaats waar de geestvertooning het duidelijkste aanschouwd werd, was nabij de reverbère op den hoek der gracht hangende, en die een krachtig licht afwierp; de spoken waren niets anders dan de leden der vrouwelijke kunne, diegene inzonderheid die witte mutsen en lichte kleederen droegen. Bij het gewoel der menigte al meer en meer onder het licht der reverbère gekomen, konden zij der opmerking niet ontgaan, en hoe digter zij het brandpunt zelf naderden, des te sterker moesten zij daardoor beschenen worden, terwijl door de golvende beweging van het gaan het zinbedrog nog verhoogd werd, tot dat de donkere schaduw der reverbère de witte gedaanten plotseling verdwijnen deed. Die terugkeerden of aan dien kant der gracht van onder de schaduw der reverbère te voorschijn kwamen, maakten eene tegenovergestelde beweging en verdwenen ten laatste onder de menigte. Zoo werd het oog der toeschouwers aan de overzijde der Schans door de werking van het schitterende licht begoocheld.

De hoogere of lagere graad van verlichting der voorwerpen werd aldus door den afstand van het licht der reverbère, als er van afhankelijk, bepaald; en dit nu was de oorzaak der spookvertooning, waarbij welligt de gesteldheid van het glas den schijn nog verhoogde.

Op de verwijderde hoogte der tegenoverliggende kaai was het alles duidelijker zigtbaar dan onder de schaduw der lantaarn, alwaar de dienaren der policié zich geplaatst hadden, naar de verlichte kamers turende, om bij ontdekking het huis te bestormen en de schuldigen in handen der justitie over te leveren. Maar, helaas! onder hen was geen OEDIPUS, in staat om dit raadsel, 't welk hun brein te boven ging, op te lossen, terwijl zij die de schrikbeelden vertoonden in hunne nabijheid rondwandelden, zonder opgemerkt te worden. — Die met de wetten der natuur, met den aard en de strekking der optische werktuigen, hoe dan ook genaamd, bekend zijn, zullen al het bespottelijke inzien van zoodanige demonstratiën, waarvan geene andere oorzaak opgegeven kan worden dan onkunde. Immers, ook de schimmen op het water waren het gevolg enkel van de afspiegeling der verlichte voorwerpen, naar de daaromtrent bestaande natuurwetten, die, waar beweging is, wel eens begoochelende verschijnsels voor oogen stellen, maar niettemin theoretisch eene goede verklaring medebrengen.

Dat nu door zoo vele toevallige omstandigheden, bewegelijke en andere beletselen, de afspiegeling der verlichte personen op onderscheidene wijzen, dan gedeeltelijk, dan in verrassende mate, maar vooral nabij het lichtpunt der reverbère meer duidelijk zigtbaar werd, om dan plotseling weder te verdwijnen; dat zij soms eene andere werking vertoonde, inzonderheid waar beweging of strooming van het water plaats greep, dit alles veroorzaakte de meening als of men schimmen op dat water aanschouwde. In één woord, de gansche toedragt der zaak was phantastisch en gaf ruim spel aan het zinbedrog door den schitterenden glans, ingevolge de regels der doorzigtkunde en van de werking van het licht. — En hiermede vertrouw ik het ontstaan der spookvertooning op de Oude Schans genoegzaam verklaard te hebben.

[De Heer P. E. VAN DER ZEE verbindt het ophouden der spookverschijning aan den noodlottigen schrik eener zwangere vrouw overkomen, toen de policie, ijverig in de weer zoowel tegen de vertooners van het schouwspel als tegen de beurzensnijders, daardoor in groote getale naar de Oude Schans heengelokt, eens bij het opsporen wat al te ruw en te onkiesch was te werk gegaan; een ongeval, dat geheel buiten den gis der vertooners, hen tot inkeer gebragt en tot staking huns gevaarlijken bedrijfs aangespoord hebben zal. Alzoo is ook deze berigtgever het gevoelen dergenen toegedaan, die aan de werking van den brandspiegel het ontstaan der veelbesprokene verschijnselen toeschrijven, zoodat hij niet dan „dichterlijke fictie" erkennen kan in de voorstelling des Heeren J. VAN OOSTERWIJK BRUYN, waar deze, in den *Blijgeestigen-Almanak* voor 1834, de schimmen

Digitized by Google

„als witgekleede menschen" bezongen, het spookgezigt als de schepping des lichts op het heldere vrouwelijke gewaad verkondigd heeft. „Want", voert hij aan tegen dit stelsel, zoo even op nieuw door onzen natuurkenner N.N. voorgedragen, „uiterst en uiterst klein is gewoonlijk het aantal vrouwen, in October bij donkere maan den stillen kant der Oude Schans betredende. En voorts, al wie de breedte kent des waters, dat de beide kaaijen van elkander scheidt, dien is het gansch niet moeijelijk aan te toonen, dat er aan geen invloed van lantaarnlicht te denken valt (anders dan met behulp van een kunstmatig toestel, als van brandspiegels), waardoor voorwerpen aan de eene zijde zich met zoo groote duidelijkheid aan het oog des op den anderen kant geplaatsten openbaren konden".]

De Staatsloterij (III.; bl. 64, Vr. 68). De *Hollandsche Loterij*, zoo als zij geregeld was door de Publicatie van 31 October 1800, werd tijdens onze inlijving in *Frankrijk* voorloopig in stand gehouden bij het Keizerlijk Decreet van 21 October 1811 (zie *Bulletin d. Lois*, N°. 397). Hare organisatie werd nader vastgesteld bij het Decreet van 9 Maart 1812, terwijl een nieuw Reglement in werking kwam door het »Décret Impérial" van 13 October deszelfden jaars, »contenant diverses dispositions sur la Loterie de Hollande" (*Bullet.*, N°. 453). Dit Reglement nu is, na de afscheiding van *Frankrijk*, in stand gehouden door het Besluit van den Souvereinen Vorst, dd. 6 Dec. 1813 (zie *Bijv. tot het Staatsbl.*, Dl. I, St. 2, bl. 209 volg.). Sedert zijn op het stuk der *Nederlandsche Loterij* verschillende besluiten uitgevaardigd. De meeste gewigtige wijzigingen treft men aan in die van 19 Jan. 1814 (*Staatsbl.* N°. 15), 5 Nov. 1818 (*Staatsbl.* N°. 37), 13 Nov. 1827 (*Staatsbl.* N°. 50), 21 Mei 1829 (*Staatsbl.* N°. 128) en 6 Jan. 1831 (*Staatsbl.* N°. 2).—Nevens de *Koninklijke Nederlandsche Loterij* was, bij Besluit van 6 Sept. 1815 (*Bijv. tot het Staatsbl.*, Dl. II, St. 1, bl. 199), de toen in de Zuidelijke Departementen bestaande Loterij gehandhaafd, en de collecte daarvan ook in de Noordelijke Provinciën vergund. Ter afschaffing dezer dusgenaamde Genueesche Loterij moest echter het Besluit strekken van 13 Nov. 1827 (*Staatsbl.* N°. 50).

Tegen de deelneming in vreemde Loterijën was gerigt het Besluit van 22 Julij 1814, »houdende verbod van alle vreemde of particuliere Loterijën" (*Staatsbl.* N°. 86), alsmede het Besluit van 3 Maart 1824, »houdende verbod aan ongekwalificeerde personen, om ten behoeve van het publiek inlagen in eenige Loterij hoegenaamd te ontvangen of te bezorgen" (*Staatsbl.* N°. 22).

Tijdens de Napoleontische regering was hier te lande ook de *Fransche Loterij* in werking gebragt. Tot regeling er van had men het »Arrêté" du 17 Vendém. An VI (8 Oct. 1797; — zie *Bullet.* N°. 150, RONDONNEAU, *Collect. de Lois Françaises* etc. T. III, p. 169) verordend en nadere bepalingen ingesteld bij de Besluiten van 7 Brum. An VI (28 Oct. 1797, — *Bull.* N°. 154, RONDONNEAU, ibid. p. 175): 5 Fructid. An VI (22 Aug. 1798, — *Bull.* N°. 219, RONDONNEAU, ibid p. 178) en 4 Vendém. An IX (26 Sept. 1800, — *Bull.* N°. 46, RONDONNEAU, ibid. p. 181).

Men raadplege Mr. J. VAN DE POLL, *Verzamel. van Vaderl. Wetten en Besluiten, uitgevaardigd sedert* 22 *Jan.* 1798 *tot* 10 *Julij* 1810, *in zooverre zij ook, sedert de invoering der nieuwe Wetgeving, in Nederl. middelijk of onmiddelijk van toepassing zijn* (Amst. 1840), bl. 157; Mr. C. J. FORTUIJN, *Verzameling van Wetten, Besl. en andere Regtsbronnen van Franschen oorspr., in zoo verre deze ook sedert de invoering der nieuwe Wetgeving, in Nederl. van toepassing zijn* (Amst. 1839—1841), Dl. III, bl. 320, 491, 508, 511, 537, 568, Dl. I, bl. 339, 341, 396, Dl. II, bl. 133; — Mr. W. J. C. VAN HASSELT, *Verzameling van Wetten en Besluiten voorkomende in het Staatsbl. van het Koningrijk der Nederl., welke op den* 1*sten October* 1838 *nog in werking waren*, enz. (Amst. 1838 en volg. j.) Dl. VII, bl. 383—405.

Dat de *Staatsloterij*, oorspronkelijk uit *Italië*, ten onzent, even als in andere Europesche rijken, ingevoerd is en aangehouden wordt als bijzondere bron van openbare inkomsten, en dus ook telkens verschijnt onder de middelen, ter bestrijding van 's lands uitgaven bij de begrootingswetten vastgesteld, zal wel naauwelijks eenige herinnering, voorzeker geene ontwikkeling of uiteenzetting behoeven. N. N.

[De Heer P. E. VAN DER ZEE, na LAURENTIO TONTI vermeld te hebben, als aan wien men de invoering der *Staatsloterij* in *Frankrijk* ten jare 1657 verschuldigd is; — na ook de *Neurenbergsche Klassenloterij* van 1699 herinnerd te hebben, sedert welk tijdstip de meeste Europesche Staten begonnen zijn zich dit middel tot vermeerdering hunner inkomsten ten nutte te maken; — geeft ons, met terzijdestelling van het eigenlijke punt in kwestie, het vrij omstandige relaas van eenige bijzondere loterijen, voormaals te *Amsterdam* tot liefdadige oogmerken, met vergunning der overheid in werking gebragt. Zoo vermeldt hij de loterij van Regenten van het Oude-Mannen-Gasthuis, waartoe 's lands Staten in 1596 octrooi hadden verleend, en uit wier opbrengst vijf jaren later een nieuw Oude-Mannen- en Vrouwenhuis kon gesticht worden; — voorts die van 1616 ten behoeve derzelfde inrigting, en eindelijk die van 1591 ten voordeele van het Krankzinnigenhuis, welke in het bijzijn van eenige Raadsleden vele dagen en nachten achter elkander op het *Rusland* getrokken werd. — Voor dit alles verwijst hij naar WAGENAAR, *Amsterdam*, Dl. II, bl. 302 en 308.]

Gornes (*Gomes*) *van Triere* (III.; bl. 64, Vr. 69). Van hem is onder anderen in druk verschenen: 1°. *Le jardin de récréation auquel croissent rameaux, fleurs, fruits très-beaux gentilz et souëst soubz le nom de six mille proverbes et plaisantes rencontres etc., par* GOMES DE TRIER. Amst. PAUL DE RAVESTEIN, 1611, in 4°.

Digitized by Google

2°. *Verger des colloques récréatifs en XII chapitres en langues françoise et bas allemand*, par GOMES DE TRIER. — *Lusthof der vermakelijcker t'samen sprekingen enz.*, door GOMES VAN TRIER; *eerstelijk gedrukt tot Zwolle bij* ZACHARIAS HEIJNS *en deze Voorste verbeterde bladen tot Amst.*, *bij* PAUL VAN RAVESTEIJN (zonder jaartal) in 4°.

De opdragt en het »berigt aan den Lezer" zijn gedagteekend 31 Augustus 1605.

Beide werkjes zijn, doch vooral het laatste, zeer zeldzaam. J. L. A. I.

Verhouding van de weerbare manschap tot de bevolking (III.; bl. 64, Vr. 70). Zoo algemeen als R. W. T. zijne vraag heeft gesteld, is die moeijelijk te beantwoorden. Kent men de bevolking van eenig land,—dat wil niet zeggen het eindcijfer, maar de bevolking verdeeld naar geslacht en leeftijd, — dan kan men daaruit natuurlijk het aantal »mannen, die de wapenen kunnen voeren", zeer ligt opmaken, indien men daarbij slechts den leeftijd in aanmerking neemt. Het zal dan bij v. ligt zijn na te gaan, hoevele mannelijke inwoners tusschen 18 en 50 jaren dat land heeft, en omgekeerd kan men dan ook van deze tot de geheele bevolking besluiten. Maar niet alle mannelijke inwoners van dien leeftijd zijn »weerbare mannen", niet alle kunnen »de wapenen voeren", want daar zijn gebrekkigen onder en zieken, terwijl men ook noodzakelijk te huis blijvenden hebben moet.

E. G. LING.

Vertaling der Gedichten van Jacob Cats in het Hoogduitsch (III.; bl. 67; Vr. XXXI). Mij is geene andere vertaling in het Hoogduitsch van al de werken van CATS bekend, dan die door J. C. K. vermeld, welke is uitgegeven onder den titel van: *Des unvergleichen Holländischen Poëten* J. CATS *sinnreiche Wercke und Gedichte, aus dem Niederländischen übersetzt* (*von* J. N. J.) *u. s. w. zum erstenmahl ans Licht gestellet, und mit vielen Kupff. gezieret.* Hamburg, 1710—1714, 6 Th. in 5 B. 8°. Zie EBERT, *Allg. bibliogr. Lex.*, Art. CATS. Dit is waarschijnlijk dezelfde vertaling, welke ik elders vind opgegeven onder den titel van: J. CATS *sinnreiche Wercke*, *bestehend in Sinn- und Liebes-Bildern*, *Monetis Amoris Virginei*, *Josephs Selbststreit*, *der mannl. Achtbarkeit*, *Alterthum und Land- oder Gartenleben*, *Gedancken über schlafflose Nächte*, *Aspasia*, *Todtekiste*, *achtzigjährige Betrachtungen*, *u. s. w.* 4 B. 8°. WITSEN GEYSBEEK zegt van deze vertaling in zijne *Beknopte Levensschets van* CATS: »CATS' *Werken* zijn genoegzaam alle in dezelfde maat in rijmende Hoogduitsche verzen overgezet, waarin al het karakteristieke van 's Dichters spreekwijzen en stopwoorden bewaard is gebleven. Een groot gedeelte van zijn *Trouwring* en eenige andere zijner meer of minder uitgebreide gedichten zijn in het Latijn vertaald, en ook van sommige zijn Engelsche en Fransche vertalingen voorhanden". HOOGSTRATEN daarentegen twijfelt, of de genoemde overzetting »wel gelukt is". Zie zijn *Woordenboek* in voce CATS. Nog is mij bekend: CATS: *Selbststreit übersetzt durch* J. BURGER, Amst. 1648. BOWRING heeft in zijne *Batavian Anthology* een paar stukjes van CATS in Engelsche verzen overgebragt. Dr. J. P. AREND.

[De Heer ..ELSEVIER meldt, dat de boekerij der Maatsch. v. Nederl. Letterk. te *Leyden*, in bezit is van een exemplaar der bovengenoemde Hoogduitsche vertaling van CATS werken, alsmede van eene Latijnsche overzetting (die zich echter, naar wij meenen, alleen of hoofdzakelijk tot den *Trouwring* bepaalt). φ²—φ. deelde de aangehaalde plaats uit HOOGSTRATEN mede. P. N. kent geene andere vertaling dan de bewuste Hamburgsche van 1710.]

't Geslacht en Kasteel van Roderlo (III.; bl. 67; Vr. XXXIII). Volgens het *Geldersch Leenregister* werd met het huis te *Roderlo* of *Roederlo* beleend:

STEVEN VAN RODERLO in 1326; ROLOF VAN RODERLO in 1402; HENRIK VAN RODERLO in 1404; BRANT VAN RODERLO, als erfgenaam van zijnen vader HENRIK in 1420; BEREND VAN RODERLO, als erfgenaam van zijnen vader BRANT in 1424.

Toen kwam *Roderlo* — op welke wijs is mij niet regt duidelijk — aan JACOB VAN HEKEREN, gehuwd met ELISABETH VAN ELDEN. Zijn zoon EVERT werd, nog minderjarig, in 1440 met dat goed beleend.

Roderlo bleef in het bezit van het geslacht VAN HEKEREN, tot dat JOOST VAN HEKEREN, die in het jaar 1580 beleend was, »mits afsterven van zijne acht zonen, het in 1614 vermaakte aan zijne oudste dochter AGNES, die met WIGBOLT DE RODE VAN HEKEREN gehuwd was.

Dat *Roderlo*, zoo als L. V. H. zegt, in 1403 aan FREDERIK VAN BRONKHORST behoorde, zal — naar ik meen — niet bewezen kunnen worden. FREDERIK VAN BRONKHORST was Heer van *Borkelo*. Heeft de overeenkomst van naamsuitgang hier ook aanleiding tot misvatting gegeven? I. A. N.

[De Heer A. J. VAN DER AA heeft onder zijne aanteekeningen gevonden, doch kan zich zijne bron niet herinneren, dat het kasteel *Roderlo* gekomen is aan FREDERIK VAN BRONCHORST, door diens huwelijk met eene dochter uit den huize *Roderlo*, terwijl het, door het huwelijk van eene dochter van gezegden FREDERIK VAN BRONCHORST met JAN VAN HEKEREN, aan dezen laatsten schijnt te zijn overgegaan. Zeker is het, dat hij het in 1420 reeds bezat.]

De Graaf van Argyle in Friesland (III.; bl. 67; Vr. XXXIV). Door φ²—φ. is gevraagd, of er ook nog andere bijzonderheden bekend zijn omtrent het verblijf van den Schotschen Graaf van *Argyle* in *Friesland*, buiten hetgene MACAULAY in zijne uitmuntende *His-*

Digitized by Google

tory of England, daaromtrent heeft opgegeven? Ik neem de vrijheid om het volgende als eene zeer losse gissing te dien aanzien mede te deelen. MACAULAY zegt op de door φ^2—φ. aangehaalde plaats zijner Geschiedenis, zoo als ik dat naar de uitgave van TAUCHNITZ hier vertaald wedergeef: »ARGYLE ontvlugtte vermomd naar *Engeland*, en ging van daar naar *Friesland*. In die afgelegene provincie had zijn vader eene kleine state (landhoeve) gekocht, tot eene schuilplaats voor de familie in de burgerlijke beroerten. — — — — — — In *Friesland* hield Graaf ARCHIBALD zich eenigen tijd zoo afgezonderd op, dat het niet algemeen bekend was, werwaarts hij de vlugt genomen had. In dezen zijnen schuilhoek onderhield hij briefwisseling met zijne vrienden in *Groot-Brittannie*, was deelgenoot van de zamenzwering der Whigs en ontwierp met hare hoofden het plan tot eenen inval in *Schotland*".

Nu is mijne geheel losse gissing, dat MACAULAY's verhaal wel in verband kan staan met en opgehelderd worden door hetgene FOEKE SJOERDS in zijn *Oud en Nieuw Friesland*, Dl. I, St. I, bl. 240 en 241, verhaald heeft. Hij schrijft daar: »Tusschen deze twee zijlen (de Kollumer en Oud-Woudumer) lag aan den zeedijk bij het Dockumer diept het befaamde huis *ter Luine*, in den jare 1398 door ALBERT van *Beijeren*, of liever op deszelfs bevel door zijn oom, WILLEM van *Oosterhout* of *Oostervant*, versterkt, om *Oostergoo* en *Friesland* aan dien kant in bedwang te houden (*). — — — — Dit huis is naderhand gesloopt of door lengte van tijd vervallen, en op die plaats, dewelke nog haren naam behoudt, heeft in 't begin dezer eeuw zeker Graaf uit *Engeland*, gemeenlijk bekend bij den naam van malle Graaf, een nieuw huis gebouwd, zijnde wegens misnoegen en kwade ondernemingen tegens de regering en religie uit zijn vaderland gevlugt, en heeft naderhand niet verre van *Groningen* zijn verblijf gehouden, alwaar ik in 't jaar 1729 met zeker roomschgezind jongeling aan zijn huis geweest en door deszelfs zoon beleefdelijk bejegend ben".

Dit verslag van F. SJOERDS bevat mogelijk een vrij onvolledig en onnaauwkeurig verhaal van ARGYLE's verblijf in onze provincie. Ziet het niet op hem, dan weet ik er geene verklaring van te geven. Wordt hier een ander persoon bedoeld, dan kan ik in het geheel niet opsporen, wie. Er zullen toch wel niet vele Engelsche Graven op zoodanige wijze in *Friesland* geweest zijn. FOEKE SJOERDS was toen nog jong en uit arme ouders geboren; hij kan dus, ofschoon in de nabijheid van het Huis *ter Luine* levende, eene zeer onvolkomene kennis van het verblijf van dien Graaf, dat *incognito* was, gehad hebben. Hij zal wel van den aankoop diens huizes door ARCHIBALD's vader in de laatste helft der XVIIde eeuw onkundig geweest zijn, en daardoor in de tijdsbepaling gedwaald hebben. Hij kan vader en zoon met elkander hebben verward, en daardoor ARCHIBALD's verblijf te dien huize, — in 1685 werd deze Graaf binnen *Edinburg* ter dood gebragt, — eenige jaren te laat gesteld hebben. Maar als Graaf ARCHIBALD hier geenen zoon, hetzij wettigen of natuurlijken, achtergelaten heeft, dan weet ik van het bezoek van F. SJOERDS bij dien Heer, nabij *Groningen*, niets te maken. Dit donkere en raadselachtige in het verhaal zal alleen door Engelsche of Schotsche geleerden, zoo als MACAULAY, uit de familiepapieren der ARGYLE's, zoo die nog bestaan, kunnen opgehelderd worden. Ik hoop, dat mijne hier voorgedragene vermoedens een verder onderderzoek dezer geschiedkundige bijzonderheid van den kant der Nederlandsche, Friesche en zelfs Engelsche geleerden uitlokken mogen, waardoor meerder licht en zekerheid over het bewuste vraagpunt aangebragt worde; dan zal ik mij verblijden deze mijne gissing aan de lezers van DE NAVORSCHER te hebben medegedeeld. Leeren wij er als bij voorraad uit, dat ook onze geschiedkundige wetenschap louter stukwerk is. R. P.

Engelschen voor lichtende springkevers op de vlugt (III.; bl. 67, Vr. XXXV). De vraag van W. T. zal, althans eenigzins, beantwoord worden door de volgende aanhaling uit MORÉRI, in voce CAVENDISH:

»CANDISH ou CAVENDISH (THOMAS), gentilhomme Anglais de la province de *Suffolk*, après s'être signalé dans quelques combats, et avoir rendu des services considérables à sa patrie, forma le dessein de passer dans l'*Amérique*. Dans cette résolution, il freta un navire à ses dépens l'an 1585, et ayant couru la *Virginie*, la *Floride*, et quelques isles voisines, il retourna en *Angleterre* avec beaucoup de richesses". Daarop volgt het verhaal van zijnen togt om de wereld. HUME maakt ook hiervan gewag in zijne *History of England* (uitgave van ROBINSON) Chapt. XLII, p. 463, waar CAVENDISH echter voorkomt als een edelman uit *Devonshire*. Diens komst in *Amerika* moet men niet beschouwen als de vestiging eener kolonie: »Queen ELIZABETH", zegt HUME, p. 818, »had done little more than given a name to the continent of *Virginia*; and after her planting one feeble colony, which quickly decayed, that country soon was abandoned". Bij ROBERTSON, in zijne *History of America*, komt, zoover ik mij herinner, Sir CAVENDISH als de grondvester eener Engelsche volkplanting niet voor.

(*) Tegenwoordig staat daar ter plaatse eene arbeiderswoning. R. P.

Digitized by Google

Maar wie is nu die Sir ROBERT DUDLEY, van wien in de vraag van W. T. als togtgenoot van CAVENDISH sprake is? In welke familiebetrekking stond hij tot den in onze geschiedenis bekenden Graaf van *Leicester*? En wat CAVENDISH zelven betreft: hoe zijn de berigten van MORÉRI en HUME met elkander overeen te brengen? Behoort hij tot het beroemde geslacht der CAVENDISH, 't welk Hertogen van *Devonshire* en *Newcastle* heeft voortgebragt?

C. A. C.

Het Wilgeminen-Klooster bij Biervliet (III.; bl. 67, Vr. XXXVI). Zonder juist de vraag aangaande dit klooster te kunnen beantwoorden, meen ik het niet overbodig hier iets in het midden te brengen, 't welk den Heer VAN DALE misschien verder op het spoor zal mogen leiden. De ware naam van dit klooster moet geweest zijn *Guillelmiten-klooster*. Van dezen naam toch zijn er meer andere geweest, door monniken bewoond die tot de orde van ST. WILLELMUS van *Aquitanië* behoorden. De benaming *Wilgeminen-klooster* is mij nergens echter voorgekomen.

A. J. VAN DER AA.

Aanvulling der biographische schets van Hoogduitsche Gezangdichters (III.; bl. 68, Vr. XXXVIII). Een groot aantal onzer Correspondenten heeft zich beijverd, ter voldoening aan den wensch van J. J. v. G. mede te werken. Het zijn de HH. A. J. VAN DER AA, G. P. ROOS, LAGE, L. D. R., J. VAN DER BAAN, die dankbaar aan J. J. v. G. voor het opgeven dezer vraag, daarvan geen geringe hulp verwacht voor zijne poging, reeds ten jare 1851 door middel der *Kerkelijke Courant* in het werk gesteld;— J.J.NIEUWENHUIJZEN, die geput heeft uit ALBERT KNAPP's *Evangel. Liederschätz für Kirche und Haus* (Stuttg. und Tübing. 1837);—S.J., die eenige bijzonderheden gevonden heeft in het *Christl. Gesangbuch zur Beförderung öffentl. und häusl. Andacht* (Bremen 1812, in 8°.) en in het *Gesangb. für d. Evang. Kirchen u. Schul. d. Königr. Württemberg* (Stuttg. 1832, in 8°.); — CHALOEDA, wiens bron is het *Conversations Lexicon* bij BROCKHAUS uitgegeven; — J. R. EILERS KOCH, die én dat én KARL GÖDEKE's *Elf Bücher Deutscher Dichtung* gebezigd heeft;—LEGENDO ET SCRIBENDO, wiens berigten ontleend zijn aan de *Biographie Universelle*, JÖCHER's *Gelehrt. Lexicon* en het *Biograph. Handwoordenb.* van ENGELBERTS GERRITS; — L.W.v.S., die behalve het bovengemelde *Christlich Gesangbüch* te *Bremen* in 't licht gekomen, ook gebruikt heeft AUGUST KOBERSTEIN's *Grundrisz der Deutschen National Litteratur*, Leipz. 1827, C. F. HEMPEL's *Geschichte d. Christl. Religion*, Leipz. 1830, B. II, S. 288, GOTTFR. ARNOLD's *Historie der Kerken en Ketters*, Dl. II, kap. 7 en 8; — DAVID, van wien wij eene korte levensschets van ULYSSES VON SALIS hebben ontvangen, waaraan wij hier ook eene plaats wenschen in te ruimen, nadat wij eerst de mededeelingen der andere Heeren, alle over onderscheidene dichters loopende, om der beknoptheid wille te zamen gebragt en in één enkel stuk, ten gerieve des vragers en van andere belangstellenden, zullen wedergegeven hebben: eene opgaaf bij welke 't ons plan is, de auteurs waarover ons berigt werd naar orde van het alphabet te behandelen.

ARNOLD (GOTTFRIED), — geboren te *Annaberg* den 5den Sept. 1665 (L. W. v. S. heeft 1666), is overleden te *Perleberg* in het jaar 1714, volgens de *Biogr. Univ.* den 20sten, volgens JÖCHER den 30sten van Bloeimaand. Dat J.J.NIEUWENHUIJZEN zijnen dood gesteld heeft op den 20sten Maart 1740, zal wel aan eene schrijffout moeten geweten worden. Deze dichter, wiens voortreffelijk lied: »Heilg'ster JESU, Heil'gungs-Quelle", eene vrije vertaling is van LODENSTEIN's »Heyl'ge JESU! Hemelsch voorbeeld", was eerst Hoogleeraar in de Geschiedenis te *Giessen*, daarna Predikant op verschillende plaatsen, en ten laatste Inspector en Pastor te *Perleberg*. Men heeft van hem de zoo even aangehaalde *Historie der Kerken en Ketters*.

CLAUSNITZER (TOBIAS), — geboren te *Thurn* bij *Annaberg* in 1618 (L. D. R. heeft 1619), overleden te *Weyden* den 7den Mei 1684. Tijdens zijnen dood was hij Kirchenrath en Pastor prim. en Inspector van het ambt *Pargstein* en *Weyden*, in den *Boven-Paltz*.

CRAMER (JOHANN ANDREAS), — geboren te *Jöhstadt* in het *Ertsgebergte* den 29sten Jan. 1723, overleden den 12den Junij 1788 te *Kiel*, waar hij de betrekking van eersten Professor der Theologie vervulde.

HECKER (HEINRICH CORNELIUS, niet HEINRICH KONRAD), — geboren te *Hamburg* in 1699, overleden in 1743, volgens anderen omstreeks 1750, te *Menselwitz* nabij *Altenburg*, waar hij Predikant was.

HERMANN (NICOLAUS), — overleden, volgens sommigen, den 3den Mei 1561, volgens anderen en daaronder JÖCHER, op gelijken dag des jaars 1581. Als zijne sterfplaats vindt men opgenoemd *Joachimsthal* in *Boheme*.

HERMES (JOHANN AUGUST), — geboren te *Maagdenburg* den 24sten Augustus 1736, overleden te *Quedlinburg* in 1822. Ter laatstgemelde plaats heeft hij de betrekking van Superintendant waargenomen.

KRAH (JOHANN GOTTLOB), — overleden in 1735. De naam van dezen dichter wordt, als J. VAN DER BAAN heeft opgemerkt, waar spraak is van het 186ste Evang. Gezang, soms met groote onjuistheid wedergegeven. Daar zijn er die hem M. J. G. KRAFFT schrijven, terwijl

Digitized by Google

hij bij anderen voorkomt als KRAK, CRATS, KRÄTZ, enz.

LANGBECKER (EMANUËL CHRISTIAN GOTTLIEB), — wien eervolle melding toekomt met het oog op Ev. Gez. 118 vs. 9—20 en 22.

MÜNTER (BALTHASAR), — geboren te *Lubeck* den 24sten Maart 1735, overleden den 5den October 1793 te *Koppenhagen*, alwaar hij het Pastoraat in de Hoogduitsche Petri-Kerk vervulde.

NEANDER (CHRISTIAN FRIEDRICH, of, als sommigen met ENGELBERTS GERRITS plegen te schrijven, CHRISTOPH FRIEDRICH), — geb. te *Ekau* in *Koerland* den 26sten December 1723 (of 1724), overleden te *Gränzhof* den 21sten Julij 1802. 't Is waarschijnlijk eene dwaling van het Bremensche *Gesangbuch*, waar dit hem te *Grensdorf* in *Saksen* doet geboren worden, en zijnen dood in het Koerlandische *Ekau* stelt den 9den Julij 1802. — Hij was Proost en Pastor te *Gränzhof* en *Kuchern* in *Koerland*.

NEUMARK of NEUMARCK (GEORG), — geboren te *Mühlhausen* in *Thuringen* den 16den Maart 1621, overleden te *Weimar* den 8sten Julij 1681. Deze is de eenparige opgaaf aller berigtgevers, met uitzondering van den Heer J. H. EILERS KOCH, die zijn sterfjaar niet 1681, maar 1653 beweert geweest te zijn. Wij vernemen voorts dat hij te *Weimar* de betrekking van Archiv-Secretaris en die van Bibliothecaris vervuld heeft.

NEUMEISTER (ERDMANN), — die in aanmerking komt bij de geschiedenis van ons Ev. Gez. 39.

SALIS (ULYSSES Baron VON), — geboren op het slot *Marschlin* in *Graauwbunderland* den 25sten (sommigen hebben den 15den) Augustus 1728, overleden te *Weenen* den 6den Oct. 1800 (sommiger onjuiste opgaaf heeft 1802).

SCHLEGEL (JOHANN ADOLPH), — geboren te *Meissen* den 17den of 18den Sept. 1721, overleden te *Hanover* den 16den (sommigen zeggen den 10den) Sept. 1793 (niet 1797). Hij was Generaal-Superintendent en Pastor prim. der *Neustadt* te *Hanover*.

SCHMIDT (K. E. K.), — mag wegens Ev. Gez. 184 niet onvermeld worden gelaten.

SCHUBART (CHRISTIAN FRIEDRICH DANIËL), — geboren te *Obersontheim* in *Zwaben* den 25sten Maart 1739, overleden te *Stuttgard* den 10den October 1791. In laatstgemelde hoofdstad was hij Hofdichter en Theater-Directeur.

SPERATUS A RUTILIS (PAUL), — geboren in *Zwaben* den 13den December 1484, overleden te *Königsbergen* of te *Pomeza* den 17den September 1554. Hij was Hofprediker te *Koningsbergen* en Bisschop te *Liebmühl* in den Pomezaanschen Kreits. Hij stamde af van het adellijke geslacht der VON SPRETTEN's in *Zwaben*.

STURM (CHRISTOPH CHRISTIAN), — geboren te *Augsburg*, den 25sten Januarij 1740, overleden te *Hamburg* den 25sten Augustus 1786. Hij was Pastor der St. Petrikerk te *Hamburg*.

TRIBBECHOW (ADAM), — wien melding toekomt bij de geschiedenis van ons Ev. Gez. 124.

WEISSE (CHRISTIAN FELIX), — geboren te *Annaberg* (niet *Altenburg*) den 8sten Februarij (niet den 28sten Januarij) 1726, overleden te *Leipzig* den 16den December 1804 (niet 1805). Dus heeft het o. a. ook ENGELBERTS GERRITS, wiens bron is WEISSE's *Selbstbiographie, herausgegeben von* C. E. WEISSE *u.* S. G. FRISCH, Leipz. 1806. Onjuist is dus de lezing van het *Conversat. Lexic.*, dat WEISSE's dood plaatst in 1794. Te *Leipzig* vervulde hij de post van Ontvanger der belastingen. HEMPEL heeft hem »den grooten kindervriend" genaamd.

ZIMMERMANN (JOHANN CHRISTIAN), — geboren te *Langenwiese*, onder *Schwarzburg-Rudolstadt*, den 12den Augustus 1702, overleden te *Uelssen* in *Hanover* den 28sten Mei 1783.

Aanvulling der biographische schets van Hoogduitsche Gezangdichters. Ik kan slechts zeer weinig tot het bewuste doel mededeelen; maar hoe gering het ook zijn moge, ik wil het daarom toch niet achterwege houden; want »alle beetjes helpen", en als ieder een steentje aanbrengt kan men eindelijk een groot paleis bouwen.

Mijn antwoord betreft alleen ULYSSES VON SALIS, wiens geboorte- en sterfjaar aan J. J. v. G. onbekend schijnen te zijn. Daarom laat ik hier eene korte levensschets volgen, die ik getrokken heb uit de *Beeldengalerij der heimweekranken* van dezen schrijver zelven; een werk, 't welk twee dusdanige verslagen bevat, het eene van den Nederduitschen vertaler en het andere van ULYSSES' zoon KAREL ULYSSES VON SALIS.

ULYSSES VON SALIS-MARSCHLIN was de oudste zoon van den President JOHANN GUBERT VON SALIS VON MARSCHLIN en van Vrouwe PERPETUA VON SALIS-SOGLIO. Hij werd den 25sten Augustus 1728 op het slot *Marschlin* in *Graauwbunderland* geboren. Hij gaf reeds vroeg blijken van groote schranderheid en ongemeenen weetlust en maakte zich het weinige onderwijs, dat hij te *Chiavenna* en te *Soi*, waar hij zijne kinderjaren doorbragt, kon genieten, met voorbeeldeloozen ijver ten nutte. Op zestienjarigen leeftijd bezocht hij de Hoogeschool te *Bazel*, en schoon hij daar slechts één jaar kon verblijven, bragt hij door zijne vorderingen eene algemeene verbaasdheid te weeg. Nog slechts achttien jaren oud zijnde, werd hij Syndicus, terwijl hij daarna met roem de voornaamste betrekkingen vervulde, hem door het Hooge Geregt in zijn Vaderland opgedragen. In 1755 deed hij zich als

Digitized by Google

een schrander staatsman kennen door zijne kloeke verdediging der regten van den Godshuis-bond tegen het Hoogstift te *Chur*, waarna hij, twee jaren later, tot Landvoogd van *Tyran* in het *Veltelinsche* benoemd werd, in welke betrekking zijne onkreukbare eerlijkheid ten duidelijkste uitkomen mogt. In 1761 werd hij nevens andere Gedeputeerden naar *Milaan* gezonden, om met den K. K. Minister Graaf van *Firmian* te onderhandelen, en ook bij deze verrigting oogstte hij grooten lof in. Maar gelijk alle groote mannen met nijd en afgunst te kampen hebben gehad, zoo werd ook hij door eene menigte vijanden belaagd, tot gevaar zijns levens toe, en hoewel de eerste pogingen op zijn verderf aangelegd mislukten, bleef er toch eene geweldige spanning tegen hem heerschen; weshalve hij, om aan alle vervolgingen een einde te maken, in 1768 besloot zich de hem aangebodene waardigheid van Koninklijk Minister van *Frankrijk* te laten welgevallen. In 1769 werd hij door Professor MARTIN PLANTA, die met Professor NEREMAN aan het hoofd stond van een opvoedingsgesticht, aangezocht de verplaatsing er van naar *Marschlin* te bezorgen, waarin hij gaarne toestemde, nademaal zijn vaderland een goed opvoedingsgesticht zeer noodig had. Terstond liet hij daartoe groote gebouwen oprigten, doch door PLANTA's dood en andere omstandigheden liep de geheele onderneming, waaraan hij uit liefde voor zijn land een groot deel van zijn vermogen had ten offer gebragt, tot zijne diepe smart te niet. In 1751 trad hij in het huwelijk met BARBARA NICOLA VON ROSENROLL, bij wie hij twaalf kinderen kreeg, van welke er vijf hunne ouders overleefden.

Terwijl hij in *Castion* in het Veltelinsche gevestigd was, ontstonden er hevige twisten tusschen de Veltelinērs en de regering, waaraan zij onderhoorig waren, en maakte hij, door daaraan deel te nemen, zich bittere vijanden en jaagde zich felle lastering en vervolging op den hals. Het hevigste ongelijk was echter nog in de toekomst. Den 2den April 1790 dienden eenige Graauwbunders een adres in bij de Nationale Vergadering van *Frankrijk*, bij hetwelk op zijne afzetting als Gezant van den Staat in hun Vaderland aangedrongen werd, waarvan echter niets gebeurde.

Had hij nu den last gevolgd, hem door den Minister van Buitenlandsche Zaken DUMOURIEZ gegeven, zoo zoude hij zich vreesselijk op zijne vijanden hebben kunnen wreken, maar daar hij zijn vaderland innig lief had, koos hij eenen geheel anderen weg; hij verzocht zijn ontslag en het werd hem toegestaan. Maar nu was hem ook zijn krachtigste steun ontzonken en hadden, gelijk hij eerlang ondervinden moest, zijne vijanden de handen ruim. Ten jare 1794 werd hij naar *Chur* voor de Algemeene Vergadering der Stenden gedagvaard; hij verscheen er onbevreesd, maar spoedig bleek het, dat zijne kloeke verdediging hem niet veel baten zou, daar men zijn ondergang wilde, en na vele dringende waarschuwingen zijner vrienden besloot hij eindelijk de wijk naar *Zurich* te nemen. Tegen verschillende aanklagten verdedigde hij zich in drie geschriften, doch werd bij vonnis van het »onpartijdige Gerigt" voor altijd uit het land verbannen. Hij hield zich eenigen tijd bij zijn broeder te *Zurich* op, en vertoefde daarna op een landgoed onder *Hongy*, anderhalf uur van gemelde stad, waar hij zich geheel aan den landbouw toewijdde. Terwijl hij zich daar bevond, werd in 1797, als een gevolg van BUONAPARTE's beschikkingen, het grootste deel zijner goederen verbeurd verklaard, zoodat de vrees hem vervullen moest dat zijne kinderen nog tot volslagene armoede zouden geraken. Maar in datzelfde jaar moest hij nog meer kwelling verduren; op het onverwachts toch maakte men zich zonder eenige aanklagt meester van zijne papieren, en ofschoon het niet gelukken mogt er iets kwaads in te ontdekken, werd hij toch eenige weken lang door eene wacht van twee of drie man in zijne woning bewaakt. Gedurende dien tijd plunderden de Franschen het slot *Marschlin*, en werd zijn jongste zoon naar *Frankrijk* weggevoerd.

Toen *Zurich* door de Oostenrijkers heroverd was, keerde hij naar zijn vaderland weder, dat vreesselijk door de Franschen geleden had, maar nadat zijne pogingen tot verbetering van diens toestand vruchteloos waren gebleken, zocht hij zijn landgoed weder op. Toen op den 26sten September 1798 *Zurich* door de Franschen werd ingenomen, vlugtte hij met zijne beide dochters in het bosch, terwijl zijn huis geheel werd uitgeplunderd. Van alles beroofd, stoeds door vijanden omringd zijnde, ging hij naar *Appenzell*, en van daar naar *St. Gall*. Hij poogde nu in zijn vaderland te komen, 't welk door de Keizerlijken bezet was, en reeds had hij *Ragaz* bereikt, toen hij ontdekt werd, maar gelukkig langs moeijelijke bergpaden naar *St. Gall* ontsnapte. Eindelijk gelukte het hem tot *Marschlin* door te dringen, maar toen de Franschen terugkwamen, moest hij naar *Tyrol* vlugten. Al zijn streven was van nu aan daarhenen gerigt, om zijn zoon en anderen, die weggevoerd waren, te doen uitwisselen; een oogmerk tot bereiking waarvan hij op aanraden van den Franschen Minister REINHARD besloot naar *Weenen* te reizen. Onder weg werd hij ongesteld, zette evenwel zijnen togt voort, kwam zeer ziek te *Weenen* aan, en overleed aldaar zes dagen na zijne aankomst, op den 6den October van het jaar 1800.

DAVID.

Digitized by Google

Macaronische Poëzy (III.; bl. 68; Vr. XXXIX). Voor haar uitvinder wordt gehouden TEOFILO FOLENGI, ook wel FOLENGIO genoemd. Zie HOOGSTRATEN's *Woordenb.* in voce, en onder het woord: *Macaronica.* »Dewyl hy eene grote neiging hadde", zegt HOOGSTRATEN van FOLENGI, »om vaarzen te maken en dat hy levendig van aardt was, maakte hy eenige stukken, waarin men verscheide Italiaansche woorden vondt, die hy met Latynsche vermengde en noemde dezelve *Macaronica* of *Macarons*, dat koekjes zyn, die men in *Italië* maakt met meel, met eieren en met kaas". Hieruit ziet men, wat men onder die poëzy te verstaan, en wat men van haar te verwachten heeft. Gelijktijdig met FOLENGI dichtte in *Frankrijk*, en met hem stierf in 't zelfde jaar 1544 ANTONIUS ARENA (zie HOOGSTRATEN in voce), die volgens eenigen SABLON of LA SABLE heette. Behalve door deze werd de Macaronische poëzy door vele anderen beoefend, van welke men onderscheidene opgenoemd vindt, met aanhaling eener enkele proeve (JOHN SKELTON komt echter daar niet voor) bij G. E. LESSING in zijne *Kollektaneen zur Literatur, herausgegeben und weiter ausgeführt von* J. J. ESCHENBURG (LESSING's *Sämmtliche Werke*, Th. VII, bl. 79 volgg.).

De naam *Macaronica* moge van FOLENGI of, zoo als ESCHENBURG hem noemt, Don TEOFILO DE' FOLENGHI afkomstig zijn, de dichtsoort zelve werd reeds lang vóór hem beoefend, niet alleen bij de Italianen, maar ook bij andere volken. Tot eene proeve schrijven wij hier een half Italiaansch en Latijnsch, en een half Duitsch en Latijnsch vers af; het eerste is van LORENZO DE MEDICI, op het rad der fortuin, aan 't welk vier menschen zijn geketend. Het komt voor bij LESSING, l. l. bl. 82.

Amico, mira ben questa figura,
Et in arcano mentis reponatur,
Ut magnus inde fructus extrahatur,
Considerando ben la sua natura,
Amico, questa è ruota di ventura,
Quae in eodem statu non firmatur,
Sed casibus adversis variatur,
E qual abbassa, e qual pone in altura.
Mira, che l'uno in cima è già montato,
Et alter est expositus ruinae.
E'l terzo è in fondo d'ogni ben privato.
Quartus ascendit jam. Nec quisquam sine
Ragion di quel, che oprando ha meritato
Secundum legis ordinem divinae.

Het Duitsche is van HEINRICH VON LAUFENBERG, die in de eerste helft van de XV de eeuw in *Freiberg* en *Straatsburg* bloeide. Hij zegt in zijn gedicht (*salve*, *bis grüest!*) op de Maagd MARIA:

Sancta celorum conditrix
du edli Gotes *genitrix*
quid sol ich *de te* singen,
cum cuncti de te
Vil lobend (loben) wunder dingen?
So rüeffend (rufen) wir dich *omnes* an,
Und gerend (und begehren) din *levamen*;
Alpha et o
nun mach uns fro,
nun und auch *semper*. Amen.

Zie H. KURZ, *Gesch. der Deut. Litt.*, bl. 610.

ESCHENBURG zegt in zijne *Voortzetting op* LESSING: »Man vermuthet leicht, dass auch die Holländer (de man moge dat verantwoorden, zoo hij kan) diese Art von poetischen Schnurren nicht unversucht gelassen haben". Hij geeft er echter geene proeven van op; alleen haalt hij uit de *Nugae venales*, *s. Thes. ridendi et jocandi* een gedicht aan onder den titel: *Studiosi characterismus Belgico-Latinus.* Ook volgens het door J. M. bijgebragte uit de Fransche *Encyclopédie*, moeten wij er zeer rijk in zijn. Zie hier wat ik mij heb kunnen te binnen brengen. Behalve de *Meditatio seria super Tabacatione pipali*, gewoonlijk aan BURMAN toegeschreven, herinner ik mij een product in die soort van poëzy aangetroffen te hebben in WITSEN GEYSBEEK's *Biogr. anth. en krit. W.*, van een zekeren CORNELIS GISELBERTSZ PLEMP (zie s. v.), beginnende: *Gaudeamus*, laet ons heden enz.; en verder een product van onzen HUYGENS (BILDERDIJK's uitgave, Dl. II, bl. 120) door hem genoemd *Olla podrida*, en met regt, want Fransche, Italiaansche, Spaansche, Latijnsche, Duitsche, Engelsche, Grieksche versregels worden respectivelijk met Hollandsche door elkander gemengd. Echt Macaronisch mag ook heeten *Eene huishoudelyke vergadering der Redacteuren van de Gids; gevolgd door de plegtige installatie van een nieuw lid*, voorkomende in de *Braga*, 15 Jan. 1843. Vergelijk daarmede MOLIÈRE, *Le malade imaginaire*, *troisième intermède*, dat de vervaardiger van dat stuk voor den geest zal hebben gehad. — Wie meer van dien aard in onze letterkunde kan opnoemen, zal mij daarmede genoegen doen, en wie uit de Engelsche iets bijbrengt, niet minder (*).

Bij LESSING wordt ook nog gesproken van eene *Poësia Pedantesca*, eene soort van Macaronische. Gevoegelijk zou de laatste in twee soorten, *Macaronische strictiori sensu* en *latiori*, kunnen verdeeld worden. De eerste zou dan die zijn, welke niet alleen woorden uit eene nieuwere taal met Latijnsche woorden vermengt, maar zelfs de dichterlijke vrijheid neemt om eene nieuwere taal naar de Latijnsche te verbuigen en te vervoegen. Zoo het vers in de *Braga* voorkomende, de *Meditatio seria*, de bekende *Floïa.* Tot de andere soort zouden die producten moeten gerekend worden, in welke woorden uit onderscheidene talen blootelijk met elkander worden

(*) Wat dit laatste betreft, zal de Heer EILERS KOCH het een en ander vinden in GENTHE, *Gesch. d. Maracon. Poesie*, S. 173—176, 339.
Aanm. v. h. Bestuur.

vermengd; zoo in het stuk van PLEMP, HUYGENS, enz. J. R. EILERS KOCH.

[Over de Macaronische poëzy verwijst de Heer LAGE insgelijks naar LESSING's *Kollektaneën*. — „De *Flota*", zegt L. J., „bestaat ook in de Nederlandsche taal, en mede een stuk van die soort over de *tabakspijpen*. Men zal ze, geloof ik, vinden in de bekende *Nugae venales*. Van de *Sonetti pedanteschi di Don Polipodio Calabro* heb ik een staaltje geleverd in mijne *Geschied- en Letterk. Nasporingen*, Dl. II, bl. 89".]

Macaronische poëzy. Ter beantwoording van de vraag naar de overblijfselen van Macaronische poëzy in onze vaderl. Letterkunde, zullen waarschijnlijk de volgende werken behulpzaam kunnen zijn. GENTHE (F. W.), *Geschichte der Macaronischen Poesie und Sammlung ihrer vorzüglichster Denkmale*, Leipzig, MEISSNER, 1836, 8°. (*); DELEPIERRE (O.), *Macaronéana, ou mélanges de litérature Macaronique des différents peuples de l'Europe*, Brighton, GANCIA, 1852; *Gentlem. Magazine* 1852, June, p. 554 seqq., waar ook nog aangevoerd worden: *Specimens of Macaronic poetry*, 1831, meerendeels ontleend aan het *Gentlem. Magazine* van 1830.

L. J. F. JANSSEN.

Macaronische Poëzy. In de Fransche *Encyclopédie*, T. XX, p. 587, wordt onder de Macaronische dichters MADTINUS (MARTINUS?) HAMCONIUS FUNUS (FRISIUS?) geteld, welke over den strijd der Calvinisten en Katholieken een gedicht van 2000 versregelen vervaardigde, van welke al de woorden met eene *C* aanvingen. Zou deze HAMCONIUS vermaagschapt geweest zijn aan den Frieschen geschiedschrijver van dien naam? Dr. GENTHE acht het zeer mogelijk, dat dit zijn gedicht even weinig Macaronisch is als dat van HUGBALD *de Laudibus Calvitii.* Het bevreemdt mij, dat deze schrijver in zijne *Geschichte der Macaronischen Poësie* geene melding maakt van een *Canzone* van DANTE uit Italiaansche, Provensaalsche en Latijnsche versregelen zamengesteld en welligt eene der oudste proeven van Macaronische Poëzy. Ik zal het eerste couplet er van afschrijven:

Ahi faulx ris per qe trai haves
Oculos meos? Et quid tibi feci,
Che fatto m' hai cosi spietata fraude?
Jam audissent verba mea Graeci,
Sai omn autres dames, e vous saves,
Che ingannator non è degno di laude:
Tu sai ben, come gaude
Miserum ejus cor, qui praestolatur,
En vai sperant, e par de mi non cure:
Ahi den quantes malure,
Atque fortuna ruinosa datur
A colui che aspettando il tempo perde,
Nè giammai tocca di fioretto verde.

„Noodlottig lachje, gij, die mijne oogen verradet! En wat heb ik u gedaan, dat gij mij zoo bitter misleidet? Reeds hoorden de Grieken mijne woorden, elk weet, en u is mede niet onbekend, dat de verrader geen lof verdient. Gij kent het genot, dat het rampzalig hart van dengenen smaakt, die in verwachting leeft. Te vergeefs hoop ik; zij bekommert zich mijner niet. Ach, welke ramp, welk onheil is het deel desgenen, die met hopen zijnen tijd verliest, en nooit het loon der hoop, de groene krans, aanraakt!"

Dr. J. P. AREND.

Zeevaartkundige werken (III.; bl. 68, Vr. XL). WILLEM JANSSEN, *Het Ligt der Zeevaart, inhoudende de Beschrijving van de Zeekusten van de Middellandsche zee*, is gedrukt in 1623, 4°. De plaats waar, vind ik niet vermeld.

PYBO STEENSTRA, *Openbare Lessen over het vinden der Lengte op zee.* Te Amsterdam, bij IJNTEMA en TIEBOEL, in 1770, 8°.

Het werk van STAMPIOEN, in 1618 te *Rotterdam* gedrukt, is getiteld: *Tafelen der Polus Hoogte*, 8°. A. J. VAN DER AA.

Zeevaartkundige werken. M. S. LAKEMAN, *Ontwerp om de Zeedijken buiten gevaar te stellen.* Te Amst., Erven RATELBAND en C°., 1733, fol°.

Dezelfde. *Dringende noodzaak om aan alle de Zeedijken, gelegen aan de Zuiderzee en het Y, nieuwe buitenwerken te maken.* Te Enkhuizen, CALLENBACH, 1735, 4°. P. N.

Zeevaartkundige werken. WILLEM JANSSEN, gezegd BLAEU, had een kaart- en boekwinkel te *Amsterdam* op het Water, in den *Zonnewijzer.* Het eerste deel van zijn *Licht der Zeevaert* is aldaar in 1607 of 1608 in het licht gegeven. CONSTANTER.

Geestelijke Doolhof (III.; bl. 68, Vr. XLI). Dit voortbrengsel der drukpers is niet zoo zeldzaam als het aan J. W. C. toeschijnt. Ik geloofde er een te bezitten, doch heb het tot heden toe niet terug kunnen vinden. Ik kan evenwel den vrager eene plaats aanwijzen, waar het *Doolhoff* mede voorkomt, namelijk het *Ryper Liedboekje*, 't welk het tweede deel uitmaakt van het *Geestelyk Kruydhofken*, en in mijn exemplaar (10de druk 1716) met het *Achterhofken* vereenigd is. Alle drie zijn vroeger afzonderlijk uitgegeven. Nu is daar het besprokene stuk het 179ste der *Schriftuurlijke Liedekens*, „zijnde een *Doolhofs-Lied.* Stemme: Gy volkeren des Aerdryks al". — De maker, H. A. HOEJEWILT, was een liefhebber van dergelijke aardigheden; het 180ste *Liedt* strekt daarvan ten bewijze. De inleiding tot dit op de wijze: „Al wat men hier, etc." gezongen liedeke, zegt daarvan:

(*) In dat werk wordt over de Macaronische Poëzy bij de Nederlanders *niets* gevonden, dan alleen de plaats uit de Fransche *Encyclopédie*, van welke de Heer EILERS KOCH hier boven gesproken heeft.
Aanm. v. h. Bestuur.

Digitized by Google

Zangers en Zangerinnen siet,
Hier hebt gij noch een zeldsaem Lied,
Zinght gij 't van aftren en van voor,
Zinght gij 't dan kruijswijs door en door,
Zinght gij 't dan voort al op en neer,
Dan rontom, krom om, heen en weer,
(Niet dat gij Perken overspringt,
Maer altijd Perk aen Perkjen singht)
Zoo werd dit kleen en groot gesangh
Vierhonderd twintigh vaersen langh:
Vind gij se niet, komt vrij bij mijn,
'k Zal 't u bewijsen dat zer zijn.

Het lied is dan ook in twaalf perken afgedeeld, ieder met twee Schriftuurplaatsen eindigende, gelijk dan ook de inhoud aan den titel van het *Liedboek* beantwoordt. Behalve de genoemde stukken heeft men van dezen dichter nog een *Gulden A. B. C.*, en menig vers waarvan of de eerste letters of de eerste regels der coupletten eene bijzondere beteekenis hebben.

In de vraag wordt de maker HOEJEWILE genaamd. — Zijn naam was HENDRIK ALBERTSZ HOEJEWILT. Hij was geboren in *de Rijp*, en overleed ook aldaar den 14den Feb. 1667, in 61jarigen ouderdom. HOEJEWILT was Doopsgezind, en wordt genoemd »een persoon die recht en slecht van wandel was en een eerlijck en deftig leven voerde: zijnde levendig en schrander van vernuft, konde hij na de regelen van eene goede ende seer gevallige poësije, beijde het ernstige ende vermakelijke met veel aardigheijt, het zij om te stichten, het zij om te verheugen, 't samenmengen, daer seer veel liederen ende aengename gedichten bij allerleije toevallen door hem gemaeckt, noch duijdelijcke blijcken ende getuijgen van zijn". E. A. VAN DOOREGEEST, *De Ryper Zeepostil*, enz. — Van dezen »Rijper Poëet" zagen nog het licht: *Vermaning aan de Jeugt*, in duod., Rijp, bij J. GYSBERTSZ.; *Maijgift van verscheydene Vogelen*, in duod., Amst., Erven Wed. G. DE GROOT, 1737. Er zijn nog drukken van 1678—1699 en 1708, ja waarschijnlijk nog vroegere, daar anders het werkje eerst na den dood van HOEJEWILT uitgegeven zoude zijn. J. H. Jz. Jr.

[M. J. Z. meldde ons het navolgende: „Het *Doolhoff*", zoo als het door J. W. C. beschreven wordt, is mij uit mijne kindsche jaren bekend, en dikwijls heb ik er mij zelven en anderen mede vermaakt. Toen echter, door het veelvuldig gebruik, het tafereel erge schade bekomen had, verlangde ik een nieuw vel druks, om op het bordpapieren blad, over het oude, bijkans onleesbare heen te plakken, en begaf ik mij ten dien einde tot den Boekverkooper VAN LOGHEM, te *Haarlem*. Deze evenwel, onbekend met den *Doolhof*, was niet in staat mij te helpen. Toen getroostte ik mij de waarlijk niet geringe moeite, om het geheele stuk met zwarte letters tusschen roode lijntjes af te schrijven, en in dien vorm bestaat het nog".]

Joh. Amos Comeni »*Portael der Saecken en Spraecken*", *enz.* (III.; bl. 68, Vr. XLI). Van dit werkje bezit ik een exemplaar, »1673, te Amsteldam bij JOANN. RAVESTEIN". Een Hoogduitsche tekst is daaraan toegevoegd, gelijk men op den titel aangeduid vindt met de woorden: »auf Zulassung und Billigung des Verfassers à JACOBO REDINGERO & J. S. atque nunc Germanicà versione donatum opera PHILIPPI CAESII à ZESEN". — De naam van den teekenaar noch van den graveerder is opgegeven. Het stuk heeft 166 bladzijden, benevens een zeer uitgebreid register, en het sluit met *Aenhang des Portalis*, *Appendix Vestibuli*, *begrypende* 1°. *Heylige oeffeningen der Leerlingen*, 2°. *Kinderlycke Sede-kunste*, *en* 3°. *Eenen voorsmaeck veelderhande onderwysinge*. Deze COMENUS is dezelfde, die NAV. III.; bl. 28 vermeld wordt. L. D. R.

Joh. Amos Comeni, »*Portael der Saecken en Spraecken*" *enz.* Mijn exemplaar is in alles gelijk aan dat van J. W. C., doch behoort tot een lateren druk, nl. 1673, waarbij het werk met den Hoogduitschen tekst vermeerderd is. Behalve de titelplaat is daar nog bijgevoegd eene beschrijving van het werk in de drie vermelde talen. Ik laat hier alleen de Nederduitsche volgen:

»JOH. AMOS COMENI, Eerste deel der Schoolgeleertheyd, genoemt Het Portael: inhoudende de Grondtveste der dingen, en onser wysheydt omtrent de dingen, als mede der Latynschen Tael met de moedertael; Nae de wetten des laetsten Spraeckweeghs, en met veel Beelden verlicht, met verlof en goedvinden van den Schryver, à JACOBO REDINGERO & J. S. Atque nunc Germanicâ versione donatum operâ PHILIPPI CAESII à ZESEN. Apud JOANNEM RAVESTEINIUM, Civitatis et Illustris Scholae Typographum, CIƆIƆCLXXIII".

Over de taalkundige waarde van dit boek mag ik niet oordeelen, maar ik vind het voor mij *meer* dan *aardig*, naardien het mij dikwijls tot gids verstrekt, waar ik er de juiste gesteldheid van verouderde stoffelijke zaken, gelijk die voor twee eeuwen zich vertoonden, door afbeeldingen zie opgehelderd, terwijl men haar in taalkundige werken van onzen tijd verkeerd aangewezen of onbeslist gelaten of wel in het geheel niet ter sprake gebragt vindt. C. KRAMM.

Het »*Keizerregt*" *door den Hoogleeraar Bondam* (III.; bl. 69, Vr. XLIII). Een der afstammelingen van den Hoogleeraar P. BONDAM, heeft mij, op de mededeeling dezer vraag, geantwoord, dat de bedoelde stukken, voor zoo verre zij nog voorhanden zijn, thans berusten onder Prof. H. W. TYDEMAN, te *Leyden*.

J. M.

[K. bragt naar aanleiding dezer vraag het opstel van Prof. DEN TEX te berde over de regtsgeleerde verdiensten van Mr. HENDRIK VAN WIJN, in de *Bijdragen tot Regtsgeleerdheid*, Dl. XI, bl. 151, alwaar men opgemerkt vindt dat BONDAM en VAN WIJN de bewerking van het *Jus Caesareum* onderling hadden verdeeld, en dat van de aanteekeningen des laatsten een rijke voorraad in de nalatenschap des eersten aangetroffen is.]

Digitized by Google

Is Nederland gezakt? (III.; bl. 69, Vr. XLIV). Deze belangrijke vraag hield reeds in de vorige eeuw de geleerden bezig. Dit blijkt uit een *Onderzoek over de waare oude gesteldheid van Hollands Beddingen afgeleid uit de veranderingen, die zij natuurlijker wijze hebben ondergaan*, in het 2de Deel, 5de Hoofdst. van de *Natuurlijke Historie van Holland* door LE FRANCQ VAN BERKHEY, alwaar de verschillende gevoelens opgesomd, en als bronnen vermeld worden: de *Verhandeling* bij de Hollandsche Maatschappij van LULOFS, *Over het rijzen der zee en het zakken der landen*; WILDSCHUT, *Wiskundige Gronden*; L'EPIE, *Onderzoek over de natuurlijke gesteldheid van Holland en Westfriesland*; en *Beschrijving van het oud Batavisch zeestrand*. De schrijvers van de beide laatstgenoemde werken nemen eene rijzing van het water aan. De eerste van hen, over de boomstronken in de *Zuiderzee* en bij *Texel* sprekende, zegt: »Ik meene niet, dat eenig mensch van gezonde harssenen mij zal betwisten, of dit Bosch lag toen ter tijd hoog en droog, daar nu de schepen met menigten over heen stevenen: en dus is genoeg te zien, dat de Zee eertijds op 20 voeten na zoo hoog niet moet geweest zijn als die tegenwoordig is". Een bewijs voor deze stelling, welke mij aannemelijker voorkomt dan die eener daling van den bodem, meen ik daarin te vinden, dat, toen in 1834, ter wegneming eener bogt in het groot Noord-Hollandsch Kanaal, de Vriesche poort alhier (*Alkmaar*) afgebroken en eene draaibrug gemaakt werd, en men daarbij vele overblijfselen vond van het kasteel *Torenburg* (waarvan eene afteekening onder mij berust), de schietgaten der torens gelijk waren met den tegenwoordigen waterspiegel. Het spreekt echter van zelf, dat op dergelijke afzonderlijke verschijnsels niet veel peil is te trekken, daar het gewigt van een zoodanig gebouw ligtelijk eene zakking zou kunnen veroorzaken. De grond was overigens vrij vast, zoogenaamd blaauw zand. Het onderzoek van eene commissie der Kon. Academie van Wetenschappen zal weldra uitmaken, of de veronderstelde daling van den grond wezenlijk in de laatste jaren is geschied en nog heden plaats vindt.

C. W. BRUINVIS.

Is Nederland gezakt? BILDERDIJK meende dat de bodem van ons land rijst. In een stukje (uitgekomen wanneer?), getiteld: *De hoofdrivieren van Nederland*, bewijst *Een Oud-Soldaat* het tegendeel. THEODORIK.

Michiel de Vos en Johannes Bordins (III.; bl. 70; Vr. XLV). Dat MICHIEL DE VOS te *Leyden* gestudeerd heeft, mag ook worden afgeleid uit eene *Resolutie van Holland*, dd. 30 Nov. 1609, bl. 277, alwaar men leest.

»MICHIEL DE VOS, monnick geweest tot *Brugge*, ende nu hem onthoudende tot *Leyden*, is tot koopen van boecken, voor eens ende sonder consequentie, toegelegt 50 guldens".

Behalve dit kan ik nog berigten, dat hij gratis als student aan de Hoogeschool te *Leyden* werd ingeschreven, uit welke inschrijving wij met één zijnen ouderdom en de plaats zijner geboorte leeren kennen. Zij luidt:

»19 Sept. 1609. MICHAEL DE VOS, Cortracensis, an. XXIV, Theol. Stud. (woont) bij JORIS CABELJAEUW, op de Hoygraft".

De andere monnik, JOH. BORDINS, is te *Leyden* niet ingeschreven. Doch is die naam in het MS. wel goed gelezen?

Onder het *Vrygeleide door* LEYCESTER *verleend aan* 136, *ter zake der Hervorming emigrerende familien uit Antwerpen naar Middelburg*, A°. 1586, medegedeeld door Jhr. C. A. RETHAAN MACARÉ in de *Kronyk van het Hist. Genootschap*, 1852, bl. 32, wordt ook genoemd: »MICHEL DE VOS, drappier et sa famille". Te *Leyden* hebben een groot aantal van dien naam gewoond.

.. ELSEVIER.

Om des Keizers baard (III.; bl. 94, Vr. 71). In de *Almanak tot Nut en Vergenoeging* voor 1824, door J. A. UILKENS, vindt men op bl. 60 het volgende:

»*Wedden of strijden om des Keizers baard.*

Ook dit is een dikwijls bij ons zoo wel, als bij de Duitschers gebruikt wordend spreekwoord; doch weinige zullen er den oorsprong van kennen.

Er is een tijd geweest, dat men uitvoerig, hevig en dikwijls zeer geleerd streed, of Keizer KAREL *de Groote* een baard gedragen had of niet; en ofschoon in dien tijd zeer velen hierover even zeer lachten, als wij nu nog zouden doen, was echter de zaak van belang en de strijd niet zonder doel. Immers waren er onderscheidene oorkonden, van welker echtheid veel afhing, waarvan sommige zegels de beeldtenis van den Keizer met, en andere zonder baard vertoonden. Natuurlijk onderstelde men dus, dat deze of gene onecht en ondergeschoven moesten zijn. Maar welke? — Ter beslissing daarvan streed men over des Keizers baard, ten einde te ontdekken, of hij er al of niet eenen gedragen had, en welke oorkonden alzoo voor echt konden gehouden worden". BOUMAN.

[H. JR. is van meening, dat het bewuste spreekwoord van den baard des manhaften Keizers FREDERIK BARBAROSSA oorspronkelijk is. Tot staving van zijn gevoelen verwijst hij naar VILLMAR's *Vorlesungen zur Litteratur-geschichte* (Alte Zeit., p. 58, 59). Verder naar twee gedichten van EMANUEL GEIBEL (te vinden in de *moderne Klassiker*, Cassel bei ERNST BALDE, 1852, Heft über GEIBEL.); naar GRIMM, *Deutsche Sagen*, bijzonder die over den „Kyffhäuser", als b.v. FRIEDRICH ROTHBART *auf dem Kyffhauser; Kaiser* FRIEDRICH *zu Kaiserslautern; Der Hirt auf dem Kyffhauser; Der verlorene Kaiser* FRIEDRICH.]

Digitized by Google

C. Janssen en Festus Hommius (III.; bl. 94; Vr. 72). Des laatsten »eigenlijke naam", zegt de Heer F. A. ROMEIN, »was FESTE HOMMES, maar naar den smaak dier tijden in eenen Latijnschen vorm gegoten, geboren te *Jelsum*, den 10den Feb. 1576, de zoon van HOMME HOMMINGA of HOMMES SICKESZOON en ANNA SCHIERHUIZEN, dochter van FESTE SCHIERHUIZEN, verwant aan het geslacht van VIGLIUS VAN AYTTA". Zie *Friessche Volks-Almanak* voor 1842. Ook MEURSIUS, *Athen. Bat.*, p. 307, geeft denzelfden geboortetijd op, doch spelt den naam der geboorteplaats *Hielsum*; en de schrijver van de *Geschiedenis der Leydsche Hoogeschool*, Dl. II, bl. 284, denkt, dat het *Hieslum*, bij *Workum*, zal moeten zijn. FESTUS HOMMIUS is tweemalen gehuwd geweest; en daar dit minder bekend is, voeg ik hierbij de huwelijks-afkondigingen, zoo als zij te *Leyden* voorkomen:

»21 Nov. 1599, FESTUS HOMMIUS, dienaer des God. Woorts van *Doccum* (?) van (bij) *Leeuwaerden*, uyt *Vriesland*, geassisteert met JOHANNES CUCHLINUS, Regent, en PIETER BERT (*) BERTIUS) Sub-Regent van 't Collegie Theologiae; — met JANNETGE CUCHLINUS, jd. van *Amsterdam*, wonende alhier, en GEERTJE JACOBS, haer schoonmoeder (stiefmoeder)".

»21 Febr. 1634, D°. FESTUS HOMMIUS, wed^{r}. van JANNETGE KUCHLINI, wonende in het Staten Collegie, vergeselschapt met ABRAHAM HEYDANUS; — met HESTER VAN HERTSBEECK, wed^{e}. van PIETER MALBESEY, vergeselt met JOSINE VAN HERTSBEECK, haer schoonsuster".

Hieruit blijkt dat JOH. CUCHLINUS toen tweemalen gehuwd geweest was. Zijn tweede huwelijk met GEERTJE JACOBS....?, geboren te *Oudewater*, doch welke ook te *Dordrecht* en te *Rotterdam* gewoond had, werd te *Leyden* afgekondigd den 10den December 1596.

Het is thans uitgemaakt dat FESTUS HOMMIUS den 5den Julij 1642 te *Leyden* overleed, en in de Pieterskerk begraven werd. Volgens BENTHEM, *Holl. Kirch- und Schulenstaat*, Th. II, S. 580, bevond zich weleer in de genoemde kerk een Latijnsch grafschrift, hetwelk door den Heer ROMEIN is medegedeeld en in onze taal aldus luidt:

»In dit graf rust de vermaarde FESTUS HOMMIUS, leeraar der Heilige Godgeleerdheid, Predikant te *Leyden*, Bestuurder van het Godgeleerd Collegie. Hy heeft deze gemeente veertig jaren geleerd, het Collegie twintig jaren bestuurd, geleefd 66 jaren en 6 maanden, gestorven den 5den July 1642".

In de doodboeken van de Pieterskerk wordt zijn begraven aldus vermeld:

(*) Getrouwd den 7den Febr. 1596 „Mr. PIETER DE BERT, Subregent van het Collegie Theologiae, vergezelt met PIETER DE BERT, Predikant, zijn vader; met MARYTGE, de dochter van Ds. JOHANNES CUCHLINUS, geboren te *Amsterdam*".

»10 Julij 1642. *Myn Dominé* VESTUS, op de Breedstraet". Een bewijs, hoe slordig men toen te werk ging in het vermelden der namen.

Naar opgave van den Heer ROMEIN, had FESTUS HOMMIUS nog een broeder, SIKKE of SIXTUS, insgelijks Predikant, die gehuwd was, eene dochter naliet, enz., waardoor IJPEY en DERMOUT, in hunne *Gesch. der Nederl. Herv. Kerk*, Dl. II, aanteekening bl. 277, merkelijk worden teregt gewezen. ..ELSEVIER.

[Eensluidend met den Heer ..ELSEVIER zijn de opgaven der Heeren VAN DER AA, H. VAN ROLLEMA, LEGENDO ET SCRIBENDO en THEODORIK, omtrent de geboorteplaats en den geboortedag van FESTUS HOMMIUS. THEODORIK meent, dat B. het antwoord op zijne vraag omtrent CORNELIUS JANSSEN in de VIde Aflev. van GLASIUS, *Godgeleerd Nederland*, wel zal vinden.]

Onbekend Familiewapen (III.; bl. 94; Vr. 73). In de *Wapenkaart van Kennemer Edelen*, behoorende tot HOFDIJK's *Kennemerland*, beantwoordt het wapen van POELENBURG aan de opgave, wat den *leeuw* en het *schild* betreft, doch heeft niet de *fasces* van *keel* gedekt (?) door genen. Bij andere Nederlandsche geslachten vindt men het teeken, waardoor het leeuwenwapen gebroken is, over dezen. L. N.

[A & A. vond een dergelijk wapen, in *Westfalen* of de *Mark* t'huis behoorende, namelijk dat van HALVEMOND, waarop echter *drie fascen* gezien worden en de *leeuw* gekroond.]

Volksbijgeloof. Regenvoorspellende bogchels (III.; bl. 94, Vr. 75). Ik heb er altijd van hooren zeggen: »het zal regenen — de schildpadden loopen". Of nu deze dieren inderdaad, in beweging of op andere wijs, het naderen van regen te kennen geven, mogen de natuuronderzoekers beslissen. Zeker schijnt het, dat de overeenkomst van den ronden rug der bogcheljoenen en der schildpadden oorzaak schijnt om op de eersten toe te passen hetgeen van de laatsten geacht werd te gelden.

Ook den scharenslijpers gaat na, dat zij regenvoorspellers zijn. — De grond hiervoor is mij niet bekend. V. O.

[Dus ook BOUMAN, die het zeggen herrinnert: „We zullen regen krijgen, de slakken beginnen te loopen". Bekend toch is het kruipen dezer dieren als voorbode van vochtig weder.]

Volksbijgeloof. Regenvoorspellende bogchels. Zou hierin niet eerder bittere en ongepaste spot, dan wel »bijgeloof" schuilen? — Het gezegde is immers daaraan ontleend, dat, gelijk een regenwolk de lucht verdonkert, evenzoo de bogchel dit uitwerkt, en daardoor ook regen aankondigt. — Zoo zegt men ook, wanneer men personen met de lange pijp in den mond over straat ziet wandelen, dat het regenen zal, »wijl de varkens met lang stroo in den bek loopen". J. H. VAN DALE.

Digitized by Google

Vraagteekens.

34. — *Isaac le Long.* Men is begeerig eenige bijzonderheden te vernemen omtrent het leven van ISAAC LE LONG, den bekenden historieschrijver en bibliograaph, schrijver van de *Boekzaal des Nederduitschen Bijbels*, 1732; de *Geschiedenis der Gemeenten onder het Kruis*, enz., wiens uitmuntende bibliotheek, zoo bijzonder rijk vooral aan zeer zeldzame Nederd. godgeleerde werken, A°. 1744 (zonder zijnen naam), te *Amsterdam*, bij S. SCHOUTEN (in de Kalverstraat bij de St. Luciensteeg), voor spotprijzen verkocht werd. Was hij een uitgeweken Fransch Protestant? Welke betrekking bekleedde hij hier te lande? Was het de nood die hem drong zijne bibliotheek te verkoopen? Immers het schijnt dat zulks nog bij zijn leven geschied is. — Wie kan mij daarvan iets berigten of aanwijzen waar ik iets vinden mag? F. M.

35. — *Raadsels van Schiller.* Zijn de oplossingen der raadsels van SCHILLER bekend? Zoo ja, waar zijn ze te vinden? ALY. N.

36. — *Portret van Trijn van Leemput.* CATHARINA BERGERS, alias TRIJN VAN LEEMPUT, huisvrouw van den Utrechtschen Schepen en Schutterkapitein JAN JACOBSZ. VAN LEEMPUT, is bekend door de vernieling van het kasteel te *Utrecht*. Haar zoon was toen te *Madrid*, en zag aan het hof van FILIPS II de beeldtenis zijner moeder, die men uit de *Nederlanden* had gezonden. Die zoon wachtte zich echter wel om te zeggen wie door die schilderij werd voorgesteld. Zie JOH. VAN BEVERWIJCK, *Van de wtnementheyt des Vrouwelicken geslachts*, Dordr. 1643, bl. 51. Men vraagt of hier te lande een portret van die vrouw bestaat, en welke betrekking haar zoon te *Madrid* vervulde? ..R. E.

37. — *Jassen, Jas.* Welke is de oorsprong dezer woorden? Welke die van *nel*, *stuk*, *brok*, *capot*, op hetzelfde kaartspel betrekking hebbende? EEN JASSER.

38. — *Schilderijen van* 1582 *en* 1610. Men verzoekt mij de volgende vraag te doen nopens twee schilderijen. Op de eene ziet men een man in Spaansche kleeding, gezeten aan een tafel, waarop boeken voor hem liggen opengeslagen. In een der hoeken van de schilderij vindt men de spreuk: *Ridet. fatum. virtus.*, en daaronder: *an°.* 1582 *aet. meae.* 4°. Dit 4° zal wel 40 moeten zijn. Wie kan dit zijn?

Op de andere heeft men een staande vrouw in een prachtig overkleed, met bont omzoomd. Ook hier leest men in een hoek: *ætatis suæ.* 53., en daaronder: *anno* 1610. Wie moet deze voorstellen?

Met de beantwoording dezer vragen zullen HH. Navorschers verpligten

THEODORIK (q. q.)

39. — »*Reilt en zeilt*". Ik vraag naar de afleiding van deze zegswijze, wier gebruik overeenkomt met dat van *voetstoots*, b. v. in den zin: »Ik koop het *zoo als het reilt en zeilt*". B. T. U.

40. — *Johan Myller.* Wie was JOHAN MYLLER, die den 4den Augustus 1583 bij de regering van *Leyden* aanzoek deed om vrijdom van de stedelijke accijnsen, als zijnde »Præceptor van *Prins* MAURITS", die toen aan de Hooge School studeerde. .. ELSEVIER.

41. — *Distichon op Arminius.* In de uitgave der werken van ARMINIUS, Frankfort, 1631, komt het volgende versje voor onder het portret des geleerden schrijvers:

Mente sagax, vita sanctus, calamoque celebris
ARMINIUS terrae laus cluit, atque poli.

Wie is de maker daarvan? LORENTIUS.

42. — *Ode op Arminius en zijne* »*Disputationes*". In de *Disputationes* van ARMINIUS, uitgave van 1610, Leyden bij BASSON, vindt men eene *Ode in commendationem praesentis hujus libri et simul auctoris*, van C. B. Wiens naam wordt door deze letter aangeduid? LORENTIUS.

43. — *Echtgenoote van Joannes Kuchlinus.* Zou iemand mij kunnen mededeelen, wie de vrouw is geweest van JOANNES KUCHLINUS, Predikant te *Amsterdam* in 1578, later Professor te *Leyden*, overleden 1606? Wat weet men van haar en van het geslacht waartoe zij behoorde? LORENTIUS.

44. — *Johannes Roggius.* Gaarne wenschte ik eenige nadere bijzonderheden te vernemen aangaande JOHANNES ROGGIUS, die omstreeks 1614 Predikant te *Hoorn* geweest is, en van wien melding voorkomt bij BRANDT, *Historie der Reformatie*, Dl, II, bl. 241. LORENTIUS.

45. — *Ongevold.* Wat beteekent het woord *ongevold*, voorkomende onder anderen *Matth.* IX:16, *Marc.* II:21. Dr. A. DE JAGER en Dr. W. HECKER schrijven = *ongevuld*. Dr. L. S. P. MEYBOOM, = *ongekrompen*. Kan het ook = *ongevouwen* = *niet omgeslagen aan de kanten* zijn?

46. — *Oranje boven! Oranje boven!* is de leus die een groot aantal vaderlandsche herinneringen terugroept. Niet minder dan het oudere *Wilhelmus van Nassouwen*, heeft zij vaak hare tovermagt doen blijken. Gaarne wenschte ik te weten, wanneer de geschiedenis het eerst van haar melding maakt?

Digitized by Google

In een *Blaauw-boekje* van 1672, betiteld: *Louys gulden Hartjens dach*, vond ik het volgende:

»Zij (de Amsterdammers) brachten *Oranje* Vaendels op de Oude Kercks en Wester Kercks Toren; maer tot *Dort* liep dit werk al een toon te verre, men hingh een *Oranjen* Vaen aen de Torens, en daer onder een *Witte*, stroyende door de stadt dese Pasquillen:

„*Oranje* boven
Witte onder.
Die 't anders meynt
Die slaet den Donder."

»Ja de Burgerije en Soldaten sonder aensien sag men veel met *Oranje* scharpen.

»Die de Wacht hadden tot *Amsterdam*, op de nieuwe Waegh, staken haer *Oranje* Vaendel ter venster uyt", enz.

J. J. NIEUWENHUIJZEN.

---

47. — *De Weduwe van Jan Ghys.* KAREL of CHARLES VAN DE BROECK, Predikant te *Renesse*, trouwde te *Leyden*, den 27sten Junij 1587, de weduwe van JOHANNES GHYS, in leven Predikant te *Oostende*. Deze vrouw heette FRANCYNTJE HACKIS of HACLIS, doch daar die naam onduidelijk voorkomt, wenschte men hem gaarne met juistheid aangewezen te zien. .. ELSEVIER.

---

48. — *Jan Bastiaensz. van Mieris.* Wat weet men van JAN BASTIAENSZ. VAN MYRRIS (of MIERIS), geboren te *'s Hage*, van beroep »robijnsnijder", en die den 6den Junij 1608 te *Leyden* gehuwd is met CHRISTINA ANDRIESdr.? Hij had toen een broeder FRANS BASTIAENSZ. VAN MIERIS. .. ELSEVIER.

---

49. — *Sergeanten-Majoor en Brigadiers in het Staatsche leger.* Welken rang bekleedden in de XVIIde eeuw de Sergeanten-Majoor en de Brigadiers in het leger van den Staat? Ik vind hen wel eens vermeld vóór de Kolonels. In 1672 waren oversten in het leger van den Staat:

»De Heer Prins van *Oranje*, Kapitein-Generaal, Prins MAURITS en ...WIRTZ, Veld-Maarschalken, de Rijngraaf, Generaal der Cavalerij, de Heer van *Zuylichem*, Generaal der Infanterie, de Graaf VAN HORNES, Generaal der Artillerie, VAN WELDEREN, en de Graaf van *Nassau*, Luitenants-Generaal der Infanterie, DE MOMBAS en STEENHUYSEN, Commissarissen-Generaal der Ruiterij, KIRPATRIK (*) en de Graaf van *Styrum*, *Sergeant-Majoors*". C. & A.

---

50. — *Christiaan Kas.* In het *Leven van* H. DE GROOT door Mr. JACOB KLINKHAMER, 1785, Amst. bij ELWE en LANGEVELD, wordt, op bl. 23, verhaald, dat VONDEL den bediende van DE GROOT bezongen heeft.

Men vraagt of er omtrent dien CHRISTIAAN KAS eenige bijzonderheden bekend zijn, en ook of hij de stamvader geweest is der Predikanten van dienzelfden naam? .. R. E.

---

51. —*Portretten van Zacharias Janssen en Hans Lippershey.* Hoe is PIETER BOREL, in zijn werk *De vero telescopii inventore*, aan de portretten gekomen van ZACHARIAS JANSSEN en HANS LIPPERSHEY? Op beide staat: »BERCKMAN — S. VAN MEURS *sculp.*"

Bestaan de oorspronkelijke portretten in olieverw nog? .. R. E.

---

52. — *Zeeuwen van het bestier der Leydsche Hoogeschool uitgesloten.* Welke is de oorzaak, dat tijdens onze Republiek, een geboren Zeeuw geen Curator der Leydsche Hoogeschool wezen mogt? .. R. E.

---

53. — *Dirck Metius.* Onder de schilders, die het Amsterdamsche poortersregt hadden gekocht, wordt door Dr. P. SCHELTEMA, op bl. 68 van diens werk over REMBRAND VAN RYN, met bijvoeging van den datum 15 Februarij 1641, ook opgegeven: »DIRCK METIUS, van *Alckmaer*". Men vraagt of er van dien schilder het een en ander te vermelden valt? .. R. E.

---

54. — *Eerste Papiermolen in Noord-Holland.* Wanneer, waar en door wien is de eerste papiermolen in *Noord-Holland* aangelegd? J. SCHREUDER.

---

55. — *Nachtwachten in de steden.* Waar, wanneer en bij welke gelegenheid zijn de nachtwachten in de steden in zwang gekomen? Aan welke oorzaak is het toe te schrijven, dat zij zich op sommige plaatsen door een ratel, op andere door een klep aankondigen? Kan dit verschil in verband staan met den verschillenden volksaard, waartoe de ingezetenen oorspronkelijk behoorden en waarvan de bijzondere kenteekenen nog zeer merkbaar waren, toen zij voor het eerst met stedelijke vrijheden en regten begunstigd werden? I. A. N.

---

56. — *Chronogram op een der gevels van de Rotterdamsche Wijnhaven.*

Oordeelt niet voor 't tijd is.
Dus weet of wacht.

Dit is het opschrift, 't welk een der huizen van *Rotterdam's* Wijnhaven aan den gevel in wit-arduinen steen te lezen geeft, en dat voorts zoodanig is ingerigt, dat daaruit tevens het jaartal kan worden opgemaakt.

Weet een der HH. Navorschers mij ook te

(*) KIRPATRIK had in 1673 een regement.

berigten, wat aanleiding heeft gegeven tot het plaatsen van bovengemelden steen?

L. *te V.*

57. — *De Kronijk van Eggo Eggens Phaebens.* Wijlen Mr. H. O. FEITH, in leven Bibliothecaris van het Genootschap: *Pro excolendo jure patrio*, deed in de *Gids* voor 1841, N°. 9, en elders de volgende aanvraag:

»Overwegende, dat EGGO EGGENS PHAEBENS, vroeger, te dezer stede, Lid van de Gezworene Meente, van 1630 tot 1645 Raadsheer, en van 1645 tot aan zijnen dood, voorgevallen den 8sten van Lentemaand 1649, perpetuëel Lid van de Hoofdmannen-Kamer alhier, heeft geschreven een MS. eene Latijnsche Kronijk, hebbende ten titel: *Chronicon M. S. Rerum Frisicarum*, en dat dit werk, niettegenstaande alle aangewende pogingen en nasporingen, in deze Provincie tot dus ver niet heeft kunnen worden gevonden; heeft besloten, in deszelfs Vergadering van den 27sten van Bloeimaand 1841, om, uit hoofde van de belangrijkheid der gemelde Kronijk voor de lotgevallen dezer stad, in de laatste helft der XVIde en het eerste gedeelte der XVIIde eeuw, eene bekendmaking deswege in sommige Vaderlandsche Tijdschriften te plaatsen, met vriendelijke uitnoodiging aan dengenen, die een exemplaar van de bedoelde Kronijk mogt bezitten, om hetzelve aan het Genootschap, voor hare Boekerij van Handschriften, wel te willen uitreiken, hetzij ten geschenke, hetzij in koop, hetzij te leen; in het laatste geval, om afgeschreven en dan terug gegeven te worden".

Men verlangt te weten of die aanvraag het gewenschte gevolg heeft gehad. Zoo neen, moge deze herinnering tot verdere nasporing opwekken. J. M.

58. — *Plaatsmerk »Leipzich" bij eenige dichtstukjes van Bilderdijk.* Bekend is het, dat BILDERDIJK in 't jaar 1795 het vaderland heeft moeten ruimen, uit hoofde van zijne weigering om het Huis van *Oranje* af te zweren. Hij nam toenmaals de wijk naar *Brunswijk*, van waar hij in 1806 herwaarts keerde. Doch hoe hangt daarmede te zamen de uitgaaf eener reeks van dichtstukjes met het plaatsmerk »*Leipzich*", loopende van 1789 tot 1804, welke alle in de *Vaderlandsche Oranjezucht* (Leipz. 1805) zijn opgenomen? Van geen dier eerste afzonderlijke afdrukken vindt men gewag gemaakt op de lijst van BILDERDIJK's werken door den Heer B. KLINKERT.

J. M.

59. — *Geschiedenis der Fransche Revolutie door Latijnsche schrijvers.* Er bestaat een werk, getiteld: *Essai sur l'histoire de la Révolution Française, par une Société d'auteurs latins*, Par. 1801. Volgens D'ISRAELI is het een *cento* uit Romeinsche historieschrijvers, met veel kunst te zamengesteld. Weet ook iemand wie de maker daarvan is? J. M.

60. — *Homerus geen Hollander.* DE CHATEAUBRIAND, in zijn *Essai sur la Littérature Anglaise*, v. I, bl. 230, zegt: »Des traditions relatives au chantre de l'*Odyssée*, je ne repousse que celle qui fait du Poète un Hollandais". Wat kan dien schrijver aanleiding hebben gegeven tot zulk eene vreemde tegenspraak? J. M.

61. — *Een kunstig werktuig ten tijde van Filips den Goeden.* In de *Revue Britannique* van Maart 1844, p. 277, treft men eene levensbeschrijving aan van den Engelschen boekdrukker WILLIAM CAXTON, waarin o. a. gezegd wordt: »CAXTON dans le prologue de *l'Histoire de Jason*, imprimée par lui vers 1478, nous parle en ces termes d'une chambre du château de *Hesdin*: »Je me rappelle bien que le noble duc PHILIPPE, premier fondateur de l'ordre de la Toison d'or, fit faire une chambre dans le château de *Hesdin*, où était peinte avec un soin particulier la conquête de cette toison; j'ai été dans cette chambre, et j'ai vu cette peinture. En souvenir des ruses de MÉDÉE et de son savoir, le duc avait fait pratiquer dans cette chambre, avec beaucoup d'art, une machine au moyen de laquelle les éclairs, le tonnerre, la grêle et la pluie étaient simulés à volonté, ce qui procurait un singulier plaisir.""

Men vraagt of dat kunststuk ergens beschreven is, en ook of CORNELIS DREBBEL geen dergelijk stuk gemaakt heeft?

.. R. E.

62. — *Truytje Roemer Visscher.* Te *Amsterdam* is op den 1sten November 1623 het volgende huwelijk aangeteekend:

»TESSELSCHA ROEMERS VISSCHERS, oud 28 jaeren, ouders dood, geassisteert met TRUYTJE VISSCHERS, haer suster, wonende op de Geldersche Ka;— met ALLART JANSZ. CROMBALCH van *Alkmaer*, zijn ouders dood, geassisteert met DIRK JANS QUINTING (?), zijn swager, wonende te *Alkmaer*".

Men ziet hieruit dat TESSELSCHA ROEMERS VISSCHER nog eene zuster gehad heeft; doch met wien was deze getrouwd? Ook vernam ik gaarne eenige nadere bijzonderheden omtrent ALLART CROMBALCH en diens familie.

.. R. E.

63. — *Bewindhebbers der Oost- en West-Indische Compagnie.* Men vraagt of de bewindhebbers beide der *Oost-* en der *West-Indische Compagnie* als zoodanig eene bijzondere kleederdragt hadden, en zoo ja, waarin dit costuum bestond?

Digitized by Google

Aanteekeningen.

»*Vernuftighe Inventie van Schepen*". Bij het in DE NAVORSCHER, Dl. I, medegedeelde over het *mal Rotterdamsch Schip* en nog een paar andere *malle Schepen* in 1630, 1654, 1663 en 1816, die later (bl. 178) met een vierde, en dat wel een *vliegend Schip* (1743), vermeerderd werden, wil ik nog een vijfde »Inventie" voegen.

Op den 16den April 1620 werd door de Staten-Generaal een privilegie verleend aan »HARMAN ende DIRRICK WARNARTZ ghebroeders, ende HENDRICK FRITS, alle drije Poorters ende Inneghesetenen der steden *Amstelredamme*, inhoudende hoe dat sy supplianten door de ghenaede Godes, haren naerstige arbeydt ende practiseren ghevonden hadden, seeckere maniere van Timmeragie ende Werckinge die voor desen noch in de Vereenichde Provincien, noch in andere Landen ofte contreijen (haers wetens) noijt en was ghehoort, noch gesien. Te weten van schepen, schuyten, jachten ende chaloupen, ende allen 't ghene daer men te water medevaert, 't sy wat naem 't selve soude moghen hebben, toe te maecken, dat men daer mede noch eens so rasch soude varen als men met andere ghewoon was te doen, ende omme met deselve te doene eene extra ordinaire ende ongehoorde kracht ende snelte, soo in Zee, loopende Rivieren, ende stille binnen-wateren, ende deselve schepen te doen keeren, wenden, draijen, soo cort als men wilt, dienende met Wint, in de Wint, stilt ende sonder Wint, met stroom, seyl, teghen stroom, ende sonder seyl, oock bequaam voor gaten om schepen op alle de saisoenen uyt ende inne te brenghen met bouchseerden, mitsgaders omme te doene vliegende tochten, ende volck te landen, omme alle vreemde en uytheemsche kusten, Rivieren, Baijen ende droogten op te soecken, ende te ontdecken, dienende mede om over IJs, teghen Wint met ongelooffelijcke snelheydt voorts te comen, gelijck sij supplianten in 't wijt ende breedt, 't selve met zijn Princelijcke Excellentie hadden ghecommuniceert ende geopenbaert. Ende also het redelijck ende billick was, dat de supplianten voor desen haren arbeijdt ende industrieuse inventie, eenighe recompensie souden genieten, ende dat sy beduchtende waren, dattet soude konnen ghebeuren, dat deselve nieuwe Inventie soude mogen worden naeghemaeckt, waerdeur hare industrie ofte arbeydt soude blijven infructueulx, so hadden sy van ons ootmoedelyck versocht Octroije ende Privilegie voor hun ende hunne erfghenamen voor den tijdt van dertich jaren...." Volgt dan de inwilliging van dit verzoek, met bedreiging tegen al wie pogen zou »de nieuwe Inventie na te maken, te doen maken, te ghebruycken ofte doen ghebruycken, 't sy in 't geheel ofte stukwijs verandert, in dese Landen ofte van hier in andere Landen te planten, directelyck ofte indirectelyc, op verbeurten van alle dezelve Schepen, Schuyten, Jachten ofte Chaloupen, ende de materialen ende ghereedschappen daertoe dienende, mitsgaders noch op de verbeurte van duysent ponden grooten Vlaems", enz.

In spijt mijns onderzoeks in alle onder mijn bereik liggende werken, heb ik niets anders van gemelde »Inventie" kunnen ontdekken, en ben ik aldus onkundig gebleven of de zaak waarvoor men dat octrooi had toegestaan, al dan niet in werking gekomen is.

J. H. Jz. Jr.

Keerellaken. Van gelijke vorming als het reeds vroeger behandelde *kaplaken* is het woord *keerellaken.* Kaplaken = laken voor een kap, keerellaken = laken voor een keerel. Reeds vroeg bestond het gebruik, dat aan burgemeesters, schepenen, raden, enz. eener stad, boven hunne wedden van stadswege eene bijzondere kleeding werd aangeschaft. Het laken voor deze kleeding, *der wet lakene* geheeten, was men te *Sluis* gewoon jaarlijks op de Brugsche jaarmarkt te koopen. In vervolg van tijd, toen men het dragen eener bijzondere kleeding had afgeschaft, hield nogtans het gebruik stand, dat aan elk lid der regering eene zekere som werd uitbetaald, waaraan wel de naam gegeven bleef van *keerellaken*, later die van *tabbaardlaken*, doch welke niet meer tot het vroegere einde gebezigd werd. Aldus ging de naam van het kleed over op de som, bestemd om dat kleed aan te koopen. Zoo wordt dan ook in de stadsrekeningen van 1580 en verv. gesproken van het »*keerellaken* der Burg., Schep., Stedegarsoenen", enz. Wat een *keerle*, *keerel* of *keirle* was, kan niet twijfelachtig zijn. In het 25ste en 26ste artikel van de *Ordonnantiën en Keuren van het Kleermakersgilde te Sluis* (volgens de vernieuwing dier *Keuren* in 1613) vindt men, dat de kleermakers tot eene proeve hunner bekwaamheid maken moesten »eenen *heerenkeerle* waertoe sy sullen hebben vijff ellen laken van twee ellen breet, lanck seven vierendeel, onder wijt vijf ellen een half, ende de mauwen lanck vijff quartier boven wesende wijt vijff quartier een half". » — Tot een *vrouwen keerle met een steert* sullen sy hebben vijf ellen een half laken van twee ellen breet, ende sullen hem lanck maecken, onder ses quartier ende den *steert* naer advenant, onder wijt vijf ellen, de mauwen een elle en een taillgie lanck, wijt boven een elle een taille". Een *keerle* moet dus veel overeenkomst gehad hebben met een tabbaard. — Volgens het vredesverdrag van 29 Dec. 1489, moesten de schuldigen die zich tegen MAXIMILIAAN verzet hadden, een voetval doen, elk buiten de poorten zijner stad, in zwarte om-

Digitized by Google

gegorde *keerels.* — Op den 5den Julij 1485 werd ZEGER DE ROO te *Brugge* onthoofd, alleen gekleed met een *keirle* over zijn hemd. — Uit hetgeen hier boven over *der wet keerellaken* gezegd is, wordt ook de beteekenis duidelijk van het woord *verkeerlen* of *verkeirlen*, vroeger wel eens gebruikt in den zin van verandering der wet of der regering eener stad. Zie de *Chronycke van Vlaenderen*, enz. door N. D(ESPAERS) en F. R., derde en laetste deel, bl. 37, 110 en 130. J. H. VAN DALE.

Zout van walvisschen. CORNELIS DE BRUIN verhaalt in zijne *Reizen over Moskovie door Persie en Indie* (Amst. 1714), bl. 3, dat hij op de hoogte van 70° 36′, bij het land van *Loppe*, een Franschen walvischvaarder heeft ontmoet, die negen visschen aan boord had. »Aen het praten geraekt, verhaelde hy, dat een dier visschen in plaets van baerden tanden had, die vijf duimen langh waren, en uitgemaakt had 32 vaten spek en 7½ vaten zout: welk zout achter op zijn nek zat".

»Hy voegde daerby, dat zulks meermalen bevonden was, en dit zout te *Bajoene* gerafineerd, en dan naer onze en andere landen verzonden wert. Het was, zeide hy, voor de vrouwen een bequaem middel om het aengezicht te wasschen, dat er zulks van ophelderde, als ofze een nieuwe jeugd kregen. Het wierd ook als een geneesmiddel gebruikt, en was in voorige tijden zoo gemeen of bekent niet, waerom er toen veel gelt mede gewonnen was". J. M.

Vrije verkiezingen. Uit BAUDART's *Apophthegmata Christiana*, Boek III, bl. 189, leert men een versje kennen, dat op het stadhuis te *Gotnenen* geplaatst was en aldus luidde:

Wo der Burger-meister schenckt wein,
Die Fleischer mit in rathe sein,
Und der Becker wight das brot,
Da leidet die gemejn grosse not.

GEMEENTEWET.

Henricus Cesarius. Ik bezit een boek met onderscheidene stukken voor en tegen het Twaalfjarig Bestand. Daaronder vindt men: *Danck sermoon over het teghenwoordighe ghemaeckte bestant van twaelf jaeren, wt de handelinghe der Apostolen, Cap.* 9 *vers* 31. *Tot Godts lof ende eere, mitsgaeders tot stichtinghe van allen staten der menschen in 't gemeyn, ende in 't bijsonder van allen Herders, Opsienders der Kerke, Overheijden hooch ende leech, ook mede d'onderdanen van dien: hoe zy allen geduerende den tijt van dit bestant, ende altijt, een iegelijck in 't sijne respectivelijck hen stichtelijk behoort te dragen. Gepredickt op den algemeijnen dancksegging ende Bededach* (*in alle de Vereenighde Provintien ghecelebreert ende solemnelijck gehouden*) *den vj*^en^ *Maij nieuwe stijl, ende den xxvj*^en^ *Aprilis nae den ouden stijl, en daerna beschreven door* HENRICUS CÆSARIUS *Dienaer des Godtlijcken Woorts der Ghemeijnte* JESU CHRISTI *tot Utrecht.* — Tot Utrecht gedruckt bij mij JAN à MELISZOON, Boekvercooper ende Figuersnijder, woonende onder de Lakensnijders, in het vergulden A. B. C. Anno MDCIX. Met gratie ende privilegie. — Dit boekje (in 4°., 71 bl. en voorberigt 6 bl.) is opgedragen aan »den Edelen, Erentfesten, Wijsen, Voorsienigen Heeren Amptman, Borgemeesters, Schepenen ende Raet der Stadt *Zaltbommel*". Over het *Sermoon* zelf ben ik niet voornemens te spreken, maar de mededeeling van hetgeen de schrijver in het voorberigt over zich zelven en de stad *Bommel* te kennen geeft, zal gewis niet van alle belang ontbloot wezen.

»Ick ben", dus verhaalt hij, »een borghers soon van *Bommel* geboren, oock gehadt hebbende een en dartigh jaren, min ses weecken tot mijn eerste alderliefsten huysvrouwe HAESKEN, HENRICH DE VAELS dochter Zal. oock van *Bommel* van wegen vader ende moeder, daerby mijn Godt de Heer gesegent heeft met thien kinderen, vier daervan doot ende in den Heere gherust sijnde, de andere ses noch wesende in levende lijven. Ik was in mijn jonckheyt, tot dat ick out ben geworden sestien of seventhien jaren gebonden met de Pauselijcke Religie, daerinne opgevoet en ter schoolen ghehouden, om deselve ghecomen sijnde tot mijne jaren (alsoo men meijnden mijn een geestelijck Priester ofte Monnich te maken) voor te staen, ende te versteroken, maer Godt ghebenedijt (den welcke zy eeuwich danck ende loff) heeft mijn daervan ontbonden, ende herbonden aen hem met de kennisse van de ware Christelijke Religie, door een wonderlijck middel, dat eenen meester PETRUS LANGENIUS AGRIPPA, wesende een seer geleert man, cloeck ende wel ervaren in allen de seven vrije consten, nietteminne oock wel verlicht en begaeft zijnde met oprechte kennisse in de Heylige Schrifture, mijn met meer andere Studenten eerst t' *Hertogenbosch*, daerna te *Bommel*, alwaer hy school rectoor voor een tijt lanck geweest is, anders heeft geleert ende onderwesen".

» — Het dient hiermede verhaelt, dat in deselve onse Vaderlycke Stadt, aleer de openbaere reformatie aldaer en elders is ghecomen, verscheydene liefhebbers van de suyvere waerheyt geweest zijn, als SERIS ende HENRICK MICCHILS SONEN, twee gebroeders mijne Neve Zal. met hare familie, oock anderen: en met name lang te voren een ghenoemt HUBERT SELCAERT een vroom borger, d'Oom van een van uwe E. tegenwoordige herders ende leeraers ALBERTUS SELCAERT, die als ick van mijne ouders en anderen wel hebbe hooren verhalen. »Deze bragt den Bijbel op de open-

Digitized by Google

bare markt te voorschijn, straffende alle Pauselycke afgoderije en superstitien, het volck vermanende en biddende datse hen daervan souden bekeeren". Op last der Overheyd werd hij bij nacht in de Waal verdronken. In 1566 werd te *Bommel* de eerste Gereformeerde Predikant, JOHANNES CEPORINUS, »door de goede borgers ontfangen, gehoort en aengenomen". In 1567, toen »de predikatie van 't suyvere woort moest ophouden", »verlieten 72 vrome borgers met den genoemden Leeraer de stad, en begaven hen in Vremde landen". — In datzelfde jaar, moesten drie vrome mannen, PEETER MON, WOUTER VAN OENSEL en GERRIT ...... »hunne halsen onder des Beuls sweert wtstrecken, om des Woorts Godts wille". CESARIUS, toen ter tijd te *Keulen* studerende, was »door sekere nootsakelijke occasie" in de stad, en zag »met vele tranen, met wat stantaftich en vrolyck gemoet" die mannen hun lot te gemoet gingen. »Item doot sijnde hoe de beulsknechte de lichamen als vuyle stinckende krengen lagchende en spottende in de aerde gedubbet hebben, sonder eenicg gevolch van vrienden ofte magen daer bij zijnde, van de bloetdorstige Spaegniaerts overhert sijnde". —

Op den 1en Aug^s. 1572 werd *Bommel* ingenomen »door den wel gepractiseerden aenslach van de gevluchte borgers in de boonen liggende voor de Bospoort, en alsoo smorgens deselve poort ontsloten zijnde overvallende en innemende, meester haer makende van de stadt, onder het beleydt van DIRCK VAN HAEFTEN, gelders Edelman, Heere tot *Gameren*, een dorp zeer naby de stadt gelegen, alles met goede gunste en correspondentie van de goede inwoonders, hare medeburgers, die eendrachtelyck met de ingecomenen Borgers hare goede Vrienden, en maghen die langh genoech ballingen waren geweest uyt de stadt, van hare lieve huysvrouwen en kinderen, eet doende, haer begeven hebben onder 't gouvernement van den Prince van Orangien". — Terstond werd de Gereformeerde godsdienst hersteld en door twee predikanten tijdelijk uitgeoefend, tot dat in den winter dezes jaars JOANNES LEO uit het land van *Kleef* beroepen werd, welken een weinig later toegevoegd werd »GASPARUS GREVINCHOVIUS, en JOANNES CEPORINUS wt *Palsgravenlandt*, specialyck als eerste Predikant wederom tot zijn gemeynte beroepen maer niet gebleven, d'een na *den Bosch* en *Rotterdam*, d'ander wederkeerende na den *Pals*, daertoe hy meest inclineerde, latende also de gemeynte van *Bommel* tot laste en sorge van JOANNES LEO alleene, tot dat hy sommige jaren voor zijnen doot door den dienst van sijnen soon (HENRICUS LEO) in zijnen seer swaren en moeijelijcken arbeyt lichtenisse en ontset heeft gecregen". — Deze LEO, die zeer geprezen wordt, bleef vierendertig jaren in de dienst der Bommelsche gemeente. Op zijn aanzoek was het dat CESARIUS, omstreeks dien tijd Rector in gemelde stad, tot de »Kerckendienst" overging, waartoe hij door JOANNES TAFFINUS, eertijds hofprediker van Prins WILLEM I, toen »bedienaer der gemeynte van de fransoijscher Tale binne *Amsterdam*", bij gelegenheid dat de Classis van *Zuid-Holland* te *Bommel* vergaderd was, »geexamineert en geadmitteerd" werd »totte kerckelijcke bedieninge, daerinne ik my somtijds by UWE. (in *Bommel*) geoeffent hebbe, tot dat het den Heere belieft heeft, door wettelijcke beroepinge mijnen dienst op andere plaetsen te gebruycken". —

By het beleg dat *Bommel* in 1574 te verduren had, liet CESARIUS' »eenigen broeder met meer andere vrome borgers zijn bloet en leven voor de stadt valiantelyck". —

J. H. Jz. Jr.

Een zilveren vergulden kop, door de Koningin van Boheme aan de stad Leyden geschonken. »Op ten xxviij Meye 1641 is in de vergaderinge van Burgemeesteren deser stede verschenen den Ed. Hofm^r van de kinderen van Mevrouw de Coninginne van *Bohemen*, die al eer eenige jaeren an den anderen is vergunt geweest de bewoninge van 't stadt's huys, genaemt *Prince Logement*, dewelcke de Burgermeesteren nae overlevering van syne missive van credentie van hare Maj^t. van *Bohemen*, van wegen haere Majesteyt heeft bedankt van de gunste haer en haere kinderen bewesen in de vergunning der bewoninge van 't voors. stad's huysinge 't *Prince Logement*, en dat haere Majesteyt tot een teijcken van danckbaerheyt en erkentenisse van dien, hat goedt gedacht dese stadt te vereeren met een *vergulde overdeckte Coppe* en hem belast deselve de Burgemeesteren te presenteeren, met versouck dat deselve believen den voors. kop tot eene memorie ende erkentenisse dat haer Maj^{ts}. kinderen de voors. gunste en bewoning soo lange jaeren an den anderen hadden genoten, beliefden te accepteeren, presenteerende diensvolgens den Burgermeesteren eenen seer en uytermate grooten silveren gedreven vergulden kop in eene (doos?) gesloten. Welk present de Burgermeesteren met danckbaerheyt hebben ontfangen en den voorn. Hofmeester vereert met zestig Ryxdaelders, en den brenger van dien met acht Ryxdaelders.

Actum den xxvij Meye 1641".

Het bedoelde stuk, van merkelijke grootte, is nog op het stadhuis voorhanden, en wel waardig om in plaat te worden uitgegeven.

Als eene bijzonderheid vermeld ik nog, dat in de Groote Kerk te *'s Hage* de volgende personen gedoopt zijn:

»9 Dec. 1631. HANS GEORGE CATS, cocq van

Digitized by Google

Zijne Coninckljjke Majesteyt van *Bohemen*".
„23 January 1632. Te doop geweest een kindt van Zijne Coninclijke Maj^{t}. van *Bohemen*, en is genaemt GUSTAVUS".

.. ELSEVIER.

Vragen.

XXXI. — *Heilige Geest-huizen.* Ik heb voor mij liggen het *Placcaat van den Ordinairen dobbelen hondertsten Penning over den jaare* 1755, *gearresteert den* 24 *December* 1754, en lees daarin o. a., dat van de opbrengst diens pennings uitgezonderd waren „alle Huizen, geldende min dan één Pont Vlaams 's jaars, mitsgaders de Huizen de Gemeene Zaake in eigendom toebehoorende; Godts-huizen, Gast-huizen, Heilige Geest-huizen", enz.

Nu is de vraag: Bestaan er in ons vaderland nog *Heilige Geest-huizen*, en zoo ja, waar? Is voorts mijne meening gegrond, dat men dezen naam aan zoodanige huizen plagt te geven, waarin men weezen opnam, wier ouders geene ledematen van de Kerk waren geweest.

L. *te V.*

XXXII. — *Het geslacht Cabeljauw.* In de kerk te *Arnemuiden* ontdekte ik onlangs het navolgende grafschrift:

„Hier leydt begrave Jonckheer JOHAN CABELIAU, in syn leven Heer van der *Kesse*, capitein van een compagnie voetknechten, sterff den 1n Augus. 1621 oudt synde 55 jaren. Hier leydt begrave Jufvr. MARIA DE BOVERE, huisvrouw van Jonckheer JAN CABELIAU, sterff den 16 November 1638, oudt synde 61 jaren.

LEYNS.	WTENHOVE.
MASSENNE?	VARENT?
BOVERE.	BOCHOVE.
HERLAER.	BORSELEN.
GHENT.	NEYENRODE.
OYEN.	SNULEN.

Ik gis dat het deze edelman geweest is, die in den slag bij *Turnhout* in 1597 gekwetst werd, daar Jonckheer JACOB CABELIAU, de beroemde Watergeus, destijds reeds de krijgsdienst schijnt verlaten te hebben.

Volgens den verdienstelijken schrijver van de *Geschiedenis der Watergeuzen*, schijnt er van het geslacht der Vlaamsche edelen CABELIAU, CABILLIAU (SMALLEGANGE) KABELJAAUW (WAGENAAR) weinig bekend te zijn; terwijl ook de verdere lotgevallen van den man, die zoo roemrijk optrad in de eerste dagen van den strijd met *Spanje*, nog in het duistere liggen.

Kan soms een der Navorschers te dezen opzigte iets meer mededeelen?

♀²—♀.

XXXIII. — *Cornelius Aquanus.* In de familiepapieren van TE WATER vind ik de volgende aanteekening van de hand van JACOBUS CORNELIUS TE WATER, Griffier der Staten van *Zeeland*:

„Onder de Hr. LE FRANCQ VAN BERKHEY berust een portrait, waaronder gedrukt staat: CORNELIUS AQUANUS, Antiquari. Lugdunensis. Er is bijgeschreven „a. Dei 1578, aeta.64, CORNELIS DE WATER, Goud en Zilfsmit en Zilfdrijver tot *Leyden*", waarschijnlijk de stempelsnijder vant papieren geld. Vid. HUB. GOLTZII *Opp.* tom. II. etc.".

Bestaat dat portret nog? en is er grond voor de in deze aanteekening beweerde waarschijnlijkheid? Zoo ja, dan zoude het stukje, geplaatst in de *Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht*, 2de Stuk, 1848: *Over het Muntwezen tijdens het beleg van Leyden*, *A*°. 1753 *en* 1754, daarmede kunnen worden aangevuld.

LABORANTER.

XXXIV. — *De „zes merken*". Wat is onder de meubelen en zeldzaamheden, die tot eene welgeregelde huishouding behooren, van oudsher in de oogen der huismoeder dierbaarder dan de porceleinkast, gevuld met allerlei soort van fijne schalen, potjes, kannetjes, kommetjes, kopjes, schoteltjes enz., uit *China* of *Oost-Indië* zorgvuldig tot ons overgebragt? Zij zelve bekijkt ze van tijd tot tijd met welgevallen, of laat ze aan hare vriendinnen zien, bewondert de schoone, blaauwe kleur van het schilderwerk, en wijst inzonderheid op de *zes merken*, die somtijds onder of op het eene of andere stuk gevonden worden en er de waarde van verhoogen. En toch, wat beduiden die *zes merken*? den naam van den maker, — dien van de fabriek, — of van de plaats waar die fabriek staat? Is ieder merk eene letter of een woord? — maken ze te zamen eene zinspreuk of een vers uit? Geene huismoeder, gelooven wij, weet het, en daarom zijn wij zoo vrij het den Heeren Navorschers te vragen.

J. H.

XXXV. — *Driestek. Twaalfstek* (*Jeu de dames*). Welke spelen heeft HUGO DE GROOT bedoeld, schrijvende in zijn *Instrumentum Domesticum*, en wel nadat „*Noveni scrupuli. Negensteck*", (morellen, marelspel of molenspel) vooraf was gegaan:

„*Terni scrupuli.* Dry-steck.
Nolim Paeonidas semper pugnare Camoenis.
Sirenum certet cum grege trina Charis".
„*Ludus duodenorum scruporum.*
Jeu de dames".
Scrupea bella vides, Danaumque et Memnonis arma.
Vicisse est, hostes transiliisse suos".

Bij „*Nechensteck*" teekent KILIAEN op: „*Morellen*; ludere novem scrupis; ludere calculis novenis". Maar *Drie-* en *Twaalfstek* heeft hij niet. Uit de woorden *steck* en *scrupus* blijkt alleen dat het spelen waren, bij welke men ronde *schijven* gebruikte. Waren 't misschien ook slechts wijzigingen van het *damspel*? Zonderling, dat DE GROOT däárvan geene melding maakt.

S. J.

XXXVI. — *Mr. Jan Jacob Mauritius* Het volgende vond ik vóór eenigen tijd in een stukje, getiteld: *Kort Verhaal van wetenswaardige zaken betreffende de Gasthuiskerk der stad Amsterdam.*

„In 1699, den elfden Januarij, zijnde zondag, predikte, tot verwondering der geheele stad, in deeze Kerk (de Gasthuiskerk) een kind, dat naauwelijks zes en een half jaar oud was, in de tegenwoordigheid van honderden van Menschen, welk zulk eene schoone predekatie deedt, dat ieder die hem hoorde, ten uiterste verwonderd was, ja hetwelk sommigen met schreijende oogen deed zeggen, dat nu bewaarheid wierdt dat de Zaligmaker, *Matth.* XXI: 16 gezegd had (om plaats te winnen zal ik de woorden der teksten niet opschrijven, maar het onderzoeken daarvan den lezeren overlaten) dewijl ieder voorbeeld uit de Heilige schriftuur dat het kind bijbragt, hen tot in 't binnenste van de ziel drong. Onvertzaagd en zonder eenig ontroering trad hij den Predikstoel op en was, na men konde merken, zeer verheugd, zoo veele toehoorders te zien, welken hij allen zeer eerbiedig groette, waarop hij een uitnemend gebed deed, het welk hij zoo kragtig uitsprak dat de menschen, die hetzelve hoorden, hen naauwelijks in konden beelden, dat zulks uit die mond voordkwam; die zij nogthans voor haare oogen zagen en hoorden spreeken. Nadat hij zijn gebed gedaan had, nam hij zijn Text uit *Matth.* VII: 15, 16; voords bevestigde hij de woorden van zijne predekatie met veel zeer deftig te pas gebragte schriftuurplaatsen en waarvan hij de capittels en vaarsen, zonder eenige de minste hapering bijbragt. Na omtrend een uur gepredikt te hebben

Digitized by Google

besloot hij zijne predekatie met de woorden van den Apostel PAULUS tot de Romeinen, *Rom.* II: 33, 34, 35 en 36). Voorts eindigde hij met de woorden van het volmaaktste gebed van den Heiland, en wenschte alle zijne toehoorers eene heerlijke zegen toe, waarmede ieder met de grootste vergenoeging naar huis ging." (Getrokken uit een gedrukt verhaal van dien tijd, dat thans zeer zeldzaam is).

Dit schrandere kind is niemand anders geweest, dan de vermaarde dichter Mr. JAN JACOB MAURITIUS, eerst commies bij den Raadpensionaris HOORNBEEK, daarna Pensionaris van *Purmerend*, vervolgens Resident van hunne Hoogmog. de Heeren Staten Generaal te *Hamburg* en bij den Saksischen Kreits, later, in den jare 1742, aangesteld tot Gouverneur-Generaal van *Suriname*, naar het vaderland teruggekeerd in 1751, en aldaar overleden den 21sten Maart 1768. Zijn vader, die alvorens tot de Hervormde Godsdienst over te gaan, Roomsch Priester geweest was, is bekend door zijn boek, genaamd *Het heilige jaar*, en hij zelf door zijne fraaije dichtwerken, als: *De lijdende Heiland*, *Gezangen op zee*, *Dichtlievende Uitspanningen*, *Onledige Ouderdom*, *Rechtsgeleerde Uitspanningen* en eenige *Tooneelspelen*.

Is er nu ook iemand van de Navorschers, die mij omtrent dezen poëet, en vooral omtrent zijne „predekatie", nog iets heeft mede te deelen, en tevens berigten kan welk gedrukt verhaal het is, waaruit de schrijver dien ik hier heb aangehaald, dit zijn bevreemdend relaas getrokken heeft?

H. G. LR.

XXXVII. — *Kleuren van de Nederlandsche vlag.* Op het oogenblik dat wij dit schrijven (15 Sept. 1853) wapperen te *Utrecht* een aantal vlaggen van *oranje*, *wit* en *blaauw*. Voorzeker is het niet ten onregte, dat de burgers dier stad bij 's Konings bezoek de nationale kleuren, van *Oranje-Nassau* ontleend, weder in gebruik brengen; als namelijk die kleuren inderdaad nationaal zijn. Zijn zij dit, zoo als wij gelooven, dan kunnen ook geene andere kleuren gebruikt worden.

Het laatste ons bekende voorschrift, dat de kleuren der vlag regelt (als men de afgeschafte bepalingen van 1795—1813 uitzondert), is van den 26sten November 1587, toen de reeds in gebruik zijnde vlag van *orange*, *blanche ende bleu* voor de schepen van oorlog, en dus als vlag van den Staat, werd aangenomen.

Dit alles is breedvoeriger uiteengezet in een werkje van den overleden Rijks Archivarius DE JONGE, getiteld: *Over den oorsprong der Nederlandsche vlag.*

Nu meenen wij zeker te zijn, dat er sedert het jaar 1587 geene nadere bepalingen over de kleuren der nationale vlag door de regering verordend zijn.

Is een van onze Medenavorschers beter onderrigt? Zoo ja, waar is de bepaling te vinden, die het echt nationale en veelbeteekenende *orange* in het vreemde en niets beteekenende *rood* veranderde? Bestaat zulk een voorschrift niet, dan behoort de roode kleur, als „ingesmokkeld", „geconfiskeerd" te worden.

Bij de beantwoording verdiepe men zich tegen over de wettelijke bepaling van 1587 niet in heraldische kleurbespiegelingen; evenmin in luid roemende uitroepingen; nog minder zoeke men steun in de verjaring. Het is hier om de eenvoudige historische waarheid te doen.

N.

XXXVIII. — *Nauskopie.* Toevallig het *Leeskabinet* van 1835 doorbladerende, las ik aldaar, dat in het jaar 1770 à 1780 door zekeren BOTTINEAU op het eiland *Mauritius* de kunst beoefend werd om uit de wolken de aankomst van schepen te verkondigen, verscheidene dagen voor dat zij zich aan den horizont vertoonen, welke wetenschap men met den naam van *Nauskopie* bestempelde. Later bezaten ook FAILLAPÉ, Mad. DUFAILLY en Mlle RILOURDIN, allen op *Mauritius* woonachtig, hetzelfde vermogen.

Naar aanleiding hiervan vraag ik: 1°. Of men deze wetenschap ook nader heeft onderzocht? 2°. Welke in dat geval de gevolgen dezer nasporingen geweest zijn? — Of men het gemelde bedrijf voor louter bedrog te houden heeft? — Zoo niet, waaraan dan zoodanig vermogen toe te schrijven is? 3°. Of er ook behalve de genoemde personen, nog andere beoefenaars van die wetenschap zijn geweest?

H. W. K.

XXXIX. — *Huygens' „Oogentroost".* In de *Catalogus der Maatsch. van Nederl. Letterk. te Leyden*, I, bl. 237, lees ik: „*Eufrasia oogentroost* (door CONSTANTER), aan PARTHENINE, *bejaerde maeghd: over de verduystering van haer één coge* (oorspronkelijke uitgave), t'Amst. 1651, 8°., van C. HUYGENS aan TESSELSCHADE".

VAN KAMPEN, in zijne *Bekn. Gesch. d. Lett. en Wetensch. in Nederl.*, noemt PARTHENINA Mejufvrouw LUCRETIA VAN TRELLO.

Was nu die uitgave van 1651, zoo als de *Catalogus* vermeldt, de oorspronkelijke, dan zou het al zeer onwaarschijnlijk zijn dat HUYGENS TESSELSCHADE bedoeld had, daar zij in 1649 overleden is. Doch SCHELTEMA zegt, in zijne *Levensbeschrijving der dochters van* ROEMER VISSCHER, bl. 204, een druk gezien te hebben van 1647, te *Leyden* bij de ELZEVIERS met privilegie uitgegeven, waarin met eene oude loopende hand geschreven was, „nicht Maria Tesselscha salg^{er} overleet den 20 Juny 1649. Requiescat in pace". Na al hetgeen SCHELTEMA t. a. p. heeft medegedeeld, schijnt het dus niet meer twijfelachtig, dat HUYGENS voor TESSELSCHADE zijn *Oogentroost* bereid had. Op welken grond mag echter VAN KAMPEN eene andere genoemd hebben?

H. W.

XL. — *Nog een Dubois.* In het jaar 1704 moet zekere DUBOIS aan de Hollandsche regering eene som gelds hebben vermaakt na doode, met bepaling dat zij na 99 jaar aan zijne wettige erfgenamen zou terugkomen. Deze som zou 100 millioen guldens bedragen hebben. Ter verkrijging der teruggave zijn wel in 1804 en 1814 eenige pogingen door 's mans nazaten in het werk gesteld, doch heeft om zekere redenen de uitkeering tot nog toe geene plaats gevonden. Weet eenig Navorscher mij te zeggen, hoe deze DU BOIS of DUBOIS eigenlijk geheeten, en uit welk geslacht hij gesproten was? Voorts of bij eenig historieschrijver van de gezegde ondersteuning des vaderlands in den Spaanschen Successie-oorlog melding gemaakt is?

Eene volledige voorstelling van alle de geslachten of stammen der DU BOIS' zal wel immer moeijelijk, zoo niet geheel onmogelijk blijven. Ook steller dezes is door zijne moeder afstammeling van een DU BOIS, een „refugié", die zich tot behoud van zijn leven in 1685 herwaarts gered heeft.

J. H. VAN DALE.

XLI. — *Zwagerschap tusschen Hooft en Vondel.* „Tot dus verre is nog nergens vermeld geworden, dat HOOFT en VONDEL aan elkander door aanhuwelijking vermaagschapt waren; zulks blijkt echter uit eene geslachtlijst, bij een' beoefenaar onzer geschiedenis alhier (*Amsterdam*) berustende". Deze woorden, ontleend aan bl. 171 van het 1ste Deel der *Geschiedk. Beschrijving van Amsterdam* enz. door C. VAN DER VIJVER, hebben bij mij het verlangen opgewekt, om wat de stedebeschrijver beweert in 't licht gesteld te zien; waarom ik dan bij dezen de vraag opper naar eene

Digitized by Google

geslachtslijst, „waaruit blijke, in hoeverre werkelijk P. C. HOOFT, *Muiden's* beroemde Drossaard, en J. VAN DEN VONDEL, de Vorst onzer dichters, aan elkander door aanhuwelijking vermaagschapt waren?"

„Men paer die groote nageburen,
Wier Faem alle eeuwen zal verduren,
Zoo sta de Wysheit op 't altaer".
J. VAN DEN VONDEL.

A. AARSEN.

XLII. — *Nederlandsche Natuurkundigen.* Weten de Heeren Navorschers mij ook eenige berigten mede te deelen omtrent de geboorteplaatsen, de jaren en dagen van geboorte en sterven der volgende natuur-, schei- en werktuigkundigen, omtrent de betrekkingen door hen bekleed, den tijd wanneer zij die aanvaard hebben en de werken door hen uitgegeven? Zoodanige berigten zullen aangewend worden tot opluistering van den roem des Vaderlands.

VLACQ (ADRIAAN), den vervaardiger der *Logarithmentafelen*; GRAAF (ABRAHAM DE), den schrijver van *De geheele Meetkunst*; DEINSE (A. J. V.), te *Leyden*; BOUPPE, den Amsterdamschen scheikundige; GRONOVIUS, mineraloog te *Leyden* († 1777); CUTHBERTSON, werktuigkundige te *Amsterdam*; VARENIUS, geograaph te *Amsterdam*; BRUNINGS, die in 1816 te *Leyden* overleden is; BRUNINGS (CHRISTIAAN), overleden in 1805; BRUNINGS (CHRISTIAAN), overleden in 1826; KASTELEYN (J. G.), overleden in 1794; LEEUWEN (A. VAN), overleden in 1614; MARGGRAF (CL.), te *Leyden* overleden in 1687; — waar en wanneer zijn de zes laatste geboren? SCHULTZ (A. G.), scheikundige te *Amsterdam*, geboren in 1770? — wanneer gestorven? WERKHOVEN (T. V.), apotheker te *Utrecht*, geboren in 1772. X.

XLIII. — Kan iemand mij ook inlichting geven over den titel van het navolgende werk, of daarvan een geheel exemplaar of enkele deelen, ja zelfs enkele platen, laten zien, ter leen verschaffen of te koop aanbieden? Er is mij veel aan gelegen.

Tusschen 1657 — 60 moet er bij BLAEU te *Amsterdam* een werk verschenen zijn met Hollandsche, Hoogduitsche en Italiaansche stedengezigten, waarop van achteren eene Hollandsche of Latijnsche beschrijving gedrukt is. Het formaat zal iets kleiner zijn dan dat van den grooten Atlas, dus zoo als dat van den Atlas van JANSSONIUS. W. HOLLAR heeft voor dit werk verscheidene platen geleverd.—Vele der platen zelve zijn later (zonder beschrijving) op nieuw uitgegeven, en met het adres: F. DE WITT, gelijk nog latere afdrukken met dat van P. V. D. AA, voorzien.

FRED. MULLER.

XLIV. — *Het geslacht de Teligny.* Wie kan mij eene juiste opgave doen van de genealogie der Fransche familie DE TELIGNY, een van wier leden, CHARLES DE TELIGNY, zoon van LOUIS DE TELIGNY en gehuwd aan de dochter van den Admiraal DE COLIGNY, in den Bartholomeusnacht is omgekomen? Of wie wijst mij ten minste naauwkeurig aan waar die geslachtlijst te vinden mag zijn? Nog verlang ik door middel van DE NAVORSCHER te vernemen, of er geene aan dat geslacht verwante familiën, uit hoofde van den moord aan CHARLES DE TELIGNY bedreven, uit *Frankrijk* naar *Holland* gevlugt zijn om zich aan de gevreesde vervolging te onttrekken? — en voorts of er zich van die geslachten ook enkele in *Zeeland* hebben gevestigd, aldaar later ambten bekleed en zich met in die Provincie gezetene familiën vermaagschapt hebben?

X—Θ.

XLV. — *Kansel-Oppositie tegen Koning Lodewijk Napoleon.* Wie was de Predikant te *Vilpen* (dus lees ik in *Les Documents Historiques de* LOUIS BONAPARTE, doch waarschijnlijk zal het *Velsen* moeten zijn), die in het jaar 1809 voor Koning LODEWIJK geroepen werd, omdat hij op den kansel tegen de regering uitgevaren had? A. J. VAN DER AA.

XLVI. — *Mr. J. W. Campbell, gezegd Kumpel.* Mr. J. W. CAMPBELL, gezegd KUMPEL, gaf ten jare 1814 in het licht: *Iets uit de Amsterdamsche Gijzeling.* Nu vraag ik: 1°. Of deze dichter dezelfde is als JAN WILLEM KUMPEL, die op nog jeugdigen leeftijd in 1779 te Leyden *Mengelstoffen*, en in 1783 *Vaderlandsche Gedenkstukken* verschijnen deed? 2°. Om welke reden die man zich in 1814 te *Amsterdam* in de gijzeling bevond? 3°. Welke overigens zijne voornaamste lotgevallen zijn geweest?

A. J. VAN DER AA.

Antwoorden.

Het Monogram HR. (III.; bl. 94, Vr. 76). HR. is *denkelijk* de goudsmid HEINRICH REITZ — RIEZ of RITZ te *Leipzig*. Door hem is o. a. vervaardigd de penning ter eere van Keizer KAREL *den Vijfden* in 1537, voorkomende bij VAN MIERIS, *Hist. d. Nederl. Vorst.*, bl. II, bl. 466, N°. 1, die ook HR. gemerkt is.

Zie voorts over zijne kunstwerken: *Skizzen zur Kunstgeschichte der Modernen Medaillen Arbeit* von H. BOLZENTHAL (Berlin 1840), S. 137, alwaar eenige van zijne werken worden afgebeeld. Ook: *Sammlung berühmter Medailleurs und Munzmeister nebst ihren Zeichen*, Nurnberg 1778, S. 42, § 85, waar van twee kunstenaars van denzelfden naam, en wel als vader en zoon, gesproken wordt. Deze laatste leefde nog in 1614 en was Hertogelijk-Brunswijksche Medailleur. Zij teekenden hunne werken: HR., H*R., ook HRF (fecit? of filius?). W. D. V.

Bombarnersdach, Versworen Maendach (III.; bl. 94, Vr. 78). Wanneer men bedenkt dat het sedert onheugelijke jaren gebruikelijk is om op Paschen vuren te branden, — eene gewoonte op den huidigen dag nog in *Gelderland* vrij algemeen in zwang, — dan komt men er al ligt toe om voor *bombarners-*, *boombarners-*, d. i. *boombranders dag* te lezen, dag op welken men de Paaschvuren brandde, iets dat nog doorgaans op den tweeden Paaschdag gedaan wordt.

In verschillende oorden had de verwisseling der ambten op Paschen plaats, een gebruik dat nog lang in kerkelijke betrekkingen heeft stand gehouden en zelfs in sommige gemeenten nog heden voortduurt. — Degenen die in dienst traden zullen dus op *versworen Maendach* den eed hebben afgelegd, en van daar alzoo die benaming afkomstig zijn.

L. v. H.

Bombarnersdach. Versworen Maendach. Deze dag, dezelfde als *Koppermaandag*, waarover

Digitized by Google

reeds veel in DE NAVORSCHER is in het midden gebragt, ook *Flora's- of verloren Maandag* genoemd, viel in op den eersten maandag na Drie Koningen. Volgens O. VREDIUS, *Hist. Flandr.*, Tom. II, p. 347, zoude *versworen* hetzelfde zijn als *gesworen*, en dus den dag te kennen geven, waarop de nieuw gekozen magistraat beëedigd werd. Zie daarover ook VAN DE WALL, *Handvesten en Privilegiën van Dordrecht*, Dl. I, bl. 142, aant. (*a*) en de aldaar in de noot (1) en (2) aangehaalde werken, als V. MIERIS, *Charterb.*, Dl. II, bl. 18, ALKEMADE, *Dischplegtigheden*, BURMAN, *Utrechtsche Jaarb.*, Dl. II, bl. 303, en andere. *Bombancerdag*, van het Oud-Fransche woord *Bombance*, goede sier, brasserij, beteekent aldus een dag waarop men zich bijzonder te goed doet, iets waardoor ook meestal zijne viering gekenmerkt werd. V. D. N.

[L. v. H.'s en V. D. N.'s verklaring van *Versworen Maendach* heeft gewis beteren grond dan die van den Heer P. E. VAN DER ZEE, welke, met beroep op den zin van *verzweren = afzweeren* in HOOFT's *Nederl. Hist.*, Dl. V, bl. 280 en 297, deze uitdrukking vrij gedwongen omschrijft met „maandag, die niet meer onder de maandagen gerekend werd". — Dat overigens *versworen maendach* geen andere was dan *Koppermaandag*, blijkt uit de door V. D. N. aangevoerde schrijvers zeer duidelijk. De Heer V. D. ZEE wil voorts *bombarnersdach* in verband gebragt hebben met *bommen = een sterk geluid geven*, of met *bombarda* (van *bom* en *barnen*) = een *brandende bommer*, zoodat het eigenlijk een dag zou te kennen geven, waarop het heet pleegt toe te gaan, waarop de luidruchtige vrolijkheid naauwelijks palen heeft.]

Kabouter- en Aardmannetje (III.; bl. 95, Vr. 79). *Kabouter.* »Het woord is verbasterd van *gebolder*man, dat is *gestommelmaker*. *Bolderen* is *stommelen*. Men kon 't echter t'huis brengen tot de Κόβαλοι waarvan SUIDAS, en ARISTOFANES Scholiast, zijnde boze en dartele kwelgeesten uit BACCHUS gevolg, en ook tot de *Coboli* van de Schlavonen en de *Coblined* of *Cobilined* der Armoriken, die de Gobelins der Franschen zijn. — De Duitschers zeggen *Kobold*". BILDERDIJK, *Verkl. Geslachtl. der Naamw.*, Dl. II, bl. 21.

»*Kaboutermanneken* is *kabouder-*, of *kaboldermanneken*, van *bauderen*, *bolderen*, voor *gebulder maken*. De ouden zeiden ook *bulleman*, en *bullebak*. Dit zal zijn *bulderman*, *bulderbak*, hetzelve met *kabouterman*. De aaloude Duitsche Franken schreven *ka* voor *ge*. B. v. *karuste* was *geruste*, *kasuannen*, *gezoenen*, voor *verzoenen*. Want men zeide dat deze duivelmannekens een gebolder of geraas maakten. Daarvan heeft ook een *bolderwagen* dien naam. De ouden hieten ze ook *boldergeesten*, of *buldergeesten* en *poutergeesten*", enz. C. TUINMAN, *Fakkel der Nederduitsche Taale*, bl. 161.

Zie verder over de *Kabouters* en de beteekenis van hunnen naam, welke aldaar evenwel met de hier opgegevene overeenstemt: Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH, *Nederl. Volksoverleveringen en Godenleer*, bl. 188 en 191; N. WESTENDORP, *Over de Noordsche Mythologie*, bl. 179 en vv.; D. BUDDINGH', *Over het Westland*, bl. 94—96 en 119; J. CLARISSE, in de *Nieuwe reeks van Werken van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leyden*, IV.; bl. 218, welke zegt: »*Cobbouden* (*Cobbouten*, *Rubouten* (voor *Ribauden?*)), anders *kobolden*, *kaboutermannetjes*".

Als eene proef hoe zeer de afleidingen kunnen uit-een loopen, schrijf ik nog uit, wat het *Etymologisch Handwoordenboek der Nederd. Taal* van J. L. TERWEN op het artikel *kabouter* heeft:

»*Kabouter*, hoogd. *kobold*; fr. *gobelin*; middell. *gobelinus*, *covalus*; gr. *kobalos*; eng. *goblin*, *hobglobin*. Volgens KALTSCHMIDT verwant aan *kapoen*, *ham*, *houwen*, *hamel*, *kappen*, *kaauwen*; sanskrit. *cap*, verbreken, verminken; fr. *couper*; eng. *chop*. De verminkte, de misvormde dwerg, het aardmannetje, de berggeest, een kleine knaap, enz." Zoude men hier niet wat al te veel omgehaald hebben?

Op de vraag: »heeft het woord *kaboutermannetje* dezelfde beteekenis als het woord *aardmannetje?*" meen ik in zoo verre »ja" te kunnen antwoorden, als de kabouters tot de aardgeesten behooren, waarom dan ook de Heer L. PH. C. VAN DEN BERGH t. a. p. schrijven zal: »de Aardmannen *of* Kabouters".

Overigens is *Aardgeesten* of *Aardmannen* de algemeene benaming van de *Dwergen*, de *Guurkens*, de *Kabouterkens*, de *Alfen*, de *Wichten*, de *Witte Wiven*, de *Trolden* of *Drolden*, enz. enz. enz. J. J. WOLFS.

[De plaats uit BILDERDIJK'S *Geslachtlijst* werd hier ook door H., die uit TERWEN'S *Handwoordenboek* door J. H. VAN DALE medegedeeld.]

Kabouter- en Aardmannetje. Voor dezelfden schijnt Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH ze te houden in zijne *Nederlandsche Volksoverleveringen en Godenleer*. Na op bl. 72 ald. de verschillende soorten van geesten geklassificeerd en de dreutels, keutels, drollen, *kabouters*, eunjers, urken, en molikken tot de aardgeesten van het dwergensoort gebragt te hebben, herinnert hij nog, bl. 188, dat de urken of hurken van het vrouwelijk geslacht, en de aardmannen *of* kabouters van het mannelijke zijn, beiden zwart, klein en leelijk.

Uit CLARISSE (*Natuurkunde van het geheel-al*, bl. 218) voeg ik er nog bij, dat de kabouters roode hoeden dragen en wel geen groot leed doen, maar, bijzonder op schepen hun spel drijvende, alles om den mensch te plagen in rep en roer stellen. 't Zijn echte plaaggeesten; doch er schijnen ook goedaardige, behulpzame kaboutermannetjes gedacht te zijn. Ja, DE VRIES (*Ware-nar*, aant. bl. 200) beweert dat onze voorouders ze voor huisgoden hielden, die geloofd werden voor den bewoner zorg te

Digitized by Google

dragen en hem dikwijls in moeijelijke zaken behulpzaam te zijn. »Doch later", — vervolgt hij — »nadat het licht der Christelijke godsdienst hier te land was opgegaan, zijn de kaboutermannetjes, even als alle andere goede geesten, in de algemeene achting diep gezonken. Wel bleef de gedachtenis aan hen levendig, maar men maakte er voortaan belagchelijke dwergjes van, die, ofschoon in den grond onschadelijk, de menschen in spookverschijningen schrik poogden aan te jagen".

't Woord moet afgeleid worden van het Hoogd. *kobold*, waarover de vrager het eerste het beste Duitsche etymologicon kan raadplegen. CONSTANTER.

Kabouter- en Aardmannetje. Het komt mij voor dat de *kabouters* of *kobolde*, zoo als de Duitschers ze noemen, oorspronkelijk minder voor geesten golden met welke men aardigheden kon hebben, of die den eenvoudigen onderscheidene poetsen speelden, maar dat zij van meer volstrekt kwaadaardigen inborst werden gedacht. Naderhand hebben ze zich echter in 't volksgeloof verbeterd, of zijn ze bekeerd geworden, en met de meer onschuldige *aardmannetjes* op eene lijn geplaatst, met dit onderscheid, dat de *kaboutermannetjes* zich doorgaans aan eenig huis en familie hechten en de *aardmannetjes* zich in heuvels, holen, spleten van bergen, enz. ophouden. Een bewijs voor mijn gevoelen meen ik dáárin te vinden, dat de *kabouters* niet alleen vroeger in éénen adem met de duivelen (dæmonen) genoemd en als booze geesten in de lucht verplaatst werden, (zoo kent Broeder GERAERT, (XIVde eeuw), hen als luchtgeesten; zie Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH, *Proeve van een Krit. Woordenb. der Nederl. Mythologie*, sub voce *kabouters*), maar dat ook nu nog in sommige streken van *Duitschland*, *kobold* en *draak* van dezelfde beteekenis zijn. Zoo (volgens A. KÜHN en W. SCHWARTZ, *Norddeutsche Sagen*, *Märchen u. Gebräuche*, S. 420, folg.) zegt men in *Ballenstädt*: »Der Kobold oder Drachen ist eins"; te *Mellen* in de *Altmarkt*: »Der Kobold zeigt zich am Himmel als ein feuriger Streifen"; te *Sachsenburg* bij *Oldisleben*: »Der Kobold bringt dem der ihn besitzt Glück; der Drache führt einem allerhand zu, als z. B. Rahm, Käse u. s. w.; ihm muss man sich mit eigenem Blute verschreiben." — Wie denkt hier niet aan den booze, die op de Luneburger heide *fûrdråk* of *lütche ôle* wordt genoemd? Van daar dan ook, dat de *kobold* dikwijls voorkomt onder de gedaante van een oud mannetje met een zeer langen baard.

De gewone afleiding van het woord is uit het Grieksch. Zoo bij KILIAEN: »*Kaboutermanneken*, κόβαλος, dæmon imitator hominum, Ger. *kobel*, Gal. *gobelin*". Het woord komt dikwijls bij ARISTOPHANES voor in den zin van: *schelm*, *guit*, door den Scholiast (ad *Plutum*, vs. 279) uitgelegd van zekere »dæmones Dionysiaci impostores": κόβαλοι δαίμονες εἰσί τινες σκληροὶ περὶ τὸν Διόνυσον ἀπατεῶνες. — Eene betere afleiding schijnt tot hiertoe nog niet gevonden te zijn.

Bij V. D. BERGH, t.a.p., vindt men een paar verhalen van de *kabouters* en *aardmannetjes*. Het volksgeloof weet er zoo vele aardigheden van te vertellen, dat men gemakkelijk een heel boekdeel met hunne feiten en verrigtingen zou kunnen vullen. Gewoonlijk komen zij in Nederlandsche en Belgische sagen voor als dienstdoende huisgeesten, die de menschen gaarne bijstaan en helpen, en sommigen in 't bijzonder begunstigen. Zie J. W. WOLF, *Niederländische Sagen*, S. 576. Volgens KÜHN en SCHWARTZ, l. l., worden ze ook op de schepen aangetroffen. In *Hamburg* en *Oost-Friesland* zegt men: »Der *Klabautermann* sitzt unter der Ankerwinde und ist ein kleiner Kerl mit gelben Kniehosen, Reiterstiefeln, grossem feuerrothen Kopf, weissem Barte, grünen Zähnen (dit herinnert aan de Groningsche aardmannetjes, die in 't groen gekleed zijn) und spitzem Stute. Wenn ein Schiff verderben soll, so hört man den *Klabautermann* unruhig die Leitern auf- und abstiegen und auf dem Ragen mit dem Tauwerk klappern oder im Schiffsraum lärmen, so dass die Mannschaft dann das Schiff je eher je lieber verlässt".

Eenige bijzondere namen dier hulpvaardige, maar toch hoogst prikkelbare geestjes zie men bij V. D. BERGH, l. l. Zij worden in Duitschland ook genoemd: *unerêrdsche*, *querje*, *querxe*, *êrdske wichter*, *ôlkers*, *aulken*, *bergmänkes*, *bargmünjes*, enz. Zie KÜHN en SCHWARTZ.

J. R. EILERS KOCH.

[Ook V. D. N., die vooral WEILAND heeft aangehaald, stelt het onderscheid tusschen de *kabouters* en de met hen gelijksoortige *aardmannetjes* meerendeels dáárin, dat het oude bijgeloof aan genen allerlei huisselijk dienstbetoon plagt toe te schrijven, maar dezen eene onderaardsche verblijfplaats aangewezen en daarmede verwante verrigtingen opgedragen had. „*Kaboutermannetjes*", zegt *, „zijn grappenmakers of kwelduiveltjes, die 't zoo kwaad niet meenen, maar veel van eene aardigheid houden". „It implies the notion of a playful, merry, droll, harmless spirit". DOUCE's *Ill. of Shakesp.*, I, p. 392".— „*Aardmannetjes*", vervolgt hij, „zijn minder onschuldig en kwellen om te kwellen. Vooral was 't hun in vroeger tijd opgelegd onderaardsche schatten te bewaren. Vgl. EDWARD TEUTON, *Certaine secrete Wonders of Nature*, A⁰. 1569: „There appeare at this day many strange visions & wicked spirites in the metal mines of the great Jurke. In the mine at *Anneburg* was a metal sprite which killed twelve workmen, the same causing the resie to forsake the myne albeit it was very riche". Vgl. de *Aanteeken.* op SHAKSPEARE, *King Henry IV*, a. 4, sc. 3: „A hoard of geld kept by a devil". Even zoo vind ik in *De wonderlycke Reyse van* JAN VAN MANDEVYL (te Utrecht gedrukt bij de Wed. van J. VAN POOLSUM, Boeckverkoopster tegen over 't Stadthuys, 1707), op bl. 51: »In de aerde van de goud-bergen wassen te gader kleyn mannekens en wijfkens, en groeijen van den dauw des Hemels", enz. Aardmannetjes zijn dus eigenlijk verraderlijke

Digitized by Google

wezens, aan den duivel vermaagschapt; somtijds speelt de duivel zelf voor een. Vgl. de noot in W. SCOTT's *Marmion*, Inl. tot canto 6. Daar zij in langen tijd niet gezien zijn, begint men ze verbeterd van gedrag te gelooven, en worden ze thans voor even lieve en grappige kereltjes gehouden als de steeds onschuldige *kabouters*. De noten tot SCOTT's *Lady of the lake* bevatten veel belangrijks over dit onderwerp" (*).

Z. W. v. S. bragt het met den dwergenaard der *kobolden* in verband, dat zij hunnen naam gegeven hebben aan de tuimelaars onzer kinderen, een uit vlierpit gemaakt speeltuig, aan den voet voorzien van een stukje lood (of eenig kwik), waardoor het, op 't hoofd geplaatst, zich van zelf weder opригt: iets hetwelk in *Duitschland* de zegswijs: „Kobold schiessen", voor „over het hoofd tuimelen", in zwang heeft gebragt".

De Heer P. E. V. D. ZEE herinnerde ons de plaats in de *Natuurkunde van 't Geheel-al* (van de XIVde eeuw), over de verschillende soorten van aardgeesten, zoo als die voorkomt bij Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH, *Nederl. Volksoverlev. en Godenleer*, bl. 191.

Duvele, die syn in die lucht,
En doen den menschē dikke vrucht,
Si coemen oec wel maken vier,
Dat ons vlam̄en dunct seinen hier,
Dat si scieten onderlinghen
Daer seghet men af vele dinghē.
Nachtridders heten si
En syn Duvele, ic seg di,
Haghedissen en varende vrouwē,
Goede kinder, in goeder trouwe
Coubouten, *Alven*, *Nickers*. *Maren*
Die hem s morgens openbaren
Ende comen halen vier
Maren heten wise hier
Minne! Het syn Duvele alle
Die ons gherne brochten ten valle.

Zie VAN WIJN, *Hist Avondst*, bl. 805.]

Pictau (III.; bl. 95, Vr. 80). 't Is wijn van *Poitiers*, oudtijds *Pictavium*, nu de hoofdstad van het Departement der *Vienne*. Thans wordt er weinig wijn uitgevoerd, maar die meerendeels tot brandewijn gestookt. In den tijd waarvan REIGERSBERG spreekt, was de wijn van *Poitiers* zeer gezocht en *Zierikzee* eene der voornaamste stapelplaatsen van Nederland en de omliggende landen. V. O.

[Niet anders V. D. N., die zich ook beroept op de *Handvesten en Octroyen der stede Vlaardingen*, bl. 69, noot 4, en bl. 343, alwaar *Gaverengert* of *Petau* ook *Petouwe* genoemd wordt.]

Haar uit den put van 't Oudemannenhuis te Amsterdam (III.; bl. 95, Vr. 81). *Haar* beteekent hier eenvoudig niets anders dan *hair* (*poil*). — Wij verwijzen onzen vriend .. R. E. o. a. naar COMMELIN, *Beschr. van Amsterdam*, IIIde Boek (Dl. I, bl. 153), waar hij zal zien dat op den vierden, vijfden en zesden dag der graving, ter diepte van 82 voeten en meer, »*hair*, met klei en schelpen vermengd", gevonden werd. C. & A.

Graaf (III.; bl. 95, Vr. 82). De vraag naar den oorsprong van dit woord is hoogstmoeijelijk te beantwoorden. DU CANGE leidt het af van *gaer-haef*, d. i., volgens hem, een *geld-* of *goed-heffer*, fiskaal; BILDERDIJK (even als TUINMAN) van *grauw* = *grijs*, omdat de Graaf onder de oudsten van het volk werd gekozen; GEILER VON KEISERSBERG van 't Lat. *gravis*, even als *baron* van *βάρος*; J. GRIMM van *râvo*, d. i. balk, dak (*roef*), 't geen dus ook *huis* heeft kunnen beteekenen en waaruit alzoo een woord *gi-râvo*, d. i. *huisgenoot* (= *comes*) kon ontstaan. MÜLLER, in zijn werk: *Der lex Salica Alter u. Heimat*, veronderstelt uit het afgeleide woord *griffel* en het Goth. *gagrêfts* het bestaan van een sedert verdwenen wortelwoord *graben*, dat *schrijven* (Gr. *γράφειν*) zou beteekend hebben, zoodat de Graaf oorspronkelijk de geheimschrijver des Konings was. IHRE eindelijk wijst op het Noordsche en Oud-Hoogd. werkw. *reffa*, *reffen*, *refsa*, *rafsen*, d. i. tuchtigen, straffen, en beroept zich op het A. S., dat niet alleen den vorm *gerêfa*, maar ook 't enkele *refa* en *reve* kent. Best zou deze afleiding strooken met het oorspronkelijke ambt van de gouw-graven, die in naam hunnes meesters regt spraken en regt oefenden in hunne gouwen. Zie dit alles uitvoeriger bij G. D. FRANQUINET, in het *Belg. Museum* van 1846, bl. 37 v.v., die er bijvoegt, dat de Angel-Saksen 't woord *rapa*, de Denen *rep* en de IJslanders *hreppr* gebruiken, als zij van een distrikt spreken. — Ziedaar aanleiding genoeg om nog eens weder op eene andere wijs het betwiste woord te verklaren!

CONSTANTER.

Graaf, *Graphio*, *Grafio*, *Gravio*, ook wel *Grapho*, in de Angelsaksische wetten *Greve*. De afleiding van het woord is onzeker; welligt van *grau* = *oud*, zoo als van *senior*, *seigneur*. Zie MEYER, *Institut. Judic.*, T. I, p.81, en de aldaar aangehaalde *Allgemeine Hallische Literatur-Zeitung*, Nov. 1817, N°. 269. De plaats uit de Angelsaksische wetten, door MEYER bijgebragt, en welke eene ongerijmde etymologie van het woord *Greve* zou bevatten, komt mij voor geene afleiding, maar slechts eene omschrijving van de magt van den Graaf in te houden.

Waarschijnlijk is de waardigheid van Graaf bij de Germanen ouder dan die van Koning; en TACITUS had die (denkelijk) op het oog, waar hij van de »principes" der Germanen gewag maakt. In de Salische en Ripuarische

---

(*) Dit berigt van * gaf hem nog aanleiding tot de volgende vragen: „In VAN VLOTEN's *Verzameling van Nederl. Prozastukken van* 1229 — 1476, lees ik op bl. 89 „van eener vrouwen die gheeyert op een heylighe dach ter kerken ghene; doe si naecte die doren der kerken, doe sach die priester die ommeghene wiwater te gheven, hoe dat duvelen, als cleyne swarte *moermannekyns* spronghen after op deser vrouwen clederen". Zijn die *moermannekyns* andere dan *aardmannetjes*? en wordt deze benaming nog gebezigd?

wetten komen de *Grafiones* voor, en bij alle volken van Germaanschen oorsprong vindt men hen onder denzelfden naam weder. Over den omvang der hun toekomende magt; of tusschen hen en de *Comites* eenig onderscheid bestond, zoo als sommigen willen, dan wel of *Grafio* en *Comes* slechts verschillende woorden zijn om hetzelfde uit te drukken, zoo als anderen op zeer aannemelijke gronden staande houden; of zij de eerste ambtenaren onder de Fransche Vorsten waren, zoowel met militaire als met regterlijke magt bekleed; en hoe later de naam van *Graaf* diende om ook ambtenaren aan te duiden, die met een bijzonderen tak van beheer werden belast, zoo als: *Markgraven*, *Dijkgraven*, *Watergraven*, *Burggraven*, *Mougraven*, *Pluimgraven*, enz.: over dit alles zal PHILOGRAMMATOS in het breede narigt kunnen vinden bij MEYER, t. a. p.; RAEPSAET, *Analyse de l'origine et du progrès des droits des Belges et Gaulois*, in zijne *Oeuvres compl.*, T. III, p. 308 sqq.; DEUTZ, *Verhandeling over den oorsprong der Regtbanken*, in *Academ. Verhandel.*, Dl. II, bl. 16 en volg., en vooral bij VON SAVIGNY, *Geschichte d. R. R. im Mittelalter*, Th. I, S. 223—246. L.

Graaf. Dat in dit woord de beteekenis ligt van iemand welke over iets gesteld is, blijkt uit den waarschijnlijken grondvorm zoo wel als uit de Latijnsche vertaling er van. WEILAND, in zijn *Beknopt Nederduitsch Taalkundig Woordenboek*, Dl. II, bl. 163, zegt dat misschien de gissing van IHRE de waarschijnlijkste is, die het van het oude woord *reffan* afleidt, dat »straffen, tuchtigen" beteekende. In het middeneeuwsch is het *grafio*. Ten einde de beteekenis van het woord *graaf* een weinig toe te lichten, wenschte ik eerst in het bijzonder over het woord *comes*, en daarna over het woord *graaf* zelf het een en ander in het midden te brengen.

Zeer dikwijls, onder anderen ook door WEILAND, wordt *comes* beschouwd als de vertaling van *graaf*. Maar zoude het niet veeleer het synoniem zijn? Het is waar: *comes* komt bij oude Latijnsche schrijvers in geene andere beteekenis voor dan »medgezel"; maar zijne andere beteekenissen zijn toch ontstaan toen het Romeinsche rijk nog in volle kracht was. FURETIÈRE in zijne *Dictionnaire*, en vooral de *Encyclopédie*, geven eene menigte waardigheden op, waarin het woord *comes* voorkomt. Er bestaan daaromtrent twee gevoelens. Volgens het eerste zou de genoemde waardigheid opklimmen tot de tijden van AUGUSTUS; volgens het andere tot die van HADRIANUS. Zij welke het eerste omhelzen, beweren dat AUGUSTUS eenige Senatoren aanstelde om hem op zijne reizen te vergezellen en zoo noodig van raad te dienen. Zij voegen er bij, dat GALLIENUS het ambt dier *comites* ophief, en den Senatoren verbood naar het leger te gaan, en dat de volgende Keizers geene *comites* namen. Zij welke het tweede gevoelen voorstaan, beweren dat de *comites* hofbeambten waren, die nooit van den persoon des Keizers weken, en onderscheiden werden in *comites* van den eersten, tweeden en derden rang. In de tijden van het Gemeenebest werden de Tribunen, Praefecten, enz. *comites* genaamd, welke de Proconsuls en Propraetors naar hunne wingewesten vergezelden. Onder eenige Keizers was het woord *comes* meer een bewijs van dienstbaarheid dan van waardigheid. Het was eerst onder CONSTANTINUS, dat men met den titel van *comes* eenige bepaalde waardigheid bedoelde. EUSEBIUS meldt dat de *comites* in drie klassen verdeeld werden. Zoodra *comes* een eertitel geworden was, werd hij door velen begeerd. Al deze *comites* baren den regtsgeleerden schrijvers, welke er melding van maken, veel moeite. Men zie hierover o. a. GIBBON.

Nadat het Romeinsche rijk hoe langer zoo meer verviel, en de Franken allengs *Gallia* veroverden, behielden hunne vorsten, volgens FURETIÈRE en de *Encyclopédie*, i. v. *comte* de titels welke aan het hof der Keizers in gebruik waren, hoewel zich in *Gallia* geene *comites* bevonden. Van hier is het Fransche *comte* afgeleid, hetwelk aanvankelijk dezelfde beteekenis had. Zoo treft men aan de volgende waardigheden: *comte palatin*, *comte du palais*, *comte de l'étable*, die naderhand genoemd zijn, de eene: *le grand maître de la maison du roi*, en de andere: *le connêtable*. »Les comtes", lezen wij, »étaient des officiers du premier ordre, constituez pour juger dans le palais du roi les affaires de la plus grande importance et qui se portaient immédiatement dèvant le roi, comme celles qui regardaient la personne du roi, son domaine, ou le royaume en général". De landvoogden der Frankische Koningen verkregen almede den titel van *comte*. Er waren onder hen twee rangen. Zij welke in provinciën het regt uitspraken en regeerden, waren de gelijken van de Hertogen, die insgelijks provinciën bestuurden, en stonden hooger dan de *comtes*, welke in de steden dezelfde betrekking uitoefenden. Na den tijd van KAREL VIII werd de waardigheid van *comte* geheel een eeretitel, en werden de *comtés* onderscheiden in *comtés pairies* en *comtés honoraires*, waarover FURETIÈRE in het breede handelt. Vóór de omwenteling van 1789 behield, in sommige omstandigheden, *comte* zijne oorspronkelijke beteekenis, dat is: de uitoefening eener betrekking. Een voorbeeld van Graven in de middeneeuwen zonder bepaald gebied vinden wij o. a. in WALA, die in het begin der IXde ceuw leefde. Het zij in het voorbijgaan gezegd, dat over

Digitized by Google

dien zeer verschillend beoordeelden man de Zwitsersche Hoogleeraar VULLIEMIN als apologeet optreedt, in een aan hem gewijd hoofdstuk in de historische proeve, getiteld *Chillon*, te *Lausanne* in 1851 uitgegeven.

Dezelfde beteekenis als *comte* bezaten ook de woorden *graaf* en *earl*. Gelijk PHILOGRAMMATOS te regt aanmerkt, ontwaart men in *dijkgraaf*, *pluimgraaf* enz., dat in het woord *graaf* de eene of andere handeling ligt opgesloten. In het breede spreken hierover HOOGSTRATEN en KOK i. v., naar wier bekende Woordenboeken op het woord *graaf* wij den lezer verwijzen, gelijk mede naar E. BUYS, *Nieuw en volkomen Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen*, Dl. IV, bl. 621.

Het Engelsche woord *earl* duidt in sommige verbindingen hooge betrekkingen aan, even als de andere adellijke titel: *lord*. Wij lezen b. v. van eenen *Earl-Marshal*, een der hoogste dignitarissen van *Engeland*, van eenen *Lord High Chancellor*, *Lord Privy Seal*, enz.

Over *earl*, Deensch *earlus*, Angel-Saksisch *earldorman*, raadplege men de *Encyclopédie*, T. XI, p. 508—509, 8°. uitgave. Hoewel de Normandische veroveraars het woord *count* in *Engeland* trachtten in te voeren, is echter het woord *earl* er meer in gebruik gebleven. *Count* wordt voor Graven in vreemde landen gebezigd.

C. A. C.

[Over den oorsprong en de beteekenis van het woord *Graaf* verwijst A. & A. naar de *Beschrijving van de stad Grave en Lande van Cuyck*, door D. PARINGET; P. E. VAN DER ZEE naar TUINMAN, *Fakkel der Nederd. Taal*; J. SCHREUDER naar E. BUYS, *Woordenb.*, Dl. IV, bl. 621, en VELIUS, *Chron. van Hoorn*, bl. 27; THEODORIK naar de *Korte Verhandeling over de oude Batavieren*, door D. DE LANGE, en VAN HEMERT, *Hollandsche Graven*, bl. 9; E. A. P. naar SCHELTEMA, *Geschied- en Letterk. Mengelw.*, Dl. III, St. II, bl. 69, en de *Boekzaal* voor Julij 1813, bl. 53—55;] [naar BILDERDIJK'S *Geslachtlijst der Naamw.*; C. W. BRUINVIS naar het *Woordenboek der Zamenleving*, en LUD. SMIDS, *Schatkamer der Nederl. Oudheid*; en J. H. VAN DALE naar TERWEN'S *Etymolog. Handwoordenb.*, uit welke bron, naar het schijnt, ook P. N. zijn ingezonden berigt voornamelijk geput heeft. — Het is vreemd, dat in het *Woordenboek* van NIEUWENHUIS noch in het *Aanhangsel* het woord *Graaf* is opgenomen.]

Het oog eener naalde (III.; bl. 95, Vr. 83). De verklaring door den vrager geopperd is volstrekt niet nieuw. O. a. herinner ik mij ze voor langen tijd gelezen te hebben in BURDEN'S *Oriental Customs*, een boek waarin vooral getracht wordt, de kennis der zeden en gewoonten van de tegenwoordige bewoners van *Palestina* en *Arabië* dienstbaar te maken tot het regte begrip van duistere plaatsen in onzen Bijbel.

Ik ben op dit oogenblik niet in de gelegenheid om de plaats na te slaan, maar, voor zoo ver ik mij herinneren kan, werd daar geen melding gemaakt van *twee* poorten, een kleinere naast een grootere. Waartoe een groote poort als die nooit geopend wordt?

Het oog eener naalde. Heeft de vrager te regt de oude verklaring verworpen, waarbij men ter opheldering van *Matth.* XIX : 24, *Marc.* X : 25 en *Luc.* XVIII : 25, zich beriep op de overeenkomst tusschen *kemel* en *kabel* in het Grieksch: — ik meen dat de nieuwe door hem opgegevene uitlegging op geenerlei grond steunt. De uitdrukking is zuiver spreekwoordelijk, om op de sterkste wijze iets onmogelijks te kennen te geven. Wel is het waar, wat VAN OOSTERZEE (*Leven van Jezus*, Dl. II, bl. 813 in de noot) zegt: »Het oog der naald wordt als de poort *gedacht*; waardoor de kemel in de stad moet komen",—maar daaruit volgt geenszins het bestaan van zulke kleinere poorten of *naalde-oogen*, als de vrager onderstelt en wel te vergeefs in eenige reisbeschrijving zal zoeken.

CONSTANTER.

Het oog eener naalde. Dat men *Marc.* X : 25 in plaats van *kameel* zou mogen lezen: *kabel*, is een reeds lang verworpen gevoelen. Men zie VORSTIUS, *De Adagiis N. T.*, p. 12 sqq.; KUINOEL, *ad Matth. XIX* : 24; CRAMER VON BAUMGARTEN, *Bijdragen tot verklaring van het N. T.*, Dl. I, bl. 334, die hetzelfde spreekwoordelijk gezegde in de *Koran* aanwijst, Sur. VII : 37. De nieuwe, door den vrager opgegevene verklaring, die mij vreemd is, zal wel tot de uitlegkundige curiositeiten behooren, daar de Zaligmaker en de Joden toch niet kunnen gedacht worden van onderstelde gebouwen, die *naalden-oogen* zouden genoemd zijn, het spreekwoord ontleend te hebben. In de *Talmud* vindt men veeleer de uitdrukking dat een *olifant* niet kan gaan door het oog eener naald.

E. A. P.

[Ook P. E. VAN DER ZEE omhelst die verklaring van 's Heeren gezegde, waardoor κάμηλος gehandhaafd wordt tegen κάμιλος en het oog eener naald in de letterlijke beteekenis opgevat. Hij beroept zich daarbij op VAN DER PALM: „Als de Joden iets onmogelijks voorstellen, gebruiken zij steeds zulke onbegrijpelijke uitdrukkingen". — Voorts op VAN HEYNINGEN: „Hier vinden wij een spreekwoord bij de Joden zeer gewoon; dikwijls verwisselen zij *kemel* met *olyfant*". Op BURDEN'S *Oriental Customs*: „Soortgelijke uitdrukking, waardoor het onmogelijke wordt aangeduid, vindt men in onderscheidene Joodsche spreekwijzen. Zoo zeggen zij: „In *Medië* danst een *kemel* in eene *rabe* (eene vochtmaat die ongeveer drie mengelen houdt)". Niemand ziet ooit een gouden palmboom, noch een *olyfant die door het oog eener naalde gaat*". — Op de *Koran*, Sura VII : 37: „De goddelooze, die in zijne stoutheid onze leer van valschheid beschuldigt, zal de poorten des Hemels gesloten vinvinden, en zal daar niet binnen gaan, voor dat een kemel door het oog eener naald gaat. Alzoo is het, dat wij de goddeloozen zullen loonen".]

Wapensmids Gildepenning (III.; bl. 95, Vr. 84). Indien de Heer VAN DE LAAR verlangt te weten, of er nog Gildepenningen voorkomen geheel *gelijk* aan den zijnen, of aan den

Digitized by Google

bij den Heer VAN ORDEN afgebeelden — dan moet ik hem het antwoord schuldig blijven. Maar bedoelt hij, of iemand nog andere gildepenningen kent, dan kan ik er een aanduiden afgegeven door de Vereeniging van »Batavische Kuypers", gesneden uit een dun stuk geel koper en ruw gegraveerd. Op den eenen kant leest men: 1808 15 augustus BERNARDUS ALBERDINGK Mr. Kuijper; de andere kant vertoont een kuiperspasser en dissel, omgeven van een paar lauwertakken. ALB. TH.

Wapensmids Gildepenning. Van de Gildepenningen, door den Heer VAN DE LAAR bedoeld, zullen ongetwijfeld vroegere voorkomen dan van het jaar 1763; de bewerking schijnt ten minste op ouder datum heen te wijzen. De namen der houders en de jaarcijfers immers werden op de keerzijde ingesneden, zoo dikwerf nieuwe broeders in het gild kwamen. VAN ORDEN zegt, dat het smids- en zwaardvegers-gilde een der oudste te *Amsterdam* was, en eene kapel met altaar in de Oude Kerk bezat. C. W. BRUINVIS.

Maerten Thyssen (III.; bl. 95, Vr. 85). LABORANTER kan ik geen voldoend antwoord geven. Buiten twijfel is hij bekend met hetgeen omtrent dien Zeeuwschen vlootvoogd, later Baron VAN ANCKERHELM, bij P. DE LA RUE, *Heldhaftig Zeeland*, bl. 257 en volgg., gevonden wordt. Ik bezit van hem een eigenhandigen brief, gerigt aan Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit van *Zeeland*, gedagteekend: *Vlissingen*, 1°. Augusti 1642.

Onder mijne aanteekeningen vind ik de volgende nota:

MAERTEN VINCK *de Oude* en JANNETJE BEUKER.

MAERTEN VINCK en ANNA SIX.	MYNTJE VINCK en JAN RUDOLFS ALMA.
JOHANNA VINCK en JAN THYSSEN.	CORNELIA RUDOLS ALMA, trouwt Mr. HARMEN VAN KLENCK VAN ODESSE, in leven Advoc. Fiscaal van *Ned. Indië*; zij stierf te *Batavia* 1704.
JACOB (sic) THYSSEN, Vice-Admiraal, + te *Amsterdam* 27 Febr. 1703.	N. THYSSEN (*), wiens dochter
	FRANCINA THYSSEN, gehuwd met N. DE VYTER, in *Zeeland*.

»Over de nalatenschap van bovenstaanden JACOB THYSSEN zijn procedures gevoerd, die eerst in 1710 zijn geëindigd, toen, bij arrest van het Hof van *Holland* en *Zeeland* van den 16den Jan. van dat jaar, zijne goederen zijn toegewezen aan de erfgenamen van CORNELIA RUDOLFS ALMA".

Bij de Griffie van dat Hof zou men kunnen nazien, wat er van die zaak is, en aldaar waarschijnlijk bijzonderheden omtrent de familie THYSSEN aantreffen. C. & A.

(*) Uit den afloop van het proces vermoed ik, dat deze N. en JACOB geen broeders, immers geen volle broeders waren.

Maerten Thyssen. Van dezen dapperen en vermaarden Zeeuw bestaat een portret van tamelijke grootte. Ik heb het in 1852 gezien, toen in de *Middelburgsche Courant* van den 22sten Junij van dat jaar was aangekondigd: »Uit de hand te koop het originele portret van den vermaarden Admiraal MAERTEN THYSSEN, wiens heldendaden men beschreven vindt in P. DE LA RUE'S *Heldh. Zeeland.* Hetzelve is, op doek geschilderd en in houten lijst, te zien en te bevragen bij J. M. HENDRIKSE, Lange Noordstraat".

Het portret is niet verkocht, maar de eigendom gebleven van den Heer C. DE FEIJTER, destijds banketbakker te *Middelburg*, doch sedert naar *Poortvliet* vertrokken, en thans woonachtig bij zijnen schoonzoon, den Heer A. C. VAN RIJSSEL, Heel- en Verloskundige aldaar. MAERTEN THYSSEN was, volgens P. DE LA RUE, *Heldh. Zeeland*, te *Vlissinjen* geboren. Zijn geboorte- en sterfjaar zijn mij niet gebleken. P. FRET.

[L. verwijst mede naar het genoemde werk van DE LA RUE.]

De Satan met paardenpooten (III.; bl. 95, Vr. 87). Het middeneeuwsche bijgeloof gaf den vorst der duisternis verscheidene dierlijke gestalten; men ontmoet hem als wolf, hond, raaf, doch meestal onder de gedaante van een zwarten bok. Als paard komt hij nergens voor. Intusschen staat reeds in de Indische mythologie de Godheid des Doods meermalen in verband met het paard, vanwaar die voorstelling zoowel in de Germaansche als in de Grieksche fabelleer, naar het schijnt, is overgegaan. Onder de vele sporen uit den Heidenschen tijd, in het Christendom nagebleven, behoort ook de Heerscher der Onderwereld, die echter eene ethische beteekenis verkreeg en als Duivel (*) den psychischen dood vertegenwoordigde. [?]

Als zoodanig, — en er zijn meer voorbeelden dat slechts een enkel ligchaamsdeel den geest des kwaads aanduidde, — zal hij dan ook dien paardenpoot als kenmerk hebben overgehouden. Wie er meer van begeert te weten, raadplege GRIMM, *Deutsche Myth.* S. 586; doch vooral een curieus werkje, getiteld: *Der reitende Charon, eine mythologische Abhandlung von* W. FURTWAENGLER (Constanz 1849) waar deze duistere zaak *ab ovo* wordt ontwikkeld. Bij verder navorschen mag de bereider van 't vale paard (*Openb.* VI: 8) dien de hel navolgde, niet over 't hoofd gezien worden. Onder de tallooze commentariën zullen er wel zijn, die op den regten weg wijzen; misschien wel om het verband te doen vinden tusschen dien

(*) Niet Satan, die bij de Joden te huis behoort, en met de paarden niets gemeens heeft.

Digitized by Google

apokalyptischen dood en den χαρός der Nieuw-Grieken. (*Nav.* II, bl. 59). In PRELLER's *Demeter und Persephone*, (Hamb. 1837) zal men hier en daar een lichtstraaltje aantreffen.

J. M.

De Satan met paardenpooten. De vorst der duisternis wordt, zoo hij niet, meer naar waarheid afgebeeld is in »de gedaante van een engel des lichts", gewoonlijk voorgesteld met een of twee paardenpooten; soms zijn deze nog vergezeld door bokkenhorens, ooren en staart, welke kenteekenen hij bij zijne verschijning dan eens openlijk vertoont, dan eens door een rooden mantel zoekt te verbergen. (Zie BECHSTEIJN, *Deutsches Märchenbuch: Rupert der Bärenhäuter*). Hij schijnt dan echter bijzondere moeite te hebben om zijn poot aan het oog te onttrekken. Deze gedaante herinnert ons terstond de Satyrs en Faunen der Romeinen en Grieken. In het Noorden, zoo bevolkt door elven, boschgeesten en dergelijke, hebben welligt de verspreiders van het Christendom deze aan de Satyrs der ouden, en deze gezamenlijk weder aan »den booze" geidentificeerd, waardoor ligt die voorstelling hier kan gebleven zijn. In de *Deutsche Mythologie* van GRIMM wil deze schrijver haar meer uit de Noordsche en Germaansche godenleer afleiden. De oude Galliërs hadden eene soort van geesten, *Dusii* genaamd, wier gedaante sprekend met bovengenoemde overeenkomt. NIERMEIJER, in zijne *Verhandeling over het booze wezen*, zegt dat deze gedaante haren oorsprong geheel in den bok kan vinden. Niet alleen door pen of teekenstift, gelijk L. *te V.* zegt, maar ook vooral door het bijgeloof wordt de booze onder deze gedaante voorgesteld.

H. JR.

De Satan met paardenpooten. Deze beeldtenis is ontleend aan de voorstellingen der ouden van PAN, SYLVANUS, FAUNUS, en dergelijke boschgoden, op wier zedelijkheid nog al wat viel aan te merken, waarom men dan ook den Satan hunne gedaante zal hebben gegeven. De pooten in kwestie zijn echter niet die van een paard, maar blijkens het behaarde bovengedeelte (even als de horens), van eenen bok, een beest welks *impudicitia* spreekwoordelijk is geworden. In CHR. F. DAMM's *Grieksche en Romeinsche Fabelkunde*, Leyden 1817, lees ik op bl. 39: »Tot de voorwerpen, die door hem (HERMES) bemind werden, behoort HERSE, dochter van CECROPS, en zekere DRYOPE, bij welke hij PAN verwekt zou hebben. Hierdoor werd misschien aangeduid, dat de Egyptische Priesters, die door hem in vele opzigten vertegenwoordigd werden, diens Boksvoet hadden verzonnen". En op blz. 66: »De gedaante waaronder men de boschgoden voorstelde, sproot uit die van PAN, welke, even als de Egyptische Bok MENDES, de natuur afbeeldde, en wiens naam reeds aanduidde, dat hij *al* het grootendeels ruig bewassene vaste land omvattede.

C. W. BRUINVIS.

[Ook de Heer P. B. VAN DER ZEE meent den oorsprong van de paarden- of bokspooten des duivels in de mythologie der Grieken en Romeinen te vinden. Hij tracht zijn gevoelen door onderscheidene bewijzen te staven, grootendeels ontleend uit JOH. MULLERI *Diss. de conventu sagarum in monte Bructeror.*, § 5 en 11, en JABLONSKI, *Pantheon Aeg.*]

Afschrift van den Bijbel door Klaas Kammers (III.; bl. 95, Vr. 88). De geleerde Zweed BJÖRNSTAHL, die in het midden van de tweede helft der vorige eeuw ons land bezocht heeft, verhaalt dat hem op de boekerij van het gymnasium te *Delft* vertoond is: »een handschrift van CLAAS COMMERS VAN DER MARK, die den Neêrduitschen bijbel zelf afgeschreven, en zig de nuttelooze moeite gegeven heeft, van de kapittels, verzen, woorden en letters in elk boek van denzelven te tellen: de Psalmen bestaan dus uit 150 kapittels, 2527 versen, 41644 woorden en 195,459 letters e. z. v.; eindelijk heeft hij het geheele oude en nieuwe testament te zamen gerekend; in het jaar 1761, toen hij deze vruchtelooze en vervelende rekening begon, was hij zeven en zestig jaren oud". Zie BJÖRNSTAHL's *Reize door Europa en het Oosten* (vertaald door M. TYDEMAN) Utr. en Amst. 1783, 5de deel, bl. 473. Of dit handschrift nog bestaat, en, zoo ja, waar het zich bevindt, is mij onbekend.

Ik kan niet voorbij, boekenliefhebbers op de misschien geheel vergeten *Reis* van BJÖRNSTAHL opmerkzaam te maken, die eene menigte bibliographische bijzonderheden bevat, thans nog der aandacht overwaardig. Zoo komt, o. a., op bl. 417 van het aangehaalde deel eene belangrijke aanteekening voor over het boek: *De tribus Impostoribus*, waarover bij herhaling in DE NAVORSCHER is gehandeld.

M.

Afschrift van den Bijbel door Klaas Kammers. Het uitschrijven van een Staten-Bijbel heeft niets verdienstelijks. De bibliotheek te *Delft*, waaraan KAMMERS zijn exemplaar zal geschonken hebben, was die van de Latijnsche school of het gymnasium aldaar, welke tusschen 1810 en 1813, te *Amsterdam* (o schande!) in het openbaar, en wel »voor een appel en een ei", als men zegt, is verkocht geworden. Er bevonden zich nog boeken van H. DE GROOT onder. De vroegere *Catalogus* was gedrukt in folio.

V. D. C.

Afschrift van den Bijbel door Klaas Kammers. Wie KLAAS KAMMERS geweest is, kan ik niet opgeven, doch bij deze gelegenheid wil ik mededeelen, dat ik onlangs een uitstekend net geschreven exemplaar van den Nederduitschen Staten-Bijbel, keurig gebonden en verguld op snede, gezien heb bij mijnen geachten vriend H. PAUW, laatstelijk Predikant

Digitized by Google

te *Brussel*, thans rustend en te *Breda* woonachtig. Dat afschrift is het werk van zijn vader, die in der tijd ten gevolge van politieke gebeurtenissen uit zijne betrekking van stads-vendumeester te *Utrecht* ontslagen, de kloeke onderneming had aangevangen om, ten einde zich bezig te houden, den Bijbel uit te schrijven, een arbeid dien hij, blijkens inschrift op het schutblad, in negen maanden en drie dagen tijds volbrengen mogt. De zoon, bezitter van dat exemplaar, moest het in 1830 met zijne andere goederen in het oproerig *Brussel* achterlaten. Toevallig geraakte deze Bijbel op eene verkooping en in handen van iemand, die, op het voorin geschrevene af, berigt van zijn koop zond aan »de erfgenamen van den schrijver", onder aanbod van overname. Gelukkig kwam dit berigt te regt, en alzoo het exemplaar weder in handen van den eigenaar. De naam van den Belgischen kooper is mij ontgaan; maar lof hebbe 's mans flinke handelwijze!

Ik deel hier nog mede, dat deze geschrevene Bijbel voorzien is van een allerkunstigst titelblad, door eene vrouwenhand met inkt (de overlevering zegt, met de punt van een pennemes) naar een gewoon gegraveerd titelblad des Bijbels nagebootst. H. M. C. v. O.

Hij zeide niet eens: »blaauw is uw oog" (III.; bl. 95, Vr. 89). TUINMAN zegt in de voorrede van zijne *Nederduitsche Spreekwoorden*, Dl. I.: »Vele spreekwoorden acht ik ontbolsterd en in 't daglicht gesteld te hebben. Naar andere kan ik slechts gissen...... Maar men ontmoet er ook, die mij t'eenemaal, immers zooveel den oorsprong betreft, verborgen zijn, en waarna ik niet of naauwelijks weet te raden. Van die soort is, tot een staaltje: *Hij zeide niet eens: blaauw is uw oog*". Op bl. 234 van het eerste deel zijner *Spreekwoorden*, komt hij echter op deze uitdrukking terug, zonder er evenwel eenig licht over te verspreiden. Hij zegt: »Voor *blaauw* zegt men ook *vlak*. Ziet het op een *blaauwen* oogappel? of op de Rotterdamsche fooi?" Verder schijnt hij *blaauw* in betrekking te willen brengen tot het *blaauw* in uitdrukkingen als: *hij liet blaauw*, *blaauw*; *eene blaauwe reden*; *alle blaauwe maandagen*, enz.

Er is niets dat meer in het oog valt dan een *blaauw geslagen* oog. Wat is er nu natuurlijker, dan hem die zulk een paar blaauwe oogen opgeloopen heeft, te vragen hoe hij daaraan gekomen is? 't Is immers de eerste vraag, die ons op de lippen komt? Wie nalaten kan daarnaar te vragen, zal ook wel niet veel anders weten te vertellen. J. H. VAN DALE.

[Genoegzaam dezelfde verklaring van deze spreekwijze, insgelijks met aanhaling van TUINMAN, ontvingen wij van den Heer P. E. VAN DER ZEE, welke er nog bijvoegt: „Ik acht niet ongepast, hier nog eene spreekwijze te herinneren, te *Amsterdam* in de XVIIde eeuw gebruikelijk, namelijk: *onder den blaauwen hemel komen*. Als een misdadiger het lijf verbeurd had, werd hem door den Schout, van twee of meer Schepenen en een Secretaris vergezeld, des vrijdags morgens de dood aangezegd. Dit geschiedde op de noorder binnenplaats van het stadhuis, of, zoo als men toen zeide: *onder den blaauwen hemel*. Daar had dus het woordje *blaauw* wel de allerongelukkigste beteekenis".]

»*An Evening Hour with Shakspeare*" (III.; bl. 96, Vr. 91). Omtrent dit werkje tref ik in DE NAVORSCHER eene vraag aan, onderteekend met de letters J. M.

Als eigenaar van een present-exemplaar van het boekske, kan ik, zonder de kieschheid te kort te doen, den Heer J. M. het volgende mededeelen. *An Evening Hour* is niet in den handel, zoo als reeds uit den titel blijkt, waarop men leest: »Weimar; printed for private circulation". Dezelfde titel geeft ook verder aanwijzing van het onderwerp: »being the original of a public lecture, delivered in the German language at *Weimar*, on the 21st. January 1847", Het werkje is onderteekend: J. M. De Nederlandsche J. M, zal hieruit, hoop ik, den smaakvollen schrijver met genoegzame zekerheid kunnen raden, die zich niet gaarne, als ik meen, in publieken geschrifte zou genoemd zien. E. J. KIEHL.

»*An Evening Hour with Shakspeare*". Hiervan komt eene overzetting voor van de hand des ondergeteekenden in de *Kunst-kronijk*, en wel op bl. 10 van den Jaargang voor 1850, onder zijne redactie en die der Heeren Mr. J. VAN LENNEP en E. M. CALISCH uitgegeven. De redevoering werd alleen voor vrienden gedrukt en de begaafde schrijver bezit er zelf niet één afdruk meer van, daar de vertaling vervaardigd is naar een, door hem zelven van een zijner vrienden uit *'s Gravenhage* geleend, present-exemplaar. S. J. VAN DEN BERGH.

Pedant (III.; bl. 96, Vr. 92). In de *Letter- en Oudheidk. Verlustigingen van* P. NIEUWLAND, vindt men in Dl. II, bl. 108, een onderzoek naar het woord *pedant*, waaruit ik J. M. het volgende verkort mededeel.

»Ik heb wel eens gedagt of het woord niet van eene Latijnsche herkomste zijn mogt, want men vind in t'oude latijn het woord *pedam*, t'welk FESTUS *L.* 14 *de Verb. Signif.*, p. 331, dus verklaart: »Pedam vestigium humani praecipue pedis appellasse antiquos, in commentariis quibusdam inveniri solet". Op dien voet zou het *pedantismus* zich wat eng bepalen tot den gang, in welken anders, ja, de pedanterie zich dikwijls sterk laat zien. Deze oorsprongleiding behaagt mij echter beter dan dat men *pedantes* van *paedagogus* afleid. Ten tijde van JOHANNES JOVIANUS PONTANUS, was er in *Italië* een zeker Grammaticus, met name PEDANUS, die vervaarlijk eigenwijs was en mogelijk de oorsprong aan den pedant of navolger van PEDANUS gegeven heeft. In deze ge-

Digitized by Google

dachte heeft mij HEUMANNUS gesterkt, omdat de oude Franschen schrijven *pedan*; op dezelfde wijze als men van zekere ORBILIUS dien naam aan alle letterzifters gegeven heeft, schijnt het zich ook met dit woord toegedragen te hebben".

»Ondertusschen behooren tot het wezenlijk denkbeeld van een pedant de volgende kenmerken:

1. Veel ophef maken van kleine zaken. ALEXANDERS overwinningen vodderijen te achten bij eene door hem uitgevonden regte lezing.

2. Te verschillen met iemand over een woordsoorspronkelijkheid is zoo veel bij hem als in fundamenteele stukken van godsdienst oneenig te zijn of verkeerde begrippen van wezenlijk staatsbelang te vormen.

3. Zich de achting en verdediging van den eenen of anderen persoon zoo sterk aan te trekken, als was die zijn vader of moeder.

4. Als *Idioten* allen te behandelen, die een syllabe buiten CICERO durven spellen.

5. Rustmiddelen te moeten innemen tot smertsverzachting, als iemand een woord lang of kort, zacht of scherp tegen den aard der zaak uitdrukt.

6. Veel in den mond hebben: »Dat heb ik waargenomen. Niemand voor mij heeft daarop gezonnen", enz.

7. Te verschillen van den algemeenen smaak in dicht-, zang- en speelkunde, en eer men een werk doorbladerd heeft, op het zien van band en titel, het vonnis al uit te trompetten.

8. Op het hooren van 's schrijvers landaard of geboorteplaats te kunnen vonnissen, wat er van zijn werk is.

9. Een wee uit te daveren, zoo iemand bij geval over eene stoffe bezig zijnde, waarin hij zich heeft afgesloofd, hem vergeet te noemen of wel genoemd, maar het *clarissimus*, *doctissimus* enz. vergeten heeft.

10. Een onverzoenlijken haat te behouden tegen iemand die aan een medebeoefenaar van dezelfde wetenschap in zijne tegenwoordigheid eenigen lof durft toedeelen, want al wat deze krijgt moet hij missen.

11. Van alle ouden op de bazuinen te blazen, maar van de luiden van deze eeuw schraal te spreken en bekrompen te denken.

12. Geen geld te sparen aan dichters die hoog en plat van hem opsnijden en hem op PEGASUS rondomme voeren.

13. Ten minste zes editiën van eenen auteur te hebben, al was het slechts om twee betwiste woorden.

14. Op zijne kleedij zeer slordig of zeer kiesch te zijn, ten einde het oog op hem gevestigd zij als het voorwerp van aandacht, op 't welk men met den vinger wijzende, zegt: »Hij is het".

»Vervolgens" — — — maar genoeg. Heeren Bestuurders zouden er misschien als een 15de kenmerk bijvoegen: »Voor min belangrijke zaken veel plaats in DE NAVORSCHER te vragen".

φ²—φ.

Pedant. Over dit woord leest men in de *Algemeene Woordentolk* van KRAMERS het volgende; »*Pedant* (Fr. *pédant*; It. *pedante*, kennelijk van het Lat. *pes*, *pedes*, voet, misschien met betrekking tot den *Judex pedaneus*, d. i., een laag regter, die slechts minbeduidende dingen, *causas pedaneas*, te onderzoeken heeft; v. a., van een' Ital. taalmeester PEDANO, een schoolvos, waanwijze, smakeloos geleerde, opgeblazen schijnweter, een mensch die stijf en angstvallig aan zekere beperkte vormen en begrippen hangt en geene vrije beweging van den geest toelaat." BILDERDIJK, in zijne *Geslachtlijst van Naamwoorden*, zegt er van; »*Pedant* komt overeen met het echt Latijnsche *putidus*, want *putide loqui* was ons *pedant spreken*, namelijk, op ieder letter in de uitspraak drukken. Het is van het oud Italiaansche en Latijnsche *pedere*, 't Fransche *péter* en heeft zijn' oorsprong in eene spotzuchtige speling met het woord *pedagogo*, als ware 't van *pedere* en *agere* zamengesteld, hoedanige aardigheden iedere taal oplevert."

Π.

[De Heer P. E. VAN DER ZEE wil, naar aanleiding van WEILAND en LANDRÉ, het besproken woord van den Italiaanschen verwaanden taalmeester PEDANO afgeleid hebben.]

Moeder van Jacob Cats en voornaam zijns vaders (III.; bl. 96, Vr. 94). Daar het oudste doopboek, te *Brouwershaven* nog aanwezig, eerst met het jaar 1604 aanvangt, kan er de vraag van LEGENDO ET SCRIBENDO niet uit beantwoord worden. Maar volgens CATS' *Twee en tachtig jarig leven* »sat syn vader daer midden in den raet", en nu schijnt uit de notulen [van den Raad?] te blijken, dat het eenige raadslid van dien naam destijds geweest is ADRIAAN CATS, wien men alzoo houden kan voor den vader van den dichter.

In de kerk te *Brouwershaven* ligt bij de zoogenaamde *bogt* (*bank*) van *Duivendijke* een oude grafzerk, waarop gelezen wordt:

LEENKEN JACOB JAN BREIJDERS DOCHTER
HUYSVROUWE VAN
ADRIJAAN CORNELISZ CATS
DEN 13 DACH VAN MEIJ 1579.

De twee laatste cijfers zijn echter zeer onduidelijk. Mijn berigtgever meende er 1579 uit te lezen.—Is dit zoo, dan zou CATS, welke den 10den November 1577 werd geboren, nog geen twee jaren oud geweest zijn, toen hij zijne moeder LEENKEN BREIJDER verloor. — Uit zijne levensbeschrijving boven genoemd, [*Twee en tachtig jarig leven?*] blijkt ook, dat zijne moeder stierf toen hij nog jong was.

φ²—φ.

Digitized by Google

Moeder van Jacob Cats en voornaam zijns vaders. Het zorgvuldigst onderzoek, te *Brouwershaven* ingesteld, heeft aangaande het geslacht van CATS alleen dit met volkomen zekerheid aan het licht gebragt, dat alles op onzekere vermoedens en losse overleveringen steunt. Ook het zoogenoemd geboortehuis van den grooten volksdichter wordt door niets bewezen, dien naam te verdienen. 't Is bloote overlevering en niets meer; — ik herinner mij nog, dit in 1832 bij zijn [mijn?] bezoek van *Schouwen* te hebben gezegd. v. O.

»*Encomium Moriae*" (III.; bl. 96, Vr. 95). Een lijst der uitgaven van dit werk van ERASMUS is mij niet bekend. Bij F. A. EBERT, *Bibliogr. Lexicon*, en ook anderen, zoo als BRUNET, *Manuel du Libraire*, vindt men breedvoerige opgaven. De eerste uitgave van dat werk, door ERASMUS, naar het schijnt, eerst in 1509, na zijne terugkomst uit *Italië*, geschreven, zal waarschijnlijk omstreeks dat jaar te *Parijs* bij GILLES GOURMONT gedrukt zijn in 4°. Als eerste uitgave *met jaartal* wordt genoemd die van *Straatsburg*, 1511, bij MATTH. SCHULERIUS, in 4°. Latere uitgaven verschenen te *Venetië*, *Florence*, *Basel* en *Parijs*. Ook eene vertaling in het Fransch door GUEUDEVILLE, te *Amsterdam* 1728, bij FRANÇOIS L'HONORÉ, die volgens DE BURE, *Bibliogr. Instructive*, — *Belles Lettres*, T. II, N°. 3983, »est regardée la meilleure et la plus belle de toutes celles qui ont été exécutées en *Hollande*". BRUNET geeft echter aan de vertaling van BARRETT, *Paris* 1789, in 12 pts. de voorkeur. Eene der laatste, zoo niet de laatste uitgave, zal wel zijn die welke door Dr. C. A. ABBING, Rector te *Hoorn*, is bezorgd, (Hoorn 1839, bij de Gebr. VERMANDE), en zeer net, met houtsneefiguren, is uitgevoerd. V. D. N.

[De zakelijke inhoud van de ingezondene antwoorden der Heeren P. E. VAN DER ZEE, J. SCHREUDER, C. W. BRUINVIS, J. J. WOLFFS, C. A. C., P. N., A. N. J., THEODORIK, J. M. en QUIESCENDO komt hierop neder. Men meent, dat er meer dan honderd Latijnsche uitgaven van het *Encomium Moriae* bestaan. Over het verschijnen van de eerste uitgave loopen de gevoelens uiteen. Eenigen noemen het jaar 1509, anderen 1511, sommigen 1512; een zelfs geeft, doch zeker geheel verkeerd, het jaar 1508 op J. M. zegt: „In een *Catalogus van Boeken*, den 29sten April 1853 te *Leyden* bij BRILL verkocht, vind ik een eersten druk van *Encomium Moriae*, op p. 30, van 1511; doch er staat bij: *ed. prima cum anni notâ*, zoodat er wel eene oudere editie van schijnt te bestaan, zonder jaarteekening De editie is in 4°. De Aldijnsche druk van 1515 en die van 1518, bij de Erven JUNTA, zijn uiterst zeldzaam. Van dien bij de Gebroeders VERMANDE te *Hoorn*, door den Rector ABBING bezorgd, wordt te regt loffelijke melding gemaakt. Hij is versierd met de plaatjes van HOLBEIN, van welke het oorspronkelijke in de boekerij te *Basel* voorhanden is. Zij zijn in een exemplaar van de *Stultitiae Laus* geteekend. In ontelbare uitgaven bestaan overzettingen van dit werk in genoegzaam alle talen van *Europa*. Reeds in 1515 werd eene Fransche vertaling bezorgd door GEORGE HALLUINUS. Nederlandsche overzettingen leverden CASTELEYN, HOUWAERT, WESTERBAEN (in versmaat), HOOGSTRATEN en WITSEN GEYSBEEK. In 1582 is er eene te *Antwerpen*, en in 1616 eene te *Rotterdam* verschenen. Al de werken van ERASMUS zijn kort vóór zijn dood uitgegeven door BEATUS RHENANUS, 9 deelen, in folio. In 1703 werd door J. LE CLERCQ, te *Leyden*, eene andere uitgave, in 10 deelen in folio, bezorgd. — Tot nadere inlichting verwijzen de genoemde Navorschers naar EBERT, *Bibliogr. Lexicon*, N°. 6876; RENOUARD, *Biblioth. d'un Amateur*, T. III, p. 247; BAYLE, *Dict. Hist. et Crit.* in voce; *Bibliothèque Choisie*, T. V.; FLÖGEL, *Gesch. d. Komischen Literatur*, B. III; S. HESZ, *Erasmus nach seinem Leben und Schriften*; HALLAM, *Introduct. to the Literature of Europe*, Ch IV, p. 49; SCHELTEMA'S *Mengelwerk*, Dl. II, St. III, bl. 225; VAN KAMPEN, *Bekn. Gesch. der Letteren en Wetenschappen in de Nederlanden*, Dl. I, bl. 64; *Levensbeschr. van eenige voorname Mannen en Vrouwen*, Dl. I, bl. 229; DESIDERIUS ERASMUS *als hekelschrijver beschouwd*, door Mr. VAN DRIEL, in den *Almanak voor Blijgeestigen*, 1834.]

Willem Swinnas (III.; bl. 96, Vr. 96). Men vraagt naar berigten over dezen man, zijn geboortejaar en plaats. Indien men bij zijne afstammelingen (waarvan een wenk aan het slot van dit artikel) niets kan opsporen, zal zijne geboorteplaats wel een geheim blijven. Althans bij zijne inschrijving als academieburger in het Album der Leydsche Hoogeschool, waar zulks zoude moeten voorkomen, wordt de plaats niet gevonden. Er staat alleen: »11 Sept. 1640 inscriptus WILHELMUS SWINNAS, Studiosus Philosophiæ, ann. 20". Zijn ouderdom is dus bekend. Hij was geboren in 1620, en bereikte dus bij zijn overlijden, in 1672, den leeftijd van 52 jaren, terwijl een zijner medische geschriften (waarvan straks) in 1644, na eene praktijk van ongeveer 20 jaren het licht zag.

Hij streefde in al zijne stukken naar den kernachtigen, gedrongen stijl van TACITUS, waartoe de verschijning van HOOFT's overzetting diens romeinschen geschiedschrijvers, in den tijd van SWINNAS's academieleven wel den stoot kan gegeven hebben. Ook JAC. SCHELTEMA zie ik dat door deze overeenkomst in stijl getroffen was (*Mengelwerk*, III. 202).

Zijne medische vorming had hij aan den bejaarden OTHO HEURNIUS, en aan de jongere Hoogleeraren ADOLF VORSTIUS, ADR. FALCOBURGIUS en EW. SCHREVELIUS, bekende geleerden, te danken.

Proeven zijner geneeskunde bezitten wij twee; eene Verhandeling *over de Kinderpokken en Maselen*, welke achter sommige drukken van Dr. J. VAN BEVERWIJCK's *Schat der gesontheyt en ongesontheyt*, doch in ons exemplaar (1652) niet, gevonden wordt. Voorts ligt van hem voor ons: *De Peststrijt, beharnast met veel voortreffelijke Geneesmiddelen*, Leyden, JOH. LE CARPENTIER, 1664, 96 blz. 12°., opgedragen aan WILLEM VAN GOEREE, Raad en Vroedschap van *Rotterdam*, en nu laatst ter Vergadering van H. E. H. Mog. de Staten-

Digitized by Google

Generaal der *Vereenigde Nederlanden* van wegen *Holland* en *West-Friesland* gedeputeerd; denzelfden aan wien, als Burgemeester van *Rotterdam*, hij in den jare 1668 het derde deel zijner *Eng. en Ned. Krakkeelen* opdroeg. Deze opdragt is even fiksch gesteld als die zijner *Krakkeelen*, door SCHELTEMA in 't aangehaalde *Mengelwerk* uitvoerig ontvouwd; b.v.: »Schrandere breynen hebben meenige veder hier in (»in den stryt der Artsen tegens de nooden van 't menschelijke lichaem") versleten, en als door een geduerigen strijd afgeslooft, den woedenden vijand eer uytgewacht als verwonnen. Wat wonder indien ik den strijd van andere met nieuwe wapens hervatte. Den ijver is (trouwens) niet om de dood te doen verstuyven of de hand Gods te ontloopen, sulks soude waenwijsheyt zijn, maer om goede middelen voor te stellen, door de welcke, den aller Artsen Arts medewerkende, het kwaed gekeert en het gevaer ontgaen kan werden, enz."

Zijn voornaamste geschrift was echter de bekende *Eng. Nederl. en Munstersche Krakkeelen*, welke in 1666 begonnen uitgegeven te worden, en in de twee volgende jaren telkens met een stuk vermeerderd zijn. Bij het derde is de titel *Munstersche* weggelaten; de oorlog met dien Bisschop was trouwens toen gestaakt. Tot een bewijs der gretigheid, waarmede het eerste stuk ontvangen werd, kan verstrekken, dat het in hetzelfde jaar reeds te *Amsterdam* woordelijk herdrukt of nagedrukt werd, in 4°., bij zekeren J. VENCKEL, onder den titel: *Vermeerderde en verbeterde E., N. en M. Kr.* De tweede echte druk van dit 1ste stuk verscheen, *door den autheur* (zelven) verbeterd en vermeerderd, te *Rotterdam* bij J. NAERANUS, den uitgever van den eersten druk, nu gevrijwaard door een privilegie voor vijftien jaren. De derde (echte) druk verscheen alweder in het volgende jaar 1668, terzelfder plaatse. Alle in klein 8°. — Te regt zou men, bij langer leven, van zijne welversnedene pen nog meer hebben mogen verwachten. Doch hij bezweek, als bekend is, in den jare 1672. Hij liet, onder anderen, eenen zoon na van gelijken voornaam als hij, welke 17 jaren na 's vaders dood, mede in de geneeskunde, aan dezelfde Leydsche Hoogeschool den Doctorsgraad verkreeg, op 29 April 1689, na verdediging eener dissertatie *de gangraena et sphacelo.*

Na zijne promotie werd hij conrector van het stedelijk gymnasium te *Brielle*, zijne geboorteplaats. In 1693 kwam hij te *Haarlem*, ter vervanging van ADRIANUS VAN HOUTEN, »praeceptor scholæ Lat." Hij heeft aldaar, misschien vroeger in andere klassen, maar althans van 1702 tot 24 Mei 1712, den dag van zijn overlijden, in de 4de en 5de klasse met veel lof onderwijs gegeven. De geneeskundige praktijk schijnt hij, in *Haarlem* ten minste, stellig niet uitgeoefend te hebben, daar hij niet voorkomt op eene nog voorhandene lijst dergenen, welke aldaar sinds 1660 gepractiseerd hebben.

Op de *Catalogus der* HSS. *van* JAC. KONING, 1833, Dl. I, bl. 92, N°. 1344, komt voor een »handschrift van den Præceptor WILLEM SWINNAS". Het is zonder jaartal en werd door Mr. JACOBUS SCHELTEMA gekocht.

Het geslacht der SWINNAS is welligt nog niet uitgestorven. De naam ten minste is in onze dagen niet geheel vergeten. Immers een der Heeren BEYERINCK (wij meenen, wijlen de boekhandelaar) verloor op den 10den Mei 1839 te *Amsterdam* een zoontje van tien maanden, geheeten LEONARDUS SWINNAS BEYERINCK. J. T. BODEL NIJENHUIS.

Willem Swinnas. Al wat THEODORIK nopens WILLEM SWINNAS, den *Brielenaar*, wenscht te weten, kan hij vinden in VAN KAMPEN's *Beknopte Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen*, enz., Dl. I, bl. 393—395, alwaar als bronnen worden aangehaald: PARS, *Naamrol der Bat. Schrijvers*, bl. 334 en SCHELTEMA, *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk*, Dl. I, St. III, bl. 201—250. Inzonderheid deze laatste heeft WILLEM SWINNAS en zijne beschrijving van den roemrijken tweeden Engelschen oorlog weder uit de vergetelheid opgedolven. Hij was geneesheer in den *Briel*, lid van de vroedschap, en moet vóór 1672 overleden zijn. Zie t.a.p. D. BUDDINGH'.

[Eensluidende berigten over SWINNAS als het bovenstaande hebben V. O. en C. W. BRUINVIS ingezonden. LEGENDO ET SCRIBENDO en N. N. verwijzen slechts naar SCHELTEMA's *Mengelwerk*.]

Bedevaart naar Wilsnaeck (III.; bl. 96, Vr. 98). Dit zal wel dezelfde plaats zijn als *Wilsnach*, *Wilsenack* of *Welsenach*, een kleine stad in het Brandenburgsche aan de *Elbe*, eertijds een dorp beroemd wegens vele bedevaarten, die derwaarts gedaan werden omdat, toen de kerk aldaar den 3den Augustus 1383 was afgebrand, drie bloedige hostiën op den altaar gevonden werden. In 1552 is die kerk weder opgebouwd. De schrijvers welke van deze zaak gewag maken, zijn vermeld bij ZEILER, *Topogr. Elector. Brandenb.* Zie VAN HOOGSTRATEN, *Woordenboek*, in voce *Wilsenack*.

V. D. N.

[Met deze mededeeling stemt overeen die van Dr. RÖMER, welke HUBNER's *Volkomen Geographie*, door BACHIENE, Dl. II, bl. 629; en die van R. W. T., welke *Denkwürdiger und nützlicher Antiquarius*, B. I, Abth. III, S. 264, aanhaalt. Deze Navorschers voegen er bij, dat de toeloop van bedevaartgangers naar *Wilsnack* zoo groot was, dat er bijzondere herbergen voor hen moesten gebouwd worden; dat er insgelijks een jaarmarkt, en zelfs eene regtbank voor hen werd opgerigt om de geschillen tusschen hen ontstaan bij te leggen. Deze bedevaarten duurden voort tot 1552, toen de Luthersche Predikant JOACHIM ELLEFELD de wonder-hostiën in het vuur wierp, waartegen zij nu niet bestand waren. — De Heer A. J. VAN DER AA noemt *Wilsnack* een stadje in het Pruissische rege-

Digitized by Google

ringsdistrikt *Potsdam*, aan *de Karthau*, met lakenweverijen, twee honderd twee en veertig huizen en tusschen de zestien en zeventien honderd inwoners.— Den Heer D. BUDDINGH', aan wien wij dezelfde inlichting te danken hebben, is het echter uit CANNABICH'S *Lehrb. d. Geographie*, Weimar 1842, S. 609, en den *Comtoir- und Zeitungs Lexicon*, in voce, die hij er beide op nazag, niet gebleken, dat er naar *Wilsnack* bedevaarten „ten heiligen bloede" bestonden.]

———

»*Wacht een beetje is ook een dorp*" (III.; bl. 96, Vr. 99). Zoude hier ook eene dergelijke woordspeling onder schuilen, als b. v. in de spreekwoorden: *Meenen ligt bij Kortrijk*, *Duren is eene schoone stad*, *Hij is van Kleef* (Hij is gierig, het geld kleeft aan zijne handen) en andere meer plaats vindt? Het is toch volkomen waar, wat BILDERDIJK zegt, *Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden*, Dl. IV, bl. 196, dat »dergelijke spotzucht en allusie van woorden, van vroeg reeds de geliefkoosde geestigheid onzes landaarts, in de oude spreekwijzen alom op te merken zijn, welke in den eersten aanzien duister, middagklaar worden, wanneer men dezen sleutel gevat heeft en weet aan te wenden". *Wachtenbeke* is de naam van een dorp in *Oost-Vlaanderen*. Snel uitgesproken klinkt dit bijna als: *Wacht een beetje*. Σ.

[De Heeren A. J. VAN DER AA en G. P. ROOS meenen insgelijks, dat de spreekwijze *wacht een beetje* enz. eene verbastering is van den dorpsnaam *Wachtenbeke*.]

———

Washington Irving (III.; bl. 96, Vr. 101). Deze beroemde Amerikaan zag het eerste levenslicht op den 3den April 1783 te *New-York* in *William-street*, nabij de Hollandsche kerk, in een huis dat men nog den vreemdeling, gelijk mij in 1850, aanwijst. Hij leeft thans in VAN FASSEL'S woning, digt bij de *Fappan zee* aan de *Hudson*. In mijn werk: *De Kerk, School en Wetenschap in N.-Amerika*, 3de Stuk, wordt uitvoerig over IRVING gehandeld. D. BUDDINGH'.

———

Middelen tegen slangengif (III.; bl. 98, Vr. XLVII). *Simaba Cedron*. De *Simaba Cedron Planch* (verkeerdelijk in het *Alg. Handelsblad Limaba Cedron* genoemd), groeit in tropisch *Amerika*, voornamelijk in *Carthagena*, *Veraguas* en *Darien*. Het is een boom van 12 tot 16 voet hoog, met lange gevederde bladen aan den top, die hem het aanzien van een palm geven. De bloemen zijn groenachtig van kleur, en de vruchten niet ongelijk aan onrijpe perziken. De zaden, of liever zaadlobben, zijn zeer gezocht als middel tegen slangenbeet, en worden in de apotheken van *Panama* voor 2 à 3 realen (*f* 0,60 à *f* 0,90) en duurder verkocht. De inboorlingen waarderen deze plant bijzonder, en dragen steeds een stukje van de vrucht bij zich. Als men gebeten wordt, legt men dadelijk een nat gemaakt stukje op de wond, en gebruikt inwendig eenige in brandewijn geraspte kruimelen, waardoor de beten der giftigste slangen, scorpioenen en duizendbeenen zonder nadeelige uitwerkselen blijven. Ook voor periodische koortsen is de *Cedron* als geneesmiddel aanbevolen. De vroegste berigten aangaande deze plant vindt men in *History of the Buccaneers*, London 1699. Echter is het niet bekend of hare eigenschappen oorspronkelijk door de inboorlingen, dan bij toeval door de zeeroovers der XVIIde eeuw zijn ontdekt.

(BERTHOLD SEEMANN, in *Hooker's Journal of Botany*, Lond. 1851.)

In onzen tijd is de *Simaba Cedron* als surrogaat voor de *Kina* aanbevolen; doch zij schijnt niet in aanmerking te komen, daar zij als koortsdrijvend middel voor eerstgemelde schijnt te moeten onderdoen. PARADISI.

———

Adolph Hardingh (III.; bl. 98, Vr. XLIX). Ik heb omtrent hem niets mede te deelen, maar wel iets te vragen.

Het zonderlinge van de doodstraf, die men hem deed ondergaan, heeft de gedachte wel eens bij mij opgewekt, of het jaartal wel in den haak is, hetwelk door BOXHORN, *Chron. van Zeeland*, Dl. I (niet, zoo als L. schrijft, Dl. II) bl. 451, bij den naam van dien Rentmeester-Generaal van *Zeeland* (L. had er moeten bijvoegen: *Bewester-Schelde*) gevoegd wordt. Althans, indien hij ruim 60 jaren vroeger geleefd had, zou men welligt op het spoor geraken, om in hem den hoofdpersoon te vinden van het bekende verhaal aangaande een aanzienlijk ambtenaar (volgens onderscheidene lezingen, in *Zeeland*), die door KAREL den *Stouten* met den dood werd gestraft wegens het doen ombrengen van den echtgenoot eener vrouw, welke hij, onder belofte van dezen in vrijheid te stellen, had verleid. Ik heb er in *Nehalennia*, II.; bl. 312—317 het een en ander over geschreven, waaruit blijkt dat, ofschoon de waarheid van het verhaal der bedoelde regtspleging niet meer betwijfeld kan worden, gelijk SCHELTEMA deed, *Geschied- en Letterk. Mengelw.* II, St. 2, bl. 1, er echter omtrent de personen nog groote onzekerheid heerscht (*). De zaak verdient nog nader onderzoek. v. O.

———

Afstamming der Predikanten Bayard (III.; bl. 98, Vr. L). Volgens VAN GOOR, *Beschr. van Breda*, bl. 91, werd LAZARE BAYARD in 1608 Predikant bij de Waalsche gemeente te *Breda*, tot 1625; daarna weder in 1638 tot aan zijn dood in 1643.

NICOLAAS BAYARD was, volgens AB UTRECHT DRESSELHUIS (*De Waalsche gemeente in Zeeland*, bl. 13), in 1589 benoemd tot Veldprediker, daarna afgezonden als Predikant bij de

(*) Ook heeft reeds J. VAN HARDERWIJK, in zijne *Geschied- en Letterk. Bijdragen*, bl. 1—13, het gevoelen van SCHELTEMA in dezen bestreden.
Aanm. v. h. Bestuur.

Digitized by Google

»*Waalsche Olive*", en in 1594 te *Zierikzee* bij de Waalsche gemeente aldaar tot 1617, in welk jaar hij door JAQUES PIPART vervangen werd. TE WATER, *Kort Verhaal der Reformatie in Zeeland*, bl. 228, noemt NICOLAAS BAYAERDT in 1595 den vijfden predikant bij de Hervormde gemeente te *Zierikzee*.

In de *Nederduitsche Poëmata* van ADRIANUS HOFFERUS, bl. 69, komt een vers voor op het *Salighe afsterven des Eerweerdighen ende Godsalighe* NICOLAAS BAYARD, *in zyn leven Kerkendienaar by de Waalsche gemeente* JESU CHRISTI *binnen Ziericzee, overl. den X Meye Anno* 1617. LEGENDO ET SCRIBENDO.

Afstamming der Predikanten Bayard. NICOLAAS BAYARD, in 1589 tot veldprediker aangesteld, was de eerste welke van de Walen op *Walcheren* een geregelden lastbrief ontving als prediker bij den *Waalschen Olijfberg* of *l'Olive*. In 1592 trok hij derwaarts, doch werd in 1594 vervangen, wanneer hij predikant te *Zierikzee* werd, alwaar hij eerst in 1618 schijnt vervangen te zijn. Met hem beginnen de meer geregelde registers van doop en huwelijksvoltrekking; hij moet alzoo voor orde geweest zijn.

LAZARE BAYARD werd in 1601 predikant bij *l'Olive*, alwaar hij in 1608 is vervangen. Denkelijk zal hij in dat jaar te *Delft* gekomen zijn. Zie AB UTRECHT DRESSELHUIS, *De Waalsche gemeente in Zeeland*, 1848; ook J. V. D. VELDE, 200*jarig Jubelfeest der verlossing van Zierikzee*, Bijlage N. V. D. N.

Schilderij van Heemskerk's zeestrijd voor Gibraltar (III.; bl. 99, Vr. LII). Omtrent eene schilderij, voorstellende den zeeslag voor *Gibraltar*, bevatten de *Resolutiën der Staten-Generaal* de navolgende besluiten:

10 April 1610. — »Is de Heeren Staten gethoont seecker stuck Schilderye gemaeckt tot *Haerlem* by Mr. VROOM, van de zeeslach, geschied voor *Gibraltar* onder commando van HEEMSKERCKEN, vromer memorie, tegen de Spaensche gallioenen, hetwelke by den voorz. Mr. geëstimeert en gehouden wordt op vier en twintich hondert gulden, ende geproponeert wesende of men tselve soude mogen coopen, om daermede te vereeren den Prince van *Whales*, wiens successie seecker ende wiens vriendschap dese landen noodich is, ter somme van 1600 of 2000 gl. by soo verre als d'eere van 't lant daermede cunnen bewaert worden, is verstaen dat de Heeren gesandten naer *Engelandt* (gaande) met malcanderen sullen spreken ende overleggen, of oock die voors. schilderye den hoochgemelde Prince aengenaem ende met eere van deze landen sal mogen gepresenteert worden, in gevalle ja, dat sy metten eygenaer op te coop sullen mogen handelen, op afcortinge van de somme totte vereeringe gedestineert".

12 April 1610. »Ontfangen eenen brief van den Ambassadeur CARON, waerby geadverteert dat den Prince van *Whales* aengenaem zou zijn, by soo verre hy enz. vereert wierdt met eenige schoone stucken schilderijen, van de beste meesters die in dese landen zijn, daerop goed gevonden is, dat de Heeren Ambassadeurs naer *Engelandt* gaende, naer eenige sulcke stucken sullen ommesien".

13 April 1610. »Worden nog die Heeren gesandten van *Engelandt* geauthoriseert om te coopen die 2 stucken schilderye van VROOM, van *Haerlem*, daervan dat eenige gisteren ende nu wederom gesien is, wesende de representatie van den zeeslach voor *Gibraltar*, ende de tweede eenen zeestorm omme vereert te worden aen den Prince van *Whales*".

Het is echter niet te denken dat *deze* schilderij later in handen van de Oost-Indische Compagnie gekomen zij. Ware het archief dier Compagnie nog aanwezig, dan zou men misschien kunnen opsporen, wie de maker van het bedoelde stuk geweest is.

—— .. ELSEVIER.

Lambert Hendrikszoon, bijgenaamd »Mooie Lambert" (III.; bl. 99, Vr. LIV). Daar ik eene teekening bezit van de zerk, die het graf van LAMBERT MOY bedekt, hoop ik eenige vragen hem aangaande geopperd, te kunnen beantwoorden. Die teekening is eene *Copy uit eene verzameling Tomben en Sepulturen, geteekend en nagelaten door wijlen den Burgemeester van Delft, Mr.* W. VAN DER LELY, *thans berustende op de Kon. Bibliotheek te 's Hage*, Julij 1841.

Achter de *Medalische Historie van Holland*, door BIZOT, wordt de beschrijving der grafstede van LAMBERT MOY in de Groote Kerk te *Rotterdam*, doch zonder afbeelding, aangetroffen.

Op de zerk vindt men zijn wapen en dat zijner vrouw, ter wederzijden gehouden door NEPTUNUS en de krijgsgodin BELLONA, staande op een dolfijn.

De kleuren van het wapen van LAMBERT's vrouw zijn op de teekening aangeduid.

Digitized by Google

Hieronder is het volgende grafschrift:

„Hier legt in 't graft een held manhaft,
Moy LAMBERT HENDRIKS zoon,
Die in zijn tijd, tot Spanjaards spijt,
Haar trots heeft 't hooft geboon.
Zijn deftigheid, was ook verbreid,
Onder de Turkse natie,
Die hij dikmaal, door zijn metaal,
Verwon in korte spatie.
Naervriend van MARS, en NEPTUIN bars
Een kaetser van den donder:
KANARY tuigt, SINT THOMAS buigt,
GYBRALTS', DUINKERKERS wonder.
Peilder der Zon, die niemand won,
Maar altoos heeft verwonnen;
Door schoot, nog stoot, maar d'alder dood,
Heeft hem op 't laast verslonnen.
't Gebiedt ter zee, was hij na mee,
Vijs-Admirael kloekhertig;
Heeft trouw het lant, gedient konstant
De jaren zes en dertig,
Dog doen hij heeft alhier geleeft,
't Seventig en vijf jaren,
Naer goede faem, is uit 't lichaam
De ziel bij God gevaren,
Maart zeventien, in 't jaar zestien
Hondert en twintig vijf,
Gerust eerbaar ende daar naar
In 't graf gelegt het lijf.

Noch begraven
NELTJEN AERTS,
De huijsvrouw van den
Vice Admirael MOY LAMBERT,
Sterf den 4. December 1625".

Bovendien leest men in 't vierkant om de zerk:

»Hier leijd begraven Capitein NICOLAES ADRIAENSZOON DEN BOUT. Sterft den XI. July MVIc IX. Nog begraven dochter JACOB...... .... n den XI. January MVIc XXV".

Zoo als uit de teekening blijkt, van welke ik echter niet weet of zij de spelling juist heeft wedergegeven, noch ook waarom hier eene plaats is opengelaten, was het randschrift aldaar onleesbaar. Of zou de naam niet ingevuld wezen? Het grafschrift leert ons derhalve, dat MOY LAMBERT 36 jaren het land heeft gediend, dat hij te *Rotterdam* gewoond heeft en 75 jaren oud geworden is, dus omstreeks het jaar 1550 moet geboren zijn, daar hij den 17den Maart 1625 overleed.

C. K.

[Ook A. J. VAN DER AA gaf ons uit VAN SPAAN'S *Beschrijvinge der stad Rotterdam*, bl. 246 en 247, het berijmde *Epitaphium* op LAMBERT HENDRIKSZOON, in het hooge koor der St. Laurens Kerk. 's Mans tombe en daarop afgebeeld wapenschild had L. D. R. mede vermeld gevonden bij G. VAN REYN, *Geschiedk. Beschrijving der stad Rotterdam*, 1832, Dl. I, bl. 286, en *Bijl.* bl. 88.]

Lambert Hendrikszoon, bijgenaamd »Mooie Lambert". In HOOGSTRATEN'S *Woordenboek*, art. *Rotterdam*, bl. 146, is het grafschrift van dien zeeheld afgedrukt, zoo als het zich in de Groote of St. Laurens Kerk aldaar vertoonde.

Hetzelfde grafschrift, gelijk ook dat van LAMBERT'S vrouw, is in het Nederduitsch en Latijn vermeld bij G. VAN REYN, *Geschiedk. Beschrijving der stad Rotterdam*, 1832, bl. 286, en Bijlage, bl. 89, waaruit blijkt dat hij doorgaans genoemd werd: MOOI LAMBERT HENDRIKSZOON.

In 1550, denkelijk te *Rotterdam*, geboren, stierf hij aldaar den 17den Maart 1625, in den ouderdom van 75 jaren, na den lande 36 jaren trouwelijk gediend te hebben.

Hetzelfde graf bevat ook het lijk zijner vrouw NEELTJE AERTS, die den 4den December 1625 overleden is.

In eene *Resol. der Staten Generaal* van den 14den December 1607, vind ik hem genoemd: » LAMBRECHT HENRICXZ., geseyt MOYEN LAMBRECHT", doch in een gedrukten brief aan de Gecommitteerde Raden der Admiraliteit binnen *Rotterdam*, dd. 10 Mei 1607 (onder vele belangrijke stukken van dien aard op THYSIUS' *Bibliotheek* te *Leyden* aanwezig), waarbij hij verslag geeft van den zeeslag bij *Gibraltar*, onderteekent hij zich: »Capiteyn LAMBRECHT HEYNDRICXSZ".

De Staten Generaal hebben zijne diensten wel op prijs gesteld; immers in eene hunner *Resolutiën*, 3 September 1607, leest men:

»Is den Scheepscapiteyn MOYEN LAMBERT, in recognatie van dat hij hem vaillantelyck ende mannelicke, nyet alleen in de Bataille navale, lest in de strate van *Gibraltar* geschiedt, maer noch in andere rencontres ter zee gedragen heeft, vereert met een gouden sifflet, weert 300 gulden".

Daar nu de vrouw van onzen zeeheld genoemd was NEELTJE AERTS, zoo kan het hunne dochter niet wezen, wier huwelijk in 1618 gesloten door den vrager is te berde gebragt.

Medailles, geslagen ter eere van de roemrijke daden onzes voorgeslachts, zijn te menigvuldig om daarvoor hier eene plaats in te ruimen.

In de *Nederl. Geschiedzangen*, door den Heer J. VAN VLOTEN, 1852, 2den Bundel, bl. 379, leest men over den zeeslag bij *Gibraltar* het volgende:

Maer HEEMSKERCK voer hem rustich bij,
Met staende zeylen op zijn zij,
Clamp ten aen boorten ghestreken,
Met MOY LAMBERT achter aen
Schoten dat seignor niet kond' gaen,
Om zijn biecht te spreken.

.. ELSEVIER.

[Onbeantwoord bleef alzoo de vraag van V. A. H. naar „Mooije LAMBERT'S" kinderen. Dat het onder hem berustende portret werkelijk dezen dapperen zeeman voorstelt, zal, na zijne beschrijving van de medaille en verdere gegevens omtrent zijne familie, wel een ieder zeer waarschijnlijk voorkomen. Voorts gelooven wij dat .. ELSEVIER de meening der vraag aangaande meer zoodanige medailles niet juist begrepen heeft, daar hier toch naar alle gedachten geenszins te denken valt aan penningen op heldenfeiten in het algemeen, maar enkel aan andere exemplaren van dien bijzonderen penning, waarmede wij zoo straks naauwkeurig door V. A. H. bekend werden gemaakt.]

Digitized by Google

St. Nicolaas al of niet historisch (III.; bl.99, Vr. LVI). Deze heilige, de schutsheer der Oude Kerk te *Amsterdam*, naar hem ook St. Nicolaas Kerk geheeten en in wier »ijzeren kapel" een afbeeldsel van hem, a°. 1561, aangetroffen wordt, 't welk ook te vinden is in *De merkw. Stukken uit de oudste Arch. van Amsterdam*, Amst. 1821 — deze heilige schijnt mij toe een historisch persoon geweest te zijn. — DIONYS. PETAVIUS, in zijne *Rationarium temporum*, Amst. et Lips. 1745, noemt hem, p. 273, zeggende: »Praeter eos, quos sparsim attigimus, illustri pietate commendantur eorum plerique, qui in Synodo Nicaena convenerunt; uti NICOLAUS, Myrensis Episcopus". — En op den Index, p. 757, kent hij hem den titel »Sanctus" toe. — ARN. MONTANUS, *Kerk. Hist. van Nederland*, Amst. 1675, spreekt van hem, bl. 509 en 531, waar hij ook het Latijnsche en in het Nederduitsch overgebragte versje mededeelt, dat bij 's mans kinderfeest plagt gezongen te worden, over hetwelk hij zich echter grootelijks geërgerd betoont. Ik vind nog in JO. CARIONI *Mathematici Chronicorum libri tres*, Venetiis 1553, p. 340: »S. NICOLAI corpus hoc tempore (a°. 1086) *Barum* in *Lotaringiam* translatum dicitur. P. Lat." —

L. D. R.

St. Nicolaas al of niet historisch. In KIST en ROYAARDS, *Archief voor Kerkel. Geschiedenis*, Dl. III, bl. 755—798, treft men hierover eene verhandeling aan van den Hoogleeraar VAN HENGEL. De geleerde schrijver komt tot het resultaat, dat ST. NICOLAAS' bisschoppelijke waardigheid te *Myra* onder de regering van CONSTANTIJN den *Grooten*, zoo goed als zeker is, en dat hij zich een voorstander betoond heeft van de leerbegrippen van ATHANASIUS. Wat echter zijne buitengewone weldadigheid betreft, is de Hoogleeraar van meening, dat de daarvan opgegevene staaltjes louter verdichtselen zijn, schoon hij den persoon niet aanwijst, wien deze uitvinding vermoedelijk is toe te schrijven.

BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS.

[Ook v. O. vestigt 's vragers aandacht op deze Verhandeling.]

Dubbelzinnige verzen (III.; bl. 99, Vr. LV). In *De Echo ofte galm dat is wederklinckende gedicht van de tegenwoordighe vredehandelinghe door een liefhebber sijns vaderlandschen vryheids*, 1608, — komen de volgende dubbelzinnige verzen voor:

„Twee sinnigh gedicht van 't langdurigh bestand".

K'en vind niet quaad	t' Bestand ons voorgheslagen
Dat men t'weer seght	Is schadelick voor t'land
Die t'ons afraedt	Sticht heymelyk aanslaghen
Heeft groot onrecht	En voet'et oorlogsplaghen
Ja, sich verlust	Met onse schaed end' schand
In ons verdriet	Des eendrachts trouwe band
End'des lands rust	Ook gheerne sou belaghen
Gheheel verniet't.	Door twist en misverstand.

»Een ander van den Vrede".

De rede ons verbiedt	De vrede te betrouwen
Om onser landen rust	Is een dinck pryselick
Hoe schoon men s'oock aanbiedt	Vre handeling te schouwen
Te syn daartoe belust	Waar seer onwyselick
Dus laat s'ons vrij versmaan	Het sal ons namaels rouwen
Syn wij nu niet soo wijs	Dat men se hun ontseyt.
t'Kan ons niet weinigh schaen	Wat sou m'ons doch quaads brouwen
Dat men se dan afwijs.	In goe voorsigtigheyt.

Een ander.

Die des peys bondigh acht	Sich groffelijk misgrijpt
De rechte waarheid spreekt	Die s'ontrouw te syn radet.
Hy is wel onbedacht	Dij'r iets goeds uit begrijpt
Die 't hun gheheel afbreekt	Sich wijselick beradet.
Dat men soo seer aanpreekt	Ons allermeest beschadet
Hoe can 't ons wesen quaat	Dat men se houdt verdacht.
Dus hij vol wijsheyds steeckt	Die sulcken peys versmadet
Die's aan te hooren raedt.	Mag met recht sijn veracht.

Bovenstaande verzen worden gevolgd door een *Dystichon musico-chronicum*:

VT REquies MIserae FAbricetur SOLve LAbores.
Belli, quod luxi heu! Belgica lassa diu.

en

PaCeM affLICtae BeLgICae ConCede — O! DeVs.

Genoemde *Echo* komt voor bij de *Verclaringhe van den gouden stvcq*: *gedruckt voor den ziende*, 1618, — aanwezig in de bibliotheek van het Zeeuwsch Genootschap te *Middelburg*.

φ^2—φ.

Dubbelzinnige verzen. Vriendelijke mededeeling stelt mij in staat, het volgende dubbelzinnige vers op de gebroeders DE WITT in te leveren:

Dubbelzinnig Rijm.

Een wisse ondergang aan 't Landt	Nu WILHELM is verheven
Zoo WIT en PUTTEN houden stand,	Behoudt het Landt het leven.
't Veel-hoofdig bestier van Staat	Het eenigh steunsel is van 't Landt,
't Doet ons Lant het meeste quaat.	Dat NASSAU's hooft krijgt d'overhant.
Des ouden BARNEVELT's geslacht	Ik gunne staats en legerstoom
'k Vervloecke steedts bij dagh en nacht	Met recht de Princelijke boom.
Aan al het Loevesteynse rot	Dat heijl toekome en zegen
Ik wensch veel duysent smaat en spot.	Die WILHELM zijn genegen.
D'Armynsche Hoofden aan het Y	Zijn rechte Stads-beweerders,
Ik houde voor een booze rey	Al de Stadthouders-eerders,
Die liever Frans als Prins wil zijn	's Lands vrijdom hoeden en vermeeren
Dat eeuwigh haar quel helsche pijn.	Die 't Prinsen bloet voor 't Franse eeren.

Digitized by Google

De Duyvel en syn Moer	De Traiters van ons Landt
Den Ruart en syn Broer	Moeten gelijk van kant,
Dat zyn vier quade Pesten.	Zoo raakt het weer ten besten.

C. K.

Dubbelzinnige verzen. Uit de dagen van »Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap" (?) is het volgende:

Ik zweer van harte af,	De Staten en hun wet,
De Prins tot in het graf,	Is in mijn hart gezet,
Dus lach ik en bespot,	Al die voor vrijheid is,
Prins WILLEM zijn gebod,	Gaat zeker en gewis,
Ik vervloek meer en meer,	Het Patriotsch geslacht,
De Prins als opperheer,	Bescherm ik nu met magt.
En uit ons land moet voort,	Die vrijheid roemt en mint
Die na Prins WILLEM hoort,	Die is mijn beste vrind,
Al wie is Prinsgezind,	Het hemelrijk beërft,
Hij is een duivelskind,	Die voor de vrijheid sterft.

C. W. BRUINVIS.

[Hetzelfde rijmpje is, met geringe afwijking, ingezonden door S. G. B., L. J. en E. A. P.]

Dubbelzinnige verzen. »Versje op NAPOLEON, me thet jaartal 1810":

Ik zweer van harte af,	De Keizer en zijn wet,
De Prins tot in zijn graf,	Zij in mijn hart gezet,
Dus lach ik en bespot,	Die voor NAPOLEON is
Prins WILLEM zijn gebod,	Gaat zeker en gewis,
Ik vervloek nu meer en meer,	Het NAPOLEON's geslacht,
De Prins als opperheer,	Bescherm ik met kracht,
En uit ons land moet voort,	Die NAPOLEON eert en mint,
Die naar Prins WILLEM hoort,	Is mijn beste vrind.
Al wie is Prinsgezind	Is waard, dat hij den hemel (erf
Die is een duivelskind,	Die voor NAPOLEON sterft.

HENRY.

Dubbelzinnige verzen.

„Zinrijke Digtmaat".

Die so men 't doorgaans leest dan vind het lelijsmaak,
Maar neer en opwaarts is 't den meesten tot vermaak.

Ik sweer getrouwigheid	Voor Vorst LOOYS zijn kronen
Voor Hongrens majesteit	Wil ik geen eerbied tonen,
'k Verfoey in mijn gemoed	Het Oostenrijks gebied
Hetgeen ons Frankrijk doet	Bevrijd ons van 't verdriet
Ik wensch de Britsche kroon	Aan LODEWIJK zijn neven
Aan GJORGES oudste soon	Mag men geen scepter ge- ven.
Regeert ons eens met vreugd	Genaamde moolnaers soon
O Oostenrijksche jeugd	Spreek noch weer voor uw kroon.

»Te Middelborg by CORN. JACOBSEN en alomme by de meeste Boekdrukkers so binnen als buiten de steden te bekomen".

De volgende regelen werden geschreven ten antwoord op de vraag van een republikein, wat de schrijver dacht van de nieuwe constitutie en 't begin der Fransche omwenteling?

A la nouvelle loi	Je veux être fidèle
Je renonce dans l'ame	Au régime ancien
Comme épreuve de me foi	Je crois la loi nouvelle
Je crois celle qu'on blâme	Opposée à tout bien:
Dieu vous donne la paix	Messieurs les Démocrats,
Noblesse désolée	Au diable allez-vous en
Qu'il confonde à jamais	Tous les Aristocrats
Messieurs de l'Assemblée	Ont eux-seuls le bon sens.

„*Gent* spreekt".

„*Brussel* spreekt".	„*Brugge* spreekt".
Ik zweer van harten af	DE POTTER en zijn wet
Den Prins tot in zijn graf	Is in mijn hart gezet;
En uit ons land moet voort	Die voor DE POTTER dient
Die naar Prins WILLEM hoort.	Die is mijn beste vriend.
Ik vloeke meer en meer	DE POTTER zijn geslacht,
Den kaas als opperheer	Bescherm ik nu met kracht
Al die is kaasgezind	Dat hij den hemel erft;
Het is een duivelskind	Die voor DE POTTER sterft.

Mr. L. G. VERNÉE.

Dubbelzinnige verzen.

»Confessie".

Ik zweer nu ganschlijk af	Het opperhooft van *Roomen*
LUTHERUS tot in 't graf	Bemin ik sonder schroomen.
Ik hate als venijn	De Jesuiten al
LUTHER en al de sijn	Zijn mij een lief getal
Ik schuwe als de pest	Al die in 't Pausdom leeven
LUTHEER en al de rest	Zijn mij in hart geschreven.
Ik banne uyt mijn sin	De Roomsche leere out
LUTHERUS zijn begin	Is op Godts woort gebout.
Ik belach en bespot	Den Paus met sijn Aflaaten
LUTHERUS zijn gebodt	Bemin ik boven maaten.
Het streijdt tegen Godts woordt	Al wat de Paus gebiedt
Dat LUTHERUS bragt voort	Dat overtreed' ik niet.
't Is kinderagtigheijt	Te bidden voor de dooden
Al wat LUTHERUS sijt	Is ons van Godt geboden.
't Is van een mens verdigt	't Vagevuur en mis
Dat LUTHER bragt in 't ligt	Dat houde ik voor gewis.
Het is gebeel verkeert	Al wat de Priesters seggen
Al wat LUTHERUS leert	Is niet te wederleggen.
Ik hate tot de doodt	De gantsche Roomsche kerk
De Reformatie groot	Dat is een Godlijk werk.
Ik vliede meer en meer	Die Roomsche Kerke stijven
De Protestanse leer	Zal ik volstandig blijven.
Godts gunste hij verliest	Die op den Paus betrout
Die LUTHERS leer verkiest	Heeft op geen sant gebout.
Hij is van 't regte spoor	Die *Romen* houd in waarde
Die LUTHER geeft gehoor	Geniet Godts gunst op aarden.
Hij is van sin beroofdt	Die op de Paus sig vest
Die LUTHERS leer geloofdt	Verkiest het alderbest.
Weg weg uijt *Neerlandts* dal	De Priesters en Jesuiten
De Protestanten al	Zullen het lant genieten.
Vertrekt dan haastlijk voort	Gij Roomschgesinden al
Die 's Paus gesag verstoordt	Bezit het *Neerlands* dal.
Die Protestants hier sterft	Hij zal den Hemel Erven
In Eeuwigheijdt bederft	Die Rooms hier komt te sterven.
Godts heijl is hem ontzeijdt	Die *Roomen* blijft constant
Die van de Paus afscheijdt	Komt in 't Beloofde lant.

De bovenstaande regelen vindt men op eene prent uit de vorige eeuw, waarschijnlijk in het licht gegeven bij gelegenheid van het tweede eeuwfeest der Reformatie.

C. K.

[Eene navolging en verkorting schijnt de *Confessie van den Koning van Polen* te zijn, ons door de Heeren C. W. BRUINVIS en JOHN ingezonden, welke laatste vraagt, welke Koning van *Polen* hier bedoeld wordt?

Digitized by Google

Ik zweer nu gantselijk af	Het Rooms geloof en leeven,
LUTHERUS tot in 't Graf	Blijft in mijn hart geschreeven,
Ik belag en bespot,	De Oorbiegt en de Mis,
LUTHERUS zijn Gebot,	Mijn zagt en heylzaam is.
Ik verfoei nu meer en meer	Al die met Pausdom houwen,
MARTINUS LUTHERS Leer,	Daar wil ik op betrouwen
En uijt mijn Land moet voord	De Roomsche Priesters magt;
Al wat aan LUTHER hoord	Bescherm ik met kragt;
Ja, ik zeg wie LUTHER sterft;	Het Heemelrijk zal Erve,
Gewis den Heemel derft	Die Rooms zijn, en Rooms sterven.

Uit deze versregelen zijn blijkbaar de volgende, door W. K. medegedeeld, ontsproten:

Ik zweer volkomen af	Die houdt de roomsche wet.
Den bijbel tot aan 't graf	Staat in mijn hart gezet,
En ik belach, bespot	De kerkdienst en de mis
Het gereformeerd gebod	Gaat zeker en gewis.
En ik vervloek veel meer	Al 't Priesterlijk geslacht
De gereformeerde leer	Bescherm ik met mijn magt
En uit mijn hart moet voort	Die steeds het Pausdom dient
Die naar den bijbel hoort	Blijft altijd dus mijn vriend
En die den bijbel roemt	Dat hij den hemel erft,
Hij is misschien verdoemd	Die Roomsch blijft tot hij sterft.]

Dubbelzinnige verzen.

Die mensch is prijselijk, — Die 't huwelijk blameert,
Hij doet ook wijselijk, — Die overspel hanteert;

Die dit beschouwt,
EEN GOEDE VROUW,
En wel inziet

Een dierbaar pand. brand. stoke Een	Een groot pleizier. dier. monster Een	Die dit versje Goed kan lezen, Moet gewis geen Domoor wezen.	Een steun voor thuis. kruis. droevig Een	Die wordt geacht. veracht. wordt Die

Die vindt vermaak
EEN KWADE VROUW.
Of groot verdriet.

Die een vrouw trouwt, — Die is een dwaze zot,
Die zich eerlijk houdt, — Doet tegen Gods gebod.

Dit vers staat bij een mijner kennissen, even als eene plaat, in een lijstje en dient tot schilderij.

J. H. VAN DALE.

Dubbelzinnige verzen. Ziet hier een dubbelzinnig versje, 't welk voorkomt in *Zadig ou la destinée*, par VOLTAIRE:

Par les plus grands forfaits	J'ai vu troubler la terre
Sur le trône affermi	Le roi sait tout dompter
Dans la publique paix	L'amour seul fait la guerre:
C'est le seul ennemi	Qui soit à redouter.

In de *Algemeene Oefenschoole van Kunsten en Wetenschappen*, Amst. 1770, 6de Afdeeling, VII, bl. 79—80, is dit versje aldus vertaald:

Door moord en tierannij	Zag men deze aard beroeren,
Ten rijkstroon opgetilt	Sust onze Vorst het rijk;
In d'algemeene stilt	Blijft Liefde 't oorlog voeren,
Vrees zulk een weerpartij,	Hij is zeer vreesselijk.

Naar het verhaal van VOLTAIRE had dit versje zijnen vervaardiger bijna den hals gekost. Achteloos had hij het in stukken gescheurd en weggeworpen, terwijl hij in zijnen tuin wandelde. Een afgunstige buurman, die hem bespied had, zocht de stukjes op, doch vond alleen de eerste helft der regels, en bragt ze den Koning (van *Babylon*), om ZADIG te doen vallen. Reeds werd deze gunsteling, van gekwetste Majesteit beschuldigd, ter strafplaats gevoerd, toen 's Konings papegaai, van een zijner strooptogten teruggekeerd, een perzik in den schoot van den vorst liet vallen, welke hij in ZADIG's tuin had opgeraapt, en waaraan juist de andere helft van het versje gekleefd zat. De zamenvoeging der beide deelen bragt ZADIG's onschuld aan het licht, die nu tot 's Konings eersten gunsteling werd verheven. M.

Spreekwijzen. Volksbijgeloof. »*Zijne ziel is al naar Frankrijk*" (III.; bl. 100, Vr. LIX). Zou hier niet aan eene speling met de oorspronkelijke beteekenis van *frank rijk*, *vrij rijk* of *vrije plaats*, moeten gedacht worden? Na den dood toch was de »ziel" van het arme dier *vrij en frank* en had het niet meer te lijden door eenige kwelling of marteling hoegenaamd.

J. H. VAN DALE.

Danswoede in de Nederlanden (III.; bl. 100, Vr. LX). De vraag van Dr. ISRAËLS, welke andere plaatsen in ons land dan de genoemde, door deze epidemische ziekte bezocht zijn geworden, kan welligt geene bevredigende oplossing erlangen, wanneer onder de woorden »ons land" bedoeld wordt, wat wij tegenwoordig noemen *Noord-Nederland*. Immers, behalve dat geachte kronijkschrijvers van die ziekte als aldaar geheerscht hebbende niet gewagen, zoo is het zelfs twijfelachtig of het berigt van VAN WAVEREN op *Utrecht* betrekking heeft. Zeker is het, dat de bron die voor ons land zoude moeten dienen, *Die Limburger Chronik von* C. D. VOGEL, Marburg 1828, dien twijfel niet wegneemt.

Dit kronijkje (men wete dat het *Limburg*

Digitized by Google

in *Nassau* is) maakt in de belangrijke beschrijving van de danswoede op het jaar 1374, met geen enkel woord melding van ons land; en, zoo als HAESER (*Lehrbuch der Geschichte der Medicin und der Volkskrankheiten*, S.286), welligt op het gezag van HECKER dien hij aanhaalt, zegt: »Von *Aachen* aus verbreitete sich die unheimliche Plage über ganz *Belgien* und *Holland*", zoo is als nog onbewezen, dat zij zich noordelijker dan *Maastricht* hebbe uitgestrekt. De uitvoerige beschrijving door onzen landgenoot JAN VAN LEIJDEN, die bepaald van deze laatste plaats gewaagt, geeft mij grond tot dit vermoeden, en hetgeen hij aanteekent in zijn *Chron. Belg.*, Lib. XXXI, cap. XXVI, *de peste et chorizantibus*, acht ik belangrijk genoeg om het te dezer plaatse over te nemen. Hij zegt: »Anno etiam eodem (millesimo trecentesimo septuagesimo quarto) miranda et inaudita calamitas Aquisgrani et Coloniae ac in aliis civitatibus circa Rhenum orta est. Surrexerunt chorizantes quidam, homines promiscui sexus, viri scilicet et mulieres, sic a saltationibus suis nominati, qui more chorizantium saltabant, et tandem quasi amentes cadebant in terram".

»Hi enim primo venerunt Aquisgrani ad dedicationem Ecclesiae Dominae nostrae, ubi saltabant ante altare, aliqui etiam usque ad altaris altitudinem. Deinde super sedes residentes, et hos saltus et casus sic per longum tempus continuaverunt, ita, quod quidam crepentes defecerunt, quidam etiam circa ventrem mappis destricti, ne creperent cingebantur, veneruntque ad *Trajectum superius* et Leodium ac alias civitates, et capitibus suis denudatis serta quaedam ferebant et saltabant, saepius se ipsos animando, dicentes: *Frijsch*, *Frijsch*. Et nihil aliud addendo, ibant autem ad Ecclesias ante altaria et ante imagines beatae Mariae Virginis, sic ibidem chorizantes, et multi ac multae eosdem aspicientes associebantur et eadem passione statim aggravabantur".

»Tandem a sapientibus compertum est,quod hi a daemonibus erant obsessi aut arrepti, et multi ex eis per exorcistos cum jurationibus et orationibus ac Evangelio S. JOANNIS, circiter tria milia in diversis locis, aliqui levius, et aliqui difficilius fuerunt sanati, et sic postea illa plaga defecit. Quando autem daemon ascendebat in ipsorum cruribus, tunc non poterant se a saltu continere. Dum vero in ventrem veniebat, dire torquebantur, et horribilem tunc aspectum habebant. Aliquando unus aut una illorum super scapulas alterius ascendit et se in aëre mirabilia videre dixit".

»Multi tales, summo mane ante festum omnium Sanctorum simul congregati, in consilio suo decreverunt, quod in die omnium Sanctorum omnes pariter ad Ecclesiam sancti LAMBERTI in Leodio convenirent, et tunc omnes presbyteros ibidem occiderent".

»Sed Deus, omnia suaviter disponens, hoc impedivit. Unus etiam daemon illorum adjuratus,ut diceret cur talium pauperum et non divitum aut presbyterorum corpora intrassent, respondit: Clerici et presbyteri dicunt quotidie tot sancta et pulchra verba in quotidianis horis, nobis contraria et taediosa, quod raro intramus eorum corpora. Sed forte post unum mensem intrassemus corpora divitum, et per eos perdidissemus totum clerum".

Daar nu JAN VAN LEIJDEN *Trajectum Superius* (*Maastricht*) bepaaldelijk opgeeft, zoo is het mogelijk dat de door VAN WAVEREN bedoelde *civitas Trajectensis* ten onregte genomen wordt voor *Utrecht*; want hoezeer ook in de *Limburger Chronik* gesproken wordt van de plaatsen aan den *Rhijn*, zoo wordt aldaar, met uitzondering van *Keulen*, geene stad met name genoemd. De danswoede schijnt dan ook, ten opzigte van ons land, eerder eene westelijke rigting genomen te hebben, zoodat zij zich tot in *Vlaanderen* vertoond heeft, blijkens het berigt van AEGIDIUS DE ROYA, die op het jaartal 1374 meldt: »De dansers wandelden in *Vlaenderen* als verhoede Lieden" (*Annales Belgici*, pag. 62).

Wat eindelijk het jaartal betreft, men zoekt te vergeefs naar eenig spoor van danswoede in het jaar 1385, hetwelk door VAN WAVEREN opgegeven wordt. F.

Danswoede in de Nederlanden. Al de kronijkschrijvers schijnen, met betrekking tot het heerschen dezer ziekte, omtrent het jaar 1374 of 75 overeen te stemmen. JOAN. A LEIDIS, in zijn *Chron. Belg.*, Lib. XXXI, c. 26, maakt er uitvoerig melding van en spreekt van *Aken*, *Keulen*, *Traiectum* (?), *Luik* en andere steden. In de *Ann. Belg.* van AEGIDIUS DE ROYA staat tusschen den Latijnschen tekst: »De dansers wandelden in *Vlaenderen* als verhoede lieden".

In eene *Historia Westphaliae* van (in ?) het begin der XVIde eeuw, geschreven door den Benedictijner BERNARD. WITTIUS, en voor het eerst te *Munster* in 1778 in 4°. uitgegeven, vind ik op hetzelfde jaar 1375 het volgende berigt omtrent deze zonderlinge razernij, hetwelk ik uitschrijf, omdat het bijzonderheden bevat, die ik elders mis: »Eodem anno nova secta virorum ac mulierum Aquisgrani Alconniae (?) ex partibus venit, ascenditque usque Avionem et Franciam. Illudebantur autem a daemonio, ita ut ne in domibus modo, verum et in plateis publice, omni remota verecundia, una se manibus tenentes, corisando et saltando tripudiarent,et quaedam daemoniorum nomina, *frisch*, *friskes*, et horum similia inter saltandum, astante populi caterva, sine omni erubescentia inclamarent. Qua saltatione completa circa praecordia tanta tor-

Digitized by Google

tura vexabantur, ut ab amicis, qui cum dolore ipsos insequebantur, peplis ac funibus cingerentur quasi furiosi, ipsis se interim iam mortuos clamantibus. Verum ubi Leodio appr(op)inquarunt, presbiteri exorcismis ipsis, quibus ante baptismum infantum utimur (volgens A LEIDIS het *Evangelie* van JOHANNES) multos liberaverunt, qui sanati dicebantur, quia videbatur ipsis in huiusmodi saltationis hora quasi in sanguinis rubri fluvio incederent, hancque ob causam in altum sic saltassent. Vulgus autem apud Leodium maxime infamare clerum volens, hanc rem ob sacerdotum scelera fieri dicebat, quia baptisati fuissent a sacerdotibus concubinariis, ceperuntque persequi clerum, volentes etiam in ipsum insurgere et occidere, bonaque ipsius diripere. Quod utique opere perfecissent, nisi Deus per huiusmodi exorcismos ipsum clerum ab inimicorum manibus eripuisset et maiorem honorem sibi exhiberi per huiusmodi opera procurasset". SAXO SYLVIUS.

Danswoede in de Nederlanden. Als bijdrage diene het volgende uittreksel uit het *Chronicon* HERMANNI CORNERI, te vinden in het *Corpus Historic. medii aevi* van ECCARD, T. II, p. 1126, op het jaar 1376.

»Gravem infirmitatem et inconsuetam Deus permisit vexare homines prope Rhenum commorantes, secundum Chronicum Francorum. Nam antequam passio eorum instaret, homines utriusque sexus quaedam apprehendit inepta laetitia et exultatio, ita quod saltare et chorizare inciperent cum risu inordinato et cachinnatione vana. Qua quidem jocunditate cessante, homines corruebant supini in terram quasi apoplectici et venter eorum procellosas quasdam motiones gravissimas ostendebat quasi follis ventum trahens et expellens, nec requiem habere poterant quousque viri tres vel quatuor pedibus suis ventrem patientis calcando comprimerent. Et cum haec retorsio violenta eis fieret, delectabantur et bene eis erat. Haec pestis mirabilis per Rhenum descendit et usque in Westphaliam pervenit. Inventum est tamen postea ab astutis Clericis, quod ex diabolica obsidione hoc hominibus contingebat, et ideo sacris conjurationibus et exorcismis diabolicas has vexationes removerunt". L.

Danswoede in de Nederlanden. In het *Kort Chronykje van Holland*, achter de *Chronyk van Holland van den Klerk uit de laage landen by der zee*, Leyden, 1740, in 4°., staat, bl. 232: »Item, In 't Jaer van (M.CCC.) LXXIIII, soe was dat groete opwater op sinte Victoers dach. Ende in den selven Jare waren die Dansers, ende warden alle beseten van den viant, ende spronghen datse borsten". — In eene *Kronyk van Holland*, HS. op papier van het laatste der XVde eeuw, in mijn bezit, lees ik hierover het volgende: »Int jair ons heren MCCC ende LXXIIII so ghinghen die dansers doert lant ende die pypers, ende by myraculen dansten si ende pepen, ende waren besetten van den boesen geesten ende liepen also langhe dat si ten lesten borsten".

J. J. NIEUWENHUIJZEN.

Danswoede in de Nederlanden. Zoo veel ik mij herinner, komen alle oude schrijvers daarin overeen, dat deze danswoede in 1374, niet in 1384, heerschte. Waarschijnlijk heeft VAN WAVEREN zich met dit laatste jaartal vergist. Aangaande het verschijnsel zelf, hetwelk bijna alle kerkelijke Historieschrijvers vermelden, lees ik bij A. VAN SLICHTENHORST, *Geldersse Geschiedenissen*, folio uitg. 1654, bl. 157, het volgende: »Op dit (1375) en 't verleeden jaer wierd men in mans en vrouwen gewaer een kluchtige dolligheyd, die eerst *Gelderland* en *Gulich*, daerna ook *Duytsland* met *Vrankrijk* bevingh. Men zagh manluyden en nijven twee en twee, ende t' elkens een alleen, danssen, singen, huppelen, en malkanderen vriendelijk omârmen. Maer 't vreemdst van allen was, dat de vreemde van de vreemde, aen éénen euvel vast zijnde, niet anders en wierden aengesproken ofte omhelsd ende d'een van d'ander zuster en broeder geheeten, alsof zy lang onder een hadden kennis gehad". Overbodig mag ik het achten, Dr. ISRAËLS aan de berigten over de danswoede in IDELER'S *Relig. Wahns.* indachtig te maken.

CONSTANTER.

Danswoede in de Nederlanden. Over deze ziekte, ook de *St. Veitsdans* genaamd, die in 1374 te *Utrecht* heerschte, ook te *Luik* werd waargenomen en drie jaren duurde, vindt men melding gemaakt in het *Tijdschrift voor Gesch. van Utrecht*, 1835, Dl. I, bl. 327; zij heette ook de *Sint Johannesdans*, dewijl zij zich in 1374 te *Aken* op het feest van ST. JAN het eerst vertoonde. Doch reeds vroeger, in 1278, heerschte die ziekte te *Utrecht*, alwaar zich toen 200 zoodanige dansers te zelfder tijd op de stadsbrug vertoonden. Behalve het werk van HECKER, wordt aldaar genoemd: HORN'S *Archiv der med. Erfahr.*, 1833. Over ST. VITUS of ST. VEIT zie *Bat. Sacra*, Dl. II, bl. 275 en HOOGSTRATEN'S *Woordenboek*, en over den *St. Vitusdans*, NIEUWLAND, *Gesch. en Lett. Vermak.*, Dl. I, bl. 675 en de aldaar aangehaalde schrijvers; ook nog SCHOTEL, *Gesch. en Oudheidk. Uitspann.*, 1840, bl. 156—161. V. D. N.

[Een zelfde berigt als het bovenstaande, heeft LEGENDO ET SCRIBENDO ingezonden.]

Juvenal. Sat. XIII. v. 209 (III.; bl. 126, Vr. 109).

„Nam scelus intra se tacitum qui cogitat ullum,
Facti crimen habet".

Vreemd moet het voorkomen, dat iemand die JUVENALIS met oordeel leest, zoo weinig

Digitized by Google

bekend schijnt met de verheven zedekunde der Ouden, welke niet slechts in hunne wijsgeerige werken wordt voorgedragen, maar ook in die van dichters, redenaars en geschiedschrijvers verspreid is. Ten opzigte van het gevraagde verwijs ik TUSCO vooreerst naar CICERO, *de Offic.*, L. III, C. 8, waar het o. a. heet: »Quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur e medio (est enim totum sceleratum et impium) qui deliberant, utrum id sequantur, quod honestum esse videant, an se scientes scelere contaminent: in ipsa enim dubitatione facinus inest, etiam si ad id non pervenerint". Hij raadplege verder SENECA, *de Benef.*, L. V, C. 14, waar CLEANTHES wordt aangehaald, die onder anderen opmerkt: »Latro est etiam antequam manus inquinet; quia ad occidendum iam armatus est et habet spoliandi atque interficiendi voluntatem". ZENO, gevraagd zijnde of iemand die kwaad bedrijft voor de Godheid verborgen kan blijven, gaf ten antwoord: »zelfs hij niet, die kwaad *denkt*". OVIDIUS, L. III, *Amor.* Eleg. 4, zich tot een man rigtende, die zijne vrouw zorgvuldig bewaakte, berispt hem hierover en wijst er het verkeerde van aan:

„Si qua metu demto casta est; ea denique casta est:
Quae, quia non liceat, non facit, illa facit.
Ut iam servaris bene corpus; adultera mens est:
Nec custodiri, ni velit, illa potest.
Nec mentem servare potes, licet omnia claudas.
Omnibus occlusis intus adulter erit".

Hiertoe behooren ook de laatste woorden der rede, die TACITUS, *Hist.* II. 77, aan de vrienden van VESPASIANUS in den mond legt, toen deze hem tot den afval van VITELLIUS, waartoe hij nog aarzelde, zochten over te halen: »Nam qui deliberant, desciverunt". Dit laatste gezegde schijnt PLUTARCHUS voor den geest te hebben gehad, als hij TITUS VINIUS, die den nog wankelenden GALBA aanspoorde om zich openlijk tegen NERO te verklaren, laat zeggen: »Ὦ Γάλβα, τίνα τρόπον βουλεύεσθε; τὸ γὰρ ζητεῖν, Νέρωνι εἰ πιστοὶ μένοιμεν, ἤδη οὐ μενόντων ἐστίν. (O GALBA, waarom raadpleegt gij l. nog? want te vragen of wij NERO getrouw zullen blijven, komt reeds uit het hart van hen, die het niet blijven)".

Ik volg hier de verbetering van LIPSIUS, die er het ontkenningswoordje οὐ heeft bijgevoegd, zonder hetwelk de woorden geen zin hebben. PLUTARCHUS, *Vit. Galbae*, C. 4.

SAXO SYLVIUS.

[Hoewel wij niets wenschen af te dingen van den lof, waarop de „verhevene zedekunde" der ouden, althans van de meest verlichte en bevoorregte geesten onder hen, ook naar onze overtuiging aanspraak heeft, zoo kunnen wij echter de bescheidene opmerking niet terughouden, dat de meeste der uitspraken, hier door den geachten SAXO SYLVIUS aangehaald, waar men ze in hare juiste beteekenis gadeslaat en de bijzondere feiten op welke sommige harer uitsluitend betrekking hebben geenszins uit het oog verliest, onzes inziens op verre na niet het door hem bedoelde bewijs opleveren en, zich der verklaring van JUVENALIS aansluitende, een wraken der *kwade overleggingen* uit het *zedelijk* oogpunt, ja hare gelijkstelling als zoodanig met de misdaad zelve te kennen geven. Voorts, ofschoon wij gereedelijk beamen dat dergelijke wraking en gelijkstelling alles behalve vreemd is geweest aan de zedekundige stelsels der oudheid, ja dat zij met name in de Stoïsche wijsbegeerte (om van geene andere te gewagen) zich als het noodzakelijk uitvloeisel heeft voorgedaan van wat door de mannen dier school omtrent het wezen des hoogsten goeds, de roeping des wijzen, den aard der pligten en andere daarmede verwante onderwerpen van gewigtigen aard, zij 't dan ook niet zonder duidelijke miskenning van 's menschen ware natuur en dringendste behoeften, verhevens toch en lofwaardigs verkondigd werd; — zulks verzwakt echter niet in het allerminste — wij zijn er ten volle van overtuigd — de waarheid des woords van MINUTIUS FELIX, door TUSCO bij JUVENALIS' uitspraak te berde gebragt en hem aanleiding tot zijne vraag gegeven hebbende: „Vos ethnici scelera admissa punitis, apud nos et cogitare peccare est: vos conscia timetis, nos conscientiam". Eene waarheid, gelooven wij, wel bij den eersten opslag in hare algemeene strekking betwistbaar, maar bij het minste nadenken in haren diepen zin onomstootelijk bevonden, aangezien — en men behoorde zulks nimmer te vergeten — ook de zuiverste beschouwing des *zedelijken kwaads* door eenigen heidenschen schrijver voorgedragen, *specifiek* (niet *quantitatief*) onderscheiden is van het *zondebegrip*, 't welk wij in onze heilige boeken geopenbaard, 't welk wij vooral door den Heere JEZUS en Zijne gezanten helderst in het licht gesteld en met goddelijke klaarheid ontwikkeld weten; — omdat het ook bij den meest verlichten wraker van het *scelus cogitatum* bij Grieken of Romeinen niet opgekomen is, de *zondige gedachten*, in den Christelijken zin dier uitdrukking immers waarvan hij zelfs geen denkbeeld hebben kon — voor schuldig en strafwaardig te verklaren.]

Morganatisch en Morgana (III.; bl. 126, Vr. 110). Zijn deze woorden aan elkaâr verwant, zoo zal men 't hooger op moeten zoeken dan mij doenlijk is. *Morganatisch*, in de beteekenis van *matrimonium ad morganaticam*, huwelijk met de linker hand, vind ik afgeleid van 't Gothische *morgjan*, bekorten, beperken. Zulke huwelijken zijn alleen gebruikelijk bij de vorstelijke standen, en in *Pruissen* ook den hoogen adel veroorloofd, in welk geval de vrouw en de uit haar gesprotene kinderen van de erfelijke voorregten zijn uitgesloten.

FATA MORGANA is de wereldberuchte toovergodin, die in sommige middeneeuwsche ridderromans zulk eene groote rol speelt, en met wier avonturen BOJARDO een aantal zangen van zijn *Verliefde Roeland* heeft gestoffeerd. Hij ontleende haar van de berijmde romans van *Lancelot du Lac* door GAUTIER MAP, en van *Le Chevalier à la Charrette* door CHRESTIEN DE TROYE (1190).

Deze »Fee" had haar kristallen tooverslot op den bodem der zee, waarin ROELAND met groote inspanning doorgedrongen zijnde, haar bij de haren greep en dwong den gevangen RYNALD los te laten. Langs dien weg is zij in *Italië* zoo berucht geworden, dat het zonder-

Digitized by Google

linge luchtverschijnsel, 't welk zich nu en dan aan de Calabrische kust opdoet, van haar zijn naam ontleende.

In 't oud Bretonsch beteekent *Morgan* zoo veel als »blinkende vrouw der zee", afgeleid van *mor*, zee, en *gwen*, »splendens femina". VILLEMARQUÉ (*Contes popul.* II, p. 127) geeft eene andere afleiding, welke hier te veel plaats zoude beslaan (vergel. GRIMM, *Deutsche Mythol.* 2te Ausg., S. 384).

Het vroegst vindt men de »Fee" vermeld in den roman *Erec et Enide* van CHRESTIEN DE TROYE (1170), waar men leest van: »le comte de Lile noire", in wiens staten donder en stormwind onbekend waren, en

„De celui avons oï dire
Qui fut ami MORGAN la fee".

Bij HARTMANN VON AUE, in zijne overzetting van den *Erec* (1196 ?) is zij even goed te huis in lucht en vuur als onder de baren; zelfs ontving zij geschenken van den duivel:

„Ouch hete sî mâge
Tief inder helle:
Der tiuwel was ir geselle.
Der sante ir ze stiure
Ouch ûr den fiure
Swie vil sî des wolde".

Voorts wordt in den roman *Ogier van Denemarken* verhaald, hoe »MORGUE la Fae" dien dapperen paladijn, toen hij reeds over de honderd jaren oud was, in haar tooverpaleis *Avallon* tot op dertig jaren verjongde, en hem zoo veel pleizier aandeed, dat hij »ne scavoit qu'il devoit faire ne dire si non qu'il cuidoit mieulx estre en Paradis que a nulle autre region". (DUNLOP en GRÄSSE handelen zeer omstandig over deze romans.) J. M.

Morganatisch en Morgana. Van de *fata morgana* (in het Fransch *fée morgane* genaamd), wordt bij geen schrijver der oudheid iets gevonden. Vroeg in de middeneeuwen werd echter reeds verhaald, dat deze *fata* of *begoocheling* zich aan de inwoners van *Calabrië* vertoond heeft. Nu is het bekend (zie onder anderen *Nederl. Magazijn*, 1834, bl. 84), dat wanneer in den zeeboezem van *Reggio*, gedurende de zomerhitte en nadat de zee en de lucht door de winden in beweging zijn gebragt, eene volkomene stilte waargenomen wordt, er zich omtrent het krieken van den dag voor de aanschouwers eene menigte verschillende voorwerpen, als: zuilenbogen, kasteelen, torens, paleizen, enz., achtervolgends langs de oppervlakte der zee vertoonen. — Zij worden enkele keeren ook in de lucht bemerkt, doch nimmer zoo duidelijk als in het water. — Naarmate het licht toeneemt, worden deze gedaanten meer onzigtbaar, tot dat zij eenigen tijd vóór zonsopgang geheel verdwijnen.

Terwijl de natuuronderzoekers van het land omtrent de oorzaken van dit verschijnsel niet eenstemmig waren, schreef de menigte het aan de werking eener toovergodin, *fata*, toe.

Maar wat is nu *morgana*, dat in geen Italiaansch woordenboek voorkomt? — BOISTE zegt bij *Morgane* (zonder er de afleiding bij te voegen): »lumière nocturne prise pour des fantômes". — Ik geloof met BAILEY (*Etymol. Dict.*, London, 1783), dat het een Noordsch of Gothisch woord is, zamengesteld uit *mor*, dat *zee*, en *gan*, dat *geboren* beteekent, zoodat *fata morgana* zeggen wil: *eene uit de zee ontstane begoocheling*. Dit is des te waarschijnlijker, daar ook de *Encyclopédie* (Supplement, T. III) zegt: »Voila ce qu'on a nommé fée morgane, vraisemblablement du tems de la conquête des Normands".

En wat is nu een *morganatisch huwelijk*? Men weet, er wordt onder verstaan een, volgens het oude Duitsche regt of de Gothische wetten, met de linker hand aangegaan huwelijk, dat is: zoodanig een, waarbij een vorstelijk of hoogadelijk persoon zich met eene vrouw van lagere geboorte in den echt begeeft, en hetwelk, volgens de meeste schrijvers, *morganatisch* wordt genoemd omdat aan dusdanige vrouw, wier kinderen geen erfgenamen huns vaders kunnen zijn, eene dus gezegde *Morgengabe* (bruidschat) wordt toegekend. Mij komt deze verklaring echter niet aannemelijk voor; vooreerst, omdat reeds vroeg, vooral in het Oosten, aan *alle* gehuwde vrouwen zonder onderscheid eene *morgengave* werd toegekend (zie *Genesis* XXXIV : 11), en dit bij de Israëliten nog ten huidigen dage plaats heeft (*); en ten tweede, omdat in het woord *morganatisch* dan het voornaamste gedeelte, *gabe*, zoude ontbreken. Ik geef dus de voorkeur aan het gevoelen van BOISTE, die het woord *morganatique* overdragtelijk verklaart met: »nocturne, mystérieux, entrainé par séduction"; waardoor alzoo de beide in de vraag voorkomende uitdrukkingen ook met elkander in verband worden gebragt.

S. I. MULDER.

[Ook de Heer P. E. VAN DER ZEE gelooft *morganatisch* van het Gothische *morgjan*, begrenzen, bekorten, afgeleid. Hij meent alle verband te moeten ontkennen tusschen *morganatisch* en *morgana*, maar laat zich overigens niet uit omtrent de etymologie van het laatstgenoemde. In de plaats daarvan geeft hij ons eene uitvoerige, schoon dan ook niet gevraagde, beschrijving van het beroemde natuurverschijnsel der *fata morgana*, meerendeels volgens den Dominikaner ANTONIO MINATO (1773), die er wel driemaal met de grootste bewondering aanschouwer van geweest was. Bij welk relaas de Heer VAN DER ZEE ons ook verwijst naar het *Nederl. Magazijn* van 1843, maar vooral naar *de Astronomie Physique* van BIOT, Par. 1810, 3 T.]

(*) Die gift geschiedt steeds *vóór* het voltrekken van het huwelijk, en zoo vindt men de *Morgengabe* ook bij KILIAEN en in het *Speculum Saxonicum* vermeld. Maar volgens GALLARD en anderen zou zij in 't eerst hebben plaats gehad op den *morgen* na de echtverbindtenis: „quasi ob praemium defloratae virginis".

Digitized by Google

Het Domesday Book (III.; bl. 126, Vr. 111). Het *Domesday book* bestaat nog; — in 1840 was het ten minste nog aanwezig. Onder meer belangrijke bescheiden wordt het in het kapittelhuis te *Westminster* zorgvuldig bewaard. — Het bestaat uit twee deelen van ongelijke grootte. Het eene is een foliant, die 382 dubbele bladzijden van perkament bevat, beschreven met twee kolommen klein doch net en duidelijk schrift. Het andere deel is in kwarto met 450 dubbele bladzijden, slechts ééne kolom bevattende; het is door een vastere hand en met grootere letters geschreven; de opgaven zijn vollediger en met minder doorhalingen; ook is het beter bewaard en minder bevlekt, waarschijnlijk omdat men het minder nageslagen en geraadpleegd heeft. Beide deelen zijn in houten banden, met koperen beslag voorzien, bevestigd.

Zoo als men weet, bevat het *Domesday book* een naauwkeurig register van alle bezittingen in *Engeland*, op last van WILLEM den *Veroveraar* omstreeks het jaar 1080 opgemaakt. Men vindt daarin belangrijke bijzonderheden over den toenmaligen staat van dat land, zoo als de namen der grondeigenaars, de uitgestrektheid en beplanting van iedere gronderve, de waarde die zij had ten tijde van EDUARD den *Belijder*, — bij de troonsbeklimming van WILLEM den *Veroveraar* en bij het opmaken van het register, — de bevolking van Engelschen en Noormannen, van vrijën en lijfeigenen, enz.

De opgaven van het *Domesday-book* hadden eeuwen lang een groot gezag in *Engeland*, en beslisten over de regtsgeldigheid van vele eigendomsbewijzen.

Tot in het midden der vorige eeuw bestond het enkel in handschrift, en eerst in 1767 werd het op last van GEORGE III gedrukt, een arbeid waarvan men het bestier aan zekeren letterkundige, ABRAHAM FARLEY, toevertrouwde. Daar men het gedrukte werk zoo veel mogelijk naar het oorspronkelijke wilde doen gelijken, duurde het ruim tien jaren eer het de pers verliet.

Sedert heeft Sir HENRY ELLIS eene zeer uitgewerkte inleiding en verklaring gereed gemaakt, doch dit zijn werk niet kunnen voleindigen. Dertig jaren geleden heeft de Eerw. WILLIAM BAWDWEN eene vertaling aangevangen, doch haar na de behandeling van eenige graafschappen, insgelijks gestaakt.

In verschillende werken vindt men echter vertaalde gedeelten van het *Domesday book*, o. a. in de *Beschrijving van Leicestershire* door NICHOLS, die van *Warwickshire* door DUGDALE, van *Dorsetshire* door HUTCHIN, van *Hampshire* door WARNER, van *Surrey* door BRAY en MANNING, van *Hertfortshire* door CLUTTERBUCK.

Dit belangrijke stuk draagt verschillende namen, bij voorbeeld: *Rotulus Wintoniae*; *Scriptura Thesauri Regis*; *Liber de Wintonia*; *Liber Regis*; *Liber Judiciarius*; *Censualis Angliae*; *Angliae Notitia et Lustratio* en *Rotulus Regis*.

Het bovenstaande hebben wij in der tijd uit zeker Engelsch maandwerk, het *Saturday Magazine* voor 1840, opgeteekend. P. N. zal daar welligt nog meer bijzonderheden kunnen aantreffen. Ook in de *Revue des deux Mondes* van 15 Maart 1853, pag. 1149, wordt van dit boek als nog aanwezig melding gemaakt (*).

φ²—φ.

[.. ELSEVIER merkt op dat het bestaan van het *Domesday book* ook nog ten huidigen dage, meer dan genoegzaam bewezen wordt door het gebruik, daarvan bij voortduring gemaakt door onderscheidene schrijvers. Met name wijst hij op KERVIJN DE LETTENHOVE, die in zijne *Histoire de Flandre*, Bruxell. 1847, v. I, p. 64, not. 1, het volgende mededeelt: „Le nom de KARL, qu'on ne retrouve point parmi les Francs, est cité trente fois, comme appartenant à des Saxons, par le *Domesday book*. Celui de KARLIUS, LIDERIC (LODRIC, LEURIC, LUIRIC) y est mentionné cent-soixante-cinq fois". Eene proeve onder vele, met hoe groote zorg dit merkwaardige boek ten nutte van de kennis der oudheid is geraadpleegd.

††† meent de bewaarplaats van het *Domesday book* vermeld te hebben gevonden in AUG. THIERRY'S *Histoire de la Conquête de l'Angleterre par les Normands*. Lezenswaardig is voorzeker, ook met het oog op de andere vragen door P. N. voorgesteld, het verslag diens voortreffelijken schrijvers omtrent het *Domesday book*, 't welk wij in het 2de Dl., bl. 233 volg., der *Histoire de la Conquête*, (Brusselsche uitgave van 1835) aantreffen. 't Is echter te lang om hier in zijn geheel te worden opgenomen, en wij vragen daarom slechts eene plaats voor dat gedeelte, waarin 's Veroveraars bedoeling met het opmaken van dit groote register aangewezen wordt. „Afin d'asseoir sur une base fixe", zegt de Heer THIERRY, „ses demandes de contributions ou de services d'argent, pour parler le langage du siècle, GUILLAUME fit faire une grande enquête territoriale (1080 à 1086), et dresser un registre universel de toutes les mutations de propriété opérées en Angleterre par la conquête; il voulut savoir en quelles mains, dans toute l'étendue du pays, avaient passé les domaines des Saxons, et combien d'entre eux gardaient encore leurs héritages par suite de traités particuliers (†) conclus avec lui-même ou avec ses barons; combien, dans chaque domaine rural, il y avait d'arpens de terres; quel nombre d'arpens pouvait suffir à l'entretien d'un homme d'armes; et quel était le nombre de ces derniers dans chaque province ou comté de l'Angleterre (§); à quelle somme montait en gros le produit des cités, des villes, des bourgades, des hameaux (**); quelle était exactement la propriété de chaque comte, baron, chevalier, sergent d'armes; combien chacun avait de terres, de gens ayant fiefs

(*) Daar leest men o. a. dat het: *Domesday book* (*boek van het laatste oordeel*) genaamd werd, omdat het als ware het laatste oordeel uitspraak over de verbeurdverklaarde stukken grond der overwonnen Saksers.

(†) „Quomodo incoleretur haec terra et a quibus". (*Chron. Saxon.* ed. GIBSON, p. 187.)

(§) „Quot acrae et jugera terrae, quid uni militi sufficere posset, et quot milites essent in unoquoque comitatu". (*Anglia Sacra*, p. 257.)

(**) „De urbibus et villis et viculis ad quid in solidum adscenderent". (ibid.)

Digitized by Google

sur les terres, de saxons, de bétail, de charrues (*).

Ce travail, dans lequel des historiens modernes ont cru voir la marque du génie administratif, fut le simple résultat de la position spéciale du roi normand comme chef d'une armée conquerante, et de la nécessité d'établir un ordre quelconque dans le chaos de la conquête. Cela est si vrai, que, dans d'autres conquêtes dont les détails nous ont été transmis, par exemple dans celle de la Grèce par les croisés latins, au treizième siècle, on trouve la même espèce d'enquête faite sur un plan tout semblable par les chefs de l'invasion (†).

Gewigtig waren niettemin bij den toenmaligen staat van zaken in *Engeland* en door het beleid des overweldigers, de politieke resultaten van dezen maatregel: „Ce livre précieux, où la conquête fut enrégistrée tout entière pour que le souvenir ne pût s'en effacer, fut appelé par les Normands *le grand rôle, le rôle royal* ou *le rôle de Winchester*, parce qu'il était conserve dans le trésor de la cathédrale de Winchester (§). Les Saxons l'appelèrent d'un nom plus solennel, le livre du dernier jugement, *Domesday book*, par ce qu'il contenait leur sentence d'expropriation irrévocable (**). Mais si ce livre fut un arrêt de dépossession pour la nation anglaise, il le fut aussi pour quelques-uns des usurpateurs étrangers. Leur chef s'en servit habilement pour opérer à son profit de nombreuses mutations de propriété et légitimer ses prétentions personnelles sur beaucoup de terres envahies et occupées par d'autres. Il se prétendait propriétaire, par héritage, de tout ce qu'avaient possédé EDWARD, l'avant-dernier roi des Anglo-Saxons, HAROLD, le dernier roi, et la famille entière de HAROLD: il revendiquait au même titre toutes les propriétés publiques et le haut domaine de toutes les villes, à moins qu'il ne les eût expressément aliénés, soit en entier, soit en partie, *par lettre et saisine*, comme disaient les juristes normands (††).

Beknopter dan AUGUSTIN THIERRY heeft over het *Domesday book* gehandeld GEORGE PHILLIPS, in zijne *Englische Reichs- u. Rechtsgesch. seit d. Normannen*, Berl. 1827, B. I, S. 196, folgg. „Von unschätzbarem Werthe", zegt hij, „nicht blosz für die Topographie von *England* sondern auch als Quelle des Rechts, ist das *Domesday book*. — Auszer der genauen Verzeichnung der einzelnen Grundstücke in den verschiedenen Grafschaften *Englands*, giebt es uns zu gleicher Zeit über viele der damals bestehenden Rechtsverhältnisse oft einen sehr befriedigenden Ausschlusz. Das Original (die Bearbeitung der für jede Grafschaft besonders gemachten Aufzeichnungen (§§), das sich zu *Westminster* befindet, besteht aus zwei starken Bänden von verschiedenem Format, der eine nämlich ist in Folio, der andre in Quarto. Der erste zählt dreihundert und zwei und achtzig Pergamentblätter, die, mit Ausnahme von kaum anderthalb Seiten, von einer Hand beschrieben zu sein scheinen. Jede Seite zerfällt in zwei Columnen; die Schrift selbst ist klein. Ein und dreizig Grafschaften sind in diesem Bande verzeichnet. Er beginnt mit *Kent* und endigt mit *Lincolnshire*. Der zweite Band zählt vierhundert und funfzig Blätter; jede Seite hat aber hier nur eine Columne. Dieser zweite Band ist grӧszer und besser geschrieben als der erste; er enthält nur die drei Grafschaften *Essex*, *Norfolk* und *Suffolk*. Vier Englische Grafschaften sind gar nicht verzeichnet, nämlich *Northumberland*, *Cumberland*, *Westmoreland* und *Durham*. Das zu *Lancashire* gehörige Territorium ist unter den Titeln der benachbarten Grafschaften zu suchen. Bei jeder von diesen wird der Anfang gemacht mit dem Verzeichnisse derjenigen Personen, die in dieser Grafschaft Besitzungen haben. An der Spitze steht gewöhnlich der König, dann folgt die Geistlichkeit, dann die Laien; der Name eines Jeden ist mit einem rothen Zahlzeichen versehen, damit man ihn im Texte um so leichter wiederfinden könne; bisweilen gehen diesem Verzeichnisse noch einige Bemerkungen über particulaire Gewohnheiten einzelner Städte voran. Auf jene Namenreihe folgt dann die Ueberschrift der einzelnen Besitzungen und Gerechtsame der erwähnten Personen, wobei denn auch mit denen der Königs gewöhnlich der Anfang gemacht wird (*). Ganz besonders wird dabei immer darauf Rücksicht genommen, wie die Verhältnisse gewesen seyen zur Zeit Königs EDWARDS des Bekenners (†).

Was dem Namen dieses wichtigen Monumentes anbetrifft, so muszten wir ihn zu Deutsch übersetzen durch: „Gerichtstachsbuch", weil bei den gerichtlichen Verhandlungen über Eigenthum und sonstige Rechte diese Quelle zu Rathe gezogen werden sollte. Es ist wohl kaum einem Zweifel unterworfen das dasz Wort *domboc* in den Angelsachsischen Rechtsquellen die nämliche Bedeutung hat und in ihnen von der ähnlichen Arbeit, die König AELFRED hatte ausführen lassen, zu verstehen sey".

Na al het aangevoerde zal, gelooven wij, de Heer P. N. wel niet meer vragen naar eenig verband tusschen het *statistische* (hoe dan ook in regten gewigtige) *Domesday book* en de *wetgevende Capitulariën* van KAREL den *Grooten*.]

(*) „Quantum terrae quisque baronum suorum possidebat, quot feudatos milites, quot villanos, quot animalia; imo quantum vivae pecuniae quisque possidebat in omni regno". (FLORENT. WIGORN apud SPELMANN. *Glossar.*)

(†) *Poëme sur la conquête de la Morée*, MMS. de la Bibl. du Roi, publié et traduit par M. BUCHON.

(§) „Rotulus magnus, rotulus regius, rotulus Vintoniae. In thesauro Cathedralis Wintoniae depositus" (*Anglia Sacra*,, T. I, p. 257.)

(**) „*Domesdaege-boc*....ab indigenis sic nuncupatus quia nulli parcit sicut nec magna dies judicii". (*Anglia Sacra*, T. I, p. 257.)

(††) Breve sigillum, liberatio saisitio. (*Domesday book*, passim.)

(§§) Das Original einer von diesen soll sich noch gegenwärtig in der Bibliothek des Capitels von Exeter befinden.

(*) Sie stehn unter der Ueberschrift: „Terra regis", oder: „Rex WILHELMUS", oder: „Rex tenet".

(†) Daher kommen so oft die Buchstaben *t. r. e.*, d. i: „tempore regis EDWARDI", vor.

Vraagteekens.

64. — *Kerslied.* Voor eenigen tijd kwam mij een blaadje in handen, waarop eenige kopletten van een *Kerslied*, van welke het eerste aldus luidt:

„Heft aan! heft aan met luider zang,
 Laat al wat leeft dien hooren;
Laat dreunen door dit koorgewelf,
Laat klinken tot den hemel zelf,
 Dat JEZUS is geboren.
Rijst, Vorsten! van uw troonen af,
 Met al uw pracht en waarde;
Draagt *Bethlehem* ontzag en eer,
En buigt u voor den Koning neêr
 Van hemel en van aarde!" —

De vier coupletten die ik er van bezit, kunnen onmogelijk het geheele lied uitmaken. Gaarne zag ik mij daarom door een der

Navorschers aangewezen, waar het oorspronkelijke te vinden is? — of wel de geheele inhoud en tevens de naam des dichters opgegeven. J. A. A. G.

---

65. — *Eene* »*Disputatie*" *van Johannes Heckius*. In HAESER's *Bibliotheca epidemiographica*, p. 32, vind ik aangehaald: »JOH. HECKIUS, *De peste et quare praecipue grassatur tot abhinc annis in Belgio Disputatio*, Daventriae, 1605, in 4°." Ik heb dit boek gezocht in de Bibliotheken te *Deventer*, *Utrecht* en *Leyden*, doch overal te vergeefs. Zoude een der lezers van dit Tijdschrift mij het ook kunnen bezorgen en slechts een korten tijd ter leen willen afstaan? ISRAËLS.

---

66. — *Boeken met menschenhuid ingebonden.* Ik lees ergens: »Le catalogue des livres de Mr. VILLENAVE, qui ont été vendus aux enchères publiques du 20 au 30 Novembre 1849, porte, sous le N°. 889, le singulier article que voici: »Constitution de la Republique française, Dyon, 1793, 1 vol. in-18°. *relié en peau humaine*"".

»»Ce livre, précédé de la Déclaration des droits de l'homme, réellement relié en peau humaine imitant le veau fauve, se trouve", disait le 8 Janvier 1850 un petit journal de *Paris*, »entre les mains de Mr. FRANCE, libraire, quai Malaquais, 5".—Rien ne convenait mieux que cet ornement patibulaire à des lois qui érigeaient la guillotine en gouvernement"".

Men vraagt of er meer van die curiositeiten bestaan? ..R. E.

67.— *Lied van Hollands afval* (1572) »*uytgenomen Amsterdam*".De aanteekening van het Bestuur van DE NAVORSCHER, Dl. II, bl. 361, opzigtens de fiere houding der stad *Amsterdam* tijdens de herstelling van het Stadhouderschap in het jaar 1672, geeft mij aanleiding om de vraag te doen, of dit *Lied*, hetwelk van juist eene eeuw vroeger (1572) dagteekent, gedrukt, en waar het te vinden is?

J. L. A. I.

---

68. — *P. Rixtel.* Zou een der HH. Navorschers mij eenige inlichtingen kunnen geven aangaande zekeren dichter P. RIXTEL, wiens *Mengelrijmen* in 1669 te *Haarlem* door V. CASTELEYN zijn uitgegeven? Vooral wenschte ik gaarne te weten, in welke betrekking deze RIXTEL gestaan heeft tot de Haarlemsche Rederijkerskamer: *de Wijngaardranken*, onder de zinspreuk: *Liefde bovenal.*

A. A. D. M Lz.

---

69. — »*Het Leven van Willem George Frederik, Prince van Oranje*". Wie was de schrijver van: *Het Leven van Willem George Frederik, Prince van Orange*, enz. enz. enz., hetwelk in 1802 en 1803 te Rotterdam, bij J. P. VAN GINKEL, in vier stukken uitgegeven is? Een werk, belangrijk, meer dan men algemeen wel vermoedt, voor de geschiedenis van ons vaderland, vooral gedurende de jaren 1793—1795. C. & A.

---

70. — *De Brandaris op Terschelling.* Wie verklaart mij den naam van dezen reeds in 1594 gebouwden vuurtoren, met welks naam men somtijds op vreemde kaarten het geheele eiland gedoopt vindt? C. W. BRUINVIS.

---

71. — *Werken over de muzijk door Galilei.* Ik heb ergens gevonden dat er werken van GALILEI over de muzijk bestaan. Kan men mij ook inlichten: 1°. of zij bepaaldelijk het rekenkundige gedeelte der kunst behandelen; 2°. of zij vertaald zijn; 3°. of in dat geval die vertaling nog voorhanden en te bekomen is? W. J. F.

---

72. — *Helderenbosch.* Onder eenige papieren betrekkelijk *Amsterdam*, vind ik er een, waarop het volgende te lezen staat:

»Toen roekloosheid, gestraft, in 't ontrouw ijs gezonken,
Met meer dan eene stem om hulp schreeuwde uit den vloed,
Toen waagdet ge ook het lijf, maar met veel ed'ler moed;
Gij deed in zinkenden weer levenskracht ontvonken.
Zulks tuigt, O HELD'RENBOSCH! dit zilver, U geschonken:
Der Burgemeestren gift verhoogt zijn waarde en gloed".
»25 Dec. 1817".

Weet ook een der Heeren Navorschers mij te zeggen, wie die HELDERENBOSCH was, en voor welke daad hij de in het versje bedoelde belooning ontvangen heeft, alsmede of hij zich nog onder de levenden bevindt? Ook zou ik gaarne eenigzins omtrent zijn bedrijf en lotgevallen worden ingelicht.

A. J. VAN DER AA.

73.— *Gerardus Listrius.* Ik wenschte wel iets meer te weten van het leven dezes geleerden geneesheers uit de XVIde eeuw, die te *Rhenen* geboren werd en eene verklaring schreef van ERASMUS' beroemd werkje: *Lof der Zotheid.* Wie der HH. Navorschers geeft mij dit? M. P. C. W.

---

74. — *Spreekwijzen. Spierwit.* Welke is de oorsprong van dit woord, waarmede men gewoon is den hoogsten graad van witheid aan te duiden? De spieren toch in de dierlijke ligchamen zijn van eene bleekroode kleur, en blijken dus geheel vreemd aan deze zamenstelling. M. P. C. W.

Digitized by Google

75. — *Eene onbekende Hollandsche Dichteres.* »Un jour je m'y trouvai (au col de *Balche*) avec diverses compagnies, dans l'une desquelles était le maréchal DE CASTRIES, et dans une autre se trouvait une Hollandaise. La dame Hollandaise avait fait dans son jeune âge un éloge en vers du vainqueur de *Crefeld*; celui-ci désira connaître l'aimable personne qui avait composé cette pièce, et elle lui fut présentée". — Ik lees dit in BOURRIT, *Description des cols et passages des Alpes*, Vol. I, p. 219.

Zou iemand mij omtrent deze dame en haar gedicht iets kunnen mededeelen? N. N.

---

76. — *Eerste Kaasmarkten in Noord-Holland.* In de *Kronyk van Holland, Zeeland en West-Friesland* wordt gezegd: »In 't Jaer 1303 daer waren geen merckten binnen 't lant, de luyden quamen selven plaetsen begrijpen, daer sy haer gewenden haer goeden te verkoopen, den eenen hier, den anderen daer, nae der vreemden meesten loop, tot de plaetsen daer de neringe liepen ook de menschen, en wierden so grooter en rijcker en hieruit zijn de steden van *Westvriesland* of *Noord-Holland* opgekomen". Nu blijkt het uit de *Historie van Enkhuizen* door G. BRANDT, bl. 17, dat de kaashandel omstreeks 1394 in een bloeijenden staat verkeerde. — Daar ik echter niet heb kunnen vinden wanneer het ter markt brengen der kaas een aanvang genomen heeft, zoo vraag ik of een kenner van Noord-Hollands oudheden mij weet op te geven, wanneer en in welke plaats dit gebruik begonnen is? J. SCHREUDER.

---

77. — *Petrus en Dominicus Tiara.* Te *Leyden* woonde in 1581 Professor PETRUS TIARA met zijne vrouw AEFGEN BARENTSDR., alsmede DOMINICUS TIARA van *Worcum*, met zijne huisvrouw JANNEKEN VAN RYSWYCK.

Men vraagt naar de onderlinge verwantschap dezer twee TIARA's? Waren het broeders? of wel stonden zij tot elkander als vader en zoon? .. R. E.

---

78. — »*Droom of 't Schuytien van de Liefde*". Op den Catalogus der boekerij van Mr. S. JZ. WISELIUS, bl. 40, en ook in de *Algemeene Konst- en Letterbode*, 1848, Dl. II, bl. 55, vindt men H. MARIJ als dichter vermeld van de zeldzaam voorkomende *Droom oft 't Schuytien van de Liefde.* Tot Leyden by HIERONYMUS DE VOGEL, anno 1643. Het is echter niets anders dan eene dichterlijke overbrenging der *Cymba Amoris* van HADRIANUS MARIUS, broeder van JANUS SECUNDUS, van welke ook JOACHIM OUDAAN in 1743 eene vertaling leverde. Weet men mij nu ook te zeggen, wie de dichter van deze *Droom* zal geweest zijn? C. P. L.

---

79. — *Henricus de Firmaria.* Ik bezit een werkje, getiteld: *Passio Domini litteraliter et moraliter ab* HENRICO DE FIRMARIA *explanata.* Impressus *Oppenheym.* Wie weet mij iets te melden van dezen HENRICUS DE FIRMARIA? en omstreeks welken tijd kan dit werkje gedrukt zijn? Ik geloof, vóór het jaar 1500.

C. P. L.

---

80. — *Een Handschrift van Jac. de Rhoer.* Volgens den *Drentschen Volks-Almanak* voor 1838, bl. 1—10, is door Prof. JACOBUS DE RHOER († 1813) een handschrift nagelaten van 290 blz. in 4°., behelzende eene beschrijving en korte geschiedenis van *Drenthe.* Daar het werk onvoltooid was, had zijn zoon, Prof. C. W. DE RHOER († 1821), plan gehad ook dit, als andere schriften zijns vaders, te vernietigen; waarin hij echter niet geslaagd is. In 1836 »bevond het zich, zonder zoo het schijnt herkend te worden, in de boekerij van een' geleerde, welke openbaar verkocht werd".

Weet iemand wat er van dit HS. geworden is? J. M.

---

81. — *Johannes Evertsen en zijne kinderen.* In de aanteekeningen van een Zeeuwsch geslacht vind ik opgegeven: »JOHANNES EVERTSEN gehuwt met SUSANNA VAN THOOR, waarvan de volgende kinderen: JACOBUS EVERTSEN gehuwt met MARIA VAN DAMME; — GELEYN EVERTSEN gehuwt met SUSANNA MEEUSEN; — MARIA EVERTSEN; — PETRUS EVERTSEN, Med. Doctor en kiesheer der stad *Middelburg*; — ANNA EVERTSEN".—Deze EVERTSEN's, die in het laatst der XVIIde eeuw voorkomen, staan niet op de lijsten der familie in de *Levensbeschryving van Johan en Cornelis Evertsen* door Mr. J. C. DE JONGE. 's Gravenhage 1820. Eenige korte en afgebrokene berigten schijnen evenwel eene verwantschap met het bekende geslacht aan te duiden. Weet een der HH. Navorschers hierin licht te geven? L. D. R.

---

82. — »*Tandem fit surculus arbor*". Kan iemand den oorsprong aanwijzen van de bekende spreuk: *Tandem fit surculus arbor*, waarschijnlijk het slot van een hexameter uitmakende? AUGUSTUS.

---

83. — *Queernmolens.* In de *Resolutie van de Raad van State* van 7 Augustus 1601, leest men:

»Scribat^r^. aen den Commies WIJGANS in 't legher, dat hij affcomende vuyt *'s Grauenweert* herwaerts brenghe in 't magasijn tot *Delft* dije drije *queernmoelens* aldaer eertijts gebracht ende gedestineert nae *Wachtendonck* geschickt te werden, die nochtans op *'s Grauenweert* zijn blijuen staende".

Wat heeft men te verstaan onder het aldaar genoemde werktuig: »*queernmoelens*"? K.

Digitized by Google

84. — »*Historia de tribus seculo* 17° *famosis Impostoribus*". Reeds vóór lang is in DE NAVORSCHER geantwoord op eene vraag omtrent het beruchte boek: *De tribus Impostoribus*. Thans ben ik in bezit gekomen van een werkje, betiteld: *Historia de tribus seculo* 17° *famosis Impostoribus, oder historische Nachricht von dreyen im* 17ⁿ *Jahrhundert beruffenen Erz-Betrügern, als nemlich dem* PADRE OTTOMANNO, *dem* MAHOMED BEI *oder* JOHAN. MICH. CIGALA *und dem* SABATAI SEVI. *Aus dem Englischen ins Deutsche übersetzet, nebst ihren Bildnissen* (die echter ontbreken) *und einer Voorrede, darinnen noch mehrere und zur Continuation dienliche Nachrichten und Umstände ertheilet werden, Gedruckt* (s. l.) *im Jahr* 1739, kl. 8°.

Kan iemand den Engelschen titel hiervan mededeelen? AUGUSTUS.

---

85. — *Het geslacht Wagenaer.* Is eenig lezer van DE NAVORSCHER in staat, eene zoo veel mogelijk volledige genealogie aan te wijzen, of ter inzage te geven van het geslacht, dat onzen geachten historieschrijver JAN WAGENAER onder zijne leden geteld heeft? Bestaan er ook documenten, waaruit te bewijzen is, dat de WAGENAER'S, WAGENAAR'S, WAGENER'S en WAGNER'S tot dezelfde familie behooren?

---

86. — *Lucas van Leyden.* Bestaan er, behalve het meer bekende bij VASARI, VAN MANDER en ORLERS, omtrent den schilder LUCAS VAN LEYDEN ook nog andere geschriften, welke eenig meerder licht over zijn geslacht, leven en persoon zouden kunnen verspreiden? Elke opgave of vermelding daaromtrent zou mij zeer verpligten. C. V.

---

87. — *Boekstapelen.* Wat beteekent dit woord, b. v. in de gemeenzame uitdrukking: »hij zal hem wel geboekstapeld hebben"?

Dr. M......R.

---

88. — *De Nieuwe Maas.* Wanneer is de *Nieuwe Maas*, beneden *Heusden*, tot *Woudrichem* en *Loevestein*, gegraven? Bestond er al eenige waterloop, die dit graven als nuttig en noodig aangaf?

In 1481 is reeds de Hemertsche Waard of het Hemertsche eiland van *Neder-Hemert* in de noordelijke rigting afgegraven.

C. G. B.

---

89. — *Hemmel.* Volgens de *Geschied- en Oudheidk. Bijdrajen* van den Heer NIJHOFF, Dl. VIII, bl. 259, was er in 1421 een bosch, dat de *Zilvoldsche Hemmel* genoemd werd.

Door taal- en oudheidkundige lezers van DE NAVORSCHER zag ik mij gaarne ingelicht, of men daaruit op te maken heeft dat *hemmel* toen of vroeger de beteekenis had van *bosch*, dan wel of het bosch dien naam droeg wegens het aldaar gehouden wordende *heymael*, dat *gerigt* beteekende. A. & A.

---

90. — *Kaap Leeuwarden.* De noord-oosthoek van *Ceram* heet *Kaap Leeuwarden*, en een eilandje ten oosten van *Ceram* voor de bogt van *Wawe* gelegen, draagt denzelfden naam. Wanneer en door wien werd aan die kaap en dat eiland deze naam gegeven?

J. D. *te L.*

---

91. — *De Friesche Wijk in Banjermassing.* *Banjermassing* op *Borneo* is zamengesteld uit een aantal wijken, een van welke de *Friesche wijk* geheeten wordt. (*Handleid. tot de Aardrijksk. van Neêrlands O.I. Bezittingen*, door de Maatschappij tot Nut van 't Algem., 1843, bl. 203.) Van waar deze benaming?

J. D. *te L.*

---

92. — *Catechismus van Johannes a Lasco.* JOHANNES UYTENHOVIUS spreekt van een *Catechismus*, door JOH. A LASCO vóór 1553 uitgegeven. Zie MATTHAEUS, *Analect.*, Tom. IV, p. 812. Waar is die *Catechismus* te vinden?

C. & A.

---

93. — *De familie Moesta.* Wie weet iets omtrent de familie MOESTA? — De slot-*a* doet mij eene Friesche of Hanoversche afkomst veronderstellen. C. & A.

---

94. — *Mr. S. de Wind's* »*Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers*". Mr. S. DE WIND gaf in 1831—1835 het eerste Deel uit van de *Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers* (het tweede Deel wordt nog sinds 19 jaren verlangd). Hier en daar, in *Konst- en Letterbode* en elders, heb ik op dat eerste Deel aanteekeningen, aanmerkingen, verbeteringen, enz. gevonden. Wie kan mij dat alles aanwijzen? C. & A.

---

95. — *De Hattinga's.* Weet ook iemand der Heeren Navorschers eenige levensbijzonderheden mede te deelen nopens W. T., D. W. CAREL en ANTH. HATTINGA, die de kaarten van *Zeeland* voor de *Tegenwoordige Staat der Nederlanden* vervaardigd hebben?

A. J. VAN DER AA.

---

96. — *G. Kelsen.* Wie was de kunstenaar G. KELSEN, die een portret van GYSBERT BONNET moet gegraveerd hebben?

A. J. VAN DER AA.

---

97. — *Beschrijving van Emmerik.* Bestaat er eene beschrijving van *Emmerik*? Zoo neen, waar kan ik dan een lijst vinden van de burgemeesters dier stad? THEODORIK.

Digitized by Google

Aanteekeningen.

»*Menestrelen op den toren.* MAERTINE COLIN, PIETRE WEYTESONE en LODEWIKE DEN BREEDE, pipers en *menestrelen* der vorsz. stede van haren pensioene van eenen jare, hendende den achtsten dach van Octob. vier hondert ende achte dat zy snavons naer der clocke gheluud ziinde, en smorghens metten daghe, spelen ende pipen op dbeelfroot (belfort) van scepenen huse".

(*Stads Rek.* van *Sluis*, 1407 en 1408).

J. H. VAN DALE.

Het geslacht van Cranenbroucq. Onder eenige niet onbelangrijke familie-aanteekeningen van verschillenden aard, vond ik de navolgende omtrent het geslacht VAN CRANENBROUCQ, afstammende uit het doorluchtige huis van *Egmond.* — 't Kan welligt niet onbelangrijk worden geacht, daaraan eene plaats in DE NAVORSCHER in te ruimen.

»Copie van ADRIAEN NANNO VAN CRANENBROUCQ, deurwaerder vant Leenhoff van 1519 tot 1543".

»Epitaphie van mijn ouders. WILLEM FLORISSOON VAN CRANENBROUCQ, Leijt begrauen tot *Hoorn* in de groote kerck, en sijn epitaphe hanght aende noort pilaer int opgaen vant choir, en is gesturven a°. 1459 op den heijligen paesch auont, hij gefugereert knielende in vollen harnasse, daerouer een wapenrocke blaeuw asuer, daer inne de swaen, en is de wapeninge van waeterlandt, off grewelingers, en 't bort begrijpt vier quartijeren, aen de rechtersijde, Egmondt met een basttoen, daer onder de wapen van beets, ende sijn ses witte Lelien, t velt root met een witte deurgaende keper, aen de slincke sijde boven de voorsz. wapen van waeterlandt ende onder de wapeninge van greweling en sijn seven swarte merllen in een silvervelt".

»De voorz. WILLEM FLORISSEN VAN CRANENBROUCQ was de sone van FLORIS FLORISSEN VAN CRANENBROUCQ, NANNINCK VAN CRANENBROUCQ BARTHOULTS mijn salige vaders groote vader, en dese FLORIS FLORISSEN is begrauen te predickheeren in den Hage, ende hij schout wesende in sijnen tijt tot Hoorn, wordt inde executie van seven broeders, met bogen, daer hij langs de straete ginck doorschoten, om dat hij als officier een van haer broeders hadde doen executeren, ende werdt aldus het doode lichaem gebrocht in den hage, en begraven als voren, mits dat sijn kinderen meestal in de hage woonden te weten, CLAES, FLORIS in den dorrenboom, Juffrou TACHARINA, en hadde een man, genoemt, ADAM VAN CLEVE, en was Secretaris ten hove, die te woonen plagh aen de buerwegh, in de huijsinge daer nu BARTHOULT VAN ASSENDELFF in woont, dese juffrou TACHARINA kocht van haer broeders, daer BARTHOUT VAN CRANENBROUCQ FLORISSEN, mijn grootevader een van was, met sijn andere susters, thuijsken van CRANENBROUCQ, buiten Heijloo, bij Alcmaer, ende en liet maer een dochter, die hij huwelyckte aen die VAN DER MIJE, die noch met haer geslaghte het huijsken besitten, ende leijt de voorsz. juffrou TACHARINA VAN CRANENBROUCQ mijn groote muije, oock begraven te predickheeren, ende onse geslachte hebben aldaer haer sepulture, en oock een ofte twee bancken voor St. Vincents autaer, dewelcke lest gebaeut (?) bij mijn ouders suster juffrou DIEUWER VAN CRANENBROUCQ, genoemt moer Loo, dewelcke mijn huijsvrou in haer leven, bij consent van broeder PIETER VAN SCHENINGEN prioor, gegeven heeft, een van de voorsz. bancken, die mijn huijsvrouw, als noch gebruijckt, ende de sepultuere, is onder en neffens de orgelen, en onder deselve orgel hanght een groot bort, of de figuere van een cruijsifix, het welck bij mijn ouders, daer gehangen is". A. A. A.

Het beleg van Yperen in den jare 1584. »Al degenen die deze presente letteren zullen zien of hooren lezen, Burgemeesters en Schepenen der stede van der Sluis en Waterregte, salut. Uitedien men alle waarachtige zaken schuldig is te certifieren dies verzocht zijnde, zoo certifieren en attesteren wij bij dezen dat ten verzoeke van S^eur^ DOMINICQUE BAUDE, over en van wegen FRANÇOIS DE ROMAINGAN zijnen oom voor ons gekomen en gecompareerd is in persoon de E. REYNIER VAN WYNCKELMAN Sergeant Majoor eertijds binnen Brugge, dewelke ondervraagd zijnde op zeker overgeleide Interrogatoiren ons bij solemnelen eede verklaard heeft waarachtig te zijne, dat alzoo in 't jaar 1584, in de maant februarij goedgevonden was bij den prins van Chimay te doen victaljeren uit Brugge de stad van Yperen, daartoe onder andere geordonneerd was dat er een van de acht gegagieerde kapiteinen, toen in garnizoen binnen Brugge liggende mede reizen zoude. En dat het zelve revictaillement difficile en dangereus was om (te) doene, zoo heeft hij deposant, als sergeant majoor, bij laste van denzelven prins van Chimay op den vastenavonddag of 's daags te voren in 't voorzeide jaar 1584 dezelve acht kapiteinen doen loten: Jonkh. EVERARD VAN THEMSEKEN, Jonkh. JOOS DE BROUCQSAULX, FRANÇOIS DE RAVAINGAN, GUILL. RANS, P^re^. VAN VIVE, PHS. HAGE, JAN VLEYS en ANTHS. SCOTIS, dewelke kapiteinen aleer zij lootten wie van henlieden tzelve revictaillement zoude moeten helpen doen, in zijne handen als sergeant majoor eendragtelijk beloofd (hebbe), dat de zelve kapiteinen elk zouden geven (zonder hope van restitutie) 25 ℔ gr. eens, tot rantsoen en lossinge van dengenen op den welken

Digitized by Google

van henlieden achten, tvoorz. lot zoude vallen om tzelve victaillement te helpen doen. En tot meerder gerustigheid hebben daarof een schriftelijk contract gemaakt bij henlieden allen onderteekend, en hem, deposant als sergeant majoor tzelve in handen gegeven, twelk hij verklaart (immers zoo hij meent) nog te zijn binnen de voorn. stad van Brugge, onder zijne papieren. Verklarende en affirmerende voort dat de voorz. onderteekening en belofte alzoo gedaan zijnde". — — — — — — — —

Dit opmerkelijke, doch, zoo als men ziet, niet in zijn geheel voorkomende stuk, heb ik afgeschreven uit het *Register van Passeringen* der stad *Sluis* over de jaren 1585 tot 1587. Het stuk zelf is waarschijnlijk in Januarij of Februarij 1587 opgesteld en ingeschreven.— De gissing schijnt mij niet ongegrond toe, volgens welke het lot op FRANÇOIS DE RAVAINGAN of ROMANGAN gevallen zij. Van de kapiteinen, die toen in *Brugge* waren, bevonden zich te *Sluis*: JOOS DE BROUCQSAULX, PIETER VAN VIVE en PHILIPPUS HAGE, benevens den sergeant-majoor WINKELMAN. — PIETER VAN VIVE (eigenlijk VAN VIJVE) behoorde ongetwijfeld tot het Brugsche geslacht van dien naam. Opzigtelijk PHILIPPUS HAGE blijkt ons uit hetzelfde register, dat hij de landdienst met de zeedienst verwisseld heeft. Uit twee voor Burgemeesters en Schepenen der stad *Sluis* verledene akten, d. d. 1 April en 12 Mei 1585, vernemen wij, dat hij van Kapitein Jonkhr. CHARLES DE HERAUGIÈRE gekocht had een oorlogschip, *de goede Hope* genaamd, 't welk 10 stukken geschut voerde, vier van 1100, vier van 800 en de twee overige van 5 tot 600 pond, voor de som van 12000 gulden. Uit de akte van 12 Mei leeren wij, dat het een kaper geweest is, daar volgens die overeenkomst aan Kapitein PHILIPPUS HAGE één derde, en aan DE HERAUGIÈRE twee derden van elke »prise" toekwam. Uit de levering van drie dozijn pieken zou men welligt mogen besluiten, dat het schip omstreeks 40 of 50 koppen telde. — *De goede Hope* was reeds vroeger, voor rekening van DE HERAUGIÈRE, de haven der stad *Sluis* ter kaapvaart uitgeloopen. J. H. VAN DALE.

Naamsafleiding van Gorinchem. KEMP meldt ons in zijne *Beschrijving* dier stad, dat haar naam ontstaan is uit *Gorrikers* (»arm visschers volk", naar zijne verklaring) en *heim*, en dat *Gorkum* derhalve zoo veel als *Gorrikers home* zal te kennen geven. Mij komt echter eene andere afleiding redelijker voor. Wat toch, als men dien naam eens terug bragt tot *heim* (woonplaats) en *Joris*: *Jorisheim*. Te meer zou dit opgaan, als men andere plaatsnamen daarmede vergeleek, b.v.: *Woudrichem* (*Wouters heim*), *Zuilichem* (*Zuijlens heim*), *Arnhem* (*Arends heim*), in alle welke men eigene namen met *heim* vindt zamengesteld. Voormaals heette *Gorinchem* ook altijd *Gorkom* of *Gorichem*, terwijl de oude Latijnsche stukken immer hebben *Gorichemum*. Dit laat dus de gissing, als zou de naam van zekeren JORIS afkomstig zijn, gereedelijk toe.

Van de namen *Doetichem* en *Beusichem* heb ik gepoogd op dezelfde wijze den oorsprong te vinden, edoch te vergeefs.

EEN GORKUMMER.

Het bezetten der Eem in 1427. In eene rekening van 1427, op het Archief te *Leyden* aanwezig, komt nopens het bezetten der *Eem* door Leydsche Schutters, het volgende voor:

»So tooch die bannier wt Leyden op Sinte Simon in den avont a°. xxvij (1427) ende quam weder thuys t sonnedaeg voir Sinte Martyns dach, maect 1 termyn van xiiij dagen. Dese reise wort op ten Eem ende in de Sticht gedaen, met onse Genad. Heer van Bourgondię. Des beliep alle den cost, sciphuere, wagehuere, belensiere, hervairts, caproen, presencie ende alle dat der reyse diende of genomen, datter weder quam van de proviande en anders, dat ouerbleef, na inhout des rekenboex, dat men hier ouerlevert. Dair Hoomans of waren GHERIJT VAN OESTGEEST, POUWELS REYNIERS, SIMON JUDE en PIETER GHIISBRECHT, te samen xi^{c}xxiiij ℔. ij *ß*.

Op dese voirs. reyse hebben CLAES VAN BOSCHUYSE, SIMON VREDERIC BERTELMEESZ, ende COPPENANNE gelegen op ten Eem na datter Bannier thuis tooch, ende lagen dair mit lx man, durent x½ dach, des wort elk man gegeuen iiij crom. st. 's dachs.

So hadden desen voirs. gesellen ij scepen, een boijer van Aemsterdam die wort gegeuen x guld. ende GHIISBRECHT CARNEMELX schip, dat hadde xv guld. maict xxv guld.

f^t. xxviij ℔. ij *ß*.

.. ELSEVIER.

Verguld turfschip. Het is ter herinnering van de inneming van *Breda* door middel van een turfschip, dat ik de volgende mededeeling doe, getrokken uit de *Resolutiën der Staten-Generaal*:

»Opte requeste van Joncker ARNOULT VAN GROENEVELT, als oom ende vooght van Joncker MAURITS DE HERAUGIERES, minderjarich soon van wijlen Joncker CHARLES DE HERAUGIERES, in sijn leven gouverneur der stadt Breda, versoeckende dat hare Ho. Mog. souden gelieven alsulck *silver vergult schip*, als de voorsz. wijlen Joncker CHARLES DE HERAUGIERES in sijn leven heeft doen maecken, tot eene memorie van het innemen des casteels ende stadt Breda, met een turfschip, ende by zijne nagelatene weduwe uyt noot is verset geweest, te doen lossen ende daermede den voorsz. Joncker MAURITS, sijnen soon te ver-

Digitized by Google

eeren, in recognitie van sijns vaders diensten saliger, is goetgevonden, alvoorens daerop te disponeren, dat men het voorsz. schip alhier ter vergaderinge sal doen brengen ende sien, omme daernae op 't versoeck des suppleants gedisponeert te worden naer behoiren". (*Resolutiën der Staten-Generaal*, 14 Sept. 1611.

»Is overgebragt het *vergult schip*, by Joncker CHARLES DE HERAUGIÈRES, gouverneur van Breda, saliger, doen maken tot eene memorie van de veroveringe van het casteel ende stadt van Breda, door middel van een turfschip, hetwelk deszelfs nagelaten weduwe doer noot heeft verset gehadt, weerdicg wesende negen hondert guldens, ende verlopen tot elf hondert ses en twintich gl. V st., ende nadat gedelibereert was, oft men 't voorsz. schip daer vooren sal aennemen ende bewaren, in conformite van den voorgaenden voorslach, is daerinne eenparichlyck geaccordeert, ten regarde dat het voorsz. exploict is geweest een van de notabelste ende remarcabelste, die geduerende d'oorloge is beleyt geweest, ende heeft gesuccedeert, meriteerende dat daervan memorie gehouden worde, ende oversulcx geconsenteert, dat men van de voorsz. somme sal depecheren ordonnantie, ende in tijden en wijlen resolveeren, wat men met 't voorsz. schip sal doen?" (*Resolutiën der Staten-Generaal*, 23 Sept. 1611).

Is dat schip bewaard gebleven en thans nog ergens te vinden? .. ELSEVIER.

Casparus Wachtendorp. Omtrent dezen schrijver van het bekende werk: *Oude Hollandsche Geschiedenissen ofte Corte Rym-Kronyck*, enz., heeft men, zoo verre mij bekend is, tot nog toe steeds vruchteloos eenig narigt opgezocht. Zelfs DE WIND, in zijne *Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers*, bl. 486, zegt: »De schrijver schijnt te *Amsterdam* gewoond te hebben; doch is mij overigens onbekend, daar ik hem bij niemand vermeld vind". Verder, van het straks genoemde werk gewagende, merkt hij aan: »Het werk is eene beknopte geschiedenis van *Holland*, in verzen, naar den trant van CATS, doch zonder waarde".

Toevallig ontdek ik het volgende, door een tijdgenoot van WACHTENDORP geboekt: »Ick ken, binnen *Amsterdam* een persoon, genaamt WACHTENDORP, die zijn gesicht in de wieg heeft verloren, ende even-wel, door de studie, soo ver is gekoomen, dat hy de Predick-stoel verscheyde reysen heeft bekleedt. Hy heeft het *Geschiedboek der Hollanderen*, in Rijm, beschreven en in druck uytgegeven. Derhalve zeggen wij:

Nooit word iemand zoo geboren
Of hij heeft altijd wat goeds:
Want God mengt, ook in zijn tooren,
Hoe het gaat, doorgaans wat zoets".

Wintersche Avonden of Nederlandsche vertellingen, enz. *door* JACOB VIVERIVS. *Eerst, onder den naam van* PHILOLOGUS PHILIATROS A GOUDA, *vergaderd en beschreven*, enz. Amst. 1665, in 12°., bl. 20.

Dit hoogst zeldzame voorbeeld doet de waardij der bewuste *Kronyck*, en van 's mans overigens zoo nuttige werkzaamheid, dermate stijgen, dat het gevoelen van DE WIND over dit werk geuit, voor mij nu als niet geschreven is. C. KRAMM.

Paapjans Kerstenen. Het in DE NAVORSCHER (III.; bl. 138) gegevene antwoord ter verklaring van *Witachtige Papen*, herinnerde mij dat ik van *St. Thomas Christenen* en *Paapjans Kerstenen* gelezen had. De eersten schenen meer bekend, maar omtrent de laatsten, die voorkomen in de *Chronyk van Holland van den Klerk uit de laage Landen*, Leyden 1740, bl. 7, kon ik mij geene opheldering verschaffen, tot ik, toevallig de voorrede doorbladerende van de *Oudh. en Gestichten van Z. Holl. en Schiel.*, Leyden 1719, daar las: »De afkomste van den beruchten *Paap* JAN, of *Priester* JAN uyt onze Vriessche Koningen", en ter nadere uitlegging verwezen werd naar de *Batavia Sacra seu res gestae Apost. vir. qui fidem Christ. in has Prov. primum intulerunt*, Leidae, tom. I, p. 526. L. D. R.

Uitlegging en bevestiging van Alkmaar. In *Neêrl. Heldendaden te land* door J. BOSSCHA, vindt men, Dl. I, bl. 222, op het getuigenis van BOR, B. VI, bl. 328, dat *Alkmaar* kort vóór het beleg op nieuw werd bevestigd, naar het ontwerp van KAREL VAN BOISOT. Bij A. BEELO, *Noord-Holland in den vrijheidsoorlog tegen Spanje*, lezen wij op bl. 157 in de noot: »Ofschoon de hoogleeraar MOLL in zijne *Verhandel. over de eerste uitvinding der verrekijkers* (*Nieuwe Verh. der Iᵉ. Kl. van het Kon. N. Inst.* Dl. III, bl. 116) zegt, niet te weten dat er een stellig blijk bestaat, dat de uitlegging en bevestiging van *Alkmaar* in 1572 kort vóór het beleg naar het ontwerp van Mr. ADRIAAN ANTHONISZ. zoude zijn geschied, zoo komt mij echter dit beweren van sommigen, om al het bovengemelde [diens ijvervolle bemoeijingen], niet slechts aannemelijk, maar zelfs hoogst waarschijnlijk voor". — De waarheid zal hier wel in het midden liggen, en ik meen te mogen gelooven, dat het plan in de hoofdtrekken door BOISOT, in overleg met ANTHONISZ., ontworpen, en door laatstgenoemden in de bijzonderheden uitgewerkt zal zijn, gelijk deze dan ook het toezigt over de uitvoering gehad heeft. BOOMKAMP zegt, bl. 180, dat BOISOT door Prins WILLEM belast werd met de versterking; bl. 215, dat die onder zijn beleid begonnen en nu ter goeder ure bijna voltooid was; en bl. 333, dat hij (BOISOT) schadeloos-

Digitized by Google

stelling uitgeloofd had voor gesloopte huizen en vergraven landerijen. — De werkzaamheden van ANTHONISZ. kunnen het best blijken uit zijne originele rekening, dus luidende:

»Die state seeckerer Vacaten ende besongien bij ADRIAEN ANTHONISZOON gezworen lantmeter gedaen inder ampliatie ende fortificatie der stede van Alckmaer wter naem ende van wegen Jonckher CHARLES BUSOT Commissaris ouer die fortificatie der seluer stede".

»Den xxviij Aprilis xv^{c}lxxiij ben ick ADRIAEN ANTHONISZOON lantmeter wter besongie van den generale mate ouer die landen van geestmerambocht ontboden van wegen Joncker CHARLES BUSOTTE ende den Burgemeesteren der stede van Alckmer en hebbe van dier tijdt af gebesongieert continuelicken inne t' ontwerpen ende te beschrijuen veele ende menigerhande manieren der ampliatie ende fortificatien deser stede daer vier chaerten van Alckmaer up sijn mate ende proportie naer 't leuen af gemaeckt waren die welcke omme die Burgeren te veraccorderen ende haren groote Partije te stillen alle vier vercladdet sijn sulx dattet lange was eer daer ten vollen inne geresolucert werde. Ende naer die resolutie so sijn die wercken die omme 't slappe afbreken der huijsen noch geheel onreedt lagen ende onmeetbare waren van mijn aengevattet den huijslieden leijdende ter plaetsen daerse ontrent vallen souden tot vorderinge van die bestædinge die anders lichtelicken, sonder dese mijne verstoutinge ende Practijke hier inne gepleeght, souden moghen desert gebleuen hebben. Ende naerderhant als nu die wercken bestadet waren so sijn alle die Blockhuijsen, Strijckweringen, ende den gantsche walle ter ordinantie van Jonckheer CHARLES BUSOT bij Parcken afgesteken ende ijgelick annemer t' sijne toegemeten en hebbe voorts continuelicke upte arbeijtslieden gepast up dat sij die wallen, Blockhuijsen, noch grachten onordentlick upwercken soude, so lange die wercken geduirde ende vol up geleuert waren so wel die eerste als die anderde besteedinge vant Cleijne Blockhuijs totte soutkeeten toe. Sulx dat ick inder seluer besongie geweest ben xij weken. Beloopt c.v.gl.

Voorts so heb ick noch mede naerderhant ter ordinantie van Joncheer PHILLIPS VAN DER A. ende Joncheer JACOB CABBELIAU gebesongieert int ontwerpen ende afmeten vant Blockhuijs bij den Vriesche poort den tijdt van x dagen welcke ontworpinge en afmetinge desert bleef ende het werck verhindert werde deurt Belegh xij gl. x sts. Ende werde voorts weder aengetast naert Belegh van Monszeur DE LA GUARDE naer veele ontworpinge ende afconterfeijtinge werden hetselue Blockhuijs van mijn weder van nieus afgesteken ende bij Parcken bestadet en daer mede so voor als naer die selue bestedinge xiiij dagen. xvij gl. x sts.

Ten laetsten noch van wegen den fabrijckmeesters beschreuen een chaerte voor den fransoijse omme die selue van hem afgesettet te werden ende daer bij te voughen wat hem nootelick dochte noch anden stadt te gebreken t welck staet tot discretie.

Item noch daer en bouen geleuert vier chaerte van Alckmer die naert leuen en up sijn mate gemaeckt waren voor mijn heer die Prince een, voor mijn heer BUSOT een ende voor Joncker PHILLIPS VAN DER A ende FREDERICK OTTESZOON elx een. Te samen vijj gl.

Beloopt den somma van hondert xliij gulden"

(Volgt: Ordonnantie van Burgemeesteren tot betaling en kwitantie van A. ANTHONISZ.)

C. W. BRUINVIS.

Vragen.

XLVII. — *Blaauwe Bagijnen.* „Aardenburg", zegt JANIÇON (*De Republ. der Vereen. Nederl.*, 2de druk, 1736, Dl. IV, bl. 60,) „heeft gepronkt met een klooster van Benedictijnen, met een rijk klooster van Gastvrijhoudende geestelijke dochters, met een ander van Wilhelmiten en met nog een van den derden order der Franciscanen".

Het vierde klooster is (*Nav.*, Dl. II, bl. 277) dus bekend als hetzelfde met dat der Graauwe Zusters, van welker „Suster huse en de visscherije in derzelver grachten" in verschillende Archiefstukken van *Aardenburg* gesproken wordt. Het zijn dus zusters, die den derden regel ST. FRANCISCUS (der „Poenitentie") volgen. Nu komen in die Archieven nog voor de *blaauw-bagijnen*; en vindt men daar ook melding van de *bagijne straat* en de *blaauw-bagijn-straat*. Zijn deze *Blaauw-Bagijnen* misschien dezelfde met de Gastvrijhoudende Geestelijke dochters van JANIÇON? Dan blijft tevens de overlevering (en geschiedenis) waar, die spreekt van *vier* kloosters, beter twee kloosters en twee bagijnhoven, of, wil men, twee mannen-, één vrouwenklooster en één bagijnhof. Want het eene dier bagijnhoven werd door ANNA van *Bourgondië*, na dat het ten gevolge der onlusten ledig had gestaan, voor de gemelde Franciscaner nonnen bestemd bij letteren van 13 Aug. 1499 (*Aard. Arch.*, N°. 78, [oud N°. 29]).

De Heer DRESSELHUIS (*Oud Aardenburg*, Dl. I, bl. 29) betuigt niets van *Blaauwe Bagijnen* te weten. Ook voor dien heer ware het dus van belang, haar op het spoor te komen, en tevens te ontdekken of er eenige verwantschap, gemeenschap of zekere band, hoedanig dan ook, tusschen haar en ST. JACOB bestaan hebbe.

G. P. ROOS.

LXVIII. — *Jan Matye.* Wie kan geweest zijn JAN of JOHANNES MATYE, van wiens hand ik onlangs gezien heb eenige kunststukken in hout gesneden, als, onder anderen, in den vorm en ter grootte van een okker- of walnoot, in de eene helft de geboorte van JEZUS, in de andere de aanbidding der wijzen; in den vorm eener citroen, in de eene helft de bruiloft te Kanaän, in de andere eene procesie; ten derde een doodshoofd, enz. Sommige stukken dragen zijn naam en het jaartal 1636. Volgens opgave van den bezitter, zou de man, die in der tijd met den merkwaardigen kunstappel (door den beroemden ALBERT VINKENBRINK vervaardigd) rondgereisd heeft,

Digitized by Google

betnigd hebben, dat deze stukken van MATYE wel met den bewusten appel kunnen wedijveren.

LABORANTER.

XLIX. — *Justus van Effen.* In het zevende deel der *Levensbeschrijving van eenige vermaarde, meest Nederl. Mannen en Vrouwen* (2de druk, te Haarlem, bij FR. BOHN, 1795). komt ook eene levensschets van den beroemden zamensteller van den zoo geliefden *Hollandschen Spectator* voor. Een paar zinsneden zouden echter toelichting verdienen, en wij vestigen dan ook bij dezen de aandacht der liefhebbers onzer nationale letterkunde op de beide volgende vragen:

1°. Waarom werd VAN EFFEN niet tot Hoogleeraar te *Utrecht* benoemd, schoon zulks ter sprake gekomen was, aleer hij zijne studiën aldaar besloten had? (Zie bl. 122).

2°. Wie waren de medewerkers van VAN EFFEN aan zijn *Holl. Spectator*, en welke bijdragen hebben zij tot dezen zoo veelzijdig uitmuntenden arbeid geleverd? (Zie bl. 142.)

G. K. Hz.

L. — *Blanke logen.* Er is veel getwist over 't al of niet geoorloofde van *noodleugens*, en nog steeds is de meening vrij algemeen verspreid, „dat een leugen om bestwil geen zonde is". Hiermede gaaf in te stemmen, acht de ondergeteekende geenszins oorbaar; maar toch kunnen er gevallen voorkomen, waarin de onverholen getuigenis der waarheid strijdig wezen zou met ware Christelijke liefde en pligtsbetrachting. Zoodanig geval tooverde Mevr. GASKILL ons dezer dagen op roerende wijs voor oogen in haar *Ruth*, en dat zij zulks voortreffelijk doen kon zal wel niemand betwijfelen, die weet dat zij de begaafde schrijfster van *Mary Barton* is. In 't Engelsch nu heeft men voor zoodanige geoorloofde noodleugen de eigenaardige benaming van *blank lie*, of, letterlijk vertaald, *blanke logen*. De vraag is thans: Komt deze uitdrukking ook bij Nederlandsche schrijvers voor, en, zoo niet, wat zou er tegen zijn, haar bij onzen woordenschat in te lijven?

G. K. Hz,

LI. — *Haringbrand.* In de *Notulen van de Ed. Mog. Heeren Staeten van Zeelandt, d'anno* 1595, lees ik het volgende:

„24 Martij 1595. Sijn gelesen Brieven van de Staten van Hollandt van den 9 dezer, versouckende zeker ampliatie in 't voorgaende Placaet van den *Brant van den Harinck.* Is daer op genomen rapport, eerstdaechs inne te bringen, en is den Steden hun generende mette Visscherie, daer aft gegeven copie metten bescheede, daer beneffens gaende".

„22 Juny 1595. Op 't schrijven van de Staten van Hollandt, van den 9 Martij lesleden, nopende 't Placaet op den *Harinckbrandt,* daer op den 24 Martij voorsch. is Rapport genomen, is geresolveert dat men die van Hollandt zal antwoorden, dat men alhier noyt eenich dyergelyck Placaet, nopende den Harinck, ende heeft aengenomen oft geadvoueert, gelyck men als noch nyet en can doen, dat men daerom alhier verstaet, dat een yeder hem mette Harinckvaert ende vanck generende, vry staet, op den *brandt* ende *bandt van den Harinck* zulcken ordre te mogen volgen, als naer het oudt gebruyck die Steden hun daer mede generende, gewoon zyn te gebruycken, ende daer toe te maken zulcken Ordonnantie elck in den zynen, als hem goetduncken zal".

Nu is de vraag: Wat moet ik verstaan door den *Harinckbrandt* en den *bandt van den Harinck?* Was eerstgenoemde eene ziekte onder den haring, of doelt deze uitdrukking op de rookerijen? Worden door den *band* de verpligtingen of bepalingen aangeduid, onder welke 't slechts vrij stond te visschen of te rooken?

L. te V.

LII. — *Verrekijkers* (In verband met *Jacob Mets* NAV. II.; bl. 219; III.; bl. 220).

„1608 den iiij Octobris voor noen. Item oock van een brilman, die een Instrument geinventeert ende gemaakt heeft daer mede zeer verde gesien conde worden, versoeckende octroy om alleen soodanig instrument te maecken, met verbot van alle anderen, worde goet gevonden eenige te committeren die dit instrument noch naerder souden beproeven ende voorts metten inventeur comen in gespreck, waertoe gedeputeert sijn eenen van Dordrecht, van Amsterdam, Rotterdam, Alcmaer, Hoorn ende Enghuysen". (*Vergadering van de HH. Edelen en Steden van Holland en Westfriesland*, in het Archief te *Medemblik*, Paket Lt. S, N°. 6.) Zie ook de *Verhandeling over eenige vroegere Zeetogten der Nederlanders*, door G. MOLL, Hoogl. te *Utrecht*, bl. 18.

Wie van beiden mag hier bedoeld worden, C. DREBBEL of Z. JANSEN?

LABORANTER.

LIII. — *Schieringers en Vetkoopers.* Twee bekende staatkundige partijen, welke vroeger in *Friesland* bestonden. GABBEMA, in zijn *Verhaal van Leeuwarden*, Franeker 1701, spreekt op bl. 12—18 van den oorsprong dier benamingen zeer omstandig, doch onzes inziens ook zeer onjuist. Hij zegt aldaar, dat op de gastmalen der Friezen, naar 's lands gebruik, iemand tot opperhoofd gekozen werd, en dat het op een dier gastmalen gebeurde dat twee kooplieden, elkander gelijk in magt, invloed en rijkdom, maar ongelijk in handel, aanzaten, daar de een handel in ossen dreef, de andere in ingewanden van ossen, die hij bereidde en verkocht, welk laatste oneerlijk scheen. Dit gaf aanleiding tot twist, ten gevolge waarvan de eersten *vetkoopers*, de laatsten *schieringers* werden genoemd, een woord afkomstig van het *schieden* (*scheiden*) dier ingewanden. GABBEMA meldt ook nog eene andere verklaring, nl. dat die van *Oostergo*, welke de hooge landen en bekwame weiden bewoonden, zich van ossen, paarden en schapen geneerden, en daarom *vetkoopers* lieten noemen; terwijl diegenen welke in de lage moerassige streken aan den zeekant woonachtig waren, hun onderhoud vonden in de visscherij, voornamelijk die van den aal, wegens zijn bijzondere kleur *schier ijel* (grijze paling) geheeten, en om die oorzaak den naam van *schieringers* hebben aangenomen, enz.

Weet iemand der HH. Navorschers mij ook eenige inlichtingen te geven omtrent den oorsprong zoowel dier partijen zelven als harer benamingen? Mij komt het voor, dat de eene partij den Graven van *Holland* toegedaan was, daarin haar voordeel zocht, en dien ten gevolge door hare tegenstanders met den naam van *Vetkoopers* bestempeld werd; dat daarentegen de andere partij den naam van *Schieringers* bekwam, omdat zij met die Graven niet te doen wilde hebben, en zich alzoo van hunne zaak *afscheidde*. Dit *schier* is m.i. verwant met ons *scheeren* (in de uitdrukking: *scheer u weg*, verwijder u van hier), en het Angelsaks. *sceran*, *sciran*, r. v. a. *separare*, *scheiden*. Heeft men tegenwoordig ook niet vele *vetkoopers*, die geene *spekkoopers* zijn?

D. H. H.

LIV. — *'t Huis „Canselaarij van Vriesland" te Amsterdam.* In mijn jeugd hadden nog de meeste huizen in *Amsterdam* steenen in den gevel, waarop het een of ander was afgebeeld of ingebeiteld. Oudtijds, vóór dat de huizen genummerd waren, werden in de koop- en andere authentieke akten de perceelen aangeduid naar zoodanigen steen. Bij voorbeeld: „verkocht het huis op den Haarlemmerdijk, waar de *Koning David*, of waar het *Schaap* enz. in den gevel staat". Die steenen verdwijnen van jaar tot jaar, en, bij de tegenwoordige afbreek- en bouwmanier, bijna van

Digitized by Google

dag tot dag. Soms wezen die steenen het beroep of bedrijf aan, 't welk in zoodanig huis werd uitgeoefend. Op den Nieuwendijk, even voorbij de Vrouwensteeg, van den Dam komende, ziet men een vrij grooten witten steen, met de woorden: „*Canselaary van Vriesland*". Wie kan mij zeggen wat dat beteekent, en of aldaar ooit een Kanselarij van *Vriesland* is gevestigd geweest? C. & A.

LV. — *Steen met opschrift in den gevel van het stadhuis te Purmerend.* Vóór ongeveer acht jaren te *Purmerend* zijnde, zag ik in den gevel van het stadhuis aldaar een steen, uit welks opschrift (een vierregelig versje, naar ik meen) bleek, dat het gebouw in vroeger tijd op rollen gezet en over de markt naar zijne tegenwoordige plaats gekruid was. Onlangs werd mij verzekerd, dat die steen aldaar niet meer aanwezig is. Wie kan mij nu zeggen: 1°. Waar die steen zich thans bevindt? 2°. Hoe het opschrift luidde? en 3°. Welk het eerste voorbeeld van zulk eene verplaatsing van gebouwen is, zoowel algemeen genomen als bijzonder in ons vaderland, alsmede wie de uitvinder dezer kunst is? Q—***—X.

LVI. — *Het tractaat „Praeadamitae" enz. — Beschrijving van Groenland in het Fransch.* Den 3den November 1655 heeft de Theologische Faculteit te *Utrecht* een verslag uitgebragt en aan het Hof van *Holland* gezonden wegens den onbekenden schrijver van het tractaat: *Praeadamitae sive Exercitatio super versibus* etc. Van dien schrijver werd daarin gezegd, dat hij wel belezen was in wetenschappen; een Franschman, die zich eertijds in de valleijen van *Berry* had opgehouden en in zijne moedertaal eene beschrijving van *Groenland* had opgesteld. Voorts dat hij in *Denemarken* geweest was, maar thans van de eene plaats naar de andere omzwierf en zich zelven met de Joden gelijk stelde. Hij had omtrent 20 jaren aan het „tractaat" gewerkt, was secretaris van den Prins van *Condé* geweest, en der Hervormde religie toegedaan. Ook had hij deze Provinciën bezocht en zich met vele geleerden over zijne stukken onderhouden, enz.

Zoude men, na deze mededeeling, den naam van den bedoelden schrijver kunnen opsporen?

..R. E.

LVII. — *Doorgraving der landengte van Panama.* Vóór eenigen tijd, ik meen in 1852, is te *Londen* eene maatschappij gevormd, met het doel om de beide Oceanen door eenen waterweg over de landengte van *Darien* of *Panama* te verbinden. Deze maatschappij geeft hare onderneming niet op. In October 1853 heeft haar bestuur eene vergadering gehouden, en besloten dat haar ingenieur in December met de noodige medehelpers uit *Engeland* naar *Amerika* zou vertrekken, om het terrein der landengte van *Darien*, tusschen de golf van *Caledonië* en die van *San Miguel*, in bijzonderheden op te nemen. Het bestuur meent staat te mogen maken op de krachtdadige medewerking der regeringen van *Frankrijk*, *Engeland* en de *Vereenigde Staten*. Menschen van mijn leeftijd zullen zich herinneren, dat wijlen de later door velen zoo verguisde Koning WILLEM I herhaalde malen zijne aandacht gevestigd had op de mogelijkheid eener doorgraving van de landengte van *Panama*, en, naar ik meen, twee malen den Generaal VERVEER derwaarts gezonden heeft, om de noodige opnemingen te doen. Voor den aanstaanden *onpartijdigen* levensbeschrijver van wijlen Z. M. is het van gewigt, dat de noodige bouwstoffen ook ten dezen opzigte verzameld worden, en ik neem de vrijheid, in dit Tijdschrift mededeeling te vragen van al wat over de zaak der zendingen van den Generaal VERVEER bekend is geworden.

In 1829 was de meening omtrent de wijsheid en naauwgezette regtvaardigheid van Koning WILLEM I buitenslands zoo groot, dat de *Vereenigde Staten van Noord-Amerika* en *Groot-Brittannië*, het onderling niet eens kunnende worden over de grensscheiding tusschen *Canada* en de *Vereenigde Staten*, de uitspraak daaromtrent aan onzen Koning opdroegen. Wij hebben gezorgd, dat dit voor onze natie zoo vereerend feit door een gedenkpenning aan de nakomelingschap wierd overgebragt. C.

LVIII. — *Roemers of Bekers van Anna Roemers en Maria Tesselschade.* In zijn werk: *Geschiedenis van het Slot te Muiden, en* HOOFT'S *leven op hetzelve*, zegt de Heer JACOBUS KONING. blz. 73.

„Op zijne (HOOFT'S) tafel, die met de smakelijkste voortbrengselen van het jaargetijde voorzien was, en waarbij het ooft in eigen hof gekweekt, en om zijne voortreffelijkheid zoo zeer geprezen, in geenen deele vergeten was, pronkten de *roemers*, door de konstige hand van ANNA en MARIA TESSELSCHADE met zin- en leerrijke spreuken en doeltreffende zinnebeelden besneden.

„Een dezer roemers voerde de zinspreuk van HOOFT: *Omnibus idem* (*voor allen dezelfde*) benevens zijn blazoen: eene *Zon*.

„Een ander prijkte met het zinnebeeld zijner huisvrouwe LEONORA: *een stuksken velds met drie struiken, met witte lelijen*, met dit bijschrift: *Par la grace de Dieu.* (*Door Gods genade.*) Een zinnebeeld dezer deugdzame vrouwe waardig. Zij praalde als eene Lelie in het veld. HOOFT kende hare waarde; hij huldigde die in dezen roemer, doch schreef, zoo als het den Christen voegt, hare uitmuntende hoedanigheden voornamelijk aan hooger invloed en leiding toe.

„Een derde was door ANNA toegewijd aan de gastvrijheid op het Huis te *Muiden*. Hij voerde het bijschrift: *Herbergingshalve*, en leverde hierdoor een bewijs van de erkentelijkheid dezer voortreffelijke vrouw.

„Een vierde was vervaardigd bij gelegenheid van de verzoening van een vriendelijk geschil, (waarschijnlijk tusschen HOOFT en BARLAEUS) en voerde alzoo teregt dit bijschrift: *Pacifici beati sunt*, (*zalig zijn de vredemakers*).

„Terwijl eindelijk een vijfde roemer, blijkens de daarop gesnedene woorden: *Mai senza noi mense festanti.* (*Nooit zonder ons feestelijke tafels*), bij uitzondering aan de feestmaaltijden schijnt toegeheiligd te zijn geweest, en uit dien hoofde, bij die gelegenheden, steeds den disch van den Drost versierd zal hebben".

Zou deze laatste roemer ook dezelfde zijn, waarvan in het reeds aangehaalde werk, blz. 70, wordt melding gemaakt, waar wij een der brieven van HOOFT gedeeltelijk uitgeschreven vinden, waarin hij TESSELSCHADE tracht over te halen, om op de bruiloft van zijne dochter CONSTANTIA tegenwoordig te zijn: „„Ik hoop (schrijft hij) dat U. E. de staatzi zal gelieven met haar bijweezen te versieren. Anders zoude 't goudt en zilver zijn' luister, de groente haare vroolijkheidt, de spijz' haare lekkernij verliezen. Want: *Mai senza voi mense festanti*, (*zonder u is de vreugd nooit volmaakt*)". Met deze laatste woorden zinspelende", zegt de Heer KONING, „op eenen roemer, door haar met deze spreuk besneden?"

In HOOFT'S *Brieven* (N°. 95), te vinden in zijne werken, uitgegeven bij JACOB LESCAILJET te *Amsterdam* 1671, waaruit blijkt dat hij aan TESSELSCHADE vijf roemers toezond, met den wensch dat op den grootsten, in de plaats van den „deerlijk verongelukte", door haar: *A demain les affaires* mogt worden gesneden, lees ik het volgende:

„Op de twee kleiner daarnevensgaande, die tot lust van twee schroeven, BACHUS en ARIADNE zullen dienen, wenschte wel dat U. E. geliefde te stellen:

Digitized by Google

„Speculum mentis,
Fomentum amoris".

„Op twee andere kleine tot dezelfde schroeven, dunkt mij, dat om de verandering ende voor de leeken, niet kwaalijk komen zoude, deze uitlegging van 't bovenstaande:

„Spiegel van de minneborst.
Dooinat op de minnevorst".

„De glaazen terugkrijgende, zal ik U. E. bedanken, naar behooren".

Op eene andere plaats, in den 168sten zijner *Brieven*, waar HOOFT nog nader op de overkomst van TESSELSCHADE bij gelegenheid der bruiloft aandringt, schrijft hij: „Ik hoop ende help bidden, dat U. E. daarop te verschijnen hebbe. Mogt er een roemer medekomen, met deze woorden: *Pergens in melius*, de welkoomst zoude te doorluchtiger wezen".

Zou een der Heeren Navorschers mij ook kunnen zeggen:

1°. Of de vijf eerstgenoemde roemers nog in wezen zijn, en zoo ja, waar?

2°. Of er ook afbeeldingen van bestaan, en, is dit het geval, in welk werk of in welke verzameling van teekeningen?

(Volgens Mr. J. SCHELTEMA, *Anna en Maria Tesselschade; de dochters van Roemer Visscher*, in de aanteekening op blz. 64, zou de roemer met het woord *Herbergingshalve* (*Hospitalitatis ergo*), in 1750 in het bezit zijn geweest van den dichter JACOB SPEX, die hem van Mr. JAN HUGO VAN THIJEN, Baljuw van *Oudewater*, had ten geschenke gekregen; terwijl die met de spreuk: *Pacifici beati sunt* (*zalig zijn de vredemakers*) nog in 1808 bewaard werd door den Heer DIJL (waarschijnlijk VAN DER DEIJL, te *Alkmaar*.)

3°. Of ANNA ROEMERS, of MARIA TESSELSCHADE, ooit roemers heeft besneden met de spreuken: *Speculum mentis*; *Fomentum amoris*; *Spiegel van de minneborst*, *Dooinat op de minnevorst* en *Pergens in melius*? En zoo ja of die, alle of eenige daarvan, nog bestaan, en in welk kabinet; of er ook afteekeningen van bekend zijn, en in welke verzameling of in welk werk?

En kan 4°. iemand mij ook diezelfde vragen beantwoorden aangaande eenen door ANNA ROEMERS besneden roemer, met de zinspreuk van HENDRIK LAURENSZ. SPIEGEL, *Deught verheught*, boven zijn zinnebeeld, ARION op den Dolphijn? (Zie SCHELTEMA t. a. p.)

Mogten er hier of daar nog andere onbekende of weinig bekende bekers of roemers, door ANNA ROEMERS of MARIA TESSELSCHADE bewerkt, aanwezig zijn, behalve de drie in het bezit van en beschreven door den Heer A. D. SCHINKEL in zijne *Beschrijving van merkwaardige drinkglazen en bekers*, dan zal eene mededeeling daarvan, door middel van DE NAVORSCHER of op eene andere wijze, mij hoogst welkom zijn; terwijl ik de vrijheid neem, de gestelde vragen der aandacht van alle bezitters van kabinetten, bekers of roemers, en van alle verzamelaars daarvan, beleefd en dringend aan te bevelen. Mr. L. G. VERNÉE.

LIX. — *Het geslacht Wijntgens.* Kan men bijzonderheden opgeven omtrent het geslacht WIJNTGENS in het algemeen, en omtrent de betrekking er van tot het muntwezen hier te lande?

Voor die nasporing kan het volgende niet ondienstig zijn:

In de *Kronyk van Zeeland* van SMALLEGANGE, Dl. I, B. IV, bl. 429, vindt men onder de Muntmeesters te *Middelburg* van de „munt der Zeeuwsche Grafelijkheid": MELCHIOR WIJNTGENS, 1601—1612.

In de *Beschrijving van Harderwijk* door SCHRASSERT, Dl. II, bl. 157, wordt onder de Muntmeesters genoemd: JOHAN WIJNTGENS, „burgemeester tot *Campen*".

In de *Kronijk van Hoorn* door VELIUS, uitgegeven door CENTEN, Aant. 771, bl. 511, wordt gewag gemaakt van CASPER WIJNTGENS, Muntmeester in 1609.

Zie voorts over CORNELIS WIJNTGENS en CHRISTIAAN WIJNTGENS, VAN LOON, II, bl. 46, N°. 5, en *de Gids* voor 1842, N°. 10, bl. 521, 522, 523. En vergelijk eindelijk het werkje van Mr. W. J. VAN HARN, *Everardus Reidanus* (Gorinchem 1852) bl. 40. N. N.

LX. — *Mr. H. Calkoen.* De ondergeteekende wenschte wel eenige biographische en literarische bijzonderheden te vernemen omtrent Mr. H. CALKOEN, in de vorige eeuw bekwaam en vermaard Advocaat te *Amsterdam*, die zijne loopbaan begon door een werkje te schrijven tot verdediging van OLDENBARNEVELT, waaromtrent Prof. SIEGENBEEK schrijft, dat de verdediging van dien staatsman nooit zoo krachtig gevoerd is dan door dit geschrift van CALKOEN; waarop hij (SIEGENBEEK), schoon het weinig bekend is, door zijn vriend KEMPER was opmerkzaam gemaakt (Voorr. tot het *Verslag van de Verhooren van* OLDENBARNEVELT, bl. VII). Later gaf CALKOEN uit: *Het Politiek Systema van de Regering van Amsterdam, in een waar daglicht voorgesteld, en haar gedrag tegen den Ridder* YORKE *bescheidentlijk verdedigd in een brief aan een Heer van Regering in Zeeland*, Amst. 1780; een geschrift, dat aanleiding gaf, niet slechts tot de *Rechtsgeleerde Memorie waarin onzijdig onderzocht wordt de gegrondheid der klachten van den Koning van Groot-Brittanje over de geheime correspondentie tusschen Amsterdam en de Americaansche Koloniën, en wijders wederlegd wordt de zakelijke inhoud van zeker Tractaatje geintituleerd: Het Politiek Systema*, enz. Amst. 1781; maar ook tot het bekende *Politiek Vertoog over het waar Systema van de stad van Amsterdam*, 1781, door Mr. R. M. VAN GOENS; hetwelk wederom eenen vloed van strijd- en smaadschriften heeft uitgelokt, en alzoo den grond tot de partijschappen sedert dien tijd ontstaan, heeft helpen leggen. (Men zie de voornaamste dezer schriften vermeld in den *Catalogus van de Bibl. der Maatsch. van Nederl. Letterkunde*, Dl. II, bl. 133, 134.)

De ondergeteekende wenschte dus omtrent den persoon, de wetenschappelijke verdiensten en den levensloop van Mr. H. CALKOEN, zoo mogelijk, meerdere inlichtingen te bekomen. 200.

LXI. — *Baron Agilaar.* Vóór bijna honderd jaren vertrok zekere Baron AGILAAR uit *Weenen* (alwaar hij, uit *Spanje* gekomen, onder bescherming van Keizerin MARIA THERESIA en haren zoon JOZEF langen tijd was gevestigd geweest), — begaf zich naar *Amsterdam* en overleed aldaar. Zou ook iemand ons het jaar en den dag van zijnen dood, benevens zijn grafschrift, en ook iets naders omtrent zijn en der zijnen verblijf onder de Portugesche Israëlieten te *Amsterdam*, kunnen mededeelen?

Met alle berigten op deze vraag, hetzij door DE NAVORSCHER, hetzij langs een anderen weg, zal ik mij zeer verpligt rekenen. G. J. POLAK.

Antwoorden.

Werken over de belegering van Alkmaar (III.; bl. 127, Vr. 113). Behalve de werken van VAN METEREN, BOR, WAGENAAR, HOOFT, enz., welke over het beleg van *Alkmaar* handelen, ken ik nog:

1°. *Een cort verhael van de strenghe belegeringhe ende aftrek der Spangiaerden van de stadt Alcmaer ghelegen in Holland, die welke*

Digitized by Google

de Spangiaerts naedat sy ze int jaer MDLXXIIJ *seven weecken lanck belegert hadden* [verlaten hebben?]. *Uyt het Latijn int Duytsch ouergeset. Psalm* 124, *en* 17. Delft by AELB. HENDRICKS MDLXXIIJ, in 8°.

2°. P. J. SCHAGHEN's *Alckmaar beleg.* Amst. gedr. by WILLEM JANSZ. (BLAAU) op het water »in de vergulde Sonne-wyser". 1615. — Dit gedicht is door dien schrijver opgedragen aan den Burgemeester van *Alkmaar*, en bevindt zich, even als het eerstgemelde stuk, op de *Bibliotheca Thysiana* te *Leyden.*

De Maatschappij van Nederl. Letterk. te *Leyden* bezit ook:

C. PLAAT, *Het beleg en ontzet van Alkmaar voorgevallen in* 1573, *treur-bly-eyndenspel.* Alkmaar 1733, in 8°. .. ELSEVIER.

[De Heer .. ELSEVIER verwijst voorts omtrent de belegering van *Alkmaar*, alsmede omtrent die van *Haarlem*, naar GACHARD, *Correspondence de Philippe II*, T. II, en haalt daaruit eenige plaatsen aan, even als of dat werk eene nog niet gebruikte bron ware. Ondertusschen heeft Dr. AREND daaruit reeds rijkelijk geput in zijne *Alg. Gesch. d. Vaderl*, Dl. II, St. V, bl. 242 --277, 303—312, alwaar tevens eene geheele reeks van schrijvers wordt aangehaald, welke over de beide belegeringen gehandeld hebben.]

Werken over de belegering van Alkmaar. Naar de *Opgave van de Beschrijving der gewesten*, *steden*, enz. door B. N., in de *Vriend des Vaderlands* voor 1830, 1831 en 1834, zou in 1573 te Delft in 4°. uitgegeven zijn: *Een cort verhael van de strenghe beleegeringhe ende aftreck der Spangiaerden van de stadt Alckmaer*, *uit het Latyn in 't Duytsch overgheset.* Tevens wordt aldaar de uitgave te *Alkmaar* in 1644, 8°., voor een herdruk van hetzelfde werk gehouden. Ook van *Alkmaars Bitter en Zoet* wordt hier eene uitgave van 1573 [?] in 8°. of in 12°. vermeld.

In de *Naemrol der Ned. Tooneelspeelen* van JOH. V. D. MARCK, 1774, bl. 82, N°. 1270, komt voor: CORN. PLAAT, *Beleg en ontzet der stad Alkmaar*, *Treur-bly-eind spel*, 1733; doch in de *Catalogus of Register der Nederl. Tooneelspeldichteren*, Delft 1742, is daarbij gevoegd: te Alkmaar by GYSBERT HAZEMAKER, 1733, 8°. V. D. N.

Werken over de belegering van Alkmaar. Eindelijk is mij de verlangde eerste druk van *Alkmaars Bitter en Zoet* in handen gekomen. De titel luidt aldus: *Alkmaars Bitter en Zoet*, *ofte Een beknopt Vertoog van de bange Belegeringe*, *en heugelikke uytreddinge der stede Alkmaar*, *voorgevallen in den Jare* 1573. *En nu uyt de Schriften der ouden Kortelik vertoont*, *Door* KORNELIS SCHOON, *t' Alkmaar*, *Gedruckt bij* PIETER DE WEES, *Boeck-drucker inde Langestraet*, *in de Vinder van de Druck-konst*, 1673. (De tweede druk heet: *Alkmaars Bitter en Zoet*, *zynde een korte Beschryvinge van het Beleg en Ontset der Stad Alkmaar. Voorgevallen in den Jare* 1573. *Op nieuws overgezien en veel verbetert. Te Alkmaar*, *Gedrukt by* JACOB MAAGH *en Zoon*, *Boekdrukkers en Verkoopers in de Houtil over de Kaas-Markt*, 1770.) De twijfel, in mijn antwoord: *Catharina Rembrands*, (Dl. IV, bl. 21) uitgedrukt, is alzoo hiermede opgeheven. C. W. BRUINVIS.

[Uit de bovenstaande opgaven van de Heeren .. ELSEVIER en V. D. N. ontwaart de Heer VAN DER AA de juistheid zijner gissing, dat er vóór 1590 eene Hollandsche vertaling van het Latijnsche verhaal van *Alkmaar's* belegering, door NANNING VAN FOREEST, moet bestaan hebben. De Heer J. SCHREUDER spreekt van eene uitgave van 1574, naar luid eener *Copije uit egte Handschrifte Rakende eenige Bijzonderheden in de stad Alkmaar*, door hem geraadpleegd. Is hier eene schrijffout in het jaartal ingeslopen, of is welligt een tweede druk in 1574 verschenen?]

Egmondsche Handschriften (III.; bl. 127, Vr. 114). Ten antwoord op de vraag, welke handschriften, afkomstig uit de Abtdij van *Egmond* en hare vermaarde boekerij, nog bestaan, diene de aanteekening van Mr. A. VAN HALMAEL JR. in: *Iets over de Abtdij van Egmond*, te vinden in: *Wetenswaardigheden uit de geschiedenis van Noord-Holland*, 1843, bl. 62: »Buiten het, den lezer reeds bekende HS. van de Evangeliën van HILDEGAARD, bleef ons, onder anderen, een dergelijk van MARTIANUS MINUTIUS FELIX CAPELLA, een oud Latijnsch schrijver, 't geen zich thans aan 's Rijks Hoogeschool te *Leyden* bevindt; een overdierbaar, mede aldaar berustend HS. van WILLERAMUS en ANGELOMUS, *Verklaring over het Hoogelied*; een van de werken van den Latijnschen dichter PRUDENTIUS, dat men niet weet, schijnt het, waar thans berust, maar waarvan evenwel ten nutte der letterkunde reeds gebruik gemaakt is geworden, bij eene uitgave van gemelde werken door NIKOLAAS HEINSIUS; en, eindelijk, die onwaardeerbare *Egmondsche Kronijk*, het werk van eenen ongenoemden monnik der Abtdij, maar de oudste en beste bron voor een gedeelte der vroegere geschiedenis van Holland, eerst door den geleerden A. MATTHÆUS uitgegeven, en vervolgens, op eene voortreffelijke wijze, door den nooit volprezenen, noch immer te volprijzen A. KLUIT". Het stuk van VAN HALMAEL is geteekend: Leeuwarden, Junij 1838. CONSTANTER.

[Omtrent de *Egmondsche Handschriften* verwijzen V. D. N. en W. D. V. naar VAN WIJN's *Huiszittend Leven*, St. III. Volgens opgave van J. G. DE S., worden eenige bijzonderheden omtrent het HS. van WILLERAMUS omschreven in den Catalogus der Leydsche Bibliotheek, bl. 330, N°. 130; in HUYDECOPER's *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, Dl. II, bl 596, enz. Denzelfden ijverigen Navorscher danken wij insgelijks het onderstaande berigt:

„Volgens den Catalogus eener auctie, op den 12den Februarij 1853 te *Leyden*, bij den Boekhandelaar C. C. VAN DER HOEK gehouden, bevond zich aldaar: *Manuscript uit de overblijfselen van die verbrande en gespolieerde groote en vermaerde bibliotheke der rijcke abdije van Egmondt.*

∴ Dit belangrijk Manuscript beslaat 32 bladz. en

Digitized by Google

behoort, volgens de papiermerken, tot het tijdvak van het jaar 1389—1404. Het bevat eenige chemische recepten en begint aldus: „Hier beghint 't boec van d'zoune te maken dat Avicenna ghetoghen heeft wt enen van Aristotiles boeken die men in latine heet liber clavis sapientie majoris, dat in dietsche is te segghen een boec des slotels der meerre wijsht".]

Joachim Murat als biljartjongen (III.; bl. 127, Vr. 115). JOACHIM MURAT, Groothertog van *Berg*, Koning van *Napels*, behoort onder die mannen, welke, gelijk HORATIUS van zich zelven zegt, »ex humili potentes" geworden zijn. Zijn vader was herbergier; het is alzoo niet onwaarschijnlijk, dat hij als biljart-jongen diensten heeft verrigt. Zulk eene verandering van fortuin was, vooral in de tijden der Fransche omwenteling, niet zeldzaam.

C. A. C.

Puntdicht op Paus Innocentius VIII (III.; bl. 127, Vr. 117). Dit puntdicht is uit de pen van MARULLUS gevloeid en luidt aldus:

Quid quaeris testes (*), sit mas an femina CIBO (†)?
Respice natorum, pignora certa, gregem.
Octo nocens pueros genuit, totidemque puellas;
Hunc merito poterit dicere Roma patrem.

Het puntdicht is o. a. te vinden bij BOWER, *Hist. der Pausen*, Dl. VII, bl. 452.

v. O.

[De zuiverheid en eenvoudigheid van dictie in dit puntdicht doen SAXO SYLVIUS, welke, even als J. C. K. en †, een afschrift er van heeft ingezonden, twijfelen, of het wel van MARULLUS, een Griek van geboorte, afkomstig is, wiens Latijn zich veel minder door zuiverheid onderscheidt. Het stuk wordt, naar zijne getuigenis, ook niet in diens uitgegevene gedichten gevonden, maar wel een ander, niet minder scherp puntdicht. Men raadplege voorts BAYLE, *Dict.* in voce *Innoc. VIII.* — V. D. N., gelijk †, verwijst naar HOOGSTRATEN's *Woordenboek*. in voce *Innocentius VIII*; en J. C. K. naar HAMELSVELD, *Kerkel. Hist.*, Dl. XVII, bl. 270.]

De gewijde gouden roos (III.; bl. 127, Vr. 118). Jaarlijks op den Zondag *Laetare*, die daarom ook *Rozenzondag* heet, wordt door den Paus, in bijzijn van 't collegie der Kardinalen, eene gouden, met edele steenen versierde roos gewijd; bestemd om aan dezen of genen voornamen persoon de vlugtigheid des levens te herinneren, hem tot geestelijke blijdschap op te wekken of tot standvastigheid in 't geloof te vermanen. Ofschoon sommigen deze wijding doen opklimmen tot de elfde eeuw, wordt dit echter bestreden door FR. PAGI in zijn *Breviar. hist. Pontif. Roman. gest.* (Antv. 1717—27) III, p. 305, zeggende, dat er vóór het jaar 1400 geen voorbeeld van bestaat. Wel maakt WILH. DURANDUS, een canonist der XIIIde eeuw, in zijn *Ration. divin. officiorum* melding van dusdanig geschenk aan personen van 't Roomsche hof, doch van wijding spreekt hij niet. Zeker is het ook, dat INNOCENTIUS III (1198—1216) eene verklaring gaf van de mystieke beteekenis dezer roos, zoo mede dat URBANUS V (1362—70) er eene zond aan Koningin JOHANNA van *Napels*. Later schonk LEO X er eene aan den Keurvorst FREDERIK van *Saksen*, nadat zeventig jaren vroeger PIUS II er zijne geboortestad *Siena* mede had vereerd.

In 1834 zond GREGORIUS XII eene gewijde gouden roos aan de kathedrale kerk van St. Marcus te *Venetië*, en naderhand hebben de bladen herhaaldelijk zulke geschenken aan vorsten berigt, waarvan ik echter geen aanteekening heb gehouden. — Wie gelegenheid heeft WETZER en WELTE's *Kirchen-Lexikon* (Freiburg 1849) na te slaan, zal denkelijk het juiste vinden.

J. M.

[Beide —t en C. A. C. hebben over de *gewijde gouden roos* de navolgende plaats van Dr. B. TER HAAR aangehaald in diens *Geschiedenis der Kerkhervorming, in tafereelen* enz., Dl. I, bl. 134. „CARL VON MILTITZ, Domheer van *Mentz*, was tegen het einde des vorigen jaars (1519) door het Pauselijke Hof afgevaardigd, om aan den Keurvorst van *Saksen* de gouden roos te overhandigen; eene onderscheiding, welke slechts aan enkele magtige vorsten te beurt viel, die, als geliefde zonen der kerk, de eere genoten van in blakende gunst bij den Heiligen Vader te staan". — Alsmede in de daartoe behoorende aanteekening, N°. 27, bl. 267: „*De gouden roos*. Het was de gewoonte, dat jaarlijks op den zondag *Laetare* eene *gouden roos* te *Rome* gewijd werd, en vervolgens, als een blijk van bijzondere gunst, aan een' der regerende Christenvorsten, die zich omtrent de kerk hadden verdienstelijk gemaakt, werd aangeboden. LUBLINK WEDDIK in: *Het leven en bedrijf van* Dr. MARTIJN LUTHER, Dl. I, bl. 234. Welligt was dit gebruik in de kerk overgegaan van de zoogenaamde *jeux floreaux*, waarin den dichter, die in den wedstrijd overwinnaar bleef, eene gouden *bloem* in plaats van eerlaurier werd aangeboden".

„De gewoonte", dus eindigt —t zijn berigt, „om met zoodanige roos uit goud vervaardigd magtige en geliefde zonen der kerk te vereeren, schijnt nog heden ten dage bij het hof van *Rome* in gebruik te zijn, nademaal de Fransche Keizer daarmede in het begin van 1853 is begiftigd.]

Alkatyven (III.; bl. 127, Vr. 119). In de: *Naauwkeurige beschrijving van Malabar en Choromandel*, enz. door P. BALDÆUS, Amst. 1672, bl. 185, leest men in het XXVste Cap., handelende over de »Maniere van 't leven der Nederlanders in Oost-Indien, enz.", het volgende: »Zelden slaapt men op bedden, maar op *Alcativen* of matrassen".

***

[Het bovenstaande ruimt de zwarigheid uit den weg omtrent de beteekenis van *Alcatyven*, welke LABORANTER gist eene soort van zetels of rustbanken te zijn, en die door W. kleine Perzische tapijten genoemd worden.]

(*) Het is duidelijk dat hier gezinspeeld wordt op het gebruik, hetwelk men wil dat na den tijd van Pausin JOHANNA — indien hare geschiedenis waar is — van zekere *sedes perforata* zou gemaakt zijn.

(†) INNOCENTIUS VIII heette JOAN BAPTISTA CIBO.

Digitized by Google

Spreekwijzen. »*Door de mand vallen*" (III.; bl.127, Vr.121). In plaats van »door de mand *vallen*", zegt men ook: »door de mand *zijpen*", »door de mand *druipen*". »Dit spreekwoord gebruikt men van iemand, die op de beschuldiging eerst iets loochende, maar daarna overtuigd werd, en dat bekende. Hij valt door de mand, die den bodem inzit, of daar door heen valt, dewijl hem zijn steunsel ontzakt en begeeft. Dit wordt toegepast". (TUINMAN, *Nederduitsche Spreekwoorden*, Dl. I, bl. 226 en *Nalezing*, bl. 18). J. H. VAN DALE.

[Ook V. D. N. gelooft TUINMAN's verklaring zeer aannemelijk. Wij geven hem gaarne gelijk, en kunnen C. G. B.'s gissing maar niet van gedwongenheid vrij pleiten, die in deze zegswijs *mat* wil gelezen hebben voor *mand*, als moest er iemand door aangeduid worden, te *afgemat* om verder vol te houden.]

Cardinaal Enckevoort (III.; bl.127, Vr.123). Hij heette WILLEM VAN ENCKEVOORT en was in 1464 te *Mierlo* geboren. Hij werd te *Antwerpen* het eerst met eene kerkelijke bediening bekleed; in 1505 kanunnik ten Dom te *Utrecht*; in 1519 deken van het kapittel te *'s Hertogenbosch*; door Paus ADRIAAN VI tot Dataris, en daarna tot Bisschop van *Tortosa* in *Spanje* aangesteld, eindelijk in 1523 tot Kardinaal verkoren. In 1529 werd het Bisdom van *Utrecht* aan hem opgedragen, doch in *Italië* verblijvende, alwaar hij sedert 1506 gevestigd was, aanvaardde hij die betrekking eerst in 1530 of 1531. Hij stierf te *Rome* den 19den Julij 1534. Bij eene menigte van schrijvers wordt hij vermeld, als: SUFFRIDUS PETRI, HOYNCK VAN PAPENDRECHT in de *Kerkelijke Oudheden*, VAN HEUSSEN, MIRAEUS, SWEERTIUS, FOPPENS, BURMAN, HANEWINKEL en ook DRAKENBORCH, *Aanhangsel op de Kerkelijke Oudheden*, bl. 107, 108, *Archief voor Kerkel. Gesch. der Nederl.*, Dl. IX, bl. 117—232.
V. D. N.

[Onderscheidene mededeelingen, meer of minder uitvoerig dan de bovenstaande, zijn ons ingezonden door W. D. V., H. M. C. v. O., J. G. DE S., A. & A., A. Z., ***., BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS, A. J. v. D. AA en C. W. BRUINVIS. Behalve de schrijvers door V. D. N. opgegeven, worden door hem nog aangehaald: GOUTHOEVEN's *Chron. v. Holl*, bl. 591; *Tegenw. staat d. Nederl.*, Dl. II, bl. 113, Dl. XI, bl. 120; C. BODEMANNUS[?], *Hadrianus Sextus*, p. 44 etc.; J. V. OUDENHOVEN, *Beschr. v. d. Meijerij van 's Hertogenbosch*, bl. 21; HOOGSTRATEN, *Woordenb.* in voce, en (A. VAN GILS) *Kathol. Meyer. Memorial*, bl. 419 en 420. Genoegzaam alle vermelden dat VAN ENCKEVOORT te *Mierloo* een gasthuis voor twaalf oude mannen stichtte, het *Apostelhuis* geheeten, waaraan Keizer KAREL V en Paus CLEMENS VII eenige voorregten schonken.]

't Haarlemsche Wapen (III.; bl.128, Vr.124). Geen wonder, dat het een lezer van de »Opregte" gehinderd heeft, daarin zulke kronkelende zaken te ontmoeten, als de schrijlings doorgeslagene en rugwaarts omkrullende staarten, welke de *tenants* van het Haarlemsche wapen dagelijks bij vernieuwing in ieder nommer van de courant vertoonen. De Heeren ENSCHEDÉ mogen zich verantwoorden, indien zij kunnen, over al de ergernis, bij elken hoogschatter der ware heraldische vormen daardoor verwekt! Ze mogen er bovendien rekenschap van geven, wat hen bewoog — 't geldt hier niet alleen een *staart*-kwestie, maar een *hoofdzaak*! — om de leeuwenkoppen niet *de profil* maar *de front* te gaan afbeelden en daardoor den echten klimmenden leeuw te veranderen in een geleeuwden luipaard (*léopard lionné*)! CONSTANTER.

Dood Water (III.; bl. 128, Vr. 125). Het door filtratie gezuiverde water kan geenszins *dood water* genoemd worden. Door een leksteen of spons kunnen slechts de grovere zelfstandigheden en ligchamen worden teruggehouden, en eene groote menigte kleinere, die door den mikroskoop te ontdekken zijn, blijven in het vocht aanwezig. Het veelal gebezigde kolenpoeder dient alleen tot opslorping van kleurstoffen en nadeelige gassoorten. Door koking vernielt men eerst de organische ligchaampjes, welke vervolgens door papier moeten worden afgescheiden; men verrigt de beide bewerkingen gezamenlijk door overhaling. C. W. BRUINVIS.

Spreekwijzen. »*Op St. Juttemis, als de kalvers op 't ijs dansen*" (III.; bl.127, Vr. 127). *Jut* is eene verkorting van *Jannetje*, en *mis* beteekent meermalen den feestdag, waarop de misse ter eere van dezen of genen heilige wordt gezongen. *St. Jutmis* schijnt een feestdag te zijn, die nooit komt; zie hetgeen TUINMAN in *de Fakkel*, Dl. I, bl. 484, daar verder over zegt. De bijvoeging: *als de kalvers op het ijs dansen*, heeft mij echter altijd eene andere beteekenis daaraan doen hechten, namelijk, dat *St. Jut* eene verkorting van ST. JUSTUS is, wiens feestdag invalt op den 18den October, tijd van het jaar, waarop zeker hier te lande nooit ijs te zien is. Door dit spreekwoord worden alzoo zaken te zamen gevoegd, die nimmer *gelijktijdig* komen zullen, en dan ook niet gebeuren kunnen. Zie over St. JUSTUS of JUSTINUS, HOOGSTRATEN's *Woordenboek*. V. D. N.

[J. J. v. G. heeft de verklaring dezer spreekwijze uit BILDERDIJK's *Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenheden*, Dl. III, bl. 183; J. DE WITT HAMER uit VAN LOON's *Verh. over de Kermissen in Holland*, bl. 29; J. H. VAN DALE, even als P. E. VAN DER ZEE, uit TUINMAN's *Nederd. Spreekw.*, Dl. I, bl. 22, 308, 351; D. BUDDINGH' uit zijne *Verh. over het Westland*, bl. 362; en E. A. P. uit het *Nederl. Archief voor Kerkel. Gesch.* van KIST en ROIJAARDS, Dl. III, bl. 4, medegedeeld; terwijl †. heenwijst naar HOOGSTRATEN's *Woordenb.*, in voce, en naar MARESIUS, COGNARD, BLONDEL en SPANHEIM, doch in gebreke blijft, de titels hunner door hem bedoelde werken op te geven.]

»*Op St. Juttemis, als de kalvers op 't ijs dansen*". De vrager schrijft te regt: *St. Juttemis*,

Digitized by Google

beter dan velen, o. a. P. VAN DUYSE in zijne *Spreekwoorden aen geestelyke zaken ontleend* (te vinden in *Belg.Mus.*,1841,bl.192 en verv.), die aldaar, bl. 219, 't spreekwoord dus opgeeft: *te zomer, ook wel te St. Jutmus, als de kalveren op 't ijs dansen.* De naam van den Sant is niet JUTMUS; maar de *mis* van JUT wordt bedoeld. BILDERDIJK geeft in zijne *Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenheden*, Dl.III, bl.183—186, eene uitvoerige verklaring van deze spreekwijs, die bij enkele juiste opmerkingen de meest vernuftige, maar ook meest onhoudbare en onbewijsbare hypothesen bevat. Waarheid is het, wat hij zegt, bijna met dezelfde bewoordingen als onze vrager II.: »Op sint Jutmis: een uitdrukking van een tijd die nooit komen zal, en welke men daarom met de Latijnsche *ad Kalendas Graecas* gelijk stelt". Evenzoo merkt hij te regt op, dat *St. Jut-mis* eene soortgelijke bepaling is, als vroeger zoo algemeen in zwang was, b. v. *te Bâmis, op St. Jans mis.* Nog stemmen wij gaarne in zijne bewering toe, dat ST. JUT dezelfde is als Paus JUT, onder welken naam de Pauzin JOHANNA onder ons bekend was. — Maar wanneer hij nu verder: *als de kalven op het ijs dansen* verbasterd acht van: *kalven op het ijs* en dit ten deele voor een woordspeling houdt van: *kolven op het ijs* (als het zóó hard vriest, dat men kolft op het ijs), ten deele voor een »reminiscenz" van de onverwachte bevalling der pauzin (kalven = *parere*), dan zeker zullen weinigen 't met hem eens zijn. — Het spreekwoord, zoo als het daar ligt, is kennelijk een zamenvoegsel van twee spreekwoorden; 't eene is: *te zomer* (*te St. Jans-mis?*) *als de kalveren op het ijs dansen*; 't andere is kortaf: *op S. Jutmis* = *op S. Nimmermeer.* Evenmin als een (nuchter) kalf danst, evenmin als er 's zomers ijs is, waarop kalveren kunnen dansen, evenmin heeft de R. K. kerk pauzin JOHANNA of JUT gekanoniseerd. De zin is alzoo dezelfde en daardoor te eer de combinatie veroorzaakt.

CONSTANTER.

Abraham Janssen(s) (III.; bl. 128, Vr. 128). Naar PILKINGTON, *Dictionary of Painters*, wien IMMERZEEL volgt, is deze schilder te *Antwerpen* in 1569 geboren en in 1631 overleden.

In het *Gildeboek van St. Lucas* te *Antwerpen*, MS., vindt men het volgende aangeteekend: »ABRAHAM JANSSENS ontfangen als leerlinck by JAN SNELLINK 1585; wierd meester a°. 1602. Diende als Deken van 12 October 1607 tot 1608. — En stierf te *Antwerpen* a°. 1632".

Dat hij in wedstrijd tegen RUBENS wilde werken, wordt door de geschiedkundigen der Vlaamsche schilderschool voor een verzinsel gehouden, waar nimmer eenige grond voor bestaan heeft.

Er zijn zoo veel schilders van dien naam geweest, dat er alleen in genoemd *Gildeboek*, van 1459 tot 1704, *vijf en zestig* voorkomen.

C. KRAMM.

[V. D. N. en A. J. VAN DER AA geven beide het boven aangewezen geboorte- en sterfjaar van dezen schilder op; de een beroept zich op IMMERZEEL, de ander op de *Biographie Universelle*, T. X, p. 130, en betuigt, dat het hem aangenaam zou zijn te weten, op welke gronden de vrager π. JANSSEN voor een Amsterdammer houdt en zijn geboorte in 1560 stelt.]

De »Duizend en ééne nacht" (III.; bl. 128, Vr. 129). Zoo als deze vertellingen verzameld tot ons zijn gekomen, zijn zij waarschijnlijk het werk van éénen schrijver, die ze uit Arabische, Perzische, Indische, zelfs Grieksche bronnen heeft te zamen gebragt, even als later het *Decameron* en de *Cent nouvelles Nouvelles* zijn ontstaan. DUNLOP, *Hist. of Fiction*, cap. 13, plaatst ze in de XIVde eeuw, en houdt het er voor dat de schrijver, wat den vorm betreft, de *Hitopadesas* (heilzaam onderrigt) ten voorbeeld nam; doch het werk schijnt later herhaaldelijk te zijn omgewerkt en vermeerderd. A. GALLAND heeft de verdienste, deze kostbare parelsnoer voor 't eerst aan Europa te hebben bekend gemaakt (1704). Eerst in 1827 werd het werk uit een Tunesisch handschrift voltooid door Dr. HABICHT, die het oorspronkelijke, zoowel als eene geheel nieuwe, volledige vertaling, in 't licht gaf (Bresl. 1825—27). JOS. VON HAMMER gaf in de *Wiener Jahrb.* 1826, Dl. XXXI, eene letterkundige geschiedenis der *Duizend en ééne nacht*, die zeer omslagtig is. Genoegzaam onderrigt vindt men in het bekende tijdschrift *Hermes*, Dl. XXX (Leipz. 1826). J. M.

De »Duizend en éénenacht". De Heer G. BRUNET (van *Bordeaux*) heeft in den *Bulletin du Bibliophile Belge*, 1850, pag. 205, een werk in 8°. vermeld van den Engelschman RICHARD HOLE, onder den titel: *Remarques sur les Mille et une Nuits, et spécialement sur les Voyages de Sindbad le Marin.* Lond. 1797 in 8°. BRUNET zegt daarbij o. a.: »Mr. WALCKENAER a lu dans la séance de l'Académie des Inscriptions (22 Juillet 1831) une notice sur les voyages de SINDBAD (notice réimprimée dans les *Annales des Voyages*, 2e Serie, Tom. LIII, p. 5); ce savant paraît ne pas avoir eu connaissance du travail de son devancier".

»L'auteur (HOLE) s'attache à montrer, à l'aide des ressources d'une lecture étendue, que les récits merveilleux du voyageur Arabe se trouvent également consignés dans de graves auteurs occidentaux".

»Le navigateur Arabe parle-t-il de l'utilité qu'offrent les aigles pour retirer les diamants de certains lieux inaccessibles, son commentateur s'empresse d'observer qu'un des Pères de l'Eglise, SAINT EPIPHANE, présente un récit tout semblable".

Digitized by Google

(Hetzelfde verhaal wordt ook gevonden in de *Reizen* van MARCO POLO, van welke in 1556 eene Fransche vertaling te *Parijs* in 4°. verschenen is bij VINCENT SERTENAS (Liv. III, chap. XXIX, p. 109).

BRUNET zegt verder: »SINDBAD et ses compagnons débarquent sur un immense poisson, qu'ils prennent pour une île. La chose est loin d'être sans exemple, du moins dans les écrits de graves auteurs. OLAÜS WORMIUS raconte que les marins norwégiens mettent parfois pied-à-terre sur le dos d'une baleine. Nous ferons remarquer que parmi les planches qui accompagnent un curieux ouvrage imprimé en 1621 (*Nova typis transacta navigatio*, auth. Dom. HONORIO PHILOPONO), il s'en trouve un qui représente un missionnaire disant la messe sur le dos d'un gigantesque poisson!! etc."

»Le véridique SINDBAD donne, comme témoin oculaire, des détails étendus sur le *roc*, oiseau colossal qui enlève avec la plus grande facilité un éléphant et le transporte à travers les airs. Les volatiles de cette espèce, inconnus aux ornithologistes modernes, ont fréquemment été rencontrés par d'anciens écrivaiens orientaux.

»Ouvrez le *Talmud*, ce vaste recueil des traditions juives; vous y verrez que le rabbin BAR CHANNA vit un jour un poisson rejeté par la mer sur le rivage y renverser du choc soixante villes; soixante autres cités se nourrirent de sa chair, dont il resta encore assez pour que soixante villes encore en fissent leur provision de salaison. A son retour, l'année suivante, le rabbin fut heureux de trouver que les soixante villes renversées avaient été rebâties avec les os du poisson. Ce voyageur vit aussi une grenouille aussi grosse que le village d'Akra, le quel contient soixante maisons; un serpent avala la grenouille, puis survint un corbeau, qui avalant le serpent, alla le digérer sur un arbre dont, par malheur, le rabbin ne nous donne pas les dimensions".

»Les Musulmans ne se sont fait faute d'imaginer des objets d'une dimension véritablement surprenante. D'après les plus graves de leurs docteurs, la plume dont se sert l'ange qui écrit les actions des hommes, est si longue, qu'un cavalier courant à toute bride pourrait à peine en parcourir la distance en cinq cents ans! (REINAUD, *Monuments Arabes*, T. II, p. 29)".

.. ELSEVIER.

Boeren door Floris V tot ridders geslagen (III.; bl. 128; Vr. 130). Het berigt dat Graaf FLORIS V veertig der rijkste en oorbaarste huislieden tot den adelstand verhief (Kerstijd 1295), komt in de oude kronijken, zoo veel ik mij herinner, nergens voor, dan alleen in de *Cronyk van Hollant van den clerck uyten laghen landen bi der zee*, waar gezegd wordt: »int eynde van der maeltyt soe sloech hy se al ridder, ende gaf hem wapen, ende beval hem voirtaen ridderscap te oeffenen, ende wel te doen ende varen elc hoers weeghes". Daarbij worden dan nog gevoegd de mededeeling, dat de oude ridderschap hem daarom »der keerlen God" noemde, en de bekende anecdote van een dezer nieuwbakken ridders met zijne zeug. Die ridder naar ik meen, de eenige die met name genoemd wordt, was Heer ANSSEM tot *Vueer*, en woonde te *Vuercappel*. Zoowel deze naam, als de bijzonderheid dat niet één der vroegere kronijkschrijvers deze daad van FLORIS vermeldt, die in zijne eeuw haars gelijke niet heeft en waarvan heel het land zou gewaagd hebben, — deed sints lang de waarheid van dit berigt in twijfel trekken. Aanleiding tot het sprookje gaf misschien én de bekende ingenomenheid van FLORIS met den middenstand, ten deele uit naijver tegen de overmoedige aristokratie van den adel ontsproten; én de instelling der ridderorde van St. Jakob. Nadere bijzonderheden zal L. D. R. kunnen vinden in de prijsverhandeling over FLORIS V door D. GROEBE, die mij voor 't oogenblik niet ter hand is.

CONSTANTER.

[De ongerijmdheid van het bewuste verhaal vinden wij op de volgende wijze ten toon gesteld door BILDERDIJK, *Gesch. des Vaderl.*, Dl. II, bl. 241 volg.: „Maar wij moeten niet vergeten", zegt hij, „twee andere grieven, die men nog tegen FLORIS heeft ingebracht. Het eerste is dat FLORIS „omtrent dezen tijd veertig van de voornaamste Huislieden edel verklaard had; waardoor de oudste Edelen in het algemeen tegen hem verbitterd waren". Dit schrijft WAGENAAR uit, van den ongenoemden *Klerk*, en hij voegt er van 't zijne (NB.) bij: „De zaak zelve, het veradelen namelijk van Huislieden, heeft geene onwaarschijnlijkheid". — Maar wij, die weten, dat geen Graaf, geen Hertog, dat recht ooit bezeten heeft, dat onder de hoogste *regalia* behoort, welke alleen de Keizer bezitten en uitoefenen kan, en als zoodanig door hem, in later tijd, eenig en alleen aan de Paltsgraven als hooge Rijksambtenaren, ter uitoefening in naam van het Rijk medegedeeld is; wij kunnen 't niet anders dan zeer onwaarschijnlijk en zeer *onmogelijk* vinden. De groote PESTEL placht dit als een van de belachlijkste proeven van de domheid der Historieschrijveren bij te brengen. Het *adelen* was ook in 't geheel niet practicabel. Maar eenige extravagante uitdrukkingen: „dat FLORIS door de voorrechten, die hij aan eenige steden gaf, de *boeren* (d. i. de burgers) tot Edellieden maakte (d. i. met Edellieden in sommige opzichten gelijk stelde), gaven aanleiding dat domkoppen dit letterlijk opvatteden en in een anderen zin napraatten; en dat dit begunstigen der steden een doorn in het oog der meeste Grooten was, is niet te ontkennen. Andere gelooven dat FLORIS misschien eenige afstammelingen uit jonger takken van adelijke huizen gegoed zal hebben, en zoo uit hun duisterheid weder in aanzien hersteld; hetgeen gants niet onmogelijk is; en even zoo misduid kan zijn. Ondertusschen heeft men dit *Boeren tot Edelen maken* naar de letter opgevat, en daar allerlei historietjens op gebouwd".]

Digitized by Google

Paets (III.; bl. 128, Vr. 132). Dat deze staatsman met VAN BEVERNINGH in ambassade geweest is, gelijk L. D. R. zegt, heb ik in het door hem aangehaalde werk van SCHOTEL *niet* kunnen vinden. De tijdgenoot van VAN BEVERNINGH heette ADRIAAN PAETS, lid der vroedschap te *Rotterdam*, waartoe hij in 1664 benoemd was. In 1667 werd hij met VAN BEUNINGEN naar *Overijssel* afgevaardigd, en in 1672 door DE WITT tot gezant naar *Spanje* gekozen. Hij bleef aldaar tot in 1675, en werd in 1680 op nieuw aangezocht om zich derwaarts te begeven. In 1684 had hij deel aan het gezantschap naar *Engeland*. Zijne gematigdheid, zoowel in het godsdienstige als in het staatkundige, kan blijken uit het mislukken zijner benoeming tot President van den Hove van *Holland* in 1670, op grond van het eerste, en zijne uitzetting uit de vroedschap te *Rotterdam* in 1672, op grond van het laatste. Zie overigens SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.*, Dl. II, bl. 161—163, en de aldaar aangehaalde schrijvers, als WAGENAAR (en de *Nalezingen* op hem), BRANDT, PACQUOT, BAYLE, VAN WIJN, enz.

V. D. N.

[Betrekkelijk ADRIAAN PAETS verwijst LEGENDO ET SCRIBENDO insgelijks naar het *Staatk. Nederland* van SCHELTEMA; en W. D. V. naar LOIS, *Chron. v. Rotterdam*, bl, 221, en de *Holl. Mercurius* van 1684, bl. 19 en volg.; terwijl hij ons tevens mededeelt, dat de zoon en naamgenoot van ADRIAAN PAETS later ook lid der Rotterdamsche regering geweest is, met wien echter, naar het schijnt, het geslacht is uitgestorven.]

Spreekwijzen. »Hol over bol" en »Sol over bol" (III.; bl. 128, Vr. 133). Hoe moet dit wezen? Ik houd het daarvoor, dat het eerste gezegde *juist*, het laatste vervalscht is. *Haldr*, *Hal*, *Hol* en *Baldr*, *Bal*, *Bol*, zijn bij de Noordsche Mythe verpersoonlijkte tegenstellingen van *duisternis* en *licht*, van nacht en dag, of eigenlijk van de *holle* nacht tegen over den *vollen* dag (middag). *Holder* en *Bolder*, *Helderom* en *Belderom*, die ook in andere uitdrukkingen voorkomen, zijn varianten van *Hol over Bol*. Zoo ook heeft het spreekwoord eene goede beteekenis, die in *Sol over Bol* verminkt is. Zie tot opheldering dier beteekenis, wat wij over de gebroeders ALCIS: BAL (BALDR) en HAL (HALDR, HAUDR), gezegd hebben, *Verh. over 't Westland*, bl. 280 enz.; over de vereering van BAL, BALDR, de *Baldr. looën*, het *Balderbosch* (*Gelderland*) en een *Balder-laer*, — mede aldaar, en in den *Algem. Konst- en Letterbode*, N°. 38 van het jaar 1848.

D. BUDDINGH'.

Spreekwijzen. »Hol over bol" en »Sol over bol". Beide uitdrukkingen zijn te verdedigen. *Sol over bol* is de oudste en komt bij KILIAEN voor na *sol*, *sole*, d. i. *solea* (*voetzool*). Hij schrijft: *»sol over bol*, *solle-bol*, *sole-bol*, *sol oft sole over bol vallen:* praecipitari, deorsum in caput cadere, q. d. solea supra caput". Daarna geeft hij nog het werkwoord *solle-bollen* voor *praecipitare* of *praecipitari* op. Later, toen men dit *sol* of *zool* niet langer begreep, verving men het met *hol*, 't geen KILIAEN zou omschreven hebben: »anus supra caput". Van daar ook: *holderdebolder*.

CONSTANTER.

[Ook volgens J. H. VAN DALE en V. D. N. zijn beide spreekwijzen gelijkelijk goed te keuren en hebben zij geheel dezelfde beteekenis. Laatstgemelde berigtgever verwijst hierbij naar TUINMAN, *Fakkel*, Dl. I, op *Hol*, bl. 146, op *Sollebollen*, bl. 489; *Spreekw.*, Dl. I, bl. 341.]

Dorda of Dorta (III.; bl. 128, Vr. 134). De *laatste* navorschers, zoo ik meen, over dit onderwerp, de HH. J. SMITS JZ. en G. D. J. SCHOTEL, in hunne *Beschrijving van Dordrecht*, 1842, bl. 126 en verv., verklaren, in weerwil der meening van VAN DER EIJCK, VAN OUDENHOVEN en BALEN, ook door den geleerden JOH. RUTGERS, *Variar. lect.* Lib. III, cap. 13, omhelsd, noch in oude brieven of andere oorkonden, noch in de oudste kronijken eenig spoor van dezen stroom gevonden te hebben, terwijl er van alle andere rivieren, zelfs van de kleinste, in gewag wordt gemaakt. Zij geven tevens in bedenking, of *Dordsmonde* zooveel als *Watermonde* zoude zijn. Op eene kaart van den *Grooten Waard van Zuid-Holland* vóór 1421, komt *Dordsmonde* niet meer voor. Zie BEVERWIJK, *Beschrijving van Dordt*, bl. 79. De naam van *Dorta* zal alzoo op geene kaart te vinden zijn.

V. D. N.

[A. J. VAN DER AA betwijfelt mede het bestaan der *Dorda* of *Dorta*, en CONSTANTER houdt haar voor niets anders dan eene etymologische fictie om den naamsoorsprong van *Dordrecht* (*Thuredrecht*) te verklaren, hetgeen ongetwijfeld op eene geheel andere wijze kan geschieden. Beide wakkere Navorschers getuigen, dat zij op geene der hun bekende kaarten een watertje van dien naam hebben aangetroffen, en beroepen zich overigens op J. SMITS, JZ., *Verh. over den inbraak en de overstroomingen van den Grooten Zuid-Hollandschen Waard*, Dordr. 1822, en op de *Beschr. van Dordrecht* door SMITS en SCHOTEL, waarvan de voltooijing nog te vergeefs gewacht wordt. — A. & A. en L. J. echter behooren in dezen niet tot de bepaald ongeloovigen; en ofschoon hun gevoelen, naar het schijnt, hoofdzakelijk op de meening van vroegere schrijvers berust, welke door latere zijn bestreden geworden, zullen wij echter daaraan, ter vergelijking en beoordeeling, eene plaats inruimen.]

Dorda of Dorta. Het voormalig bestaan van eene rivier of een stroom van dien naam, is meer waarschijnlijk dan zeker. Hoewel vele oudere en latere schrijvers er gewag van maken, is de geleerde Dordrechtenaar, ridder en afgezant, JOHANNES RUTGERS, die van 1589 tot 1625 geleefd heeft, de eenige, welke verzekert dat riviertje op oude kaarten gevonden te hebben. Latere schrijvers beweren daartegen, dat er in geene oude brieven, oorkonden of kronijken iets aangaande dien stroom vermeld wordt, hoewel er van andere kleine rivieren in dien omtrek sprake is. Niet te min is er veel grond te veronderstellen, dat onder dezen naam hetzelfde water verstaan moet

Digitized by Google

worden, hetwelk later, na door den nieuwen loop der *Merwede* te zijn doorsneden, de *Dubbel* en de *Devel* genoemd is, welke noordwestwaarts langs *Dordrecht* liep, aldaar een elleboog vormde, en bij *Lieven'shil* (later *Develstein*) zich in de *Waal* uitstortte.

De naam van de *Dorta* wordt echter in het geheugen bewaard door het meer bekende *Dortsmonde*. Dit slot en dorp, reeds in 898 vermeld, werden, te gelijk met het bedoelde water, door de groote overstroomingen omtrent 1170 verzwolgen, toen de *Merwede*, haren ouden loop van *Sliedrecht* naar *Alblas* en door den *Riederwaard* langs het daar nog bestaande bed van de *Waal* verlatende, langs *Dordrecht* heen die stad van *Papendrecht* en *Zwijndrecht* scheidde.

De naam van *Dortsmonde* is aanwezig gebleven in eene heerlijkheid, welke in de XVde eeuw aan de geslachten van HERLAAR en DE BEVEREN behoorde, en in eene visscherij, welke in 1664 van *Puttoxtoren*, omtrent of achter het tegenwoordig grootehoofd, nabij den mond der oude haven van *Dordrecht*, westwaarts strekkende heen liep tusschen de *Mijl* met *Pietershout* ten zuiden, en *Swindrecht* met *Barendrecht* ten noorden.

Ook is er thans nog een gehucht, grenzende aan de *Lindt*, in hetwelk die naam voortduurt.

Het laat zich vermoeden, dat er een naauw verband tusschen *Dordrecht* en *Dortsmonde* bestaan hebben, vermits de zoogenaamde *Galgenwaard* of *Gerecht van Dordrecht*, een gedeelte van de Zwijndrechtsche grenzen aan *Dortsmonde* behoorende, door de stad in 1404 en 1423 verpacht werden. Ook bestaan beider wapens uit dezelfde elementen, even als *Merwede* en *Leuven*, dat mede het eerste wapen is 't welk de Graven van *Holland* gevoerd hebben, te weten: de heerlijkheid een face en de stad een paal, beide van zilver op een veld van keel. A. & A.

[De beknopte mededeeling van L. J. is ontleend uit VAN DER EYCK, *Beschrijving en Handvesten van Zuid-Holland*.]

J. A. Comenius (III.; bl. 128, Vr. 136). Over dezen geleerde is reeds op de vraag in DE NAVORSCHER (III, Vr. XLI) het een en ander in het midden gebragt. Behalve het breedvoerig artikel over hem in de *Dictionnaire* van BAYLE, heeft CHALMOT in zijn *Biographisch Woordenboek der Nederl.* hem en zijne schriften in het breede vermeld, en eene menigte schrijvers opgenoemd, die van hem gewagen, waaronder echter niet één in de Nederlandsche taal. CHALMOT stelt zijn overlijden op 15 September 1671, terwijl BAYLE daarvoor 15 November opgeeft. Op het gezag der *Epist.* DANIELIS COMENII JOH. AMOSII FIL. apud SPIZELIUM, *Infel. Liter.* pag. 1028, zegt KONIG: »On se trompe de mettre la mort de COMENIUS à l'an 1670". — In *de Vrije Fries*, 1851, Dl. VI, St. I, bl. 63, wordt Slagtmaand 1671 als zijn sterftijd genoemd. V. D. N.

J. A. Comenius. COMENIUS overleed den 15den November 1671 te *Amsterdam*, en niet te *Naarden*, zoo als blijkt uit den brief van zijn zoon, geplaatst in TH. SPIZELII *Infelix Literatus*, p. 1028. In *onze* taal handelt over hem uitvoerig J. A. CHALMOT, *Biographisch Woordenboek*, Dl. VII, bl. 211—219. Tijdens zijn verblijf te *Leyden* was hij bevriend met den bekenden Hoogleeraar NIC. BLANCARD, blijkens een brief aan dezen, geschreven uit *den Haag* den 4den Julij 1652 door den beroemden ERPENIUS, waarin deze, op verzoek van den Hertog van *Saxen-Gotha*, omtrent de levenswijze, het karakter en de leermethode van COMENIUS het een en ander wenschte na te vorschen. (*Sylloge Epistol.* BURMANNI, T. II, p. 625). C. G. LEIBNITZ drukt een vrij gunstig oordeel uit over enkele van 's mans schriften, in een brief aan zekeren HESENTHALER, Hoogleeraar te *Tübingen*, die gewenscht had des wijsgeers meening over COMENIUS te vernemen. Zie dien brief in FELLERI *Monumenta inedita*, p. 112. QUIESCENDO.

[Het ingezonden levensberigt van COMENIUS door BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS, is geput uit HAGENBACH, *Gesch. der Hervorming*, BAYLE's *Dictionn.* en het *Conversations Lexicon* van BROCKHAUS. Hij geeft op, dat COMENIUS te *Naarden* overleed, doch vindt nergens gemeld, dat dit den 15den October 1671 plaats had. — A. J. VAN DER AA verwijst naar de *Woordenboeken* van HOOGSTRATEN, van CHALMOT en dat der *Zamenleving*, in voce, en vond den sterfdag van COMENIUS te *Amsterdam* op den 15den November 1671 gesteld. — W. D. V. daarentegen houdt hiervoor den 25sten November 1670, ten bewijze aanhalende *de Historiën onzes tijds* door SILVIUS, alwaar, bl. 129, gelezen wordt: „December 1670, alsmede stierf binnen *Amsteldam* de vermaerde JOHAN AMOS COMMENIUS, die na *Naerden* vervoerd, en aldaer begraven wierd". Hem, evenmin als den Heer VAN DER AA, is iets van een gedenkteeken op 's mans graf voorgekomen.]

H. Eustace (III.; bl. 128, Vr. 137). Deze naam komt veelmalen voor, zeer bepaaldelijk in *Frankrijk*. In het laatst der XVde eeuw was GUILLAUME EUSTACE een vermaard uitgever en boekhandelaar te *Parijs*. In 1665 verscheen *l'Histoire de Normandie* door EUSTACE. — Maar ook in *Engeland* wordt die naam aangetroffen. In 1813 kwam te Londen een werk uit van EUSTACE, ten titel voerende: *A tour through Italy*. Het zal echter moeijelijk zijn te bepalen, wie de persoon was, die zijn naam in de bedoelde boeken over *Oost-Indië* gesteld heeft; te meer daar M. niet zegt in welke taal die werken geschreven zijn.

V. D. N.

[„Welligt", zegt L. v. H., „breng ik M. op den weg om iets omtrent H. EUSTACE te vernemen, wanneer ik hem mededeel, dat er omstreeks 1825 een Heer van dien naam te *Paramaribo* gewoond heeft".]

Digitized by Google

Avezathe (III.; bl. 128, Vr. 138). De naam van dit dorp, *Avesate* gespeld, komt reeds voor in een charter van 850. Zie L. PH. C. VAN DEN BERGH, *Handb. der Middel-Nederl. Geographie*, bl. 204, en BONDAM ald. aangehaald. Het verwondert mij echter ten hoogste, hoe de vrager dien naam kan rangschikken »onder de merkwaardige plaatsennamen in ons vaderland, die den schijn van een vreemde herkomst hebben". Ieder Gelderschman, vooral ieder die in 't Graafschap t'huis hoort, zal hem nog heden ten dage weten te zeggen, wat een *have-zate* is, en aan geen vreemde herkomst denken, zoo lang het woord *have* Nederlandsch is en het woord *zaat*, *zaten*, althans in enkele vormen, nog onder ons leeft.

CONSTANTER.

[„*Avezathe*", zegt onze geleerde en ijverige medearbeider V. D. N., „is hetzelfde als *Havesate*, van *have*, vee en goed, als: levendige *have*, en *sate*, zetel, zitplaats, verblijfplaats". Hij verwijst naar KILIAEN in voce *Sate*; zoo ook L. J. en P. E. VAN DER ZEE naar TERWEN's *Woordenboek*.]

Spreekwijzen. »*Zoo dronken als een snip*" (III., bl. 128, Vr. 139). ANTI-AFSCHAFFER heeft gewis nimmer op den dood der snip gedronken. Ware hij jager geweest, hij zou die vraag niet gedaan hebben. Tot zijn narigt is dienende, dat als een snip (watersnip) opvliegt, zij niet regtuit vliegt, zoo als andere vogels, maar korte, schokkende vlugten regt en links neemt, en bij elke verandering van rigting geheel het lijf naar dien kant doet overhellen.— In het gaan van een beschonken mensch is alzoo veel overeenkomst met het vliegen van een snip, en gewis heeft de een of andere jager deze spreekwijze in het leven geroepen.

S. v. W.

Prentteekeningen (III.; bl. 165, Vr. XCVIII). Op de vijf vragen, de prentteekeningen betreffende, kan ik deze antwoorden laten volgen:

1°. Het vervaardigen van de gedachte prenten hield PLOOS VAN AMSTEL geheim, niet zoo zeer uit gewinzucht, dan wel om gaande weg zijn werk te volmaken, en de eer dezer vinding aan zijn vaderland te verzekeren. Te meer werd hij daartoe aangespoord, dewijl in het buitenland eene daaraan gelijkende proefneming met veel wind werd aangekondigd; zoodat zelfs velen meenden, dat PLOOS VAN AMSTEL deze kunst van buiten af ontleend had, en zij hem alzoo de vinding betwistten. Van dat alles was echter niets waar; geen buitenlander heeft deze kunst vóór hem op die wijze bewerkt. Men ging zelfs zoo verre van te gelooven, dat zijne prenten, na den afdruk, nog met de hand werden opgewerkt, dewijl er nog geen werk van dien aard, en in zulk een graad van waarheid aan teekeningen grenzende, gezien was. Om het tegendeel te bewijzen, heeft hij in den jare 1768, als lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, aan vier directeuren en den secretaris dier Maatschappij, onder geheimhouding, de geheele bewerking van zijne vinding vertoond en zijne aanspraak als uitvinder volkomen bewezen (*).

2°. Was deze kunst aan anderen bekend, enz.? — Ja. Een soortgelijke kunst, welke in hare kindschheid den naam van prentteekeningen voerde, was zeer algemeen; doch het waren alleen rood- en zwart-krijt-teekeningen uit de school van BOUCHER en anderen, welke door den Luikenaar GILLES DEMARTEAU te *Parijs* werden vervaardigd, aan wien deze vinding ook betwist werd om haar aan FRANÇOIS toe te schrijven. Zie verder hierover het Xde hoofdstuk van »de Graveur" der *Volledige beschrijving van alle Konsten*, *Ambachten*, enz. Dordrecht 1796, in 8°., 13de stuk.

3°. Is deze kunst verloren, enz.? — Zij is niet verloren, doch de uitoefening er van is veel verflaauwd uit gebrek aan aanmoediging. — Trouwens, de bezitters van schoone, kostbare teekeningen zijn, en met grond, niet ligt te bewegen om, alleen voor de aardigheid, hunne schatten zoo algemeen te verspreiden, de zeldzaamheid er van en de belangen der kunst daardoor te verminderen. Dat PLOOS VAN AMSTEL dit zoo ruimschoots deed, is te begrijpen. Van anderen vindt men die bereidwilligheid bijna niet vermeld, of door de bekende prentteekeningen zeer schaars aangeduid.

4°. Bestaat er iets over in druk, enz.? — Zie hier den titel van een werkje, hetwelk regtstreeks deze vraag kan beantwoorden: *Verhandeling over eene nieuwe manier om Prentteekeningen te vervaardigen, de omtrekken te drukken met roest, schrijfink, potlood enz. en de gewasschen tinten met roest of in water opgelosten Oost-Indischen ink*; — *en om uit inlandsche voortbrengselen drukzwart te bereiden*; door E. W. J. BAGELAAR, 1817. Uitgegeven door de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij, te Haarlem, bij A. LOOSJES, PZ. enz. in 8°.

De Rotterdamsche kunstenaar J. J. BIJLAERD, tijdgenoot van PLOOS VAN AMSTEL, heeft ook een werkje geschreven *over het vervaardigen van Prentteekeningen*, hetwelk veel opgang heeft gemaakt. Het is althans in het Fransch en Hoogduitsch vertaald, blijkens den volgenden titel: *Neue Manier Kupferstiche von verscheidenen Farben zu verfertigen, nach Art der Zeichnungen*, *von* J. J. BIJLAERT, *Maler. Aus dem Frans. und Holländ. übersetzt. Mit* 3 *Kupfertaf.* Leipzig 1773, in 8°.

(*) Zie *Onmiddelijk Vervolg op* WAGENAAR, Dl. XXIV, bl. 153—156, en VAN DEN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN, *Gesch. der Vaderl. Schilderkunst*, enz., Dl. III, bl. 424 en elders.

Digitized by Google

Hieruit zou alzoo het buitenland de gronden dezer kunst wel hebben kunnen trekken, en ik ben van meening, dat de geheele vinding op Nederlandschen grond te huis behoort.

Ik bezit eenige van die prentteekeningen door BIJLAERD vervaardigd, welke duidelijk de sporen van proefnemingen met deze kunstbewerking dragen, door één en dezelfde prent met drie tot zes malen veranderingen [?]. Echter zijn er bij die vrij wel aan het oogmerk voldoen.

5°. Hoeveel exemplaren er van ééne gegraveerde plaat kunnen worden getrokken, is, naar mijn weten, niet beschreven. Wel is mij bekend, dat het groote werk van PLOOS VAN AMSTEL door den Utrechtenaar C. JOSI te *Londen* in 1821 als een prachtexemplaar is uitgegeven, en daarbij door hem bepaald, dat er slechts 100 exemplaren van zouden worden gedrukt. Daarvan waren er 77 aan de inschrijvers voor 40 guinjes afgegeven, en de overige 30 voor 50 guinjes te koop. Hierop zijn de platen vernietigd. Men zou daaruit kunnen afleiden, dat deze platen zoo vele drukken als eene gewone *au burin* gesnedene plaat konden afgeven; anders ware deze maatregel, welke de zeldzaamheid van dat werk moest waarborgen, overbodig geweest. Het werk van C. JOSI bevat 100 platen, die door PLOOS VAN AMSTEL (*) [begonnen?] en door C. JOSI, J. COOTWIJCK, J. KORNLEIN, B. SCHREUDER, J. DE BRUYN, F. DIETRICH, C. C. LEWIS en anderen vervolgd zijn, die daarbij schoone prenten hebben geleverd.

C. KRAMM.

Amerikaansche Predikanten der XVIIde eeuw (III.; bl. 131, Vr. LXVII). Ten jare 1662 is in het Fransche Collegie te *Leyden* als student in de Godgeleerdheid opgenomen JOHANNES LUDOVICUS BACKERUS, PET. fil. Meer dan vermoedelijk is deze een zoon geweest van PIETER BACKERUS, wiens huwelijk te *Leyden* aldus vermeld wordt:

20 Oct. 1636. »D°. PETRUS BACKERIUS, Predikant tot Oudekerk op den Yssel, Wed[r]. van JANNEKEN SAS, vergezeld met JORYS NYENPEERT sijn swager en JACOB VAN HAVERENBERG; met NEELTJE EERWOUTS, laetst Wed[r]. van CORNELIS VAN VOOREN".

Op den 21sten Aug. 1696 komt JOHANNES BACKERUS als zwager voor bij het huwelijk van SEBASTIAAN SANTVLUGT, predikant te *Heerjansland* en MAGARETA VAN SLAVEREN, wed. van JAN GYBERS.

In 1639 was KILIAAN RENSELAAR bewindhebber der W. I. Compagnie te *Amsterdam*.

.. ELSEVIER.

(†) De oorspronkelijke prenten zijn door hemzelven uitgegeven en bevatten 46 stuks met tekst. Zij zijn opgedragen aan JONAS WITSEN, en alzoo de beste drukken.

[Men ziet het: van het twaalftal namen in D. BUDDINGH's opgaaf begrepen, zijn er naauwelijks twee, waarover, naar 's vragers begeerte, dit antwoord van onzen .. ELSEVIER geschikt is eenig meerder licht te doen oprijzen.]

Het wapen van Macassar (III.; bl. 131, Vr. LXVIII). »Boven een der poorten der stad *Vlaardingen*", zegt LABORANTER. Hiermede zal echter geen *stadspoort* bedoeld zijn, nademaal *Vlaardingen* die *niet* heeft, en het zelfs zeer twijfelachtig is of het die immer gehad hebbe. In 1641 werden aan de oost- en westeinden der stad hekken gesteld, en in 1659 een hek met twee deuren op den Maasdijk tot wering der beesten opgerigt, zoodat in 1667 niet wel een wapen op de *stadspoort* aldaar heeft kunnen geplaatst worden. Zie *Merkwaardigheden der stede Vlaardingen*, achter de *Handvesten*, enz., bl. XLIII, XCVI en CXIV, alwaar het gebeurde met CORN. SPEELMAN en de Makassaren aangeteekend is, doch geen woord voorkomt over het bedoelde *wapen*, noch ook over de *poort* van *Vlaardingen*. Evenmin is, meen ik, in de *Beschrijving van Vlaardingen* door SPRENGER VAN EYK, 1831/2, daarvan eenige melding gemaakt, alhoewel het voorzeker tot de merkwaardigheden van die stad behooren zoude. V. D. N.

Lage kerkdeuren (III.; bl. 131, Vr. LXIX). Indien men het door INQUIRENDO VERITAS medegedeelde in verband brengt met hetgeen over *lage kerkdeuren* in *Groningen* en *Friesland* geschreven is door den Heer E. DE HAAN, in de *Friesche Volks-Almanak*, 5de jaargang, bl. 32, en door den Heer Mr. F. N. M. VAN EYCK TOT ZUILICHEM, in *de Vrije Vries*, Dl. V, bl. 164, en in de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, 7de jaarg. 1851, 2de serie, bl. 41, — dan vermeenen wij geloof te mogen hechten aan de overlevering, volgens welke de Noormannen ten tijde hunner overheersching de inwoners gedwongen zullen hebben, de deuren hunner woningen zoo klein en laag te maken, dat zij er niet zonder zich te buigen konden doorgaan. Of echter de kleinheid der *kerkdeuren* aan dit gebod is toe te schrijven, betwijfelen wij op grond van des laatstgemelden schrijvers aanmerking, dat de stichting van *steenen kerken* in *Friesland* niet wel vroeger dan in de XIde eeuw kan gesteld worden, en dus twee eeuwen later dan de overheersching der Noormannen. Wij nemen evenwel aan, dat dit gebod der Noormannen *indirect* invloed gehad mag hebben op de lage kerkdeuren, en gelooven met den Heer VAN EYCK TOT ZUILICHEM dat het mogelijk is, dat, over het algemeen, de lage bouw der buitendeuren in *Friesland* van zoodanig voorschrift afkomstig en later tot den kerkbouw was overgegaan, dewijl men toch voorbeelden heeft, dat in de bouwkunst zaken uit gewoonte bij-

Digitized by Google

gehouden en overgenomen worden, nadat de oorspronkelijke aanleiding of eigenlijke nuttigheid reeds lang zijn verloren gegaan.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

De Generaal Cohorn (III.; bl. 131, Vr. LXX). Men heeft in DE NAVORSCHER gewezen op den grooten lof, welke door den geschiedschrijver THIERS toegekend wordt aan den Napoleontischen Generaal COHORN, en daarbij de vraag voorgesteld of deze werkelijk van geboorte een Hollander en afstammeling van den vermaarden Ingenieur MENNO VAN COEHOORN geweest is.

Tot deze vraag heeft waarschijnlijk aanleiding gegeven de omstandigheid, dat de tak van COEHOORN, tot welken de Fransche Generaal behoorde, in onze genealogische werken nimmer beschreven is.

Ik ben in de gelegenheid, deze leemte onzer geslachtskunde uit echte bescheiden en deugdelijke bronnen aan te vullen.

Het geslacht van COEHOORN (KUHORN) behoorde voortijds tot de adellijke patriciërs van de vrije Rijksstad *Frankfort a. d. Mein.* Zie JOHAN SIEBMACHER'S *Wappenbuch*, Th. I, S. 211. Het stamhuis *Kuehornshoff* was in het gebied van die stad gelegen; zie JOH. BLAEU, *Tabula territorii Francofurtensis.* Volgens den stamboom door FERWERDA uitgegeven, kwam dit geslacht ten tijde van Prins WILLEM I van *Oranje* zich in *de Nederlanden* vestigen, en had de vermaarde Ingenieur MENNO VAN COEHOORN, die onder WILLEM III leefde, eenen vollen neef genaamd MENNO VAN COEHOORN VAN HOUWERDA, Luitenant-Kolonel te voet en Kommandant van *Roermonde.*

De twee huwelijken en de afstammelingen van dezen bevelhebber worden bij genoemden schrijver verzwegen. Jhr. DE HAAN HETTEMA heeft in zijn werk over den Frieschen adel deze leemte slechts gedeeltelijk aangevuld, door de namen der twee vrouwen des Kommandants en de afstammelingen uit diens tweede huwelijk met JOHANNA MENTHEN op te geven, doch hij erkent deze opgave geput te hebben uit onbewezene en tegenstrijdige berigten, en, waar het hier voornamelijk op aankomt, hij deelt niets mede omtrent de afstammelingen uit het eerste huwelijk met JACOBA VAN SCHRIECK, die de Hervormde godsdienst bleven belijden en onder welke zeer merkwaardige personen voorkomen, zoo als uit het volgende nader blijken zal.

Het is mij niet gelukt, de geboorte-akte van den Kommandant MENNO VAN COEHOORN VAN HOUWERDA te vinden, en ik heb slechts bij overlevering vernomen, dat hij als Heer van *Dommelrode* te *St. Oedenrode* in hoogen ouderdom overleden en onder zijn wapen en kwartieren in de kerk aldaar begraven is, als ook dat het gedenkteeken eerst in deze eeuw bij eene verbouwing der kerk is weggeraakt, 't geen bejaarde ingezetenen der plaats zich nog wel herinneren. Maar wat zijn huwelijk met JACOBA VAN SCHRIECK betreft, hieromtrent zijn stellige bewijzen gevonden; die echt blijkt niet alleen uit de vijf doop-akten der daaruit gesprotene kinderen, zoo te *Maastricht* als te *Roermonde* voorhanden, maar ook uit twee aanteekeningen in het ledematen-boek der Gereformeerde kerk in laatstgenoemde stad, van het jaar 1702 en van 20 December 1703. De ondertrouw tot het tweede huwelijk met JOHANNA MENTHEN werd den 18den December 1707 op de registers van diezelfde plaats opgeschreven.

Uit het eerste huwelijk werden vijf kinderen geboren, t. w.:

1°. HENRIETTE AGNES, volgens doop-akte te *Maastricht* van 24 Sept. 1700; 2°. COENRADT GIDEON, die volgt; 3°. EGBERTINA, volgens doop-akte te *Roermonde*, 25 Junij 1703; 4°. ANNA MARIA HERMANA; op het register te *Roermonde* is de dagteekening onkenbaar; 5°. nog een kind, welks voornaam en geboortedag op het register zijn afgescheurd.

COENRAAD GIDEON VAN COEHOORN VAN HOUWERDA, zoon van MENNO en van JACOBA VAN SCHRIECK, werd te *Maastricht* geboren, blijkens doop-akte van den 2den April 1702. Hij is Majoor en Kommandant van de *Willemstad* geweest en bekleedde dien rang en die post tijdens de inhuldiging van Prins WILLEM IV. Zie H. VAN ELVERVELT, *Beschrijv. v. d. verkiezing van* WILLEM CAREL HENDRIK FRISO *tot Stadhouder*, bl. 284. Uit het Politieboek van *de Willemstad* blijkt ook, dat op den 13den Julij 1747 door den Kommandant COEHOORN de hulp der burgerij tot bewaking der wallen ingeroepen werd. Hij trouwde, nog vaandrig zijnde, MARIA ALIDA WIERTS, geboren te *Hulst*, wier moeder was CATRINA ALEGONDA TULLENIUS, dochter van JOHANNES TULLENIUS en van SYTSKE VAN COEHOORN. Dit huwelijk blijkt uit den ondertrouw te *Breda*, in de Waalsche kerk den 12den April 1726, gelijk uit de doop-akten der kinderen, terwijl de portretten dezer echte lieden, kenbaar aan namen en wapenen, thans nog in bezit zijn van hunnen afstammeling, den Kolonel J. P. Baron DE GIRARD DE MIELET VAN COEHOORN.

Uit dezen echt nu zijn zes kinderen bekend:

1°. MENNO THEODORUS VAN COEHOORN VAN HOUWERDA, geboren te *Breda*, blijkens doopakte in de Groote kerk aldaar van den 22sten December 1726. Deze had tot gevaders MENNO VAN COEHOORN en CATHARINA ALLEGONDA TULLENIUS, weduwe van den Heer WIERTS. Hij nam dienst onder den grooten FREDERIK, Koning van *Pruissen*, en kwam nimmer in zijn vaderland terug. Vóór zijn vertrek was zijn portret vervaardigd, 't welk met naam en wapen bewaard wordt, als boven is medege-

deeld; 2°. GOSEWINA THEODORA VAN COEHOORN VAN HOUWERDA, geboren te *Maastricht* den 26sten December 1723; 3°. JOHANNES JACOBUS, die volgt; 4°. ALEGONDA PETRONELLA VAN COEHOORN VAN HOUWERDA, geb. te *Maastricht*, blijkens doop-akte van den 17den April 1737, gehuwd den 22sten Sept. 1761 te *St. Oedenrode* met LOUIS DE GIRARD DE MIELET, die in lateren tijd tot Luitenant-Kolonel aangesteld werd bij commissie van H. H. van 30 Julij 1793, — die, blijkens zijne trouw- en doop-akten geboortig, was van het kasteel *La Motte* in *Languedoc*, en zoon van FRANÇOIS DE GIRARD, Heer van *La Motte* en *Mielet*, en alzoo gesproten uit eene familie, ten wier behoeve de heerlijkheid *Soubseanton* door Koning HENDRIK III tot een markiezaat verheven was, bij opene brieven van Maart 1576, later door Koning LODEWIJK XIV bevestigd bij opene brieven van den 21sten Dec. 1685, welke insgelijks nog in bewaring zijn van den Kolonel J. P. Baron DE GIRARD DE MIELET VAN COEHOORN. Uit gemeld huwelijk is onder anderen een zoon geboren, MENNO DE GIRARD DE MIELET, te *Asten* gedoopt den 4den Augustus 1771, die tot gevader had MENNO VAN COEHOORN, Drost van *Leerdam*, laatsten mannelijken afstammeling van den vermaarden Ingenieur. Deze nam den familienaam VAN COEHOORN aan, en stierf kinderloos den 3den Maart 1802 op het fort *St. Andries* in de Kolonie *Berbice*, als Majoor van het Royal British Dutch Regement. Zijn broeder, LODEWIJK FRANÇOIS, Kolonel in Engelsche dienst, had insgelijks den naam VAN COEHOORN aangenomen; 5°. HENRICA ADRIANA VAN COEHOORN VAN HOUWERDA, geboren te *Breda*, blijkens doop-akte van den 10den Mei 1739; 6°. ENGELBERTINA VAN COEHOORN VAN HOUWERDA, gehuwd met JEAN HENRI LE FÊBRE DE FORET, luitenant in het regement van den Graaf PEPIN DE CAILLE en later Kommandant der citadel van *'s Bosch*. Zij stierf in die stad den 30sten November 1789.

JOHANNES JACOBUS VAN COEHOORN VAN HOUWERDA, zoon van COENRAAD GIDEON en van MARIA ALIDA WIERTS, geboren te *Maastricht*, blijkens doop-akte van 3 Maart 1734, bevond zich eerst in Nederlandsche dienst, maar werd later in *Frankrijk* maistre-de-camp van het regement *Colonel-General-Dragons*; zie de *Biographie Universelle*, Bruxelles, II. ODE, Tom. V, pag. 92. Volgens mededeeling van een zijner kleinkinderen, moet hij ook als Luitenant-Kolonel het bevel gevoerd hebben over het regement *Alsace*, 't welk den Prins MAXIMILIAAN van *Tweebrugge*, later Koning van *Beyeren*, toebehoorde, en zelfs een tijd lang met de militaire opvoeding diens vorsten zijn belast geweest. Hij is tweemaal gehuwd geweest, als: 1°. met CATHARINA GUALTHERY, blijkens akte van den 9den October 1752, te *Gemert*, en 2°. met MADELAINE DOROTHÉE DE LANG, te *Straatsburg*.

Hij kreeg uit ieder huwelijk twee kinderen. Die van het *eerste bed* waren in *Nederland* geboren, t. w.: 1°. ALIDA MARIA ELISABETH VAN COEHOORN, geboren te *St. Oedenrode*, blijkens doop-akte 31 Maart 1754, gest. 28 Mei daaraanvolgende; 2°. GIDEON COENRAAD GYSBERTUS VAN COEHOORN, geboren te *St. Oedenrode*, blijkens doop-akte van 25 April 1756. Hij verkeerde in Fransche dienst, doch kwam in de Nederlanden terug en trouwde aldaar zijne volle nicht ALIDA MARIA DE GIRARD DE MIELET, dochter van LOUIS en van ALEGONDA PETRONELLA VAN COEHOORN. Zij bragt hem een zoon ter wereld, JOHANNES JACOBUS VICTOR VAN COEHOORN, geboren te *Deurne*, blijkens doop-akte van 15 April 1792, welke, bij zijne grootouders DE GIRARD DE MIELET grootgebragt, ook te *Deurne* overleden is den 24sten December 1811.

De kinderen van het *tweede bed* waren:

1°. ADELAIDE VAN COEHOORN; 2°. LOUIS JACQUES, die volgt.

LOUIS JACQUES VAN COEHOORN, zoon van JOHANNES JACOBUS en van MADELAINE DOROTHÉE DE LANG, geboren te *Straatsburg* den 16den Januarij 1771 (zie de *Biographie Universelle*, b. a., Tom. V, pag. 92) trad onder zijn vader in Fransche dienst ten jare 1783, klom op tot den rang van brigade-Generaal, Baron des Rijks en Kommandant van het Legioen van eer, en sneuvelde in den slag van *Leipzig*. Een verhaal van zijn leven kan men vinden in de meergemelde *Biographie Universelle*, Tom. V, pag. 92. Hij was gehuwd met MARIA MARGUERITE SOPHIE DE BEYER, dochter van RODOLPHE DE BEYER en van ELISABETH SOPHIE DE DESTRIT, bij welke hij zeven kinderen verwekte, als:

1°. SOPHIE ADÈLE DE COEHORN, gehuwd met den Graaf WILHELM VAN DUNTEN EN LYFLAND; 2°. LOUIS EUGÈNE DE COEHORN, driemaal in den echt getreden: 1°. met CAROLINE COLLARD, dochter van N. COLLARD, lid van het Wetgevend Ligchaam, waarbij hij eene dochter kreeg, ELISABETH geheeten; 2°. met MARIA VAN TURCKHEIM, die hem een zoon schonk, EUGÈNE DE COEHORN; 3°. met IKWEDE CAZELOT, waarbij hij twee kinderen had, JACQUES MENNO DE COEHORN en JEANNE DE COEHORN; 3°. LOUISE MÉLANIE DE COEHORN, gehuwd met ALFRED Baron RENOUARD DE BUSSIÈRES; 4°. GUSTAVE EDMOND DE COEHORN, die secretaris van gezantschap te *Constantinopel*, en ook attaché d'ambassade te *'s Gravenhage* geweest is; 5°. LOUISE MATHILDE DE COEHORN, gehuwd met den Baron VON DALWICH, President van den Raad in *Hessen-Darmstadt*; 6°. EUGÉNIE SOPHIE, getrouwd met den Baron NAPOLÉON DE MENNEVAL, in 1848 kapitein der artillerie en ordonnans-officier van den

Digitized by Google

Prins-President der Fransche Republiek.

Uit bovenstaande opgave blijkt dus, dat de Fransche brigade-Generaal LOUIS JACQUES VAN COEHOORN in *Frankrijk* uit een Hollandschen vader geboren was, en dat hij niet regtstreeks van den vermaarden Hollandschen Ingenieur MENNO VAN COEHOORN afstamde, maar van diens neef en tijdgenoot, insgelijks MENNO geheeten.

P. J. VAN DER DOES DE BYE.

[Deze omstandige en uitmuntend gestaafde mededeeling, ons op de meest verpligtende wijs door iemand gegeven, die ook als zwager van den H. E. G. Heer J. P. Baron DE GIRARD DE MIELET VAN COEHOORN boven anderen in de gelegenheid was het nopens den Franschen Generaal gestelde vraagpunt uit te wijzen, — deze mededeeling, zeggen wij, zal voorzeker meer dan genoegzaam zijn om den twijfel weg te nemen, door A. & A. gekoesterd omtrent de verwantschap des Napoleontischen krijgsmans met den beroemden Nederlandschen vestingbouwkundige. Immers deze berigtgever, na bij een eerste schrijven die verwantschap buiten kijf gesteld, en als beider gemeenschappelijke voorouders GIDEON VAN COEHOORN en LIJTSCKE MENKOOSdochter VAN HOUWERDA te hebben aangewezen (naar VAN HALMAEL en DE HAAN HETTEMA, *Stamboek van den Frieschen Adel*) heeft ons later beleden, zich ten gevolge eens nieuwen onderzoeks meer of min verzwakt in die overtuiging te gevoelen, en als grond voor dien ontstanen twijfel de navolgende bijzonderheden bijgebragt.

„Ik vind", zegt hij namelijk, „dat PIERRE DE COHORN, tweede zoon van TOUSSAINT DE COHORN, Generaal der Zweedsche ruiterij, en van JOLANDE MUNCK, de hand zou gehad hebben in de verheffing van CHRISTIAAN I, Koning van *Denemarken*, tot den Zweedschen troon (1457). De Bisschop van *Upsal*, OLUF AXELSON, die tot die troonbestijging het meest had bijgedragen, verhief COHORN's verdiensten zoo hoog, dat deze laatste tot de waardigheden van kamerheer des Konings en Opperbevelhebber des Zweedschen legers opklom. Toen later Koning CHRISTIAAN door STENON-STURE, een der rijksgrooten, weder van den Zweedschen troon werd verdreven en in *Denemarken* terugkeerde, vatte die vorst, ongeacht de beroering waaraan zijn rijk ten prooi was, den pelgrimsstaf op, en sloeg de monnikspij om de lendenen, met het doel om een vromen togt te ondernemen naar het H. Land. COHORN, de gunsteling van zijn koning, die lief en leed met hem gedeeld had, volgde hem in die vrijwillige ballingschap, eerst naar *Lorette* en van daar naar *Rome*, tot voor de voeten van Paus SIXTUS IV (DE ROVÈRE). De H. Vader ontsloeg evenwel den koning van diens gelofte opzigtelijk den voorgenomen togt, en nu zou COHORN gewis naar *Denemarken* teruggekeerd zijn om er de vruchten eener dankbare verknochtheid te genieten, zoo niet de naijver hem in een twist had gewikkeld met den zoon des Graven VAN SCHEILEMBERG (?), die bij den koning zeer hoog stond aangeteekend. Een tweegevecht, het gevolg van dien twist, benam aan 's graven zoon het leven en kostte aan COHORN de gunst zijns vorsten. Hij verwijderde zich van het hof van CHRISTIAAN, zonder evenwel de trouw te schenden, waarmede hij aan den koning gehecht was. Want voorzeker ware 't hem voordeel geweest, naar *Zweden* over te gaan en zich aldaar te voegen bij de staats-partij van STENON-STURE, bij wien COHORN's broeder, CHRISTIAAN FREDERIK DE COHORN, Gouverneur van *Upsal*, tot groote gunst en aanzien gestegen was".

„In dezen stand van zaken bood 's Pausen neef JULIUS DE LA ROVÈRE, Aartsbisschop van *Avignon* (1471), hij die later als JULIUS II den Pauselijken zetel besteeg, onzen COHORN hulp en bescherming aan, indien hij hem van *Rome* naar *Avignon* vergezellen wilde. COHORN nam het voorstel aan en vestigde zich bij zijnen weldoener te *Avignon*, waar hij zijn eenigen zoon JAN DE COHORN, die hem overal gevolgd was, in den echt verbond met AGNES DE RHODES. Toen, meende hij, was met deze daad ook de reeks zijner pligten jegens de wereld vervuld. Hij slaakte de banden, waarmede hij aan haar gehecht was, en liet zich als geestelijke opnemen onder de reguliere kanunniken van *St. Ruf*, in het klooster te *Montfavet* bij *Avignon*. In die gewijde plaats overleed PIETER DE COHORN, den 10den Julij 1479, en liet hij aan zijnen zoon, in den vorm van een uitersten wil, gewigtige onderrigtingen en lessen vol levenswijsheid na. Dit zeer belangrijk testament werd nog in 1843 bewaard bij de Gravin SEGUINS-VASSIEUX, geboren COHORN, laatste afstammeling van PIETER DE COHORN. Het stuk is geschreven op francijn, in de Latijnsche taal, met oud-Duitsche letters, en versierd met de geslachtswapens, geschilderd in den stijl van dien tijd. — Vele nakomelingen van PIETER DE COHORN hebben *Frankrijk* te land en ter zee roemrijk gediend".

„Tijdens het woeden der Fransche godsdienstoorlogen werd het klooster te *Montfavet* geplunderd en verbrand; maar in het begin van 1741 vond men in eene oude kapel het lijkgesteente van PIETER DE COHORN terug. — Dáár, in een hoek van het verwoeste gebouw, lag onder puinhoopen, op een marmeren zerk van bijna drie ellen lengte en ruim één el breedte, het levensgroote beeld van PIETER DE COHORN, in volle wapenrusting, met den helm op het hoofd, doch zonder zwaard en met zaamgevouwen handen. Ter wederzijde van zijn hoofd is het wapen van zijn geslacht op de zerk zigtbaar; en daaronder, ter linker en ter regter zijde van het beeld, ziet men ontrolde strooken, waarop men de woorden leest: „Nuntiant funera monstris"(*), eene toespeling op den jagthoorn van het geslachtswapen. Rondom de lijst der zerk was een randschrift in oud-Duitsche letters uitgebouwen, maar door de schennis daaraan gepleegd, als ook door ouderdom, is het onleesbaar geworden. De wapenrok van het beeld is overal versierd, met kleine daarin gebeitelde jagthoorns, aan het geslachtswapen ontleend".

„De marmeren zerk en het gebeente van PIETER DE COHORN werden toen overgebragt en bijgezet in de kerk van het Franciscaner klooster te *Montfavet*, ten overstaan eener door den Aartsbisschop van *Avignon* benoemde commissie en in tegenwoordigheid der kloosterbroeders, zoo als blijkt uit het procesverbaal, 't welk daarvan is opgemaakt den 6den Februarij 1741. Het gedenkteeken bevindt zich thans in goeden staat".

„Alle deze bijzonderheden zijn met zeer geringe wijziging door mij overgenomen uit het *Magasin Pittoresque*, année 1843, p. 183. De Fransche schrijver voegt in eene noot daarbij: „CHARLES MENNO Baron DE COHORN, si célèbre dans l'histoire sous le surnom de VAUBAN hollandais, était issu au cinquième degré de CHRISTIAN FRÉDÉRIC DE COHORN, frère de PIERRE. Attaché à l'ambassade de *Suède* en *Hollande*, il (CHRISTIAN FRÉDÉRIC) entra de bonne heure au service de cette puissance. Ses descendants habitent *Strasbourg*" ".

„Het geslachtswapen op de zerk gebeiteld is gekwartierd: 1 en 4 een jagthoorn, 2 en 3 vier pals; het émail en de metalen niet bekend. Het wapenschild is voorts versierd met een gesloten helm, „taré de front". De vorm van het eerste en vierde kwartier is gelijk aan het tweede en derde kwartier in

(*) „Zij verkondigen den dood aan de gedrochten".

Digitized by Google

het wapen van het Friesche geslacht v. COEHOORN.— Er bestaat dus allezins vermoeden, én om de overeenkomst van den naam én om het geslachtswapen, dat de Fransche tak der DE COHORNS verwant is aan het Friesche geslacht VAN COEHOORN; — maar ik ben geneigd te gelooven, dat tot de afstammelingen van PIETER DE COHORN, of tot die van zijn broeder CHRISTIAAN FREDERIK, zal behoord hebben de Fransche Generaal COHORN, waarvan THIERS en MARCO DE ST, HILAIRE gewag maken, — tenzij men bewijzen van het tegendeel kunne aanvoeren".

„In het *Magasin Pittoresque*, ter zoo even aangehaalde plaatse, vindt men een gedeelte van het testament van PIETER DE COHORN in het Fransch vertaald, 't welk der lezing overwaardig is. Eene afbeelding van de grafzerk is daarbij gevoegd".

De Heer DE H. H., die ons hier verwijst naar het *Stamboek van den Frieschen Adel*, Dl I, bl. 87, gener. 7 en Dl. II, bl. 56, aant. 41, genealog. COEHOORN, wijkt in zoo verre af van de mededeelingen des Heeren P. J. VAN DER DOES DE BIJE, dat hij den overgrootvader van Generaal COHORN niet MENNO VAN COEHOORN VAN HOUWERDA noemt, maar JOHANNES VAN COEHOORN; niet als vollen neef aanduidt van den grooten Nederlandschen Ingenieur, maar als diens oom, den broeder nl. van GOZEWIJN of GOSSE, dien onze beroemde MENNO tot vader gehad heeft. Dan ook deze kundige Correspondent zal, gelooven wij, regt laten wedervaren aan de bewijsvoering van den Heer VAN DER DOES DE BIJE, en de mindere juistheid beamen, welke deze berigtgever op het stuk der gevraagde verwantschap in het *Stamboek van den Frieschen Adel* aangewezen heeft. Hij zelf gewaagt in zijn antwoord van eene leemte in dat verdienstelijke werk, ook met betrekking tot de COEHOORNS, meer bepaald tot de kinderen van GIDEON, die een broeder was van MENNO den vestingbouwkundige, — en neemt de zich opdoende gelegenheid te baat, om, ter aanvulling van het aldaar ontbrekende, ons de navolgende opgaaf nopens die kinderen toe te zenden:

„1. ROELANDUS BUWETIUS VAN COEHOORN, geboren den 24sten April 1687, † den 6den November 1732, begraven te *Hoogebantum* naast zijn vader.

2. GOZEWIJN VAN COEHOORN, geboren den 7den Maart, † den 15den Mei 1689, begraven als voren.

3. GOZEWIJN VAN COEHOORN, geboren den 2den Maart 1690, † te *Leeuwarden* den 27sten Februarij 1762, begraven te *Ferwerd*. IMILIUS JOSINUS BARTHOLDS DE SCHEPPER was zijn algemeene erfgenaam; zie *Stamboek*, Dl. II, bl. 56, aant. 33, en I, bl. 335, gener. 12, N°. 8 in voce SCHEPPER (DE).

4. ALEGONDA LOUISA VAN COEHOORN, geboren den 11den Februarij, † den 26sten Mei 1692, begraven als voren.

5. BARTHOLT VAN COEHOORN, geboren den 1sten Januarij 1694, † aan de kinderpokken in September 1625, begraven als voren.

GIDEON, † te *Leeuwarden* den 15den October 1724, werd begraven te *Hoogebantum*, trouwde den 30sten Augustus 1685 te *Jelsum* met CATHARINA EMILIA BARTHOLDTSD. VAN NIJSTEN, geboren den 4den November 1656, † den 6den Januarij 1694; zie de Genealogie NIJSTEN (VAN) in het *Stamboek*, Dl. I, bl. 232".

Ten slotte vermelden wij, dat ook de HH. N. VAN ROLLEMA en BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS ons eenige hoofdtrekken van het leven des Generaals COHORN hebben opgeteekend, de eerste uit het meergenoemd *Stamboek*, de andere uit de *Biographie des Contemporains*; alsmede dat de HH. L. D. R. en A. A. A. onze aandacht gevestigd hebben op eenige plaatsen bij Fransche schrijvers, alwaar aan de verwonderlijke dapperheid des Napoleontischen krijgsmans hulde gedaan wordt. Zoo gewaagt L. D. R. van het werk: *Napoléon et Marie-Louise, souvenirs historiques de* M. le Baron DE MENEVAL, Brux. et Leipzig, 1843, Tom. I, p. 213, waar de naam des generaals niet COHORN, maar COEHORN geschreven wordt, en voorts ten zijnen aanzien het volgende te lezen is: „Un fait d'armes d'une audace sans exemple fut l'enlèvement de la position inexpugnable d'Ebersberg. Un pont de bois de plus de six-cents pieds de long, protégé par un château et dës hauteurs inaccessibles que couronnaient des forces supérieures et cent pièces de canon, fut forcé par le Général COEHORN; .... L'empereur........ ne put s'empêcher de louer le Genéral COEHORN de sa rare intrépidité". Zoo herinnert A. A. A. het verhaal von MARCO DE ST. HILAIRE, „le conteur intarissable" van NAPOLEON en het groote keizerlijke leger, die het gevecht bij *Ebersberg* aldus tot lof van MENNO VAN COEHOORN's naneef heeft te boek gesteld:

„Le 3 Mai 1809, le combat d'Ebersberg fut comme la préface des victoires qui allaient bientôt se succéder. Le lendemain 4, NAPOLÉON entra dans cette ville, à laquelle les Autrichiens avaient mis le feu la veille, en l'abandonnant. Tous les édifices étaient en cendres, et les malheureux blessés qui s'y étaient réfugiés avaient été brulés; on n'en retrouva qu'un petit nombre de vivants au milieu de la grande place, où les flammes n'avaient pu les atteindre; mais le reste des rues et des maisons présentait le plus hideux spectacle. Pour achever le tableau, il suffira de dire que l'incendie était à peine éteint, faute d'aliments, que l'on fut obligé de faire passer les cuirassiers et l'artillerie à travers la ville, pour les porter sur la route de Vienne. — Que l'on se figure tous ces hommes morts et torréfiés par l'incendie, foulés ensuite aux pieds des chevaux et écrasés sous la roue des canons! Pour sortir de cette ville, qui avait été attaquée par le général COHORN, et où il avait perdu beaucoup de monde, il fallait marcher dans un bourbier de chair humaine. Enfin, pour tout enterrer, on fut obligé de se servir de pelles comme pour nettoyer un chemin. En parcourant des yeux cet affreux spectacle, NAPOLÉON dit à ses aides-de-camp:

„Il faudrait que tous les agitateurs de guerres vissent de telles monstruosités: ils sauraient ce que leurs projets coutent à l'humanité!"

„Ce général COHORN, descendant du célèbre ingénieur hollandais de ce nom, commandait dans le corps d'armée de MASSÉNA une brigade d'infanterie légère composée de Corses. COHORN était un homme magnifique, grand dissipateur, aimant le jeu et la bonne chère par-dessus tout, et se battant avec un courage vraiment surhumain. Il avait, à la tête de sa brigade, resisté aux attaques successives, que les Autrichiens avaient tentées sur le point qu'il occupait, et voulant en finir avec eux et s'emparer de la petite ville d'*Ebersberg*, il avait passé au pas de course toute la longueur du pont qui la défendait, sous le feu de douze pièces de canon ennemies placées à l'extrémité opposée, et sous une grêle de mitraille et de mousqueterie qui lui était tirée des étages supérieurs de la ville. Il y avait là de quoi faire reculer d'effroi les plus intrépides; mais COHORN, dont la valeur s'exaltait en proportion du danger, ne s'en irrita que davantage, et, malgré tout, arriva sur l'autre rive".

„Or, le lendemain l'empereur, en passant devant le front de cette brigade, dont il ne restait pas la moitié sur pied, adressa la parole en italien à quelques-uns des soldats, pour s'assurer s'ils n'étaient pas démoralisés par la perte effrayante qu'ils avaient éprouvée la veille; puis, arrivé devant leur chef.

„„— Général", lui dit-il d'un ton sévère, „vous vous êtes imprudemment engagé hier; je n'aime pas les bravades inutiles"".

„„Sire, c'est que la gloire est comme le vin de Champagne, elle monte à la tête"".

„„— Mais, monsieur, le sang de mes soldats n'est pas comme l'argent que vous jetez par les fenêtres:

Digitized by Google

ce sang ne saurait être trop économisé. Voyez ce qui reste de votre brigade! à peine la moitié!""

""— En ce cas, Sire, il y en a encore pour une fois!""

""— Quel diable d'homme!" murmura NAPOLÉON en s'éloignant, plein tout à la fois d'épouvante et d'admiration pour cette réponse d'un cynisme si sublime.""]

Gefacsimileerde naamteekeningen op vorstelijke bescheiden (III.; bl. 131, Vr. LXXI). Ik geloof niet dat die naamteekeningen gefacsimileerd waren, doch dat het een stempel zal geweest zijn, waarin de handteekening gesneden was, gelijk zulks ook bij de oude Duitsche Keizers in gebruik plagt te zijn, die de brieven van hen uitgaande voorzeker met een stempel, waarop hun monogram stond, authentiseerden, en daartoe buiten twijfel geene pennen bezigden. Zie deze *Monogrammata* in KOPP's *Palaeographia*, bij MONTFAUCON en andere schrijvers. Op den brief, door wijlen den Heer BEELDSNIJDER VAN VOSHOL bedoeld en ter verkooping SCHOUTEN voorkomende, kon men juist den indruk van den stempel zien, waardoor het den ter veiling aanwezigen aanstonds duidelijk werd, dat het geene naam*teekening* konde zijn. — En die *empreinte* bevestigt mijne gissing. F. M.

Oudejaarsavond te Goor (III.; bl. 131, Vr. LXXII). Ook te *Vlissingen* bestaat de gewoonte om den oudejaarsavond op dergelijke wijs te vieren, en den burgervader geluk te wenschen (klokslag 12 ure) met het aanvangende jaar.

Daartoe vereenigt zich de nachtwacht, en— sedert wij het geluk hebben muzijkanten bij de stedelijke schutterij te bezitten — ook somwijlen dit korps, voor het huis van den Burgemeester, alwaar dan door eerstgemelde eenige dichtregelen gezongen en door laatstgemelde eenige muzijkstukken worden uitgevoerd, waarna de optogt zich door de stad verspreidt, of zich begeeft naar de woningen van HH. Wethouders, indien deze daarvoor niet hebben bedankt.

De dichtregels, [?] welke door de nachtwacht bij het begin des jaars 1853 werden gezongen, zijn de navolgende:

»Nachtlied.

(Wijze) *Wat is ons al vreugd gegeven!*

Vriendelijk nieuwe jaar te wenschen
Is 't gebruik bij alle menschen;
Zoo zij door wakers van den nacht
Hun hartewensch U toegebragt. (*bis.*)

Dat dan d'achtbre Burgervader
Met den edelen Raad te gader,
En de brave Burgerij,
Steeds dit jaar gezegend zij!" (*bis.*)

Op de vraag nu, van waar die vreemde gewoonte, moet ik antwoorden, dat ik den oorsprong daarvan zoek in de achting, welke men het hoofd van het stedelijk bestuur toedraagt, en die men op verschillende wijze aan den dag zoekt te leggen. LUDOLPH *te V*........

[„Te *Sluis*", schrijft de Heer J. H. VAN DALE, „bestond vroeger de gewoonte, dat het muzijkgezelschap der stad zich na den laatsten klokslag van twaalven hooren liet, en eenige stukken speelde voor het huis des Burgemeesters, der Wethouders, enz."]

Braeckmaendt en Cativigheydt (III.; bl. 132, Vr. LXXIV). Bij KILIAEN, curante G. HASSELTO, pag. 87, leest men op het woord *Braeckmaend*: »Junius mensis, quo agri repastinantur, arvaque et vineta aratris et ligonibus passim franguntur". BRANDT, *Dagwijzer der Geschiedenis*, zegt bij den aanvang der maand *Junij*: »KAREL de *Groote* en de Duitschen noemden ze *Brakmonat*, omdat de aarde in dezen tijd door de spade en ploeg wordt gebroken". Alzoo *niet* aan de maand *September*, maar aan *Junij* werd die naam gegeven. De beteekenis zal nu ook niet twijfelachtig zijn. Het woord *cativigheid*, bij KILIAEN *kattyvigheid*, van *captivus* vulgo *cattivus*, zal hetzelfde zijn als *miseria, gebrekkigheid*. V. D. N.

[Onderscheidene onzer geachte medearbeiders hebben verklaringen over de beide opgegeven woorden ingezonden. Wat *Braeckmaent* betreft, verwijst D. BUDDINGH' naar KILIAEN in voce, en naar WILLEMS, *Taal- en Letterk.*, Dl. I, bl. 88. CONSTANTER merkt aan, dat KILIAEN, gelijk de meeste onzer oude schrijvers, aan *Junij* den naam van *Braakmaand* geeft, even als nog heden ten dage de Duitschers die maand *Brachmonat* noemen. „Enkele malen in den *Teutonista* b. v., heet *Julij Braakmaand.* Vrij algemeen leidt men den naam af van het braakliggen der akkers. Een voorbeeld dat *September* zoo genoemd wordt, is mij niet bekend. Wel heeft dikwijls de naam *Gersmaent* (Grasmaand) aan *Junij*, en die van *Gerstmaand* aan *September* gegeven, eene verwarring van beide maanden veroorzaakt". — C. W. BRUINVIS meldt, dat „in de *Verhandeling over de benamingen der maanden in het Nederduitsch*, door J. D. MEIJER (*Verh. 2de Klasse Inst.*, Dl. I, 1818), er *Junij* of *October* voor gehouden wordt, op gezag van VAN HASSELT op KILIAEN. Wegens *Junij* wordt daar gezegd: „quia agri repastinantur arvaque et veneta aratris et ligonibus passim franguntur". Door het woord *braken* wordt van sommigen *ploegen*, van anderen *rusten* verstaan, zonder dat men echter zeggen kan, dat in die maand meer *geploegd* of *gerust* wordt dan in eene andere; voor de braak is *October* aannemelijker". — P. E. VAN DER ZEE vindt, zonder echter zijne authoriteit op te geven, dat *Braakmaand* de maand *Junij* is, „genoemd naar het *braken* of *omploegen* van het land. Want voor het braken van het vlas is het wat vroeg". — S. v. W. wil *September* voor *Braakmaand* gehouden hebben, „omdat in die maand veelal, zoo niet altijd, het vlas gebraakt wordt, hetwelk waarschijnlijk daar (in *Zeeland*) toen (in de XVde eeuw) veel verbouwd zal geworden zijn". — J. H. VAN DALE beweert, dat „de naam van *Braakmaand* (eigenlijk *Brachmanoth*) door KAREL den *Grooten* aan *Junij* gegeven werd, dewijl alsdan de *braaklanden*, dat is, de onbezaaid geblevene akkers, voor het winterzaad toebereid worden". Hij vraagt echter, of dit „bij ons niet in *September* plaats heeft?" — .. ELSEVIER voert tot bewijs, dat onder *Braakmaand Junij* verstaan wordt, het zonderlinge werk aan van C. J. DE GRAVE, *Les Républiques des Champs-Elysées*, T. II, p. 173. — A. J. VAN DER AA leest in den *Bredaschen Almanak* van J. VAN VLIET, gedrukt in 1664: „Ju-

Digitized by Google

NIUS, *Rosen-maend, Braeck-* en *Braemaend, Wiede-, Wede-, Weder-, Wedder-, Weyd-* en *Weymaend*; terwijl SEPTEMBER aldaar heet: *Herfst-maend, Gerst-, Gerstemaend, Spel-, Speltmaend, Even-maend, Pietsmaend*". Wat nu de reden zij, dat men de maand *Junij* alzoo noemt, daaromtrent zegt KILIAEN in voce *Braeckmaend*. „Junius mensis, quo agri repastinantur, arvaque et vineta aratris et ligonibus passim franguntur"; d. i. de maand, waarin de akkers weder omgespit en de bouwlanden en wijnbergen in sommige oorden door ploegen en spaden *gebroken* worden; waaruit men zou moeten opmaken, dat het volgens onze hedendaagsche spelling *Breekmaand* zou moeten zijn". — C. KRAMM merkt te regt aan, dat φ^2—φ. verkeerdelijk het jaartal 1426 uit BOXHORN aanhaalt, alwaar 1496 gelezen wordt, en houdt het voor onzeker, dat te dier plaatse onder *Braeckmaent* de maand *September* moet verstaan worden. Echter haalt hij uit OUDENHOVEN, *Oude en Nieuwe Beschrijvinge van Holland, Zeeland en Vriesland*, enz. 's Gravenhage, 1667, in 4°. bl. 473, het volgende aan: „In 't Jaer 1469, den 12 Kal. van *October*, quam in *Zeeland* aan eene Spaansche vloot van hondert vijf en dertig schepen, mede brengende JOHANNA van *Arragon*, enz." „In de *Divisie Chronycke* van 1591 en 1595", gaat de Heer KRAMM voort, „staat wel, dat die vloot in *September* in *Zeeland* is aangekomen; maar hoe staat het in de vroegere uitgaven van 1517, 1530 enz.?" (*). Zonder de zaak te willen beslissen, verwijst hij naar ZEGERUS CONINCXBERGEN's *Journael ofte Daeghlycxsche Tydtrekeninghe*, 1602, in 12°., en BRANDT's *Dagw. d. Gesch.*, 1689, in 4°., welke beide *Junij* voor *Braakmaand* houden. — D. H. H. vindt in MONE, *Quellen und Forschungen zur Geschichte der Teutschen Literatur und Sprache*, Aachen und Leipzig, 1830, S. 257, *July Brahmonath* genoemd; doch vermoedt dat het handschrift, waaruit het getrokken is, eene vergissing bevat, omdat *Junius* aldaar *heu uuimonath*, (sic?) [*heu monath*?] genoemd wordt, welke benaming van *Hooimaand* gewoonlijk aan de maand *Julij* gegeven wordt. MONE schijnt dit niet te hebben opgemerkt. „Bij KILIAEN", gaat de Heer D. H. H. voort, „vind ik „*Braeckmaand*, Junius mensis". In den *Bredaschen Almanak* van 1664 wordt *Junij*, onder meer andere namen, *Rosenmaand*, *Braeck-* en *Braemaent* en *Brahmonat* genoemd. Hierbij is een vers, hetwelk aldus begint:

„Dat sich de Mey voor mij beschaem,
Die van de *Rosen* voer mijn naem,
Die schenck aen d'Aerd' den *langsten dagh*,
En al wat dat men wenschen magh,
Die met mijn vruchten, reuck of smaeck
De winckels vol, en 't hert vermaeck; enz."

„In het *Lexicon Isl.-Lat. Danicum* van BJÖRN HALDERSON, Hafniae 1814, vindt men: „*Bragd*, sapor s. odor (smaak of geur); *Vinid hefr gott bragd*, jucundum sapore vinum, (de wijn heeft een' goeden smaak)". Het komt mij voor, dat *Brach*, *Brae*, *Braeck* en *Brah* hiermede verwant zijn, en dat het dus niet *September* is, maar *Junij*, welke om evengemelde redenen den naam van *Braeckmaent* voert. Aan het braak- of ledig liggen van het land *September* kan m. o. hier niet gedacht worden".

Wat de beteekenis van het woord *Cativigheyt* aangaat, verwijst C. KRAMM naar Mr. ADR. KOERBAGH's *Bloemhof van allerley lieflykheid sonder verdriet* enz., 1668, kl. 8°., in voce, welke er *elendigheyd, veragtheyd, vervuyldheyd* voor opgeeft. Dezelfde beteekenis hecht MEYER aan dit woord in zijn *Woordenschat*, eerste gedeelte, volgens mededeeling van C. L, wiens gissing omtrent de *cativigheydt* onder de Spanjaarden op *Arnemuiden* in 1496 wij liefst onvermeld laten. — .. ELSEVIER vindt dit woord in ons tegenwoordig *katijvigheid, misère, malheur*, terug; en C. W. BRUINVIS herinnert, dat A. LOOSJES PZ. ook dit woord gebruikt in *het Leven van Hillegonda Buisman*, die op haar buiten *Zeemansrust* de uitwerking van den rijp hebbende waargenomen, door gevatte koude de koorts krijgt. „Zij poogde", zegt hij, „wel haren man en allen gerust te stellen, maar deze maakten zich over haar, die zij nooit bijna over de kleine *katijvigheden*, waaraan het vrouwelijk gestel al ligt is blootgesteld, hoorden klagen, bekommerd". — S. v. W. meent, dat van het Fransche *chétif* (*zwak, mager*, enz.), door verbastering wel eerst *chatif*, later *catif*, en zoo doende *cativig*, *cativigheid* zal gekomen zijn. — D. BUDDINGH' houdt insgelijks *cativigheydt* van het Fr. *chétif, chaitif* (oudt. *keytif, katif*) afkomstig. „Het werd", zegt hij, „dikwijls verklaard als door HUYDECOPER, op STOKE, B. II. vs. 388. KILIAEN vertaalt *kattyf* door *miser, infelix, aerumnosus, pauper et nequam, reus, malus*.— Zie vooral ook CLIGNETT, *Bijdragen* (1819), bl. 291—294, op het woord *keytyf*, en CLARISSE, *Heimelijkheid der Heimelijkheden*, aant. bl. 288. „Wij noemen ook nog een' mensch, die aan ziekten en ongemakken onderhevig is, een *katyvig* mensch", zegt deze laatste; maar men zie vooral CLIGNETT, t. a. p., te lang om af te schrijven". — P. E. VAN DER ZEE vindt, dat „*cativigheydt*, oudtijds *kattijvicheydt*, in 't Latijn beteekent: *miseria, aerumna, infelicitas*; *Kattijf*: *miser, aerumnosus, infelix*. Zie *Thesaurus vocum locupletissimus*. Antv. 1660, en R. P. F. POMEY, *Nov. Dict.*, Antw. — CONSTANTER verwijst den vrager omtrent dit woord naar elk oud-Nederduitsch woordenboek, of verklarende woordenlijst van eenig mnl. rijmwerk. Uit velen kiest hij de aanteekening van P. LEENDERTZ WSZ., in zijn *Woordenlijst* achter *der Minnen Loep*, bl. 189: „*Katyf, ketyf*, arm, ellendig, snood". „Dat het niet, zoo als HUYDECOPER meende, (op STOKE, I.; bl. 512, 513) afkomt van *cadivus*, maar van *captivus*, toont het Ital. *cattivo*, dat zoowel *gevangen* als *slecht* beteekent, iets wat HUYDECOPER zelf reeds omtrent het Fransche *chétif* opmerkte. *Cattivo* komt van *captivus*, als *concetto* van *conceptus*, *rotto* van *ruptus*, *ratto* van *raptus*, *Egitto* van *Aegyptus*". — Naar A. J. VAN DER AA, beteekent *cativigheydt* niet zoo zeer *armoede*, als wel *ellende*. „Ook KILIAEN", zegt hij, „kent het deze beteekenis toe. Daar toch leest men: „*Kattyuigheyd. Miseria, aerumna*", en dat deze beteekenis de ware zij, blijkt nader, onder anderen, uit de volgende plaats uit het *Const-thoonende Juweel bij de loffelycke Stad Haerlem*:

„Och hoe *cativich* is den armen ouden mensch
In desen ommegrens".

„In VAN MOOCK, *Nieuw Fransch Nederd. en Nederd. Fransch Woordenboek*, vindt men de volgende omschrijving: *Katijvig*, die door allerlei rampen en ellenden bezocht wordt, ellendig, ongelukkig, *chétif, misérable, malheureux*". — Eindelijk deelt ons de Heer J. H. VAN DALE mede, dat „*Katijf* en *Katijvig*, waarvan *katijvigheid*, woorden zijn, welke hier (*Sluis in Vlaanderen*) dagelijks gehoord worden. — Het beteekent iemand die *koudelijk* is, of veeltijds door *koudelijkheid* gekweld wordt". Zonderling genoeg, naar het ons voorkomt, voegt hij er bij: „Welligt stamt het af van het woordje *kat*. De katten toch zijn liefhebbers van de warmte, en hebben daarentegen een afkeer van de koude".]

De Arakatscha (III.; bl. 132, Vr. LXXVI). Het geslacht *Arakatscha* (*Aracacha* BANCR.) behoort tot de familie der *Umbelliferae* (scherm-

(*) In de eerste uitgave der zoogenaamde *Divisie Chronyck*, 1517, leest men: „Eñ in 't selue jaer (1496) in die maent vā *September*, en die voorn̄ vrouwe JOHANE wt Spangē in Zeelant angecomen". Zie Div. XXXII, c. 8. *Aanm. v. h. Bestuur.*

Digitized by Google

bloemigen) gezin *Smyrneae*, en is zeer naauw verwant met het geslacht *Conium*, waartoe de dolle kervel behoort (*Conium maculatum* LINN.) De eetbare *Arakatscha* (*Arakacha esculenta* D. C.) groeit in *Columbië* in 't wild en wordt aldaar, zoo wel als in *West-Indië* en andere gedeelten van het tropisch *Amerika*, wegens hare knollen aangekweekt, die even als de aardappelen tot voedsel dienen, en waarvan ook een fijn zetmeel (een soort van *arrow-root*) bereid wordt. Deze overblijvende tropische plant schijnt, hoewel ze in haar vaderland op eene aanzienlijke hoogte der bergen aangetroffen wordt, in ons klimaat niet te willen tieren, in strijd met hetgeen door sommige landbouwers vroeger vermoed werd. Zie Dr. G. W. BISCHOFF, *Lehrbuch der Botanik*, Stuttgart 1840, Th. I, Band III, S. 494.

LAGE.

De Arakatscha. Volgens LINDLEY is de *Arrakatscha* (*Arracacha esculenta* DEC.) omstreeks 1823 in *Engeland* ingevoerd. De kweeking dier plant is in de botanische tuinen van *Glasgow*, *Genève*, *Montpellier*, *Toulon*, *Turin* en *Florence* beproefd, doch overal met een ongunstigen uitslag. De wortels, die eenigzins op die van onze peer gelijken en veel amylum schijnen te bevatten, bleven klein en onaanzienlijk, en ook het zaad is in Europa nog niet rijp geworden, zoodat de plant als een »surrogaat" voor den aardappel wel niet in aanmerking komen zal. Ook de hoedanigheid der wortels als voedingsmiddel schijnt niet van de beste te zijn, zoodat men ze, volgens den beroemden VON TSCHUDI, in *Peru* dán alleen gebruikt, als er geene aardappelen te bekomen zijn. Ook worden zij alleen dáár gekweekt, waar de hitte voor den aardappelenbouw te sterk is, of de transportkosten voor den aanvoer van aardappels te veel bedragen. De wortel bezit een sellerij-achtigen reuk en een ongemeen flaauwen smaak. Zie verder PAXTON, *Botanical Dictionary*; *Revue Horticole*, 1851, p. 43; J. J. V. TSCHUDI in *Agron. Zeitung*, 1852, S. 347; *Bon Jardinier*, 1850.

Het is met de *Arracacha* evenzoo gesteld als met de *Boussingaultia Baselloïdes*, die vóór eenigen tijd als »surrogaat" voor den aardappel is aangeprezen. Deze *Boussingaultia* zou meteen door hare bladen de spinazie moeten vervangen. Maar de ondervinding heeft mij geleerd, dat de bladen smaken als gras, en de knollen draderig zijn en in smaak nog voor onze kostelijke rapen moeten onderdoen. 't Is jammer, want de *Boussingaultia* vermenigvuldigt zich uitermate en levert wel een honderdvoudigen oogst.

PARADISI.

Vlaamsche dichteressen (III.; bl. 133, Vr. LXXVIII). De Heeren E^D. VAN EVEN, onderarchivist der stad *Leuven* en F. SNELLAERT hebben reeds verscheidene artikels over Vlaemsche dichteressen laten verschijnen in *de Eendragt*, een veertiendaegsch tijdschrift dat te *Gent* uitkomt. Zelfs is de eerste dezer letterkundigen voornemens een bundel, de berijmde gewrochten onzer Vlaemsche en Brabandsche dichteressen behelzende, in het kort onder de pers te brengen. Reeds is er het prospectus van verschenen.

INDAGAX.

»*Shoroshe Lebanon*" (III.; bl. 133, Vr. LXXIX). Het werk *Shoroshe Lebanon* is geschreven door den geleerden IS. BÄR LEVINSOHN, en behelst in elf hoofdstukken vele merkwaardige nasporingen over de Hebreeuwsche Lexicologie. Het is gedrukt te *Wilna*, 1841, bij MANNES ROMM, en bevat 301 bladzijden in 8°. — Voor zoo verre ik weet, is hier te lande geen exemplaar van dit werk voorhanden.

Doch ik bezit van denzelfden schrijver een niet minder merkwaardig boek: *Teüdah Bejisraël* genaamd, hetwelk in 67 hoofdstukken de studie der wetenschappen onder de Israëliten behandelt, enz., en dat insgelijks te *Wilna* gedrukt is in 1828, 193 bladzijden in 8°. — Daar dit werk dadelijk na zijne verschijning door de Poolsche rabbijnen is *in den ban* gedaan, zoo kostte het mij niet weinig moeite, er een exemplaar van te verkrijgen; en daar ik twijfel of het hier te lande ook bij anderen aanwezig is, zoo bied ik den Heer CHALOEDA en elken anderen liefhebber der Hebreeuwsche taal- en letterkunde de gelegenheid aan, ten mijnent kennis met dezen gewigtigen arbeid te maken.

Van den Heer LEVINSOHN bestaan nog vier andere werken (zie *Bibliotheca Judaica* van Dr. FÜRST, Dl. II, bl. 237), waarvan één, *Efes Damim*, in 1841 in het Engelsch is vertaald.— Nog heeft hij bezorgd eene nieuwe uitgave van *Meluchath Saul* van JOS. TAOPLOWITZ, Lemberg 1820, naar de vroegere Weener uitgave van 1794. — Hij woonde toen te *Kremnitz*.

S. I. MULDER.

Kind met drie hoofden (III.; bl. 133, Vr. LXXX).

»Een levend kind met drie hoofden".

»Aan den Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

»Mijn Heer!

»Onderscheidene *Fransche* dagbladen gewagen, sinds eenigen tijd, van *een levend kind met drie hoofden*, te *Haarlem* op den 27 December ll. geboren, waarvan de vader (op zijn *Fransch* geradbraakt) zou heeten KROOCKUYS en de moeder TACKINHAM, en dat, bij den doop, de namen van JAN, PIETER en PAULUS heeft ontvangen. Daar deze mededeeling slechts eene kleine plaats in uw Mengelwerk zal beslaan, dunkt mij zulks in tweederlei opzigt niet geheel onbelangrijk; te weten: zoo er iets

Digitized by Google

waars aan dit zeldzaam voorval (hetgeen ik trouwens niet geloof) mogt zijn, strekke die mededeeling ter nadere ontvouwing van hetzelve. Zoo het integendeel (gelijk ik voor 't naast denk) eene opgeraapte leugen is, leere het elk, op zijne hoede te zijn, ten aanzien van zoo vele rariteiten wegens ons en andere landen, als in gezegde bladen voor waarheid worden uitgevent. — Ziehier, wat ik, onder anderen, deswege vind in den *Corsaire* van 8 Jan. ll.: A.

»»Een ander schrijven uit *Haarlem* van 31 December meldt ons het navolgende: Het driehoofdig kind bevindt zich volmaakt wel. De stadsregering heeft besloten, de kosten van het zogen op zich te nemen, waartoe de familie KROOCKUYS niet in staat is. Drie boerinnen van het naburig vlek *Feldmurk* zijn geroepen, om het kind te zogen. Dit is geene gemakkelijke taak. De kleine JAN, die zich in het midden bevindt, neemt zijn deel niet, dan nadat zijne broeders verzadigd zijn. Een groot bezwaar ontstond er bij den burgerlijken stand, (*Burgstaat*!) om te bepalen, wie de oudste der jongens was. Men heeft het eerstgeboorteregt toegekend aan den kleinen PAULUS, wiens hoofd zich het eerst voordeed. De krantombrenger KROOCKUYS is zeer blijde; hij meent, dat zijne fortuin gemaakt is, en spreekt reeds van zich naar *Parijs* te begeven. Doctor LUNYZ, die in dezen een' bijzonderen ijver en goedwilligheid heeft betoond, is voornemens, het procesverbaal dezer drievoudige bevalling herwaarts over te zenden.""

(*Vaderlandsche Letteroefeningen* 1831, Mengelwerk, bl. 103—104).

G. P. ROOS.

Zilveren schaal voor den Muntmeester van Nispen (III.; bl. 133, Vr. LXXXII). Eene afbeelding van die schaal en eene uitvoerige beschrijving er van, vindt men (zoo als NIEUWSGIERIG AAGJE opgemerkt heeft) in de *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis*, door Mr. SCHULL en VAN DER HOOP, Dl. IV, Stuk II, bl. 65—73. Die beschrijving, door Dr. G.D.J. SCHOTEL vervaardigd, wordt voorafgegaan door eene inleiding, handelende over meer andere, nog aanwezige schalen, die aan verdienstelijke personen geschonken zijn; daarna volgt het stuk zelf, hoogst naauwkeurig omtrent de bewuste schaal, en eindelijk heeft men eene optelling van de personen, in wier bezit het ISABELLA's geschenk achtervolgens geweest is. Wij willen daaruit geene bijzonderheden afschrijven, maar zoo wij NIEUWSGIERIG AAGJE genoegen kunnen doen met haar dat nummer van genoemd tijdschrift voor eenigen tijd ter leen te geven, dan zijn wij daartoe volkomen bereid.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

»De oude waarheid en de nieuwe onwaarheid" (III.; bl. 158, Vr. 141). Dat dit een hoogst zeldzaam werk is, meen ik daaruit te mogen opmerken, dat het mij, tijdens mijn verblijf te *Breda* tusschen 1830—1840, toen ik in de gelegenheid was bijna alle catalogi van boekverkoopingen na te zien, en zelf van onderscheidene bibliotheken de catalogi heb zamengesteld, nimmer is voorgekomen, alhoewel ik door een mijner vrienden verzocht was er naar te zoeken, en het mij dus ten voorwerp eener bijzondere opmerkzaamheid verstrekte. A. J. VAN DER AA.

Sterfdag van Graaf Willem IV (III.; bl. 158, Vr. 142). Ik mag den steller dezer vraag niet toegeven, dat BEKA, fol. 48 (bij mij fol. 118) het sneuvelen van dezen Graaf op 6 October stelt. BEKA zegt: »Acta fuit haec cruenta strages 6 *Kal. Octobr.*" — Dus op 26 September, zijnde den 6den dag vóór of liever *der* Kalenden van October.

Zoo veel ik weet, kan er geen de minste twijfel bestaan of de hier bedoelde slag bij *Werja*, niet ver van Odulfs-Klooster bij *Staveren*, heeft plaats gehad: hetzij op den 26sten, hetzij op den 27sten Sept. 1345. BEKA en de velen die hem nageschreven hebben, zeggen 26 *September*. Daarentegen zegt het *OudKronykje*, door MATTHAEUS in het Iste Deel zijner *Analecta* uitgegeven. »Anno 1345 doen bleef die Grave WILLEM van *Hollant* voor die Friesen, *ipso Cosmae et Damiani*". Dat is: den 27sten September.—Daarin ligt nu de reden, waarom WAGENAAR, BILDERDIJK, en ook, 't geen bij mij vrij wat afdoet, *l'Art de Verifier les dates*, voorzigtelijk zeggen: den 26sten of 27sten September. W. M. Z.

[Ook V. D. N. merkt op, dat L. D. R. kwalijk gelezen en een hersenschimmig verschil tusschen BEKA en andere schrijvers te berde heeft gebragt.]

Spreekwijzen. Stapel gek (III.; bl. 158, Vr. 146). In de *Fakkel der Nederduitsche Taale*, Dl. I, bl. 356, op het woord *stapel*, wordt door CORN. TUINMAN dezelfde vraag gedaan, maar het antwoord onbeslist gelaten. Wil *stapelgek* aanduiden: *tot op den grond gek*, *dóórgek*, gelijk men *grondgoed* heeft, *grondig geleerd*, enz.; — of is het *opgehoopt gek*, *tot in den kruin gek*? »Het komt op één uit", zegt TUINMAN.—Doch dewijl het eene reeds oude uitdrukking schijnt te zijn, ware het welligt niet ongepast, dit *stapel* met den *brandstapel* in verband te brengen. V. D. N.

[TUINMAN's opmerking werd ons ook door J. H. VAN DALE medegedeeld.]

Spreekwijzen. Stapelgek. De spreekwijs behoort tot de *Kraft-Sprache*. Even als een mand, enz., waarboven een *opkopper* is opgestapeld, voller mag heeten dan een mand, die slechts tot den rand gevuld is, zoo heet iemand

Digitized by Google

stapelgek, die meer dan ten volle zijne zinnen kwijt is. CONSTANTER.

De zeven schoonheden (III.; bl. 158, Vr. 146). Is het wel zoo als de vrager meent? Men zegt immers van een meisje, dat zij eene der zeven schoonen is, als zij kuiltjes in de wangen heeft?

Mij dacht dat de bedoeling was te zeggen, dat er van zeven schoonen slechts één met kuiltjes begaafd is.

Ter beslissing zij het onderzoek zoodanigen jongmans aanbevolen, welke geene advertentie behoeven om met het schoone geslacht in aanraking te komen. A. & A.

[Geheel anders de Hr. Σ., die niet van *zeven*, maar van *drie-en-dertig* schoonheden gewaagt, als bezongen volgens zijne opgaaf in een Latijnsch gedicht, hetwelk te vinden is in M. A. VON THUMMEL'S *Reise in die Mittagigen Provinzen von Frankreich* (in diens *Sämmtliche Werke*, Leipz. 1844, 8 Theile).]

Brief van Amerigo Vespucci aan Lorenzo de Medicis (III.; bl. 158, Vr. 147). Zie: AMERIGO VESPUCCI, *Mundus Novus*, *s. Epistola ad Laurentium Petrum de Medicis de reditu suo ab novis regionibus*. Uit het Italiaansch in 't Latijn overgezet door G. GIOCONDI, 1502, in 4°. Ook in 't Hoogduitsch vertaald door M. F. VOSS, Berlin, 1722, in 8°.

G. W. BEIJER.

Brief van Amerigo Vespucci aan Lorenzo de Medicis. »Waar is die te vinden?" In de *Vita e lettere di Amerigo Vespucci raccolte ed illustrate da* AUG. MAR. BANDINI (Firenze 1745, 4°.), gelijk blijken kan uit een vrij uitvoerig verslag van dit, mij bloot door den titel bekend, werk, te vinden in de *Storia della Litteratura Italiana del* GIROL. TIRABOSCHI, T. VI, p. 253 sqq. Bijaldien het doel van den vrager is, naauwkeurige inlichting te bekomen nopens het deel, dat AMERIGO VESPUCCI aan de ontdekking van *Amerika* toekomt, of omtrent de reden, waarom hij, en niet COLUMBUS, zijn naam aan het nieuw ontdekt werelddeel heeft mogen geven: dan verwijs ik hem naar het grondig en onpartijdig onderrigt, dat ALEXANDER VON HUMBOLDT deswege geeft in den *Kosmos*, Th. II, S. 490, ff. QUIESCENDO.

Abraham Titsingh (III.; bl. 158, Vr. 148). Misschien zal het volgende huwelijk, te *Leyden* voltrokken, eenige inlichting kunnen geven omtrent de familie TITSINGH.

3 Aug. 1758. »Mr. GUILLELMUS TITSINGH, Clerq van de O. I. Comp., ter kamer Amsterdam, vergeseld met ANNA REGINA WEERKAMP, zijne moeder; met — ANNA MARIA DE COUP (of COOP) jd. van *Leyden*, vergeseld met SUSANNA POPULUS, haer moeder".

De broeder van dezen G. TITSINGH, genaamd ADRIAAN AREND, equipagemeester van de O. I. Comp. ter kamer Amsterdam, trouwde den 10den Januarij 1759 te *Leyden* met CATHARINA DE COOP, zuster van zijns broeders vrouw, ANNA MARIA DE COOP.

De betrekkingen dier twee broeders bij de O. I. Comp., kunnen doen vermoeden dat zij de zonen waren van ABRAHAM TITSINGH, chirurgijn te *Amsterdam*. .. ELSEVIER.

[Dit antwoord zal, dunkt ons, LEGENDO ET SCRIBENDO weinig bevredigen. Zijne vraag naar berigten omtrent den heelmeester ABR. TITSINGH blijft dus nog der nasporing onzer medewerkers aanbevolen.]

Franciscus Heerman (III.; bl. 159, Vr. 149). Weinige boeken hebben meer drukken beleefd dan HEERMAN'S *Guldene Annotatiën*, en toch van weinige schrijvers is minder bekend. Ik heb juist voor mij liggen de eerste uitgaaf van dat werk. Zij is in kl. 8°. en van 1634, gelijk op de titelprent staat, hoewel aan het slot te lezen is: »Amsterdam 1636". Een der gedichten die voorafgaan noemt hem: »FR. HEERMAN *Frisius*". Van beroep was hij een regtsgeleerde. F. M.

Franciscus Heerman. Ik bezit eene uitgave der *Guldene Annotatiën* van het jaar 1653. Dat is de »thiende druck". De hoeveelste is die van 1739, en door wien mag zij bezorgd zijn? In mijne editie bevinden zich bovendien twee gedichten; het eene van CATS, »op de geleerde versamelinge van de Gulde-spreucken"; het andere van BARLAEUS, »in sententias et veterum argute dicta, collecta studio amplissimi doctissimique viri FRANCISCI HEERMAN, Frisii". Vrager zegt dat hij te *Amsterdam* werd geboren; waarom noemt BARLAEUS hem dan »Frisius"? HENRY.

[De *Guldene Annotatien* zijn, volgens den Hr. V. D. N., voor de dertigste maal in druk verschenen ten jare 1735 (Amst. in 8°). Dezelfde medewerker heeft in Dr. SCHOTEL'S *Avondstonden* (bl. 93) gelezen, dat de zesde uitgave een *Lofyhedicht* bevat „aan den gel. Heere FRANC. VAN HEERMAN", door MARGARETHA GODEWIJKS. Hem zijn eindelijk twee portretten van dien schrijver voorgekomen, het eene door V. DE GEEST, het andere door D. M. PENNINGEN vervaardigd.]

Job du Rieu (III.; bl. 159, Vr. 150). Het verhaal, dat JOB DU RIEU met zijne beide ambtgenooten in 1623 te *Middelburg* bij H. VAN HELLEN in het licht gaf, was den Staten van *Utrecht* dermate welgevallig, dat zij den schrijvers eene vereering toelegden van ƒ 100, terwijl A. HOFFER, L. VAN KINSCHOT en anderen er Latijnsche en Nederduitsche lofdichten op maakten. JOB DU RIEU was in 1619 van *Sluis* naar *Bergen-op-Zoom* beroepen, en wel als Fransch-Nederduitsch Predikant. Het was den 3den April 1605, dat hij in eerstgemelde plaats zijne gaven had laten hooren, en terstond goeden bijval verworven. Hij werd den volgenden dag door het »collegium qualificatum" beroepen, »onder voorwaarde van aan de kerk verbonden te zullen zijn, en ook somwijlen in het Fransch te zullen prediken, van wege de Fransche soldaten en om

eene Fransche kerk te verzamelen". Tot dat einde werd de kapel van het gasthuis tot vergaderplaats aangewezen en in orde gebragt. Vroeger, van 1602 tot 1604, was JOB DU RIEU Waalsch Predikant te *Utrecht* geweest, in welke betrekking hij in April 1603 te *Kampen* de synodale redevoering gedaan had over 1 *Tim.* V: 23. Vervolgens echter was hij geschorst geworden; zie J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *De Waalsche gemeenten in Zeeland*, enz., bl. 18 en de noot aldaar, en bl. 20 en 21.

Wij willen deze berigten aanvullen en vermeerderen met hetgene wij betrekkelijk dezen predikant in de actaboeken des Kerkeraads te *Sluis* vinden aangeteekend, en ten slotte de aanteekeningen mededeelen, welke wij, opzigtelijk zijn huisselijk leven, uit het trouw- en doopregister dier gemeente hebben opgezameld.

JOB DU RIEU was de eerste vaste Predikant dien men te *Sluis* verkrijgen mogt, nadat de zegevierende wapenen van Prins MAURITS die stad op den 19den Augustus 1604 onder het gebied der Staten hadden teruggebragt.

LODEWIJK of LOUIS DIERIX, die de Sluissche gemeente bediende van den 27sten Sept. 1604 tot het einde van Februarij 1605, en GILLIS BURS, die van Maart 1604 tot het laatst van Mei 1605 aldaar predikte, waren in de dienst dier kerk slechts als bij leening werkzaam. Op den 22sten Februarij werd besloten, JOB DU RIEU uit *Utrecht* te ontbieden, om te *Sluis* zijne gaven te laten hooren. Aan deze uitnoodiging gaf hij gehoor, en predikte op Zondag den 3den April 's voormiddags met dat gelukkig gevolg, dat hij reeds den 4den als Leeraar der gemeente werd aangenomen. De voorwaarde waarop, hebben wij boven reeds te kennen gegeven. Daarbij voegen wij nog (hij was met aanbeveling van de Waalsche Synode te *Sluis* gekomen) deze: »En vermits de Fransche Synode eenige actie aan hem wil houden, die ze niet t'eenemaal willen quiteren; indien 't geviele dat die Synode in eenige van hare kerken (die bij haar alleen worden uitgezonderd) zijnen dienst wilde gebruiken, dat hij zelfs alle devoir doen zal, nevens deze gemeente, om hier te blijven en van hier niet te vertrekken". Een bewijs hoezeer hij voldaan had. DU RIEU nam de voorwaarden aan, met dit beding evenwel opzigtens de Fransche kerk, dat hem niet mogt worden opgelegd, wekelijks de dienst in het Fransch te vervullen, ten ware hem in deze Nederduitsche gemeente een tweede dienaar mogt worden toegevoegd. Den 7den Mei kwam hij voor goed te *Sluis* aan, en werd den 22sten Mei door GILLIS BURS, Predikant te *Middelburg*, tijdelijk te *Sluis*, in zijne dienst bevestigd. Aanvankelijk had hij met ziekte te worstelen. Eerst stond hem bij JOHANNES MIGGRODIUS, Predikant te *Vere*, edoch slechts voor den tijd van ééne maand; vervolgens JOOS VAN LAREN, die hem door de Classis van *Walcheren* ter zijde was gesteld, van den 1sten November 1605 tot den 1sten Januarij 1606. In het jaar 1606 werd hem in de bediening toegevoegd Ds. FLORENTIUS MARCI AB HALLE, dien hij den 3den December bevestigde. (Deze laatste had aanbeveling van GOMARUS en van TRELCATIUS.) Nu echter moest hij soms de naburige Cadzandsche gemeente bedienen, welke nog zonder predikant was. Het kerkwerk aldaar rustte nu en vroeger grootendeels op de schouders der Sluissche gemeente. Van de Fransche kerk te *Sluis*, door DU RIEU bediend, vinden wij niet veel bijzonders gemeld. Het blijkt uit eene aanteekening van den 1sten Februarij, dat men 's vrijdags eene Fransche predikatie hield, zoodat bij de besteding van het luiden der klokken, het luiden voor de dienst in het Fransch mede besproken werd. Het honorarium daarvoor werd vroeger uit de armenbeurs betaald. Maar deze godsdienstoefening schijnt nu en dan nagelaten te zijn. Op den 11den December 1611 werd besloten den magistraat aan te dienen, »dat het wel noodig en dienstig ware de predikatie in de Fransche sprake te doen". Een gevolg hiervan was, dat men op den 25sten December overeenkwam, om 's vrijdags morgens, het geheele jaar door, eene Fransche predikatie te houden. Hiertoe zal zich dan het dienstwerk van DU RIEU met betrekking tot de Waalsche gemeente bepaald hebben. Den 15den Januarij werd de Sluissche kerk door afgevaardigden uit *Bergen-op-Zoom* aangezocht, den Leeraar JOB DU RIEU voor den tijd van twee maanden ter leen af te staan, om de dienst in 't Nederduitsch en in 't Fransch te vervullen, en zulks wegens den ouderdom des eenen en de afwezigheid des anderen predikants. Dit verzoek werd toegestaan. Den 31sten Maart was DU RIEU te *Sluis* terug, de bedankbrieven der gemeente met zich brengende. Deze dienst van DU RIEU te *Bergen-op-Zoom* had echter dit gevolg, dat men hem den 11den April derwaarts op vasten voet beriep. Aan die benoeming gaf hij gehoor, en vertrok naar *Bergen-op-Zoom* in 't begin van Julij, door de heilwenschen der hem liefhebbende gemeente begeleid. Nadere berigten aangaande DU RIEU zullen dus te vinden zijn in de Actaboeken des Kerkeraads te *Utrecht* en in die te *Bergen-op-Zoom*.

Toen »Meester" JOB DU RIEU te *Sluis* kwam, was hij reeds gehuwd met zijne eerste vrouw, MARIA BOCKEEL. Deze schijnt te *Sluis* overleden te zijn. Aldaar verbond hij zich ten tweeden male in den echt. — Hij trad in ondertrouw den 20sten Maart en in het huwelijk den 10den April 1610. De akte luidt:

»Meester JOB DU RIEU, Wedr. van MARIA

Digitized by Google

BOCKEEL van *Norwits* in *Engeland* en MARIA OUTERMANS van *Dixmuden*, Wed^e^. van CORNELIS DE WAELE. Getuigen van wege den bruidegom: FRANÇOIS ROSSELE (ROUSSEL), Burgem. en NICOLAAS DACH, Pensionaris. — Voor de bruid: SARA, huisvrouw van mijnheer de Baljuw en de huisvrouw van Burgem. WEYTS". (NICOLAAS DACH zal wel dezelfde zijn, dien wij leerden kennen als den echtgenoot van SARA DE MOOR. Zie NAVORSCHER'S BIJBLAD 1853, bl. xciv).

Wanneer MARIA OUTERMANS overleden is, is ons onbekend.— DU RIEU ging, tijdens zijn verblijf te *Bergen-op-Zoom*, een derde huwelijk aan, waarvan ook in ons trouwregister aanteekening bestaat. De akte daarvan luidt: »Ondertr. 4 Februarij; getr. 25 Maart (?) 1626 Mr. JOB DU RIEU, Wed^r^. van *Noorwits* met ELYSABETH BOSSAERT van *Brugge*, Wed^e^. van JAN BOVY. Getuigen voor den bruidegom: de hoogbaljuw FRANÇOIS ROUSSEL en LODEWIJK VAN DER EYCKEN, assistent. (Deze laatste was Predikant te *Sluis*). Voor de bruid: JORYNKEN ROMMELAERS met ANNA JACOBS GEERLOFF".

Deze akte is echter niet, zoo als de voorgaande, door onzen DU RIEU zelven onderteekend.

Tijdens het verblijf van J. DU RIEU te *Sluis*, werden hem de volgende kinderen geboren. Bij zijne huisvrouw MARIA BOCKEEL:

1°. MARIA, gedoopt den 24sten Mei 1606. Getuigen: WILLEM KEERWEER, kapitein, FRANÇOIS VAN BELLE, DANIËL DU RIEU, enz. en MARIA, huisvrouw van Mr. JOOS VAN LAREN, dienaar des Ev. te *Arnemuiden*.

(DANIËL DU RIEU is misschien een broeder van onzen JOB DU RIEU).

2°. ELIZABETH, gedoopt den 27sten Februarij 1608. Getuige: S^r^. JAN BISCOP, koopman te *Middelburg*, enz.

3°. SARA, gedoopt den 18den December 1609. Getuigen: Mr. JOHANNES ANTONIE, dienaar des H. Evang. te *Aardenburg*, NICOLAAS DACH en LUCRESE, wed^e^. van JAN BISCOP te *Middelburg*.

MARIA BOCKEEL is dus overleden in December 1609 of in het begin van 1610. — Bij MARIA OUTERMANS heeft DU RIEU, voor zoo veel ons bekend is, slechts één kind verwekt. (In de doop-akte wordt deze tweede vrouw MARIA WOUTERMANS genoemd. Dat dit eene schrijffout is, blijkt daaruit, dat zij zich in het trouwboek MAEYKEN OUTERMAN (zonder *s* geteekend heeft).

4°. SUZANNA, gedoopt den 19den October 1611. Getuigen: JAN DE WAELE, Burgem. te *Aardenburg* (waarschijnlijk de broeder van CORNELIS DE WAELE); ANNA, huisvrouw van Mr. FLORENTIUS MARCI AB HALLE, dienaar des H. Ev. te *Sluis*.

Uit het bijvoegsel: »van *Norwits* in *Engeland*" in beide trouw-akten voorkomende, schijnt men te mogen opmaken, dat óf DU RIEU óf zijn eerste vrouw MARIA BOCKEEL, korter of langer tijd in die plaats vertoefd hebbe. Welligt zal een ander Navorscher ons dit kunnen ophelderen. J. H. VAN DALE.

[Een veel beknopter verhaal ontvingen wij van den Heer P. FRET, die vooral gebruik heeft gemaakt van het *Aardrijksk. Woordenb. der Nederlanden*, door A. J. VAN DER AA, art. *Sluis*, en van de *Naaml. der Predikanten van Bergen-op-Zoom* achter het *Ordeboekje der teksten, welk. op Feestdagen te Bergen-op-Zoom gepredikt worden*, 1763. Toch vermeldt hij ons — wat in het verslag des Heeren VAN DALE niet gevonden wordt — het sterfjaar van JOB DU RIEU, nl. 1627, en merkt daarbij op, dat 's mans collegaas, LAMBERTUS DE RIJCKE en NATHAN VAY, insgelijks te *Bergen-op-Zoom* gestorven, hem een geruimen tijd overleefd hebben. Uit QUIESCENDO's berigt vernemen wij, dat de schorsing tegen DU RIEU door de Synode te *Amsterdam* (1603) uitgesproken, haren grond had in de door hem begane verbreking van zekere trouwbelofte. — De Heer V. D. N. heeft ons het voornaamste omtrent JOB DU RIEU medegedeeld uit de *Zeeuwsche Buyse* van HUNNIUS en de *Waalsche Gemeenten in Zeeland* van J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, in de eerste van welke bronnen (bl. 122 en 123) hij gevonden heeft, dat deze prediker „in 1614 te *Sluis* geassumeerd werd tot de broederen welke de commissie uitmaakten tot in orde brenging van het Actaboek van den *Olijfberg* in *Vlaanderen*". „Waarschijnlijk is het", dus besluit de Heer V. D. N. zijn antwoord, „dat ook de *Handelingen van den Waalschen Kerkeraad te Utrecht*, die, volgens opgaaf van wijlen Prof. H. J. ROYAARDS, in het *Nederl. Archief voor Kerkel. Gesch.*, Dl. VII, bl. 308, sedert den jare 1598 nog voorhanden zijn wel eenige bijzonderheden opzigtens JOB DU RIEU, bevatten zullen.]

Heete Wapeling (III.; bl. 159, Vr. 151). *Wapeling* is zeepsop of zeepwater, gelijk blijkt uit G. BOOMKAMP, *Alkmaer en deszelfs Geschied.* bl. 265, alwaar van dezelfde bestorming als bij FOREEST, bl. 100, gewag gemaakt, en gelezen wordt: »Want zij (de vrouwen) reikten den mannen, op de vesten staende, onophoudelijk Pekkransen en smerige Hoepels toe, ook peekel, kookent water, pis, zeepwater (van ouds *wapeling*)", enz. A. J. V. D. AA.

[Dezelfde verklaring van dit woord, hetwelk nog alom in *West-Friesland* in gebruik is, geven P. E. VAN DER ZEE, J. VAN DER BAAN, D. H. en N. N. met de bijvoeging, dat hoe meer men van *Hoorn Amsterdam* nadert, des te minder dit woord gehoord wordt, en dat men, in de wandeling, niet zoo zeer *wapeling* als wel *wafeling* hoort zeggen. Σ. verwijst naar DE JAGER's *Taalk. Magazijn*, Dl. III, bl. 515, waar onder wapeling *heet kalkwater* verstaan wordt.]

Klokkenspelen (III.; bl. 159, Vr. 152). Op deze vraag zal het meest volledig antwoord kunnen gevonden worden in de *Verhandeling van de Klokken en het Klokkenspel*, enz. door J. P. A. FISCHER, Utrecht 1738, in 4°., met afbeeldingen, welk werk door wijlen DODT VAN FLENSBURG een geleerd geschrift genoemd werd; zie *Konst- en Letterbode*, 1840, bl. 42. FISCHER zegt t. a. p., bl. 63: »Ten opzigte van d'oorspronk der klokken of der-

Digitized by Google

zelver uitvinder, hebben de geleerden, na veel genomene moeite, echter geen seekere tyt konnen bepaelen, selfs POLYDOR VIRGILIUS, die zig de meeste moeite gegeven heeft om de uitvinders van alle dingen op te soeken, komt op het laetst daerop uit, dat den Autheur onbekend is; hy toond verder aan dat het bestaan der klokken reeds van de vroegste tyden is bekend geweest". Bl. 66 zegt hij echter: »dat over den tijd wanneer het gebruik der klokken tot de kerkdienst zijn ingevoerd, de geleerden niet minder verschillen als over derzelver oorsprong", ofschoon hij de invoering daarvan in onderscheidene landen vermeldt. — Ook wat de uitvinding en het invoeren van het *klokkenspelen*, inzonderheid hier te lande, betreft, waarvan hij, na veel genomene moeite, den tijd niet heeft kunnen ontdekken, is het niet beter gesteld; want hetgeen door GRAMMAYE, *Antiq. Brab.*, c. 3, p. 53, wordt verhaald, dat, volgens zeggen van ORTELIUS, de uitvinder daarvan een gek te *Alost* in 1481 zou geweest zijn, schijnt geen genoegzamen grond te hebben. Tot de oudste hier te lande bekende klokkenspelen zouden die op de St. Nicolaikerk en op het stadhuis te *Utrecht* behooren. In *Hamburg* en verschillende andere plaatsen van *Duitschland* was zulks reeds in 1540 bekend; de Engelschen hadden die toen nog niet; doch bij de Indianen en Chinezen was het klokkenmuzijk niet vreemd. V. D. N.

[Ten bewijze dat klokkenspelen, behalve in *Nederland* en in *België*, waar bijna geene stad van eenig belang er van verstoken is, ook in andere rijken, hoewel zeer spaarzaam, gevonden worden, beroept zich C. L. op een werkje *over het Klokkenspel*, te Utrecht in 1789, zonder naam des schrijvers, bij HERM. EMENES uitgegeven; op de *Encyclopédie Moderne*, in voce *cloches*, en op het *Conversations-Lexicon* van BROCKHAUS, in voce *Glockenspiele*; — LEGENDO ET SCRIBENDO op MEERMAN's *Vergelijking der Gemeenebesten*, Dl. III, bl. 193, A. VAN ZUTPHEN, *Nederl. Uitvindingen*, bl. 92, VAN OOSTERZEE, *Handboekje*, bl. 99 en VELIUS, *Chron. van Hoorn*, bl. 236; — en G. J. v. J. op ERNEST SOULANGE, *Les curieuses origines des inventions et découvertes*, Tours 1840, p. 52 – 60. De Heer LAGE meldt, „dat men in sommige gemeenten in de nabijheid van *Londen*, en misschien ook elders in *Engeland*, op de kerken klokkenspelen vindt, die op vaste uren bespeeld worden". — Het is geen dezer Navorschers gelukt, den naam van den uitvinder des klokkenspels op te sporen. — In het midden der vorige eeuw waren SCHEPPEN te *Leuven*, en POTTHOFF, klokkenist van den stadhuistoren te *Amsterdam*, in de kunst van het klokkenspelen beroemd.]

Danswyck in Schottlandt (III.; bl. 159, Vr. 154). De titel der in deze vraag vermelde uitgave van VAN METEREN luidt juister aldus: *Commentarien, ofte Memorien van den Nederlandtschen Staet, handel, oorloghen enz. tot het jaer* 1610. *Gedruckt op Schottlant buyten Danswyck.*

Dat nu *Danswyck* de bekende stad *Dantzig* is, zal niemand betwijfelen. KILIAEN, om slechts dezen aan te halen, zegt: »*Dantsich, Danswyck, Gedanum, Gythonium, Dantiscum,* urbs et emporium ad Vistulae ostium". — Minder misschien is *Schottland* bekend. Het is (of althans was) een der voorsteden van *Dantzig*. Onder eene groote afbeelding der stad in de *Respublicae Hanseaticae* van JOH. ANGELIUS VAN WERDENHAGEN (tusschen pag. 362 en 363) leest men bij het teeken ♃: »*Schottland* Vorstatt". En hiermede, hoop ik, zal MARTINUS zijne vraag voldoende beantwoord vinden. W. M. Z.

[Ook R. W. S. duidde ons dit *Schottlandt* aan als eene der voorsteden van *Dantzig*, en den Heer F. MULLER danken wij omtrent die plaats de navolgende mededeeling: „Bij CURICKE", zegt hij, „*Geschichte von Dantzig*, in fol., wordt *Schotland* of *Schottland* eene voorstad van *Dantzig* geheeten, wier eigenlijke naam volgens hem *Schadeland* is. Op bl. 11 geeft hij eene afbeelding van deze voorstad, die eigenlijk een eiland was. Hier woonden vele Joden en andere lieden, die men liever niet in de stad hebben wilde, en waarschijnlijk ook de Doopsgezinden, toen en nu nog te *Dantzig* in grooten getale aanwezig. Op dit *Schotland* zijn een paar Doopsgezinde (BIESTKENS) Bijbels in f°., en een paar andere Doopsgezinde werken gedrukt. Bij SCHIJN, *Gesch. der Doopsgezinden*, zal men wel meer over de aldaar woonachtige Christenen van dien naam aantreffen". Door THEODORIK is de titel der eerste editie van VAN METEREN, „ghedruckt op Schotlant buyten Danswyck, 1610", gevonden op den catalogus van MART. NIJHOFF te *'s Gravenhage*. Opzigtelijk de verschillende uitgaven der meervermelde *Historie*, verwijst V. D. N. naar Mr. S. DE WIND, *Biblioth. der Nederl. Geschiedschr.*, bl. 257 en 561, en naar het *Tijdschrift voor Geschied. van Utrecht*, 1841, bl. 418 volg., 1842, bl. 202 volg., alwaar de Heer DODT VAN FLENSBURG uit brieven onder zijne bewaring het eene en andere betrekkelijk de Danswycker editie heeft medegedeeld, maar tevens nog al sterken twijfel geopenbaard of zij werkelijk in het buitenland bezorgd wezen zou.]

H. Beaumont (III.; bl. 159, Vr. 155). Waarschijnlijk gaf aanleiding tot deze vraag, dat er in HS. een zoogenaamd *Jufferboekje* bestaat, door zekeren H. BEAUMONT geschreven, waaruit Mr. J. C. W. LE JEUNE, die het in eigendom had, een stukje in zijne *Ned. Volkszangen*, bl. 133, heeft medegedeeld. Op den catalogus van diens nagelaten bibliotheek (1842) wordt het onder N°. 1930 genoemd: »Eene verzameling van liedekens en kleine gedichten, geschreven door H. BEAUMONT en anderen voor M. MARIA DE WITTE te *Dordrecht*, 1592—1606, fr. b., langw. form., 4°." De Heer J. SCHOUTEN kocht het; waarschijnlijk komt het voor op den catalogus van diens onlangs verkochte bibliotheek. Ik verwijs verder naar J. TIDEMAN's uitgave van de *Gedichten* van SIMON VAN BEAUMONT, Inl. bl. XXXVIII en XXXIX, waaruit ik een en ander van het bovenstaande ontleende. Dat het verzamelen van gedichten tot zulk een *Jufferboekje* nog geen regt geeft om H. BEAUMONT onder de Hollandsche dichters op te noemen, zal den vrager naauwelijks behoeven herinnerd te worden. CONSTANTER.

[V. D. N. berigtte ons dat de *Verzameling van Liedekens*, na doode van den Heer J. SCHOUTEN, ach-

Digitized by Google

tervolgens in het bezit is geweest der HH. F. MULLER te *Amsterdam* en M. NIJHOFF te *'s Hage*, op wiens verkooping in 1853 men haar aangetroffen heeft. — Uit het door CONSTANTER geprezene werk van den Heer J. TIDEMAN teekent hij op, dat deze letterkundige den BEAUMONT in kwestie terug meent te vinden in HERBERT, den vader van SIMON VAN BEAUMONT, den zoon van JOHAN VAN BEAUMONT en van JOHANNA OEM, die, gehuwd aan CORNELIA VAN SLINGELAND, behalve SIMON en diens vroeg gestorven broeder JOHAN, ook nog onder zijne kinderen geteld heeft Mr. AARNOUD VAN BEAUMONT. Zie BALEN's *Dordrecht*, bl. 931 en 934.]

———

Daniël de Ruyter (III.; bl. 159, Vr. 156). In de verzameling MSS. van wijlen den Generaal-Majoor L. J. DE PETIT, waarvan de verkooping heeft plaats gehad den 7den Nov. 1853, vond men onder N°. 32: *Journael Reisbeschryving van* DANIËL DE RUYTER *naer de Middellandsche Zee* enz., *op het schip van Kapt.* TH. THOBIAS, *April—Nov.* 1670.

Uit eene korte inzage van dat *Journael* heb ik bespeurd, dat DANIËL ter aanvaarding van de reis uit *'s Gravenhage* vertrokken was; eene omstandigheid die mij doet vermoeden, dat hij of zijne ouders in die plaats woonachtig waren.

Dat er een geslacht DE RUYTER te *'s Hage* woonde, blijkt uit het doopboek der Herv. gemeente aldaar, waarin vermeld wordt dat op den 12den Mei 1630 gedoopt is: »HESTER, dochter van DAVID DE RUYTER en Juff. LUCRETIA VAN DER MEULEN".

Te *Utrecht* is op den 2den Februarij 1679 overleden DANIËL DE RUYTER, over wien men in de oorspronkelijke dood-registers van de Weeskamer (bij den Burgerlijken Stand aldaar voorhanden) nadere berigten kan inwinnen.

Over een geslachtlijst van den vermaarden HERMAN DE RUYTER zie men Mr. W. C. ACKERSDIJCK, *Geschiedkundig Onderzoek omtrent Herman de Ruyter van 's Hertogenbosch* enz., in de *Werken van de Maatschappij van Nederl. Letterk. te Leyden*, Dl. I, 1824.

.. ELSEVIER.

[Onopgelost blijft, ook na dit berigt, de vraag omtrent DANIËLS betrekking tot den grooten MICHIEL ADRIAANSZ. DE RUYTER.]

———

Het wapen der van Oosten's (III.; bl. 159, Vr. 157). Volgens den afdruk van een cachet, waarop twee ovale wapens nevens elkander staan, te zamen door eene gravenkroon gedekt, is het wapen der VAN OOSTEN's aldus. Het schild is gedeeld; de eene helft is blaauw, hebbende in het midden een balk, waarop een dolphijn met omgekrulden staart; de andere helft bestaat uit 6 kwartieren, als: 1, een gouden veld, met eene roode roos of mispelbloemen van 4 bladen; 2, een zwart leeuw, klimmende links, op een zilveren veld; 3, twee bloemen naast elkander, meer vierkant dan ruitvormig, van rood op goud; 4, twee bloemen nevens elkander, van vorm als in 1, van zwart op zilver; 5, drie balken van rood op goud; en 6, drie palen van zwart op zilver (*).

Het andere schild vertoont dit teeken , gedekt door een gravenkroon, op een veld van keel. Kan dit ook in eenig verband staan met het teeken , 't welk voorkomt op het graf van GERRIT JANSZ. VAN OOSTEN, overl. den 12den Februarij 1655, en van ELISABETH EVERTSD. VAN DEN BERG, overleden den 8sten Julij 1673, te *Delft*, en waarmede des eersten linnen en bruigomshemd gemerkt was?

Het kan den vrager niet dan aangenaam zijn, dat ik hierbij de geslachtlijst der VAN OOSTENS voege, beginnende met

JAN JANSZ. VAN OOSTEN, apotheker, op den hoek van de Peperstraat te *Delft*. Deze had vier zoons, o. a. GERRIT JANSZ. bovengenoemd, vleeschhouwer in de Vlamingstraat, en HARMEN, toegenaamd BLOMMESTEIN.

GERRIT verwekte:

a. JAN GERRITSZ. VAN OOSTEN, geboren den 19den Februarij 1628, vader van 1. ARY, 2. NEELTJE, 3. ELISABETH, en 4. GRIETJE (MARGARETHA), geboren den 16den September 1674, tot welke drie dochters de familiën LUYMES, DE VOORSTAD en VAN DER TAK behooren. GRIETJE trad in het huwelijk met CHRISTIAAN VAN DER TAK.

b. JACOB, van wiens zoon GERRIT de dochter ELISABETH, geboren den 8sten September 1696, en overleden 1762, gehuwd was met CORNELIS DE BRUIN, Predikant te *Amersfoort* en daarna te *Haarlem*, en de moeder werd van den bekenden geschiedschrijver Mr. GERRIT WILLEM VAN OOSTEN DE BRUIN, in de Jacobijnenstraat te *Haarlem*.

c. DIRK, wijnkooper te *Delft*, wiens dochter ELISABETH, naar *Indië* vertrokken, zoo als C. & A. vermeldt, in het huwelijk trad met ABRAHAM VAN RIEBEECK, Gouverneur-Generaal van *Neêrlands Indië*.

d. ANNA, gehuwd met ADOLF VLAARDINGERWOUT, waarvan de eenige dochter MAGDALENA, in haren echt met PIETER VAN DER HORST, acht kinderen won; t. w.: 1. PETRONELLA, ongehuwd overleden; 2. ANNA, gehuwd met WYNAND VAN DEN GAARDE, kinderloos overleden; 3. MARIA, gehuwd aan CORNELIS BERKELSHOEK, gestorven den 7den Maart 1761, nalatende één zoon, PIETER, getrouwd met MARIA DE MEESTER; 4. CLARA, ongehuwd overleden; 5. WILLEM, gehuwd met JOHANNA HOPPESTEIJN, kinderloos overleden; 6. GRIETJE, gehuwd met JOB THOEN, waarvan eene dochter MAGDALENA; 7. ADOLF, ongehuwd; en 8. ALIDA, ongehuwd overleden.

e. GRIETJE, gehuwd met JAN JANSZ. HENSBROEK, kinderloos overleden.

Van meer algemeen belang is het, hier nog

———

(*) Voor de echtheid der kleuren van deze 6 kwartieren is niet in te staan, dewijl zij in den afdruk niet waren aangewezen, maar zeer onduidelijk opgegeven in eene daarbij gevoegde beschrijving.

Digitized by Google

eenigzins over het geslacht VAN RIEBEECK uit te weiden.

JAN ANTHONIJ VAN RIEBEECK, genoegzaam bekend als Gouverneur der *Kaapkolonie* en stichter der *Kaapstad*, vertoefde aldaar van 1652—1662, en vertrok toen naar *Batavia*. Zijn zoon was ABRAHAM, geboren aan *de Kaap* en overleden te *Batavia* als Gouverneur-Generaal in 1713.

Deze verwekte bij zijne vrouw ELISABETH VAN OOSTEN: 1. een zoon, gehuwd met Jufvr. VAN SCHUILENBURG, daarna met CHARLOTTA STRIK VAN POLANEN, zonder kinderen overleden in 1759; 2. eene dochter, gehuwd met den Heer BOS VAN WAVEREN; 3. eene dochter, gehuwd met den Heer VAN OOSTEN; en 4. een zoon, Mr. JOHAN VAN RIEBEECK (militair officier?) gehuwd met Jufvr. LEIJDECKER, uit welken echt zijn geboren: *a.* ABRAHAM, ongehuwd gestorven; *b.* GERRIT CORNELIS, twee malen gehuwd geweest, doch kinderloos overleden; *c.* FRANÇOIS DIDERIK, ongehuwd overleden; en *d.* ELISABETH, gehuwd met den Baron SPAAN, uit welk huwelijk vele kinderen zijn gesproten.

Het wapen door J. A. V. RIEBEECK gevoerd, vertoonde drie gouden ringen op een rood schild, hetwelk, gesteld op een anker op gouden grond, zinspelende op *de Goede Hoop*, in 1804 als wapen der *Kaapstad* aangenomen en voor den gevel van het raadhuis geplaatst is. Zie over het feest te dier gelegenheid eene mededeeling van den Heer P. A. LEUPE, in de *Kronijk van het Hist. Genootschap*, 1851.

C. W. BRUINVIS.

Vraagteekens.

98. — *Johan Paghenherdt*. In het werk van Mr. LUDOLF VAN CEULEN, betiteld: *Van den Cirkel, daerin gheleert werdt te vinden, de naeste proportie des cirkels-diametèr teghen synen omloop*, enz., tweede editie, Leyden 1615, in 4°. zegt deze geleerde op bl. 93: »Neemt dit (myn vrientlycke lieve leser, ende beminder deser heerlicker const) alles voor goet, tot dat myn groote werck in 't licht comt, daerinne ick mynen Lants-man, JOHANNEM PAGHENHERDT, sal volgen, die syn beste gedaen heeft, in syne boucken, welck hy besluyt met sulcke woorden;

„Ich thu das meine, soo viel mir God bescheert,
Ein ander thu das seine, soo wirt de const ghemheert."

Vriendelijk vraag ik eenige mededeelingen aangaande JOHAN PAGHENHERDT? ..R.E.

99. — *Rotting van den Schout-bij-Nacht Zoutman*. Bij ENGELBERTS GERRITS, *Keur van gedenkwaardige tafereelen uit de Noord- en Zuid-Nederl. Gesch.*, enz., Amst., bij G. PORTIELJE, 1843, lees ik in de noot op bl. 70 en 71 van het IVde deel, dat de Schout-bij-Nacht ZOUTMAN zijnen fraaijen rotting met gouden knop den Heer VERNOOY ter gedachtenis aanbood, daarbij onder anderen zeggende: »Dezen stok had ik in de hand, toen ik den vijand van ons dierbaar vaderland op den 5den Augustus (1781) met roem heb bevochten en geslagen". De schrijver voegt er bij, dat deze rotting waarschijnlijk nog te *Gouda* bewaard wordt. Nu vraag ik: 1°. Is dit laatste werkelijk zóó, en wie is dan de bezitter of bezitster van den rotting? 2°. Valt hier aan een eigenlijken rotting te denken, dan wel aan een kommando-staf? 3°. Was het in dien tijd gebruikelijk, verondersteld dat hier van een rotting sprake is, dat aan de vlootvoogden van staatswege zulke stokken verstrekt werden? L. *te V.*

100. — *Het opperwater*. Het zoogenaamde opperwater gaat doorgaans vergezeld of wordt spoedig gevolgd door veel wind en onbestendig weder. Men pleegt dan te zeggen: »het dik water is in zee". Kan men hier ook de natuurlijke oorzaak van opgeven?

EEN MAASBEWONER.

101. — »*Verruilen*" en »*Luiden*". Te *Gorinchem* hoort men doorgaans de werkwoorden *verruilen* en *luiden* ongelijkvloeijend bezigen. Zoo zegt men: »ik heb dat *verrolen*, toen de klok *looi*". Weet ook iemand der Heeren Navorschers eenig gedrukt werk aan te wijzen, waar die werkwoorden, of een er van, op diezelfde wijze vervoegd voorkomen?

PRAESENS EST IMPERFECTUM.

102. — *Model van Salomo's tempel*. Ik herinner mij, in mijne jeugd, omstreeks het jaar 1802 of 1803, op de Amsterdamsche kermis een model van SALOMO's tempel te hebben gezien, welks kunstige zamenstelling destijds zeer hoog geprezen werd. Weet ook iemand der Navorschers mij te zeggen, of dit hetzelfde was als datgeen, 't welk in de XVIIde eeuw door JACOB JUDA LEON vervaardigd werd, en waarvan DE LA RUE melding maakt in zijn *Gelett. Zeeland*, bl. 29? — alsmede of het model van LEON nog aanwezig is en waar het berusten mag? A. J. VAN DER AA.

103. — *Broeders van de Roose Cruyce*. Bij NIC. A WASSENAER, *Historisch verhael aller gedencwaerdigen gheschiedenissen*, Dl. VII, bl. 124 volg., Dl. VIII, bl. 67 volg., vind ik de instelling vermeld eener orde van *Broeders van de Roose Cruyce*. — Ik vrage: 1°. Weet ook iemand der Navorschers of de aldaar bedoelde instelling dezelfde is als diegene, van welke de broeders tegenwoordig genoemd worden of zich noemen: S.·. P.·. Ps.·. ✠? 2°. Zijn er ook in andere historische schriften

Digitized by Google

betrekkelijk ons vaderland aanteekeningen te vinden, die min of meer in verband staan met de bij NICOLAES A WASSENAER te boek gestelde, of daaraan eenige opheldering kunnen verschaffen? C. J. H.

104. — *Allumbrados of Illuminati.* Maakt de secte, bij NICOLAES A WASSENAER vermeld op bl. 156 van het VIde—en op bl. 119 van het VIIde Deel van zijn *Historisch verhael aller gedencwaerdigen gheschiedenissen*, enz., en door hem met den naam van *Allumbrados of Illuminati* bestempeld, een element uit van de broederschap van de *Roose Cruyce*, waarvan te gelijker tijd door hem gesproken wordt?— Of is zij eene bijzondere, geheel op zich zelve bestaande broederschap geweest en gebleven?—Is die instelling heden nog in wezen?— Heeft zij zich ook buiten *Spanje* verbreid? C. J. H.

105.— *Een spiegeltje van de Ruyter.* Vóór eenigen tijd heb ik een ouderwetsch spiegeltje gezien, dat, gelijk men voorgaf, in de kajuit van DE RUYTER of van TROMP gehangen zou hebben. Wie kan mij zeggen of werkelijk zoodanig spiegeltje nog voorhanden is, en waar het bewaard wordt? NEPTUNUS.

106.—*Het Huis ter Schuure.* In het IIIde Deel van den *Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden*, hetwelk de beschrijving van *Gelderland* inhoudt (te Amsterdam bij ISAAK TIRION 1741), leest men op bl. 518: »omtrent *Hoevelaken* stondt wel eer een deftig slot, *Ter Schuure* genaamd. Tegenwoordig zijn er twee huizen, niet verre van elkander gelegen, welken dien naam draagen. Een legt er aan den grooten weg van *Hoevelaken* naar *Voorthuizen*, en heeft de gedaante van een landhuis. Nevens dit huis is een tolboom, de tol van *ter Schuure* genaamd, alwaar de Hessen- en andere karren een zwijgende tol betalen moeten. Het ander *Ter Schuure* legt hier naauwlijks een half uur gaans van daan, naar den kant van *Barneveld*". — Wie der Heeren Navorschers geeft mij eenige inlichting omtrent het eerstgenoemde slot en diens vroegere eigenaars en bewoners? V. N.

107. — *Kapitein Schaap.* In den zuidelijken muur der Hervormde kerk te *Woerden* treft men de graftombe aan van zekeren zeekapitein SCHAAP, die aldaar in 1713 begraven is. Het geheel is van wit marmer, en met voorwerpen die tot de zeevaart behooren, alsmede met een wapenschild, versierd, van welk laatste echter het wapen tijdens de Fransche overheersching afgebeiteld is. Nu vraag ik, of deze man eenige belangrijke militaire feiten bedreven heeft, en waar hij geboren is? P. C. K.

108. — *Twee Eenhorens.* Misschien zal het dezen of genen gemakkelijk vallen, den oorsprong aan te wijzen van den *éénhoren*, die met een gekroonden leeuw het wapenschild draagt van *Groot-Brittannië*, als ook dien van het sterrebeeld van dien naam, tusschen den Grooten en den Kleinen Hond. Te vergeefs heb ik beide met bekrompene hulpmiddelen nagespoord. J. M.

109. — *Ary Scheffer een Schiedammer.* Is het waarheid, dat de beroemde ARY SCHEFFER te *Schiedam* geboren is? Bestaat er ook in onze taal eenig levensberigt omtrent dien kunstenaar? F. B.

110.— »*Denkbeelden uit het vrouwelijk karakter*". Wat mag de reden zijn, dat VAN KAMPEN, in zijne *Bloemlezing uit Nederl. Prozaschrijvers*, BELLAMY als auteur van het schoone stuk: *Denkbeelden uit het vrouwelijk karakter*, opgeeft, terwijl zulks in het tweede deel der *Proeven voor het verstand, den smaak en het hart*, stellig wedersproken wordt?

F. B.

111. — *Knickerbockers.* Waarom worden de afstammelingen der eerste Hollandsche volkplanters te *New-York*, *Knickerbockers* geheeten? P. H. T.

112. — *Gerard Kinckhuizen.* Omtrent dezen, een der medewerkers van VAN SCHOOTEN ter uitbreiding der wiskundige wetenschappen, zou ik gaarne meer bijzonderheden vernemen, dan de schrijver van *Hollands Roem* mededeelt, Dl. VI, (1) 91. J. C, K.

113. — *Sijmon van den Kerckhooven.* Deze, krankbezoeker in dienst der O. I. Compagnie, schreef een *Historisch verhael der wonderlike en seer zeldsame voorvallen, den gene bejegent, die met het retourschip Aernhem van Batavia na het vaderl. verreist zijn den* 23 *Dec.* 1661. Middelb. bij J. THIERENS, 1663, in 4°. LA RUE, in zijn *Geletterd Zeeland*, 2de dr. bl. 78, zegt er van, dat het »met een' eenvoudigen stijl is opgesteld en waardig, wegens de zeer zonderlinge ontmoetingen en wonderbare verlossingen van Gods hand, met aandacht gelezen te worden". Wie weet meer van den schrijver en van zijn boek? J. C. K.

114. — *Penning van het jaar* 1639. Ik ben in het bezit van een zilveren penning, ter grootte van een Nederlandschen gulden, doch wel de helft dunner. Op de voorzijde ziet men een driemastschip in zee, en daaronder: »1639", terwijl het omschrift is: »SURGENS STABILIVIT JULUS". De keerzijde vertoont een wapenschild met een helm, bestaande uit een kruis ╳; boven en onder vindt men een ster,

Digitized by Google

en aan beide zijden een arend, terwijl het omschrift is: »DE . LA . PREVOSTE . DE M[ee]. OVDART. LE FERON . PR[T]." Welke mag de gelegenheid zijn waarbij, en de bedoeling waarmeê deze gedenkpenning vervaardigd is? Ik neem de vrijheid deskundigen uit te noodigen, daaromtrent mij eenige inlichting te geven.

E. A. P.

115. — *Taalregeling.* Geldt nog in allen deele voor de beoefenaars der Nederduitsche taal de regeling volgens WEILAND en SIEGENBEEK, zoodat voor het examen daarin de beoefening van de werken dezer mannen voldoende is? — Of, zoo men in de woordgronding, enz. is vooruit gegaan, (want waarin gaat men niet vooruit, of wil men dat niet?) is het dan niet tijd, dat men, wederom op last van het Hooge Bewind, die regeling wijzige, aanvulle of verbetere, waar 't noodig is, en dat de vaderlandsche letterkundigen daartoe pogingen aanwenden? EN LEER MIJ.

116. — *Tweede naamval van sommige woorden.* Hoe is, volgens WEILAND, de tweede naamval der woorden: *das, bewijs, fonds, gewas, gras, mes,* enz.? EN LEER MIJ.

117.—*Etmaal.* Van waar komt het woord *etmaal*, een tijdsverloop van vier-en-twintig uren? EN LEER MIJ.

118. — *St. Huiberts-Genootschappen.* Onder dankbetuiging aan V. D. N. voor zijn antwoord op mijne vraag nopens »vogelklaauw als versiersel", neem ik de vrijheid hem te verzoeken, mij wel te willen mededeelen, waar ik iets omstandigs zal kunnen vinden over de St. Huiberts-genootschappen? Te vergeefs heb ik bij LUISCIUS, HALMA en HOOGSTRATEN gezocht.

H. VAN ROLLEMA.

119. — *Het geslacht Ploos van Amstel.* Is het stellig zeker, dat de bekende familie PLOOS VAN AMSTEL van de oude Heeren van *Amstel* afstamt? Mij staat voor ergens gelezen te hebben, dat deze bewering enkel rust op eene verklaring van den Stadhouder Prins FREDERIK HENDRIK. Waar kan men hieromtrent opheldering en bewijs vinden? N. N.

120. — *Al dan niet uitgestorvene geslachten.* Zijn de geslachten der Graven uit het Hollandsche Huis en der Heeren van *Arkel* en van *Egmond* in het wettige oir geheel uitgestorven, of bestaan zij nog onder andere namen? N. N.

121. — *De echtgenoote van den Admiraal Jacob van Heemskerk.* Wie was de vrouw van den Admiraal JACOB VAN HEEMSKERK, en wat is er van haar bekend?

Is alles wat in het dichtstuk *Heemskerk* van H. A. MEIJER, Amst. 1848, over ANNA, de vrouw van HEEMSKERK, voorkomt, verdichtsel, of steunen die episoden op historische gronden?

B.

122. — *Kaart »en relief" van de Kolonie Suriname.* Het *Magazin Pittoresque*, 9e année, Paris 1841, pag. 291, verhaalt ons, dat in het »Cabinet des cartes et plans", hetwelk eene afdeeling van de Keizerlijke Bibliotheek te *Parijs* uitmaakt, zich onder meerdere eene kaart *en relief* van de Kolonie *Suriname* bevindt. Kan iemand ons, indien — wat wij evenwel betwijfelen — dit berigt juist is, eenige inlichting nopens deze kaart verstrekken? Door wien en wanneer is zij vervaardigd?

Dr. LANDRÉ.

123. — *Verschillende opgaven van zons- en maans op- en ondergang.* Waaraan is het toe te schrijven, dat de tijd van zons- en maans op- en ondergang, gelijk ook die der maansgestalten, in de onderscheidene Almanakken verschillend opgegeven wordt, en zulks wel buiten verband met de ligging der plaatsen? Men vergelijke onder anderen de Almanakken van *Utrecht, Enkhuizen, Tiel, Zutphen* en *Groningen.* A. & A.

124. — *Een opmerkelijk stuk geschut.* Bij de verovering van *Naarden* door de onzen in 1673, vond men aldaar onder de stukken geschut eenige, die er door de Franschen uit andere plaatsen waren overgebragt. Op een daarvan stond te lezen: »*Uytrecht*", met het wapen dier stad er bij gegoten; voorts deze woorden: »THOMAS BOTH me fecit 1578"; en eindelijk deze regelen:

„Des aerdtbodems ronde kloot
Heb ik in drie Jaren
Door Avontuuren groot
Met OLIVIER rondtom gevaren".

Zie: *Het ontroerde Nederland*, Dl. II, bl. 622.—

Zou ook dat stuk nog hier of daar verscholen kunnen liggen? Ik wensch althans de aandacht der HH. Navorschers er op gevestigd te hebben. LABORANTER.

125. — *Kogel, waarmede Jacob van Heemskerk, in den scheepsstrijd voor Gibraltar, doodelijk getroffen werd.* De kogel, in het beruchte Oranjetumult (30 Mei 1787) op Kattenburg geschoten, en thans in het bezit van den Heer J. SCHUTTE HOYMAN, brengt mij bovengenoemden, vooral niet minder merkwaardigen kogel te binnen, waarbij ik de opmerking maak, dat gene ter gedachtenis, met gegraveerd omschrift, door twee zilveren ringen is omvat, en deze in de XVIIde eeuw te *Maarssen* werd gebezigd tot het malen van mosterd. De vraag is, of ook deze kogel voor de vergetelheid is bewaard gebleven? J. L. A. I.

Digitized by Google

Aanteekeningen.

»*Semeyns met raad en daad*". Onder de papieren van mijn oud-bet-overgrootvader vond ik het volgende versje:

„SEMEYNS, met raad en daad,
En BUYSKENS van Enckhuysen,
Die brengen, met den Prins, (*)
In 't land al de abbuysen.

C. & A.

Verpligte Bedevaarten. In de middeneeuwen waren er verscheidene plaatsen, werwaarts men, bij regterlijk vonnis, ter bedevaart verwezen werd. Onder deze plaatsen worden in een Poortersboek der stad *Schoonhoven*, beginnende met het jaar 1386, in HS., de volgende opgegeven:

»Sel DIRC WIGGHERS soen een bedevaert gaen tot groten roemen in sinte pieters kerc" (1402).

»DIRC VOS over geseit... dat hi wtgaen sal... en gaen tsinte jacops in gallisien" (1438).

»GERRIT FOPPESZ overgeseit... dat hy gaen soude then heiligen bloede te wilzenach" (1448).

»DIRC VOS overgeseit... dat hy gaen sal then heiligen drie connigen tot kuelen"(1448).

»DIRC VOS... sal voirt gaen bedevaert tot onsz. liever vrouwe tot halle" (1449).

»KERSTYN STERIJAER... sal wtgaen... een bedevaert tot amersfoerd tot onsz. lieve vrouwe" (1449).

»LUBBERT WILLEMSZ... sal gaen tot onsz. liever vrouwe 's hertogebosch" (1451).

»GYSB. SCHOEN overgeseit... dat hy sal gaen een bedevaert tot onsz. lieve vrouwe te lijens in Vranckrijk bij Couweberch" (1451).

»JAN BOUWENS overgeseit... te gaen een bedevaert tot onsz. liever vrouwen then eczale" (1400).

»DAEM WOUTSZ overgeseit... dat hy sal gaen een bedevaert tot sinte rombout te mechelen" (1471).

»VALC MERTENSZ ende GEERLOF JACOBSZ overgeseit... dat sy gaen sullen een bedevaert tot dat heylige bloet buten haerlem" (1471).

»HUGO JAN BOUWENSZ overgeseit... dat hy gaen sal een bedevaert tot sinte .... tot geersberge" (1475).

»JAN LAMBRECHTSZ sal gaen een bedevaert tsgravezande" (1493).

Ziet hier een der vonnissen in zijn geheel:

»Int jaer voirsz. (1449) op sinte andries dach wert jonge POELTGIN overgeseit overmits ondafft die hy bedreeff by nacht ende by ontyden in des burgemeesters huus dat hy binnen sonneschyn wtgaen sel ende gaen then heiligen bloede te wilzenach ende dair bethoen off brengen ende niet weder in te comen op een myll na der stede op syn een hant ende die mach hy lossen mit lx ℔ ten wair by den here ende by der stede, des heefft POELTGIN voirsz. syn bedevaert gedaen ende de bethoen off gebracht des die here ende die stede POELTGIN voirsz. die stede weder gegonnen hebben om bede wille van sond'linge vrienden, des verwilkoerde POELTGIN voirsz. wairt zake dat hij ijemant van buten off van binnen om deser zake wille enige onredelike woirde gave in hoir tegenwoirdicheit off affter hoiren rugge ende dair betuucht worde mit tween wittachtige mannen so sel hy terstont tot des heren vermaninge wt der stede gaen ende op een myll na der stede niet te comen noch in dat bailiuschap van scoenh- ende binnen vyff jaren op syn een hant ende die hant te lossen met lx ℔ mer wairt zake dat hy om dese zaken wille yemant van buten off van binnen mit werken misdede off dat hy yemant sloege dat wair op syn lyff". Dr. RÖMER.

Eene uiterste wilsbeschikking in het begin der XVIIde eeuw. Den 20sten Nov. 1603 is op den Huize *Lipsen* te *Voorschoten*, voor den Notaris S. LZ. VAN DER WUERT het testament verleden van JACOP Heere van *Wyngaerden* en *Ruychbrouck*. Deze JACOB OEM VAN WYNGAERDEN, geboren in 1525, wordt als een der verbondene Edelen vermeld door TE WATER, Dl. III, bl. 387—395, en in de aldaar aangewezene werken en geslachtregisters; ook bij FERWERDA, genealogie VAN WYNGAERDEN, 12de generatie. Hij werd later, 1573, Gouverneur van *Gouda* en *Oudewater*, en stierf te *Voorschoten* in 1604. Bij zijne eerste vrouw, HESSEL MULERT, had hij drie zoons, alle vóór hem overleden, en twee dochters, ten behoeve waarvan hij bij uitersten wil beschikte, als van: »Joffrouwe OTTO VAN WYNGAERDEN, syn outste dochter, en Joffrouwe MARIA VAN WYNGAERDEN, syn twede dochter, ende hare wettige kinderen, als WILLEM RENGERS, MACHTELT en HELENA RENGERS". Hij legateerde voorts daarbij »aen HELENA SWARTSENBURCH, syne jegenwoordige wettige huysvrouwe (zijn tweede vrouw was geweest JOHANNA VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, waarbij geen kinderen; HELENA was zijn derde vrouw, die hem evenmin kinderen geschonken had) »behalve de inkomsten van onderscheidene Tienden onder *Soeterwoude* en elders gelegen, en de inkomsten zyner wooning te *Voorschoten* met dertig mergen lants waarvan JAN MEES bruiker is; van negen mergen lants tot *'s Gravesande*, die KAREL BENTINCK uitkeert, de erfpachten in *Rynlant* en elders; van lant tot *Ryderkerk* nu gebruikt by CORNELIS WILLEMSZ JONGKINT; en nog de inkomsten van testateurs Heerlykheden van *Wyngaerden* en *Ruychbrouck*", enz. Ook gedurende haar leven lang »die lyftochte, bewooninge en

---

(*) Kennelijk Prins WILLEM I.

Digitized by Google

vruchtgebruik van syn huyse *Lipsen* staende tot *Voorschoten* aen de noortsyde van de kerk daer hy testateur inwoont met de boomgaarden, singels, graften, enz. mits dat sy deselve gedurende hare lyftocht sal houden *in Raeck en daeck*, enz." Voorts wil hij erflater, »dat syne huisvrouwe volgen en als haar vry eygen behouden zal, by forme van giften, die *zilvere schaele* die de gemeente van zyn testateurs Heerlykheyt van *Wyngaerden* en *Ruychbrouck*, als hy *gehult werde*, haer voor haer *speldegelt* geschonken hebben, gelyck in de schael gescreven staet; noch een *zilvere schale* daer een burcht in staet, met haer wapen daerin, haer van die van *Rynsburgh* uyt vruntschap geschonken; noch een *silvere schale* daer int midden de Justitie met een swaert in d'eene hant, ende in danderhant twee schalen, haer van die huysluyden op de *vrouwe venne* (?) voor een dancbaerheyt geschonken: noch *twee groote silvere biercoppen* met *twee kleine zilvere schaelkens*, haer van een guet vrunt voor een danckbaerheyt geschonken". Ook verklaarde hij »syne huisvrouw geschonken te hebben tot haer *kermisse* als *nyeuwe jaren*", en schenkt hij »haar noch by desen *twee grootte zilveren biercoppen*, *twee zilveren schalen*, *twee zilveren zoutvaten* en *een zilvere schrouf* met een *dosyn zilvere lepelen*, mitsgaders noch *een noot* met *silver beslagen* daer de lepelen in staen". Noch heeft hy gewild, dat »syne huysvrouwe haer leven lang gebruiken sal, *een silveren Lampeten* met *een zilveren becken*".

Verder legateerde de testateur aan »de vier kinderen van wylen FLORIS VAN WYNGAERDEN syn zoon, by namen JACOP, JAN, KAREL en HELENA, elk eene rente van *vyftich gulden* te xl. grooten s'jaers", enz. Wie was die FLORIS VAN WYNGAERDEN? Naar het legaat te oordeelen, welligt een onechte zoon, waarvan de geslachtregisters gezwegen hebben. — Bij wie verwekt? Mogt ik er naar gissen, zoo zoude ik vermeenen, naar aanleiding van vele beschikkingen in het testament voorkomende, te veel om alle vermeld te worden; naar aanleiding ook van den naam HELENA, het jongste der kinderen van FLORIS gegeven, dat die zoon buiten huwelijk verwekt zal zijn bij FLORIS' later wettige huisvrouw HELENA VAN SCHWARTSENBERG, wier voornaam in de genealogie van WYNGAERDEN onbekend schijnt, terwijl deze vrouw in die van SCHWARTSENBERGH, even als die van VAN WYNGAERDEN bij FERWERDA, in het geheel niet voorkomt, ten ware zij eene der zeven dochters van EDMOND III geweest zij.

Tot »executeurs syner uyterste wille" ordonneerde onze erflater »den Ed. Achtb. Mr. JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, Advocaet van 't gemeen lant van Hollant; LEONART CASEMBROOT, Raedt ordinaris v. d. Hove v. Hollant, ende DIRCK HERWEIJER, Advocaet voor den voorsch. Hove; willende dat alle syne goede nae syn overlyden by hemluyden geaanvaard en verblyven sullen ter tyt en wylen de voorsch. zynen geinstitueerde erfgenamen, gelyk van hemluyden, ofte heure wettige discendenten, in cas van overlyden, schriftelyk verclaert sullen hebben oft syluyden de voorschr. Juffrouwe HELENA VAN SWARTSENBURG voorsch. geassigneerde lyftochte en Jaerlicxe geassigneerde lyfrenten en meuble, gueden, en huys, sullen willen laten volgen, of met haer, als erfgename, den heelen boel, leen en eygen sullen willen deelen. Ende noch soo veel langer tot dat by deselve eene pertinente Inventaris van alle syne gueden gemaect, en by hemluyden de schiftinge, scheydinge en delinge derselver guede, t'sy by blinde lotingen, ofte anderssints tot heurluyder goede discretie, enz.; denselve syne Testamenteurs voor heure moeite elcx by desen bespreeckende *een zilvere schael* van *hondert carolus guldens* ten pryse voorsch". enz.enz. — »Aldus gedaen tot *Voorschoten* op ten huyse *Lipsen*, syn testants woonplaetse in den jare, maent, dach, ure, enz. ter presentie en overstaen, mits des testateurs blintheyt, van den getuigen Mr. MICHIEL JANSZ Dienaer des Goddelicken woorts tot *Voorschoten*, LODEWIJK DE RUVE (?) Bailluw van *Rynsburgh*, ADRIAEN MOURMES (?) Rentm^r. van de Abdie van *Leuwenhorst*, GUERT VAN LEUWEN, JACOP PIETERSZ NOORTLANDER, JACOP PIETERSZ SCHOEMAECKER, PIETER PIETERSZ SCHOOLEN tot *Voorschoten*, als getuygen waerdig van gelove", enz.

»Ende alsoo ick SALOMON LENAERTS VAN DER WUERT, Op^r. Not^s. by den Hove v. Holl^d. tot bedieninge v. d. Notariaetschappe toegelaten, by alle 't gunt voorschreven ick mitten voorn̄ getuygen jegenwoordich zy geweest ende alle 't zelve zulcx hebbe zien, ende hooren verlyden, en doen, soo hebbe ick dit jegenwoordig Instrument (mit eens anders hant getrouwelicken geschreven, my middeler tyt met andere zaecken onledich zynde) daervan gemaect", enz. V. D. N.

School-, Volks- en Liedeboeken in de XVIIIde eeuw. Achter eene uitgave van W. SLUYTERS *Lofsang der Heilige Maegd Maria en Triumpheerende Christus*, te Amsterdam, bij de Erve van DE WED. GIJSBERT DE GROOT, Boekverkoopster op de Nieuwendijk, op den hoek van de Engelse steeg, 1739, in 8°., vond ik een *Catalogus van diverse sorteeringen en ongebonden Boeken*, aldaar te bekomen. De volgende lijst der daarin genoemde *School-*, *Volks- en Liedeboeken* scheen mij belangrijk toe voor de geschiedenis onzer letterkunde en de bibliographie. Veel toch dat toen algemeen verkrijgbaar was, is nu (eene eeuw later) naauwelijks bekend of geheel verdwenen.

Digitized by Google

»School-goed".

»*A. B. C. Boeken, Gereformeert, Luyters en Rooms; Catechismus, Gereformeert, Luyters en Rooms; Euangelie Mattheus, Gereformeert, Luyters en Rooms; Story Davids; Story van Adam en Noach; Story van Joseph, Samson en Jonas; Story van Tobias; Geschreven Sendbrief; Nieuwe t'zaemgestelde Sendbrief; Spreuken, geschreven* (cursyf) *en gedrukt; Uyterste wille; Uure des Doods*, in 8°.; *Kleyne Spreuken; De Psalter Davids; De trap der Jeugt; Schriftuurlijk Schoolboek; Geslacht Register; De Handelingen der Apostelen; Heerlijk bewijs; Letterkonst van* HAKFOORT; *Letterkonst van* NIERVAERT; *Vernieuwde en nuttige Letterkonst; Matery-boekjes*; BORSTIUS *Vrageboekje*; BORSTIUS *Item*, van één vel; BORSTIUS *Over de Catechismus; Vrageboekje* van VAN DEN HENGEL; *Melgiorbus*, van 4 en 8 vel; *Aldegonde; Dunkium; Kronyken van Holland en Egmont; Franse Tyrannyen en verscheyde andere; Geestelyk Memoriael; Schat der Duytse tale*; HAKVOORTS *Spelkonst*; STELLINGWERF, *Nieuw Matery Boekje*; SCHOOLHOUWER, *Woordeboek; Cijfferboeken* van ABRAM DE GRAEF, KOK, BARTJES, twee deelen; VAN LINTS, 4 deelen compleet; TADELS, *Luyterse Catechismus; Luyterse Bijbelse Catechismus; Gedigten op Hoog- en Verjaer-getijden*".

»Frans School-goed".

»*A. B. C. Boeken; Catechismus; Euangeliën; Exercice Pucril;* G. MAUGER, *Nouvelle Méthode avec le Dialogue*: MARINS *France Grammatica*; MARINS *Gemeenzame Leerwijze*".

»Story-goed, in 4°."

»*Clamides en Cleremont; Virgilius; Jonge Jakken; Sanderijn en Lanslot; Orsel en Valentijn; De 4 Heemskinderen; Jan Mandevyl; De Ridder met de Swaen; Floris en Blancefleur; Margriet van Limburg; Hercules en Jason; Malle Gijs* (*Malegijs*); *Hans van Staden; Griselle; Helena; Destmetie van Troyen en Jerusalem; Robbert den Duyvel; Rijkaert zonder vreese; Docter Faustius; Jan van Parijs; Jan Soetekauw;* J. DE GRAEFS *Worsteling; Vojagiën van Bontekoe, Schouten, Kompaen; Jagt Ter Schelling; Goude Buys;* STRUYS, *Vojagiën; Olivier van Noort; Land- en Zee-Reyse na West-Indiën*".

»Story-goed, in 8°".

»*Kleyne* UYLENBROEKS *Gezangen; Voorbeeld der gezonde Woorden; Schriftuerlyk Raedselboek; Spiegel der zonden*".

»Liede-boeken, in 16°."

»*Harpje van 5 bladen; Bijbels Liede-boek;* REYNEBERG, 2 deelen (RHIJNENBURGH); *Maegdeklacht; Kleyn Lust-hof; Nassouse Trompetje; Het kleyn Trompetje; Dubbelt Hoorns, Alkmaers, Enkhuyser en Purmerender Mopsjes*".

»Liede-boeken, in 8°."

»*Amsterdamse Mercurius; Amsterdamse Vreugdestroom; Amsterdamse Plantagie; Amsterdamse Nachtegael; Amsterdamse Malibaen; Schiedamse Molenaer; Schiedamse Jeneverstoker; Kleyn Jans Hondje; Toover-Lantaern; Maegdenberg of Uiterse Vrede; 't Vervolg van Tircis Minnewet; Hollandse Faem; Wijd beroemd Overtoomtje; Noordhollandse Minnaer-vreugd Haegse Scharmoes; De negen Zang-godinnen*".

»Liede-boeken, in lang 8°."

»*Oranje Minne-vlam; Lapmant; Princessen; Rokende Bootsgezel; De nieuwe vermakelyke Buysman; Jan Pottasie; Hollandse Nachtegael; Vlaerdingse Visser; Makkrolletjen; Rotterdammer Speeljagt; Santvoorder Speelwagen; Uyterse Heylikmaker; Oud Haerlemmer;* STARTERS *Friesche Lust-hof; Bosse Liedt-boek; Haerlemse Duyne-vreugt; Dubbeldamse Speelwagen; Nephtunis Zee-wagen; Volmaekt Schip; Oranje Buysman; Konings Liedboek; Cupidoos Mengelzangen; Groenlandse Walvis-vangst; Nieuwe vermeerderde Haegse Jonker; Gelderse Nachtegael of vrolyke Soldaet; De groote Hollandse Bootsgesel; Garekeuken; Bagijn-hof; Rotterdamse Plantagie*". J. J. NIEUWENHUIJZEN.

Hensbeker van 't collegie van den Hondsbossche. In de *Displegtigheden* van VAN ALKEMADE en V. D. SCHELLING worden de Henzbekers van *Rijnland, Delfland* en *Schieland* vermeld; niet die van het *Hoogheemraadschap der Hondsbossche en Duinen tot Petten*, evenmin als in andere mij bekende werken over drinkbekers. Echter schrijft SCHELTEMA in zijne *Geschiedenis van de dagelijksche kost in de burgerhuishoudingen* (*Geschied- en Letterk. Mengelw.*, Dl. IV, St. 2) op bl. 302: »Van geene Henzebekers zijn meer berigten dan van die, welke bij het collegie van den *Hondsbossche*, op het huis te *Petten*, voorheen bestonden en misschien nog bewaard zijn. Hij, die den grooten beker van AELBREGT VAN BEIJEREN dronk, bekwam het bekende aardige diploma van de jacht op zee en de visscherij in de duinen; en ware het maar bij deze scherts gebleven! Erger is het, dat dit Dijkscollegie, vóór onzen leeftijd, zoodanig door het drinken vermaard werd, dat de gaaf van wijn te stuwen meer noodzakelijk was tot het lidmaatschap, dan de kunde in zaken van dijkagie en waterkeeringen. — Bekend is het, dat de overmaat van het gebruik van wijn op het gemelde huis, aanleiding gaf tot de geestige grootspraak: »dat de menigte der kurken van de geledigde fleschen, in de Noordzee drijvende, soms aan de oorlog- of Oostindische schepen belemmeringen aanbragten, om over den drempel te komen". »Een verdicht logenverhaal", zoude HOOFT zeggen, »maar eene ware oirkonde van een arg misbruik.""

Volgens den *Tegenwoordigen Staat van Holland* werd in 1413 voor het eerst bezuiden *Petten* eene zeewering van paalwerk gemaakt, ter bewaring van het door de stormen afgenomene strand. Indien dit jaartal juist is, kan

de beker niet regtstreeks door Hertog ALBRECHT, die overigens met zijne giften en gunstbewijzen lang niet karig was, aan het Heemraadschap zijn vereerd, aangezien hij reeds in 1404 was overleden. Hoe het zij, reeds vóór lang, in het begin der vorige eeuw of misschien wel eerder, moet de beker verdwenen zijn, want DIRK BURGER, die omstreeks 1720 schreef, zegt in de *Chronijk van de Stad Medemblik* (uitg. van 1767, bl. 201), bij het opgeven der namen van Dijkgraaf, zes Heemraden, Secretaris en Rentmeester, en zes Waarschappen: »'t Geene te zien is op de Nieuwe Hensbeeker, onlangs gemaakt in 's Gravenhage. Waarop al de Wapens van den Hondsbossche curieus afgemaalt zijn".

Ook dit glas is vóór 30 à 40 jaren gebroken, en alstoen een zilveren bokaal door de Heeren J. NUHOUT VAN DER VEEN en G. FONTEIN VERSCHUIR, beide achtervolgens Dijkgraaf, geschonken. Niettegenstaande al deze verwisselingen, is het bovengemelde oude diploma onveranderd gebleven; ik geloof niet dat het zoo bekend is als SCHELTEMA schijnt te vermoeden, en daar niet elk in de gelegenheid is het te gaan verdienen, zij het hier een plaatsje gegund.

»Oude Privilegie / die aan alle Nieuwe Comparanten op den Hontsbossche wert gegeven / die den Hengstbeker (sic) hebben uytgedronken".

»Bestaande in't Oude regt van dit Gemenelant /
Dat Successief gelevert is van d'een tot d'andre hant;
Van Oom Neeff Teunis oppermagt en over lange tijdt /
Den inhout is de vrije Jagt / 't zij dat gij gaat off rijdt;
Van Petten tot Jarmuyden toe de heele Noordzee door /
Te voet te Paard / op Os of Koe / op al dat uw komt voor;
Ja; met drie lange Honden nog / en met een Brak daarbij /
Op Cabbeljauw / op Haas / op Rogh / en alles wat het zij;
Op Hart / op Kreeft / en op Conijn / en ook op Schelvis /
Op Alikruyk / op Dollephyn / op Leeuw / Beer en Bruinvis;
Op Pieterman en op Zeepost / op Walvis en Garneel /
Op Schol / op Bot / op loose Vos / op Tarbot en Makreel;
Op Salm / Haring en Steur / op Zeehond en Zeekat /
Op Mosselen / Oesters na uw Keur / op Walrus en Schilpat;
Ook Vleet en Heijlbot / soo se'er is / en Elft leydt voor u ree /
Ja selfs de Schar / die soete Vis, 't Patrysje van de Zee.

»En soo je iemandt buyten gedagte / quam te turberen /
Te gyselen off andersints te incommoderen /
Je kunt je hier ter plaatse adresseeren;
Men zal je van alles indemneren en bevryden /
Zoo dat je geen overlast zult behoeven te lyden /
Mits tot teeken van dankbaarheydt /
Dit Glas met behooren doende bescheydt".

»Aldus bij NEPTUNES geoctrojeert, bij JUPITER geapprobeert, bij SATURNUS geconfirmeert, bij PALLAS geparapheert, en bij MERCURIUS, als Pensionaris, Secretaris en Notaris geregistreert, ten overstaan van APOLLO, BACCHUS, MOMUS, CERES en VENUS, die des noods daar van met ware woorden, in plaatse van Eede solemneel, sullen getuygen".

C. W. BRUINVIS.

Opmerkelijk gekozene tekstwoorden. Als een merkwaardig voorbeeld, op hoe treffende wijs een gekozen tekstwoord van dadelijke toepassing werd, lezen wij het volgende in den *Vlissingschen Kerkhemel* van GODEWARDUS VROLIKHERT, uit het leven van D^o^. ABRAHAM RATEL, geboren te *Goes* in 1658, en Predikant te *Vlissingen* van het jaar 1696 tot 1725:

»Onder de zeldzaamheden in het leven van D^o^. ABRAHAM RATEL verdient gemeld te worden, dat hij in 't jaar 1701 op Palm-Zondag (20 Maart) des morgens moetende prediken, tot zijnen tekst genomen had de woorden uit *Matth.* VIII : 25: Heer behoed ons, wij vergaan! En naauwelijks had hij deze woorden uitgesproken, even vóór half tien, of daar kwam een slag, of hemel en aarde vergaan, en alles het onderste boven keeren zou. De verwarring, schrik en ontsteltenis waren even groot. De kerken waren even ingegaan, en niemand wist, wat het was. In de eerste verslagenheid dachten de meeste menschen, dat de stad gebombardeerd werd door den bekenden JAN BART. Doch eindelijk bespeurde men, dat die verschrikkelijke slag door het springen van den kruidmolen veroorzaakt was, die toen heel digt aan de stad stond, op eene weide, vooraan naast het gaanpad tusschen *Middelburg* en *Vlissingen.* De verwoesting in de gansche stad was groot; genoegzaam al de pannen en glazen der gebouwen waren gebroken, het gebroken porselein werd alomme met manden uit de woningen op straat geworpen; deuren en vensters werden uit de hengsels geligt, kazijnen verwrongen, muren gescheurd". — IZAÄK ABRAHAMSEN zegt in

Digitized by Google

zijne *Kronyk*, dat er wel 80,000 pond buskruid ontplofte, doch dat de wind gelukkig van de stad was afgekeerd om haar te sparen voor eene ramp, welke in tegengesteld geval onberekenbaar zoude geweest zijn. — Regt tijdig dus de bede: »Heer behoed ons, wij vergaan!"

P. FRET.

Vragen.

LXII. — *Ceylonsche nachtgeluiden of luchtklanken.* Bekend is op *Ceylon* en in de naburige landen het merkwaardige verschijnsel, dat men aldaar met den naam *Luchtmuziek* of *Duivelsstem* pleegt aan te duiden. Het is door zoo vele, geloof verdienende reizigers, van den jongsten tijd zelfs, waargenomen en onderzocht geworden, dat men aan het werkelijk bestaan van iets dergelijks niet langer twijfelen mag. Wij geven de beschrijving er van door een oorgetuige, die het verhaal der inboorlingen en de berigten van al zijne voorgangers, tot op het oogenblik dat hij 't zelf ondervonden had, leugen en zinsbedrog had geheeten.

„Men hoort deze natuurstem voornamelijk in stille heldere nachten, doch, zoo als men uit andere soortgelijke verschijnselen kan opmaken, als het weder haast veranderen gaat. Zij heeft dit met elektrische luchtverhevelingen gemeen, dat zij zich nu als in de meest afgelegene verte en terstond daarna als met bliksemsnelheid vlak nabij vernemen doet. De meeste overeenkomst heeft zij met eene diepe, klagende menschenstem, en oefent gewoonlijk, zoo als alle natuurklanken, eene zoo innige werking uit op het menschelijke gemoed, dat zelfs de rustigste en verstandigste waarnemers, door wie het ontstaan des geluids voor natuurlijk wordt gehouden, het gevoel des uitersten ontzettens en van het snerpendste medelijden niet van zich af kunnen weren bij deze den menschelijken jammer zoo afgrijsselijk nabootsende klanken. Somwijlen is het alsof gij de toonen hoort eener vliegende menuët, waarbij u echter eene ijskoude rilling door de leden vaart".

Tot dus verre G. H. VON SCHUBERT, *Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaft.* (Dresden und Leipzig, 1840, S. 38, 39.) Wij vertalen nog het volgende uit F. KORK's *Mythologie der Volkssagen und Volksmärchen* (Stuttgart, 1848, S. 24 u. f.):

„De Universiteitskanselier J.H.F. VON AUTENRIETH, die eene verzameling van getuigenissen van geloofwaardige reizigers over de zoogenaamde *stemmen uit de hoogte* heeft uitgegeven, zegt: „Zij schijnen nu eens in deze, dan weder in gene rigting door de lucht te vliegen, meest van boven naar beneden te weêrklinken, soms echter uit de aarde op te stijgen. Nu eens gelijken zij op den toon der meest ongelijksoortige muziek-instrumenten, dan weder op wapengekletter, hoornklank of trommelslag. Somwijlen slagten zij paardengetrappel of het donderen van geschut in de verte, een andere maal bestaan zij uit een vreesselijk hollen of plotselijk doordringend gillenden schreeuw. Meestal baauwen zij afwisselend velerlei dierenstemmen, voornamelijk hondengeblaf, na. Even zoo dikwijls gelijken zij naar een luiden roep, zoodat de verraste hoorder niet zelden meent, dat zij hem bij name roepen en duidelijk uitgesprokene woorden in zijne taal tot hem rigten. Zoo schrijft de Engelschman DAVY, wiens *Reize door Ceylon* ten jare 1821 te Londen is uitgekomen, dat hij in April, bij den aanvang des regentijds, in het vlakke, woudrijke deel van het eiland den *Duivelsvogel* der inboorlingen heeft gehoord, want gezien heeft hem niemand. Hij kondigde zich des nachts door een geschrei aan, dat den grootsten jammer scheen uit te drukken en daarom bij de bewoneren van *Ceylon* als doodsbode gold. Een Mecklenburger, met name WOLF, die in 1784 zijne reisbeschrijving uitgaf en die 20 jaren op *Ceylon*, meest te *Jaffanapatnam* op het noordelijke vlakke oeverland, had gesleten, had ook, maar slechts eens ten één ure des nachts, de schrikbarende stem vernomen. De schreeuw geleek noch op de stem eens menschen, noch op die van een dier, doch scheen uit een hol voort te komen. Jagers uit die streek verhaalden hem, dat zij in het dorre jaargetijde, in dit gedeelte des eilands, bij de vijvers in het woud zonderbare stemmen hadden gehoord. Nu eens was het een roep, dan weder een schreeuw, dan weder een gezang, waar het van had, doch het werkte dermate op het gemoed, dat ook de heldhaftigste mensch er van rilde. De schrikkelijke stem loopt zoo gezwind van de eene plaats naar de andere voort, dat noch de wind noch een vogel die snelheid zou kunnen bereiken. In weinige seconden verneemt men haar een kwart mijl verder. De Brit KNOX, die in de tweede helft der XVIde eeuw 19½ jaar in het binnenland van *Ceylon* heeft doorgebragt en zijne reisbeschrijving a°. 1681 het licht deed zien, maakt tevens van dit luchtgeschrei melding. Hij echter wil het in de bergachtige provincie *Cande-Uda*, niet op het vlakke oeverland, vernomen hebben. Schoon de klank — zegt hij — eenige overeenkomst hebbe met hondengeblaf, doet hij echter zelfs deze sidderen. Het geluid houdt plotselijk weder op om aan een ander oord weêr te herklinken. Ook gelooft daar de geheele wereld dat het de duivel is, die bij nacht dezen ijzingwekkenden schreeuw uitstoot".

Ten slotte nog de volgende plaats uit J. HAAFNER's *Reize te voet door Ceylon* (te Haarlem, bij A. C. KRUSEMAN, 1852, bl. 324 e. v.):

„Het mag omtrent middernacht geweest zijn, toen ik op eens uit mijne treurige mijmeringen getrokken werd door een geluid als dat van het blaffen van honden, van tijd tot tijd verzeld met doffe en holle toonen die van den berg schenen voort te komen, welke zich aan de overzijde van het kanaal bevond. Vóór ik nog mijne gedachten konde verzamelen om te oordeelen wat het konde zijn, vernam ik hetzelfde geluid achter mij, doch op eenen geruimen afstand; ik meende duidelijk de stemmen van verscheidene personen te vernemen, die luidkeels en schaterend lachten, hetgeen een onbeschrijfelijk naar contrast met het stille van den nacht en de vorige eenzaamheid en doodsche stilte des oords maakte. Dit geluid duurde eenige minuten en scheen dan snel te naderen en zich dan weder even zoo snel te verwijderen. Ik stond van mijne zitplaats op. Eene plotselijke rilling doorliep al mijne leden, en met een van angst kloppend hart luisterde ik toe; uit de wijde verte klonken in vliegende haast de blaffende toonen door de diepe stilte van den nacht, en werden beantwoord door de echo der naburige rotsen; nu heerschte wederom de akeligste stilte rondom mij. Op eens hoorde ik, achter de rots waar ik mij bevond, duidelijk een naren en weêrgalmenden gil geven. Het bloed stolde in mijne aderen, ik konde het onmogelijk langer uithouden. — Ik moet zien wat het is, zeide ik bij mij zelven, al ware het de duivel in persoon. Ik wapende mij met eenen grooten steen, en stortte half wanhopend uit mijne grot of verblijfplaats. Op hetzelfde oogenblik kwam van achter eene, geen tien schreden van mij verwijderde rots zulk een mengsel van vreemde toonen voort, zoo valsch, doordringend, afgrijsselijk en ongemeen, dat ik met mijne vingers in de ooren, van ijzing en schrik doordrongen, en doodelijk door dit helsch rumoer ontsteld, met zoo veel overhaasting in mijne grot terugsnelde, dat ik mij het hoofd tegen een uitstek der rots bijna aan stukken liep. Het bloed langs mijn aangezigt gudsende, trok ik mij, bevende gelijk een blad, in den verwijderdsten hoek terug.

Digitized by Google

Ik geloof niet aan spoken of verschijningen, noch ben vreesachtig of ligt vervaard; indien ik het geweest ware, zoude ik zekerlijk niet gewaagd hebben mijn gezelschap en reismakkers te verlaten, en het woestste en eenzaamste gedeelte mogelijk van het geheele eiland te doorkruisen; reeds aan deze nare en treurige oorden gewoon, vreesde ik niets meer dan de wilde dieren. Degenen die bij het lezen van dit waarachtig voorval, met een glimlach den neus en de schouders optrekken, mij van lafhartigheid en belagchelijke vrees beschuldigende, hun moed en houding zoude ik in eene soortgelijke gelegenheid wel eens willen zien. Ik meen hierdoor niet te zeggen of volstrekt staande te willen houden, dat de afschuwelijke klanken, die mij zoo veel schrik veroorzaakten, bovennatuurlijk waren; de verlichte wereld zoude mij niet willen gelooven, ook zelfs wanneer ik in staat ware het met drogredenen te staven; doch ik ben daarentegen ook vast verzekerd dat geen levend wezen of bekend schepsel, hoe ook genaamd, in staat is zulke onwelluidende, stuitende en verschrikkelijke toonen voort te brengen.

Hetgeen mij zelf tot op dit oogenblik het wonderlijkste en onbegrijpelijkste voorkomt, is dat deze stemmen, geluiden, klanken en schreeuwen (want hetgeen ik hoorde was een mengsel van dit alles) ieder oogenblik veranderden, en zich bij korte tusschenpoozen aan tegenovergestelde en ver van elkander verwijderde plaatsen deden hooren; dan vernam ik ze eens in het diepste des afgronds of der vallei onder mij, dan weder een oogenblik daarna op den top des bergs.

Mijn voornemen was in den beginne het verhaal van dit wonderlijke voorval niet te vermelden, uit vreeze van mij in een belagchelijk licht te stellen; doch ik heb naderhand te *Jaffanapatnam* van verscheidene geloofwaardige personen uitgebreider en naauwkeuriger narigten, dit wonderlijk geluid betreffende, ontvangen, en die mij op mijn verhaal verzekerden, dat zich wel meer op de bergen en aan de oevers der *Mawelіegonga* vreemde stemmen deden hooren, waarvan men geene reden konde geven, en die de Singalezen zich verbeelden de stemmen van eenige verbannen Radsjasjah's of kwaaddoende geesten te zijn, doch dat de Europeanen er den naam van woudduivels aan geven. In het kort, ik laat het aan den lezer daarvan te denken wat hij verkiest".

Ik heb het noodig gerekend om, tot verklaring van wat mijne vraag bedoelt, de beschrijvingen der Ceylonsche nachtgeluiden, welke mij zijn voorgekomen, in het breede weêr te geven. Wel had ik, naar sommiger oordeel en voorbeeld, met eene loutere aanhaling der plaatsen, die ik zoo even heb medegedeeld, kunnen volstaan, maar ik weet bij eigen ervaring hoe weinig verwijzingen baten, waar men de boeken op welke verwezen wordt niet bezit, en zelfs wanneer men ze bezit. Mijn wensch nu is te vernemen of nog meer schrijvers, dan ik heb opgenoemd, de wonderbare luchtklanken van het oude *Taprobane* hebben vermeld, en vooral of die stemmen thans nog den bewoners van dit eiland schrik blijven aanjagen?

SCIOLUS.

LXIII. — *Tendlau, Susan.* Zoû iemant mij kunnen zeggen, of de *Sprüchworter und Redensarten deutsch-jüdischer Vorzeit. Als Beitrag zur Volks-, Sprach- und Sprüchwörterkunde zum erstenmale aufgezeichnet und erläutert von* A. TENDLAU, voor jaren reeds aangekondigd, werkelijk zijn uitgekomen? In KLEIN's *Jahrb. f. Israeliten*, Jahrg. 10; (Stuttgart, 1851) komen van S. 86—95, als proeve een zestiental daarvan voor, die mij eene kennismaking met het geheele werk doen wenschen.

Elf of twaalf jaren geleden, moet de heer S. SUSAN, Lector te *Deventer*, naar men mij toenmaal zeide, in 't eene of andere tijdschrift geleverd hebben eene bijdrage ter verklaring en opheldering van eenige woorden en zegswijzen uit het joodsche jargon. Met de aanwijzing van dit tijdschrift zal mij eene groote dienst bewezen worden.

Bij deze gelegenheid maak ik de beminnaars van spreekwoorden-literatuur opmerkzaam op eene groote vijftig joodsche spreekwoorden, welke onder 't opschrift: *Deutsch-Jüdische Sprüchwörter aus Hamburg* medegedeeld en met *humor* en *witz* vertaald en verklaard worden in de N°. 24—26, 28—31, 33, 34 en 36 van de *Allgem. Zeit. d. Judenth.* voor dit jaar.

CHALOEDA.

LXIV. — *Prins Maurits in Zeeland.* In het *Geletterd Zeeland* van P. DE LA RUE. uitg. 1741, leest men, bl. 207 en 208, dat Prins MAURITS in *Zeeland* zijnde, en er den proponent LUDOVICUS DE DIEU hebbende hooren prediken, dezen taal- en godgeleerde het hofpredikersambt aanbood, ter vervanging van J. UYTENBOGAARD. Nu weet men uit den *Vlissingschen Kerkhemel* van VROLICKHERT, bl. 84 en 85, dat de geleerde DE DIEU proponent werd bij de classis van *Walcheren* den 1sten October 1612, en uit SMALLEGANGE, *Kronijk van Zeeland*, bl. 769, dat hij in 1613 predikant werd bij de Waalsche gemeente te *Middelburg*. Dus moet Prins MAURITS na den 1sten October 1612 of in 1613 in *Zeeland* geweest zijn en er den proponent DE DIEU gehoord hebben, en dat wel, volgens het berigt van MELCHIOR LEYDECKER (zie het gemelde werk van VROLIKHERT, bl. 82), „op een dorp", dus op een dorp in *Zeeland*. Gaarne zoude ik hier nader willen weten, wanneer en tot welk einde Prins MAURITS zich omstreeks dien tijd in *Zeeland* bevond; voornamelijk ook wanneer en in welk Zeeuwsch dorp het geweest is, dat de Prins voornoemden DE DIEU als proponent heeft hooren prediken, als ook den juisten tijd, waarin dezen het ambt van hofprediker werd aangeboden.

P. FRET.

LXV. — *Het geslacht van Orliens of d'Orliens.* SMALLEGANGE rangschikt in zijne *Kronijk van Zeeland* dit geslacht onder de aanzienlijkste en voortreffelijkste in *Zuid-Beveland*, en deelt in zijne daar achter geplaatste wapenkaart er het familiewapen van mede. Dat zelfde wapen komt insgelijks voor bij BALEN, *Beschrijving van Dordrecht*, bl. 1190, met bijgevoegde vermelding dat „vrou KATHARINA D'ORLIENS, (dochter van KAREL D'ORLIENS en van HELENA CATS) geboren Anno 1647, den 16den Julij 1669, trouwde met KORNELIS POMPE, HEEREN MATTHYSZ., geboren 1646". De vraag is of deze laatste dezelfde persoon is als CATHARINA D'ORLEANS, die van Zeeuwsche afkomst, den 18den Maart 1664 te *'s Gravenhage* door den Zweedschen Graaf DE MORTAIGNE geweld-dadig geschaakt werd, aan welk voorval wij de nog niet lang geleden uitgegeven novelle van den Heer J. VAN LENNEP, *Eene schaking in de zeventiende eeuw*, te danken hebben. In dat geval zou de onzekerheid, waarin zich die auteur aan 't eind zijns verhaals bevindt omtrent de verdere gevallen dezer juffer, opgelost wezen. Zou dit niet bij de nog in leven zijnde leden van het Dordtsche geslacht POMPE te onderzoeken zijn?

Even zoo wenschte ik gaarne onderrigt te zijn, of er omtrent de bloedverwantschap dier geschaakte CATHARINA D'ORLIENS met PIETER VAN ORLIENS, in 't laatst der XVIde eeuw predikant te *Neuzen* en *Wemeldingen*, en met den ingenieur DAVID VAN ORLIENS, (NAV. III.; bl, 329) iets bekend is en medegedeeld kan worden?

ICHNEUTES.

LXVI. — *Jan de Witt, Raadpensionaris van Holland, als dichter.* WITSEN GEYSBEEK, *Anthol. Biogr.*

Digitized by Google

Critisch Woordenboek der Nederl. Dichters, Dl. VI, bl. 539, vermeldt JAN DE WITT als den schrijver eener flaauwe en gebrekkige vertaling van CORNEILLE'S treurspel *Les Horaces*, welke onder den titel *Horace en Curiace* in 1648 uitgekomen is. Echter noemt BILDERDIJK, *Gesch. des Vaderlands*, Dl. X, bl. 20, diens neef J. DE WITT, den opsteller van het *Publiek Gebed*, als auteur van deze vertolking, iets hetwelk door Prof. H. W. TYDEMAN in de aanteekeningen, ib. bl. 214, niet wordt wedersproken, die alleen tegen BILDERDIJK beweert dat de Raadpensionaris, en niet de andere J. DE WITT, de opsteller zoude zijn van de *Consideratien en circumstantien*, *te noteren tot begrijp ende overtuyginge van de innocentie van* CORNELIS DE WITT, *oudt Burgermeester der stad Dordrecht*, *ens*. 1672, 4⁰. Evenwel wordt de Raadpensionaris in het *Historisch verhael en Politique Bedenkingen aengaende de Bestieringe van Staet- en Oorloghs-Saken*, *voorgevallen onder de bedieninge van de Heeren* CORNELIS *en* JOHAN DE WITT (Amsterdam, bij J. H. B., 1677) „een gaeuw poëet" genoemd. In *het Ontroerde Nederland door de wapenen des Konings van Vrankrijk*, Amsterdam, bij M. WZ. DOORNIK, 1674, leest men mede van onzen DE WITT, dat hij was: „een zoet-vloeijent Poëet, als hij er zijn werk af wilde maken, een lieffelijk streelder der snaren, op zijn violons, een aardigh Danser tot oeffeningh van 't Lichaem. Hij kon ook vermakelijke Potzen met Kaart- en Goochelspel aanrechten", enz. (Zie TYDEMAN, achter BILDERDIJK'S *Gesch. des Vaderlands*, Dl. IX, bl. 258, Dl. X, bl. 237. Nu is de vraag of er al dan niet vruchten van zijn dichtgeest overgebleven zijn, ingevalle BILDERDIJK gelijk heeft dat de *Horace en Curiace* niet van zijne hand is. Dat de *Stichtelijke Gedichten* niet van hem, maar van zijn vader JACOB DE WITT zijn, is bekend. Hij schreef die op tachtigjarigen leeftijd, na den dood zijner zonen. Zie VAN KAMPEN, *Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen in de Nederlanden*, Dl. III, bl. 68. Σ.

LXVI. — *Tamisis*. De Heer C. J. DE GRAVE zegt in zijne *République de Champs-Elysées*, T. II, p. 174: „Les journaux du mois d'Octobre 1800 ont publié qu'on venait de déterrer à Bénarès un vieux manuscrit en langue sacrée, qui contenait un traité topographique. Cet écrit donne la description d'une île appelée Sainte. On y trouve, dit-on, les noms d'*Isis* et de *Tamisis*, et la description d'un temple en forme de pagode Indienne. Comme il s'agissait d'une île, et qu'on y rencontrait les noms de deux rivières connues d'Angleterre, et particulièrement celui du beau fleuve *la Tamise*, on s'est flatté que c'était la topographie de ce royaume, et la Compagnie des Indes a donné des ordres pour en faire promptement la traduction", etc. Men vraagt of het bedoelde MS. werkelijk is gedrukt of vertaald, en waar het te vinden mag zijn?

..R. E.

LXVII. — *Pieter de Groot*, *Heer van Vlooswijck*. Prof. H. W. TYDEMAN zegt in de Bijvoegselen achter het Xde Deel van BILDERDIJK'S *Gesch. des Vaderl.*, bl. 251, dat PIETER DE GROOT, zoon van HUGO DE GROOT, Heer van *Vlooswijck* moet zijn geweest, en beroept zich deswege op zeker vlugschrift uit het laatst der XVIIde eeuw, getiteld: *De ontdekte Ambassade*. Nergens elders vond ik PIETER DE GROOT als zoodanig vermeld. In de *Hollantse Mercurius* van het jaar 1678 leest men: „Dit jaer, den 2den Junij, is oock op sijn Hofstede, buyten Haerlem (*), overleden Mr. PIETER DE GROOT, roemruchtich bekent by de notable Ambassades en Employen, die hy in sijn leven bedient heeft". Zonder eenige vermelding dat hij Heer van *Vlooswijck* zou zijn geweest. Van dat *Vlooswijck* vindt men ook geen woord in de *Levensschets van* Mr. PIETER DE GROOT, *Gezant der Vereenigde Nederlanden*, door Jhr. JOHAN PIETER CORNETS DE GROOT, (1847, niet in den handel). Wat is er van dat *Vlooswijck* en de vermeende bezitting dier heerlijkheid door Mr. PIETER DE GROOT? — CORNELIS VAN VLOOSWIJCK, in 1656 en sedert verscheidene malen en nog in 1671 Burgemeester van *Amsterdam*, dus tijdgenoot van P. DE GROOT, schreef zich Heer van *Vlooswijck*, *Diemerbroeck*, *Papenkoop*, enz. *Vlooswijck* ligt in de Provincie *Utrecht*, in het land van *Montfoort*, en was leenroerig aan den Proost van *Oud-Munster*. In 1772 was het beleend aan ELISABETH LOUISA DE SURMONT. Zie *Tegenw. Staat der Nederl.*, Dl. XII, bl. 239. C. & A.

(*) Op *Boekenrode* aan de Leydsche Vaart.

LXVIII. — *Authentieke stukken betrekkelijk Jan de Witt*. In 1706 werden te *Utrecht* bij en door den Akademie-drukker W^M. VAN DE WATER, op nieuw in het licht gegeven:

De *Resolutien der Heeren Staten van Hollandt ende West-Vriesland van consideratie*, *Ende oock voor de toekomende tyden dienende*, *genomen zedert den aenvangh der bedieninge van den Heer* JOHAN DE WITT *als Raedt-Pensionaris van den selven Lande*; *beginnende met den tweeden Augusti* 1653, *ende eyndigende met den negenthienden December* 1668 (*) (Een deel in 4⁰., groot, behalve een uitvoerigen Index, 828 bladzijden).

Het was een herdruk van het in 1672 bij JACOBUS SCHELTUS, drukker van H. E. Gr. M., in folio, onder het oog van DE WITT en met denzelfden titel uitgegeven werk, hetwelk echter alleen aan de leden der toenmalige regering was uitgedeeld en niet in den handel gekomen, en volgens de voorrede van den herdruk, in 1706 „niet dan zeer raer en voor eenen zwaren prijs te bekomen was".

In 1717 verscheen bij den zelfden W^M. VAN DE WATER, mede in 4⁰., in twee deelen:

Secrete Resolutien van de Edele Groot Mog. Heeren Staten van Holland en West-Vriesland, *genomen zedert den aanvang der bedieninge van den Heer* JOHAN DE WITT, *als Raadpensionaris van den zelven Lande*; *En door denselfden Heer onderscheidentlyk van de Resolutien van consideratie*, *die op zich zelfs een byzonder werk uitmaken*, *by een vergadert*. *Beginnende met den jare* 1653 *en eindigende met den jare* 1668.

Het eerste Deel bevat 622, het tweede 687 bladz., behalve een register op elk Deel afzonderlijk.

In 1723—1725 zagen in zes Deelen, mede in 4⁰., bij H^K. SCHEURLEER te 's Gravenhage, het licht:

Brieven geschreven en gewisselt tusschen den Heer JOHAN DE WITT, *Raedt-Pensionaris en groot-Segelbewaerder van Hollandt en West-Vrieslandt*, *ende de Gevolmaghtigden van den Staedt der Vereenighde Nederlanden*, *so in Vranckryck*, *Engelandt*, *Sweden*, *Denemarken*, *Poolen*, *enz*. *Beginnende met den jaere* 1652 *tot het jaer* 1669 *in cluys*.

Op welk werk en het later te vermelden *Verbael* van H. VAN BEVERNINGK, in 1727 een afzonderlijk, zeer uitvoerig register uitkwam.

De *Resolutien van Consideratie* en de *Brieven* werden in het Fransch vertaald, en kwamen als zoodanig in 12⁰. in den jare 1725 te Amsterdam bij JANSSONS VAN WAESBERGE in het licht. Of er van het eerste werk, *Resolutions Importantes*, (op pag. 1 abusivelijk *Reso-*

(*) Van deze *Resolutien van Consideratie* bestaat ook eene uitgave van 1719, Amst. bij J. OOSTERWYK, STEENHOUWER en UYTWERF, en 's Gravenhage bij R. AALBERS. Doch ik vermoed, dat het dezelfde druk van 1706 zal zijn met eenen nieuwen titel. Een praktijk van die dagen.

Digitized by Google

lutions Secrettes genoemd), meer dan één deeltje, loopende tot 30 Nov. 1656. verscheen, is mij onbekend.— De vier deeltjes, *Lettres et Negociations*, hoezeer een compleet werk, als hebbende een algemeen register, bevatten ook niet alles wat in de zes deelen *Brieven* voorkomt. Of de *Secrete Resolutien* in het Fransch zijn uitgegeven, is mij onbekend.

Al de hier boven gemelde werken verspreiden veel licht, — (ik durf wel niet zoo onbepaald zeggen — want het zijn *diplomatieke stukken* — een helder licht), — over het bewind van DE WITT gedurende zijn Raadpensionarisschap, en zijn naar mijn inzien niet altijd genoeg door zijne lofredenaars en beoordeelaars, door zijne vrienden en vijanden geraadpleegd.

Bij die werken zou men nog kunnen voegen:

1°. *Verbael gehouden door de Heeren* H. VAN BEVERNINGK, W. NIEUPOORT, J. VAN DER PERRE *en* A. P. JONGESTAL, *als Gedeputeerden en Extraordinaris Ambassadeurs van de Heeren Staeten-Generael der Vereenigde Nederlanden, aen de Republyck van Engelandt. Waerin omstandighlyck gevonden werdt de Vredehandelinge met gemelde Republyck onder het Protectoraet van* CROMWEL, *en alle het gepasseerde omtrent de berughte Acte van Seclusie des Prince van* ORANJE *by* CROMWEL *gepretendeert. — Vervullende ook de Tydt en Saecken die aen den Brieven van de Raedt-Pensionaris* J. DE WITT *en verdere Ministers, omtrent de Engelsche Negociatie, ontbreecken.* (In 's Gravenhage by HENDRICK SCHEURLEER, 1725). Een Deel in 4°., groot XX en 716 bladzijden.

2°. *Deductie, ofte Declaratie van de Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, behelsende een waerachtigh ende grondich bericht van de Fondamenten der Regieringe van de Vrye Vereenighde Nederl. enz. ingestelt ende dienende tot justificatie van 't verleenen van seeckere Acte van Seclusie, raeckende 't employ van den Heere Prince van Oraigne, by de Staten op d.* 4 *Mey* 1654, *ghepasseert, Mitsgaders*, enz. 's Gravenhage 1654, met privil. in 4°.

Welk werk in 1794, zonder vermelding van den eersten druk, is uitgegeven onder den titel van

Staetsstukken uit de Pen van Mr. JAN DE WITT, *in leven Raedpensionaris van Holland.* Te Dordrecht, bij DE LEEUW en KRAP, 416 bladzijden in 8°.

3°. *Resolutien en verbael van 't gebesoigneerde van den Ed. Heere* CORN. DE WITT, *enz. als Gedep. ende Gevolm. van de H. M. Heeren Staten Generael der Vereen. Nederl. tot d'expeditie ende over 't employ van 's Landts Vloot*, enz. 's Gravenhage (?) 1668, in 8°.

Hoezeer dit laatste werk minder JAN DE WITT, dan zijn broeder aangaat.

De correspondentie van DE WITT wordt echter nog aangevuld door

Briefwisseling tusschen den Raadpensionaris JOHAN DE WITT *en zynen broeder* CORNELIS DE WITT, *Ruwaard van Putten, in het jaar* 1672.

En *Briefwisseling tusschen* HIERONYMUS VAN BEVERNINGK *en den Raadpensionaris* JOHAN DE WITT, *in het jaar* 1672.

Beiden in het licht gegeven door nu wijlen Mr. J. C. DE JONGE, in zijne *Verhandelingen en onuitgegeven stukken betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, de eene in het eerste Deel, bl. 239—451, de andere in het tweede Deel, bl. 315—474.

Al wat DE WITT en zijnen tijd aangaat moet voor den beoefenaar der Nederlandsche geschiedenis van belang zijn, al is hij ook, even als ik, geen aanhanger van de politiek, welke die staatsman volgde; al is ook hem, even als mij, de Loevesteinsche partij een gruwel. Aangenaam zou het mij alzoo zijn, nog met andere *authentieke* stukken, de regering des beroemden Staatsmans betreffende, bekend te geraken. En ik noodig derhalve alle lezers van DE NAVORSCHER uit, om mij, en welligt ook anderen, hierin ten dienste te zijn.

Opmerkelijk is het, dat de beide eerste door mij opgenoemde werken, *Resolutien van Consideratie* en *Secrete Resolutien*, — (beide door DE WITT zelven voor de pers gereed gemaakt), — niet verder gaan dan tot het jaar 1668; het derde, *Brieven en Negotiatien*, loopt tot het jaar 1669; de *Briefwisselingen* door den Heer DE JONGE uitgegeven, betreffen alleen het jaar 1672, het laatste van het Raadpensionarisschap van DE WITT. Er zijn dus *hiaten*. Wie kan die aanvullen?

Om alle misverstand te vermijden, voeg ik hier ten slotte bij, dat ik alleen bedoel authentieke stukken over het bewind van JAN DE WITT, gedurende dat bewind opgemaakt of geschreven. Geenszins werken tot de *polemiek* behoorende over zijn karakter en handelingen. Geene lofredenen, geene verguizingen. Prof. H. W. TYDEMAN heeft ons, en wij zijn er hem dankbaar voor, een voldoend overzigt gegeven over de „literatuur der zoogenaamde Witten oorlog", in Dl. IX, bl. 260; Dl. X, bl. 235, 337—344; Dl. XI, bl. 261 en 282, van de *Geschiedenis des Vaderlands*, door Mr. W. BILDERDIJK. — Achter het Xde Deel vindt men als Bijlage eene „Naamlijst van alle de voor- en tegenschriften rakende het karakter van den Heer JOAN DE WITT", die ik bijna allen bezit en waarbij nog de titels van een menigte anderen, vooral van vroegeren tijd, zouden kunnen gevoegd worden.

W. J. C. VAN HASSELT.

LXIX. — *Opmerkelijke brief van den Cardinaal Mazarin.* „Curious Specimen of Political duplicity being the translation of a letter written by Cardinal MAZARIN to the french Ambassador at *Rome*".

„Sir! Mr. CAMPY, a Savoyard friar, of the holy order of ST. BENEDICT, is to be the bringer to you of news from me by the receipt of this letter. He is one of the most discreet, wise, and least wicked or vicious persons, that I have ever yet (among all I have conversed with) known, and hath earnestly desired me to write to you in his favour and to furnish him with a letter for you of credence on his own behalf with my recommendation, which I grant to his merit, I assure you, rather than to his importunity, for, believe me, Sir, he is one who deserves your love. I should be sorry if you were to be wanting in kindness to him from being mistaken as to his true character. It would much afflict me, if you were, as many other persons have been, thus deceived, who now vaue him and who are of my best friends here, Sir. And for no other motive I am desirous to advertise you, that you ought more than any to take particular notice of him and to show him the greatest respect, saying nothing at all in his presence, that may offend or displease him in any sort; for I may with truth say, that I love him as myself, and assure you there cannot be a more strong or convincing argument of an unworthy or base person in the world, than to be willing to do him any injury. I am assured, that as soon as you cease to be a stranger to his virtue and have opportunities to observe him, you will love and respect him as I do, and will thank me for this timely advice. The assurance I have of your great civility, hindereth me from now writing farther of him to you, or of saying more upon this subject. I am", etc.

„MAZARINE".

Moet aan dezen dubbelzinnigen brief ook eenige geschiedkundige of andere waarde worden toegekend?

NILUS.

LXX. — *Marken.* Kan men uit oude wetten of andere bronnen bewijzen, dat de overoude verdeeling van den grond in *marken* alleen bij de Saksers en met hen verwante stammen bestond; of was zij in algemeen gebruik bij de oude Germanen? De Heer Mr. J. VAN DOORNINCK (*De diversis terminis, partibus, regionib. Frisiae*, 1834) wil althans dat deze verdee-

Digitized by Google

ling den Friezen onbekend was. Men vraagt, om welke redenen? PHILO-GRAMMATOS.

LXXI. — *Plaatsnamen met Engel, Angel, enz. zamengesteld.* Uit zoodanige namen willen velen bewijzen, dat de daardoor aangeduide plaatsen oudtijds door het volk der *Angelen* bewoond werden. Is het, wat vele althans dier plaatsen betreft, niet waarschijnlijker, dat zij in lateren tijd uit het volksgeloof aan *Engelen* ontsproten zijn? Zoo vindt men in *Duitschland* vele diergelijke benamingen, waaraan legenden van engelen en duivelen verbonden zijn.

PHILO-GRAMMATOS.

LXXII. — *Theodorus Weylerus.* In den voortreffelijken Catalogus van de Bibliotheek der Maatschappij van Nederl. Letterk. te *Leyden*, Dl. II, bl. 157, komt onder anderen voor: „Voorwaarden, waarop de boekverk. S. CLEMENT aanbied te drukken en af te leveren vier ongedrukte schrijvers; van welkers werken een korte schets hier nevens medegedeelt wordt: zijnde t'samen vergadert en met aantekeningen opgeheldert door Mr. B. J. VAN HATTUM. Zwolle (1768) 8vo". Eene aanteekening, door de redactie daarbij gevoegd, meldt, dat tot de vier bedoelde schrijvers behooren THEODORUS WEYLERUS, *over den oorlog van Karel van Gelder nevens Zwolle, tegen Kampen*, 1520—1524, en een Onbekende, *over de gebeurtenissen sedert* 1520 *tot* 1538, *den voorn. oorlog betreffende*, en voorts, dat de uitgave geen voortgang schijnt te hebben gehad. — Nu is de vraag, of de beide genoemde werken nog in handschrift voorhanden zijn, en of men daarvan ook, in het belang der wetenschap, voor korten tijd inzage zou kunnen bekomen?

I. A. N.

Antwoorden.

Melchior Justus van Effen (III.; bl. 159, Vr. 159). In het stuk over JUSTUS VAN EFFEN, opgenomen in de *Levensbeschrijving van eenige voorname Nederl. Mannen en Vrouwen*, Dl. VII, bl. 145, lezen wij dat deze begaafde man in 1735 overleden, »eene bedrukte weduwe" naliet »met twee kinderen"; dat de oudste dezer een zoon was, die, »opgetrokken in de godgeleerde wetenschappen, nog tegenwoordig (1780?) het Evangelie van CHRISTUS als gewoon Leeraar, in Engelands hoofdstad, *Londen*, met lof verkondigt, en de naamen van MELCHIOR JUSTUS draagt". Het jongere kind was eene dochter, MARIA CATHARINA genaamd, waaromtrent echter niets anders tot zekere kennis van den schrijver gekomen was.

V. D. N.

[De hoofdsom dezes berigts danken wij ook aan LEGENDO ET SCRIBENDO en BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS.]

Descartes te Egmond aan den Hoef (III.; bl. 159, Vr. 160). »Om welke reden verbleef hij zoo vele jaren in dit vervallen dorp buiten dagelijksch verkeer met andere geleerden? Hij had wel bevalliger plek kunnen vinden". Zoo vraagt men, doch men vergeet, dat in 1641 *Egmond aan den Hoef* niet hetzelfde *Egmond* zal geweest zijn, dat wij *nu* kennen. Toen zullen de overblijfselen van het aloude woud, dat de noordwestelijke kust van *Holland* van den hoek van *Holland* af tot aan *Texel* omzoomde, wel niet geheel verdwenen zijn, en nog meer dan in het jaar 1740 reden hebben opgeleverd, om met de schrijvers van den *Tegenw. Staat der Vereen. Nederl.* (Dl. VIII, bl. 357) te beweren, »dat de gelegenheid aldaar is zeer vermakelijk". Dan er was iets meer, of iets hoogers, dat CARTESIUS mag hebben bewogen om soms vrij lang aldaar te vertoeven. In het dorp *Egmond* werd de R.C. godsdienst nog in het openbaar uitgeoefend. Dit beweert DE CHAUFEPIÉ, *Dict. histor.* ad v. *Descartes*, en bevestigt het getuigenis van den Jezuiet PAPENBROECK, *Acta Sanct. Belgii*, T. VI, p. 658. Zoo ver nu had CARTESIUS het met zijne wijsbegeerte niet gebragt, dat hij onverschillig was geworden ten aanzien van de uitoefening zijner R. C. kerkpligten. Het tegendeel blijkt uit enkele gezegden in zijne brieven, inzonderheid in die, welke hij gerigt heeft aan de Prinses ELIZABETH (dochter van Koning FREDERIK V van *Boheme*) eene zijner meest vertrouwde volgelingen, en waarin deze merkwaardige zinsnede voorkomt over geloofsveranderingen: (*Epist.* ed. BLAEU, 1682, T. I. p. 27). »Certe omnes qui eandem meam religionem profitentur, quique majorem in Europâ numero procul dubio faciunt, illam defendere tenentur, etiamsi circumstantiæ quædam et rationes minus laudandæ subesse videantur". Dit nu waren bij CARTESIUS geene ijdele klanken. In een volgenden brief geeft hij als reden op, waarom hij zich een tijd lang buiten *Franeker* in *Friesland* gevestigd had, de gelegenheid, die hij had om aldaar veilig de mis te hooren (Ibid. II. 374). »Eram tum Franekeræ, ubi habitabam in castello, quod ab urbe reliqua vallo divisum erat, atque ubi Missa tuto celebrabatur". (Ik schrijf deze woorden af, wijl ik reden heb om te veronderstellen, dat de aangehaalde verzameling zijner brieven niet zeer algemeen bekend is: immers in deze verzameling komen ook de twee brieven afgedrukt voor, welke in de *Geschiedenis der Leydsche Hoogeschool* van den Hoogl. SIEGENBEEK, Dl. II, bl. 338—343, als onuitgegeven stukken onder de Bijlagen zijn opgenomen).

Daarenboven, men dwaalt, wanneer men CARTESIUS aan zijn verblijf te *Egmond* als geklonken waant. Het lust mij, de opgave te laten volgen van de onderscheidene oorden in *Nederland*, waar wij hem gedurende korteren of langeren tijd gevestigd vinden.

In 1616 te *Breda*, in omgang met den wiskundigen ISAAC BEEKMAN, later rector der Latijnsche school te *Dordrecht*.

Daarna te *Maastricht*, en in 1622, na eene zeer moeijelijke zeereis, in *West-Friesland*.

In 1629 te *Amsterdam*, en bij afwisseling te

Digitized by Google

Franeker, in omgang met ADR. METIUS (VRIEMOET, *Ath. Fris.*, p. 103).

In 1633 te *Deventer*, in verkeer met zijn boezemvriend HENDRIK REINIER, daarna Hoogleeraar te *Utrecht* (C. BURMAN, *Traj. erud.*, p. 301).

In 1635 te *Amsterdam*; daar was hij vooral gaarne. Hij schrijft aan BALZAC (*Ep.* T. I, p. 337): »Illuc secedere suadeam potius quam — in amoenissima quaeque Galliæ & Italiæ loca. — Quem locum in cætero orbe eligas, in quo omnia vitæ commoda, omnia ea quæ raritatis nomine curiositas commendat, facilius quam hic reperiantur", etc.

In 1636 en 1637 te *Leeuwarden* en dan te *Breda*. Op het einde van 1637 te *Egmond*.

In 1638 te *Harderwijk*; vervolgens in een lusthuis bij *Utrecht*, en weder te *Leyden*.

In 1641 te *Egmond*; van daar nu en dan in *Frankrijk*, en dan weder te *Egmond* tot 1649, wanneer hij de reis naar *Zweden* aanneemt.

Uit deze opgave blijkt, dat CARTESIUS (geboren 1596, overleden 1650) omtrent drie-en-dertig jaren, en dus het grootste gedeelte van zijn drie-en-vijftig-jarig leven, in *Nederland* heeft doorgebragt; dat hij zich aldaar in den eigenlijken zin gevormd en ontwikkeld heeft, en dat hij dus met eenig regt eerder onder de Nederlandsche, dan wel onder de Fransche wijsgeeren behoort te worden gerangschikt. Die uitkomst was verrassend voor hem, die dit schrijft. QUIESCENDO.

Voorgenomen tweede huwelijk van Keizerin Margaretha (III.; bl. 159, Vr. 162). W.D.V. raadplege de *Verhandeling over de Hoeksche en Kabeljaauwsche Twisten* van Mr. J. C. DE JONGE. THEODORIK.

De familie Ravensberg (III.; bl. 160, Vr. 164). JACOBUS RAVENSPERG, (zoo noemen hem Prof. HERINGA, in zijne *Oratio*, 1825, bl. 137 en C. BURMAN, in zijn *Trajectum Eruditum*, bl. 281 en volgg.) is geboren te *Groningen* den 7den December 1615, werd in 1639 aan de Hoogeschool te *Groningen* tot Phil. Doct. bevorderd, en huwde in Augustus of September 1642 met ELISABETH VAN HASSELT. Niet den 17den Junij, maar den 19den Februarij 1644 werd hij gewoon Hoogleeraar in de philosophie en den 10den April 1648 ook in de physica. Zijn vader, HERMANNUS genaamd, was geboren in het Nassau-Siegensche en Theol. Prof. aan de Hoogeschool te *Groningen*. Zijne levensbeschrijving vindt men bij FREHERUS, *Théatr. Vir. Ill.* P. I., S. III, p. CCCCXXV (*). JACOBUS stierf den 21sten April 1650, en liet eenen zoon na, ook JACOBUS genaamd, die echter reeds in 21jarigen leeftijd ongehuwd is overleden, den 29sten November 1667.

Deze opgave is getrokken uit de genoemde werken van HERINGA en BURMAN, t. a. p. De laatste deelt verscheidene bijzonderheden omtrent JACOBUS RAVENSPERG mede, en stelt den dag van diens overlijden den 22sten April 1650, terwijl HERINGA den 21sten van die maand daarvoor opgeeft. G. J. v. J.

[QUIESCENDO deelt ons kortelijk hetzelfde mede, en verwijst naar het boven aangehaalde werk van BURMAN, waaruit hij mededeelt dat de eenige zoon van JACOBUS RAVENSPERG of RAVENSBERG den 29sten Nov. 1667, in den ouderdom van 21 jaren, aan de gevolgen van de steensnijding is overleden, en dat er alzoo geene afstammelingen van den Hoogleeraar bestaan.]

(*) En ook in het werk, getiteld: *Effigies et vita professorum Academiae Groningae* (1654, in f°.), p. 61 en volgg., waar ook zijn portret voorkomt. HERMAN, aldaar RAVENSBERG genoemd, wordt gezegd te *Siegen* geboren te zijn in 1586; zijne ouders waren HERMANNUS RAVENSBERG en ELISABETH MUNCER, hij was Hoogleeraar te *Siegen*, te *Herborn*, te *Stienfort* en te *Groningen*, waar hij den 10den December 1625 overleed. *Aanm. v. h. Bestuur.*

Arnold Marcel (III.; bl. 160, Vr. 165). ARNOLD MARCEL werd geboren den 1sten November 1672 en overleed den 15den Maart 1748. Hij woonde in de Steenstraat te *Dordrecht*, was een groot wijsgeer en wiskundige. Hij hield te *Dordrecht* voorlezingen over de natuurkunde, en stond aldaar als een schrander, bekwaam en onafhankelijk man bekend. Van hem ziet een werkje het licht, getiteld: *Beschrijving van de hol- en bolmeter voor Verrekijkersglazen*, Dordrecht 1768, 8°. Zie *Mnemosyne*, Dl. IV, bl. 226 en SCHOTEL, *Kerkelijk Dordrecht*, Dl. II, bl. 194, 604 en 783. Een levensberigt van hem komt voor in de *Nederlandsche Jaarboeken*, 1748.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Arnold Marcel. Behalve de aanwijzing van zijn geboorte- en sterfdag bij zijn portret, zegt ons het zesregelig onderschrift of vers, van FRANS GREENWOOD, bij mijn exemplaar, reeds genoeg wie hij was, namelijk een wijsgeer en wiskunstenaar, een waardig navolger van LEEUWENHOEK en van NEWTON. Door hem is beschreven en te *Dordrecht* in 1768 uitgegeven *de Hol- en Bolmeter voor Verrekijkersglazen*, zie *Naamregister* van ABCOUDE en ARRENBERG, 1788, in voce *Marcel.* In G. VROLIKHERT, *Vlissingsche Kerkhemel*, 1758, bl. 364, leest men, »dat voor weinige jaren een man te *Dordregt* in de Steenstraat heeft gewoont, MARCEL genaamd, die groot wijsgeer en wiskonstenaar was". Zie ook *Nederl. Jaarboeken* 1748. Uit *Mnemosyne*, Stuk IV, bl. 226 (Dordrecht 1817) in het leven van G. KUIPERS, den vader, blijkt dat deze na het overlijden van den schranderen A. MARCEL, wiens bekwaamheden en onafhankelijk karakter hij zeer waardeerde, overgehaald werd om hem in het geven van voorlezingen over de natuurkunde op te volgen. V. D. N.

Digitized by Google

[W. geeft alleen op, dat A. MARCEL schrijver was van het bovengenoemde werk: *Bol- en Holmeter voor Verrekijkers*, Dordr. 1768, in 8º., vermeld in ARRENBERGS *Naamregister*, en verwijst insgelijks naar *Mnemosyne*.]

Muzijkinstrument van Hollandsche vinding (III.; bl. 160, Vr. 166). Als zoodanig is mij bekend het *Achordion* of de *snaarlooze Piano*, een muzijkinstrument uitgevonden door den Heer J. C. VAN OECKELEN JR., destijds woonachtig te *Breda*, later, en—zoo ik mij niet bedrieg—nog, te *Batavia*. Het gelijkt uiterlijk geheel en al naar een staande piano, hebbende 6 octaaf van lage F tot super F, en wordt, even als deze, alleen door de vingers, zonder eenig bijkomend hulpmiddel van buiten, bespeeld. Op de piano vermindert ieder aangeslagen geluid terstond in kracht, en bestaat alleen in den weerklank; — op het achordion integendeel kan men hetzelfde geluid in zijne volle kracht aanhouden, zoo als bij een gewoon orgel plaats heeft. Zie *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1832, Nº. 22, en *Bredasche Courant*, 1831, Nº. 81.

Dezelfde heer is de uitvinder en vervaardiger van een *Androïde klarinettist* of automaat, welke onderscheidene stukken op de klarinet uitvoerde, en zoo geheel in gelaat en houding naar een mensch geleek, dat het niet zelden gebeurde, als hij na gespeeld te hebben zijn kompliment maakte, of een der aanschouwers gaf hem, in verrukking over het gehoorde, zijnen wedergroet.

In den *Schiedamschen Almanak* voor 1839 treft men eene afbeelding van dien automaat aan, met eenige dichtregelen van den Heer J. F. WAP, welke, thans woonachtig te *Utrecht*, zich zeker wel in staat bevindt nadere berigten omtrent den Heer VAN OECKELEN en diens uitvindingen mede te deelen. De bedoelde dichtregelen luidden:

Hier wordt PROMETHEUS' vond, van 't fabelkleed ontdaan,
In werklijkheid gebragt door 't Neêrlandsch kunstvermogen;
Het onbezielde leeft, neemt toon en geestdrift aan,
Verteedert, boeit, verrukt en houdt ons opgetogen.
Heb, Kunstnaar, driewerf dank voor 't geen uw hand volwrocht;
Uw schepping wint den prijs op wat ooit vreemdling toonde:
Ô, Dat dan 't vaderland uw werk erkennen mogt,
En, daar 't u lauwren bood, zich-zelf den schedel kroonde!

A. J. VAN DER AA.

Staart over schoêr (III.; bl. 160, Vr. 168). *Schoer* is een *vlaag* in de taal der ouden (TUINMAN). Zij zeiden: een *donre scuro*, *ren scur*, *hagal scur*, *scurawind* voor: *donder-*, *regen-*, *hagel-*, *windvlaag* of *bui* (*). Zou *schoer*, nog in *Gelderland* gebruikelijk, ook verkort zijn van *schover*, *schuiver*? Men zegt: het *schoverzeil*, van *schof*, *schoven*, *schaffen*. *Schof* of *schoft* (ook *schouder*) is verkort van *schafte* of *schaf-*, *schoftijd*, dewijl de arbeiders alsdan hun arbeid staken om te *schaften*. *Schof* is ook het zwerk als er drift in is, van *schuiven*, *voorbij drijven*. Zoo zegt men: *het schof drijft*.

Staart over schoer zou ook kunnen beteekenen: *men moet het zoo naauw niet nemen*.

P. E. VAN DER ZEE.

(*) *Schauer* beteekent in het Hoogduitsch ook nog *regenbui*. *Aanm. v. h. Bestuur.*

Boffen (III.; bl. 160, Vr. 169). In de vraag komt aan het slot voor: »Is er eenig verband met ons tegenwoordig *boffen*, *gelukkig zijn in het spel*?" Ik herinner mij niet dit zoo te hebben opgegeven: want als zoodanig is mij het woord *boffen* bij het spel niet bekend, maar wel het woord *bluffen* bij het damspel.

Zeker artikel in de *Beemster Keuren* luidt aldus:

»Alsoo tot kennis van de Heeren Bailljuw ende Hooge-Heemraden gekomen is, dat dagelijks onder de Ingesetenen word gedisputeerd, ende ook voor den Geregte questien gemoveerd, aangaande het Boffen of afgaan van Koopmanschappen, in Herbergen gemaakt, soo ist: dat de voorgemelde Heeren, omme vordere questien voor te komen, hebben verklaard ende gestatueerd, gelijk zij verklaren ende statueren mids desen; dat van alle koopmanschappen in Herbergen ofte dronken gelaagen gemaakt, sal mogen werden geboft of afgegaan, mids dat het geschiede des anderen daags voor twaalff uuren, ende dat daar van de insinuatie met twee getuygen werd gedaan aan de Party, soo hij voor handen is, ende soo niet, in de Herberge aan den Huys-waard; behoudelijk, dat den boffer ofte afganger 't gelag (soo daar eenig op de Koopmanschap is gevallen), gehouden zal zijn te betalen". J. BOUMAN.

Boffen. Betreffende de verouderde beteekenis van deze spreekwijs, zegt WEILAND op het woord *boffen*, dat zij behoort tot het bij KILIAEN voorkomende *Boffen*, »a contractu resilire, of poenitere contractus", dat geen overeenkomst kan hebben met het aan de kaak stellen, maar het verbreken van of niet gestand doen van een koop beteekent. WEILAND noemt het een klanknabootsend woord. *Boffen* wordt dan ook nog gebezigd in den zin van werpen, waarbij zoodanig geluid wordt veroorzaakt. Het door BOUMAN genoemde gebruik schijnt hem niet voorgekomen te zijn.

V. D. N.

(P. E. VAN DER ZEE doet opmerken, dat *boffen* beteekent iets nederwerpen, zoodat het een dof geluid maakt. Hij zegt: „het is zuivere klanknabootsing van *bab*, *bob*, dat iets hoorbaars aanduidt, overeenkomende met *pif*, *puff*, *paf*".]

Om zeep; *appelflaauwte*; *over zijn thee*; *buiten westen* (III; bl. 160, Vr. 170). *Hij is om zeep*:

Digitized by Google

hiermede wordt te kennen gegeven: hij is dood, gestorven. Ik hoorde daarvan eens deze mondelinge verklaring, die ik meen dat ook elders gedrukt voorkomt. Dit spreekwoordelijk gezegde ontleent zijnen oorsprong uit den Levantschen zeephandel. Dewijl velen, welke in persoon den handel op de *Levant* dreven, om aldaar *zeep* op te koopen, het vaderland niet wederzagen, door de vermoeijenis van reis en klimaat bezweken, zoo zeide men van iemand die gestorven was: *hij is om zeep*, d.i.: hij komt niet weer.

Misschien zal deze of eene soortgelijke verklaring wel aan DE NAVORSCHER worden ingezonden, met opgave waar die zeepverklaring gedrukt staat. — Ik ben dus in de voorbaat met te zeggen, dat zij niet deugt, uit de lucht gegrepen is, omdat men de *zeep*, groene of Levantsche, niet goed bekeken heeft. Men sla eens op het groote magazijn van den reuzengeleerde GRIMM, *Deutsche Mythologie*, op het woord *sepa*, *separ*, *zëpar*, en men zal ongetwijfeld genegen zijn om de Levantsche zeep aan zijne waschvrouw over te laten. Ik bezit niet meer de 1ste editie van dat werk, in het *Westland* door mij gebruikt, maar meen dat men op bl. 668, bij de woorden *dauthuis*, *tôd*, enz. (ons *dood*) en de woorden *leik*, *leiche*, enz. (ons *lijk*) ook *sepa*, *zëpar* zal verklaard vinden eenvoudig door *dood*, *gestorven*. *Hunsl jah sáup*, Oud-Hoogd. *Zëpar* vind ik ook elders in den zin van *slagtoffer* (*hostia*, *victima*), en dit kan almede bijdragen tot verklaring van *om zeep*. Ik acht althans het Oud-Hoogd. eene betere bron om daar den oorsprong dier uitdrukking te zoeken, dan in de *Levant*, tenzij men aan de Zwarte zee in het *Moeso-Gothisch* rondzoeke.

D. BUDDINGH'.

[Over de uitdrukking *om zeep* verwijzen V. D. N., P. E. VAN DER ZEE en DAVID naar TUINMAN'S *Nederd. Spreekw.*, Dl. II, bl. 266, welke er niet geheel vreemd van is, aan haar die verklaring te geven, welke, en naar ons inzien teregt, door den Heer BUDDINGH' als belagchelijk is verworpen. Hetzelfde lot vreezen wij voor de anecdote van zekeren potsenmaker, en die wij daarom maar ongebruikt ter zijde zullen leggen, ofschoon de Heer VAN DER ZEE er zijn geloof op grondt, dat *om zeep zijn* juist niet beteekent: *hij is dood*, maar: *hij is op den loop*, *hij heeft zich weggepakt*, *hij is gaan schuiven*. P. N. houdt *om zeep* voor het praeteritum van *zijpen*, druipen, dus *gedropen*. Zoo lang deze Navorscher niet verklaard heeft wat *Popel-* of *Pappelflaauwte* is, zal zijne verklaring van *Appelflaauwte*, hetwelk hij als eene verbastering van dat woord beschouwt, wel onverstaanbaar blijven. P. E. VAN DER ZEE geeft behoorlijk op, wat men onder *Appelflaauwte* verstaat, hetgeen trouwens algemeen bekend is, maar niet den oorsprong dezer uitdrukking, waarom het toch eigenlijk te doen is. *Over zijn thee zijn* beteekent, volgens dienzelfden Heer, „dronken zijn. Dat wil zeggen: het is te laat om thee te drinken; hij heeft al koude thee genoeg gehad". Gelukkig sterveling, wien het gebruik van het druivennat nimmer de waarde van een kop thee deed ondervinden! — P. N. houdt „*over zijn thee*, thea herba, waarschijnlijk voor collectivum voor alle verdoovend of benevelend kruid" (?). — V. D. N. deelt TUINMAN'S gissing mede over den oorsprong der zegswijze *buiten westen*. Zoo ook P. E VAN DER ZEE, welke ons tevens daaromtrent naar de werken van SPREKGER VAN EYK, P. WEILAND en BRENDER A BRANDIS verwijst, zonder echter de titels er van op te geven.]

De Keezen (III.; bl. 160, Vr. 172). Ik bezit een gedrukt gedicht, zonder den naam des schrijvers of de plaats waar het uitgegeven is. Het voert ten titel: *Den scheldnaam van „Kees" door de Patriotten tot een' eernaam aangenomen*. Het bevat dertien coupletten, ieder van zes regels, waarvan het eerste aldus luidt:

„Werd ooit een volk, om heldendaaden,
Met eerenaamen overladen,
Vereerd, en naar hun deugd beloond;
Gewis, het zijn de Patriotten;
Een sterling moog' daarmeê spotten,
Zij worden naar waardij gekroond".

PS. Indien het der moeite waardig is, het vers in zijn geheel in DE NAVORSCHER op te nemen, ben ik bereid het mede te deelen.

HENRY.

[Dit is kennelijk iets anders dan het heldendicht in drie zangen, *de Keezen* genaamd, waarop de vraag van R. D. L. betrekking heeft.]

Maria Heyns (III; bl. 160, Vr. 173). Levensbijzonderheden van deze geleerde vrouw zijn mij niet bekend. Over haar werk zie men de *Beknopte Geschiedenis der Nederl. Letterkunde* van Prof. SIEGENBEEK, bl. 209, die ook omtrent haar niets wist mede te deelen. Genoemde Hoogleeraar maakt echter opmerkzaam op hetgeen uit de opdragt van haar werk (*Bloemhof der doorluchtige voorbeelden*) aan de toen vermaarde SYBILLA VAN GRIETHUIZEN blijkt, namelijk dat zij te *Schoonhoven* woonde, en de vorming van haren stijl eeniglijk aan het lezen van VONDEL'S schriften te danken had, zonder daarin van iemand onderrigt te hebben bekomen: eene bijzonderheid, welke verbiedt haar voor eene dochter van PIETER en zuster van ZACHARIAS HEYNS, beide dichters, te houden.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Maria Heyns. Van haar schijnt weinig meer bekend te zijn, dan dat zij de schrijfster was van den genoemden *Bloemhof*, waarover zij door COLLOT D'ESCURY in *Holland's Roem* wordt geprezen, welke overigens geene bijzonderheden haar betreffende vermeldt. Volgens de onderteekening van den brief, waarmede zij haar werk aan SYBILLE VAN GRIETHUYSEN toezond, gedagteekend 28 Aug. 1647, schijnt zij toenmaals te *Schoonhoven* verblijf gehouden te hebben. Dat zij ook de dichtkunst beoefende en daarin niet ongelukkig slaagde, ook daarvan geeft haar werk de blijken; van hare verwantschap met anderen van dien naam, komt niets voor. V. D. N.

Maria Heyns. Nopens deze vrouw kan men eenige berigten vinden in het *Vervolg op het Woordenboek van* WITSEN GEYSBEEK, op het

Digitized by Google

woord, en in COLLOT D'ESCURY, *Holland's Roem in Kunsten en Wetenschappen*, Dl. IV, St. I. A, bl. 320—323. A. J. VAN DER AA.

Mr. Lowys Tuck en Petrus Lambertus (III.; bl. 162, Vr. LXXXIII). Ik heb uit de stedelijke registers bevonden, dat PETRUS LAMBERTUS te *Londen* geboren is, en aan de Leydsche Hoogeschool heeft gestudeerd, alwaar hij in 1581 woonde bij jufvr. BARTEL uit *Antwerpen*, en in 1582 bij Prof. SNELLIUS. Zijn naam is in 1582 doorgehaald, ten blijke dat hij in dat jaar de stad heeft verlaten, en dus toen niet meer in de termen viel om vrijdom van bier- en wijnaccijns te genieten.

Te *Leyden* is het volgende huwelijk voltrokken: »23 Mei 1607. Ds. JOACHIMUS LAMBERTI (zoon van LAMBERT ADRIAENS) uit Leeuwaerden; met GEERTRUYT VAN DER WILDE, WILLEMSDR., vergeseld met WILLEM SYMONS VAN DER WILDE haer vader, en ANNETGE HENDRIX haer schoonsuster".

.. ELSEVIER.

[Wij blijven de aandacht onzer medewerkers op de vraag van den Heer VAN DALE vestigen, als die met dit berigt des Heeren .. ELSEVIER nog maar eene zeer gedeeltelijke beantwoording verkregen heeft.]

Klotaris IV, Childerik III (III.; bl. 162, Vr. LXXXIV). KLOTARIS IV was, naar het gevoelen van ANQUETIL, *Histoire de France*, T. I, p. 267, afstammeling van DIEDERIK III (I), die van 675—690 regeerde, twee zonen naliet, KLOVIS III en CHILDEBERT I, en volgens sommige schrijvers nog eenen derden, wiens zoon, KLOTARIS genaamd, dezelfde is welke in de vraag bedoeld wordt.

Was CHILDERIK III de zoon van CHILDERIK II, en in hoeverre is het met de waarheid overeenkomstig, dat CHILPERIK II de vader was van CHILDERIK III? Het eerste is onmogelijk, daar CHILDERIK II door zekeren BODILLON in 673 vermoord werd, en CHILDERIK III 18 (?) jaren oud omstreeks 750 overleed. ANQUETIL zegt, dat deze CHILDERIK voorzeker van koninklijken bloede was, maar dat het onzeker is, wien hij tot vader gehad heeft. Waarschijnlijk was hij, volgens dien schrijver, de zoon van DIEDERIK of THIERRY, DE CHELLES bijgenaamd, naar de abtdij in welke hij was opgevoed. BOUILLET en MORÉRI echter houden hem niet voor den zoon van dezen DIEDERIK IV (II), maar van CHILPERIK II. Is dit waar, dan is de onnaauwkeurigheid in het *Woordenboek der Zamenleving* te verhelpen door in plaats van *zoon*, *kleinzoon* te lezen. Immers CHILPERIK II, die in een klooster onder den naam van DANIËL werd opgevoed, was de zoon van CHILDERIK II. ANQUETIL evenwel zegt dat CHILPERIK II kinderloos is overleden. C. A. C.

[L. D. R. vindt op de geslachtslijst der Fransche Koningen van den Merovingischen stam bij VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.*, Dl. I, bl. 247, alsmede bij PETAVIUS, *Ration. tempor*, Amst 1745, p. 383, 389, 639, CHILPERIK II als vader van CHILDERIK III vermeld.]

Keizer Karel V Protestantsch overleden (III.; bl. 162, Vr. LXXXV). De vraag of KAREL V Protestantsch overleden is zal ..R. E. volkomen beantwoord vinden bij MIGNET, *Charles V, son abdication, sa retraite, son séjour et sa mort au monastère Hiéronymite de Yuste*, ook geplaatst in het *Journal des Savants*, 1852 et 1853. THEODORIK.

Van Bergen, de turfschipper van Breda (III; bl. 162, Vr. LXXXVII). Het mag eenige bevreemding baren, dat ook WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, Dl. VIII, bl. 311, dien schipper noemt ADRIAAN JANSZOON VAN BERGEN, aangezien hij de *Resol. van Holland* aanhaalt. Immers luidt de *Resolutie* van den 16den Maart 1590, bl. 308, welker geheele inhoud belangrijk is, aldus:

»De Staten enz. gehoort hebbende 't versoeck van sijn Ex. ten eynde den schipper genaemt ADRIAEN ADRIAENSZ. VAN BERGEN, en sijn twee neven WILLEM JACOBSZ. VAN BERGEN en ADRIAEN JOOSTEN VAN BERGEN, goede recompense toegeleyt soude mogen werden voor de getrouwigheyt ende goede diensten by hen bewesen int ontdecken ende aenvaerden, mitsgaders het uytvoeren van den aenslagh op de stadt *Breda* met een schip met soldaten ende turff ghcladen, in aensieninge den voorn. schipper den aenslagh op Geertruydenbergh A°. 1573 mede hadde helpen vorderen, hebben voor haerl. advis verstaen ende goet gevonden, in de vergadering van de Staten Generael inghebracht ende verklaert te werden, dat den voorn. schipper van wegen de Generaliteyt jaerlycx geduyrende sijn leven tot een pensioen behoort te volgen de somme van 300 ponden van xl grooten en d'andere twee elcx 150 ponden, ende denselven schipper aen gereede penningen genieten sal 400 ponden, ende d'andere elcx 200 ponden, ende aengaende de soldaten die in 't turfschip zijn geweest, dat voor advis in de vergadering van de Staten Generael verclaert sal werden, dat een medaille daertoe geconcipieert, gemaeckt ende soo veel goude penningen daermede geslagen sullen werden, als 't getal van de soldaten die in 't schip zijn geweest, genomen op 70 hoofden, ende dat de penningen elcx sal zijn van 15 guldens, en dat oock elcken soldaet zijn soldie sal werden verhooght tot een recompense".

In margine staat nog gedrukt:

»Den 19 Maert 1590 is geresolveert enz. den schipper noch 100 guldens gereedt en 1000 ponden op de contributien van *Brabant* toegevoecht sullen werden. Ende dat de sol-

Digitized by Google

daten in het turfschip geweest zijnde elcx een medaille van 25 gulden sal werden gelevert tot een eeuwige memorie, en dat elck twee maenden betalinge gedaen sal werden, boven de twee maenden die deselve soldaten van die van *Breda* mede behooren te ontfangen".

Ten opzigte der verrassing van *Breda* leest men nog in die *Resolutiën*, 5 Maart 1590, bl. 280, het volgende:

»Hebben de Gecommitteerde Raden voorn. verstaen uyt het rapport van Capiteyn BRUGES, dat saturdagh lestleden, den 3 Maert binnen het huys van *Breda* door de *Speye* ingekomen was na noen ten twee uyren, een turfpont met omtrent 60 hoofden van Capiteyn HARENGIERE voorn.; des nachts ten twee uyren deselve wachten op den voorn. Huyse ommegebraght ende daerna d'andere op den voorn. Huyse gevanckelyck ghenomen ende voorts nadat het guarnisoen uyt de stadt vertrocken was, sonder eenige resistentie, sterck 6 comp. knechten ende 1 cornet Ruyteren, die van de stadt op de noen daeraen met sijn Ex. als voren waren geaccordeert doordien deselve geen wapenen tegens syn Ex. begeerden te gebruycken, enz. hebben voorts op 't schrijven van syn Ex. Capiteyn BRUGES voor syn voorn. diensten ende advertentie toegevoegt de somme van 200 ponden".

In de *Nederlandsche Geschiedzangen* van den Heer VAN VLOTEN, 1852, tweede bundel, bl. 310, leest men nog deze bijzonderheid:

„Graef MAURITS met een kloek verstant,
Een jonge vorst vroom en vaillant,
Heeft dit feyt wel begonnen,
Door goeden raet, hem aenghedient
Van een turfschipper als goet vrient,
Van WILLEM JACOBSZ, versonnen,
Die 't vaderlandt was toe ghedaen".

En verder:

„De schiltwacht die riep, half verbaest:
Is daer volck by u dat soo raest?
Zy hadden sulcx propoosten.
Den jongman sprack, sonder vertreck:
Ick moet pompen, het schip is leck,
Hij hiet ADRIAEN JOOSTEN".

Ik geloof dat nu de namen der drie VAN BERGENS genoegzaam zijn opgehelderd. In eenen *Staat van Oorlog* van 1621 komt het pensioen voor van WILLEM VAN BERGEN, schipper van *Breda*, à 150 £; zoodat toen waarschijnlijk de twee anderen overleden waren.

In een werkje van den Heer VAN WIJK ROELANDSZ (?), naar ik meen, *Merkwaardigheden uit de geschiedenis van het Vaderland* getiteld, herinner ik mij gelezen te hebben, dat het portret van A. A. VAN BERGEN en diens vrouw nog te *Breda* aanwezig is.

.. ELSEVIER.

[A. A. A. zijn wij insgelijks een afschrift van de bovengenoemde Resolutie der Staten van *Holland*, 16 Maart 1590, verschuldigd, benevens deze bijvoeging:

„Staten Generael 24 Maert 1590,
Geresolveert enz.

Voor de 76 soldaten 3000 £, wesende wat meer als 2 maenden gaige,	iij^m £.
76 medailles, 't stuk tot 24 £,	xviij^c xxiiij £.
Den principalen schipper xij^c £ aen gelde, nemende 't derde paert gereet tot laste van de provintien,	iiij^c £.
Den twee jonge schipperen boven de twee honderd ponden elcx van hen, tot laste van de provintien toegevueght, noch iij^c £ afgetogen den principalen schipper mede tot laste van de provintien, comt te zamen	vij^c £.
Den derden schipper	c £.
Su^{ma} v^m ix^{c}xxiiij £".	

LEGENDO ET SCRIBENDO en THEODORIK zullen, na het lezen van het bovenstaande, gemakkelijk begrijpen, dat de mededeeling hunner ingezondene antwoorden overbodig is.]

Trigonale Cabbale; *Kees Gerges*; *de Elysesche Velden in Frankrijk* (III.; bl. 193, Vr. LXXXVIII). De getallen in de vraag vermeld worden afgeleid uit de algemeene formule der driehoekige of trigonaal-getallen, zijnde $\frac{1}{2}$ n (n + 1). Hierin achtervolgens n = 1, 2, 3, 4, enz. overbrengende, verkrijgt men eene reeks der driehoekige getallen, waarvan de sommering ook haar nut heeft bij de driehoekige kogelstapeling.

In de boekerij van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te *Leyden* bevindt zich een werk, getiteld: *République des Champs Elysées, ou Monde Ancien, dans lequel on démontre principalement, que les Champs Élysées et l'enfer des Anciens sont le nom d'une ancienne République d'hommes justes et religieux, située à l'extrémité septentionale de la Gaule, et surtout dans les îles du Bas-Rhin etc. .... et que les poëtes* HOMÈRE *et* HÉSIODE *sont originaires de la Belgique. Ouvrage posthume de* Mr. CHARLES JOSEPH DE GRAVE, *ancien Conseiller du Conseil en Flandres*, Gand 1806, 3 Tom. in 8°.

Eene voltallige verzameling van de *Vaderl. Letteroefeningen* bevindt zich op THYSIUS' Bibliotheek te *Leyden*. In het Iste Deel, a°. 1810, bl. 435, wordt de uitgave vermeld van: *Prognosticatie van* JOHANNES LICHTENBERG, *Karthuizer Munnik van de XVde eeuw*, met Aanmerkingen uitgegeven door A. FOKKE SZ. Te Amsterdam, bij J. VAN DER HEIJ, 1810, in gr. 8°. 15 bl.

In dat werkje heeft A. FOKKE SZ. eene voorzegging gevoegd, getrokken uit het zeldzaam voorkomend werkje: *De ondergang des Roomschen Arends*, gedrukt te Amsterdam, voor CRISPYN DE PASSE, in den jare 1642, luidende aldus:

„Wanneer den Arend zich zal aan den Lelij binden,
Dan zal men haast den val van 't welig Rome vinden.
Der Franken Koning dan zijn vleugels zoo verrekt,
Dat hij gansch Duitschland tot Beschermheer verstrekt.

Digitized by Google

De Vorsten, die in 't Noord en naar den Middag wonen,
Die zullen, tot zijn' wil, gewillig zich vertoonen.
Dus zal een ieder, met verwonderen, bezien,
Wat vreemde dingen dat in 't Duitsche Rijk geschien.
De kerken, die dus lang in dwang besloten waren,
Zijn vrij; men hoort er weer het zuivere verklaren
Van 't Heilige geloof; de Pauselijke magt
Is uit, en door Gods roê geheel tot niet gebragt.
Dan zal de Toren van Castilien ook beven,
Hier komt de kloeke Leeuw zijn heilig boek ons geven,
Nu trilt een magtig huis en waggelt tot een val,
Dan roept men heel verheugd: 't is vrede overal!"

Hiermede is echter nog niet voldaan aan de vraag, omdat KEES GERGES mij onbekend blijft. .. ELSEVIER.

Trigonale Cabbale; *Kees Gerges*; *de Elysesche velden in Frankrijk.* De reeks door den schrijver gebruikt bestaat uit de driehoekige getallen, welke men verkrijgen zal wanneer men de natuurlijke reeks der getallen, van één af tot 24, als de wortels dier trigonaalgetallen aanneemt. De reeks is dus goed. Men vindt E = 21, M = 78, Q = 136, W = 231, X = 253, Y = 276 en Z = 300.

J. H. VAN DALE.

Trigonale Cabbale; *Kees Gerges*; *de Elysesche velden in Frankrijk.* Regtstreeks kan ik het laatste gedeelte van H. JR.'s vraag niet beantwoorden; echter hoop ik dat de volgende regelen den vrager eenige inlichting zullen geven over den inhoud van DE GRAVE'S werk.

Dit werk, getiteld: *République des Champs Elysées, ou Monde Ancien*, geschreven door den Heer DE GRAVE, *ancien Conseiller du Conseil en Flandres*, 3 vol., Gand 1806, bevat allerlei zonderlingheden. Men leest daarin b. v. dat *Holland* de zetel is van het onderaardsche rijk, en *Hellevoet* de sleutel er van; de Zeeuwsche eilanden heeten *Insulae Fortunatae*; *Schouwen* het eiland van CIRCE; ULYSSES is de stichter van *Vlissingen*; HOMERUS zoude in *St. Omer* geboren zijn, terwijl PLUTO zijnen naam van ons *bloed* zoude erlangd hebben, enz.

(Ontleend aan D'ESCURY'S *Holland's Roem in Kunsten en Wetenschappen*, Dl. IV, Stuk I, Aant. en Bijl. 8 en 9, alwaar men meer letterkundige curiositeiten kan vinden).

Of DE GRAVE'S werk zeldzaam is, is mij onbekend. Een groot jaar geleden is het nog op eene boekverkooping te *Amsterdam* voorgekomen. C. A. C.

[Onze medewerkers P.H.T., C.&A., Z.W.v.S. en Σ. hebben ons allen naar het boven aangehaalde werk van DE GRAVE verwezen. De eerste (P. H. T.) die den titel even als boven heeft afgeschreven, noemt het werk „vol vreemde combinatiën, ongewone derivatiën en paradoxe stellingen, doch met geleerdheid en kennis van zaken, in een aangenamen stijl geschreven". C. & A. en Σ. melden mede, hoe DE GRAVE de omzwervingen van ULYSSES naar zijn vaderland heeft verplaatst; hoe hij *Vlissingen* van ULYSSES (*Ulyssingen*) afleidt, *Zierikzee* van CIRCÉ, (*Cirksé*) enz. — Z. W. v. S. biedt den Navorscher H. JR, en allen anderen die in dit werk belang stellen, en het nog niet van een ander ontvangen hebben, het te leen of voor eenen matigen prijs te koop aan, en zulks door middel van het Bestuur van dit Tijdschrift. — H. VAN BOLLEMA eindelijk, die ons een antwoord op *Trigionale Cabbale* zond, verwijzen wij naar het bovenstaande antwoord van .. ELSEVIER.]

———

St. Graals beker en tempel te Monsalvar (III.; bl. 164, Vr. XCII). De aanmerking van het Bestuur van DE NAVORSCHER op de vraag van Φιλος πόνου, komt mij voor juist te zijn, in zooverre namelijk *St. Graal* eene oneigenlijke benaming is van de gewijde schaal of schotel, welke daarmede wordt bedoeld. Maar wanneer men verder gemeend heeft, dat dit gewijde kleinood in de burgt *Montsalvage* aan de Tempelridders of Tempelieren is toevertrouwd geweest, zoo als daar verder wordt gezegd, dan meen ik dit laatste te moeten betwijfelen, indien men althans onder Tempelieren de orde verstaan wil, die in 1312 werd vernietigd.

De burgt of tempel *Montsalvage* zou, naar luid der legende, in *Gallië*, naar het model van SALOMO'S tempel te *Jeruzalem* gebouwd zijn.

De ridderlijke priesterschaar, welke als eene eerewacht met de bewaring en de verdediging van dat heiligdom en van de daarin nedergelegde *Graal* belast was, wordt in de Fransche werken, welke over dit punt handelen, *l'ordre des Chevaliers du Graal*, *ou Templistes*, niet *Templiers*, genoemd; terwijl ook de Duitsche schrijvers in denzelfden zin spreken van *Templeisen*, en niet van *Templer* of *Tempelherren*.

De zoogenaamde tempel, waarvan de bekende Tempelheeren hunnen naam ontleenden, was gelegen in *Jeruzalem*, en maakte een gedeelte uit van het paleis van Koning BOUDEWIJN II, hetwelk in de nabijheid van de kerk van het H. Graf, ter plaatse waar voorheen de tempel van SALOMO zou hebben gestaan, gebouwd was, en waar het eerste huis hunner orde verrees.

Nergens vind ik het doel, waarom de orde der Tempelheeren of Tempelridders werd ingesteld, met de *Graal* in eenig verband gebragt, en ik zou alzoo op goede gronden durven beweren, dat het eene dwaling is, onder de Tempelieren bekleed met de bewaring der *Graal*, de leden dier orde te verstaan, welke van 1127 tot 1312 bestaan heeft.

De geschiedenis van de *Graal* was echter den Tempelheeren niet onbekend. Men leze daarover eene aanteekening in de *Geschiedenis des Vaderlands* van BILDERDIJK, Dl. III, bl. 274.

Dat de Tempelheeren voorts de leer der „gnosis" aankleefden, is bijna ontwijfelbaar. De Vrijheer VON HAMMER, in zijne *Fundgruben des Orients*, (Wien, 1810—1819, 6 Bände) voert in een opstel: *Mysterium Baphometi revela-*

Digitized by Google

tum, krachtige bewijzen aan, dat de Tempelheeren Gnostici, en wel bepaaldelijk Ofiïsten of Ofianen waren. Zie een uittreksel van de *Fundgruben des Orients*, bij BILDERDIJK, t. a. p. bl. 276 en volg. en te voren bl. 268 en volg.

De vertaling van *Graal* door *koninklijk bloed*, *bloed des Heeren*, steunt, volgens het *Conversations-Lexicon* (BROCKHAUS, 9te Auflage 1844) op eene verkeerde afleiding van de uitdrukking *San Greal* uit *sang real*.

Men zie voorts over de *Graal*: BUSCHING, *Der Heilige Graal und seine Hüter*, in *Altdeutsches Museum*, B. I, Berl. 1809; BOISSERÉE, *Uber die Beschreibung des Tempels des Heil. Gral.*, Munchen 1834; SAN MARTE, *Der Mythus vom heil. Gral*, in de *Mittheilungen des Thüring-Sächs. Vereins*, (B. III, Halle 1837). Over de orde der Tempelheeren: BILDERDIJK, *Gesch. des Vaderl.*, Dl. III, bl. 268, 276, en Bijvoegselen van den Hoogleeraar H. W. TYDEMAN, bl. 300.

Over de vernietiging van de orde der Tempelieren, bijzonder met betrekking tot ons vaderland, is eene fraaije verhandeling van den Heer Mr. S. DE WIND, in de *Mnemosyne*, Dl. XIX (VI), bl. 313—337, doch waarbij te voegen is de beoordeeling (door den Heer AB UTRECHT DRESSELHUIS) in den *Vriend des Vaderlands*, 1829, N°. VI, bl. 441—452, en mijne aanmerking, *Mnemos.*, bl. 338, en de plaats van VAN VELTHEM, aldaar bl. 424", zegt de Hoogleeraar TYDEMAN, in de Ophelderingen en Bijvoegselen op het IIIde Deel van BILDERDIJK's *Gesch. des Vaderl.*, bl. 253. Zie MOLDENHAWER, *Procesz gegen den Orden der Tempelherren, aus den Originalacten der Pabstlichen Commission in Frankreich*, Hamb. 1792; MÜNTER, *Statenbuch des Ordens der Tempelherren*, waarvan na het eerste deel (Berlijn 1794) de verdere uitgave is gestaakt, omdat de inhoud aanstootelijk was voor de vrijmetselarij; WILCKE, *Geschichte des Tempelherren Ordens*, 3 Bde, Leipz. 1826—1835, over welk werk men de gunstige leze getuigenis van den Hoogleeraar TYDEMAN, *Gesch. des Vaderl.* van BILDERDIJK, Dl. III, bl. 301; HAVEMANN, *Geschichte des Ausgangs des Tempelherren Ordens*, Stuttg. 1847.

A. A. A.

St. Graals beker en tempel te Monsalvar. Gezette navorsching van al 't geen betrekkelijk dit onderwerp in mijn bereik viel, doet mij aan eene verwantschap tusschen de Gnostici en de Tempelridders twijfelen. Er liggen zes eeuwen tusschen de laatste Gnostici en de instelling der Tempelorde (A°. 500—1119). Dat in den *Titurel* de bewakers van den *H. Graal* Tempelridders worden genoemd, is onjuist; zij heeten daarin allerwege *Templeisen*. Dat echter de tempeldienst op *Munsalvaesche* veel overeenkomst verraadt met die der Tempeliers, is even onweêrsprekelijk als dat *de Graal* oorspronkelijk met de orde niets gemeens heeft.

Daar de *Graal* bij ons zoo zelden ter sprake komt, en de zaak velen, even als mij, geheel nieuw zal zijn, acht ik het hier de plaats, de vrucht mijner aanvankelijke nasporing eenigzins omstandig, doch tevens zoo beknopt mogelijk, mede te deelen.

Tegen de dwaling, als ware onder *St. Graal* een persoon te verstaan, is het Bestuur van DE NAVORSCHER reeds opgekomen.

In het Oud-Duitsche gedicht: *de Zangstrijd op Wartburg* (A°. 1207) komt *de Graal* voor als een edele steen (smaragd), door den aartsengel MICHAEL LUCIFER uit de kroon gestooten, toen deze met 60,000 medestanders tegen den Almagtige en diens getrouwen kampte. Volgens de zuiverste *Graal-sage*, ons door WOLFRAM VON ESCHENBACH (1170—1224?) in zijn ridderdicht *Parzival* overgeleverd, werd *de Graal* van toen af door

> di neweder halp gestuonden
> dô strîten beguonden
> Lucifer unt Trinitas,

dat zijn de engelen welke gedurende den strijd onzijdig bleven, in de lucht zwevende gehouden, tot dat zij hem op hoog bevel in 't bezit stelden van TITUREL, een onvermoeiden kampioen voor het Christendom, als eersten koning of hoeder des *Graals*.

Door de engelen begeleid, bragt TITUREL het heilige kleinood over naar eene eenzame bergstreek van *Galicië* in *Spanje*, stichtte daar een prachtigen tempel op *Munsalvaesche* (den ongenaakbaren berg) afgescheiden van alle verkeer met den omtrek, en voorzag dit heiligdom met een talrijk dienend personeel van geestelijke ridders en uitgelezene vrouwen, hetwelk in het vervolg steeds met kinderen van beiderlei geslacht werd aangevuld. De bouw duurde dertig jaren, en de gedaante des tempels wordt in het uitgebreide dichtwerk: *De jongere Titurel*, zoo naauwkeurig beschreven, dat SULP. BOISSERÉE er eene bouwkundige teekening naar vervaardigde.

De *Graal* werd er vereerd als eene openbaring van het Goddelijk Wezen, zwevende in een glans van licht, van hemzelven uitstralende; hij voorzag ruimschoots ook in de ligchamelijke behoeften der ridders en reine dienaressen, en verschafte hun alle begeerde spijs en drank in overvloed. Jaarlijks, op Goeden Vrijdag, kwam een duif uit den hemel die wonderkracht vernieuwen

> uf den stein (d. i. Graal) diu bringet
> ein kleine wîze oblat,
> immer alle Karfrîtage.

Parziv. Str. 470.

Zijn aanblik verlengde het leven der zalige Graalvorsten honderden van jaren. TITUREL werd lang vóór zijn afsterven door zijn zoon FRIMUTEL, en deze door AMFORTAS vervan-

Digitized by Google

gen, wiens overtreding van een zijner pligten jegens den *Graal* (de kuischheid) eene schier ongeneeslijke kwaal ten gevolge had. Ten laatste verlost van zijn lijden door PARZIVAL, zien wij den *Graal* onder diens hoede verdwijnen, men weet niet waarheen (*Parziv.* Str. 886). Volgens den *Jungeren Titurel* van ALBR. VON SCHARFENBERG (A°.1340?) volgde de tempel den *Graal* al spoedig naar het verre Oosten, werwaarts hij in éénen nacht werd verplaatst, om er in verhoogden glans te schitteren onder het priesterschap van JOHANNES, en dan spoorloos te verdwijnen.

WOLFRAM putte, behalve uit de verloren *Kronyk van Anjou*, uit Provençaalsche bronnen, van welke hij KIÔT (GUIOT) met name noemt, als zich beroepende op FLEGETANIS van *Toledo*, een Saraceenschen schrijver, van moederszijde een Jood uit den stam van SALOMO,en »vaterhalp ein heiden" (*Parziv.*454).

In de Fransche proza-romans van veel later tijd, welke den *H. Graal* tot hoofdinhoud hebben, is hij de schotel, waaruit de Heer met zijne jongeren het laatste avondmaal gebruikte ten huize van NICODEMUS, die hem vervolgens schonk aan JOSEPH van *Arimathea*, door wien hij gebruikt werd bij 's Heilands begrafenis, om het bloed uit de wonden vloeijende op te vangen. Het verdient opmerking, dat die schotel aldaar voorkomt als een geschenk der Koningin van *Scheba* aan SALOMO, van wien FLEGETANIS een afstammeling wordt genoemd. De verbitterde Joden wierpen JOSEPH met het gewijde bekken in den kerker, waaruit hij na 42 jaren door TITUS, tijdens de belegering van *Jeruzalem*, verlost werd, en zich met den *Graal* naar *Brittannië* begaf. De *Graal* had hem in de gevangenis den tijd zoo zeer gekort, dat die 42 jaren hem slechts twee dagen hadden toegeschenen. In *Engeland* verrigtte JOSEPH door den *Graal* velerlei wonderen. Nadat het wonderwerkend kleinood »fust conservé en Angleterre danz une tour batie exprès a Corbenecy" (*Rom. Perceforest*, VI), vindt men het later in verband met de fabelachtige legenden van Koning ARTUS en de tafelronde, en in de meeste romans van dien cyclus terug.

De onderlinge verwantschap, de vertakking en zamensmelting der onderscheidene *Graal-romans* aan te duiden, zou het bestek dezer bladen te buiten gaan, weshalve ik besluit met de opgaaf der voornaamste bronnen, door mij gebruikt, en welke door geen der Navorschers zonder vrucht zullen worden geraadpleegd. Ligt maakt een hunner den *Graal* ten onderwerp van een belangrijk werk.

Bronnen: WOLFRAM VON ESCHENBACH, *herausgegeben von* KARL LACHMANN, Berl. 1833, en daarin 's dichters hoofdwerk: *Parzival*, het schoonste gedenkstuk der middeneeuwsche poëzy.

De *Parzival* is tweemaal in het Hoogduitsch vertaald. 1°. *Leben und Dichten* WOLFRAM'S VON ESCHENBACH, *von* SAN-MARTE. Magdeb. 1841. 2°. *Parzival und Titurel, Rittergedichte von* WOLFRAM VON ESCHENBACH. *Uebers. und erläutert von* Dr. K. SIMROCK. Stuttg. und Tüb. 1849.

Der Jungere Titurel, herausgegeben von K. A. HAHN. Quedlinb. und Leipz. 1842.

Die Artur-Sage u. s. w. von SAN-MARTE (A. SCHULZ). Ibid 1842.

Beiträge zur breton.- und celtisch-germ. Heldensage, von SAN-MARTE. Ibid 1847.

JOHN DUNLOP'S *Geschichte der Prosadichtungen, von* F. LIEBRECHT, Berl. 1851.

Le Roman du Saint Graal, publié pour la première fois d'après un Manuscrit de la Biblioth. Royale, par F. MICHEL, Bordeaux 1841, heb ik niet kunnen bekomen; evenmin het *Alt Deuts. Museum* van BÜSCHING, waar T. I, S. 545 ff. over *Die Pfleger des Grales* verhandeld wordt.

Nog zij aangestipt, dat bij de verovering van *Caesarea* door de Kruisvaarders (A°.1101), de *Graal* den Genuezen ten deele viel, en, volgens WACHLER, (*Vorl. über die Gesch. der Deuts. nation. Literatur*, Frankf. 1818, I, S. 65) den 26sten November 1806 door de Franschen naar *Parijs* werd vervoerd. — Eene commissie uit het Instituut onderzocht op last des Keizers het voorwerp, en verklaarde het te zijn een groen glazen vaasje of nap uit de eene of andere Constantinopolitaansche glasblazerij (*). Deze was misschien wel de *valsche Graal*, waarvan oude Kronijken gewagen, en reeds in den *Jungere Titurel* wordt melding gemaakt.

Verschooning en teregtwijzing vragende waar ik mogt hebben misgetast, moet ik een nader onderzoek aanbevelen. J. M.

Toren van Pieter Jansen te Vlissingen (III.; bl. 164, Vr. XCIV). Na vele pogingen is het mij eindelijk gelukt te weten te komen, wat de letters THVD ter zijde van den toren van PIETER JANSEN te *Vlissingen* beteekenen.

De voorlaatste eigenaar, de Heer LOUWS, welke die letters heeft doen plaatsen, heeft mij daaromtrent het volgende medegedeeld:

Dat hij, nadat men pogingen in het werk gesteld had om dien toren (welke in zijn pakhuis lag) van hem te koopen, dien heeft doen plaatsen, en wel *tegen*, en niet zoo als hij vroeger stond, *in* den gevel.

Dat hij tegen de lijst, waarin de toren gevat is, in lood heeft doen aanbrengen de wapens van *Zeeland* en *Vlissingen*, en daartusschen

(*) MILLIN, *Magas. Encyclop.*, Janv. 1807; BOSSI, *sur le vase que l'on conservait à Gênes sous le nom de sacro catino*, Turyn 1807; *Il Catino de smeraldo oriental* etc., door een Genuezer monnik, Fra GAETANO, Genua, 1727; een zeer onderhoudend boek.

de vier bovenstaande letters, welke beteekenen:

»Ter Heere (eere) Van Deze".

daarmede te kennen willende geven, dat de toren in dat huis, waar PIETER JANSEN gewoond heeft, moet blijven ter eere niet alleen van hem, maar ook van stad en land (*Vlissingen* en *Zeeland*).

Voorts acht ik het niet ongepast, hier te vermelden dat die toren, op het stadhuis te *Vlissingen* bewaard, de volgende inscriptie draagt:

„Hooch Loffelicke Prins Keysers Bloet van Nasov.
Winder van 's Hertogenbosch 's lants voorstander Getrov.
Beschermer van Godts Kerck Dwynger van tweelig Spaengie
Boven Dit Spidts Gebov. Staet Tower eer Oraingie
Oraingie Tower Eer Die Nimmermeer Vergaet.
Ist Dat D'Oraingie Vlagh op Vlissings Toren staet.
Vlissingh Oraingie Leeft Want D'achbaer Magistraten
Groeyt Oraingie Int Hert Soo Doet Oock D'Ondersate
Als Wt 's Hertogenbosch Mest Rvymen Den Vyandt
Een Vlissings Borger Cloeck Nam Een Vremt Stoc By d'hant.
PIETER JANSEN Genaemt Heeft Een Vaendel Gedragen
Op den Toren Gestelt Daert Die Vyanden Sagen
Oraingie Streeft en Sweeft op 't Krvys Boven den Haen
't Welck Men twee Maenden Lanck Daer Naer Noch Heeft Sien Staen".

Het bovenstaande is letterlijk overgenomen. L. *te V.*

De Staatkunde van het Kerkezakje; *Ds. Munnikemolen* (III.; bl. 164, Vr. XCV). JOHANNES MUNNIKEMOLEN, eerst Predikant te *Edam*, werd in 1745 te *'s Hage* beroepen in de plaats van JOHANNES WITTEBOL. Daar nu het bewuste versje het datum draagt van Februarij 1746, zal het aan den vrager duidelijk worden, waar het gecollecteerd werd. Men verwarre hem niet met zijnen broeder ADRIANUS MUNNIKEMOLEN, die mede Predikant was te *Edam*, maar later naar *Leyden* vertrok. Zie SCHOTEL, *Kerkelijk Dordrecht*, Dl. II, bl. 312. LEGENDO ET SCRIBENDO.

De Staatkunde van het Kerkezakje; *Ds. Munnikemolen*. JOH. MUNNIKEMOLEN was in 1746 Predikant bij de Hervormden te *'s Gravenhage*, waar hij stierf in 1795. Bij *de Staatkunde van het Kerkezakje*, herinnerde ik mij het volgende uit de *Gedenkschriften van* ALEXANDER VAN DE CAPELLEN, Heer van *Aartsbergen*, Dl. I, bl. 261: »Gevonden (1624) door den Custer in de kerke van Aerhem een papier, daer op een hooft met de schrift daer om heen: »MARQUET is een verrader van 't landt". Onder stond een galghe met een man daer aen". — Niet malsch!

MARQUET is buiten twijfel DANIËL DE HARTAING, Heer van *Marquette*, wiens krijgsbedrijven bij den inval van Graaf VAN DEN BERGH in de *Veluwe*, a°. 1624, niet geroemd worden. J. C. K.

De Staatkunde van het Kerkezakje; *Ds. Munnikemolen*. JOHANNES MUNNEKEMOLEN (niet MUNNIKEMOLEN) is Predikant geweest te *'s Gravenhage*, van 6 Junij 1745 tot op zijn overlijden, 21 April 1795. Zijn portret is ons door HOUBRAKEN gegeven en uitgekomen ten jare 1756. B.

De Staatkunde van het Kerkezakje; *Ds. Munnikemolen*. JOANNES MUNNIKEMOLEN, geboren in 1714, werd beroepen als Predikant te *Aalsmeer* in 1736, te *Edam* ten jare 1741 en te *'s Gravenhage* in 1745, blijkens het onderschrift van zijn folio-portret, in 1756 allerkeurigst door J. HOUBRAKEN naar A. SCHOUMAN gesneden. C. W. BRUINVIS.

De Staatkunde van het Kerkezakje; *Ds. Munnikemolen*. In mijne verzameling is een fraai portret, door J. HOUBRAKEN gesneden naar de schilderij van A. SCHOUMAN, in groot folio, waaronder staat: »JOANNES MUNNEKEMOLEN, Predicant te *Aelsmeer* 1736, te *Edam* 1741, en in *'s Gravenhagen* 1745, Aetatis XLII". C. KRAMM.

[Ook P. FRET en E. A. P. hebben antwoorden ingezonden; de eerste verwijst ons aangaande de twee Predikanten van dien naam naar het *Kerkelijk Register* van J. H. BRANS, en de laatste noemt ons die beide Predikanten.]

Mr. A. S. Abbema; *Yde of Ede Abbema* (III.; bl. 164, Vr. XCVI). In mijne verzameling van Friesche familiewapens vind ik het wapen van ABBEMA in vieren gedeeld; boven 1°. een halve arend, 2°. eene lelie; beneden 3°. een staande leeuw, 4°. een eikel; de kleuren onbekend. Of nu dit wapen ook door YDE ABBEMA gevoerd werd, en of deze een der voorouders van A. S. ABBEMA geweest is, weet ik niet. H. VAN ROLLEMA.

[Ook omtrent A. S. ABBEMA's nagelatene werken ontvangt de vrager CARLO hier geenerlei bescheid.]

Memento Mori (III.; bl. 165, Vr. XCVII). In: *Alle de Wercken soo in de Medicyne als Chirurgie* van Dr. JOHAN VAN BEVERWIJCK, komt in den *Lof der Medecine* op bl. 6 het door den Heer NIEUWENHUIJZEN medegedeelde vers voor, als eene overzetting van den »eerweerdigen en welgeleerden Ds. JACOBUS LYDIUS", naar OVIDIUS. J. H. Jz. Jr.

[S. v. W. meent deze dichtregels in een der werken van JACOB CATS gevonden te hebben.]

Prentteekeningen(*) (III.; bl. 164, Vr. XCVIII). Tot de verzameling van stukken, waaronder de koperen platen die betrekking hebben op de uitvinding van C. PLOOS VAN AMSTEL, J. C. ZN,

(*) Men verschoone goedgunstig de dwaling, die aan C. KRAMM's artikel over dit onderwerp verkeerdelijk reeds eene plaats heeft ingeruimd in ons vorig nummer, bl. 111.

Digitized by Google

om geschriften en handteekeningen op papier over te brengen, behoort een gedrukt blaadje, zijnde een getuigschrift, door Burgemeesteren van *Amsterdam* en de Maatschappij der Wetenschappen te *Haarlem* den 8sten October 1768 gegeven aan C. PLOOS VAN AMSTEL, J. CZN., wegens zijne »uitvinding van printdrukken", in hetwelk gezegd wordt »dat hij, bekend door zijn uitgegeeven Printwerk, waarvan iedere Print de oorspronkelijke Teekening, naar dewelke zij gedrukt is, in haare juiste grootte met alle haare kleuren, verbeeldt, heeft te kennen gegeven, dat hij de Figuuren in zijne Plaaten brengt, noch door een Graveerijzer, noch door een Etsnaald, noch door een Pontsoen, maar alleenlijk door zekere grondvernissen, poeders en vogten; dat hij de kleuren in zijne Printen geenszins afzet, maar alle, tot haare volkomenheid toe, op eene pers drukt, en dat niet met waterverf, maar met olieverf; dat hij deze zijne uitvinding van veel belang rekent, niet alleen omdat hij dus aan alle de kleuren zijner Printen eene bestendige duurzaamheid geeft, maar ook *veel naauwkeuriger*, *dan iemand tot nog toe gedaan heeft*, het eelste der Teekeningen, met alle haare kleuren en evenredigheden kan uitdrukken; dat hij om die reden wenscht, dat de kunstenaars de waarheid van dit zijn zeggen mogen bekragtigd zien door onwraakbare getuigenissen; en uit dien hoofde heeft verzocht tot ooggetuige van zijne behandeling dezer kunst, om hem daarvan een getuigschrift te geven, enz. — zoo hebben wij als", enz. »en verklaren bij deze dat wij, ten gemelden einde heden ons gezamentlijk hebben vervoegd ten zijnen huize en daar gezien hebben, dat hij alleenlijk door zekere Grondvernissen, Poeders en Vogten, de juiste Figuur eener teekening in een Plaat gebragt, en met eene andere dergelijke Plaat op zijne Pers, eene Print met olieverf gedrukt heeft naar eene andere teekening, welke daarin met alle hare kleuren en evenredigheden op het naauwkeurigste verbeeld was, waardoor ons de waarheid van het bericht zijner kunst ten volle gebleken is". Hieruit volgt alzoo, dat de uitvinding van PLOOS eene *verbeterde* kunst betreft; dat hij van zijne daarop toegepaste behandeling geen geheim maakte; en dat zijn geheim, indien het dien naam kon dragen, geheel moet gezocht worden in de grondstoffen door hem gebezigd. Met deze opgave hoop ik een gedeelte der vraag van T. v. T. beantwoord te hebben, terwijl ik wensch dat het overige door anderen zal worden geleverd, als ik zie dat bereids door den Heer C. KRAMM gedaan is, NAV. IV.; bl. 111, 112.

V. D. N.

Godgeleerde Tijdschriften (?) *in de XVIde eeuw* (III.; bl. 165, Vr. XCIX). Hoe kan men bij het zien der aldaar genoemde boekjes aan tijdschriften denken? Niet in het minste! Het zijn eenvoudig twee stukjes van DAVID JORIS, die alle zonder naam van plaats of uitgever gedrukt, maar kenbaar zijn aan het klaverblad van onderen, hetzij op de eerste of op de laatste bladzijde. In de Doopsgezinde Bibliotheek te *Amsterdam* zijn wel dertig dergelijke 8°. en vijftien of meer 4°. stukjes aanwezig. Zie de optelling dier geschriften bij A. M. CRAMER, *David Joris*, alsmede bij KIST en ROYAARDS, *Nederl. Archief*, Dl. V, VI, VII.

F. M.

[Naar dit *Archief* verwijst ook S. J.]

Het geslacht van Neck (III.; bl. 165, Vr. C). Onder de Amsterdamsche poorters, die in Junij 1568 werden ingedaagd, behoort REYER SIMONSZ. VAN NECK.

Was hij niet welligt vader van JACOB VAN NECK, die, den eersten togt naar *Indië* medegemaakt hebbende, aan het hoofd stond van de vloot, welke den 1sten van Bloeimaand 1598 van *Texel* uitzeilde?

In 1609 werd hij Schepen van *Amsterdam*, en in 1622 Burgemeester. Reeds in de XVde eeuw heeft dat geslacht Schepens en Burgemeesters aan *Amsterdam* geleverd. Immers PIETER CLAESZ. VAN NECK was in 1452 Schepen en in 1454 Burgemeester.

L.

Het geslacht van Neck. In een MS. genealogie van VAN DER DOES heb ik het volgende gevonden:

»NEELTJE VAN DER DOES, FRANKSDR. geb. 1502, trouwt: 1°. PAULS DIRKSZ. uit den Haghe, obiit 1535; 2°. DIRK SYMONS VAN NECK, geb. te Alkmaar; 3°. In 1553 met CORNELIS VAN HAEFTEN, geb. in Gelderland", enz.

Te *Leyden* zijn nog de volgende huwelijken voltrokken:

20 Mei 1604. »ÇORNELIS VAN NECK, saaiwerker, jm. van Winoxbergen, woont tot DELFT; met GEERTJE FLORIS, jd. van Nymegen, wonende tot Delft".

22 Julij 1604. »JAN VAN BINCHORST, schrijver, jm. van Leyden, met JANNETGEN JANS VAN NECK, jd. van Nymegen, wonende tot Leyden, vergezeld met MARIJTGE VAN TEIJLINGEN haer bekende".

31 Mei 1691. »JACOBUS VAN NECK, jm. van Enkhuizen, vergezeld met GERARDUS VAN SONSVELT zyn bekende; met JOHANNA VAN EPE, jd. van Leyerdorp, vergezeld met MARIA SCHOTEN haer bekende".

Onder de schilders is ook bekend JOHAN VAN NECK, geboren te *Naarden* in 1636 en te *Amsterdam* overleden in 1714,

Als Schout van *Texel* vinden wij in 1607 BARENT VAN NECK (*Resol. van Holland*, bl. 160) misschien dezelfde persoon die gehuwd was met HENDRIKJE JANS, en wiens dochter TRIJNTGEN op den 27sten September 1587 te *Amsterdam* in de Nieuwe Kerk gedoopt werd.

Digitized by Google

Hij hertrouwde met FERN ROCKHUYS, waaruit den 2den December 1590 eene dochter geboren werd, genaamd ELSKEN.

Nog is mij bekend het huwelijk van SIMON JANSZ. VAN NECK met TRUYTGEN CLEMMETS, waaruit te *Amsterdam* tusschen 1587 en 1590 geboren werden JACOB, FALCKERT en OUTGERT VAN NECK.

Dit weinige zij genoegzaam om aan te toonen, dat in het door den vrager bedoelde tijdperk de naam VAN NECK nog al in verschillende steden van ons land bekend is. Ik heb nog andere aanteekeningen betrekkelijk VAN NECK, zonder echter te kunnen beoordeelen of die allen tot het zelfde geslacht behooren.

.. ELSEVIER.

[Naar aanleiding dezer vraag schreef ons de Heer F. MULLER het navolgende: „Men zegt in het bezit te zijn van een *oude* gravure in antieke lijst van JAN VAN NECK. In mijn *Catalogus van Portretten* heb ik, bl. 326, N°. 6448, het portret van dien man beschreven; doch die plaat is eene nieuwe lithographie, zonder naam van schilder noch litograaph. Onder aan vindt men zijn wapen: drie posthorens, en daaronder de verwijzing: „Zie DE RIEMER, *Beschr. van 's Hage*". Mag ik den inzender vragen door en naar wien zijne plaat gegraveerd is, en of die met mijne beschrijving: „Borstb. regts, met calot op, in wijden mantel, rijk met wit bont omzet", overeenkomt?"]

Tafel op Ph. de l'Espinoy's „Recherche des Antiquitez de Flandres" (III.; bl. 190, Vr. 172). Deze tafel is nooit gedrukt geweest, maar de Universiteit's Bibliotheek van *Gent* bezit er eene hedendaegsche copy van, en het Provinciael Archief aldaer een schriftlyk vervolg op DE L'ESPINOY tot het jaer 1792.

INDAGAX.

Kraamvrouw (III.; bl. 190, Vr. 176). Over den oorsprong van het woord *kraamvrouw*, of liever van het woord *kraam*, zijn de gevoelens zeer verschillend. De fantazeerende taalgeleerden (BILDERDIJK c. s.) houden het voor eene zamentrekking van *geraam*, 't geen volgens hen een bed beteekent van latten, met gordijnen behangen. De historische taalgeleerden wijzen ons op het Gothische *hramjan*, kruisigen, pijnigen, waarvan 't Oud-Hoogd. *ramên*, *ramon*, het Noordsche *hram* en subst. *hremming*, d. i.: convulsio, cruciatus, dolor gravis: alles wortelende in 't Sanskrit. *sram*, d. i.: pijnigen, doen lijden. Volgens die analogie moet *kraam*, aan *karmen*, *krimpen* en *krammen* verwant, oorspronkelijk *pijn* beteekenen en in 't bijzonder op de moederweeën zijn toegepast. Zie o. a. FRANQUINET in het *Belg. Mus.* 1846, bl. 33.

CONSTANTER.

[Ook LEGENDO ET SCRIBENDO verwijst naar het bovengenoemde *Belg. Museum* van WILLEMS. S...f., A. A. C. H., V. G. M., V. O., N. N., P. E. VAN DER ZEE en J. H. VAN DALE deelen, meer of minder uitvoerig, over het woord *kraam* de gevoelens mede van BILDERDIJK, WEILAND, TERWEN, TUINMAN, A. FOKKE SIMONSZ. en van Mr. L. G. VERNÉE in het *Leeskabinet* voor 1852. De Heer P. E. VAN DER ZEE vraagt of een der sprookjes, aan de kinderen wijs gemaakt: *moeder gaat naar de kramen, om een broertje of zusje te koopen*, ook aanleiding tot de spreekwijze: *in de kraam komen*, kan gegeven hebben? De idée is ons nooit elders voorgekomen; evenmin als het gebruik van het woordje *kraam* (in de beteekenis van *kermiskraam*) in het onzijdig geslacht, waarop des Heeren VAN DALE's gevoelen steunt, dat *in de kraam* en *in het kraam komen* hemelsbreed van elkander verschillen.]

Van Sassen bloede (III.; bl. 190, Vr. 180). Dit gezegde is ongetwijfeld verbasterd uit: *van 's harten* (hier te *Sluis*: *van 's herten*) *bloede*. TUINMAN neemt het op in zijne verklaring van het spreekwoord: *zijn leste brood bijzetten*. Zie zijne *Nederduitsche Spreekwoorden*, Dl. I, bl. 264. — Wat van 's harten bloed gaat, moet al zeer zwaar, al zeer hard vallen. De spreekwijs verklaart nagenoeg zich zelve.

J. H. VAN DALE.

[V. O. heeft ons dezelfde verklaring ingezonden.]

Volksbijgeloof. De plaats onder den spiegel (III.; bl. 190, Vr. 181). Menig gezegde, menig spreekwoord, ons thans vreemd in de ooren klinkende, is van vroegere gewoonten ontleend. Zoo ook het door DAVID gevraagde. In de XVIIde eeuw was het de gewoonte, dat wanneer de bruid de gelukwenschen harer vrienden afwachtte, zij dit deed onder een verhemelte gezeten, als eene koningin op haar troon. Het bezoek dat alsdan afgelegd werd, heette: de bruid in hare staatsie gaan zien. En inderdaad, die staatsie was opmerkelijk genoeg, en groot de weelde, die bij de huwelijksfeesten hier te lande heerschte. Wanneer het vermogen niet toeliet om een kostbaar verhemelte aan de bezoekers te vertoonen, nam men de toevlugt tot eene rijk versierde kroon, boven den stoel der bruid, terwijl daarachter een wit laken werd opgehangen, met groen en lover opgepronkt. Bij anderen, en meer algemeen, nam een omkranste spiegel de plaats van het laken in. Later, toen de bruilofts- en huwelijksfeesten eenvoudiger en minder kostbaar, ja ook stijver werden, zijn verhemelte en troon vervallen, en van al dat vroegere zijn alleen de kroonen bij den boerenstand gebleven, en daar is evenzoo de plaats onder den spiegel nog altijd voor de bruid en bruidegom bestemd. — Wanneer nu bij andere gelegenheden ongetrouwden toevallig onder den spiegel kwamen te zitten, gaf dit aanleiding tot boert en scherts, in de zinspeling dat hunne plaats daar eenmaal wezen zou, ja het werd eene plagerij, die menig hartje kloppen deed bij de voorspelling dat het welhaast zóó zijn zou, daar nu reeds zoo toevallig de bruidsplaats ingenomen was. Of de maagdekens het geloofden? Of er proeven met den spiegel genomen werden? Wij weten het niet, en willen er daarom geene der schoonen hard over vallen.

H—G.

Digitized by Google

Volksbijgeloof. De plaats onder den spiegel. Nog heden ten dage is het in oud-Hollandsche huisgezinnen gewoonte, dat bruid en bruidegom, zoowel op de dagen van gelukwensching als aan de feestmalen gedurende den tijd van ondertrouw, de eereplaatsen onder den spiegel innemen. Valt nu bij eene andere gelegenheid deze eereplaats aan een ongehuwde ten deel, wat wonder dat men daarin eenige anticipatie opmerkt; dat het tot jokkernijen onder den gullen kout aanleiding geeft; of, gelijk de ernstige DAVID schijnt te meenen, dat het bijgeloof zich daaraan te goed doet om een aanstaand huwelijk te propheteren? CONSTANTER.

Volksbijgeloof. De plaats onder den spiegel. »Wanneer er dertien menschen aan tafel zitten, dan moet er een van hen spoedig sterven, doorgaans hij, die onder of over den spiegel zit". Zoo zegt SCHELTEMA in zijn *Overzigt van eenige der meest verwonderlijke dwaalbegrippen*, enz. (*Geschied- en Letterk. Mengelw.*, Dl. IV, St. II, bl. 146) en wordt het ook dikwerf beschouwd, zoodat men bij het regelen van een feestmaal wel eens een veertienden persoon tot aanvulling vraagt, die eigenlijk niet tot het gezelschap zoude behooren. De plaats onder den spiegel is dus niet altijd zoo voordeelig als de vrager verhaalt, namelijk, dat er een spoedig huwelijk op volgt. Deze laatste meening zal zeker daardoor ontstaan zijn, dat de bruid en bruidegom, ter gelegenheid der statelijke felicitatie, veelal aan het einde der kamer, onder den spiegel, welke een zoo geschikt middenpunt voor de aangebragte versiering is, zijn gezeten. Op de fraaije prent van B. PICART in MOUBACH'S *Godsdienstpligten, Kerkzeden en Gewoonten van alle volken*, zoodanige gelukwensching te *Amsterdam* (in 1732) voorstellende, zijn de gestoelten der beide ondertrouwden mede voor den spiegel geplaatst. C. W. BRUINVIS.

Spreekwijzen. Onder de roos (III.; bl. 190, Vr.182). De vraag naar den oorsprong dezer spreekwijs heeft ook, en reeds voor twee, drie jaren, onderscheidene Engelsche Navorschers bezig gehouden, en menig artikel aan de NOTES AND QUERIES geleverd. Daaruit is te zien, dat, even als hier te lande, (ik herinner mij er een voorbeeld van te *Purmerend*), ook in *Engeland* eene groote roos aan de zoldering was geschilderd, met toepasselijk bijschrift. Meestal trof men zulk eene roos aan in eene of andere gezelschapszaal van een herberg; wat onder de roos werd verhandeld, moest geheim blijven. In *Engeland* schijnt men 't veelal in verband te brengen met de geheime zamenkomsten der koningsgezinden ten tijde van CROMWELL. Een ander Navorscher leidt het af van de Duitschers, die vroeger in hunne geheime bijeenkomsten rozenkransen aan de hand zouden gedragen hebben, waarvoor later de gewoonte in zwang kwam om eene roos aan de zoldering hunner vergaderplaatsen te schilderen; alles tot symbool van stilzwijgendheid. Sir TH. BROWNE, in zijn boek *Vulg. Err.*, Lib. V, cap. 21, § 7 (indien de aanhaling van onzen Engelschen confrater juist is) prijst de uitdrukking aan, indien de roos door een van haar natuurlijke eigenschappen het zinnebeeld van stilzwijgendheid is, waarop misschien de verzen van den pseudo-GREGORIUS doelen:

„Utque latet rosa verno sub putamine clausa,
Sic os vincla ferat, validisque arctetur habenis,
Indicatque suis prolixa silentia labris".

CONSTANTER.

[P. J. v. M. herinnert zich, vóór jaren op onderscheidene plaatsen in ons land, aan den zolder van kamers voor gezellig vermaak bestemd, eene roos geschilderd gezien te hebben met cirkelvormige omschriften, geheimhouding van hetgeen aldaar gehoord en gedaan werd aanbevelende; en daaruit leidt hij den oorsprong der zegswijze: *onder de roos*, af. Van dit gevoelen is ook N. N., welke zich op J. DE BRUNE DE JONGE, *Wetsteen der Vernuften*, Dl. I, bl. 254, beroept. Niet anders denkt er de Heer C. W. BRUINVIS over. „Ik herinner mij nog zeer goed", zegt hij, „eene geschilderde roos te hebben gezien in eene kamer der eerste verdieping van eene herberg te *Purmerend*. Van dit gebruik stamt af de nog bestaande uitdrukking: *sub rosa*, waardoor men verstaat: *in vertrouwen*. Is het vader CATS, of een andere vaderlandsche zanger, welke die woorden vertaalt in:

Al wat onder de roos geschiedt,
Zwijg het stil en zeg het niet.
(*Honigbij*, 11de jaar, 1852, bl. 287.)

In de zoogenaamde raadkamer van het merkwaardige Koning Willemshuis te *Alkmaar*, gesticht 1252, ziet men aan de zoldering eene geschilderde roos, om welke in oude letters staat:

„Al wat men siet / al wat men spreckt /
Blijft onder deze roos bedeckt".

TUINMAN meldt insgelijks in zijne *Nederd. Spreekwoorden*, Dl. I, bl. 36, dat oudtijds wel eene roos geschilderd werd boven de tafel, om welke de gasten zaten. 't Gebeurde moest niet verbreid worden, maar daar blijven. Den Heer J. H. VAN DALE, welke deze plaats uit TUINMAN heeft medegedeeld, geeft van de spreekwijze: *onder de roos* twee verklaringen op:

1°. „De knop, waarin al de naden van een gothisch gebouw zamenkomen, draagt den naam van *roos*. Was men nu onder zoodanig eene roos gezeten, zoo achtte men zich in een stevig gebouw veilig en vrij".

2°. „Bij de Heidenen plaatste men bij de afbeeldingen der godheden bepaalde dieren en planten. Zoo vond men JUPITER vergezeld van een arend; JUNO van eene paauw; BACCHUS was versierd met wijngaardloof en klimop; op gelijke wijze beeldde men HARPOCRATES, den god der stilzwijgendheid, af met eene *roos*. Sprak men dus van *onder de roos* te zitten of iets te zeggen, dan gaf men zoo veel te kennen als: wij zitten hier in tegenwoordigheid van HARPOCRATES, en dus moet alles wat gesproken wordt, *geheim* of *onder ons* blijven".

„De laatste verklaring van *sub rosa* zal wel de aannemelijkste zijn. (Zie *De Leerschool, Tijdschrift voor aankomende onderwijzers en kweekelingen*, 5de Jaarg. Gorinchem, J. NOORDUIJN en Zoon, 1848.)"

Maar waarom werd de god der stilzwijgendheid met eene roos afgebeeld? Deze vraag wordt door

Digitized by Google

N. N. met de volgende woorden van J. DE BRUNE DE JONGE opgelost:

„De roos is de bloem van VENUS, en om die oorzaak heeft haar CUPIDO, haar zoon, aan HARPOCRATES, de god der stilzwijgendheid, die zijne lippen met de vinger bedwingt, toegeheiligd, hem met die schenkaadje vereerende, opdat de roos aan klapachtige menschen tot eene les van stil te zwijgen zoude verstrekken". R. R. I. geeft, in andere bewoordingen, genoegzaam dezelfde verklaring, en voegt er bij: „Zoo werd de roos het zinnebeeld der geheimhouding, en daaruit ontstond de zegswijze: *onder de roos te zijn*. Hiermede werd bedoeld, dat men niet behoefde te vreezen dat een gesprek verbreid zou worden. Het was toch wel een vernuftig en kiesch denkbeeld der ouden, onder een enkel zinnebeeld, geheimhouding, liefde en vriendschap te verbinden". — P. N. echter beweert, dat ons *onder de roos* niets gemeens heeft met het *sub rosa* der ouden. Dit laatste beteekende: *onder den dronk* of *den maaltijd*, en dus wezenlijk *onder de rozenkransen*, waarmede de Grieken en Romeinen zich bij hunne gastmalen kroonden. Ons *onder de roos* daarentegen, meent hij, beteekent zoo veel als *in eene beslotene kamer*, omdat het afkomstig is van het *„middenpunt van een gewelf*, waar de bogen vergaderen, van ouds bij de bouwkunstenaars, om het toeloopen der verscheidene holronde bogen van rondom als bloembladen in dat éene punt, *de roos* genoemd, waarvan ook een *roosgewelf*". Voorts verwijst hij naar BILDERDIJK's *Geslachtl. der Nederl. Naamwoorden*. Ook de Heer S. J. MULDER, welke naar WEILAND's *Woordenboek*, in voce *roos*, verwijst, meent den oorsprong der bewuste zegswijze „in den knop te vinden, waarin de verschillende naden van een gewelf, in de gothische bouworde, te zamen loopen, en welke *de roos* genoemd werd. Daar nu deze roos zich in het midden van het vertrek bevond, zoo plaatste men zich onder haar bij beraadslagingen, welke geheimhouding vereischten, om van de belendende vertrekken of gangen, waar men zou kunnen luisteren, zoo veel mogelijk verwijderd te zijn". — φ^2—φ. schijnt mede niet afkeerig, zijne goedkeuring aan deze afleiding te hechten. — V. G. M. daarentegen zoekt den oorsprong dezer spreekwijze „in de tijden der twisten tusschen HENDRIK IV en den Hertog van *York* over de troonsopvolging, welke aanleiding gaven tot een burgerkrijg, waarin de partijen door de namen van *roode* en *witte roos*, de wapenteekenen der beide vorsten, zich onderscheidden. *Iets onder de roos verhalen*, was iets spreken onder het *onderscheidingsteeken der partij*, dus vertrouwelijk en onder het zegel der geheimhouding". Eindelijk, naar opgave van N. N., wordt de oorsprong van *onder de roos* voldoende opgehelderd in: *Brieven en briefwisseling* van J. LUBLINK DE JONGE, Amst. 1803, bl. 94.]

Judas Iscariot met rood hair (III.; bl. 190, Vr. 184). Rood haar is van ouds af onder verschillende volken voor het kenteeken gehouden van een valsch, dubbelhartig, sluw mensch. 't Blijkt uit eene menigte van spreekwoorden; b. v.: *roode baard, duivels aard*, of *rood haar en elzenhout staat nooit* (of *zelden*) *op goeden grond gebouwd*. »De latijnen", zegt PR. VAN DUYSE, *Belg. Mus.* 1841, bl. 231, »de franschen en wy zyn het eens om die ongelukkige vossebaerden te beschimpen". URIAH HEEP (zie den *Copperfield*) moge van de Engelschen getuigen, schoon deze meer met het hoog blonde wegloopen. Aangeboren mag men bijkans den algemeenen tegenzin tegen het roode haar noemen, ja zelfs het onwillekeurig wantrouwen, dat de ongelukkige vossebaard bij menigeen opwekt. 't Is te verklaren, én uit de overeenkomst van kleur met den vos, wiens sluwe en valsche treken van vóór *Reineke* dagteekenen; én uit de ondervinding, welke meer dan eens het vooroordeel zal hebben bewaarheid; én uit het bijgeloof, dat in 't roode en vuurachtige een zekere duivelslivrei meende te zien. Dat onder zulke omstandigheden aan JUDAS rood haar door de schilders gegeven werd, is gemakkelijk te begrijpen.

CONSTANTER.

Judas Iscariot met rood hair. Om dezelfde reden waarom men ook van KAÏN en EZAU zegt, dat zij roodharigen waren. Het spreekwoord zegt: rood haar groeit zelden op een goeden grond. De *ware* reden? Ligt ze mogelijk in het volksgevoel of in de volkservaring? — Ik herinner mij op dezen oogenblik in eenig werk gelezen te hebben, dat een brave predikant, als het offer zijner menschlievendheid, het leven liet door de hand van een' eerloozen boef, dien hij wilde voorthelpen. Eenige dagen vóór dat de booswicht zijn snood ontwerp ten uitvoer bragt, sprak het zoontje diens predikants tot zijn vader: »Ik heb reeds al de Apostelen geteekend, behalve JUDAS, daar ik niet wist hoe dien af te schilderen, doch nu heb ik zijn beeld gevonden in den roodharigen, ruwen persoon, die u is wezen bezoeken". In dezer voege sprak de knaap tot zijnen, hem hierover bestraffenden vader, die niet wist dat zijn zoontje zulk eene vreesselijke waarheid sprak. — In welk werk mag ik dit gelezen hebben? Ik zou het gaarne eens overlezen, want het is reeds jaren geleden sints 't mij in handen kwam. J. H. VAN DALE.

Judas Iscariot met rood hair. De reden waarom de schilders den verrader immer aldus voorstellen, zal wel te vinden zijn in de volksmeening: *de rooden zijn valsch*.

C. W. BRUINVIS.

Moermannetje (III.; bl. 190, Vr. 186). In de aangehaalde plaats, waar men in stede van *ghene* en *ommeghene*, *ghenc* en *omneghenc* lezen moet, gelijk VAN VLOTEN heeft, is *moermannekijn* 't zelfde als *moormannetje*, welke naam aan de duiveltjes gegeven werd, omdat zij er uitzagen, zoo als het later in hetzelfde stuk heet, »als swarte rotten". 't Schijnt dat de vrager er niet aan gedacht heeft, dat onze ouden de *o* met *e* verlengden en hun *oe* met het tegenwoordige *oo* gelijk staat. Daardoor is hij misschien tot de meening gekomen, dat *moer* met *moeras* zamenhing en er verwantschap bestond tusschen deze duiveltjes en de *aardmannetjes*. CONSTANTER.

[φ^2—φ. en H. JR. houden de *moermannekijns* voor *moormannetjes* of *kleine negers*. C. & A. wil er *meer-*

Digitized by Google

wannetjes, en P. E. VAN DER ZEE er zelfs *meerminnetjes* onder verstaan hebben.]

Paulus' Brief aan de Laodiceërs (III.; bl. 191, Vr. 188). Waarschijnlijk heeft de vrager J. M. dezen brief gevonden in een N. Testament volgens de overzetting van NIC. BIESTKENS, die achter de *Openbaring van* JOHANNES dit geschrift heeft opgenomen, met de bijgevoegde waarschuwing dat deze brief in het Grieksch exemplaar niet gevonden wordt. De brief heeft zijn oorsprong te danken aan 't geen PAULUS schreef, *Koloss.* IV: 16, 't welk men niet verstond van een brief door de Laodiceërs aan PAULUS gerigt, noch ook van een brief door PAULUS geschreven toen hij te *Laodicea* zich ophield, maar in dier voege opvatte, dat hier sprake was van een brief door PAULUS aan de Laodiceërs gezonden. Toen eenmaal dit laatste gevoelen, hoe weinig steun het in den tekst hebbe, algemeen was geworden, meende een vrome zamenflanser aan de Christenheid eene uitstekende dienst te doen door het opstellen van een brief, die naar de wijze der Virgiliaansche *Centones* gansch en al uit Paulinische plaatsen gecompileerd is en op naam des Apostels gesteld werd. 't Stuk is o. a. te vinden in FABRICIUS, *Cod. Apocr. N. T.*, P. II, p. 858. P. III, p. 710. Te regt heeft HUG reeds er van gezegd: Es bedarf niemand groszer philologischer Kenntnisze, um über diese Flickerey abzuurtheilen. Die Alten, soweit wir an ihrer Hand zurück in die Zeit des frühern Christenthums geleitet werden, kannten auch unter dieser Benennung nie etwas besseres, wie einen Aufsatz, der ihrer Achtung würdig gewesen wäre, oder über den sie sich nur die Mühe genommen hätten, einen schönen Zweifel zu erheben". MARCION hield het daarvoor, dat de brief van PAULUS, waarvan wij gewoonlijk aannemen dat hij tot de Ephesiërs gerigt was, ten opschrift droeg: »aan de Laodicensen". CONSTANTER.

Paulu's Brief aan de Laodiceërs. Wat er van dien brief is, laat ik aan Theologen ter beantwoording; een afschrift van het stuk zelf volge hier uit mijne *Adversaria*:

»*De Epistel Pauli tot den Laodicensen*".

»Dezen zentbrief des Apostels Pauli tot die van Laodiceen, en wordt in het Grieksche Exemplaar niet ghevonden, maar in de alderoudsten Bybel, die tot Worms ghedrukt is".

»*Korte Inhoud*".

»Hy dankte God voer hare standvastigheid (vermaanende ze niet te achten op den onnutte clappers) maar naarstig in goede werken te zijn, ende zijn leeringen te volgen, die hij, gevangen zijnde, bereidt is, met de dood te bevestigen; daarom zijn exempel met vreugde te volgen, ende bestendig blijven tot den einde".

1. Pauli Apostelschap, door wien, 2. vredewenschen, 3. dankt God hunnen standvastigheid, vermaant se hun niet te laten verleiden, 6. zijn goede wensch, 7. zijn banden openbaar om Christus wille, 8. verblijd hem daarin en achtet hem ten zaligheid, zijn vreugd in Christo te sterven, eenigheid, 10. wat zij gehoort hebben behouden en volbrengen, 11, van wie hem wachten, 12. 't ghebedt openbaar voor God, 13. loon, zoo zij aanghenomen en behouden, 14. de groete".

1. PAULUS een Apostel [a]) niet van den mensch, noch door een mensche maar door JESUM CHRISTUM den Broederen daar zijn tot Laodicea.

2. [b]) Genade en vrede zij u van God den Vader en den Heere Jesum Christum.

3. [c]) Ick dancke mijnen Godt in allen mijnen ghebeden, dat gij standvastig blijft in hem ende alle zijne werken.

4. Ende zijt wachtende op zijne beloften aan den dag des oordeels.

5. [d]) Ende laat u niet dwalende maken van sommige [e]) onnutte klappers, die haar onderwinden u afvalligen te maken, van den Evangelie dat u gepredikt wordt.

6. Och of Godes wil was; dat de ghene, die van mijn onderwezen zijn tot nut der Evangelie die waarheid dienen mogten.

7. In naerstig worden en goede werken des eeuwigen levens. [f]) En van nu aan zijn mijne banden openbaar, die ik om CHRISTUS wil leide.

8. [g]) Waaraf ik mij van harte verblijde, [h]) en achte mij eene eeuwige zaligheid, ende dat zulks geschied zij door uwe ghebeden, met werking des Heiligen Geestes, 't zij door leven of sterven.

9. Want ick hebbe mijnen wil ende blijdtschap te sterven in Christo, denzelven moet door zijnen barmhartigheid u geven, dezelfde lief te hebben, [i]) en eensgezind te zijn.

10. Daarom lieve Broeders! gelijk gij in mijne tegenwoordigheid gehoerd hebt, dat volbragt en behoudt in de vreze Gods, zoo zult gij dat eeuwig leven hebben, [c]) want Godt magh in u werken ende volbrengen sonder vertreckken.

11. Mijn liefte, [l]) verblijdt u in den Heere en wacht u van die daar begeerig zijn naar schandigheden.

12. [m]) Laat uw ghebed openbaar worden tot goede, en blijft vast in 't verstand Christi, [n]) en doet wat behoorlijk, bekwaam, recht en redelijk is.

13. Ende wat gij gehoort ende aanghenomen hebt, behoudt dat in uwer herten, zoo zult gy vrede hebben [o]),

14. Het groeten u de heiligen. De genade Gods onzes heere JEZUS CHRISTUS zij met uwen gheestes. Amen.

15. [p]) Doet den Colossensen dezen brief

Digitized by Google

berigten, en leest gy die den Colossensen gheschreven is".

(Kantteekeningen.)

a) *Gal.* I: 1. b) *Rom.* I: 7, 1 *Cor.* I: 3, 2 *Cor.* I: 2, *Gal.* I: 3, *Ephes.* I: 2, *Phil.* I: 2, *Col.* I: 2, 1 *Thess.* II: 2, 2 *Thess.* II: 2, 2 *Tim.* I: 2, 2 *Tim.* II: 2, 1 *Petr.* I: 2, c) 1 *Cor.* I: 4, *Eph.* I: 15, *Phil.* I: 3, *Col.* I: 3, 2 *Thess.* I: 3, *Phil.* 4, d) *Matth.* XXIV: 4, *Eph.* V: 6, *Col.* II: 18, e) *Tit.* I: 10, f) *Phil.* I: 13, g) *Ps.* I: 18, h) *Phil.* I: 19, i) *Rom.* XII: 16, XV: 5, 1 *Cor.* XIX. *Phil.* II: 2, k) *Deut.* VIII: 18, *Ezech.* XXVI: 18, 2 *Cor.* III: 5, *Phil.* II: 13, *Hebr.* XIII: 21, l) *Phil.* IV: 4, m) *Act.* X: 4, *Luc.* XVIII: 1, n) *Phil.* IV: 8, o) *Col.* I: 6, p) *Col.* IV: 15.

Mijne aanteekening:

»Door mij afgeschreven in *den Briel*, ten huize van den Rector HUYSMAN, Aug. 1827, uit een exemplaar »van NIKOLAAS BIESTKENS, te *Amsterdam*, voor J. ALBERTSEN, Boekverkooper op den Nieuwendijk bij de Capelsteeg, in het vergulde ABC. Anno 1646".

»Nopens deze Epistel leest men bij LE LONG, *Boekz. der Nederd. Bijbels*, dat zij het eerst voorkomt (volgens den Bijbel van *Worms*, a°.1529) in *Dat Nieuwe Testament etc. Gheprint in 't jaer ons Heren* MDLX. *Na de Copye die eertyds gedrukt is by* MATTHEUS JACOBSZ. *Maer de Aenwysingen wt den Ouden Testament, zyn op de Veersen ghestelt.* A°. 1560. In Duod°."

»In 1562 heeft NICOLAAS BIESTKENS van *Diest*, boekdrukker te *Emden* en Mennoniet, een Nieuw Testament in het licht gegeven, volgens den tekst bij MATTHEUS JACOBSZ., en daarin de genoemde Epistel overgenomen. Naar dit Nieuwe Testament van BIESTKENS zijn vervolgens een ongelooflijk aantal drukken in het licht gekomen, onder den naam van *Biestkens Testamenten*".

»Op dit N. T. van BIESTKENS, en op de *Epistel tot de Laodicensen*, maakte de Predikant ABRAHAM COSTERUS te *Ossendrecht* en *Woensdrecht*, ten jare 1614, in zijn *Parallelissimus*, p. 11 en 92, zijne aanmerkingen en heeft den gemelden brief afgekeurd".

Zie LE LONG t. a. p., waar ook bl. 685 de Epistel voorkomt; doch die daar in spelling en verdeeling verschilt van onze copie. Zie aldaar ook bl. 687 en 688.

D. BUDDINGH'.

[Het berigt van E A P., schoon beknopter, herhaalt in de hoofdtrekken CONSTANTER's mededeeling. Heeft, zegt hij, PAULUS werkelijk een brief aan de Laodiceërs geschreven, dan is die even weinig in den Kanon opgenomen als een eerste brief aan de Korinthiërs (zie 1 *Kor.* V: 9) en een vroeger schrijven van JOHANNES (zie 3 *Joh.* 9). Wij vragen: is deze kwestie voldongen en Mr. I. DA COSTA's bondig en opmerkelijk betoog in zijnen *Paulus* als wederlegd te beschouwen, volgens hetwelk MARCION (door CONSTANTER aangehaald) juist zal geoordeeld hebben en de brief, gewoonlijk aan de Ephesiërs geheeten, inderdaad niet aan deze, maar aan de Laodiceërs zijn geschreven geweest?

Afschriften van den (pseudo) brief aan de Laodiceërs ontvingen wij ook van de HH. J. VAN DER BAAN en H. MELDER, waarvan de eerste deze epistel gevonden had in den foliant-Bijbel ten predikstoel zijner woonplaats, „geschreven door CORNELIS HUYSSEN, op *Saamslugh*, den 29sten November 1760"; de andere haar overgenomen had uit een hoogst zeldzamen, niet bij LE LONG vermelden, „met figuren en caerten" voorzienen *Deux-aas*-Bijbel (NAV. III.; bl. 366—369) van den jare 1596 (in 4°., te 's Gravenh. bij AELBRECHT HEYNDRICK, SZ.) waar zij, als in de BIESTKENS-Bijbels, achter de *Apocalypse* is afgedrukt. — De spelling daargelaten, is overigens het verschil én zeldzaam én van geringe beteekenis tusschen de drie ons overhandigde copieën. — Zoo vinden wij in het 5de vers, naar de lezing van den Heer BUDDINGH': »van den Evangelio dat u gepredikt wordt"; maar naar die der HH. VAN DER BAAN en MELDER: „dat u *van mij* gepredicht wordt (gepredick wort)"; — in vs. 6, volgens den Heer BUDDINGH': „tot nut der Evangelie die waarheid dienen mogten"; volgens de HH VAN DER BAAN en MELDER: „tot nut der Evangelische (evangelische) waarheydt (waarheijd) dienen mochten"; — in vs. 11, bij den eerstgenoemden: „begeerig zijn naar schandigheden"; bij de twee andere: „begeerig sijn na schandig gewin (begeerich zijn na schandich ghewin)".

Τελει verwees naar LE LONG's *Boekzaal*, bl. 686; — C. A. C. naar LILIENTHAL's *Oordeelk. Bijbelverklar.*, Dl. XVIII, bl. 450—454; CALMET's *Bijb. Woordenb.*, vertaald door M. GARGON, Dl. I, in voce *Laodicea*.

Andere berigtgevers deden ons opgaaf der Bijbe-editiën, meestal BIESTKENS-Testamenten, waaruit zij den Laodiceërs-brief, immer achter de *Apocalypse* en met vermelding van den „alleroudste Bijbel, die te *Worms* ghedruckt is", hebben aangetroffen. Dus gewaagde H. W. K. van den folio-Bijbel naar NICOLAES BIESTKENS, in 1642 te Amsterdam uitgegeven; J. SCHREUDER, van het in kwarto N. Testament naar denzelfden, te Hoorn bij ZACHARIAS HART in 1643 verschenen; H......, van dien Amsterdamschen Bijbel van 1646, waaruit ook de Heer BUDDINGH' het kwalijk met PAULUS' naam versierde stuk in zijne *Adversaria* had overgebragt; L. *te V*, van een Bijbel in folio des jaars 1583, te Dordrecht, bij PIETER VERHAGHE in het licht gekomen; L. T. B. eindelijk, van een kwarto-exemplaar der H. Schrift (Gorinchem bij NICOLAAS GOETZEE, 1748), waarin (even als in den Zaamslagschen foliant) de *Brief aan de Laodiceërs* aan het slot met duidelijke hand is ingeschreven, gelijk ook van een desgelijks dien *Brief* bevattend N. Testament van 1618, hetwelk, volgens opgaaf aan het einde, te Alkmaar bij de Wed. van JACOB DE MEESTER; edoch volgens het titelblad te Amsterdam bij HENDRIK LAURENSZ in het licht gegeven is.]

»*La Branche des Réaux* (lees: *royaux*) *Lignages*" (III.; bl. 191, Vr. 189). In het IIde Deel, bl. 324, der *Histoire de Flandre* van KERVYN DE LETTENHOVE, Bruxell. 1847, zegt die schrijver: »Aux romans de chevalerie succède le vaste poëme de PHILIPPE MOUSKES, ou cet autre poëme que GUILLAUME GUYART intitulait, quelques années plus tard: *La Branche aux royaux lignages*".

Op dezelfde plaats maakt hij gewag van onderscheidene andere gedichten, die tot de XIIIde en XIVde eeuw behooren. Hij heeft er, onverminderd een groot aantal andere gedrukte en ongedrukte bronnen, ook gebruik van gemaakt om op bl. 455 eene beschrijving

Digitized by Google

te geven van het wapentuig der Vlamingers, toen bekend onder den naam van *goedendag*.

.. ELSEVIER.

»*La Branche des Réaux* (lees: *royaux*) *Lignages*". Dit werk is geen roman, maar een berijmde kronijk, uitgegeven in de *Collection des chroniques nationales françaises, avec notes et éclaircissements*, par J. A. BUCHON. Zij vormt in die verzameling het achtste deel, en verscheen te Parijs in 1827 in het licht.

Dr. J. P. AREND.

't Huis de Stomp te Waardenburg (III.; bl. 191, Vr. 192). De legende betreffende Dr. FAUST vindt men medegedeeld door den Heer O. G. HELDRING, in de *Bredasche Courant* van 8 October 1839. Daar deze Courant wel niet in elks handen zal zijn, moge de hoofdinhoud dezer legende hier eene plaats vinden. — FAUST zocht nacht en dag naar den steen der wijzen, doch altijd te vergeefs. Op zekeren dag ontvangt hij een bezoek van den duivel, die hem zijne diensten aanbiedt, en hem, namelijk tegen inruiling van den ziel des doctors, zeven jaar zou dienen. Zoodra dit verdrag was aangegaan, werd het behoorlijk met bloed beschreven, en nu zouden al de wenschen van Dr. FAUST vervuld worden. Thans werd het een ander leventje. In plaats van zijn natuurkundig kabinet op sterk water of opgezet te hebben, waren alle voorwerpen levend geworden; alle uitgezochte lekkernijen vond hij 's middags op zijn tafel, al was het ook midden in den winter; hij hield eigen rijtuig en reisde daarmede waarheen hij wilde; kortom, hij deed alles wat hem aangenaam was. Na verloop van vier jaren begon het echter JOOST wat te vervelen, en wilde hij er een einde aan maken; maar onze doctor vond dat leven te genoegelijk, om er zoo spoedig af te zien. Hij bleef er dus de volle zeven jaren mede voortgaan, maar toen was zijn rijk ook uit. Hij werd bij de haren door de ijzeren traliën heengetrokken, zoodat het bloed tegen den muur spatte en niet uitgewischt kon worden.

De *Geldersche Volks-Almanak* van 1842 bevat op bl. 166 een dichtstukje, onder het opschrift: »FAUST op *Waardenburg*".

Zou het tooneelstukje: *het Wonderkapje van Doctor* FAUST, ook op deze legende betrekking hebben? C. O.

[H. JR. heeft deze legende, den *Gelderschen Volks-Almanak* naverteld, in *die Nederländischen Sagen von* WOLF teruggevonden.]

»*God save the King*" (III.; bl. 191, Vr. 193). In het werk, uitgegeven onder den titel: *Mémoires de la Marquise de Créqui*, vindt men den volgenden Franschen tekst van het Engelsche volkslied, met de bijgevoegde noot:

»Grand Dieu, sauvez le Roi!
Grand Dieu, vengez le Roi!
Vive le Roi!
Que, toujours glorieux,
LOUIS victorieux
Voie ses ennemis
Toujours soumis!
Grand Dieu, sauvez le Roi!
Grand Dieu, vengez le Roi!
Vive le Roi!"

»Ceci c'est le véritable »God save the King". Deux journaux Anglais l'ont déja confessé; dans la *Gazette de France* on trouve plusieurs actes s'y rapportant; dans le *Journal des modes de France* de l'an 1831, on trouve l'article suivant:"

»»Nous avons reçu d'Edinbourg la nouvelle, que les mémoires écrits de la duchesse de Perth seront vendus pour la somme de 3000 livres Sterling. Elles sont riches en traits et anecdotes intéressantes de la cour de LOUIS XIV, et de même de la cour du Roi JACOB à St. Germain. Dans la description de St. Cyr elles racontent un fait, qui n'était point inconnu en France, mais pour la réalité duquel on n'avait jusqu' ici aucune autre preuve que le témoignage des vieilles religieuses de cette maison, c'est à dire celui que le texte et la mélodie du »God save the King", sont d'origine française. Aussi souvent que le roi entrait dans la chapelle, tout le choeur des demoiselles nobles chantait un chant de la composition de LULLY, du texte nommé. A St. Cyr on raconte encore cet évenement: que le componiste Allemand HÄNDEL avait obtenu de la supérieure la permission de faire une copie du texte, ainsi que de la composition, et que plus tard il dit en Angleterre que, et le texte et la musique étaient de sa composition.""

Kan dit de Heeren Navorschers ook op den weg helpen? LAGE.

»*God save the King*". In de *Vaderlandsche Letteroefeningen* voor Januarij 1832, lezen wij dienaangaande het volgende: »Iets over den oorsprong van het Engelsche volkslied: God save the King".

»In de onlangs te *Londen* uitgekomene *Memoirs* der Hertogin van *Perth*, waarin een aantal zeer belangrijke bijzonderheden nopens het hof van LODEWIJK XIV, en van Koning JACOBUS gedurende diens verblijf te *St. Germain*, voorkomen, wordt onder anderen vermeld, dat na het tot stand brengen der stichting van *St. Cyr*, zoo vaak de koning de kapel bezocht, het koor der edelvrouwen zelve het volgende gezang op eene fraaije wijs van LULLY aanhief:

Grand Dieu, sauvez le Roy!
Grand Dieu, sauvez le Roy!
Vangez le Roy!
Que toujours glorieux,
LOUIS victorieux,
Voye ses ennemis,
Toujours soumis!
Grand Dieu, etc.

Digitized by Google

»Bij een bezoek van den vermaarden HÄNDEL in *St. Cyr*, deed deze aanzoek bij, en bekwam verlof van de voogdesse der koninklijke stichting, om muziek en woorden beide van dit Gallicaansche kerkgezang af te schrijven en bragt met dezelven vervolgens den Koning van *Engeland*, GEORGE I, zijne hulde".

Mr. L. G. VERNÉE.

»*God save the King*". In het *Conversations Lexicon* lees ik: »G. s. t. K. (Gott segne den König) ein altes Englisch Volkslied, von dem weder Dichter noch Komponist bekannt sind. Einige lassen einen gewissen HEINRICH CLAREY dass Gedicht verfassen, vom Dr. HARRINGTON in *Bath* eine Melodie dazu schreiben, und diese von HÄNDELS Schreiber, CLAMER SMITH, verbessern und vervollkomnen. Andere (z. B. das *New Monthly Magazine*, IV. 389) gaben den Organisten ANTON YOUNG zu *London* als Verfasser an. Ursprunglich soll es für JACOBS II Katholische Kapelle bestimmt, bei der Landung des jungen STUART zum ersten male veröffentlicht, und endlich von Dr. ARNE auf die Bühne, und damit in das Volk gebracht worden seyn. S. D. BURNEY's *Geschichte der Musik*. Wieder andere behaupten, LULLY habe es componirt für die Französ. Kapelle, und es sei später nach *England* übergewandert, und ihm dort der jetzige Text untergelegt (*).

P. E. VAN DER ZEE.

»*God save the King*". De schrijver der woorden van dit Engelsche volkslied is BENJ. JOHNSON, Engelsch dichter en tooneelspeler, overleden te *Londen* den 16den Augustus 1637, in den ouderdom van 63 jaren. De vervaardiger der muziek is Dr. BULL, organist van Koningin ELIZABETH. — Omstreeks welken tijd het echter werd gemaakt, is mij onbekend. A. VAN UTRECHT.

»*God save the King*". In het *Leeskabinet* voor 1853, St. VII, bl. 177, leest men er iets over, doch daar het gevraagde daar niet voldoende wordt opgelost, zal het onnoodig zijn zulks hier over te schrijven. In *Engeland* wordt HÄNDEL voor den maker gehouden van dit lied. J. M.

»*God save the King*". Ter beantwoording dezer vraag verwijzen wij naar N°. XXIV van het *Nederlandsch Athenaeum*, 11 Junij 1853. CONSTANTER.

»*God save the King*". Over het Engelsche volkslied is een werk uitgegeven door CLARKE, betiteld: *History of »God save the King"*.

Valiekant (III.; bl. 191, Vr. 194). *Kant* werd reeds vroeg gebruikt als omboordsel van vrouwelijke kleedingstukken — (neen, van kleedingstukken voor vrouwen). — De *falie* was meestal uit geringe stof zaamgesteld, door ouderdom rafelde zij en kreeg een rand, een *faliekant*, die geen waarde had en bij de kostbare Brusselsche *kant* niet was te vergelijken. — Hij dus, welke zijne verwachting ziet te leur gesteld, vindt *faliekant* in plaats van *echte kant*. Zou het zoo niet zijn?

C. & A.

[Zeker *niet* volgens WEILAND en TERWEN, welke, naar opgave der HH. VAN DALE, VAN DER ZEE en J. J. v. G., dit woord afleiden van *falen* (*errare. deficere*), d. i *missen, niet in den haak zijn* enz. D. H. H. vereenigt zich met dit gevoelen, daar hij den oorsprong van *valiekant* in het Fransche *faillir*, hetzelfde als ons *falen*, meent te vinden.]

Spreekwijzen. In de mot hebben (III.; bl. 191, Vr. 195). Waarschijnlijk bedoelt de schrijver *iemand in de mat hebben*, 't geen echter niet beteekent, zoo als hij wil: »iemands bedoelingen begrijpen" (waarvoor wij zeggen: *iemand in de gaten hebben*), maar: »iemand voor den gek houden". De afleiding is duidelijk. *Mat* beteekent *bakermat*; *iemand in de mat hebben* of *nemen*, iemand behandelen alsof hij een onnozel kind was.

CONSTANTER.

[De door CONSTANTER verworpene verklaring wordt gehandhaafd door den Heer DE H. H., die de oude Friesche wetten met haar *mod*, *mode*, *moed, mothe*, in den zin van *gemoed, overtuiging*, enz. te hulp roept, om de spreekwijs aldus te paraphraseren: „iemand bij het hart krijgen, in het hart zien, uit de oogen lezen, zijnen wil begrijpen, zijne bedoelingen doorgronden".]

Eijerschalen te breken (III.; bl. 191, Vr. 196). Bij het avondeten moeten vooral de eijerschalen gebroken worden; anders stevenen de heksen daarmede naar *Engeland*. J. SCHELTEMA, *Overzigt van eenige der meest verwonderlijke dwaalbegrippen*, enz. in: *Geschied- en Letterk. Mengelw.*, Dl. IV, St. II, bl. 147. C. W. BRUINVIS.

[Niet anders berigten H. T., H. VAN ROLLEMA, BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS, welke er bijvoegt, dat naar eenigen, het niet breken van de schalen der eijeren, welke men des avonds genuttigd heeft, de nachtmerrie veroorzaakt; en D. H. H., wien nimmer (en waarschijnlijk den anderen Heeren ook niet) eene wet omtrent het breken der eijerschalen is voorgekomen.]

Differentiaal-rekening (III.; bl. 191, Vr. 197). HENRY kan zijne vraag aangaande de differentiaal-rekening beantwoord vinden in: *Die Entdeckung der Differential Rechnung durch Leibnitz, mit benützung der Leibnitzischen Manuscripte auf der Kön. Bibliothek zu Hanover, dargestellt von* Dr. C. J. GERHARDT. Dit geschrift heeft ten doel het bewijs te leveren, dat LEIBNITZ en NEWTON, beide zelfstandig, de hoogere analysis ontdekt hebben, de laatstgenoemde slechts iets vroeger dan de eerstgenoemde: dat L. niets van de denkbeelden van N. ontleend heeft, en dus geenszins een

(*) Toen eene vrouw op den troon kwam, werd *King* veranderd in *Queen*.

Digitized by Google

plagiaat begaan heeft: eene verdenking die wel eens is opgeworpen.

Merkwaardig is de omgang, welken LEIBNITZ op zijne reis van *Parijs* over *Londen* naar *Hanover* te *Amsterdam* vertoevende, in 1673 met den beroemden Burgemeester HUDDE heeft gehad, en waardoor hij de algemeenheid zijner nieuwe rekenkunst, de eerste gronden der differentaal-rekening, eerst heeft ingezien, gelijk uit een nagelaten manuscript schijnt te blijken. Het bovenstaande is ontleend aan eene verhandeling van Dr. STAMKART, gedeeltelijk opgenomen in de werken van het wiskunstig genootschap: »Een onvermoeide arbeid komt alles te boven". Amst., Dec. 1848. φ^2—φ.

Differentiaal-rekening. De uitvinding der differentiaal-rekening maakte om zoo te zeggen *époque* in de geschiedenis der wiskunde. In het laatste gedeelte der XVIIde eeuw werd zij bijna te gelijker tijd door NEWTON en door LEIBNITZ uitgevonden. Door NEWTON, die zijne methode, de methode der *fluctionen* noemde, en door de geometrie en de leer der algemeene beweging op dit denkbeeld kwam; — en door LEIBNITZ, die er toe gebragt werd door zijne beschouwing van de som en het verschil in de getalreeksen. Beide geleerden maakten aanspraak op de eer der uitvinding, en het is bekend, hoe hardnekkig een strijd daaruit ontstond. Beide, dit is zeker, vonden hetzelfde resultaat, maar langs verschillenden weg. Om den eenvoudigen vorm verkreeg de manier van LEIBNITZ den voorrang, en werd zelfs naar hem dus genoemd.

....s....f.

Differentiaal-rekening. De twist aangaande de *prioriteit* der uitvinding van de differentiaal-rekening heeft eene reeks van jaren geduurd.

Eene der partijen meende, dat men de eer er van aan NEWTON moest toekennen, terwijl de andere partij beweerde, dat men deze ontdekking aan LEIBNITZ te danken had.

NICOLAS FATIO DE DUILLER, een Zwitser van geboorte, was een der eersten, die omstreeks den jare 1669 [?] zich opwierpen om het aanhangige geschil te beslissen. Ofschoon een bekwaam wiskunstenaar, legde hij evenwel met de behandeling van een zoo kiesch twistgeding weinig eer in.

Gekwetst eergevoel, nationale ijverzucht, verborgen aanvallen en persoonlijke beleedigingen verbitterden aanvankelijk zoo zeer de gemoederen, dat er destijds aan een naauwkeurig onderzoek, zoo als de zaak vorderde, niet te denken was.

Onzekerheid en onduidelijkheid omtrent de opvatting van het beginsel, waarop deze nieuwe rekening berustte, gaven daaraan nieuw voedsel; want noch NEWTON noch LEIBNITZ had vóór den aanvang des strijds, daaromtrent iets bekend gemaakt of in het licht gegeven.

Het partijdig en onvolledig geschrijf der twistenden had ten gevolge, dat men op de vraag, wie de eigenlijke uitvinder van de differentiaal-rekening was, geen voldoend antwoord bekwam, en men niet eens met zekerheid wist te zeggen of zich de Engelschman iets van den Duitscher, dan wel of zich de Duitscher iets van den Engelschman had toegeëigend.

De Fransche geleerden trokken zich vervolgens de zaak aan. Zij beproefden bij herhaling de kwestie in een helder licht te plaatsen, doch dewijl men daarbij gebruik maakte van de in druk verschenen stukken, zonder authentieke manuscripten over dit geschil te raadplegen, zoo bleven ook deze antwoorden over het algemeen gebrekkig en onvolledig.

Naar men wil, zouden de vrienden van NEWTON gezorgd hebben 's mans nagelatene handschriften terug te houden en niet in het openbaar te doen verschijnen. Zoo ook zou BREWSTER, de jongste levensbeschrijver van NEWTON, geen gewag gemaakt hebben van de op het onderwijs betrekking hebbende bescheiden, terwijl daarentegen door de Duitschers alles aan het licht gebragt werd, wat tot eene bepaling van de *prioriteit* der uitvinding kon dienen. — Hoe dit intusschen ook wezen moge, zeker is het, dat LEIBNITZ zelf nog bij zijn leven de beantwoording der vraag ten gunste van NEWTON beslist heeft, en ook de in druk verschenen twistschriften van beide partijen als onvolledig en partijdig beschouwde. Hij moet ook beloofd hebben, zelf een onpartijdig onderzoek over den oorsprong en den aard der differentiaal-rekening in het licht te geven, waaraan evenwel niet voldaan is, daar hij op den 14den Nov. 1716, na eene kortstondige ziekte te *Hanover* overleed. — Onopgemerkt mogen wij het niet laten, dat LEIBNITZ vroeger van andere gedachten schijnt te zijn geweest, daar het onder zijne nagelaten papierene gevonden handschrift: *Historia et origo calculi differentialis*, niet van partijdigheid is vrij te pleiten.

Intusschen hebben de jongste onderzoekingen een afdoend bewijs opgeleverd, dat NEWTON en LEIBNITZ beide zelfstandig zijn te werk gegaan en hoegenaamd niets van elkander overgenomen hebben. Het is alzoo niet meer twijfelachtig, dat men zoowel den een als den ander als uitvinder van de *hoogere analysis* mag beschouwen.

Zoo als bekend is, heeft LEIBNITZ de differentiaal-rekening afgeleid uit de beschouwing van de oneindig kleine aangroeijingen eener veranderlijke grootheid, terwijl NEWTON haar als *fluxiën* of vloeijingen beschouwde. Wel is waar, stelde de diepzinnige Engelsch-

Digitized by Google

man die fluxiën niet oneindig klein,gelijk zijn mededinger, maar ook zijne theorie heeft niet minder hare eigenaardige bezwaren.

Wie begeerig is naar een volledig antwoord op de door HENRY gedane vraag, leze het werkje, getiteld: *Die Entdeckung der Differential-rechnung durch Leibniz, mit Benützung der Leibnizischen Manuscripte auf der Königlichen Bibliothek zu Hanover, dargestellt von* Dr. C. J. GERHARDT (*). Halle, H. W. SCHMIDT, 1848. S. F. K.

Differentiaal-rekening. Omtrent de meening dat de differentiaal-rekening door LEIBNITZ of NEWTON zou zijn uitgevonden, kan men een en ander vinden in het *Verslag der wetenschappelijke wintervergaderingen van het genootschap*: »*Een onvermoeide arbeid komt alles te boven*", *voor* 1848—1849. Naar aanleiding van een aldaar genoemd werk van Dr. C. J. GERHARDT, wordt er door Dr. F. J. STAMKART het gevoelen geuit, dat »LEIBNITZ en NEWTON beide zelfstandig de *hoogere analysis* ontdekt hebben, de laatstgenoemde slechts iets vroeger dan de eerstgenoemde"; terwijl verder gezegd wordt, »dat LEIBNITZ niets van de denkbeelden van NEWTON heeft ontleend, en dus ook geenszins een plagiaat begaan heeft".

In het *Wiskunstig Woordenboek* van STAMMETZ en LA BORDUS wordt de uitvinding onbepaald aan LEIBNITZ toegekend. Zie art. *Differentiaalboek*, bl. 129 en volg.

Z. W. v. S.

Differentiaal-rekening. In het *Algem. Noodwendig Woordenboek der Zamenleving* lees ik: »Deze rekening is eene zeer belangrijke tak der analysis, door LEIBNITZ uitgevonden, overeenkomstig met hetgeen door NEWTON, onder den naam van *Fluxierekening* ontdekt is. J. H. M. POPPE zegt, Dl. IV, bl. 52: »de door LEIBNITZ en NEWTON in 1676 en 1687 op verschillende wegen uitgevondene *infinitesimaal*-rekening of analysis van het oneindige, welke in differentaal- en integraal-rekening wordt gesplitst, gaf in de nieuwere wiskunde aanleiding tot groote ontdekkingen. De beroemde binomische getallen zijn in 1676 door NEWTON, de polynomische eenige jaren later door LEIBNITZ uitgevonden." "

P. E. VAN DER ZEE.

Differentiaal-rekening. Over het algemeen schijnt men het nu daarover eens te zijn, dat NEWTON werkelijk de eerste uitvinder was, maar hieraan vooreerst mindere openbaarheid had gegeven, zoodat LEIBNITZ, wien men toch van geene rooverij beschuldigen zal, een weinig later op hetzelfde denkbeeld komende, zich dus de uitvinding meende te kunnen toeëigenen. BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS.

Johan Wickleff (III.; bl. 191, Vr. 198). Het eerste het beste handboek over kerkel. geschiedenis kan HENRY het antwoord op zijn vragen geven. Daarin zal hij WICKLEFF's *Trialogus*; zijne Bijbelvertaling, enz. vermeld vinden, en behalve op ULLMANN's *Reformatoren*, zich gewezen zien op de monographieën van LEWIS (1720), ZITTE (1786), VAUGHAN (1831). LE CAS (1831). Wenscht HENRY naauwkeuriger aanwijzing, hij zal met vrucht raadplegen DE RUEVER GROENEMAN, *Diatribe in Joh. Wickliffi, Reformationis Prodromi, vitam, ingenium, scripta*, Traj. ad Rhen. 1837.

CONSTANTER.

[Naar de opgenoemde werken, of althans naar eenige er van, wordt HENRY ook heengewezen door A. A. A., E. G., W. T., E. A. P., Dr. RÖMER, QUIESCENDO en J. M., welke tevens opmerkzaam maakt op de geheel omgewerkte en veel verbeterde uitgave van ROBERT VAUGHAN's monographie over WICKLEFF, te Londen in 1853 in het licht verschenen. C. A. C. verwijst HENRY naar de bibliographische werken van BOUILLET en BRUNET.]

Theodoliet (III.; bl. 191, Vr. 199). In 't *Conversat. Lexicon* van BROCKHAUS (7te origin. Aufl. XI, S. 157) leest men eene beschrijving van dit werktuig, zoo als het in het optisch instituut van H. VON REICHENBACH te *Benedictbeurn* vervaardigd wordt, dienende om de hoeken zoowel van hemelsche als van aardsche voorwerpen op eene vereenvoudigde wijze met naauwkeurigheid te meten. Er wordt verwezen naar BREITHAUPT's *Beschreibung eines neu eingerichteden Compensations-Theodolithen.* Dusseld. 1827, 4°. mit Küpf.

J. M.

Theodoliet. De theodoliet is een werktuig in den smaak van den multiplicatie-cirkel. Alleen geeft men aan het eerste voor geodesische waarnemingen de voorkeur, omdat daarbij de horizontaal-cirkel het hoofddeel uitmaakt, in tegenoverstelling van den hoogtecirkel bij het tweede werktuig, waardoor men dus beter den waterpassen hoeksafstand der ligchamen opnemen kan.

De theodoliet bestaat uit een driearmig voetstuk, welks armen, zich aan het einde in tweeën splitsende, met voetschroeven aan de observatietafel verbonden zijn. Midden door dit voetstuk, hetwelk tot vastzetting dient, gaat een kolom, in welke zich een tweede, hierin vrijelijk draaijende, beweegt. Aan het boveneinde van deze laatste is de horizontaal-cirkel bevestigd, die enkel of dubbel zijn kan. Op deze nu rusten twee kolommen, die eene waterpasse wentel-as dragen, en waarvan de

---

(*) Later meldt ons S. F. K., dat dit werk van Dr. GERHARDT (bevattende 64 bladz. in 4°.), volgens hem een volledig antwoord bevat en uit dien hoofde eene Nederduitsche vertaling zou verdienen, te meer daar, voor zoo ver hem bekend is, zoodanige verhandeling in onze taal niet bestaat. Zoo zulks wel het geval mogt zijn, wenscht onze medearbeider daarmede bekend te worden. *Aanm. v. h. Bestuur.*

Digitized by Google

eene helft hol is. Om deze horizontale as bevindt zich een vertikale cirkel, en midden door de as heen gaat de kijker in regthoekige rigting daarmede, en zóó dat de in den kijker vallende voorwerpen correspondenren op een insgelijks aan de wentel-as verbonden spiegeltje, hetwelk deze voorwerpen dus aan het zich voor de geopende holle helft der wentel-as geplaatste oog des beschouwers vertoont, en die altijd, hetzij ze hoog of laag geplaatst zijn, horizontaal terug geeft.

Eene uitvoerige beschrijving van den theodoliet en zijn gebruik geeft LITTROW, in zijn *Uitspansel en deszelfs werelden*, uitmakende het vierde deel van het *Tafereel van het Heelal* van SOMMER, bl. 607—610 der nieuwe uitgave, waarbij ook eene afbeelding gevoegd is.

BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS.

[De Heer P. B. VAN DER ZEE zond ons drie antwoorden; het eerste geheel overeenkomende met dat van J. M., benevens een uittreksel uit het *Conversat. Lexicon*. In het tweede geeft hij eene opgave van verschillende werktuigen van den vroegsten tijd, gebruikt ten behoeve der meet- en sterrekunde, en verwijst hij naar het werk van POPPE, Dl. III, bl. 100; terwijl het derde een afschrift van een artikel over den *Theodoliet* uit het werk van E. BUYS bevat. Daar onze Medenavorscher G. K., Hz. echter slechts de *beteekenis*, *zamenstelling en afleiding van het woord Theodoliet*, en niet van het *instrument* zelf, vraagt, vermoeden wij dat het laatste, hetwelk hij te regt een *geodesisch instrument* noemt, hem bekend zal zijn, en het derhalve noodeloos zou wezen, voor hem die uittreksels te doen afdrukken, daar zij hem, evenmin als de boven geplaatste antwoorden van J. M. en BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS, vergissen wij ons niet, datgene zouden geven wat hij verlangt. Is het anders, wij zijn bereid hem den vlijtigen arbeid van onzen medearbeider VAN DER ZEE mede te deelen. Wij achten zijne vraag alzoo nog niet beantwoord, en bevelen haar op nieuw aan onze Medenavorschers aan. Wat den *Theodoliet* betreft, deze heeft dezer dagen eenen gevaarlijken mededinger gekregen in het werktuig, door EPPLE, officier in Wurtembersche dienst, onlangs uitgevonden, en van hetwelk onder anderen gewag maakt de *Algem. Konst- en Letterbode* van den 8sten April jl.]

Felipe Mey (III.; bl. 190, Vr. 177). Behalve de vermelde *Rimas*, moet hij eene Spaansche vertaling gegeven hebben der *Herscheppingen* van OVIDIUS. Van hem wordt gewag gemaakt in ANTONII *Bibliotheca Hispanica.*

V. D. N.

Zjermesz, *Adam Karelsen of Adam Karels van Germes* (III.; bl. 192, Vr. 202). De bibliotheek van de Maatschappij van Nederl. Letterkunde te *Leyden* bezit eenige zijner tooneelstukken, waarvan hij de opdragten onderteekend heeft: ADAM KARELS VAN GERMEZ. Het eerste stuk, betiteld: *Vervolgde Laura*, is den 8sten Junij 1645 opgedragen aan de regenten van het Amsterdamsche Weeshuis, met name: ABRAHAM ALEWIJN, JACOB VAN STRALEN, WILLEM KIEFT, WILLEM VAN ERPEKOM, HENDRICK VASTRICK en Mr. JOAN VAN HELMONT. Hij zegt daarin, dat JAN HENDRIKZOON GLAEZEMAKER deze *Laura* eerst uit het Spaansch in Nederduitsch proza heeft vertaald, en dat Mr. KASPER VAN BAERLE lang te voren er driehonderd regels van had overgezet. Verder verhaalt hij, dat zijn (leer) meester ROTROU (?) hetzelfde stuk in het Fransch uit het Spaansch van LOPEZ DE VEGA heeft overgebragt. Een ander tooneelstuk is genoemd: *Klaagende Kleazjenor en doolende Doriste*, Amsterdam 1647, en opgedragen aan Mejufvrouw KORNELIA BIKKERS (sic), wier vader hem veel beleefdheid betoond had. Weleer aan het Fransche hof ten tooneele gevoerd, was het op aanbeveling van ANTONY VAN BAARLE (Edelman van Prins MAURITS, Grave van *Nassou*) die er de hand in gehad heeft, door ADAM KARELS uit het Fransch in onze taal overgebragt.

.. ELSEVIER.

[J. L. A. I. schreef ons van dezen tooneelspeler: „Op den titel zijner *Tooneelpoëzy*, Leyd. 1716, in 8°. wordt hij genoemd A. K. VAN ZJERMES.]

Zjermesz, *Adam Karelsen of Adam Karels van Germes*. In de meeste *Naamrollen* of Catalogi van tooneelspel-dichteren, als: *Naamrol* Amst. 1727, Ead. 1743, en *Naemrol der Verzameling* van Mr. JOHAN VAN DER MARCK, Leyden 1774, komt hij voor onder den naam: ADAM KARELSZ VAN ZJERMES. Van hem worden vermeld: *De vervolgde Laura*, *Blyeindend Treurspel*, 1645 en 1679; *Klagende Kleazienor en Doolende Doriste*, Amst. LESCAILJE, 1670; *Eduard of anders Standvastige Weduwe*, *Blyeind Hofspel*, 1660, Amst. JACOB VINKEL; — nog allen te zamen uitgegeven, Leyden 1716 bij KNOTTER.

J. SCHELTEMA, *Mengelwerk*, Dl. III, St. III, bl. 120, en COLLOT D'ESCURY, *Holl. Roem*, Dl. IV (2) 145 en Aant. (2) 603, die van hem als beroemd tooneelspeler gewagen, noemen hem VAN GERMES of GERMEN, zoo als in het *Leven van Hooft* door BRANDT, bl. 22, voorkomt. Hy speelde de hoofdrol in het stuk van HOGENDORP, *Willem de I*, met hetwelk de Amsterdamsche schouwburg geopend werd in 1617. Onder hem oefenden zich later BRANDT en FRANCIUS in de uiterlijke welsprekendheid. Ook was hij zeer gezien bij den Raadpensionaris DE WITT.

Meest vermoedelijk, dunkt mij, is het, dat die lezing van zijn naam wel de echte zijn zal, welke men voor zijne tooneelspelen gevoegd vindt.

V. D. N.

Jac. Eyndii, „*Aenigmata*" (III.; bl. 192, Vr. 203). Ik zou bijna betwijfelen of het berigt van J. C. K., dat EYNDIUS in 1629 stierf, wel juist zij. Zoo ja, dan hebben in het begin der XVIIde eeuw in ons vaderland twee EYNDIUSSEN geleefd, beide met den voornaam JACOBUS, beide in krijgsdienst, beide Latijnsche dichters. Waarschijnlijker dan dat zamen-

Digitized by Google

treffen komt het mij voor, dat FOPPENS, *Bibl. Belg.*, bl. 512, JACOBUS EYNDIUS bedoelt, die in 1575 te *Delft* geboren is, en onder Prins MAURITS gediend heeft als kapitein van eene kompagnie voetvolk. Hij nam zijn ontslag (gelijk DE WIND, *Bibl. der Ned. Geschiedschr.*, bl. 303, met waarschijnlijkheid gist) ter gelegenheid van het Twaalfjarig Bestand, met oogmerk om zich geheel aan de letteren te wijden. In 1609 trad hij in den echt met CLARA VAN RAAPHORST, die hem de heerlijkheid *Haamstede* ten huwelijk bragt. Het daarbij behoorend kasteel (het oude slot van WITTE VAN HAAMSTEDE) werd door hem herbouwd en betrokken. EYNDIUS schreef er de twee eerste boeken van eene Kronijk van *Zeeland*, in 1634 op last der Staten van dat Gewest in het licht gegeven. Hij overleed in 1614.

Deze EYNDIUS maakte zich ook als Latijnsch dichter bekend. Zijne *Poëmata* zijn uitgegeven in 1611 en bevatten onder anderen: *Nugarum liber unus*. Zijn dit welligt de door FOPPENS als onuitgegeven vermelde *Aenigmata?* Deze *Nugae* zijn, gelijk DE WIND t. a. p., bl. 305, opgeeft, te *Leyden* in 1618 met eenige gedichten van DAN. HEINSIUS herdrukt.

Dat EYNDIUS slotvoogd van *Woerden* geweest is, was mij, — aangenomen dat hij dezelfde is met den kronijkschrijver van *Zeeland*, — tot dusver onbekend. VAN KAMPEN schrijft (*Gesch. der Lett. en Wetensch.*, Dl. I, bl. 402) dat hij wel te *Delft* geboren, doch »uit *Haamstede* afkomstig was". Dit zal wel niet meer wezen dan eene conjectuur, om zijne, door DE WIND uit zijn huwelijk opgehelderde, betrekking tot die heerlijkheid te verklaren. Intusschen heeft het vinden der vraag in DE NAVORSCHER mij op EYNDIUS aandachtig gemaakt, en ik zal een levensberigt van dien geleerden kapitein met de hoogste belangstelling lezen. DE NAVORSCHER veroorlove mij voor ditmaal eens onder zijne duiven te schieten, en het antwoord op die vraag te verzoeken voor mijn jaarboekje *Zeeland*, waarin het regt zou te huis behooren, waarbij dan het portret, gelijk het voor het *Chronicon Zelandiae* staat, zou kunnen worden gevoegd.

H. M. C. VAN OOSTERZEE.

Vraagteekens.

126. — *Een verrekijker met vier buizen.* Wijlen Baron DE REIFFENBERG, verslag gevende van de onderzoekingen van E. ACHERY, betrekkelijk de boekerijen der middeneeuwen, zegt o. a.: »Voulant fournir une preuve du parti qu'on tirerait aisément des miniatures pour l'histoire littéraire, il (ACHERY) indique un manuscrit du XIII$_e$ siècle à *Scheyren*, où le calligraphe ayant eu à représenter (dans l'*Historia Scholastica*) les diverses sciences par des figures allégoriques, peint l'astronomie accompagnée de PTOLEMÉE, qui examine les astres au moyen d'un tube ou d'une lunette à quatre tuyaux, peinture qui rappelle ce que DITHMER raconte de GERBERT (SYLVESTRE II): »In Magdaburg orologium fecit, illud recte constituens, considerata per *fistulam* quadam stella nautarum duce". (GERBERT, *Epist.* 134, 148).

Men vraagt, wat men te verstaan hebbe door *une lunette à quatre tuyaux?* ..R.E.

---

127. — *Pierre l'Oiseleur de Villiers.* Kan ook iemand mij opgeven of de bekende PIERRE L'OISELEUR, Heer van *Villiers* en *Westhoven*, Raad en Hofprediker bij Z. H. WILLEM I, Stadhouder, die wegens godsdienstvervolgingen uit zijn vaderland, *Frankrijk*, was gevlugt, nog meer kinderen had buiten zijne dochter MARIA L'OISELEUR, gehuwd aan den Heer VAN DER BAERSE, tot 1586 Secretaris der stad *Middelburg?* Voorts of deze PIERRE L'OISELEUR nog meer geslacht- en naamgenooten in dit land had? Terwijl eindelijk nadere berigten omtrent zijne familie, of opgave waar die te vinden zijn, mij zeer welkom zullen wezen. X—Θ—Z.

128.—*De Ridderhofstad Holij.* Waar kan iets betrekkelijk de ridderhofstad *Holy*, in *Delftsland*, gevonden worden? Noch bij VAN LEEUWEN, *Batt. Illustrata*, noch bij SMITS, *Schatkamer*, vindt men dit kasteel vermeld. Wel heeft de Heer A. J. VAN DER AA, *Aardrijksk. Woordenboek*, er een artikel aan gewijd, doch ik vrage: Is er niets meer van dit kasteel bekend, en bestaan er geene afbeeldingen van? K. v. S.

---

129. — *Gijsbert Kessem.* In een oud aanteekeningboekje vond ik het volgende:

»Op den letsten Donderdagh avont eenighe liefhebbers der dichtkonst tot mijnen huyse tsaem gecomen sijnde, quam 't gespreck op sommighe uytganghen, waervan geseght wert dat geen rijm op en kost ghevonden werden, ende yemant segghende dat op het woort *blixem* geen rijm te vinden waere, ende sommigen dit toestemmende, soo maekte mijnen ouden vrient GIJSBERT KESSEM het hier volgende vaersjen:

Een krijgsman stont in 't velt, het onweert en de blixem
Sloeg neêr op hem, smelt in 't eygen oogenblik lem
En degenknop — de leêren schede bleef bewaert.
Het sterk wordt soo tot gruis, het swacke vack gespaert".

Weet iemand iets van dien GIJSBERT KESSEM? V. C.

Digitized by Google

130. — *De ezel van Avignon.* In MERLE D'AUBIGNÉ'S *Histoire de la Réformation en Angleterre*, vind ik, pag. 88, de volgende verklaring van Paus CLEMENS IV:

»Quand le Roi d'Angleterre m'eut présenté un *âne*, je l'eusse aussitôt recounu comme Evêque". De schrijver maakt daarop de aanmerking: »Ceci rappelle *l'âne d'Avignon*; il parait que cet humble animal jouait alors un certain rôle dans les élections de la papauté". Waarop doelt de schrijver met dezen »âne d'Avignon"?

A. C. W. FARNCOMBE SANDERS.

131. — *Pieter Straat en Pieter van der Deure.* Wie waren PIETER STRAAT en PIETER VAN DER DEURE, die de steenen glooijingen onzer zeedijken hebben uitgedacht?

A. J. v. D. AA.

132. — *Jelle Adriaansz. Wijns.* Weet men geene andere bijzonderheden omtrent JELLE ADRIAANSZ. WIJNS, den uitvinder der kribbingen, dan dat hij dijkgraaf der vier Noorderkrijgen geweest is?

A. J. V. D. AA.

133. — *Opdam, Klaverweide, van Marle, Jongeneel en Smit.* Weet men iets anders aangaande FERDINAND OPDAM, KLAAS KLAVERWEIDE, ADRIANUS VAN MARLE, JACOB JONGENEEL en LAURENS SMIT, de verbeteraars der vijzel- of tonmolens, dan dat de beide eerste ingezetenen van *Wassenaar*, de derde commies ter kamer van Burgemeesteren te *'s Gravenhage*, de vierde een inwoner van *Rotterdam*, en de laatste van *Amsterdam* geweest is?

A. J. VAN DER AA.

134. — »*Klagte der Groninger Maagdt*". Ik ben in het bezit van een handschrift, betiteld: *Klagte der Groninger Maagdt over het voorgevallene den 29sten Augustus* 1748. Het motto is *Jes.* I: 21. Op het dichtstuk (de klagt is toch in dichtregelen opgesteld) is ook een vervolg, dat tot motto heeft *Jes.* XXIV: 4, 5 en 6. Het stuk schijnt door een aanhanger der staatsgezinde partij vervaardigd te zijn, die alles behalve ingenomen was met de gebeurtenissen van dien dag. Als dichtstuk schijnt de waarde niet groot te zijn, maar als berigt van een ooggetuige is het welligt voor de plaatselijke geschiedenis niet onbelangrijk. Weet ook een der HH. Navorschers of dit stuk in druk is uitgegeven, en zoo ja, wie de schrijver is?

R. W. T.

135. — *Ferdinand Freiligrath.* Wat is er van dezen dichter in 't Nederduitsch overgebragt? En wat is er over hem tot nu toe in onze taal geschreven?

LAGE.

136. — *Ultrajectinus.* Wie was ULTRAJECTINUS, die in 1784 heeft uitgegeven: *Vaerzen van* ULTRAJECTINUS, »pro patria et libertate". Te Utrecht, bij S. DE WAAL? In den *Catalogus van de Bibliotheek der Maatsch. van Nederl. Letterk.*, (Dl. I, bl. 76.) staat achter ULTRAJECTINUS »»(.. VAN VLOTEN)."" Zoo deze opgave juist is, wie was dan die VAN VLOTEN?

B—

137. — *Memorialen van het Hof van Holland.* Weet iemand mij ook te zeggen, waar men gevonden hebben mag (NAV. IV, Vr. 17), dat, naar luid der *Resolutiën van Holland* van den 14den April 1570, bl. 14, de *Memorialen van het Hof van Holland* alstoen begonnen met het jaar 1428? In de in folio gedrukte *Notulen* is daarvan geen woord te vinden, ja volgens deze hebben de Staten niet eens op dien dag zitting gehouden. Wie kan mij hierin teregt helpen?

N. N.

138. — *Luitjes.* Wie was LUITJES, dien ik als een onzer waterbouwkundigen vermeld vind?

A. J. VAN DER AA.

139. — *Van der Cloese, van der Paauw en Pasteur.* Wie waren VAN DER CLOESE, VAN DER PAAUW en PASTEUR, die als vervaardigers van instrumenten worden opgegeven?

140. — *Scheerboom.* Wie is de Heer SCHEERBOOM, waarvan melding bij COLLOT D'ESCURY, *Holland's Roem*, Dl. VII, bl. 90, in de noot?

A. J. VAN DER AA.

141. — *Spreekwoorden.* »*Den wolf in den staart hebben*". Welke is de zin en de afleiding van het spreekwoord, dat ik onlangs voor het eerst vernam: »Hij heeft den wolf in den staart"?

G. E. J. RIJK.

142. — *Luilekkerland.* Hebben vele natiën kennis, in hare taal, aan ons zoogenaamd *Luilekkerland*?

G. E. J. RIJK.

143. — *Herman Willem Daendels.* Waar vindt men een omstandig levensberigt van dezen merkwaardigen krijgs- en staatsman? Hij was geboortig van *Hattem*; van 1808—1811 Gouverneur-Generaal van *Neêrlands-Indië*, en volgde NAPOLEON in 1812 naar *Rusland*, als generaal der 26ste divisie infanterie, Badensche en Bergsche regementen, behoorende tot het negende legerkorps onder den Maarschalk VICTOR Hertog van *Belluno*, die den aftogt van het gewezen groote leger over de *Beresina* dekte. Later was hij Gouver-

Digitized by Google

neur ter kuste van *Guinea* en overleed aldaar in ?
J. M.

144. — *Een geschrift van Boudin.* In het *Nieuw Praktisch Tijdschrift voor de Geneeskunde* van Dr. L. ALI COHEN, 1852, Mei, worden de onderzoekingen van BOUDIN *over den invloed van de dubbele draaijing der aarde*, enz. vermeld. Waar zijn die onderzoekingen medegedeeld?

145. — *Catharina Roose.* Wie der Heeren Navorschers is in staat eenige mededeelingen te doen aangaande CATHARINA ROOSE, die zich, volgens het Jaarboekje *Zeeland* 1854, bl. 123, dapperlijk onderscheidde tijdens het beleg van *Sluis* in 1587, en, volgens bl. 136, ook rijmpjes maakte?
LEGENDO ET SCRIBENDO.

146. — *De kat scheren.* Welke zou toch wel de oorsprong zijn der uitdrukking: de kat scheren, die aan boord van de Nederlandsche oorlogschepen bij het opwinden des ankers gebezigd wordt?
FRIDELOMDEIN.

147. — *Middelburgsche Oudheden.* In het Schuttershofstraatje der Zeeuwsche hoofdstad vindt men boven den ingang van een tuin, op een muur die in den tegenwoordigen trant gebouwd is, twee beelden, die volgens hunnen vorm van de Romeinen afkomstig zullen zijn; iets dat ook schijnt te blijken uit hun verval, dat aan hoogen ouderdom moet worden toegeschreven. Indien dit echter eene dwaling is, zoo verzoek ik HH. Navorschers mij daaromtrent te willen inlichten; voorts het jaartal te willen opgeven, waarin die beelden geplaatst zijn; en mij eindelijk te melden of daar ter plaatse vroeger ook soms een Romeinsch gebouw heeft gestaan?
FRIDELOMDEIN.

148. — *Het geslacht van Noordinghe.* Welke inlichtingen is men in staat te geven omtrent dit geslacht, dat in de eerste helft der XVIIde eeuw uitgestorven is, en vroeger te *Weesp* en in *den Haag* voorname betrekkingen bekleed heeft?
C. A. L.

149. — *Schriften tegen Cartesius en Spinoza.* Zou iemand mij ook kunnen opgeven de titels, uitgevers en jaartallen van de losse geschriften en pamphletten, die in de XVIIde en XVIIIde eeuw ten onzent tegen de wijsbegeerte van CARTESIUS en die van SPINOZA uitgekomen zijn?
HENRY.

150. — *Nobis-huis.* Ik vind bij BURCHARD WALDIS, een oud-Duitsch fabeldichter, het woord *nobis-haus*, en er bijgevoegd: »da schlegt der Flam zum Fenster aus". Hij bedoelt: de hel. Ook bij KILIAEN vindt men *nobis-gat*, dat hij verklaart met »orcus, orci culus", en *nobis kroech*, »orcus, antrum Plutonium". Sommigen zien dit woord, op voorgang van FR. JUNIUS, voor verbasterd aan uit het Grieksch ἄβυσσος en zeggen dat het eigenlijk moest heeten *obis-huis*; anderen willen dat het beteekenen zal: het huis van *nobisse* (»daemon nanus, cacodaemon", bij KILIAEN), en houden dat woord voor den verkorten eigennaam van een geest. Verg. V. D. BERGH, *Proeve van een Krit. Woordenb. der Nederl. Mythologie*, s. v. *Nobis.* Welk een geest zou hier bedoeld worden, en welke van beide verklaringen is de beste?
DOLFJE.

151. — *Hondennamen.* Daar ik een groot liefhebber van honden ben, zou een der HH. Navorschers mij eene aangename dienst bewijzen, als hij mij nopens de beteekenis van sommige algemeene en bijzondere hondennamen geliefde in te lichten. Wie kent niet de *mopjes*? maar wie weet te zeggen wat *mop* beteekent? Den naam *Kardoes* heb ik wel eens van den grooten gaauwdief CARTOUCHE hooren afleiden; zou dat waar zijn? en waarom dien naam altijd gegeven aan krulhonden, of was CARTOUCHE misschien een krullekop? Van waar de Fransche naam *Bello*? is hij verbasterd van het Lat. *bellum*, of is hij een onomatopoioumenon? — Sommige honden heeten *Stroom*; de bedoeling van dien vreemdklinkenden hondennaam zou ik misschien kunnen oplossen. Onze Heidensche voorouders meenden dat het water, en vooral het loopend water (stroomen en rivieren), niet besproken kon worden. De huisman, vreezende dat men zijn hond door toovermiddelen muilbanden mogt, iets waarvoor het hondenras nog al vatbaar moet zijn, maakte derhalve zijn trouwen wachter tot een *Stroom* en deelde hem door dien naam een amulet mede tegen alle besprekingen. Is het zoo niet, of weet eenig hondenliefhebber het beter?
DOLFJE.

152. — *Saccharius Klistorinus.* Wie is »Dr. SACCHARIAS KLISTORINUS, Phoeb. Grat. Grootmuizenvanger van Parnassus?" Ik bezit een portret van hem in 8°., waaronder zijn naam en titels als ik heb opgegeven. Voorts: »Apelles pinxit. Gasinet excudit. Calotin sculps". — en eindelijk nog het volgende bijschrift:

„Dit's KLISTORIJN, aan wien de quistige Natuur
Haar gaven heeft verspilt, Hij blaakt van Hemelsch vuur,
In zoete Letterkunst, en kruiderij ervaren.
De muizen barsten op het klinken van zijn' snaren.
LAURENS VAN DER SPITS".

W.

Aanteekeningen.

Gabriël Metzu. »Het is vreemd", zegt IMMERZEEL, *Levens der Schilders* enz., bl. 217, »dat er van zulk een uitstekend kunstenaar, als METZU geweest is, niets verder bekend is, dan dat hij in het jaar 1615 (?) te *Leiden* geboren werd, den meesten tijd zijns levens te *Amsterdam* woonde en in 1658 van den steen geopereerd is geworden, zonder dat men iets wegens den uitslag daarvan vindt aangeteekend", enz.

Het blijkt evenwel, dat deze schilder in 1658 te *Amsterdam* in den echt is getreden, denkelijk na de kunstbewerking, waarvan IMMERZEEL gesproken heeft. Uit de aanteekening van zijn huwelijk in de pui-boeken van *Amsterdam*, leert men wijders dat hij in 1630, niet in 1615, te *Leyden* geboren was. Men vindt aldaar op 12 April 1658: »Compareerde als voren, GABRIEL METZU, van Leyden, schilder, out 28 jaer, ouders doot, geadsisteert met JAN ADRIAENSE KAYSER syn oom, woont op de Prinsengraft; ende ISABELLA WOLFF van Enckhuysen, out 26 jaer ende daer woonende, geadsisteert met MARIA DE GREBBER haer moeder".

De moeder van GABRIËL METZU heette JACOMINA GARNIERS, eerst gehuwd met GUILLAUME FREMAULT of FREMOUT, en daarna met JACQUES METZU, die beide schilders genoemd worden in twee verzoekschriften, door haar bij de Leydsche regering ingediend (1623 en 1632). In 1623 werd zij tot stads-vroedvrouw aangesteld, terwijl haar eerste man nog vóór dat jaar te *Dordrecht* moet overleden zijn.

Bij het huwelijk van GABRIËL METZU en ISABELLA WOLFF, wordt genoemd MARIA DE GREBBER, die wel eene zuster kan geweest zijn van PIETER FRANSZ DE GREBBER, in 1590 te *Haarlem* geboren, en welligt de vervaardiger van het altaarstuk in een der Noord-Hollandsche steden, waarover eene vraag is gedaan in DE NAVORSCHER III.; bl. 224.

.. ELSEVIER.

Journael ofte Dachregister van Abel Jansz. Tasman. Dezer dagen bekwam ik inzage van een handschrift, 't welk op het buitenblad te lezen gaf:

»Journael ofte dachregister van de voyagie gedaen door den Commandeur ABEL JANSZ. TASMAN, met de Jachten *Limmen*, *Zeemeeuw* ende 't Galjoot de *Haesewint*, langs de custe van *Nova Guinea* ende 't onbekende *Suyt-lant* 1644, geannoteert door CRYN HENDRIXEN DE RATTE, opperstierman op 't Jacht de *Zeemeeuw*".

Ik twijfelde er geenszins aan, of voor mij lag het tot nog toe onbekende verhaal van den tweeden togt van onzen beroemden zeereiziger; dien togt, waaromtrent de Hoogleeraar MOLL, in zijne *Verhandeling over eenige vroegere Zeetogten der Hollanders*, zegt, dat ons nog minder bijzonderheden dan omtrent den eersten bekend zijn.

Dan bij de eerste inzage bemerkte ik dat er bladen aan ontbraken, en bij eene gezette lezing vond ik dat het eene reis betrof van *Batavia* naar *Goa*, met de schepen *Enckhuysen* als admiraal, het jacht *de Waterhont*, het jacht *de Zeemeeuw* en de fluit *de Graft*, bestemd om van *Indrapoura* naar de westkust koers te nemen, begonnen den 9 September 1644 en geeindigd den 25 Augustus 1645. De schepen waren onder het bevel van den Commandeur CLAES CORNELISZ. BLOCK.

Bij dit stuk was nog van eene andere hand gevoegd het »Journael gehouden door CORNELIS CORNELISZ. ROOBACKER, op eene reize naar *Bassora* met het jacht *Delffshaven* en *Schelvis*, begonnen den 28 Junij 1645 tot den 5 October 1645".

Hoezeer in mijne verwachting teleurgesteld, achtte ik het der moeite wel waardig de instructie eens na te zien, voor gemelden togt aan den Commandeur ABEL JANSZ. TASMAN gegeven, en te vinden in de *Verhandelingen en berigten betrekkelijk het Zeewezen* voor 1844, Dl. IV, bl. 69, na welk onderzoek ik de volgende opmerkingen maakte.

Vooreerst, dat de namen der schepen op dien togt gebruikt, niet overeenkomen.

Bij de »Instructie" worden genoemd: »de jachten *Limmen*, *Zeemeeuw* ende »'t quel (?) *de Brack*"; in het »Journael" »de jachten *Limmen*, *Zeemeeuw* ende 't galjoot *de Haesewint*".

Het is echter mogelijk, dat de namen *Brack* en *Haesewint*, als van zeer verwante beteekenis, onderling verwisseld plagten te worden.

Ten anderen, dat in de »Instructie", als stierman op *de Zeemeeuw* aangeduid wordt CARSTEN SEIBRAENSZ. (?); in het »Journael", CRYN HENDRIXEN DE RATTE.

Onmogelijk is het echter niet, dat deze laatste, na gedane reize, van het jacht *Limmen* op *de Zeemeeuw* is overgeplaatst.

Ten derden, dat de togt hoogstwaarschijnlijk binnen den daarvoor bepaalden tijd volbragt is, en niet langer dan vier maanden geduurd heeft.

De »Instructie", op den 29sten Januarij 1644 uitgevaardigd, bepaalde dat de schepen den volgenden dag (den 30sten) zouden vertrekken; voorts dat zij *Makasser*, *Amboina* en *Banda* zouden aandoen, van welke laatste plaats men veronderstelde dat ze tegen het einde van Februarij zouden kunnen onder zeil gaan, om hunnen eigenlijken ontdekkingstogt te beginnen. Na eenige verdere bepalingen vervolgt dan de Instructie: »Dit alles met Godes hulpe geluckelycken verrecht wesende, 't welcke verhope voor 't uitgaen van de maent Juny geschieden can, sullen Ul. haren cours 't sy *Hout-*

Digitized by Google

mans abrolhos ofte van *Diemenslant* beseylt, gesamentlyck na de zuytcuste van *Java* steeven en daer langs door *Sunda's* strate tot *Batavia* keeren, daer wy Ul. in July aanstaende met goed succes verwachten sullen".

Den 9 September 1644 verliet het jacht *de Zeemeeuw* met eenige andere schepen de reede van *Batavia*, om zich naar *Goa* te begeven.

Mogt het nog eens een der Navorschers gelukken, even als dit met het Journaal van ROGGEVEEN geschied is, het tot nog toe niet gevondene Journaal van een der beroemdste zeereizigers uit het stof, waaronder het mogelijk nog schuilt, op te delven!

LABORANTER.

Heinrich Hexham. Onder de Engelsche officieren, die de roemvolle belegeringen van Prins FREDERIK HENDRIK hebben bijgewoond, vinden wij HENDRIK HEXHAM, Kwartiermeester van het regiment van den Generaal VERE. Hij heeft eenige werken geschreven, waarvan bekend zijn:

1°. *Relating of the Siege of the Bush*, Delft 1630, in 8°.

Hiervan gaf hij eene Nederduitsche vertaling, onder den titel: *Een Cort Historisch Relaes, ofte Eenvoudigh verhael van de belegheringhe ende veroveringhe der vermaerde Stadt 's Hertoghen-Bosch, mitsgaders de verrasschinghe ende inneminghe van de goede Stadt Wesel*, enz. *Door een liefhebber van 't vaderlandt.* Delft, by JAN PIETERSZ. WAELPOT, 1630, in 4°. De opdragt aan de »Court-Meester, Predikant, Thesoriers, Assistenten en Generaliteit van de achtbare Compagny der Engelsche Coopluyden, Adventuriers, residerende binnen Delft", onderteekent hij met H. H. Een exemplaar hiervan wordt onder de kleine geschriften in de Thysiaansche Bibliotheek te *Leyden* aangetroffen.

2°. *Journal of the taking in of Venlo, Roermont, Stralen, etc.*, 1633 in 4°.

Hiervan bestaat eene Hollandsche vertaling, door I. VAN LANGENHOVEN bezorgd, onder den titel:

Korte beschryvinghe ofte journael van de optreckinge des doorluchtigen Prince van Orangien den 29 Mey 1632, van Nieu-megen naer de Mare. De inneminge der steden Venlo, Rourmonde, Stralen en Maestricht enz. mitsgaders eene lyst van de geblevene Graven, Colonellen, Capiteynen enz. 's Gravenhage, by HENRICUS en GUILL. HONDIUS, 1633, in fol.

Vooraf gaat eene opdragt aan de »Gecommitteerde Raden van Holland en West-Vriesland", onderteekend: HENRY HEXHAM, waarin hij zegt: »Het voornaamste motyf dat my gepersuadeert heeft om dezen arbeyt op my te nemen ende denselven in 't gesichte van de werelt te brengen, is dit geweest; dat eenen Jesuyt, genaemt HARMAN HUGO, tot lof van den overleden Marquis SPINOLA (een van de beste generaels, welcke de Coninck van Spanjen gehadt heeft in deze Nederlantsche oorlogen) wel geschreven heeft aengaende het Blockeren ende veroveren van Breda. Het staet my dan oock immer also vry (zijnde een Protestant ende een soldaet) yets te schrijven (sonder flatteringe) uit lof en eere van onsen Generalissimo den Prince van Orangjen, ende de Posteriteyt een gedachtenisse van sijne gesegende oorloogsche Daden, na te laten".

»Indien de Jesuyt lust heeft om dese twee, de grootste generalen van onze eeuwe, met elkanderen te vergelijken, ick moet hem dit seggen, dat het in achtinge van een soldaet, veel grooter en heerlycker werck is, denselven *te tasten na sijn Kraegh, als te vechten tegen sijn Maegh*, ende eene stadt te gewinnen door het sweert ende approches, gelijck gewonnen zijn Grol, 's Hertogenbosch en Maestricht, als die gelijck Breda te blockeren en uyt te hongeren, dat een quijnende doot is".

Behalve deze krijgskundige werken, is van HENR. HEXHAM nog bekend:

English Dutch Dictionary, etc., Rotterdam 1648, in 4°. »Enriched etc. by DAN. MANLY". Rotterd. 1675, 4°. »Verrijckt enz. door D. MANLY". Ald. 1678, in 4°.

Professor BOSSCHA, in zijne *Heldendaden te Land*, Dl. II, bl. 475, en wijlen DODT VAN FLENSBURG, in de *Kronijk van het Historisch Gezelschap* te *Utrecht*, 1846, bl. 41, hebben dezen HEXHAM aan de vergetelheid ontrukt.

.. ELSEVIER.

Napoleon te Middelburg. Welligt is het voor sommige lezers van DE NAVORSCHER, begeerig NAPOLEON's gangen op onzen geboortegrond na te gaan, niet onaangenaam met het volgende bekend te worden gemaakt, hetwelk wij uit een der toevoegsels aan DE KANTER's *Lofrede op* J. H. SCHORER, bl. 58, Bijl. C., overnemen.

»Ontmoeting tusschen den Burgemeester SCHORER en NAPOLEON, den 9den Mei 1810".

»NAPOLEON was met zijne gemalin en gevolg over *Rammekens* in *Walcheren* gekomen. Na een kort verblijf in *Vlissingen*, kwam hij des avonds tusschen 6 à 7 uren, met klein gevolg, te paard naar *Middelburg*. Aan de herberg *het Groenewoud* werd hij opgewacht door den Burgemeester SCHORER, de Wethouders en de Vroedschappen, vergezeld van eene kompagnie burger-grenadiers. De Heer SCHORER verwelkomde den Keizer met eene korte aanspraak, hem tevens de sleutels der stad aanbiedende, en nu had het volgende gesprek plaats:"

»*De Keizer.* Je ne veux pas de vos clefs. Est ce vous qui avez remis les clefs aux Anglais à leur entrée, et avez fait illuminer ville?"

Digitized by Google

»*De Burgemeester*. Sire! les clefs n'ont jamais été remises aux Anglais, ni la ville a été illuminée".

»*De Keizer*. Qui êtes vous?"

»*De Burgem.* Sire! je m'appelle SCHORER."

»*De Keizer*. Que faites vous?"

»*De Burgem.* Je fais les fonctions de Bourguemaître".

»*De Keizer*. Le Bourguemaître est un scélérat: il sera sévèrement puni".

»Terstond gaf hij zijn paard de sporen en reed stadwaarts. De vóór hem rijdende Generaal GILLY verwittigde de ingezetenen van 'sKeizers aankomst, en wekte hen op om »vive l'Empereur!" te roepen.—NAPOLEON reed met den Generaal naar de Abtdij, waar hij zijn verblijf zoude houden. De regering en de gewapende burgers keerden mede naar de stad terug. Spoedig verspreidde zich de mare van de beleediging den burgemeester aangedaan, waardoor dan ook, bij alle de aanstalten tot vreugdebetooning, de harten der burgeren met gramschap en verontwaardiging vervuld werden, zoodat men zelfs moeite had de uitbarsting te beteugelen. De regering had zich naar hare raadzaal begeven, en besloot, na overweging van het voorgevallene, eene korte memorie ter verdediging van den burgemeester, zoo mogelijk nog dien zelfden avond, den Keizer aan te bieden. (Den inhoud dier memorie laten wij berusten). Zij werd naar het hotel gezonden, kon echter niet worden aangenomen, wijl de Keizer zich reeds ter rust had begeven. — Den volgenden morgen (10 Mei) vergaderde de stedelijke regering al vroeg, en deed audientie vragen bij den Keizer. Ze werd tegen 10 ure toegestaan. De regering *en corps* derwaarts gegaan, vond NAPOLEON, omringd van zijn gevolg, in luisterrijke vertooning.—Met waardigheid deed de Heer SCHORER den Keizer, zoo in naam der municipaliteit als der burgerij van *Middelburg*, eene zeer doelmatige aanspraak, den Keizer vooral bepalende bij het nog voortdurend dankgevoel der ingezetenen aan Koning LODEWIJK over het besluit van den 6den Junij 1809 (?), en bij hun vurig verlangen, dat zoo veel goeds door de vereeniging met *Frankrijk* niet voor altijd mogt verloren zijn; voorts aller belangen 's Keizers welwillendheid aanbevelende".

»NAPOLEON scheen met aandacht de aanspraak te hooren, en beantwoordde ze kortelijk, met verklaring van zijne goede gezindheid jegens *Zeeland*.— Het kwam vervolgens tot een gesprek, en, daar er toch bij den Keizer eenige vooringenomenheid doorstraalde, nam de Heer SCHORER het woord, en hield voor de vuist en met eene uit het hart vloeijende welsprekendheid, den Keizer eene redevoering, die de Fransche hovelingen en ambtenaren daar tegenwoordig, verbaasde; daar hij de drie aangevoerde beschuldigingen volkomen vernietigde, voorts de regering van *Middelburg* vrijsprak, en eindelijk, daar hij persoonlijk door NAPOLEON was aangevallen, ook zich zelven krachtig en manmoedig verdedigde, terwijl hij zijne rede aldus besloot:"

»»Je sais, Sire! que mon sort est entre vos mains. Vous pouvez faire de moi ce que vous voulez. Je ne crains même pas la mort, après avoir sacrifié mon repos, ma santé et la plus grande partie de ma vie pour l'amour de mes concitoyens. J'en appelle à leur conscience; j'en appelle même à celle des Anglais, s'ils peuvent me prouver de leur avoir été devoué d'aucune manière, ou d'avoir commis aucun acte préjudiciable aux intérêts de la Hollande ou de la France. Il est vrai que les Hollandais n'aiment point les Français; mais ils aiment encore moins les Anglais. Ils n'aiment que leur pays, et on les trouvera toujours fidèles au maître qu'on leur donne. C'est à la religion qu'ils doivent ces principes. — Au reste je vous déclare, Sire! si d'autre nation que les Anglais, si les Anglais mêmes revenoient dans cette ville, je ne saurais faire autre chose, que ce que j'ai fait, c'est à dire, d'agir en honnête homme."

»De aanspraak scheen op NAPOLEON eenen hem ongewonen indruk te maken; bij 't kwartier uurs lang onderhield hij zich met de regering van *Middelburg* over onderscheidene onderwerpen, doch vlugtig en oppervlakkig. Hij bleef echter gedurende al dien tijd, volgens de getuigenis zijner hovelingen, in de beste luim. Dat de Keizer inderdaad door 's burgemeesters aanspraak buitengemeen moet getroffen zijn geweest, mag men besluiten uit de getuigenis, welke de Generaal DUROC kort na de audientie er van gaf: »Jamais encore l'empereur n'a été harangué de cette manière; jamais encore il a dit: j'ai eu tort.""

J. C.K.

Getuigschrift voor Guil. Jacob Bolswerdius. Men heeft in dit tijdschrift vragen gedaan over schoonschrijvers, en dat onderwerp er ook in behandeld. Zie hier een getuigschrift door de Leydsche regering aan GUIL. JAC. BOLSWERDIUS gegeven.

»Schout, Burgemeesteren ende Schepenen der stadt Leyden, des graefschaps van Hollandt, doen eenen ygelicken hiermede te weten, oirconden en getuigen van de waerheydt, hoe dat de welervarene schryffmeester GUILIELMUS JACOBUS BOLSWERDIUS, naby .., een jaer geleden, binnen der voirs: stede mitter woon gecomen is, en mit voorgaende toelatinge der voornoemde van de Geregte openbare schryfschole, mits het aenplecken ende opslaen van syne caerten en geschriften van verscheyden handen, opgerecht en gehouden heeft, hebbende tselve en die syne schole ver-

socht en gebruyckt hebben in de conste van schryven, sodanige fundamenten gegeven, gewesen, geleert ende geouffent, dat in corte tyde hare schriften, van verscheyden handen verchiert mit stricken, vrye treck- hooft- ende grove letteren, sonderlinge de geene die men nompt de *duytsche fractuyer*, voir ende in 't Raedthuys deser stede opgehangen ende te toon gestelt syn geweest, mit verclaringe van de namen der leerlingen, ende hoe langen tyt sy over sulcx geleert mochten hebben, gelyck de caerten en geschriften daervan synde, dat medebrengen, dat oick die voors: van de Gerechte midler tyt over den voorn: BOLSWERDIUS noeyt de minste clachten gehoirt, off aen hem yet anders gesien en hebben, dan een goeden vromen tuchtigen en zedigen handel en wandel. Ende so die voirn: BOLSWERDIUS de voirn: van de Gerechte der stadt Leyden, heeft doen aanzeggen der meninge te syn van te vertrecken, om andere plaetsen te besoucken en syne schryffconste andere personen, diet aen hem versoucken en begeeren sullen mede te deelen ende tot dien eynde heeft doen aensoucken hem getuychnisse synre handels en wandels medegedeelt te werden, en hebben de voorn: van de Gerechte der stadt Leyden hem tselve nyet connen weygeren, mer deselve brieven hem gaerne medegedeelt, mit verclaringe dat sy de voorn: BOLSWERDDER goeder leeringen die hy haren Burgeren ende inwoonderen medegedeelt heeft, hertgrondelick bedancken, dat hy mitter minne ende in aller vruntschappe vertreckt, ende dat sy versoucken dat hy van alle de geene, daer hy comen sal, voir sulcx worde erkent, aengenomen en in waerde ontfangen, hem mits desen aenbiddende en sulcx in gelycke en andere saken mit goede genegenheyt te erkennen, weder te verschuldigen. Ten oirconde van alle twelck die voorn: Schout, Burgermeestren en Schepenen der voirs: stadt Leyden, t segel te sake de jegenwoirdige letteren doen aenhangen, en by hare Secretaris hebben doen onderteykenen den XX July des jaers naer Christi onses heeren en Salichmakers geboirt XCV boven vyftienhondert". (1595).

Op den 22 Maart 1595 werd BAERNT JACOBSZ. VAN BOSSCHUYSEN, die drie maanden door Mr. JACOB VAN BULSWAERT (BOLSWAERT?) onderwezen was, tot schoonschrijfmeester te *Leyden* aangesteld. ..ELSEVIER.

Petrus Camper. Het medegedeelde in de tweede alinea der aanteekening onder dit opschrift, Dl. III., bl. 322, is niet naauwkeurig. CAMPER heeft geene verhandeling geschreven of uitgegeven *de calceo optimo*, maar wel eene *Dissertation sur la meilleure forme des souliers, par Mr.* PETRUS CAMPER,

„Calceus pede major subvertit, minor urit."
(HORAT.)

»aux dépens de l'auteur"; zonder jaartal of plaats gedrukt, in groot 8°., 80 bladz., met eene gegraveerde uitslaande plaat.

Uit het daar gegeven »avant-propos" van den auteur blijkt, dat de aanleiding tot dit geschrift niet geweest is eene door hem als 't ware uitgelokte en door eene jonge dame opgevatte uitdaging, maar wel de moeilijkheid om geschikte stoffen voor dissertatiën te vinden, welke de discipelen van Prof. CAMPER hem gedurig voorwierpen. Ziet hier wat hij zelf te dien aanzien in dat »avant-propos" verhaalt:

»Une plaisanterie a donné lieu à ce petit *Traité sur la meilleure forme des souliers*: j'ai voulu prouver à mes anciens Élèves, qui me soutenaient que les matières à Dissertation etaient épuisées, que le sujet le moins important, fût-il un *soulier*, un *sabot* etc., devoit devenir interéssant entre les mains de quelqu'un qui le possèderoit à fond, et en parleroit de connoissance de cause. On me fit un défi: on crut du moins que je n'oserois jamais le publier sous mon nom. Je me prêtai à la plaisanterie et j'écrivis".

ICHNEUTES.

Vragen.

LXXIII. — *Werkzaamheid van Nederl. ingenieurs ter droogmaking der Pontijnsche moerassen.* Onder Paus URBANUS VIII is CORNELIS DE WITT, een Nederlander, met zijne reisgezellen werkzaam geweest om de Pontijnsche moerassen droog te maken, tot dat deze nuttige onderneming door zijn dood gestaakt werd. Later hebben KLAAS VAN DER PELLEN onder ALEXANDER VII, CORNELIS MEIJER onder INNOCENTIUS XI, XII, en zijn zoon OTTO onder CLEMENS XI, alle Nederlanders, dat gewigtige werk weder bij de hand genomen, maar door verschillende omstandigheden zich gedrongen gezien het op te geven. Weet ook iemand der Navorschers mij omtrent de genoemde ingenieurs eenige nadere bijzonderheden mede te deelen; en hebben ook nog andere Nederlanders zich met denzelfden arbeid bezig gehouden? Van C. MEIJER gewaagt met een enkel woord COLLOT D'ESCURY, *Holl. Roem*, Dl. VI, bl. 419. Ook bezit ik zijn werk, getiteld: *Della arte di restituire à Roma la tralasciata navicazione del suo Tevere*, etc. Roma, 1683. fol. W.

LXXIV. — *Geschriften van en over Fredrick van Vervon.* Door het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde is in 1841 een belangrijk HS. ter perse bezorgd, getiteld; *Enige gedenckweerdige Geschiedenissen tot narichtinge der nakomelingen sommerischer wyze beschreven deur* J[r]. FREDRICK VAN VERVON, enz. Dit werk (XIV en 400 bl. in 8°.) bevat de aanteekeningen, die door J[r]. F. VAN VERVON, tijdens hij achtervolgens in dienst van de Staten, hofmeester bij Graaf WILLEM LODEWIJK (Stadhouder van *Friesland*) en bevelhebber van *Embden* was, zijn te boek gesteld. Zij loopen over de jaren 1568—1610. „Nademael ick nu ledich en sunder ampt ben ende wenich corrispondentie houde met enige menschen, soo houde ick op van schrijven voor dese tegenwoordige tyt", dus leest men op bl. 391, A°. 1609. — VERVON vatte echter later de pen weder op, toen hij op nieuw in

Digitized by Google

ambtsbetrekkingen geraakte. Uit hetgeen hem als lid van den Raad van State, van de Staten-Generaal en van een gezantschap naar *Engeland*, in 1616—1620 merkwaardigs bejegende, ontstond een tweede deel zijner *Gedenckweerdige Geschiedenissen*. Dit tweede deel was, volgens Mr. J. SCHELTEMA (*Staatk. Nederland*, Dl. II, bl. 408), in 1806 het eigendom van den Heer J. V. W. VAN SPAEN VAN BILJOEN. „Het heeft ons", dus schrijft de uitgever van het HS. van VERVON, de Heer Mr. A. TELTING, in de voorrede, „tot ons groot leedwezen niet mogen gebeuren, dit latere HS. op te sporen. Mogt eenig vriend van Geschiedkunde en Letteren in staat zijn er ons eenig narigt van te geven, of zelfs wel ons daarvan inzage en gebruik te verschaffen, wij zouden ons daardoor grootelijks verpligt achten". Deze oproeping heeft geene gevolgen gehad, voor zoo verre ons althans bekend is. Eene herhaling er van in DE NAVORSCHER zal haar onder meer oogen brengen. Men doet die te dezer gelegenheid, en vraagt daarbij of welligt het „brievenboek", waarvan VERVON ergens in zijn werk gewaagt, of losse brieven van K. VAN VERVON ook nog *hier te lande* voorhanden zijn? Buitenslands ongetwijfeld, want in de aankondiging van VERVON's werk door C. H. WIARDA, te *Emden*, dd. 28 Maart 1843, in het Hoogd. tijdschrift *Frisia*, N°. 41, 1843, leest men: „Auch unser rathhäuslicher Archiv bestätigt die Aechtheit dieser Memorien. Dasselbe enthält mehrere eigenhändige Schreiben des VAN VERVON's, welche nicht nur im Stil und in den Wortschreibung ganz mit diesen „Denkwürdigkeiten" übereinstimmen, sondern auch deren Inhalt bestätigen. So habe ich, um nur eins zu nennen, in den Acten, die Tractaten und Differenzen wegen der staatischen oder ständischen Gemüsen zu Emden betreffend, einen Brief des VON VERVON an Bürgermeister und Rath der stadt Emden, d. d. Leeuwarden, den 17 Febr. 1605, gefunden, in welchem ex unter Anderm schreibt: dass er mit Seiner Gnaden Rechnung beschäftigt sei, und solcher in 14 Tagen zu beendigen hoffe. Nach den Memorien is er am 8 Febr. 1605, auf Ersuchen des Grafen WILHELM LUDWIG van *Nassau*, dessen Hofmeister er vorher gewesen nach Leeuwarden gekommen, um die Rechnungen des Grafen einzunehmen, und die neuen Hofmeister zu instruiren, und am 15 März nach vollbrachten Arbeit nach Emden zurück gekehrt". — Wie kan mij eindelijk bezorgen de zeer zeldzame *Oratio in obitum F. de Vervon* van P. WINSEMIUS, gedrukt te Franeker in 1621, 4°., verkocht bij MEERMAN (Catalogus T. II, p. 41, N°. 157) met andere Oraties?

J. D.
L.

LXXV. — *Doodstraf in XVIIIde eeuw*. De doodstraf voor burgerlijke misdaden heeft in *Engeland* en *Nederland* eene zeer beperkte toepassing verkregen. In vorige eeuwen dacht men daaromtrent anders dan thans. De overlevering nopens de geregtelijke menschenoffers in de laatste tijden onzer republiek is ons nog versch in het geheugen.

Onlangs vond ik de Engelsche beschrijving van eene reis door de Vereenigde Provinciën, gedrukt te 's Hage, in 1749, Het was „a new edition", en dus toen ter tijde een bekend werk, waarin gewigtige bijzonderheden vervat zijn omtrent de zeden onzer voorouderen. Als een bewijs voor de zedelijkheid der Nederlanders, deelt de schrijver de omstandigheid mede, dat er jaren waren, in welke te *Amsterdam* *slechts vier* misdadigers ter dood gebragt werden. Dit getal zou ons thans zeer groot voorkomen.

Wanneer vier het minimum was, hoe groot was dan wel het maximum en het gemiddelde getal?

Inzender hoopt, dat er Navorschers zullen gevonden worden, die uit archiven van de eene of andere stad opgave zullen willen doen van het getal veroordeelden, die omstreeks 1750, iets vroeger en iets later, aldaar de straf des doods hebben ondergaan, met bijvoeging van het jaar hunner teregtstelling, de misdaad hun ten laste gelegd, en de wijze waarop zij ter dood zijn gebragt.

I. A. G.

LXXVI. — *Van Imhoff en Warren Hastings*. De bekwame Engelsche geschiedschrijver MACAULAY verhaalt in zijne *Critical and historical Essays*, Dl. III, bl. 128—131 der Hoogduitsche vertaling, de volgende bijzonderheid. „In het voorjaar van 1769", dus luidt hoofdzakelijk zijn berigt, „ging met het schip *de Hertog van Grafton* zekere Baron VAN IMHOFF, door zijne vrouw en kinderen vergezeld, naar *Oost-Indië*, om te *Madras* als portretschilder ook zijn deel te hebben aan die groote winsten, welke de Engelschen daar toen even gemakkelijk verwierven als ligtzinnig verkwistten. De Baron verkeerde toch in bekrompene omstandigheden. Wat nu zijne vrouw betreft, zij was, als MACAULAY ergens meende gelezen te hebben, te *Archangel* geboren. Op datzelfde schip keerde ook naar de Engelsche Koloniën in de *Oost-Indiën* weder de wel bekende Gouverneur-Generaal dier bezittingen, WARREN HASTINGS. Deze en de Baronnesse van IMHOFF verliefden onder weg op elkander, waarvan de Baron al spoedig, door de veelvuldige blijken van genegenheid die zijne vrouw aan den Engelschman gaf, kennis bekwam. VAN IMHOFF vergunde dien onbehoorlijken minnehandel, ja stond zelfs het huwelijk toe dier romanhelden, als hij en zijne vrouw in *Indië* wettig zouden gescheiden zijn, en HASTINGS met zijne vrouw de kinderen in wettigen echt gekregen tevens overnemen, en hem voor deze dienst eene wederdienst bewijzen zoude. Dit romaneske huwelijk werd op de gestelde voorwaarden, na een proces van eenige jaren voor de Indisch-Europesche regtbanken, met veel staatsie voltrokken. Zoo werd de Baronnesse VAN IMHOFF Lady HASTINGS, terwijl haar vorige man zich naar *Saksen* begaf met een kapitaal, groot genoeg om aldaar een landgoed aan te koopen. Wat is er nu verder van deze historie in hare bijzonderheden en gevolgen bekend? Zoo zij onbekend is, moge zij worden nagevorscht.

R. P.

LXXVII. — *Jan Henrich Jarichs van der Ley*. In mijne verzameling van portretten vindt ik er een, welligt tot de helft de XVIde eeuw behoorende, en voorstellende JAN HENRICH JARICHS VAN DER LEY, oud 53 jaar, waaronder dit symbool te lezen is: „*Weest een derley sins*"; en waarboven dit wapen:

Nog heeft men onder het portret de volgende regelen van P. WINSEMIUS:

„Caligo magna, caecitasque Temporum
Adflarat altis Navitas erroribus:
Huic visa lux est, Pervium posthac mare
Eöus, Afer, Belga debebunt viro".

Kan een der HH. Navorschers mij ook eenige berigten geven nopens dezen VAN DER LEY, diens ouders, beroep, familiebetrekkingen en afstammelingen; en tevens mij mededeelen, welke belangrijke ontdekking door hem gedaan is, of wat anders het werk mag geweest zijn, waarop in de aangehaalde regelen gedoeld wordt?

P. J. V. M.

Digitized by Google

LXXVIII. — *Jacques le Long.* In afwachting van het antwoord op F. M.'s vraag aangaande onzen verdienstelijken IS. LE LONG, welk antwoord ik met verlangen te gemoet zie, vraag ook ik. In welke betrekking stond IS. LE LONG tot JACQUES LE LONG, Priester aan het Oratoire, geboren te *Parijs* in 1665, gestorven als bibliothecaris aldaar in 1721? Hij was een braaf en werkzaam man, die goed deed en nut stichtte, waar hij maar kon. Zijn voornaamste geschrift is de *Bibliothèque Sacrée*, dat ten jare 1723 herdrukt werd in 2 deelen in folio. Van een derden druk zijn, voor zoo ver wij weten, slechts twee afdeelingen verschenen (1778), in 5 deelen in 4°. In de eerste helft van zijn werk gaf hij een catalogus van alle aan hem bekende handschriften en uitgaven van den Bijbel met de verschillende vertalingen; in de tweede een naamlijst van alle auteurs en boeken, die op de H. S. betrekking hebben. Voorts schreef hij nog afzonderlijk: *Discours historique sur les Bibles Polyglottes et leurs différentes éditions*, 1714; en *Bibliothèque historique de la France*, een geleerd en voor dien tijd zeer verdienstelijk boek. Wij hebben ISAAK LE LONG's *Boekzaal d. Ned. Bijbels* op 't oogenblik niet bij de hand; waarschijnlijk geeft de voorrede eenig licht over die opmerkelijke gelijkheid in naam en geestesrigting.

P. N.

LXXIX. — *Geleerde Kaarten.* In de *Letterkundige Verlustingen van* P. NIEUWLAND, Dl. I., bl. 390, leest men: „Daar is een ander soort van zoogenoemde geleerde kaarten, welke in voorige tijden, en ook in onze dagen gebezigt wierden, om wetenschappen op de vermakelijkste wijze aan te leeren! MORHOF, T. I. *Polyhist.* Lit. 2, C. 6, teekent aan dat KÖNIGIUS de geographie en mathesis door het kaartspel onderwees en PASCHIUS *in inventis nov. antiq.* C. 2. 2 pm. 136 heeft opgemerkt dat en hoe zekere THOMAS MURNERUS van *Straatsburg* reets over hondert jaar de kunst bezat om de logica door het kaartspel binnen den tijd van een maand aan den onkundigsten te leeren, zoo als de Engelschman CAROLUS GILBERG gewoon was met de zedekunde te handelen".

Geen der boven aangehaalde werken bezittende, wenschte ik wel door middel van DE NAVORSCHER iets meer over deze zonderlinge wijze van doceren te vernemen.

φ²—φ.

LXXX. — *Piet Lut.* Dikwijls hoor ik in deze streek de zegswijze. „Piet-lut hebben", van iemand gebezigd, die over eene geringe zaak, een onbeduidend leed, 't zij reeds aanwezig of te gemoet gezien, groote drukte heeft, veel beweging maakt. Zoude ook iemand mij den oorsprong dezer spreekwijs kunnen opgeven? In het *Vervolg der Historie van Enkhuizen*, door J. CENTEN, bl. 47, lees ik: „Doch om de gemelde vijandelijke hekbootjes (Duinkerker kaperscheepjes) voor de zeegaten te verdrijven, namen twee zeekapiteinen binnen *Enkhuizen* volk aan; de een, PIETER LUT genaamd, was een stout zeeman, van wien men vertrouwde, dat hij gelijk de oude Enkhuizers in dapperheid zijnen vijand niet zou toegeven". Ik twijfel er zeer aan, dat het karakter van dezen man aanleiding tot het spreekwoord zal gegeven hebben. Immers dan diende men nog iets meer en geheel anders van hem beschreven te vinden. Weet ook iemand hierop een voldoend antwoord te geven?

G. VAN SANDWIJK.

LXXXI. — *Johann Adam Steinmetz.* Onder mijne familie-papieren van vroeger en later tijd bevindt zich eene kopergravure, het portret te aanschouwen gevende van een mijner voorvaderen. Onder deze afbeelding leest men: „JOHANN, ADAM, STEINMETZ. Königl: Preusisch: Consistorial Rath, General Superintend: in dem Herzogthum Magdeburg und Abt des Closters Berga," en voorts:

„Dom STEINMETZ, seiner Lehr, Geist, Kraft, Erfahrung, Leben,
Kan man den Abrisz kurtz, doch nach der Wahrheit geben:
Im Glaubē wuchs sein Werck, in Arbeit seine Liebe,
In Hofnung die Geduld; sein Sinn und seine Triebe
Die giengen stets dahin, sein Lämlein anzupreiszen,
Und Sündern ihr Panier aus Gottes Wort zu weisen."

„Im kindlich-treuen Gemüthe schriebe: JOHANN, FRIEDRICH, HÄHN., Coen: Berg: past: paed: insp:"

Van dezen mijnen Christelijken voorvader weet ik hoogst weinig, en wel bepaaldelijk niet veel meer dan dat gene, wat ik eens hem aangaande gelezen heb in een werkje, welks titel mij ten eenenmale ontschoten is. Wat ik daarin van hem vond, komt op het volgende neder:

„De beroemde Abt STEINMETZ had in het ouderlijke huis eene Christelijke opvoeding genoten, en werd na den dood zijns vaders op het Briegsche Gymnasium besteed. In de eerste jaren zijns verkeers aldaar won hij door een vlijtig en zedelijk gedrag de achting en de liefde zijner onderwijzers, en van allen die hem kenden. Doch het voorbeeld van eenige zedelooze medeleerlingen werkte zóó sterk op den jongeling, dat hij op dwaalwegen geraakte, zoo dat ieder die hem kende, ten uiterste bezorgd over hem werd. In dit gevaarlijk tijdperk — hij was toen 16 jaren oud — werd een zijner medeleerlingen zijn raadgever. Deze had het losbandig gedrag van den anders zoo bekwamen jongeling opgemerkt, en sprak hem dus aan: „Met het grootste leedwezen zie ik u op den rand eens afgronds, waarin zedeloosheid u zal storten, en waaruit geene menschelijke magt u zal kunnen redden; had ik zulke talenten van God ontvangen als gij, dan zoude ik vlijtig studeeren en met mijnen tijd woekeren; het hangt slechts van u af om een groot man en een nuttig dienaar van Gods kerk te worden". Deze openhartige toespraak trof den nog niet geheel bedorven jongeling. „Hebt gij", dacht hij bij zich zelven, „eene gave van God ontvangen, zoo moet gij haar beter besteden, dan gij tot nog toe gedaan hebt"; en deze gedachte, gevoegd bij de aanhoudende waarschuwingen van zijnen jongen vriend, oefende zulk een invloed op hem uit, dat hij ernstig besloot zijn gedrag te verbeteren, de kwade gezelschappen te vermijden en zich geheel aan zijne studiën over te geven. Hij bragt dit besluit ten uitvoer, en herwon door zijne schoone vorderingen in talen en wetenschappen de bijna reeds verlorene achting zijner onderwijzers, aan wie zijne zoo spoedige en gelukkige verandering als een raadsel voorkwam".

Is er nu ook iemand der Heeren Navorschers, die in staat zoude zijn mij den geboorte- en den sterfdag van genoemden mijnen voorvader aan te wijzen; of die mij werken opgeven kan, waarin over hem gesproken wordt, of ook werken, welke hij zelf geschreven heeft? En voor 't overige stel ik geen minderen prijs op alles, wat men mij omtrent hem zoude kunnen berigten, met vermelding zoo mogelijk van het werk, waaruit men de boven wedergegevene bijzonderheid heeft kunnen putten.

F. F. C. STEINMETZ.

LXXXII. — *Dever.* Wat is er van dit kasteel, 't welk bij het dorp *Lisse* gelegen is, bekend? Het thans in ruïne liggend slot is een gebouw uit den aanvang der XVIIde eeuw, waarachter men een halfronden toren opmerkt, die, met het huis vereenigd, echter veel ouder is dan het voorgebouw. Bij VAN LEEUWEN, *Bat. Illustrata*, leest men omtrent dit kasteel niets anders, dan dat men, tijdens de bedijking der Lisser-

poel, de ruïne van een achtkanten toren gevonden heeft, en dat men *meent* dat het slot in de Lisserpoel gestaan heeft; waaruit blijkt dat zelfs de ligging niet met juistheid bekend was. Ook in de *Schatkamer* van SMITS leest men hetzelfde.

In het ruime voorvertrek zag ik nog in 1839 de sporen van op glas geschilderde wapens, waarvan er nog maar één te onderscheiden was, nl. dat van ZEVENDER, goud met twee gekreneleerde baren van sabel. Van de overige wapens waren slechts de overblijfselen der onderschriften bemerkbaar. Daarbij herinner ik mij nog de namen van MATHENES en van SCHAGEN. In het voorhuis zag men toen nog den fraaijen hertenkop, waaronder een houten schild met het wapen van WASSENAAR beschilderd.

Wat kan oorzaak zijn, dat er van dit kasteel bijna volstrekt geene melding wordt gemaakt, en dat SMITS, die van zoo vele kasteelen gewaagde, slechts afgeschreven heeft, wat hij zeer oppervlakkigs en onbestemds nopens het oude en niet meer aanwezige kasteel ergens bij anderen vond? Daar toch *Dever* tot de voornaamste kasteelen van *Rijnland* kan gerekend worden, is het niet onbelangrijk er wat meer van te vernemen. K. v. S.

LXXXIII.— *„Haarlemmer-Meerboek"* van *Leeghwater*. De Heer VAN HASSELT telt hiervan dertien verschillende uitgaven op, namelijk als men die van BEIJERINCK, 1838, mederekent. De zevende druk is, volgens dien schrijver van 1669 te *Saerdam*, bij WILLEM WILLEMSZ, met het portret door S. SAVRY. Van denzelfden uitgever kwam mij een exemplaar ter hand, waarvan de titel ontbrak, terwijl die van het *Kronijkje* op 1688 wees. Een andere zevende druk, van 1710, te *Amsterdam*, bij J. GRAAL, J. VAN HEEKEREN en P. VISSER, met het portret door J. LAMSVELD, is niet door VAN HASSELT vermeld. Deze noemt den twaalfden druk van 1749 of 1750, te *Amsterdam*, bij T. BEEK, en vermoedt dat deze geheel overeenkomt met die van 1764. Van dit laatste jaar zag ik twee exemplaren, beide 12°. drukken, den eenen te *Amsterdam*, bij ABRAHAM CORNELIS, en den anderen te *Saardam*, bij JOHANNIS SCHOONEVELT, evenmin door den Heer VAN HASSELT opgenomen. Gaarne vernam ik de jaartallen en namen der uitgevers van de tweede en zesde, en bovendien die namen van de vierde en vijfde drukken van 1643 en 1654, waaromtrent VAN HASSELT geene nadere bijzonderheden opgeeft. Bezitters dezer zeker zeldzame boekjes worden tot eenig berigt uitgenoodigd. C. W. BRUINVIS.

LXXXIV. — *Joan van Hasselt*. JOAN VAN HASSELT reisde in de eerste helft der XVIIde eeuw in *Italië*, *Turkije*, *Egypte*, *Arabië*, enz. Hij bezocht het hof van den Koning van *Perzië*, en werd door dezen aangesteld tot agent bij H. H. M. M. de Heeren Staten-Generaal, aan wie hij namens gezegden Vorst, op den 26sten Junij 1630 een voorstel van onderlingen koophandel deed, ten gevolge waarvan op den 7den Februarij 1631 eene capitulatie of een verbond van koophandel tusschen *Perzië* en de *Nederlanden* werd gesloten, hetwelk te vinden is in het *Groot Placaat-Boek* van SCHELTUS en CAU, Dl. IV, bl. 286, en bij L. VAN AITZEMA, *Historie of verhael van Staat en Oorlogh*, Dl. III, op het jaar 1630 en 1631. Ook VALENTIJN, *Reize door Persië* (Dl. V, bl. 205), maakt melding van hem als Directeur van den handel op dat land, van 1629—1632. Hij wordt wel eens JOHAN VAN HAZEL genoemd, doch verkeerdelijk, want hij schreef zich, blijkens zijne handteekening in mijn bezit: JOHAN VAN HASSELT. Prins FREDERIK HENDRIK schonk hem (in 1634?) eene kompagnie voetvolk van „die nieuwe ligting". (Zie AITZEMA, t. a. p., op het jaar 1630, bl. 182 van de uitgave in 4°.). Wie kent meerdere bijzonderheden van dezen reiziger, diplomaat en militair? C. & A.

LXXXV. — *De Parival* en *zijne „Délices de la Hollande"*. Onder de beschrijvingen van *Holland* uit de XVIIde eeuw, bekleedt het werkje van DE PARIVAL eene voorname plaats. Ik heb in mijn bezit eene uitgave, getiteld: *Les Délices de la Hollande, avec un traité du Gouvernement et un abregé de ce qui s'est passé de plus memorable jusques à present. — Ouvrage revu, corrigé, changé et fort augmenté, par* J. DE PARIVAL. A Paris, par la compagnie des Libraires du Palais. MDCLXV. In kl. 12°., groot 346 bladz. Ik bezit daarenboven eenige latere uitgaven (*). — Wie was DE PARIVAL? — Wanneer verscheen de eerste uitgave der *Délices*? — Welke was de verdere geschiedenis van dit niet onbelangrijke boekwerk? C. & A.

LXXXVI. — *„Spieghel der Spaensche Tyrannye"*. Voor mij ligt een boekske, 106 bladz. in 4°., met vele platen in den tekst gedrukt, ten titel hebbende: *Van de Spieghel der Spaensche Tyrannye gheschiet in de Nederlanden, waer in te zien is de onmenschelijcke ende wreede handelwijzen der Spangiaerden, die sy in dese ende andere omlegghende plaetsen bedreven hebben. Noyt voor desen in Druck gheweest, verciert met seer schoone kopere figueren.* Tot Amsterdam. Ghedruckt by JAN EVERSE CLOPPENBURG, op 't Water tegen over de Koren-Beurs, in de vergulden Bijbel, 1620". — Is dit werkje verschillend van den *Spaenschen* en *Arrogaenschen Spiegel*, vermeld in dit Tijdschrift; II.; bl. 314; III.; bl. 315? C. & A.

LXXXVII. — *Van Meteren's „Geschiedenissen", beginnende van* 1595. In mijn tijdelijk bezit is een exemplaar van VAN METEREN'S *Belgische ofte Nederlantsche Oorlogen ende Gheschiedenissen, beginnende van t'jaer* 1595 *tot* 1611, *mede vervatende enighe haerder gebueren handelinghe, beschreven door* E. V. M., *by hem voor de leste reyse oversien, verbetert ende vermeerdert na die copie. Gedruckt op Schotland buyten Danswyck, by* HERMES VAN LOVEN, *voor den Autheur*, *Anno* 1611. Het boek is fraai gedrukt, met een gegraveerden en geïllustreerden titel prijkende en in keurigen lederen band gebonden. Het antwoord, op bl. 124 van dezen Jaargang door W. M. Z. en anderen aan MARTINUS gegeven, heeft mij betrekkelijk de plaats der uitgave volkomen uit den droom geholpen. Maar mijn exemplaar vangt aan met 1595 of „het achttiende boek", (bl. 1—118); dan volgt het register op het 18de, 19de en 20ste boek, en vervolgens begint het 21ste boek weder met fol. 1 en loopt door tot aan het slot van het werk (1611), maar zonder register. Zoo als het werk daar ligt, is het geheel compleet; de inhoud beantwoordt volkomen aan den titel en het begint met fol. 1. Nu vraag ik: weet ook iemand eenige nadere bijzonderheden omtrent *deze* uitgave, en waarom zij met het jaar 1595 een aanvang neemt? P. N.

Antwoorden.

Rembertus Dodonæus. (III.; bl. 192, Vr. 204). Over dezen beroemden kruidkundige raadplege men: *Stamboek van den Frieschen Adel*, enz., 1847, Dl. II, bl. 174, noot 11, in de Familie HOPPERS; SUFFRIDUS PETRI, *de Scriptoribus Frisiae*, Decas XII, p. 270 en Decas XIII,

---

(*) In 1660 (1661?) verscheen van dit werkje eene vertaling in het Nederduitsch, die eerlang door anderen werd gevolgd.

Digitized by Google

N°. 8, p. 402; maar bovenal PAQUOT, *Memoires pour servir à l'Histoire Litteraire des dix-sept Provinces des Pays-Bas*, etc. Louvain 1769. Tom. XV, p. 1—14, die eene uitvoerige levensbeschrijving van hem geeft. SUFFR. PETRI stelt zijn dood in 1586; doch PAQUOT meldt dat hij den 29 Junij 1518 te *Mechelen* geboren en den 10 Maart 1585 te *Leyden* gestorven is (*). Als belangrijk omtrent DODONAEUS, noemt hij de volgende werken: MEURSIUS, *Athenae Batavae*, 124—125; VAL. ANDREAS, 792—793; BULLART, *Acad. des Sciences et des Arts*, Tom. II, 99, 100; NICERON, *Mém. des hommes illustres*, XXXIV, p. 41—47.

Zie hier de geslachtlijst van REMBERTUS DODONAEUS:

JARICH JOENCKENS, afkomstig van *Staveren*, Olderman te *Leeuwarden*, trouwde RIXT SIERCKSMA, dochter van DOEDE SIERCKSMA, Burgemeester te *Leeuwarden*, en verwekte:

REMBERT JOENCKENS (of: JARIGA), Olderman te *Leeuwarden*, trouwde N. N., — bij wie:

a. TIETH JARIGA, — trouwde FEICKE PIERSMA, Burgemeester te *Sneek*.

b. DOEDE JARIGA, die zich buiten 's lands DIONYSIUS DODONAEUS liet noemen, — trouwde N. N., bij wie:

REMBERTUS DODONAEUS, de beroemde kruidkundige. Deze heeft vijf kinderen, twee zoons en drie dochters, gehad, als: 1. DIONYSIUS, 2. REMBERTUS *den Jongeren*, 3. ANTONIA, 4. URSULA, 5. JOHANNA. D. H. H.

[Beknopte levensschetsen over REMBERTUS DODONAEUS of REMBERT DODOENS hebben ingezonden de Heeren C. W. BRUINVIS, D. BUDDINGH, INDAGAX, Τέλει, LAGE, V. D. N., E. G., C. O., J. M., J. G. DE S., J. C. K., M. P. C. W., W. T., BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSES, en LEGENDO ET SCRIBENDO, met verwijzing naar de Woordenboeken van MORERI, L'AVOCAT, LUISCIUS, HOOGSTRATEN, KOK, DE CHALMOT, ENGELBERTS GERRITS, NIEUWENHUIS; naar het *Woordenboek der Zamenleving* en de *Biographie universelle* in voce; voorts naar de werken hierboven door D. H. H. opgegeven en FOPPENS, *Biblioth Belg.*; SIEGENBEEK, *Geschied. d. Leidsche Hoogeschool*, Dl. II., bl. 67; COLLOT D'ESCURY, *Holland's Roem*; V. KAMPEN, *Gesch. d. Lett. en Wetensch. in de Nederl.* Dl. I., bl. 95, 96, 319; *Nieuw Nederl. Magazijn* voor 1853, bl. 142, 143; J. A. SCHULTES, *Grundriss einer Geschichte und Litteratur der Botanik*, s. 60; *Recherches sur la vie et les ouvrages de* REMBERT DODONEUS, par VAN MEERBEECK, Malines, 1841. Dit werk zal waarschijnlijk den wensch door de Heeren C. MULDER te *Franeker* en J. J. BRUINSMA te *Leeuwarden* in de *Konst- en Letterbode* van 1841, Dl. I., bl. 70, geuit, bevredigd hebben.

Betrekkelijk DODONAEUS deelt H. L. J. het volgende mede: „In 1554 gaf hij in het licht: *des Cruydeboeks, dat is van der Cruyden gheslacht, fatsoen, naam, cracht en werckinge, duer docter* REMBERT DODOENS, *medecyn der stad van Mechelen*, t'Antwerpen by JAN VAN DER LOE, in onzer vrouwen pandt; met houtsnêeplaten, — welke uitgave uiterst zeldzaam is, en waarvan in 1557 door C. CLUSIUS eene Fransche, en in 1578 door HENR. LYTE eene Engelsche vertaling werd geleverd. Zijn voornaamste werk is echter: REMBERTI DODONAEI *Stirpium historiae pemptades* VI met 1330 goede afbeeldingen".

Aan QUIESCENDO danken wij onder anderen deze mededeeling: „Van het beroemde werk van DODOENS (dus was zijn eigenlijke naam), getiteld: *Stirpium historiae pemptades sex* (Lat. en Holl., 1583 en 1644), is in de laatste jaren eene uitvoerige verklaring in het licht gegeven door RICHARD COURTOIS, in de *Nova Act. physico, med. Academiae Caesareae Leop. Carol. naturae curios.* (1835) T. XVII, p. 2, p. 761—841, waarmede men vergelijken kan: *Remarques critiques sur le mémoire de* Mr. COUTOIS, par M. L. A. S. LE JEUNE, in de *Nova Acta med. phys.* van dezelfde Academie (T. XI, p. 385—406). Een eigenhandige brief van R. DODONAEUS, *ad nobilem ac generosum virum D.* DOMINICUM A BURMANIA, *amicum suum*, destijds wonende te *Haarlem*, gedateerd 6 Kal. Martii 1583 uit *Leyden*, wordt bewaard onder de nagelatene HSS. van S. A. GABBEMA. in het *Old Burger-Weeshuis* te *Leeuwarden* (Pak. O.). In dien brief schrijft DODONAEUS aan BURMANIA het gebruik voor van zekeren artsenijwortel, te *Frankfort aan den Mein* verkrijgbaar. Alleen heeft hij zich te wachten, dien van Portugesche kooplieden aan te koopen, welke den wortel plegen te vervalschen. De tusschenkomst van Venetiaansche handelaars was vooral aan te raden. Zij waren beter te vertrouwen?"

Eindelijk zijn wij aan den Heer .. ELSEVIER de bijzonderheid verschuldigd, dat „uit een verzoek der weduwe van DODONAEUS, MARIA SAERYN, en van zijnen zoon REMBERTUS, ook Medicus, aan de Curatoren der Leydsche Hoogeschool, blijkt, dat hij den 10den Maart 1585 is overleden. Zijne weduwe was uit *Oostenrijk* gekomen, en verzocht haars mans tractement, om daarvoor een monument in de Pieterskerk te *Leyden* op te rigten".]

Gerrit Pieterse Schagen (III.; bl. 192, Vr. 205). Van dezen lezen wij in de *Kronijk van Alkmaar*, door C. VAN DER WOUDE, het volgende:

„GERRIT PIETERSZ. SCHAGEN, geboren tot Schagen in 't jaer 1573 den 1 November, drie weken na dat Alkmaar van de Beleegering ontzet was. Hij kwam in zijn kindsheid tot Alkmaer woonen, en alsdoen nog niet veel begrip hebbende van de Duitsche Leeskonst, is door eenige kleine oorzaken tot de leeringe gelokt, en tot de studie zoo belust geworden, dat hij alleen door eigen onderzoek, en nooit in de scholen, het Latijn volkomen heeft leeren verstaen, leezen ende schrijven; 10 Talen, ende 7 vrije konsten; behalven dat was hij ook Theologant, Jurist, Ingenieur en ervaren in andere Wetenschappen, in 't volgende Gedicht ter eeren van onzen G. PZ. SCHAGEN, en tot lof van Alkmaer begrepen, uit het welke wij (om geen tweemael een ding te zeggen) van twee stukjes dit te samen voegen:

Neef SCHAGEN, wondergeest, en waert gij niet mijn bloed,
Ik roemden overal, 't geen ik nu zwijgen moet,
Hoe gij u stad verdwaald, van zelfs leert Boeken binden,
Om voor u ziel en lijf den nooddruft zoo te vinden.
Om zoo met Boeken staeg en staeg te zijn verzelt,

(*) Omtrent den geboorte- en sterftijd van DODONAEUS heerscht verschil. Eenigen bepalen den eersten in Juny 1517, anderen in 1518; den laatsten in 1585, doch sommigen in 1586. Volgens 's mans grafschrift, overleed hij in 1585 in het 68ste jaar zijns levens. — Hij was niet, gelijk PARADISI meent, lijfarts van KAREL V, maar van Keizer MAXIMILIAAN II en RUDOLF II. *Aanm. v. h. Bestuur.*

Digitized by Google

Met PHAEBE heil'ge schaer. Voorts hoe gij d' Heem'len telt,
Het Aerdrijk overmeet; en hoe gij leert bereiden
Den ongevonden steen: des werelds stoffen scheiden.
Maer SCHAGEN is het zoo? men zeit alhier hoe dat
('t Geen *'t Rooze Kruis* nie roemt) een Talen-grond gij had,
Waer door gij 't al verstaet: ik weet, gij kost verklaren
De woorden eens Propheets, die naau verstandel waren. enz. (*).

O wonder! zie, ik zie, ik zie, ik ken den hand
Der Schriften, die t' Edam ontijdig zijn verbrant;
Vergaen voor haer geboort; ik zie ook hare Schepper,
Den schrand'ren PIETERS-ZOON, die op der Muzen klepper
Doorvlogen, en doorrend met Allekmaer verstand,
Heeft menig Kunst en Tael: een goed Theologant,
Aert-kenner, Over-aerts, Wetliever, Ziektverlichter,
Wistkunst'naer, Redenaer, Wel-spreker, Zinger, Dichter,
Verzogt in Grieks, Hebreeus, Chaldeeus, Arabisch, Spaens,
In Syrisch, in 't Latijn, Fransch, Engelsch, Itaeljaens:
O Puik van onze stad! ô glory onzer Schoolen!
Zijn dan u schriften al vernietigt op de kolen?
Ontwezent door de vlam? neen, neen, veeleer gepuert,
En vrij van tijd en nijt, ten Hemel opgestuert.
Een ding beklagen wij, dat u te korte jaren
Misgunden uwen geest, op nieuw voor ons te baren. enz. (*)

En is het wonder, dat dit uitmuntend verstand dus hoog in prys werdt verheven, die in zijn brein alleenig bevattede, hetgene dan 20 herssens, voor geleerden, doet beroemt opsteigeren?

Om zijne uitnementheden volgens onzen stijl in 't kort bij een te trekken: Hij was een Orakel van Geleertheid; een bornput van Wetenschap; een wonder van kennis, ende een mirakel van Verstand; dog hoe hoog ik zijn schrandere begrip verheffe, echter steigert zyn ware lof en eere nog veel hoger.

Ik roere hier niet eens aen zijn zedige deftigheidt, vermengt met een ingetrokken stille Geest; wiens lust meerder vermaek smaekte in een schoone Boekkerye te beoogen, dan op een heerlijk Banket het lichaem te koetsteren; welke gretige genegentheit, niet van hem sleurde, voor dat de bleeke doodt zijn ziele deed verhuizen. Ja, wanneer die zich op zyn lippen vertoonde, mosten zijn Leesgierige Oogen noch zien, nu 't een, en 't ander boek 't geen op zijn begeren uit zijn Bibliotheek, voor hem gehaelt wierd: en schoon dat de krachten der natuur (door zeer groote verswakking) nu niet langer toe en lieten de oeffeninge des verstants in de boeken; zijn genegentheit genoot echter het genoege, die te zien. Ik swijge van zijn overgroote neerstigheidt in 't studeren, en van de ommegang met DREBBEL (zijn familiare vriend) en andere (in de geleertheit) hoog-dravende verstanden, dewijle alreede zijn uitmuntentheden, bij ons voortgebragt, daer van vier-dubbele getuigen zijn.

Eindelijk is hij overleden Anno 1616, den 18 Junij, in den ouderdom van 42 jaren, 8 maenden en 6 dagen.

(*) Dit versje is een uittreksel van C. P. SCHAGEN's *Alcmaer Lof-dicht*, verschenen te Amst. bij STEEVE VAN ESVELDT en te Alkm. bij JACOB MAAGH, 1744, achter de bij dezelfde uitgevers in 1748 in het licht gegeven *Kronyk van* V. D. WOUDE, (†) en te 's Gravenhage bij JOHANNES DE CROS, 1745, achter zijne uitgave dier *Kronyk* van 1746. (Dezelfde drukken, met verandering der titels.)

(†) Niet achter alle uitgaven van den druk van V. D. WOUDE van 1744, komt dit *Lof-dicht* voor.
Aanm. v. h. Bestuur.

Phenix in geleertheids glans!
Schrander brein! o Baek der wyzen!
Waer in mist u een Eer-krans?
Tong nog pen kan u volpryzen".

Ik heb dit alles uitgeschreven, wijl ik dit proefstuk van hoogdravenden stijl niet roekeloos durfde verkorten of afbreken; en is slechts de helft van het hier opgesomde waarheid, dan was SCHAGEN een buitengewoon mensch, die meerdere bekendheid verdient. Wij zagen uit dit alles dat hij het beroep van boekbinder uitoefende; tot nog toe vond ik niet dat hij eenige regeringspost heeft bekleed; zijn vader PIETER nam waarschijnlijk den naam van SCHAGEN aan bij zijn vertrek uit die plaats naar *Alkmaar*, en werd aldaar het hoofd van het bekende burgemeesterlijk geslacht; hij zelf stierf voorzeker kinderloos, daar ik onder de vele SCHAGENS geen ander met den voornaam GERRIT aantrof. Voorts zegt het verhaal dat zijne schriften te *Edam* zijn verbrand, alsmede dat hij in betrekking tot DREBBEL stond, waarvoor mede zijn brief aan ADRIAAN ANTONISZ getuigt over het uitvinden van het *perpetuum mobile*, gedrukt achter het *Kort tractaat van de Natuere der Elementen*, enz., Rotterdam 1621.

De Heer SCHRÖDER heeft het door hem in DE NAVORSCHER vermelde waarschijnlijk gevonden in een der laatste uitgaven van V. D. WOUDE, van 1742, 1743 en 1745, waar op bl. 105 de lezing ophoudt, en (vreemd genoeg) een bloemstuk is geplaatst, en daarna weder op bl. 106 en 107 wordt vervolgd. In de *Kronyk* van 1645, 1658 en 1729 vindt men alles aaneengeschakeld, en in die van 1679 (zeer verkort) niets omtrent SCHAGEN.

C. W. BRUINVIS.

[Ook LEGENDO ET SCRIBENDO en V. D. N. verwijzen ons naar het werk van V. D. WOUDE. De laatste voegt er bij, dat men in de *Bijdragen tot de Geschied. der wetenschappen en letteren in Nederl.* van J. P. VAN CAPPELLE, (1821, bl. 84) leest, dat achter het aldaar vermelde werk van DREBBEL een brief van G. P. SCHAGEN aan ADRIAAN THONISZ. wordt gevonden, waarin SCHAGEN spreekt over de hooge verdiensten van DREBBEL in het uitvinden der *eeuwige beweging* en dienende ter openbaarmaking van de *Dedicatie* of toeeigening van deze uitvinding door den maker aan den Koning van *Groot-Brittannië*. Op de aangehaalde plaats bij VAN CAPPELLE vestigen wij de aandacht van den Heer S.]

Th. Adr. Clarisse (III.; bl. 192, Vr. 206). Naar luid van het onderschrift van 's mans portret in folio, door P. W. VAN MEGEN, was hij geboren te *Oost-Zouburg*, den 14den Jan. 1741; als bedienaar des Heiligen Evangeliums beroepen te *Amerongen* in 1764, te *Wageningen* in 1767, te *Schiedam* in 1769 en laatst te *Amsterdam* in 1772 (*). Hij is overleden te *Groningen*, den 7den Mei 1782. C. W. BRUINVIS.

(*) Bevestigd den 20sten September.

Digitized by Google

[Naar dit onderschrift verwijzen ook V. D. N. en Τελει. E. A. P. haalt aan het *Vervolg op het Kerkel. Register van Amsterdamsche Predikanten*, bl. 144, en J. C. K. de *Watergraafsche Courant* van den 10den Mei 1782.]

Marco Paolo (III.; bl. 192, Vr. 207). Een welgeschreven stuk over MARCO PAOLO (of POLO) zal PHILO-INDICUS vinden in de *Real-Encyklopaedie* of *Conversations-Lexicon*, te uitvoerig om hier over te nemen. Ik ontleen er alleen uit, dat »de eerste gedrukte uitgave van zijn reisverhaal in de Italiaansche taal verscheen te *Venetië* in 1496"; een afdruk daarvan gaf RAMUSIO in zijn *Navigazioni e viaggi* (2 dln., Ven. 1559, in fol.). De eerste kritische uitgave, naar den tekst der *Crusca* in de bibliotheek MAGLIABECCHI, bezong de Graaf GIO. BATTISTA BALDELLI BONI in zijn werk *Viaggi di* MARCO P. (4 dln., Flor. 1827, 4°.). De beide eerste deelen bevatten BALDELLI'S *Storia delle relazione vicendevoli dell' Europa e dell' Azia* tot 1258; de beide andere de reis zelve onder den titel: *Il Millione di Marco P.*— Het Parijssche HS. van het reisverhaal van PAOLO in de Fransche taal werd in 1824 door het Geographisch Genootschap uitgegeven. Eene Hoogduitsche vertaling leverde PEREGRINI (Zwick. 1802). Vergel. PLAC. ZURLA, *Di Marco P. e degli altri viaggiatori Veneziani* etc. (2 dln., Ven. 1818—1819, in 4°.). — Zie verder over MARCO PAOLO het Hoogd. werk: MALTE-BRUNN'S *Abriss der allgem. Geographie*, uit het Fransch vertaald door VON ZIMMERMANN, 1e Bd., Leipz. 1812, S. 262, enz., waar ook over verscheidene uitgaven gehandeld wordt. Maar vooral verdient daarbij ook nagezien te worden, wat WASHINGTON IRVING omtrent dien beroemden Venetiaan en zijn werk heeft aangeteekend in zijne *History of the Life and Voyages* of CHRIST. COLUMBUS (Dl. IV, Lond. 1830); ook in het Hollandsch vertaald (Haarl. 1830), en waarvan het laatste deel, de aanteekeningen en ophelderingen bevattende, ook over MARCO PAOLO handelt.

D. BUDDINGH'.

Marco Paolo. MARCO PAOLO of MARCUS PAULUS, bijgenaamd van *Venetië*, was de zoon van NICOLAAS, en leefde, volgens HOOGSTRATEN'S *Woordenboek*, in 1272. SAXE, *Onom. Lit.*, stelt dien tijd op 1295, en GEO.CHR.HAMBERGERS, *Kurze Nachrichten*, 1767, S. 1672, zegt dat hij geboren is in 1257, dat hij in 1272 met zijnen vader zijne reizen begon, en in 1295 uit *Indië* in zijn vaderland terugkeerde. Hierna beschreef hij, in drie boeken en in de Italiaansche taal, zijn wedervaren, welke beschrijving in het Latijn en voorts in andere Europesche talen werd overgezet. »Die Wahrhaftigkeit des Verfassers", zoo voegt HAMBERGERS er bij, »ist von gelehrten Kunstrichtern erkannt". De Latijnsche uitgave verscheen te Bazel in 1551, in fol.; eene latere te Brandenburg in 1671, 4°. Voorts: *Voyage par toute l'Asie*, etc., *traduit, d'après l'Édition Latine* D'ANDRÉ MULLER, *en François*, dans le *Recueil de Voyages de* PIERRE BERGERON, à la Haye 1735, 4°. Vóór deze uitgave vindt men eene *Levensbeschrijving* van MARCO PAOLO; zie *Cat. Bibl. Bunavianae*, T. I, Vol. II, p. 1495.

V. D. N.

[Uit het *Conversations Lexicon* heeft E. G., en uit den *Dictionnaire universel d'Histoire et de Géographie par* BOUILLET is door DAVID een berigt over M. PAOLO ingezonden. J. M. verwijst insgelijks naar het *Conversations Lexicon*, doch voegt er bij dat aldaar „de druk van 1496 als de vroegste wordt opgegeven, terwijl GERVINUS (Dl. II, bl. 239) spreekt van eene Hoogduitsche vertaling van 1477, te Nurnberg. Eene nieuwe Hoogduitsche heeft men van PELLEGRIN (?) (1802.) In 1818 verscheen het werk van M. PAOLO in 't Engelsch door W. MARSDEN en (op nieuw) in 't Italiaansch door PLACIDO ZURLA. De nieuwste en beste uitgaaf van den oorspronkelijken tekst vindt men in *Recueil de voyages et de mémoires de la Soc. de Géographie*, 1824, T. I".

Dit werk wordt uit dien hoofde mede door INDAGAX aanbevolen. „Ook heeft", zegt hij, »er de Heer HUGH MURRAY eene naauwkeurige, met noten toegelichte vertaling van gegeven, onder den titel: *The travels of* MARCO PAOLO, *greatly enlarged and amended, with copious notes*, 5th. Edit. Edinburgh, 1847, in 12°., met kaarten: een keurig en belangrijk werk voor de oude aardrijkskunde".]

Spreekwoorden. »*Hebt gij wel Dunricher* (*Dantziger?*) *chocolaad?*" (III.; bl. 192, Vr. 208). Eenigen tijd na de verovering van *Dantzig* (24 Mei 1807), wilde Keizer NAPOLEON den Maarschalk LEFEBVRE beloonen voor de nieuwe diensten welke hij bewezen had, en liet hem bij zich tot het ontbijt noodigen. Toen de Maarschalk, na eenigen tijd gewacht te hebben, bij den Keizer binnentrad, werd hij door den monarch aangesproken met den titel van Hertog, hetgeen hem in verlegenheid bragt. De Keizer, die zich daarmede vermaakte, wilde die verlegenheid nog vermeerderen, en vroeg hem: »gebruikt gij gaarne chocolade, Mijnheer de Hertog?" — »Ja Sire!" was het antwoord. »Nu, gij zult daar thans niet mede ontbijten", hernam NAPOLEON, »doch ik zal er u een pond van geven uit de stad *Dantzig* zelve: want dewijl gij haar veroverd hebt, is het niet meer dan billijk dat zij u iets opbrenge." Vervolgens stond de Keizer op, opende een kistje, haalde er een langwerpig vierkant pakje uit en gaf het aan den Maarschalk, zeggende: »neem deze chocolade, Hertog van *Dantzig*: geringe geschenken houden de vriendschap levendig". De Maarschalk bedankte den Keizer, stak de chocolade in zijn zak, en nam weder plaats aan de tafel. — Te huis gekomen opende hij het pakje, en vond er *honderd duizend kroonen* aan bankbriefjes in. Sedert dien tijd was het in het leger het gebruik, om het geld den naam van *Dantziger chocolade* te geven: en zoo dikwijls

Digitized by Google

als de Soldaten zich door een hunner kameraden, die eenigzins wel bij kas was, wilden doen onthalen, was het: »*wel aan, hebt gij geene Dantziger chocolade in uw zak?*" — Zie de *Gedenkschriften van* CONSTANT aangaande het huisselijk leven van NAPOLEON, Dl. III, bl. 230, verv. H. M.

Spreekwoorden. »*Hebt gij wel Dunricher* (*Dantziger?*) *chocolaad?*" Nadat LEFEBVRE *Dantzig* had veroverd, werd hij verzocht bij Keizer NAPOLEON te komen ontbijten, die hem aanstonds met den titel van Hertog ontving, en den niets vermoedenden krijgsman in geene kleine verlegenheid bragt. »Wilt gij chocolade?" vroeg de Keizer verder. »Ja!" antwoordde LEFEBVRE, meer en meer onthutst. »Wij zullen daar wel niet mede ontbijten, maar ik zal u toch een pond Dantziger chocolade geven." Hij stond van tafel op, nam uit zijn bureau een vierkant pakje en overhandigde het den Maarschalk met de woorden: »kleine geschenken onderhouden de vriendschap". De Hertog bedankte en stak de chocolade in zijnen zak. Hij ontbeet met de meeste graagte, en liet zich eene heerlijke pastei, *Dantzig* voorstellende, en die hij op bevel van NAPOLEON moest opensnijden, regt goed smaken. Eindelijk ging hij naar huis, en opende zijn pakje chocolade, zoo hij meende, maar vond tot zijne groote verbazing voor *f* 100,000, zoo in franken als in aanwijzingen op de Bank van Parijs. De zaak werd schielijk ruchtbaar, en wanneer de eene kameraad den anderen vragen wilde of hij van geld voorzien was, zeide hij daarna gemeenlijk: »Hebt gij ook wat Dantziger chocolade in uw zak?" B.

Oorsprong van het Damspel (III.; bl. 192, Vr. 209). Ik heb niet kunnen uitvorschen, wanneer het damspel uitgedacht is en waaraan het zijn oorsprong te danken heeft, maar zeker is het althans dat deze moet gezocht worden in de vroegste tijden der Romeinsche republiek. Toen was dit spel algemeen onder de soldaten en heette: *ludus latrunculorum.* E. G.

Oorsprong van het Damspel. Dit spel, genoegzaam bij alle volken van Europa en Azië bekend en in gebruik, wordt door eenigen voor hetzelfde gehouden als het *ludus latrunculorum* der Romeinen, van wie de Germanen dit spel leerden kennen, en dewijl zij de spelers dikwijls de woorden *damno, damnum, damnare* daarbij hoorden bezigen, hebben zij welligt den naam *dam* daaraan gegeven, dien de Franschen naderhand in *dames* hebben veranderd. Even als PHILIDOR over het schaakspel, heeft de beroemde Amsterdamsche damspeler E. VAN EMBDEN eene verhandeling in 't licht gegeven *over 't dammen* of *damspel, deszelfs grondregels en 200 diverse positiën en slagen.* Amst., bij L. VAN ES. *f* 3,80. Zie P. WEILAND, NIEUWENHUIS, *Algem. Aanh. op het Woordenb. van Kunsten en Wetensch.*, en *Algem. noodw. Woordenb. der Zamenleving* op het woord.

TUINMAN zegt: »mogelijk van de openingen toedammen of toestoppen door 't inschuiven van stukken".

TERWEN leidt het af van »eenen dam maken, dempen, op het dambord spelen".

TEN KATE zoekt de afkomst in *dempen.*

P. E. VAN DER ZEE.

[Ook J. J. v. G. en C. O. hebben ons naar het werk van E. VAN EMBDEN verwezen.]

Het Roode Klif bij Stavoren (III.; bl. 192, Vr. 211). Wat daarvan is? In verband met *Tadema, Yg. lo*, d. i. (*'t ade, t' ade* = oude *Yg-lo* (*Yg* = glans, vuur, en *lo* = water, bron) *vuur-water-bron*, houd ik het *roode clif* = *roodec lif* (*lif, luf, luft*) voor niets anders dan de *roode lucht.* Zie over den vuur- en water-cultus: *Verh. over het Westland*, bl. 136, enz., en over den *vuurdraak* van het roode clif (de roode lucht), die deze opvatting nog waarschijnlijker maakt, ald.; over de vuurgedrochten enz., bl. 149 en 150. Wij schrijven hier de sage mede af: »Dat men oulings ook het vuur met wezens en geesten bevolkte (even als het water), die later de spoken-wereld hebben helpen aanvullen, blijkt reeds uit den *vuur-draak* van het roode clif (*roodec-lif*), waarvan de sage vermeldt, dat dezelve op den vierden dag na de eerste vuurbraking zich zeer hoog in de *lucht* verhief tot eene verschrikkinge voor velen. Nadat hij omtrent een half uur zich zoo hoog in de lucht vertoond had, is hij weder nedergedaald, vliegende in de aarde, daar hij uitgekomen was".

Aan eene vulkanische uitbarsting kan ik hier 't allerminst denken; wel aan de *roode lucht* bij eene ondergaande zon, van *Stavoren* uit over de zee, het oude *Flevo*, gezien, »waaruit men nog, als de *zoon* = de *zon* in dezelve nederdaalt, nu eens water ziet opstijgen als uit de *Noord-zee*, dan weder *vuurvlammen* zich als *draken* in de *lucht* ziet verheffen".

D. BUDDINGH'.

[Wat er van het ontstaan enz. van het Roode Klif bij *Stavoren* verteld of gebeuzeld wordt, heeft de Heer P. E. VAN DER ZEE uit OTTO SCARLENSIS, HAMIONIUS en WESTENDORP'S *Verh. over de Nederl. Mythologie*, kortelijk bijeengetrokken en ons ingezonden. Daar het berigt echter weinig bevat, wat L. D. R. niet reeds uit AREND'S *Algem. Gesch. des Vaderlands* bekend is, hebben wij het ter zijde gelegd.]

Portret van Jeanne D'Arc (III.; bl. 192, Vr 210). Ik ben in het bezit van een exemplaar van VAN HEMERT'S *Hollandsche Graven*, Gor. 1749, waarin op bl. 324, onderaan maar boven de noot, is ingevoegd een in koper gegraveerd plaatje, voorstellende JEANNE D'ARC, geharnast, met een helm op het hoofd, in knielende houding op een brug, door welker ijze-

ren hek men een gedeelte ontwaart van eene stad met een koepelkerk.

H. A. A. *te M.*

[Ook C. & A. zegt een exemplaar te bezitten van het werk van VAN HEMERT, waarin op bl. 324 niet het portret, maar een figuurtje, hetwelk JEANNE D'ARC moet voorstellen, gevonden wordt. — THEODORIK mist daarentegen, even als L. D. R., in zijn exemplaar deze afbeelding. V. O. berigt ons dat in het zijne, op het door L. D. R. vermelde opene vak, de beeldtenis der beroemde maagd is opgeplakt. — Wij noodigen V. O. uit, de aanteekening (4) op bl. 323 eens te lezen, en hij zal zien dat zijn opgeplakt plaatje uit een ander exemplaar van VAN HEMERT is genomen. — Er zijn dus exemplaren van dat werk in omloop gebragt, alvorens het plaatje er in was gedrukt — Er bestaat geen andere druk dan die van 1749.]

Nachtwachtliedjes (III.; bl. 194, Vr. CIII). Ook te *Elst* in de *Over-Betuwe* had de voormalige nachtwacht de gewoonte, bij het aankondigen van het uur een liedje te zingen. Ik herinner mij daarvan nog de volgende twee coupletten:

DAVID was een groote held,
Sloeg eens GOLIATH uit het veld,
Met den slinger en den steen,
De klok heeft één!

Op boeren en knapen,
Ge hebt lang genoeg geslapen,
De haan is reeds van 't hok,
Drie heeft de klok!

De tegenwoordige nachtwacht heeft echter die liedjes afgeschaft, en blijft zich alleen bij zijn: *tien heit de klok*! bepalen.

H. L. J.

[J. C. K. heeft een afschrift van eenige nachtwachtsliedjes ingezonden, te vinden in W. SLUITER'S *Werken*, geplaatst achter den zesden druk van diens *Buyteneensaem-huys-somer-winter-leven*, bl. 125—127, Amst. 1716.

HENRY herinnert zich uit zijne jeugd het volgende nachtwachtsliedje, dat destijds op Kersnacht te *Amsterdam* werd gezongen:

Daar zat een sleper in een sleê
Bij nacht gerust te slapen.
Zij namen zijne gespen meê,
Waren dat geen looze knapen!
De sleper wakker wordt en ziet,
De goede man raakt in verdriet,
Zij hadden ze weg gedragen.
Vier heeft de klok geslagen.

„Bij dit couplet behooren er echter meer", zegt hij, „die mij onbekend zijn; welligt kunnen deze door Amsterdamsche Navorschers aangevuld worden".]

Verklaring van Zang XXXII, reg. 100—160 *van Dante's Vagevuur* (III.; bl. 194, Vr. CVII). G. K. Hz. zal zijne vragen beantwoord vinden in het werk van Dr. EMIL RUTH, *Studien über* DANTE ALLIGHIERI, *ein Beitrag zum Verständniss der Göttlichen Komödie*, Tüb. 1853. Deze schrijver verklaart de allegoriën in het *Goddelijk Tooneel* zeer omstandig. Een geheel hoofdstuk (bl. 229—244) is gewijd aan BEATRIX, »de goddelijke wetenschap, de openbaring der hoogste waarheid". Onder den *Adelaar* moet men echter niet den *Roomschen*, maar de *Romeinsche* Keizers verstaan, en door den *Vos* schijnt niet PHOTIUS, maar de Sabelliaan PHOTINUS (A°. 344) te zijn aangeduid; (vergel. *Inferno* XI, 8, 9), terwijl naar de tijdsorde de *Draak* dan als van zelve op MAHOMET zinspeelt. Deze gevaren ontkwam de Kerk in zoo ver gelukkig, als zij inwendig zuiver bleef; doch nu komt de *Adelaar* andermaal; Keizer KONSTANTIJN IV (*Inf.* XIX: 115—117) vult den wagen (de Kerk) met zijne vederen, dat is: hij schenkt den Paus (ZACHARIAS, A°. 741) het grondgebied bekend onder den naam van *Patrimonium van St. Petrus.* Nu verandert de wagen in een ondier, waarop eene boeleerster (BONIFACIUS VIII, of liever de Kerk onder de Pausen van zijn stempel), is gezeten. Overigens stemt de verklaring van Dr. RUTH met die van den vrager vrij wel overeen. De begeerige blik der lichtekooi op DANTE, die de partij der Ghibellijnen aanhing, zal waarschijnlijk zien op de hulp, door den Paus van dien kant vurig gewenscht, zonder er met den minsten grond op te kunnen hopen. (Vergel. het boek van Dr. RUTH, bl. 151—152, 248—249).

J. M.

Gealliteréerde woorden en zegswijzen (III.; bl. 196, Vr. CVII). Het allitereren schijnt wel een karaktertrek van het volk in zijnen eenvoudigen staat, en het laat zich welligt hieruit verklaren, dat het bij die dichters het meest en het best gevonden wordt, die in den geest des volks het diepst doorgedrongen en daardoor in den waren zin van het woord volksdichters geworden zijn.

Het is niet doenlijk eene volledige opgave te doen van al de gealliteréerde zegswijzen, die bij onze natie in zwang zijn en waarvoor het volk zekere voorliefde heeft. Wij herinneren nog slechts aan de volgende: *hij heeft kind noch kraai*; *iemand bont en blaauw slaan*; *het huis staat in lichte laaije vlam*; *gaauw en goed gaat niet*; *het klinkt als een klok*; *hij heeft een lui en lekker leven*; *alle bakten en brouwten zijn niet eender* (welligt provinciaal); *gansch en gaar* ('Tielerw). Behoort nu de alliteratie tot het kenmerkende van de IJslandsche poëzy (zie R. K. RASK, *Vejledning til dat Islandsche aller gamle Nordiske Sprog*, S. 211 vlgg.), zij wordt bij andere natieën, zij wordt ook bij de onze, in de poëzy niet gemist. Bij onze volksdichters VONDEL en TOLLENS onder andere treft men haar aan (*). Men leze des eerstge-

(*) Zij zijn geenszins de eenige. Verg. P. C. HOOFT, *Gedichten*, Amst. 1636, bladz. 362, elders; H. K. POOT, *Gedichten*, Amst. 1780, Dl. I., bladz. 220, elders; J. F. HELMERS, *Gedichten*, Amst. 1823, Dl. III, bladz. 14, elders; BILDERDIJK, *Poëzy*, Rott., 1822, Dl. I en II., bladz. 178, elders, enz.

Digitized by Google

noemden *Jaergetyde van wylen Heer Joan van Oldenbarnevelt*:

1. 's Lants treurspel weêr verjaert, om wiens ge-
Als weeu of wees in rouwe, (doemde trouwe,
Bedrukt en troosteloos treurt Hollants goê ge-
Op Grootvaârs kout gebeent. (meent

2. Zoo ras de Aertslastertong van 't huichelaers Sy-
Den aert des afgronts Gode, (node,
Aantoogh en had Godts naem, tot zuiv'ring van
Gebrandmerkt op haer kaek; (haer zaek,

3. Ontbrak er 't zegel om dien gruwel kracht te geven
Met quetzing van het leven
En afgemarteld bloet der allervroomste borst,
Daer helsche wraek naer dorst.

4. De Bastertvierschaer dan, nae 't schoppen van 's
Geschandvlekt als verraders, (volx Vaders,
Verwyst ons' Bestevaer met afgeleefden strot
Te verwen 't Hofschavot. enz. enz.

Inzonderheid moet TOLLENS genoemd worden. Men leze zijn JAN VAN SCHAFFELAAR:

Toen 't vuur der tweedragt vlamde in 't rond,
En veld won voor zijn gloed;
Toen 't land zich tegen 't land verbond,
Verhit op eigen bloed:

Toen 't Amerfoortsche krijgsgeweld
Den Stichter bijstand bood;
En 't hun ontweldigd Barneveld
Belegerde en beschoot.

Men zie zijn ALBRECHT BEILING:

Men stuwt en stoot hem schimpend voort
Met bijl, houweel en spâ;
Men dringt hem door de ontsloten poort
En spuwt hem tergend na.

Men waait en wuift met muts en hoed
En klinkt met piek en zwaard;
En zingt JACOBAAS heldenmoed
En BEILINGS laffen aard.

Men rost en raast en zwetst en zwiert
En draaft door vest en stad,
En stroopt en schendt en twischt en tiert
Brooddronken, woest en zat.

Men leze zijn *Herman de Ruiter*, *Kenau Hasselaar*, *Het Turfschip van Breda*, enz., en men zal zich kunnen overtuigen, dat de alliteratie aan geenen onder de Nederlandsche dichters eigen is als aan hem. Ook in dit opzigt is hij de volksman. Dr. RÖMER.

Geallitereerde woorden en zegswijzen. Sporen van eigenlijk gezegd stafrijm geloof ik niet dat men bij een onzer mnl. of latere dichters zal vinden; rijk zijn ze echter aan alliteraties, waartoe onze spreektaal, zoowel als onze schrijftaal, geneigd is. 't Zou inderdaad een veelomvattend werk zijn ze alle te verzamelen, en daardoor, gelijk de Heer D. BUDDINGH' vraagt, de door hem gegeven lijst van achttien voorbeelden »aan te vullen". *Boe noch ba*; *bont en blaauw*; *kap en keuvel*; *kind noch kraai*; *klei aan den kloet*; *lief en leed*; *zus en zoo*; *top tot teen* en honderden andere behooren er toe. Zie er eenige van een bijzondere soort in DE JAGERS *Verhandeling over de verwisseling van den I- en A-klank*, in zijne *Verscheidenheden*, bl. 127 verv. CONSTANTER.

Geallitereerde woorden en zegswijzen. BILDERDIJK zegt in de voorrede zijner *Poëzij*, I, v, (2e druk. Rott. 1823), dat er drie soorten van versificatie bestaan: 1°. die, welke door eene gantsche overeenkomst van maat en toonval, of wel van die beide vereenigd, ontstaat; 2°. door eene overeenkomst van uitgangen; en 3°. door eene gelijkheid van aanvang der voornaamste woorden. Hij zegt verder: »Deze laatste soort, welke bij de oude IJslandsche dichters gebruikelijk was, en waarvan ik niet weet dat mij in de nieuwere talen een later voorbeeld is voorgekomen dan in het oud-Engelsche stuk van PIERRE PLOWMAN'S *Visions* (een werk van de veertiende eeuw), is verloren. Zekerlijk moeten die natiën, bij welke zij in gebruik was, eene zeer kennelijke uitspraak der medeklinkers gehad hebben, om daar eene welluidendheid in te vinden, genoegzaam, om er de gantsche versificatie op te bouwen". Hij laat verder in eene noot volgen: »Men mag het volgende tot een schets nemen:

Geef, Genadig God!
Geef mij steeds Goeden moed,
Hoe de Hel ook Huil
En Heel de aard beroer'!
Laat Mijn Mond niet Misdoen
Met Misnoegd beklag,
Maar verleen me in 't Verdriet
't Vergenoegen der rust.

Hij haalt vervolgens ten bewijze der welluidendheid, welke er in deze gelijkheid van voorletters is, de volgende blijken in het Nederduitsch aan: *lief en leed*, *lijf en leven*, *gaaf en goed*, *blond en blaauw*, *dik en dun*, *man en maag*, *te keus en te keur*, *moed noch macht*, *kind noch kraai*, *huis en hof*, *vuur noch vonk*, *huis nog haaf*, *zout noch zuur*, enz. Eindelijk haalt hij, ten voorbeelde der zoetvloeijendheid met veel nadruk gepaard gaande, die deze herhaling van dezelfde voorletter oplevert, de volgende regels uit een stukje in gemelden bundel aan:

Daar 't van uw dierbren mond zijn heil, en heul, en heeling,
En 't leven van den lach van uwe lippen wacht!

Weinig moeite zou het kosten, dit voorbeeld met andere, zoo uit de werken van BILDERDIJK als van andere dichters, te vermeerderen. Vooral TOLLENS vloeit er van over. Ten bewijze alleen uit *de Overwintering op Nova Zembla*:

Langs Nova Zembla's kust, in storm en sneeuw verloren.
Zij zetten zeil bij zeil, en zijn op zee verdwenen.
Het roer beweegt niet, touw en tuig wil heen noch weder.
Slaan loef- en lijwaarts om, aan duizend nooden prijs.
Ontzettend is zijn kracht, zijn razen en zijn rollen.
't Woelt alles, alles werkt, het water en de schotsen.
Nu vat men schop en spa, en schept de sneeuw van de aard.
Dan baat er bont noch wol, hoe dik en digt zij 't knoopen. enz.

Digitized by Google

Ten slotte nog een voorbeeld uit SCHILLER, (*Wallensteins Lager*, Achter Auftritt):

„Kapuziner"
„Und die Armee liegt hier in Böhmen,
Pflegt den Bauch, läszt sich's wenig grämen,
Kümmert sich mehr um den Krug als den Krieg,
Wetzt lieber den Schrabel als den Sabel, u. s. w."

M.

Gealliterеerde woorden en zegswijzen. Zie hier er nog eenige, welke mij voor en na zijn ingevallen, *Lui en lekker*; *praal en pracht*; *pronk en praal*; *geel en groen*; *zat en zalig*; *kracht naar kruis*; *stegen voor straten aanzien*; *ruiten en rooven*; *door dik en dun loopen*; *vuur en vlam*; *zoet en zuur*; *kaal en knap*; *vroom en vroed*; *glans en gloed*; *kris en kras*; *wind en weêr*; *vleesch noch visch*; *vroeg rijp, vroeg rot.*

M.

Uitvindingen van Cornelis Drebbel (III.; bl. 196, Vr. CVIII). DREBBEL was met zijne uitvindingen zeer geheimzinnig, en hoeveel ophef hij er in zijne werken ook van maakte, gaf hij nimmer eenige reden voor zijne zaak. Zijne geschriften bezitten dan ook geene wetenschappelijke waarde en zijn zonder wiskundigen denktrant of bondige geleerdheid zamengesteld. Vele zijner ontdekkingen zijn hem betwist, andere hem daarentegen weder toegeschreven geworden, waarvan hij zelf nimmer melding gemaakt heeft. Alleen die van den thermometer wordt met waarschijnlijkheid, en van de scharlakenverw met zekerheid aan hem toegekend. Omtrent het schip, waarmede hij onder water in den *Teems* voer, vindt men eene goede beschrijving in de *Opera Omnia* van BOYLE, T. I, p. 140, opgeteekend uit den mond van DREBBEL's schoonzoon Doctor KUFLAER, die van de gewone overdrijving vrij is, maar evenwel het geheim slechts van verre laat gissen. — Het boekje door den Heer SCHREUDER bedoeld, zal misschien zijn: *Een kort tractaat van de Natuere der Elementen ende hoe zij veroorsaecken den Wint, Regen, Blixem, Donder, ende waeromme dienstich zijn. Gedaen door* CORNELIS DREBBEL. Rotterdam bij PIETER JANSZ, 1621, 64 bladzijden in kl. 8°., waarachter een brief is geplaatst van GERRIT PIETERSZ. SCHAGEN aan Mr. ARIAAN THONISZ, in welken gesproken wordt »over de hooge verdiensten van CORNELIS JACOBSZ. DREBBEL in het uitvinden der eeuwige beweging, (eene soort van planetarium, waarbij eenige werktuigen waren gevoegd, om weêr-, licht- en andere verschijnselen na te bootsen) en dienende ter openbaarmaking van de *Dedicatie* of toeëigening van deze uitvinding door den maker aan den Koning van *Groot-Brittanje*"; maar ook deze *dedicatie* geeft geenerlei uitleg of verklaring. DREBBEL bezat meer vernuft dan geleerdheid. »Het is mogelijk", zegt de Hoogleeraar J. P. VAN CAPPELLE, wiens keurige levensschets van DREBBEL hier vooral geraadpleegd dient te worden, »dat hij bedeeld is geweest met de gave, om zijne uitvindingen onder de meest belangwekkende gedaante te vertoonen, en de oogen wel niet te verblinden, maar bij voorkeur op den uiterlijken schijn te vestigen. In het *Handwoordenboek der Vad.Gesch.* door H. VERWOERT, leest men, vreemd genoeg, van NICOLAAS DREBBEL, die in het laatst der XVIIde eeuw leefde en de kunst ontdekte om scharlaken te verwen. Van waar die verwarring in naam en tijd? C. W. BRUINVIS.

Uitvindingen van Cornelis Drebbel. 't Is zeer te vreezen, dat de vrager, de Heer J. SCHREUDER, weinig voldoende antwoorden zal ontvangen ten aanzien van de wijze, waarop C. DREBBEL de verschillende kunstenarijën volbragt, die aan hem worden toegeschreven. Ik grond dit gevoelen op het zeer naauwkeurig verslag, hetwelk van zijn leven, zijne schriften en uitvindingen, ook met raadpleging van de aangehaalde verhandeling over de *eeuwigdurende beweging*, gegeven is door J. P. VAN CAPPELLE, in zijne *Bijdragen*, 1821, bl. 65 en verv. Al wat DREBBEL zelf in de beschrijving van zijn kunstgewrocht daarvan zegt, dient eenig en alleen om de zaak nog duisterder te maken. Intusschen zal het velen met mij genoegen doen, dat DREBBEL's naam in onzen NAVORSCHER ter sprake is gebragt, waardoor misschien eenig meerder licht zal verspreid worden over zijne lotgevallen en voorgewende of werkelijke verdiensten, daar er bijkans niet ééne zijner zoogenaamde uitvindingen is op te noemen, die hem niet door dezen of genen schrijver ontzegd wordt. Even tegenstrijdig bijkans zijn de berigten over zijne lotgevallen. B. v. men verhaalt, dat hij gedurende zijn verblijf in *Engeland* vele aanzoeken om de hand zijner dochter kreeg, maar uit hoogmoed ze allen afwees, totdat ze in 't eind, reeds tamelijk bedaagd, huwde met Dr. KUFLAER, die met haar nog in 1662 op een dorp niet ver van *Londen* leefde. — Daarentegen verhaalt een ander schrijver, dat KUFLAER, de schoonzoon van DREBBEL, verwer te *Leyden* was, en dat de scharlakenverw, waarvan DREBBEL toevalligerwijze de bereiding uitvond en aan genoemden KUFLAER mededeelde, naar dezen den naam van *color Kuflerianus* ontving.

Zou misschien onze wakkere Navorscher te *Leyden*, R. E., daaromtrent de stedelijke trouwboeken willen raadplegen? CORNELIS DREBBEL werd geb. 1572, † 1634 en was getrouwd met N. N. GOLZIUS.

CONSTANTER.

Nieuwejaarspenning van 1745 (III.; bl. 196, Vr. CX). Omtrent de bestemming van dit en soortgelijke penningjes weet ik den Heer V. D. LAAR niet in te lichten. Ik bezit er een, dat

Digitized by Google

hoofdzakelijk met het opgegevene overeenkomt. In doorsnede is het echter buitenrands 28, en binnenrands 24 Ned. strepen groot; JEUGT, ALTYD en DEUGT zijn bij mij geschreven: JEUGDT, ALTYDT en DEUGDT; bij den overvloedshoorn vind ik kroon noch scepter, maar hij leunt tegen een heester of boompje; aan de voeten van den jongeling liggen een passer, een bundel penseelen en een paar sterrekundige- en muzijkinstrumenten, naar het schijnt; eindelijk is het jaartal: 1744, waarvan de laatste 4 kennelijk niet gegraveerd, maar met een lossen stempel ingeklopt is.—Ik ontving dien penning vóór omstreeks 50 jaren als kind van mijne ouders of grootouders; dit herinner ik mij niet bepaald, noch ook bij welke gelegenheid. ***.

Nieuwjaarspenning van 1745. Hiervan zijn grootere en kleinere, reeds met 1742 en 1743, ook met 1747, bij alle welke het laatste cyfer ingeslagen is. De grootere van 1743 geeft den naam M. HOLTZHEY te lezen; die penningen worden gehouden voor nieuwjaarsgeschenken, of mogen ook als school- of prijs- of gelegenheidspenningjes gebezigd zijn.

Men vindt ook dergelijke met 1742 en 1743. 't laatste cyfer mede ingeslagen. Deze hebben een oranjeboom, bloeijend en vruchtdragend, met *Ps.* CXXVIII: 5, en dit omschrift: »De blijdschap zij uw kindren lot"; voorts op de keerzijde: »Dat geef de Heere Sebaoth", en aldaar de halve wereldkloot en eenige andere attributen. Om den oranjeboom is een lint geslingerd, waarop staat: »Soo altijdt".

W. D. V.

A. Arondeaux (III.; bl. 196, Vr. CXI). Het zal waarschijnlijk aan THEODORIK bekend zijn, dat ARONDEAUX, de Secretaris der stad *Hulst*, gehuwd was met EVE ELIVER of EVA ELINCX, die gezegd wordt de moeder te zijn van JUSTINUS VAN NASSAU, verwekt bij Prins WILLEM I. Zie *Archives de la Maison d'Orange*, par GROEN VAN PRINSTERER, T. I. 2 edit. p. 59. VAN GOOR, *Beschrijving van Breda*, noemt haar een Burgemeestersdochter van *Emmerik*. Op de lijst der Griffiers te *Hulst*, komt voor ISAACK ARONDEAUX, 1591 tot 1595; zie J. LANSBERGE, *Beschrijving van Hulst*, bl. 161.

V. D. N.

[Dit laatste getuigen ook P. FRET en J. VAN DER BAAN, die tevens mededeelt, dat in „G. VROLIKHERT, *Vlissingsche Kerkhemel*, 1758, op bl. 30—34, van eenen DAVID ARONDEAUX of ARUNDEUS gewag gemaakt wordt, als de *vierde* in volgorde van de Predikanten, welke de Hervormde gemeente te *Vlissingen* bediend hebben, bij welke hij als de eerste *derde Leeraar* beroepen werd, en wel naar alle waarschijnlijkheid van *Gent*. Althans zijne dochter LEONORA, welke in 1599 te *Vlissingen* met eenen zeekapitein, BANKERT, huwde, was van *Gent* geboortig. Deze Predikant, in October 1584 te *Vlissingen* beroepen, overleed aldaar reeds in 1585, nalatende eene weduwe, TANNEKE MONDEKENS geheeten, en verscheidene kinderen, waarvan, behalve gemelde dochter, op bl 30 en 33, door den schrijver alleen *twee zonen* vermeld worden, n. l. DAVID, die in 1616 als student in de Theologie te *Leyden*, en HENRICUS, welke als proponent bij de Classis van *Walcheren* voorkomen".

Van dezen DAVID heeft de Heer .. ELSEVIER in de Leydsche huwelijks-aanteekeningen gevonden:

25 Oct. 1612. „DAVID ARONDEAUX, Student der Theologie, jm. van *Vlissingen*, wonende te *Tholen*, vergezeld met DAVID DE PRINS, zijn behuwd-broeder, en WILLEM VAN DE WOLFSPUT, zijn toekomende schoonvader; met CATHERYNE VAN DE WOLFSPUT, jd. van *Leyden*, vergezeld met HESTER VAN DE WOLFSPUT, haer moeder, en CHRISTINA DE PRINS, haer toekomende schoonsuster"

„Ten opzigte van de familie DE PRINS, welke te *Delft* woonde", gaat de Heer .. ELSEVIER voort, „deel ik nog het volgende huwelijk mede, te *Leyden* gesloten:

5 Oct. 1612. „SAMUEL DE PRINS, Student der Theologie, jm. van *Delft*, vergezeld met DAVID DE PRINS, zijn broeder; met MARGRIETA RYEN, jd. van *Oostende*, vergezeld met CATHELYNE FRODURE, haer moeder".

„Het is dus wel mogelijk, dat DAVID DE PRINS gehuwd is geweest met eene zuster van DAVID ARONDEAUX, welligt een zoon van den gevraagden A. ARONDEAUX". Dat deze laatste gissing onjuist is, blijkt uit de bovenstaande mededeeling van den Heer J. VAN DER BAAN.

„Behalve den reeds vermelden DAVID ARONDEAUX", schrijft de Heer .. ELSEVIER verder, „moet ik nog mededeelen, dat te *Leyden* ook gewoond heeft ISAAK ARONDEAUX, welke den 19den October 1589 aan de regering dier stad verzocht om tot Notaris benoemd te worden. Dit verzoek werd afgeslagen, dewijl slechts een bepaald getal personen die betrekking mogt waarnemen, en dat getal op dien oogenblik voltallig was.]

Napoleon te Breda (III.; bl. 196, Vr. CXII). Tot berigt en antwoord kan dienen: *Hoogstgewigtige rede des Keizers* NAPOLEON BUONAPARTE, *betreffende de Roomsche kerk, uitgesproken op deszelfs reize door de Nederlanden in den jare* 1810 *te Breda, tegen de aldaar voor hem verschijnende Geestelijkheid van genoemde kerk. Opgespoord en ontleend uit officieele berigten van dien tijd. Een hoogst belangrijk stuk voor den tegenwoordigen tijd*, Amst. 1843, in 8°.

Het Fransche opstel, getiteld: *Narré historique* etc., berust ook in de bibliotheek van het Noord-Brabandsch Genootschap. Zie HERMANS, *Bijdragen*, Dl. I, bl, 30.

G. W. BEIJER.

[Dit zal wel hetzelfde stuk zijn als dat, waarvan ons door N. N. het volgende afschrift is ingezonden.]

Napoleon te Breda. Note historique de ce qui s'est passé à l'audience, que S. M. I. ET R. *a donné à Breda, dans la salle du Barreau de la Cour de justice, le* 6 *Mai* 1810.

»L'Empereur, tenant par la main l'Impératrice, et suivi de L. M. le Roi et la Reine de Westphalie, de S. M. I. et R. le Prince Eugène, vice-Roi d'Italie, qui conduisait la Duchesse de Monte-Bello, dame du palais, entra dans la salle du Barreau, où les dignitaires de l'Empire étaient présens; savoir: S. A. le Prince de Neufchatel et Wagram; le Mi-

Digitized by Google

nistre Sécretaire d'état Duc de Bassano; les maréchaux Ducs d'Istrie et de Rovigo et de Frioul; le Comte de Montalivet, Ministre de l'Intérieur; le Comte de Bondi, Chambellan de service; le Marquis d'Argençon, Prefet des Deux-Nethes; une dame du palais; une dame d'atour, et quelques autres seigneurs de la cour impériale. La cour de justice du département, le tribunal criminel, les échevins, le clergé catholique (qui n'était pas en costume), les pasteurs des églises réformées (qui par ordre du Gouvernement étaient en costume), les consistoires protestans étaient rangés en cercle. Hors de l'enceinte du Barreau il y avait quelques autres collèges et plusieurs autres personnes. — L'Impératrice s'assit et l'Empereur fit sur le champ le tour, dit au Président de la cour: vous êtes le Président de la cour d'appel? A quoi il répondit: Oui Sire! A combien de membres êtes vous? A neuf, Sire! Et combien y a-t-il dans votre jurisdiction? 400,000, Sire! Où appelle t-on de vos sentences? A Amsterdam, Sire! Puis, montrant du doigt les différens colléges? S. M. dit: vous êtes le tribunal de 1e instance? vous le tribunal de commerce? vous le clergé? et s'arrêta devant le vicaire, qui, tenant sa harangue en main, prononça son compliment. L'Empereur, sans lui répondre, dit: où sont les ministres Protestans? Alors Mr. TEN OEVER, Pasteur de l'Eglise Wallonne (portant la robe) à la tête de tout le clergé protestant et de tous les consistoires, fut présenté à l'Empereur par le Prince de Neufchatel, et après les inclinations ordinaires, il adressa à S. M. la harangue suivante:

»Sire! Le clergé et les députés des Églises Réformées et Protestantes ont l'honneur de présenter à V. M. I. et R. leurs hommages respectueux. Les maximes des Protestants, qui par le concours des événemens sont devenus de nouveaux sujets de votre immense empire, leurs maximes invariables sont d'adorer dans tout ce qui arrive la main d'une sainte et sage et bonne Providence, et de rendre à César ce qui est à César; et je me fais un devoir, Sire! d'assurer V. M. I. et R. que nous pratiquons cet ordre: obeissez à vos Souverains. Nous le savons, Sire! que jamais après la révocation de l'Édit de Nantes, les Protestants n'ont joui en France de tant de priviléges que sous les auspices de V. M. I. et R. Cette conviction nous est le garant que nous participerons à la protection du grand Souverain, que Dieu nous a donné, et qu'il nous conservera les avantages dont nous avons joui jusqu'ici. Nous avons l'honneur de recommander tous nos intérêts à V. M. I. et R. Puissiez vous, Sire! après avoir donné la paix au continent, après l'avoir établie solidement par votre auguste mariage, devenir le pacificateur de l'Europe entière, et nous en faire éprouver sous vos auspices les plus durables effets.

S. M. ayant écouté très attentivement cette harangue jusqu'à la fin, répondit: c'est très bien; vous avez raison, je protége tous les cultes; les Protestans en France jouissent des mêmes avantages que les Catholiques et il faut que dans ce département les Catholiques jouissent des mêmes avantages que les Protestans. Si vos églises sont trop grandes ou trop nombreuses, il faut les partager, parceque je veux une parfaite égalité entre tous les cultes, il faut vivre en frères. L'Empereur demanda à Mr. TEN OEVER: pourquoi Mr. êtes vous ainsi habillé? Vous êtes en costume? Sur quoi celui-ci répondit: Sire! c'est un ordre. L'Empereur l'interrompit et dit: c'est bien, c'est une coutume des pays, et se tournant alors vers le clergé Cath. R., il demanda aux prêtres: pourquoi donc vous autres n'avez vous pas la soutane? Vous dites être des prêtres, mais qui êtes vous? des avocats, des notaires, des procureurs, des paysans? Quoi! Je viens dans un département où la pluralité est composée de Catholiques, qui ont été auparavant opprimés, qui ont obtenu après la révolution plus de liberté, et encore plus d'avantages par le Roi mon frère et moi, je viens pour vous rendre tous égaux avec les autres, et cependant vous commencez par me manquer, vous osez vous présenter ainsi devant moi, vous vous plaignez de l'oppression que vous avez soufferte sous l'ancien gouvernement de ce pays, mais vous montrez par votre conduite que vous l'avez bien méritée. A présent un Prince Cath. vient règner sur vous, et le premier acte de souveraineté que j'ai à exécuter, a été de faire arrêter à Bois-le-duc deux de vos curés refractaires, même votre vicaire apostolique! Je les ai emprisonnés et je les punirai; — et la première parole que j'entends d'un ministre reformé est: rendez à César ce qui est à César. — Voilà la doctrine que vous devez enseigner. Imbécilles que vous êtes, prenez pour exemple ce ministre (en montrant du doigt Mr. TEN OEVER. Quoi? J'ai trouvé dans les Protestans de fidèles sujets, j'en ai 6000 à Paris et 800,000 dans mon Empire, et il n'y en a aucun dont j'aie raison de me plaindre. Vous avez calomnié les Protestans, en les représentant comme des hommes qui enseignent des principes contraires au droit du Souverain: je n'ai pas de meilleurs sujets que les Protestans, je m'en sers dans mon palais à Paris, je leur y donne une libre entrée, et ici une poignée de Brabançons fanatiques voudrait s'opposer à mes desseins; imbécilles que vous êtes! Si je n'avais pas trouvé dans la doctrine de BOSSUET, dans les manières de l'Eglise Gallicane, des principes qui étaient analogues aux miens; si le concordat n'avait pas été accepté, je me serais fait Protestant et 30 millions de Français auraient suivi le lendemain mon exemple. Mais, vous autres ig-

Digitized by Google

norans que vous êtes, quelle religion enseignez vous! Connaissez vous bien les principes de l'Évangile? C'est de rendre à CÉSAR ce qui appartient à CÉSAR. J. C. lui même n'a-t-il pas dit: mon règne n'est pas de ce monde, et vous autres vous voudriez vous mêler des affaires de mon règne? Ignorans, vous ne voulez pas prier pour votre Souverain, voulez vous être désobéissans? Oh! j'en porte les papiers en poche (en frappant sur sa poche) et si vous persistez dans de telles maximes, vous serez malheureux ici-bas, et damnés dans l'autre monde. Puis s'adressant au Vicaire Apostolique. Eh! qui est ce qui vous a établi ici? Est ce le Pape? Il n'en a pas le droit, c'est moi qui fais les Évêques. Puis l'Empereur continua en parlant à tous les curés Catholiques: vous ne voulez pas prier pour le Souverain, par ce qu'un prêtre de Rome m'a excommunié! Qui est ce qui a donné ce droit à un Pape d'excommunier un Souverain! Pourquoi LUTHER et CALVIN se sont ils séparés de l'Église? C'est l'infamie de vos indulgences qui les a soulevés. Ce n'a été ni LUTHER ni CALVIN, mais les Princes Allemands, qui n'ont pas voulu se soumettre à votre joug fanatique. Les Anglais ont bien eu raison de se séparer de vous; ce sont les papes qui par leur hiérarchie ont mis l'Europe en feu et en sang. Vous voudriez bien de nouveau élever des échafauds et des bûchers; mais je saurai y mettre ordre. Êtes vous de la religion de GRÉGOIRE VII? Je n'en suis pas.... Qui est GRÉGOIRE VII? Vous ne le savez pas. Êtes-vous de la religion de BONIFACE, de BENOIT XIV, de CLÉMENT XII ou de votre pape? Je n'en suis pas. Je suis de la religion de J. C. qui a dit: rendez à CÉSAR ce qui est à CÉSAR; et suivant le même Évangile, moi je rends à Dieu ce qui est à Dieu. Je porte le glaive temporel (frappant sur son épée) je saurai là le maintenir. C'est Dieu qui élève les trônes; ce n'est pas moi, mais c'est Dieu qui m'a placé sur mon trône, et vous, vermisseaux de terre, voudriez-vous vous y opposer. Je ne dois rendre compte de ma conduite qu'à Dieu et à J. C. seul, et pas à un pape. Croyez-vous que je suis homme à baiser la mule d'un pape? Ignorans! si cela ne dépendait que de vous, vous me couperiez le nez, vous me couperiez les cheveux, vous me tondriez, vous me jetteriez dans un couvent, comme LOUIS-le-Débonnaire, ou me rélégueriez en Afrique. — Ignorans, imbécilles, prouvez moi par l'Évangile que J. C. a établi le pape pour son vicaire, comme successeur de St. Pierre, ou qu'il a le droit d'excommunier un Souverain! Ne savez-vous pas, imbécilles que vous êtes, que toute puissance vient de Dieu? Si vous voulez aspirer à ma protection, suivez la doctrine de l'Évangile, telle que les apôtres l'ont prêchée. Si vous êtes de bons citoyens, je vous protégerai, sinon je vous chasserai de mon empire, je vous dissiperai comme des Juifs.

Vous êtes sous l'Évêque de Malines, présentez vous devant votre Evêque, faites y votre confession, signez y le concordat, il vous fera connaître mes intentions, j'en établirai un autre à Bois-le-Duc pour ce district là. Y a t-il ici un séminaire? demanda l'Empereur, et sur la réponse affirmative, S. M. dit au prefet des Deux-Nethes: Mr.! vous aurez soin que ceux-ci prêtent le serment sur le concordat, allez visiter ces séminaires, et faites que l'on y enseigne la pure doctrine de l'Évangile, afin qu'il en sorte des hommes plus éclairés que ces imbécilles ci de Louvain, ou l'on enseigne une doctrine si bizarre, et vous Mr. le Préfet, vous arrangerez les affaires des Églises d'une manière convenable, égale pour tous les cultes, afin que je n'en entende plus parler.

Puis S. M. prit l'Impératrice par le main, s'en alla avec elle vers quelques jeunes demoiselles qui étaient hors du barreau, qui présentèrent à l'Impératrice un bouquet de fleurs, et firent leur compliment, par la bouche de Mlle DE ROOY l'ainée, à L. M. Sur quoi la Duchesse de *Monte-Bello* lui offrit un anneau renfermé dans une boite, et alors L. M. entrèrent dans leur voiture, attelée de 10 chevaux, et conduits jusqu' à la fin de la chaussée par la garde d'honneur, passèrent avec leur suite à Bois-le-Duc.

[Wij ontvingen, insgelijks van een ongenoemde, eene Nederduitsche vertaling van dit stuk, denkelijk dezelfde, welke, volgens J. C. K., die, even als S. S.. er een afschrift van bezit, geheel of gedeeltelijk voorkomt in *de Fakkel* van den 1sten November 1850. De Heer G. VAN DE WIJNPERSSE verwijst mede naar het genoemde weekblad. NAPOLEON's bewuste toespraak tot de R. K. geestelijkheid wordt, naar opgave van N. N., in haar geheel gevonden in VAN KAMPEN, *Geschiedenis der Fransche Heerschappij in Europa*, Dl. VI, bl. 20 enz.; en, volgens J. W. v. S., ook in het tijdschrift: *de Katholieke Kerkhervorming*, uitgegeven door A. M. MULLER, Jaarg. I, N°. 2, bl. 80 enz., waar vermeld wordt, dat de zaak zelve in de Staats-Courant van den 20sten September 1814 nog uitvoeriger verhaald wordt. De Heer C. W. BRUINVIS berigt, dat er kortelijk melding van gemaakt wordt „op bl. 103 van het IIIde Dl. van het *Leven, Veldtogten en Regering van* NAPOLEON BUONAPARTE, uit het Engelsch van E. CLIFFORD, Amst. 1814. In de Aanteekening 31 achter dit deel is alles zeer omstandig beschreven, van bl. 36 tot 42. De zaak verscheen het eerst in het *Journal des Débats*, in Augustus 1814".]

Beweegbare metalen drukletters in 1435, (III.; bl. 197, Vr. CXIV). Zonder dat ik bijzonderheden vermelden kan aangaande Zuster MARGARETHA, noch ook aangaande 't klooster van ST. KATHARINA te *Mur*, meen ik den vrager te moeten doen opmerken: 1°. dat de drie laatste letters der legende . . K. wel geene betrekking zullen hebben op LAURENS JANSZOON COSTER, wiens naam in 1435 nooit met K., maar altijd met C. werd gespeld, ter-

Digitized by Google

wijl, indien hier al een eigen naam schuilt, 't wel de naam van den binder zal zijn; en 2°. dat de Catalogus der Haarlemsche stadsbibliotheek van bl. 77—112 *zes* nommers vermeldt, die, schoon ze geen jaartal dragen, toch meer dan waarschijnlijk nog vóór 1435 met *beweegbare metalen letters* gedrukt zijn. Een dezer nommers, AELII DONATI *Grammaticae Latinae fragmenta duo*, is gedrukt vóór 1425, terwijl de schrijver van den Catalogus in zijne noten er bijvoegt: »ipsos typos, quibus hae lamellae sunt excusae, fuisse *mobiles*, cum nonnullae literae inversae evidenter testantur, tum omnium expertissimorum arbitrûm, qui has lacinias contemplati sunt, unamima et constans affirmavit sententia. Quin et *fusos* fuisse perhibuerunt plurimi, et in his KONINGIUS, magno quamvis studio negaverat typorum ligneorum mobilium acerrimus propugnator MEERMANNUS".

CONSTANTER.

Portretten op Brickwall-House. Thomas van der Wilt en Andries de Graef. (III., bl. 197, Vr. CXV). Daar het artikel over THOMAS VAN DER WILT, door IMMERZEEL in zijn *Levens der Kunstschilders* geleverd, ook bij deze vraag is opgenomen, heb ik daaraan slechts weinig toe te voegen. Wij zien er uit, dat die schilder in 1701 nog leefde; hij kan dus wel een kleinzoon geweest zijn van het geslacht, dat in 1622 te *Soetermeer*, bij *Leyden*, gevestigd was; nademaal in het volksregister van de Rijnlandsche dorpen ten gemelden jare en aldaar het volgende huisgezin wordt opgegeven:

»JAN THOMAS VAN DER WILT en MARITGEN PIETERSdr. zijn huisvrouw, met THOMAS, MARITGEN, PIETER, CORNELIS, GRIETGE, JANNETGEN en INGETHE, hunne kinderen".

Dus teekende ik op voor eenige maanden. Thans echter weet ik, dat men omtrent dezen VAN DER WILT meer berigten aantreffen zal in de *Beschrijving van Delft* (bij R. BOITET A°. 1729) bl. 791. Het blijkt daaruit, dat hij een zoon was van WILLEM VAN DER WILT en EMMERENTIE JANSdr. VAN DER STAF, en te *Piershil* den 29 Octob. 1659 geboren werd, alwaar zijne ouders een lakenwinkel hadden.

Hij was gehuwd met JOHANNA BIDDAFF, uit welken echt hij o. a. een zoon, WILLEM, nagelaten heeft, die den 24 Januarij 1727 in 23jarigen ouderdom overleden, en op wien J. VAN DUSSEN, een zijner leerlingen, een grafschrift gemaakt heeft.

Het stuk in de aangehaalde *Beschrijving* is te lang, om hier te worden overgenomen; wij kunnen dan ook, voor het doel dezer vraag, volstaan met de vermelde bijzonderheden.

Het portret door TERBURGH geschilderd, zal misschien dat van ANDRIES DE GRAEF zijn, die in 1672 Oud-Burgemeester van *Amsterdam* genoemd wordt door WAGENAAR *Vad. Hist.* Dl. XIV, bl. 82. Het komt er dus op aan, te weten of die Oud-Burgemeester in 1674 overleden is. Maar nu stelt FRED. MULLER in zijn *Portretten-Catalogus* dat sterven eerst in 1678. Te *Delft* heeft het geslacht DE GRAEF ook gewoond, en vele zijner leden hebben daar aan de regering deel genomen. .. ELSEVIER.

[Ook A. J. VAN DER AA hervindt in het portret van „den bejaarden heer" dat van ANDRIES DE GRAEF, veelmalen Burgemeester van *Amsterdam*, het eerst in 1660, het laatst in 1670.]

Vaak. (III.; bl. 222, Vr. 212). TERWEN zegt: »het komt overeen met het Hoogd. *fach*, in *einfach*, *zweifach*, zooveel beteekenende als *één*, *twee of meer vakken* beslaande, pp. met *één of twee vouwen*. Bij ons heeft *vaak* de beteekenis van *veelvoudig*, *menigvoudig* gekregen".

H. MARTIN zegt: »*vaak* is een zelfst. nw. m. zwd. (*) voor *lust tot slapen*".

Ik houd het voor een adj., daar de comparativus *vaker* ook gebezigd wordt, vaak *dikwijls*, vaker *meermalen*. De comparativus wordt ook geboekt door D. BOMHOFF.

Hoe kan evenwel *dikwijls*, *gedurig* en *meermalen* worden afgeleid van *eenvoud*? HOOFT, *Ned. Hist.* Dl. V., bl. 229, schrijft: *vaaken*, *dikwijls*. P. E. VAN DER ZEE.

Vaak. Bij KILIAEN vindt men: »*vaeck*, *vaecke*, *vaecken*, *vake*, *vaken*, sax. fris. sicamb. holl. *saepe*". Ook WEILAND zegt in zijn *Ned. Taalk. Woordenb.*, dat *vaak* in het Nedersaksisch *vaken* is; men zal dus zijne etymologische afkomst hooger op moeten zoeken. G. J. v. J.

Hervormde Gemeente te Ritthem. (III.; bl. 222, Vr. 213). De eerste Predikant aldaar was PETRUS BUISSON, gekomen in 1646 en vertrokken in 1650 naar *Oost-Souburg*, waar hij in 1651 overleed. De gemeente bestond echter reeds in 1628, maar schijnt vóór 1646 door de predikanten der naburige gemeenten bediend te zijn geworden. Zie B. HUNNIUS, *Het Staatische Vlaanderen of de Zeeuwsche Buise*, bl. 131. C. & A.

[Het genoegzaam eensluidend berigt van L. is uit dezelfde bron geput. De Heer A. J. VAN DER AA zegt, in strijd met het bovenstaande: „de eerste Predikant, die te *Ritthem* op *Walcheren* gestaan heeft, is, volgens eene mij in den tijd gedane opgaaf, geweest GUALTHERUS BUSIUS, welke er den 1sten Januarij 1612 beroepen werd; en omtrent dien tijd moet de Hervormde gemeente aldaar haar aanzijn hebben ontvangen". De Heer P. E. VAN DER ZEE heeft zich de moeite gegeven, al wat over *Ritthem* in VAN DER AA, *Aardrijksk. Woordenb.* gezegd wordt, af te schrijven. Wij verwijzen liever naar dat werk zelf.]

»*De*" *of* »*het*" *Graafschap.* (III., bl. 222, Vr. 215). De opmerking in het algemeen, dat de Gelderschman het arrondissement *Zutphen* DE *Graafschap* noemt, terwijl de Hollander altijd van HET *Graafschap* spreekt, en deze

(*) Zwd. bet. *Zeemanswoord.*

Digitized by Google

exceptie op den regel dat *graafschap* onzijdig is, niet toestaat, is volkomen juist. Toch stel ik tegen den *sprekenden* Gelderschman den *schrijvenden* over, en wijs op SLICHTENHORST, die het woord altijd onzijdig neemt.

't Woord *graafschap* is oorspronkelijk vrouwelijk, omdat het regel is, dat alle woorden op *schap* uitgaande vrouwelijk zijn. Immers *schap* (mnl. *scape*, d. i. *gedaante*) zelf is vrouwelijk. Wil men dit op een wetenschappelijke wijze betoogd zien, men leze TE WINKEL'S *Verh. over de woorden met den uitgang schap* in *'t Archief voor Taalkunde*, Dl. II., 3de en 4de stuk.

Graafschap beteekende van ouds: *het graaf zijn*, *de grafelijke waardigheid*. Schoon het in dien zin, volgens nu aangenomen gebruik, onzijdig zou wezen, even als *koningschap*, *veldheerschap*, *stadhouderschap*, enz., gebruikten 't onze ouden (b. v. MELIS STOKE, B. I., vs 631 en 828) vrouwelijk. Maar werd het woord gebezigd om het *land door een graaf bestuurd* aan te duiden, dan wankelt reeds MELIS STOKE tusschen vr. en onz. B. v. in zijn Ie. Boek: vrouwelijk, vs. 318:

— *de* graefscap van Hollant es
Een stic van Vrieslant ghenomen.

vs. 746: In *de* graefscap — Kinhem, Texele en de Maeslant.

Daarentegen onzijdig, vs. 417: — een foreest,
Dat in *dat* graefscap es meest.

vs. 522: — — bosch, mersche en de zant,
Dat *sinen* graefscappe lach ghelaghe.

De reden, waarom de Gelderschman derhalve in dezen van zijne landgenooten verschilt, zal wel daarin moeten gezocht worden, dat hij het oud taalgebruik volgt, even als de Drenth nog wel van *de* landschap Drenthe spreekt. CONSTANTER.

[C. & A. en N. N. zullen wel bevroeden, dat het thans overbodig zou zijn, hunne antwoorden op te nemen.]

Mr. Constantijn van Baerle (III.; bl. 222, Vr. 216). Deze, in 1701 overleden, was een zoon van DAVID VAN BAERLE en van RACHEL GODIN, welke DAVID een broeder was van SUSANNA VAN BAERLE, echtgenoot van CONSTANTIJN HUYGENS. CONSTANTIJN VAN BAERLE trouwde in 1668 met ANNA GIJSBERTS, en had bij haar zes kinderen. Een zijner afstammelingen is geweest de onlangs te *Amsterdam* overledene Advokaat CHARLES GERARDUS VAN BAERLE. Over deze familie VAN BAERLE kan men raadplegen het Mengelwerk der *Vaderl. Letteroefeningen* van het jaar 1821. C. & A.

Glimlach, grimlach en glimplach (III, : bl. 222, Vr. 317). Er is, naar ik meen, tusschen deze woorden geen onderscheid. WEILAND'S *Ned. Taalk. Woordenboek* neemt ze alle op. *Glimlach* of *glimplach* zal wel van *glimmen*, *glimp*, *glimpen* afkomen, want *glimp* komt met *glimmen* uit ééne bron voort, en de *p* is slechts eene versterking van de *m*, welke 't zelfde doet als de verdubbeling der *m* in 't Hoogduitsch. Zie BILDERDIJK, *Geslachtl. der Nederd. Naamw.*, 1822; L. TEN KATE, *Verheven deel der Nederd. Sprake*, 1723, Dl. II, bl. 194, en WEILAND'S genoemd *Woordenboek*.

Het is dus een *lach*, die *glimmend* of *glimpend*, d. i. zwak, gering is; een *lach* die slechts den *glimp* van een lach heeft. — Maar zoowel de *Woordenboeken voor de Nederd. spelling* van BILDERDIJK en SIEGENBEEK, als het *Nederd. Taalk. Woordenboek* van WEILAND, geven als het juiste woord *grimlach* op. WEILAND zegt: »van *lach*, en *grimmen*, dat, met *grijnen* en *grijnzen*, beteekent: den mond vertrekken".

J. J. v. G.

Glimlach, grimlach en glimplach. TEN KATE leidt dit woord in zijne *Proeve*, Dl. II, bl. 251, af van *grimmen*, in den zin van *ducere vultus*, *contrahere rugas*, wegens het rimpel trekken bij het lagchen. Zou het eerste niet oorspronkelijk *glimplach* wezen, aanduidende een *glimp*, eene vertooning van lagchen? Zoo zegt men: »ergens een glimp aan geven". De verbastering in *glim-* en *grimlach* was zeer gemakkelijk.

E. A. P.

Glimlach, grimlach en glimplach. Er zijn drie soorten van lagchen:

1°. de welgemeende, de hartelijke lach;

2°. de geveinsde of afgedwongen lach, *glimlach*; ook een lach uit medelijden of minachting;

3°. de boosaardige of sarcastische lach; de *grim* of *grimmige lach*.

TERWEN zegt: »*Grimlach* is den mond vertrekken tot lagchen, zamengesteld uit *grim*, van *grimmen*, *grijnen*, *grijnzen* en *lagchen*; door eene zeer gewone letterverwisseling wordt *grim- glimlach*, zonder dat daardoor de beteekenis wordt veranderd", Beide *grim-* en *glimlach* zijn dus bij hem dezelfde.

Glimlach echter zou ik van *glimmen* afleiden, *glans* of *schijn* van *lagchen* geven, *doen of men lacht*. In 't Eng. *to gleam*, *glimpse*. En *glimplach* kon komen van *glimp*, volgens WEILAND een *bedriegelijke schijn*, gelijk met *glimlach*. Men zegt ook: aan eene zaak eenen *glimp* geven, eenen *schijn* van waarheid, eene andere gedaante geven, haar voor goed en bevoegd verklaren, opsieren. Even zoo eenen *glimp* of *schijn* van lagchen geven, geheel gelijk met den *glimlach*.

»*Grimmen*", zegt TERWEN. »is in 't Oudd. *grimmen*, *woeden*; Angels. *vertoornen*; Wall. *gremiaw*, van toorn knarsetanden, oorspronkelijk: *hard aangrijpen*, *stuk bijten*, *op de tanden knarsen*, *een toornig gelaat vertoonen*, *grijnzen*, *toornig brullen als de leeuw*. Van daar *grimlagchen*, *gegrim*". Dit schijnt met zijne eerste verklaring wel in strijd.

P. E. VAN DER ZEE.

Digitized by Google

Shakspeare's beweerde Roomschgezindheid (III.; bl. 222, Vr. 218). Iemant van de »Roomsche bent" andwoordt met deze aanhaling uit CHATEAUBRIAND'S *Essai sur la littérature Anglaise*, T. I.; p. 174: »SHAKESPEARE, selon toutes les probabilités, s'il était quelque chose, était catholique".

Hij meent dat men, bij zijne »bentgenooten", zoowel als bij de geachte vertegenwoordigers van andere stelsels, bezwaarlijk een gezach vinden zal meêr bevoegd om hier uitspraak te doen dan de »bentgenoot" Vicomte DE CHATEAUBRIAND, die eene diepe en veeljarige studie van de Engelsche Letterkunde gemaakt had. A. TH.

Shakspeare's beweerde Roomschgezindheid. Het ontbreekt niet slechts aan bewijzen, maar ook aan genoegzame gronden om SHAKSPEARE voor R. K. te houden.

DE CHATEAUBRIAND zegt van hem: »Né de parens catholiques, peut-être catholique lui-même"; en op eene andere plaats: »SHAKSPEARE selon toutes les probabilités, s'il était quelque chose, était catholique"; en DE VILLEMAIN: »On n'a pu chez les Anglais déterminer bien nettement, s'il était catholique ou protestant".

Stelliger laat DAVIES, door HUNTER aangehaald, zich aldus uit: »SHAKSPEARE died a Papist"; doch HUNTER laat er terstond opvolgen: »in those days there were many who thought that not to be a Puritan was not to be a Protestant".

Ook CH. BUTLER, »eager to draw all men of eminence into his net, places SHAKSPEARE'S name in the front of eminent english poets who were Roman Catholics, but the truth probably was, that he rested at a point between Rome and Geneva, rejecting what was bad, and receiving what was good from both".

»We have a passage in *King John*", zegt HUNTER op eene andere plaats, »which must for ever decide the question whether the poet was a member of the Roman church, or favourable to any scheme for its supremacy in England. The passage is this:

And blessed shall he be, etc. (*K. John* III. 1.)".

Voor SHAKSPEARE'S Roomschgezindheid vindt men nog aangevoerd zekeren Heer VON SCHÜTZ (bij ULRICI) en FR. SCHLEGEL (bij J. H. VOSS); doch de oude VOSS maakt zich ernstig kwaad over zulk een roekeloos beweren. »Was?" roept hij uit: »SHAKSPEARE ein romantischer Papist? er, der Zögling und Förderer der für England neu errungenen und damals in allen Künsten und Wissenschaften sich wunderbar kräftig offenbarenden Geistesfreiheit!" u. s. w.

NATHAN DRAKE schijnt, op 't voetspoor van CHALMERS, SHAKSPEARE'S vader voor R. K. te houden, doch het document waarop dit vermoeden steunt was reeds door MALONE, en is later door CH. KNIGHT op voldoende gronden voor onecht verklaard.

Dat SHAKSPEARE geen Papist, geen Pantheïst, waarvoor Prof. VISCHER, veel minder een Atheïst, waarvoor een Engelsch geestelijke, W. J. BIRCH, hem verklaart, kan geweest zijn, maar dat hij Christen en Protestant was, in den uitgestrektsten zin, daarvan getuigen zijne werken. Ook als ervaren Bijbellezer kan ieder hem leeren kennen, die ze aandachtig leest.

Een stellig blijk, dat die lectuur door de R. K. geestelijke overheid zoude zijn verboden, is mij niet bekend; doch de pogingen om vertalingen in 't Spaansch en Italiaansch opgang te doen vinden, zijn telkens mislukt, terwijl zij in *Zweden* en *Denemarken* veel bijval hebben verkregen: een krachtig argument voor den Protestantschen geest in SHAKSPEARE'S werken.

Na nog een vijftal getuigenissen in dien zin te hebben aangevoerd, zal ik besluiten met de verwijzing naar eenige bronnen, ten dienste dergenen die meerder inlichting begeeren, en uit welke ik zelf geput heb.

»Es sei für den gröszten Lebensvortheil welchen SHAKSPEARE genosz, zu achten, dasz er als Protestant geboren und erzogen worden". GOETHE in *Kunst und Alterth.* III., 3, S. 132.

»Keine Feindseligkeit spricht aus ihm gegen die Bekenner der alten Lehre, obgleich das ganze Stuck (*K. John*) ihn als einen Protestanten von Ueberzeugung ankündigt". GERVINUS, *Shakspeare*, II, S. 341.

»SHAKSPEARE war viel zu sehr Dichter, um den religiösen Glauben geringschätzen zu können, er war .... viel zu freidenkend, um irgend einer bestimmten Form religiöser Anschauung anders denn als eine einzelne Seite im Menschen, als ein charakterisches Attribut dar zu stellen".

»Er war kein Fanatiker und kein Unchrist, kein Atheist und kein Mystiker, kein Brownist und kein Politiker, für edle Katholiken so eingenommen wie für brave Lutheraner". u. s. w. Ibid. IV, S. 421—22.

»Alles ist bei SHAKESPEARE in den sanften Geist des Christenthums, wie in das innerste Lebenselement eingetaucht. Dieses Christenthum ist aber nicht das Katholische CALDERONS mit den romantischen Wundern und Legenden, sondern es ist das ganz einfache, positive, das biblische Christenthum der Protestanten". E. VEHSE.

»Der Standpunkt seines Christenthums ist der souveraine Protestantische Standpunkt, der die Menschen nicht blindlings von einer irgend wie auf einer Hierarchie hinaus-laufenden Kirchen-oder Sektenführung, sondern von ihrer selbsteigenen Führung abhängig gemacht". Idem.

Digitized by Google

»Das protestantisch-christliche kecke Erfassen und Umbilden der Welt, das ist die Aufgabe der modernen Kunst, das ist der Charakter der SHAKSPEARE'schen Poesie". J. J. RIETMANN.

»In SHAKSPEARE hat der Protestantismus seine classische Form erreicht: die Reflexion, als die absolute Form des Geistes, hat sich in ihrer Totalität entfaltet". JULIAN SCHMIDT.

De volgende regelen van HUDSON, den kritischen uitgever van 's Dichters werken, (*Boston*, 1852—53) behooren ook nog hier:

»He was neither Jew nor Gentile, Romanist nor Protestant, but a broad, Christian, Catholic union of them all, and threw the mantle of his genius round our universal humanity".

Bronnen:

J. HUNTER, *New Illustrations of the life, studies and writings of* SHAKSPEARE, Lond., 1845, I., pag. 105—6, 114—15, II., pag. 15—15.

H. ULRICI, *Shakspeare's dramatische Kunst*, Leipz., 1847, s. 223—27.

J. H. VOSS *und dessen Söhnen*, *Shakspeare's Schauspiele*, Stuttg., 1822, IV, s. 267—68.

NATHAN DRAKE, *Shakspear e and his times*, chap. I.

G. CHALMERS, *An Apology for the believers in the Shakspeare papers*, Lond. 1797, pag. 197—220.

E. MALONE, *An Inquiry into the authenticity of certain miscellaneous papers*, etc., Lond., 1796, pag. 195—204.

CH. KNIGHT, *William Shakspere*; *a Biography*, Lond. 1843, pag. 35—39.

F. VISCHER, *Shaksp. in seinem Verhältniss zur deuts. Poesie*, in PRUTZ' *Liter. hist. Taschenbuch*, Leipz., 1844, S. 75—130.

FRITZ FRITZARD, *War Shakspeare ein Christ?* Heidelb. 1832. (Het antwoord is ontkennend.)

W. J. BIRCH, *An Inquiry into the Philosophy and Religion of Shaksp.*, London, 1848. (Een boek van 547 blz., enkel ten betooge dat de dichter geen Godsdienst had!)

E. VEHSE, *Shaksp. als Protestant, Politiker und Dichter*, Hamb. 1851, S. 57—127.

J. J. RIETMANN, *Ueber Shaksp.'s religiöse und ethische Bedeutniss*, St. Gallen, 1853.

JULIAN SCHMIDT, *Geschichte der Romantik*, Leipz. 1850, I., S. 69—133.

H. N. HUDSON, *Lectures on Shakspeare*, 2d. edit., New-York, 1848, I., p. 70. J. M.

Preëken van Geert Groete (III.; bl. 222. Vr. 219). Alles wat op G. GROOTE (niet GROETE) betrekking heeft, is te vinden in G. H. M. DELPRAT'S *Verhandeling over de Broederschap van* G. GROOTE, enz., bl. 21—25 en bl. 272, Bijlage III. Daar wordt niet alleen melding gemaakt van GROOTE's leerredenen tegen de *Focaristen*, in HS. voorhanden op de Utrechtsche Bibliotheek en afgedrukt in het *Archief voor Kerkel. Geschied.* van KIST en ROIJAARDS, Dl. I, bl. 364, maar daaruit blijkt te gelijker tijd, dat er ook nog op de Groningsche Bibliotheek in HS. aanwezig zijn: *Opuscula Gerhardi Magni*. Voor al het overige verwijzen wij den vrager naar de aangehaalde Verhandeling zelve.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Grafschrift op Teunis met zijn wijf (III.; bl. 222, Vr. 220). Hoewel ik de vraag van L. D. R. niet kan beantwoorden, wil ik hem echter mededeelen, dat dezelfde gebeurtenis is opgeteekend in een geschreven *Chronyke*, A°. 1425 tot 1613, waarin meest over Zeeuwsche zaken wordt gehandeld. — Men leest aldaar op het jaar 1605: »Dit Epitaphium vindt men tot *Delff* in de nieuwe kerke: als men schreev 1605 is den ouden ANTHONIS CORNS. JOEN? met syn wyff tot *Delff* gestorven — den 22. Janū op eenen dag — daarvan hem teregt een ijder verwonderen mag — want sij waaren t'samen net twee hondt jaaren — out en wettelijk over 75 jaaren getrout — ter eere haar ouderdom — soo sijn deese slaaven — door last van des stads regeerders in de nieuwe kerke begraaven. — Et hic pro memoria".

Nog anders vindt men dezelfde gebeurtenis medegedeeld in eene verzameling van stukken, afgeschreven door PETRUS SCRIVERIUS en opgenomen in de *Ophelderende verklaring van het oud letterschrift in steendrukplaat*, uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. φ²—φ.

Grafschrift op Teunis met zijn wijf. »In 1605 zijn tot *Delft* in *Hollandt* twee oude lieden gestorven, dry uren d' een na d' ander; de man oudt zijnde, zoo hy rekende, 103, de vrouwe 99 jaren, en hadden te samen 75 jaren in den echten staat geleeft; de overheidt heeft se op stads kosten doen begraven, en de klocken geluyt om de seldsaamheijt van deze sake". Overgenomen uit VAN METEREN, in het *Kort Kronijkje, behandelende de voorn. geschiedenissen die er in de tijd van* 120 *jaren, van Anno* 1550—1670, *in de Nederlanden, als elders zijn voorgevallen*, door P. DE LANGE, Amst. 1670, 12°. bl. 165 en 166.

Bij JACOB KONING, *Algem. opheld. verklaring van het oud letterschrift*, 1818, bl. 53 en 54, N°. 41, vindt men van dit paar het volgende:

Gedenckwaerdige
seltsame ende merkelicke
ouderdom
van man en de wijff,
tot *Delft* in *Hollandt* int jaer 1605 ghestorven,
die 't samen in echten staet gheleeft hadden
LXXV jaeren,
die van de magistraet op stadskosten begraven.

Digitized by Google

Als men dusent ses hondert ende vijff heeft ghescreven
Om en entwintichste Januij (Januarij). weerdich te verklaren,
Heeft ANTONIS CORNELISZOON de werelt begeven.
Als hij die beleeft hadde één meer' als hondert jaren
En MEIJNSGEN HUYGHEN, sijn huijsvrouw, moet oock van hier varen.
Weynich (Drie) uyren nae hem, negen en tnegentich jaren out:
Hy van *Lis*, en sy van *Hillegom*, ghebooren waren,
Wet'lick over de vijff en tzeventich jaren ghehoudt;
Syn beyd' op den twe en twintichsten (in alder eenvout)
Door laste des magistraets, die haer consent daer toe gaeven,
Ter eeren haer ouderdom, die soo langh waren getrout,
Binnen *Delft* overluydt, en d'in de nieuw Kerck begraven.
Drie rijcke wond'ren merckt men in dees twe arm van haven,
Dat's, datse beyd, dees weldaet hier hebben verworven fijn:
Soo langh gheleeft, lang ghehout, en ghelijck ghestorven sijn.

W.

Gazette de Leyde (II.; bl. 222, Vr. 222). Op deze vraag kan ik mededeelen, dat er door mij eene bijdrage over de oudste Nederlandsche Couranten is gegeven en opgenomen in de *Kronijk van het Hist. Gezelschap te Utrecht*, 1847, bl. 68, waarin over de Fransche Couranten in ons land wordt gehandeld, en bij gevolg ook over de *Gazette de Leyde* is gesproken. Tot gerief van den vrager geef ik hier het daarin aangehaalde en wat meer op deze vraag betrekking heeft, namelijk het volgende:

ETIENNE LUZAC, oom van den beroemden geleerde JOHAN LUZAC, was een man van groote kunde en bekwaamheden, die den boekhandel te *Leyden* uitoefende, en daarbij schrijver en uitgever der *Gazette de Leyde*. Het juiste tijdsbegin van dat blad is niet opgegeven, doch men vindt aangeteekend, dat de genoemde JOHAN LUZAC in den jare 1772 van *'s Gravenhage* weder met der woon herwaarts (naar *Leyden*) keerde en kort daarna zijnen oom in het opstellen der gezegde Courant behulpzaam werd; »eerst bepaalde zich deze hulp alleen tot het schrijven van een zeker gedeelte der Courant; doch daar zijn oom zich, met het klimmen zijner jaren, langzamerhand aan eenen zoo verbindenden arbeid geheel onttrok, kwam dezelve eerlang, en wel in het jaar 1775, alleen ten lasten van onzen JOHAN LUZAC, bovendien, als regtsgeleerde, met vele bezigheden bezet".

Wanneer wij het woord »Wereldberoemde Courant", dat in de vraag zoo bepaald wordt gebezigd, in toepassing op de *Gazette de Leyde* moeten beschouwen, dan is het jaar 1775 als begin van dat blad aan te nemen, en de duur daar van is tot omtrent het jaar 1800.

Over dit blad vindt men het volgende nog vermeld, waaruit dan ook de meening wordt gestaafd, dat deze Courant onder JOH. LUZAC'S redactie dien wereldroem heeft verworven. — »De Leydsche Fransche Courant intusschen, reeds te voren van de gewone nieuwspapieren door keurigheid van stijl, oordeelkundige schifting van het ware en valsche, en de geregelde voordragt der gebeurtenissen, loffelijk onderscheiden, werd door de gadelooze bekwaamheden van haren tegenwoordigen schrijver weldra tot dien top van aanzien en volkomenheid opgevoerd, dat zij, *zoo binnen als buiten Europa*, bij alle kundigen, een uitsluitend gezag verkreeg en de beroemdste staatsmannen en verstandige vorsten den schrijver in de grootste achting hielden. In het bijzonder verwierf hij zich de genegenheid en hoogachting der voornaamste grondleggers van het Amerikaansche gemeenebest, met namen van WASHINGTON, JEFFERSON en ADAMS, welke laatste hem het uitstekendste bewijs van vertrouwen schonk door zijn oudste zoon onder deszelfs opzigt te laten, en aan zijn onderwijs over te geven".

Men wachte zich, uit het laatstgemelde af te leiden, dat LUZAC tot de ultrarepublikeinen behoorde; verre van daar: zijne zienswijze en leer was als die van PLATO, in het Vde boek over het Staatsbestuur, daar hij zegt: »Zoo niet de wijsgeeren koningen worden, of de koningen wijsgeeren, is er geen einde te voorzien aan het onheil der Staten". Hij was een opregt vaderlander, die in de woelingen zijns tijds, het juiste midden met zoo veel wijsheid bewandelde, dat de partijgeest zulks hinderlijk was, zoo dat hij hunne wraakzucht, doch slechts voor eenen korten tijd, moest ondervinden. Hij werd helaas in den bekenden ramp van *Leyden* in 1807 onder de slachtoffers geteld.

Die zelfde gevoelens hebben ook den stichter van de *Gazette de Leyde*, ETIENNE LUZAC, bezield; want ik vind aangeteekend dat in de staatswoelingen van 1747 en 1748, bij de verkiezing van den Prins van *Oranje* en *Nassau* tot Stadhouder en Erfstadhouder enz., ook in *Leyden* vreugdebedrijven over deze vaderlandsche belangen werden betoond, en onder andere aanduidingen aldaar, leest men het volgende: »Bij den Boekverkoper E. LUZAC waren deze vaarzen te lezen".

I.

De reine blijdschap wekt de moed,
Oranje en Eendragt 't grootst vermogen;
Des Hemels gunst is 't dierbaarst goed
Dat Neerlands volk meest zal beoogen.

II.

Eens dagt de Spaansche Vorst uw onder 't juk te slepen;
Eens wierd gij tot dat wit door Vrankrijk aangegrepen;
Gij wierd tweemaal gered door Nassaus moedig staal;
Sta wandelaar, en zegt: nu is 't derde maal.

Digitized by Google

Zie *Leydens ramp*, door Mr. W. BILDERDIJK en M. SIEGENBEEK, bl. 123 enz.; NIEUWENHUIS, *Woordenboek*, in voce, en *Nederlands Wondertoneel, geopend in de jaren* 1747 *en* 1748, enz. Leyd. 1749, Dl. II, bl. 62.

C. KRAMM.

Gazette de Leyde. De sedert zoo beroemd geworden *Gazette de Leyde* is begonnen in 1677, door wien is mij niet bekend, maar in 1738 werd zij gekocht door den geleerden ETIENNE LUZAC, die er de redactie van op zich nam, sedert welken tijd zij zeer in bloei toenam. Na 1770 was hem zijn neef, de later zoo beroemde JOAN LUZAC, behulpzaam, en deze nam in 1775 de werkzaamheden geheel op zich. Destijds droeg dat dagblad den titel van *Nouvelles extraordinaires de divers endroits.* Den 23sten April 1798 werd echter dit blad bij besluit van het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek gesupprimeerd, zoodat het laatste nommer den 4den Mei 1798 uitkwam.

LUZAC oordeelde het echter raadzaam, zoodra mogelijk een soortgelijk Fransch dagblad, onder anderen titel en redactie, in het leven te roepen, en wist den Waalschen proponent ABRAHAM BLUSSÉ *den Jongen* over te halen om de redactie op zich te nemen van de *Nouvelles politiques publiées à Leyde*, waarvan het eerste nommer reeds den 13den Mei van datzelfde jaar verscheen, en toen ook van dit vrijzinnig en waarheidlievend blad de schorsing door het *Staats-Bewind der Bataafsche Republiek*, op aandrang van den Franschen Ambassadeur, den 5den October 1804 bevolen werd, kwam den 23sten dier maand eene soortgelijke Fransche Courant in het licht, onder den titel: *Journal politique publié à Leyde*, par J. C. TEXEIRA WESTMULLER; welke WESTMULLER echter bijna uitsluitend met het materiële des werks belast was; terwijl BLUSSÉ het wetenschappelijke gedeelte der redactie bleef waarnemen.

In het jaar 1807 werd dit blad door Koning LODEWIJK aangekocht, en is, zoo ik meen, weinige jaren daarna geheel opgeheven, hetgeen trouwens gemakkelijk te *Leyden* zou kunnen nagevorscht worden.

Het hier opgegevene is ontleend uit *het Levensberigt van* ABRAHAM BLUSSÉ, te vinden in de *Handel. der Jaarl. Algem. Vergadering van de Maatsch. van Nederl. Letterk. te Leyden.*

A. J. VAN DER AA.

Gazette de Leyde. De stichters van dit in geheel *Europa* beroemde dagblad waren de gebroeders LUZAC, die, door de opheffing van het Edict van *Nantes* uit hun vaderland verdreven, in *Nederland* eene schuilplaats zochten. De *Gazette de Leyde* heeft tot in het begin van deze eeuw bestaan, maar is toen door NAPOLEON verboden. Zie Mr. H. J. KOENEN, *de Fransche Vluchtelingen in Nederland*, maar vooral C. CRAS, *Notice sur E. Luzac.*

THEODORIK.

[De bovenstaande hier en daar nog al uit eenloopende drie antwoorden zullen welligt tot nader onderzoek dezen of genen onzer medearbeiders aansporen.]

Spreekwijzen. »*Loop naar St. Velten*" (III.; bl. 222, Vr. 223). »Wie was die heilige?" wordt gevraagd. 't Antwoord is gemakkelijk; hij is de bekende VALENTINUS. Moeijelijker valt de verklaring der spreekwijze zelve, die niet: *loop naar*, maar *loop voor St. V.* luidt. MAURICIUS in zijn *Onledige ouderdom*, Dl. I., bl. 94, denkt aan de waarzegster VELLEDA; TUINMAN, en na hem BILDERDIJK, *N. Verscheidenheden*, Dl. IV, bl. 204, acht het afkomstig van het zoogenaamde vroegfeest van ST. VALENTIJN, wanneer de jeugd, om zich in 't zien van 't eerste voorjaarsgroen te verlustigen, paar aan paar naar buiten wandelde. »Met een meisjen loopen" was eene aanduiding van vrijerij, even als naderhand »met haar verkeeren". Doch als »men slechts uit hoffelijkheid van 't Sint Veltenfeest een meisje den arm bood, noemde men 't slechts *voor Sint Velten loopen.* Het drukt dus geen verwensching uit, maar een bloote onverschilligheid."

De verwensching acht BILDERDIJK ontstaan uit het later opgekomen gebruik, om de *vallende ziekten* bij alliteratie *Sint Veltens*-plaag te noemen.

CONSTANTER.

»*Loop naar* (*voor*) *St. Velten*". TUINMAN zegt, Dl. I., bl. 24: »SINT VELTEN is ST. VALENTIJN, dien men in 't Pausdom over de vallende ziekte heeft gesteld, omdat zijn naam naar *valt heen* zweemt. 't Is dus een vloek, om iemand dat euvel toe te wenschen. Een verwensching, gelijk aan: »loop naar de galg, naar den drommel, of voor de hoenderen". Evenzoo zeiden de ouden: »abi in malam partem, rem, crucem". »Loop naar 't †, naar de pomp, loop dat ge vet wordt".

BILDERDIJK zegt, *N. Verscheidenh.* Dl. IV, bl. 204: »In mijn tijd gebruikte men nog die spreekw. voor *Laat hen naar den ...... loopen*, een soort van vloek; kwalijk, maar men verstond het niet meer. De zaak is deze: *St. Velten* is *Valentijn*, en was van oudsher hier en elders, gelijk nog in *Engeland*, het eerste zoogenaamde Vroegfeest, als waarop men het nieuwe voorjaarsgroen zag en dat dus met algemeene wandelingen (vooral van de jeugd) naar buiten, werd gevierd. Men begrijpe, dat deez' Heilige dag als toen tien (of tegen nu gerekend) 12 dagen later kwam, daar de nieuwe stijl, door Paus GREGORIUS XIII ingevoerd, ons zooveel heeft terug gezet. Ieder jong meisje moest derhalve op dat feest, als de Franschen het noemen, een *chapeau* hebben, en die er geen had, moest met een bloot vriend of bekende gaan. Met een meisje loopen was

Digitized by Google

zooveel als vrijen, even als naderhand met haar verkeeren. *Hij loopt met Antje* of *met Saartje*, zei men in die beteekenis. Doch als het slechts een hoffelijkheid van 't *Sint Veltens* feest was, noemde men 't *maar voor St. Velten loopen*. Dit drukt dus geen verwensching uit, maar een bloote onverschilligheid".

»Intusschen, sedert men de vallende ziekte (epilepsie) uit onbetamelijke spotzucht bij wijze van alliteratie *Sint Veltens* plaag heeft genoemd, is het wel degelijk een vloekwoord geworden, even als in *Duitschland*, *der Schwernoth*. Dit herinnert mij aan een oud vloekwoord ter verzekering: *bij de zucht*. Dus zeide men oudtijds toen men door de zucht κατ' ἐξοχὴν de *vallende ziekte* verstond".

»Men vindt dus in oude schriften: *bitsucht*. Hiervan is gemaakt *besukt*, dat allengs in plaats van interjectie, als adjectief is gebruikt. *Een besukt mooi meisje* was voor eenige jaren letterlijk: *eine schwernothsche hupsche Dirne*".

J. P. SPRENGER VAN EYK heeft deze plaats letterlijk overgenomen.

[TUINMAN's aanteekening werd ons ook door den Hr. M. P. C. W. medegedeeld.]

»*Daar loopt wat van St. Anna onder*" (III.; bl. 222, Vr. 224). In antwoord op de vraag van W. T. nopens het ontstaan der spreekwijze: »*Daar loopt wat van St. Anna onder*", dient het navolgende:

Mij zijn *drie* gevoelens omtrent den oorsprond der spreekwijze bekend, die ik kortelijk opgeven en beoordeelen wil.

Onderscheidene Westersche kerken plegen zich te beroemen, de eene of andere reliquie te bezitten van ST. ANNA, die voor de moeder des Heeren gehouden wordt. Volgens sommigen zouden de fabelen dienaangaande verzonnen, aanleiding gegeven hebben om, als iets verdacht scheen, te zeggen: dat er wat van ST. ANNA onder liep. Ik meen echter dat deze verklaring geene aanbeveling verdient, en om onderscheidene redenen, als uit de lucht gegrepen, mag worden verworpen.

Nader aan de waarheid brengt ons misschien VAN EMDRE, als hij, in zijn *Historisch berigt van de godsdienstige gezindheden in Nederland*, bl. 128 en 129, melding maakt van zeker boekje, ten tijde van INNOCENTIUS VIII (1485—1492) uitgegeven, en getiteld: *Rosetum fragrantissimum regalis divae Christiferae Virginis*, waarin men onder anderen leest: »Het zou de maagd MARIA zeer aangenaam zijn, als de broeders en zusters, nadat zij den rozenkrans ter eere van MARIA hebben voleindigd, ook ST. ANNA een paternoster toevoegden, nademaal zij de voorname troosteres der bedroefden is". — VAN EMDRE voegt er bij: »hiervan misschien het gewone spreekwoord: »daar moet zoo wat van ST. ANNA onder loopen."" In de *Evang. Kerkbode* (1847, 19 Febr., 7de jaarg. N°. 8) wordt van deze gissing melding gemaakt, en mede opgemerkt, dat het sommigen schijnt gehinderd te hebben, ST. ANNA, — ter wier eere de Latijnsche kerk den 26sten Julij tot feestdag bestemd had, — minder dan MARIA geëerd te zien. De onderhavige spreekwijze zou dan beteekenen, dat men aan de hoofdzaak nog iets toevoegde, hetwelk minder strookte met de overtuiging des harten. Intusschen, ook deze verklaring komt mij voor mislukt te mogen heeten, om de eenvoudige reden, dat de spreekwijze iets te kennen geeft, dat voor het minst *geene goedkeuring* verdient, terwijl het naar deze afleiding, juist omgekeerd, *pligt* zoude zijn om er wat van ST. ANNA te laten onder loopen. Immers men zegt ook niet: »*er moet* wat van ST. ANNA onder loopen": maar alleen: »*er loopt* wat van ST. ANNA onder".

Wij kiezen dus partij voor eene *derde* verklaring, die den oorsprong der spreekwijze zoekt in de legende der Heilige ANNA, zoo als die onder anderen in 't kort wordt medegedeeld door H. G. JANSSEN, in zijn werk over *St. Anna ter Muiden*, bl. 39, 40, en uitvoeriger te lezen staat in *de Apocryphe boeken des N. Verbonds bijeen verzameld*, enz., 's Hage, 1842, Dl. I, St. 1 en 2. — De Heilige ANNA, namelijk, met JOACHIM, een rijk en vroom herder, gehuwd, zou volgens de overlevering, niettegenstaande hare vurigste wenschen en gebeden, twintig jaren lang onvruchtbaar gebleven zijn. Op een der Israëlitische feesten zou JOACHIM te *Jeruzalem*, wegens zijne kinderloosheid met smaad overladen zijn. Hem zou echter, toen hij zich afzonderde van de wereld, een engel verschenen zijn, die hem aankondigde, dat zijne huisvrouw de moeder zou worden van die MARIA, uit welke de Verlosser der wereld zou worden geboren. Ook aan ANNA, van haren man gescheiden en in den diepsten rouw levende, zou eene dergelijke engelenverschijning te beurt zijn gevallen. Na eene scheiding van vijf maanden zouden de gelukkigen elkander ontmoet, en ANNA, zwanger geworden, op den bestemden tijd MARIA ter wereld gebragt hebben.

Dit verhaal is naderhand nog vermeerderd met andere bijvoegselen, inzonderheid met de onbevlekte geboorte der moedermaagd, ANNA's drie huwelijken, enz.

Het komt mij voor, dat de onderscheidene verhalen aangaande ANNA's zwangerschap van lieverlede aanleiding gaven tot eene zekere spotternij, waardoor het geschiedde, dat als de gehuwden wat spoedig na de voltrekking van hunnen echt met kroost gezegend werden, de booze wereld begon te mompelen: »er loopt wat van ST. ANNA onder", om daarmede aan te duiden, dat — om de eigene woorden van W. T. te gebruiken — de zaak niet in den haak, niet rigtig was.

Digitized by Google

Deze verklaring der spreekwijze komt niet alleen best overeen met hare doorgaande beteekenis, maar wordt ook bevestigd door eene, als ik meen, hier en daar [?] voorheen bestaande gewoonte, om, als de bruid geene maagd meer was, een bijzonder klokje, aan ST. ANNA gewijd, bij het huwelijk te luiden. Van dit costuum evenwel zijn mij geene bepaalde feiten bekend.

Eindelijk kunnen de Navorschers in den *Evang. Kerkbode* van 21 Jan. 1847 een afschrift lezen van een testament of pergamenten brief, d. d. 19 April 1507, afkomstig uit de papieren van het klooster van ST. AAGTE te *Delft*, waarin door zekere vrouw jaarlijks een legaat van vier ponden Holl. wordt toegelegd, om op St. Annadag een vrolijk feest te geven aan het convent en deszelfs zusters!

Dr. E. MOLL.

Spreekwijzen. »*Daar loopt wat van St. Anna onder*". In het werk: *Handleiding tot de kennis van onze vaderl. spreekwoorden en spreekwoordelijke gezegden*, door J. P. SPRENGER VAN EYK", vond ik op bladz. XI der voorrede de volgende verklaring dezer spreekwijze: »Wij weten hoeveel het bijgeloof van ST. ANNA, als moeder van den Zaligmaker, beuzelt, om de zoogenoemde onbevlekte ontvangenis goed te maken, en dat zelfs verstandige Roomschgezinden om die fabeltjes lagchen. Zou hiervan het spreekwoord niet moeten worden afgeleid, vooral omdat men het gebruikt wanneer er eene gekheid wordt gezegd?"

M. P. C. W.

Spreekwijzen. »*Daar loopt wat van St. Anna onder*". De feestdag der H. ANNA, volgens overlevering de echtgenoot des H. JOACHIMS en de moeder der Maagd MARIA, wordt bij de Latijnsche Kerk den 26sten Julij, bij de Grieksche den 9den Dec., op de meeste plaatsen met de uitbundigste vrolijkheid gevierd. Van hier leidt Prof. KIST, in het *Kerkel. Archief*, Dl. III, bl. 424, deze spreekwijze af, als iets aantoonende, dat niet op de gewone manier geschiedde.

BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS.

Spreekwijzen. »*Daar loopt wat van St. Anna onder*". Het spreekwoord: *Daar loopt wat van St. Anna onder* heeft, gelijk mij iemand vertelde, den navolgenden oorsprong:

Te *Haarlem* in de Groote kerk waren vroeger twee orgels, het grootste was gewijd aan MARIA, het andere aan ST. ANNA. Wanneer een jong paar werd ingezegend, en er niets op het gedrag van bruid en bruidegom viel aan te merken, zoo werd het groote bespeeld, maar zoo alles niet in orde was, dat van ST. ANNA.

Eens, dat er weder eene inzegening zou plaats hebben, en er niets onbehoorlijks bekend was, vroeg de pastoor, als gewoonlijk, of bruid en bruidegom begeerden, dat het orgel aan MARIA gewijd zou gebruikt worden; waarop de bruid, wier geweten misschien begon te knagen, antwoordde: »Ach, Heer Pastoor! laat er maar iets van St. Anna onder loopen".

Zou iemand het bovenstaande ook in een ofander geschiedkundig werk kunnen vinden?

DAVID.

Spreekwijzen. »*Daar loopt wat van St. Anna onder*". Of de H. ANNA de patrones is der dwazen en bedriegers, weet ik niet; wel dat boven de poort van het rasphuis (gecombineerd tucht- en dolhuis) te *Delft*, volgens de prent van RADEMAKER, te lezen stond: *dit is S. Anna.*

C. W. BRUINVIS.

[Wij ontvingen ook antwoorden op deze vraag van CONSTANTER, J. SCHREUDER en E. A. P. — De eerste verwijst ons naar SPRENGER VAN EYK, *Nalezing op de Spreekw.*, bl. 64, en naar DE JAGER, *Taalk. Magazijn*, III., bl. 99 en 467, en spreekt ook over de twee klokjes hierboven vermeld. J. SCHREUDER heeft ons de plaats uit VAN EMDRE, in het antwoord van Dr. MOLL aangehaald toegezonden, naar welken schrijver en naar de *Evangel. Kerkbode* van 1847, ons E. A. P. verwijst.]

Spreekwijzen. »*In de bus blazen*" (III.; bl. 223, Vr. 225). Dit is niets anders, denk ik, dan *in de beurs blazen*, overdragtelijk voor: het geld uit de beurs laten vliegen.

v. O.

Spreekwijzen. »*In de bus blazen*". Is 't wel iets anders dan *veel geweld*, *veel ophef maken*, gelijk iemand doet, die in een bus (KILIAEN, *fistula*, *bombarda*, van waar *buskruid*) blaast?

CONSTANTER.

Index van verbodene boeken (III.; bl. 223, Vr. 225). De *Index* of de *Index librorum prohibitorum* is eene lijst van boeken, welker gebruik de R. K. Kerk aan hare leeken verboden heeft wegens de tegen hare leer aandruischende gevoelens daarin vervat. Reeds in ouden tijd werden boeken van dien aard verboden. Op de Kerkvergadering te *Karthago* (400) onder anderen ging een verbod uit tegen de heidensche boeken en de schriften van ARIUS. Vooral tegen de werken van de voorloopers der Hervorming werd door de R. K. Kerk ijverig gewaakt; zoo werd op de Synode te *Londen* in 1408 ieder leek ten strengste verboden, de schriften van WICLEF te lezen vóór dat zij waren goedgekeurd. Na de uitvinding der boekdrukkunst, en inzonderheid na de vestiging der Kerkhervorming, vermeerderde het aantal boeken geweldig, en tevens de waakzaamheid der geestelijkheid tegen de verbreiding van al zulke geschriften, die haren belangen nadeelig konden zijn. Zoo gaf de Universiteit te *Leuven* in 1546, op bevel van Keizer KAREL V, eene lijst in druk uit van boeken, die voor gevaarlijk gehouden werden, en reeds in 1550 kwam hiervan eene vermeerderde uitgaaf. De eerste eigenlijk gezegde *Indices* gingen in 1557 en 1559 van Paus PAULUS IV uit, en wel op naam van de Inquisitie te *Rome*, onder welker toezigt be-

Digitized by Google

paaldelijk de boeken stonden. Na 1560 werd de *Index* in drie klassen verdeeld. Tot de eerste werden de zoogenaamde geleerde boeken, zelfs die van R. K. schrijvers, gebragt, en deze werden alle verboden; tot de tweede de werken van die schrijvers, wier boeken niet alle verboden waren; en tot de derde alle anonyme schriften, sedert 1519 in het licht verschenen. Doch de Kerkvergadering te *Trente* bragt de zaak eigenlijk op een geregelden voet. In 1562 benoemde zij tot dat einde eene commissie, die echter de zaak in zoo uitgebreiden en langwijligen vorm behandelde, dat aan den Paus de beslissing in dezen werd overgelaten. Op deze wijze ontstond in 1564, door toedoen van PIUS IV, de zoogenaamde *Index Tridentinus*, waarbij de beoordeeling van kettersche boeken tot tien hoofdregels gebragt werd. Deze *Index* werd gedrukt onder den titel: *Index librorum prohibitorum*, ALEXANDRI VII *Pont. Max. jussu editus*, te Rome bij ALDUS MANUTIUS. Eene nieuwe uitgaaf er van verscheen onder SIXTUS V, en nog eene onder CLEMENS VIII in 1595. Maar de regelen, volgens welke een boek in de rij der verbodene schriften gerangschikt werd, vermeerderden derwijze, en de Inquisitie ging zoo ijverig te werk, dat de *Index Tridentinus* spoedig vergeten werd en plaats maakte voor den Roomschen *Index*. Ook in ons vaderland werden die lijsten bij menigte verspreid, en zijn in de Hollandsche, Utrechtsche, Geldersche en andere Placaatboeken te vinden.

Hierbij werd nog gevoegd de *Index Expurgatorius*, bevattende de namen der Roomsche schrijvers, kerkvaders, enz., met aanduiding der bladzijden, op welke kettersche gevoelens voorkwamen. Zulk eene lijst wordt nog bewaard in het Archief der stad *Nijmegen*, met eene briefwisseling tusschen den Stadhouder KAREL VAN BRIMEU en WILHELM LINDANUS, Bisschop van *Roermonde*, over het afkondigen en in werking brengen van dien *Index*, in 1571. Eene zeer volledige lijst van verboden boeken werd in 1648 te Madrid gedrukt, onder den titel van: *Novissimus Index librorum prohibitorum et expurgandorum*, opgesteld door den Spaanschen Groot-Inquisiteur ANTONIO A SOTOMAYOR. De laatste groote Roomsche *Index* is van 1819, die echter nog telkens wordt vermeerderd, en vooral in onze dagen tot in het oneindige zou kunnen aangevuld worden, schoon de kracht en het aanzien dier lijsten natuurlijk zeer verzwakt en bijna tot niet gebragt is.

Verg. over dit onderwerp PEIGNOT, *Dictionnaire crit. lit. et bibl. des principaux livres condamnés au feu, supprimés ou censurés*. Paris 1806, 2 vol. P. N.

[BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS heeft zijn ingezonden antwoord insgelijks uit PEIGNOT'S *Dict.* ontleend. De mededeelingen van J. M., N. N., P. E. VAN DER ZEE en LEGENDO ET SCRIBENDO komen, in meer of mindere opzigten, daarmede overeen.]

L. Grendel (III.; bl: 223, Vr. 229). LEENDERT GRENDEL, bekend als godgeleerde en dichter, was eerst hulpprediker voor P. BOSVELD te *Dordrecht*; in 1789 Predikant te *Sluipwijk*; in 1797 tot 1809 te *Dirksland*; van daar vertrok hij naar *Maastricht*, alwaar hij in 1813 [overleed?]. Meerdere bijzonderheden zijn ons van hem niet bekend. Men zie SCHOTEL, *Kerkel. Dordrecht*, Dl. II, bl. 201, 389 en 783, en B. BOERS, *Beschr. van Goedereede en Overflakkee*, bl. 155 en 354.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

L. Grendel. Van dezen Predikant weet ik alleen te vermelden, dat hij, volgens J. H. BRANS, *Kerkel. Register der Predikanten van de XVIIIde eeuw*, in 1789 als proponent tot Predikant te *Sluipwijk* beroepen is, aldaar in 1797 op zijn verzoek ontslagen werd, en nog in dat zelfde jaar als Predikant naar *Dirksland* vertrokken is.

Toen hij in 1807 voor een beroep naar *Nieuwerkerk* in *Duiveland* bedankt had, verhoogde zijne gemeente, ten blijke harer belangstelling, de emolumenten voortvloeijende uit de vervulling van eenige buitengewone predikbeurten, met 200 gulden jaarlijks.

J. VAN DER BAAN.

[Uit een brief van den Heer F. GRENDEL te *Gouda*, broeder van wijlen Ds. L. GRENDEL, aan het Bestuur van DE NAVORSCHER, d. d. 6 Oct. 1853, ontleenen wij de volgende bijzonderheden, welke niet in alles met de boven medegedeelde overeenstemmen. LEENDERT GRENDEL werd te *Gouda* geboren, studeerde te *Utrecht* vóór en na 1787 onder Prof. HERINGA, en werd omstreeks 1790 Predikant te *Sluipwijk*. Na weinig jaren echter voelde hij zich gedrongen zijne betrekking neder te leggen, daar zijne godsdienstige rigting te zeer uit een liep met die zijner gemeente, en dit tot de hevigste botsingen aanleiding gaf. Slechts korten tijd bragt hij ambteloos in het huis van zijnen vader door, daar hij in 1797 als tijdelijk Predikant te *Dordrecht*, ter plaatsvervanging van Ds. BOSVELD, die vertrokken was om zitting te nemen in de Nationale Conventie, beroepen werd. Maar nog in hetzelfde jaar ontving hij te gelijken tijde eene beroeping naar *Waalwijk* en eene naar *Dirksland*, nam de laatste aan, en verwisselde haar eerst in 1802 voor eene naar *Maastricht*, alwaar hij in 1807 of 1808 overleden is. Uit zijn huwelijk met Mej. KROOSWIJK van *Rotterdam*, die kort vóór hem was overleden, liet hij een zoon en twee dochters na, van welke laatste nog eene in leven en gehuwd is met den Heer N. NOORDWIJNS te *Rotterdam*, en welke ongetwijfeld nadere inlichtingen omtrent haren vader zal kunnen geven. — De Heer F. GRENDEL is in bezit van eenige onuitgegeven verzen zijns broeders.]

Galgemalen III.; bl. 224, Vr. 234). De plegtige maaltijd met den ter dood veroordeelden misdadiger te *Zierikzee*, is vermeld door Mr. VAN DE SCHATTE, in *Tegenwoordige staat van Zeeland*, Dl. I, bl. 334 vlg.

Over den waarschijnlijken oorsprong, en

Digitized by Google

hoe men op andere plaatsen aan ter dood veroordeelden eenige betere spijs verschafte, ja soms hen dronken maakte, »om hen wat op te vrolijken", zie men Mr. S. DE WIND, *Bijzonderheden uit de geschiedenis van het Strafregt in de Nederlanden.* bl. 49. L.

[De vraag is door het bovenstaande nog niet beantwoord.]

Rampenlaan (III.: bl. 223, Vr. 232). Aldus genoemd naar het voormalig huis te *Ramp*, hetwelk aldaar (niet verre van *Elswout*) heeft gestaan. Zie A. LOOSJES, PZ., *Hollands Arcadia*, bl. 122. C. & A.

»*Hier ligt een zoon met zijne moeder*" (III.: bl. 223, Vr. 235). Op deze vraag zijn vier antwoorden ingekomen: van H. B., van J. A. GROEN AJSZ., van J. L. A. I. en van L.

[H. B. leest het grafschrift dus:

„Hier ligt een zoon[1] met zijne moeder[2],
Een dochter[3] en haar vader[4] meê.
Hier ligt een zuster[5] en een broeder[6],
Een man[7] en vrouw[8] ter zelfder steê:
En dat zeer wonder is in schijn,
Omdat er maar *drie* lijken zijn".

en vraagt: „zoude de verklaring ook dus kunnen zijn: Een man 7, en stiefvader 4, huwt zijne stiefdochdochter 3, (regel 2 en 4) uit welk huwelijk een zoon 1 wordt geboren, welke tot zijne moeder 2 ook in betrekking staat als broeder 6 tot zuster 5. (regel 1 en 3). Derhalve is 1 de zoon tevens broeder 6; 2 de moeder tevens dochter 3, zuster 5 en vrouw 8; 4 de vader tevens man 7".

J. A. GROEN AJZ. zegt: „Het antwoord op dit grafschrift kan tweeledig zijn: De zoon was met zijne (halve) moeder gehuwd, dus man en vrouw; deze hadden een meisje verwekt, die derhalve de dochter en tevens de zuster van den zoon was; of de zoon was met zijne (halve) zuster gehuwd, dus man en vrouw. Het laatste komt mij het waarschijnlijkst voor".

J. L. A. J. houdt het voor een grafschrift op JEZUS CHRISTUS, JOZEF en MARIA. Volgens hem is JEZUS CHRISTUS in geestelijken zin de zoon Zijner *moeder* MARIA, en MARIA de dochter in GOD den *vader*; JOZEF en MARIA *zuster* en *broeder* in JEZUS CHRISTUS, en *man* en *vrouw* tevens. Bij gevolg *drie* lijken.

L. zond ons het grafschrift in de Fransche taal, dus luidende:

Ci-gît le fils, ci-gît la mère.
Ci-gît la fille avec le père,
Ci-gît la soeur, ci-gît le frère,
Ci-gît la femme et le mari;
Et ne sont que trois corps ici.

En voegt er bij: de verklaring vindt men bij G. P(EIGNOT) *Amusemens Philologiques*, 2e ed., 1824, p. 171.]

Jan Salie (III.; bl. 223, Vr. 236). Saliemelk is een drankje, waarin niet veel pit of kern zit; de naam daarvan is op menschen overgegaan, wien het insgelijks ontbreekt aan pit of kern, en die dus met salie-melk veel overeenkomst hebben. *Jan* is er voorgezet, omdat dit een algemeene doopnaam is, en bij meer dergelijke benamingen voorkomt, die, even als *Jan-hen*, van lieden gebezigd worden, op welke de salie-menschen veel gelijkenis hebben. Het woord *melk* wordt weggelaten, omdat de term *Jan-salie-melk* te zeer een mondvol zou worden. DOLFJE.

Petosyris (III.; bl. 224, Vr. 237). In de *Bibliotheca classica*, ed. alt., Daventriae, 1816, p. 414 staat: »PETOSYRIS, Aegyptius mathematicus insignis. JUVEN. VI, 580".

L. D. R.

[Hij was vooral in groote vermaardheid als astroloog. JUVENALIS, de gebrechtheid der Romeinsche vrouwen aan de starrenwigchelarij ten toon stellende, zegt ter aangeh. pl. het navolgende:

„Aegra licet jaceat, capiendo nulla videtur
Aptior hora cibo, nisi quam dederit PETOSYRIS".

Van hem als Egyptisch astroloog gewagen ook PLINIUS H. N. l. VII, en SUIDAS in voce.]

Floskaarten (III.; bl. 224; Vr. 238). Op de vraag van CONSTANTER naar de regelen, welke men te volgen heeft in het spelen met de floskaartjes, meen ik te mogen antwoorden met eene verwijzing naar het 8ste Hoofdstuk van *de Nederlandsche Doodendans*, in 1849 door mij uitgegeven te *Utrecht* bij DANNENFELSER en DOORMAN. Wat ik tot dat stukje had toe te voegen, heeft DE NAVORSCHER wel in zijne *Aanteekeningen* willen opnemen.

SCHULTZ JACOBI.

H. Stromberg's »*Dialogus Brabantiae et Hollandiae*" (III.; bl. 224, Vr. 239). Bij JÖCHER, *Lexicon*, T. IV, bl. 887, vind ik opgeteekend: HEINRICH STROMBERG, een godgeleerde te *Kampen* in *Overijssel*, leefde op het einde der 16de eeuw en schreef: *Hebdomas piarum meditationum*; — *Meletema epicum de Synodis*.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

De Pantoffel (III.; bl. 224, Vr. 240). Zie hier wat ik omtrent dit punt vond in een oud werkje: *De re vestiaria Libellus*, *ex* BAYFIO *excerptus*. Secunda Editio, Parisiis, 1541, p. 20. »Sandalium: graeci calceamenti genus, quo mulieres potissimum utebantur. Quod etiam MOMUS dicitur in VENERE reprehendisse. TERENT., »utinam tibi commitigari videam sandalio caput". Hinc »sandaligerulus", nomen a PLAUTO effictum in *Trinum.*, & »Sandalurium" APOLLINEM vocavit GELLIUS, lib. 17, cujus aedes in Sandalario esset, nempe urbis parte in qua conficiebantur ac divendebantur sandalia. L. D. R.

Altaarstuk door P. D. G. A°. 1633 (III.; bl. 224, Vr. 241). Alleen op het monogram afgaande, vermoed ik dat PIETER FRANSZ. DE GREBBER de vervaardiger zal zijn van de vermelde schilderij, de afneming van het kruis

Digitized by Google

voorstellende. Deze toch heeft zijne stukken met P. D. G., somtijds D. en G. aan elkander gehecht, beteekend; waaruit ten duidelijkste blijkt dat D. tot zijn geslachtsnaam behoort: DE GREBBER. Zijn geboorte wordt gesteld te *Haarlem* in 1590, hij was in 1655 nog in leven. Dus leefde hij nog in 1633, het jaartal op genoemd stuk vermeld.

In de kamer van de Regtbank te *Haarlem* is een tafereel, voorstellende »de zonen van JACOB, hunnen vader het bebloedde kleed van JOSEPH vertoonende", met het jaartal 1641, en in het oude-mannenhuis aldaar zijn twee stukken, »het spijzen der hongerige en het kleeden der naakten", en »een Herder met Herderinnen en Kinderen", alle door P. D. G., PIETER DE GREBBER, geschilderd. Eene vergelijking dier stukken met het in de vraag vermelde altaarstuk, zou aan deskundigen de overtuiging kunnen verschaffen of het laatst gemelde stuk het werk van DE GREBBER is.

C. KRAMM.

Altaarstuk door P. D. G. A°. 1633. De vervaardiger van genoemd stuk zal vermoedelijk zijn: PIETER FRANSZ. DE GREBBER, geboren te *Haarlem* in 1590, en aldaar overleden in 1656. Hij was een voortreffelijk portret- en historieschilder, en men treft zoowel in de kamer van de Regtbank als in het oude-mannenhuis te *Haarlem*, van zijn werk aan. Zijne stukken zijn meestal gemerkt: P. DG, of: P. DE GREB. INV., latende hij dus het woord FRANSZ. geheel weg. Hij heeft voorts vele Bijbelsche historiën in 't koper geëtst, in de manier van REMBRANDT, welke prenten door de liefhebbers zeer op prijs worden gesteld.

A. VAN UTRECHT.

Altaarstuk door P. D. G. A°. 1633. Dit is het werk van PIETER DE GREBBER, historie- en portretschilder, geboren omstreeks 1600. Zie BRULIOT, *Dictionnaire des monogrammes*, Munich 1832, 1re partie, N°. 1565.

V. D. K.

Altaarstuk door P. D. G. A°. 1633. Het komt mij voor, dat PIETER FRANSZ. DE GREBBER wel het altaarstuk kan hebben geschilderd. Over dezen Haarlemschen schilder leze men IMMERZEEL, bl. 293. Onder de monogrammen aldaar, bl. 278, zal men zien dat hij nog in 1655 leefde en zich teekende: P. DG.

.. ELSEVIER.

Mejufvr. Broes (III.; bl. 224, Vr. 242). Ik meen wel te weten, dat de onlangs (den 3den Julij 1853) in 58 jarigen ouderdom overledene echtgenoote van den Heer C. J. WYLEP, Consul-Generaal der *Nederlanden* te *Rio-Janeiro*, wier eigen naam was ELISABETH JEANNE BROES, die te *Amsterdam* het levenslicht aanschouwd heeft, doch hare jeugd meestal te *Parijs* doorgebragt, eene uitstekende virtuose op de piano-forte geweest is.

Of deze echter de door SCHELLING bedoelde dame is, ben ik niet in staat te verzekeren.

♀²—♀.

Mejufvr. Broes. De mededeeling harer levensbijzonderheden bescheidenheidshalve aan hare betrekkingen overlatende, acht ik het vooreerst genoeg, J. V. te verwijzen naar de Amsterdamsche en Haarlemsche Couranten van den 19den Augustus 1853, het berigt inhoudende van den Heer C. J. WYLEP, Nederlandsch Consul-Generaal in *Braziliē*, »dat op den 3den Julij 1853 te *Rio-Janeiro* is overleden zijne gedurende 34 jaren getrouwe, hartelijk beminde en thans zoo diep betreurde echtgenoote, Vrouwe ELISABETH JEANNE BROES, in haar 58ste jaar".

Uit mondelinge berigten van een Nederlander, die langen tijd in *Braziliē* gewoond heeft, kunnen wij er bijvoegen, dat Mevrouw WYLEP eene vrij talrijke familie had, maar toch altoos veel werk maakte van het van jongs af door haar als liefhebster behandelde muzijkinstrument. ***.

[Ook onze C. & A. vermeldde ons het afsterven van Mevr. WYLEP, geboren ELISABETH JEANNE BROES.]

»*Mathanasius ou le chef-d'oeuvre d'un inconnu*" (III.; bl. 224, Vr. 244). Dit werk is door onderscheidene schrijvers opgesteld. Nevens andere had W. J. VAN 'S GRAVESANDE er deel aan onder den naam van X of IXIXIUS, wegens zijne geoefendheid in de algebra, terwijl de *Dissertation sur* HOMÈRE *et sur* CHAPELAIN, achter het 1ste deel (uitgave 1807) van onzen JUSTUS VAN EFFEN is. De andere schrijvers zijn welligt te ontdekken uit den *Dictionnaire des Ouvrages Anonymes et Pseudonymes* van BARBIER, en uit de Aant. achter het 2de deel van *le Chef d'oeuvre*. Zie COLLOT D'ESCURY, *Holland's Roem*, Dl. VII, bl. 23.

J. C. K.

»*Mathanasius ou le chef-d'oeuvre d'un inconnu*". Volgens BARBIER, *Dict. des ouvrages anonymes et pseudonymes*, zijn hiervan schrijvers: SAINT HYACINTHE, 'S GRAVESANDE, SALLENGRE, PROSPER MARCHAND en anderen. Hij zegt verder, dat er in het *Magasin Encyclopédique*, 5ᵉ année, Tom. II, p. 77, eene voortreffelijke verhandeling van CHARDON DE LA ROCHETTE over de vierde uitgaaf te lezen is.

Indien —t dit werk magtig kan worden, is hij gelukkiger dan ik. N. N.

»*Mathanasius, ou le chef-d'oeuvre d'un inconnu*". De schrijver van dit werk is THEMISEUIL DE SAINT-HYACINTHE, en de bedoeling er van was om die geleerden te bespotten, die de schriften der ouden in eene zee van aanteekeningen als het ware verdronken. Het is een geestig geschrift, vol fijne ironie, maar het heeft door verkeerde toepassing misschien evenveel kwaad als nut gesticht. Achteraan is gevoegd: *Déification du Docteur Aristarchus*

Digitized by Google

Masso, welk stuk groote opschudding te weeg bragt, omdat het vrij algemeen werd toegepast op de verwaandheid en aanmatiging van VOLTAIRE, die dan ook tegen den schrijver op de hatelijkste wijze te velde trok, SAINT-HYACINTHE voor een schoft uitmaakte en ontkende, dat hij den schrijver van het *Chef-d'oeuvre* was. Hierop antwoordde deze in een uitgegeven brief, waarin hij zich op eene krachtige wijze tegen dien hoon verdedigde. Uit diezelfde bron mag ook wel het vertelsel ontstaan zijn, dat hij een zoon was van den beroemden BOSSUET. Hij was geboren te *Orléans*, in 1684, uit eerlijke maar onaanzienlijke ouders, en stierf in 1746. De laatste uitgave van gezegd werk is aldus betiteld: *Le Chef-d'oeuvre d'un inconnu, par le Dr.* MATHANASIUS (HYACINTHE CORDONNIER, DIT SAINT-HYACINTHE); *neuvième edit., avec l'Anti-Mathanase, une notice sur Saint-Hyacinthe, et des notes par* P. X. LESCHEVIN, Paris 1807, 2 vol. pet. in 8°.

SAXO SYLVIUS.

[P. H. T. verwees over THEMISEUL DE ST. HYACINTHE naar de *Histoire Crit. de la Républ. d. Lettres*, T. XV, p. 376. W. heeft over hem geraadpleegd C. F. FLÖGEL, *Gesch. d. Komisch. Litterat.* B. II., S. 620. Die schrijver van *le Chef-d'oeuvre* heeft volgens hem geleefd tot in 1746, en in 1716 *Mélanges littéraires* uitgegeven, waarvan een herdruk verschenen is in 1740, onder den titel *Mathanasiana ou Mélanges littér.*]

Schorren of Uiterwaarden (III.; bl. 224, Vr. 245). *Schorre* is aangewassen buitenland vóór een dijk, waarschijnlijk afkomstig van *schoor* of *stut* voor den dijk, daar een dijk zonder zulk een voorland den naam draagt van *schoordijk*.

Dit woord *schorre*, uit *Zeeland* oorspronkelijk, is verder meest in gebruik gekomen door het NAPOLEON's dekreet over die schorren van het jaar 1810. De Keizer wenschte ze als alluviën of aanwassen te naasten voor de domeinen; toen zweefde dat woord over ieders tong, waarbij men een schrik gevoelde als of er van hel en vagevuur gesproken werd.

Uiterwaard is eene verbastering van *buitenwaard*.

C. G. B.

Schorren of Uiterwaarden, *Schorremorrie*. *Schorre* is, volgens WEILAND, *Nederd. Taalk. Woordenboek*, »in onze taal gekomen uit het angelsaksisch, in welke taal *score* iets dat boven het water uitsteekt, gemeenlijk het strand of den oever, te kennen geeft. *De schorren of aanwassen van goenje en hongersdijk*. In *Gelderland* noemt men de dagvlieg of het haft: *schooraas*, d. i. oeveraas. In het grieksch is σχερὸς het strand. Zamenstell.: *schorremorrie*, van *schorre* en *morrie*, voor *morre*, modder; *schorremorrie van volk*, het verachtelijkste schuim". BILDERDIJK geeft in zijne *Geslachtl. der Nederd. Naamwoorden*, 1822, geene afleiding van *schorre* op, maar zegt omtrent *schorremorrie*: »in 't oud Fransch *carimari*. 't Neêrduitsch is *rommelzode*, als HUYDECOPER heeft opgemerkt".

J. J. v. G.

Kruisjes op de straatsteenen (III.; bl. 224, Vr. 248). Welke de bedoeling is van het zetten dezer kruisjes, en of het in andere steden ook plaats heeft, weet ik niet. Volgens een bejaard Amsterdammer, thans alhier te *Vierlingsbeek* woonachtig, was dat in het laatst der vorige eeuw aldaar reeds eene oude gewoonte. In zijne jeugd had hij die liefhebberij wel bij de hand gehad, zonder te weten wat zij beduidde. Hij meent evenwel dat het toen plaats greep gedurende de dagen tusschen Paschen en Pinksteren.

Kan het ook betrekking hebben op het kruis onzes Heeren in het algemeen, of wel op de Heilige Kruisvinding, in den Roomschen Almanak aangeteekend op den 3den Mei?

S. v. W.

Kruisjes op de straatsteenen. In *'s Gravenhage* hebben de jongens ook de gewoonte om in de maanden Mei en Junij, langs de beide uiterste rijen van de groote steenen met wit krijt het teeken ╳ te zetten, doch voornamelijk geschiedde zulks aldaar in de eerstgenoemde maand. Naar den oorsprong of de reden hiervan vragende, kreeg ik ten antwoord: »Dan kunnen de heksen er niet over". Men weet dat de heksen in den nacht tusschen den 30sten April en 1sten Mei, zijnde het St. Walburgsfeest, naar den Bloksberg reden om daar te vergaderen. Het ╳ zetten had dan plaats om hare terugkomst te beletten.

B. J. A. M.

Kruisjes op de straatsteenen. Niet in de maanden Mei en Junij en op de beide uiterste rijen der groote steenen, maar op de dagen van het inluiden der kermissen en over geheele oppervlakten, wordt dit te *Alkmaar* gedaan door de kleine kinderen, terwijl de grootere een meer baldadig gebruik van hun krijt maken. Kan deze gewoonte ook afkomstig zijn van eene wijding der marktplaatsen, daar toch vroeger de jaarmarkten op bepaalde feestdagen werden ingesteld, en dus met eene kerkelijke plegtigheid aanvingen, van waar de naam *kermis* overgebleven is? Of moet men hierbij denken aan het oprigten van een kruis in de parochiekerk en het plaatsen van een dergelijk rood teeken aan de stadspoorten, gedurende het achtdaagsche gedenkfeest der kerkinwijding, wanneer doorgaans de jaarmarkten gehouden werden; ten bewijze dat de stedelijke regter en de dekens der gilden staande dien tijd hun gezag en voorregten aan de geestelijke magt overgaven, om alzoo hun die onder regterlijk vonnis lagen vrijgeleide en gelegenheid te geven tot bijwoning der markt.

C. W. BRUINVIS.

Digitized by Google

Vraagteekens.

153. — *Gottfried Kinkel.* Welke werken van dezen Hoogduitschen dichter zijn in 't Nederduitsch overgebragt, en wat is er over hem in onze taal geschreven? LAGE.

154. — *Zekere eindlettergrepen van plaatsnamen.* De namen van sommige plaatsjes en marken in *Twente*, *Munsterland*, het *Bentheimsche* en zelfs in *Utrecht*, hebben als laatste lettergreep *schop*, *trop* of *trup*, zoo als *Lattrop*, *Ochtrup*, *Gaastrup*, *Benschop*, enz. Zoo heeft men ook aan den Rijnkant de eindsyllabe *donck*, gelijk *Wagtendonck*, enz. Kan nu ook een der Heeren Navorschers mededeelen of deze toevoegsels eenige beteekenis hebben, zoo als dat bij andere dergelijke niet zelden het geval is?

HET NAVORSCHERS GEZELSCHAP *te O.*

155. — *Het geslacht Engelenberg.* Wie kan mij genealogische, geschiedkundige en andere bijzonderheden mededeelen omtrent het geslacht ENGELENBERG (niet te verwarren met dat van ENGELENBURG), dat, van Geldersche afkomst zijnde, aan het adellijk geslacht van VAN PLETTENBERG verwant is? Zie FERWERDA's *Wapenb.*, Art. *van Plettenberg.* Wie geeft mij voorts een ander blazoen van het geslacht ENGELENBERG, dan het hier onder afgebeelde? Men vermoedt dat er een ander bestaan heeft.

F. F. C. STEINMETZ.

156. — *De naam »Groningen".* Wie is in staat mij den waren naams-oorsprong van *Groningen* aan te wijzen? Waar zijn de verschillende namen dezer stad van afgeleid, als: *Groeningen, Greuningen* en *Gruningen*? In hoe verre kan men de uitdrukking: »GRUNO's vest", zoo dikwijls door dichters gebezigd, met den oorsprong haars naams in verband brengen?

Gaarne wist ik dit van wie het weten.

F. F. C. STEINMETZ.

157. — *Nicolaes van Meppele.* Iemand van dezen naam wordt beweerd in overoude dagen de stichter te zijn geweest der stad *Meppel.* Men wil dáár ter plaatse zelfs nog weten, in welk huis hij zoude gewoond hebben; niets daarvan heeft echter eenige zekerheid. Kan nu iemand der Navorschers mij andere inlichtingen verstrekken, zoowel omtrent gemelden persoon als omtrent de stichting van *Meppel*, of mij werken opgeven waarin van beide gesproken wordt? Het zoude mij niet minder aangenaam zijn, in DE NAVORSCHER eene juiste beschrijving te mogen ontvangen van het wapen der stad *Meppel*, 't welk mij nog nimmer duidelijk is voorgekomen, alsmede een berigt nopens den oorsprong van dat blazoen. F. F. C. STEINMETZ.

158. — *Maegh-geld kerven.* In een handvest of keur der XIVde eeuw lees ik:

»Daer men maegh-geld kerven sal, valt daer eenige twist, om de achtendeelen te samen te houden, dat sal doen de hand-dadighe rechtafters kind, is 't man, is 't wijf, alsoo veel alst hem geld in beyde achtendeelen".

Wie geeft een goeden zin aan die woorden? *Kerven* is hier = *deelen*; *Maegh-geld* = *nalatenschap ab intestato.* C. & A.

159. — *Mof, Moffen.* In de *Spieghel der Spaensche Tyrannye* staat, bl. 83: »De Moffen die in de stad (*Maastricht*) waren om die te beschermen, als sy saghen dat de Spangiaers meester waren, vielen sy met haer aen, ende sloeghen die in 't gheweyr waren met een groote furie doodt". De benaming *mof* is alzoo, daar gezegd werkje in 1620 gedrukt werd, reeds oud. Van waar is zij? Ik las vele verklaringen van dat woord, die mij niet voldeden, en verlang dus andere.

C. & A.

160. — *Schilderen.* »Schilderen" voor »op wacht staan", van waar? C. & A.

161. — *Meinert Friesse of de Vries.* De Heer A. P. VAN GRONINGEN, in zijne *Geschiedenis der Watergeuzen*, rekent MEINERT FRIESSE, naar alle waarschijnlijkheid, onder het getal der Watergeuzen, die *den Briel* hebben ingenomen. In de *Resol. der Staten van Holland* van den 27 Mei 1581, bl. 221, vindt men een schrijven aan die van *Enkhuizen*, om het vonnis over twee gevangenen aldaar, waarvan de een MEYNART DE VRIES, »lange jaren zeeroo verij gepleegd hebbende", aan hen te voltrekken.

Men vraagt of deze DE VRIES niet dezelfde persoon kan geweest zijn als FRIESSE, en ook of de verhooren van MEYNART DE VRIES nog te *Enkhuizen* voorhanden zijn, om daaruit nader met hem bekend te worden?

.. R. E.

162. — *Terschelling, als vrijplaats voor misdadigers.* In de *Resol. van Holland* van den 21 Mei 1596 vindt men een verzoek van iemand, die een manslag begaan had. Hij woonde toen »tot *Vermeeren* op het eiland van *Ter-*

Digitized by Google

Schelling", en begeerde daar ongehinderd te mogen blijven, »omdat het eene oude gewoonte was, iemand die een' manslag had begaan, aldaar niet te molestéren".

Men vraagt, wanneer dat eiland een dusdanig regt had verkregen, en ook of er nog andere plaatsen in ons vaderland bestaan hebben, die daarop aanspraak konden maken?

..R. E.

---

163. — *Heer Anssem tot Vueer.* Deze woonde tot *Vuer-Cappel.* (Zie *Nav.* IV; bl. 108.) Ik waag het de gissing voor te dragen, of deze ANSSEM (ANSELM?) te huis behoorde op het oude slot te *Vuuren*, in de *Tielerwaard*; of wel in *Veur*, tusschen *Voorburg* en *Voorschoten*; en ik vraag of er in het laatstgenoemde oord, op den grond aan den achterweg waar eene begraafplaats der R. C. en derhalve gewijde aarde is, voormaals eene kapel heeft gestaan? Ik ben thans niet in de gelegenheid om boeken over *Rijnland* in te zien. L. J.

---

164. — *Gevelopschrift te Leyden.* In den voorgevel van een huis op de Heerengracht te *Leyden*, Wijk VII, N°. 133, ziet men een steen met het volgende er in gebeiteld:

DOOR-GONST VAN GOT, STAET HIER HET SLOT,
IN'T LEST VERGROTEN DAT'S HERENGRAGT
DEES SI TOEBRAGT, HEGT HEEFT GESLOTEN.

Kan ook iemand berigten, wie dien steen daar heeft doen plaatsen, en welke bedoeling men daarmede gehad mag hebben?

J. A. GROEN, AJZN.

---

165. — *Zonderlinge manie door Mevr. de Maintenon beschreven.* »Le chapître des pois dure toujours; l'impatience d'en manger, le plaisir d'en avoir mangé, et la joie d'en manger encore font les trois points que nos Princes traitent depuis quatre jours. Il y a des Dames qui, après avoir soupé avec le Roi, et bien soupé, trouvent des pois chez elles pour manger avant de se coucher, au risque d'une indigestion; c'est une mode, une fureur, et l'une suit l'autre".

Heeft DE NAVORSCHER meer van deze erwten-manie, waarvan Mevrouw DE MAINTENON in een brief aan den Kardinaal DE NOAILLES, 18 Mei 1696, melding maakt, gehoord? Gaarne zoude ik hieromtrent eenige inlichting ontvangen. NILUS.

---

166. — *Signum Senatori.* Onlangs kwam mij een penning in handen ter grootte van 13. (Zie den Catalogus van VAN GELDER). Voorzijde: een kelk; binnen: de woorden *Signum Senatori*; aan den voet in compartement: 1730; keerzijde: het wapen van *Keulen* en de woorden: *Civit: Colon.*; kantschrift: *Bibite cum laetitia.* De penning is van zilver, maar met een koperen staafje in het midden ingedreven. Denkelijk behoort hij tot de drinkpenningen; maar waartoe mag men hem gebruikt hebben? En bestaan er meer dergelijke?

ALIJ N.

---

167. — *Begraafplaats van Willem Barents.* Men weet wel dat WILLEM BARENTS VAN DER SCHELLING op zijne reis naar *Nova Zembla* gestorven is, doch men vraagt waar hij begraven is? Misschien is hij aan boord overleden en in zee geworpen. Weet men ook den naam zijner weduwe, die aan de Staten van *Holland* pensioen verzocht, doch naar de Admiraliteit te *Amsterdam* verwezen werd?

..R. E.

---

168. — *Salomo's kat.* »Door vragen wordt men wijs", zegt het spreekwoord. Hoewel ik nu juist zoo wijs niet wensch te worden als »SALOMO's kat", mogt ik toch wel eens weten, van waar die spreekwijs afkomstig is. Een oud Duitsch dichter uit de XIIde eeuw of daaromstreeks verhaalt ons, dat zekere MOROLT, nog wijzer dan SALOMO's kat, haar verschalkte. MOROLT liet nl. eenige muisjes springen, op den oogenblik dat poes gedoken zat en eene kaars tusschen haar pooten hield, waarmede zij SALOMO zeer verstandig lichtte. Toen poes de muizen zag, ging bij haar de natuur boven de leer; zij liet de kaars vallen en ging op de jagt. Dat is alles, wat ik van SALOMO's kat weet te zeggen. Wie weet er meer van? DOLFJE.

---

169. — *Rhabdomanten.* ZSCHOKKE maakt in meer dan een zijner werken (*Mijn leven, denken en werken*, uitg. van 1844, Dl. II, bl. 19, en: *Mijn omzien in de wereld en mijn opzien tot God*, 2de druk, bl. 118) gewag van menschen, die met het geheimzinnig vermogen begaafd zijn, om onderaardsche wateren, metalen en andere delfstoffen door zekere inwendige gewaarwording te ontdekken: *Rhabdomantie.* HOOGSTRATEN, die er in zijn *Woordenboek*, art. ZACHURIS, van spreekt, discht er nog meer wonderen van op. Ik breng deze zaak in DE NAVORSCHER eens ter sprake, ten einde te vernemen of latere onderzoekingen het bestaan van dergelijke personen werkelijk bevestigen? φ^2—φ.

---

170. — *Zwanenburg.* Nabij *Vlissingen* vindt men een gehucht, of liever eene boerenwoning, welke dien naam draagt. Zij is gelegen op eene plaats, aan weerskanten door een gracht omgeven, 't geen aanwijst dat daar vroeger een slot of landhuis moet gestaan hebben, Indien dit zoo is, dan verzoek ik HH. Navorschers mij op te geven, wanneer dit gebouw daar gesticht werd, en aan wien het behoord heeft? TRIDELOMDEIN.

Digitized by Google

171. — *Pieter Marin*, In mijn bezit is een exemplaar van de *Nouvelle Méthode Française et Hollandaise* van P. MARIN, uitgegeven te Amsterdam, bij H. BOTTER, 1775, met privilegie der Staten van *Holland en West-Friesland*. Aan den voet van dat privilegie wordt vermeld, dat aan den suppliant zijn ter hand gesteld de Resolutiën, dd. 28 Junij 1715 en 30 April 1728 (die waarschijnlijk bepalingen van vroeger verleende octrooijen behelsden). Vervolgens vindt men in dat boek een gedicht van zekeren KOMANS: *Op de nieuwe spraakwijze van* P. MARIN, met het datum: »In Noordwijk, den 28sten van Slachtmaand, 1697". De vraag, die bij het doorbladeren van dat boek onwillekeurig bij mij oprees, was deze: Is die P. MARIN, wiens boeken wij in onze jeugd gebruikten, onsterfelijk; of zijn er ten allen tijde, en dan sints hoe lang, mannen met den naam P. MARIN geweest, die diergelijke schoolboeken uitgaven? Zou een der Heeren Navorschers deze vragen ook kunnen en willen beantwoorden? D.

---

172. — *Het teeken* :,:.

1.

„Seht, wie dort Menschen, ohne Zahl,
Hier nach dem Tempel gehn!
O! unterwerft sie doch der Wahl
Und prüft, ob sie bestehen.

:,: Dan nehmt sie auf! :,:
Wer jeder Prüfung stehen kann,
Der ist ein ächter freier Mann".

2.

„Ich folge meinem Amt und Pflicht
Und fang' am Ersten an.
Prüft ihn! Die Binde vom Gesicht!
Das ist ein Ehrenmann.
:,: Den nehmet auf! :,:

Denn wer sich ohne Binde zeigt,
Hat schon des Tempels Chor erreicht".

Deze twee coupletten, gevolgd van nog zeven anderen, waar ook telkens een regel met het teeken :,: in terugkeert, komen voor in het 6de deel van *Catomia* (een in 12 deelen van 1842 tot 1849 te Leipzig verschenen francmaçonniek tijdschrift) S. 263 ff, terwijl dat zelfde deel van denzelfden dichter o. m. nog twee gedichten bevat, waarvan ieder couplet een met zoodanig teeken voorzien vers heeft. Kan men mij zeggen wat dit teeken beduidt, en of het meer voorkomt? E. K. DE W.

---

173. — *Een schrijver over de ontdekking van Amerika.* Wie is de schrijver van de *Staatkundige Aanmerkingen over de ontdekking van Amerika*, voorkomende in den *Surinaamschen Staatkundigen Almanach voor den jaare* 1796, door CHARLES BROUNN, (gedrukt te *Paramaribo* ter drukkerye van W. P. WILKENS), waarin, onder anderen op het gezag van den beroemden sterrekundige RICCIOL beweerd wordt, »dat BOEHM en COLUMBUS eene eere genoten die hun toekwam, beiden waren zij groote zeelieden, maar dat COLUMBUS nooit aan zijne onderneming zoude gedacht hebben, zoo BOEHM niet voor hem had bestaan, en dat de naam van BOEHM op verre na niet zoo bekend is als die van COLUMBUS, AMERICUS en MAGELAEN, daar hij hun alle overtreft, *als eerste vinder*". MARTYN BEHEM, BEHINN of BEHEIN werd geboren te *Neurenberg* en overleed te *Lissabon* in 1506.

LABORANTER.

---

174. — *Hans Vredeman de Vriese.* Bij IMMERZEEL, *Levens der Kunstschilders* enz., bl. 210, wordt gezegd, dat JAN VREDEMAN DE VRIESE in 1527 te *Leeuwarden* geboren en in 1588 te *Antwerpen* overleden is. Maar de *Beschrijvende Catalogus van Portretten* door FRED. MULLER maakt gewag van eenen JAN VREDEMAN DE VRIESE, die in 1604 den ouderdom van 77 jaren had. Deze moet dus ook in 1527 geboren zijn, maar kan geenszins dezelfde persoon wezen, welken IMMERZEEL in 1588 sterven laat, ten zij deze aanduiding op eene druk- of schrijffout berusten mogt. Men vraagt dus naar opheldering van dit punt, waarbij men in aanmerking neme, dat er een verzoekschrift van HANS VREDEMAN DE VRIESE bestaat van den 8 Feb. 1604 (met aanbeveling van Prins MAURITS) om onderwijs aan de Leydsche Hoogeschool te mogen geven in de bouw- en doorzigtkunde, aan hetwelk niet is voldaan. 4.

---

175. — *Struisch.* Wat is de afleiding van dit bij onze Vlaamsche naburen niet ongebruikelijk woord? Het komt onder anderen voor in den schoonen dichtbundel van JAN VAN BEERS, *Jongelingsdroomen*, bl. 176.

„En 't is alsof ge in uwe blijde droomen
Reeds aen uw zij den *struischen* jongling ziet,
Wiens kloeke mannenliefde u nooit verliet".

Ook F. A. SNELLAERT, *Belg. Mus.* 1844, bl. 176, heeft het woord gebezigd in zijne *Bijdragen tot de kennis van den tongval en het taaleigen van Kortrijk*, in voce *gildig*, 't welk hij aldus verklaart: »wel te pas, zonder dat er juist het denkbeeld van kracht, gelijk bij *struisch*: (struiksch); aen gehecht wordt. Hetzelfde als *welig*: (wildig, weeldig): wat malsch opgroeit, wel gedijdt". De afleiding van SNELLAERT, *struiksch*, zal wel niet opgaan, en evenmin zal de vogel *struis*, of *struis* in den zin van loodwit hiermede iets te maken hebben. Men bezigt in *Vlaanderen*, zoo ik wel heb, dit woord om een bloot ligchamelijke flinkheid uit te drukken. Een jongeling of een meisje, iets boven de gewone lengte, van iets meer dan gewone gezetheid, en naar het uiterlijk bloeijende van gezondheid, heet *struisch*. Bij onmatige dikte wordt dit woord niet meer gebezigd. Σ.

Digitized by Google

Aanteekeningen.

Register van grafschriften. Hartelijk hoop ik dat de geëerde inzender van het stuk, onder dit opschrift te lezen NAV. III.; bl. 321, niet te vergeefs de aandacht der HH. Navorschers op deze, ook mijns inziens gansch niet onbelangrijke zaak moge gevestigd hebben. Mij althans heeft die opmerking zoodanig met geestdrift vervuld, dat ik mij gaarne onder de medewerkers zoude willen rangschikken, wanneer ik maar een geschikt middel kende om tot een volledig register der grafschriften in de kerkgebouwen van ons vaderland te geraken. Trouwens, het is mij bij ervaring gebleken, hoe ik, door middel van grafschriften, bijzonderheden ben te weten gekomen, welke ik lang te vergeefs op andere wijzen zocht. Blijkt het nu uit het medegedeelde NAV. III.; bl. 189, dat de Heer C. A. RETHAAN MACARÉ een register van grafschriften bezit uit de gesloopte Oude of St. Pieterskerk te *Middelburg*, er valt niet aan te twijfelen, of ZEd. zoude, wanneer er een geschikt plan tot verzameling konde beraamd worden, die bouwstof als eene belangrijke bijdrage bereidwillig afstaan, gelijk dan ook verdiende opgenomen te worden, hetgeen in het *Maandblad voor het district van Sluis*, Jaarg. 1824, bl. 187—198, en Jaarg. 1826, bl. 177—189, ten opzigte van de belangrijkste grafschriften uit de voormalige St. Janskerk te *Sluis* is medegedeeld.

Zal nu de geëerde opmerker het niet slechts bij wenschen laten, maar handen aan den ploeg slaan, om op eene geschikte wijze zijn voorstel ten uitvoer te doen leggen? Wij hopen zulks, en vertrouwen dan ook dat hij, nevens ons aanbod, allerwege hulpvaardige handen zal aantreffen om tot het voorgestelde doel te geraken. B.

Register van grafschriften. Bij de Aanteekening onder dezen titel NAV. III.; bl. 321, kwam mij te binnen, hoe ik, staande op het graf van OLIVIER VAN NOORT, in de kerk te *Schoonhoven*, bevonden had dat de zerk, waarmede het bedekt is, in den weg der kerkgangers gelegen, bijna onleesbare letters bevatte.

Veel zoude met eenige zorg en weinig onkosten voor de nakomelingschap kunnen bewaard worden. Zoo ook hier. Deze zerk b. v., indien men namelijk daarmede handelde, zoo als ik dit te *Wittenberg* aan de graven van LUTHER en MELANCHTHON gezien heb, die in het pad voor het koor gelegen zijn. Deze zerken heeft men omtrent drie of vier duimen ingelaten, en ze met een houten deksel overdekt, hetwelk voor de bezoekers der graven opgeligt pleegt te worden, maar de zerken onbeschadigd houdt.

L. D. R.

Woorden, op het platte land in Noord-Holland nog gebruikelijk, maar die langzaam wegsterven. Aalwerig: dartel, woelig, stoeiziek, druk in de weer. *Alwerig*, *woeg*: veel beweging, vele kromme sprongen maken. *Achterbaaks* (*Achterbaks*): achter den rug, zich verbergend, schuil- of uit het schot houdend. *Achterin*: koestal, de geheele ruimte waar des winters het rundvee staat, meer bepaaldelijk echter dat gedeelte 't welk de »lange regel" genoemd wordt, in onderscheiding van »korte regel" of het *Achterom*. *Angaan* (*Aangaan*): veel gedruisch maken, razen, spooken, leven slaan; »je moet zoo niet *angaan*". *Bakbeest*: een log, lomp, zwaar voorwerp, groot beest. *Balsch*: nestschuw, afkeerig, een vogel die zijn nest verlaat nadat het door een mensch of dier is aangeraakt, afwijzend, balsturig. *Bank*: een lange reeks van wolken aan den gezigteinder; »de zon gaat in een *bank*", »er groeit een *bank*"; sneeuw*bank*, verhooging, verhevenheid boven den grond. *Bank* in het lijf: bezetting, drukkend gevoel, verstopping. Zoo goed als de *bank*: echt, zeker. *Bank* is eene holle rust- of bergplaats, zich min of meer over den grond uitstrekkende. *Bast*: huid, lijf. Van *bast* = schors. Dik*bast* = harde huid. *Batteren*: zwetsen, schelden, dwaselijk verwijten, tegenspreken; ontijdig, ongeroepen zich verdedigen, in het rond schermen. *Bed en bulster*: beddegoed, bed en toebehooren; mogelijk »bed en *bolster*": alles, het geheel, het bed met den bolster; het buitenste bekleedsel. *Bedremd*: benaauwd, tot stikkens toe besloten vertrek, waar frissche lucht ontbreekt; dampig, bedompt. *Beren*, veel en luid praten, schreeuwend spreken, scheldend klagen of verwijten, brommen als een beer. *Bestrukken*: op eenvoudige wijze, zonder omslag verrigten; misschien zooveel als *bestrikken*, strikt waarnemen. *Bestruk*: stille, zedige, bedaarde huishoudster. *Bestvat*: vrolijk onthaal, bruids-, doop- of verjaarfeest, een vetje; *best vet*, een beste vette avond. *Betoegd*: leep, snugger, geslepen; *betoogd* = betooverd. Het kan ook wel afkomstig zijn van *betuigd*. Goed *betuigd* = geschikt, bekwaam, wel toegerust of gewapend. *Beuker*: stevige knaap, stevig ventje, pootige jongen, sterke *beuker*. *Beuken* = slaan, kloppen. *Beun*: post, draagbare vloer; *koebeun*. *Beuren*: opheffen, tillen, dragen; »hij kan het niet beuren", het is hem te zwaar; geld *beuren* = ontvangen; *Opbeuren* = aanmoedigen, opwekken. *Beursig*: beginsel van bederf bij boomvruchten, zoetachtig rot. Een beursige appel of peer is voor sommigen nog een lekkernij, terwijl eigenlijk rot zuur en onsmakelijk is. *Beursch* = murw, zacht, week. »Je bent niet rottig al ben je wat *beursig*". *Biesbaauwen*: vliegenschuw zijn. Van het rundvee, als het op een heeten zomerdag met opgeheven staart al bulkend en onstuimig in het veld rondga-

Digitized by Google

loppeert, om het steken der horsels of bremvliegen te ontwijken. Kan het ook afgeleid worden van *bietebaauw*, *bytebaauw*, gapend spook, kinderschrik, vogelvrees? *Biest*: eerste moedermelk van een zoogdier, zeer heilzaam voor het pasgeboren jong; als zoodanig het *beste* gedeelte van de moedermelk, waarvan welligt het woord oorspronkelijk is. *Bikkelen*: eten, bikkels kluiven, vinden, verzamelen. »Er valt niet veel te bikkelen", = schrale schotel. *Binken*: opzettelijk schoolverzuim plegen, wegblijven; *bink* spelen, zich schuil houden, verbergen. *Blaauwen*: brouwen, beuken, de armen hard om het lijf slaan, zich warm kloppen, »zich bont en *blaauw* slaan"; *blaauw* halen, een *blaauwtje* loopen, een *blaauwe* scheen krijgen, ongelukkig zijn in het vrijen, weggezonden, van de hand gewezen worden. *Blad*: gelijkheid, overeenkomst. »Hij heeft er geen *blad* bij", gelijkt er niets naar. »Ze gelijken op een *blad*", als het eene blad op het andere. *Blak stil*: geheel stil, windeloos, *vlak* stil, *vlag* stil. »Men ziet vlag noch wimpel bewegen". Stille *vlaag*, *vlag* weer, zoel en zacht. *Blikken*: blikkeren, bliksemen, weerlichten, schitteren, hel blinkend licht geven. *Boel*: groote hoeveelheid, verwarde toestand, beredderinɡ, »heele *boel*"; »boel in het bed", = malle historie. *Boelhuis*: verkooping van inboedel, gereedschappen en vee, in onderscheiding van veiling of verkooping van vaste goederen.

(*Wordt vervolgd.*) J. BOUMAN,

De Bijbel in het Amerikaansch. In een nog onuitgegeven brief van J. G. GRAEVIUS, dd. 24 Maart 1688, lees ik de volgende merkwaardige woorden: »Non minus miratus sum in Dacia (de Donau-vorstendommen) libros mandari litteris, quam nuperius mirabar, cum nostro senatui Academico mitterentur ex illo tractu *Americae*, qui dicitur *Anglia Nova*, Biblia sancta in linguam Americanam conversa et edita; cum literis, quibus fignificabant, ibi esse quadraginta millia Indorum sacris Christianis initiatorum et doctrina nostra non perfunctorie imbutorum, qui in varios coetus sint descripti, quos regant viginti quatuor pastores, omnes domo Indi, et quatuor praeterea Angli, linguam illius gentis docti. Qui primus animum applicuerit ad sermonem istum perdiscendum et libros sacros interpretandos ante hos quadraginta annos, esse domo Anglum et etiam nunc vivere maiorem octogenario, qui maximum huius sui laboris pretium tulerit, cum veram religionem tam late in illa plaga propagari tanto cum fructu viderit. Habent ibi typographiam, scholas, etiam Academiam, in qua plurimi Indi sint dignitate doctorum ornati, quorum nomina nobis miserunt. In dies aiunt crescere numerum προσηλυτῶν et catechumenorum. Nostros haec in Eoa India rubore perfundunt".

Zouden deze stukken in de archieven der Utrechtsche Academie of in hare bibliotheek nog aanwezig zijn, en eenig meerder licht over deze zaak kunnen verspreiden? Opmerkelijk is het, dat in dit zelfde tijdvak ook in *Zuid-Amerika* eene dergelijke poging van onze zijde gedaan werd, waar men *Tapúyas* op gelijke wijze wilde beschaven, terwijl een jonge Engelschman, die te *Leyden* had gestudeerd, den geheelen Bijbel in de taal dier volken vertolkte. Het verlies van *Braziliё* verijdelde echter die poging. Zie VAN KAMPEN, *De Nederlanders buiten Europa*. Dl. II, bl. 443.

SAXO SYLVIUS.

Charlotte Corday. Het is niet algemeen bekend, dat deze moordenares van den verfoeijelijken MARAT, of, wil men liever, deze republikeinsche heldin, van vaders zijde eene achterkleindochter was van PIERRE CORNEILLE. Den geslachtsboom vindt men, uit het werk van TASCHEREAU, *Histoire de la vie et des ouvrages de* PIERRE CORNEILLE, Par. 1829, overgenomen in: *Oeuvres des deux* CORNEILLE, édit. CHARPENTIER, pag. XXVII. J. M.

Gift van Prins Willem I aan de Leydsche Bibliotheek. Karakteristiek is het eerste geschenk van WILLEM I aan de bibliotheek der Leydsche Hoogeschool. »De *Bibliotheque* opgherichtet wesende, zoo heeft mijn Heer den *Prince van Orangnen Wilhelmus*, Hoogloff. Mem. de selvighe begiftet met twee uitgenomen ende waarde Boecken; namentlicken met den *Bibel* die metten *Coninglicken* name van *Spangnen* ghenoemt werdt *Biblia Regia*, bestaande in de Hebreische, Chaldeische, Griecksche, ende Latynsche Talen. Ende den *Talmud der Joden* in Hebreisch ende Chaldeische Tale". ORLERS, *Beschrijving der stad Leyden*.

THEODORIK.

Vragen.

LXXXVIII. — *Extemporés van Mr. Willem de Clercq.* In een der nummers van het *Zondagsblad* des vorigen jaars vond ik de volgende, niet onbelangrijke letterkundige aanteekening:

„De zoo beroemde Nederlandsche dichter en improvisator DE CLERCQ bevond zich eens op een maaltijd van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te *Leyden*. Men hield zich onledig met het maken van zoogenaamde *bouts rimés*. Het viel aan DE CLERCQ ten deel op de volgende eindrijmen een vers te maken: *meloen*, — *dommer*, — *pompoen*, — *komkommer*. Het onderwerp werd door den Hoogleeraar VAN DER PALM aangegeven en moest „de Letterkunde" zijn.

Zie hier hoe DE CLERCQ zich van deze taak kweet:

„De vrucht van *Letterkunde* is zoeter dan *meloen*,
En langer van genot; die dit ontkent is *dommer*
Dan die den perzik stelt beneden den *pompoen*,
Of sappen zoekt in kurk en droogte in den *komkommer*".

Digitized by Google

Kunnen de Navorschers mij ook meer zulke snedige en voeijende *boutsrimés* of *extemporés* van onzen eenigen DE CLERCQ mededeelen?

LXXXIX.—„*Levensbeschrijving van eenige voorname, meest Nederlandsche mannen en vrouwen*”, *Harlingen, Conradi en van der Plaats*, 10 *dn. in* 8⁰. Bevoegde beoordeelaars schatten de verdiensten van dit werk hoog, en J. SCHELTEMA zegt in zijne *Levensschets van* SIMON STIJL, dat de daarin geplaatste biographie van JAN PUNT door dezen wel niet oorspronkelijk opgesteld, maar toch voornamelijk aangevuld en verrijkt is; terwijl J. C. DE JONGE in zijne *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen* de meening opgeeft, dat die van den Admiraal TJERK HIDDES DE VRIES, uit dezelfde keurige pen zou gevloeid wezen. Zijn de schrijvers ook bekend, die tot de verdere zamenstelling van het geheel hebben medegewerkt?

J. L. A. I.

XC. — *Een Venetiaansch lied.* Wie kan mij den maker noemen van het volgende Venetiaansche lied, of mij zeggen uit welke opera het mag genomen zijn, en tevens berigten of er ook eene Nederduitsche vertaling van bestaat? Het luidt aldus:

o Pescator dell' onda, Fidelin!
Vieni pescar' in qua
Colla bella sua barca,
Colla bella se ne va,
Fidelin lin la.

Che cosa vuol peschi? Fidelin!
L'amet, che m'ecara
Colla bella sua barca
Colla bella se ne va,
Fidelin lin la.

Ti daro cento scudi, Fidelin!
Sta borsa ricama,
Colla bella sua barca
Colla bella se ne va,
Fidelin lin la.

Non voglio cento scudi, Fidelin!
Ne borsa ricama,
Colla bella sua barca
Colla bella se ne va,
Fidelin lin la.

'Io vuon basir d'amore, Fidelin!
Che quel me pag'hera,
Colla bella sua barca
Colla bella se ne va,
Fidelin lin la.

F. F. C. STEINMETZ.

XCI. — *Houwerda van Coehoorn en de Mielet van Coehoorn.* 1⁰ Welke waren de voornamen van den Majoor COEHOORN VAN HOUWERDA, die ten gevolge van de vermoeijenissen bij eene expeditie tegen *Lapataum* op het eiland *Celebes*, in Julij 1826 te *Makassar* overleden is? 2⁰. Welke waren de namen zijner ouders? 3⁰. Weet men ook op te geven het juiste tijdstip van zijn overlijden? 4⁰. Waar kan men omtrent zijn leven meerdere berigten vinden, dan in het *Handelsblad* van den 3den Januarij 1848? 5⁰. Had ik regt, toen ik in mijne *Herinneringen uit het gebied der Geschiedenis*, bl. 28, zeide dat de Luitenant DE MIELET VAN COEHOORN, die zich voor *Naarden* dapper gedragen had, dezelfde was als de toenmalige Kapitein der rijdende artillerie P. G. DE MIELET VAN COEHOORN? Zoo neen, hoe waren dan de voornamen van dien Luitenant?

A. J. VAN DER AA.

XCII. — *De al-Teppe in Palestina.* Onder het opschrift: *Die Al teppe in Palästina* wordt in n⁰. 7, dd. 1 April 1853, van *Der treue Zions-Wächter. Organ zur Wahrung der Interessen des orthodoxen Judenthums.* 9. Jahrg. Altona, het volgende gevonden:

„Noch manches ist dem Naturforscher unbekannt, und nur die Zeit kan Erörterungen und Entdeckungen der Naturgeschichte ausfindig machen. In *Palästina* existirt ein vierfüssiges Thier, welches in der arabischen Sprache *Al teppe* heisst. Es hat die Grösse eines Esels, der Kopf ist ähnlich dem eines Schweines, der Körper ist schlank und läuft schnell. Dieses Thier nähert sich dem Menschen, heuchelt und schmeichelt ihm, macht lächerliche Possen, mit seinem Schwanze macht es besonders auf solche Weise verschiedene Bewegungen, indem es tanzt und springt, besitzt eine harmonische Stimme, dass es dem Zuschauer unmöglich ist, sich des Lachens zu enthalten.

„Sobald der Zuschauer lacht, so ist er seiner Vernunft beraubt. Das dämonische Thier geht voraus, und der Bewustlose wie ein Thier zur Schlachtbank geführt, folgt nach über Berg und Thal, bis dieses listige Thier denselben in eine Höhle führt. Dort saugt es ihm das Blut aus, wie auch das Hirn vom Kopfe, der Körper liegt todt da.

„Es hat sich schon oft getroffen, dass der einfältige bewustlose Mensch welcher ihm nachfolgte, sich an Steine und Felsen blutend beschädigte, und in diesem Augenblick kömmt er wieder zu sich selbst, also durch eine Wunde, von der Blut vergossen worden, bekömmt er seine Vernunft wieder, und er ist alsdann von ihr gerettet.

„Vor einige Jahren hatte ein Bauer das Unglück unweit *Zafet* von einer Teppe verführt zu werden. Das dämonische Thier führte ihn in eine Höhle hinein, wo die Oeffnung sehr niedrig war. Der Verführte verletzte sich seinen Kopf an einem Steine des Eingangs; sobald er wieder zu sich selbst kam, sah er mehrere todte Menschen daselbst liegen, welchen das Hirn am Kopfe fehlte. Das Thier flüchtete vor ihm.

„Vor mehreren Jahren machte der selige grosse Rabbi.... in *Zafet* mit noch mehreren Personen eine Reise. Auf einmal hörten sie ein ziemliches Geschrei, sie nährten sich demselben und fanden dass eine Teppe zwischen 2 grossen Steinen eingeklemmt war, und auf derselben sas ein Bauer, welcher sich an den beiden Ohren dieses Thieres festhielt. Sobald liefen sie in das nahe Dorf, und vermittelten, dass man das Thier erschos, aber dennoch starb bald darauf der Bauer in Folge des Schreckens.

„Es würde der Mühe lohnen, wenn eine hohe, angesehene Person in *Europa* eine Summe Gelds dafür aussetzen würde, dieses Thier zu fangen, um es entweder lebendig oder todt nach *Europa* zu bringen”.

Zijn er lezers van DE NAVORSCHER, die van zoodanig iets, als hier vermeld wordt, meer gehoord hebben, en hieromtrent iets bepaalds mededeelen kunnen? Niet onopgemerkt mag blijven, dat de korrespondenten in *Palestina* van bovengenoemd blad, blijkends hunne daarin opgenomene berichten, nog al taamlijk licht- en bijgeloovig toonen te zijn.

CHALOEDA.

XCIII. — *Kapitein Bernard.* Onder de Watergeuzen die den *Briel* innamen, wordt genoemd Kapitein BERNARD. Men vraagt of dit een voor- of wel een geslachtsnaam is?

De Heer VAN GRONINGEN, in zijne *Geschiedenis der Watergeuzen*, gelooft dat zijn naam NICOLAAS BERNARD geweest is, doch spreekt in de Aanteekeningen nog van andere BERNARDS, als: HANS, CLAUDIUS en ROLAND BERNARD. Uit PH. KERVYN DE VOLKAERSBEKE, *Documents historiques inédits concernant les troubles des Pays-Bas*, 1577—1584, leert men, dat zekere Ka-

Digitized by Google

-pitein BERNARD met zijnen luitenant in Mei 1579 bij *Mechelen* gevangen genomen is.

In eene brochure, A°. 1579 te *Gent* gedrukt onder den titel: *Warachtighe Refutatie ofte verantwoordinghe van die Edele Vrome ende vermaerde stadt van Ghendt over die Calumnitatie ofte achterclap haer naer ghegeven, mitsgaders die betalinghe ofte taxatie gedaen van het quartier alleenlyc van Ghendt, van penningen die sy heeft ghegeven tot observatie ofte onderhoudinghe van de gemeene saecken zindert den X Vsten Augusti* 1577 *tot den VIsten Juny* 1579, — komen vele Kapiteinen voor, o a.: BERNAERT VAN DEINSE, JACOB SYMOENS (DE RYK?), ADRIAEN MENNICK, CORNPUT, enz.

In de *Resol. van Holland*, dd. 27 Junij 1611, bl. 135, leest men van een geschil tusschen JAN VAN WAERDE, (gehuwd met MARIA NORT, Wed. GERARD BERNARD, in zijn leven vaandrig onder den Overste GROENEVELT) en GILLES DESER, schrijver van Kapt. BERNARD.

.. R. E.

XCIV. — *Jan of Joannes Luiken*. Van het leven dezes ijverigen, merkwaardigen mans liggen de bijzonderheden als het ware nog in het duister. Immers de schetsen, voor zijne *Duitsche lier*, 1729, en *'s Menschen begin, midden en einde*, 1730, geplaatst, zoowel als de mededeelingen, in HOUBRAKEN's *Schouburgh*, WAGENAAR's *Amsterdam* en de nieuwe biographische werken vervat, zijn zeer oppervlakkig en ook met elkander in strijd.

Andere bronnen, waaruit men eenige meerdere bijzonderheden zoude kunnen putten, zijn mij niet bekend. Te vergeefs doorzoekt men met dat doel de na LUIKEN's dood uitgegevene verzameling zijner Brieven, want daar de verzamelaar of uitgever verzuimd of wel opzettelijk nagelaten heeft, de datums, en vooral de plaatsen van waar zij geschreven zoowel als de namen der personen aan wie ze gerigt zijn, mede te deelen, mist men het eenige wat in de gelegenheid stellen kon hier of daar iets op te sporen.

Intusschen schijnt A. LOOSJES, PZ. met meerdere bijzonderheden bekend geweest te zijn; want hij verhaalt in zijn *Robbert Hellemans*, dat LUIKEN destijds zijn verblijf hield op de Bakkersloot buiten *Haarlem*; eene plaats die, vrij eenzaam zijnde, mij voorkomt wel gestrookt te zullen hebben met de smaak van dezen, de afzondering zoo zeer beminnenden man.

Men vraagt: 1°. aanwijzing van de bron waaruit A. LOOSJES, PZ. dit ontleend mag hebben, alsmede berigt of zij ook nog andere bijzonderheden opleveveren kan. 2°. Inlichting nopens het al of niet bestaan van nog onuitgegevene brieven van JAN LUIKEN, die voor de kennis van zijn leven nuttig zouden kunnen zijn. 3°. Opgave der oorspronkelijke of eerste drukken zijner *Stichtelijke Werkjes* en *Duitsche Lier*. 4°. Mededeeling of er nog afstammelingen van hem in leven zijn.

J. L. A. I.

XCV. — *Nederlandsche landbouwers in Poitou*. In een *Voyage pittoresque et sentimental dans plusieurs provinces meridionales de France* (*Voyages en France et autres pays, en prose et en vers*, 3eme ed. augm., Paris 1818, T. III, p. 150) leest men: „Le petit Poitou proprement dit se divise en deux parties, les marais mouillés et les marais desséchés. C'est à l'industrie et au génie cultivateur de M. M. SIETTE et FILASTRE (*), Hollandais de nation, que la France doit la culture de plus de vingt lieues de terrain dans ces parages. Combien de peines, de patience et d'argent n'a t-il pas fallu à ces novateurs pour parvenir au but qu'ils se proposaient! La mer a reçu des barrières, et par des égouts d'une pente facile, on la forcée de recevoir le surcroit des eaux des marais mouillés. On a formé de terre et de gazon des digues énormes en largeur, et d'une étendue de plusieurs lieues. Elles servent à détourner les eaux du terrain de desséchement; et comme leur volume est trop considérable pour espérer de le chasser en entier, on lui a creusé des lits de différentes grandeurs, divisés et sous-divisés, pour lui donner une pente facile, un cours naturel dans les ceintures principales, nom que reçoivent les grands canaux qui conduisent les eaux à la mer. On a ainsi profité des inconvéniens mêmes pour en faire naître des avantages; car, par le moyen d'écluses, on peut prendre ou renvoyer les eaux des petits réservoirs, suivant que l'exigent le temps et la culture. Toutes ces divisions et sous-divisions des canaux multipliés, qui entrecoupent les marais mettent les particuliers dans la necessité d'avoir plusieurs bateaux de diverses grandeurs. On fait en bateau la visite de ses possessions, en bateau on va voir ses amis; enfin, sans bateau on serait prisonnier dans sa maison". (Geen bruggen en wegen derhalve?)

„Les marais mouillés le sont pendant six mois de l'année; mais, comme si la nature voulait dédommager le cultivateur du temps de non valeur, lorsque les eaux se retirent, les marais sont chargés d'herbes succulentes, qui servent à l'engrais des nombreux troupeaux de boeufs qui viennent à la capitale en si grande quantité. — J'ai peu vu de portions de province aussi peuplées. — La longue stagnation des eaux dans ce pays en exclut presque absolument les bois. Les aubiers, les saules, les peupliers, sont les seuls arbres de chauffage qui puissent y croitre; on les plante dans de petits carrés destinés à cet objet, ou sur les bords des fossés qu'ils affermissent par les liens serrés de leurs branches avec la terre qui les soutient. — Toutefois la disette de ce mauvais bois est si grande, que le laboureur est forcé d'amasser avec soin les excrémens de son bétail, d'en faire des gateaux, qui, séchés au soleil, servent à faire du feu". — Wat weet men nader op te geven omtrent deze ondernemers, den tijd wanneer, enz.? 't Is mij onbekend of er in eene afzonderlijke beschrijving van *Poitou*, of bij HERBIN, *Statistique de la France*, iets over voorkomt?

L. J.

XCVI. — *Portret van Albertina Agnes, dochter van Prins Frederik Hendrik*. Bezit ook iemand, wien deze vraag onder de oogen komt, een portret van ALBERTINA AGNES, dochter van Prins FREDERIK HENDRIK van *Oranje*, gemalin van WILLEM FREDERIK van *Nassau*, Stadhouder van *Friesland*? Van deze vorstin zag ik nog nimmer een portret in prent; men had er ook geen op de verkooping bij F. MULLER. Of er een is in de verzameling, door den Heer SCHOUTEN nagelaten en door Ds. VAN VOORST aangekocht, is mij onbekend. Heeft iemand er een *in duplo*, hij kan er een portretten-verzamelaar dienst mede doen. 't Zou nog al vreemd zijn, dat er van deze prinses geen portret in prent bestond, terwijl men er meer dan één heeft van hare zuster LOUISE HENRIETTE, gehuwd met den Keurvorst van *Brandenburg*, FREDERIK WILLEM. Want,

(*) Misschien zijn deze namen, die niet Hollandsch luiden, zeer verbasterd, gelijk algemeen bij vreemden, vooral van zuidelijken tongval, voor wie het uitspreken der noordelijke moeijelijker is, plaats heeft. BOILEAU's *Woörden* is bekend; nog erger *Honselaarsdijk*, in *Osnadin* veranderd door REGNARD, *Voyage de Flandre et d'Hollande* (Oeuvre, T. I.). Hetgeen hij echter verhaalt van dit, thans bijna vergeten lustslot, laat geen twijfel of het is het bedoelde, en zijn voormalige toestand (in 1681) verdient wel voor de vergetelheid behoed te blijven.

Digitized by Google

stammen door dezen de Koningen van *Pruissen* van WILLEM *den Zwijger* af, ook ons Koninklijk Huis, 't welk tot den Frieschen tak der NASSAUS behoort, mag zich mede onder het nakroost des eersten WILLEM's tellen door het huwelijk van ALBERTINA AGNES met den derden Stadhouder van *Friesland.* Of was ALBERTINA AGNES zelve een vorstin, die minder opgemerkt werd dan hare zuster LOUISE HENRIETTE, van welke wij nog kortelings zulk eene schoone biographie ontvingen, door een onzer tijdschriften fragmentarisch opgenomen? DE NAVORSCHER zal wel de bode willen zijn, die deze vragen aan die ze kunnen beantwoorden overbrengt, en dan verneemt het ook

S. S.

XCVII. — *Hebreeuwsch opschrift te Oude Schilde op Texel.* In het jaar 1850 heeft men op *Texel* in het *Oude Schild,* bij het herstellen der Gereformeerde kerk aldaar, op een' der muren overblijfselen van Hebreeuwsche letters gevonden, waaruit ik, na eenige moeite, gelezen heb de eerste helft van *Jesaia* LIV: vs. 2, aldus luidende: ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי הרחיבי מקום אהלך, welke woorden (naar de vertaling van VAN DER PALM) beteekenen: „Maak wijder de plaats uwer tent, en dat de gordijnen uwer woningen verder worden uitgeschoven, ontzie het niet!" Aldus zouden zij op de vergrooting eener kerk zeer toepasselijk geweest zijn. Zou een der lezers van DE NAVORSCHER zich in staat bevinden, iets naders over deze blijkbaar zeer oude inscriptie, en vooral over de omstandigheid dat ze in het Hebreeuwsch gesteld is, mede te deelen?

Dr. S. I. MULDER.

XCVIII. — *Germaansche Bardzangen. Bijbelvertaling in* 837. Is het ernst, wat CLAAS COLIJN, *Rijmchronijk.* v. 158, sqq. verhaalt, en dat ook vermeld wordt in de *Beknopte Verhandeling van de week- en jaarmarkten, mitsgaders van de kermissen in Holland, door* GERARD VAN LOON, Leiden, 1745, 8°., namelijk: dat „de Bardzangen" onzer voorouders tot naa het midden der twaalfde eeuwe in de Boekzaal van het klooster te Egmond bewaard werden"? Zoo ja, kent men de latere lotgevallen dier gedenkstukken niet, en is daar niets meer van op te sporen? Dezelfde VAN LOON, naar ANDR DU CHESNE in *Coll.* tom II., fol. 326, gewaagt nog, bl 74, van „de geheele Bijbel in het jaar 837 op 't bevel van Keizer LODEWIJK den *Godvruchtigen,* als vorst dezer Landen door eenen Saxer voor het allereerst in Duytsche dichtmaat vertaald geworden, opdat die van zyne Duytsch sprekende onderdaanen, als kennende derzelver dichtkundige genegenheyd, des te greetiger zouden geleezen worden". Dit laatste werk is gelukkiglijk tot op onze tijden bewaard gebleven, en in 1830 door J. ANDREAS SCHMELLER onder den titel van *Heliand* uitgegeven.

K. F. S.

XCIX. — *François Houssemayne du Boulay.* Men verlangt eenige bijzonderheden te weten aangaande het leven en de familiebetrekkingen van FRANÇOIS HOUSSEMAYNE DU BOULAY, in of omtrent het jaar 1685 uit *Frankrijk* naar *Holland* geweken. Hij was een kleinzoon van den Markies D'ARGENÇON en is gehuwd geweest met Mejufvrouw DE VYSME. Hij had eenen zoon, genaamd BENJAMIN FRANÇOIS HOUSSEMAYNE DU BOULAY, gestorven in 1765, die ten huwelijk had LOUISE DE LA MOTTE. Deze BENJAMIN vertrok van hier naar *Londen,* waar hij werd aangesteld tot predikant van de Fransche kerk in de Threadneedlestreet. Inzonderheid wenscht men de volgende acht vragen beantwoord te zien:

1. Uit welke provincie van *Frankrijk* is FRANÇOIS HOUSSEMAYNE DU BOULAY herwaarts gekomen? 2. Is een gedeelte der familie van den Markies D'ARGENÇON, van wien hij afstamde, na de herroeping van het Edict van *Nantes* in *Frankrijk* gebleven? 3. Heeft de gezegde DU BOULAY broeders en zusters nagelaten? 4. Waar heeft hij zich in *Holland* nedergezet, en welk beroep heeft hij uitgeoefend? 5. Wanneer is hij overleden? 6. In welk jaar heeft BENJAMIN FRANÇOIS DU BOULAY *Holland* verlaten? 7. Heeft hij broeders en zusters gehad, en hebben deze zich met hem te *Londen* gevestigd? 8. Bestaan er tegenwoordig in ons vaderland nog afstammelingen der DU BOULAYS?

P. SCHELTEMA.

C. — *P. A. Samson en zijne „Histoire de Guillaume III roi d'Angleterre".* Voor mij ligt *Histoire de Guillaume III, Roi d'Angleterre* etc,, *par* P. A. SAMSON, la Haye 1703, 1704, 3 vol. 8°. Wie was SAMSON? en waarom is dit werk verre van voltooid te zijn? De schrijver belooft op den titel 's Vorsten geheele levensgeschiedenis te geven, en echter eindigt hij reeds zijn derde deel met den dood der Prinses Douairière van *Oranje* in September 1675, terwijl er, mijns wetens, nooit meer van gekomen is. Was hij een Fransch vlugteling? Een ons onbekend Engelschman, in: *The present State of Holland,* Londen 1745, zegt er (bl. 177) van: »Mr. SAMSON, who has wrote the first part of King WILLIAM's life so well. It is pity he could not find time to finish it. (Wat was hier van?) He understood the affairs of Europe, and had a good talent at drawing up Memorials; in effect to which he was of use to several foreign Ministers and particulary to some of our own. Mr. HORACE WALPOLE carried with him from *the Hague* to the Congress of *Soissons* in 1728. By the interest of that Minister he has now a considerable state in England, where he lives".

J. T. B. N.

CI. — *„'t Oranje drietal".* In mijne boekverzameling heb ik een in 4°. gedrukt werkje, getiteld: *'t Oranje drietal, of Bijbel-, oudheid-, staats-, oordeelen berispkundige Uitspanningen op de tegenwoordige tijdsomstandigheden, waer in word aangeweezen de ware grondoorzaak aller Staats-Gevallen der Republiek, zoo in den voorleeden, als tegenwoordigen tyd; 't Regt van een Burgerstaat, ter herstelling van verval; en de eenige wettige en veilige weg ter voorkominge van den ondergang van een Gemeene-Best, door* BATO FILIUS ROTERODAMENSIS. Te Amsterdam, bij H. BOUSSIERE, 1748, 96 bladz. groot. Wie was de schrijver? Komt het werkje meer voor?

C. & A.

CII. — *„Reisje door West-Friesland en Waterland".* Vóór eenige weinige jaren las ik in een Jaarboekje een *Reisje door of Uitstapje naar West-Friesland en Waterland.* Wie kan mij spoedig den naam van dat werkje herinneren?

C. & A.

Antwoorden.

»*Zoo waarlijk helpe mij God almagtig*" (III. bl. 224, Vr. 247). De tijd, uit welken die sluitzin van den eed oorspronkelijk is, kan niet bepaald worden opgegeven. Men weet uit WAGENAAR, dat de eed, door FILIPS I, MAXIMILIAAN van *Oostenrijk,* FILIPS II en FILIPS III, aan de edelen en stemhebbende

Digitized by Google

steden van *Holland* en door deze aan hen afgelegd, eindigde met de woorden: »Alzoo moet ons God helpen en al zijne Heiligen". Achter den poortereed van *Amsterdam*, in 1342, 1411 of 1578 ingevoerd, staat: »Zoo waarlijk moet u God almagtig helpen". En de eed der schutters, naar de ordonnantie van den 10den October 1681, sluit met de woorden: »Zoo waarlijk helpe u God almagtig". Evenzoo eindigt het eedsformulier van Burgemeesters en Schepens in 1748 vastgesteld; dat der Raden echter met: »dat God u zoo waarlijk moet helpen" (*).

P. E. VAN DER ZEE.

De Gravin van Kingston (III.; bl. 224, Vr. 249). ELISABETH CHUDLEIGH, Hertogin van *Kingston*, was eene vrouw berucht om hare zeldzame lotgevallen en zonderling karakter. Geboren in het Graafschap *Devonshire* in *Engeland*, in 1720, verloor zij haren vader, een overste in het Britsche leger, op nog jeugdigen leeftijd. Haar moeder, een vrouw naar de wereld maar zonder vermogen, wist haar vroeg toegang tot het hof te bezorgen, en op kosten van den Graaf VAN BATH werd zij in 1743 staatsdame van de Prinses van *Wales*, in welke betrekking zij door hare schoonheid en talenten groot opzien wekte, en eene menigte aanbidders aan hare voeten zag. Zij gaf den voorrang aan den jongen Hertog van *Hamilton*, en beloofde hem hare hand, zoodra hij van eene reize naar het vaste land zou zijn teruggekeerd. Kapitein HERVEY, later Graaf van *Bristol*, wist haar echter op eene slinksche wijze van HAMILTON's ontrouw te overtuigen, en zij trad deswege den 4den Augustus 1744 heimelijk met hem in het huwelijk. ELISABETH vond evenwel reeds des anderen daags zoo veel tegenzin in haren gemaal, dat zij zich onverwijld van hem scheidde, en toen het kind uit dit huwelijk geboren, overleden was, begaf zij zich op aandringen harer moeder en van anderen naar het vaste land. Te *Berlijn* verwierf zij zich door haar innemend voorkomen de vriendschap van FREDERIK II, en ook te *Dresden* maakte zij verwonderlijk grooten opgang. Hoe meer na hare terugkomst te *Londen* de belangstelling voor haar steeg, des te drukkender werd de nog altijd voor haar bestaande huwelijksverbindenis. Zij wendde zich tot den geestelijke tet *Lainston*, en scheurde, zonder dat hij het bemerkte, het blad uit het kerkboek, hetwelk de akte van haar huwelijk bevatte. Toen zij echter kort daarop vernam dat haar gemaal, welke intusschen door eene erfenis schatrijk geworden was, op zijn uiterste lag, bewoog zij den geestelijke het bewuste blad er weder in te voegen. Intusschen stierf de Graaf van *Bristol* niet, en dit baarde haar te meer verdriet, daar de zeer rijke Hertog VAN KINGSTON moeite deed om hare hand te verwerven. Na lang dralen bewilligde eindelijk de Graaf van *Bristol* in eene scheiding, welke wel door het hof der Doctor's Commons uitgesproken, maar niet geheel op wettige wijze opgesteld werd. Intusschen huwde ELISABETH openlijk in 1769 met den Hertog van *Kingston*, doch ook deze echt was ongelukkig. De levendige, hartstogtelijke en weelderige vrouw bragt haren stillen en zachtmoedigen echtgenoot op den rand des grafs. Hij overleed in 1773, en vermaakte ELISABETH zijn aanzienlijk vermogen. Nu kende hare zucht naar verstrooijing geene grenzen meer. Hare weelde, hare verkwisting en zonderling levensgedrag baarden te *Londen* zoo veel ergernis, dat zij genoodzaakt werd naar *Italië* de wijk te nemen. Hier zette zij onbekommerd hare levenswijze voort; de Paus en de Kardinalen behandelden haar als eene vorstin van den eersten rang. Een gelukzoeker, die zich voor den Hertog van *Albanië* uitgaf, won haar hart en bijna hare hand. Maar onverwachts vernam zij, dat de bloedverwanten van den Hertog van *Kingston* een proces wegens bigamie tegen haar hadden geëntameerd. Toen zij in April 1776 te *Londen* verscheen, was het proces reeds begonnen, en het publiek door een regen van boosaardige vlugschriften en zelfs komedies geweldig tegen haar ingenomen. Bij de debatten, welke zelfs de koninklijke familie, de ministers en de gansche aristocratie bijwoonden, verscheen zij in persoon, ondersteund door zes advokaten en omringd door al hare bedienden, en wist zij door hare waardige en edele houding alle harten voor zich te winnen. Niettemin werd zij schuldig verklaard aan bigamie, maar, als behoorende tot de Pairs, van het brandmerk op de regterhand vrijgesteld. Ook behield zij haar vermogen, in weerwil van de pogingen harer vijanden om haar wegens verkwisting onder curatele te stellen. Hierop begaf zij zich als Gravin van *Bristol* naar *Frankrijk*, toen naar *Italië*, en eindelijk op een schip, door haar zelve geheel uitgerust, naar *Rusland*, waar zij door de Keizerin met de grootste eerbetooning ontvangen werd. Haar terugreis door *Polen* geleek een zegetogt. Eindelijk kocht zij het slot *St. Assise* bij *Fontainebleau*, en leefde er op vorstelijken voet. Zij overleed den 28sten Augustus 1788, na eene kortstondige ziekte.

(*) WAGENAAR, *Amsterd.*, Dl. XI, bl. 60, 119, Dl. XII, bl. 71, 138, 144, 296. De Heer P. E. VAN DER ZEE zal het ons niet euvel duiden, dat wij zijn stuk een weinig bekort hebben. Het komt ons voor, dat sinds het vestigen der Kerkhervorming in ons vaderland, met de beelden uit de kerken de Heiligen uit den sluitzin van den eed verdwenen zijn.

Aanm. v. h. Bestuur.

Digitized by Google

Haar testament, een uitvloeisel van haar allerzonderlingst karakter, werd ten voordeele der KINGSTONS, krachteloos gemaakt.

Reeds in 1788 verschenen te *Londen Memoirs* over haar leven, welker echtheid echter zeer betwijfeld wordt. Zie over haar: *Histoire de la vie et des aventures de la Duchesse de* KINGSTON, Londres 1789; FAVEROLLES, *La Duchesse de* KINGSTON, Paris 1813, en het *Conversations Lexikon*, in voce.

P. N.

[Eene gelijke levensschets, doch iets uitvoeriger, heeft N. N. ingezonden, volgens welke het vermogen der Gravin in *Frankryk* alleen op tweemaal honderd duizend pond sterling werd geschat. In *Engeland* en *Rusland* bezat zij uitgestrekte goederen.]

Hazard; *Joanne den Ministere*; *Pieter Wante* (III.; bl. 226, Vr. CXVI). Deze HAZARD zal wel tot hetzelfde geslacht behooren, waarvan er een in 1605 predikant geweest is in de *Beverwijk*. Zijn huwelijk te *Leyden* voltrokken luidt aldus:

4 Aug. 1605: » MATHIAS HASAERT, jm. van *Dadisele* in *Vlaenderen*, predikant te *Beverwijck*, vergeselt met JORYS HASAERT syn broeder; met SUSSANNA DE VOS, van *Norwits* in *Engeland*, Wed. van PIETER LUBBERTS wonende alhier, vergeselt met SYNTGEN DE VOS, haer schoonmoeder".

Hoewel de vraag hiermede niet is beantwoord, kan misschien dit berigt tot verder onderzoek aanleiding geven.

.. ELSEVIER.

Utrechtsche St. Anthonie's en St. Hubert's varkens (III.; bl. 226, Vr. CXVII). In een stukje van Mr. S. DE WIND, getiteld: *Vroegere bestrating en straatverlichting hier te lande*, enz. geplaatst in het Jaarboekje *Zeeland* voor 1854, wordt, bl. 228, ook gehandeld over het *St. Antonis varken*, en daarbij, bl. 237, verwezen naar de Verhandel. van Mr. C. A. VAN WACHENDORFF, *over de St. Antonis varkens*, voorkomende in de proeve van O. T. en D. van 't gen. *Dulces ante omnia Musae*, bl. 174 en volg.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Nederlandsche Comtes en Barons de l'Empire (III.; bl. 226, Vr. CXVIII). De vrager kan daarover raadplegen het *Armorial Général de l'Empire Français, par* HENRY SIMON, Paris 1812, 2 Tom. fol. Als *Comtes de l'Empire* worden daarin vermeld de Heeren SCHIMMELPENNINCK, TWENT DE ROSENBERGH, VAN DEDEM VAN DE GELDER, VAN DE POLL, VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, VAN HOGENDORP. De Heeren VERHUELL en CHASSÉ heb ik daarin niet gevonden. Misschien zijn zij later tot dien rang verheven geworden.

H. M.

[C. G. B. te *G.* meent dat ook Mr. J. MEERMAN, Heer van *Vuren* en *Dalem*, en de Heer C. G. HULTMAN tot *Barons de l'Empire* zijn verklaard. Onder dien titel althans werd laatstgenoemde tot Prefect van *de Monden van den Yssel* aangesteld, bij besluit van den 12 Maart 1813. *Bull. des Lois*, 1813, N°. 485, p. 448.]

Brooden- of Tulen-uitdeeling op Hippolytushoef te Wieringen (III.; bl. 227, Vr. CXIX). Dit gebruik heeft nog jaarlijks op den laatsten Donderdag van Julij, wanneer ook de kermis aanvangt, evenzoo plaats als door KOK in zijn *Vaderl. Woordenboek*, op het voetspoor van den *Tegenwoordigen Staat van Holland*, beschreven wordt. De Burgemeester, Ontvanger, Predikanten en andere notabele personen krijgen elk ten hunnen huize 30, 25 of een minder aantal broodjes van een halve stuiver, terwijl al het overige aan het volk uitgereikt wordt. Iets dergelijks is het *Deelbrood* te *Bergen*, afkomstig van FOP JANSZ., die ten jare 1468 aan de gemeente eenige landerijën vermaakte, onder beding dat men jaarlijks met een gedeelte der huurpenningen drie zakken tarwe koopen en op den 23 Februarij tot broodjes verbakken zoude, ten einde aan de kinderen der dorpsschool die tot de jongere soort behoorden, uitgedeeld te worden. Hoe meer kinderen dus, des te minder voor ieder, en zoo is het tegenwoordig vijf of zes stuks per hoofd, doch was het bij menschen geheugenis eertijds het dubbel. De voorraad op het gemeentehuis door de regeringsleden afgeteld, wordt vervolgens in de school aan de kinderen uitgereikt, waarna het overschot, tot groote blijdschap, der talrijke menigte toegeworpen wordt.

C. W. BRUINVIS.

Oude liederen en hunne zangwijzen (III.; bl. 227, Vr. CXXII). Op de drieledige vraag van W. J. F. diene dit drieledige antwoord:

1°. De maker van het bekende lied: *Het daghet in den Oosten* is tot nog toe niet bekend. Dit evenwel weet men, dat de Delftsche begijn GEERTRUID VAN VOORBURG, die in de 13de eeuw geboren was en in 1358 stierf, het dagelijks zong en er den naam van SINTE GEERTRUID VAN OOSTEN door gekregen heeft. Waarschijnlijk ontstond het in de eerste helft der 13de eeuw.

2°. Om meer volksliederen uit dien tijd te leeren kennen, verwijzen wij den vrager (en durven het hem dringend aanbevelen) naar LE JEUNE, *Volkszangen*; HOFFMANN VON FALLERSLEBEN, *Horae Belgicae*, 2de dl.; WILLEMS, *Oude Vlaemsche liederen*, *ten deele met de melodiën*, Gent, 1846—1848.

3°. Zangwijzen dier liederen zal de vrager vinden, behalve in de *Souterliedekens*, bij HOFFMANN en WILLEMS in de aangehaalde werken. CONSTANTER.

Digitized by Google

[Behalve de schrijvers door CONSTANTER aanbevolen, verwijzen de Heeren J. L. A. J., J. J. WOLFS, Σ., D. BH. en J. M. den vrager naar J. SCHELTEMA, *Mengelwerk*, D. I, St. I; J. A. ALBERDINGK THYM, *Gedichten uit de verschillende tijdperken der N. en Z. Nederlandsche literatuur*, eerste bundel, bl. 101; W. J. HOFDIJK, *Gesch. der Nederl. Letterk.* bl. 71; L. G. VISSCHER, *Beknopte Geschiedenis der Nederl. Letterk.* D. I, bl. 71; het Jaarboekje *Aurora* voor 1852; het Tijdschrift *de Gids* in een der eerste Jaargangen; D. BUDDINGH, *Letterkundig overzigt van de buitenslands verspreide Nederl. volkszangen*, in den *Konst- en Letterbode* van 1834, N°. 21, 22 en 23; — en O. L. B. WOLFF, *Proben alt-Holländischer Volkslieder*, Greiz. 1832.]

Uitzegening (III.; bl. 227, Vr. CXXIII). Het zal wel niet noodig zijn X. X. X. te doen opmerken, dat *bevestiging en uitzegening* van ouderlingen en diakenen twee van elkander onderscheidene zaken zijn; dat het *bevestigen* de in het ambt optredende betreft, en het *uitzegenen* het met *zegenbede* ontslaan der aftredende; en dat alzoo de verwijzing naar het opschrift boven het *Formulier* hier niet gepast is. Het is waar: het *Formulier* spreekt niet van het *uitzegenen*; maar waarom zouden bij het bevestigen van nieuwe Kerkeraadsleden, de aftredende in het bijzijn der gemeente niet met dankbetuiging voor en zegenbede over hunne gedane diensten mogen ontslagen worden? Of is het meer het woord *uitzegening*, waarop gedoeld wordt? Dan is de vraag, waarom het niet even goed is als *inzegening*; gelijk men heeft *ingang* en *uitgang*, *invoer* en *uitvoer*, *inkomende* en *uitgaande* regten. Ik vind zelfs in het *Woordenboek* van SIEGENBEEK *uitvloed* tegenover *invloed*. Zoo heeft men *inzet* en *uitzet*, *inspraak* en *uitspraak*. Het woord is dus niet tegen den aard onzer taal, al komt het niet gedurig of elders voor.

E. A. P.

Uitzegening. Na eene inleiding, waarin gemeld wordt, waar en wanneer »dit min gebruikelijke woord" voorkomt, stelt X. X. X. ons de volgende vragen voor:

1°. »Heeft dat woord *uitzegening* Nederlandsch burgerregt?" Antw.: Waarschijnlijk niet; te vergeefs toch heb ik er in vele woordenboeken naar gezocht. Evenwel zie ik niet in, waarom men, *inzegening* wél gebruikende, zich ook niet zou mogen bedienen van *uitzegening*.

2°. »Of is het slechts een eigenaardige Amsterdamsche term, waar bedenkingen tegen te maken zouden zijn?" Antw.: Ik houde het woord: »*uitzegening*" voor zeer eigenaardig; maar geloof niet, dat het »een eigenaardige Amsterdamsche term" is, om de eenvoudige reden, dat »een collegie, waar mannen als de H. H. BROES, SPIJKER, TER HAAR enz. toe behooren", zich wel niet zal behoeven te bedienen van 't *patois*, en dit zou het geval zijn, bijaldien het woord *uitzegening* een »eigenaardige Amsterdamsche term" was.

3°. »Sinds wanneer dagteekent die term?" Op die vraag moet ik het antwoord schuldig blijven. Slechts zij het mij vergund ééne opmerking te maken. Het schijnt dat X. X. X. óf *woord* en *term* voor synoniem houdt, daar hij beide woorden *promiscue* gebruikt (zie Vr. I. en III.); of bereids voor zich *overtuigd* is, dat het woord *uitzegening* een »eigenaardige Amsterdamsche term" is, in welk geval hij die vraag had kunnen voor zich houden.

Wat eindelijk de aanmerking van X.X.X. betreft: »Een collegie, waar mannen als de H. H. BROES, SPIJKER, TER HAAR enz. toe behooren, zal toch niet onbedacht zoo iets over het hoofd kunnen zien;" daarover het volgende. Dat voornoemd collegie zoo iets over het hoofd *kan* zien, blijkt uit hetgeen »tegen den laatsten Zondag der maand Februarij op de wekelijksche *Lijst der predikbeurten* voorkomt", namelijk: »*Bevestiging en uitzegening van Ouderl. en Diak.*"

Is het echter te *Amsterdam*, gelijk in vele andere steden, dan wordt de »lijst der predikbeurten" niet door het geheele collegie opgesteld, maar door één zijner leden; dus komt de fout (?) alzoo niet voor rekening van het collegie, maar van wie de lijst schrijft.

DIONYSIUS.

[Dat het Amsterdamsche *Kerkbriefje* zich noch door logische, noch door taalkundige juistheid onderscheidt, moet wel bijkans een ieder, zelfs bij oppervlakkige inzage duidelijk worden.]

Het goud in Californië. Het tijdschrift »Euphonia" (III.; bl. 228, Vr. CXXIV). Slechts een enkele der hier gedane vragen weet ik te beantwoorden, namelijk dat de redacteur van de *Euphonia* zijne belofte vervuld heeft, en de door hem in dat tijdschrift geplaatste stukjes heeft uitgegeven onder den titel: J. DECKER ZIMMERMAN, *Kinderen der vergetelheid*, Amst. 1828, 5 deeltjes, 12°. met vignetten. Aangezien nu de schrijver dier stukjes nog in leven en predikant bij de Evang. Luthersche gemeente te *Utrecht* is, zou Mr. JOHAN M. PRESBURG best doen zich omtrent de overige vragen tot dien Heer te vervoegen.

A. J. VAN DER AA.

[Ook onze mede-arbeiders CONSTANTER, Σ., H. M. C. v. O en J. M. hebben ons den Heer J. DECKER ZIMMERMAN, als redacteur van de *Euphonia* opgegeven, de drie laatste met vermelding van de in 1825 bij G. J. A. BEIJERINCK in 12°. uitgegevene *Kinderen der vergetelheid*, waarvan de prijs, volgens opgave van H. M. C. v. O., voor ieder deeltje *f* 1,20 was. — J. M. heeft bij zijne opgave de verklaring gevoegd, „dat hij met de *Euphonia* nooit in eenige betrekking heeft gestaan, doch dat de redactie een klein aantal versjes (*sic*) van hem, meerendeels naar DE LAMARTINE, in de jaargangen 1825 en 1826 goedgunstig heeft opgenomen".]

Digitized by Google

Robert Robertsz (III.; bl. 228, Vr. CXXV). Deze schrijver, door C. & A. vermeld, is onderwijzer der zeevaart te *Amsterdam* geweest. Hij wordt door den wiskundigen DIRK REMBRANTSZ VAN NIEROP aangehaald in diens *Tijdt-Beschrijving der Wereldt*, Amst. 1675, en wel in de voorrede »tot den Leeser", en op bl. 87, waarin over de feesten ISRAËLS gehandeld wordt.

In de *Nederduytsche Astronomie* van dezen VAN NIEROP, Amst. 1658, wordt gezegd dat ROBERT ROBERTSZ schrijver is van: *Breeder verklaringh op de waerschouwingh tegen* ALBERT HAIJEN, gedrukt in 1600.

ADRIAAN METIUS, in zijne *Institutiones Astronomicae* etc., Franeker bij THOM. LAMB. SALWARDA, 1614, haalt op bl. 90 een lied aan, gedicht »om bij ghelijcker voegen die uren bij nacht te vinden, ghecomponeert by ROBERT ROBERTS, tot nut ende profyt van zyne discipulen", beginnende met:

„Een liet ghedicht,, hoe die uren en stonden
Snacht met t' gesicht,, aen sterren wert gevonden
Als ghij een siet,, Int zuijden die ghij kent
Dan wijst dit liedt,, hoe laet het is omtrent". enz.

Hierop volgt: *Sterre-liedt*, op de wijze van den VIIIsten Psalm; het laatste couplet eindigt met:

„22 November.
SAGITARIUS die heeft oock om hooghe
SLANGDRAGHERS been,'t hoofd HARCULES, draecx oge;
Die schoot ROBERT met schutters booch te gaer,
Voor zijn klercken, haer tot een nieuwe jaer".

Een 0 int cijfer.

Uit de *Resolutiën van Holland* blijkt, dat hij dikwijls met SNELLIUS, SIMON STEVIN en anderen geraadpleegd is over gevraagde octrooijen wegens »nieuwe inventiën", en vooral wegens het vinden van de lengte op zee. Over het laatste onderwerp verwijs ik naar DIRK REMBRANTSZ VAN NIEROP in zijn: *Des Aertrycks beweging ende Sonne stilstant*, Amst. 1661, bl. 61—113, waar een lezenswaardig verhaal voorkomt »van de vindingh der Lengte van Oost en West", en de mislukte poging van den Engelschman THOMAS LEAMOR om de groote som te behalen, door de Staten uitgeloofd wegens het vinden der lengte op zee.

In den folio Atlas van JAN BLAEU, Dl. I, bl. 5 c, artikel *Nova Sembla*, vindt men een brief van den 15den September 1627, door ROBERT ROBERTSZ aan WILLEM JANSZ. BLAEU geschreven. Hij wordt aldaar genoemd ROBERT ROBERTS LE CANU (?), »een man die de kunst der zeevaart wel verstont en anderen als Meester daerin onderwees".

Deze aardige en belangrijke brief (wel waardig om te worden herdrukt) leert ons dat JACOB (V.) HEEMSKERCK, GERRIT DE VEER en JAN CORNELISZ. RIJP, die den merkwaardigen togt naar *Nova-Zembla* in 1596—1597 hebben gemaakt, leerlingen geweest zijn van ROBERT ROBERTSZ.

Bij hunne terugkomst uit het barre noorden ondergingen zij een wetenschappelijk verhoor bij hunnen leermeester ROBERT ROBERTSZ, waaruit blijkt dat de astronomische waarnemingen door hen op *Nova-Zembla* gedaan, niet goed waren; dat zij zich daarbij in den tijd hadden vergist door wat lang te slapen, enz. Dit werd door GERRIT DE VEER, schrijver van die reis, ontkend, bewerende dat hij de noordster door den schoorsteen (!) had waargenomen, niet bedenkende, wat hij elders schrijft, dat op den schoorsteen een ton was geplaatst om hen voor de koude en beeren te beschutten. In weerwil dier aanmerkingen gaf G. DE VEER zijne reis in het Nederduitsch uit, ten jare 1598, in fol.

Van die reis bestaat eene Hoogduitsche vertaling door LEV. HULSIUS, Norimb. 1598, in 4°.; eene Latijnsche, Amst. 1599, in fol., overgenomen in de collectie van de gebroeders DE BRY, Frankf. 1601, in fol.; eene Italiaansche, Venetië; CIOTTI, 1599, in 4°.; eene Fransche, *Vraye description* etc., Paris, CHAUDIER, 1599, in 8°.

In November 1853 is daarvan eene Engelsche vertaling verschenen, met belangrijke aanteekeningen en bijgevoegde kaarten en teekeningen, thans op de Akad. Bibliotheek te *Leyden* voorhanden.

Over ROBERT ROBERTSZ vindt men in de *Resolutiën van de Staten-Generaal* het volgende:

18 Maart 1614. »Is gelesen de requeste van ROBBERT ROBBERTS, schoolmeester van de groote seevaert, en om redenen in deselve herhaalt ende des suppliants wetenschap, hebben haer Ho. Mo. geaccordeert dat het Collegie ter Admiraliteyt tot Hoorn of Enkhuysen, den suppliant jaerlyx uyt het innecomen van haerl. Comptoren sullen doen betalen 100 gl. tot dat anders sal wesen geordonneert tot het onderhout van syn huys en betere opbouwingen van syn School van de Groote Seevaert.

.. ELSEVIER.

Robert Robertsz. ROBERT ROBERTSZ, eigenlijk ROBBERT ROBBERTSZ LE CANU, was geadmitteerd en geautoriseerd schoolmeester van de groote zeevaart te *Hoorn*, doch woonde te of liever even buiten *Amsterdam*, toen hij het door C. & A. bedoelde boekske uitgaf, dat in 1693 te *Franeker* door JACOBUS HORREUS in 8°. herdrukt is. Zie DE CHALMOT, *Biograph. Woordenb.* Dl. VI, bl. 28 en 29.

A. J. VAN DER AA.

Robert Robertsz. Van hem is ook bekend: 1°. (onder verbetering): *Sommige Buerpraetgens, van de Resolutie der Staaten van Hollandt en West-Vriesland, ende de Magistraat van de stad Hoorn. Alles dienende tot opbouwinge van de waare Gereformeerde Kerke*, en

Digitized by Google

tot rust en vreede van de vrye Vereenigde Nederlande. Hoorn, 1614, in 4°.

2°. *Aanwysinge tot de waare sichtbaare kerke Gods. Item, — Gravamina ofte swaerigheden* etc., 1646, in 8°. J. L. A. I.

Mr. Francois Jacob van Overschie (III.; bl. 228, Vr. CXXVI). Het bedoelde werk van Mr. F. J. VAN OVERSCHIE is ook op de bibliotheek der Maatschappij van Ned. Letterk. te *Leyden* voorhanden. Hij was de zoon van FREDERIK WOLPHERD VAN OVERSCHIE en JOHANNA ELISABETH DE COURCELLES, hetgeen blijkt uit het tweede huwelijk zijns vaders, te *Leyden* gesloten; want in de aanteekeningsregisters leest men:

»12 April 1701: FREDERIK WOLPHERD VAN OVERSCHIE laest wed[r]. van JOHANNA ELISABETH DE COURCELLES, woont tot *Delft*, vergeselt met FRANCOIS JACOB syn soon, woont op de Langebrug (te *Leyden*); met ANGNIETTA VAN ASSENDELFT, jd. van *Leyden*, vergeselt met MACHTELT VAN ASSENDELFT, haer moey".

.. ELSEVIER.

Openbare Bibliotheken in Nederland (III.; bl. 229, Vr. CXXVII). Het volgende moge strekken in antwoord en ter aanvulling dezer vraag.

Amsterdam. Behalve de opgenoemde bibliotheken aldaar, bestaat er eene boekerij der Remonstr. Geref. gemeente, waarvan door den Heer P. SCHELTEMA in 1849 een catalogus bezorgd is.

Dordrecht. Over de bibliotheek dier stad zie men BALEN, *Beschrijving van Dordrecht*, Dl. I., bl. 662—663.

Gouda. Omtrent de boekerij aldaar, waarvan de grond werd gelegd in 1516 door ROELOF JANSZ. van *Monnickendam*, onderpastoor van de St. Janskerk, raadplege men J. WALVIS, *Beschrijving van Gouda*, bl. 217—220.

Haarlem. Van de bibliotheek van TEIJLER bestaat een catalogus.

Leyden. Zoowel van de bibliotheek der Hoogeschool en van de aldaar berustende MSS., als van de Bibliotheca Thysiana en die van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde, bestaan gedrukte catalogi.

Leeuwarden. Van de bibliotheek van het Friesch Genootschap bestaat een gedrukte catalogus (*).

Maastricht. De beschrijving van de bibliotheek dier stad verscheen in 1851 door de zorg van J. M. VAN HEYLERHOFF en DE CHENEDOLLÉ.

Rotterdam. Aldaar bestaat een kleine bibliotheek in een vertrek in de Groote of St. Laurenskerk. De catalogus daarvan werd door den Hoogleeraar CLARISSE, in der tijd Predikant te *R.*, vervaardigd en uitgegeven. Nog vindt men aldaar eene keurige verzameling boeken in de kerk der Remonstrantsche broederschap, welke om hare belangrijkheid in werken de geschiedenis dier broederschap betreffende, wel mag genoemd worden. Beide verzamelingen zijn op aanvraag toegankelijk.

Utrecht. Over de Akademische bibliotheek aldaar zie men het *Tijdschr. voor Gesch., Oudh.* enz. *van Utrecht.* Dl. I.; bl. 157—167, en N. VAN DER MONDE, *Utrecht en derzelver omstreken*, bl. 137. Zoo wij ons niet vergissen, dan bestaan te *Utrecht* nog twee verzamelingen, nl. die van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap en van het Historisch Genootschap.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Openbare Bibliotheken in Nederland. Onder de Amsterdamsche bibliotheken mogen niet onvermeld blijven die der Remonstrantsche gemeente, waarvan vóór weinige jaren de catalogus het licht zag, en die der Vereenigde Doopsgezinde gemeente, waarvan de catalogus wordt afgedrukt. Op aanvrage aan de bibliothekarissen dier stichtingen zijn boeken daaruit voor ieder te bekomen. Te *Hoorn* is de stadsbibliotheek, die in de sacristie der Groote kerk aldaar werd bewaard, bij den brand van dat gebouw verloren gegaan.

CONSTANTER.

Openbare Bibliotheken in Nederland. Rotterdam is in het bezit van twee bibliotheken. De eerste wordt bewaard in de tweede noordkapel op den trans der Groote of St. Laurenskerk, en werd in het jaar 1604 aangelegd. Zij bevat een zeer ouden letterschat, waarvan sommige boeken nog aan ketenen liggen, en eenige manuscripten, onder welke melding verdient een *Coranus Arabice* »quem Nautarcha MATELIEF JUNIOR huc attulit. 1600. Desunt multa". De Hoogleeraar J. CLARISSE heeft er een catalogus van vervaardigd (*Catalogus librorum quos complectitur Bibliotheca publica ad aedem St. Laurentii, Roterodami*), uitgegeven te *Rotterdam* in 1814, bij J. VAN BAALEN, in 4°.

Veel belangrijker is de tweede bibliotheek, die der Remonstrantsch-Gereformeerde kerk namelijk. Aangelegd in den jare 1640, werd zij in 1644, door aankoop, met de nagelatene boeken van J. UITENBOGAART, en twee jaren later met die van SAPMA verrijkt. In 1750 werd haar de aanzienlijke verzameling van boeken en papieren van FRANS DE HAAS ten geschenke aangeboden, welke op de bibliotheek onder behoorlijk opzigt gesteld werden. Deze boekerij werd sedert 1663 onder het opzigt van een bibliothekaris, naderhand een tijd lang onder dat van twee gesteld, en

---

(*) Volgens het *Vijf-en-twintigste verslag der Handelingen van het Friesch Genootschap over* 1852/53, bl. 9, bestaat er hoop, dat de bibliotheek van genoemd Genootschap zal vereenigd worden met de Provinciale- en Hofs-bibliotheken in het Paleis van Justitie te *Leeuwarden.*

Digitized by Google

van tijd tot tijd met belangrijke werken en handschriften vermeerderd.

Tot in 1851 werd zij in het lokaal boven de kleine kerk der Remonstranten gevonden, doch toen deze in dat jaar geheel afgebroken, en op het terrein een gebouw geplaatst werd dienende tot kerkekamer en kosterswoning, zijn aldaar ook lokalen voor de bibliotheek afgezonderd. In 1852 is door de ijverige zorg van den Heer Dr. J. TIDEMAN, Predikant aldaar, een catalogus er van in het licht verschenen, welke door den boekhandelaar W. MESSCHERT reeds vóór jaren begonnen was. Verder kunnen wij hier nog berigten, dat, eenige weken geleden, de Heer Mr. J. VAN DAM VAN NOORDELOOS, te *Rotterdam*, aan deze boekerij eenige handschriften en boekwerken heeft vereerd. Onder de eerste bevindt zich het *Adres* aan de Synode te *Dordrecht*, door EPISCOPIUS zelven geschreven, en door de gedaagde Remonstranten eigenhandig onderteekend. Deze bibliotheek zal eerlang op een bepaalden dag in de week voor het vrije bezoek opengesteld worden. J*. v. R.

Openbare Bibliotheken in Nederland. Onder de *ontoegankelijke* en *verborgene* boekerijen in *Nederland* behoort ook die te *Alkmaar*, waarvan VAN DER WOUDE in zijne *Kronijk* schreef: »Anno 1594 wierd onze stads Bibliotheca, die door den oorlog geheel vervallen was, weder opgerecht aen 't zuiden van de Kerk boven 't portael, op haer oude plaetse, ende met veel heerlijke Boeken van allerhande materien verzien; ende alsdoen ook vermeerdert, tot groot gerijf van Burgers en Studenten, hoe zij ook gezint mogen wezen. Hier kan men zien en lezen, ook uit dezelve copieren, meer als 360 excellente fraeije gebonden boeken, meest in 't Latijn, altesamen aen kettingen vast gesloten". Vele dezer werken waren geschreven. Volgens eene ongedrukte lijst uit het begin der XVIIde eeuw, 315 deelen bevattende, vond men er zeer vele werken van Kerkvaders en Hervormers, als CALVIJN, BEZA, ZWINGLI en ERASMUS; verschillende Bijbels; geschriften van JUNIUS, LIPSIUS, CLUSIUS, HEIDANUS, FORESTUS, KILIAEN, enz.; van oude Romeinsche schrijvers; benevens enkele geschiedkundige boeken. Herhaaldelijk, zelfs nog in de laatste tijden, is dit aantal door geschenken en opdragten vermeerderd; doch vóór eenige jaren is alles naar het stedelijk archief overgebragt en aldaar in kasten weggesloten. Wij hopen op betere dagen.

C. W. BRUINVIS.

Openbare Bibliotheken in Nederland. Vlissingen heeft in de kerkekamer der Hervormde gemeente eene gansch niet onbelangrijke bibliotheek van godgeleerde werken.

H. M. C. v. O.

Openbare Bibliotheken in Nederland. Arnhem heeft 1°. eene bibliotheek op het stadhuis, die zeer goede, zelfs zeldzame boeken bevat, hoofdzakelijk over geschiedenis en staatsregt. Een catalogus er van is vóór vele jaren uitgegeven, maar thans niet meer te vinden. Zij is voor het publiek toegankelijk. 2°. Eene bibliotheek op het provinciaal geregtshof. 3°. Eene bibliotheek op het provinciaal archief. Deze drie bibliotheken zullen eerlang vereenigd worden tot ééne openbare Geldersche boekerij.

Harderwijk. Bij de opheffing van het Geldersche Athenaeum in 1818, werd over het grootste gedeelte der boekerij door den Koning beschikt ten behoeve der stad *Deventer* voor haar Athenaeum, en over een kleiner gedeelte als een geschenk aan de stad *Arnhem*. De verzameling natuurkundige werktuigen, door VAN KINSBERGEN aan de Harderwijksche Akademie geschonken, werd, met diens goedvinden, almede aan *Deventer* afgestaan. Zie BOUMAN, *Geschiedenis der Geldersche Hoogeschool.*

Nijmegen heeft eene kleine, maar belangrijke bibliotheek op het raadhuis, welke, gelijk ik bij ondervinding weet, voor beleefde bezoekers toegankelijk is. P. N.

Openbare Bibliotheken in Nederland. De bibliotheek te *Breda*, die slechts uit een paar kasten met boeken bestaat, is nog op het stadhuis aldaar aanwezig en bevat meest historische werken. Zij was vóór eenige jaren, en is waarschijnlijk nog voor ieder die er den Secretaris verlof toe vraagt, toegankelijk. Van meer belang is het archief op het stadhuis te *Breda*, hetwelk echter vóór eenige jaren deerlijk dooreen lag. Indien dit nog het geval is, ware het te wenschen dat het in orde gebragt en ten gebruike van geschiedvorschers opengesteld wierd, die er zeker veel merkwaardigs in zouden vinden. Nog is er te *Breda* eene boekerij in de woning van den rector, welke aan de Latijnsche school behoort, en, naar mij wel eens gezegd is, zeer goede uitgaven van »auctores classici" bevat.

A. J. VAN DER AA.

[THEODORIK vraagt: „Kent PANS J. J. L. NOORDZIEK, *Archiefwezen*, 1852/53, niet?"]

De Jonkvrouw van Mechelen III.; bl. 229, Vr. CXXVIII). SMALLEGANGE spreekt van »een geheim huwelijk met Prins MAURITS".

Men houde evenwel in het oog, dat die plaats (bl. 622, 623) niet in alle exemplaren van SMALLEGANGE's *Cronijk van Zeeland* voorkomt. Daarover en over nog meer andere afwijkingen in de onderscheidene exemplaren van dat werk, door het overdrukken van eenige bladen veroorzaakt, zie men het zeer belangrijk berigt van Mr. S. DE WIND in mijn Jaarboekje *Nehalennia*, Dl. I., bl. 49, volg.

H. M. C. v. O.

De Jonkvrouw van Mechelen. In de hoop dat

Digitized by Google

anderen welligt deze vraag beter zullen kunnen beantwoorden, wil ik het navolgende niet terughouden. Uit de *Nehalennia*, *Jaarboekje voor Zeeuwsche Geschiedenis en letteren*, van 1849, bl. 53, blijkt, dat over genoemde minnares van Prins MAURITS geraadpleegd kan worden WAGENAAR, Dl. X, bl. 499; VAN WIJN, in de *Bijvoegselen*, bl. 117; VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, Dl. IV, bl. 165 en 394; en vooral STOLKER, in het *Mengelwerk der Vad. Letteroefeningen*, 1830, bl. 43—49. De laatst opgegevene bron hebben wij niet kunnen gebruiken, maar uit de andere genoemde schrijvers geven wij het onderstaande, meestal naar aanleiding van het uitmuntende werk des Heeren VAN DER KEMP.

Alle schrijvers komen omtrent de afkomst der Jonkvrouwe daarin overeen, dat zij uit een oud adellijk Brabandsch geslacht geboren was, 't welk zijn oorsprong genomen had uit de van ouds doorluchtige familie VAN BERTHOUT, Heeren van de stad en den lande van *Mechelen*, *Grimbergen*, *Assche*, enz. Volgens VAN WIJN, zou zij staats-jonkvrouw geweest zijn der Prinses van *Oranje*, denkelijk LOUISE DE COLIGNY. Zij was, volgens denzelfden, eene dochter van Jonkheer ANTHONIS VAN MECHELEN en Jonkvrouwe VAN LIER; volgens SMALLEGANGE, *Cronijk van Zeeland* (zie de *Nehalennia*, t. a. pl. bl. 51), geboren uit CORNELIS (zoon van FLORIS VAN MECHELEN en van JOHANNA VAN LIERE), en BARBARA VAN NASSAU (dochter van PAULUS en van MARGRIETE VAN LIERE). Omtrent haar voornaam zijn de berigten niet eenstemmig; VAN WIJN noemt haar MARGARETHA; SMALLEGANGE, WILHELMINA; VAN DER VIJNCKT, *Troub. des Pays-Bas*, T. III., p. 66, GEERTRUIDA; en de vervolger van SCHILLER'S *Gesch. d. Abf. d. Niederl.* III., S. 507, MARIA; terwijl WAGENAAR de zaak in 't midden laat. Volgens VAN DER KEMP, wordt er over haar in de oude resolulutiën niet gesproken; alleen vindt men in de *Res. der Stat. Gen.*, 6 Maart 1621, gewaagd »van den koetsier van de vrouwe VAN MECHELEN". Naar het berigt van dezen schrijver, had MAURITS zeven natuurlijke kinderen, 4 zonen en 3 dochteren. Of hij echter niet alleen zijne beide oudste zonen, WILLEM en LODEWIJK, maar ook de overige kinderen uit de Vrouwe VAN MECHELEN verwekt heeft, mag voor twijfelachtig gehouden worden, daar hij bij zijn testament slechts die beide oudste gedenkt, en in zijn codicil de vijf overige kinderen met den titel van bastaarden bestempelt. WAGENAAR schijnt het er voor te houden, dat zij allen uit genoemde Vrouwe VAN MECHELEN geboren zijn. Wij zijn niet van dat gevoelen, en vinden juist in de testamentaire uitsluiting het bewijs dat alleen WILLEM en LODEWIJK hare kinderen geweest zijn, en het dus ook zeer wel mogelijk is dat MAURITS een geheim huwelijk met haar heeft aangegaan. Het blijkt niet, dat zij na den dood van MAURITS ooit gehuwd is geweest.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

De Jonkvrouw van Mechelen. Op het eerste gedeelte der vraag van L. MR. blijf ik het antwoord schuldig, naardien mijne nasporingen omtrent het geslacht der Jonkvrouw VAN MECHELEN en andere bijzonderheden haar betreffende geen gunstig resultaat hebben opgeleverd. Daar ik evenwel in het bezit ben eener oude aanteekening over de nakomelingen van Prins MAURITS, zoo meen ik met de mededeeling daarvan den vrager geen ondienst te zullen doen.

MAURITS, Graaf van *Nassau*, Prins van *Oranje*, had behalve de twee natuurlijke zonen WILLEM en LODEWIJK, nog vijf kinderen, twee zonen en drie dochters, gelijk men ziet uit een codicil, bij Zijne Excellentie gemaakt den 7den April 1625, en waarbij hij aan ieder dier kinderen eene rente verzekert. In het afschrift van dien codicil, waaruit men het navolgende geput heeft, was een belangrijke misslag ingeslopen; want de eerste der zonen werd daarin niet genoemd, ofschoon het bleek dat de melding er van in het oorspronkelijke was voorafgegaan en het hem toegewezene rentebedrag uitgedrukt, daar immers de woorden aldus luiden: »Maken ende legateren: bij desen aen onsen B(eminden) Soon genaemt CHARLES MAURICE eene erfelijke rente van 4000 gls. 's jaers, te lossen *als vooren*". — Dus moest er dan *te voren* een genoemd zijn geweest, met aanwijzing der rente en vermelding tot de hoeveelste penning die losbaar zijn zou. Daarna volgen beschikkingen ten voordeele der dochters, op deze wijze: »Nog aen onse B. dogter genaemt ANNA, een rente van 1200 gls. 's iaers. Item aen ons B. dogter genaemt ELISABETH gelijke 1200 gls. 's iaers. En nog aen onse beminde dogter LEONOR gelijke 1200 gls. 's iaers, alle losbaer den penning zestien. Het capitael van *welke vijf voorsz. distincte renten*, wij verstaen en ordonneren dat genomen en aengelegt of bij onse Erfgenamen betaelt sal werden... Dog alles op conditie dat de voorn. onse B. *soonen* (dus waren er twee) ende dochteren *de voorsz. vijf resp. renten* niet en sullen vermogen te verkopen", enz.

Dat Prins MAURITS, behalve de vijf voormelde kinderen, nog twee zonen heeft verwekt bij Jonkvrouwe VAN MECHELEN, blijkt genoegzaam uit zijn testament, d. d. 13 April 1620 (bij AITZEMA verkeerdelijk gedagteekend: 13 April 1625, en te vinden Dl. I (in fol°.) bl. 455. Hij schijnt de akte van superscriptie niet te hebben gezien —), waarvan de superscriptie is verleden voor den Notaris DIRK BOOT en getuigen, in *'s Gravenhage* den 16den April, en 't welk o. a. deze woorden behelst: »Ver-

Digitized by Google

klaren verders nog te hebben gelegateerd, als wij legateren bij dezen, aen onzen natuerlijken zoone WILLEM onze Heerlijkheden van de *Leck* met hare appendent^{en}. en depend$^{en.}$ — Ende aen onzen tweeden natuurlicken zoone LOUIS, de Heerlijkh$^{d.}$ van *Polanen*, *Monster*. Voorts maken ende legateren wij aen juffrouw VAN MECHEL, moeder van den voorn. WILLEM ende LOUIS, een lijfrente van 4200 Car. gls. 's jaers".

Deze rente van *f* 4200 heeft Prins MAURITS bij codicil van den 5den April 1625 nog met *f* 1800 's jaars vermeerderd, waar hij der legatarisse den naam geeft van »juffr^{w} MARGARETHA VAN MECHELEN", zonder evenwel te herhalen dat zij de moeder was dier genoemde twee zonen, welke hij bij denzelfden codicil insgelijks nader beneficieert. Daaronder was speciaal eene rente van *f* 25000 's jaars ten laste van de »Geunieerde provincien", volgens rentebrief van den 18den April 1609, losbaar tegen den penning 20; en wijders voor elk de helft van het kapitaal van *f* 200,000, dat hij uitstaande had op de provincie *Holland*, tegen den penning16.

In het 6de *Memoriaal* van den Griffier CRIEP, fol. 279, vindt men dat hij een bastaard had bij ANNA VAN DE KELDER, aan welke hij legateerde *f* 4000 's jaars.

Daar nu Prins MAURITS zelf de moeder van de gemelde twee zonen WILLEM en LOUIS, MARGARETHA genoemd heeft, zoo is het vreemd dat SMALLEGANGE, *Cronyk van Zeeland*, bl. 718, zegt dat WILHELMINA VAN MECHELEN heimelijk gehuwd zou geweest zijn met Prins MAURITS van *Oranje*.

Hij stelt aldaar verder, dat MARGRIETE VAN MECHELEN zou gehuwd zijn geweest: 1°. met ANTHONI VAN DUVENVOORDE, Baljuw van *Rijnland*; 2°. met PHILIP VAN STEELANT, Heer van *Grijsoort*, Drossaard van *Buren*, die in 1623 overleden is. Maar GOUDHOEVEN meldt (Dl. II, bl. 167, reg. 2) dat AREND VAN DUVENVORDE, Baljuw van *Rijnland*, die ten jare 1610 in den ouderdom van 52 jaren overleed, in huwelijk had Jufvrouw WILLEMIJN VAN MECHELEN, dochter van ANTHONIS en van Jufvrouw N. VAN LIER; terwijl S. VAN LEEUWEN in de lijst der Baljuwen van *Rijnland*, gevoegd in de *Inleiding voor de costuymen van Rijnland*, bl. 55, ook van eenen Jonker ARENT VAN DUIJVENVOORDE gewaagt, die in 1599 Baljuw werd, doch niet in 1610 maar in 1609 werd opgevolgd door Jonkheer ADRIAAN, Heer van *Swieten*.

Jonker LODEWIJCK VAN NASSAU, Heer van *de Leck*, *Beverwaert*, enz. was fideicommissaire erfgenaam van zijn broeder Jonker WILLEM VAN NASSAU, mede Heer van *de Leck*. Zie BORT, *Van de Leenen*, Dl. VII, tit. 2, c. 1, bl. 338. Hij leefde nog op den 24sten Februarij 1665, maar was den 7den Maart daaraanvolgende overleden, zoo als blijkt uit de superscriptie en akte van opening van zijn besloten testament. Volgens HUBNER, Tab. 256, stierf hij den 28sten Februarij van dat jaar.

Hij liet na: 1. AMELIA VAN NASSAU, zijn oudste dochter, gehuwd met den Graaf D'OSSERIJ; 2. ISABELLA; 3. MAURICE; 4. ANNA en 5. CHARLOTTE VAN NASSAU; voorts nog 3 zonen: 1. MAURITS, 2. WILLEM en 3. HENRIK. Dit alles nu blijkt uit een authentiek afschrift van zijn besloten testament. In de authentieke copij eener akte van scheiding van den 3den Augustus 1665, voor het geval zijnes doods ten behoeve dezer kinderen verleden, wordt de derde dochter genaamd MAURICE MARGUERITE, de vierde WILLEMINA ANNA, de vijfde CHARLOTTA PHILIBERT; de eerste zoon bestempeld als Heer van *der Lek*, *Beverwaert* enz., de tweede als Heer van *Odijck*, de derde als Heer van *Ouderkerck*. Deze laatste had ten huwelijk FRANÇOISE VAN AERSSEN VAN SOMMELSDIJCK, waarmede hij reeds verbonden was in 1670.

Deze drie zonen werden bij diploma van Keizer LEOPOLD, dd. 24 April 1679, tot Graven van het Duitsche Rijk verheven, waarvan het *vidimus* geregistreerd is in het 9de *Memoriaal* van den Griffier VAN KINSCHOT, fol. 343. Desgelijks vindt men daar het diploma om het wapen van NASSAU te mogen voeren, *sur-le-tout* van zilver met een klimmenden leeuw van sabel (wapen van DER LECK). Zie de comp^{a}. van den Heere DE VOS, bl. 217 in fin. A. A. A.

[Ook SAXO SYLVIUS vindt bij AITZEMA (Dl. I, bl. 453) het bewijs, dat alleen WILLEM en LODEWIJK, geenszins die andere vijf, kinderen zullen geweest zijn der Jonkvrouwe VAN MECHELEN. Hij gewaagt dan van de afstamming der NASSAUS LA LECQ of VAN DER LEK uit LODEWIJK; hunne verheffing tot den Gravenrang door Keizer LEOPOLD; en het hun door MAURITS vermaakte bezit der heerlijke goederen *Odijk* en *Beverweerd*, onder beding van terugkeer aan het Huis van *Oranje* in geval van uitsterving. „Dat geslacht," merkt hij verder op, „waaruit onder anderen gesproten is HENDRIK, Graaf van *Nassau*, Heer van *Ouwerkerk*, de bekende Generaal-Veldmaarschalk, bestaat nog heden, en het is wel denkelijk, dat uit zijne familiepapieren nadere bijzonderheden omtrent de stammoeder zullen op te sporen zijn. Dat nu deze te *Rijswijk* haar verblijf gehad hebbe, is zeer mogelijk; maar later moet zij, volgens de overlevering, gewoond hebben op een buitengoed in de omstreken van *Woerden* en *Zwammerdam*, waarvan mij echter de naam ontschoten is."]

Verboden boeken in Nederland (III.; bl. 230, Vr. CXXIX). Wilde men de pamfletten-literatuur onzer natie en de maatregelen daartegen genomen, eenigzins volledig beschrijven, men zoude er boekdeelen mede kunnen vullen.

Meest bij elke buitengewone gebeurtenis gaf ons volk aan zijn hart lucht door op wagens en in schuiten er over te spreken, of

Digitized by Google

schot- en schimpschriften te doen regenen(*). Vele dezer schriften zijn in latere tijden door dagbladen vervangen; doch dat men nog niet huiverig is, bij theologische of politische kwestiën eenige bladen in het licht te zenden, hetzij eene grondwet herzien moet worden, of een professor door het houden van eene oratie tracht opgang te maken, of bisschoppen worden ingesmokkeld, bewijst de dagelijksche ondervinding. Bij onze natie »cela chasse de race". Vgl. HORA SICCAMA, *Neêrlands Volksaard en Staatswezen*, bl. 62.

Die menigte van pamfletten had eene menigte van strafbepalingen daartegen ten gevolge. Zoowel Staten-Generaal als Staten-Provinciaal en stedelijke besturen beijverden zich, placaten tot beteugeling van de losbandigheid der drukpers uit te vaardigen, en de Hoven van Justitie volgden hen hierin na.

De beste bronnen om met die placaten en de daarin aangehaalde verbodene boeken en vlugschriften kennis te maken, zijn de verschillende Groot-Placaatboeken, de Resolutiën van de Staten-Provinciaal en de registers van publicatiën der verschillende steden.

Veel gebruik is daarvan reeds gemaakt door Mr. A. C. VAN HEUSDE, *De vrijheid der drukpers hier te lande, uit een historisch oogpunt beschouwd*, Haarl. 1847, en in eenige artikelen voorkomende in *de Utrechtsche Avondpost* van 1847. In beide vindt men vele verbodene boeken opgegeven, en in N°. 287 van *de Avondpost* komt eene lijst voor van meer dan zeventig placaten tegen de drukpers, beginnende met dat van Keizer KAREL V van den 5den April 1524, en doorloopende tot dat van het Hof van *Holland* van den 14den December 1784, terwijl daarin nog maar alleen de op *Holland* en *West-Friesland* betrekking hebbende placaten zijn opgenomen. Zoo vindt men er niet eens in vermeld de *Nieuwe Orde van Politie van Zeeland* van den 24sten Januarij 1673, enz.

Veel zou hier nog bij te voegen zijn, van de schimpschriften tegen GRANVELLE af tot aan het beruchte *Aan het volk van Nederland* en later toe; doch MARTINUS zal vooreerst aan het opgegevene wel genoeg hebben.

Als bijdrage merk ik hier nog op, dat, gelijk trouwens te verwachten is, de tijden van onrust en verdeeldheid de vruchtbaarste zijn geweest in vlugschriften. Het begin van den opstand tegen *Spanje* (cf. *Vita* VIGLII, p. 47, HOPPERUS, *Recueil* etc., p. 61, in de *Anal. Belg.* van HOIJNCK VAN PAPENDRECHT); de tweespalt ten tijde van LEYCESTER; de twisten over het twaalfjarig bestand (VAN AERSSENS, VAN DER MIJLE enz.); de geschillen tusschen Contraremonstranten en Remonstranten (de *Apologie* van DE GROOT, SIB. LUBBERTUS, FANTINUS, VENATOR. enz.); de jaren 1668—1673 (LA COURT, *Aanwijsinge*, BORSTIUS, VAN DEN BOS, NAERANUS); 1748 en vooral 1780—1786, leveren daarvan talrijke voorbeelden op. Merkwaardig is het placaat van de Staten van *Zeeland* tegen zeker boekje van JOS. HILL, Engelsch predikant te *Middelburg*: *Nederl. Intrest*, waarin aangeraden werd *Zeeland* Engelsch te maken. Daarin werd besloten (A°. 1673) het boekje te verbranden en den schrijver te verbannen. *Sed manum de tabula.* L.

(*) Men denke slechts aan de zoogenaamde *Bibliotheca Duncaniana* op de Koninklijke boekerij in den *Haag*, welke meer dan twintig duizend pamfletten bevat. *Aanm. v. h. Bestuur.*

[Eene verzameling van vele honderden vlugschriften uit de geschiedenis van ons land is onder steller dezes berustende; hij is bereid er eene lijst van te laten opmaken en mede te deelen, wanneer dit tot iets meer dan tot bevrediging van nieuwsgierigheid kan strekken.]

Verboden boeken in Nederland. In 1806 gaf Mr. PEIGNOT een 8°. werkje uit onder den titel van *Dictionnaire des principaux livres condamnés au feu, supprimés ou censurés.* In 1848 is de Heer GUSTAVE BRUNET op dat werk terug gekomen, en heeft hij in den *Bulletin du Bibliophile Belge*, Tome V., p. 337, de lijst der verbodene boeken merkelijk vermeerderd. Onder anderen vind ik daarin »L. VAN AITZEMA. — Son *Histoire des Pays-Bas* (en Hollandais), La Haye, 1657—1671, a été supprimée; la seconde édition, La Haye 1669—1672, a subi des mutilations et des changements".

Het onderwerp is niet onbelangrijk; doch wat de *Noordelijke Nederlanden* betreft, ken ik geen werk dat hierover bepaaldelijk handelt. Niet zonder goeden uitslag echter zal men daarover raadplegen de Placaten van Keizer KAREL V, die van FILIPS II, van de Staten der *Vereenigde Nederlanden*, van de Staten van *Holland* en *West-Friesland*, de vonnissen van het Hof van *Holland*, het *Kerkelijk Placcaatboek*, en de stedelijke Archieven; want ook de stedelijke regeringen hebben, op eigen gezag, boeken veroordeeld, opgehaald en verbrand.

Ten behoeve der belangstellenden neem ik de vrijheid, de titels van eenige boeken en vlugschriften mede te deelen, welke verboden werden.

Bij GACHARD, *Corresp. de Guill. le Taciturne*, Tom. II., p. 421, komt een brief voor van de Hertogin van *Parma*, van den 27 Feb. 1565 (1566), waarin de volgende geschriften door ALBERT CHRISTIAENSEN, boekdrukker te *Vianen*, uitgegeven, verboden werden:

Een colloqui van PASQUILLUS *ende* MARFORIUS; — *Den Raedt op 't concilium van Trente*; — *Een suyverlyck boecxken, inhoudende het ordel ende vonnisse das gewesen is van den paeus* PAULO *tercio*: — *le martiroloje*.

Een viertal andere schriften, te *Hasselt* verboden (15 Nov. 1568), worden vermeld in

Digitized by Google

de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht* voor 1849, bl. 312.

Over het ophalen van CASPAR COOLHAAS' geschrift: *Christelicke disciplyn ende excommunicatie ofte ban*, 1583, door de Leydsche regering, zie men de gemelde *Kronijk* voor 1850, bl. 421. Hiervan is nog een exemplaar op het stedelijk archief te *Leyden* voorhanden.

In de *Resolutiën van Holland* komen onderscheidene verbodene boeken voor, b. v. *Belgica Oratio* etc., te *Leyden* gedrukt door THOMAS BASSON, en waarvan de schrijver was Dr. HENRICUS AGILEM of AGILUM. (12 Nov. 1587, bl. 307). Bij resolutie van 29 Julij 1608 (bl. 183) werd de Amsterdamsche regering gelast, te verbieden: »*An answer to the arguments, written by* Mr. STAUR *intituled*: *Reasons to prove the Parise* ('*s*) *assemblees in England to be the true visible churches of* CHRIST".

De registers van het *Hof van Holland* vermelden verscheidene vonnissen tegen boekdrukkers, b. v. (Sept. 1611) tegen GUILLAUME SCHAELKENS, drukker te *Rotterdam*, wegens het drukken der boeken van UITENBOGAERT en VORSTIUS; (Nov. 1651) tegen MICHIEL STAEL, te *Delft*, vroeger gebannen wegens »seditieuse boeken". Onlangs had deze gedrukt: *Artyckelen tegens de Loevesteynsche Heeren*; (4 Junij 1647) *Seditieus Libel. Peys gedicht tegen den Heer Ambassadeur* SERVIENT; 1 April 1651, *Rotterdams Seepraatje tusschen een' Coopman, Burger en Stuurman*, tot kwetsing van de eer van den Vice-Admiraal JAN EVERTSEN; 4 Maart 1654, *Den onrecht getituleerden Heer Protecteur* BROUVATEN.

Den 25 Januarij 1669 werden, op verzoek van Professor D. VAN CEULEN en van zeker persoon uit *Engeland*, de volgende boeken door de Leydsche regering opgehaald en verbrand:

1. *Histoire amoureuse des Gaules*; 2. *Histoire du Palais Royal*; 3. *Histoire du Comte de Guiche*; 4. *Relation de la Vie de Madame de Savoie*; 5. *La Voute* (*Route*) *des filles de joie et la Comédie galante de Bussy.*

Den 30 Nov. 1688 is te *Leyden* verboden: *Orakel der Orakelen*, vol schandelijke woorden omtrent den Koning van *Engeland*; en den 20 Nov. 1698, *Kort en bondige verdediging over de chirurgale handwerken of manuale operatiën door* GERRIT MONGUÉ, *chirurgyn te Leyden.*

Zelfs de *Courant* van JACOB VAN HUYSDUYNEN werd, op verzoek van WILLEM III, door de regering van *Leyden* den 17 Dec. 1693 verboden; doch den 19 Feb. 1701 daaromtrent het volgende nader besloten:

»Ten verzoeke van JACOB HUYSDUYNEN, by requeste aen die van de Gerechte gedaen, is goed gevonden aen denzelven toe te staen, de *Duitsche Courant*, driemael ter week binnen deze stad te mogen drukken by continuatie, doch voor het toekomende in de plaetse van op synen naam, op den naam van JACOB en JAN VAN HUYSDUYNEN, zynde de laatste zyn suppliants zoon".

Ten slotte moet ik nog opmerken, dat vele verzoeken, bij de Staten-Generaal en ook bij de stedelijke regeringen tot het drukken van zekere boeken ingediend, afgewezen werden, zonder dat er altijd de reden van opgegeven werd. ..ELSEVIER.

Verboden boeken in Nederland. In het *Nederlantsche placcaet-boeck*, *waerrinne alle voornaemste placcaeten*, *ordonnantiën*, enz. enz. van 1581—1644 zijn opgenomen (Amsterdam bij JAN JANSSEN, 1644), vind ik de navolgende placaten omtrent de drukpers:

9 April 1587. Placaat inhoudende: »verbodt van gheen propoosten te houden ofte *eenige schriften* te versppreyden, streckende tot naedeel van hare Maj. van *Engelandt*, de Engelsche natie, ende van de Heeren Generale ende Particuliere Staten".

15 Junij 1606. Placaat »teghens het boeck geintituleert: *Philaretis Amyntae Codomani Apologia*".

27 Augustus 1608. Placaat »teghens 't uytgeven van eenighe schandelycke boecken". Hierin worden met name genoemd: *Den Nederlandtschen Byen-Korf*; *Naerder Bedenckinghe*; *Buer-Praetjen*; *Getrouwen Raedt*; en het libel beginnende: *dees wonder en de Echoos.*

7 Junij 1615. Placaat »teghens argherlicke seditieuse boecxkens, liedekens etc. ende waernaer alle druckers hen moeten reguleren".

8 December 1617. Placaat »tegens seker diffamatoir boecxken geintituleerd: *Weeghschael*".

16 Januarij 1621. (Hernieuwing van het placaat van 1615).

4 Mei 1624. Placaat »tegen het drucken ende stroyen van verboden boecken ende pasquillen".

18 Augustus 1624. Placaat »tegen een fameus boecxken ofte *nieuwe Tydinge met het Jacht de Hase uyt Oost-Indien gekomen*".

2 September 1638. Placaat »verklarende voor nul en van gheener waerde 't boeck van PHIL. LUDOVICUS, predikant tot *Maestricht*, ghenaemt *Kort vertooch* etc." De geheele titel van dit geschrift is: *Kort vertooch van de uytkomsten ende laetste discoursen ende woorden gepasseert ende gevallen tusschen de predicanten van de gereformeerde Kercke tot Maestricht, ende de conspirateurs van 't grouwelyck verraet tegens deselve stadt, door de handt des scherprechters geexecuteert in desen lopende jare.*

3 October 1639. Placaat »tegens alderhande argerlicke ende seditieuse boecxkens liedekens, etc. waerna alle druckers hen te reguleren zullen hebben".

23 December 1639. »Waerschouwinghe dat gheene bybels ofte testamenten van de

Digitized by Google

nieuwe translatie authentyck en zyn, als die gheene die by de weduwe van HILLEBRANDT JACOBSZ. VAN WOUW ghedruckt zyn".

Ss.

Verboden boeken in Nederland. Gaarne schrijf ik voor den vrager het volgende af:

»En is LUBERTI boeck, geintituleert, SIBRANDI LUBERTI *responsio ad pietatem* HUGONIS GROTII, bij de Staten van *Hollant* verboden, bij acte van 17 Octobris 1614". Zie JOAN VAN DE SANDE, *Waeck. Leeuw*, Leeuwarden 1651, 12°. bl. 177.

»De *Weechschale*, uitgegeven in 1618, is bij Placcaat der Staten-Generael verboden, en een vereeringh van duyzend gulden aen die de autheur, en 600 gulden die de drucker kon ontdecken". Ibid, bl. 202.

Het boek door HUGO DE GROOT uitgegeven, *Verantwoordingh van de wettelycke Regeringh van Hollant en West-Vrieslant* is bij placaat van de Staten-Generaal verboden. Ibid., bl. 257.

De *Aanwyzing der heilzame maximes van de Republiek van Holland*, een werk tijdens JAN DE WITT en blijkbaar onder zijn invloed geschreven, verkreeg den 10den Dec. 1668 een door den Raadpensionaris geteekend octrooi voor 15 jaren, toen eenige regenten, in 't laatst der week en bij het scheiden der vergadering, afwezig waren. Maar den 28sten Mei 1669, toen de vergadering voltallig was, verscheen een besluit, waarbij het octrooi, als sub- en obreptief verrkregen, ingetrokken en het boek verboden werd op straffe van *f* 600, »omdat het in vele passages injurieus, lasterlyk en ten hoogste detestabel was". (Mr. GROEN VAN PRINSTERER, *Handl. der Geschied. van het Vaderland*, Amst. 1852, 2de druk, Dl. I., bl. 362).

De Staten van *Holland* gaven een streng verbod uit tegen de geschriften, in 1675 verspreid ter gelegenheid van de aanbieding van het Hertogdom *Gelderland* en het Graafschap *Zutphen* aan WILLEM III; en in 1761 een tegen het uitgeven van godsdienstige geschriften of boeken zonder naam van den schrijver.

In 1762 werd J. J. ROUSSEAU's *Émile* in *Holland* en in andere gewesten verboden.

In 1764 werden twee Fransche werken door beulshanden verbrand, het verkoopen of herdrukken daarvan voor de eerste reis, op eene boete van *f* 1000, en voor de tweede maal op straffe van verbanning verboden.

Het eene was getiteld: *l'Évangile de la raison, ouvrage posthume de* Mr. D. M. ...Y; het andere was de *Collection complète des oeuvres de* Mr. DE VOLTAIRE.

Om dien tijd kwamen er onderscheidene oproerige boekjes in het licht, ten nadeele der regenten in 't algemeen en van het Stadhouderlijk Huis in 't bijzonder. In *Amsterdam*, waar dit vooral plaats vond, liet de regering eenige »fameuse libellen" door beulshanden verscheuren, en loofde zij eene belooning van *f* 3000 uit aan den ontdekker van schrijver of drukker; terwijl de Staten van *Holland* hiertegen mede voorzagen door een streng placaat. Het is mij echter ontgaan, uit welk werk ik deze bijzonderheid heb opgeteekend.

Op den catalogus van H. MEURS in *'s Hage* van 1 Nov. 1853, kwamen twee N°.'s van verbodene boeken voor, als: N°. 1783 *Aan het volk van Nederland in* 1781, dat echter slechts een nadruk was, en: N°. 941 *Raadgevingen aan het Congres te Weenen*, Amst.

Men zie verder over het verbieden van schriften in ons vaderland: J. WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* Dl. X., bl. 62; Bijvoegsels, St. X., bl. 24; Dl. XIV., bl. 366; Dl. XV., bl. 195, 450; Bijvoegsels, St. XV., bl. 66.

L. D. R.

Verboden boeken in Nederland. Eene opgave en lijst der vroegere verbodene boeken, zie men in PHILIPPI II, *Regis Catholici, edictum de librorum prohibitorum catalogo obseruando.* Antwerpiae, ex officina CHRISTOPHORI PLANTINI, MDLXX. Cum privilegio.

Daarbij dient te worden nagezien het *Mandement der Keyserlycke Maiesteit*, enz. (*betr. de censuur der boecken*) *uytgegeven in 't jaer* (15)46; benevens: *de Catalogen oft Inventarissen van quaden verboden Boucken, ende van andere goede, die men den jongen scholieren leeren magh, naar advys der Universiteyt van Loven.* Maert 1550.

Deze beide stukken zijn opgenomen in mijne *Geschiedenis van Opvoeding en Onderwijs* enz., te 's Gravenhage bij VAN 'T HAAFF, 2de Stuk; ook onder den titel: *Bijdragen of Gesch. en Letterk. Mengelwerk betr. de Geschiedenis van Opv. en Onderwijs*, 's Grav. 1843.

Voorts achten wij dat men omtrent andere en latere boeken of vlugschriften, waarmede de politie in *Nederland* zich bemoeid heeft, zal moeten raadplegen: VAN MIERIS, *Groot-Charterboek*, gelijk ook CORN. CAU, *Groot-Placaetboek.* Zoo ik mij wel herinner, zal althans het eerste niet te vergeefs geraadpleegd worden.

D. BUDDINGH'.

Verboden boeken in Nederland. In het *Onmiddellijk Vervolg* op WAGENAAR, Dl. XXIV, bl. 225 en volg., wordt verhaald, dat het Hof van *Holland* in 1770 niet alleen eene wet op de drukpers ontwierp, maar zelfs »censores librorum" wilde ingesteld hebben; welk ontwerp echter, even als zooveel vroegere, volkomen schipbreuk leed. Eene latere poging van dat Hof in 1782 had geen beter gevolg, evenmin als die van den Stadhouder bij de regering van *Utrecht*, toen er tegen een paar schotschriften vonnissen werden geslagen, maar de Utrechtsche regering de uitgevers van den *Post van den Neder-Rhijn* kloekmoedig in hun regt handhaafden. Zie hierover uitvoerig het

Digitized by Google

Vervolg op WAGENAAR, Dl. V, bl. 282—294. In hetzelfde werk, Dl. VI, bl. 376, zal men ook voorbeelden van verboden geschriften vinden.

Over het regt van uitgeven in *Holland* in vroegeren tijd vergelijke men het werk van Mr. D. GRASWINCKEL, *Over de opperste macht der Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt*, 's Gravenh. 1674, in 4°., bl. 792 en volgg. SAXO SYLVIUS.

Verboden boeken in Nederland. Eene naauwkeurige opgave over dit onderwerp, leest men in het keurige werkje van A. D. SCHINKEL, *Geschied- en letterkundige bijdragen*, bl. 93—113. Gelijk mede in een boekje, te Haarlem in 1790 uitgegeven. Zie C. DE KONING, *Tafereelen der stad Haarlem*, Dl. III, bl. 270, 273. J. SCHREUDER.

[Over de vervolgingen van en proceduren tegen Mr. ADR. KOERBAGH, schrijver van: *Een Bloemhof van allerley lieflijkheid sonder verdriet*, Amst. 1668, verwijst Dr. J. P. AREND naar DODT VAN FLENSBURGH, *Archief*, Dl. II, bl. 359. Iets over KOERBAGH en zijn boek vindt men bij A. DE JAGER, *Archief voor Nederl. Taalk.*, Dl. II, bl. 210—216.]

Priestleysche Materie (III.; bl. 256, Vr. 251). E. G. vraagt naar de bestanddeelen dezer *materie*, door die onbepaalde benaming waarschijnlijk in de meening gebragt zijnde, dat dit een product der scheikunde ware. In het door hem vermelde werk over *Infusoriën* zal ongetwijfeld op de *Priestleysche groenstof* gedoeld zijn, waarvan het *Woordenboek der Zamenl.*, bl. 2121, deze beschrijving geeft: »Zoetwater-algen of waterdraden, door OKER *faselen* genoemd, welke op stilstaande wateren worden gevonden, en zich des zomers derwijze vermeerderen, dat zij geheele vijvers bedekken, en, tot bederf overgegaan, het water stinkend maken. Zij zijn eerst groen van kleur, maar worden later droog en bruin. Zij groeijen zeer snel, en planten zich voort op eene zonderlinge wijze. Volgens OKER bestaan zij namelijk uit buidels, welke in de lengte naast elkander liggen. Deze buidels bevatten korrels, en menigmaal bekomen zij aan de zijden gaten, waaruit de korrels te voorschijn komen, gelijk de eijeren bij de dieren. De jonge waterdraden komen uit de korrels voort. De openingen van twee bij elkander gelegen buidels groeijen meermalen in een, waardoor de korrels verwisseld worden (men noemt zulks de *copulatie*). Sommigen beweren, dat deze korrels infusie-diertjes worden, eenigen tijd rondzwemmen, zich dan vastzetten, en zich alzoo weder vereenigen tot éénen buidel. De draden worden groot door spruiten, terwijl er uit de buidels gedurig weder andere te voorschijn komen. Men kan zulks alleen door het vergrootglas naauwkeurig waarnemen. Binnen weinige uren groeijen vele waterdraden tot 2 duimen aan. Men vindt deze conferven ook op vochtige gesteenten, aan meren, op den bodem van vaten, waarin organische stoffen geweest zijn, enz. PRIESTLEY heeft het eerst ontdekt, dat deze groene massa eene organische stof was, en derhalve heeft men haar bestempeld met den naam van Priestleysche groenstof. Vele van deze conferven bedekken uitdroogende moerassen, en veranderen daardoor in eene viltachtige stof, waarvan men bijv. papier kan vervaardigen (men zie het boekje van G. A. SENGER, *Die älteste Papierfabrication in der Natur entdeckt*, 1799, in 8°., hetwelk ook op zoodanig conferve-papier is gedrukt)". C. W. BRUINVIS.

Gooiland (III.; bl. 256, Vr. 252). Of *gooi*, óf *land* is in het woord *Gooiland* overtollig, hoewel het beter is, *land* als zoodanig aan te merken. Het spraakgebruik wil ook *het Gooi*. In *de Gids* voor 1844, Dl. I., bl. 286, schrijft Mr. W. J. C. VAN HASSELT: »De benaming *het Gooi* komt mij de juiste voor. *Gooi* is zeer zeker het Vriesche *go*, *goûw*, *pagus*, *land*, en *gooiland* alzoo een *pleonasmus*. Het is alsof men zeide *Westergoland*. Waarschijnlijk had het vroeger nog een' tweeden naam, b. v. *Naerdingergo*, maar werd in de wandeling bij verkorting alleen *go*, *het go*, *gooi* genoemd. Even als de Gelderschen, vooral vroeger, van het graafschap *Zutphen* sprekende alleen het woord *graafschap* gebruiken, en b.v. van iemand, die te *Aalten* woont, zullen zeggen: *hij woont in de graafschap*, soms wel: *hij woont in den achterhoek van de graafschap*".

BILDERDIJK, in zijne *Verkl. Geslachtl.* op *gooi*, noemt *gooi* een bloot dialekt-verschil van *hei* of *heide*, en niet dan in de benaming *Gooiland* gebruikelijk. Ik herinner mij ergens gelezen te hebben, dat *Gooiland* een verbastering zijn zoude van *Goedelaland*, zoo genoemd naar de abdisse van *Elten*, GOEDELINDE of GOEDELA, die deze streek in 1280 aan FLORIS V afstond. Zie VAN MIERIS, *Charterboek der Graven van Holland*, Dl. I, bl. 404. Te vergeefs heb ik echter weder op het spoor dezer gezochte afleiding zoeken te komen.

In vele plaatsnamen van ons land komen *gouw*, *goe*, *goo*, *gaw*, *goy*, d. i. *land* of *landschap*, voor; ook in *goo-grave*, een regter over eenig grondgebied. Men zie verder J. L. TERWEN, *Etymologisch Handwoordenboek der Nederd. Taal*, bl. 236, en D. BUDDINGH', over *Gau*, *Gowe*, *Gooyen of Landschappen*, in zijne *Verhandeling over het Westland*, bl. 8 en 46. J. J. WOLFS.

Gooiland. Sommigen willen het woord *Gooi* afleiden van GOEDELA, abdis van *Elten*, die *Gooiland* onder de benaming van *Nerdingerland* of *Nardingerland* aan FLORIS V, Graaf van *Holland*, heeft opgedragen; terwijl anderen, die de *Cauchen* of *Auchen* in het tegenwoordige *Gooiland* plaatsen, willen dat het voormaals *Cauchland* of *Auchland* zou hebben

Digitized by Google

geheeten. Zie het *Aardrijksk. Woordenb. der Nederlanden*, Dl. IV, bl. 650.

A. J. VAN DER AA.

Gooiland. De vraag: wat is hier *Gooi?* is het niet overtollig? berust waarschijnlijk op de meening, dat *gooi* afgeleid moet worden van 't middeneeuwsche *gou* of *gouw*, d.i. landschap. De geschiedenis echter leert ons anders. »In 968", berigt ons Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH, in zijn *Handboek der Middel-Nederlandsche Geographie*, 1852, bl. 195, »in 968 schonk Keizer OTTO I aan de abdij van *Elten*, al wat Graaf WICHMAN als beneficium bezat in het graafschap *Nerdinclant*. In 1185 verdroegen zich de proost van *St. Jan* te *Utrecht*, en de abdis over het patronaatregt der kerk van *Nardingelant*. Later werd het door FLORIS V van de abdij verkregen en ontving van de abdis GUDULA of GODELE den lateren naam *Godele* en bij zamentrekking *Gooiland*". Vgl. ook ACKER STRATINGH, *Aloude Staat* enz., Dl. II, St. 2, bl. 74, en het aangeteekende bij LUDOLF SMIDS, *Schatkamer*, op het woord *Gooiland*.

CONSTANTER.

Gooiland. *Gooi* is een landstreek in *Holland*. Het woord is onzijdig, omdat er *land* onder verstaan wordt. Want eigenlijk zegt men 't *Gooiland*, even als 't *Amstelland*, 't *Rijnland*, enz. Dit *gooi* is een bloot dialektverschil van *hei* of *heide*, en niet dan in deze benaming gebruikelijk. Zie BILDERDIJK's *Geslachtlijst*, i. v.

P. N.

Gooiland, zoo als het zijn moet, werd door Keizer OTTO II geschonken aan zekere abdisse GOEDELA, waarvan het den naam bekwam van *Goedelaland* of 't land van *Goedela*, door klankverbastering of gemakshalve *Goeiland*, en eindelijk *Gooiland*.

P. E. VAN DER ZEE.

Gooiland. *Gooi* zoude overtollig zijn, wanneer het hier de beteekenis van *gouw*, *pagus* had, maar dat valt moeijelijk aan te nemen; evenwel is het denkbaar dat *Gooiland* als het land bij uitnemendheid dien naam voerde. Waarschijnlijk moet *Gooi* afgeleid worden van GOEDA of GOEDELINDES, abdis van *Elten*, die op St. Servatiusdag 1280 *Nardinclant*, de oude bezitting der abdij, aan Graaf FLORIS V verkocht. Het zal dus hebben beteekend: het *land van* GOEDA.

R. W. T.

J. Nieuwenhuyzen (III.: bl. 256, Vr. 254). In antwoord op deze vraag berigt ik, dat mijn grootvader J. NIEUWENHUYZEN zijne intrede gedaan heeft te *Middelharnis* den 23sten Julij 1758, zijn afscheidsrede aldaar uitgesproken den 14den Augustus 1763; zijn intrede gedaan te *Aardenburg* den 11den September 1763, zijn afscheid aldaar genomen den 21sten April 1771; zijn dienstwerk te *Monnickendam* aanvaard den 12den Mei 1771.

JAN NIEUWENHUYZEN.

Meijer, *Meijerij* (III.: bl. 256, Vr. 255). Volgens VAN HEURN, *Gesch. der Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch*, Dl. I, bl. 12, is *Meijerij* afkomstig van *Meijer*, welk woord *Schout* beteekent.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Meijer, *Meijerij*. Voldoende verklaring geeft KILIAEN op het woord; hij vertaalt het: »Colonus, villicus, agricola (inquit BECANUS) qui agrum colit, frugum tamen partem domino dat". Van daar nog, dat in *Groningerland* de landverbruiker *beklemde meijer* heet. Een ander *meijer*, kennelijk van *major* verbasterd, omschrijft hij: »Praetor major, praetor urbanus, consul major, summus magistratus. Gal. *maire*, *majeur*. Angl. *mayor*". Van daar: *meijerije*, i. e. »colonia, praetura, territorium". Of nu het eerste *meijer* van *maaijen* afkomstig is, zoo als de *Teuthonista* schijnt te willen, laat ik in 't midden. Den Joodschen geslachtsnaam zou ik liever van 't Hoogduitsche *Meier* afleiden.

CONSTANTER.

[Dus ook de HH. THEODORIK; A. J. VAN DER AA, die *meijer* in den zin van *pachter* o. a. terug vindt in het Noord-Brabandsche *Meijerhof* voor boerenhoeve; — G. P. ROOS, die het Zeeuwsch-Vlaamsche *Meijer* herinnert, waardoor voor een zestigtal jaren de Fransche *Maires* plagten aangeduid te worden.

Wij laten hier de vertaling volgen van een ons uit het Hoogduitsch toegezonden antwoord op deze vraag.]

Meijer, *Meijerij*, Daar ik geloof deze beide vragen te kunnen beantwoorden, zoo neem ik de vrijheid het hier te beproeven.

1. Ook in de Hoogd. taal heeft men het woord *Meyerei* (*Meierey*) van *Meyer* of *Meier*, d. i. opperste of bestierder, in het bijzonder van eene landhoeve. Dit woord is afkomstig van *Major*, gelijk dan ook *Major-domus* bij de oudere Duitsche geschiedschrijvers door *Hausmeier* vertaald wordt. Bekend is het, dat de meeste namen van waardigheden eenen Latijnschen of althans Romanschen oorsprong hebben, zoo als: keizer, minister, seneschal, enz.

Dat nu *Major* van dezelfde afkomst is als *mehr*, *magis* (misschien ook als het Holl. *maar*; vgl. *magis* en *magister*, in het Fransch *mais*, *maistre*, *maître*; — ook *aber* beteekent eene toevoeging, gelijk het Grieksche δὲ) *meer*, μέγας μείζων; Sanskrit. *maha* = *groot*; Angelsaks. *ma* = *meer* (in het Italiaansch is *ma* = ons *maar*), zoodat *meijer* evenzeer uit het Germaansch afstamt, doet hier niets ter zake, daar toch in ieder geval dit woord allereerst eene verduitsching van *major* is.

2. De Joodsche naam *Meïer* luidt eigenlijk *Meër*. Dit is een Hebreeuwsch woord (מֵאִיר van אוֹר *licht geven*; vgl. אור = *licht*, יורא Chald. en Perzisch) hetwelk *de lichtgevende* beteekent. Als eigen naam komt het echter nergens in den Bijbel, maar slechts in latere schriften voor. Zoo heet b. v. zekere vermaarde Talmudist: Rabb. MEÏR, die door MENDELSOHN's en HERDER's vertelling:

Digitized by Google

»R. MEÏR en zijne vrouw", tot grootere bekendheid onder ons gekomen is dan zijne mede-Talmudisten. Nu waren de Joden ten allen tijde gewoon, hunne namen aan het volk waaronder zij verkeerden te ontleenen. Tijdens de Syrische heerschappij kwamen de namen *Alexander*, *Antigonus*, *Aristobulus* enz. in gebruik; zoo hadden ook de Joden in *Spanje* gemeenlijk nevens hunnen Joodschen nog eenen Spaanschen of Arabischen naam. Het Hebreeuwsche *Meïr* wijzigde zich door een wat breedere uitspraak tot *Maier*, en zóó luidt het in de Joodsch-Duitsche volkstaal nog op den huidigen dag. Daar nu echter het Duitsche *Meier* (*Meijer*) toenmaals reeds gebruikelijk was, — als naam van een der beroepen afgeleid, gelijk *Smit* (*Schmidt*) en vele dergelijke, — zoo verwisselde men al ras het Joodsch-Duitsche *Maier* met het Christelijk-Germanisch klinkende *Meijer*, gelijk dat met talrijke andere namen plaats heeft gehad. Ja, velen gingen nog verder en veranderden hun *Maier* in *Max*, *Martin* enz.; – »quae ipse miserrima vidi et quorum pars magna fui". MAXIMILIAN (alias MAYER).

VERDALBERO.

Meijer, *Meijerij*. »Meyer", zegt TUINMAN, *Vervolg op de Fakkel*, bl. 183, »was in de oude taal: meester, heer, gebieder, bewindsman, opziender. — Zo heeft men noch *de Meyery van den Bosch*, enz. — — *Mayer* is van 't Latijnsche *major*, meer, grooter, ouder". — Ook GRAFF (*Altd. Sprachsch.*, T. II, p. 843) en WACKERNAGEL (*Wörterb. z. altd. Leseb.* S. CCCLXXVII) leiden het van 't latijnsche *major* af. Volgends den eerste (t. a. p.) komt het in 't oud-hoogduitsch voor in den vorm *maior*, *meior*, *meiur* en *meier* met de verschillende beteekenissen van *conductor*, *villicus*, *exactor* en *procurator*; de laatste verklaart het (l. c.) door: »Oberster der Hörigen auf einem Landgute; freier Pachter eines solchen". De beteekenis van »*vrije Landbouwer*" wordt er ook door den heer mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH aan gehecht (DE JAGER, *Taalk. Mag.*, Dl. IV, bl. 326). Zie voords: TERWEN, *Etymolog. Handwoordenb.*, bl. 521 en vgl. HOEUFFT, *Verzamel. van Fransche Werkw.* op 't woord *Maire*. In *Overijssel* wordt de huurder eener boerenplaats *meijer* of *maaijer* genoemd (DE JAGER, a. w. Dl. II, bl. 408); in *Drenthe*: *meijer*, *meijerman*, *meijerlieden* (DE JAGER, *Archief*, Dl. I, bl. 335). Volgends HOEUFFT, *Bred. Taaleigen*, bl. 387, »zegt men aan de grenzen van *Zuid-Nederland* veel *meijer*, bij verkorting voor *meijer-hof*, om eene boerenhoeve of hofstede uit te drukken.

Vindt C. & A. in 't hier aangevoerde over *meijer* een hem voldoend antwoord op dat gedeelte zijner vraag, de beteekenis van *meijerij* zal hem dan ook niet langer duister zijn.

Maar C. & A. wil ook weten: »Hoe het komt, dat de Joden den naam van MEIJER als voornaam gebruiken?" — Ook hierop zullen we een andwoord trachten te geven.

't Is bekend, dat het hebreeuwsch door de Joden met twee verschillende tongvallen wordt uitgesproken: zoo lezen b. v. de zoogenaamde *Asjk'naziem* het hebr. woord מאיר: *meïer*; terwijl het bij de *S'fardiem*, grammatiesch juist, *meeïer* luidt. 't Is hier de plaats niet om van dit dialektiesch verschil reden en verklaring te geven; die er iets over weten wil, raadplege o. a. RAPOPORT in zijne *Aanteekeningen* op de door hem beschrevene levens van R. ELIëEZER CAGLIARI en R. NATHAN (*Bikkoeree ha-Ittiem* X. Wien 1829) en DELITZSCH, *Z. Gesch. d. jüd. Poesie*, S. 153—157. — Nu is de joodsche voornaam MEIëR, MEIJER, MEYER of, zoo als men wel in 't joodsche patois zegt, MAJER niets anders dan de eenigzins gewijzigde uitspraak van 't hebr. woord מאיר naar den *asjk'nazischen* tongval. Als naam komt dat woord, hetwelk *verlichtende* beteekent, reeds voor bij JOSEPHUS (*Joodsche oorlogen*, B. 6, Hoofdst. 19), zoo als ZUNZ in zijne uitmuntende verhandeling over de namen der Joden (*), maar met verkeerde plaatsaanhaling heeft opgemerkt. Ook werd die metaforiesch toegeëigend aan den onder dezen naam beroemden, in de tweede eeuw der gewone jaartelling geleefd hebbenden R. MEEÏER (רבי מאיר), wiens ware naam, volgends GRÄTZ, *Gesch. d. Juden*, IV, S. 203 u. 528 (Berlin 1853) eigentlijk MIASA of MOÏSE zoû geweest zijn (†). Opmerklijk is 't allezins, dat deze naam zelden voorkomt bij de *S'fardiem* (spaansche, portugeesche, noord-afrikaansche en oostersche Joden en hunne

(*) *Namen der Juden. Eine geschichtl. Untersuchung*, S. 47. Deze voortreflijke monografie, welke in 1836 (luidends den titel: 1837) bij L. FORT, te Leipzig, in kl. 8°. 't licht zag, bevat 125 bladzijden. Het *Israelitisches Predigt- und Schul-Magazin* van November en December 1836 gaf daarvan een *zeer* beknopt verslag, hetwelk vertaald, in zijn geheel is overgenomen in de *Jaarboeken v. d. Israëlieten in Nederl.*, 1837, bl. 217—221, gelijk daar bl. 217 duidelijk te lezen is. Maar mr. H. J. KOENEN, op bl. 407—411 van zijne *Gesch. d. Joden in Nederl.*, handelende over de geslachtboeken en de eigennamen bij de Joden, zag, zeker bij vergissing, het verslag in 't duitsche tijdschrift voor de verhandeling zelve aan, spreekt van eene „uittrekselsgewijze" overneming daarvan in de *Jaarb. v d. Israëlieten*, en geeft den lezer omtrent deze door hem *niet* gelezene verhandeling in bedenking, „dat hij (ZUNZ) schreef tegen (?) het" (toen reeds ingetrokken) „gebod der Pruissische Regering, dat de Joden niet dan Israëlitische namen zouden voeren; en dat hij dus" (!) „de gewoonte om ook Onjoodsche namen te dragen, *zeer eenzijdig*" (wij onderschrappen) „in het licht stelt". Waarschijnlijk zoû den heer KOENEN bij eene kennisneming van het hier bedoelde werkje, zelven zoodanige bedenking en onlogische gevolgtrekking niet ontsnapt zijn.

(†) Vgl. echter *Talmoed babli*: *Eroebien*, f°. 13 b. en *Sjabbat*, f°. 147 b.

Digitized by Google

afstammelingen, zoo als b. v. ten onzent, de zoogenoemde portugeesche Israëlieten); terwijl hij vaak wordt gevoerd door de in germaansche, slavonische en andere landen wonende of van daar afkomstige Israëlieten (Asjk'naziem). Dat nu bij de zoogenaamde duitsche Joden (bij ons: »nederlandsche Israëlieten) de, kerklijk, immer luidende naam MEÏER voor 't gehoor of 't oog MEIJER, MEYER enz. is geworden, laat zich, mijns bedunkens, licht verklaren, vooreerst uit eene zucht tot navolging, en ten andere uit de schier overeenkomstige uitspraak, welke dit woord met het duitsche *meiër* heeft. Iets anders heeft het er niet mede gemeen.

MEIJER CHALOEDA.

[Van dezen doorkundigen Medewerker ontvingen wij nog zeer onlangs het navolgende.]

Meijer, *Meijerij*. Nadat mijn bericht in andwoord op deze vraag verzonden was, vond ik bij POTT, *Personennamen* (Leipzig 1853) S. 47 u. 48, 't geen volgt; »Nebst MÜLLER, BECKER, SCHMIDT sind wohl die MEIER — oder in anderer Schreibung MAIER, MAYER, MAYR, MAJER, MEJER, selbst noch MAJOR — am verbreitesten. Das statistisch häufigste aller Geschäfte in Europa ist unstreitig das der Bauern. Wenn nun aber gleichwohl BAUER als Eigenname vergleichsweise nicht sehr häufig vorkommt, so liegt der Grund darin, dass von Seinem Gegenpart, dem Städter, der Bauer ziemlich von oben herab angesehen und behandelt wird, und sein Stand nicht so hoch steht als der des Bürgers, welcher selber weit eher im Gegensatze zu den städtischen und ausserstädtischen Nichtbürgern sich als *Bürger* fühlt und als solchen im Namen geltend macht. *Bauer* dagegen ist gewiss weit öfter ein gegebener, als, schon weil er an zu charakterloser Allgemeinheit leidet, nach eigener Wahl *genommener* Name. Nur als Bauer per excellentiam, als Vollbauer gedacht, hat der Name etwas Ehrenvolles. Sonst setzten etwa ursprünglich Handwerker oder Tagelöhner sich einen *bestimmten* Bauern zum Gegensatze, wodurch des Letztern Familie dann jenes Appellativ als Namen fortzuführen und beizubehalten, sich veranlasst sah. Anders verhält es sich mit MEIER. Dieser, vom mlat. *majores villarum* (s. in AUFRECHT KUHN's *Zeitschrift*, I, 329) ausgegangene Ausdruck, an sich ein lat. Comparativ, wie die Amtsbenennungen: Superior, Prior (frz. prieur), und im superlativ Oberst, Fürst (engl. first, d. i. erste), zeigt ausserdem unter den Bauern in so fern einen Vorrang an, als darunter, wie auch bei ACKERMANN der Fall, vermuthlich zumeist ein Vollmeier verstanden wird im Gegensatze zu Halbmeiern, Kothsassen, Kötern. EHRENTRAUT, *Fris. Arch.*, I, 448 u. s. f. (jedoch auch der Egn. KOTTMEIER).

»Um diesen so allgemeinen, aber ehrenvoll gemeinten Namen (*) zu specialisiren, liess man ihn, wie auch die andren erwähnten, in vielen Zusammensetzungen auftreten".

Aan 't slot der *Inleiding* tot zijne *Aanteekeningen op het IVde deel van Maerlant's Spiegel Historiael*, deelt de heer J. H. HALBERTSMA de naauwkeurige afschriften van twee charters mede uit het provinciaal archief van *Oost-Vlaanderen*, reeds vroeger, maar met eenen onnaauwkeurigen text en eene onjuiste verklaring, uitgegeven door den ridder DIERICX in *het Gends Charterboekje*, Gend 1821. Het eene charter, gedagteekend van het jaar 1230, bepaalt en omschrijft de rechten van »den meyere in 't dorp te sente Pieters te Ghent", naar aanleiding van een' twist, ontstaan tusschen »JUSTAZE *den meyere in 't dorp* enz. *ende tusschen der kerken van sente Pieters*. Aan de aanteekeningen, welke de heer HALBERTSMA ter verklaring er op laat volgen, ontleenen we het een en ander, 't welk hier niet misplaatst zal zijn. Op *meyere* wordt door hem aangeteekend: » B. L. (Barbara Latinitas) *major*, Ang. (Anglice) *mayor* burgemeester. KIL. »*meyer van het dorp*, praetor minor, praetor rusticus, praetor pagi, praetor suburbanus", welke laatste beteekenis, daar hij *meyere int dorp te sente Pieters te Ghent* was, hier best schijnt te voegen. Wij hechten aan *dorp* het denkbeeld eener op zich zelven staande, van alle anderen afgezonderde, plattelandsgemeente; hier is het de parochie eener kerk, palende aan eene stad. *Meyerie* is de gansche omtrek, waarover het gebied van den *meyer* zich uitstrekte, en ook het ambt des *meyers*. Van daar nog *de meyery van 's Hertogenbosch*. Deze *meyer* van *St. Pieter* schijnt erfelijk te zijn geweest; cf. WARNKÖNIG II, 362, 363, noot. De meijer was altijd zelf een landbouwer", zegt DIERICX (x), »wiens woninge in het Vlaamsch *hof* of *hofstede* in het B. L. *curtis*, en in het Fransch *cour* heette. De abten gebruikten de meijers vooral om hunne landgoederen te verbeteren, waartoe zij hen door bepaalde belooningen voor elke verrigting der landbouw aanspoorden". DIERICX, XXXI (bl. 126, 127)". — Iets verder (bl. 128) schrijft hij: »Er schijnt hier" (*dat de meyerei sal hebben in den oust van der couteren*) »sprake te zijn van de dorpsgronden, die onder het bestuur en toezigt van den *meyer* geoogst werden. De *meyer* was, als opperste van het dorp, bestuurder van den oogst der dorpsgronden en leende later zijnen naam *meyer* aan den boer, dien de grondeigenaar aanstelde om zijne hoeve te bebouwen, het

(*) Bei Juden oder Neophyten jedoch fällt damit in der gewöhnlichen Aussprache der an sich ganz verschiedene Name *hebräischen* Ursprunges, namlich מאיר *meir* (splendens), zusammen. Zum B. MEYERBEER; MEIER HIRSCH. — Einzelne — *meier* scheinen aus Compp. mit ahd. *mári* umgedeutet.

Digitized by Google

zij dan, gelijk BECANUS zegt, op voorwaarde, dat de boer hem een deel der vruchten zoude uitkeeren, het zij geheel voor rekening van den landeigenaar, in welk geval de boer Nl. (Nederlandice) *zetmeyer* heet. Het tegenwoordig verhuren der boerenhoeven, zonder eenige lasten dan eene bepaalde somme gelds, is van veel latere dagteekening. Cf. KIL., *meyer*. Bovendien bragt het leenstelsel betrekkingen tusschen eigenaar en gebruiker te weeg, die met de voorwaarden, die er uit voortvloeiden, thans vergeten zijn.—De burgemeester (*meyer*) werd voor zijne moeite beloond niet met geld, maar met eten en drinken; met maaltijden, waarvan de geregten met dezelfde naauwkeurigheid bepaald werden, als thans de jaarwedden der burgemeesters in guldens en centen staan uitgerekend".

Eindelijk vinde hier nog vermelding, dat prof. M. DE VRIES in de *Woordenlijst* op zijne uitgave van *Der leken Spieghel* (Leid. 1848) in voce, ook het woord *meyer* afleidt van het Midd. Lat. *major* en er de beteekenis van *pachter*, *rentmeester* aan hecht, met verwijzing naar prof. JONCKBLOETS *Glossarium* op *die D. Doctrinael* en naar WEILAND in v. (*)

—— CHALOEDA.

Aanhalingen. »*Hoe kan een jonge vrouw een ouden man bedriegen?*" »*Ik geloof dat hij de moord gestoken is*" (III.; bl. 256, Vr. 257). Dat CATS de Hollander zoude zijn, van wien deze spreuk afkomstig is, schijnt mij op inwendige gronden min geloofelijk toe. Mij dunkt, zij strookt meer met de ligtzinnigheid van een FOCQUENBICH, RUSTING, OVERBEKE, TENGNAGEL of andere lieden van dien stempel. CATS is wel dikwijls ruw en los in zijne uitdrukkingen, maar nooit met het enkele doel om eene dartelheid te zeggen, gelijk hier — men leze den regel die op den aangehaalden volgt — juist wel plaats heeft.

Maar had HOLBERG met de woorden: »zoo als de Hollander zegt", wel een *individu* op het oog? Zou het er ook mede gelegen zijn als met de spreekwijs: »*Vive la force!* zegt de Franschman", en dergelijke meer.

»Hij is de moord gestoken", of: »de moord heeft hem gestoken", heb ik zeer dikwijls gehoord voor: »hij is dood". Zie ook WEILAND in zijn *Groot Taalk. Woordenboek* op *Moord*. Het oorspronkelijk van HOLBERG heeft dan ook ter dezer plaatse: »Saa haaber jeg nok at han dode". Σ.

Aanhalingen. »*Ik geloof dat hij de moord gestoken is*". Deze en soortgelijke spreekwijzen komen niet zelden bij onze oude dichters voor. Men behoeft echter hierbij niet altijd aan een geweldigen dood te denken, daar het ook eenvoudig het komen te sterven kan beteekenen. Men zie verder over deze spreekwijze de uitgave van HOOFT's *Warenar* door den Hoogleeraar M. DE VRIES, wiens verklaring ik hier kortelijk mededeel.

—— J. G. DE S.

Bartholomeus van Wijngaerden; *François van der Draeck* (III.; bl. 256, Vr. 258). Wie deze beide personen geweest zijn, weet ik niet op te helderen; maar dat men uit het teeken van »Mr." voor hunne namen geplaatst, moet opmaken dat zij of chirurgijns of schoolmeesters geweest zijn, komt mij niet aannemelijk voor. Immers, dit teeken plaatst men meestal voor den naam van iemand, die in de regten gepromoveerd is. Chirurgijns of schoolmeesters sprak men wel met den naam »Meester" aan, zoo als dit ten platte lande nog plaats heeft; maar zoover mij bekend is, was het nimmer de gewoonte, de letters »Mr." voor hunnen naam te schrijven. Het komt mij dus meer waarschijnlijk voor, dat de bedoelde personen »doctores juris" geweest zijn. In *Zeeland*, en misschien ook elders, had men vroeger de gewoonte, die letters mede voor de namen van predikanten te plaatsen. Zoo voegt VROLIKHERT, in zijn *Vlissingsche Kerkhemel*, die letters voor al de daarin voorkomende predikanten. A. J. VAN DER AA.

——

»*Mediis tranquillus in undis*" (III.; bl. 256, Vr. 260). »Gerust te midden van de baren" was de spreuk van WILLEM *den Zwijger*. Roerend is de legende van ALCYONE. Men zegt dat de naar haar genoemde *Alcyon* (een zeevogel) zijn nest op de zee bouwt, en gedurende zijn broeitijd de zee stil en stormvrij is, zoodat de vogel gerust te midden van de baren kan zitten.

»Doe", zegt HOOFT in een sonnet aan HUYGHENS, op zijn behouden reis naar *Engeland*,

„Doe luystren weer en windt, en kondigh over zee,
Uyt uwes konings naem, soo trouwe vaste vree,
Als wort geviert wanneer d' IJsvogel is in 't jongen".

Den *Alcyon* noemde men ook ijsvogel.

G. P. ROOS.

[Door het bovenstaande is echter de vraag van S. J. niet beantwoord.]

——

Roomeester (III.; bl. 256, Vr. 263). Voor dit woord zal men moeten lezen: *Roemeester*, en dan is de afleiding er van zeer eenvoudig, daar het gelijk staat met: *Pestmeester*. De pestverordeningen, inzonderheid van de XVIde eeuw, hielden in, dat zij die met pestzieken in aanraking kwamen, zich door een kennelijk teeken moesten onderscheiden, en de betrekkingen van pestzieken of daaraan gestorvenen mogten zich niet op straat vertoonen, zonder voorzien te zijn van een wit stokje, destijds gemeenlijk *roede* genaamd, hetwelk zij in de hand moesten dragen. De beëedigde *pestmeester* moest aan eene *roode roede* kenbaar

---

(*) Over het in mijn vorig bericht genoemde boekje vgl. men POTT, a. w., S. 45, Noot (**).

zijn; hij viel derhalve meer dan anderen in het oog, en het is niet onwaarschijnlijk, dat men hem deswege den *roêmeester* zal genoemd hebben. Niet alleen werd de persoon van den pestmeester, maar ook zijne woning door de *roede* aangeduid. In de pest van 1568 te *Middelburg* mogten geene pestzieken adergelaten worden, dan door Mr. DONAERT MAURITIUS, gezworen stads pestmeester, wonende bij de Gorstrate-poorte »daer de *roode roede* voor dore staen zal".

Toen kort daarop ook aan de chirurgijns aldaar werd toegestaan pestzieken te behandelen, werd hun (14 Septemb. 1574) bevolen eene *roode roede* te dragen, even als de gezworen pestmeester. Het schijnt dat op sommige plaatsen dit onderscheidingsteeken tot op het laatste toe in zwang is gebleven, daar nog den 17den Augustus 1665 te *Goesa* an den pestmeester gelast werd, »over strate met een *wit stokske* in de hand te gaan". F.

Joannes Jacobus Aerts; *F. d'Aguillon*; *Gabriël en Balthazar Ajala*; *Philippus Alegambe*; *Algerus*; *Joseph Athias* (III.; bl. 258, Vr. CXXXII).

1. J. J. AERTS was rector te *Gemert*. Zie HERMANS, *Introduct. in notit. rec. litt. prov. Brab. Sept.*, p. 28.

5. PHILIPPUS ALEGAMBE. Over hem zie men JÖCHER, *Lexicon*, T. I., p. 246.

6. ALGER of ALGERUS. Over hem zie men JÖCHER, *Lexicon*, T. I., p. 270, en de *Biographie Universelle* in voce.

7. JOSEPH ATHIAS. Spaansche Jood en als vlugteling te *Amsterdam* gekomen. Zie over hem Mr. H. J. KOENEN, *Gesch. der Joden in Nederl.*, bl. 326. Hij was zeer beroemd als Joodsch taalgeleerde.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Joannes Jacobus Aerts; *F. d'Aguillon*; *Gabriël en Balthazar Ajala*; *Philippus Alegambe*; *Algerus*; *Joseph Athias*.

2. D'AGUILLON. Zijne verhandeling verscheen te *Antwerpen* in 1614 en was getiteld *Traité d'Optique*.

5. PHILIPPUS ALEGAMBE was geheimschrijver van den generaal der Jezuïten te *Rome*.

6. ALGER was eerst kanunnik en deken van de collegiale kerk van St. Bartholomeus en daarna kanunnik der hoofdkerk, voor welke waardigheden hij bedankte om zijne dagen te *Clugny* als monnik te eindigen. Hij stond in betrekking met de beroemdste vernuften van zijnen tijd. Zijne verhandeling tegen BERENGARIUS was getiteld: *De veritate corporis et sanguinis Domini in Eucharistia*, waarvan ERASMUS de uitgave te *Antwerpen* bezorgde (herdrukt te *Leuven* 1561). Hij schreef ook: *De misericordia et judicio*, te vinden in den *Thes. Anecdot.* van D. MARTENE, II., 1020.

7. JOZEF ATHIAS was rabbijn. Zijn Bijbel van 1661 was de eerste, waarin ieder vers met de gewone getalmerken werd aangeduid, waarbij de Hebreeuwsche letters slechts om de 5 verzen, naar de verdeeling van Rabbi NATHAN, op den kant staan. Reeds in 1667 een tweede druk. Het hem vereerend besluit der Staten werd den 10 Junij van dat jaar genomen. C. W. BRUINVIS.

Joannes Jacobus Aerts; *F. d'Aguillon*; *Gabriël en Balthazar Ajala*; *Philippus Alegambe*; *Algerus*; *Joseph Athias*. Slechts van PHIL. ALEGAMBE heb ik iets meer kunnen vinden. Hij studeerde te *Brussel*, kwam in *Spanje* bij den Hertog VAN OSSUNA in betrekking, vergezelde dezen naar *Sicilië*, trad 1613 te *Palermo* in de Jezuïtenorde, studeerde te *Rome* in de Godgeleerdheid en wijsbegeerte, onderwees deze wetenschappen te *Grätz* in *Stiermarken*, en deed hierop, als begeleider van den jongen Vorst VAN EGGENBERG, eene reis door midden- en zuid-Europa. Later vergezelde hij dezen als biechtvader bij diens gezantschap te *Rome* in 1638, en was hier 4 jaren schrijver bij den generaal zijner orde. Wat er tusschen 1642 en 1652 met hem voorgevallen is, vind ik niet. Behalve de *Bibliotheca* gaf hij uit:

1. *Vita* P. JOANNIS *Cardinal. Lusiani*. Rom. 1649. 12°.

2. *Heroës et Victimae Charitatis e Soc. Jesu*. Ibid. 1657, 4°.

3. *Mortes illustres de Soc. Jesu*. Ibid. 1657, fol.

JOZEF ATHIAS stierf A°. 1700 te *Amsterdam* aan de pest.

BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS.

Joannes Jacobus Aerts; *F. d'Aguillon*; *Gabriël en Balthazar Ajala*; *Philippus Alegambe*; *Algerus*; *Joseph Athias*. FRANÇOIS D'AGUILLON was een Jezuït te *Brussel*, die het eerst zijne ordeleden met de studie der wiskundige wetenschappen bekend maakte. Hij onderwees de wijsbegeerte te *Douai* en de Godgeleerdheid te *Antwerpen*, werd later onder-provinciaal van zijne orde en rector van haar collegie te *Antwerpen*, waar hij den 20sten Maart 1616 overleed. Behalve zijne *Opticorum libri duo*, Antv. typ. JOAN. MORETI, 1614, fol., heeft hij nog nagelaten in MSS.: *Catoptricorum et Diopticorum libri*. Zie VAN HOOGSTRATEN en BROUËRIUS VAN NIDEK, *Groot Algem. Hist. Woordenb.*, en *Biographie Univers.* in voce.

PHILIPPUS ALEGAMBE had naauwelijks zijne studiën geëindigd, toen hij naar *Spanje* ging om geplaatst te worden bij den Hertog VAN OSSUNA, dien hij naar *Sicilië* vergezelde. Na te *Palermo* het ordekleed van Jezuït te hebben aangetogen, ging hij zich te *Rome* op de Godgeleerdheid toeleggen, en werd vervolgens naar *Grätz* gezonden om er de wijsbegeerte te onderwijzen. Daarna deed hij eene reis door *Europa* met den jongen Prins van EGGENBERG, wiens gouverneur hij was,

Digitized by Google

Van deze reis teruggekomen, onderwees hij te *Grätz* de zedelijke Godgeleerdheid. In 1638 vergezelde hij den jongen Graaf VAN EGGENBERG als biechtvader weder naar *Rome*, werwaarts deze als Ambassadeur gezonden was, werd daar door den generaal der Jezuiten bij zich gehouden als geheimschrijver van de Latijnsche brieven over de zaken *Duitschland* betreffende, doch kreeg daarna het opzigt over de geestelijke zaken in het professiehuis, en overleed te *Rome* aan de waterzucht den 6den September 1652.

Behalve de *Bibliotheca Scriptorum Societatis Jesu*, Antwerpiae 1643, fol., heeft hij geschreven:

Vita P. JOHANNIS *Cardin. Lusitani ex Societate Jesu.* Romae 1640, in 12°.

Mortes illustres et gesta eorum de Societ. Jesu, qui, in odium fidei, ab haereticis vel aliis occisi sunt. Romae 1657, in fol.

Heroës et victimae charitatis Societatis Jesu. Romae 1658, in 4°.

Zie de beide aangehaalde werken, in voce.

ALGER of ALGERUS was kanunnik en scholasticus van de kerk te *Luik*, doch begaf zich naderhand in de Benedictijner monnikorde, en wel in de abdij *Clugny*. Behalve zijne verhandelingen tegen BERENGARIUS schreef hij er nog eene, *van de genade en den vrijen wil*, alsmede: *de misericordia et judicio.* Zie de boven aangehaalde werken, in voce.

JOSEPH ATHIAS was een rabbi en drukker te *Amsterdam*, die een der naauwkeurigste uitgaven van het Oude Verbond in het Hebreeuwsch geleverd heeft. De meeste latere uitgevers van den Bijbel hebben die van ATHIAS gevolgd, onder anderen: CLODIUS, MAJUS, JABLONSKI, JOHANN HEINRICH MICHAELIS, OPITIUS, EVERARD VAN DER HOOGHT, PROOPS, HOUBIGANT en SIMON. Zij is ook ten grondslag gelegd bij de kritische uitgave van KENNICOTT, en voorts, even als de uitgave in onderscheidene talen van ALCALA en van BOMBERG, geraadpleegd bij den in 1793 door den geleerden DOEDERLEIN bezorgden herdruk der uitgave van REINESIUS. De tekst der uitgave van ATHIAS is nog merkwaardig wegens de zorg daaraan ten koste gelegd door JOHANNES VAN LEUSDEN, die er tevens eene voorrede voor schreef. De verzen zijn er voor het eerst met Arabische letters geteekend. Vóór deze uitgave hadden de hoofdstukken geene andere teekenen van verdeeling dan de Hebreeuwsche letters, die Rabbi NATHAN van vijf tot vijf verzen geplaatst had, en die Rabbi ATHIAS ook in zijne uitgave had opgenomen. De Staten-Generaal der Vereenigde *Nederlanden* betuigden hem in 1667 hunne tevredenheid, door hem met een gouden ketting en een gedenkpenning te beschenken. Zie *Biogr. Nation.* en *Biogr. Univers.*, in voce.

Nopens de overige personen, waaromtrent inlichtingen gevraagd worden, heb ik niets kunnen vinden. A. J. VAN DER AA.

Joannes Jacobus Aerts; *F. d'Aguillon*; *Gabriël en Balthazar Ajala*; *Philippus Alegambe*; *Algerus*; *Joseph Athias.*

2. FRANCISCUS AGUILLONIUS, geboren te *Brussel* omstreeks 1566, was eerst hoogleeraar in de philosophie aan de Hoogeschool te *Douay*, later in de theologie aan die te *Antwerpen*, waar hij 20 Maart 1616 overleed. Hij was ook wiskundige; getuige zijne *Opticorum libri duo*, Antv. 1614, in fol., en *Catoptricorum libri MSS.*

Priester onder de Jezuïten, werd hij naderhand onderprovinciaal van zijne orde en rector van haar collegie te *Antwerpen.*

3. GABRIEL AJALA schreef o. a.: *De lue pestilenti*, en *Popularia epigrammata.*

4. BALTHAZAR AJALA was generaal-auditeur in het leger van den Hertog van *Parma*, en werd kort vóór zijn dood raadsheer in den Koninklijken Hoogen Raad te *Mechelen.* Hij stierf, 1583 of 1584, in 36jarigen ouderdom te *Aalst* in *Vlaanderen.* Hij schreef: *De jure et officiis bellicis ac militari disciplina.*

Beide AJALAS waren te *Antwerpen* uit een Spaansch geslacht geboren.

5. PHILIPPUS ALEGAMBE, 22 Jan. 1592 te *Brussel* geboren, begaf zich op jeugdigen leeftijd naar *Spanje* tot den Hertog VAN OSSUNA, dien hij naar *Sicilië* volgde. Hij werd Jezuït 7 September 1613. Hij studeerde in de philosophie te *Palermo*, in de theologie te *Rome* en doceerde vervolgens de philosophie aan de Hoogeschool te *Grätz*, van waar de Prins VAN EGGENBERG hem uitkoos tot reisgenoot en biechtvader voor zijn zoon, met wien ALEGAMBE vijf jaren lang *Europa* doorkruiste. Te *Grätz* teruggekeerd, doceerde hij er de zedelijke Godgeleerdheid. In 1638 vergezelde hij den jongen Prins VAN EGGENBERG weder, toen deze als Ambassadeur van Keizer FERDINAND III naar *Rome* ging. ALEGAMBE bleef daar en was gedurende vier jaren geheimschrijver van den generaal der Jezuiten. Hij stierf te *Rome* aan de waterzucht, 6 September 1652. Hij heeft geschreven:

1°. *Biblioth. scriptorum Societatis Jesu.* Antv. 1643, in folio.

2°. *Vita* P. JOANNIS *Cardin. Lusitani, ex Societate Jesu.* Romae, 1649, in 12°.

3°. *Heroës et victimae charitatis Societatis Jesu.* Romae, 1658, in 4°.

4°. *Mortes illustres et gesta eorum de Societate Jesu, qui, in odium fidei, ab haereticis vel aliis occisi sunt.* Romae, 1657, in folio.

6. ALGERUS heeft, behalve tegen BERENGARIUS, nog geschreven: *De misericordia et judicio.*

Hij was eerst kanunnik en scolasticus van de kerk te *Luik*, doch naderhand begaf hij zich in de monniksorde van *Clugny.*

7. JOZEF ATHIAS, een Amsterdamsch boek-

Digitized by Google

verkooper, die de in de vraag genoemde uitgaven des Hebr. Bijbels bezorgde, gaf bovendien uit:

1°. Eene brochure van hemzelven, ter zijner verdediging tegen MARESIUS, die zijne uitgave des Hebr. Bijbels scherp gerecenseerd had, getiteld: *Coecus de coloribus*, *h. e.* JOS. ATHIAE *justa defensio contra ineptam*, *absurdam et indoctam reprehensionem viri celeb.* D. SAM. MARESII, etc., te vinden bij CRENIUS, *Animadv. Histor. Philol.*, II.; p. 121 volg. ALTINGIUS (V.; p. 374) meent dat deze brochure aan LEUSDEN moet worden toegeschreven.

2°. Een *Spaanschen Bijbel*, bewerkt volgens dien van DE CAZERES. Amst. 1661, in 8°.

3°. Een *Duitschen Bijbel*, volgens de vertaling der Joden, met Hebr. letters gedrukt. Amst. 1679, in folio.

4°. Een *Engelschen Bijbel.* Hiervan verhaalt JAC. LE LONG (*Biblioth. Sacra*, II.; p. 336), dat na het afdrukken der noodige exemplaren, de letters aan elkander verbonden bleven om des verkiezende meer exemplaren te kunnen drukken. Het was dus eene stereotyp-uitgave. ATHIAS beroemde zich, er meer dan 1,000,000 exempl. van gedrukt te hebben; hetgeen onwaarschijnlijk is, daar het boek thans zoo zeldzaam voorkomt.

ATHIAS stierf in 1700 aan de pest.

Q—***—X.

Johanna Constantia Cleve (III.; bl. 259, Vr. CXXXIII). JOHANNA CONSTANTIA CLEVE, dochter en, naar ik meen, eenig kind van den geneesheer J. D. M. CLEVE en Vrouwe de STOPPELAAR, zuster van den predikant van dien naam te *Steenbergen*, werd den 4den December 1802 te *Dordrecht* geboren, en eindigde haar jeugdig leven binnen *Leyden* op den 14den Februarij 1822, verloofd aan den Heer H. F. VAN DOEVEREN, destijds student in de geneeskunde aldaar. Reeds in haar zevende jaar vervaardigde zij een allerbevalligst dichtstukje: *Aan een roosje*; en in den ouderdom van 11 jaren gaf zij, onder de leiding van haren geachten mentor, Mr. FRANKENBURG, een dichtbundeltje in het licht, onder den titel: *Jeugdige Dichtproeven*, hetwelk met haar portret, naar CUYLENBURGH's teekening door VINKELES gegraveerd, versierd is. In 1817 werd dit door hare *Lentebloemen* gevolgd. In den *Muzen-Almanak* voor 1822 vindt men van haar eenige dichtregelen: *Aan eene Vriendin*; en in dien voor 1825 een door haar nagelaten gedichtje, getiteld: *Het klaverblad van vieren.* Van dat stukje bestaat een afzonderlijke druk, 4 bladz. in 8°., met een kort naschrift van H. W. T. (IJDEMAN?), waarschijnlijk niet lang na den dood der dichteres bezorgd. Insgelijks is afzonderlijk uitgegeven en, naar ik meen, niet in hare dichtbundels opgenomen, een gedicht: *Op het onvoorzien en ongelukkig afsterven van Mejufvr.* M. B. H. VAN YPEREN, *op den dertienden van Hooimaand* 1813, *binnen Delft, in den bloeijenden leeftijd van bijna zeventien jaren* ('s Hage, den 11den van Oogstmaand 1813). Nog is afzonderlijk voor rekening der schoolcommissie van het 's Gravenhaagsche Departement der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen gedrukt, doch niet algemeen verkrijgbaar gesteld, eene in dichtmaat door haar uitgesprokene *Dankzegging* aan Bestuurders dier school, welke zij als leerlinge den 5den November 1814 verlaten had. Zij droeg hare gedichten met juistheid en bevalligheid voor, en gaf daarvan verscheidene proeven in de vergaderingen der Haagsche Maatschappij: »Kunstliefde spaart geen vlijt", van welke zij als kweekelinge in de jaren 1810—1814 eereprijzen ontving, en in 1815 als lid werd opgenomen. Een afdruk van hare *Jeugdige Dichtproeven* bood zij WILLEM I, destijds Souvereinen Vorst der *Nederlanden*, aan, versierd met een eigenhandig geschreven dichtstuk aan dien Vorst. Om haar fraai schrijven was zij zeer beroemd.

In de *Gedichten* van A. N. VAN PELLECOM vond ik een dichtstukje op haren vroegtijdigen dood, 't welk DE NAVORSCHER wel in zijne kolommen zal gelieven over te nemen:

Tierig boompje! rijk in dos,
  Groen en frisch van kleuren!
Wat toch reet uw wortel los?
Hoe verschoot uw bloei en blos?
  Wat verstikte uw geuren?

Ach! te vroeg vol knop en vrucht,
  In deez' koudere oorden,
Steekt ge uw kruintjen in de lucht,
En verdort op d' eersten zucht,
  Van het gure Noorden.

Ach! daar stort gij plots'ling neêr,
  Steel en stam bezwijken, —
Schoon der dreven roem weleer,
Geeft gij hier nooit bloempjes weêr,
  Die zoo glansrijk prijken.

Maar in beter hof verplant,
  En in zachter luchten,
Opgekweekt door hooger hand,
Vondt ge een beter vaderland,
  Draagt er rijper vruchten.

Men zie verder over deze dichteres: *Handelingen der Maatsch. van Nederl. Letterk.* voor 1823, bl. 36; *Muzen-Almanak* voor 1830; V. D. AA, *Aanhangsel op* WITSEN GEYSBEEK's *Woordenb. der Nederd. Dichtkunde*, in voce; *Maria en Martha*, 1846, bl. 49 enz.; *Kunst- en Letterbode* voor 1822, Dl. I, bl. 114; *Algem. Woordenb. der Zamenl.* in voce; *Holl. Penning-Magazijn voor de jeugd*, Dl. I; en het *Mengelwerk* van de *Naamlijst van geborenen en gehuwden*, enz., *te Rotterdam*, voor Mei 1853.

H. W. K.

[Het bovenstaande berigt van H. W. K. hebben wij aangevuld uit de mededeelingen van ICHNEUTES;

J. C. D., C. O., Is. v. R., B., LEGENDO ET SCRIBENDO, C. G. B,. H. M. C. v. O., W. J. F., H. T., C. W. BRUINVIS, T., A. J. VAN DER AA, L. J., Σ., J. L A. J.]

Reis door Spanje van François van Aarsen van Sommelsdijck (III.; bl. 258, Vr. CXXXIV). Terwijl ik J. M. verwijs naar de *Bibliothèque Universelle des Voyages* par BOUCHER DE LA RICHARDERIE, merk ik tevens op dat de bedoelde *Voyage* niet is die, welke in 1669 te *Parijs* in 4°. uitgegeven is, zonder naam doch aan BERTAUT toegeschreven.

L. J.

Reis door Spanje van François van Aarsen van Sommelsdijck. De aangehaalde uitgave is eigenlijk geen Keulsche, maar door ELZEVIER bezorgd onder den titel: *Voyage d'Espagne, avec une relation de l'estat du gouvernement* (*par* FRANÇOIS AARSSEN DE SOMMELSDYCK), Cologne, P. MARTEAU (ELZEVIER), 1667, in 12°. Ook bestaat er eene vroegere druk: *Voyage d'Espagne, curieux, historique et politique, fait en* 1655 (*par* FRANÇOIS AARSSEN DE SOMMELSDYCK), *publié par* DE SERCY, Paris 1665, in 4°. Met den inhoud ben ik niet bekend, doch uit het woord *curieux*, op den titel der vroegere uitgave geplaatst, zou men kunnen afleiden dat deze *Reis* belangrijke bijzonderheden omtrent het *Spanje* van die dagen bevatten moet.

J. L. A. I.

Figuurlijke verzen (III.; bl. 259, Vr. CXXXV). Het volgende lied, dat eene flesch moet verbeelden, is van eene mij onbekende hand.

Drinklied.

1. Ras
'tGlas
2. Temond!
Gezond,
3. Genoten,
Begoten
4. Met druivenbloed,
Is 't leven zoet.
5. Wijn kweekt zoete vreugd:
Drink in eer en deugd;
6. Maar laat niet verschalen:
't Land zal 't al betalen!
7. Voor vrijheid, land en koning
Klinkt onze vreugdbetooning.
8. Hef op het glas! hef aan het lied!
Alleen de dwazen drinken niet.
9. Kom laat ons klinken, laat ons drinken,
Zoo lang de heldre sterren blinken,
10. Zoolang de fijne flesch haar nat ons schenkt,
En 't volle glas ons tot genieten wenkt.
11. Kom vrienden, laat ons klinken! laat ons drinken!
Deez' lange dag moog (als al de andre) zinken:
12. Voor alle schoonen! ja! voor vaderland en vorst!
Voor vrijheid, liefde en wijn, klink' 't lied uit volle borst.

In den vorm eener piramide moet er ook een grafschrift op Prins WILLEM I bestaan (hebben?) te *Vere* (?).

D. IV.

Billet doux.

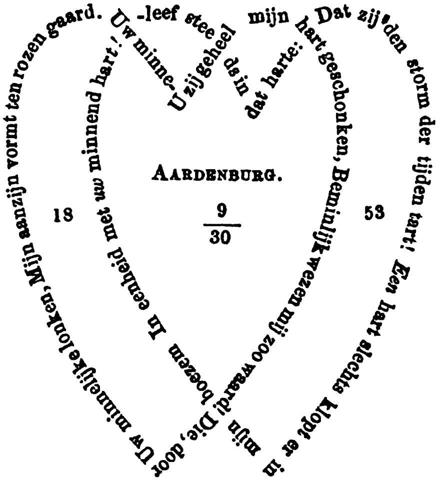

U zij geheel mijn hart geschonken,
Beminlijk wezen mij zoo waard!
Die, door uw minnelijke lonken,
Mijn aanzijn vormt ten rozengaard.
Uw minne leef steeds in dat harte:
Dat zij den storm der tijden tart'!
Een hart slechts klopt er in mijn boezem
In eenheid met *uw* minnend hart!

G. P. ROOS.

Figuurlijke verzen.

De Flesch.

De Flesch,
Het Mes,
De Wijn
En het Zwijn
Zijn voor mij
wat waard
Op aard.
'k Zeg vrij
Dat zij
Een schat
Bevat
Voor menschen,
Die wenschen
Te jouïsseeren
En te profiteeren
Van de wereldvreugden.
Die dit verwerpt bezit geen deugden;
'k Braveer ze, die dat tegenspreken.
Het is mij menig maal gebleken,
Dat hij, die kieskaauwt, en niet dronk,
Niet dankbaar was, wat men hem schonk.
En zou ik een der eerste pligten
Zoo flaauw, zoo lakoniek verrigten?
Neen, daartoe is op wereld's dreven
Den mensch geen smaak en reuk gegeven.
Die matig spijs en drank bemint,
Is 's werelds Gastheer dankbre vrind.

De vervaardiger is onbekend.

J. A. A. G.

[Treurig vernuft (?), dat, ter wille eener armzalige aardigheid, dusdanige, naar inhoud en vorm even beklagelijke regels heeft voortgebragt.]

Figuurlijke Verzen. Ik herinner mij, onderscheidene verzen van die soort gezien te hebben. Een daarvan heeft ten titel: »*Gekroonde Utrechtsche Schenkkan, uitgeschonken en gedronken op de gezondheid van de WelEdele Groot Achtbare Magistraat en de Heeren Professoren der Stadt en Universiteit van Utrecht, door de Heeren Studenten, ter viering van het Eeuwfeest der Utrechtsche Akademie, gecelebreert op den 27sten van Lentemaend* MDCCXXXVI. Dit gedicht met eenige deviezen, uitroepen, academie-wapen, enz., vormt een schenkkan met deksel, handvat en tuit, alsmede een glaasje en de straal wijn, daarin geschonken. Het geheel vereischt echter de omringing door lijnen, ter meerdere duidelijkheid. Het komt bij mij voor in eene verzameling (een lijvig quarto boek) met bijdragen omtrent de feestelijkheden te dier gelegenheid, die op den rug van den hoornen band tot gemeenschappelijken titel voert: »*Oratiën, predicatiën en gedichten over het Utrechtsche Jubelfeest* A°. 1736. Is het niet bekend, of niet gemakkelijk te bekomen, dan wil ik, indien de vrager zulks wenschen mogt, eene afteekening daarvan voor hem laten vervaardigen. W. J. F.

Figuurlijke Verzen. In de *Euphonia* van Ds. J. DECKER ZIMMERMAN heeft in der tijd een gedichtje gestaan in den vorm van een palmboom. Het is ook overgenomen in de verzameling van zijne bijdragen in dat tijdschrift, later (bij BEIJERINCK, 1825) uitgegeven onder den titel: *Kinderen der Vergetelheid*, V Deeltjes. Daar ik echter geen van beide bij de hand heb, kan ik de plaats niet nader aanwijzen. H. M. C. v. O.

Figuurlijke Verzen. In een werkje getiteld: *Overgebleven Rijmstukken van* J. H. W. en J. DE GROOT, vindt men één of meer figuurlijke dichtstukjes. Onder anderen, zoo ik mij wel herinner, is er een in de gedaante van eenen beker. Daar ik dit boekje niet bezit, weet ik er evenwel niets meer van te zeggen.

A. J. VAN DER AA.

Figuurlijke Verzen. In *Alle de Gedichten van* HIERONYMUS SWEERTS, Amst. 1697, vindt men op bl. 13, in de figuur van een zandlooper, een versje getiteld: *Accolade op een Psalmsingende Boer.*

Dr. J. P. AREND.

Figuurlijke Verzen. Een Fransch gedichtje, in de figuur van het kruis, is te vinden op de laatste bladzijde van het keurige, maar bij ons weinig bekende werkje van ALEXANDRE COSNARD, *Tumulus* geheeten, gedrukt te *Parijs* in 1843. L. D. R.

Journaal van A. Duyck (III., bl. 259, Vr. CXXXVII). »ANTHONIS DUYCK, zoon van GIJSBRECHT DUYCK, Heer van *Oudcarspel* en Schout te *Hoorn* in 1580, en van SOETE PERSYN, was Griffier van het Hof van *Holland*, toen hij in 1618 aangesteld werd tot het onderzoek der drie staatsgevangenen. Hij zocht zich hiervan te verschoonen, doch te vergeefs; vroeger echter had hij zijne drift in het kerkelijke, of zijne zucht om Prins MAURITS te behagen, geuit door zich tegen UITENBOGAART te verklaren.

Hij werd later met SYLLE en VAN LEEUWEN Fiscaal bij de gedelegeerde Regters. Hoe zijn gedrag in dezen is geweest, is moeijelijk op te maken. Bij BRANDT, *Hist. der Rechtspl.* bl. 134, is een aanmerkelijk gesprek van hem bewaard, loopende over eenige pogingen tot redding van het leven van den Advocaat.

Hij zag zich, na den afloop van dezen, zoo weinig vereerenden last, gevorderd, eerst tot Raadsheer, naderhand in 1620 tot het ambt zelf van den onthalsden. De naam van Advocaat werd toen veranderd in die van Raadpensionaris, en tevens een nieuw berigtschrift ontworpen. Hij was de eerste Raadpensionaris, die als gewoon lid ter vergadering der Staten-Generaal werd gelastigd; zulks geschiedde bij besluit van 18 April 1621.

Hij bleef in dit ambt tot aan zijn dood op 29 September 1629, en was gehuwd geweest eerst aan ELISABETH DE MICHELY, en later aan ELISABETH COPPERS VAN KALSLAGEN.

Onder de afbeelding van OLDENBARNEVELDT plaatste hij na deszelfs dood: »Respice, non despice" (»aanschouw hem, maar veracht hem niet")". — Ziedaar wat over ANTH. DUYCK ons door Mr. J. SCHELTEMA, in zijn *Staatkundig Nederland*, Dl. I., bl. 309, wordt medegedeeld; die ook, van 's mans *Gedenkschriften* sprekende, zegt dat BOR er zich van bediend heeft.

A. J. VAN DER AA.

[Na een wat beknopter levensberigt van ANTH. DUYCK, vervolgt P. N.: „WAGENAAR zegt: „Van hem bestaan *Gedenkschriften der krijgsbedrijven van Prinse* MAURITS, van welke BOR, zoover hij gaat, zich bediend heeft. Zij zijn nimmer in 't licht gegeven, en berusten thans, zoover mij berigt is, onder den Heer PIETER RENDORP, Burgemeester der stad *Amsterdam*. Op deze *Gedenkschriften* schijnt HOOFT te zien, in zijne *Brieven*, n°. 314, meldende dat de Heer DUYCK bij uitersten wil gelast had, dezelve voor altoos te verdonkeren: ook, dat de slag in *Vlaanderen* daarin, zelfs naar 't oordeel des veldheers, bescheidelijk beschreven was." Zie over hem, o. a., WAGENAAR'S *Vad. Hist.*, Dl. X en XI, en HOOGSTRATEN'S *Woordenboek*, waar de vrager DUYCK'S genealogie vermeld vinden zal van 1230 af.]

Journaal van A. Duyck. Bij E. VAN METEREN, *Historie v. d. Oorlogen*, e.nz., 's Gravenhage 1623, vindt men in de *Voor-reden aen den Leser* veel merkwaardigs over de verschillende uitgaven dezer geschiedenis, enz.

Omtrent de zamenstelling zijner *Historie* zegt hij o. a. »Wy hebben mede behulp ghehadt van de *Memoriën* van den Heer JAQUES DE GRYSE, gheweest generael van de verres; van Mr. ANTHONIS DUYCK geweest fiscael van

Digitized by Google

de Generaliteyt, ende van andere meer goede Heeren en Vrienden die wy ten hoochsten daer over te dancken hebben".

Men ziet alzoo dat VAN METEREN het werk van ANTH. DUYCK gebruikt heeft; doch het is mij onmogelijk op te geven, waar het ontbrekend MS. deel zich thans bevinden mag.

.. ELSEVIER.

Het „TeDeum" (III.; bl. 260, Vr. CXXXIX). Hoezeer ik geen kans zie om deze vraag te beantwoorden, wil ik evenwel een en ander daartoe betrekkelijk niet onthouden, ten bewijze dat ook ik er bijzonder belang in stel, en het mij alzoo grootelijks zal verblijden, wanneer A. A. C. H. door middel van DE NAVORSCHER zijn doel bereikt.

De vrager zal mij intusschen ééne aanmerking ten goede moeten houden. Zij geldt nl. MORÉRI's bewering, dat AMBROSIUS zou overleden zijn op den 4den April 397, den avond vóór Paschen. Dit nu kan wel niet juist zijn, daar, volgens de gewone berekening, ten jare 397 het Paaschfeest is ingevallen op den 1sten April.

In het *Biogr. Handwoordenboek* van G. ENGELBERTS GERRITS, Dl. I, Amst. 1848, vindt men een uitvoerig artikel over ST. AMBROSIUS, waaruit wij het volgende aanstippen: „Omtrent het jaer 340 is hij te *Arles* geboren en den 3den April 397 te *Milaan* gestorven. Bij gelegenheid van eene zegepraal op de Arianen zou AMBROSIUS den beroemden lofzang: *Te Deum Laudamus*, welke lang een aanmerkelijk deel van de dienst der Roomsche Kerk uitmaakte, vervaardigd hebben. Echter is het thans door eenige Roomsch-Katholijke oordeelkundigen uitgemaakt, dat dit danklied reeds lang vóór AMBROSIUS bestaan heeft".

Dit zelfde werk bevat ook eene biographie van ST. AUGUSTINUS, geboren te *Tagaste* in *Numidië* op den 13den November 354, en overleden te *Hippone* in 430, waarin echter van dezen lofzang niets gemeld wordt.

In het *Algem. Wetensch. Woordenboek* van J. VAN WIJK RZ., Nijmegen 1843, vindt men op het artikel AURELIUS AUGUSTINUS, dat deze in 354 te *Tagaste* in *Numidië* geboren werd, en in 403 te *Hippone*, gedurende de belegering van die stad door de Vandalen, overleden is. En op het artikel AMBROSIUS, dat deze in 933 te *Trier* geboren is; dat hij het kerkgezang verbeterde, „maar, of hij den zoogenoemden Ambrosiaanschen lofzang: *Te Deum Laudamus*, vervaardigd hebbe, wordt zeer in twijfel getrokken; mogelijk bragt hij dien uit het Grieksch in het Latijn over".

J. VAN DER BAAN.

Het „Te Deum". Omtrent den dichter van dezen lofzang bestaan verschillende gevoelens. De apokryphe *Kronijk* van DACIUS noemt als zoodanig AMBROSIUS en AUGUSTINUS te zamen; toen namelijk de eerste den anderen gedoopt had, zouden zij uit diepe godsvrucht dit lied gezongen hebben. Anderen beweren dat het door AMBROSIUS alleen vervaardigd is, en dat hij daarmede zijnen leerling AURELIUS AUGUSTINUS ontving, hetwelk evenmin bewezen als het eerste waarschijnlijk is. Veelal wordt het echter de *Hymnus Ambrosianus* genoemd, terwijl het ook voorkomt onder den naam van *Hymnus* S. ABUNDII. Nog wordt het aan HILARIUS of NICETIUS, doch met het meeste regt aan den monnik SOBIETUS toegekend, die ongeveer ééne eeuw na AMBROSIUS leefde. HASSE, HÄNDEL, GRAUN en anderen hebben daarvoor mede muziek geleverd, doch de oude melodie wordt nog steeds gebruikt. Eene overzetting door J. A. ALBERDINGK THIJM vindt men in zijn *Palet en Harp*. Zie Dr. B. TER HAAR, *de Invloed des Christendoms op de Poëzij* (*Nieuwe Werken der Holl. Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen*, Dl. II, St. 2, bl. 274 volg.)

C. W, BRUINVIS.

[„Zoo niet van AMBROSIUS zelven," zegt Dr. TER HAAR t. a. p., „zekerlijk toch uit de eeuw, die het naast aan zijnen leeftijd grenst, herkomstig, is het bekende *Te Deum*, hetwelk beroemder dan eenig ander kerkelijk lied is geworden, en, waar wij de werkingen des Christendoms in de Poëzij trachten te onderscheiden, in eene dubbele mate onze aandacht verdient. Te midden van zoovele *Hymnen*, die, hoe dikwerf hortende en stootende tegen de klippen der Prosodie, toch noch altijd de voetmaat der Ouden volgden, is dit lied, dat eensklaps alle boeijen heeft afgeworpen, en weinig meer Rhythmus dan den numerus van het schoone Proza heeft, in de Latijnsche Kerk eene merkwaardige verschijning. Het is als of wij een' Oosterschen Psalm in het Westen hooren weêrgalmen. Geen nieuwheid en oorspronkelijkheid van gedachten, geen weelderige rijkdom van beelden en *tropen* is het, welke ons treft; maar het is de ware toon der aanbidding, des ootmoeds en des vertrouwens, der heilige geestdrift en verrukking, welke daarin plegtig en statig van het begin tot het einde ons tegenklinkt. Wij gevoelen het bij deszelfs eerste lezing: het is veel meer een lied, dan een gedicht, dat niet begeleid door de stem van een' enkelen harpenaar, maar door een geheel koor moet gezongen worden, en, ondersteund door de muzijk der orgelen, niet kan nalaten eene dieptreffende werking te doen. Dit gezang, hetwelk in zekeren zin als de *typus* der Christelijke poëzij in tegenstelling der klassieke zou kunnen gelden, wijst ons meer dan eenig ander het onderscheid tusschen beide en de bepaalde rigting aan, die de Dichtkunst, onder den invloed des Christendoms, ook gedurende de middeleeuwen zou volgen".

En in de noot (2) bl. 275. „Er bestaat over dit beroemde Kerkgezang eene geleerde verhandeling van W. E. TETZEL, te vinden in P. BUSCH, *Betrachtung des Te Deum*, Hanov. 1735. Het oorspronkelijke, naar den tekst van RAMBACH, staat ook afgedrukt in de *Aanwijzing der oude en nieuwere Dichters, door* Mr. BILDERDIJK *en Vrouwe* K. W. BILDERDIJK *overgebragt of nagevolgd*, door Mr. J. PAN, in de aanteekeningen, bl. 182. Dat aan dit lied de eer eener overzetting in onderscheidene talen is te beurt gevallen, is genoegzaam bekend".]

Digitized by Google

Hollandsche vertalingen van Göthe's poëzy (III.; bl. 260, Vr. CXLIII). In den *Spectatorialen Schouwburg*, Dl. X (te Amsterdam), bij P. MEIJER, 1781, vindt men eene vertaling in proza van den *Clarigo* van GOETHE, en in het XIXde deel van die zelfde verzameling (te Amsterdam), bij de Erven MEIJER en G. WARNARS, 1790, heeft men er een van den *Egmond*. D.

[Vóór weinige maanden leverde de Heer J. A. VAN BEDEN te *Haarlem* eene vertaling van den *Egmond* in proza, bij A. C. KRUSEMAN aldaar.]

Spookhuis te 's Gravenhage (III.; bl. 360, Vr. CXLV). Dat het bedoelde huis destijds in een kwaden roep stond ter zake van de verhalen dier spokerijen, welke tusschen de jaren 1803 en 1808 daarvan in omloop waren, kunnen zich nog velen met mij herinneren. Over de aanleiding tot die vertellingen bestond meer dan één vermoeden. Op zekeren dag zich in de societeit op het Plein bevindende, verhaalde, ten aanhoore van mij en eenige andere heeren,dezelfde heer, die het huis toen nog bewoonde en het van een ander gehuurd had, wat er gebeurd was. Hij was een man van jaren en niet bekend voor een liefhebber van grappen. Zijne vrouw was jong. Ik nam bescheidenlijk de vrijheid hem eenige vragen te doen, welke tot opheldering konden leiden, maar hij ontweek die en brak het gesprek af. Na hem bewoonde een ander het huis en die spookkamer, waar hij een paar jagtgeweeren had hangen, maar nimmer iets van spokerijen vernomen heeft, en ik heb dit evenmin gehoord van een later bewoner, den Heer TEN ZELDAM GANSWIJK. Mogt iemand lust hebben om den weg van het spook te onderzoeken, hij zij indachtig dat het huis een uitgang had in het slop op de Lange Beestenmarkt. Aan het gezelschap van 25 personen en het beëedigen der verhalen, twijfel ik zeer; dit laatste zoude bij de bevoegde autoriteit misschien wel te onderzoeken zijn, als ook wat er eigenlijk mag zijn beëedigd omtrent al die verhalen. L. J.

Gagelland (III.; bl. 286, Vr. 264). Den naam van *gagelveld* of *gagelland* dragen alle die gronden, waar *gagel* (*laurus brabantica*), ook wel »Drentsche thee" geheeten, groeit. Zoo verre mijne ondervinding strekt, is dat gewas een kenteeken van deugdzamen grond, en is de heidegrond daarmede bezet vooral goed ter ontginning. Vele kundige, mij bekende ontginners in *Noord-Braband*, *Drenthe* en elders verkiezen daarom die gronden boven anderen woesten grond. Gewoonlijk zijn het dezulke, waarvan noch de hoogte noch de laagte een hinderpaal oplevert A. G.

Gagelland. *Gagel* draagt den naam van *Myrica Gale*, en wordt onder ons wel eens »Brabandsche mirte" genoemd. De hartsachtige reuk er van is niet onaangenaam, wanneer men de gagelvelden bij *Harderwijk*, *Zwolle*, *Zutphen* nadert. In *Twente* en ook wel te *Zutphen* noemt men het *post*. Tijdens den grooten baas NAPOLEON, toen de tabak zoo duur was, teelden vele boeren in *Noord-Braband* hun eigen tabak en bereidden hem met gagel, als bij inzouting. Op den bodem van een tonnetje wreven zij gagelbloemen, hier legden zij gesneden tabak op, en zoo laagsgewijze pot of ton vol, met het goed gevolg dat ze NAPOLEON uitlachten en over hun pijp en piepke roemden, zoo in smaak als in prijs. Geweld maakt slim! Behalve deze *myrica Gale* heeft men nog vele verschillende soorten, zoo als *myrica Pensylvanica*, *cerifera*, *cordifolia*, *quercifolia* en meer andere. Zij groeijen alle op vochtige, moerassige plaatsen; behalve in de bovengenoemde oorden, vooral ook in den *Meijerijschen Peel* en in de veenen van *Limburg*. Het onderscheid van gagel- en heidevelden ligt in vochtiger en drooger, en ook hierin, dat de heide tevens wel wat vocht verdraagt, maar gagel op geene drooge landen gevonden wordt. Wilt ge eene beschrijving der *myrica Gale*? De steng is vol takjes, als een lief heestertje, twee tot vier voet hoog, getande blaadjes, glad en grijs, aan takjes bruin van kleur. De bloemaren ontspruiten vroeg in het jaar; de mannelijke bloem is een katje, de vrouwelijke is rond en rood. Het gansche fraaije gewas is geurig, en de bloemen vooral. Zoowel door zaad als door afleggers kan men er zijn natten tuin mede versieren, en er een rijke tabaksverkooper door worden. Vooral het zaad doet men op bier, om er spoediger dronken door te worden; den wijn maakt het geurig, en het weert de motten uit de kleeren. Dit te weinig gebruikt heestertje blijft ook des winters groen,en wordt in de koude een pronkstuk in tuin en kamer, als eene mirte. Wanneer men onze Nederlandsche velden en bosschen rond zocht, men zou spoedig veel uit Oost en West kunnen missen. V. BR.

[De hoofdsom dezer berigten werd ons ook beknoptelijk door de HH. B., CONSTANTER en J. SCHREUDER medegedeeld.]

Scherpregters (III.; bl. 286, Vr. 265). De ONDERZOEKER wenschte nadere inlichting omtrent de bepalingen aangaande scherpregters. Dit lezende, herinnerde ik mij uit mijne jeugd (vóór 1795), dat men in dien tijd algemeen het volgende beweerde. Bij den jaarlijkschen maaltijd van Burgemeesteren en Raden van *Groningen*, (in het stads wijnhuis gehouden), was steeds eene plaats aan tafel voor den scherpregter open, die zich echter altijd van dien maaltijd door bezigheden verschoonde, welke drukte, volgens zijn voorgeven, ontstond uit zijn beroep als chirurgijn, welk vak hij

Digitized by Google

mede uitoefende. Deze verschooning werd steeds met een geschenk van de regering beloond.

Dit gebruik zoude uit overoude tijden afkomstig zijn, en zich daarop gronden, dat voorheen de jongste schepen belast was met de taak van scherpregter.

Is dit op waarheid gegrond? Is het een volkssprookje? Ik geef deze herinnering mijner jeugd alleen om min of meer aan den wensch van den ONDERZOEKER te voldoen.

B. B. C.

Admiraal (III.; bl. 287, Vr. 266). De afleiding van *amir* en *alios* is zeker valsch, daar er geen Arabisch woord *alios* is, dat *zee* beteekent. Misschien dacht de etymoloog aan 't Grieksche ἁλς. *Ammiraal* gebruikten onze middeneeuwsche dichters voor 't Arabische *Amiro'lmûmenim*, d. i. Heer der Moslems, der geloovigen: den gewonen eernaam der Khalifen. 't Is blijkbaar een verkorting. Dat deze naam later op een vlootvoogd werd toegepast en in *Admiraal* verbasterde, hebben wij waarschijnlijk aan Spaanschen invloed te danken.

CONSTANTER.

Admiraal. Volgens KRAMERS, *Alg. Kunstwoordenboek*, zou *Admiraal* afkomen van het Arabische *Amir* of *Emir-al-ma*, dat is: bevelhebber ter zee, waarvoor de Spanjaarden *Almirante* gebruiken. De Turken en Saracenen noemden ook een landvoogd, die onder het opperbevel van den Khalif stond: *Amira* of *Amiral.* In het midden der XIIde eeuw schijnt deze benaming het allereerst bij de Christenen in gebruik geraakt te zijn.

φ^2—φ.

Admiraal. De ONDERZOEKER neme het volgende voor lief:

Volgens BILDERDIJK moet men schrijven: *Amiraal*, als zijnde dit woord »verbasterd uit *Emir Almumenim*, d.i.: Vorst der geloovigen".

KRAMERS in zijn *Algemeenen Kunstwoordentolk* geeft op: *Admiraal*, er »in parenthesi" bijvoegende: »arab., ontstaan uit *Amir* of *Emir al ma*, d. i. bevelhebber op zee".

De ONDERZOEKER zelf brengt het woord terug tot *Amir* en *alios* (zeeheer). Wil men dus etymologisch te werk gaan, men schrijve: *Amiraal.* DIONYSIUS.

Admiraal. »*Admiraal*, beter *Amiraal*, verbasterd uit *Emir al Mumenim*, dat is: *Vorst der geloovigen.* De Mooren, en zoo ook eerst de Spanjaarden, die het van hen overnamen, gebruikten 't dus zoowel voor land- als zeebevelhebbers. Naderhand onderscheidden de Spanjaarden de titels der Admiralen ter zee en te land, en noemden den laatsten *Admirant.* Voor zeebevelhebber is de naam, die niet komt van *admirabel* of *admirer*, en ook eigenlijk met de zee niets gemeens heeft, tot alle Christennatiën overgegaan".

Deze aanhaling is, meen ik, van BILDERDIJK, maar ik weet niet optegeven, waar ze te vinden is. H. T.

Rood koperen plaatje met Pallasbeeld (III.; bl. 287, Vr. 267). Het komt mij het waarschijnlijkst voor, dat dit plaatje, hetwelk naar de teekening te oordeelen uit het laatst der XVIde eeuw schijnt te zijn, gediend heeft om er afdrukken mede te maken. Het kan echter ook alleen bestemd zijn geweest om als proeve van graveerkunst bewaard te worden, even als zulks het geval is met andere plaatjes, welke men nog bij penningverzamelaars aantreft. Zoo heb ik onder anderen ronde plaatjes gezien, door GOLTZIUS en DE PASSE gegraveerd, waarop al de inscriptiën regt stonden, ten bewijze dat zij niet bestemd waren geweest om af te drukken.

Dat het bewuste stukje een schutterspenning zijn zoude, acht ik niet zeer waarschijnlijk, daar er in dat geval wel eenig jaartal, wapen of inscriptie op zou staan.

V. D. K.

Mandvillon (III.; bl. 287, Vr. 270). Men heeft inlichtingen gevraagd omtrent J. MANDVILLON, die in 1786 te *Amsterdam* woonde, en redacteur was van een *Spectator.*

Die naam is denkelijk een drukfout en zal moeten zijn: J. MANDRILLON. JOSEPH MANDRILLON, geboren te *Bourg-en-Bresse* in 1743, was een hier te lande niet geaccrediteerd staatspersoon en onbeduidend koopman te *Amsterdam.* Hij werd den 7den Januarij 1794 in *Frankrijk* geguillotineerd. De *Spectator*, waarvan gesproken is, had tot titel: *Le Spectateur Américain, ou remarques générales sur l'Amérique Septentrionale, et sur la République des treize États-Unis, suivi de recherches philosophiques sur la découverte du Nouveau-Monde.* Amst., 1784. 2de ed. corr. et augm. Amst. & Brux., 1795, 8°.

Voorts zijn nog van M. bekend:

Fragments de politique et de littérature, suivis d'un voyage à Berlin en 1784. Amst., 1784. Paris, (Brux.) 1788, 8°.

Mémoires pour servir à l'histoire de la Révolution des Provinces-Unies en 1787. Paris, 1791, 8°. Ook in het Hollandsch vertaald, Duinkerken, 1792.

Le Voyageur Américain, ou observations sur l'état actuel, la culture et le commerce des Colonies Brittanniques en Amérique. Trad. de l'Anglais. Amst. 1783, 8°.

MANDRILLON heeft dit werk van een *Précis historique* doen voorafgaan, waarin hij tracht te betoogen, dat de ontdekking van *Amerika* even noodlottig voor de oude als de nieuwe wereld geweest is.

Voeux patriotiques. 2de éd. Brux. 1789., 8°.

Nog wordt aan MANDRILLON, doch zonder

Digitized by Google

genoegzame zekerheid, toegeschreven: *Révolutions des Provinces-Unies sous l'étendard des divers Stadhouders.* Nimègue 1788, 3 vol. 8°.

G. W. BEGER.

[De Heer R. W. T. zegt van dezen JOSEPH MANDRILLON, dat hij ingewijd was in de meeste geheimen der staatsgezinde partij, en dat zijne *Mémoires pour servir à l'histoire de la Révolut. des Prov.-Un.* en 1787, schoon zeer partijdig geschreven, echter menige wetenswaardige bijzonderheid bevatten. „Zonderling genoeg", merkt deze berigtgever op, „is dit werkje aan den Hertog van *Brunswijk* opgedragen". „MANDRILLON", dus besluit hij, „door de omwenteling van 1787 genoodzaakt om *Nederland* te verlaten, keerde naar *Frankrijk* terug, waar hij onder het Schrikbewind, wegens correspondentie met den Hertog van *Brunswijk* werd geguillotineerd".]

Spreekwijzen. »*Eenriem onder het hart*"(III.; bl. 287, Vr. 268). Deze spreekwijze zegt men afkomstig te zijn uit den tijd der kruistogten. De bedevaartgangers voorzagen zich, »ten einde de vermoeijenis hunner reis beter te kunnen doorstaan", van een lederen riem, die, om de lendenen gegespt, het ligchaam steunde. Het ontbrak intusschen geenszins aan flaauwhartigen, wien de vrijwillig gekozene taak te zwaar werd. Tegen hen werd gezegd, dat het niet voldoende was een riem om het lijf te slaan, wanneer moed en vaste wil ontbraken; men moest *een hart onder den riem* steken.

Een *riem onder het hart* te steken, zoude ook eene al te pijnlijke operatie zijn.

C. C. C.

Spreekwijzen. »*Een riem onder het hart*". Als antwoord op de vraag van Zw. Zw., welke zegswijze te verkiezen is, vond ik bij TUINMAN, *Oorsprong en uitlegging der Nederduitsche Spreekwoorden*, Dl. I.; bl. 283, dat de uitdrukking: *een hart onder den riem steken*, de ware is, en dat men »omgekeerd en verkeerd" zegt: *een riem onder het hart steken.*

M. P. C. W.

[V: BR. meent juist het tegendeel. „Een *hart*", zegt hij, „*kan* niet verplaatst worden; wel een *riem*, die kan af en aan gebragt worden".]

Vraagteekens.

176. — *Ouders van Lieve de Stoppelaer.* Omstreeks het jaar 1570 of 1580 is ... DE STOPPELAER te *Gent* getrouwd met ... VAN DER CAMERE. (Zij voerde een geschakeerd kruis van keel en zilver op sabel). Een zoon is mij van hen bekend, met name LIEVE DE STOPPELAER, gehuwd met ANNA, dochter van JAN VAN ALMONDEN en PETRONELLA VAN DER WERVE. Zou iemand in staat zijn mij de voornamen van LIEVE's ouders op te geven, als ook of zij nog meer kinderen gehad hebben, en hoe die geheeten waren? J. B. J. Z.

---

177. — *Trippoleerkaarten.* Ik las ergens dat het *el-hombre*-spel (naar men zegt door de Spanjaarden in den jare 1430 uitgevonden aanvankelijk met *Trippoleer-kaarten* gespeeld werd. Wat verstaat men onder dezen naam?

G. E. J. RIJK.

---

178. — *Menno Baron van Coehoorn.* Zoo als bekend is, ligt MENNO Baron VAN COEHOORN in de kerk te *Wijckel* (Provincie *Friesland*) begraven, waar zijne kinderen ter zijner eere een marmeren gedenkteeken hebben laten oprigten. De naam van den vervaardiger dezes praalgrafs vindt men daarop niet uitgedrukt. Zou een der HH. Navorschers dien naam ook kunnen opgeven, en tevens de som vermelden, welke dit monument aan de familie gekost heeft? S. F. K.

---

179. — *Lijcklama-Stins.* Op de oude kaarten van *Friesland*, onder anderen bij SCHOTANUS, vindt men ten oosten van het dorp *Wolvega* de *Lijcklama-Stins* aangeteekend.

Volgens den *Tegenw. Staat van Friesland*, (Dl. XV, bl. 602) is RINCO LIJCKLAMA, in 1626 Grietman van *Westellingwerf*, de stichter dezes huizes geweest, dat in 1736 voor afbraak zal verkocht zijn. Kan iemand mij ook berigten of aan die voormalige stins geschiedkundige herinneringen verbonden zijn, en zoo ja, welke? Ook wenschte ik gaarne te weten of er eene teekening van dat gebouw bestaat, en waar die te vinden is? S. F. K.

---

180. — *IJzeren zwaarden te Sloten.* Op het stadhuis te *Sloten* (Prov. *Friesland*) worden twaalf zeer oude ijzeren zwaarden bewaard, die onder meer andere in 1825 op den zolder van dat gebouw gevonden zijn. Zij hebben eene buitengewone lengte, van welke het handvat ongeveer 1/3 beslaat. Ook heeft men aldaar een viertal ronde stokken met peervormige ballen, voorzien van ijzeren proppen. Zou iemand ook weten, tot welk tijdvak die zwaarden en stokken behooren, en waartoe de laatste gediend hebben?

S. F. K.

---

181. — *Factieteekens.* J. SCHELTEMA beweert in zijn *Staatk. Nederland.* (Dl. II, bl. 56, in de noot), dat er in ons vaderland zoo vele factienamen en teekens voorkomen, dat zij stof zouden geven tot eene merkwaardige verhandeling, terwijl eene volledige lijst grooter zoude wezen dan men zich voorstelt. Daar mij nu geene andere factieteekens bekend zijn, dan de *gouden boeitjes* der vrienden van den Graaf VAN DER MARCK, Heer van *Lumey*, ter gedachtenis van diens Graven leed gedragen; de *Geuzenpenning en napjes*, en de *Oranjelinten*: zoo is mijn verzoek aan de lezers van DE NAVORSCHER, die lijst zoo veel mogelijk te vermeerderen. J. C. K.

Digitized by Google

182. — *Tapijtwerk te Middelburg.* P. DE LA RUE gewaagt in zijn *Geletterd Zeeland*, bl. 490, 2de druk, van een fraai tapijtwerk in de vergaderkamer der Ed. Mog. HH. Staten van *Zeeland*, zoo men meent met de naald vervaardigd door JOHANNA DE MAEGT, en waarin men de watertriumfen der Zeeuwen op de Spanjaarden voorgesteld zag, met Latijnsche bijschriften. Bestaan die tapijten nog? Is het meer dan een »men zegt", dat men ze aan J. DE MAEGT te danken heeft? Zijn van deze vrouw meer bijzonderheden bekend, dan DE LA RUE mededeelt?
J. C. K.

183. — *Johan en Emanuël van Mandeville.* In de *Gesch. der Geldersche Hoogeschool* van Prof. H. BOUMAN lees ik, Dl. I, bl. 114, dat in 1624 JOHAN VAN MANDEVILLE verlof ontving om bijzondere, en als plaatsvervanger van L'EMPEREUR ook openbare lessen over de Hebreeuwsche taal te geven; en bl. 264, dat in Mei 1656 EMANUËL VAN MANDEVILLE te *Nijmegen* het ambt aanvaardde van Hoogleeraar in de geneeskunde. Omtrent beide MANDEVILLES vernam ik gaarne meer bijzonderheden.
J. C. K.

184. — *Derrijdelving.* De uitvinding van het delven en verbranden der *derrij* of *darink* wordt door P. DE LA RUE, *Gelett. Zeeland*, 2de druk, bl. 519 en eld., toegekend aan WILLEM SIMON MARTENSE, Heer van *Stavenisse* enz., Burgemeester van *Zierikzee*, aldaar geboren in 1498 en te *Brussel* gestorven in 1567. Is dit geene misstelling van DE LA RUE? Was die *derrijdelving* niet reeds vroeger bekend?
J. C. K.

185. — *C. Maerts.* De Heer VAN VLOTEN noemt CORNELIS MAERTS, wiens gedichten hij in 1851 op nieuw uitgaf, »een huisman, ouderling en huisvader"; doch in het *Vervolg op* WITSEN GEYSBEEK'S *Biogr. Anth. en Crit. Woordenboek van Nederl. Dichters*, Dl. II, bl. 397, wordt hij C. MAERTSZ en Heer van *Wervershoof* genoemd. Wie heeft gelijk? Of heeft men hier twee onderscheidene personen?
J. C. K.

186. — *Een beroemd Haarlemsch horologiemaker in de XVIIde eeuw.* In het *Journal de Voyages de Monsieur* DE MONCONYS, Paris 1677, 4°. 1ère partie, p. 157, lees ik:

»Nous partismes en bateau pour aller à *Arlē* (*Haarlem*)... Nous logeames... D'abord je fus voir le fameux horlogier JOUAN LEOÜARDEN, logé dans un cotté de la Place, qui nous fit voir de son bel ouvrage *sans corde ny chainette.* Le 18 Aoust 1663 je fus prendre le matin ce mesme Horlogier, lequel quoyque Anabaptiste (!), est le plus doux, le plus sage, et le plus officieux homme qu'on puisse voir". Wie weet meer van dezen beroemden (?) horologiemaker, en welke was zijne uitvinding?
J. D.
L.

187. — *Een lijvig werk over en tegen de dienstmaagden in* 1682. *Zeven duivelen, regerende en vervoerende de hedendaagsche Dienstmaagden. Benevens een kluchtige saamenspraak tusschen een lakey en twee dienstmaagden over verscheidene zaaken; door een Liefhebber der dienstmaagden.* 't Amsterdam, by T. TEN HOORN, Anno 1682. De titel, plaats der uitgave, drukker en jaartal, komen overeen met die van het werkje van SIMON DE VRIES, vermeld in DE NAVORSCHER, Dl. III, bl. 350, Vr. 330; doch volgens de voorrede zijn schrijver en inhoud zeer verschillende, hoewel dezelfde opschriften gebezigd zijn. Wie is nu in staat, mij iets omtrent den schrijver van *dit* werkje mede te deelen? Het is 372 bladzijden groot, behalve de voorrede.
C. P. L.

188. — *Regter- en linkerhand.* Weet iemand der Navorschers den oorsprong aan te wijzen van de voorkeur, aan de regterhand en zijde reeds in de hoogste oudheid toegekend? Zijn er ook volken bekend, bij welke zulks met de linkerhand het geval is? Zoo ja, laat zich dit verschil ergens uit verklaren?
H. M. C. v. O.

189. — *Schuine toren te Farmsum.* Te *Farmsum*, nabij *Delfzijl*, verheft zich een toren, die, van welke zijde men hem ook nadert, zich in schuine rigting vertoont. Bevindt men zich evenwel aan den voet des gebouws, dan doet zich eene volmaakt loodregte rigting aan het oog voor. Ik wenschte gaarne te weten: 1°. de oorzaak van het gezigtsbedrog; 2°. den naam des bouwheers en den tijd der stichting; 3°. de overeenkomst of het verschil tusschen dezen toren en dien te *Pisa*, wat de bouworde betreft; 4°. wie de uitvinder dezer excentrieke bouwmethode is; 5°. waar men andere dergelijke torens aantreft of aangetroffen heeft.
G. E. J. RIJK.

190. — *Spreekwijzen.* »*Iets voor een prikje koopen*". »*Moederziel alleen*". »*Bekend zijn als de bonte hond*". Wie kan mij den oorsprong verklaren dezer spreekwijzen?
G. E. J. RIJK.

191. — *Werken van N. W. Schroeder.* Is iemand ook in staat mij mede te deelen, of wijlen Prof. N. W. SCHROEDER, geboren te *Marburg* den 22sten Augustus 1721 en overleden te *Groningen* den 30sten Mei 1798, nog meer werken geschreven en uitgegeven heeft dan er vermeld staan in zijne levensschets, welke te vinden is in den *Almanak der Akademie van Groningen* voor het jaar 1817? Zoo

Digitized by Google

ja, welke zijn de titels dier geschriften, waar, bij wie en in welke jaren zijn ze uitgekomen?

Onder de papieren, welke ik als achterkleinzoon van dien geleerden orientalist in bewaring heb, zijn geene stukken, waarin de oplossing der gestelde vragen gevonden wordt.

F. F. C. STEINMETZ.

---

192. — *Spreekwijzen.* »*Met de kous op den kop*". Ik vraag naar den oorsprong dezer spreekwoordelijke uitdrukking, van gelijke beteekenis als de zegswijze: »Er leelijk afkomen;" daar b. v. *met de kous op den kop thuis komen*, geheel hetzelfde te kennen geeft als: van eene onderneming of handeling »leelijk afkomen". Met beide zegswijzen is ook vrij synoniem de uitdrukking: »Hij heeft daarbij zijn oortje versnoept". Kan hier ook iets geschiedkundigs in het spel zijn? F. F. C. STEINMETZ.

---

193. — *De rok van Trier.* Waar is de naaste weg tot de eerste overlevering aangaande den rok van *Trier*, die in het jaar 1845 zooveel opzien baarde? DALETH.

---

194. — *Martinus Hamconius.* Wat is er bekend van dezen dichter (?), van wien Prof. VAN HENGEL eenige regelen aanhaalt achter zijne *Verhandeling over* ST. NIKOLAAS *en het St. Nikolaasfeest?*

Kampen komt daar voor als koopstad, in tijdsorde tusschen *Stavoren* en *Amsterdam*:

„Sed Campi huic, atque his succedens Amsteleda-
Emporia", etc. (mum,

J.M.

---

195. — *Garde d'honneur van Napoleon.* Waar vindt men het omstandigste berigt omtrent het aandeel der Hollandsche departementen in NAPOLEON's garde d'honneur van 1813? J. M.

---

196 — *Nederlandsche »Portraits littéraires*". De Nederlandsche letterkunde is nog doodarm aan *Critiques et portraits littéraires*, zoo als SAINTE BEUVE, GUSTAVE PLANCHE en anderen die meesterlijk geleverd hebben. Bestaat er iets van dien aard over FOKKE SIMONSZ, PAULUS VAN HEMERT, FRANS HEMSTERHUIS, WILLEM DE CLERCQ, JAC. VOSMAER, VAN WOENSEL, DROST, HOFFHAM? Zoo neen, dan is het meer dan tijd om dezen en vele anderen naar waarde in lijsten te zetten. J. M.

---

197. — *Woorden in Langendijk's »Don Quichot*". De volgende woorden, door mij uit het blijspel *Don Quichot* van LANGENDIJK opgeteekend, worden ter verklaring aan Heeren Navorschers voorgesteld. Zij behooren tot de niet zoo gemakkelijk begrepene, wanneer men ze, gelijk ik bedoel, etymologisch wil uitleggen. Maar wat één niet vermag, dat is mogelijk voor eene vereeniging van onderzoekers. De uitdrukkingen in kwestie zijn: *Flikken*, *Oele*, *Toolen*, *Brui*, *Gans bloet*, *Bedrild*, *Karrepoes*, *Seper*, *Sageles*, *Langsje*. *Loeris*, *Koesbroer*, *Klet*, *Vlieken*, *Boen*, *Melis*, *Ongedieft*, (ook *ondieft*), *Smit Justus*, *Pikken uit de hel*, *Pieren*, *Dubbelduw*, *Toebak van volkje*, *Gangsligters*, *Bijlo*, *Linker*, *Vrij lapis*, *Snars*, *Ninnen*, *Sijmen Langdarm*. R. P.

---

198. — *Heksenvergadering nabij Utrecht.* In S. BAILTER's *Historiska Anmärkningar om Kijrko-ceremonierna*, vindt men, S. 130, behalve den *Bloksberg*, eene plek in de nabijheid van *Utrecht* als de vergaderplaats der heksen vermeld. Is zij ook nader bekend?

Dr. RÖMER.

---

199. — *Roomburgsche drukkerij.* VAN HEUSSEN schrijft in zijne *Hist. Episcopat. Ultraject.*, p. 480: »Typis ibi (in *Roomburg*) editi aliquando libelli, quorum aliquos teneo". In den catalogus van de Bibliotheek der Maatschappij van Nederl. Letterkunde te *Leyden*, Dl. I, bl. 183, wordt wel vermeld een werkje, »ghecorrigeert en emendeert in een cloester, geheten *Roemburch* buten *Leyden*"; doch het was niet dáár, maar te *Leyden* gedrukt. Elders zocht ik te vergeefs naar eene opgave van de gewrochten der Roomburgsche pers. Welligt dat anderen gelukkiger waren dan ik, en gaarne dienaangaande mij en den overigen lezers van DE NAVORSCHER iets mededeelen? Dr. RÖMER.

---

200. — *Zegel met St. Annabeeld.* Het Seminarie te *Warmond* is in het bezit van een MS. *Beschrijving der Abdij Leeuwenhorst* door ALKEMADE, in twee deelen in folio. Het eene deel behelst afschriften van de oorspronkelijke bescheiden, die hem in handen kwamen. De ijverige oudheidkundige heeft de daaraan verbondene zegels in teekening bij zijne copieën gevoegd. Onder anderen komt er een voor, dat gehecht was aan een stuk, gegeven door »Mater ende Convent van ST. ANNEN t' *Schiedam*". Het vertoont op den achtergrond een gebouw, en op den voorgrond eene zittende vrouw met een kind op elke knie en aan elke borst. Is dat de H. ANNA? Zoo ja, vindt men ook elders op deze wijze haar afgebeeld? Of is deze voorstelling de meer zeldzame; de meer gewone die, welke haar doet zien, bezig met het geven van onderwijs in het lezen aan MARIA? Dr. RÖMER.

---

201. — »*Die, wat der waatren stroom in 't denkbeeld achterliet*". Welke is de ware zin van de volgende dichtregelen:

„*Die, wat der waatren stroom in 't denkbeeld achterliet,*
In de eb der eeuwen met heur' afloop dreef in 't niet?"

voorkomende in Mr. W. BILDERDIJK's *Ondergang der eerste Wareld*, 1e. Zang, vs. 14 en 15?

P.

Digitized by Google

Aanteekeningen.

Een oud vers op de vrouwen.

Een vrauwe es een ymage;
ij Vrauwen een clappage;
iij Vrauwen een garemarct;
iiij Vrauwen een jaermarct;
v Vrauwen een heer;
jeghen vi Vrauwen de duyvel en heeft gheen weer.

(Uit een register over het marktgeld te *Nieuwpoort* in *Vlaanderen* van 1488.)

Reeckelsma, uitvinder der koornmolens. Bij het doorbladeren van een register, inhoudende resolutiën van de Raad van State, vind ik de navolgende aanteekening, die naar het mij voorkomt in DE NAVORSCHER verdient opgenomen te worden.

»Woensdach den xxxn Januarij 1602".

»Den ontfangher van viúres Sijpesteijn rapporteert van de gelegentheijt van de coernmoelen bij eenen REECKELSMA geinuenteert omme met vier dobbelde steenen tseffensz te moegen maelen met twee paerden; naementlick dat die zeer bequaem is omme in belegerde steden te gebruijcken sijnde deselue moelen bij sijn Exie ende eenighe van de Heeren opghenoemen ende bezichticht; ende werdt goedt geuonden dat hij SIJPESTEIJN met hem REECKELSMA naerder zall spreecken omme een prouue van eenighen lasten mette zelue te doen maelen te doen doen. Hij SIJPESTEIJN rapporteert dat hij die voersz. REKELSMAE gesproecken hebbende, hij daermede tevreden was, ende is diensvolgende hij SIJPESTEIJN gelast vier oft vijff last zall doen maelen omme alsdan getonneth ende naer Oosteijnde geschickt te wordden".

»xiiij Aprilis 1605".

»Gehoirt den ontfangher SIJPENSTEIJN ende PROET, mr. tijmmerman, van de goede gesteltenisse ende bequaemhijt van die rossmoelen, nv van nijeuws heeft geleuert een REKELSMA, ende namentl, dat dezelue zeer goet werck ende wel gaeñ; ende moegen alle uren drije sacken graens malen, zoo oijck zonder eenighen mangel xv sacken opte zelue gemalen waren. Is goetgevonden dat deze moelen zal aengenomen werden voor ende in plaetze van die moelen met ijseren kammen, die hij te voeren geleúert hadde. Voirts werdt belast den ontfangher van de viúres MERTTEN VAN SIJPENSTEIJN de vsz. vijfthien sacken meils te schicken in de schantze van St. Andries om tot p̄visie aldaer gehouden ende bewaert te werden".

»Vrijdach den xiii May 1605".

»GERRIT REECKELSMA gemaeckt hebbende een coernmoelen diemen alom̄e te waeghen kan gebruijcken conform den last van Sijn Extie, die hij versouckt dat opgenoemen mochte wordden; fiat sermo ordinibus".

»Dijnsdach den xvije May 1605".

»Is bij den raede goet geuonden dat conform die Resolutie van de Heeren Generale Staeten, REKELSMA zall werdden belast die waeghenmuelen alhijer te doen brenghen omme die proúúe daervan gedaen te wordden, eñ daernaer met hem gehandelt".

K.

Afbeelding van den duivel met een staart. (Vervolg op het medegedeelde in de *Vaderl. Letteroef.* voor Januarij 1842, bl. 37—41; en antwoord tevens op de vraag in DE NAVORSCHER, II.; bl. 279).

Op de vraag: »waar toch die zonderlinge zegswijze van daan komt, dat iemand Luthersch is, als er een gedeelte van den rok onder uit haar japon komt kijken?" (NAV. II.; bl. 279), bewaarde ik tot hiertoe het stilzwijgen. Ik had eenmaal mijne meening uitgedrukt, en wilde daarom gaarne afwachten, wat door anderen zou worden geantwoord. Nu echter door den Heer G. P. ROOS mijn naam genoemd is, meen ik het stilzwijgen te moeten afbreken. Ik doe dat, om noodeloozen omhaal te vermijden, aan den eenen kant met te verwijzen naar bovengenoemd nommer van de *Vaderl. Letteroef.*, en aan den anderen kant met te verklaren, dat ik sedert in mijne gissing ben versterkt geworden. Want al blijft mij nog voortdurend het stellig bewijs ontbreken, dat de genoemde zegswijze werkelijk zamen hangt met de voorstellingswijze van den duivel, zoo als die op prenten van Lutherschen oorsprong, gelijk ik ze genoemd had, voorkomt, zoo is mij evenwel van onderscheidene kanten gebleken, dat althans mijne opmerking niet onjuist is geweest; dat wij daar steeds een *vermomden* duivel aantreffen; en dat hem gewoonlijk, trots die vermomming, de *staart* nasleept. 't Geldt evenwel meer van later eeuw, en niet van LUTHER's dagen. De zaak ligt dus, gelijk ik reeds vermoed had, geheel buiten de denkwijze en het karakter des Hervormers.

Uit LUTHER's leeftijd zelven is mij nog niet anders voorgekomen dan de Nederduitsche folio-Bijbel, die in 1542 bij WILLEM VORSTERMAN te *Antwerpen* is uitgegeven, waar de verzoeker zich als een *monnik* voordoet, wien de horens door de kap, en de beestenklaauwen onder uit het kleed steken. Van een staart is hier geen zweem. Wil men dezen Bijbel evenwel niet laten gelden als type eener bepaald Luthersche rigting, welnu, 'k zal daarvoor dan waarlijk het harnas niet aangorden, hoewel ik meen, dat hij slechts eene verbeterde uitgave van den Liesveldschen Bijbel was, waarvan het Nieuwe Testament, even als het Oude Testament tot aan het *Hooglied*, naar LUTHER's overzetting was gevolgd. In allen gevalle is hier afkeer van *Rome* en monniken-

dom zigtbaar. In Roomsche Bijbels steekt de duivel zeker in geen monnikspij, ook al is hij in 't pak gestoken, gelijk in den folio-Bijbel, bij JAN VAN MOERENTORF in 1599 uitgegeven, en in 1657 bij PIETER JACOPSZ PAETS herdrukt. Daar toch draagt hij slechts een eenigzins slepend oostersch gewaad. 't Beeldje heeft geen staart; 't is eene gewone menschelijke gedaante, zonder andere symbolische teekens dan een enkel klein hoorntje op het hoofd, en een hamer of soortgelijk werktuig in de hand.

In de uitgave van LUTHER's kerkpostil, die onder den titel: *Auszlegung der Episteln und Euangelien*: D. MAR. LUTH. *Auffs new zugericht*, door HANS LUFFT te *Wittenberg*, in 1546, het jaar van LUTHER's dood, in folio werd in 't licht gegeven, steekt de verzoeker (fol. 253) zoowel op de tinne des tempels en op den berg, als in de woestijn, almede in *monniksgewaad*. Maar de teekenaar heeft daarbij een gelukkigen greep gedaan: hij heeft niet den monnik, maar den pijdrager zelven in zijne schandelijkheid ten toon gesteld, door hem 't eerwaardig gewaad tot aan de knieën af te snijden, en alzoo de vogelklaauwen en het menschelijk scheenbeen te ontblooten. Ook de vingers hebben vogelnagels; maar de booze geest draagt noch staart, noch horens.

Zien wij de Straatsburgsche 12°. uitgave van LUTHER's kleinen Katechismus, getiteld: *Der Kleyne Catechismus für die Gemeyne Pfarrherr und Prediger, gebessert durch* D. MARTIN LUTHER. *Ein sehr Christlich vnnd breüchlich Bettbüchlin, für allerley besonder vnnd gemeyn anligen der lieben Christen. Gemehret mit vil schönen Biblischen Gebetten vnd Psalmen, wie du an seinem ort zusehen hast. Mit zierlichen figuren, hin vnd wider gesetzet. Getruckt zu Strassburg by* SAMUEL EMMEL, *Anno M. D. LX.* Daar staat op bl. XXV verso, aan het slot der 6de bede van het *Onze Vader*, op een prentje met het bovenschrift: »Matthei am iiij Capitel", de duivel wederom naakt, en in de afschuwelijkste gedaante. Reeds huivert ge voor zijn menschelijk gelaat met dat vreesselijk oog; met dien grijnzenden mond, die tot aan het jukbeen is opgespleten; met dien zwaren baard; met dat ezelsoor; met die te bergen staande haren; met die geweldige horens. En dan die kromme rug, van nek- tot stuitbeen met een stevigen vin bezet; die arm, eindigende in een runderklaauw, die tijgermuilen, die de knieën bedekken; die gapende slangenkoppen, naar 't schijnt, die voor voeten dienen; — genoeg; 't eenigste wat u met die figuur kan bevredigen, is dit, dat de duivel zelf niet op zijn gemak is, maar den korten staart tusschen de beenen trekt.

Maar die naakte duivel was toch al te kennelijk; zóó zou hij wel niemand kunnen verleiden. Hij werd dus later weder in 't oude *monnikspak* gestoken. Immers lezen wij in J. N. WEISLINGER's *Vreet vogel, ofte sterf* (Holl. vert., Antwerpen, 1741, Dl. I, bl. 370), dat Dr. CHRISTIAN THOMASIUS, te *Halle*, (geb. te *Leipzig* 1655, † 1728), in zijne *Korte leeringen aangaande de Toovery*, § 31, bl. 44 en 45, heeft geschreven: »Wij Lutheranen verbeelden den Verleider Sathan onder de gedaante van eenen Munnik in zijne kap. Wil men weten waar dergelijke verbeeldingen te vinden zijn, zo beroepe ik mij op de afbeeldzels, dewelke bij het derde gebod, bij de sesde bede, bij het kapittel van den huwelijksen staat, bij het Evangelie op den Zondag *Oculi* genaamt, en elders staan en te zien zijn". Er wordt hier met geen woord van een staart gewaagd; en hij moet dus ten allerminste met onverschilligheid zijn aangezien.

Maar ook met den *monnik* moeten wij 't zoo naauw niet nemen. Hij was allengs, onder 't slijten der kerkelijke twisten en het streven naar geschiedkundige waarheid, in een *rabbijn* veranderd. Dat schijnt reeds het geval te zijn op de eerste plaat des Nieuwen Testaments in de *Bibelsche Figueren, ofte Afbeeldingen van al de Gedenckweerdige Historien, ende andere Geschiedenissen des Ouden ende Nieuwen Testaments, Met een korte Allegorische ofte Geestelycke verklaringhe derselver. Seer bequaem voor allerhande Menschen. Te saémen gestelt door* HIEL. *Op nieus van veele druckfouten gesuyvert, ende met verscheyden Kopere platen vermeerdert. t' Amsterdam, by* GERRIT JANSZ. *Boeck-verkooper in de Lange-brughs-steegh, Anno* 1662, (dwars 4°. formaat); doch de figuren zijn daar wat klein, om ze met juistheid te onderscheiden. Slechts dit is duidelijk, dat de vermomde verzoeker alleen een hoorn draagt, maar nog geen staart heeft. Ik maak van dezen prent-Bijbel te dezer plaatse gewag, omdat wij met de boven beschrevene uitgave slechts den herdruk van veel vroeger werk vóór ons hebben. De platen zijn vervaardigd door PE. V. BORCHT, of, zoo als er soms staat, BOERCHT. (O. T. fol. 20, 22, 28 en elders). Die vóór het boek NEHEMIA draagt het jaarcijfer 1580. HIëL, de vervaardiger der zonderlinge verklaringen, is de *Pseudonym* van den mystieken Lutherschen prediker te *Zwolle* FRIEDRICH BRECKLING. Wij hebben daarin evenwel geenen waarborg, dat wij ook den veel ouderen plaatsnijder in de Luthersche Kerk zullen moeten zoeken. Er schijnt van deze platen zelfs nog eene latere uitgave te bestaan, die, boven en behalve HIëL's verklaring, nog met verzen voorzien is van R. ANSLO, en in 1717 te *Amsterdam* bij H. SLUITER moet zijn uitgekomen.

De staartperiode schijnt eerst met MATTHAEUS MERIAN te beginnen. Zijne fraaije platen (*) versieren in waarheid de folio-uitgave

---

(*) „die wir in originali an uns gebracht", zeggen

Digitized by Google

van LUTHER's Bijbelvertaling te *Strassburg*, *In Verlegung* LAZARI ZETZNERS *Seligen Erben. Anno* M. DC. XXX. Daar toch is het voor 't eerst, dat ik, boven en behalve horens en klaauwen, ook den onder 't kleed uitkomenden *sleepstaart* aantrof, als den staart eener slang. De teekenaar voegde evenwel bij de overige symbolen nog een nieuw symbool van sluwheid en list, een vossenstaart namelijk, die van den gordel afhangt.

In latere dagen ontwaren wij eene zonderlinge speling in de voorstelling van den duivel; maar de sleepstaart heeft zich intusschen gevestigd. 't Is of hij er, op welke wijze dan ook, bij moet; en de kunst put zich uit in 't staarten maken.

In het *Theatrum Biblicum* van N. VISSCHER JZN., Amsterdam, 1674, met Latijnsche onderschriften, draagt de verzoeker in de woestijn twee korte horentjes, vleermuisvlerken en een lang kleed met korte pofmouwen, als 't gewaad eener vrouw. Het bovenkleed, dat korter is, bedekt het bovengedeelte van den staart, die van schubben en wervels is voorzien, en zich weder los en bloot over het langere onderkleed uitstrekt. 't Is of wij het »aapje achter Moeders keukendeur" voor ons hebben, met »een gaatje in zijn rokje", waar »'t schelmpje zijn staartje door steekt". Deze plaat is geteekend door M. DE VOS, gegraveerd door C. J. VISSCHER. Nog aardiger is evenwel, misschien door denzelfden teekenaar, in allen gevalle, blijkens het naamteeken, door denzelfden plaatsnijder, CORNELIS JANSZ. VISSCHER, de *vijandige mensch* gemaskerd, die het onkruid onder de tarwe zaaide. (*Matth.* XIII : 24—30). Hij draagt een beestenkop met lange ooren; kattenpooten voor handen; vogelklaauwen voor voeten, in den vorm van aangetrokken laarsjes; en een omgeslagen beestenhuid, waarvan de puntig uitloopende staart naar beneden hangt. Minder duidelijk zijn deze voorstellingen in de kleine uitgave van dit plaatwerk, waar de onderschriften uit den Staten-Bijbel zijn genomen. De VISSCHERS voorzagen gewis een te gering debiet voor hun werk, indien zij zich niet eenigermate bij de meerderheid der Protestantsche bevolking aangenaam maakten. Zij behielden daartegenover de gebeurtenissen, in de Apokryphe boeken des O. T. vermeld, en leverden die in 20 plaatjes, waarvan 4 voor *Judith*, 8 voor den Apokr. *Daniël* en 8 voor de *Makkabeën*. Immers dat zij tot de *Luthersche* gemeente te *Amsterdam* behoorden, meen ik daaruit te mogen opmaken, dat er sommige bepaald Luthersche geschriften, b. v. de *Theologia metrica* van HENRICUS VOS, bij hen zijn uitgegeven (Amst. 1699), wat in die dagen nog beteekenis heeft, vooral ter plaatse waar zooveel Luthersche boekverkoopers waren. Of het bovengenoemde *Theatrum Biblicum* hetzelfde zij als de *Historiae Sacrae N. T., elegantissimis iconibus expressae ed.* N. J. PISCATORE. *Et Acta Apost. elegantissimis iconibus delineata a duobus praestantissimis pictoribus Belgii, ed.* N. J. VISSCHER, form. oblong. s. l. et a., kan ik niet beslissen; ik ken den laatsten titel alleen uit een boekenlijst.

In den *Orbis pictus* van JOHANNES AMOS COMENSKY (COMENIUS), omstreeks 1650 uitgegeven, moet de duivel mede met staart en klaauwen voorkomen. Maar of hij daar een kleed aan heeft, dan wel tot de naaktloopers behoort, kan ik niet beslissen. COMENIUS behoorde tot de verdrevene Moravische Broeders; kwam naar *Amsterdam*; sloot zich daar aan eenige mystieken, vermoedelijk GICHTEL c. s., aan; en kan hier dus mede, in zekeren zin, der Luthersche Kerk worden toegerekend.

In de *Historie des O. en N. Testaments, verrijkt met meer dan* 400 *printverbeeldingen, in koper gesneden*, 2 deelen, Amsterdam bij P. MORTIER, 1700, fol., komt de duivel voor in het kleed van een *rabbijn*, onder wiens tabberd klaauwen en staartkwast uitsteken. De ooren zijn lang en spits uitloopend. De plaat is geteekend door ELLIGER, gegraveerd door BAPTIST. Herinner ik mij wel, dan heeft zij eenige overeenkomst met die van SCHEITZ. Ik kan dat evenwel nu niet meer nagaan, en moet de beslissing aan anderen overlaten.

De *Historische Bilderbibel, welche besteht in V Theilen, Als Der Patriarchen — Der Richter in Israël — Der Könige in Jerusalem — Der Propheten — Der Apostel — Zur Ehre Gottes und Chr. Seelen andächtiger Beschauung mit fleisz gezeichnet, in Kupffer gestochet, verlegt und herausgegeben von* JOHANN ULRICH KRAUSSEN, *Bürgern und Kupfferstechern in Augsburg, A°.* 1702. *Copiert von* SUSANNA SIBYLLA KRAUSSEN — *mit* MARIA PHILIPPINA KUSSLEN, — stelt den duivel voor met een krommen hoorn op het hoofd, en met een staart, — gelijk de waardige Protestantsche Leeraar PAUW, weinige dagen vóór hij te *Breda* gedachtenis vierde van zijn vóór 50 jaren (1792) daar aanvaarde dienstwerk, mij berigtte — »van den schouder af tot op den grond, en een langen nasleep".

Van den Luneburgschen Bijbel van 1672 en de Marburgsche uitgave van LUTHER's kleinen Katechismus van 1795, heb ik reeds in de *Vaderl. Letteroefeningen* gesproken. Zoo daar als hier sleept den duivel de staart na.

Veelal is in den Lutherschen folio-Bijbel, bij LINDENBERG te Amsterdam in 1702 uitgegeven, het plaatwerk van ROMEIN DE HOOGE, met de onderschriften van den straks reeds

de uitgevers in de voorrede. De platen moeten dus reeds vroeger uitgegeven zijn; misschien wel in een vroegeren Bijbel te *Frankfort a/M.*, werwaarts ik ergens meen gelezen te hebben, dat MERIAN, uit *Zwitserland* verdreven, de wijk had genomen.

Digitized by Google

genoemden Lutherschen predikant HENRICUS VOS, tusschengevoegd. Aan het prentwerk hebben L. en J. SCHERM, J. MULDER en C. HUYBERTS medegewerkt. Daar vindt men bij *Zach.* III: 1 een *naakten* duivel, met vogelkop, vogelklaauwen, staart en vlerken; bij *Matth.* XIII: 24 den boozen mensch als een *naakt* duiveltje, met horens, boksvoeten en een klein, moeijelijk te onderscheiden staartje; en bij de verzoekingsgeschiedenis, op de tinne des tempels, nogmaals een *naakten* duivel, met rabbijnen hoofd, een enkelen hoorn, vleermuisvlerken, lange nagels aan de vingers en boksvoeten. Hij vertoont zich van voren en laat dan ook geen staart kijken. Die voorstellingen zouden alzoo mijne gemaakte opmerking weerspreken, indien wij niet wisten, dat de platen juist *niet* voor *dezen* Bijbel waren vervaardigd. Zij behooren namelijk tot de *Histoire de la Bible, representée en Tailles douces, dessineës et faites par Mr.* ROMEIN DE HOOGUE, *avec une explication — — par* Mr. BASNAGE. *On y a ajouté des Vers, qui désignent ce que chaque Figure représente, par Mr.* DE LABRUNE. Amsterdam, 1704. De verklaringen zijn dan ook slechts vertalingen van het werk van den genoemden leeraar bij de Waalsche gemeente te *Rotterdam*, en de zesregelige Fransche verzen van LABRUNE zijn door de vierregelige van VOS vervangen. De platen zijn alzoo slechts overgenomen. En natuurlijk slopen de naakte duiveltjes zoo doende van zelve den Lutherschen Bijbel binnen.

Uit den laatsten tijd kwam mij nog in handen: Dr. MARTIN LUTHER's *kleiner Katechismus. Mit einen Vorwort von* D. G. C. A. HARLESS. *Mit* 28 *Stahlstichen nach Originalzeichnungen von* C. MERKEL. 2te *Stereotyp-Auflage.* Leipzig 1850, in 4°. Bij de 6de bede van het *Onze Vader*: »Und führe uns nicht in Versuchung", heeft de teekenaar, niettegenstaande de *Agentur des Rauhen Hauses zu Horn* hem reeds een ander en beter spoor had gewezen (*), weder een tafereel gevoegd uit de geschiedenis van 's Heilands verzoeking. Hij heeft het oogenblik gekozen, waarin de verzoeking op den berg is mislukt, de Engelen toesnellen om den Overwinnaar te dienen, en de Satan zich van boven nederstort in den afgrond. De overwonneling is *naakt* voorgesteld, maar heeft noch staart, noch horens, noch iets afzigtelijks. Het is eene schoone mannelijke gestalte. Niettegenstaande zijnen val, vertoont hij nog den Engel. Daarom ook zijn hem aan de schouderbladen twee smalle pluimlooze vleugelen bevestigd. Op zijn hoofd draagt hij een kroon, met kromme, scherpe punten bezet. De regter vuist is van spijt gebald; en met de linker hand schudt hij zijne oogen voor den glans der heilige Engelen, waarnaar hij nog even waagt op te zien. Men ziet hem juist daardoor tegen 't achterhoofd, en de duivelenblik blijft ons alzoo evenzeer verborgen als in de voorstelling van J. M. MOREAU LE J[R]., door J. J. HUBERT in 1791 in koper gebragt, en zoowel in *Le Nouveau Testament par* SACY, Paris 1808, als in *Les quatre Évangelistes en latin et en français, par* SACY, Paris 1793, te vinden. MOREAU teekent den duivel bij de verzoeking op den berg geheel van de ruggezijde, *naakt*, zonder hoorn, maar met scherpe nagels aan de vingers, en een langen staart.

Doch waarlijk reeds genoeg over die duivelengedaanten. Wie gelegenheid en lust heeft moge nog andere *Bijbelsche Figuren* (gelijk van DANCKERTS, 1708; MULLER, 1713; HONDIUS, 1730; SCHUTS, 1739; LUIKEN, 1748), of *Bijbelsche Tafereelen* (zoo als van SCABAILLE, of van HOET, HOUBRAKEN en PICART), of den *Kleinen Printbijbel* door JACOBUS KLIS te 's Hage uitgegeven, of ook de *Historiae celebriores N. et V. Testamenti, iconibus representatae a* C. WEIGEL, Nürnb. 1708, fol., raadplegen. Slechts dit nu nog als uitkomst mijner ten deele door nieuwe bewijzen gestaafde, ten deele gewijzigde opmerkingen:

Afgezien van alle andere voorstellingen, en behoudens enkele uitzonderingen, vinden wij in Luthersche Prentbijbels of Katechismen in waarheid doorgaans den verzoeker *vermomd*, eerst als monnik, later als rabbijn; terwijl met en sedert MERIAN de *sleepstaart* werd ingevoerd. Hoe in 't algemeen de *Satan* aan een *staart* kwam, is naauwelijks eene vraag; hij ontleende dien van de *Satyrs*, waarmede zijn naam eenige overeenkomst had. Maar waarom hij dien, na zijne vermomming, weder aannam? — Misschien zweefde MERIAN de profetische bedreiging voor den geest (*Jes.* IX: 14, 15): »Darumb wird der Herr abhawen von Israël beyde Kopff und Schwanz, beyde Ast und Strumpff, auff einen Tag. Die alten ehrlichen Leute sind der Kopff, die *Propheten* aber, *so falsch lehren*, sind der *Schwanz*"; en bragt hem dit op de gedachte, om den *leugenvader* zelven weder met een *staart* te kenmerken. Hoe 't zij, MERIAN was Zwitser, en daarom vermoedelijk *niet* Luthersch. Maar zijne opvatting vond vooral bij de Lutherschen bijval; de sleepstaart werd bij hen eene vaste type.

Alligt waren er nu, die bij 't opnemen van het plaatwerk van ROMÈYN DE HOOGE in den Lutherschen folio-Bijbel van 1702, over die

---

(*) Dr. MARTIN LUTHER's *Kleiner Catechismus für die Pfarrherren, Schulmeister, Hausvater, Jugend und Kinder. 3te Auflage. Mit 32 Bildern von* OTTO SPECKTER, *nach verschiedenen Meistern.* Hamburg, 1852, 12°. (Eene vroegere uitgave was van 1849). Daar is de verzoeking voorgesteld door het voorval met de cijnsmunt: *Matth.* XXII: 15—22, en geteekend door NÄCKE.

Digitized by Google

naakte duivels bij *Zach.* III: 1, en *Matth.* XIII: 24, maar vooral bij de *verzoekingsgeschiedenis*, eenige ontevredenheid betoonden, en liever de oude voorstelling hadden behouden gezien. Hoe gemakkelijk vloeide daaruit niet de spotternij voort, dat de Lutherschen in het algemeen, en als zoodanig, eenige waarde hechtten aan dien onder 't kleed uitkomenden *duivelsstaart*! En hoe gemakkelijk is van hier de overgang tot het gezegde: »gij zijt Luthersch", om zijdelings aan eene vrouw te doen opmerken, dat haar iets nasleept en zij in gevaar verkeert van onderrok of kousenband te verliezen. Ik herinner mij, eens te *'s Gravenhage* vóór vele jaren de bedoelde waarschuwing op de openbare straat gedaan te hebben, en het goede moedertje, wie 't gold, begreep terstond wat verlies haar bedreigd had.

Wat ik ten aanzien van dit gezegde nog slechts zou wenschen te weten, is, of het alleen in de *spreektaal* voorkomt, dan of het ook misschien in eenig *boek* wordt gevonden. In het laatste geval zouden wij mogelijk eenige zekerheid kunnen verkrijgen van den tijd waarin, en de bron waaruit het zijnen oorsprong nam, en mijne gissing of wederlegd of bevestigd zijn.

SCHULTZ JACOBI.

Vragen.

CIII. — *Wondervermogen van kerkklokken.* Om eene der klokken in den toren te *Kollum* staat het navolgende opschrift:

„✝ Salvator mundi adjuva nos. Sum tuba magni dei. pulsata sono. quia pello fulmina cū tonitru cū demone pellitur hostis.

JOHĀ SCHONĒBURCH goet mi doe mē schref MDXX daer VI. Deese clock wecht IIII M".

In een der laatste nommers van het NAVORSCHER'S BIJBLAD herinner ik mij eenige opschriften van kerkklokken gelezen te hebben; daarom neem ik de vrijheid de vraag te doen, waarom aan de klokken het vermogen werd toegekend om bliksem, donder en duivel te verdrijven?

Tevens, waaraan men het gebruik (zooverre mij bekend is alleen in *Friesland*) te danken heeft, om bij begrafenissen onder het luiden der klokken, een of meer togten om het kerkhof te doen?

BOLMAN.

CIV. — *Augustus Stellingwerf, Luitenant-Admiraal van Friesland.* Het portret van den Luitenant-Admiraal van *Friesland* is bekend; twee schoone, op zijde gedrukte exemplaren kan men, het eene bij het Friesch Genootschap, het andere op de griffie van het Hof te *Leeuwarden*, bewonderen. Het vers van J. DE DECKER onder deze afbeelding luidt aldus:

„AUGUSTUS STELLINGWERF, *Eerste Lt. Admiraal v. Frieslandt*".

„Dus leefde STELLINGWERFF, die in verscheijden
Den zeeprijs heeft bevochten; (tochten
En onder Neerlands vlagh het Sweedsche zee ge-
Hielp slaan uijt Zont en Belt; (weldt
En eindelijck als Hoofd van Vrieslandts oorloghsche-
De Brit heeft aangegrepen; (pen,
Al waer een koogel-buij zijn eerlijk leven sloot
Met een doorluchte dood".

Wanneer en waar hij geboren is, blijft onbekend; maar uit deze dichtregelen leert men, dat hij verscheidene zeegevechten heeft bijgewoond en er in uitgemunt, dat hij in de gewigtige ontmoetingen in de *Sont* en *Belt* den roem der Nederlandsche vlag heeft helpen handhaven; en eindelijk dat hij in een der hevige zeeslagen des jaars 1665 tegen *Brittannië*, op den 13den Junij den heldendood voor het vaderland gestorven is.

Een niet onwaardig grafschrift op den Heere AUCKE STELLINGWERF, Admiraal van *Friesland*, vindt men in H. DULLAERT'S *Gedichten*, die in 1719 door D. VAN HOOGSTRATEN bijeen verzameld en uitgegeven zijn. Deze HERMAN DULLAERT, in 1636 geboren en in 1684 overleden, behoorde alzoo tot de tijdgenooten van onzen STELLINGWERF. Hij heeft een gedicht vervaardigd onder den titel: *Papiere grafnaald, opgerecht ter Gedachtenisse van onze Zee-helden, gebleven in het Gevecht tegen de Engelschen, voorgevallen den* 13 *Junij* 1665, *bestaande uit Heere* JACOB VAN WASSENAAR, EGBERT MEEUSZ. KORTENAAR, AUCKE STELLINGWERF; *aan alle kapiteinen en aan de ziele van den dapperen* BASTIAAN SENSEN, *kapitein op het schip Oranje.* Hierin nu vindt men:

„*Op het Graf*
van den Heere
AUCKE STELLINGWERF,
Admiraal van Vriesland".

„Vraagt gij wat waterheld dat hier begraven legt?
De glorij van den Vries, de pronk der STELLINGWERVEN,
In roem meer uitgestrekt, veel fierder in 't gevegt
Als d'onbedwingbre plas, die hem nooit zag besterven.

De zegetekenen door zijnen arm gerecht,
Die tijd nog ondergang vermijtren nog bederven,
Die 't strand beschaduwen zoo verr' 't de zee omvlecht,
Zijn mijne konst te trots, te schoon voor mijne verwen.

O foei, ondankbre Zee (zoo roept gij vreemdeling)
Die voor zoo veel cieraad als zij van hem ontfing,
En nog verwachten mogt, den man kost zien verslinden!
Maar kan 't grootmoedig hart van zulken Oorlogsman
Wel een bequāmer doodkoets vinden,
Als op dien Oceaan, wien niemant meten kan?"

Geen archief heeft over 's mans bedrijf meer licht kunnen spreiden. Waren die der Admiraliteit van *Friesland* nog aanwezig, vermoedelijk zouden zij ons eenig ruimer onderrigt kunnen verstrekken; maar, gelijk bekend is, zijn ze te *Harlingen* verloren gegaan bij een noodlottigen brand in 1771. In het jaar 1597 werden de Admiraliteits-collegiën in ons vaderland opgerigt, en sints hield dat van *Friesland* en *Groningen* te *Dockum* zijne zittingen. In 1644 echter werd het naar *Harlingen* overgebragt en nam steeds toe in vermaardheid en luister. Nu ontstond er ten jare 1771, tusschen den 12den en 13den Januarij, een felle brand in de vergaderkamer, waardoor het geheele gebouw met twee belendende scheepsmagazijnen in de asch werd gelegd. Redding was, ondanks alle aangewende pogingen, ondoenlijk; zelfs de secretaire met den geheelen voorraad oude en jongere resolutieboeken, charters en andere papieren werd een prooi der vlammen (*).

Mogten er voorts al eenige belangrijke stukken uit den tijd, waarin STELLINGWERF als vlootvoogd gediend

(*) Zie *Tegenw. Staat van Friesland*, Dl. III, bl. 15.

Digitized by Google

heeft, overgebleven zijn: ook die moeten bij den vreesselijken brand in het hotel der Marine te *'s Hage*, den 8sten Januarij 1844, verloren zijn gegaan; zoodat ik ter opsporing van echte bescheiden niet dan vergeefsche moeite heb kunnen in het werk stellen.

Het eenige dat mij uit het *Register der Resolutiën van de Edel Mog: Heeren Staten der Provincie Friesland* gebleken is, bestaat hierin, dat zekere ANDRIES STELLINGWERF den 2den Maart 1649 door de raden der Admiraliteit tot ekwipaadjemeester der kustschepen aangesteld, en als zoodanig bij Hun Edel Mog, geagreëerd werd, en dat op den 20sten Februarij 1669 de zuster van den Luitenant-Admiraal STELLINGWERF eene gunstige aanbeveling verkreeg voor de Admiraliteit te *Harlingen*.

Bij zulke schrale bronnen schijnt het voorzeker niet gemakkelijk, iets omtrent dezen Luitenant-Admiraal bijeen te brengen. Wel blijkt uit de trouwboeken van *Leeuwarden*, dat PHOCOEUS STELLINGWERF, V. D. M. te *Workum*, den 11den Julij 1630 te *Leeuwarden* met ANTIE REGNERIJ, aldaar woonachtig, in het huwelijk trad; doch het was, als men te *Workum* naar eenigen afstammeling uit dien echt onderzoek wilde doen, wederom slechts vruchtelooze moeite. Zoo als meermaal in *Friesland* het geval was, heeft men aan die oude papieren weinig waarde gehecht. Immers, op de secretarie te *Workum* klimt het oudste doopboek niet verder op dan tot den jare 1725. Er was echter bij de kerkvoogden eene kist met oude boeken en schrifturen bewaard gebleven, waaronder, naar de meening van een oud inwoner der stad, doopboeken zouden schuilen. Maar die kist had men vóór eenige jaren ter bewaring aan HH. Diakenen overgegeven, en daar zij ongelukkig niet slotvast was, had de moeder in het oude-mannenhuis de boeken daarin voorhanden tot allerlei huishoudelijk gebruik aangewend, inzonderheid als naaister tot patronen verknipt, — en zoo is het gekomen dat, ofschoon de kist aldaar nog bestaat, de papieren er niet meer te vinden zijn.

Bij onze vaderlandsche geschiedschrijvers schijnt er van STELLINGWERF ook weinig bekend te zijn. In KOK's *Vaderl. Woordenboek* en bij WAGENAAR vinden wij slechts aangeteekend, dat hij in 1665 gesneuveld is. BILDERDIJK zegt dat WASSENAAR en KORTENAAR een praalgraf kregen, maar dat aan de overigen niet gedacht werd; hij noemt zijn naam niet eens (Dl. IX, bl. 152 volg.) Bij allen die ik nasloeg vond ik geene enkele andere bijzonderheid dan die van zijn sterven. Bij BRANDT, *Leven van* DE RUITER, bl. 100, lezen wij op de lijst der Nederlandsche schepen, die in 1656, tijdens den oorlog tusschen *Denemarken* en *Zweden*, op de reede voor *Dantzig* lagen:

„Uit *Vriesland*: ALBERT PIETERZ. DE BOER, met het schip genaamd Friesland, met 42 stukken en 155 manschappen, en ANDRIES STELLINGWERF, met het schip 't Prinsenwapen, met 39 stukken, en 120 manschappen".

Deze ANDRIES schijnt dezelfde te zijn van wien wij zoo straks melding hebben gemaakt, maar als wij nu in het onderschrift der bewuste afbeelding vinden:

„En onder Neerlands vlagh het Sweedsche Zeegewelt
Hielp slaen uijt Zont en Belt",

dan is het zeer waarschijnlijk, dat hier AUCKE STELLINGWERF en niet ANDRIES STELLINGWERF moet gelezen worden. Te meer houde ik het daarvoor, naardien wij bij BRANDT, t. a. p. bl. 204, den naam van Kapitein STELLINGWERF aantreffen, als die onder het opperbevel van den Vice-Admiraal KORTENAAR, den 8den Maart 1660, met nog 10 andere kapiteins en even zoo vele schepen, benevens eene groote menigte koopvaarders, door de *Sont* passeerde en zeil ging naar het vaderland.

Even zoo leest men bij BRANDT, bl. 381, waar de uitrusting beschreven wordt van de vloot tegen *Engeland* in 1665. „In de Hollandsche vloot hadde heer VAN WASSENAAR ook verscheidene mannen van groote ervarenheid en kloekmoedigheid onder zijne vlagge: de Lt. Admiraal KORTENAAR, JOHAN EVERTZEN en STELLINGWERF. Ook de Vice-Admiraal KORNELIS TROMP en andere bevelhebbers van name". DE JONGE, *Nederl. Zeewezen*, Dl. II, St. I, bl. 176, voegt er nog bij, dat het mannen waren, die meerendeels van den laagsten trap, langs alle rangen heen, door dapperheid en zelfopoffering zich den weg gebaand hadden tot den verheven stand, op welken zij nu geplaatst waren; mannen, die allen ter zee gewigtige diensten aan het vaderland hadden bewezen.

Wanneer wij dus onder het oog houden, dat, met uitzondering van de zoo even vermelde plaatsen, STELLINGWERF bij BRANDT steeds kortweg genoemd wordt; zonder aanwijzing van voornaam; dan zullen wij met eenigen grond mogen aannemen, dat door AUCKE of AUGUSTUS en ANDRIES niet twee, maar slechts één en dezelfde persoon wordt uitgedrukt.

Vergelijken wij nu AITZEMA, Dl. XI, St. II, bl. 828, waar wij lezen, dat „de Collegien der Ned. admiraliteijt behooren te worden aangeschreven volgens advies der Staten van Holland, dat zij geene Capteijnen in effectief emplooi zouden brengen, dan van welkers capaciteijt en bequaamheid zij ten volle zouden zijn verzekerd"; terwijl wij op blz. 892 vinden aangeteekend, dat als „hoofd-officier over de Friesche vloot kapiteijn STELLINGWERF benoemd werd"; dan mogen wij reeds hieruit gerustelijk besluiten, dat STELLINGWERF een ervaren zeeheld moet geweest zijn, die reeds meermalen in de gelegenheid verkeerd had om van nabij te zien, wat een zeekapitein behoort te vereenigen om voor zijn vaderland in oorlogstijden een waarlijk nuttig man te zijn.

Bij J. C. DE JONGE, *Geschiedenis van het Nederl. Zeewezen*, vinden wij wijders (Dl. II, St. II. bl. 107), dat de hoogste rang, die tot aan den tweeden Engelschen oorlog bij de Friesche Admiraliteit bestaan had, die van Kapitein geweest was.

Na het uitbarsten van dezen oorlog verdubbelde zij hare werkzaamheden, en nam het getal der groote schepen zoo aanmerkelijk toe, dat zij in staat was een aanzienlijk en voortreffelijk smaldeel te leveren. Ook de Staten van *Friesland* stelden over hunne scheepsmagt een Luitenant en Vice-Admiraal en een Schout-bij-Nacht aan, en verhieven in Lentemaand 1665 de kapiteinen AUCKE STELLINGWERF, RUDOLF COENDERS en HENDRIK BRUINSVELT tot deze waardigheden, nademaal zij geene officieren van hoogeren rang bezaten.

Wie AUCKE STELLINGWERF eigenlijk geweest is, welke zijne geboorteplaats, wie zijne ouders geweest zijn, wat belangrijks zijn levensloop heeft opgeleverd: niets van dat alles is mij bekend geworden. Dat hij niet getrouwd was, besluit ik uit de aanbeveling zijner zuster door de Staten aan de Admiraliteit van *Friesland*.

Alleen dit staat vast, dat hij in den ongelukkigen oorlog tegen *Engeland* in 1665, na wonderen van dapperheid verrigt en waardiglijk den alouden zeeroem der Nederlanders te hebben gehanhaafd, op den 13den Junij door een kogel gesneuveld is. Zijn schip bleef zich echter steeds naast dat van JAN EVERTSEN bevinden, waaruit blijkt dat de roemvolle dood des bevelhebbers op zijne manschappen den gewenschten invloed had uitgeoefend, daar zij het treurige voorbeeld niet volgden van zoovelen, die zich in dat gevecht op eene zoo verachtelijke wijze gedroegen, dat de herinnering daarvan ons vaderland immer tot een oorzaak van groote schaamte verstrekt heeft (DE JONGE, Dl. II, St, II, bl. 190, 198).

Zie hier dan het eenige, wat ik vermogt op te sporen. Maar uit deze schrale wenken en aanwijzingen

Digitized by Google

een behoorlijk geheel te vormen, is mij niet geoorloofd, daar toch de geschiedenis het stilzwijgen bewaart en het gemis van alle bronnen de zamenstelling van zoodanig verhaal ten eenenmale onmogelijk maakt. De heldendaden door hem als vlootvoogd bedreven, zijn in algemeenen zin, met die van anderen, in de geschiedenis van dien tijd opgenoemd, en bijzondere feiten waarvan hem uitsluitend de eere toekomt, zijn mij volstrekt onbekend gebleven.

Ik wend mij dus tot alle Navorschers van de levensbijzonderheden van beroemde mannen, waaronder, zoo als wij zagen, onze Luitenant-Admiraal AUGUSTUS STELLINGWERF voorzeker niet de geringste plaats waardig is, — en noodig hen uit om alles wat dezen zeeheld, zijn vroeger leven, opvoeding, lotgevallen enz. aangaat, alsmede wat op zijne familie betrekking heeft, indien mogelijk, door middel van DE NAVORSCHER bekend te maken.

J. N. B. A.

CV. — *De letters S. P. Q. R.* In mijne *Adversaria* vind ik: „VAN DER WILLIGEN verhaalt te *Rome* gehoord te hebben, dat deze letters afkomstig waren van de oude *Sabynen*, die, trotsch op hunne magt en hun voorspoed, zich niet ontzagen te pralen met de leuze: *Sabinensi Populo Quis Resistet?* en dat de Romeinen, deze vermetele taal niet kunnende dulden, antwoordden: „*Senatus Populusque Romanus*".

Naderhand heeft men er ook al eens van gemaakt: „*Sanctus Petrus Quiescit Romae*".

„Nog dit: een spotvogel, hier eene afbeelding ziende van PETRUS, waarvan het gelaat eenigzins lagchende was, gebruikte bovenstaande letters voor de woorden: *Sancte Petre! Quare Rides*? Dit op een briefje geschreven en tegen het beeld geplaatst hebbende, vond hij des anderen daags door vier woorden met dezelfde voorletters, maar andersom geplaatst, deze zinsnede tot antwoord: *Rideo Quia Papa Sum.*

Weet iemand der Navorschers hieromtrent ook iets naders te melden?

D. B. Dz.

CVI. — *Floris V van Holland en Jan I van Braband.* Ten jare 1290, toen GWYDE van *Vlaanderen* verraderlijkerwijze in *Zeeland* gevallen was, en FLORIS zijnen vijand zou aantasten, wilde JAN van *Braband* de gevolgen van een zamentreffen voorkomen, en stelde zich aan als bemiddelaar tusschen beide vorsten. Eene bijeenkomst wordt bepaald op de burcht *te Biervliet*, en Hertog JAN, in goeder trouwe voortgaande op GWYDE's woord, haalt zijn vriend FLORIS over om hem naar de gewenschte onderhandeling te *Biervliet* te vergezellen. Maar de listige GWYDE, die overigens de schoonvader was van JAN en van FLORIS, breekt zijn geschonken woord; hij verklaart zijnen vijand gevangen man, en deze ontkomt de dubbel schandige hinderlaag met groote moeite en slechts op het aandringen en onder de borgspreking van den Brabander. MELIS STOKE zegt zelf, dat JAN in dit feit onschuldig was aan eenig verraad: B. IV, v. 734:

„Ic segghe u, dat ic wel weet,
Dat den hertoghe was wee te moede;
Want hi deet al sonder hoede
En sonder valsch, dat wetic wale".

Wie overigens de levensbaan kent van den Brabandschen Hertog, dat schitterende beeld des ridders, zal hem ligtelijk van zoo snood een verraad vrij spreken. Edoch, bij het lezen der *Algem. Gesch. des Vaderlands* van den heer AREND, II., I, bl. 396 (1843), miste ik de uitdrukkelijke verklaring van den gelijktijdigen MELIS STOKE omtrent JAN's trouwhartigheid, en het scheen mij toe, als of de schrijver dit punt in twijfel had willen houden, ofschoon MELIS STOKE zijn zegsman zij in al het overige des verhaals. Ik hecht er zeer veel belang aan, van een welwillenden Navorscher te vernemen of er welligt eene gegronde reden of gangbare gissing bestaat, om het karakter van JAN van *Braband* in de zaak van *Biervliet* in bedenking te laten? Verraderij, ja is er geweest, maar — *sua cuique!*

K. F. S.

CVII. — *Het oorijzer en de kap als vrouwelijk hoofdsieraad.* „Voor hondert vijftich Jaren ofte daeromtrent, begon 't langh Haijr draghen op te houden in *Vrancrijc*, *Duijtschlandt*, ende andere Landen, 't welc door PHILIPPUM den *Goeden*, den Hertogh van *Bourgoingen* (ghelijk velen meenen) sijn begin nam, ende dat anno 1460. Deselve, nae 't verhalen PONTI HEUTERI, hebbende langhe tijdt met een langdurige ende onbekende sieckte ghequelt gheweest, soo wert hem gheraden van sijn Medecijns, dat hij sich soude laten scheren, om daerdoor verlichtinge van sijn sieckte te verkrijghen, daer andersins de wijse der groote Heeren te dier tijde was, het Haijr hares hoofts sorghvuldelijken te queecken. Ghemerckt hebbende dat de seltsaemheijdt van der saken hem lachelijk sijnen huijsgenoten ende andere maeckte, die hem reverentie quamen doen: soo gheboodt hij bij Edicte, alle sijne Hovelinghen, Edelluijden ende Vassalen, dat sij sich souden doen scheren, ghelijck hij gedaen hadde, soodat op eenen dagh te *Bruijssel* 500 langhaijrige coppen gheschoren wierden. De anderen waren oock ghenootsaeckt 't selfde te doen, sijnde eenen Edelman met namen PIETER VAN VACKENBACK commissie ghegheven, om haer daer toe te dwinghen, soodat men te *Bruijssel* ende in alle andere steden, vlecken, ende dorpen anders niet en sagh dan geschorene, daermede de ghemeene man dapperlijck lachte. Dit doenmaels seer vreemt, wiert weijnig Jaren daerna een costuijme niet alleen in Nederlant, maar oock door geheel Europa etc. *Het is ooc wel te sien dat het hedendaechsche Noort-Hollandsche Vrouvolck niet eer van haer onbequame ende onghebondene, omhanghende Haijren hares hoofts sullen aflaten, voor en aleer dat Godt haer met Sijn straffen ende plaghen aentast, ofte datter eenen* PHILIPPUS *met sijn exempel ende ghebodt het afschaft*". — P. J. TWISCK, *Chronijk*, Dl. I, bl. 835.

Uit deze plaats zou afgeleid kunnen worden, dat toen TWISCK zijne *Chronijk* uitgaf (Hoorn, 1619) de vrouwen in *Noord-Holland* nog geenerlei hoofddeksel droegen, hetzij dan de *kap*, of de naauw sluitende *muts*, die niet het minste van het hoofdhaar te zien gaf; en toch wordt die dragt als de oudste in deze streken aangemerkt. — Immers HALBERTSMA, in zijne belangrijke bijdragen: *de Ring van Epe* en *Ringmunten en Oorijzers* (*Overijss. Almanak* 1849 en 1853), leidt den oorsprong der oorijzers af van de diademen of hoofbanden uit het heldentijdvak, in dit zijn gevoelen versterkt zijnde door het zien van opgedolven hoofdringen in *Engeland.* De laatste bijdrage is vergezeld van eene plaat, waarop eenige toiletten van Noord-Hollandsche en Friesche vrouwen uit de XVIIde eeuw voorkomen. — Volgens TWISCK zou men vermoeden dat het oorijzer en de kap *niet* of althans *niet algemeen* gedragen werden, en de vrouwen in zijn leeftijd het hoofdhaar niet opbonden onder ijzer of kap, of dat muts, hulle of huive het niet bedekten, zooals wij toch op de oude afbeeldingen opmerken.

Is er nu door TWISCK met overdrijving gesproken, of heeft hij het oog op de mindere standen? BERKHEY toch, in de *Natuurl. Historie van Holland* over de kleederdragt der XVIIde eeuw sprekende, zegt, „dat de Hoornsche Vrouwen de hoofdhairen aan den slag van het hoofd wel aardiglijk lieten afhangen, maar

Digitized by Google

dat ze echter het overige hulsel met een zeker puntig linnen kapsel bedekten. — De Alkmaarsche Meisjes liepen daarentegen met ongedekten hoofde, dog ze wisten haare goudgeele vlegten door een konstig gevlogten tuit van haar eigen natuurlijk hoofddeksel met afhangende lokjes geestig te vertuiten".

„D'Alkmaersche GALATHÉ bemint de dartle reijen
Zij laat heur goudgeel hair en lokjes geestig vlijen
En zwaaijen langs den hals, of langs de poesle wang".

„Wijders muntten de Zijpervrouwen uit door eene bijzondere manier van hairvlegten. Zij wisten hare lokken zoo aartig te krullen en te binden, dat ze op 't hoofd omwonden, een natuurlijk hulsel uitmaakten, waardoor ze van de overige Noordholl: Vrouwen merkelijk verschilden".

„Het wakker Zijpsche wijf treedt fier ter huisdeur uit,
Met een ontblootte kruin, en saamgekrulde tuit".

„De Edammer en Purmer Vrouwen streken de haren glad over het hoofd, zonder eenige gekrulde lok of vlegt over het voorhoofd te laten afhangen, en verknogtten die hairen van achter onder een klein linnenkapje, in eene Tuit."

Uit deze voorbeelden zou blijken, dat de vrouwen destijds het haar meerendeels onbedekt droegen, en TWISCK in zoo verre gelijk hebben, maar van de oorijzers, van welke HALBERTSMA als van een sieraad dier eeuw spreekt, vinden we geene sporen, dat ze door de vrouwen in *West-Friesland* gedragen zijn. Deze dragt of versiering schijnt er dus later in zwang gekomen te zijn. Wanneer zou dit het geval geweest zijn, en komen in Noord-Holland de eerste sporen van dit hoofdsieraad voor?

Aan de *Zaan* weten wij dat oorijzer en kap in den aanvang of tegen het midden der XVIIde eeuw bestonden, althans bij de hoogere standen, blijkens eenige afbeeldingen, doch er komen ook portretten voor die ze missen. Heeft men nu daar de Friesche dragt eerder dan te *Hoorn*, *Alkmaar* of *Purmerend* aangenomen? Hiervoor zou de vorm van het ijzer pleiten, als het meest met het Friesche overeenkomende, even als de kap. Maar waarom daar en niet in het aloude West-Friesland, in zooveel nog met de overzeesche stamgenooten te onderkennen?

Ik achtte een onderzoek naar aanleiding der gedane vragen, in verband met het vele wetenswaardige, over dit onderwerp door den geleerden HALBERTSMA geleverd, niet onbelangrijk; terwijl dan tevens zou kunnen blijken, of er zulke smartelijke of geweldige middelen noodig zijn geweest als TWISCK schijnt in te roepen, om de Noord-Hollandsche vrouwen „af te doen laten van haer onbequame ende onghebondene, omhanghende Haijren hares hoofts"; — of wel de mode haar heeft doen weder keeren tot een aloud hoofdsiersel? H—G.

CVIII. — *Het paardrijden en de wiskunst.* In den eersten Jaargang van het *Tijdschrift voor Geschied.* enz. *van Utrecht* (1835) leest men onder de herinneringen der maand, dat in Maart 1704 te *Utrecht* eene rijschool werd opgerigt, en dat de rijdermeester MARCUS DE STAFFA, die eene jaarlijksche wedde ontving, verpligt was daarvoor twintig bekwame rijpaarden en de noodige pikeurs en onderpikeurs te onderhouden, die de jeugd in het paardrijden, de *wiskunst*, het dansen, schermen en behandelen van piek de snaphaan zouden onderwijzen.

Zes maanden later had de plegtige inwijding plaats. Negen trompetters vergezelden den optogt, en de heer DE STAFFA deed op een wit paard, „de Parel" genaamd, verscheidene togten op het *Vreeburg*, waarna hij in de renbaan aan de zes gemagtigden uit de Staten zekeren DE ROIJ in de *wiskunst*, LA FOREST tot schermmeester en HERMET tot dansmeester voorstelde.

Het onderwijs in de *wiskunde*, waarvan hierboven gesproken wordt, hangt mijns inziens al vrij wonderlijk zamen met het paardrijden, schermen en dansen, en een pikeur zal wel niet de geschiktste persoon zijn om een leeraar in die wetenschap te benoemen.

Ik zou aan eene misstelling gedacht hebben, wanneer er niet meer dan eens op werd terug gekomen, doch welligt kan een der Navorschers mij deze zaak ophelderen. φ^2—φ.

CIX. — *Zonderlinge begrafenis.* Nabij het dorp *Veghel* verhief zich in vroeger dagen het kasteel *Frisselsteijn*. Een sterfgeval in de familie DE JONG, wier eigendom het sints eenigen tijd geworden was (het moet naar gissing omtrent den aanvang der vorige eeuw geweest zijn,) gaf aanleiding, dat een aan dit kasteel behoorende grafkelder in de kerk te *Veghel* geopend werd. Hier vond men de ligchamen van de vorige heeren en bewoners van *Frisselsteijn* niet in kisten, maar op driepootige houten stoelen (hoedanige men bij de platteland-bewoners van *Noord-Braband* nog nu en dan aantreft) in een kring bij elkander zitten.

Nadat de toenmalige Heer DE JONG met de omstanders dit schouwspel eenige oogenblikken had aangestaard, deed de indringende buitenlucht de overblijfselen in één vallen. Zoo luidt de overlevering, medegedeeld door Mevrouwe DE LOECKER op *Leeuwenburg* te *Vught*, die, uit genoemde familie gesproten, dit wedervaren van een harer voorzaten meermaals door haren vader en grootvader heeft hooren verhalen, en met wier toestemming dit hier ook wordt openbaar gemaakt.

Wie vóór de Heeren DE JONG het huis *Frisselsteijn*, waaraan de bewuste grafkelder behoorde, bezeten hebben, kan mogelijk te *Veghel* worden nagespoord. Omstreeks het midden der vorige eeuw waren in de kerk aldaar nog aanwezig de wapenborden van den Heer VAN HAESDRECHT en zijne vrouw uit het geslacht PROENINCK VAN DEVENTER, overl. 1658; van Jonkheer ALBERT VAN BERCKEL, overl. 1558; en van het adellijk geslacht VAN ERP, hetwelk, naar ik meen, eenige Heeren van *Frisselsteijn* geleverd heeft.

Bekend is het, dat toen de grafkelder van Keizer KAREL *den Grooten* te *Aken* geopend werd, men zijn ligchaam vond met de rijkssieraden bekleed, in een soort van stoel of troon van steen zittende, welke zoogenaamde troon alsnog in de kerk te zien is. Kan ook een der HH. Navorschers mij iets mededeelen tot toelichting der kwestie, of dit zittend begraven in kelders in ons land meer gebruikelijk geweest is?

H. B. MARTINI.

CX. — *Inval der Oranje-emigranten in Overijssel.* VONCK, in zijn geschrift over de landing der Engelschen en Russen in *Noord-Holland*, geeft met één verslag van den gelijktijdigen inval der Oranje-emigranten in *Gelderland*, die op het maken van eene afwending berekend was; maar nergens heb ik eenig berigt gevonden van hunnen intogt in *Overijssel*. Weet eenig Navorscher hier ook iets van op te sporen? Misschien leeft er nog een enkel veteraan, die er bij geweest is. Als knaap heb ik meer dan eens het verhaal gehoord van een der deelgenooten, maar toen verzuimd het aan te teekenen, en wat ik er mij nog van herinner is misschien niet naauwkeurig. Ik zal het evenwel opgeven. De emigranten welke in *Overijssel* vielen, werden door den Majoor VAN PLETTENBERG aangevoerd, De infanterie bestond uit 40 officieren, die soldatendienst deden en waarvan de een met een militair-, de ander met een jagtgeweer, de derde met een buks gewapend was. De kavallerie bestond uit een troep boeren te paard met hooivorken, pieken of zeisen.

Digitized by Google

Te *Oldenzaal* of *Ootmarsum* gekomen, vonden zij daar de gewapende burgerij in slagorde op de markt geschaard, die op den eisch om zich over te geven, „Oranje boven!" te roepen en de prinsenvlag uit te steken, antwoordde door op de emigranten vuur te geven. Deze evenwel, daardoor niet vervaard, vielen dadelijk den vijand met de bajonet aan en wierpen hem overhoop, waarop een deel in het raadhuis de wijk nam, waar zij zich zoo goed mogelijk verschansten. De aanvallers liepen nu met een balk de deur van het gebouw open, en toen de burgers zich ijlings op den zolder terugtrokken, na het luik aldaar toegeworpen te hebben, drong een der officieren (ik meen dat hij VELDHUIS of VELDWIJK heette) daarop in, en het gelukte hem ondanks de kogels der belegerden daar binnen te dringen. Eene wonde stelde hem buiten gevecht, maar de overigen stortten dadelijk door de opening naar binnen, wierpen eenige burgers die zich niet wilden overgeven de vensters uit, en ontwapenden de overigen. Hierop werd de stad voor den Prins in bezit genomen, de vlag uitgestoken en eene proclamatie afgekondigd, waarbij zij zich als de voorhoede der Pruissen aankondigden en het volk te wapen riepen.

De verdere afloop is bekend. Verwittigd dat er geregelde troepen tegen hen in aantogt waren, haastten zij zich weder de grenzen te bereiken, en hiermede had deze mislukte onderneming een einde.

Wie kan mij nu zeggen of de toedragt der zaak hier juist verhaald is? En weet iemand soms nog meer bijzonderheden? P. Q. R.

CXI. — *Het voormalige Kasteel Steenhuizen.* In de gemeente *IJsselmuiden*, en wel in de buurtschap *Oosterholt* aldaar, ziet men een vervallen boerenhuis, thans nog meer voor stal dan wel tot woning dienende, dat den naam van *Steenhuizen* of *Steenhuysen* draagt. Geheel de bouworde van het nog aanwezige gebouw, dat veel grooter schijnt geweest te zijn, draagt kenmerken van oudheid; even zoo de ligging en aanleg, als ook de grachten die hof en tuin en het gebouw zelf omsluiten. De overlevering wil, dat hier in de middeleeuwen een zeer boosaardig geslacht van edelen zoude gewoond hebben, dat den omtrek zeer onveilig maakte en den „Sallandschen dorpers" vrij wat schrik en vrees aanjoeg wanneer 't op zijne stroop- en rooftogten uitging. Geene werken nu onder mijn bereik hebbende, waarin ik zelf nasporingen kan in het werk stellen omtrent dit oude kasteel en zijne bewoners uit vervlogene eeuwen, zoo vraag ik, wat men mij geschiedkundigs van dit huis vermelden kan; of er ook werken bestaan waarin over dit kasteel gesproken wordt; aan welk geslacht het in vroeger eeuwen heeft toebehoord; hoe dat van dien eigendom vervallen is; of dat geslacht is uitgestorven; en eindelijk welk blazoen de Heeren van *Steenhuizen*, bijaldien zij riddermatig waren, gevoerd hebben? F. F. C. STEINMETZ.

CXII. — *Nederlander van de XVIde Eeuw, met de zinspreuk „Huess en Trouw".* Voor mij ligt een portret, gegraveerd door H. GOLSIUS (sic), voorstellende een aan eene tafel zittend jongman, bezig met schrijven, en wel deze woorden: *Schout tquaet wilt u tot Deuchden keeren, want* (verder is hij met schrijven nog niet gevorderd). Hij is in vrij aanzienlijke kleeding, met een ring aan den vinger der linkerhand. Hij ziet eenigzins regts. Zijn wapen hangt aan den wand: zijnde 3 losanges (langw. vierkanten), boven 2, onder 1; in 't midden horizontaal gescheiden door een baar met 3 roozen naast elkander. Om den ronden rand is te lezen: *Moribus exornata fides civilibus, omni grata placet populo, dignaqz* (voor *dignaque*) *laude viget. aeta. suae* XXIIII. Boven zijn hoofd: 1578, en op den buitenrand van 't medaillon twee beeldjes zittende, *Rhetorica* en *Musica*. Van onder, op een smal voetstuk deze regels:

„Eerbaer zyt, schout twist en nyt, 't zy man off vrouw.
Vroom altyt, achterklap myt, weest *Huess en trouw*".

Wie mag dit zijn?

BARTSCH heeft het in zijn *Peintre graveur* op H. GOLTZIUS opgegeven, Dl. III, bl. 66, N°. 211; maar weet niets van den man te zeggen. Ik zag van het portret slechts eens een proef-, en eens een letterdruk. Maar de ongenoemde portretten van GOLTZIUS zijn altijd een raadsel geweest voor de kenners. Toch zijn er sommigen uitgevonden. De hoogte van dit stuk is 6 duimen 6 streepen, de breedte 4 duimen 3 streepen, oude maat.

BODEL NIJENHUIS.

CXIII. — *W. Cobbett, „Geschiedkundige Brieven".* In mijn tijdelijk bezit is een boek, getiteld: *Geschiedkundige brieven over de Protestantsche Hervorming in Engeland en Ierland, door* WILLIAM COBBETT, *een Engelsch Protestant. Uit het Fransch.* Te Utrecht bij A. SCHIKHOFF, 1828. Na het titelblad heeft men de *Voorrede van de Parijsche uitgave*, dan de *Voorrede van de Fransche uitgave te Leuven*, gevolgd door de *Brieven* zelven; eindelijk bevatten de 48 laatste bladzijden de *Narede van den Vertaler*, gedagteekend: *R*....... 15 Nov. 1828. Bij hetzelfde boekwerk is gebonden eene *Bijdrage tot de Geschiedk. brieven*, enz. *of Brief van* WILLIAM COBBETT *aan Lord* TENDERDEN, *over hetzelfde onderwerp.* Te Utrecht enz. 1830. Volgends BROCKHAUS, *Conv. Lexicon*, 9e Aufl., op 't art. *W. Cobbett*, bleef W. C. „ein *eifriger* Anhänger der Hochkirche". Dit laat zich echter kwalijk met den inhoud der genoemde geschriften rijmen. Ik moet er echter bijvoegen, dat in 't aangewezen Lexicons-art. COBBETT niet als schrijver der *Brieven* vermeld wordt. Nu wensch ik wel van Navorschers te vernemen: 1°. of COBBETT inderdaad meergenoemde *Brieven* geschreven heeft; en 2°. of er, hier of elders, geene wederlegging daarvan is in 't licht gekomen.

CHALOEDA.

CXIV. — *Hertog Jan I van Braband* (1260—1294, het momberschap inbegrepen). Personen, die in bezit zijn van onuitgegeven oorkonden betrekkelijk dezen vorst, of waarin zijn naam of die zijner moeder ALIDA slechts voorkomt, zouden mij hoogst verpligten met er mij, door de redactie van DE NAVORSCHER, een afschrift van te willen bezorgen. Gaarne zou ik tevens het adres dier heusche mededeelers kennen. Erkentelijke wederkeerigheid in *Brussel*.

F. S. K.

Antwoorden.

Geslachtswapen van Rubbens (III.; bl. 287, Vr. 279). Het wapen van P. P. RUBENS vind ik in eene onder mij berustende verzameling van meer dan twee duizend geteekende en met hunne kleuren afgezette familiewapens, aldus afgebeeld:

Het schild is in drieën gedeeld. Van het bovenste deel is de linker helft keel, beladen met een staanden omzienden leeuw in natuurlijke kleur; de regter helft goud, beladen met eene vijfbladige roos van keel, met vijf punten van sinopel. Het middenste deel goud, beladen

Digitized by Google

met een posthoorn van keel, met snoer van dezelfde kleur. Het benedenste deel sabel, beladen met eene lelie van zilver. Aldus:

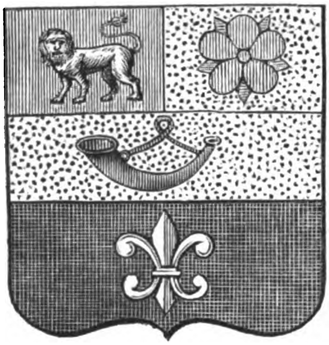

ICHNEUTES.

Geslachtswapen van Rubbens. Ik bezit een aantal afbeeldingen van den wereldberoemden PETRUS PAULUS RUBENS, en daarbij verscheidene die met zijn wapen zijn versierd. Dat wapen is echter door de gedurige namaking op verkleinde schaal niet weinig vervormd geraakt, en wat de kleuren aangaat bijna geheel in het onzekere gebleven.

Zie hier de slotsom der pogingen tot het overeenbrengen dezer verschillende afbeeldingen in het werk gesteld, gelijk ik dat reeds bij 's mans levensberigt had opgegeven.

Tot juiste kennis der figuren behoort men het wapenschild te raadplegen, dat onder het schoonste en grootste der bekende portretten van onzen RUBENS staat afgebeeld, te vinden voor het prachtwerk: *La Gallerie du Palais du Luxembourg peint par* RUBENS etc., Paris 1710, atlas-formaat. En voor de kleuren beschouwe men het wapenschild, geplaatst bij de teekening van het kasteel *Ramey*, in de parochie van *Gestel* (provincie *Antwerpen*) gelegen, en door den zoon van RUBENS, NICOLAES en zijne vrouw CONSTANTINA HELMAN, ten jare 1643 aangekocht; welke teekening ook het wapen van die heerlijkheid tot wederga heeft opgenomen, en voorts alle vertrouwen inboezemt dat de wapens daar geheel overeenkomstig de regelen der heraldiek zijn voorgesteld, nademaal zij behoort tot het fraaije werk: *Castella et praetoria nobilium Brabantiae*, etc. *Ex Museo* JACOBI *Baronet* LE ROY, *et Sacri Romani Imperii*, Lugd. Batavorum P. VAN DER AA, 1699, in groot fol., bl. 112 (tekst Latijn, Fransch en Nederduitsch), terwijl men haar ook vinden kan in DE CANTILLON'S *Vermakelijkheden van Brabant* enz. Amst. 1770, Dl. III, bl. 106, waar echter de platen bijna geheel zijn afgedrukt en het onderzoek voor de bewuste punten te onduidelijk en onzeker is.

Zie hier nu de beschrijving van het wapen, waarbij wij, op 's vragers verzoek, slechts Hollandsche termen gebruiken. — Het schild is door een waterpaslijn op de juiste helft doorsneden. Van de bovenhelft is de grond goud, waarop in het midden een zwarte jagthoorn en aan iedere zijde een veld- of jagtflesch geplaatst is.

Daar nu deze laatste figuren zeer klein op de wapenschilden voorkomen, is de dwaling ontstaan en voortgeplant, waardoor men ze voor rozen heeft aangezien; doch het groote wapen, zoo even door ons aangehaald, toont ons duidelijk dat het platronde veldflesschen zijn, met een hals en vier ringen of beugeltjes, twee aan iederen kant, die op gelijke afstanden aan de eene zijde der flesch vereenigd zijn, en waar het koord door en aangehecht wordt om het hangen aan den hals des jagers mogelijk te maken, iets dat aan het geheel eene min of meer vijfhoekige gedaante geeft, waaruit de vervorming tot rozen is voortgevloeid. Dat het aangevoerde juist is, blijkt verder uit de groote afbeelding van RUBENS en VAN DIJCK, op een blad met veel allegoriën versierd, waar ook de wapens bijgevoegd zijn, en dat des eersten op de aangegevene wijze voorgesteld wordt; welke prent door PAUL PONTIUS gesneden en door ERASMUS QUELLINUS geteekend is, beide leerlingen en de eerste bijzondere vriend van RUBENS, die het wapen wel zoo goed zullen hebben gekend als de man zelf.

Van de tweede of onderhelft des wapenschilds is de grond blaauw, waar op het midden zich een groote lelie van goud verheft.

Nu is er nog een afzonderlijk schildje, aan de linkerzijde van den aanschouwer in den bovenhoek geplaatst, als een schild van eer of zoogenaamd *Francquartier*, hetwelk een negende van het geheele wapen beslaat, zoo dat een der veldflesschen er maar half door bedekt wordt. Van dit vrije schild van eer is de grond rood, waarop een staande leeuw van goud, die de regterpoot heeft opgeheven. Op het wapenschild heeft men de gewone helm, gewend, en als helmteeken de gouden lelie, gelijk aan die welke in de onderhelft van het wapen gezien wordt.

C. KRAMM.

[Men ziet het: deze beschrijving verschilt nog al van die door den vrager opgegeven, en nog meer van die welke wij aan ICHNEUTES te danken hebben. De Heer KRAMM heeft echter, gelooven wij, genoegzame gronden te berde gebragt om haar vooreerst en behoudens tegenbewijs als de alleen echte te doen aannemen.]

Tongbesnijding van Honden (III.; bl. 287, Vr. 273). In MARTINET'S *Catechismus der Natuur* (Art. *Honden*) wordt reeds als een »men zegt" vermeld, dat wanneer men een hond van den tongriem snijdt, zulks de watervrees zou beletten. G. P. ROOS.

Tongbesnijding van Honden. Toen ik in het jaar 1814 als knaap te *'s Gravenhage*

Digitized by Google

woonde, gaf mijn vader mij op zekeren dag in last, onzen jongen keeshond bij den geweermaker BRONKHORST in de Molenstraat te brengen, op dat deze hem de worm uit den tong mogt snijden. Mijn vader zeide, dat de hond dan later niet alles zou stuk bijten zoo als thans, uit zich zelven nimmer dol worden zoude, en, wierd hij van een dollen hond gebeten, dan toch zeker niemand bijten maar stil zou gaan liggen sterven. Toen ik bij den geweermaker kwam, nam hij het halfjarige hondje, met de rug naar zich toe, tusschen de knieën; trok den tong met een baaijen lapje zeer ver uit den bek; gaf met een mesje een, twee of meer sneden onder in de tong bij den wortel; en haalde met een haakje of tangetje iets er uit, dat hij op een zwart laken lapje leide. Dit nu had de gedaante van een worm, was in lengte gelijk aan een Goudschen pijpenkop en in dikte aan het bovengedeelte van een pijpensteel, terwijl het, zoo ik mij wel herinner, eene aschgraauwe kleur vertoonde. BRONKHORST deed mij opmerken dat het leefde, en ik zag er ook duidelijk beweging of trekkingen in. Daarna deed hij het in een fleschje, goot er voorloop op en gaf het mij mede. Onze hond is nooit van een dollen hond gebeten, en is rustig den weg van alle honden gegaan, zoodat ik niets tot voordeel der tongbesnijding kan aanvoeren. In het jaar 1836 was genoemde BRONKHORST nog terzelfder plaatse woonachtig. S. v. W.

[EEN GELOOVIGE heeft zich op het stuk der *tongbesnijding* al zeer ongeloovig betoond. Schertsend verklaarde hij meer krediet te hebben voor het middel door de inwoners van *St. Teunis* (nabij *Boxmeer*) gebezigd, die tot wering der dolheid gewoon zijn hunne honden op den kop te branden en daarover den zegen van ST. ANTONIUS in te roepen.]

Shakspeare's »Hamlet" gegrond op eene mythe (III.; bl. 288, Vr. 275). In de vertaling van SHAKSPEARE's tooneelspelen, uitgegeven te Amsterdam bij ALBRECHT BORCHERS in 1778, vindt men in de aanteekeningen op *Hamlet* bl. 177, een uittreksel van hetgeen SAXO GRAMMATICUS verhaalt aangaande AMLETH en diens wraak over den moord aan zijn vader HORWENDILL gepleegd, welke geschiedenis daar als de bron van SHAKSPEARE's *Hamlet* wordt opgegeven. DAVID.

Shakspeare's »Hamlet" gegrond op eene mythe. Volgens SAXO GRAMMATICUS, aangehaald in het *Conversations Lexicon* van BROCKHAUS, leefde HAMLET omtrent het jaar 500 op *Seeland*, doch naar anderen, op *Jutland*. Nu eens heet hij AMINTHUS, dan weder AMLETHUS, zijn stiefvader CLAUDIUS TAGO en TENGO, zijn vader HERVONDELLUS en HORNNENDEL. De geschiedenis is dezelfde, maar met een ander slot. HAMLET huwt HERMANTRUDE, eene Schotsche prinses, en wordt als onderkoning van *Jutland*, door BIGLET, Koning van *Denemarken*, op de naar hem genoemde *Hamletsheide* verslagen en gedood. HERMANTRUDE breekt nu hare belofte van altijd in het lot van HAMLET te zullen deelen, en treedt met BIGLET in het huwelijk.

BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS.

Geloofsartikel der Ukewallisten (III.; bl. 286, Vr. 276). Dat UKE WALLES, een boer uit *Noordbroek* in *Groningerland*, inderdaad JUDAS zalig gesproken heeft, en wegens dit gevoelen en soortgelijke uit *Groningen* en *Friesland* verbannen is, vindt men breeder verhaald door YPEIJ, *Kerk. Gesch. der XVIIIde eeuw.* Dl. IX, bl. 108—112.

E. A. P.

Geloofsartikel der Ukewallisten. Dat ASCHBACH's bewering inderdaad waarheid bevat, blijkt uit de »sententie", door Burgemeester en Raad der stad *Groningen* d.d. 8 April 1637 tegen UKO WALLIS uitgesproken en woordelijk medegedeeld door S. BLAUPOT TEN CATE in zijne *Geschied. der Doopsgezinden in Groningen* enz., Dl. I, Bijlage VII, bl. 283. Daarin wordt aan UKO WALLIS, leerling en opvolger van JAN LUIES in 't leeraarambt bij de Doopsgezinden te *Noordbroek*, ten laste gelegd, dat hij »met grote stouticheit voorgestelt en met vehementie drijvende geleert heeft, dat de verrader JUDAS mit verraden ende overleveren van den Salichmaker JESU CHRISTO, hebbe wel gedaen, sulx dat hy ter oorsake van dien niet en kan worden getrocken tot d' eeuwige doodt, maer dat hy door Godes ofte CHRISTI bloedt sy versoenet, verlosset ende salich geworden; dat de hooge priesteren ende schriftgeleerden desgelycken in 't overleveren van den Heer CHRISTO, well hebben gedaen, ende sulcke sonde niet begaen, die haar ter verdoemenisse heeft gebracht; dat de beide moordenaers, soo mit CHRISTO gecruziget zyn, door CHRISTI bloet verlosset, alsmede door de lichamelyke straffe even salich syn geworden.— — Ende dat hy gevangen, dese schade- ende schandelicke poincten dryvende, heft die van syne gesintheyt, de welcke, de waerheyt van dese sijne leere ondersoeckende, hem tegensproocken, durven toeseggen, dat sy daerdoor den h. Geeste tegengesproocken, daerop oock ener JURRIJEN THOMAS als een lasteraer des h. Geestes van hem en syn geselschap gebannen." Om de zaak regt te beoordeelen, is het echter ook noodig, dat men de tegenverklaringen van UKO WALLIS zelven hoore. Hij betuigde nl. niet in dezen te willen *beslissen*, of JUDAS zalig geworden of verdoemd zij; dat hij *hope* heeft op de zaligheid van JUDAS door het bloed van CHRISTUS, maar het *oordeel* daarover aan den Heer laat. Evenzeer wilde hij liefst in het midden laten, of de schriftgeleerden, de beide moordenaars enz. al dan niet zalig zijn geworden, en beweerde alleen, dat

Digitized by Google

de overpriesters *voor ons* wel gedaan hadden. JURJEN THOMAS was dan ook, volgens 't geen hij en ook andere getuigen verklaarden, niet wegens de kwestie over JUDAS gebannen, maar wegens verkeerde uitlegging der Schrift en verzet tegen de oudsten en de vergadering. Bovenal kwam UKO WALLIS krachtig op tegen de beschuldiging, alsof hij ooit iemand zijne bijzondere gevoelens had zoeken op te dringen, en beloofde meermalen dat hij niemand over eene andere meening in dezen bezwaren of te dier zake straffen zou. — Het verwondert ons niet, dat de leer van UKO WALLIS (die reeds in de IIde eeuw onder de zoogenaamde *Kaïnieten* voorkomt) tot velerlei twistgeschrijf aanleiding gegeven heeft. De Hervormde predikanten in *Groningerland* en *Friesland* noemden zijn gevoelen: »lastering tegen God, tegenspreking van Zijn heilig Woord, gruwelen in de religie, pesten in den staat, en deuren en vensters openende tot allerlei zonde en goddeloosheid"; ze eischten van de wereldlijke magt dat UKO WALLIS en zijne mede-belhamels van het leeraarambt ontzet en als »schandelijke pesten" verbannen wierden. Terstond werd aan dien eisch gehoor gegeven. UKO WALLIS vlugtte naar *Oost-Friesland* en verkreeg niet vóór 1640 verlof om eenige weken in *Groningerland* terug te keeren, waar hij te *Marsum* eene woning kocht. Noch zijne eigene verzoekschriften, noch die zijner vrienden konden echter uitwerken, dat het banvonnis opgeheven werd. 't Werd nogmaals, op aandrang der Friesche Synode, in 1644 bekrachtigd. Graaf ULRICH II van *Oost-Friesland* stond toen aan UKO het kloostergoed *Sylmönck* in pacht af, en beschermde hem tegen de moeijelijkheden, die hij met de predikanten te *Norden* vond. UKO stierf aldaar in 1651; zijn lijk werd naar *Groningerland* overgebragt en te *Woldendorp* begraven. Dit was het einde van den man, wien vrienden en vijanden het getuigenis gaven, dat hij in leer en dagelijkschen omgang altijd zedig, eerbaar, vroom en vriendelijk geweest was. »Wegens dien onbesproken wandel verdient hij onze achting; wegens zijn ongelukkig lot ons medelijden. Die tijd was niet geschikt, was niet gestemd om verdraagzaamheid te oefenen. Daarom veroordeelen wij ook de menschen niet, die hem toen veroordeeld hebben, maar wij hopen, dat hij eens met die genade moge geoordeeld worden, die hij toen voor anderen inriep" (BLAUPOT TEN CATE, a. w., bl. 80). Schoon de afdeeling der Doopsgezinden, die in de XVIIde en XVIIIde eeuw onder den naam van *Groninger-Oude-Vlamingen* bekend was, somtijds naar hem die der *Ukowallisten* heet, is het echter meer dan waarschijnlijk, dat het kenmerkend gevoelen van UKO WALLIS door zeer enkelen in haar midden omhelsd werd. CONSTANTER.

De Staartster van 1556 (III.; bl. 288, Vr. 277). Hoewel de heer BABINET, in een artikel over de »astronomie descriptive", opgenomen in de *Revue des deux mondes* van 15 Maart ll., verzekert dat de groote staartster, welke wij tusschen 1856 en 1860 weder te verwachten hebben, en die in 1264 Paus URBANUS VI zijn naderend einde zou hebben voorspeld, ook Keizer KAREL V deed aftreden, geloof ik dat deze geleerde hier dwaalt. Die staartster toch werd, volgens OLBERS, *Abhandl. über die Cometenbahn*, Weimar 1847, juist in de maand Maart 1556 waargenomen, terwijl KAREL V reeds den 25sten October des vorigen jaars van het bewind afstand deed. (*) In de *Histoire de Flandre*, Brux. 1850, waar men over de aftreding van KAREL nog al iets vindt medegedeeld, wordt van deze zaak geen gewag gemaakt.

Niet onmogelijk is het echter, dat de staartster van 1556 door den gewezen Keizer, zwaarmoedig van aard, beschouwd werd als een voorteeken van zijn naderend einde; en het bijgeloof dat de staartsterren belangrijke gebeurtenissen aankondigden, zal er niet op verminderd zijn, toen men in Augustus 1558, eene maand vóór dat KAREL overleed, eene dergelijke ster had zien verschijnen.

Naar het genoemde werk van OLBERS, werden er staartsterren waargenomen in de jaren 1531, 1532, 1533, 1556, 1558, 1577, enz. φ^2—φ.

De Staartster van 1556. Bij GOTTFRIED, *Histor Kronyck*, uitg. 1702, vind ik de staartster van 1556, door $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$ in 1553 verondersteld, opgegeven als verschenen in het begin van Maart 1552 met een staart als een bezem. Hier wordt ook van het gezegde van KAREL V: »Dit hemelteeken roept mij uit de wereld", gewag gemaakt bij de verschijning van eene staartster kort vóór den dood van den gewezen Keizer. Als bronnen worden genoemd NIGRINUS, BUCHOLTZ en HEUTH *ad* SLEIDANUM. De staartster, door VAN LOON in 1539 als verschenen vermeld, was waarschijnlijk dezelfde, welke bij GOTTFRIED in Januarij 1558 gesteld wordt.

BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS.

Aanhaling uit Boerhaave (III.; bl. 288, Vr. 280). De aangehaalde woorden weet ik niet op te geven, doch naardien deze aanhaling uit het hoofd geschiedde, geef ik het volgende uit de *Institutiones medicae in usus* etc. *digestae ab* HERM. BOERHAAVE, Viennae 1775, p. 382.

(*) Dat heet van het bewind der *Nederlanden*. Eerst in Augustus 1556 deed KAREL afstand van de keizerlijke waardigheid. Zie AREND, *Alg. Gesch. d. Vaderl.* Dl. II., St. IV, bl. 45.

Aanm. v. h. Bestuur.

Digitized by Google

»Unde tandem mors senilis per mutationes accidit inevitabilis, et ex ipsa sanitate sequens", — en uit PH. AMBR. MARHERR, *Praelectiones in* H. BOERH., *Inst. Med.*, Viennae 1785, Tom. III, p. 44, deze woorden van dien uitlegger: »Tum vivere cessat decrepitus senex, sine morbo in mortem transiens, nisi senectutis vitium ineluctabile pro morbo habeas". Zie mede § 475. Mogelijk zouden de verlangde woorden te vinden zijn in de uitgave van BURTON, *Account of the life* etc. *of Dr.* BOERHAAVE, London 1743, maar gissen kan missen. Het zij mij eindelijk nog geoorloofd, de volgende woorden aan te halen uit eene redevoering van JOANNES OOSTERDIJK SCHACHT (tijdgenoot van BOERHAAVE), uitgesproken bij gelegenheid dat hij het hoogleeraarambt aan de Hoogeschool te *Utrecht* den 12den September 1729 aanvaardde. Uit deze woorden blijkt, dat de aanhaling uit BOERHAAVE gevraagd, een gezegde bevat, dat ook aan andere geleerden kan toegeschreven worden: »Nemini igitur mirum videatur, si innumeris stipata malis superveniat senectus, quam nec solam nec morbis tantum comitatam obrepere, sed ipsam morbum esse, et olim vidit vetustas, et hodierna abunde docet experientia". JOANN. OOSTERDIJK SCHACHT, *Oratio inauguralis* etc., Traj. ad Rhenum 1729, p. 27.

L. D. R.

Tijdrekening van de Requesens in Zeeland (III.; bl. 288, Vr. 282). Een geschiedschrijver mag niet onkundig zijn van de veranderingen, welke in de jaarrekeningen hebben plaats gehad. Uit dien hoofde is dit onderwerp breedvoerig behandeld door F. VAN MIERIS, in zijne *Verhandeling over het zamenstellen der Geschiedenis.* Men zie de uitgave daarvan door WITSEN GEYSBEEK bezorgd, Amst. 1826. Aldaar wordt bl. 125 gezegd, dat de Grootcommandeur, uit naam van den Koning van *Spanje* in de *Nederlanden* bij plakaat den 16den Junij des jaars 1575 geteekend, beval dat voortaan alle verschillende wijzen van jaartelling achtergelaten, en de vernieuwing van het jaar voor altijd vastgesteld zou worden op den 1sten Januarij. Men zou daarmede beginnen in het volgende jaar 1576, gelijk door alle ambtenaren en onderzaten, zelfs ook in *Holland* en *Zeeland*, gevolgd is geworden. Zie ook bl. 129, alwaar over de invoering van den nieuwen stijl in *Holland* en *Zeeland*, bij besluit der Staten van den 14den December 1582, voorkomende in het *Groot Placaatboek van Holland*, Dl. I, bl. 396.

V. D. N.

Tijdrekening van de Requesens in Zeeland. REQUESENS had den 16den Junij 1575, op last des Konings, een bevel uitgevaardigd, dat voortaan het jaar met den 1sten Januarij zou beginnen. In *Holland* had men hiermede reeds eenige jaren geleden een aanvang gemaakt, gelijk blijkt uit het *Register der Staatsbesluiten* (WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, Dl. VII, bl. 91). In *Holland* en *Zeeland* is het aannemen van dien stijl bij de »politique ordonnantie" van den jare 1580 bijzonder aanbevolen (VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII, bl. 35; AREND, *Algem. Gesch. des Vaderl.*, Dl. II, St. 5, bl. 492). Het zij mij vergund, na deze aanhalingen, mede te verwijzen naar het *Register der Staatsbesluiten van Zeeland*, waarin misschien het volledigst antwoord op de vraag te vinden is.

H. F.

Spreekwijzen. »*Bink*" (III.: bl. 288, Vr. 283). KILIAEN heeft reeds *binck*, *binghel*, en verklaart het door *rusticus.* Dat *bink*, *bonk* en *bengel* zamenhangen en aan allen één en dezelfde beteekenis van ongeschiktheid, onbekwaamheid, onhandigheid ten grondslag ligt, is wel zeker.

CONSTANTER.

Spreekwijzen. »*Bink*". BILDERDIJK, *Verkl. Geslachtlijst*, op *bengel*, zegt, dat »*bingel*, waarvan nog een *bink*, voor een slechten karel", oudtijds voor *bengel* werd gebezigd, en verklaart dit laatste, een hangende klok, overdragtig door *hangeling*, *hangebast.* »*Bengelen* is in den wind wapperen", enz. Den oorsprong van de spreekwijs: *het is een bink*, schijnt men dus, volgens BILDERDIJK, in het hangen van den misdadiger te moeten zoeken.

Bengelen komt echter bij HOOFT ook voor in den zin van: met stokken slaan, en van daar, overdragtelijk, in dien van: smadelijk behandelen, bejegenen. Van *bengelen* is *bengel*, een boersche, plompe knaap. Zie KILIAEN op dit woord. Is *bink* nu van *bingel* = *bengel*, de beteekenis van: *het is een bink*, zou dan volgens deze verklaring van minder wreeden oorsprong zijn.

Den Heer Dr. A. DE JAGER komt het niet onwaarschijnlijk voor, dat het werkw. *binken*, of de zegswijze: *een bink hebben*, d. i. wanneer de werklieden door ongunstig weder of andere oorzaken verhinderd worden te arbeiden, — in verband staat met het naamw. *bink*, »dat wij kennen voor een dier of mensch, dat uitgediend heeft, of weinig waarde bezit". *Archief voor Nederl. Taalkunde*, Dl. I, bl. 197.

J. J. WOLFS.

[De plaats in BILDERDIJK's *Verklarende Geslachtslijst* werd ook door DIONYSIUS opgeteekend. A. J. VAN DER AA en V. D. N. vermeldden de uitlegging van KILIAEN, en gebruikten die om op den waren aard van het *bink zijn* aan te dringen].

Ballade; *Romance* (III.; bl. 288, Vr. 284). Wat de afleiding dier beide woorden betreft, die is niet moeijelijk. De Italianen, van wie de eerste dichtsoort oorspronkelijk is, leiden van *ballare* (d. i. dansen) hunne benaming *ballata* (ons *ballade*) af; terwijl *romance* van Spaanschen oorsprong van het woord *ro-*

Digitized by Google

manzo schijnt gevormd. Een gedicht in de Romansche taal (*la langue romane*), de taal der *Troubadours* in *Provence*, heette oorspronkelijk eene *romance.* Moeijelijker is het, hier het kenmerkend onderscheid tusschen deze beide dichtsoorten op te geven. Hier geldt, wat de *Real Encyclopaedie*·of *Conversations-Lexicon* (in voce *Ballade*) zegt: »Die Ballade ist eine darum schwer zu charakterisirende Dichtgattung, weil sie im Laufe der Jahrhunderte mancherlei Wandlungen unterlegen hat und der Name derselben von neuern Dichtern auf Gedichte episch-lyrischer Gattung übertragen worden ist, die ihrem Umfange, ihrem Inhalte und Character nach mit der ursprünglichen Ballade nichts mehr gemein haben. Ärger würde die Begriffsverwirrung noch dadurch, dass man Gedichte ganz desselben Charackters, bald als *Romanze*, bald als *Ballade*, bald als epische, lyrisch-epische, oder poetische Erzählung bezeichnete, sodass im Allgemeinen hier nichts mehr fest stand und es allein auf die Willkür des Dichters ankam, welchen von diesen Gattungsnamen er seinem Gedichte geben wollte". Zie het *Convers. Lexicon* op de woorden *Ballade* en *Romanze.* Verder raden wij den vrager aan, na te zien wat de Hoogduitsche schrijvers over de theorie der dichtkunst dienaangaande gezegd hebben, als: KURZ, ECHTERMEIER, KLEINPAUL, Dr. MAYER en anderen. Zie ook over de *romance* en *ballade* mijne handleiding aan de Delftsche Akademie: D. BUDDINGH', *Barden-hain, Theorie und Bildungsgeschichte der deutschen Literatur*, etc. Im Haag, bei VAN 'T HAAFF, 1848, S. 148, waar ik het onderscheid tusschen die beide dichtsoorten, althans eenigzins, heb trachten aan te duiden.

D. BUDDINGH'.

[Met het bovenstaande berigt komt, in de hoofdzaak, overeen dat van den Heer A. J. V. D. AA, welke voorts naar het *Alg. Woordenb. der Zamenl.* in voce *Romance* verwijst; dat van B. v. D. B., welke de *Dictionnaire des Origines de* NOEL *et* CHARPENTIER, SABELLET, *Art Poëtique français*, p. 102, en LA HARPE aanhaalt; dat van M. P. C. W., die van NIEUWENHUIS, *Alg. Woordenboek*, Dl. I en VI, heeft gebruik gemaakt; dat van den Heer C. W. BRUINVIS, welke het *Alg. Woordenb. der Zamenl.*, bl. 127 en 2421, heeft geraadpleegd, even als de Heer J. J. WOLFS, die tevens ook verwijst naar NIEUWENHUIS, *Woordenboek* Dl. VI, bl. 138, BILDERDIJK, *Verkl. Geslachtl.* Dl. II, bl. 428, en WEILAND, *Kunstwoordenb.*, bl. 51 en 407. Meer uitvoerig dan in het *Alg. Woordenb. d. Zamenl.* wordt, naar opgave van H. T., over de Ballade en Romance gehandeld in de *Encyclopédie moderne de* LEON RENIER, T. V, p. 353 en T. XXIV, p. 586. Over den onderscheidenen aard dezer beide dichtsoorten, zie men, volgens Dr. AREND, *Dictionnaire Littéraire*, T. I. p. 35, T. III, p. 63, 64].

Oorlam (III.; bl. 288, Vr. 285). De beide afleidingen, die van dit woord gegeven worden, en nog al uit een loopen — in de etymologie echter alles behalve ongewoon, — wil ik hier opgeven. 1°. In BILDERDIJK's *Verkl. Geslachtl. der Naamw.* Dl. II., bl. 301, leest men: »*Oorlam*, scheepswoord, (beter *oorlong*) voor *morgenzoopjen.* Het is een verbastering van het oud Engelsche *lunch*, waarvan men nu *luncheon* heeft, uitgesproken als *long'* met de Fransche *g*, en dat een *na-ontbijt* (by de Franschen *gouté*) beteekent. — *O'r-* voor *overluncheon* is wat voor een *luncheon* of *gouté* strekt, als bij ons 't *elf-uurtjen* onzer Grootmoeders nog in mijne kindsheid". 2°. De Heer A. C. OUDEMANS, geeft in het *Magazijn van Nederl. Taalkunde*, Dl. I., bl. 30—35, de *Verklaring van eenige Maleische woorden*, en zegt, bl. 35: »*Orang lâma*, Maleisch: *Oorlam*, Hollandsch. Wij zijn aan den Heer VER HUEL eene omschrijving van dit woord verschuldigd. Men vindt haar in het *Taalk. Magaz.* II., bl. 446. Indien het mij echter vergund is, mijne nasporingen mede te berde te brengen, dan wordt *oorlam* nooit op een *oud matroos*, maar altijd op een *borrel* toegepast. Naar mijn gevoelen is het onder de matrozen eene gewoonte geworden, om Nederduitsche uitdrukkingen, op het scheepsleven betrekking hebbende, in het Maleisch te vertalen, en zoo doende, hebben zij het spreekwoordelijk gezegde: *een taaien, een ouden nemen*, door een *orang lâma*, een *oorlam* nemen, overgebracht. Dit spreekwoord en meer anderen van dien aard zijn bekend; en aan boord krijgen, zoowel de *orinbaartjes* als de oude matrozen, hun *oorlam*, en als de derde stuurman roept: »*Bezaansschoot an*!" dan staan jong en oud daar gretig naar te verlangen".

J. J. WOLFS.

Rijkskanarievogel (III.; bl. 286, Vr. 286). De titel van *Rijkskanarievogel* is niet van Chinesche, maar van echt Duitsche afkomst. Zekere RÖSLER, vroeger onderwijzer te *Oels* in *Silezië*, thans, zoo ik mij niet bedrieg, schoolhouder ergens in *Noord-Amerika*, was in 1848 lid van het bekende Duitsche parlement te *Frankfort a/M.*, en een der sprekers van de linkerzijde. Hij had de gewoonte zich van top tot teen in nanking te kleeden, en was daarenboven door de natuur met geele lokken versierd. Toen hij in dit kostuum den eersten Augustus 1848 het spreekgestoelte betrad, en met een schelle stem tegen den adel begon uittevaren, verwekte dit een algemeen gelach, en de afgevaardigde VON BODELIEU teekende hem af als een *kanarievogel*, zittende op den rand der tribune, met dit bijschrift: *Der Reichskanarienvogel — singt wenig — spricht viel — und lebt von Diäten.* — Sints dat oogenblik werd hij de *Rijkskanarievogel* genoemd, en is als zoodanig op vele karikaturen voorgesteld. Toen het gure jaargetijde hem noodzaakte zijn luchtige nanking kleeding langzamerhand af te leggen, vertoonde een andere spotprent hem als een *ruijenden kana-*

Digitized by Google

rievogel, met het opschrift: *Der Reichskanarienvogel mausert sich.*

Vele andere Duitsche afgevaardigden werden op de karikaturen als dieren afgebeeld. Zoo was SOIRON een kikvorsch, VINCKE een stier, JAHN een ezel, SCHLÖFFEL de hyena parlamentaris enz. LAGE.

[Het bovenstaande berigt hebben wij aangevuld uit de mededeelingen van C. DIEST, R. W. I., B. en N. N.]

De Boekdrukker Hans von Landebach (III.; bl. 290, Vr. CXLVI). Wij hebben niet aangeteekend gevonden, dat deze de eerste boekdrukker te *Rome* is geweest. In het *Derde Jubeljaar der uitgevondene Boekdrukkunst*, door J. C. SEIZ, bl. 175, wordt gezegd: »In de jaren tusschen 1460 en 1464, moet de drukkunst ook te *Rome* gebragt zijn, want daar hebben in 1465 twee Duitschers, CONRAD SCHWEYNHEIM en ARNOLD PANNARTZ, en ULRICH HAHN, mede een Duitscher, gedrukte boeken uitgegeven". J. SCHREUDER.

Philipp von Zesen (III.; bl. 290, Vr. CXLVII). Over hem zie men JÖCHER, *Gel. Lexicon*, T. IV, S. 2193 en volg., en de *Biographie Universelle*, T. XXI, p. 314.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

De Bijbel van Elias Hutter (III.; bl. 290, Vr. CXLVIII). Op de vraag: is deze Bijbel merkwaardig? antwoorden wij: Volstrekt niet; hij wordt in de meeste Hebreeuwsche boekverzamelingen gevonden. In de boekerij van het *Nederlandsch Israëlitisch Seminarium* alhier zijn drie exemplaren aanwezig, als: 1°. (in één deel) hetzelfde werk als dat door B. A. T. opgegeven; 2°. (in twee deelen) mede te *Hamburg* in 1587 gedrukt, doch met eenige bijvoegselen; 3°. (in vier deelen) gedrukt te *Keulen* in 1603. Bij de beide laatstgenoemde exemplaren bevindt zich het *Cubus Alphabeticus* niet, dat ook wel op zich zelf aangetroffen wordt.

Meer merkwaardig, of liever zeldzamer voorkomende, is de uitgave van de *Psalmen* alleen, in kl. fol., Hamburg 1586 (dus één jaar vroeger dan de gansche Bijbel), mede met holle letters, onder den titel: ספר תהלים *sive Liber Psalmorum eleganti, nova utili, maximique necessarie typorum forma* etc. autore ELIA HUTTERO. S. I. MULDER.

De Leer van David Joris, geschetst door Ubbo Emmius (III.; bl. 291, Vr. CL). Dit boek, dat de Heer J. R. EILERS KOCH niet weet ergens aangehaald gezien te hebben, wordt vermeld in de *Levensbeschrijving van* DAVID JORIS, door A. M. CRAMER, geplaatst in het *Nederl. Archief voor Kerkel. Geschiedenis*, door KIST en ROIJAARDS, Dl. V, bl. 8, waar tevens gezegd wordt, dat er van het meer zeldzame in plat-duitsch uitgegeven berigt van EMMIUS eene Nederduitsche vertaling in 1599 te *Middelburg* verschenen is, gelijk ook in 1603 een nieuw geschrift, belangrijker dan het voorgaande, van denzelfden UBBO EMMIUS, getiteld: *Den David Joristen geest in leven en leere.* Ook YPEIJ maakt er melding van in zijne *Gesch. der syst. Godgeleerdheid*, Dl, III, bl. 64. E. A. P.

[Ook door de HH. L. J. F. JANSSEN en Dr. R. C. H. RÖMER werd hier de in het *Archief* geplaatste *Levensbeschrijving* van Dr. A. M. CRAMER aangehaald.]

De Leer van David Joris, geschetst door Ubbo Emmius. Het door den Heer J. R. EILERS KOCH bedoelde werkje van UBBO EMMIUS komt zelden voor, doch is niet onbekend. Het is het eerste boekje, hetwelk men met zekerheid kan zeggen te *Groningen* gedrukt te zijn. Want hoewel SCHOTANUS in zijne *Geschiedenis van Friesland* een in 1536 te *Groningen* gedrukt *Oudt Cronijcksken* vermeldt, zoo is dat boekje, gelijk mijn vader in 1839 op de door den Heer KOCH genoemde plaats aantoonde, nog niet aangetroffen, en is er zeer vermoedelijk in de vermelding van het jaar of de plaats een drukfout. In 1599 verscheen te *Middelburg* eene Hollandsche vertaling van het *Grundtlick Bericht*, onder dezen titel: *Grondelijke onderrichtinge van de leere en den geest des hoofketters* DAVID JORIS, *uit zijne eigene schriften ende werken, met grooter Neerstigheijt ende Getrouwigheijt vergadert: Tot warschouwinge aller vromen en Christloovige herten, door* UBBONEM EMMIUM, *Rector der schoole van Groningen.*

Nadat tegen dit boekje van EMMIUS waren verschenen: *Wederlegginghe van de grove onbeschaemde vnde tastelicke logenen van* UBBO EMMEN, *Rector der schoelen tot Groeningen, bij hem in Druck uijtghegeven tegen het leven vnde leere van* DAUID JORISSOON. *Mitsgaders ook ondeckinghe der lojhenen vnde onwaerheden bij* CASPARUM GREUINCHOUIUM *onder Swerinchuijsen, vnde andern Lasteraers jeghens denselven* D. J. *tegen der waerheijt uijtghegeven. Durch* D. ANDR. HUIJGELMUMZOON *met waerheijt wederlecht. Psalm* 31. 19. *Valsche lippen moeten verstommen, die daer spreken teghen den gerechtighen hooverdelick vnde verachtelijck.* Ghedruckt in den Jare 1600, in kl. 8°. 191 bl.; — en: *Ontschuldinge oft nootelijke verantwoordinghe, Bescherminghe ende behoorlijke afweeringhe der Faam-rooverscher smaetreeden* (gedrukt in 1603); — gaf hij het navolgend werkje tegen deze wederleggingen uit: *Den David-Jorischen Geest in leeven en leere breeder ende widtloopiger ontdeckt ende grondtlijker verclaert tegens de vermomden schaemtlosen* D. ANDREAS HUIJGELMUMZOON. *Door* UBBONEM EMMIUM *der schoole tot Groeningen Rectors gedaan. Darmede hij sijn voorige uitgegevenen*

Digitized by Google

Berigt van demzelven Gheeste beweijst ende verdedigt, ende HUIJGELMUMZOONS *valsche beschuldigingen in sijne wederlegginge ende bijvoegsel gestelt, wederlegt. Matth.* 7. 15. *Wacht U voor de valschen Propheeten, die tot u komen in schaapskleederen, maar inwendig zijn 't grijpende Wolfen.* In 's Gravenhage, bij HILLEBRANDT JACOBSZOON, woonende an 't Marckt. Anno 1603 in 8°., 422 bladz. behalve de voorrede en het bijvoegsel.

Over de hier vermelde werkjes en hunnen inhoud raadplege men: *Das Gelehrte Ost-Friesland*, van E. J. H. TJADEN, T. II, S. 91 en volg. H. O. FEITH.

Ampten der dichters van de Evangelische Gezangen (III.; bl. 291, Vr. CLII). Ik kan den Heer A. A. C. H. mededeelen, dat W. DE ROO Predikant te *Tiel* is geweest en aldaar, ik meen in het begin dezer eeuw, overleden. WILLEM VAN DE VELDE, de echtgenoot van Juffr. VAN DE VELDE geb. HELMCKE, heeft geen ampt bekleed. Althans dit blijkt niet uit hetgeen Dr. TER HAAR van hem vermeldt in: *Een woord ter nagedachtenis van Juffr.* VAN DE VELDE, in het *Christelijk Maandschrift van den Ring van Amsterdam*, 1845, bl. 19. vv.
E. A. P.

Ampten der dichters van de Evangelische Gezangen. JUSTUS AMBROSIUS ZUBLI. »In de Warmoesstraat schuins over de Papenbrugsteeg, te Amsterdam, verkoopt allerhande soorten van katoenen en linnen lijwaten, enz." (volgens een gedrukt adreskaartje). Als lid der Nationale Vergadering in 1795 wordt hij hoogst onteerend bejegend, — zoodat ik het niet mag afschrijven — in: *Korte Karakterschets der mannen die het plan van Constitutie hebbena angenomen*, een blaadje van 8 zijden druks gr. 8°., een vlugschrift door de hevigste partijhaat tegen de met den naam van *slijmgasten* bestempelde gematigden ingegeven, waarin het met dat al niet ontbreekt aan historische waarheid en geest, en eenige portretten als naar 't leven geteekend zijn. L. J.

Ampten der dichters van de Evangelische Gezangen. Op deze vraag weet ik alleen het volgende te berigten. AMBROSIUS JUSTUS ZUBLI werd in 1795 lid der Nationale Vergadering, waarin hij zeer dikwijls het woord voerde, vooral wanneer het de belangen van handel, fabrieken of wetenschappen gold. In 1798 werd hij gekozen tot lid van het Vertegenwoordigend Ligchaam, van hetwelk hij op den eersten Januarij des volgenden jaars voorzitter werd. Te *Leyden*, waar hij omstreeks 1812 woonde, was hij, even als te *Vlaardingen* waar hij den 9den October 1820 overleden is, in eene finantieële betrekking geplaatst.
A. J. VAN DER AA.

Ampten der dichters van de Evangelische Gezangen. JOH. AUG. HERMES, geboren te *Maagdenburg* op de 24sten Augustus 1736, was achtervolgends Predikant te *Horschendorf* in *Mecklenburg* (1760—1765); Proost te *Waren* (1765); eerste Predikant en geestelijk Inspekteur te *Jerichow* in 't Maagdenburgsche; Hoofd-Predikant te *Dittfurt*; Hoofd-Predikant bij de Nicolai-kerk en (1780) Konsistoriaalraad te *Quedlinburg*; in 't jaar 1800 eerste geestelijk Raad van het stichtskonsistorium en eerste Hofprediker aldaar. Na de opheffing van het sticht door de Westfaalsche regering op pensioen gesteld, behield hij alleen de betrekking van Superintendent, waarvan hij echter in 1821 afstand deed. Hij overleed den 6 Jan. 1822. Tot de door hem geschrevene of uitgegevene werken behooren: *Beiträgen zur Beförderung der Gottseligkeit*; *Communionbuch*; *Neuen Morgenandachten*; *Predigten über die evangelischen Texte*; *Verbesserter Gesangbuch für Quedlinburg* (1787) en (met H. M. A. CRAMER) de *Allgemeine theologische Bibliothek.* Wil A. A. C. H. meer over hem weten, hij raadplege mijne bron: *Conv.-Lexicon*, ed. BROCKHAUS, 9e aufl. s.v., of de daar vermelde monografie: FRITSCH, JOH. AUG. HERMES, *nach seinem Leben, Charakter und Wirken* (Quedlinb. 1827).

JOHANN CHRISTIAN ZIMMERMANN stierf als Proost en Superintendent te *Ulzen* in *Hannover*, in den jare 1783. Zie *Conv.-Lex.* XV, s. 552.

C. F. NEANDER werd in 1750 als Predikant in eene kleine, in mijne bron niet genoemde land-gemeente beroepen. Deze standplaats verwisselde hij later met die te *Gänzhof.* In 1775 werd hij Domdeken van het bisdom *Doblen*, en in 1784 Superintendent van *Coerland* en *Semgallen*; doch zijn verblijfplaats bleef hij steeds te *Gänzdorf* houden. Zie ENGELBERTS GERRITS, *Biogr. Handwb.*, II, bl. 261.

Omtrent de andere gevraagde personen heb ik niets kunnen *ermitteln.* CHALOEDA.

[Ook de Heer A. J. v. D. AA zond ons een kort berigt van de door J. A. HERMES vervulde betrekkingen. Overigens merken wij op, dat A. A. C. H. 's begeerte nog onbevredigd is met opzigt tot de dichters DE BORDES, B. DE BOSCH, J. JORDENS, W. VAN DE VELDE en M. J. G. KRAH; maar al vóór zes maanden voldoening erlangd heeft nopens T. CLAUSNITZER, H. K. HECKER en U. VON SALIS. Zie DE NAV. III, bl. 54 volg.]

Wapenoefeningen onder Prins Maurits (III.; bl. 292, Vr. CLIII). Omstreeks het jaar 1790 wees men mij op de duinvlakte ten Z. van *Zorgvliet*, gaande van den Scheveningschen weg naar de *Boeklaan*, een vierkanten wal rondom eene boerenwoning, welke veldschans afkomstig was van de oefeningen van het krijgsvolk van Prins MAURITS. In lateren tijd diende daartoe, gelijk bekend is, de vlakte in het duin achter *Waasdorp.* Te dezer gelegenheid mag het voor vergeten bewaard blijven, dat op het hoogste duinpunt achter dat landgoed, het eigendom der familie FAGEL, een

Digitized by Google

houten koepel gestaan heeft, op een gemetseld voetstuk, waarheen men uit den Raamweg opklom langs 60 of meer houten trappen. In den winter van 1794—1795 werd het door Scheveningers, om brandhout verlegen, gesloopt. De naam van »het duintje van FAGEL" is er misschien thans nog van overig.

L. J.

»De Zwijger" als bijnaam van Prins Willem I (III.; bl. 292, Vr. CLIV). Moeijelijk is het te bepalen, wanneer men dien bijnaam van WILLEM I in *Holland* heeft overgenomen. Het is duidelijk, dat in onze dagen die naam geldt voor een toenaam, zoo als men dien meer aan vorsten geeft: *de Goede*, *de Groote*, *de Stoute* en derg., waarmede het bijzonder karakter van zulk een vorst wordt uitgedrukt. Of die benaming voor een spot- of schimpnaam moet doorgaan, wil ik niet beslissen. Ik geloof dat GACHARD bijv., als hij de *Correspondance de* GUILLAUME LE TACITURNE uitgaf, daarmede een eernaam bedoeld heeft. Onder de Belgen is die benaming algemeen, en zij werd het ook onder ons, al te gereed onze naburen te volgen. Evenwel wij spreken wel eens van den *grooten Zwijger*. Algemeen houdt men het er voor, dat de Kardinaal GRANVELLE WILLEM van *Oranje* met dien bijnaam betiteld heeft, en dat het bij hem een »in wrevel bedachte schimpnaam" is geweest, zal wel boven allen twijfel verheven zijn. Anders kunnen ten overvloede 's Kardinaals verachtelijke oordeelvellingen over ORANJE, in zijne brieven vervat, het getuigen. Het verhaal is bij vele onzer geschiedschrijvers, ook bij STRADA, Dl. I., L. VI, dat de Kardinaal, te *Rome* gehoord hebbende wat te *Brussel* gebeurd was (het in hechtenis nemen van EGMOND en HOORNE), aan dengene die het hem verhaalde had gevraagd of ook de *Zwijger* (*Taciturnus*) gevangen was; en toen deze dit ontkennend beantwoordde, had gezegd dat »als die ééne (ORANJE) in de netten niet gevangen was, ALVA dan niets had gevangen" (*). VAN METEREN, HOOFT, WAGENAAR verhalen hetzelfde, schoon eenigzins gevariëerd, en uit deze woorden van GRANVELLE zou dan de toenaam van *Zwijger* voor Vader WILLEM zijn oorsprong hebben. Maar de vraag is of de Kardinaal zoo iets gevraagd heeft? Of hij het vragen kon? Hij was wel te *Rome* (niet te *Besançon*, zoo als VAN WYN in de *Bijv. en Aanmerk.* op WAGENAAR'S VIde Dl. beweert, bl. 70), doch was wel degelijk op de hoogte van hetgene in de *Nederlanden* gebeurde. Den 22sten April 1567 was de Prins van *Oranje* met zijn geheele huisgezin uit *Breda* naar *Duitschland* vertrokken, en den 9den September van hetzelfde jaar werden EGMOND en HOORNE gevangen genomen. Kan men dan meenen dat GRANVELLE, gedurende ruim vier maanden tijds, niets van ORANJE'S vertrek had vernomen? Wist hij — wat niet kan betwijfeld worden — dat deze zich in *Duitschland* bevond, en dus aan ALVA'S handen ontkomen was, hoe kon hij dan vragen of men ook den *Zwijger* gevangen had? Hij wist het beter. Den 15den Mei 1567 wist GRANVELLE VAN ORANJE'S vertrek nog niets, naar het schijnt, want op dien dag schreef hij aan den Koning: »men had hem geschreven dat de Markies DE BERGHES van zijn stadhouderschap had afgezien, maar hij geloofde niet dat ORANJE hetzelfde zou doen". GACHARD, *Corresp. de* PHIL. II., T. I, p. 535. Doch den 12den Julij schreef de Koning aan den Kardinaal, dat hij zou voorzien in de gouvernementen van ORANJE en BERGHES. (GACHARD, l. l., p. 555). De laatste was den 21sten Mei in *Spanje* gestorven; ook daarvan is GRANVELLE onderrigt geweest. Het blijkt voorts uit al zijne brieven, dat hij veel belang stelde in de Nederlândsche zaken; hoe kon hij dan onkundig zijn van eene zaak, die noodwendig zooveel geruchts moest maken als het vertrek van ORANJE? — Het is ligt mogelijk — en wij zouden zeer verlangen naar een beter bewijs daarvoor dan het verhaal van STRADA en andere geschiedschrijvers — dat GRANVELLE gewoon was ORANJE met den bijnaam *le Taciturne* te betitelen, maar mij is zulk een bewijs niet voorgekomen behalve het genoemde, dat mij altijd twijfelachtig blijft (*).

v. Gr.

[J. L. A. I. en THEODORIK schrijven den oorsprong van den bijnaam *de Zwijger* aan het bewuste gezegde van GRANVELLE toe. — LEGENDO ET SCRIBENDO houdt dien bijnaam voor geen schimpnaam, en verwijst naar eene aanteekening van VAN VLOTEN op A. BORGNET, *De Nederlanden onder Koning* FILIPS II, bl. 120. — En zeker, de bijnaam van *Taciturnus* (*de Zwijger*) strekt WILLEM van *Oranje* evenmin tot schande, als die van *Cunctator* (*de Draler*) aan den Romeinschen Dictator FABIUS MAXIMUS.]

Geboorteplaats van Janus Dousa (III.; bl. 292, Vr. CLV). Bij MEURSIUS, *Athen. Batav.*, 1625, wordt gezegd dat JANUS DOUSA te *Noordwijk* werd geboren. Op bl. 88 leest men aldaar: »Is Nordovici, cuius pagi dominus fuit, nobilissima Hollandiae familia natus, admodum infans parentibus orbatus, Lyram, Brabantiae oppidum, studiorum causa amandatus est."

.. ELSEVIER.

(*) „Uno illo (Orangio) retibus non concluso, nihil ab Duce Albano captum".

(*) Ook in dien twijfel schijnt Dr. AREND te deelen, wanneer hij het bewuste gezegde van GRANVELLE als een: „men verhaalt" mededeelt. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II, St. IV, bl. 502. *Aanm. v. h. Bestuur.*

Digitized by Google

Christoffel van Zwol of Swol (III.; bl. 292, Vr. CLVI). Nopens dezen negentienden Gouverneur-Generaal van *Neërland's-Indië*, behoort A. & A. eens op te slaan het werk van J. P. J. DU BOIS, *Vies des Gouverneurs-Géneraux avec l'abrégé de l'Histoire* etc. La Haye, 1763, in 4°. Daar zal hij op bl. 288—292, nevens het portret van CHRISTOFFEL VAN ZWOL, 's mans geschiedenis en die van *Oost-Indië* onder zijn bestuur aantreffen.

D. BUDDINGH'.

Christoffel van Zwol was geboren te *Amsterdam*. Op bl. 200—203 van het werk getiteld: *Vies des Gouverneurs Hollandais aux Indes Orientales*, vindt men zijn levensschets. Zijn handteekening is in mijn bezit.

C. & A.

Het geslacht van Jacob Simonszoon de Rijk (III.; bl. 292, Vr. CLVII). De vrager zal waarschijnlijk bekend zijn met het korte levensberigt van J. SZ. DE RIJK, voorkomende bl. 293 en volg. van de *Geschiedenis der Watergeuzen* door A. P. VAN GRONINGEN, en in de werken daar aangehaald. Uit deze en sommige plaatsen in de werken van P. CZ. HOOFT heb ik het volgende over zijn geslacht aangeteekend.

Volgens C. W. WESTERBAEN, *Vad. Letteroef.* 1806, Mengelw. bl. 361 volg. (aangehaald door VAN GRONINGEN, maar niet onder mijn bereik) zou hij behoord hebben tot het geslacht van PIETER DE RIJKE, die vertegenwoordiger van WILLEM I als eerste Edele van *Zeeland* geweest is. Daar 't echter blijkt, dat genoemde PIETER uit een adellijk geslacht van *Gent* afstamde, is deze stelling zeer onwaarschijnlijk. Met zekerheid is bekend, dat JACOB SIMONS de zoon was van SIMON DE RIJK, Amsterdammer, korenkooper van beroep, en CORNELIA VAN DER POT. Hij werd in 1572 (niet 1672, zoo als in de vraag staat) Admiraal van *Veere*, en wordt door HOOFT (*Verv. Ned. Hist.*, 1654, bl. 96) Heer van *Zafflaar* en overste van *Overflakkee* genoemd. Hij had in huwelijk MARGARETHA, dochter van NICOLAAS, kleindochter van WILLEM JANSZOON HOOFT, — welke WILLEM door zijn zoon PIETER de grootvader was van den beroemden CORNELIS PIETERSZOON HOOFT. — Behalve de genoemde kinderen van JACOB SIMONSZOON DE RIJK en MARGARETHA, teeken ik nog aan: 1°. eene ongenoemde, gehuwd met ABSALOM NICOLAÏ (zie HOOFT t. a. p.), en 2°. eene andere ongenoemde, in 1631 weduwe van den bouwmeester en raad JAN CLAASZOON VAN HOREN (zie de lijsten bij WAGENAAR op 1613 en HOOFT's *Brieven*, N°. 270); uit welk huwelijk geboren werd Mr. SIMON VAN HOREN, raad in 1648, schepen in 1650 en Burgemeester van *Amsterdam* in 1659.

CONSTANTER.

Het geslacht van Jacob Simonszoon de Rijk. In het voorberigt van het treurspel *Jacob Simonsz. de Rijk*, vindt men de namen van al de kinderen van dezen beroemden man vermeld. Zijne ouders waren SIMON RIJKE RIJKERTSZ VAN DER GRACHT en CORNELIA WILLEMSDR. VAN DER POT. Zijn wapen was waarschijnlijk dat der familie VAN DER GRACHT.

C. & A.

[Aan de heuschheid van den Heer G. L. W. HOOFT te *'s Gravenhage* hebben wij de mededeeling van het familiewapen van den beroemden watergeus JAKOB SIMONSZ. DE RIJK, ook genoemd VAN DER GRACHT, te danken, zoo als dit voorkomt in de genealogie van dien Heer, door Mr. JACOBUS SCHELTEMA opgemaakt.

Wapen van JACOB SIMONSZ. DE RIJK.

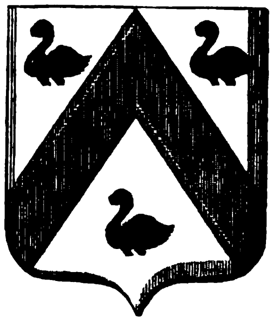

Zilver veld; chevron van keel; getronkeerde vogels, sabel.]

Delftsch Aardewerk (III.; bl. 292, Vr. CLVIII). VAN MANDER, door DE JONGH, Dl. I, bl. 215 en 216, aangehaald, geeft als vermaard plateelbakker op JAN FLORIS van *Antwerpen*, broeder van onzen meer bekenden schilder FRANS FLORIS. Hij zegt van hem, dat hij in de *Nederlanden* zijn wedergade niet had, en uit hoofde van zijne kunst door FILIPS, Koning van *Spanje*, in dienst genomen werd, in welk land hij jong overleden is. FRANS bezat nog van hem veel aardewerk of porselein, zeer geestig met aardige historietjes en beeldjes beschilderd. Ook spreekt VAN MANDER van eenen CORNELIS HENDRICKSEN, vader van H. C. VROOM, die zich begaf tot de kunst van plateelen of porseleinen te maken. Zie zijn *Schilderboek*, in 4°. 1618, bl. 201. Daarna ontstonden onze Delftsche aardewerkfabrieken of plateelbakkerijen, waardoor, volgens VAN BLEIJSWIJK, omstreeks 1600 de talrijke brouwerijen en lakenfabrieken in die stad schijnen verminderd of verdrongen te zijn. Dit plateelwerk, ook Delftsch porselein genaamd, was zoo getrokken, dat het getal der fabrieken binnen weinig tijds tot 28 (naderhand 30) steeg, waarvan ieder naar hare geschiktheid genoegzaam vertier, en een menigte volks, zoo binnen als buiten de stad, in het werk had. Want nergens in dit land werd het fraaijer en fijner gemaakt

Digitized by Google

dan te *Delft*. Die van *Haarlem*, *Gouda* en *Rotterdam* vervaardigden ook wel eenig aardewerk, maar alles grof, zoodat alleen het Delftsche wijd en zijd werd getrokken niet slechts in *Braband*, *Frankrijk*, *Spanje*, *Engeland* en *Denemarken*, maar het ook zelfs vervoerd werd naar *Oost-Indië*. Dit alles getuigt VAN BLEIJSWIJK, die in dien tijd leefde, in zijne *Beschrijving van Delft*. Zie dat werk (Delft 1667, in 4°,) bl. 736 en 737. Ook RANOUW, in zijn *Natuur- en Konstkabinet*, noemt een schrijver die over het Delftsch porselein gehandeld heeft, namelijk JOHANNES KUNHELIUS.

In het midden der XVIIIde eeuw waren er te *Delft* nog verscheidene plateelfabrieken in bloei. Men kende toen *de Bijl*, behoorende aan den Heer BROUWER, grootvader van den Heer A. VAN DEN ENDE, in leven hoofdinspecteur van het lager onderwijs; *de Romein*, het eigendom van den vader van Dr. M. VAN MARUM, vóór eenige jaren te *Haarlem* overleden, en waar het fabriekmerk was (*); voorts: *het Scheepje*, *de Fleschjes*, *de Roos*, *de Lampetkan*, *de Star*, *de Grieksche A*, *het Moriaansche Hoofd*, *het oude Moriaansche Hoofd*, *de Flesch*, *het Hert* en *de Klokken*. Uit de fabriek van den Heer P. VAN MARUM werd toen veel aardewerk naar *Noord-Amerika* verzonden. Het Delftsch zoogenaamd porselein werd veelal, gelijk het Chineesch of Japansch, blaauw beschilderd, door middel van kobalt, met gewijde en ongewijde geschiedenissen, landschappen en andere onderwerpen door of naar onze voorname schilders. Voor bloemen, vruchten, vogels enz. gebruikte men ook andere kleuren. De tegeltjes ter bekleeding der muren werden ook aldaar gemaakt. Zij zijn wit of beschilderd en, gelijk men weet, doorgaans van dezelfde grootte; doch men had er ook grootere, ja zelfs vrij kloeke. In mijn bezit is een zoodanige, met een zeer fraai landschap van onzen geachten teekenaar en schilder VERBOOM. Ook heeft men er van JES. VAN DER VELDE, T. MOULIN, SAFTLEVEN, TER HIMPEL en anderen, met krijgslieden van onderscheidene wapenrusting, zoo te paard als te voet, verschillende kinderspelen, enz. Van deze tegeltjes werd ook in andere landen gebruik gemaakt; in het posthuis te *Bristol* vond men er nog in 1824. Zoowel het verglaas- als het schilderwerk en de blaauwe kleur werden zeer geroemd. Ik heb onder anderen drie schotels, zeer fraai beschilderd door of in de manier van P. QUAST, met onderwerpen uit het lijden van CHRISTUS. Men heeft er ook met zeeslagen en dergelijke, alle hoedanige schotels aan de wand plagten gehangen te worden als schilderijen.

(*) Ik heb ook Delftsch aardewerk gezien, dat van achteren gemerkt was met een penneschacht.

De grondstof voor deze plateelfabrieken werd uit *Braband* en *Vlaanderen*, vooral uit het *Doorniksche* aangebragt, en deze aarde met klei uit *Delftsland* of daaromstreeks aangelengd; dit alles dan wel gewasschen en gezuiverd, alvorens men er vaten, schotels, borden enz. van vormde, op welke zuivering en bereiding het inzonderheid schijnt aangekomen te zijn. Men zie nader over die bereiding het *Technologisch Handboek*, uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, 1809, bl. 37 enz. Soms maakte men wel eens andere stukken alleen uit Doorniksche aarde, welke dan het voorkomen van zoogenaamd steen-porselein hadden. Ik vermeen een dergelijke zeer kapitale tegel te bezitten, een steeniging voorstellende, door of in de manier van E. VAN DER VELDE.

Thans blijft ons van al die welvaart bijna niets over. In November 1853 werd de plateelbakkerij: *de drie Klokken* gesloten, en welligt bestaat er thans niet meer dan ééne fabriek, welke toch niet met die van *Maastricht* kan wedijveren. Het Engelsch aardewerk heeft al het andere verdrongen, en de poging om het zoogenaamd roomkleur aardewerk te *Delft* te vervaardigen, is ook mislukt of voldoet niet. W.

Delftsch Aardewerk. Alhoewel wij slechts weinig daaromtrent kunnen mededeelen, willen wij evenwel gaarne dat geringe ten beste geven, omdat het welligt meer berigten uitlokken zal, hoe onvolledig wat wij ter neder schrijven ook wezen moge.

1°. (*) De kunst om taaije klei door draaijen tot den vorm van vaatwerk te brengen, en ze vervolgens te bakken, was reeds in de alleroudste tijden aan de Egyptenaars en Chinezen bekend. Men wil dat zoowel het verglazen als het beschilderen eene uitvinding zou zijn der eerstgenoemden. Het schilderen op het verglasel, zoo als tegenwoordig bij de fijnere soorten van aardewerk plaats heeft, werd waarschijnlijk door den Florentijner LUCCA DELLA ROBBIA uitgevonden, en door den Franschen pottenbakker PALISSY verbeterd. CHAPTAL, WAGNER, TEILNER en anderen vonden in de tegenwoordige eeuw de verglasels uit die geen lood bevatten, en dus niet schadelijk voor de gezondheid zijn. Het zoogenoemde *Delftsch* aardewerk werd het eerst vervaardigd in de XVIde eeuw te *Faënza* in *Italië*. Later verdrong het de tinnen eet- en drinkgereedschappen, en gaf het te *Delft* aan 70 plateelbakkerijen welvaart en vertier, waarvan naauwelijks een schaduw is overgebleven, na het algemeener worden van het Engelsche fijne en witte aardewerk, dat in de

(*) „Wanneer, door wien, waar en onder welke omstandigheden het vervaardigen van verglaasd aardewerk het eerst in *Nederland* werd ingevoerd?"

helft der vorige eeuw door JOSUA WEDGWOOD (wiens naam er nog veelal op aangetroffen wordt) aanmerkelijk is verbeterd, na eenige jaren vroeger door zekeren BENTLEY te zijn uitgevonden. WEDGWOOD dacht onderscheidene werktuigen uit tot het mengen en bereiden der bestanddeelen, nieuwe draai- en vormmachines, ovens, hittemeters, enz. Glazuren en verwen voor dit aardewerk werden in het laatst der vorige en het begin der tegenwoordige eeuw uitgevonden door de Engelsche en Duitsche scheikundigen, onder welke DAVY, STOLLE en DRÖSE de bekendste zijn. De Franschen hebben vóór eenige jaren werk begonnen te maken van dit fabriekaat, en zijn daarin de Engelschen zeer nabij gekomen. Zie H. M. C. VAN OOSTERZEE, *Handwoordenboekje ter aanwijzing van de ontdekking, uitvinding, invoering en verbetering van de voornaamste zaken en voorwerpen, welke in het dagelijksche leven voorkomen*. 1852.

In het koninklijk kabinet van oudheden (Prins MAURITS-huis) te *'s Hage*, heeft men eene zoogenaamde »oud Hollands stortebeker" van blaauwe Delftsche aarde, doch ongenommerd. Zoodanige beker is beschreven en afgebeeld door LE FRANCK VAN BERKHEY in zijn *Oud Hollands Vriendschap*, bl. 191.

2°. (*) Dienaangaande moeten wij opmerken dat er onderscheid bestaat tusschen de pottenbakkerijen en de zoogenaamde plateelfabrieken of fabrieken van Delftsch aardewerk. Worden door den vrager de aardewerkfabrieken bedoeld, dan kunnen wij mededeelen dat die, terzelfder tijd als te *Delft*, ook te *Haarlem*, *Gouda* en *Rotterdam* bestonden. Zouden ook de Goudsche pijpenfabrieken daaraan misschien hun ontstaan te danken hebben?

3°. (†) Wij vermeenen zeker te weten dat de fabrieken van Delftsch aardewerk vaste merken bezaten, en gelooven zulks ook meermalen gezien te hebben, terwijl, indien onze gissing juist is en wij niet door onze verbeelding misleid worden, zij die merken steeds voor hunne namen voerden, even als zulks met bierbrouwerijen en branderijen het geval is. Die merken op te geven is ons niet mogelijk.

4°. (§) Gedeeltelijk, wat het getal aangaat, is deze vraag in N°. 1 van dit antwoord opgelost, even als in het voorgaande nommer het punt der fabriekmerken en hunne beduidenis.

5°. (**) Niets zekers kan daaromtrent worden medegedeeld, en zelfs mogen wij de zaak betwijfelen. Hetgeen werd vervaardigd diende, en dit is bekend, voor huishoudelijk gebruik, terwijl andere voorwerpen, zoo als de reeds genoemde »stortebeker", tot de fantasiestukken moeten worden gebragt, gelijk de uit de Delftsche fabriek afkomstige liggende koeijen, beeldjes, enz., die waarschijnlijk tot geschenk bij bijzondere gelegenheden gebezigd werden.

6°. (*) Tot vóór zeer korten tijd bestond te *Delft* nog ééne fabriek van Delftsch aardewerk, *de drie Klokken* genoemd, die door verkoop tot andere einden zal worden ingerigt. Hoe jammer voor *Delft*, dat vroeger van die fabrieken zoo vele voordeelen genoot, terwijl nu de voormaals zoo beroemde handel in Delftsch aardewerk als vernietigd kan beschouwd worden.

Ten slotte laten wij hier nog volgen hetgeen wij lezen in: *Beschrijving der stadt Delft, behelzende een zeer naauwkeurige en uitvoerige verhandeling van deszelfs eerste oorsprong, benaming, bevolking, aanwas, gelegenheid, prachtige en kunstige gedenkstukken, zeldzaamheden, nevens derzelver voorregten, handvesten, previlegiën en regeringsvorm, alles t' zamengestelt en getrokken uit oude handtschriften, memoriën en brieven, en met zeer veelè echte bewijsstukken (te vooren noit gedrukt) bevestigt: door verscheidene liefhebbers en kenners der Nederlandsche oudheden*. Te Delft, bij REINIER BOITET, 1729, in fol. bl. 650.

»De *Delfsche porceleynen*, alom begeert, en naar alle buiten gewesten verzonden, neemen zodanig toe, dat er reeds negen-en-twintich Porceleyn Bakkerijen gevonden worden, en dewijl deze waren wijt en breet vertiert worden, kan men ligt begrijpen dat er veel arbeits-volk nodig is om de stof daartoe vereischt, te bereiden, te vormen en te schilderen: 't is zeker dat het inlandsche Porceleyn nergens fijnder en fraier gemaakt wort dan in deze stat, die buiten twijffel, de Chinezen in de kunst van schilderen overtreft. Ik wil niet ontkennen dat 'er elders in deze of geene steden, ook veel goede Porceleynen gemaakt worden, doch dat die met de Delfsche niet kunnen evenaren, zal niemant in twijffel trekken, waarom niet alleen Braband, Vlaanderen, en de andere omleggende Provinciën, maar zelfs Vrankrijk, Engeland, Spanje, en andere uitheemsche Koninkrijken op haare gebakken en geschilderde vaten verslingeren; zelfs Oostindiën, daar anders het aller fijnste van daen komt, tracht zelf met deze Delfsche waren te pronken (?) en ware het mogelijk

(*) „Of er behalve te *Delft*, ook in andere steden zoodanige pottenbakkerijen hebben bestaan?"

(†) „Of zij eenige onderscheidende merken bezaten, en zoo ja, welke dan?"

(§) »Of er te *Delft* meer dan ééne fabriek heeft gewerkt, en, is dit inderdaad zoo geweest, welke de fabriekmerken waren en hunne beduidenis?"

(**) „Of eenige fabrieken zich bepaaldelijk hebben toegelegd op de vervaardiging van eene bijzondere soort of kwaliteit van artikelen, en zooja, welke die geweest zijn?"

(*) »Of er van die fabrieken opgehouden hebben te arbeiden, en, is dit het geval, op welk tijdstip?"

Digitized by Google

de fraje orde daarin wegens het schilderen waargenomen, na te bootsen; waarom deze grote nering met recht eene aanzienlijke rang toekomt. De geleerde JULIUS CESAR SCALIGER en JOHAN ISAK PONTANUS hebben van de Porceleynen geschreven, en daar meede de oude kostelijke vaaten, die men *Murrhina* noemden, vergeleken. En de uitlegger over PANCIROLLUS, heeft daarvan ook een gansch Hoofdstuk ontworpen".

In de *Beschrijvinge der stadt Delft* enz. door DIRK VAN BLEIJSWIJK, 1667, vinden wij, Dl. II, bl. 736 volg., aangeteekend: »En aldus zijn vooreerst de oude vermaerde Drappiers van de *Delfsche Puijcken*, en daer nae de gerenommeerde Brouweren van de *Delfsche Bieren* vermindert, en onder gegaen, in 't opkomen van de nieuwelingen de Porceleijn-Backers van de *Delfsche Porceleijnen*, die nu wederom soo begeert werden, dat de Porceleijn Backerijen alhier, binnen weijnig tijds, voor den jegenwoordigen Oorloch, al bereijts tot acht en twintigh in getal gesteijgert sijn, hebbende ijder naer advenand haer vertieringe, een meenigtevan Arbeits-volck zoo buijten als binnenshuijs in 't werck, want nergens het hierlands Porceleijn subtijlder noch fijnder (?) gewrocht werd, als in dese stadt, daerin sij de Chinesen allerbest schijnen nae te bootsen. Die van Haerlem, Gouda en Rotterdam, maecken mede wel eenig aerdewerck, maer al grof, soodat alleen het Delfsche Porceleijn wijdt en zijdt werd getrocken in Braband, Vlaenderen, Vranckrijck, Spanje en oock Engelandt, ja werd oock selfs bij wijlen na Oost-Indiën gevoert, daer het alderfijnste herwaerts van daen komt. Den geleerden JULIUS CAESAR SCALIGER, en oock JOH. ISA. PONTANUS (SCAL. *Exerc. contra Card.*, PONT. *Descript. Amst.* l. 2 c. 14, PANC. l. 2, T. 2.) hebben van de Porceleijnen geschreven, en daervan vergelijckingen gemaeckt, met de kostelijcke vaten der Ouden, die men *Murrhina* noemden. Den Commentateur over PANCIROLLUS, heeft oock een gansch Capittel van de Porceleijnen".

Het woord »nieuwelingen" (zie *Vergelijking der gemeenebesten door* HUGO DE GROOT, *uit een echt handschrift uitgegeeven, in 't Nederduitsch vertaald en met aanmerkingen opgehelderd door* Mr. JOHAN MEERMAN, 3de Boek, bl. 181) door VAN BLEIJSWIJK te dezer gelegenheid gebezigd; evenzoo het volkomen stilzwijgen van DE GROOT, zoowel ter aangehaalde plaatse als, opzigtens het gebruik van inlandsche aarden of porceleinen borden, in zijn hoofdstuk over de huizen en het huisraad; en, nog eenige jaren later, het stilzwijgen ook van PONTANUS in zijne *Beschrijving van Amsterdam* (L. II, c. 14), bij gelegenheid eener breedvoerige verhandeling over de Chinesche porseleinen: — dit alles toont, mijns inziens, duidelijk genoeg, dat, schoon men te voren hier en daar allerlei aarden potwerk kan vervaardigd hebben, de Delftsche *Fayence* eerst van lateren oorsprong is. In die stad zelve houdt men het tijdperk van den Munsterschen vrede, eenige jaren vroeger of later, voor datgene waarin het grove aardewerk, dat men er, zoo 't schijnt, ook reeds te voren maakte, tot *Fayence* veredeld is.

Kan hetgeen wij geleverd hebben onze Engelsche naburen eenigzins op het spoor helpen, het zal ons aangenaam zijn.

Wij voegen hier nog bij, dat JOHANNES KUNHELIUS, in een werk over het glasblazen, ten jare 1679 in het Hoogduitsch uitgegeven, ook het maken van Delftsch aardewerk behandeld heeft (zie *Kabinet der Natuurlijke Historiën, Wetenschappen, Konsten en Handwerken*, Dl. VII, Afl. Maart — Julij, 1722, bl. 141). Tot ons leedwezen, kunnen wij den titel van dat werk niet opgeven.

Mr. L. G. VERNÉE.

[„Enkele Delftsche fabrieken", zegt de Heer C. W. BRUINVIS, „werkten met twee, doch de meeste met één oven; zij hielden ieder ongeveer 30 menschen bezig. Weinige jaren vroeger (dan 1750) was het in twee of drie bakkerijen gelukt, ook het Indische porcelein na te bootsen. De verzendingen geschiedden naar *Braband*, *Vlaanderen*, *Frankrijk*, *Spanje* en *Oost-* en *West-Indië*, doch hadden de vroegere uitgebreidheid verloren, sedert men ook in *Duitschland*, *Engeland* en *Frankrijk* deze kunst was gaan oefenen. Men bezigde vier verschillende soorten van aarde: Doorniksche of Brabandsche, Duitsche van *Muhlheim*, zwarte en Delftsche, die gemengd werden in aardewasscherijen, waarvan er zeventien aan de Rotterdamsche vaart of *Schie* gevonden werden. Voorts waren er 6 witmolens tot het malen van het verglaas, gebakken van Engelsch tin en lood, gemengd met zand, soda en zout. Het Delftsche porcelein werd vooral gezocht om de fraaiheid van het schilderwerk. Zie VAN BLEIJSWIJK, *Beschr. van Delft* en den *Tegenwoordigen Staat van Holland*". De Heer J. J. WOLFS verwijst naar de *Volledige Beschrijving van kunsten, ambachten*, enz.; St. XII, en naar BECKMANN'S *Technologie*, S. 338, u. s. w.]

Hondenbelasting (III.; bl. 293, Vr. CLIX). Ofschoon het volgende de vraag van Dr. EGELING niet juist beantwoordt, acht ik het ter vermelding waardig, ten bewijze dat er ook in het punt van hondenbelasting niets nieuws onder de zon is.

»*Bepaling op het houden van honden, binnen Utrecht, in het jaar* 1446, *des Woensdags na St. Michielsavont.*

»Syn overdragen, Scepen, Raede ende Oudermans dat tenden (*) XIIII dagen na dien men dit ter clocken (†) verkundigen zell, nimant ghene honde houden en zell binnen onser

(*) ten einde, (na verloop) van 14 dagen.

(†) Van alle verordeningen, vervat in de zoogenaamde *Buurspraakboeken*, werden destijds, even als tegenwoordig, de publikatiën den volke, na voorafgaand klokluiden, kond gedaan.

Digitized by Google

stadt hy en zell zoe menich voll loep zouts (*) houden op zynen cost ter stat behoeff als hi menigen hond in zynen huze hout, by eynen koer van 5 ℔, tot elker reyse zoe dicke alsment bevynt, wtgenomen die Louwers (†), want zy die honden tot horen Ambacht behoeven, en die ghene die jachhonde houden daer zy mede te jagen plegen". (*Liber Rosarum*, in het stads Archief.)

Men vindt deze bepaling in het *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden*, enz. van Utrecht, Jaarg. 1839, bl. 206.

THEODORIK.

Het IJkwezen in andere landen (III.; bl. 293, Vr. CLX). Ofschoon niet geheel aan de bedoeling der vraag voldoende, zullen de volgende opgaven eenige bouwstoffen tot hare beantwoording kunnen opleveren.

In *Frankrijk*, dat ten opzigte der inrigting van een geregeld maten- en gewigten-stelsel het eerst mag genoemd worden, zijn bij gelegenheid der invoering van het metrieke stelsel, achtervolgens velerlei instructiën voor de verificatie, stempeling, en inspectie der maten en gewigten vastgesteld en met fraaije gegraveerde platen in druk uitgegeven. Deze instructiën zijn later verzameld onder den titel:

Recueil d'Instructions sur les poids et mesures, contenant la collection entière de celles relatives à la fabrication et à la vérification de ces instrumens, suivi de la description et des dessins du nécessaire des vérificateurs. Imprimé par ordre de S. E. le Ministre de l'Intérieur. Paris, impr. A. BOUCHER, 1827.

Het geheele stelsel was geregeld bij eene koninklijke ordonnantie van 18 December 1825, en daarbij in stand gehouden de *usuële* (niet *decimale*) maten en gewigten, die bij besluit van 12 Februarij 1812 veroorloofd waren. Later nogtans, en wel bij eene wet van 4 Julij 1837, zijn die *usuële* maten en gewigten weder afgeschaft en de *decimale* uitsluitend behouden.

In *Engeland* zijn de maten en gewigten bepaald bij Parlements-akte van 17 Junij 1824. (*Act for ascertaining and establishing uniformity of weights and measures*) geamplieerd 31 Maart 1825, in welk stuk melding is gemaakt van een aantal bestaande verordeningen omtrent de maten en gewigten, welke gedeeltelijk bevestigd en gedeeltelijk afgeschaft zijn.

In *Pruissen* is het ijkwezen geregeld bij eene koninklijke Maass- und Gewicht-Ordnung van 16 Mei 1816.

In *Wurtemberg* bij eene Maass-Ordnung van 30 November 1806.

In *Rusland* zijn bij *Ukase* van 11 October 1835 de standaards der maten en gewigten vastgesteld, na het ten einde brengen der werkzaamheden, welke tot dat doel aan eene commissie van deskundigen in 1833 waren opgedragen. Deze commissie heeft van hare verrigtingen uitvoerig verslag uitgebragt in een werk, betiteld: *Travaux de la Commission pour fixer les mesures et les poids de l'empire de Russie. Rédigés par* A. TH. KUPFER, *membre de cette Commission et Académicien.* St. Pétersbourg 1841. Imprimerie de l'expédition de la confection des papiers de la Couronne. Twee Deelen van 512 en 416 bladzijden in 4°., benevens atlas van 13 fraaije platen in folio; welk werk door het Russische gouvernement voor een betrekkelijk geringen prijs (hier *f* 14,50) is verkrijgbaar gesteld. Daar die commissie zich ook heeft onledig gehouden met de vergelijking der Russische maten en gewigten met die der overige landen van *Europa*, zoo heeft zij de verordeningen op dat stuk in die landen bestaande, voor zoo ver zij die bekomen had, in autenthieke afschriften medegedeeld. Diensvolgens bevat dit werk, behalve de bovengemelde regeringsbesluiten, nog een aantal andere, bij voorbeeld:

voor *Oostenrijk*, eene keizerlijke verordening van 14 Julij 1756;

voor *Toscane*, eene ordonnantie des Groothertogs van 11 Julij 1782, enz.

De meeste dier officiële stukken behelzen echter meer de algemeene bepalingen van de wettige grootte en zwaarte der standaards, dan bijzondere voorschriften voor het eigenlijke ijkwezen. Intusschen blijkt genoegzaam, dat bijna overal een wettelijk toezigt op de vervaardiging, den ijk en het gebruik der maten en gewigten bestaat. Ook beslaan die verordeningen slechts weinig plaats in het zoo uitvoerige werk der commissie, waarvan verre het grootste gedeelte aan wetenschappelijke en technische beschrijvingen, berekeningen en tabellen gewijd is.

Een min kostbaar, doch zeer nuttig werk over de maten en gewigten in onderscheidene landen, is het volgende:

G. K. CHELIUS, *Mass und Gewichtbuch*; *3te Auflage*, *herausgegeben von* J. F. HAUSCHILD, *mit einer Vorrede von* H. C. SCHUMACHER, Frankfurt a. M. Jägersche Buchhandlung, 1830. 380 bl. 8°. (*f* 4,80).

Dit boek bevat onder anderen een groot aantal titels van werken en dagteekeningen van verordeningen aangaande maten en gewigten, waaronder sommige het eigenlijke ijkwezen betreffende; zoo als b. v. de opgaaf, dat in het *Intelligenzblatt* van het *Vorstendom Lippe*, N°. 52 (December) 1824, een reglement op het ijken der maten en gewigten te vinden is, enz.

U. A. IJ.

(*) Zekere maat, waarmede men gewoon was het zout te meten, gelijk thans nog bij den zak geschiedt.

(†) Leerlooijers.

Digitized by Google

Het Liedje „de Bloemenverkoopster" (III.; bl. 318, Vr. 287).

Het Bloemenmeisje.

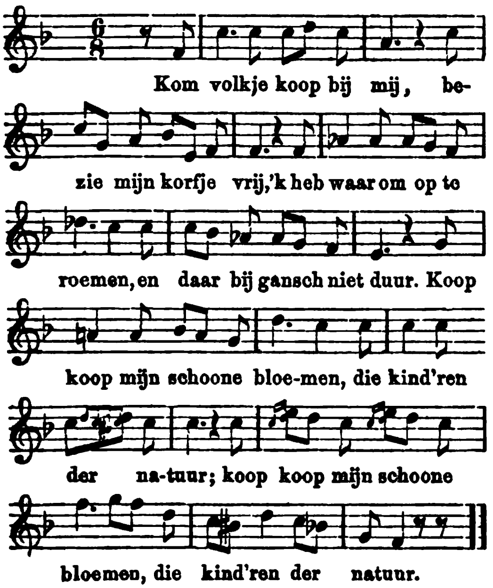

Ik kom hier keer op keer
Met frisschen voorraad weer,
Wie zou mijn ijver doemen?
Ja ieder morgenuur
Sta ik hier bij mijn bloemen,
Die kind'ren der natuur.

'k Ben doof voor dof gevlei,
'k Belach de spotternij;
En wie mij schalksch moog noemen,
Bekent toch op den duur:
Ze is schuldloos als de bloemen,
Die kind'ren der natuur.

Is soms een jonge kwant
Wat dartel of galant,
Durft hij mij schoon te noemen;
Ik zie dan barsch noch zuur,
Maar wijs hem op mijn bloemen,
Die kind'ren der natuur.

Ik zeg dan: jonge heer,
Die roos is schoon, maar teer,
Zou ze op haar schoonheid roemen?
Haar bloem is kort van duur;
Vergankl̈ijk zijn de bloemen,
Die kind'ren der natuur.

Genieten duurt slechts kort,
Vervlogen onschuld dort;
Wie dartle min durft roemen,
'k Vlied haar verleidend vuur;
Mijn onschuld en mijn bloemen
Zijn kind'ren der natuur.

C. C. C.

[C. & A., J. A. A. G., J. C., A. te *M.*, P. C. K., B. T. U., A. J. VAN DER AA en M. C. LEBRET te *Dordrecht* hebben mede afschriften van het bovenstaande liedje ingezonden. Naar opgave van eenige dezer Navorschers, is Mr. C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA de vervaardiger, en C. R. MARX de componist van dit stukje, hetwelk te vinden is in de *Onderhoudende Verhalen en Gedichten*, te Gorinchem bij H. HORNEER, vroeger uitgegeven onder den titel van: *Album aan het schoone geslacht gewijd*, 1839, bl. 243, 244. Het komt insgelijks voor in de novelle getiteld: *Victorine, of het bloemenmeisje uit de Allée verte*, opgenomen in de *Losse bladen uit het groote levensboek*, Amst. 1835, D. II., bl. 6, 7. Volgens L. J., is het *Liedje van de bloemenverkoopster* eene vertaling van het omstreeks 1812 uitgekomen zangstukje:

„Venez, venez dans mon parterre,
Vous qui voulez cueillir des fleurs;
J'en ai de toutes les couleurs,
Et qui sont dignes de vous plaire". etc.

Mogt de Heer ROOS in de melodie met het piano-accompagnement, door A. MESSEMAECKERS gecomponeerd, belang stellen, dan gelieve hij zich tot den Heer M. C. LEBRET te *Dordrecht* te wenden.]

De St. Vitus of St. Veitsdans (III.; bl. 318, Vr. 288). In de geschiedenis der geneeskunde is dit een zeer bekend onderwerp, en de vraag naar den aard dier ziekte kan uit de veelvuldige schrijvers, welke er melding van gemaakt hebben, door ieder geneesheer gereedelijk beantwoord worden.

Met terzijdestelling van het geneeskundig beginsel aangaande den oorsprong, de verschijnselen en het verloop dezer ziekte, welke in den aanvang, bij eene volkomene bewustheid der lijders, op eene gestoorde verrigting van het organische zenuwleven berust, maar in hare verdere ontwikkeling zich aan het algemeen gewaarwordingswerktuig kan mededeelen en waanzinnigheid veroorzaken, vermeen ik, dat bij de beantwoording van dit onderwerp alleen de geschiedkundige feiten in aanmerking behooren te komen, terwijl de geneeskundige nasporingen elders, en wel in de daarvoor bestemde tijdschriften, dienen behandeld te worden.

Zonder het met hen eens te zijn, die beweren dat de oude volkeren dien ziekelijken toestand des zenuwlevens niet gekend hebben, en zonder te willen vergeten hoe in oud *Indië*, in *Egypte*, bij de *Joden* en bij de *Grieken* de *dans* bij de openbare eerdienst of bij plegtige optogten plaats had, zoo achten wij het niet onwaarschijnlijk, dat de poezij, welke daarin ten grondslag strekte en in de openbare godsvereering van het monotheïsme zoowel als in die van het polytheïsme doorstraalde, ongetwijfeld hare gemoedelijke belijders onder het volk zal verwekt hebben; terwijl het daarenboven niet onmogelijk is, dat het *fanatisme*, daardoor ontstaan zijnde, of niet gewijzigd noch bedwongen wordende, eenen niet onbelangrijken invloed op de in die streken heerschende ziekten zal uitgeoefend hebben.

Na PLINIUS en GALENUS, als ook na den ondergang van het Westersch-Romeinsche rijk, zwijgt de geschiedenis van *pandemische* verschijnselen onder het volk, en het is eerst ten tijde der kruisvaarders, dat men een flaauw gewag vindt gemaakt van de dansen der *Sufeten*, welke bij die mahomedaansche secte als godsdienstig voorschrift in zwang

zijnde, door hen naar het westelijk *Europa* zouden zijn overgebragt.

Ondertusschen is het zeer twijfelachtig, of de *St. Vitusdans*, in deze vraag bedoeld, van zulke indrukken afhankelijk was, dan of hij op andere oorzaken berustte, welke aan dit verschijnsel dien naam, die beteekenis gegeven hebben.

Vele geneeskundigen toch hebben den *St. Vitusdans* beschouwd als eene epidemische zenuwziekte, welke in de middeleeuwen over een groot gedeelte van *Duitschland*, het noordoostelijk *Frankrijk* en in de *Nederlanden* heerschte, door hare eigenaardige besmettelijkheid beide geslachten aangreep, en om de verwoestende gevolgen, welke zij had of kon hebben, de billijke bekommering der geestelijkheid en der vorsten verdiende.

Niet ten onregte werd die vrees vermeerderd, omdat een groot deel der Europesche bevolking nog onder den invloed scheen te staan van den zoo verwoestenden *zwarten dood*, en van de daaruit voortgesprotene secte der zoogenoemde *Flagellanten*, wier beweging, *Europa* in rep en roer stellende, door hare fanatieke bedevaarten alle bezweringen trotseerde en de Kerk in geen gering gevaar bragt. Vele geestelijke orden, in dezen nood zich gunstig hebbende staande gehouden, bleven in dien jammerlijken tijd nog zekeren invloed uitoefenen; vooral vond dit bij de *Benedictijnen* en de *Dominicanen* plaats; maar boven alles komt aan Paus CLEMENS VI de eer toe, door zijne menschlievende en doeltreffende voorschriften of maatregelen dien storm voor zekeren tijd tot bedaren gebragt te hebben.

Ongeveer dertig jaren na dien bangen tijd, en wel omstreeks 1374, toen JAN VAN ARKEL den Bisschopszetel van *Luik* bekleedde, ontstond de zoogenaamde *danswoede* (*), als een wel niet zoo doodelijk maar toch niet minder verontrustend verschijnsel, onder het volk van het Prinsdom *Luik*, *Aken*, *Tongeren*, *de Nederlanden*, en *den Neder-Rijn*. Vooral was onder de daartusschen gelegene landstreken het *Sticht van Utrecht* niet weinig door die besmettelijke zenuwziekte bezocht, welke zich als eene *pandemie* allerwege verspreidde, en wier gevolgen men met angst te gemoet zag, daar zij in eene zekere mate van waanzinnigheid overging die aan zinneloosheid grensde; ja zelfs werd zij door den geest des tijds voor het werk des duivels gehouden, dien men, zoo mogelijk, door herhaalde priesterbezweringen trachtte uittebannen.

Wegens de daarbij gepaard gaande en aan razernij gelijkende ligchaamskwellingen, veroorzaakten deze verschijnselen geene geringe bezorgdheid. Om aan die beweging eenige leniging te verschaffen, werd, op last der geestelijkheid naar men wil, ST. JAN als de vermogendste heilige aangeroepen, en deswege het fanatieke volk, zijner voorbidding en bescherming aanbevolen zijnde, met den naam van *St. Jansdansers* bestempeld; ten minste uit het aangeteekende in de *Keulsche Kronyk* zou men welligt tot deze gevolgtrekking kunnen besluiten.

Jaren lang duurde deze bezetenheid voort, welke noch door de toenmalige hoogst gebrekkige geneeskunde, noch door den priesterlijken invloed scheen tot bedaren gebragt te kunnen worden.

Eerst in de volgende eeuw, omstreeks 1418, toen de danswoede langs den *Rijn* en de *Wezer* zich allerwege verspreidde, nam de bekommerde geestelijkheid hare toevlugt tot den heiligen VITUS of VEIT, den patroon van het alstoen beroemde en rijke klooster *Corbeye*, nabij *Paderborn* in *Westphalen*, alwaar men door kerkelijke toestellen, groote missen, gebeden en aalmoezen de ontstemde gemoederen en de bedreigde ontbinding van alle maatschappelijke orde tot eenige kalmte wist terug te brengen.

Op vele plaatsen vond men toen, en ook reeds vroeger, kapellen aan dien heiligen martelaar toegewijd. Men leest onder anderen, dat er zoodanige te *Rome*, *Polignano*, *Sabern*, *Rotestein*, *St. Denis* en elders bestaan hebben; maar de voornaamste zou in het Benedictijnerklooster van *Corbeye* geweest zijn.

Deze geestelijke stichting, welke in den jare 810 door ADELHARD, abt van *Corbie* in *Frankrijk*, te *St. Denis* nabij *Parijs* gevestigd was, zou hare eerste vermaardheid bekomen hebben door de verplaatsing der reliquiën van ST. VITUS naar de oevers van de *Wezer*, hetgeen, volgens de overlevering, op verzoek van den abt WERNER in 836 geschied is.

In 843 bekwam dit tot eene abtdij verheven klooster grootere rijkdommen, en wel door eene gelofte van Keizer LOTHARIUS, welke bij een zeer twijfelachtig gevecht de overwinning op zijne tegenstanders van den heiligen VITUS zou afgesmeekt hebben. Van toen af nam de rijkdom dezer abtdij zeer toe; zij werd met vorstelijke giften beschonken, zij bragt ook uit haar midden mannen voort, die zich omtrent de verspreiding van het Christendom hooge verdiensten verwierven. De gunstige vermaardheid dezer abtdij, die zich eeuwen lang staande hield, oefende als het ware een zedelijken invloed op de menigte uit, welke in die tijden bij volksrampen van geene geringe beteekenis was. En hiervan mogt men weder een vernieuwd bewijs vinden, toen de danswoede, welke zich als eene *pandemie* over een groot deel van *Europa* verspreid had, door dit reddingsmiddel beteugeld werd. Immers toen deze stoornissen onder het volk den vorsten eene ontbinding van zaken voor-

(*) Vgl. boven blz. 87 volg.

Digitized by Google

spelden, kwamen hun de geestelijken te hulp. Zij wisten op de gemoederen te werken, verhaalden de wonderen van ST. VITUS, smeekten met een bijgeloovig vertrouwen de voorbidding af van dien heilige, schreven vasten uit en gebeden voor, en deden groote processiën waarbij de beenderen van dien martelaar werden rondgedragen, hetgeen zulke gunstige gevolgen had, »dat", zegt de legende, »er eene stem uit den hemel nederdaalde, zeggende: ST. VITUS, uw gebed is verhoord!" »En zoo werd", schrijft Prof. HECKER, »ST. VITUS de beschermheilige der danszuchtigen".

Op grond van dit verhaal is het derhalve niet onwaarschijnlijk, dat na den angstigen indruk, welken deze zenuwziekte heeft nagelaten, de daarmede overeenkomstige verschijnselen, ter herinnering aan deze volksziekte, met den naam van *St. Vitus-* of *St. Veitsdans* zijn bestempeld geworden.

Sommige geneeskundige schrijvers willen de abtdij van *Corbeye* nabij *Ulm*, in het koningrijk *Wurtemberg*, geplaatst vinden; ten minste wij vinden bij verscheidene van hen deze stad als de voornaamste plaats opgegeven, waar dit geestelijk gesticht gevestigd was en deze *pandemie* door geestelijken invloed tot staan gebragt werd. Mijne nasporingen echter hebben zulks niet kunnen bevestigen; want als men met een kritisch oog de landstreken nagaat, waarin zij ontstond; als men de gelegenheid kent van de stichting dezer abtdij, den oorsprong harer rijkdommen overweegt, en den invloed der Benedictijner kloosterlingen op het volk te midden dezer beweging in rekening brengt: dan wordt het welligt zeer onwaarschijnlijk, dat zij die van ST. VITUS zulk een doeltreffend gebruik wisten te maken, het volk in bedevaarten naar het toenmalige *Zwaben* zouden voorgegaan zijn, om de voorbidding van dien heilige af te smeeken.

Ofschoon de *St. Vitusdans*, door velerlei oorzaken gewijzigd, zich na dien tijd meermalen vertoond heeft, zoo is zijne stoffelijke genezing eindelijk in den aanvang der XVIde eeuw (1526—1540) verkregen door den beroemden PARACELSUS. Immers deze te veel miskende hervormer der geneeskunde, door zijne nasporingen de krachten en vermogens der natuur hebbende leeren kennen, is de grondlegger geweest eener rationele geneeskunde. Hij heeft het eerst den geheimzinnigen en bijgeloovigen invloed der geestelijkheid aan het wankelen gebragt, en eindelijk, den aard, de oorzaak en de behandeling van den *St. Vitusdans* naar den geest van zijn tijd beschreven hebbende, dien op het gebied der geneeskunde overgebragt.

Intusschen zijn de verschijnselen dezer zenuwziekte na dien tijd in ons vaderland meermalen waargenomen, en hebben zij somtijds min of meer het kenmerk harer besmettelijkheid niet verloochend. Zoo vindt men onder anderen bij J. WAGENAAR, *Beschr. van Amsterdam*, Dl. I, bl. 274, aangeteekend, dat de *St. Vitusdans* in den jare 1566 in het weeshuis te dier stede onder de kinderen geheerscht heeft. De vermaarde N. TULP heeft in zijn tijd ook daarvan melding gemaakt, en het is algemeen bekend hoe de groote BOERHAAVE eene soortgelijke besmettelijke zenuwziekte (die niet anders dan de *St. Vitusdans* was) onder de meisjes in het weeshuis te *Haarlem* door zijn zedelijken invloed genezen heeft.

Thans wordt deze ziekte hoogst zeldzaam aangetroffen; maar velerlei wijzigingen van hysterie, ter onderscheiding van andere toevallen in de ziektekennis overeenkomstig deze verschijnselen wetenschappelijk gerangschikt, worden nog met den naam van *St. Vitusdans* bestempeld.

Deze bijdrage, hoezeer bezwaarlijk buiten het gebied der geneeskunde gehouden, mag voldoende geacht worden om den oorsprong der benaming van *St. Vitus-* of *St. Veitsdans* te verklaren. Ter besparing van ruimte heb ik mij van de opgave der verschillende bronnen onthouden, waaruit ik dit opstel geput of die ik daarbij geraadpleegd heb.

J. G. V.

St. Vitus- of St. Veitsdans, in 't Latijn *choria St. Viti*, *saltus Viti*. Ieder weet dat deze de meest gewone benaming is van zekere stuiptrekkende bewegingen des ligchaams, die veel op een dans gelijken. Andere min gewone namen voor die zelfde ziekte zijn: *dans van St. Modestus*, *choreomanie*, *scilotyrbe*, *St. Johannesdans*, *epilepsia saltatoria*, *ballismus* enz. Met die ziekte gaan de vreemdste verschijnselen gepaard. »Bij het uitbreken er van", zegt G. F. MOST, *Encyclop. Woordenb. der pract. genees-, heel- en verloskunde*, in voce *Choria St. Viti*, »zijn de vreemdsoortigste stuiptrekkingen, die vooral in de bovenste en onderste ledematen het sterkste zijn, het eerste en voornaamste verschijnsel; deze kunnen door de zieken niet onderdrukt worden, en wekken de menigvuldigste en zonderlingste gebaren, standen en verdraaijingen des ligchaams op, zoodat de zieken huppelen, springen, dansen, loopen (*epilepsis procursiva*), klauteren, op de kagchel, in schuifladen, op commodes enz. kruipen, dan een paar seconden als dood liggen, eindelijk plotseling weder oprijzen, op tafels, stoelen, banken springen", enz. Vergelijk hiermede RICHTER, *Specielle Therapie*, B. VII, S. 727 folg., alwaar men de onderscheidene vormen, onder welke deze ziekte voorkomt, nog breedvoeriger vindt opgegeven; wijders de *Dictionn. des sciences méd.*, T. IV, p. 8 suiv.; CARL CANSTATT, *Handboek der geneeskundige Kliniek*, Dl. III, bl. 339 en volg., waar men de *choria* in vier

Digitized by Google

soorten vindt onderscheiden: de spieronrust of de kleine Vitusdans, de groote Vitusdans, de pandemische Vitusdans, het tarantismus.

Den naam leiden sommigen (zie RICHTER t. a. p.) van eene epidemische zenuwziekte af, welke in het jaar 1374 door geheel *Duitschland* heerschte. In 1418, dadelijk na de verschrikkingen van den *zwarten dood*, heerschte zij ook te *Aken*, in de *Nederlanden*, te *Metz*, *Straatsburg* enz. (CANSTATT, t. a. p.) Zij bestond in eene danswoede, die dikwijls den dood ten gevolge had. Men hield die ziekte voor een werk des duivels en zocht daarvoor genezing in het exorcismus; vooral nam men zijn toevlugt tot ST. VEIT, den beschermheilige van het klooster *Corbey*. Anderen meenen dat de naam moet afgeleid worden van eene kapel bij *Ulm*, aan ST. VITUS gewijd, waarheen in Mei van elk jaar zich vrouwen begaven, welke aan deze ziekte leden en aldaar genezing vonden (*Conversations-Lexicon* bij BROCKHAUS, in voce *Veitstanz*). Deze afleiding wordt ook voorgestaan door STEPHANUS BLANCARDUS, *Lexicon Medicum*, Vol. I, p. 357, waar men haar vermeld vindt in deze woorden: »HORSTIUS (een beroemd Duitsch geneesheer, geboren in 1578 te *Torgau*) inquit, se cum mulieribus quibusdam locutum, quae quotannis sacellum S. VITI, quod est in finibus Ulmensium, visitantes, ibidem saltu cum perturbatione mentis, eo usque sese nocte dieque exercent, donec exstaticarum instar corruant; qua ratione sibi restitutae videntur, ut parum, vel nihil, sentiant per annum integrum, usque ad Maji tempus subsequens, ubi membrorum inquietudine eo usque sese torqueri referunt, ut vicissim circa festum ST. VITI ad praedictum locum, saltationis gratia, sese conferre cogantur". De andere benamingen, die van *St. Johannes-* en *St. Modestusdans*, zullen naar alle waarschijnlijkheid daar van daan komen, dat de lijders in de kapellen dier heiligen genezing van hunne kwaal meenden te vinden, of ook wel de namen dier heiligen aanriepen om hersteld te worden. MODESTUS bloeide omstreeks het jaar 620 als Bisschop van *Jeruzalem*. De reden waarom de naam *St. Vitusdans* de meest algemeene is geworden, zal ongetwijfeld deze zijn, dat de naam van dien heilige vooral in de middeleeuwen zeer beroemd was, en zijne reliquiën rijk waren in wonderen. Met welke vreugde de Saksers in 't jaar 836 zijne stoffelijke overblijfselen te *Korbey* of *Corvey* inhaalden en ontvingen, zie men bij J. M. SCHRÖCKH, *Chr. Kirchengesch.*, Th. XXIII, S. 61 folg. Vergelijk voorts over dezen heilige HOOGSTRATEN'S *Woordenboek* in voce en de *Aanmerking over den Vitusdans* van P. NIEUWLAND, in zijn *Verlustigingen*, Dl. I, bl. 675 en volgg.

J. R. EILERS KOCH.

St. Vitus- of *St. Veitsdans*. De *St. Vitusdans*, die in de tweede helft der XIVde eeuw zich uit het *Rijndal* over ons vaderland en *België* verspreidde, ontleende, naar men wil, zijn naam van de bedevaarten naar eene kapel van ST. VITUS, waar de lijders jaarlijks als de maand Mei verschenen was, henen trokken, om, zoo zij meenden, zich voor een jaar weder rust te verschaffen. »Im *Niederrhein* haben wir noch ein schönes Andenken an jene Epidemie in der *Echternacher Procession*, wo Schaaren von Pilgern jeden Jahr sich versammlen, um, zwei Schritte vorwärts und einen rückwärts springend, eine Heiligen-Kapelle des ST. VEIT zu erreichen, wo sie dann nach mehrere Stunden bis auf's äusserte erhitzt und erschöpft anlangen". NEUMANN, *Beitr. zur Nat. und Heilk.*, B. II, S. 144. Deze schrijver houdt den *St. Vitusdans* voor een overblijfsel van het bijgeloof der middeleeuwen.

De Heer D. BUDDINGH heeft in den *Kalender* van LE LONG ST. VITUS nog als den ouden *Svanteviti* (heilig *wit*) aangetroffen, »die dezelfde VITUS schijnt, wien het heidendom met *Viteldans* vereerde, welke in de middeleeuwen, wij zouden bijna zeggen, tot eene razernij oversloeg". Hij meent verder dat SANCTE-VIT aan den *witten* god te *Gent* doet denken, wiens attribuut eene schaapsschaar was. *Verhandling over het Westland*, bl. 383, 384 en 284.

J. J. WOLFS.

[Met de bovenstaande berigten komen, wat de hoofdzaak betreft, de mededeelingen overeen van de Heeren P. E. VAN DER ZEE, S. I. MULDER, D. BUDDINGH, J. SCHREUDER, QUIESCENDO, LEGENDO ET SCRIBENDO, THEODORIK, V. B. en L. D. R. Zij verwijzen voorts naar STEPHANI BLANCARDI *Lexicon Medicum*, Lipsiae 1777, in voce *Chorea Sancti Viti*; — *Die Specielle Therapie von* Dr. A. G. RICHTER, herausgegeben von Dr. G. A. RICHTER, Berlin, 1820, VIIr. Band, S. 726 u. s. w, waar wij tevens zien, dat deze geleerde twee heiligen van den naam VEIT onderscheidt: den een beschermheilige van het klooster *Corbey*, en den ander bij *Ulm* in eene kapel begraven liggende „den in Oel gesottenen Märtyrer VEIT"; — Dr. WILH. ANDREAS HAASE, *Chronischen Krankheiten*, Leipzig 1817, II Band. S. 209, die alleen naar den heilige te *Corbey* (ook *Korbey* geschreven) verwijst en zegt: „Ihren Namen trägt die Krankheit von einer Epidemie, die im Jahre 1374 durch ganz *Deutschland* herrschte, und in welcher man seine Zuflucht zum heil. VEIT, dem Schutzheiligen des Klosters *Korbey*, nahm"; — WAGNER, *über den Veitstanz*, Nürnberg, 1818; — *Abhandlung Ueber den Veitstanz von* JOSEPH ANDREAS SOHLER; *deutsch bearbeitete, vermehrte und verbesserte Auflage von* JOSEPH BEMB, Wien, 1826; — Dr. J. F. C. HECKER, *Die Tanzwuth, eine Volkskrankheit im Mittelalter*, u. s. w. 1832, 8°., van welk werk een zeer gunstig verslag voorkomt in de *Göttingsche gelehrte Anzeiger*, 4 März 1833, en voorts Dr. G. J. POOL eene vertaling bezorgd heeft, Amsterdam, 1833. — HORN'S *Archif der Med. Erfahr.*, Jan. und Febr. 1833; — E. C. WICKE, *Monographie des grossen Veits-tanzes* Leipz. 1844; — Dr. DONKERSLOOT'S vertaling van IDELER'S werk *over den godsdienstigen waanzin*; — *Tijdschrift voor geschiedenis, oud-*

Digitized by Google

heden, enz. *van Utrecht*, 1835, 2de St.; — D. BUDDINGH's *Verh. over het Westland*; — SCHOTEL's *geschied-, letter- en oudheidk. uitspann.*, bl. 156.

De Heer VAN DER AA meent, dat de bewuste ziekte *de St. Vitus- of Veitsdans* genoemd wordt, „omdat zij omstreeks den feestdag van den H. VITUS (den 15 Junij), als de zon bij ons op het hoogste is, zich het hevigst vertoont".— „De H. VITUS", zegt Dr. RÖMER, „was de patroon van tooneelspelers en dansers. Indien hij dit niet eerst later geworden is, zal de benaming van *St. Vitus* of *St. Veits-dans*, is zij niet verbasterd, aan hem haren oorsprong verschuldigd zijn".

v. BR. is over den oorsprong en aard van den *St. Veitsdans* van een geheel ander gevoelen dan de overige Heeren. „Deze beweging", zegt hij, „behoort tot de zonderlingste zaken, welligt tot de raadselachtige, of ook wel tot de bedriegelijke, want zij geven een monnikachtige vertooning en worden in ARNOLD's *Ketter-historie* beschreven; ook HUBNER meldt er van in zijne historiën. Men kan er bij denken aan het geld winnen door het volk de oogen te verblinden, volgens gebruik in de middeleeuwen. Het kloosterachtige ruikt men er uit, wanneer men denkt aan de abtdij *St. Veit* in *Beijeren*, aan de *Rotha* nabij *Neumark*. Hoort eens wat er gebeurde! Vrouwen en mannen vielen onder malkander op den grond, bleven lang of kort liggen en sprongen dan op, springende, huppelende, dansende, tot dat ze weder vermoeid nedervielen. Velen hielden zich als of ze opzwollen, en schreeuwden om touwen ten einde zich tegen barsten te omwinden! Zulk een schouwspel van ziekte-dans gaf aan de priesters vele werkzaamheden en hierdoor groot aanzien. In 1374 drong het zelfs van *Luik* tot *Utrecht* door, en duurde eenige jaren, tot dat de doorbrekende verlichting het gordijn opligtte en de spelers verdreef. Eigenlijk is deze *Sint Vitusdans* uitgevonden ten jare 1021 in het klooster *Korbey*, toenmaals in het zoogenoemde *Anhalt* te vinden. Wat zijn onze tijdgenooten ongelukkig van *zoo* niet meer te kunnen dansen, maar daarentegen hebben wij het geluk van te *Rimini* de houten beelden de oogen te zien verdraaijen!]

Copernicus en Pulci (III.; bl. 318, Vr. 289). De hier gedane vraag schijnt te vooronderstellen, dat er eenige zamenhang bestaat tusschen het stelsel van COPERNICUS en de door PULCI gebezigde uitdrukkingen: *hemispheren* en *sospese*. Dit is echter geenszins het geval. Men wist lang vóór COPERNICUS dat de aarde eene bolvormige gedaante had en dus in twee *hemispheren* gedeeld kon worden. (De togt van COLUMBUS b. v. werd op dien grond ondernomen.) En dat die bolvormige aarde, die men meende onbeweeglijk in het midden der schepping geplaatst te zijn, echter als vrij hangende gedacht werd, blijkt reeds uit *Job*, Hoofdst. XXVI vs. 7 (volgens de Staten-Bijbel: »Hij hangt de aarde aan een niet".) Verre dus van aan te nemen, dat PULCI in zijne uitdrukkingen de *beweging* der aarde bedoeld heeft, zou veeleer uit het woord »sta" het tegendeel kunnen afgeleid worden. *π.*

Nicolaes Stellingwerff (III.; bl. 318, Vr. 295). In WAGENAAR's XIIde Dl. zal LABORANTER nog veel over dezen vermaarden man vinden. ...S...F.

Nicolaes Stellingwerff. Men zie over hem het *Verv. der Historie van Enkhuizen* door S. CENTEN, bl. 130, en de *Geschied. der stad Hoorn*, uitgeg. door C. A. ABBING, bl. 43, op beide welke plaatsen hij wordt genoemd »FREDERIK STELLINGWERF, Secretaris van *Medemblik*." Vergel. de *Loevesteinsche Gevangenschap* (1650) door Mr. W. J. C. VAN HASSELT, geplaatst in *de Gids*, Jaargang 1845.

Ook in den *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, 5de Jaarg. (1849) bl. 309 en vgl., en 9de Jaarg. (1853) bl. 340 en vgl., worden eenige bijzonderheden omtrent N. STELLINGWERFF aangetroffen. C. & A.

Het geboortehuis van W. Bilderdijk (III.; bl. 319, Vr. 297). In B's *Eigen Levensgeschiedenis*, te vinden in zijne *Geschiedenis des Vaderlands*, Dl. XI, zegt hij (bl. 166): »Ik trad ter wareld in op de Westermarkt aan de zijde van de Leliegracht, in een huis met een' van ter zijde opgaanden stoep, onder welken ook eene ingang was, of zoo men 't plag te noemen, een huis met een onderhuis, omtrent op de helft van dat blok huizen, veellicht iets meer naar de Prinse- dan naar de Keizersgracht: welk laatste ik echter niet zou durven verzekeren". Mogt deze opgave dienen om den Heer J. C. K. nader op het spoor te helpen, dan zou dit aangenaam zijn aan A. J. VAN DER AA.

H. Koenig (III.; bl. 319, Vr. 298). Waarschijnlijk zal dit het afbeeldsel zijn van HEINRICH JOSEPH KOENIG, den 19den Maart 1790 te *Fulda* geboren, die zich in *Duitschland* als romanschrijver een naam verworven heeft, terwijl hij tevens als staatsman is opgetreden. Men zie over hem na het *Conversations-Lexicon* van BROCKHAUS, waaraan ook het bovenstaande ontleend is. J. G. DE S.

Poultier (III.; bl. 319, Vr. 298). POULTIER is een zanger aan een der schouwburgen, ik meen de Opéra-Comique, te *Parijs*. Hij was eerst kuiper van ambacht, en terwijl hij onder zijn werk stond te zingen als een hart, werd de toenmalige tooneeldirecteur, die, »en tournée à la recherche de poumons et de gosiers". juist voorbij ging, — de stad is mij ontschoten, — verrast door zijn voortreffelijk orgaan. Hij liet zich overhalen zijne stem op renten te zetten, genoot de noodzakelijke opleiding in het Conservatoire en trad vervolgens met veel succes op. J. S. moge van een ander Navorscher vernemen, wie de celebriteiten SZAPARY, KOENIG en ROBACH zijn.
N. N.

Muntteeken van 1817 *op eene munt van* 1790 (III.; bl. 319, Vr. 299). Deze O. I. duiten met het teeken van den muntmeester SUERMONDT, ofschoon het jaartal 1790 dragende, zijn geslagen aan 's rijks munt na 1817. Waarschijnlijk zal men de oude type be-

Digitized by Google

houden hebben, omdat deze bij de bevolking meer algemeen bekend was. V. D. K.

Muntteeken van 1817 *op eene munt van* 1790. Van deze komen er mede voor van 1790, wier muntteeken is een sterretje en waarvan melding wordt gemaakt door VERKADE in zijn *Muntboek*, in den tekst op N°. 1106. Deze zoo wel als het gebakerde kindje hebben particulieren als negotiemunten doen vervaardigen; dus jaren en muntteeken zijn beide fantasie. Die met 1790 en sterretje hebben de Heeren VAN HOBOKEN doen slaan in de munt te *Utrecht*, ter verzending naar *Oost-Indië* en wel in 1830 of daaromstreeks.

Het Munthuis gebruikt het vast bepaalde muntteeken, zoo het voor het Gouvernement slaan moet, maar koperen handel- of negotiemunt schijnt aan geene keur onderworpen. Men heeft dus welligt het afgeschafte muntteeken, het gebakerde kindje, daartoe voor andere negotianten gebruikt, om ze te kunnen onderscheiden van de op last der regering geslagene ℣ℭ duiten. D. W. Z.

Spreekwijzen. »*Mijn vader is geen Bremer*" (III.; bl. 319, Vr. 301). BILDERDIJK heeft een zeer geleerd vertoog over deze spreekwijs (bij hem: *ik ben geen Bremer*) geschreven in zijne *Nederl. Taal- en Dichtk. Verscheidenh.*, Dl. IV, bl. 195—199. Daarin bewijst hij, dat *breme*, *bremel* oudtijds *handlubben*, *franje* enz. beteekende, en beweert (echter zonder bewijs) dat iemand die zulke handlubben droeg, een *bramer* of *bremer* genoemd werd. Daar men nu »met zoodanige de handen omgevende lappen niets kon doen dat van dien aard was, dat het of eenigzins de hand of vingers besmetten mocht, of dat tot een juiste aanvatting onder of tusschen de vingers het toezicht van 't oog vereischte, — was 't gevolg, dat men of niets dergelijks beproeven, of, begon men 't, het onafgedaan uit de hand geven moest om door een ander te worden verricht of voleindigd. Het zeggen: *ik ben geen Bremer*, is dus: *ik draag geene lubben over de handen heen hangende*, maar kan mijne handen en vingers behoorlijk roeren en gebruiken".

Hoe vernuftig deze verklaring zij, meen ik toch dat ze zonder nader bewijs niet kan worden aangenomen. Zoo lang men uit de handelsbetrekkingen tusschen ons land en *Bremen* geene bijzonderheid weet aan te wijzen, die het spreekwoord historisch verklaart, meen ik nog altijd, dat de volledige spreekwijze luiden moet: *mijn vader is geen breeuwer, die het werk uit zijne handen geeft.* 't Is dan een woordspeling met *werk* voor *geplozen touw*, dat de breeuwer al breeuwende uit zijne hand geeft. Hoe ons volk, dat in tallooze spreekwijzen en schimpwoorden tegen onze eenheid met *Duitschland* protesteert, er toe gekomen is om den *breeuwer* in een *Bremer* te verwerken, zal wel geen verklaring behoeven. CONSTANTER.

De Heeren C. W. BRUINVIS, J. J. WOLFS, en L. N. houden insgelijks het woordje *Bremer*, in de bewuste spreekwijze, voor eene verbastering van *Breeuwer*. De antwoorden van de Heeren A. J. VAN DER AA, LAGE en W. J. K. leveren niets tot toelichting der genoemde spreekwijze op; hunne bedenkingen worden door het bovenstaande, althans gedeeltelijk, uit den weg geruimd. — De Heer P. E. VAN DER ZEE heeft de plaats uit BILDERDIJK's *N. Taal- en Dichtk. Verscheidenh.* afgeschreven, welke, volgens hem, ook door SPRENGER VAN EYK is overgenomen, zonder dat deze er eene andere meening heeft bijgevoegd.

Spreekwijzen. »*Mijn vader is geen Bremer*". In het Angelsaksisch beteekent *brem* niet alleen *celebris*, maar ook *famosus*, beroemd, berucht; *bremman*, *fremere*, brommen. In het IJslandsch is *braml*=*tumultus*, geraas; *bramla* (at.) *tumultuari*. In onze taal noemen wij iemand die veel vertooning maakt, doch welke weinig te beteekenen heeft, wel eens een *bram*, en zegt men van hem: »wat is hij *brammig*!" Wij houden het woord *Bremer* met de even aangehaalde woorden in verband, (nl.) in de ongunstige beteekenis, zoodat het onzes inziens zal beteekenen: »Mijn vader is geen pocher; hij laat het zich niet uit de handen nemen; hij begint niets of hij ziet kans het uit te voeren. D. H. H.

Ramus vermoord om »*quis*" *of* »*his*" (III.; bl. 319, Vr. 302). $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$, die ook al WISSELIUS voor WISELIUS schrijft, schijnt niet naauwkeurig te hebben gelezen, want anders had hij *kis* en niet *his* geschreven. De zaak is deze: PETRUS RAMUS (PIERRE DE LA RAMÉE), een beroemd Fransch geleerde uit de XVIde eeuw, volgens RANKE een der kloekste en helderste geesten, die *Frankrijk* heeft voortgebragt, had zich door eigen oefening groote kunde verworven, en was door de Parijssche Akademie met den doctoralen hoed in de wijsbegeerte begiftigd, maar had bij die gelegenheid de Aristotelische philosophie hevig aangevallen. Dit berokkende hem den haat van velen en eindelijk een regtsgeding, waarbij hij veroordeeld werd als een ketter en zijne boeken in geheel *Frankrijk* werden verboden. Maar niet lang daarna, in 1551, toen eene algemeene pest vele geleerden had weggesleept, benoemde HENDRIK II hem tot hoogleeraar in de wijsbegeerte en welsprekendheid, nadat hij reeds vroeger de vrijheid om openlijk te leeren had terug gekregen, daar zijne gaven en verdiensten op prijs begonnen gesteld te worden. Maar de Sorbonne en allen die met haar het oude stelsel waren toegedaan, konden deze verheffing van RAMUS niet verkroppen, en dewijl zij nu geen kans zagen om hem met degelijker wapens te bevechten, beschuldigden zij hem van verkrachting der Latijn-

Digitized by Google

sche taal, omdat hij de *q* vóór *u* als *kw* uitsprak, terwijl die der Sorbonne zeiden: *kiskis*, *kamkam*, voor *quisquis*, *quamquam*, enz. Dit liep zoo hoog, dat RAMUS genoodzaakt werd zijn post neder te leggen en *Parijs* te verlaten; doch ook daar buiten was hij niet veilig, al verkoos hij ook in zijn vaderland te blijven, liever dan elders een schuilplaats te zoeken, waartoe hem de gelegenheid werd aangeboden. Na den godsdienstvrede van 1563 kreeg hij zijne bediening terug, om die nogmaals (in 1567) te verliezen en veiligheid van de Hugenooten te begeeren, tot dat hij, ten derdenmale hersteld, in de burgertwisten voor de derde reis werd ontzet, en zich eenigen tijd in *Duitschland* ophield. Eindelijk, ten jare 1571 in *Frankrijk* teruggekeerd, werd hij in den Bartholomeusnacht het slagtoffer zijner vijanden. Zoo groot was de haat tegen verlichting en opgeklaarde denkbeelden!

SAXO SYLVIUS.

Ramus vermoord om »quis" of »his". Wat is dit voor eene historie? Een sprookje, waarvoor geen grond bestaat. De vermaarde wijsgeer P. RAMUS of DE LA RAMÉE is wreedaardig om het leven gebragt in den Bartholomeusnacht van 1572, en wel om zijne Protestantsche gevoelens, doch geenszins om zijne uitspraak van het Latijn. Waar is het, dat RAMUS, tijdens hij hoogleeraar te *Parijs* was (1550), de verdediging op zich nam van een geestelijke, dien men zijn beneficie wilde ontnemen, wijl hij, in weerwil van het verbod der Universiteit, de Latijnsche woorden *quamquam* en *quisquis* alzóó, en niet *kamkam* en *kiskis* uitsprak. De Heer WISELIUS zal door eene vlugtige herinnering van deze bijzonderheid zich hebben laten verleiden, om aan dit verschil van uitspraak RAMUS' dood toe te schrijven. Uitvoerig over RAMUS en zijne gevoerde letterkundige geschillen is NICERON, *Mém. des h. ill.* T. XIII, p. 259—304.

QUIESCENDO.

[Dat bij den aan RAMUS gepleegden moord wetenschappelijke haat evenzeer in het spel was als godsdienstige, dat het feit door de algemeene meening aan zijn fellen tegenstander CARPENTARIUS werd toegeschreven, ziedaar wat moeijelijk voor ontkenning vatbaar schijnt, en, bedriegen wij ons niet, ook bij alle schrijvers over dezen wijsgeer ingang gevonden heeft. Daarom heeft ook onze φ^2—φ. het goed doen uitkomen in zijn antwoord, 't welk overigens in de hoofdzaak gansch niet verschilt van het door SAXO SYLVIUS gegevene levensberigt. Men vergelijke voorts de monographie van C. WADDINGTON KASTUS. *De* PETRI RAMI *vita, scriptis, philosophia*, Par., 1848, waaruit ook rijkelijk geput is door Dr. H. RITTER in zijne *Geschichte der neuern Philosophie* (Hamb. 1850) Th. I, S. 471, folg.]

———

Wiselius »Staatkundige verlichting" (III.; bl. 319, Vr. 303). Op een vervolg zal wel vruchteloos gewacht worden. In de nagelaten papieren en handschriften van WISELIUS is bij een naauwkeurig onderzoek niets gevonden, wat aan het bestaan van een vierde afdeeling doet denken. De schrijver heeft blijkbaar zelf het weleer voorhanden zijnde vernietigd.

L—d—r.

———

Spreekwijzen. »Het land hebben" (III.; bl. 319, Vr. 304). Even als *landziekig*, is ook deze spreekwijze een zeemansterm, die oorspronkelijk misschien luidde: *de landziekte hebben*, d. i. geplaagd worden door dat gevoel van verveling en onrust, dat onweerstaanbaar verlangen naar zee, 't welk onzen wakkeren Jan-maat overvalt, wanneer hij langer dan gewoonlijk aan wal moet blijven.

CONSTANTER.

———

Spreekwijzen. »Gebbetje" (III.; bl. 319, Vr. 305). Dit woord, vooral onder de Noord-Hollanders in gebruik, heeft de beteekenis van *grap*, *aardigheid*, en hangt zeer zeker zamen met het verouderde werkwoord *gabberen*, bij KILIAEN *nugari*, *jocari*, waarvan *gabberdacie*, d. i. *gebbetje*. 't Klinkt nog na in ons *ginnegappen*. CONSTANTER.

Spreekwijzen. »Gebbetje". BILDERDIJK, in zijne *Verkl. Geslachtl. der Naamw.*, Dl. I, bl. 223, noemt *gebbetje* het diminutief van *gebbe*, of beter *gabbe*, verouderd. »'t Is het Italiaansche *gabbo* of *gabba*, jokkernij, speelsch bedrog, en verwant met *gabbare*, bedriegen". Het Fransch had voorheen mede een substantief *gab*, en een verbum *gaber*, »voor *grap* en *kortswijlen*, als wij 't noemen". Thans heeft men hier nog *se gaber*, verbe pers. voor *se gabeler*, *se moquer*. »*Gabberdaadje* of *gabberdacie*", vervolgt BILDERDIJK, »werd in mijn jongen tijd ook nog wel van zeer oude lieden gehoord, voor spotternij of bedrog. Vroeger was *gabberen* niet ongemeen". Dit *gabberen* is het frequentatief van *gabben*, voorkomende in *ginnegabben*. Zie verder over *gabberen*, *gabben* de belangrijke aanteekening van Dr. A. DE JAGER in *Proeve over de werkwoorden van herhaling en during in de Nederduitsche taal*. J. J. WOLFS.

———

Frans Rijk (III.; bl. 319, Vr. 306). Deze was in zijnen tijd (het laatst der zeventiende en het begin der achttiende eeuw), bekend als tooneeldichter. Men heeft van hem de navolgende stukken: *Thebais of vijandelijke Broeders*, Leyd. 1680; *Phedra en Hippolitus*, Amst. 1683; *Berenice*, Amst. 1684; *Bajazet*, Amst. 1684; alle vier treurspelen uit het Fransch van RACINE. Voorts: *Agammemnon*, treurspel, Amst. 1684; *Rodogune Prinses der Parthen*, treurspel uit het Fransch van CORNEILLE, Amst. 1687; *Heraklius*, treurspel, Amst. 1695; *Andromeda*, treurspel, Amst. 1699; *de Juffer Kapitein*, blijspel, Amst. 1707; *de doorslepen Vleijer*, blijspel, Amst. 1708; *de belagchelijke Erfgenaam of baatzuchtige Juf-*

Digitized by Google

fer, blijspel, 1710; *Atreus en Thyestes*, treurspel, Amst. 1711; *de hedendaagsche Bankroetier achterhaalt*, kluchtspel, Amst. (zonder jaartal); *Krispyn Dragonder*, kluchtspel, Amst. 1714; *Athalia*, treurspel, Amst. 1716; *Hester of de verlossing der Joden*, treurspel naar het Fransch gevolgd van RACINE, Amst. 1719; *Don Pedroos Geest of de gestrafte Baldaadigheid* tooneelspel, Amst. 1721; *De dood van Sinoriks, Koning van Galatië*, treurspel, vertaald uit het Fransch van CORNEILLE, Amst. 1722; *Polieukte, Armenisch Martelaar*, treurspel, het Fransch van P. CORNEILLE nagevolgd, Amst. 1724; *Brutus*, treurspel, gevolgd naar het Fransch van DE VOLTAIRE, Amst., 1736; *de Dobbelaar*, blijspel, Amst. 1736; *het Vrouwtje van Ephesen*, kluchtspel, of *Luit gekreeten, Haast vergeten*, Amst. 1741; *Absalom*, treursp. gevolgd naar het Fransch van DUCHÉ, Amst. 1741. Nog bestaat er van hem *Dichtkundig Onderzoek op het vertaald treurspel Pompejus*, Amst. 1685. RIJK schijnt ook lid te zijn geweest van het genootschap: »In magnis voluisse sat est".

Alle hier genoemde stukken zijn voorhanden in de bibliotheek der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te *Leyden*.

A. J. VAN DER AA.

[Den hoofdinhoud dezes berigts ontvingen wij ook van de HH. LAGE en J. G. DE S. Eerstgemelde verwees naar WITSEN GEYSBEEK, *Biogr. Anthol. en Crit. Woordenboek der Nederd. dichters*, Dl. V, bl. 204.]

Vraagteekens.

202. — *De nog levende Mammouth.* Volgens den *Konst- en Letterbode* van 1819, N°. XII, zoude in de westelijke woestijnen van *Noord-Amerika* de *mammouth* nog in levenden lijve gezien worden. Als gedane waarneming voegt men er bij, dat deze kolossus van het dierenrijk niet vleeschetend is; zich met planten voedt, meer bijzonder met zekere boomsoort, waarvan hij de bladen, bast, en zelfs den stam nuttigt; nooit liggen gaat, maar staande slaapt, tegen een boom aangeleund. Hij gelijkt, zegt men, meer naar een een wild zwijn van 15 voeten hoog, dan naar een olifant; zijn ligchaam, waaraan de snuit ontbreekt, is met een harige huid bedekt. Bij geen anderen schrijver hebben wij dit berigt ook maar eenigzins bevestigd gevonden. Daarom vragen wij of ook iemand in staat is zoodanige bevestiging of zelf te verstrekken, of door eenigen auteur aangebragt, te vermelden?

J. SCHREUDER.

---

203. — *Redetwistende Engelschman.* Wie mag de Engelschman zijn, van wien ik eens gelezen heb, dat hij op 24 of 25 jarigen leeftijd een reis zou gedaan hebben over alle de hoogescholen van *Europa*, en alomme alle professoren uitgenoodigd om met hem, in welk vak het ook ware, te redetwisten? Wanneer heeft die verwonderlijke reis plaats gehad?

J. G. DE WITT HAMER.

---

204. — *De roos van Jericho.* Een dolle liefhebster van bloemen, vooral van rozen, neem ik mijn toevlugt tot de Heeren Navorschers, of ook een hunner mij kan aanwijzen, waar de roos van *Jericho* te vinden is? Geen der bloemisten in mijn buurt kan er mij aan helpen.

BERTHA.

---

205. — *Averijtje.* »Blijf nog een averijtje zitten", zegt men dikwijls als iemand haast maakt om te vertrekken. Wordt hierdoor, zoo als ik wel eens gehoord heb, eigenlijk de tijd uitgedrukt, die noodig is om een *Ave Maria* te bidden, of heeft het eene andere beteekenis?

T. J. F.

---

206. — *Beemster, Bamestra.* De *Beemster* ontleent haar naam van het woord *Bamestra*, waarmede in vroegere eeuwen een rivier of water in *Noord-Holland* werd aangeduid, uit hetwelk door afslijting der oeverlanden later het meer is ontstaan, dat nog vóór zijne bedijking *Baamstria*, *Bamerstra*, *Bamester*, *Bemstra*, *Bemster* en eindelijk *Beemster* werd genoemd. Deze naam is dus niet, zoo als TERWEN meent, van het woord *beemd* afkomstig. (Zie zijn *Etymologisch Handwoordenboek*, bl. 75.) Weet iemand der Heeren Navorschers ook te zeggen: welke de oorsprong en beteekenis mag zijn van dat woord *Bamestra*? Of het ook in vroegere geschriften voorkomt, dan in een brief van DIRK II, Graaf van *Holland*, aan de abtdij van *Egmond*, ten jare 950?

J. BOUMAN.

---

207. — *De Burggraaf van Gent.* In de *Resolutiën van Holland* leest men op den datum van den 23sten Januarij 1580, in het *Regeeringe Rapport Gecommitteerden*, deze woorden: »Aengaande Engeland heeft men aan de Koninginne verzocht assistentie met SWENEGHEM, die twintig duisend pond sterlinge heeft overgebragt; ten tweeden den Burggraaf van Gent, die veel quaads bij de Koninginne van Engeland heeft gedaan, maar veel quaads jegens zijn Excellencie en die van Holland en Zeeland". Wie was deze Burggraaf van *Gent*, en wat had hij bedreven?

THEODORIK.

---

208. — *Albert Aris Snoeck.* Wie der HH. Navorschers is in staat eenige berigten aan te brengen omtrent het leven, de afkomst enz. van ALBERT ARIS SNOECK, Burgemeester van *Muiden*? Zie ENGELBERTS GERRITS, *Keur van*

Digitized by Google

gedenkwaardige tafereelen uit de Noord- en Zuid-Nederlandsche Geschiedenis, Dl. IV, bl. 18. M. A. X.

---

209. — *Bernardas Brunius.* Wie brengt mij op het spoor eener levensbeschrijving van dezen uitmuntenden vertaler van STERNE'S *Tristram* en een gedeelte van SHAKSPEARE'S werken? Of zoo er geene bestaat, wie kan en wil mij verpligten door iets van 's mans leven er bedrijf mede te deelen?

J. VAN DER VEEN AZ.

---

210. — *De Baron P. de Wakker van Zon.* Wie der HH. Navorschers zou iets meer van dezen bekwamen schrijver (bekend onder den naam van BRUNO DAALBERG) kunnen mededeelen, dan bij VAN KAMPEN, in de *Beknopte Gesch. der Nederl. Letteren en Wetenschappen*, Dl. III, bl. 216, te vinden is?

J. VAN DER VEEN AZ.

---

211. — *Makker*, *kameraad*, *karnuit.* De beteekenis dezer woorden is algemeen bekend, maar van waar moeten ze worden afgeleid? Drukken ze alle geheel hetzelfde uit; Zijn ze dus volkomen *synoniem*, dat men er in elk geval zonder onderscheid naar verkiezing gebruik van kan maken? Behoort men bij voorkomende gelegenheid, om der naauwkeurigheid wille, zich nu van het eene en dan van het andere dezer woorden bij voorkeur te bedienen? P. J. v. M.

---

212. — *Zingende en springende leuwerkens.* Wat beteekent de uitdrukking: *Hij loopt met zingende en springende leuwerkens? Leuwerkens*: waar komt dat woord van daan, wat wil het zeggen? In *Drenthe* heb ik het dikwijls hooren bezigen. Is het een algemeen vaderlandsch provincialisme, of niet? Wie brengt mij meer zegswijzen of spreekwoorden bij, waarin het gebruikt wordt? F. F. C. STEINMETZ.

---

213. — *»Ou" voor »oe".* Van ouds en nog in 1605 en later, schreef of liever spelde men bij voorbeeld het woord *boek* op deze wijze: *bouck.* Volgens de latere spelling heeft in dergelijke syllaben de letter *e* de *u* vervangen; maar dat heeft evenwel niet in alle woorden plaats gehad, waarin de tweeklank *ou* voorkwam. Nu wenschte ik wel te weten, waarom in sommige woorden de *u* alzoo in *e* is overgegaan, terwijl men in andere de vroegere spelling behouden heeft?

Men ontmoet deze spelling het meest bij Vlaamsche of Brabandsche schrijvers, ofschoon ook hunne werken in *Holland* gedrukt werden, (te *Leyden* b. v.), terwijl men weder in veel vroegere Antwerpsche editiën de letter *e* in plaats van *u* gebezigd vindt.

C. I. H.

214. — *Gellert's Fabelen.* Aan wien heeft men de vertaling van GELLERT'S *Fabelen* te danken, die in 1725 te *Utrecht* bij J. VAN SCHOONHOVEN & Cie. uitgekomen is.

M. A. X.

---

215. — *Spreekwijzen. »Jan Rap en zijn maat".* Van waar deze uitdrukking?

M. A. X.

---

216. — *Beker van het jaar* 1664. In mijn bezit is een beker, ter hoogte van 45 Ned. duim, middellijn ter oppervlakte 0,5 duim. Hij voert tot randschrift: »1664. Les amis sont bien venu". Daaronder ziet men het wapen der Prinsen van *Oranje*, benevens een ruiter.

Kan eenig Navorscher mij opgeven, door wien deze beker gegraveerd is? Zou hij het ook zijn door ANNA ROEMERS of MARIA TESSELSCHADE? M. A. X.

---

217. — *Snerckschil doojers.* Welke soort van vaartuigen werd aldus geheeten? »Julius" »ditto den 10 des smorgens hadden wij 18, 19 vadem waters, wy gingen N. aen met een S. wint, des voormiddachs verspraecken wy 2 *Snerckschil doojers* die ons een so (visch) bysetten, ende des smiddach had ick hoochte van 54 graden, myn een vierde part ende wy gingen N. ten W. aen ende wy hadden een S. W. wint met moy weder ende die nachten hadden wy groote stilte ende des smorgens gisten ick 5 myl geseylt te hebben".

Uit het *Jornael van 't Jaer ons Heeren anno* 1613. *In den Name Gods, Amen! Dit is het Jornael van myn* PIETER HARMANSSE, *stuerman op het schip genaempt Amsterdam, daer schipper op was* JAN CORNELIS MOEY *ende de Heer Gouverneur Generael* REYNS *uytgevaren in jaer ons Heeren anno* 1613. (HS.)

LABORANTER.

---

218. — *Albert Hayen.* Wie was ALBERT HAYEN, die in 1599 uitgaf: *Eene corte onderrichtinge belangende de Kunst van Zeevaert, waerin gehandelt wordt, hoe men dezelfve zal mogen verbeteren; ende oock met één wederleyt die abuysen die dagelycx, door onbequame Leermeesters, om havens te vinden, wassen ende toenemen.*

Het octrooi ter uitgave dier *Onderrichtinge* werd door de Staten-Generaal verleend den 18den November 1599.

Met het oog op dat werk schreef ROBBERT ROBBERTSZ, (zie over hem DE NAV. IV.; bl. 228) in 1600 zijne *Breeder verklaring op de waerschouwingh tegen* ALBERT HAYEN.

..R. E.

---

219. — *IJsschuiten.* Den 17den Januarij 1600 verkreeg ADRIAAN TERRIER, wonende

Digitized by Google

buiten *Haarlem*, een octrooi tot het maken van schuiten om op het ijs te zeilen.

Men vraagt of deze uitvinding toen nieuw was, en niet tot vroeger tijd moet worden teruggebragt? ..R.E.

---

220. — *Jarich Houwarda.* Uit het *Actenboek der Staten-Generaal*, op 31 Maart 1601, blijkt, dat er toen uit *Groningen* en de *Ommelanden* eene aanbeveling gekomen was ten behoeve van JARICH HOUWARDA, die 33 jaren lang op de galeijen in *Spanje* gevangen had gezeten, omdat hij onder BREDERODE gewapend tegen de Spanjaarden was opgestaan, enz. In 1601 werd hij als »appointé" geplaatst op de groote galei (een oorlogschip), met *f* 14 maandelijksch tractement en belofte van bevordering. Wie weet over dien HOUWARDA iets mede te deelen? ..R.E.

---

221. — *Stads Rademaker. Baltus de Leeuw.* In een boekske met familie-aanteekeningen vind ik: »Den 23 Novb. 1644 is geboren mijn soon BALTUS, genaemt na mijn moeders vader BALTUS DE LEEUW, gewesene Rade maker der Stad Utregt, en die een van de eerste was die de mueren van het kasteel van Vreborg afbrak". Waarin bestond dat ampt van *Stads Rademaker*? En wie kan mij omtrent BALTUS DE LEEUW, den murenbreker, bondgenoot van TRYN VAN LEEMPUT, iets naders mededeelen?

C. & A.

---

222. — *Moersuuerklumphe.* Van waar mag toch wel afkomstig zijn het oude woord *moersuuerklumphe*, dat men gebezigd vindt in de *Gedichten* van D. KIESELAERDE, uitgegeven te *Lokeren* (in *Vlaanderen*), bij de Erven VAN DER MAEREBREGGE. A. B. C.

---

223. — *Christianus Fratellus.* Onder dit pseudoniem is in 1725 bij SCHELTUS uitgegeven een boekske, betiteld: *Onpartijdige minnelijke Missive aan een goed vriend wegens de Vereeningingh der twee Protestantsche Religien, namentlijck, van de Evangelische Luytersche en de Evangelische Gereformeerde.* Daarin wordt, als proeve van het gering verschil tusschen beider leer, vergeleken wat ANDREAS en OSIANDER aan de eene, MUSCULUS en BEZA aan de andere zijde stellen: 1°. »van Gods genade"; 2°. »van de heijlige Doope"; 3°. »van 't heijlige Avondmaal". Boven aan den titel staat: *Translaat.* Het is onderteekend: (te) *Vreedeliefshuysen.* Wie mag de schrijver zijn?

P. A. T.

---

224. — *Slabbakken.* Als iemand in zijn vroegeren ijver of lust voor eenige zaak of werkzaamheid merkelijk toont te verminderen of te verflaauwen, dan zegt men wel: »hij begint er mede te *slabbakken*". Van waar dit vreemde woord? Zoude het ook *slap-bakken* moeten geschreven worden, als iets te kennen gevende, dat slap of krachteloos verrigt wordt? Zoo bezigt men toch *halfbakken* voor half geleerd, en zouden ook nog andere voorbeelden kunnen leeren dat *bakken* in onze taal meermalen voor iets dat gedaan of volbragt wordt, doch altoos spottenderwijze, in de plaats wordt gesteld. N *.*.

---

225. — *Onbekende penning.* In mijn bezit is een penning van lood, ter grootte en dikte van een gulden. Op de eene zijde ziet men een beker, en op de andere een koning in Oostersch gewaad, neergeknield en op de harp spelende. Kan een der HH. Navorschers ook zeggen, van wien deze penning afkomstig is?

M. A. X.

---

226. — *Turadus Benedeto.* Ik heb eene ijzeren wapenrusting gezien, op wier voetstuk gegraveerd stond: »Arma-porta TURADI BENEDETO". Weet iemand mij ook te zeggen, of hier de naam van den wapensmid die het harnas vervaardigde, dan wel die van den krijgsman die het gedragen heeft, vermeld staat? Wie was deze TURADUS BENEDETO?

KOO.

227. — *Colisca.* Waarin bestond het Russische spel *Colisca*, hetwelk in het begin dezer eeuw ook bij ons in zwang moet zijn geweest?

KOO.

228. — »*Vden*". In het *Rekenboekje van dagelijksche verteeringen* enz., medegedeeld door Jonkh. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, in de *Kronijk van het Hist. Genootsch.*, Dl. X, bl. 133—160, vind ik meermalen het woord *vden*, b. v. bl. 133: »om *vden* j oert st."; bl. 136 drie maal; bl. 137 één maal; bl. 139: »om vier; vaitgen *vden*, dat vat j basp" bl. 140, 141 ééns; bl. 142: »om mostert ind" (d. i. en) »*vden* j st.; en elders meer. Heb ik het mis, wanneer ik aan uiën, ajuin denk? Maar ik vind ook bl. 148: »*juyn* und heckbesen j st".

EEN LID DES GEN. VND.

---

229. — »*Stuk sta vast*". In het *Handelsblad* van den 5den Julij 1854 vind ik in de advertentie n°. 10306 het volgende: »Verhuring derzelve landen, om te vlassen, (*Stuk sta vast*) op zeer gunstige voorwaarden". Wat beteekent de onderstreepte term?

CHALOEDA.

---

230. — *Het geslacht Brederode.* Bestaan er nog afstammelingen van het geslacht BREDERODE? Was het niet voorbarig, toen men op den 14den Augustus 1679 met WOLFERT VAN BREDERODE zijn adellijk wapen, als een blijk dat zijn geslacht uitgestorven was, te *Vianen* ter aarde bestelde? ?²—?.

Digitized by Google

Aanteekeningen.

Mandragora (vgl. *Nav.* III, ; bl. 257). J. F. GMELIN, *Geschichte der Pflanzengifte*, Nürnberg 1803, S. 411, verhaalt naar FRONTINUS, dat MAHARBAL, veldheer van *Karthago*, toen hij in strijd was met de oproerige Afrikanen, mandragora onder den wijn deed, dien hij in zijn legerkamp achterliet, terwijl hij schijnbaar op de vlugt ging. De vijanden, verheugd over den rijken buit, dronken van den wijn en vielen in een diepen slaap, zoodat het den Karthagers ligte moeite was hen te overweldigen. LAGE.

Valsche watermerken in papier. In de *Illustrated London News* las ik vóór eenigen tijd, dat iemand die in 1853 toevallig eenige vellen papier nazag, daarin valsche watermerken vond; onder anderen droegen elf vellen het jaarmerk 1854. Daar de echtheid van eenig stuk, in 1853 b. v. geschreven op papier dat naar het watermerk in 1854 vervaardigd was, in later tijd zeer waarschijnlijk betwijfeld zou worden, is het misschien niet ondienstig deze bijzonderheid onder de aandacht der vele lezers van DE NAVORSCHER te brengen. φ²—φ.

Domburgsche oudheden. Vóór eenigen tijd bezocht ik het strand te *Domburg* en de overblijfselen eener begraafplaats, die men op eenigen afstand van het dorp in zee aantreft, en welke bij laag water zeer goed zigtbaar zijn. Daar vindt men nog tegenwoordig in naauwe, juist passende kisten, waaraan geen spoor van ijzer te ontdekken is, daar zij met houten pennen bevestigd zijn, eene menigte lijken, waarvan de geraamten over het algemeen zeer goed zijn bewaard gebleven, en hier en daar overblijfsels van tonnenputten enz. In dezelfde buurt vond ik nog een scherf, waarschijnlijk van Romeinschen oorsprong, in welk vermoeden ik door de mededeeling van den Heer HELDRING (zie NAV. II, bl. 57) bevestigd werd.

Voor zoover ik weet, is er, hoeveel men ook over de Domburgsche oudheden geschreven heeft, nog nooit met juistheid uitgemaakt, tot welk tijdperk deze overblijfselen behooren, die men bij eene oppervlakkige beschouwing tot verschillende tijdperken brengen zou, indien men ze niet bij elkander en dooreen gemengd aantrof. Evenmin is het, voor zoover mij bekend is, uitgemaakt of onze strandbewoners door eene plotselinge gebeurtenis uit hunne woonplaatsen verdreven zijn, dan of zij voor het overstuiven der duinen hebben moeten wijken.

Dit punt, hetwelk voor de kennis der afneming onzer stranden, mijnsinziens, belangrijk is, wenschte ik daarom nog eens in DE NAVORSCHER ter sprake te brengen. φ²—φ.

Grafschrift op de Jezuïten. In de *Nederlandsche Mercurius* voor November 1773 leest men:

»*Vrankrijk — Parijs.* Ter gelegenheid van de vernietiging van de orde der Jesuiten ziet men alhier een grafschrift van den volgenden inhoud:

Pour la tranquillité publique
Et pour le triomphe des lois,
Ci-git le corps Jésuitique,
L'opprobre de l'Eglise et l'assassin des Rois.
Pélagien dès sa naissance,
Pharisien dans tous les tems,
Persécuteur de l'innocence,
Il dut à ses forfaits ses succès étonnants.
Si son exécrable mémoire
Va jusqu'à la postérité,
C'est parceque le crime aussi bien que la gloire
Conduit à l'immortalité".

φ²—φ.

De Nederlandsche Doodendans. »Ik herinner mij niet", zegt de Heer SCHULTZ JACOBI, in DE NAV. Dl. III; bl. 356, »den naam van *Dans*, voor eene geregelde opvolging van kaarten, elders (dan ter door hem aangehaalde plaats) te hebben gevonden". Ten dezen kan ik hem verwijzen naar het in 't jaar 1721, te 's Gravenhage, bij PIETER VAN DER BURG, Boekverkooper op 't Spuy, in duodecimo uitgegevene boekske, getiteld: *Nieuw vermeerdert kort en grondig onderwijs van het alom vermaard en zeer vermakelijk Voltespel* enz., waar men op bl. 13 leest: »Hierna volgen de zoogenaamde *echte Danssen*, namelijk 5 of meer achtereenvolgende kaarten van eene soort; en worden genaamd 5 een *vijftiende*, 6 een *zestiende*, en zoo voorts".

ICHNEUTES.

Onkunde als vereischte voor eene betrekking. De Fransche schrijver PASQUIER verhaalt in zijne *Recherches* (Liv. VI, Ch. 5), dat de Rekenkamer in *Frankrijk* eenen vasten boekbinder had, die, alvorens hij in dienst trad, verpligt was te zweren dat hij noch lezen noch schrijven kende, immers daar men vreesde dat hij anders in de geheimen van het collegie dringen zoude. Ter bevestiging daarvan willen wij onzen lezers de vertaling van zeker authentiek stuk mededeelen.

»Maandag .... Julij. Nadat WILLEM OGIER aan de Heeren van de Rekenkamer verzocht heeft om als binder der rekeningen, boeken en registers van voorzegde Kamer, in plaats van wijlen EUSTATIUS D'ANGONVILLE, onlangs overleden, te worden aangenomen, en nadat hij onder eede verzekerd heeft noch lezen noch schrijven te kennen, gelijk zulks in den binder van deze Kamer vereischt wordt, is hij door gezegde Heeren aangesteld, en heeft er den gewonen eed op gedaan, onder dien bedinge echter, dat indien men bemer-

ken mogt dat hij lezen of schrijven kent, hij zal afgezet worden en een ander alsdan in zijne plaats zal komen".

Dit voorbeeld van het gevorderd bewijs van volslagene onkunde ter verkrijging van een fatsoenlijk en winstgevend beroep, is misschien wel eenig in de geschiedenis. Overigens mag men zeggen dat de Rekenkamer inderdaad een armzaligen waarborg tegen de onbescheidenheid had uitgedacht.

J. SCHREUDER.

Poenen, een oud echt Hollandsch kaartspel. Onder de allerlei »spulletjes", die GARGANTUA speelde met zijne gezellen (NAV. Dl. II.; bl. 111, 112), vind ik het evengenoemde kaartspel niet vermeld, en echter behoort het wel degelijk ten onzent te huis, schoon ik niet weet dat het ergens beschreven is, of dat er ergens bij iemand onzer oude schrijvers gewag van wordt gemaakt. Ik mag het er dan ook wel voor houden dat het nog maar bij weinige mijner landgenooten meer bekend zal zijn; het mogt dan nog in eenige familiën, van ouder tot ouder onverbasterde Nederlanders of Hollanders, bij overlevering in geheugen bewaard zijn gebleven, of, zoo als in die waartoe ik het geluk heb te behooren, gespeeld zijn.

Het spel zelf is niet onaardig; het is belangwekkend en, gelijk ik bij het spelen altijd ondervond, vrolijk en vermakelijk. Ik achtte het daarom niet ongepast het langs dezen weg aan eene geheele vergetelheid te ontrukken, met uitnoodiging der liefhebbers van het kaartspel om er de proef van te nemen, vertrouwende dat zij zich niet zullen te leur gesteld vinden.

Vooraf zeg ik dat de reden, waarom dit spel den naam van *Poenen* draagt, mij onbekend is, even als ik niet weet waarom de kaartspelen *Jassen*, *Lanterluien*, *Scharrewenselen* en meer dergelijke, zóó en niet anders genoemd zijn. Misschien staat de naam in verband met het woord *poene*, *poena*, straffe, boete, zoo als men het oudtijds in dien zin, meer dan wel nu, gebruikte; daar het toch in dit spel onophoudelijk voorkomt, dat men bij het maken van trekken, waarin een bepaald getal van oogen gemaakt of overschreden wordt, *poene* of geldboete betalen moet. Die eene betere uitlegging weet, moge die mededeelen.

Zie hier dan de *Regels voor het Poenen.*

Dit spel wordt gespeeld met 5 of 6 spelers. In 't eerste geval met het volle spel van 52 kaarten; in 't andere geval worden de *roode tweeën* uit het volle spel *geëcarteerd* en krijgt elk der spelers of 10 of 8 kaarten, zoodat er in beide gevallen 2 kaarten overblijven, waarvan de bovenste omgekeerd wordt en *troef* maakt.

De drie is in alle kleuren de hoogste kaart in *waarde* en telt voor 15; het aas telt voor 11, de heer voor 3, de vrouw voor 2, de boer voor 1, de tien voor 10. Doch hoezeer de laatstgenoemde op zoodanige waarde gesteld is, in *magt* is zij lager dan de 3 (of 15), het aas, de heer, de vrouw en de boer, en wordt zij door alle deze gehaald, terwijl de 10 op hare beurt weder de lagere kaarten haalt, welke wel de *magt* van hare merken hebben, maar *geene waarde* bezitten en dus niets tellen.

Het is in dit spel van belang, *geene* of zoo weinig mogelijk trekken te maken, en dan slechts de zoodanige, die bij het optrekken van de gezamenlijke *waarde hebbende* kaarten, eene zoo laag mogelijke uitkomst opleveren.

Van meer belang is het evenwel, alle de trekken te maken. Hiertoe kan men geraken op tweederlei wijze, namelijk:

1. wanneer men zulke hooge kaarten en troeven heeft, dat men meent al de trekken te zullen kunnen maken;

2. wanneer men op twee kaarten na daartoe meent te zullen kunnen geraken; in dat geval heeft men het regt van te *eischen*, dat is: gij geeft aan den speler of spelers de kaarten die uw spel bederven, en vraagt daarvoor de twee, die gij tot het winnen van uwen eisch noodig hebt.

Het eerste noemt men een *stille* maken of verliezen; het tweede een *eisch* maken, verliezen.

Die *eischt*, heeft het regt om de kaart van den stok, die is blijven slapen, vooraf te zien. Die geeft, zet 8 fiches in de pot.

Die een *stille* of *eisch* wint, trekt de pot. Wordt de eisch *afgeslagen*: dat is, maakt de eischer niet alle de trekken, dan wordt de pot getrokken door hem, die den eischer zijn spel doet verliezen.

In alle andere gevallen wordt de pot getrokken óf door hem, die geene trekken heeft en voorzit en, gelijk men het noemt, *poent*, — óf door hem, die geene of die de minste oogen in zijn trek of trekken heeft. Een trek waarin geene oogen (of waarde hebbende kaarten) zijn, wordt een *poentrek* genaamd.

Die 31 oogen in één trek maakt, krijgt een *Klopje*; die 45 oogen, een *dubbelde Klop*; die 60 oogen, een *Bagijn*; die 80 oogen (altijd in één trek) maakt, een *Abdis.*

Voor een *Klopje* betaalt men aan elk der spelers 2 fiches, voor een *dubbelde Klop* 4, voor een *Bagijn* 6, voor een *Abdis* 8.

Die een *eisch* wint, krijgt van elk der spelers 6 fiches; maar verliest hij hem, dan betaalt hij aan elk 12.

Die een *stille* maakt, krijgt van elk der spelers 12 fiches; zoo niet, dan betaalt hij slechts zijne *Kloppen* enz. en zoo vele malen hij *uit* is.

Eens uit is hij, die, na den afloop van elk

Digitized by Google

spel, 31 oogen in zijn trek of gezamenlijke trekken heeft; *tweemalen uit*, die 45; *driemalen uit*, die 60; *viermalen uit*, die 80; *zesmalen uit*, die 100 oogen en daarboven in zijne trekken heeft.

Voor zoo vele malen men *uit* is, betaalt men aan elk der spelers 1 fiche, en aan hem die *poent* dubbel. Men moet de kleur bijspelen die gevraagd wordt, maar men mag altijd met troef couperen of *verbannen*.

Men mag, wanneer er gecoupeerd is, niet ondertroeven, ten ware men geene andere kaarten had.

Bij gewone fichesdoosjes van 20 lange, 6 ronde en 5 vierkante, berekent men gemeenlijk de lange voor 1, de ronde voor 8 en de vierkante voor 16 fiches, zoodat het volle doosje 148 fiches bedraagt.

ICHNEUTES.

Vragen.

CXV. — *Dichtregels op het huwelijk van een Vorst uit het huis van Oranje.* Onder eenige aanteekeningen betrekkelijk *Amsterdam*, vind ik, geschreven door eene mij bekende hand, de volgende dichtregelen:

Ontvang o Koningsspruit, vereenigd met Oranje,
De blijde welkomstgroet van Amstels Burgerij;
Hervind in Nederland de liefde van Germanje,
En Uw geboortegrond aan 't handeldrijvend IJ.

Het Vaderland is steeds gerezen of gezonken,
Bij 't derven of den bloei van den Oranjestam;
Zoo spelt het huwlijksheil, het vorstlijk huis geschonken,
Een eeuw van welvaart aan het dankbaar Amsterdam.

Deze dichtregelen hebben waarschijnlijk bij den intogt van een pasgehuwd vorstelijk paar in de hoofdstad gediend. Het is mij niet onverschillig te weten voor wien zij gediend hebben, en waar zij te lezen stonden. Waarschijnlijk zal wel een der Heeren Amsterdamsche Navorschers mij hierin kunnen en willen teregt helpen.

A. J. VAN DER AA.

CXVI. — *Domesday Book.* Volgens DE NAVORSCHER, Dl. IV, bl. 92, is dit hoogst merkwaardig overblijfsel der middeleeuwsche oudheid in 1767, op last van GEORGE III, gedrukt, maar heeft het eerst ruim tien jaren later de pers verlaten. Gaarne zag ik nu in DE NAVORSCHER de vragen beantwoord: Wáár is de uitgave geschied, en in welk jaar? Is het in den handel, en zoo ja, tot welken prijs te bekomen?

Hoogst waarschijnlijk is voor de Friessche geschiedenis en welligt ook taalkunde uit het *Domesdaegeboc* wel iets te putten.

W. W. B. *te L.*

CXVII. — *Holle penningen.* Dezer dagen kwam mij voor een zilveren munt van 0,039 middellijn. De voorzijde vertoont het gelauwerde borstbeeld; de keerzijde het wapen van Keizer LEOPOLD, wiens naam en titel met het jaartal 1695 door een doorloopend Latijnsch omschrift wordt uitgedrukt.

Op den bodem van het door openschroeving des pennings verkregene doosje is het in miniatuur geschilderde beeld eener vrouw ten voete uit, zittende, gekleed in eene geele japon en roode doek of shawl. In het doosje liggen op elkander tien ronde schijfjes of vliesjes van eene zeer doorschijnende zelfstandigheid, elk beschilderd met eene opene rol en attributen tot het versje op de rol in betrekking. Ieder vliesje op het miniatuurbeeldje gelegd, laat het aangezigt zigtbaar, maar stelt als het ware eene verkleeding daar, en verandert de persoon in eene nieuwe allegorie.

1. Die glaub auf Gott fest baut
Und seiner wärheit fraut.
Attributen: *Ciborie en kruisbeeld.*

2. Wer treuer liebe voll
Will Gott und nachsten woll.
Een klein kind op den schoot, twee grootere nabij.

3. Die hoffnung wart im leid
Auf die versprochne freud.
Een anker.

4. Steh nicht nach eitler Ehr
Das ist der Demuth Lehr.
Kroon, kruisbeeld.

5. Gedult sucht Gottes huld
Leid willig ohne schuld.
Een wit lam.

6. Die massigkeit nicht will
Zu wenig noch zu vill.
Met eene kan schenkt zij in een beker.

7. Die dank besliszene hand
Steht schon by jedem stand.
Kroon, schepter, zwaard, boek en geldbuidel dalen neder.

8. Gerechtigkeit gibt acht
Was gut und bosz gemacht.
Met een gepluimde helm gedekt en geharnast, zwaard en weegschaal.

9. Es hat Barmhertzigkeit
Am wolthun ihre freud.
Broodkorf en vaas.

10. Die friede bringt all zeit
Erwunschte Fruchtbarkeit.
Olijftak en horen van overvloed in de handen, het hoofd met olijf gekroond.

Gelijk in den bodem het miniatuur, vindt men in het deksel een landschap in het verschiet, waarboven de woorden:

Hertz vergniegt wie sichs fugt.

Op den voorgrond is eene hoogte of bergje met een hol of opening. Op het bergje twee bloedige harten, en daarop een geopende passer, aan welks boveneind een groene boog is en tusschen welks beenen in goud het getal 3. Boven om het bergje en als in het water van den achtergrond, ziet men, behalve een zwaantje, letters, welke zich oppervlakkig als gedeelten der teekening voordoen, maar met het vergrootglas gelezen: worden F V L ♡ D A ♡ E I S.
L E E b.

Geeft het omschrift boven om en op het holle bergje het geheime voortleven van eene vereeniging of genootschap te kennen, het gulden cyfer 3 doet aan een cyfer van orde denken, en tot het bestaan van 1 en 2 besluiten. Het kruisbeeld dat tweemaal, de ciborie die eenmaal bij de attributen voorkomt, doen de oplossing van het raadsel in Rome's kerk zoeken.

Kan een der HH. Navorschers meerdere inlichting geven?

H. B. MARTINI.

CXVIII. — *Paellanders.* De stadswallen van *Arnhem*, waarvan, zoo als men weet, thans de laatste overblijfselen geslecht worden, zijn grootendeels opgeworpen, althans verzwaard, op last van Hertog KAREL, nadat hij zich in 1514 bij verrassing van de stad had meester gemaakt. De kosten kwamen ten

Digitized by Google

laste van de stad zelve, en worden in de stedelijke rekeningen over het jaar 1515 en eenige volgende verantwoord. Bij dit werk bediende men zich van *paellanders*. Zie hier eenige voorbeelden:

„Alsoe WIJNANT van *Arnhem* doctor etc. hebben wold, doe de *paellanddders* hyer comen waeren, dat ick ze een huys hoeren sold, gheleghen bij der poerten", enz. Ook bedden moesten voor hen gehuurd worden: „Item. Soe die *paellanders* de bedden nyet langher hebben wolden, omdat de bedden myt laeken ende decken nyet en dochten vnd datter geen twey mans op slaeppen en konden, als de *paellanders* claechden, heb ik vn [hun] van JUTTE ALLEYNS ghehoert ij bedden, myt laken, decken, oerkuyssen", enz. Dit is uit de rekening van het jaar 1516. Wat hun werk was, blijkt onder anderen uit die van 1519; b. v.: „Item gekofft van mester WYLLEM ind LAMBERT RAYMAEKER iiijc voet peppelen plancken tot dye brugge bij den nyen toern, dar dye *palanders* die eirde auer voerden". En verder: „Item op sonnendach nae sunte Victoersdach betaelt, myt consent des doctors [WIJNANT van *Arnhem*, raad des Hertogs] burgermeister, den *paellenders*, van dat sije gearbeyt hadden an den nyen torn tot vij mans toe ind MARTEN was die achte, die vij ellick iiij½ stuv. MARTEN vij stuv." In die zelfde evenredigheid ontvingen zij van week tot week hunne betaling. Alle soortgelijke posten uit te schrijven en hier ter lezing te geven, zou tijdroovend en vervelend zijn; dus alleen nog deze: „In die selue weecke gehadt mester WYLLEMS knechts die raemen op te nemen tot iiij toe ende een hecken toe maecken, daer die *paellenders* doer voerden eerde opten waell ende eyn dach twe holtsnijders ind noch enen dach an dat veyrwerck tsamen gegeuen .... vi gln. xiiij st".

De vraag is nu: Wie waren die *paellanders, paellenders* of *palenders?* Waren het menschen uit de *Peel* in *Braband?* of wat is anders de oorsprong van dien naam? Waar behooren zij te huis, of waar kwamen zij van daan? I. A. N.

CXIX. — *Mezekisten, Mezekouwen.* In de stadsrekening van *Arnhem* over het jaar 1510, vind ik, onder hetgeen voor *tymmeringhe* uitgegeven was, den volgenden post:

„Item die weecke voir Mey wold DELREMOND die *mezekysten* gemaeckt hebben yn dat bolwerck vur Sent Johanspoert; koft ick van GERIT VAN HOLT vur iiij gulden dicke schijpplancken, daer men die kynnebacken aff maeckten die auer kant staen, gekoft van den tollener twe blückplancken die hielden vc xxxiiij voet, daer men die *mezekysten* mede deckten onder ende bauen, voir die hondert voet gegeuen 1 gulden xv stuuer, val. ix gulden vij stuv. Doe ontbraecken hem een deell dijcker plancken noch tot die kynnebacken, ende tot GERIT VAN HOLTZ en waeren der nyet meer soe dijck, had ick enen balck daer liggen, die ick yn mijn huys sold leggen, die most ick dair toe laeten te snijden ende stont mij van EGBERT HERMISSEN gekoft voer ij gulden iiij stuv. Doe gehadt twe holtsnijders ij daigen, die den balck sneden tot plancken, daigel. elck gegeuen vij stuuer val. 1 gulden viij stuv. ende WOLTER OERIJNCK gegeuen van die plancken toe vueren, want HUBERT onledich was, ij stuuv. Noch gekoft drie ribben van GERIT VAN HOLT tot die *mezekouwen*, dair men haeckbussen ijn slaen solde dat stuck voir iiij stuv. val. xij stuv. CORNELIS mijt enen anderen tymmerman heeft dair aen gearbeit sess daigen elck daigel. gegeuen vij stuv. val. ij gulden xviij stuv. Val. simul xxij gulden xij stuv."

In de rekening over het jaar 1512 komt, weder onder het hoofdstuk van *tymmeringhe*, voor:

„Item in die palmweeck heeft KORNELIS gearbeyt aen die Velperpoert aent boluerck noch iiij dage tot die *mesekouen* toe leggen ende haelden tot LAMBERT RAIMAKERS dicke plancken daer hy die kinnebacken af maecten, daer men uit scieten sold, voer xviij stuver".

Deze voerbeelden van posten, waarin het woord *mezekisten* of *mezekouwen* voorkomt, zou ik met veel andere kunnen vermeerderen. Daaruit zou al weder blijken, dat het werktuigen waren, tot welker zamenstelling zware planken vereischt werden en uit welke met haakbussen geschoten werd. Maar de vraag is, of van die *mezekouwen* ergens eene beschrijving of afbeelding voorkomt, waaruit men ze nader kan leeren kennen; en voorts omstreeks welken tijd zij in gebruik, wanneer buiten gebruik geraakt zijn? Tot opheldering voeg ik hier nog bij, dat *Arnhem* zich in 1510 en 1512 in handen bevond van de Bourgondiërs, en dat DELREMOND of DELREMONT een Bourgondisch ambtenaar was, die daar het bevel voerde.

I. A. N.

CXX. — *De afkomst der de Vere's, Graven van Oxford.* Het is nog al opmerkelijk, dat terwijl vele, zoo niet de meeste, onzer adellijke geslachten uit *Frankrijk* afkomstig zijn, er daarentegen in *Engeland* vele aanzienlijke familiën van Hollandschen oorsprong zijn. Zoo vond ik dezer dagen in het Februarij-nommer der *Household words*, het door CH. DICKENS geredigeerde tijdschrift, dat het oude en hoogedele geslacht der DE VERE'S, later Graven van *Oxford*, uit ons vaderland zou afkomstig zijn. — AUBREY DE VERE, die WILLEM den Veroveraar in 1066 op zijnen togt naar *Engeland* vergezelde, zou in de lage streken van *Walcheren* hebben te huis behoord.

Daar die afleiding mij nog al vrij gezocht voorkomt, wenschte ik wel eens te weten of zulks soms ook nog door betere gronden bevestigd wordt?

♀²—♀.

CXXI. — *Dichtregels uit de Hollandsche Praatvaar.* In den *Hollandszen Praat-vaars Nieuwjaars-gift, aan het bevalligen* (sic) *Stichtsche Jufferschap* (Amst. bij ABR. CORNELIS, boekverk. aan den Overtoom), vind ik (bl. 51) het bekende liedje:

't Is veertien weken nu geleên,
Is 't niet een ruime tijd? *bis.*
Is er een Verken ziek geweest,
Het zugten en het weenden
Het klaagden en het steenden
En het eind (je) was de Dood. *bis.*

Volgens overlevering zou hiermede een vorstelijk persoon bedoeld zijn. Nu is de vraag: 1°. wat er van die overlevering zij? Dat er een persoon van aanzien mede bedoeld zou zijn, schijnt te blijken uit het derde couplet:

De Zog die maakten groot misbaar,
Op 't scheiden van haar Heer, *bis.*
En de Biggetjes met malkaar,
Die riepen al: Mamère,
Nu bent gij Douarrière,
Papaatje die is Dood! *bis.* —

2°. Of dit liedje ook elders te vinden is? Het bestaat hier slechts uit 6 coupletten, en ik herinner mij stellig er meer te hebben hooren zingen. P. A. T.

CXXII. — *De geslachten Nersen en de Nuersen.* Kan een der Navorschers mij eenig berigt doen geworden nopens de afkomst en wapens der navolgende geslachten? 1°. VON NERSEN of VON NEERSEN. JOH. DIED. VON STEINEN in zijne *Westph. Gesch.*, Th. II. S. 1248, stamlijst van het geslacht VAN PALLAND, Lit. D.

zegt het volgende aangaande eene erfdochter en de heerlijkheid van dien naam:

„V. PALLANT zu Ruland.

I. JOHAN V. PALLANT der Aeltere, Herr zu Ruland, Ritter, 1424, 30.

Gem. BARBARA, N. V. PIRMONT und N. V. EHRENBERG, tr.

a. GERT;

b. ANTON, — bekam nach seines Bruders Tode gantz Ruland. Gem. AGNES, N. V. NERSEN und N. V. HULS, tr. Erbin zu Nersen, womit er 1487 vom Churfürsten zu Cölln belehnt wurde. Weil er aber nur eine Tochter AGNES nachliesz, welche mit AMBROSIUS V. VIRMOND vermahlet wurde, übertrug ihm der Vater 1487 die Herschaft *Nersen*, und darauf wurde er 1502 in die *Petri ad Vincula* belehnt, mit dem Schlosz, Festung und Freyheit in der Nersen, und den Vogdeyen zu Anrath und Urdingen".

Wijders is mij van dit geslacht niets bekend, — evenmin als 2°. van het geslacht DE NUERSEN, waarvan ik alleen bij BUTKENS, *Troph. de Brabant*, Tom. II. p. 92, „Généalogie de la Noble famille de MARSELAER", het volgende gemeld zie:

HENRY DE MARSELAER; Escr., épousa
1. CLAIRE VAN HAMME; 2. BEATRIX VAN DER VOORDE.
Vivait 1353.

Du 1. Lict.
IDA DE MARSELAER, épousa ARNOU DE NUERSEN.

Messire ARNOU DE NUERSEN, Commandeur de l'ordre Teutonique de Pitzenbourgh".

GASTON.

CXXIII. — *Het voorgeslacht van Professor Joh. Mensinga.* Sints lang bezig met het in orde brengen mijner genealogie, heb ik tot hiertoe te vergeefs gezocht naar het voorgeslacht van JOHANNES MENSINGA, die van den jare 1669 tot 1698 te *Groningen* Hoogleeraar is geweest in de Geschiedenis, Grieksche taal en Welsprekendheid. Wel zijn zijne ouders mij bekend, maar verder loopen mijne aanteekeningen niet. — Ik zou daarom gaarne willen weten, of tot zijne voorouders behoord heeft zekere GERHARD MENSINGA, van wien een geauthentiseerd translaat van eene conventie bestaat, over de betaling van tienden, tusschen hem en de ingezetenen van *Zuidlaren*, d. 17 April 1284. (Zie Mr. B. K. DRIESSEN, *Monumenta Groningana veteris aevi inedita*, III, p. 562); zoo mede een andere GERHARD M., die voorkomt in eenen brief, d. 22 Julij 1335 (zie DRIESSEN, III, p. 128); — welke beide GERHARDS, volgens het vermoeden van DRIESSEN (III, p. 592) behoord hebben tot het geslacht van zekeren MENSO VAN TER AA of AD AMNEM, een jonger zoon uit het aloude geslacht van GROENENBERG, waarvan eenige Praefecten in *Groningen* zijn geweest. — Insgelijks wenschte ik te weten, of de aanlegger van het ingedijkte land, naar hem *Mensingaweer* genoemd (zie DRIESSEN, III, p. 245, 295, 297), thans het dorp *Mensingeweer* geheeten (daar de uitgangen *a* en *e* in de Groninger namen oudtijds dikwijls verwisseld werden), ook onder zijne voorzaten gerekend kan worden? —

Ik acht het niet onwaarschijnlijk dat Prof. M. familiepapieren heeft nagelaten, die misschien nog te vinden zullen zijn bij een der talrijke afstammelingen zijner zuster (gehuwd met DIRK ADRIANI), welke nog in *Groningen* en *Friesland* verspreid zijn. Een harer zonen toch was naar den Professor genoemd, en schreef zich JOH. ADRIANI MENSINGA. Waarschijnlijk is hij in het bezit gekomen der aanteekeningen zijns ooms, die na zijn overlijden weder in andere handen zullen geraakt zijn, en wier tegenwoordige bezitter mij grootelijks verpligten zou met de mededeeling daarvan.

Het kan ook zijn dat deze of gene genealoog in *Groningen*, *Friesland* of elders, in staat is mij inlichtingen te geven, die mij niet minder welkom zouden zijn.

Daar de lezers van DE NAVORSCHER bij de beantwoording der voorgestelde vragen geen belang hebben, zoo verzoek ik beleefdelijk ieder die mij teregt kan helpen, zijne inlichtingen regtstreeks aan mijn adres te willen zenden. Ik zie ze, na zoovele vergeefsche navorschingen elders gedaan te hebben, thans door middel van DE NAVORSCHER, als laatste poging, met verlangen te gemoet.

H. MENSINGA, Pred. te *Woudenberg* (Prov. *Utrecht*).

CXXIV. — *Baco.* In een *Essay on death* van BACO vind ik de volgende woorden: „§ 3..... and such are my hopes, that if heaven be pleased, and nature renew but my lease for twenty one years more, without asking longer days, I shall be strong enough to acknowledge, without mourning, that I was begotten mortal".

Is er uit de persoonlijke geschiedenis van den Kanselier eenige opheldering van die eenentwintig jaren te geven? A. J. W. FARNCOMBE, SANDERS.

CXXV. — *Namen van Koningen vóór den Zondvloed.* In de *Vingt mille Faits et dates* vind ik op bl. 23 bij de „Chronologie des Rois d'Assyrie" opgeteekend: „ALORUS, ALASPAR, AMÉLON, AMÉNON, MÉTALAR, DAVON, ÉVÉDORACH, AMPHIS, OTIARTES, XYSUTHRUS, Rois antédiluviens, selon BÉROSE".

Op welken grond kan men deze koningen van vóór den zondvloed mededeelen? NIZZA.

CXXVI. — *Nederlandsche vestiging in China.* Men leest in de *Histoire philosophique et politique du commerce des Européens dans les deux Indes*, in 1774 te *'s Hage* uitgegeven, Vol. II. pag. 326, als volgt:

„Les Hollandais qui, malgré l'ascendance qu'ils avaient prise dans les mers d'Asie, s'étaient vu exilés de la Chine par les intrigues des Portugais, parvinrent à s'en ouvrir enfin les ports. Mécontents de l'existence précaire qu'ils y avaient, ils tentrent d'élever un fort auprès de Houangpou (*Whampoa*), sous prétexte d'y bâtir un magasin. On démêla leurs vues, plus tôt qu'il ne convenait à leurs intérêts: ils furent massacrés, et leur nation n'osa de longtemps se montrer sur les côtes de l'Empire. Elle y reparut vers l'an 1730".

De bovenbedoelde mislukte poging der Nederlanders om door het oprigten eener sterkte vasten voet in *China* te verkrijgen, moet hebben plaats gehad tusschen de jaren 1686 en 1726; gedurende welk tijdvak, noch regtstreeks uit het moederland, noch van Batavia uit, eenige Hollandsche expeditie naar het „hemelsche rijk" werd gerigt.

Door middel van DE NAVORSCHER zullen welligt nadere bijzonderheden op te sporen zijn omtrent eene gebeurtenis, die ik in geen ander werk heb vermeld gevonden. Met de plaatsing dezer regelen zal de Redactie dus zeer verpligten

EEN BESTENDIGEN LEZER.

CXXVII. — *Huur van vrijers gedurende de kermis.* In 1823 kwam te *Parijs* chez PEISAN etc., en te *Amsterdam* chez G. DUFOUR et Cie., libraires sur le Rockin, een boek uit, getiteld: *La cour de Hollande sous le règne de* LOUIS BONAPARTE, *par un auditeur.* Wie was die „auditeur"? Op pag. 166 en 167 leest men daar omtrent de Hollandsche kermissen het volgende:

„Les *kermis* sont des espèces de saturnales où tous les rangs sont confondus, où les maîtres se trouvent quelquefois avec les valets; et les domestiques en Hollande conservent, depuis un temps immémorial, le droit de pouvoir passer un jour et une nuit tout

Digitized by Google

entière hors de la maison de leurs maîtres, afin de jouir pleinement de tous les plaisirs de la foire. Les cuisinières, les bonnes d'enfans courent ordinairement ces lieux de licence avec leurs amans; mais celles qu'Amour a dédaignées, parce qu'elles sont vieilles ou laides, se font accompagner pas des hommes qu'elles louent, et l'époque de la foire est pour ces hommes un temps sur lequel ils spéculent, comme le marchand sur la vente des objets qu'il a en magasin. Ces sigisbés d'une nouvelle espèce se paient tant par jour suivant l'âge, la bonne mine et la mise qu'on exige d'eux. Celui qui donne le bras en habit, se paie plus plus cher que celui qui n'a qu'une veste; celui qui a une chemise à jabot avec des manchettes, est encore d'un prix plus élevé; s'il a un parapluie ou une badine à la main, on lui paie cet accessoire à part du costume; mais dans quel accoutrement qu'il soit, partout où la donzelle boit et mange, il en fait autant sans qu'il lui en coûte rien".

Bestaat dat volksgebruik thans nog, of moet het geheele verhaal als een sprookje beschouwd worden? Zijn welligt eenige nadere bijzonderheden bij een der HH. Navorschers daaromtrent bekend?

Mr. P F. HT.

CXXVIII. — *Strijd tusschen een Hoogleeraar in de Regten en de Theologische Faculteit te Utrecht.* Ik vind hieromtrent aangeteekend: „WIELING (ABRAHAMUS) Ictus et Prof. ordin. in Academia Ultrajectina. Doordien deze Hr. enig dispuut gehad heeft met de Utrechtsche Theologische Faculteit, over enige sentimenten te vinden in de academische dissertatie van VALENTINUS JOHANNIS BLONDEEL, *de Legibus*, gehouden op den 1 April 1745, zo is er na zijn dood uitgekomen het volgende grafschrift in den jare 1746:

Hier rust hij, die vooral geweetensdwang bestreedt,
Om deugt en waarheit en de Regtsgeleerdheidt leedt,
Vervolgt van Hierarchie en bittre dommekragten,
Die, wat zij niet verstaan, als ketterij veragten.
De nijt, schijnheiligheid en godgeleerde haat,
Schrikdieren voor de kerk en vrijgevogte staat,
En laster, die de deugt en wetenschappen deren,
Die zullen WIELINGS lof na zijne dood vermeeren.

Zijn aan iemand meerdere bijzonderheden omtrent deze zaak bekend?—Welke waren wel die „sentimenten", waarover de Theologische Faculteit zich zoodanig ergerde, en waarom twistte zij met den Hoogleeraar in de Regten, in plaats van met den schrijver der bewuste dissertatie?

Mr. P. F. HT.

CXXIX. — *Dooden opwekken.* In het *Nederl. Magazijn* van het jaar 1844, bl. 350, wordt gezegd dat een reiziger, die het noorden van *Europa* bezocht heeft, berigt geeft nopens de wonderen van VAN GRUSSELBACK, Hoogleeraar te *Stokholm*, omtrent schepselen die reeds lang in verstijfden en dus dooden staat hebben verkeerd.

„In dezen staat kan men," zegt hij, „volgens den Hoogleeraar VAN GRUSSELBACK, honderde en duizende jaren verkeeren en even gezond en frisch weder ontwaken tot den staat van zelfbewustheid, als men zich bevond toen men deze verloor".

Onze reiziger verhaalt daaromtrent onbegrijpelijke zaken; hij zag het opwekken van een kleine slang, welke koud en stijf als een stuk marmer was, doch na de opwekking even vlug en levendig als toen zij in haren schijnbaar dooden toestand gebragt was geworden. De hoogleeraar verzekerde zijnen gast, dat dit dier reeds zes jaren zoo stijf en koud had doorgebragt, als onze reiziger het nu aanschouwde. Onder de voorwerpen welke den reiziger bovenal boeiden, bevond zich ook een jong Zweedsch meisje, oogenschijnlijk 19 jaren oud. Ter dood veroordeeld wegens een door haar gepleegden kindermoord, besloot het gouvernement om haar af te staan aan den hoogleeraar, opdat deze ook aan haar zijne bevindingen zoude kunnen toetsen. „Er moesten nog vijf jaren verloopen, en dan zoude VAN GRUSSELBACK haar opwekken, en zijn wonderdadige ontdekking bekend maken aan de gansche wereld".

Er zijn nu tweemaal vijf jaren verloopen, en nog weet ik niet dat deze wonderbewerking algemeen bekend is. Wij vragen of een der lezers van DE NAVORSCHER in staat is ons omtrent deze zaak nader in te lichten?

J. SCHREUDER.

CXXX. — *Afrikaan in de vorige eeuw in Nederland tot Theologiae Doctor gepromoveerd.* Nagenoeg 50 jaar geleden, vond ik bij een vriend — die reeds voor lang is overleden en wiens betrekkingen ik niet ken, — op tafel liggen eene Theologische Dissertatie, naar mij nog voorstaat te *Leyden* verdedigd. Zij was voorzien op het titelblad van het silhouet van den auteur. Men zeide mij, die schrijver was een geboren Hottentot. Jong zijnde, sloeg ik noch op het onderwerp acht, noch op den naam des auteurs; maar meer ja uitsluitend op hetgeen mij van dien auteur werd verhaald.

De schrijver zoude — zoo luidde het verhaal — kort na het verdedigen zijner dissertatie weder naar *Zuid-Afrika* zijn vertrokken, zich dáár terstond weder bij de Hottentotten begeven, en, met verzaking van hier te lande verkregen beschaving en zoo veel kennis als men in een Theologiae Doctor vooronderstelt, weder onder dat volk geleefd hebben, als of hij nooit onder beschaafde menschen had verkeerd, maar onafgebroken, van zijne geboorte af, onder de Hottentotten verbleven ware.

Met de mededeeling van den datum der dissertatie, van haar onderwerp en van alle bijzonderheden haren auteur betreffende, zal, wanneer DE NAVORSCHER van het bovenstaande kennis draagt of bekomt, dienst gedaan worden aan den bestendigen lezer

CURIOSUS.

CXXXI. — *Johan Joachim Becker, goudmaker in* 1673—1679. In de *Resolutiën van Holland*, op den 22sten September 1673, bl. 23—24, vindt men een merkwaardig verzoek, in het Fransch, van JOAN JOACHIM BECKER (Raad van Z. Keizerl. Majest. in haar Commercie-Collegie), geschreven uit *Weenen* den 30sten Julij 1673, waarin hij ter liefde van *Nederland* een middel aanbiedt om de finantiën van den Staat te schragen.

Ofschoon dat middel een geheim was, werd het echter goedgunstig door de Staten opgenomen.

Eerst in de *Resolutiën* van den 12den, 17den en 25sten Maart, 27sten April en 5den Mei 1678 en 30sten Maart 1679, is men op dat aanbod teruggekomen, met dien gevolge dat BECKER zijn geheim openbaarde, om namelijk uit zand, met bijvoeging van andere stoffen, vooral zilver, goud te vervaardigen.

Te *Amsterdam* en *'s Hage* werden toen proeven in het klein genomen, (ook contra-proeven door een *beëedigd* persoon) waarbij tegenwoordig waren de Heeren HUDDE en TEN HOVE, en die zoo gelukkig uitvielen, dat men tot de slotsom geraakte, dat dagelijks uit één mark zilver zes aas goud kon worden bekomen.

De Staten gaven daartoe de som van *ƒ* 3000. Naderhand zou de proef in het groot met 111½ mark zilver gedaan worden.

BECKER verzocht daarna om het aanleggen van een „Eeuwigduyrende Berghwerk, om door middel van dien, alle Zee- en Duynsant, in zich zelve minerael zijnde, door andere mineralische speciën te doen rijp worden, smelten en scheyden". Hiervan zou hij de bestiering hebben en de noodige procenten genieten.

Digitized by Google

Na den 30sten Maart 1679 bewaren de *Resolutiën* over deze zaak een diep stilzwijgen. Intusschen heeft de Heer Mr. J. A. GROTHE, in de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, 1854, bl. 34, eenige merkwaardige akten medegedeeld, in 1674 te *Amsterdam* voor den notaris MICHIEL BOCKX verleden, waaruit blijkt dat Mr. PIETER SCHENCK, geneesheer aldaar, zich bezig hield met goud te maken, ten behoeve van Prins WILLEM III enz.

Door de aangehaalde *Resolutiën* schijnen dus de verklaringen, in die notariële akte afgelegd, bevestigd te worden.

Men vraagt derhalve of er iets meer bekend is omtrent de goudmakerij (*) van BECKER, SCHENCK en Prins WILLEM III?

Zou het aangevoerde ook niet strekken tot bevestiging van het feit, vermeld in de vraag over eene medaille van door alchymie verkregen goud ten jare 1648? Zie DE NAVORSCHER, III.; bl. 357.

..R. E.

CXXXII. — *Beker van H. Swaardekroon.* In den Catalogus of *Korte Handleiding ter bezigtiging der Verzameling van zeldzaamheden in het Koninklijk Kabinet op Mauritshuis in 's Gravenhage, door* R. P. VAN DE KASTEELE, enz., vind ik onder N°. 745 vermeld: „Een vergulde gedreven Beker van H. SWAARDEKROON". Ik wenschte wel te vernemen, of met den dusgenoemden de in dit Tijdschrift, IIden Jaarg. bl. 220, en voorts meermaal in den IIIden en IVden Jaarg. behandelde Gouverneur - Generaal van *Neerlands Indië*, dan wel zijn grootvader, de rector, bedoeld wordt? Ook bij welke gelegenheid die beker zijn toemaligen bezitter en vervolgens het Koninklijk Kabinet te *'s Gravenhage* aangekomen is; uit welk metaal hij is vervaardigd en of het drijfwerk iets merkwaardigs voorstelt? Bij mijn reeds vóór vele jaren aan die verzameling gebragt bezoek, herinner ik mij niet dit stuk gezien te hebben, en zoo ben ik met diens oorsprong of geschiedenis ten eenenmale onbekend; die mij echter, in verband met het behandelde onderwerp, thans wel van eenig belang toeschijnt om in 't licht gesteld te worden.

N ***.

CXXXIII. — *Het werk: „De Antiquitate Britannicae Ecclesiae".* Wie is de schrijver van het boek: *De Antiquitate Britannicae Ecclesiae, et nominatim de Privilegiis Ecclesiae Cantuariensis, atque de Archiepiscopis eiusdem LXX historia. Antehac non nisi semel, nimirum Londini in aedibus Joannis Day Anno MDLXXII excusa. Nunc vero boni publici ergo recognita et recusa.* Hanoviae, Typis WECHELIANI, ap. CLAUD. MARNIUM et haeredes JOANNIS AUBRII, 1605, fol.

P. A. T.

Antwoorden.

Noga, méringues (III.; bl. 319, Vr. 308). S. W. vraagt naar de beteekenis en naamsoorsprong van *noga* (Fransch *nougat*) en *méringues*. Hierop antwoord ik:

Noga, *nogat* of *nougat* beteekent een gebak, gemaakt van amandelen of noten met gesmolten bruingekookte suiker; en het woord heeft zijn oorsprong van het Latijnsche *nux* (noot).

(*) Het middel zal wel bestaan hebben in het trekken der gouddeelen uit het zilver, even als dit bij de hermunting in ons land heeft plaats gehad.

Méringues beteekent (volgens de Woordenboeken) »marsepein van eijeren", citroenen en suiker, met eene vrucht in het midden; de afleiding of oorsprong van het woord is mij echter niet bekend. Het is een gebak van Franschen oorsprong.

S. I. MULDER.

Noga, méringues. Nougat, waarvan *noga* eene verbastering schijnt, beteekent *amandelkoekje. Méringues* zou men, mijns inziens, door *citroen-amandelbrood* kunnen vertalen.

A. J. VAN DER AA.

Noga, méringues. Den weetgierigen banketbakker zij berigt, dat hij over den naamsoorsprong dezer lekkernijen op den weg zal gebragt worden door een zeer geleerd werk, namelijk door DU CANGE, *Glossarium med. et inf. Latinitatis.* Uit de woorden *nogareda*, *nogueria*, *nucarius* blijkt, dat men in de middeleeuwen daarmede eene verzameling van *noix*, *noisettes*, en dergelijke vruchten meer bedoelde, welke, zoo ik meen, het hoofdelement van de *nouga's* uitmaken. Over de *méringues* verspreidt het woord *meringa*, zijnde eene verbastering van *merenda*, veel licht. De *meringa* werd den geestelijken toebereid na het middageten, om tot nageregt te dienen. Het woord wordt afgeleid van *meridie edere*, *merendinare.* Ik moet overigens den waarheidlievenden confiturier waarschuwen, dat men hem waarschijnlijk een knapuiltje heeft verteld, toen men hem deed gelooven dat het woord *ulevel* afkomstig is van zeker uilenpapier, waarin die lekkernij werd gewikkeld. Hij ga liever bij BILDERDIJK te raad, die hem leeren zal, dat men in *Italië* voorheen versche olijven in de borstziekten voorschreef en gebruikte, als verzachtend. Men liet ze herwaarts overkomen, overtrokken met suiker; en gelijk daartoe de kleine, meest halve, gebruikt werden, droegen deze den verkleinenden Italiaanschen naam van *ulivelle*, dat is olijfjes. Eindelijk stelde men de enkele suiker, met eenige geurige oliedroppen gemengd, in de plaats, en wel in de gedaante van halve olijven, die men voortging met denzelfden naam te benoemen. BILDERDIJK, *over de geslachten der Naamwoorden*, (Amst. 1818). bl. 167 en 168, Amst, 1818.

QUIESCENDO.

Noga, méringues. De *Dictionnaire National* van BESCHERELLE geeft het volgende voor *noga.* Eene soort van koek of gebak, uit amandelen of in caramel (-suiker) bereide nooten vervaardigd, en, ter verklaring van het woord, de zamenstelling uit *noix* en *gateau*: nooten koek; waarbij aangehaald wordt het barbaarsch-Latijnsche *nucatus.*

Van *Méringue* vind ik aldaar wel eene uitvoerige beschrijving (die ik vermeen dat hier niet verlangd wordt), maar geene woordafleiding.

W. J. F.

Digitized by Google

[N. N. die ons het antwoord op het Vraagteeken N°. 998 gaf, heeft voor ons afgeschreven eene plaats uit KLIKSPAAN's *Studentenleven*, bl. 163, luidende: „Juist kwam de *nougat* binnen, van *nux*, omdat hij van amandelen gebrand wordt, een gebak, dat wij gewoonlijk *noga* noemen".]

De oude ongedrukte Chronyk van Holland (III.; bl. 319, Vr. 309). In de voorrede van den *Klerk uit de lage Landen*, zegt FRANS VAN MIERIS, dat Heer JAN VAN DER DOES, in zijn voorrede op de *Rijmkronijk van* MELIS STOKE de geloofwaardigste oude historieschrijvers van *Holland* optellende, daaronder ook noemt

„den *Heraut*, aan Hertochs Wilhelms handen,
Toesende zyn bouck, oic Bejeren genoemt".

Ten opzigte van den *Heraut* zegt VAN MIERIS in noot (6): »eene nog ongedrukte Kronijk van *Holland*", en het zal die *Kronijk* zijn, aangehaald b. v. op bl. 54 in noot 2 en 3.

Ik meen dat de *Heraut* in later tijd gedrukt is, en zich op de Bibliotheek der Leydsche Hoogeschool bevindt. Men zie intusschen DE NAVORSCHER II.; bl. 138, welk antwoord ik den belangstellenden aanbeveel.

.. ELSEVIER.

De Chronyk van Klaas Kolyn (III.; bl. 320, Vr. 310). Deze vraag wordt, naar mijn inzien, kortelijk beantwoord door onzen geschiedschrijver JAN WAGENAAR, die bij de uitgave zijner *Vaderlandsche Historie* over de bewuste *Chronyk* verklaart gestruikeld te hebben, en zulks herstelt bij den tweeden druk dezes werks, door hemzelven bezorgd ten jare 1770, wanneer hij in het berigt vóór het XXIste Deel of Register het volgende mededeelt:

»Maar 't gene mij de meeste gelegenheid gegeven heeft, om de twee eerste deelen mijner Historie op veele plaatsen te veranderen, is geweest eene ontstaane twijfeling over de egtheid der *Rijmkronyke*, die tweemaal, op den naam van KLAAS KOLYN, uitgegeven is; doch van welke niemant ooit een oud afschrift heeft konnen te zien krijgen; behalve, dat er zeer weinig in gevonden wordt, 't welk de opsteller niet van elders, en met naame uit de Rijmkronyke van MELIS STOKE, heeft konnen ontleenen".

»De Heer BALTHAZAR HUYDECOPER, oud Schepen deezer stad, en vermaard kenner en opbouwer der Nederduitsche taal en oudheden, heeft mij bevestigd in mijne twijffeling, en doen besluiten, om het weinige, welk de zogenaamde KLAAS KOLYN bijzonders heeft, geheel agterwegen te laaten, en al 't overige, welk met aanhaalingen uit hem gesterkt was, met aanhaalingen uit andere schrijvers, te bewijzen: zoo dat deeze *Kronyk*, die veel te lang geagt geweest is, de plaats, die zij in mijne Historie gehad hadt, heeft moeten ruimen".

Zoo men het voor en tegen dezer stelling met kennis van zaken door bevoegde mannen wil behandeld zien, men leze dan Mr. H. VAN WIJN's *Huiszittend Leeven. Letter-, Historie- en Oudheidkunde van Nederland*, Amst., 1801 in 8°., Dl. I., St. II, en zijne *Historische en letterkundige Avondstonden*, enz., ald. 1800, in 8°., op KOLYN. C. KRAMM.

De Chronyk van Klaas Kolyn. Aangezien de vrager L. D. R. de onechtheid van de *Chronyk van* KLAAS KOLYN nog schijnt in twijfel te trekken, komt mij het niet ongepast voor hier aan te halen, wat de Heer DE WIND, een allezins bevoegd beoordeelaar, in zijne *Bibliotheek der Nederl. Geschiedschrijvers*, bl. 31 en 32, omtrent die *Chronyk* in het midden heeft gebragt.

»Van den reeds lang als onecht verworpen KLAAS KOLYN zouden wij hier naauwelijks melding maken, ware het niet, dat hij nog wel eens door verdienstelijke geleerden uit de Zuidelijke provinciën als echt wordt aangehaald". En verder: »Niet alléén draagt deze Kronijk, zóó wat de taal als de zaken betreft, de duidelijkste kenmerken van onechtheid, welke door kundige mannen uitvoerig zijn aangewezen, maar de verdichter zelf is met eene hoogen graad van waarschijnlijkheid bekend gemaakt. Het is nagenoeg bewezen dat zekere REGNERUS DE GRAAF, plaatsnijder te *Haarlem*, een min of meer geletterd man, maar van losse zeden en bekrompen beurs, dezelve heeft opgesteld en bij stukken en brokken aan den vurigen, doch wel eens wat lichtgeloovigen oudheidminnaar ALKEMADE, voor eene aanmerkelijke somme gelds, in handen heeft weten te spelen". Hierbij worden door den Heer DE WIND aangehaald: »HUYDECOPER op M. STOKE, bijna elke bladzijde maar bijzonder Iste Dl. bl. 17; WAGENAAR, *Toets van* KLAAS KOLYN, in de *Werken der Maatschappij van Nederl. Letterkunde*, IIIde Dl. bl. 203—236; VAN WIJN, *Hist. Avondst.* Dl. I, bl. 146, en YPEIJ, *Geschiedenis der Nederl. tale*, bl. 313 en verv."; als ook »de brief van KLUIT in VAN WIJN's *Huisz. Leven*, Iste Dl. bl. 109—131, en VAN WIJN zelf in de voorrede van dat stuk". A. J. VAN DER AA.

Orde van de Zon (III.; bl. 320, Vr. 312). Geene werken over ridderorden bij de hand hebbende, kan ik in antwoord aan L. te *V.* alleen aanteekenen, hetgene ik lees in een overzigt van de ridderorden, in den *Almanach de Gotha*, Jaargang 1837. Daar staat, bl. 243: »Perse. 1808. *Ordre du Soleil et du Lion*, institué par FETH-ALY-SHAH pour recompenser les étrangers, qui ont rendu des services importants à la Perse. Il y a trois classes".

Deze bepaalde aanteekening in dat diplomatisch Jaarboekje schijnt dus als ongegrond te doen kennen de veronderstelling van SCHELTEMA, die in eene korte opgave der bestaande

Digitized by Google

ridderorden (*Gesch. en Letterk. Mengelw.* Dl. II., St. I,, bl. 172) schrijft: »In *Persië* zoude eene *Orde van den Zon* zijn; dan men gist dat deze niet bestaat, en dat zij eene vinding was van BUONAPARTE, om, door eenigen zijner satellieten hiermede te doen pronken, verwachtingen te voeden van bijzondere betrekkingen tusschen den Schach van *Perzië* en hem".

H. M. C. v. O.

Orde van de Zon. Deze, eigenlijk de Orde van de Zon en van den Leeuw genaamd, behoort in *Perzië* te huis. Zie DE ROCHEMONT en BISCHOFF, *Geschiedkundige beschrijving der Ridderorden*, bl. 309—311, plaat 49, fig. 8.

Het teeken dezer orde bestaat in een gouden zon met een daarboven geplaatsten leeuw, welke de zinnebeelden zijn der reinheid en der kracht, en tevens het Perzische wapen uitmaken. Het lint waaraan de orde gedragen wordt is rood, en van eene in het gemelde land vervaardigde stoffe, met paarlen van verschillende grootte omzet. De leden der eerste klasse dragen het ordeteeken bandeliersgewijze van den regter schouder naar de linkerzijde, hangende aan het zoo even beschrevene lint, en op de linkerzijde der borst een borduursel, verrijkt met edelgesteenten, geen bepaalden vorm hebbende. Dien der tweede klasse hangt het om den hals, vereenigd met een kroon, — terwijl die der derde klasse het in het knoopsgat van den rok dragen. Deze orde werd door den Perzischen Koning FETH-ALI-SCHACH, in 1808, bij gelegenheid van het gezantschap destijds door NAPOLEON naar het Perzische hof afgevaardigd, ter belooning aan voorname vreemdelingen uitgereikt.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

[φ²—φ, die insgelijks naar het werk van DE ROCHEMONT en BISCHOFF verwezen heeft, vindt het bewijs dat deze orde ook door Fransche onderdanen tijdens het Keizerrijk gedragen is, in de vermelding er van bij GASSIER, (*Histoire de la Chevalerie Française*, Par. 1814) onder „les ordres étrangers que l'on porte actuellement en France d'après l'autorisation de S. M. l'Empereur". — Volgens W. D. V. zouden er van tijd tot tijd vele militairen, vooral in *Engeland*, mede begiftigd zijn geworden.]

De kist van Hugo de Groot (III.; bl. 320, Vr. 313). Ik meen dat de echte kist bewaard wordt bij Mevr. de Wed. GRASWINCKEL DE VILLATES te *Rotterdam*, vroeger te *Delft*. Daarvan is eene beschrijving geleverd in den hoogstbelangrijken *Brief van den Heer* G. VAN O(RDEN) *te Z(aandam) aan zijnen vriend* F. *te G. in eene naburige Provincie* (*Kunst- en Letterbode*. 1836 N°. 55,) welke, tot beter begrip der zaak, hier dient overgenomen te worden: »De kist is, als met zekeren eerbied, geplaatst in eene kamer, alwaar de afbeeldingen van DE GROOT, zijne echtgenoot, met voorouders en verwanten ten toon gesteld waren, als ook een op wit satijn allerfraaist geborduurd wapenschild van dit geslacht, kunstig met goud, zilver en kleuren bearbeid; het hoofdwapen had de twee wildemannen tot tenants of schildhouders; tevens was men in het bezit van de bewijzen der deugdelijkheid van de aan DE GROOT gediend hebbende kist, benevens verscheidene eigenhandige brieven en papieren van dezen geleerde. De kist heeft natuurlijk niets bijzonders in vorm of uiterlijkheid, het zware ijzeren beslag en de sloten toonden aan, dat men in dien tijd wel voor de duurzaamheid zorgde. Volgens een ons medegedeeld berigt, zoude er eene dergelijke kist, op een verkleinde voetmaat, voor 's Rijks museum worden vervaardigd. Op den penning, door J. SMELTZING vervaardigd, komt de afbeelding van de kist volmaakt met de aan ons vertoonde overeen. Zie VAN LOON, Dl. II, bl. 185".

Het bijeenzijn van zoo vele verschillende voorwerpen, van DE GROOT en zijne familie afkomstig, de voorhandene bewijzen der deugdelijkheid en eindelijk de overeenstemmende vorm met de medaille van SMELTZING, hoezeer deze niet tijdens de vlugt uit *Loevestein*, dewijl het eerste werk van dien kunstenaar van 1667 dagteekent, dan toch betrekkelijk niet zeer lang na het overlijden van DE GROOT is vervaardigd, pleiten gezamenlijk voldoende voor de echtheid der bedoelde kist.

De beide platen, door C. PHILIPS, JZ. naar J. C. SCHULTZ van de kist, welke bij den Heer Mr. JACOB KLINKHAMER te *Amsterdam* berustte, voorkomende in het *Leven van* HUGO DE GROOT, Amst. 1785, vertoonen eene geheel andere gedaante: de kist is veel minder hoog, maar meer breed en plat, met twee vierkante sloten en in het midden ééne overslaande regte lip op een ring sluitende, in plaats van een groot slot in het midden en twee hangende knippen, als omgekeerde leliën, die naar binnen grijpen, ter wederzijde met eene menigte strooken ijzer beslagen, in stede van acht omgaande ijzeren banden, waar langs nagels geklonken zijn.

Bovendien bevat de beschrijving, die er is bijgevoegd, eenige uitdrukkingen, die weinig zekerheid te kennen geven, onder anderen deze, bl. 70: »de Heer Mr. JACOB KLINKHAMER vleit zig dezelve te bezitten", en bl. 72: »In den bodem is een vrij groote kwast uitgevallen: dus kon door deze zo wel als door den afgebogen rand, luchts genoeg inkomen; te meer daar de bodem des koffers niet vlak op den grond staat, als hebbende onder een soort van slede, van bijna twee duimen hoogte: — *dit spreekt ons voorgaande verhaal wel niet volstrektelijk tegen, maar evenwel kan het aanleiding tot bedenkingen geeven; wij laaten daaromtrent ieder zijne vrijheid, en den eigenaar van het* Vaderlandsche rariteit *in het onbetwiste bezit daar van*".

Digitized by Google

In de *Geschiedkundige Aanteekeningen betrekkelijk het slot Loevestein*, Gorinchem, bij H. HORNEER, 1840, wordt de kwestie omtrent den waren koffer onbeslist gelaten. Echter lezen wij er, op bl. 99, dat die van den Notaris KLINKHAMER nog in 1827 bij hem aanwezig was, ofschoon DE GROOT zelf dien voor verloren hield; in de *Bijlagen* op bl. 44, dat de familie GRASWINKEL te *Delft*, »*een tak van den stam des beroemden mans*" was, en »*dat het belangrijk zoude zijn de daar berustende bescheiden algemeen bekend te maken*", en eindelijk, op bl. 45, dat het verkleinde model, voor 's Rijks museum, door den luitenant kolonel NOLTHENIUS DE MAN is geleverd.

C. W. BRUINVIS.

De kist van Hugo de Groot. In antwoord op hetgeen S. v. W. mededeelt en vraagt nopens de kist van HUGO DE GROOT, strekke de navolgende opgave: dat de wezenlijke kist inderdaad in bezit is van Mevr. de Wed. GRASWINCKEL DE VILLATTES, te *Rotterdam;* doch met de familie-portretten van HUGO DE GROOT zelf, van zijne ouders en vele anderen, alhier in *Delft* bewaard wordt, op het zoogenoemd Hofje van GRASWINKEL, waar ik een en ander in den zomer van het vorige en van dit jaar, nog bij herhaling heb gaan bezigtigen met Zijn Excell. den Amerikaanschen zaakgelastigde en den Zweedschen Ambassadeur, welken eersten het om een copie van het oorspronkelijke portret van DE GROOT te doen was, welke dan ook met toestemming van gemelde weduwe, naar het zich daar bevindende portret (met anderen in de gezegde kist bewaard) genomen is.

Of nu deze kist vroeger in bezit is geweest van Mr. JACOB KLINKHAMER te *Amsterdam*, kan ik niet ophelderen, althans op dit oogenblik niet; doch wordt in de recensie, waarvan de Heer .. ELSEVIER gewaagt (*Nav.* III, bl. 18) betwijfeld. Mij voorbehoudende dien twijfel, of beter gezegd de gegrondheid daarvan nader te onderzoeken, voeg ik hier alleen nog bij: dat die kist gedurig, volgens eene bestaande bepaling, in eenen anderen familietak overgaat, zoodat zij na den dood van bovengenoemde dame, dan ook niet meer in bezit der GRASWINCKEL's blijft, maar aan een geheel anderen naam overgaat.

D. BUDDINGH'.

»*De vermakelijke Avanturier enz. door N. H.*" (III.; bl. 320, Vr. 314). De geestige BRUNO DAALBERG, M. D. (P. DE WAKKER VAN ZON), geeft dezen roman den bijtitel van: »'t papiere kindje van den Raadpensionaris HEINSIUS". Hij zegt verder dat de groote FIELDING den schrijver zijnen meester noemt, en dat het werkje in vier talen is overgezet.

J.L.A.I.

Ridders der Tafelronde (III.; bl. 320, Vr. 316). Uit het HS. »*Lancelote*" in 4 boeken uit het *wasch* (?) van WOUTER MAP, Koninkl. Bibliotheek te '*s Gravenhage*, teekende ik in vroeger jaren, de navolgende *Ridders der Tafelronde* aan, die ik hier mededeel, opdat J. M. de lijst voortzette en aanvulle, waartoe de uitgave van dat HS. door Prof. JONCKBLOET, onder den titel van *Lancelot* hem zeer kan te stade komen. Zie hier mijne aanteekeningen:

1. KEYE en SAGERMORTE. Beide komen reeds in den aanvang van het gedicht voor, bij de opening der hofhouding:

   Keye en Sag'mor dese twee
   Waeren met hare, enz.

2. SAGERMORTE. (fol. 2[b]).

   Nu maect dauonture cont
   Dat Sag'mor vacht so lange stont, enz.

3. DODMEEL, DE WELDE. (fol. 5[a]).

   Nv gewaget dauonture das
   Doe Dodmeel gesceden was
   Van den riddre, enz.

4. LANCELOT VAN LAC, naar wien het bovengenoemde HS. ter Koninkl. Bibilotheek genoemd wordt.

5. AGLOUALE of AGLOUEL. (fol. 7[c]).

   Nv gewaget dauonture das
   Alse Aglouel gesceden was
   Van sinen gesellen, enz.

6. HESTOR. (fol. 8[c].)

   Nv mogedi horen teser steden
   Alse Hestor was gesceden
   Van sinen gesellen, enz.

7. IWEIN of YWEIN. (fol. 14[b].)

   .... nu hort
   Van minen here Yweine vort
   Dauonture doet nu verstaen,
   Alse myn here Yweyn was gegaen.

8. MORDRET. (fol. 14[f].)

   Dauonture seget hier ter steden
   Alse Mordret was gesceden
   Van sine gesellen, enz.

9. AGRAUEYNE. (fol. 16[a].)

   Dauonture seget hier ter steden
   Alse Agraueyn was gesceden
   Van sine gesellen, enz,

10. GURREHEES. (fol. 17[e].)

    Dauonture seget tirst dat waren
    Die gesellen elc van andren geuaren,
    ....
    ....
    Dat Gurrehees, Waleweins broeder, doe
    Reet toten middage toe, enz.

11. GARIET of GARRIETTE. (fol. 23[c].)

    Nu gewaget dauonture das,
    Alse Gariet gescede was
    Van minen here Walewein,
    Dat hi lange neet alleine, enz.

12. BOHORT of BOHERDE. (fol. 47[f].)

    Dauenture seget hier ter stede
    Alse Bohort was gesceden
    Van heren Ywein, enz.

13. PERCHEVALE (fol. 100[a].)

    Dauenture gewaget nv das,
    Dat menech man blide was, (enz.
    Dor dat pch' (Perchevale) te houe es comen,

14. GALEHOET of GALLAAT, (fol. 132[d].)

    Nu gewaget dauentvre das
    Alse Gal' (Gallaat) van hen gesceden was
    Dat hi reet, enz.

15. **Walewein.** (IIIe B. fol. 129.)
Van Wal' (Walewein) ende van den VII riddere, cap. iiij.
Van Wal' (Walewein) drome enz. cap. viij.
16. **De ridder metter mouwe.** (fol. 168b.)
Van den ridder metter mouwen ende Sephalus.
17. **Torec.** (fol. 190a.)
Van Torecs moder ende hoe hi riddere werd.

Zie daar een 17tal, zoo ik meen *ridders*. Of zij eigenlijke *tafelridders* waren, dient nader onderzocht te worden: ik meen, dat dit getal zich tot slechts *twaalf* bepaalde, en dan zullen wel de navolgenden in het 1e Boek het meest in aanmerking komen, als SAGERMORTE (fol. 2); DODMELE (fol. 3); LANCELOT (fol. 4); WALEWEIN (fol. 6); AGLOUALE (fol. 7); HESTOR (fol. 8); YWEINE (fol. 14b); MORDRETTE (fol. 14f); AGRAUEYNE (fol. 16); GURREHEES (fol. 17); GARRIETTE (fol. 23); BOHERDE (fol. 47) en PERCHEVALE (fol. 100).

Over dezen fabelkring zie men wijders: MONE, *Geschichte des Heidenthums*, of *Mythol.* II Th. p. 518, 519. *Simonde de Sismondi*, *Litt. du midi de l'Europe*, T. I., p. 276, etc.; zie ook J. A. CLIGNETT in de aant. op den *Spiegel Historiael enz.* Leid. 1785, Dl. II., bl. 110, alwaar over den *Grale;* wijders Dr. ROSENKRANZ, *Gesch. der Deutsch. Poësie*, 1830, S. 235, en JONCKBLOET's uitgave van het bovengenoemde HS., benevens diens werk over de *Midden-nederl. Letterkunde.* Alle die werken zullen wel genoegzaam zijn, om het uit te maken, wie de eigenlijke *tafelridders* waren; zijnde de plaats van GALLAAT aan die tafel onbezet gebleven. D. BUDDINGH'.

Ridders der Tafelronde. In den *Spiegel historiaal van* L. VAN VELTHEM, uitg. van J. LE LONG 1727, leest men in het IIde boek, cap. 16. — *Hoe die tafelronde begon en van die heren van den tafelronde.*

„Daer was LANTER ende WALEWEIN
Ende PERCHEVAEL ende EGGRAVEIN
Ende BOHORT ende GARIET
Ende LIJONEEL ende MORDRET
Ende een KEIJE was daer gemaeckt".

In het *Saturday Magazine voor* 1833, bl. 188, vindt men een afbeelding der houten tafel in de St. Stephens Kapel bewaard, waarop, nevens de afbeelding van den koning, de namen van 24 ridders zijn geplaatst.

Welligt kan dit J. M. op den weg brengen.
φ²—φ.

Pieter Rabus (III.: bl. 320, Vr. 317). Het *Algem. Woordenboek der Zamenleving*, Dl. III, bl. 2192, geeft van PIETER RABUS eene korte levensschets, die wij gaarne hier overschrijven, om het schoone doel van J. M. eenigzins mede te helpen bereiken.

„PIETER RABUS werd geboren te *Rotterdam*, den 12den December 1660. Hij openbaarde reeds vroeg eenen grooten aanleg voor de wetenschappen, zoodat zijne ouders besloten dezen wenk der natuur te volgen, ofschoon de bekrompen staat van hunne geldmiddelen hun zulks niet sterk aanried. Zij wilden zich echter alle opofferingen getroosten voor hun kind, en zonden hem tijdig naar de Latijnsche school. Hij maakte nu de schoonste en snelste vorderingen; maar ongelukkig verhinderde het jaar 1672 dat hij den verderen loop van zijne studiën voortzettede. Hij werd nu geplaatst bij eenen notaris, bij wien hij zich zoo vlijtig oefende, dat hij door het Hof van *Holland* waardig werd gekeurd het notarisambt te bekleeden, ofschoon hij nog eerst 18 jaren oud was. RABUS had middelerwijl geene enkele gelegenheid verzuimd om zich verder te oefenen in de Latijnsche en Grieksche taalkennis, ten einde anderen daarin te onderwijzen, wanneer zulks gevorderd werd. OUDAAN bood hem hierbij de behulpzame hand, en in 1680 zag RABUS zijne hoop verwezenlijkt. De Curatoren der Erasmiaansche school benoemden hem namelijk tot praeceptor van de eerste school, van welke hij kort daarna opklom tot de tweede. Hij vertaalde nu den Griekschen geschiedschrijver HERODIANUS in het Nederduitsch, en gaf dezen arbeid in 1685 in het licht. Kort daarna volgde het *Leven van Dirk Raphaël Kamphuizen*, en als dichter had hij zich zeer loffelijk bekend bekend gemaakt in de *Rijmoefeningen* (eene verzameling van gedichten, vervaardigd door PIETER RABUS en DAVID VAN HOOGSTRATEN), door het *Leven van den Apostel Paulus* en door den *Brief aan de Galaters*, welken hij in dichtmaat had bewerkt. In 1684 benoemden de Rotterdamsche Wethouders hem tot notaris (boven het gewoon getal), ten gevolge van de algemeene hoogachting, welke RABUS zich had verworven in de vervulling van zijnen post als praeceptor. Hij vertaalde nu de *Zamenspraken van Erasmus* uit het Latijn, waarvan hij 13 jaren later eene verbeterde uitgave in het licht zond. Men drong thans bij hem aan om de *Metamorphosen* van OVIDIUS te voorzien met aanteekeningen, in den smaak van MINELLIUS. Hij nam dezen moeijelijken arbeid op zich, dewijl de Erasmiaansche school daarvan veel nut zoude kunnen plukken, en voltooide denzelven in 1686. In 1688 gaf hij een werk uit, getiteld: *Grieksche*, *Latijnsche en Nederduitsche Vermaaklijkheden der Taalkunde*, waarvan ANTONIUS VAN DALE in 1692 eenen tweeden, vermeerderden druk uitgaf. Den togt van Prins WILLEM III naar *Engeland* bezong RABUS in een heldendicht(?), *Verlost Brittannië* getiteld, waarvoor WILLEM III hem eenen gouden gedenkpenning vereerde. In 1692 begon hij de *Boekzaal van Europa* uit te geven, welke eerst na verloop van zes maanden met zijnen naam prijkte. Tevens gaf hij ook eenen bundel gewijde lie-

Digitized by Google

deren uit, onder den titel van: *Zegen- en Vloekdichten na den val der hartstogten berijmd.* In 1696 had er te *Amsterdam* een opstand plaats wegens de keur op begraafnissen, en daarvan heeft RABUS (zonder echter zijnen naam te noemen) een beknopt verhaal geschreven, hetwelk later in het Fransch is vertaald. Zijne *Boekzaal*, welke steeds meer opgang maakte, noodzaakte hem vele buitenlandsche werken en geschriften te doorzoeken, en hierdoor werd hij op het denkbeeld gebragt om een *Nederduitsch Woordenboek* op te stellen, in den smaak van het Fransche van MORERI. In 1698 maakte hij eenen aanvang met de uitgave (in kleine afleveringen), onder den titel van: *Groot Naamboek.* In Mei en Junij 1700 werd de *Boekzaal* voortgezet, onder den titel van: *Tweemaandelijksche Uittreksels.* Middelerwijl vertaalde hij nog de *Kerkelijke Geschiedenis* van SULPICIUS SEVERUS, en verrijkte dezelve met zijne aanmerkingen. Dit was echter het laatste werk, hetwelk volledig door hem werd uitgegeven. Hij stierf den 13den Januarij 1702, afgemat door eene aanhoudende werkzaamheid, welke geen enkel oogenblik ooit verloren liet gaan. Als dichter kan men zich tegenwoordig moeijelijk meer vergasten aan de poëtischen voortbrengselen van RABUS, ofschoon dezelve voor zijnen tijd veel waarde hebben bezeten".

Mr. J. DE VRIES, *Verhandeling over de Dichtkunde*, Dl. II, bl. 69, zegt van den dichterlijken arbeid van den ijverigen man: »Weinig smaak heerscht in zijn dichtwerk. »In dezen tijd, walgende van de poëzy", zegt RABUS in zijn voorberigt, »besta ik den Nederlanderen voor te dissen mijne *Zegen- en Vloekdichten*". Inderdaad, RABUS had beter gedaan deze zoo tegenstrijdige geregten voor zich te houden, ten minste zijn zoon, die deze Gedichten eerst in 1741 uitgaf, had dezelve niet moeten voordienen". Uit eenige regels, door wijlen den Heer DE VRIES uit 's mans *Verlost Britanje* medegedeeld, kan men over zijne begaafdheid voor het heldendicht oordeelen.

J. J. WOLFS.

[De geboorte- en de sterfdag van PIETER RABUS, zijn werkzaam leven en velerlei letterkundige bezigheid werden ons ook door A. J. VAN DER AA medegedeeld.]

»*Eijeren met beijeren, enz.*" (III.; bl. 320, Vr. 319). Mr. L. K. vraagt wat de beteekenis is van het gezegde des dichters: »*Eijeren met beijeren is de huwelijke staat*". Wij antwoorden, dat daardoor, naar ons inzien, de afwisseling van *zuur* en *zoet* wordt te kennen gegeven, dat in den echt pleegt ondervonden te worden. Immers *beijeren*, waarvoor later *beziën* gebezigd werd, is het meervoud van het oude Hollandsche woord *bei*, d. i. *bes*.

E. M.

Dirk en Pieter Rembrantsz. van Nierop (III.; bl. 322, Vr. CLXIII). De laatste, PIETER REMBRANTSZOON, wordt in de vraag genoemd zoon van DIRK REMBRANTSZOON, die van 1658 tot 1677 bloeide, leerm. in de stuurmanskunst en Doopsgezind vermaner te *Hoorn*. Zijn deze opgaven wel juist? Ik acht het *vooreerst* niet waarschijnlijk, dat de zoon van DIRK den naam REMBRANTSZOON en niet dien van DIRKSZOON zou gevoerd hebben; zijn de namen goed opgegeven, dan is 't eerder te onderstellen, dat DIRK en PIETER broeders waren. *Ten andere* vind ik PIETER REMBRANTSZOON niet op de lijst der vermaners van de Doopsgezinde gemeente te *Hoorn*, in der tijd door mij opgemaakt uit het vrij volledige archief der thans vereenigde Doopsgezinde gemeente aldaar. Zelfs de geslachtsnaam VAN NIEROP en de voornaam REMBRANT zijn in hare ledematenboeken van dien tijd geheel vreemd. Alleen herinner ik mij, dat de *Waterlandsche* Doopsgezinde gemeente te *Hoorn* een huis, aan haar kerkgebouw in de *Nieuwe steeg* palende, in Mei 1644 aan zekeren CORNELIS REMBRANTS verhuurde tegen *f* 80 's jaars, tot wederopzeggens toe, en wel voornamelijk wanneer men dit ten gebruike aan een der predikers wilde afstaan. Is hier ook verwarring tusschen PIETER REMBRANTS en JAN ALBERTS VAN DAM, die bij de *Waterlandsche* Doopsgezinde gemeente van 11 November 1715 tot 7 Februarij 1746 het leeraarambt bekleedde en het *Nieroper grootboeck* vermeerderd en verbeterd in 't licht zond? BLAUPOT TEN CATE (in zijne *Gesch. der Doopsgez. in Holland* Dl. II., bl. 163 in de noot) berigt dat DIRK REMBRBANDS VAN NIEROP schoenmaker van beroep en te *Nieuwe Niedorp* woonachtig was, verwijzend naar A. J. VAN DER AA, *Aardr. Woordenb. der Nederl.* Dl. VIII, bl. 101.

CONSTANTER.

Dirk en Pieter Rembrantsz. van Nierop. Er worden inlichtingen gevraagd omtrent DIRK REMBRANTSZ. Ik meen niet beter te kunnen doen dan te verwijzen naar de *Verhandelingen en Berigten betrekkelijk het Zeewezen* door Jhr. G. A. TINDAL en JACOB SWART, alwaar in het IIIde Dl. een opstel van mij over den Wis-, Zeevaart- en Sterrekundigen DIRK REMBRANTSZ. VAN NIEROP of NIEUWE NIEDORP voorkomt. In het *Historisch Tijdschrift* van het jaar 1842, is door J. J. DODT, een toevoegsel daarop geleverd op bl. 124, dat op bl. 140 is vervolgd.

Ik herinner mij niet, dat door mij, in der tijd, VAN SCHOOREL's *Chronijk van Medemblik* of ABKOUDE en ARRENBERG's *Naamregister* is geraadpleegd. Misschien kunnen dus in het een of ander bijzonderheden voorkomen, die bij mij gemist worden. Zeker is het, dat door mij, sedert de uitgave van dat stukje, mijne nasporingen omtrent dien geleerden Neder-

Digitized by Google

lander niet zijn gestaakt geworden. Niet vruchteloos zijn die onderzoekingen geweest. Ook heb ik eene lijst van de werken van dien Wiskundige, te *Leyden* en te *Utrecht* voorhanden, hetzij dan in de Akademische Boekerijen of in die van de Maatschappij van Letterkunde of van het Historisch Gezelschap.

Bovendien liggen sedert verscheiden jaren voor de pers gereed, brieven door D. R. met andere geleerden gewisseld, daaronder van 1653 en van 1682. Ze zijn voor de beminnaren der wetenschappen door D. R. met zooveel ijver beoefend, ongetwijfeld zeer belangrijk.

LAUTS.

Dirk en Pieter Rembrantsz. van Nierop. Omtrent den *eersten* der beide hier genoemde wiskundigen vindt men het een en ander in de *Verhandelingen en Berigten betrekkelijk het Zeeweezen en de Zeevaartkunde*, door TINDAL en SWART, Dl. III., St. 2. De lijst zijner geschriften, daar door Prof. LAUTS geleverd, is vollediger dan de opgave in den Catalogus van de Biblioth. der *Leidsche Maatsch.*, hoewel de *Zeespiegel* ontbreekt. Het volgende strekke nog tot aanvulling of tot verbetering.

De 2de druk van de *Tijdt-Beschrijvinge der Wereldt* is van 1659, in 8°.

De 1ste druk van *Des Aertrycks Beweging, ende Sonne Stilstant* verscheen in 1661 in 4°. De schrijver had zijnen arbeid evenwel reeds *omtrent het eynde van den Herfstmaent in den Jare* 1660 voltooid.

In 1669 verschenen *Eenige Oefeningen in God-lycke, Wis-konstige, en Natuerlycke dingen. Waer in dat gehandelt wordt. Ten eersten Van des Werelts Scheppinge. Ten tweeden, Een Meetkonstige beschryvinge des geheelen Aertkloots. Ten derden, het maeksel van alderhande Kaerten. Ten vierden, Van de Cometen of Staert-Starren haer verschyninge.* Dit geschrift, behalven voorberigt en inhoudsopgave, 84 bladz. in 4°. beslaande, had hij *geeyndicht in Wijnmaent in 't Jaer* 1669. Prof. LAUTS maakt noch van den algemeenen titel, noch van de 1ste en 3de dezer verhandelingen gewag. Hij zal dus alleen het onderwerp der beide andere verhandelingen vermeld hebben gevonden.

Even als de *Wis-konstige Musyka*, zoo verscheen ook in 1659 de *Mathematische Calculatie, Dat is, Wiskonstige Rekening*, 167 blz. in 8°. Zij bevat, als *Inleydinge*, een *Onderwijs om de Tafelen van de Logarithmus te maken.* (Naar 't Fransch van E. WINGATE.) En voorts: 1ste deel *De uytrekeninge der Driehoecken*; 2de deel *Klootsche Rekeningen*; 3de deel *De Beschrijvinghe der Sonne-wysers*; 4de deel *Eenige Vraeghstucken: En voornamelyck Van de Weegh-konst.* Indien er, wat nogtans uit de onvolledige opgave van Prof. LAUTS niet volgt, daar hij zelf in 't onzekere verklaart te zijn, uitgaven van 1673 en 1680 mogten bestaan, dan zijn deze slechts nadrukken. Afzonderlijk verschenen de deelen zeker niet.

Al deze stukken zijn uitgegeven bij GERRIT VAN GOEDESBERGH, te *Amsterdam*. Het onderscheid van formaat duidt aan, dat ze *niet* bestemd waren voor eene gemeenschappelijke uitgave.

Op den titel der *Oefeningen* staat een wel gelijkend, maar toch anders gesneden portret dan op dien van de *Wisk. Musyka* en de *Wisk. Rekening*; op den titel van *Des Aartrycks Beweging* in de plaats daarvan een *schildpad*.

S. J.

Dirk en Pieter Rembrantsz. van Nierop. De eerstgenoemde werd in 1610 te *Nieuwe Niedorp* geboren, overleed aldaar in November 1682; en is begraven op het koor der kerk, onder een zerk prijkende met een versje tot zijn lof. Onder zijne bij ABCOUDE en ARRENBERG opgegevene werken, heeft het zoogenaamde *Nieroper Graadboek* hem den meesten roem verworven, waarvan hij zelf 14 uitgaven heeft bezorgd, vóór JAN ALBERTSZ. VAN DAM, Leeraar der Doopsgezinden te *Hoorn*, het nog eens weder in 1725 tot 1730 met verbeteringen het licht deed zien (zie *Naamlijst der Doopsgez. schrijvers en schriften*). Naauwkeurige berigten omtrent DIRK REMBRANTSZ. ook ter zijner woonplaats ingewonnen, zijn te vinden in het *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden door* A. J. VAN DER AA, Dl. VIII, bl. 101. Vele anecdoten, hem betreffende, zijn nog te *N. Niedorp* in omloop; een er van is deze: Eens met sterrekundige waarnemingen bezig zijnde, verliet hij voor een oogenblik het vertrek, hetgeen iemand der aanwezigen waarnam, om een stuivertje onder een der pooten van zijne schoenmakersdriestal te leggen. Weder gezeten en zijn kijker gerigt hebbende, bemerkte hij die onbeduidende verhooging van zijne zitplaats en zeide: »het firmament is gezakt of de aarde is gerezen". De houten, in een raampost geplaatste schoen, die nog voor korte jaren zijn huis deed kennen, is nu verdwenen.

Eene optelling der werken van DIRK REMBRANTSZ. is te vinden op bl. 70 en 71 van de weinig voorkomende *Naamlijst der Doopsgezinde Schrijveren en Schriften* (door M. SCHAGEN) Amsterdam, 1745.

C. W. BRUINVIS.

[LABORANTER verwijst over D. en P. R. v. N. naar de *Verhandelingen en Berigten betrekkelijk het Zeewezen* enz. 1843, bl 330 enz. LEGENDO ET SCRIBENDO heeft eene plaats uit V. D. AA's *Aardrijksk. Woordenb. der Nederl.* Dl. VIII, bl. 101, betrekkelijk P. R. v. N. afgeschreven en ons toegezonden. C. meldt, dat hij vóór eenige jaren het graf van dezen wiskundige bezocht heeft, hetwelk met een blaauwen zerk, waarop wiskunstige figuren, gedekt is. C. & A. heeft onder zijne aanteekeningen het volgende gevonden:

PIETER ADRIAENSZ. VAN NIEROP, van *Haarlem*, wed. van ANTJE JANSZ. wonende op den Nieuwendijk, op nieuw in het huwelijk aangeteekend te *Amsterdam*, 27 Jan 1629, met ANNEKE HENDRIKS, van

Digitized by Google

Hoorn, wed^e^. PIETER TIELEMANS; en ten derde male wonende op de Keizersgr. den 1sten Maart 1642 met DIEUWERTJE WILLEMS wed^e^. van CLAAS JANSZ.]

Charles de Croy, *Prins van Chimay en zijne echtgenoote Maria de Brimeu* (III.; Vr. CLXIV, bl. 322). Wanneer is de eerste echtgenoot van dezen Prins overleden? Is zij tot aan het einde haars levens bij haar gemaal gebleven? Wanneer is de Prins van *Chimay* voor de tweede maal gehuwd?

Het antwoord op deze vragen is te vinden in *Mémoires autographes du duc* CHARLES DE CROY, *publiés pour la première fois par M. le Baron* DE REIFFENBERG, Brux. et Leipz. 1845. 8°. Van dit werk is gebruik gemaakt door GACHARD, in zijne belangrijke *Notice des Archives de M. le duc de Caraman*, *précédée de Recherches historiques sur les princes de Chimay et les Comtes de Beaumont*, geplaatst in *Compte-rendu des Séances de la Commission royale d'histoire en Belgique*, Tom. XI, p. 109—236 en, zoo ik meen, ook afzonderlijk uitgegeven. Men vindt daar (p. 153): »CHARLES DE CROY vivait, depuis 1584, séparé de sa femme, MARIE DE BRIMEU, qui s'était rétirée en Hollande. Il lui envoya JEAN VAN HALLE, qui signa, en son nom, avec elle, le 6 Mars 1599, un arrangement au moyen duquel chaqun des deux époux pouvait disposer des biens qui venaient de son côté, le duc s'y réservant toutefois »d'ordonner de ses médailles à son bon plaisir". Il alla ensuite passer quelques jours auprés d' elle, en Zélande". En verder (p. 154, 155): »En 1605, CHARLES DE CROY perdit sa femme MARIE DE BRIMEU, qui mourut à Liège le 18 Avril, ayant persévéré jusqu' à la fin dans la religion réformée. Il se trouva ainsi (ce sont ses propres expressions) délivré de la captivité, des peines et des travaux qu'il avait soufferts avec elle durant vingt-cinq ans. Il réfléchit alors qu'il était le dernier de la branche ainée de sa maison; il considéra combiens il serait fâcheux que tant de beaux domaines et de grands titres passassent dans une autre famille. Ces réflexions le conduisirent à épouser, la même année, sa cousine germaine, DOROTHÉE DE CROY, fille ainée du marquis d'Havré. Les noces furent célébrées à Mons, le 18 Décembre et les jours suivants, avec une pompe presque royale". I. A. N.

Charles de Croy Prins van Chimay, *en zijne echtgenoote Maria de Brimeu.* CHARLES DE C. hertog ven *Aerschot*, Prins van *Chimay*, werd geboren den 1 Julij 1556 en huwde den 14den September 1580 met MARIA VAN BRIMEU, gravin van *Megen*, vrouwe van *Humbercourt*, *Querrieu*, enz. en weduwe van LANCELOT VAN BARLAYMONT, Heer van *Hierges*. LE CARPENTIER noemt hem LANCELOT VAN BERLINCOURT met wien zij den 17den November 1571 gehuwd was. MARIA VAN BRIMEU overleed te *Luik* den 18den April 1605 na 25 jaren met CHARLES DE C. gehuwd te zijn geweest, doch daarvan twee en twintig jaren, om der godsdienst wil, gescheiden geleefd te hebben. CHARLES hertrouwde zijne nicht DOROTHÉE DE CROY, oudste dochter van CH. PH. DE CROY, Marquis *d'Havré*, Prins van het H. R. Rijk en Ridder van het Gulden vlies. Ook deze echt bleef kinderloos, CHARLES stierf den 13den Junij 1612, DOROTHÉE in 1662.

Meerdere bijzonderheden zijn te vinden in BUTKENS, *Supp. des trophées du duché de Brabant*, Livre VIII, pag. 265, in LE CARPENTIER, *Hist. de Cambray et de Cambresis*, T. III, p. 328 en in HOOGSTRATENS *Woordenboek*.

φ²—φ.

Petronella Gruiwardus (III.; bl. 322, Vr. CLXV). Ofschoon de vermelde werkjes niet in mijn bezit zijn, zoo stellen de *Deductie van* FERDINANDUS GRUIWARDT *over 't recht van zijn huysvrou en kinderen*, A°. 1667, met de *Verklaring der deductie*, de *ampliatie* en de *appendix*, waarvan ik een exemplaar heb, mij in staat den Heer J. C. K. te berigten, dat de voorname grieve van GRUIWARDT bestond in de onterving van PETRONELLA WILHELMINA, door haar vader, op aanraden van haar stiefmoeder, zoo als GRUIWARDT ten minste meende. In de zeer langdurige processen, waartoe deze zaak aanleiding gaf en waarin onder anderen de later als Ambassadeur zoo beroemd geworden A. VAN CITTERS, als advocaat van de zijde van GRUIWARDT, werkzaam was, ligt, evenmin als in de oorzaak, voor zooveel ik het beoordeelen kan, iets boeijends voor een roman. GRUIWARDT, die een bekwaam man en niet gemakkelijk uit het veld te slaan was, moest eindelijk de wijk nemen. Zijne vijanden werden hem te magtig. Hij vertrok van *Middelburg*, waar hij als doctor practiseerde, naar *Goes* en kwam er spoedig in de regering. Later, A°. 1692, bij de belegering van *Goes* door de troepen van WILLEM III, was hij de voorname tegenstander van den vermaarden ADOLF WESTERWIJK, een man, die na den dood van den Koning van *Engeland*, aan het hoofd der anti-Oranjegezinde partij gansch *Zeeland* heeft geregeerd en wiens gedrag, niettegenstaande den lof hem door WAGENAAR, SCHELTEMA en anderen toegezwaaid, hoogst dnbbelzinnig is geweest.

Als curiositeit vermeld ik hierbij dat het exemplaar van de *ampliatie*, thans in mijn bezit, het present-exemplaar is door GRUIWARDT aan dienzelfden A. WESTERWIJK, vóór dat zij vijanden waren, vereerd.

L.

»*Accurata Utopiae Tabula*" (III.; bl. 323, Vr. CLXVII). In J. G. KEYSSLER'S *Reizen*,

Digitized by Google

Dl. II, bl. 538, wordt als vervaardiger dezer kaart opgegeven SCHNEBELIN (het *Convers. Lexicon*, bij BROCKHAUS, spelt SCHREBELIN) Generaal in Oostenrijksche dienst. KEYSSLER berigt dat deze SCHNEBELIN in de zaak van den Generaal HEIDERSDORFF betrokken was, die, omdat hij in 1692 *Heidelberg* tegen de Franschen niet verdedigd had, van zijne Duitsche ridderorde beroofd en door den beul op een villers karretje het geheele leger door werd gevoerd, waarbij hij niets deed dan roepen: »liever dood! liever dood!" Vervolgens werden hem de stukken van zijn degen, door den beul gebroken, in 't aangezigt geworpen, waarna zijne straf met verbanning eindigde. De Generaal SCHNEBELIN kwam vrij, tot zijne verontschuldiging inbrengende, dat hij van het eerst gegeven bevel tot verdediging dier plaats niets geweten had, gelijk hij dan ook bewees, dat hij met dat oor aan welks kant de order gegeven was, zeer slecht hoorde. Volgens het *Conversat. Lexicon*, werd de bewuste kaart tegen het einde der XVIIde eeuw vervaardigd. In KEYSSLER's tijd schijnt zij algemeen bekend te zijn geweest; hij zegt dit althans van haar, zonder meer bijzonderheden te vermelden. J. R. EILERS KOCH.

»*Accurata Utopiae Tabula*". Ik zie mij in staat gesteld de vraag van D. H. H., althans gedeeltelijk, te beantwoorden. Vooreerst dient opgemerkt te worden, dat men zich reeds in de alleroudste tijden ergens op aarde een land gedroomd heeft, waar de gelukstaat der menschen overeen kwam met dien uit den gouden eeuw. De *tuin der Hesperiden*, de *Atlantis* van PLATO, de *Insulae Fortunatae* strekken er ten bewijze van; gelijk ook HORATIUS, *Epod.* Carm. XVI, 41 sqq., zich zulk een gelukkig verblijf voorstelde. De latere volken, wat minder dichterlijk, maakten van zoodanig land grovere voorstellingen, blijkens de bekende verhalen van ons *Luilekkerland* en het Fransche *Pays de Cocagne*. Deze sage nu werd door den beroemden Engelschen Kanselier THOMAS MORUS gebezigd om een beeld te schetsen van een volmaakt staatsbestuur, 't welk hij gedaan heeft in zijn bekend werk: *De optimo reipublicae statu, deque nova insula Utopia, libri* II. Deze benaming *Utopia* schijnt eene uitvinding van MORUS zelven te zijn geweest, waarbij hij, geheel tegen de Grieksche taalvormen aan, van het Homerische οὐτόπος gemaakt heeft *Utopia*, dat eigenlijk zou beteekenen een *land, dat geen land is*, maar waardoor hij heeft willen aanduiden *een land, dat nergens te vinden is*. Zie VOSSIUS, *Partit. Orat.*, IV. 1, 49. Of nu reeds vroeger deze benaming, door MORUS uitgevonden, door anderen op dat denkbeeldig rijk van zoogenaamd menschelijk geluk is toegepast, kan ik niet zeggen, maar volgens het *Woordenboek der Zamenleving*, D. XLI der miniat. uitgave, moet op het einde der XVIIde eeuw de Oostenrijksche Generaal SCHREBELIN eene satyrische kaart van dat »heerlijk Wellustland" ontworpen en onder den titel van *Tabula Utopiae oder Schlaraffenland*, hebben uitgegeven. Zoo nu de kaart van D. H. H. de oorspronkelijke uitgave is, is zij echter niet de eenige, want mij is door een vriend dezelfde kaart welwillend ter inzage gegeven, welke, hoewel in andere opzigten volkomen aan dat exemplaar gelijk, ook in haren Duitschen vorm, echter duidelijke sporen draagt van in *Holland* gedrukt te zijn, en dat waarschijnlijk in de laatste helft der vorige eeuw. Het verschil van druk blijkt terstond uit de titelplaat, die, behalve dat zij een beschaafderen vorm heeft en b. v. den Jood voor zijne geldkist en den bedelaar mist, ook niet *Wijn*, maar *Wein* heeft. Verder vindt men er noch BACCHUS, noch CUPIDO, noch den man met de pijp, maar daarvoor andere, wel op het onderwerp toepasselijke, maar minder onbevallige personen op afgebeeld.

SAXO SYLVIUS.

Spot- en schimpprenten (III.; bl. 324, Vr. CLXIX). Van *d'Arminiaensche Schans tot Leyden* bestaat mede eene tweede plaat van kleiner formaat doch fraaijer van uitvoering, omhoog versierd met eene wonderlijke allegorie, de *Bulleback* genaamd, en geheel onder aan het blad een daarop toepasselijk versje van 20 regels.

Van de *Arminiaansche Schans* is nog eene derde, doch kleinere afbeelding te vinden tegenover bl. 162 van het werkje: *Les Delices de Leide, une des célèbres Villes de l'Europe. A Leide, chez* PIERRE VAN DER AA, *MDCCXII*. Zij draagt het opschrift: *Fort qui a été sur le Breestraat*, en schijnt mij het werk van JAN LUIKEN te zijn.

Tot hetzelfde tijdvak behooren ook de volgende: *Het Warminiaensch Gedrocht; De Eeuwigheid van het Woord Gods; De Regtvaardige Zifte van Mogende Magt en Nassausche Kragt; De Arminiaensche vaert naer Spagnien; t'Arminiaens Testament*, met en zonder inventaris, en kleiner; *d'Arminiaensche Dreckwagen*, met vers, en kleiner met verklaring; *d'Grote Seeff*, Idem *met de Koorden; Het Arminiaensch Gespin; De gouden blaasbalck van den Spaenschen Schalck; De Arminiaanschen Uitvaart*, gehouden den 6den Julij 1619; *t'Arminiaens Kapproen* (overgang van P. BERTIUS tot de R. C. kerk); *Den nieuwen Barneveldschen handel; Wonderlijke Droom van de schoolhoudinge van* J. VAN OLDENBARNEVELD. *Trekken om den gouden stok; Praalbeeld voor den Vader des Vaderlands* (OLDENBARNEVELD) naar J. OUDAAN; *De Geloofs-Weegschaal*, tweemaal verschillend; *De Roomsche Roffelpot; Tocht naar Rome; Treves Endt*, C. J. V(IS-

Digitized by Google

SCHER) exc.; *Amnestia ofte vergetelheyd van bitterheden van Remonstranten.*

Aan deze prenten sluit zich eene reeks van afbeeldingen van bloedige teregtstellingen van SLATIUS en andere »Arminiaensche Verraders", die, wat de wijze van bewerking betreft, geheel tot de voorgaanden behooren.

Dat de Nederlandsche teekenpen niet achterlijk is gebleven in het vervaardigen van spotprenten getuigen die op *Tulpen- en Actiehandel*, op *Patriotten* en *Oranjeklanten*, op NAPOLEON enz., uit welke echter blijkt, dat de jongste, in geestigheid en uitvoering, op verre na de beste niet zijn. C. W. BRUINVIS.

Spot- en schimpprenten. Ik bezit een boekdeel met pamfletten uit den tijd van het twaalfjarig bestand, waarin, behalve de *Arminiaensche Schans*, nog de volgende spot- en schimpprenten voorkomen.

Wonderlicken droom van de schoolhoudinghe van Mr. JAN VAN OLDENBARNEVELDT.

Onder de plaat staat:

„Wij leeren lustich voort en dit om aan te vanghen
De reys na *Spangien* toe, daerna wy seer verlanghen".

Daarop volgt de aanduiding der op de prent voorkomende personen: OLDENBARNEVELT, LEDENBERG, DE GROOT, HOGERBEETS, DE HAAN, VAN DER MIJL, UITTENBOGAERT, TAURINUS, DAVID JORIS, COORNHERT en VORSTIUS, en verder 13 bladzijden druks.

De Amerikaensche Vaert naer Spaegnien; met het onderschrift:

Wij spoeden lustich voort; het is wel voor den wint,
Maar 't is al heel verbrot, indien men ons hier vindt

Volgen eenige verzen.

Gezicht van 's Gravenhage. Men ziet er vijf galgen; de eerste ledig; onder aan de plaat leest men: »Hier heeft een quartier gehangen van een die sijn P. Excl. meende om te brengen". Aan de tweede galg is men bezig de kist van GILLES VAN LEDENBERG te hangen; aan de derde hangt een persoon, zonder aanduiding wien de teekenaar bedoeld heeft; van de beide overige zijn de lijken van JAN DE LA VIGNE en JAN DE PARIJS (zoo worden zij aangeduid) gevallen, en reeds in den staat van ontbinding. Zij liggen op de daarvoor aan de galgen aangebragte borden.

D'Arminiaensche Uitvaert. Negen boerenwagens met bekende Arminianen, komende uit *'s Gravenhage.* Er is bijgevoegd een *Boerenpraetjen* en eene opgave van de namen der Uijtvaarders.

Warminiaen. Een monsterachtig mensch, met vijf hoofden en verscheidene armen; elk hoofd heeft een naam in het Latijn en in het Hollandsch: *Avaritia*, *Stupiditas*, *Fraus*, *Seditia* en *Opinio.* Het hoofd *Fraus* heeft van achteren een masker, waarop *valsche schijn. Opinio* leest in een omgekeerden bijbel. Het hoofd *Stupiditas* is dat van een wolf. Op de borst leest men: *Warminiaen. Avaritia* heeft twee armen, waarmede zij een geldbuidel vasthoudt, die het uiteinde is van den gordel: *Velamen nequitiae.* Een arm van het monster houdt den omgekeerden bijbel vast, een anderen den geldbuidel, een derde een met eene dolk doorstoken hart, met het opschrift: *Invia*; een vierde eene dolk met het opschrift: *Last der vromen*, en daaronder: *bellum.* De eene voet vertrapt een slapend kind: *innocentia*, de andere een lauwertak: *pax.* Het zwaard *Justitia* ligt gebroken. Voorts achter het monster het onderste gedeelte van een misvormden vogel. Boven de plaat leest men:

„De nieusgierige hoop, 't veelhoofdich wonderdier
Verliest nu al sijn cracht, door Godes recht bestier".

Aan de eene zijde:

Veeltijts wat nieus,
Selden wat goets.

Aan de andere zijde:

„Gheen goet Arminiaen sal hem dit beeld aentrekken.
Want wij hier slechts alleen, met den warsoecker gekken",

Blijkens het register van dit boekdeel behoorde bij deze plaat nog eene andere van een *zeef*, die echter ontbreekt. L.

Archief van Breedevoort (III.; bl. 325, Vr. CLXX). Voor zoo verre het niet gevonden wordt bij dat van de heerlijkheid *Wisch*, van het voormalige klooster *Bethlehem* bij *Doetinchem* of van het klooster *Bourle* bij *Borken* in *Westfalen*, komt het mij niet onwaarschijnlijk voor dat het zich zal bevinden te *Munster*, tot welk sticht *Bredevoort* reeds in 1152 behoorde. Nadere berigten daaromtrent zijn welligt te verkrijgen bij de familie van den Heer Burgemeester der gemeente *Aalten* en *Bredevoort*, of bij den Heer Pastoor der R. C. gemeente te *Aalten*.

Ook geloof ik dat de vorstelijke familie van SALM-SALM te *Anholt* in staat is belangrijke bijdragen te leveren ter opsporing van genoemd archief. D.

Ubbonis Emmius, »*Vindiciae Juris Populi*" (III.; bl. 326, Vr. CLXXIV). De *Vindiciae Juris Populi contra usurpationem iniquam comitis usque ad annum* 1608, van welke door TJADEN, *Das gelehrte Ost-Friesland*, II, S. 111, en anderen U. EMMIUS voor de schrijver wordt gehouden, is nimmer geheel gedrukt. BRENNEYSEN deelt in zijne *Ost-Fries. Hist.*, T, I, S. 448, uit dit werkje een uitvoerig extract mede. Hij houdt het er voor, dat ALTHUSIUS, destijds hoogleeraar te *Herborn*, later syndicus te *Emden*, EMMIUS eene behulpzame hand tot het schrijven van dit boekje heeft geleend. Uit zijne bijvoeging, dat dit *Tractat*, »hauffig

Digitized by Google

im lande herum getragen wird", zal men met grond kunnen opmaken, dat er verscheidene afschriften van hebben bestaan, van welke nog wel hier en daar eenigen zullen zijn overgebleven. H. O. FEITH.

Henry Burton (III.; bl. 326, Vr. CLXXV). Van dezen Engelschen geestelijke ziet men een menigte schriften vermeld bij ADELUNG, *Fortzetsung* zu JÖCHER, *Gelehrt. Lexicon* in voce. Ingeval DIONYSIUS geene gelegenheid heeft dat werk na te slaan, ben ik bereid het artikel bij ADELUNG af te schrijven; volgens dezen zoude BURTON te *Cambridge* gestudeerd hebben en omstreeks 1630 Predikant van *St. Matthew's*, vermoedelijk in *Cambridge* geweest zijn. En doordien hij in de kerk niet dien hoogen stand kon bereiken waar hij naar streefde, vatte hij, door gekrenkte ambitie eenen onverzoenlijken haat op tegen de kerk zelve, de hierarchie en de Regering. V. D. N.

Henry Burton. Volgens BUDDEUS *Isagoge Hist. Theol.* T. II, Addenda p. 104, bestaan er van H. BURTON aanteekeningen op de brieven van CLEMENS *Romanus*, uit het Engelsch in het Latijn vertaald door IS. CLERICUS en door hem gevoegd bij zijne uitgave van J. B. COTELERII, *Patrum, qui temporibus apostolicis floruerunt*, *Opera*, Amst. 1724. Van andere schriften heb ik geen gewag gemaakt gevonden. E. A. P.

Henry Burton. Zie hier wat men in MORERI's *Dictionnaire Historique*, enz. *Suppl.* over hem en zijne werken vindt aangeteekend: »HENRI BURTON, de la secte des Indépendans, de qui nous avons les deux ouvrages suivans, imprimés à Londres: *Jejunium Israëliticum*, *seu meditatio in cap.* 7. *Isaïae, in* 4°. *en* 1628. *Septem phialae, seu expositio* 15 *et* 16. *cap. Apocalypseos, in* 4°. *en* 1628. — *Voiés le* P. LE LONG, *Biblioth. Sacra*, *in fol. pag.* 658. *Suppl. de Paris*". C. KRAMM.

Het Nijmeegsche raadsel (III.; bl. 350, Vr. 321). Het is eene geschiedenis, geene uitvinding. De naam van den man HUIBERT (de held van het raadsel) was BRAKEL. Ik heb in mijn bezit een *gedrukt* vers op die geschiedenis, 't welk, schoon het geene jaarteekening draagt, echter mijns wetens, meer dan eene eeuw in mijne familie bewaard is gebleven. Het luidt woordelijk als volgt:

Uitlegging over het zeldzaam Huwelijk.

Heer BRAKEL, trouwde na elkaar twee Weduw-vrouwen:
Waar van de eerste een Soon, de tweede een Dochter had,
En wyl de liefde hem tot syne Egaas 't hart besat,
Liet hy syn Stiefsoon en Stiefdochter saamen trouwen.
Het Dochtertje, 't welk uyt dit Paar is voortgekoomen
Was qualyk seeven en tien Jaar geworden oudt,
Of 't is met BRAKEL haar Stief Groote-vaar getroudt:
Waardoor het Moeder wierd van haar vier halve Oomen.
De Soonen van zyn eerste, en tweede, en deese Gade
Syn Broeders, Neeven, en Oud-Oomen met elkaar
Geweest van 's Moeders zijde; een voorbeeld wonder raar!
Want sonder uytleg sal 't geen een van honderd raade.
Pr. VAN TOORENBURG.

»De zeldzaamheid deezer geschiedenis heeft de Magistraat der stad *Nimwegen* (alwaar dit voorgevallen is), doen resolveren, het afbeeldsel en verhaal daar van, ter gedagtenisse, op haar Raadhuys ten toon te doen hangen". ICHNEUTES.

[W. D. V. heeft ons hetzelfde vers toegezonden, doch bij hem zijn al de dubbelde *aa's* door *æ* uitgedrukt. Hij voegt er bij dat dit vers of deze uitlegging die onder hem bij de prent van deze zaak berust, met zoogenaamd loopend schrift door eene hand der XVIIde eeuw is geschreven, en uit het beklag dat geene aanduiding van den tijd des huwelijks eenigen leiddraad tot nasporing geeft, doch tevens den wensch dat men zoodanige nasporing te *Nijmegen*, in de stadsarchieven, thans bij den burgerlijken stand berustende, mogt beproeven.]

Ouderdom van Christus bij Zijnen dood (III.; bl. 350, Vr. 322). De berekening dat JEZUS op drie-en-dertigjarigen leeftijd gekruisigd is, steunt niet eenig en alleen op het berigt van LUKAS, dat de Zaligmaker omtrent *dertig* jaren oud was, toen Hij openlijk begon te prediken, en op de vermelding van *drie* Paschareizen, gedurende den tijd van Zijn leeraarambt, in het Evangelie van JOHANNES. Er is ook deze reden voor, die in verband met de voorgaande de zaak wel buiten twijfel stelt. HERODES *de Groote* is gestorven in het jaar 750 na de stichting van *Rome*; dit jaar moet derhalve het geboortejaar van den Heiland geweest zijn. JEZUS stierf op een Vrijdag, die ('t geen uit enkele historische bijzonderheden blijkt) tevens de 15de van de maand *Nisan* was. De 15de Nisan nu viel op Vrijdag in het jaar 783 na de stichting van *Rome*; dit jaar moet derhalve het sterfjaar van JEZUS geweest zijn, en de Verlosser bij Zijne kruisiging den ouderdom van 33 jaar bereikt hebben. Nog wordt dit bevestigd door *Joh.* II vs. 13, te vergelijken met vs. 20; 't Pascha dat 46 jaar na de tempelvernieuwing gevierd werd, was het Pascha van 781 of het eerste, dat JEZUS, die in 780 Zijn predikambt had aanvaard, als leeraar bijwoonde.

Zijn den vrager WIESELER's chronologische werken niet ter hand, hij kan nadere bewijzen voor het bovengestelde vinden, b. v. in *het Leven van Jezus* door Dr. L. S. P. MEIJBOOM, Dl. I., 2de afd. bl. 1 en verv. CONSTANTER.

Ouderdom van Christus bij Zijnen dood. Vooreerst merk ik op, dat het algemeene geloof is, dat de CHRISTUS *hoogstwaarschijnlijk* drieëndertig jaren oud geworden is; en vervolgens, dat de reden, waarom men er niet volkomen zeker van kan zijn, deze is, dat

JEZUS bij den aanvang van Zijn openbaar leven *omtrent* dertig jaren oud was (*Luk.* III vs. 23); eindelijk, dat het genoegzaam zeker is, dat JOHANNES bij het schrijven van zijn Evangelie zich ten doel stelde voornamelijk te verhalen, wat er met JEZUS te *Jeruzalem* gebeurd is (zie b. v. v. D. PALM, *Bijbel voor de jeugd*, XVIIIde stuk, bl. 9). Hieruit besluit ik, dat *hoogstwaarschijnlijk*, *alle* Paaschvieringen, door onzen Heer te *Jeruzalem* gehouden, bij JOHANNES zijn vermeld, — quod demonstrandum erat. Q—*‚*—X.

[De Heer P. E. VAN DER ZEE heeft een zeer geleerd antwoord op de vraag, van welke hier sprake is, ingezonden. Zijn betoog is echter te uitgebreid, om in DE NAVORSCHER opgenomen te worden. De slotsom van des schrijvers ijverige nasporingen is deze, dat JEZUS op den 22sten April van het drie en dertigstè jaar der gewone, het 4746ste der Juliaansche tijdrekening gekruisigd is. Wie meer van de zaak begeert te weten, verwijst hij naar C. F. KUINOEL in *Matth.* ad c. 26 etc.

De Heer J. SCHREUDER stelt met RUTGER SCHUTTE, dat JEZUS in het drie en dertigste jaar der gewone tijdrekening, doch op den derden April gekruisigd is, maar beweert evenwel, dat de Heiland over de vijf en dertig jaar oud geworden is!]

Geneeskundige Courant in 1767 (III.; bl. 350, Vr. 326). De hier bedoelde Courant is onder den titel van: »Genees-, Heel- en Ontleedkundige *Courant* of *Bericht* van alle nuttige wetenschappen, ontdekkingen, waarnemingen etc. van alles wat tot nut des Mensdoms strekken kan. Getrokken uit de nieuwste Werken en Geschriften, van de beroemdste mannen in alle delen van Europa, dagelijks uitkomende en vermeerderd door de nuttigste waarnemingen ons (door verscheide Geleerde eigenhandig geschreven) toegezonden. In drie en vijftig *Vertoogen*". Te Amsterdam, bij WILLEM ELEVELD, Boekverkoper in de Nes, 1767, gedrukt en uitgegeven.

Zij beslaat een 8°. deeltje van 437 bladzijden, in twee kolommen gedrukt, met eene vóóraf geplaatste lijst van 537 inteekenaren, voor 870 exemplaren.

Ik herinner mij niet immer een ander exemplaar, dan hetgeen zich in mijne boekerij bevindt, ontmoet te hebben, zoo dat het schijnt dat er van die 870 niet veel aanwezig zijn gebleven.

ICHNEUTES.

Het geslacht Witsen (III.; bl. 350, Vr. 328). De Heer WELTER kan eene geslachtlijst der familie WITSEN vinden in het XXXIIste Deel van het *Vaderl. Woordenboek*, verzameld door JAC. KOK, bl. 235 en volgg., en zeker inlichtingen bekomen bij de Heeren P. WITSEN ELIAS en WITSEN STRAALMAN, of misschien nog beter bij den Heer J. WITSEN, op de Kloveniersburgwal alhier.

C. & A.

Het geslacht Witsen. Inlichtingen omtrent deze familie zijn te vinden in het Bijvoegsel op het *Groot Algemeen Woordenboek* van HOOGSTRATEN, waar eene genealogie voorkomt, beginnende met WITSE CLAASZ VAN DE NOORT, gestorven omstreeks den jare 1498 op zijn leengoed te *Akersloot*, en eindigende met Mr. NICOLAAS JONASZ WITSEN, geboren den 10den October 1707, Commissaris der stad *Amsterdam* in het jaar 1729. φ²—φ.

[Hetzelfde werd ook door W. D. V. opgemerkt.]

Het geslacht Witsen. Meer dan eens reeds sprak ik van mijn geslachtregister. Ook thans schrijf ik er uit af, wat er van de WITSENS in voorkomt.

CATHARINA VAN DEN BEMPDEN, dochter van JOOST VAN DEN BEMPDEN en CATHARINA DE WINDEL, huwde met CORNELIS HOCHEPIED. Uit dezen echt werd op den 16den Augustus 1653 eene dochter geboren, welke CATHARINA genaamd werd en op den 27sten December 1674 in den echt trad met Mr. NICOLAAS WITSEN, Schepen der stad *Amsterdam* en 1682 Burgemeester. Hij is ook geweest Ambassadeur van den Staat bij WILLEM III, Koning van *Engeland*, voorts tweemalen Gedeputeerde te velde, driemalen Gecommitt. Raad en Bewindhebber der O. I. Compagnie. Hij stierf den 10den Augustus 1717, zij den 2den December 1728. Zij hadden drie kinderen: CATHARINA (geboren den 9den Februarij 1676, jong gestorven), ESTHER (geboren den 26sten October 1676, jong gestorven), CORNELIS (geboren den 12den Mei 1681).

ANNA CATHARINA TULP (Zie DE NAV. II, bl. 165) trouwde den 3den Junij 1704 met Mr. NICOLAAS WITSEN, zoon van LAMBERT WITSEN en SARA NUYTS. Hij werd Postmeester van het Hamburger Comtoir 1700, Commissaris 1702, Schepen 1720, 1730, 1731, 1734, 1735, 1738, 1739, Raad 1738, en stierf den 6den Augustus 1746. Met een zestal kinderen werd dit huwelijk gezegend:

LAMBERT WITSEN, geboren den 1sten Julij 1705, overleden den 6den September 1707; CATHARINA WITSEN, geboren den 29sten April 1708; SARA MARIA WITSEN, geboren den 23sten November 1707, gehuwd den 18den Maart 1727 met NICOLAAS VAN STRIJEN, Secretaris der stad *Amsterdam*; NICOLAAS WITSEN, geboren den 11den October 1709, — werd den 21sten Januarij 1728 Commissaris, den 19den Januarij 1735 Secretaris der stad *Amsterdam*; DIEDERICH WITSEN, geboren den 11den Mei, gestorven den 8sten November 1711; ESTHER ELISABETH WITSEN, geboren den 9den September 1713.

In tweede huwelijk had Mr. NICOLAAS WITSEN na den 20sten November 1720 JOHANNA ELIANA HUYDECOPER, en bij haar eenen zoon, LAMBERT, geboren den 20sten November 1721, gestorven den 20sten November 1727.

Digitized by Google

Andere Navorschers mogen bij het vermelde het hun bekende voegen.

Dr. RÖMER.

Het geslacht Witsen. Het zal minder noodig zijn iemand, wiens belangen door het Historisch Genootschap worden behartigd, te wijzen op de berigten aangaande dit geslacht in KOK'S *Vaderl. Woordenboek* en WAGENAAR'S *Amsterdam*, alsmede op de bestaande portretten. Liever geef ik eene beschrijving van het gedenkteeken in de kerk te *Egmond aan den Hoef*, ter eere van den bekenden NICOLAAS WITSEN, die meer dan anderen tot *Rusland* in betrekking stond, waarom ik hoop dat het volgende den Petersburger Predikant niet onwelkom zal zijn.

Het monument, bevestigd aan den westermuur, bezijden den ingang, boven het graf, bestaat uit eene langwerpig ronde plaat van zwarten toetsteen, omgeven van een wit marmeren rand of lijst, welke van boven tot een vlak is verbreed, waarop het wapen, door een gravenkroon gedekt en op twee gekruiste bijlbundels rustende, prijkt, — en die beneden meer spits eindigt met een medaillon, van eene slang omringd en eene vesting vertoonende, die door een stormram gerameid wordt, waarbij de spreuk: LABOR OMNIA VINCIT; — terwijl de beide zijden der lijst geheel onder draperiën en arabesken verborgen zijn. Op genoemde plaat leest men deze inscriptie:

MEMORIAE. AETERNAE.
NICOLAI. WITSENII.
TREDECIES CONSVLIS. AC. SENATORIS. REIP.
AMSTELAEDAMENSIS.
ORATORIS. NOMINE. ORDINUM. FOEDERATI. BELGII.
AD.
REGEM. MAGNAE. BRITTANNIAE.
GUILIELMUM. III.
QUONDAM. EXTRA. ORDINEM. DELEGATI.
SOCIETATIS. INDIAE. ORIENTALIS. PRAEFECTI.
PORTUUM. VADORUMQUE. MARITIMORUM. PVB. AUCTOR.
CURATORIS. (DOMI.
MAXIMIS. PRAETEREA. AC. PRAECLARIS. MUNERIBUS.
FORISQUE. PRO. REP. EGREGIE. FUNCTI.
ET. DE. VNIVERSA. PATRIA. OPTIME. MERITI.
ELEGANTIORUM. DENIQUE. LITERARUM. CULTORIS.
ATQUE. HINC. (EXIMII.
OMNIUM. QUI. ILLAS. AMANT. SUSPICIUNT. COLUNT.
MAECENATIS. OPTIMI. MAXIMI.
HOC. PUBLICUM. MONUMENTUM. NON. SINE. LACRIMIS.
MOESTI. COGNATI.
D.
OBIIT. IDIBUS. AUGUST. ANNO SALUTIS CIↃIↃCCXVII.
NATUS. ANNOS. LXXVI. MENSES III. DIES II.

C. W. BRUINVIS.

Jan van Wely (III.; bl. 350, Vr. 329). JAN VAN WELY was een juwelier te *Amsterdam*, en naar *'s Gravenhage* gekomen om met Prins MAURITS over den verkoop van een' zeer kostbaren diamanten hoedband te onderhandelen. Hij werd omstreeks den 14den Maart 1616, door JAN VAN PARYS en JAN DE LA VIGNE, twee hofbedienden van den Prins, vermoord en van zijne diamanten beroofd. Dit voorval wordt zeer uitvoerig beschreven in BAUDARTIUS, *Memoryen ofte Cort-Verhael der gedenckweerdichste so kercklicke als werltlicke gheschiedenissen*, Arnhem, 1624—1625, Boek S. pag. 39—41.

V. D. K.

[Eensluidende berigten zijn wij verschuldigd aan A. J. V. D. AA, F. W., ICHNEUTES, welke een omstandig verhaal van deze gebeurtenis in het werk van Jonkh. LOPEZ DE FONSECA, *La Haye par un habitant*, T. II., p. 275 ens. gevonden heeft; Mr. M. V. S., die een zeer oud plaatwerk getiteld: *Architecture Moderne, ofte Bouwinge van onzen tyt*, Amsterdam, 1631, heeft geraadpleegd; en .. ELSEVIER, welke verwijst naar de *Sententien* van JAN VAN PARYS, geboren te *Versigny* in *Picardie*, kamerling, en JAN DE LA VIGNE geboren te *Chastillon sur Loing* in *Frankrijk*, gewezen lakei van Prins MAURITS, die beide, beschuldigd van dien juwelier den 16den Mei 1616 te hebben doodgeschoten, te *'s Hage* geradbraakt werden.]

Simon de Vries (III.; bl. 350, Vr. 330) Omtrent dezen veelschrijver ben ik voor als nog niet in staat eenige inlichting te geven; wel omtrent het zeldzame boekje dat vóór mij ligt, en waarvan de uitvoerige titel den inhoud te kennen geeft: »*Seven Duyvelen regeerende en vervoerende de hedendaeghsche Dienst-maegden.* Ten af-schrick voorgesteld onder 7 opschriften, als de Hovaerdige Duyvel. De Diefagtige D. De Hoeren D. De Snap- en Agterklap D De booskoppige D. De Luye en Leckere D. De Geveynsde Duyvel. En ondermenghd met aenmercklycke geschiedenissen, door S. D. V. met koopere figueren. 't Amsterdam bij TIMOTHEUS TEN HOORN, boeckverkooper in de Nes MDCLXXXII, in kl. 8°." Waarachter gevoegd is: »*Seven Boose geesten vervoerende de hedendaegsche Dienst-knegten en Dienst-maegden.* Voorgesteldt van J. B. SCHUPPIUS. Vertaeldt door S. DE VRIES. Amst. *ib.* 1682."

De inzage van 't boekje staat ten dienste van H. T. J. C. K.

Simon de Vries. Over hem zie men A. J. VAN DER AA, *Nieuw Woordenboek van Nederl. Dichters*, Dl. III., bl. 324 en volg. Ook bij JÖCHER, *Lexicon* in voce, wordt van hem melding gemaakt.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Joodsche oorsprong van het »Onze Vader" (III.; bl. 351, Vr. 331). Op deze vraag strekke ten antwoord, dat het verwonderen moet iemand, die belang in dergelijke navorschingen schijnt te stellen, — ofschoon men het uit de luchtige formule: »ik heb eens hooren zeggen", haast niet opmaken zou — onbekend te zien wezen met het door VAN DER PALM op *Mattheus* VI vs. 9 aangeteekende, alwaar men leest: »Velen der beden, die dit gebed uitmaken, zijn gedeelten van bekende Jood-

Digitized by Google

sche formuliergebeden, waaruit JEZUS, die nooit zonderling wilde schijnen, het beste aldus overgenomen, en tot een kort en verwonderlijk geheel heeft zamengevoegd".

N.N.

Joodsche oorsprong van het »Onze Vader". WETSTEIN beweerde eenmaal: »tota haec oratio ex formulis Hebraïcis concinnata est", — maar bleef het bewijs schuldig.

Dr. J. J. VAN OOSTERZEE zegt er van in zijn *Leven van Jezus*, Dl. II., St. 2, bl. 609: »Het moge waar zijn, dat afzonderlijke deelen van dit voorschrift eenigermate met Joodsche en andere gebeden van dien tijd overeenkomen, die overeenkomst is slechts van eenig belang in den aanhef en de twee eerste beden,—wordt steeds zwakker, hoe verder men komt, en kan in geen geval iets aan de hooge voortreffelijkheid van dit voorschrift ontnemen. Niet zoozeer in afzonderlijke uitdrukkingen, als wel in den gang en den geest, de rangschikking en de opklimming van het *geheel* ligt zijne eigenaardige waarde, en die van het Onze Vader beweren kon, dat het een zamenraapsel van Rabbijnsche uitspraken was, kon met hetzelfde regt ons verzekeren, dat men uit een behoorlijk aantal losse armen en beenen en leden een bezield menschelijk ligchaam tot stand brengen kan". Niet minder waar OLSHAUSEN: »Was auch die Volksbildung Ihm edles und wahres bot, es wirkte immer nur anregend für seine innere Entwicklung und selbst das überkommene reproducirte er verjungt aus seinen innerer schöpferischen Lebenskraft".

CONSTANTER.

Joodsche oorsprong van het »Onze Vader". Wie het met bewijzen zou kunnen staven, dat het »*Onze Vader*" reeds vóór CHRISTUS' tijd onder de Israëlieten als een gewoon gebed is bekend geweest, hij zou meer kunnen doen dan tot hiertoe gedaan werd. Het is echter waar dat sommige uitleggers, en onder deze mannen van naam, er veel werks van gemaakt hebben om aan te toonen, dat de onderscheidene beden van het »*Onze Vader*" uit Joodsche gebed-formule zouden zijn zaamgesteld. Wij moeten hun dankbaar zijn voor die moeite. Bij eene naauwkeurige en onbevooroordeelde vergelijking toch van enkele uitdrukkingen en woorden uit Joodsche gebeden of spreuken, met de beden van het allervolmaaktste gebed, zal het spoedig blijken, hoe groot het onderscheid is tusschen het laatste en de eerste. En gesteld: het »*Onze Vader*" ware niets meer dan eene bloemlezing uit gebeden, die ten tijde van onzen Heer in gebruik waren bij de Joden, dan zou het toch voor den Christen däárdoor geheiligd zijn, dat CHRISTUS die bloemen hadde uitgelezen. »Die Benutzung jüdischer Gebete," zegt DE WETTE in zijn *Kurzgefasstes exegetisches Handbuch*, ad locum *Matth.* VI: 9 seqq., »war JESU nicht unwürdig, wenn sie mit freiem Geiste geschah; ja, die Vermeidung jedes Zusammentreffens wäre Affectation gewesen. Doch sagt WETSTEIN zu viel: Tota haec oratio ex formulis Hebraeorum concinnata est. Obgleich LIGHTFOOT, SCHÖTTGEN, WETSTEIN, DRUSIUS, VITRINGA (*de Syn. vet.* p. 962), WITSIUS (*Exercitt. in Orat. Dom.*), SURENHUSIUS (*Syll. Dissertt.*, p. 31) alle möglichen Parallelen, selbst aus neueren jüdischen Gebetbüchern gesammelt haben; so erscheint doch das Gebet des Herrn keineswegs als ein Cento, sondern enthält nur Anklänge an bekannte alttestamentliche und messianische Ideen und Ausdrücke, und zwar blos in den ersten zwei Bitten". Om H. Jr. een denkbeeld te geven van de door DE WETTE genoemde »Anklänge", zullen wij eenige er van overnemen uit C. C. HENNEL's *Untersuchung über den Ursprung des Christenthums, aus dem Englischen; eingeführt von* Dr. DAVID FR. STRAUSS, Stuttgart 1840. Deze HENNELL, die niet tot het getal der »Offenbarungsgläubigen" behoort, trekt uit de z. i. naauwkeurige overeenkomst van een groot gedeelte der Evangelische voorschriften met die, welke in den *Talmud*, het boek *Sohar*, de *Midraschim* en het Oude Testament voorkomen, het besluit, dat hetgeen JEZUS voordroeg onder de Joden alles behalve nieuw geweest is, »und (bladz. 347) daher von einem Manne, der in jener Zeit das Amt eines öffentlichen Lehrers übernahm, in ganz natürlicher Weise vorgetragen werden könnte". Van dit denkbeeld uitgaande, bewijst hij nu op zijne manier, dat de geheele bergrede, althans een groot gedeelte er van, blootelijk eene zamenflansing van Joodsche spreuken zij. Het bewijs laat niets te wenschen over (!), zoo als uit hetgeen nopens het »*Onze Vader*" aangehaald wordt, te zien is: (bladz. 355 en volg.)

»Onze Vader, die in den hemel zijt". *Bammidbar rabba*, sect. 17: »God is de Vader en de Israelieten zijn zijne kinderen".

»Uw naam worde geheiligd". Dat de Joden deze gebed-formule kenden, wordt bewezen door eene plaats uit hunne ritualiën, bij VITRINGA, *de Synag. vett.* lib. III, 962: »Zijn groote naam worde verheerlijkt en geheiligd in de wereld, die hij schiep naar zijn welbehagen en als zijn rijk kan beheerschen. Moge zijne verlossing, en de gezalfde (Messias) weldra komen en zijn volk bevrijden". *Sohar Exod.* fol. 55, col. 217: »Er is geene heiliging in den hemel, zoo er geene heiliging op aarde is". *Sohar Deuter.* fol. 127, col. 503: »Als het getal der zonden op aarde wast, dan wordt de heilige naam op aarde niet verheerlijkt".

»Uw rijk kome". R. JEHUDA en R. SEIRA zeggen beide: »Eén gebed, dat niets van 't rijk in zich bevat, verdient den naam eens gebeds niet".

»Gelijk in den hemel alzoo ook op de aarde". *Sohar Exod.* fol. 28, col. 110, 111: »God wil,

Digitized by Google

dat zijn naam op aarde verheerlijkt worde, zoo als die in den hemel heerlijk is". *Sohar. Exod.* fol. 33, col. 131: »Toen de Israelieten den berg *Sinaï* naderden, traden Engelen tot hen; deze zijn de Engelen in den hemel, en de Israëlieten zijn de Engelen op de aarde: gene heiligen den goddelijken naam in den hemel, de Israëlieten heiligen hem op de aarde".

»Geef ons heden ons dagelijksch brood". *Spr.* XXX: 8: »Laat mij mijn bescheiden deel spijs tot mij nemen".

»Vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren". *Rosch haschana*, fol. 17, 2: »Iemand leende van eenen anderen en bepaalde eenen zekeren tijd om het terug te geven, en bezwoer dit bij het leven des konings. Toen de tijd verloopen was en hij zijne schuld niet betalen kon, kwam hij biddend tot den koning, welke zeide: Hetgeen gij tegen mij misdreven hebt zij u vergeven; ga nu echter ook naar uwen schuldeischer en zoek ook bij hem vergeving. Hetzelfde heeft plaats met betrekking tot de zonden, welke de mensch tegen God begaat, en dergene, welke hij tegen zijnen naasten bedrijft". *Joma*, fol. 85, 2 (tr. *Mischna.*) »R. ELEAZAR BEN AZARIAH zeide: »de dag der verzoening verzoent datgene, wat de mensch tegen God heeft misdreven; wat hij echter tegen zijnen naasten heeft misdreven, dat wordt niet eerder verzoend, dan wanneer hij diens gunst weder heeft verworven"". *Synopsis Sohar*, p. 90, n. 79. »De mensch zal iederen nacht de misdrijven van dien vergeven, die hem beleedigt". — Zoo ver HENNELL. Voor de laatste beden heeft hij geene parallelen, en voor de doxologie, wier echtheid aan gegronden twijfel onderhevig is, heeft hij 1 *Kron.* XXIX: 11.

Men ziet uit het bijgebragte, wat er van den Joodschen oorsprong van het »*Onze Vader*" te houden, en dat het oordeel van DE WETTE (z. b.) zeer juist is. Wie meent in dergelijke Joodsche spreuken het gebed des Heeren te vinden, die kan, met de *Adnotationes* van HUGO GROTIUS voor zich, even goed meenen, dat CHRISTUS zijne bergrede aan Grieksche en Latijnsche comici en tragici ontleend heeft; en wat het »Onze Vader" betreft, noemde HOMERUS niet reeds zijnen ZEUS πατὴρ ἀνδρῶν?!

Men zou den Joodschen oorsprong eene *ongeloovigheid* omtrent het »*Onze Vader*" kunnen noemen; wil iemand aangaande dat gebed eenige *bijgeloovigheden* leeren kennen, die kan te regt bij P. NIEUWLAND, *Letter- en Oudheidkundige Verlustigingen*, Dl. IV, bl. 789 en volgg.

Zoo H. JR. nog den *Commentarius* van KUINOEL, l. l., mogt willen inzien, dan zal hij daarin vele goede opmerkingen ook omtrent den oorsprong van het allervolmaaktste gebed aantreffen. J. R. EILERS KOCH.

Spreekwijzen. 'k Ben in de boonen" (III.; bl. 351, Vr. 332). De geur van een veld bloeijende paardeboonen, hoe aangenaam ook voor de reukzenuwen, is bedwelmend voor het hoofd. Zij, die zich wel eens in of bij zulk een veld te slapen legden, ondervonden daarvan de nadeelige gevolgen door duizeligheid of een gevoel van verdooving in hunne hersenen. Van hier zegt men van degenen, die verstrooid van gedachten of verward zijn: het gaat hun als iemand die in de boonen of in een boonenveld is. Voorts is het overbekend, dat de uitwaseming van sommige bloemen, vooral hyacinthen, anjelieren, oleanders, enz. in een besloten vertrek, zeer schadelijk zijn voor de gezondheid en soms doodelijk kunnen worden. Wie lust heeft leze het schoone vers van F. FREILIGRATH, *der Blumen Rache.* Hij zal dit denkbeeld daarin echt poëtisch behandeld vinden, J. R. EILERS KOCH.

[Gelijke afleiding van deze spreekwijze gaven H. C. VAN HALL, J. C. K. en J. J. WOLFS met verwijzing naar de bekende werken van TUINMAN en SPRENGER VAN EYK over de Nederduitsche spreekwoorden. L. *te V.* leest echter in de *Walchersche Arkadia* van GARGON: „ZWARTE MARGRIET, Gravinne van *Vlaanderen*, viel met een groot leger in *Zeeland*, terwijl Graaf WILLEM in *Braband* was, onder 't gebied van haren zoon GWYE, maar wierd te *Westkapelle* geslagen, en de gevangenen naakt uitgeschut en als beesten gekoppeld opgedreven, zich met loof en groen van boonen en erwten bedekkende. Waarvan ligt de spreekwijze: *Hij is in de boonen.* Die slag geschiede op den 9den Julij 1253 en wierd jaarlijks op ST. WILLEBRORD, als Patroon te *Westkapelle*, in processie omgedragen, ter gedachtenisse van deeze groote overwinninge". *Reigersberg*, Dl. II, bl. 70.]

Driekleurige katers (III.; bl. 351, Vr. 333). Hieromtrent lees ik in het *Handboek der Natuurlijke Historie* van BLUMENBACH, vertaald door BENNET en VAN OLIVIER, op bl. 127 in de noot (§) het navolgende:

»Geloofwaardige getuigen verzekeren echter, zulk een zeldzaam voorwerp te *Dordrecht* openlijk vertoond gezien te hebben, van 't welk de Heer MARTINET ook gewag maakt in zijn *Catechismus der Natuur*, bl. 63.

ICHNEUTES.

Driekleurige katers. Heeft S. v. W. gedurende vijftien jaren op zulke dieren geloerd en er geene gezien, de ondergeteekende heeft dat wel reeds meer dan vijf en twintig jaren gedaan, en met hetzelfde gevolg. Zulke katers zijn ware wonderdieren en nog zeldzamer misschien dan witte raven. Katten daarentegen komen zeer dikwijls driekleurig voor (wit, geel en bruin), en men zou dit aan de pronkzucht of de begeerte kunnen toeschrijven, welke der vrouwelijke sekse meer dan der mannelijke schijnt eigen te zijn, om zich op te schikken en veelkleurige, bonte kleederen en japonnen te dragen. Die reden echter zal, vrees ik, S. v. W. niet voldoen; wie 't vermag geve eene betere. Volgens MARTINET,

Digitized by Google

Katechismus der Natuur, Dl. II, bl. 52, zoude eens een landman een kater met drie kleuren te *Dordrecht* vertoond hebben. Ook die natuurkenner weet de reden niet.

DOLFJE.

[N. N. heeft zich vrolijk gemaakt met het „langdurig, diepzinnig, interessant onderzoek" van S. v. W. op het stuk der *driekleurige katers*. Hoe zal hij zich niet verbazen over de vijf en twintig jaren loerens van DOLFJE! Liever dan hier uit te weijen over de *specialiteits-manie*, dat gewis minder zeldzaam dan bevreemdend verschijnsel van den menschelijken geest, waarvan 't echter onbillijk zoude zijn te ontkennen dat het soms eenige goede vruchten tot bevordering der wetenschap opgeleverd heeft, — gelooven wij als verdedigers van S. v. W. te kunnen volstaan met onzen spotter opmerkzaam te maken op het in dezen waarlijk essentieel en alles afdoend onderscheid tusschen „vijftien jaren op eene omstandigheid *te letten*" — zoo als de vrager van zich zelven verklaard heeft, — en „vijftien jaren aan de *bepeinzing* eener omstandigheid *te besteden*!" — zoo als hem door den satyricus nagehouden wordt. Op de „driekleurige katers" toegepast, zou gewis het laatste slechts van vijftienjarigen waanzin getuigen, maar is er in het eerste niets, dat noodwendig de termen eener redelijke, verstandige, welligt verdienstelijke nasporing te buiten gaat.]

Verouderde woorden. Rus ende rys (III.; bl. 351, Vr. 334). Hoewel ik het werk niet bij de hand heb, waaruit de geachte vrager de woorden *rus ende rys* aanhaalt, en de gevonden beteekenis dus niet aan den zin toetsen kan, zoo meld ik alleen, dat Mr. J. PAN in het *Archief voor Nederl. Taalk.* I. 343, *rus* opgeeft in zijne lijst van *Drentsche woorden en spreekwijzen.* Men leest daar: „*Russen, russchen. Fijne soort van biezen,* gebruikt tot stoelmatten, lamppitten. KILIAAN. TEN KATE, II, 684. *Overijsselsch. Groningsch.* In *Noord-Holland* noemt men vodden of prullen *ruzzen.*" enz. Het woord *rys*, voor *twyg* en *jeugdige tak* of *scheut*, of voor *riet* nog in gebruik, treft men in onze m. n. l. geschriften reeds veelvuldig aan voor *boomtak, roede, stok, staf, steun;* ook *risere*. In *Van den Levene ons Heren* (uitgave van P. J. VERMEULEN 1843.) vs 1924. 1559. *Het leven van* JEZUS, *een handschrift uit de* XIIIde eeuw, uitgegeven door Prof. G. J. MEIJER 1835. Capittel 10, 91, 187.

De allitteratie *rus ende rijs* kan dus *biezen* en *takken* beteekenen. J. J. WOLFS.

Verouderde woorden. Koppelkoorn en rumething. R. O. vraagt onder anderen de beteekenis der woorden *koppelkoorn* en *rumething.* Ik ben zoo vrij geweest die woorden te gebruiken, en nu zou het onbeleefd zijn, de verklaring terug te houden, voor zoo ver ik in staat ben die te geven. Dit laatste moet men wèl in het oog houden, want het is juist omdat de beteekenis niet zoo dadelijk voor de hand ligt, dat ik ze, letterlijk naar het oorspronkelijke, *cursijf* heb laten drukken. Ik beproef tòch iets in het midden te brengen, om de zaak op te helderen. *Koppelkoorn* en *rumething* behoorden beiden tot die opbrengsten, tot die diensten of prestatiën *in natura*, welke oudtijds van de onvrije ingezetenen, ten behoeve, hetzij dan van den bezitter der landvorstelijke hoogheid of van den bezitter der grondheerlijkheid (ten behoeve van den souverein, of ten behoeve van den *dominus*), gevorderd werden. Aan den Heer behoorden alle woeste en onbebouwde gronden, en de ingezetenen, hetzij geheel, hetzij ten deele met hoorigheid (*serviliteit*) besmet, konden alleen bij vergunning en tegen erkentenis daarvan het gebruik bekomen. Hem behoorde ook het wild gedierte (als *res nullius*), en het regt om dat te vangen. In het onderhoud der daarvoor benoodigde honden moesten de huisliedem voorzien. Sommige hunner waren verpligt, om uit de hoeven, welke zij bebouwden, jaarlijks zooveel koorn (meestal haver) af te staan, als tot voeding van een koppel jagthonden vereischt werd. Het koppelkoorn komt deswege ook voor onder den naam van *koppelhaver* en van *hondenkoorn*. Daarvoor mogten zij dan hun vee in het omliggende heerenveld drijven, in des Heeren-broek gronden plaggen maaijen en turf steken, of onder zekere bepalingen hout halen uit zijn bosch. Toevallig heb ik vóór mij liggen eene rekening van den Landdrost der Graafschap *Zutphen* over de jaren 1527 en 1528, in welke over elk dier beide jaren verantwoord worden 28 malder 1 schepel haver en 7 spint rogge, te zamen onder den naam van *koppelhaver* uit 29 erven onder *Groenlo* betaald. Op de *Veluwe* werd het *hondenkoorn*, ten bedrage van omstreeks 50 malder, uit zekere erven onder *Spankeren* en *Oosterbeek*, onmiddellijk aan des Hertogs jagermeester uitgekeerd (Zie het bewijs in *Bijdragen voor Vaderl. Geschieden Oudheidkunde*, Dl. III, bl. 217). In lateren tijd is de waarde in geld voldaan, en zóó wordt het welligt nog door de Heeren Agenten van 's Rijks domein ingevorderd. — Met *rumething* ben ik eenigzins meer verlegen. Het komt mij voor, dat er hetzelfde onder moet verstaan worden, wat elders *ruimgelden* heet. En wat zijn ruimgelden? — Ik heb vóór mij liggen de rekening, waarin de rentmeester SANDERBENTINCK de inkomsten verantwoordt der domeinen van *Veluwe* en *Veluwenzoom* over het jaar 1543—1544, het eerste jaar waarin die kwamen ten behoeve van Keizer KAREL V. als Hertog van *Gelder* en graaf van *Zutphen*, en daar lees ik aan het begin van een hoofdstuk: *Ontfanck van Ruymgelde, twelck es een contributie die de gemeyn huysluyden op Veluen, van vier jaeren te vier jaeren, te weeten annis bisextilibus, eens schuldich sijn te betalen op den scrickeldach, ter sommen toe van* ijciii *lib. thien schillingen jairlics, elck pont doende* ij 1/2 *goltgulden, maickende* vcviii *goltgulden 3 oort, daer van elck goet sijn anpart geeft nae der settonge der schollen ende setteren*

Digitized by Google

op Veluenende Velouwenzoom, dien des van allen ouden tyden bevolen ende betrout es geweest te doen, naer de groote van der huysluyden bedrijff ende gestalte van haeren vee ende qwyck (*) *oft beesten, ende dat voor 't gebruyck van des Vorsten heetfelden, brouckland en, stegen, straten, veenen ende anders nair older gewoenten. Ende sijn die Opper- ende Onder-Wiltforsters gehouden deselue penningen vuyt te manen, vorderen ende in handen des rentmeisters van Veluen te leveren.* — Die wildforsters nu waren elf in getal, waaronder de Heer van het huis Middachten, die opper-wildforster was. Behalve het invorderen der ruimgelden, waren zij verpligt, den hertog met de wildkar te volgen, wanneer hij op de *Veluwe* het jagtvermaak genoot, maar deelden daartegen in sommige voorregten der riddermatigen, zoodat zij b. v. buiten hunne eigen toestemming niet met schatting konden bezwaard worden, en vrij waren van gewone heerendiensten, waaronder ook van de huisvesting van krijgslieden. Zoo ik meen is het den wildforsters, tot op den tijd der Fransche overheersching, gelukt, zich voor hunne wildvorstige goederen bij het genot van een gedeelte dezer voorregten te handhaven. — Maar nu wensch ik van Heeren NAVORSCHERS te vernemen, of ook in andere gedeelten van ons vaderland hondenkoorn en ruimgelden bekend waren?

I. A. N.

(*) *Qwyck, kwik,* d. i., levende have: Zie KIL.

Het dorp Oudrive (III.; bl. 351, Vr. 335). Daar er, voor zoo ver mij bekend is, in *Zeeland* geen dorp dien naam draagt of ooit gedragen heeft, vermoed ik dat *Oudrive* welligt is afgeleid van *Hauterive*, dat men in *Zeeland* als *Oudrive* kan uitgesproken hebben. *Hauterive* is volgens HOOGSTRATEN eene plaats in *Languedoc*, nabij *Toulouse*. 't Kan zijn, dat het huis te *Vlissingen* gebouwd is door een der uit die streken gewekene Protestanten, — of ook wel door een der leden van het in *Braband* bloeijende geslacht der Sires van *Hauterive* en *Leefdaal*, soms ook *Aulterive* gespeld, waarvan de genealogie bij BUTKENS, Liv. III, p. 220, voorkomt.

φ²—φ.

[Zeer wel, maar als die laatste gissing juist is, dan heeft men hier zeker aan geen *Hauterive* in zuidelijk *Frankrijk*, maar slechts aan dat *Aulterive, Autryve* in *West-Vlaanderen* te denken, waarover wij straks nader van den Heer A. J. VAN DER AA vernemen zullen.

Overigens heeft de fransche herkomst van het huis te *Vlissingen* en, de zucht van een emigrant-bouwheer voor de gedachtenis zijner voormalige woonplaats, ook een voorstander gevonden in onzen Σ, volgens welken er zelfs drie dorpen met den naam *Hauterive* zouden zijn, in de departementen *Allier*, *Drôme* en *Boven-Garonne* gelegen.]

Het dorp Oudrive. Dit is zeker niets anders dan het dorp *Autryve* in de Belgische provincie *West-Vlaanderen*, distrikt *Kortrijk*, aan de *Schelde*, 't welk met zijne onderhoorigheden 1200 inwoners telt.

't Zal dan kunnen zijn, dat de stichter van het bedoelde huis te *Vlissingen* uit dat dorp afkomstig was, en het derhalve den naam van zijne geboorteplaats gegeven heeft.

A. J. VAN DER AA.

[Dus ook C. v. E., die tevens herinnert dat dit *Autryve* of *Outryve* eene heerlijkheid was van onzen Minister van Binnenlandsche Zaken onder Koning WILLEM I, DE CONINCK OUTRIVE, die in Mei 1827 overleden is.

Philip Miller (III.; bl. 351; Vr. 336). »PHILIP MILLER, beroemd Engelsch kruidkundige, geboren in 1691, volgde zijnen vader op als opzigter over den tuin van het genootschap van apothekers te *Chelsea*, was lid van het Koninklijk genootschap te *Londen* en van verscheidene andere geleerde genootschappen van *Europa*. Door zijne zorg zijn eene menigte uitheemsche planten naar *Engeland* overgebragt. Hij schreef de volgende werken: *Dictionary of the gardener and florist*, Londen, 1724, 2 deelen, in 8°.; *Catalogue of the trees, bushes and plants of the gardens in the adjacent parts of London*, 1730, fol., met 21 gekleurde platen naar de teekeningen van VAN HUYSUM; *Catalogus plantarum officinalium, quae in horto botanico Chelseiano aluntur*, 1730, in 8°.; *Dictionary of the Gardeners*, 1731, in fol.; dit werk, het beroemdste van MILLER, is in alle Europesche talen overgezet; de beste Engelsche uitgaaf is van MARTYN, Londen, 1807, 4 dn. in fol.; MILLER gaf ook van 1755—1771, in welk jaar hij stierf, eene verzameling van 300 gekleurde platen uit, ten gebruike bij zijn woordenboek, *Calendar of the gardener*, 1732, in 8°., voor de zestiende keer in 1775 herdrukt; *Culture of the madder, according to the method practised in Zeland*, 1758, in 4°.; *A court introduction to the knowledge of Botany*, 1760, in 8°. MARTYN heeft een geslacht van planten naar hem *Milleria* genoemd" *Algem. Woordenboek der Zamenleving*, Afd. II, bl. 1146.

J. J. WOLFS.

[Uit het *Algemeen Woordenboek der Zamenleving* en de *Biographie Universelle*, T. XIII, p. 90, zijn omtrent dezen PHILIP MILLER door A. J. VAN DER AA en LEGENDO ET SCRIBENDO berigten getrokken, die naar den aard der zaak geheel met het hier van J. J. WOLFS ontvangene verslag overeenstemmen. J. L. A. I. gewaagde van het groot aantal uitgaven, die MILLER's werken zoowel in het oorspronkelijk Engelsch als in het Fransch en Hoogduitsch hebben mogen beleven; en W. D. V. gaf ons den vollen titel der Hollandsche vertaling van 's mans *Dictionary of the gardener and florist*, namelijk: *Groot en algemeen Kruidkundig Hoveniers en Bloemisten Woordenboek, behelzende de manier om moes-, bloem-, vrucht- en kruidtuinen aan te leggen, etc. etc., voorzien met eene Voorrede van den Professor* A. VAN ROIJEN, *vertaald door* JACOB VAN EEMS, M D. In folio, met veel platen. Te Leyden, bij PIETER VAN DER EYK en de Wed JACOB VAN DER KLUIS. PZ., MDCCXLV.]

Digitized by Google

Daniël Craanen (III.; bl. 351, Vr. 337). W. zal best doen zijn onderzoek te *Naarden* in het werk te stellen. Dáár woonde en bloeide de familie CRAANEN gedurende verscheidene jaren. Dáár leefde Dr. DANIËL BOSHUIJSEN CRAANEN, getrouwd met AGNES EUSEBIA OOSTERBAAN, uit welk huwelijk ik twee zoons heb gekend:

1. HENDRIK OOSTERBAAN CRAANEN, geboren te *Naarden*, April 1767 Burgemeester en Med. Dr. aldaar. Hij had tot vrouw ANNA JACOBA SCHRICK, dochter van BOUDEWIJN en CATHARINA MARIA THIERENS. Deze achtbare grijsaard, te *Naarden* gevestigd, vervult daar nog steeds de betrekking van Hoogheemraad van den zeedijk-beoosten-Muiden.

2. DANIEL CRAANEN, mede geboren te *Naarden*, eerst apotheker te *Amsterdam*, later Med. Dr. te *Rotterdam*, lid van verschillende geleerde genootschappen. Hij stierf in 1813 of 1814. In 1800 was hij getrouwd met HELENA SCHRICK, jonger zuster van zijns broeders vrouw, die in April 1801 te *Amsterdam* is overleden. Uit dit huwelijk: HELENA JACOBA CRAANEN, geboren te Amst. den 12den April 1801 en aldaar overleden den 25sten April 1824. Zij was den 27sten Maart 1823 gehuwd aan J. SAPPIUS GRAEVESTEIN, destijds kapitein bij de 5de Afd. Infanterie. C. & A.

Dolkheft met opschrift (III.; bl. 351, Vr. 338). TUSCO te *Norwich* vraagt: »Weet men omtrent de Friesche hulptroepen in Romeinsche dienst ook iets naders?" Mijn antwoord is: ja; in de Verhandeling van Dr. C. LEEMANS *over een grafsteen van een Vrieschen ruiter, gevonden in Engeland*, met eene afbeelding in den *Vrije Vries*, Dl. III, bl. 1—20. Die grafsteen werd den 21sten Januarij 1836 te *Watermore* in *Gloucestershire* opgedolven; twee andere werden in Junij en Julij 1836 terzelfder plaatse gevonden. Zie *Gentleman's Magazine*, Sept. 1835, p. 303 en Maart 1836, p. 296, en Dr. C. LEEMANS, *Observations on three Roman sepulchrial inscriptions*, in de *Archaeologia*, Vol. XXVII. p. 211—228, en bij uittreksel in de *Gentleman's Magazine*, Juny 1837, p. 586—588. In den *Vrije Vries*, t. a. p. bl. 11, is nog een opschrift, gevonden op een stuk van een altaar te *Binchester*, in het bisdom van *Durham*, voor den dag gekomen. Zie LYSON'S *Reliquiae Britannico-Romanae*, Vol. I, pl. XII. Eene kohorte Bataven was eens te *Procolitia*, thans *Carrawburgh*, gelegerd. Zulks meldde reeds J. M. in DE NAVORSCHER, II.; bl. 250, volgens het werk van J. COLLINGWOOD BRUCE, *The Roman Wall*, Newcastle, 1851.

J. D.

L.

De Kastelein van Utrecht (III.; bl. 351, Vr. 339). Het zal hier wel voornamelijk op de beteekenis der benaming *Kastelein* aankomen, die nog niet met genoegzame zekerheid aangewezen schijnt. Mr. J. VAN LENNEP deelt ons hiervan verschillende beteekenissen mede in zijn *Nederl. Legenden* (*De strijd met Vlaanderen*), Dl. I, bl. 181, waar men leest: »De benaming *Kastelein, Castellanus*, wordt in verschillende beteekenissen door de oude schrijvers gebruikt. Want voor eerst, zegt BUZELINUS in *Gallo Flandr.*, p. 493, worden daar dezulke onder begrepen, die met eene bezetting op een slot of kasteel liggen om hetzelve tegen den vijand te verdedigen. Sommigen werden ook Kasteleinen genoemd, die een kasteel ter leen bezaten: gelijk duidelijk blijkt uit de boeken, die van de leenen en leenmannen handelen".

»CLAUDE FAUCHET, c. 6, verzekert, dat diegenen Kasteleins genaamd werden, welke in adel en waardigheid naast aan de Baanderheeren kwamen; om dat zij het recht hadden om tot slotvoogd te worden aangesteld; meenende hij voorts, dat de Kasteleinen, in oude tijden, niet anders waren als de kapiteins van sterke doch kleine steden; daar de groote steden door Graven (*Comites*) geregeerd werden".

»Doch FLORENTIUS VAN DER HAER, *des Chatellenies* etc., BUZELINUS, l. c. en meest alle andere schrijvers zijn van gevoelen, dat de Kasteleins in oude tijden dezelfde waren met de Burggraven en Ondergraven (*Burggravii, Vice-Comites*), dat is de eerste en voornaamste Vikarissen der Graven: en dat zij door den Graaf gezonden werden om recht te oefenen in de kasteelen en kleine steden".

»Dit gevoelen wordt bevestigd door de omstandigheid, dat de Burggraven van *Zeeland* in de oudste Latijnsche brieven *Castellani* genoemd worden. N°. II, III, IV, V, VII, VIII, IX, X der *Privilegiën enz. van de stad Brielle en den Lande van Voorn*, bij ALKEMADE, IIde Deel." J. J. WOLFS.

[Door het bovenstaande komt het ons voor dat de vraag van C. & A. niet is beantwoord. Welligt zal deze hare beantwoording vinden in *Notice Généalogique sur les Vicomtes d' Utrecht par l'abbé* O. STROOBANT. Anvers 1852. Een werk dat wij dezer dagen ergens vermeld vonden, maar niet in handen hadden.]

Regenwater als waar behoedmiddel tegen de Cholera (III.; bl. 351, Vr. 342). De hier voorgestelde vragen zullen in omgekeerde reden moeten beantwoord worden, als zij zijn voorgesteld: 1°. waarin verschilt regenwater van andere wateren? 2°. kan het een voorbehoedmiddel zijn tegen eene ziekte en wel tegen cholera?

Ad 1mum. De wateren welke de natuur ons oplevert, kunnen in drie klassen verdeeld worden, als: 1°. het voor drank en huishoudelijk gebruik geschikte; 2°. zeewater; 3°. minerale wateren.

Met het eerste hebben wij hier alleen te

doen. Wij onderscheiden naar volgorde hunner zuiverheid gedistilleerd (kunstproduct) regen-, bron-, rivier-, wel- of pomp-, meer- en moeraswater.

Regenwater is het zuiverste der natuurlijke wateren; het onderscheidt zich derhalve door negatieve eigenschappen van de andere wateren; het bezit *minder* dan de andere wateren, maar *niets* wat andere wateren *niet* hebben, en alleen in dat regenwater, hetwelk *door* of *over* bijzondere stoffen geloopen heeft, zal men bestanddeelen aantreffen, welke niet *eigen* zijn aan het regenwater, ook niet vooruit te bepalen; overigens verschilt het regenwater voor elke plaats (in groote plaatsen is het onreiner dan in de vlakten), de tijd van het jaar, de nabijheid van de zee, van moerassen, het begin of einde der regenbui. (Zie MULDER over de wateren en de lucht der stad *Amsterdam.*)

Wijders zal het een ieder vrij duidelijk zijn, dat met het water tevens *al* die stoffen als damp worden opgenomen, welke even als het water op zekeren graad vluchtig worden, en dus op denzelfden graad van koude weder als vloeistof naar beneden vallen. Wij zullen dus in het regenwater twee klassen van bestanddeelen kunnen waarnemen: 1°. bestendige, 2°. toevallige.

1°. De bestendige zijn niet alleen in het regenwater, maar in alle andere wateren in vrij grooter hoeveelheden voorhanden. Deze zijn: dampkringslucht (zie LIEBIG, der Chemie in ihre Anwendung auf Agricultur und Physiologie); ammonia carbonica (LIEBIG); calx carbonica et chloruretum calcis (BERGMAN); ijzeroxyde en Chloarkolium (ZIMMERMAN).

2°. Toevallige zelfstandigheden kunnen, zoo als gezegd is, zoo menigvuldig zijn, dat zij niet te bepalen zijn. Is de leer der oorzaken van vele ziekten moeijelijk, van geene voorzeker zoo als die van de cholera, waarvan wij zoo goed als niets weten, behalve de verschijnselen. Wat de voorbehoedingsleer aanbelangt, deze is nog zelfs duister in ziekten, van welke wij alles weten, en slechts overgroote en naauwkeurige waarnemingen kunnen ons eene schijn van zekerheid geven, ten opzigte van de voorbehoedende kracht van het een of ander middel; dit is de empirische zekerheid, zoo als wij die bezitten in de koepokinënting, ofschoon zij a priori te verwachten was. Theoretische zekerheid kan in deze niet bestaan; wel kan theorie tot proefneming en deze tot waarschijnlijkheid voeren.

In de behandeling van de voorgestelde vraag moeten wij derhalve nagaan, of wij door theorie, dan wel door empyrie tot zekerheid kunnen komen.

1°. Door empyrie is zulks onmogelijk, daar wij dan zouden moeten kunnen beschikken over een aantal voorbeelden, waar het uitsluitend drinken van regenwater de cholera voorgekomen had, en waar zij zonder dien maatregel zou plaats gevat hebben. Dat deze zekerheid op deze wijze niet verkrijgbaar is, zal terstond duidelijk zijn; zij moet dus

2°. A priori verkregen worden door de kennis van de bestanddeelen in het regenwater bevat, en wel afhankelijk zijn

a. van de *toevallige*: maar dan zal ook slechts het voorbehoedende vermogen van het regenwater toevallig zijn, daar men dus juist dat regenwater moet aantreffen, waar de voorbehoedende stof zich in bevindt, of

b. van de *bestendige*: en in dit geval zoude men dan moeten beweren, dat de oorzaak der cholera was: »de onreinheden in andere wateren bevat of hun grooter gehalte aan zouten", en dit zal toch ook wel niemand willen beweren, daar de voorbeelden hoogst zeldzaam zijn, dat onzuiver drinkwater epidemiën te voorschijn brengt. En het eenige geval, hetwelk mij van zoo iets bekend is, meldt Dr. CHEYNE: *On Dysenterie* in de *Dublln Hospital Reportz*, vol. III, p. 11, alwaar stinkend water rooden loop voortbragt. Hoe moest het anders op schepen gesteld zijn, waar men vaak zulk stinkend water drinkt. En laten wij voor het laatst zelfs het ongerijmde stellen: »de oorzaak der cholera was in het slechte water te zoeken, en de epidemie zocht de plaatsen op, waar bij voorkeur slecht en onzuiver water gedronken wordt, dan immers nog zou het regenwater »geen voorbehoedmiddel", maar alleen minder schadelijk wezen, en het gedistilleerde water kan hierin nog doelmatiger zijn.

Dr. H. G. TER HAAR,
te *Wageningen*.

Waterschouw; hoopjes zand voor de huizen (III.; bl. 351, Vr. 313). In deze streken (*Thielerwaard*) bestaat eene soortgelijke gewoonte, als Q—***—X. te *Waddingsveen* in zwang gevonden heeft. »Alle dijken, kaden en onderwegen", heet het in de *Keure der dijken in het distrikt Tielerwaard, voor den jare* 1852, »tegen de tweede schouw met eene à twee zoden op elke el te bezetten, doch waar de dijken bezand worden behoeft zulks niet". De oorzaak van dit gebruik wil men zoeken niet alleen in de begeerte der dijkbesturen van voorheen, dat hun gezag en der dijkgeslaagden verpligting erkend wierd, maar ook in die, dat verstuiving des dijks wierd voorgekomen. Het laatste begrijp ik niet en nog minder hoe ik daaruit de zandhoopjes kan verklaren.

Dr. RÖMER.

Het geslacht Revius (III.; bl. 352, Vr. 344). De familie van dien naam bestaat nog. Te *Zwolle*, in de Diezerstraat, is een Apotheker

Digitized by Google

BREVIUS, die zeker gaarne berigten zal mededeelen.

[Ook in *'s Gravenhage* wonen eenige leden van dat geslacht, bij wie R. R. inlichtingen zal kunnen bekomen.]

Spreekwijze. »*Smik als een uil*". (III.; bl. 352, Vr. 345). Men zegt hier in *Noord-Holland* van iemand die het verbruid heeft, of om andere redenen zich verscholen houdt: *hij houdt zich smok*, alzoo in den zin van schuil, opgesloten, bedekt, verborgen, afgezonderd, enz. Zoo zegt men ook wel, de uilen houden zich bij den dag *smok*, omdat zij het zonlicht niet verdragen kunnen, en bevreesd zijn van door andere vogels uitgejouwd en vervolgd te worden.

Misschien wordt elders het woord *smik*, als meer met het daar gewone spraakgebruik overeenkomende, als zoodanig gebezigd.

Welligt heeft dit woord eenige verwantschap met *smuigen*, *smokkelen*, enz.

J. BOUMAN.

Spreekwijze. »*Smik als een uil*". *Smik*, *smuk* en *smuik*, thans oud en in onbruik, beteekende vroeger *in 't geheim*. ...s...f.

Spreekwijze. »*Smik als een uil*". De rijmwerken van AERNOUT VAN OVERBEKE zijn mij niet ter hand en het woord *smik* is mij vreemd. Uit het verband zou te zien zijn, of OVERBEKE het woord *smik* misschien spottenderwijs heeft gebezigd. *Smuck* toch (waarvan nog ons werkwoord *opsmukken*) wordt in den *Teuthonista* omschreven met *nett*, *polijt* en van dezelfde beteekenis geacht als *abel*. CONSTANTER.

Spreekwoorden, spreuken en spreekwijzen (III.; bl. 352, Vr. 346). De drie woorden, waarvan hier gesproken wordt, hebben ongetwijfeld groote overeenkomst. Van 't eerste en 't laatste blijkt dit reeds uit den titel van SALOMO's bijbelboek. Dit boek bij ons ten opschrift voerende *Spreuken*, is in 't Fransch getiteld *Proverbes*, een woord in onze taal gewoonlijk vertaald door *Spreekwoorden*.

De drie uitdrukkingen, hier ter sprake, zijn evenwel onderscheiden.

Een *spreekwoord* kan men gevoegelijk dus onderscheiden van de andere, door het aldus te definieren: eene korte uitdrukking, genomen uit het dagelijksch leven, beteekenisvol en waarin eene leering of waarschuwing ten grondslag ligt. Het woord *Adagia* wordt volgens SCALIGER afgeleid van *ad* en *agor*, *quod agatur ad aliud significandum*.

Eene *spreekwijze* (genus dicendi) heeft dit gemeen met een *spreekwoord*, dat het ook uit het dagelijksch leven is genomen; de *spreekwijze* mist echter de leering, verbonden aan het *spreekwoord*.

Eene *spreuk* kan men aldus bepalen: een algemeen zedelijk denkbeeld (*idé*), waar en toe te passen nu eens op personen, dan weder op zaken, in eenen zeer korten, kernachtigen vorm.

Tot voorbeelden kunnen dienen:

Van een *spreekwoord*: Men moet geen slapende honden wakker maken; Beter één vogel in de hand, dan tien, die in de lucht vliegen, enz.

Van eene *spreekwijze*: Van de wal in de sloot geraken; Wit als sneeuw, enz.

Van eene *spreuk*: Ken u zelven; De grootste overwinnaar is hij, die zich zelven overwint, enz. A. A. D. MLZ.

H....

Noord-Hollandsche Scholen in de achtste eeuw (III.; bl. 352, Vr. 347). Of er vóór de onderwerping aan KAREL *den Grooten* in deze landen scholen hebben bestaan is niet zeer waarschijnlijk, maar dat de ruwe heidensche vorst RADBOUD II, de medepligtige aan den moord van BONIFACIUS, omstreeks 750 of 760 eene school te *Schoorl* zoude gesticht hebben, kan met grond betwijfeld, en op de getuigenis van DIRK BURGER, niet aangenomen worden. EIKELENBERG noemt het in zijne *Gedaante en Gesteldheid van Westfriesland*, blz. 94, een verdichtsel. Ook is de hierop geveste naamsafleiding, *School te Rel*, geheel verkeerd, want in de blaffert der Utrechtsche kerkgoederen (868), leest men *Schoron lo*; in BOXHORN, *Tooneel van Holland*, blz. 25, *Scorenloo*; in de *Handvesten Kronijk*, IIde Boek, blz. 185, *Scoorle*; bij MELIS STOKE, *Scorel*:

Tot Scorel doe gelegen
Regt den Friesen landen jegen (1168.)

C. W. BRUINVIS.

Toelast (III.; bl. 352, Vr. 349). Een blik op het uithangbord der logementen, die dezen naam dragen, had den vrager bescheid kunnen geven. 't Woord was in KILIAENS tijd reeds verouderd, waarom hij 't met *wijn-vat* omschrijft; hij vertaalt het: *cupa*, *dolium*, *tinna*. In een volgend artikel leert hij ons de grootte van een *toelast* kennen, door er bij te voegen: *drij-amen tot sesse toe.* CONSTANTER.

Toelast. Onder het woord toelast verstaat men eigenlijk een digt vat dat nog niet geopend en waar nog niet uit getapt is.

A. WARBURG.

[Ook A. J. VAN DER AA en W. D. V. verklaren het woord mede door *groot wijnvat*; de eerste haalt insgelijks de plaats van KILIAEN aan en tevens eene uit VAN MOOCK, *Nieuw Fransch-Nederduitsch en Nederduitsch-Fransch Woordenboek*, alwaar men leest: „*Toelast, een groot wijnvat, grand tonneau qui contient six cent quarante bouteilles de vin*". Het is dus een eigenaardig uithangbord voor een logement of tapperij.]

Goudsche Kerkglazen (III.; bl. 352, Vr. 350). Deze vraag is, uit den aard der zaak, aan mij gerigt, als schrijver van het onlangs verschenen werk: »*De Goudsche glazen*", *enz.*

Om eene massa lezers van DE NAVORSCHER

Digitized by Google

de moeite te sparen om de gedane vraag te beantwoorden, geef ik hieronder eenige inlichtingen omtrent de bedoelde zaak.

In de beschrijving van het *vijfde kerkglas* heb ik mevrouw ELBURG VAN BOETZELAER als schenkster daarvan opgegeven, om de eenvoudige reden, dat er geene GABRIELLE VAN BOETZELAER onder de abdissen van Rijnsburg bekend is. Op een aantal lijsten dier abdissen, van de Divisie-Cronyck af tot aan die V. HEUSSEN en V. RIJN, *Kerkelijke Historie*, enz. vindt men de genoemde ELBURG nu eens als de 29ste, dan weder als de 30ste of 31ste abdis vermeld.

De naamfout GABRIELLE is, met zoo veel andere verkeerde naamstellingen, in het oude boekje *»Uitlegging der Goudsche glazen, enz.*" onafgebroken, sedert twee eeuwen, getrouw herdrukt. Want onder een aantal uitgaven bezit ik er één, reeds in 1681, in 4°., door een Goudschen schoolmeester (DIRK VERMIJ!) naar eene beschrijving van zekeren THEODORUS GERARDI HOPKOOPER, *rentmeester der vernoemde kerk in* 1639, in kreupelrijm overgebragt, hetwelk wel tot de rariteiten behoort, maar niets voor de geschiedenis dier glazen bevat. Aldaar komt op de kantteekening voor: *»Dit is gegeven bij de Ed. Vrouwe* GABRIELLE VAN BOETZELAER, enz."

Nu wil ik hier wel de verklaring mededeelen, hoe die fout is ingeslopen, even als het zich verklaart, dat zij, blijkens de gedane vraag, weder zoude insluipen. Want als men de noodige bronnen niet naziet en de beschrijving van het gedachte glasraam alleen uit de voorstelling wilde of wel zoude moeten opmaken, dan zou de knielende abdis, uit de bij haar zijnde geslachtswapens af te leiden, eene VAN BOETZELAAR zijn, en zeer natuurlijk ook GABRIELLE moeten heeten, daar zij den Engel GABRIEL als patroon of schutsheilige nevens haar heeft doen uitbeelden. In de meeste gevallen gaat dat door, vooral bij de mindere standen, die meestal een naamgenoot hebben uit den almanak der Heiligen; doch bij hoogere standen was dit niet altijd het geval; dáár bleef de eene of andere Sant steeds de aangenomen schutsgeest van het geslacht, even als het wapen.

Dit zal voldoende zijn om aan te toonen, dat de door mij geschreven naam ELBURG goed is, en dat die van GABRIELLE onder de vergeeflijke fouten *van dien tijd* kan worden gesteld. C. KRAMM.

Goudsche Kerkglazen. Mevrouw ELBURG VAN DEN BOETSELAAR, die het bekende glasraam aan de St. Janskerk te *Gouda* ten geschenke gaf, was de tweede dochter van RUTGER, Baron V. D. B. en BARTHA VAN ARKEL (zie HOOGSTRATEN's *Woordenboek*), en de *dertigste* abdis van Rhijnsburg. Zie over haar Dr. SCHOTEL, *de abdij van Rhijnsburg*, bl. 204. De heer SCHOTEL merkt ook op, dat er verschillende naamlijsten der abdissen bestaan, die niet juist overeenstemmen; zoo zoude volgens de lijst in GOUDHOEVEN's Divisie-Kronijk, blz. 115, genoemde edelvrouw de 29ste abdis geweest zijn. Misschien heeft men bij de zamenstelling der in 1779 uitgekomen verklaring der kerkglazen, eene dergelijke lijst gebezigd en zich ook vergist in den voornaam der abdis. ELBURG V. D. B. werd in hare hooge betrekking voorafgegaan door MARIA SCHENK VAN TAUTENBURG, overleden 13 Dec. 1552 en nog opgevolgd door STEFMA VAN ROSSUM, overl. 27 Dec. 1603; BARBARA VAN OIJENBRUGGE, overl. 1611 en ANNA MARIA VAN BERCHEM, overl. in 1620, waarna de voorzegde betrekking werd gesupprimeerd.

φ²—φ.

[Ook A. J. VAN DER AA gaf een antwoord op deze vraag en verwijst omtrent de opvolging der abdissen van *Rijnsburg*, behalve naar het werk van VAN HEUSSEN en VAN RIJN (*Kerkelijke Oudheden*, Dl. III. bl. 937) naar PARS, *Katwijksche, Rijnsburgsche en andere Oudheden*, bl. 149.]

Zeeuwsche wiskunstenaars (III.; bl. 352, Vr. 351). Ten einde aan het verzoek van B. te voldoen, volgt hier eene opgave van Zeeuwsche wiskunstenaars die mij bekend zijn, met bijvoeging voor zoover ik die weet, van de plaats hunner geboorte en datum van geboorte en overlijden.

Middelburg: PAULUS MIDDELBURGIUS, eigenlijk PAULUS VAN MIDDELBURG, geboren in 1445, † den 15den December 1534 als President van het concilium van Lateranen te *Rome*, na eerst bisschop van *Urbino*, in *Italië*, te zijn geweest; PETRUS CAPITANEUS, die tevens een bekwaam geneeskundige was, geboren in 1512, gestorven in 1557, als hoogleeraar in de geneeskunde te *Koppenhagen* en lijfarts van den Koning van *Denemarken*; HENDRIK VAN LANSCHOT, ISAAK BEEKMAN, gestorven den 20sten Mei 1637, als rector der Latijnsche scholen te *Dordrecht*; ADRIAAN DE NEEF, die in het laatst der XVIIde eeuw geleefd heeft; DANIEL WAEYWEL, geboren den 2den Februarij 1654, gestorven den 14den Februarij 1736 en JOHAN PIETER BOURJE, die tevens een bekwaam schilder was, geboren den 27sten April 1774 en gestorven den 12den Maart 1834.

Vlissingen; JOHANNES PIETER VAN CAPPELLE, geboren in 1783, overleden den 26sten Augustus 1829.

Goes: CORNELIS FRANSZ EVERSDIJK, geboren den 23sten Mei 1586, overleden den 19den December 1666, als lid van de rekenkamer van *Zeeland*, en JACOBUS LANSBERGE, uit de XVIIde eeuw.

Wissekerke: JOHAN DE KANTER, geboren in 1763, overleden den 23sten September 1841 als lector der natuurkunde te *Middelburg*.

Digitized by Google

Tholen: HUBERTUS HUIGENS, overleden 1704.

Voorts vind ik nog bij DE LA RUE, *Gelett. Zeeland*, zonder opgave van geboorteplaats, als Zeeuwsch wiskunstenaar vermeld: JACOB MOGGE, die in de XVIIde eeuw leefde.

A. J. VAN DER AA.

Inhuldiging van sommige Stadhouders tot Markgraven van Vere (III.; bl. 352, Vr. 352). WILLEM I is in 1581 gehuldigd als Markies van *Veere*, en daarvan bestaat nog een fraaije strooipenning; de datum wordt daarop niet vermeld even min als op eenen soortgelijken, vervaardigd bij gelegenheid der inhuldiging van MAURITS in 1589.

Volgens de schrijvers van den *Tegenw. Staat van Zeeland*, Dl. X, fol. 152, zijn FREDRIK HENDRIK, WILLEM II en WILLEM III niet persoonlijk ingehuldigd geworden. WILLEM IV is zulks met meer dan gewone pracht gedaan, en daarvan bestaan ook gedenk- en strooipenningen, zoo als mede van de inhuldiging van WILLEM V, in 1766.

W. D. V.

Spreekwoorden. »*Het vee is van de rigchel*" (III.; bl. 352, Vr. 354). De beteekenis zal hier wel genoegzaam dezelfde zijn, als: *Van de band gebroken.*

Dat gedeelte van de koestal, waarop het vee des winters met de achterbeenen rust, in *Noord-Holland*, *stalhout* geheeten, noemt men elders ook wel *rigchel*. Dikwijls gebeurt het dat het vee, na eenigen tijd gestaan te hebben, door het breken van het touw, waaraan zij zijn vastgemaakt, van die gelegenheid gebruik maakt en zich van de stal verwijdert; alzoo van de *rigchel* afspringt en zich in de ruimte der koestal vrolijk maakt, en niet zelden tusschen de anderen indringt en deze geweldig stoot, waardoor er altijd meer anderen losraken, hetwelk, vooral als de boer of zijn knecht niet dadelijk bij de hand is, voor de meid of boerin groote verlegenheid baart, wijl deze zoogenoemde boosdoeners zich nu moeijelijk op hunne plaats laten brengen.

J. BOUMAN.

[*Het vee van de rigchel* zal alzoo zoo veel beteekenen als: *bandeloos, woest volk.*]

»*Das Märgen vom ersten Aprile*" (III.; bl. 356, Vr. CLXXVI). Dit *sprookje*, met de daarbij behoorende *waarzeggingen* en den *sleutel* daartoe, maakt een gedeelte uit van G. W. RABENER's *Satiren*, doch is vermoedelijk in de eerste uitgave van dat werk, in 1751—1755 verschenen, nog niet te vinden, weshalve het ook in de Nederduitsche vertaling: *Verzameling van Hekelschriften*, Amst. bij P. MEIJER, 1767, niet opgenomen schijnt te zijn. Het is echter in zijn geheel reeds in de vóór mij liggende Hoogduitsche uitgave, bij DYCKE, Leipzig 1766, afgedrukt. RABENER was een achtingswaardig man, vriend van GELLERT, en bekleedde in *Saksen* een aanzienlijk ambt. Hij heeft zich nimmer eenige persoonlijke satire veroorloofd, maar zich integendeel ten sterkste tegen dit misbruik der satire uitgelaten. Desniettemin werd hem meermalen ten laste gelegd, dat hij bij zijne algemeene gispingen bijzondere personen op het oog gehad zoude hebben. Diep daardoor gekrenkt nam hij zijne toevlugt tot de volgende list, die hij zelf, in het vervolg op het derde boek van het sprookje, aldus beschrijft:

»Ik liet het *Märchen vom ersten April*, onder verbloemden naam, en op eene andere plaats en op zulk eene wijze drukken, dat ik zeker hopen kon onbekend te blijven" (RABENER spelt *Märchen*, *hochdeutsch* enz. niet *g*, *t* enz.). »De 7 maal 7 waarzeggingen, die inderdaad niets dan algemeene karakters bevatten, teekende ik in de aanmerkingen met allerlei letters, beloofde in het derde boek een duidelijker sleutel daarvan te geven, en brak juist af, waar de nieuwsgierigheid van sommige lezers het sterkst gespannen zou zijn".

De aanmerkingen, ten getale van 63, luiden b. v.:

1. Kent gij den Heer U.. T.. niet?
2. Zijne schuldeischers weten, dat ik den Heer N. bedoel, enz.

Wanneer men echter al die letters bijeen voegt, dan verkrijgt men de spreuk, die op het titelblad van het derde boek geplaatst is:

> *Ut nemo in sese tentat descendere, nemo!*
> *At praecedenti spectatur mantica tergo!*
>
> PERSIUS.

Welke spreuk door RABENER aldus vertaald is:

»Hoe dwaas zijn wij menschen, dat wij nimmer in onzen eigen boezem tasten, nimmer onze eigen gebreken zien, maar slechts dan scherpziende zijn, als wij de gebreken onzer onschuldige medeburgers bespieden!"

De schalksche schrijver vermoedde zeker niet, dat meer dan 80 jaren na zijnen dood, deze *mystificatie* zijner tijdgenooten nog stof tot navorsching geven zou.

L. N.

Das Märgen vom ersten Aprile. Men vraagt, is het oorspronkelijk in onze moedertaal geschreven.

De *Hekelschriften* van G. W. RABENER zijn, uit het Hoogduitsch vertaald, in 1765, in twee 8°. deelen, te Amsterdam uitgekomen.

In het tweede daarvan vindt men *het Sprookje van den eersten April, uit het plat Hollandsch in het Hoogduitsch overgezet*, en onder de *Opdragt van* AART BEUZELAAR, *van Saardam, aan zijne teederlijk beminde voedster* AAFJE PRAATMOER, *van Sloten*, de navolgende noot van den uitgever:

Digitized by Google

»Wat reden onze schrandere Hekelaar gehad heeft om *voor te geven* (NB.) dat hij dit stuk uit het Hollandsch zou hebben overgenomen, bekennen wij niet te begrijpen. Ligtelijk hadden wij het kunnen veranderen, doch om trouw te zijn is zulks nagelaten, uitgezonderd dat wij alleen het woord *plat* er voor gezet hebben", enz.

Aan het einde van dat *Sprookje*, dat in 3 afdeelingen verdeeld is, en waarvan de tweede afdeeling heet: *Zeven maal zeven waarzeggingen van den eersten April*, de derde *Sleutel tot de zeven maal zeven waarzeggingen*, vindt men in die laatste of sleutel, dat wanneer men de voorletters der namen van de in dat *Hekelschrift* aangeduide personen achtereenvolgende bij elkander brengt, het navolgend tweeregelig vers van PERSIUS er uit komt:

Vt nemo in sese tentat descendere, nemo!
At praecendenti spectatur mantica tergo.

Onzeker is het of de auteur bepaalde personen van zijnen tijd op het oog heeft gehad; na de gegeven uitlegging behoefde dan toch niemand de schoen aan te trekken.

ICHNEUTES.

[Ook W. heeft ons RABENER als schrijver van dit hekeldicht opgegeven.]

Een Bloemhof enz. van Mr. Adr. Koerbagh (III.; bl. 356, Vr. CLXXVII). Aangaande de eerste vraag over het genoemde werk, wil ik hier mededeelen, hetgeen ik in het schutblad van mijn exemplaar heb aangeteekend.

Dit boek is uit den aard zeldzaam geworden door een verbod van hooger hand, daar zelfs de auteur de uitgave daarvan voor eenen tijd lang met het verlies zijner vrijheid heeft moeten boeten; ten andere hebben de goede gezindheden destijds medegewerkt om het geschrijf te vernietigen van dezulken, omtrent wie wij met D. R. CAMPHUIZEN kunnen zeggen:

„*Die God, ons aller Heer, niet voor zijn Heer erkendt,*
Heeft heeren binnen zich en meesters zonder endt".

Dat het werk destijds reeds moeijelijk was te verkrijgen, vindt men aangeteekend aan het slot van eenen brief van Prof. J. DIEMERBROEK aan — ? — »De heer GRAEVIUS doet zijn gebiedenis aan Ul.; en alsoo onlancx een dispuijt is geweest over het Woordenboek van dien goddelozen KOURBACH, soo wenschte ick wel, dat het uw goedheijt beliefde, hetzelve te leenen voor eenighe daghen. Utrecht, den 25 Maij 1672. JOHAN DE DIEMERBROEK". (Zie *Tijdschrift voor geschiedenis en oudheden, enz.* Utrecht, bij N. VAN DER MONDE, 1841, bl. 105, alwaar tevens in eene noot door J. J. DODT VAN FLENSBURG wordt gezegd: »De hoogst zonderlijke procedures van Schout en Schepenen van Amsterdam, in deze zaak, heb ik uit de papieren van HANS BONTEMANTEL doen afdrukken in het tweede deel van mijn *Geschiedkundig Archief*, bij den uitgever dezes, blz. 359, sqq.

Betreffende de tweede vraag weet ik niets. Aangaande de derde kan ik alleen berigten, dat het genoemde werk twee malen wordt vermeld, namelijk in: *Naamregister van Ned. boeken, enz.*, door J. VAN ABKOUDE, Leiden, 1754, in 4°., 2de druk, op bl. 192; en in het *Aanhangzel*, bl. 114, alwaar bijgevoegd staat: *Seer raar.* In beiden vindt men geene opgave van prijs. Van den prijs, dien het werk op boekverkoopingen gegolden heeft, is de waarde der zeldzaamheid niet af te leiden.

Aangaande het boek zelve moet ik hier nog iets doen opmerken, te meer daar ik zulks van anderen niet heb vernomen, en wel dit, dat vóór mijn exemplaar *twee titels* zijn geplaatst. 1°. Eensluidende met dien, welke door den vrager CHALOEDA is opgegeven; 2°. In alles hetzelfde, doch met weglating van den naam des auteurs en met veranderd adres, zijnde hiervoor geplaatst: *Gedrukt te Leyden, voor Goedaart onderwijs, in 't jaar* 1668.

Het schijnt mij toe, dat hij eerst het werk heeft doen verschijnen met den *tweeden* genoemden titel, te meer omdat hij de voorrede ook onkennelijk heeft geteekend: »VREEDERIJK WAARMOND", en onder 's hands aan zijne vrienden die met den *eersten* titel heeft geschonken. Ik weet er verder geene reden van te geven; want zoo veel is zeker, dat het een ontkende en *erkende titel* van den auteur is.

C. KRAM.

Een Bloemhof enz. ven Mr. Adr. Koerbagh. Voor CHALOEDA berigt ik, dat ik een *dergelijk* Exemplaar bezit; dit tot antwoord op het 1ste gedeelte der vraag; de beide anderen weet ik niet in te lichten. Of nu CHALOEDA met opzet naar *dergelijke* Exemplaren vroeg is mij onbewust, maar de titel van het mijne verschilt van den door hem opgegevenen; ik wil dien dus afschrijven.

»Een Bloemhof van allerley lieflykheyd sonder verdriet geplant door VREEDERYK WAARMOND, ondersoeker der waarheid, tot nut en dienst van al die geen die der nut en dienst uyt trekken wil, of een vertaaling en uytlegging van al de Hebreusche, Grieksche, Latynse, Franse en andere vreemde bastaartwoorden en wysen van spreeken, die ('t welk te beklaagen is) soo in de Godsgeleertheyd, regtsgeleertheyd, geneeskonst, als in andere konsten en weetenschappen, en ook in het dagelyks gebruyk van spreeken, in de Nederduytse taal gebruykt worden. Gedrukt te Leyden voor Goedaart onderwys. In 't jaar 1668".

Achter de voorrede staat het lofdicht met de onderteekening »Zyt voor Ider". Overigens telt mijn Exemplaar 672 bladzijden. Op het schutblad staat met potlood geschreven:

Digitized by Google

»ADRIAN COERBACH (sic) Een advocaat is de schrijver deses boeks". L. D. R.

Een Bloemhof enz. van Mr. Adr. Koerbagh. De ondergeteekende heeft onder zich berustende een exemplaar van 't bedoelde werk; voorin is een stukjen papier geplakt; de copie van het daarop geschrevene beantwoordt gedeeltelijk CHALOEDA's vraag:

»De schrijver Mr. A. KOERBAGH is wegens dit werk veroordeeld tot eene mulcte van *f* 4000 en eene boete van *f* 2000; voorts 10 jaren gevangenis en 10 jaren verbanning; zijnde de voorhandene exemplaren verbrand geworden. Hoogst zeldzaam".

A. A. D. MLZ.

Het Patrimonium van St. Petrus (III.; bl. 356, Vr. CLXXIX). In het deel *Italie par* M. le Chevalier ARTAUD, Paris 1835, van het uitgebreide werk *l'Univers Pittoresque*, vind ik op bl. 62—64, een uitvoerig verhaal nopens de overgave van *Ravenna* aan den Paus. Kortelijk wil ik daaruit het volgende slechts aanstippen:

ASTOLFUS, broeder van RATCHIS, Hertog van *Frioul*, werd na dezen Koning der Lombarden. Hij verbrak den vrede en maakte zich meester van *Istrie*, *Ravenna* en *Pentapolis* (749), waarvan de exarch EUTYCHIUS naar *Napels* vlugtte en alzoo het exarchaat, na een bestaan van 185 jaren, een einde nam. Vervolgens rigtte ASTOLFUS zich naar *Rome*, doch liet zich door de geschenken van Paus STEPHANUS III bewegen tot het sluiten van eenen veertigjarigen vrede; vier maanden later begeerde hij echter *Rome* te bezetten en van elken Romein een hoofdgeld van één gouden stuiver te ontvangen. De Paus, onderrigt dat hij van den eigenaar zijner stad, Keizer KONSTANTIJN V, niets dan woorden en ijdele beloften te verwachten had, deed door een' pelgrim eenen brief aan Koning PEPIJN brengen, het verzoek houdende, om door vertrouwde Franschen den staat van zaken te *Rome* te doen opnemen, en hem te veroorloven, ten nutte der Christenheid, eene reis naar *Frankrijk* te doen. PEPIJN deed door RODIGANG den Paus de bescherming van *Frankrijk* aanbieden en zond vervolgens twee andere gezanten naar *Rome*, om hem op zijnen togt te vergezellen, welke hem naar *Pavia* begeleidden, van waar hij met toestemming van ASTOLFUS naar *St. Maurice* in *Walliserland*, en eindelijk naar *Ponthyon* trok, welke plaats tot een onderhoud met PEPIJN bestemd was. Het verlangen om hulp werd gunstig ingewilligd, waarop STEPHANUS de reeds door BONIFACIUS, Bisschop van *Maintz*, te *St. Denis* aan PEPIJN verrigte zalving hernieuwde, en dit te gelijker tijd deed aan de Koningin en hare twee zonen KAREL en KARLOMAN. Ondertusschen verzamelde PEPIJN zijne voornaamste heeren en verklaarde hun besloten te hebben, om *Ravenna* en *Pentapolis* den Lombarden te ontnemen en aan de heerschappij van ST. PIETER en zijne opvolgers over te geven. Over de *Alpen* getrokken, versloeg hij ASTOLFUS te *Pavia*, hield er hem ingesloten en deed hem ten laatste bewilligen de veroverde streken aan den Paus af te staan, maar naauwelijks was PEPIJN in *Frankrijk* teruggekeerd, of ASTOLFUS verbrak de overeenkomst en belegerde zelfs *Rome*. Reeds had de stad zich drie maanden verdedigd, toen hij vernam dat de Fransche Koning, die eerst door de sneeuw was belet om aan de smeekgebeden van den Paus gevolg te geven, te *Pas-de-Suze* verschenen was, en hief alzoo aanstonds het beleg op om zijne eigene grenzen te dekken. KONSTANTIJN onderhandelde intusschen met PEPIJN om hem *Ravenna* als een wettig eigendom des Keizers zijnde, tegen vergoeding der oorlogskosten over te leveren, doch PEPIJN antwoordde dat hij over het gewonnen land naar willekeur beschikken en zijne beloften omtrent den Paus houden zoude. ASTOLFUS werd op nieuw geslagen en moest, met betaling der achterstallige schatting aan *Frankrijk*, den vrede hernieuwen, waarna de Abt FULRAD, uit naam van den Paus en Koning, *Ravenna* en *Pentapolis* in bezit nam, een bewijsstuk der schenking deed opmaken en dit, met de sleutels der steden, op het altaar van ST. PIETER nederlag, waardoor de Paus in het bezit kwam van 3 provinciën en 22 steden. »Tel est", dus eindigt de schrijver, »selon la remarque de MURATORI, le premier domaine temporel avec jurisdiction donné aux pasteurs spirituels".

Men ziet uit dit alles dat de gift niet geschiedde aan Paus ZACHARIAS, overleden in 752, noch aan zijnen opvolger STEPHANUS II, die na eene regering van drie maanden stierf, maar aan STEPHANUS III, die er eerst in 755 werkelijk bezit van kon nemen. KONSTANTIJN *de Groote* bevestigde later deze schenking, en als zoodanig moeten de regels van DANTE opgevat worden. De in de vraag bedoelde KONSTANTIJN, toegenaamd KOPRONYMUS, was de Vde en niet de IVde, zoo als er bij vergissing staat. C. W. BRUINVIS.

Vraagteekens.

231. — *Men roept geen hei voor men over is.* Welke is de afkomst van deze spreekwijze? D. M.....r.

---

232. — *Een bonte kraai maakt geen koude winter.* Van waar heeft dit spreekwoord zijn oorsprong? en welke is er de beteekenis van? D. M......r.

---

233 — *Stokken of rottingen der Adjudant-Onderofficieren.* Nog niet lang geleden is het besluit uitgevaardigd, dat aan de onder-adjudanten vergunt om bij het uitrukken der troepen den degen te trekken.

Zou een der Heeren Navorschers, daartoe in staat zijnde, zoo goed willen wezen mij op te geven:

1°. Het besluit waarbij de stokken voor de adjudant-onderofficieren werden ingevoerd; en 2°. indien zulks daarbij niet vermeld wordt, de aanleiding om hen met dusdanige voorwerpen te voorzien? L. *te V.*

---

234. — *Spreekwijze. Een bokking krijgen.* Wat mag toch wel de afleiding zijn van het spreekwoordelijk gezegde: *een bokking krijgen?* F. B.

---

235. — *Spreuken van Rijkswapens.* Wie kan mij eene volledige opgave bezorgen der spreuken van alle Europesche Rijkswapens?

J. G. DE WITT HAMER.

---

236. — *Steen met opschrift te Middelburg.* Te *Middelburg* vond ik eens eene blaauwachtige steen of zerk, waarop stond:

Den Eersten, steen, van, dit geheel Gebouw, is, gelegt, door, Jonk Heer JACOB, FREDERIK LANTS-HEER. Den 13den December 1739.

Kan nu ook HH. Navorschers mij inlichten waar die steen *al* dan *niet* geplaatst is geweest, en of hij heeft behoord tot een huis binnen die stad, of op eene buitenplaats in hare omstreken, die men naderhand heeft afgebroken of gesloopt. FRIDELOMDEIN.

---

237. — *Berchemisch zeestuk.* JEAN PAUL zegt ergens: «Vaarwel! op het *Berchemische zeestuk* uws levens zij geen golf zoo groot als een traan". Wat mag hij wel door het *Berchemische zeestuk* verstaan? F. B.

---

238. — *Verschijning der planeten.* In het jaar 1825 verscheen in 't licht: *Beschrijving van den Starrenhemel* enz. door L. BLEIBTRUI, uit het Hoogduitsch vertaald door AEGIDIUS DE WIT. Daarin vond men opgave van de *Verschijning der planeten in de jaren* 1825 *tot* 1828.

Ik, zeker met meer anderen, oningewijde in de sterrekunde, vond daardoor aanleiding tot menige aangename hemelbeschouwing. Zoude niet een der HH. Navorschers, daartoe bekwaam, zich willen verledigen, telkens een jaar vooruit, eene dergelijke aanwijzing te doen tot ontspanning en oefening van mij en anderen? EN LEER MIJ.

---

239. — *IJ of ei in rijm gesteld.* Is het eene fout in de poëzy, als in onze taal *ij* op *ei*, of omgekeerd, in rijm gesteld wordt? Zoo ja, waarom? En hebben wij dan minder vrijheid dan in de Hoogduitsche, Fransche en Engelsche talen toegestaan wordt?

EN LEER MIJ.

---

240. — *Naamsoorsprong van Monster.* In de geleerde verhandeling van den Heer BUDDINGH' over het *Westland*, vindt men dat het dorp *Monster* zijn naam heeft van *mon*, dat is *maan*, en *ster*, wegens de natuurdienst onzer Heidensche voorvaderen. Zou dan hetzelfde niet gezegd kunnen worden van de Duitsche stad *Munster* en van *Axminster* in *Engeland?* Misschien zijn er nog meer steden van dien naam. De stad *Sterling* in *Schotland* en *Stargard* in *Duitschland* zullen waarschijnlijk ook wel zoo te verklaren zijn? KURT.

---

241. — *Verzameling van kunstprenten van Lucas van Leyden.* In *Utrecht* berustte tot op 1672 eene verzameling zijner voornaamste kunstprenten, die bij de bemagtiging dier stad in handen der Franschen viel. Zouden HH. Navorschers mij ook kunnen mededeelen wat er van gemelde verzameling geworden is? J. DOZY KEIPESTEYN.

---

242. — *Raadsel.* Ik heb in het bezit gehad een boek, waarvan mij de uitgever, benevens het jaartal, door het hoofd gegaan is. In hetzelve stond een versje, dat den naam eener stad uitmaakt; van dat versje heb ik slechts eenige regelen onthouden, als:

Voeg slechts vijf letters te zamen,
Gij kunt den naam ontwaren;
Den naam van eene stad,
Verkort hier uitgedrukt,
Die door een dapper vorst
Voor ruim twee honderd jaren enz.

Zouden HH. Navorschers mij ook het andere gedeelte kunnen opgeven? FRIDELOMDEIN.

---

243. — *Overlevering betreffende de zonen van Jac. Voorda.* Is de vrij algemeene overlevering gegrond, dat de Utrechtsche Hoogleeraar JACOBUS VOORDA zijne twee zonen, BAVIUS en JOHAN HENDRIK, wel eens in eene mand naar den zolder deed hijschen, met niets anders dan het *Corpus Juris* bij zich, om hen dus tot de studie van het Romeinsche regt te noodzaken? N. G. VAN KAMPEN deelt ze mede in zijne *Gesch. der Letteren en Wetenschappen*, Dl. II, bl. 319, noot.

J. C. K.

---

244. — *Muzijk voor de harmonika.* Bestaat er ook ergens gedrukte muzyk voor de harmonika? en waar is die te zoeken en te vinden? BERTHA.

---

245. — *Christiaan Heineke.* Wie kan mij omtrent dat wonderkind, waaromtrent *de*

Digitized by Google

Huisvriend zulke ongeloofelijke bijzonderheden mededeelt, meerdere inlichtingen geven?

J. G. DE WITT HAMER.

246. — *Het woord Laugr.* BUDDINGH', *Verhandeling over het Westland*, bl. 53 (zie mede DE JAGER, *Archief*, Dl. III, bl. 39), schrijft: »Bij stamverwante volkeren in het noorden, beteekent het *rune*-teeken *laugr*, *water*, en is verwant met *lögr*=zee, meer, Oudhoogd. *lache* (lees: *lacha*), »*lauge*" (lees *louga* of *lauga*), »ons *lag*, *lage*" (vgl. POTT, *Personennamen*, S. 509), »in *Maars-lag*, zee of moer (*moeraswater*), Lat. *lacus*, Fr. *lac*, *l'eau*". Wij laten die verwantschap geheel voor rekening van den geleerden schrijver, maar vragen alleen: of *laugr* verwant of identisch is met *lögr*; met andere woorden: Is *au* in *laugr* difthong of *umlaut* der *a*? Vgl. GRIMM, *Deutsche Grammatik*, Th. I. 2, 293 ff. 300; 439 ff. I. 3., 472.

CHALOEDA.

247. — *Spreekwijzen.* »*Bak er aan zijn*". Van waar is afkomstig het woord: »*Bak er aan*", dat men wel eens zegt wanneer iemand gestolen heeft en dan gevat wordt. Hij is dan *Bak er aan*.

FRIDELOMDEIN.

248. — *Spreekwijzen.* »*De boer zijn hemd*". Van waar zoude toch wel afkomstig zijn het gezegde; *de boer zijn hemd*, dat men bezigt bij het afnemen van het vel, dat op de gekookte melk in de koffij enz. ligt.

FRIDELOMDEIN.

249. — *Porte-feuille of Portefeuille.* Moet men *porte-feuille* of *portefeuille* schrijven?

FRIDELOMDEIN.

250. — *De naam Kerkwijk.* Zoude een der HH. Navorschers mij ook uit den droom kunnen helpen, of de naam van het dorp *Kerkwijk*, afkomstig is van het van ouds bekende Zeeuwsche geslacht VAN KERKWIJK, of wel omgekeerd?

FRIDELOMDEIN.

251. — *Het woord Rapiamus.* Wat beteekent de naam *Rapiamus*, dien men wel op oude rekening-boeken geschreven vindt, en welke is de afleiding van dit woord?

252. — *Galjaartje, Galjardje.* In het noordoosten van *Noord-Holland* noemt men een jongelui'spartij, waarbij gezongen en gedanst wordt, een *Galjaartje* of *Galjardje*, b. v. »Zal er nog bruiloft gehouden worden?" — »Neen, alleen een *galjardje*".

Van waar mag dit woord afgeleid zijn?

C. W. BRUINVIS.

253. — *Satyrische kaarten.* In *het Groote Tafereel der dwaasheid*, vindt men, plaat 65, *Pasquins Windkaart op de Windnegotie van 't jaar* 1720, een spel kaarten met de vier gewone kleuren en figuren, doch alle met beeldjes en versjes op den actiehandel toepasselijk. Ook herinner ik mij eens een dergelijk spel kaarten te hebben gezien op de Pausen, 't welk ik nu niet nader kan aanduiden. — Vrage naar meer zulke historische of satyrische spellen kaarten.

H. M. C. v. O.

254. — *Sagelis.* Wat beteekent dit woord? In de *Brillen voor alderhande gezigten* (1672), lees ik van JOHAN DE WIT: »Hij voorsichtig wesen? dat loof ik niet, want had hij kunnen voorsien dat hij en sijn Broeder SAGELIS bij sijn levendige lijf soo in de klem souden loopen, 'k meen niet of hy had al haesje geweest enz." Is het ook de zamentrekking van ST. CORNELIS?

L.

255. — *Mansman.* Wat verstaat men onder dezen titel? Het woord komt onder anderen voor onder eene Notificatie van den Hove en Hooge Vierschaar van *Zuid Holland*, d. d. 3 Sept. 1794, onderteekend door Dr. B. HEULE, *Mansman bij absentie van den Secretaris van den Hove.* (Zie *Nieuwe Verzameling van Stukken betrekkelijk het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden*, Dl. III, bl. 224.)

J. M.

256. — *Schoorsteenmantel.* Van welken tijd dagteekenen de uitvinding, het gebruik, de verfraaijing en de benaming van dit gedeelte der huis-bouwkunde? Daar de smakelooze schoorsteennissen van Duitschen oorsprong langzamerhand verdwijnen en men terugkomt tot een meer sierlijken stijl, zoo meent men dat de vraag in vele opzigten belangrijk genoeg is, om een antwoord van deskundigen hierop te mogen uitnoodigen. Men vermoedt dat de verfraaijing van dat gedeelte der vertrekken het eerst bij het Bourgondische Hof moet gezocht worden.

—rt—

257. — *Satirendag.* In den *Camper Schrijf-Almanach* van 1567 vind men Maandag den 12den *Herdemaent* (Januarij) aangeduid als *Satiren dach.* Komt dat ook elders voor en wat moet men er onder verstaan?

J. M.

258. — *Graslinnen.* Ik lees deze benaming sedert eenigen tijd bij herhaling in onderscheidenene nieuwspapieren. Wat is dit? Waaruit wordt het vervaardigd?

TRAJ.-MOS.

Digitized by Google

Aanteekeningen.

Martinus Hamconius. In DE NAVORSCHER, Dl. IV, bl. 58 onder het *initiaal*: *Macaronische Poëzy*, leest men: »In de Fransche *Encyclopédie*, T. XX, p. 587, wordt onder de Macaronische dichters MADTINUS (MARTINUS?) HAMCONIUS FUNUS (FRISIUS?) geteld, welke over den strijd der Calvinisten en Katholieken een gedicht van 2000 versregelen vervaardigde, van welke al de woorden met eene *C* aanvingen. Zou deze HAMCONIUS vermaagschapt geweest zijn aan den Frieschen geschiedschrijver van dien naam?"

MARTIN HAMKEMA of MARTINUS HAMCONIUS, de schrijver van het werk: *Frisia, seu de viris rebusque Frisiae illustribus* (over welks verschillende uitgaven men zie *de Vrije Fries*, Dl. III, bl. 315—321), was ook de schrijver van het *Certamen*. De eerste druk is te *Munster*, van het jaar 1607. De tweede van 1612 te *Leuven*. Daar het boek zeldzaam is, zoo willen wij van den curieusen inhoud, ook ter voldoening aan eene belofte (Zie l. l. III, bl. 318 (4)) iets mededeelen. De titel luidt:

Certamen Catholicorum cum Calvinistis, continuo charactere C. conscriptum: concordiaeque coelitus concessae congratulatio. Adjecta sunt anagrammata, Chronologica, acrostichides, et quaedam alia de rebus variis. MARTINO HAMCONIO, *Frisio Authore*. Recognitum et auctum. Lovanii, Typis PHILIPPI DORMALII CIↃ.IↃ.C.XII. Cum gratia et privilegio. 4°.

M. HAMCONIUS, een der meest Spaanschgezinde verbannen Friesche edelen, droeg zijn gedicht op aan PHILIPPE DE CROY, Graaf van *Solre*, Markgraaf van *Renty*, Ridder der orde van het gulden vlies, Staatsraad in dienst van den Aartshertog ALBERT, Gouverneur van *Doornik*, enz. Al de woorden der 4 bladzijden van den opdragt beginnen insgelijks met een *C*. Het is eene lofrede op de daden van de familie CROY. Het *Certamen* zelf beslaat ruim 43 bladzijden van 31 regels of omtrent 165 woorden, zoodat in dit zonderlinge stuk nagenoeg 7100 woorden voorkomen, allen met een *C* beginnende. Zie hier zes regels tot een proefje. Het is de aanhef:

„Candida, consuetis, cum Calliopea, choreis,
Componit cytharam, chorda crepitante, canoram,
Cunctaque carminibus, Clario censore, coaptat:
Clio, Castalii, consors celeberrima, caetus,
Commemora cursim, celso commissa calore,
Cum Calvinistis, certamina Catholicorum".

Het gedicht bevat den strijd tegen *Spanje* tot aan het twaalfjarig bestand. De kleur er van springt van zelf in het oog. In het appendix komen mede een aantal dergelijke poëtische snakerijen voor. Zij vullen nog een dertigtal bladzijden. Het zijn anagrammata, acrostichides, disticha enz., geheel in den geest van dien tijd, toen men de mate van vernuft en geest, ja van genie, naar de mate van de moeijelijkheid aan de zamenstelling van Latijnsche of Grieksche verzen verbonden, vooral wat den vorm betrof, afmat. HAMCONIUS was daarin een zelfkweller van den eersten rang. Men vindt er verzen met letteromzettingen (anagrammata) b. v. »in nomen .. Comitis FRIDERICI DE BERG, Baronis Boxmeriae (NB. in 1595 nog Regiae Catholicae Majestatis Gubernator *Frisiae* genoemd). *Fridericus* wordt *Fide Curris* en *Curre Fidis*, p. 51. *Ostenda* wordt p. 64 *Te ad nos*: *nos ad te*; AMBROSIUS SPINOLA, p. 64 *Ambulo spina rosis*. *Ericus Puteanus*, *Veri spes unica*, *punicea es virtus* etc. De gedichten zijn óf op de voorvallen des tijds, b. v. de aankomst van den Aartshertog ALBERT, den vrede tusschen *Spanje* en *Frankrijk*, den dood van PHILIPS II, het huwelijk van PHILIPS III, van ALBERT en ISABELLA, de herovering van *'s Hertogenbosch*, de inname van *Ostende*, de verwoesting van het kasteel te *Lingen*, door eene ontploffing van buskruid, in 1607, het twaalfjarig bestand, den dood van HENDRIK IV, de verkiezing van MATTHIAS tot Roomsch keizer, enz. óf op bijzondere personen, b. v. een grafschrift op IGRAM VAN ACHELEN, vroeger voorzitter van het Hof van *Friesland*, later van den grooten Raad te *Mechelen*, eenigzins verschillende van dat door ons in zijne levensschets in de *Vrije Fries*, Dl. IV, bl. 364—377, opgenomen, waarbij nog deze *Chronologica*, 1604 te voegen is;

GNATO SILVA-DVCIS: FRISIA ORBA EST eXVLe PATRE;
ReX eqVIte; ArChIDVCes PraesIDe MeChLInIae.
DoCtor, EqVes, Praeses, CLarVs, seCVrVs, honorVs.
LVXI, IVI, sedI, fLore, MVCrone toga. (*)

Ook op zijnen zoon JOACHIM (JOCHEM) komen twee gedichten voor, het eerste van 1602. »JOACHIMO filio suo, novae legis sacrificii primitias Deo offerenti, p. 99", en het tweede een carmen funebre in mortem JOACHIMI HAMCONII. S. Theol. Licentiati, Archiepiscopi Philippensis et Nuncii Apostolici Vicarii, Civitatisque et Territorii Lingensis Archipresbyteri, 1607, p. 68.

Daar het opheldering geeft over het geslacht HAMKEMA, en het *Certamen Catholicorum*, alhoewel twee maal gedrukt, weinig voorkomt, zoo moge het met de aanteekeningen in DE NAVORSCHER opgenomen worden.

De letters van de hexameters leveren den

(*) HAMCONIUS heeft:

Qui tegor exigua situs hic *Igramus* arena
Achelen a proavis nobile stemma tuli.
Non quod eques, quod eram titulo ter Praesidis auctus,
Dirae atram vetuit Mortis obire vicem:
Sed syncera fides Regi libata, Deoque,
Vivere me fama, vivere mente dedit.

Digitized by Google

naam JOACHIMUS; die van de pentameters dien van HAMCONIUS uit:

In Frisia undosus patria est mihi Follega pagus,
Hamkema (*a*) stirps celebres reddit avita patres
Occulto extorris (*b*) genitor quos gessit honores,
Atque (c) Atavus Columen, Lemmera clara, tuum.
Amboque Praetores (*d*) Abavi, quorum occidit (*e*) alter
Marte aciem conans rumpere Saxonicam.
Conticeo Juris quod patris (*f*) Avunculus arte
Claruit et Medica, (*g*) Patruus, arte, Patris.
Haec etenim generi debentur: gloria vera est,
Ornari propriae laudis honore suae.
Illustris Sophiae cessit mihi (*h*) Palma Lovani,
Nexaque eam profitens serta, decusque tuli.
Me Grudia ornavit reverenda; Licentia (*i*) Lauro;
Infula Mechliniae (*l*) est indita sacra mihi.
Vere pias duxi Pastorque in prato bidentes,
Ut vice sum functus (*m*) Nuncii Apostolici.
Sed peste abreptum dum Corpus (*n*) Lingia maeret,
Solare ô Animam Christe benigne meam.

Chronicon Anni 1607.

LA VREA QVID SOPHIAE? QVID SACRA LICENTIA ET ORDO?
PVLPITA QVID? VELOX TRANS VOLAT OMNE DECVS.

J. D.
L.

Bibliotheek van Erasmus. Voor eenigen tijd de *Nederlandsche Concordans* van TROMMIUS opslaande, viel mijn oog toevallig op de *Bevindingen van hem selven geduirende sijn Levens-loop*, vóór in het eerste deel geplaatst. Ik doorliep dat stuk en vond daarin het volgende:

»Daer was mede binnen *Basel* in een particulier huys de nagelaten *Bibliotheek* van ERASMUS. Gelijck ERASMUS deselve aen sijn seer lieve vrient AMERBACHIUS by testament hadde gemaeckt, soo waren der te dier tijdt twee jonge dochters, op welcke deselve door erffenisse was gedevolveert; neffens een groote quantiteit *boecken*, wierden daer ook vele oude *Medaliën* gevonden, die hem vereert waren, behalven eenige konstige *schilderijen*, waer onder uytmuntede een lanckwerpigh stuck, verbeeldende het doode lichaem CHRISTI. Dit alles wierde aldaer voor de gemelde dochters bewaert, ende was ook toegelaten, dat het bij wijlen van liefhebbers mochte besien worden; en dus genooten wij mede de vrijheyt, om dese *rariteiten* te beschouwen, dat wij met veel vermaeck deden. Men seyde ons dat de *Keurvorst van Brandenborgh* een grote somme gelts daer voor had laten bieden, maer dat de voormonders het daer voor niet hadden willen laten: doch naderhant hebbe ick wel gehoort, dat de *Magistraet* van *Basel* het alles soude hebben gekocht tot benoegen der eygenaren, uyt bysondere hooghachtinge van dien vermaerden Man, die soo langen tijdt haer inwoonder was geweest, en soo vele uytgelesene boecken in dese hare stadt door FROBENIUS had laten drucken, aen de geleerde wereldt medegedeelt".

Is die Bibliotheek in haar geheel nog te *Basel* of elders? Zijn aldaar ook die Medailles? Of is alles later verspreid geraakt? Zijn er ook nadere bijzonderheden van AMERBACHIUS bekend? HENRY.

(*a*) *Sibrand Leo* scribit *Amkema*, in *vitis Abbatum Lidlumensium.* (Uitgegeven door ANT. MATTHAEUS in zijne *Analecta*, 4°. III., p. 537—588. Aldaar leest men p. 562: Sicco viribus potens... reliquas monasterii possessiones et grangias occupat et demolitur.... *Amkam* in *Belcom* (*Hamkema* te *Berlikum*?)

(*b*) Vide *Suffrid. de Script. Frisiae* Dec. 17. c. 1. (Ter aangehaalde plaatse (Ed. Franequerae 1599. 12°.) p. 486 vermeldt *Suffridus Petrus* nog een vers van HAMCONIUS „acrustrichidem de expeditione Joan. Casimiri adversus Ernestum Bavarum Episcopum Coloniensem, ad praestantissimum virum ac D. N. Coquellum exercitus praefectum". Waarin ook alle woorden met een C beginnen).

(*c*) *Dideric Hamkema* Lemmeram (de Lemmer), Hollandis A°. 1422 excussis, fortiter defendit (*Winsemius* p. 245; Schotanus p, 261, Foeke Sjoerds IV 462 enz. maken van dezen *Diderik Hamkema* geen gewag).

(*d*) *Buho Vibius Jollema* Praetor Doniwaerstallanus, hujus meminit libellus vulgo d'Ordinantie *van Sassen.* (HAMCONIUS bedoelt de Ordonnantie van 1504 door GEORGE van Saksen in Friesland ingesteld bij SCHWARTZENBERG, Vriesch Charterboek. II., p. 35—60. *Buho Vibius Jollema*, zegt Jr. Mr. H. BAERDT VAN SMINIA in zijne Nieuwe Naamlijst der Grietmannen 1837, is mij niet anders dan uit de gedrukte *Naamlijst* (1785) bekend. Het blijkt uit deze aanteekening van HAMCONIUS, dat met BUWA WYBESOON in het Vriesch Charterboek II p. 53 vermeld, BUWE WYBES JOLLEMA bedoeld is).

(*e*) AUGUSTINUS STHYNTHIEMA Lemsterlandiae Praetor; ad Laxum caesus A°. 1498. (Vergelijk (Jr. E. M. VAN BURMANIA.) Geographisch Woordenboek van Vriesland. Leeuw. 1749. p. 118, alwaar ook deze de overgrootvader van M. HAMCONIUS genoemd wordt. Laaxum is eene buurt bij het Roode Klif in Gaasterland, nevens het welbekende Vrouwenzand. SCHOTANUS p. 456—457 maakt melding van den slag bij Laaxum, maar noemt STHYNTHIEMA niet onder de gesneuvelde edelen).

(*f*) AUGUST BOLEMA, Causarum in suprema Frisiae curia Patronus celeberrimus (*Suffridus Petrus* ll. p. 485 zegt: Maternum genus ille (M. HAMCONIUS) in *Boelema* contigit).

(*g*) ANDREAS HAMCONIUS MYRICA Linguarum et Medicinae longe doctissimus. Vid. Suffr. Petrus l. l. Dec. 13 c. 6. (Geb. op *de Lemmer*, † 6 Dec. 1585 te *Leeuwarden* ll. p, 396.)

(*h*) Lovanii An. 1569 (1596?) promotus in artibus primus declaratus est, et annos 7 Philosophiam in collegio Porcensi docuit.

(*i*) S. Theologiae licentiam magna ibidem cum laude adeptus est An. 1602.

(*l*) Consecratus est in sacerdotem. An. 1602.

(*m*) SASBOLDUS, Archiep. Philippensis et Nuncius Apostolicus ipsum in Frisiam ab Archiduce missum Vicarium suum ac civitatis territoriique Lingensis Archipresbyterum constituit. An. 1606. (Zie over SASBOUT VOSMAER, *Batavia Sacra*, Dl III, bl. 155, en anderen aangehaald bij EVERTSZ en AMERSFOORDT, verhaal der verrigtingen der Jezuieten in *Friesland*, Leeuw. 1842, p. 31 en Aant. N°. 43.)

(*n*) Obiit Lingiae ex peste 2 Sept. An. 1607 maximo sui, apud Cives bonosque omnes relicto desiderio. Vixit An. 30. M. 10. D. 16.

Digitized by Google

Vuurwapenen. Dat men het tegenwoordig in het vervaardigen van vuurwapenen zeer ver gebragt heeft, bewijzen de voortreffelijke COLT's *revolvers* of *patent repeating pistols.* Dat onze voorouders evenwel ook de kunst hebben verstaan om vuurwapenen te vervaardigen, waarmede men verscheidene schoten kon doen zonder meer dàn eenmaal te behoeven te laden, blijkt uit het volgende: »In Hooimaand 1668 vertrok JUSTINUS COLJERS als Nederlandsch Afgezant naar *Turkije*, rijkelijk voorzien van geschenken voor den Grooten Heer zelven en voor de aanzienlijken des Rijks". Onder de geschenken aan den Sultan vinden wij op de daarvan door LIEUWE VAN AITZEMA, in Dl. IV, 1ste gedeelte zijner *Saken van Staet en Oorlogh* vermelde lijst: *een roer dat achtmael schiet of lost met eens te laden, extraordinaris curieus.*

Op dezelfde lijst worden vermeld: *Rottingen ofte wandelstocken, daerin, die men kan gebruycken voor Roers en Pistoolen.*

K. B. F.

Veldtogt in Rusland. Onder de troepen, die den noodlottigen veldtogt van 1812 in *Rusland* bijgewoond hebben, waren, zoo als bekend is, ook verscheidene Hollandsche regimenten. De bijzondere krijgsbedrijven van dezen worden in Fransche werken meestal met stilzwijgen voorbijgegaan. Nederlandsche ooggetuigen hebben er, zoover ik weet, ook niet veel van beschreven, De belangrijke gedenkschriften van den Majoor D'AUZON DE BOISMINART, het verhaal dat Kapitein WAGEVIER van zijne gevangenschap gaf en enkele stukken van den Generaal GEISWEIT VAN DER NETTEN zijn, geloof ik, het voornaamste wat men heeft. De Heer VAN LÖBEN SELS heeft die gebeurtenissen wel uitvoerig, maar in het algemeen behandeld, daar hij de geschiedenis der Keizerlijke veldtogten, niet speciaal die der Nederlandsche troepen, in de Keizerlijke armee beschreef; bovendien was hij, zoo ik wel heb, geen ooggetuige geweest. Het zou dus van belang zijn, dat zij die vermelden kunnen wat zij zelve hebben bijgewoond: *quaeque ipse miserrima vidi et quorum pars ipse fui*, hunne aanteekeningen omtrent hetgeen zij ondervonden hebben, vooral omtrent sommige gebeurtenissen, als de bestorming van *Smolenzk* tegen den Generaal DOCTOROW, den slag aan de *Moskowa*, den overtogt over de *Berezina* enz. vooral in betrekking tot de Nederlandsche troepen mededeelden; allengs toch begint dat geslacht voorbij te gaan, en zoo zouden vele merkwaardige bijzonderheden voor altijd in vergetelheid begraven worden. Misschien bestaan er echter nog meerdere verhalen en gedenkschriften, die den steller van dit artikel onbekend gebleven zijn, daarom neemt hij zijne toevlugt tot DE NAVORSCHER en noodigt vooral de oude soldaten van die dagen beleefdelijk uit hunne aanteekeningen eens na te zien en hunne herinnering eens op te frisschen en aan het jongere geslacht mede te deelen. P. Q. R.

Brief op goud geschreven. De brief die de keizer van *Kandi*, na het sluiten van den vrede, aan de hooge regering van *Indië* zond, behelzende de volmagt voor zijne gezanten, om over zekere zaak te spreken, waaromtrent men op *Ceylon* niet had kunnen overeenkomen, was geschreven op een blad massief geslagen goud, hebbende de gedaante van een kokosblad, de letters waren op eene zonderlinge wijze met een stift daar op gegraveerd, het blad was in een rolletje opgerold, en stak in eenen koker, rondom met fijne parelen, die aan eenen gouden draad geregen waren, omwonden; de koker lag in eene massief gouden doos, en deze wederom in eene doos van massief zilver, welke met 's keizers in rood lak afgedrukt wapen verzegeld was; deze zilveren doos was gesloten in eene soortgelijke ivoren, en deze stak in eene van zware goudstof, deze in een linnen zakje met des keizers zegels verzegeld.

J. SCHREUDER.

De Luthersche kerk te Leiden in 1642. »Bij den Burgermeester aen die van de Gerechte bekent gemaeckt sijnde, dat boven de poorte en ingang van de plaetse der Lutherschen bij *oochluycking* binnen de stadt vergunt omme in dezelve haere predicatiën te mogen doen, was geschreven het naervolgende Latijnsche vers:

> Qui transis hic siste gradum pie lector et intra,
> Hic coeli porta est, hic domus ecce dei.

hebben die van de gerechte geordonneert tselve vairsken aldaer niet lijdelick te sien, alwaerbij zij niet alleenlick de voors: haere vergunde plaetse voor eene publycque als geoctroijeerde Kerck verkundigen, maer oock den voorbijgaenderen nodichden om aldaer als in Godts huys ende deur des hemels in te comen, en sulxs tselfde vooral te groote stouticheyt, geordonneert en goedtgevonden tselfde versken te doen uythouwen, daertoe zij Ds. HEGGERUM, leeraer der voors: Luthersche gemeynte in hare vergadering ontboden, en aldaer verschenen zijnde, aengezeyt dat de Gerechte met verwonderinge hadde verstaen dat de voors: zijne gemeente tot soodanich vrijmoedicheyt en stouticheyt waeren vervallen, dat zij soodanich versken hadden doen houwen boven de voors: deure ofte ingang van haere predick plaetse en derhalve belast in goeden ernst tselve mitten eersten te doen uythouwen off dat die van de Gerechte andersints daerinne by andere middelen soude

Digitized by Google

moeten voorsien. Ende heeft de voorn: Ds. HEGERUS aengenomen tselfve den toestienders van zijne gemeynte bekent te maecken. Actum den xijn Juny 1642. Ende sijn de voors: verskens binnen weynige dagen daernaer door order selfs van de Luthersche gemeynte ook derselver toestienders uytgehouwen".

Uit de *Gerechtsdagboeken* van *Leyden*.

..ELSEVIER.

Leyden in 1485. »Op tgene dat by nachte ende ontijden binnen Leyden gedaen wort, van glasen wt te smiten, duren op te loopen, die luyden ofte de vrouwen te mishandelen ende diergelike saken die gecorigiert worde etc, dairop is bij den Gerechte ende Vroescip ouerdragen ende gesloten dat men hierop een kure maken ende ordineren sel, dat so wie na de clock van.... straetgewelt doet, tsy van glasen wt te slaen of wat te werpen, duren op te lopen ende diergelike feyten, dat sel wesen op te verbuernisse van ene die t doet, *op beyde sijn ogen te verliesen*, of hem te mogen vrijen met Cm stiens, xxiiij plack: voor duysent".

Vroedschaps-Resolutien van St. Martijns-avond, 1485.

.. ELSEVIER.

Het schip de Inquisitie. Men weet algemeen dat dit oorlogschip in den zeeslag op de Zuiderzee, ten jare 1572 door de Hollanders genomen is, doch minder dat het naderhand in 's lands dienst is gebleven.

In de *Resol. der Staten van Holland* van den 29sten Julij 1579, wordt o. a. vermeld dat kapitein JAN ROBAERT (een der Watergeuzen) in last kreeg, om te *Edam* in hechtenis te nemen JAN NANNINX BARUCKEN, gewezen kapitein op het schip *de Inquisitie*.

Bij het bezetten van *de Eem* in 1582, werd voorgesteld om gemeld schip ook daartoe te gebruiken. De Staten waren echter tegen dat voorstel, denkelijk om den gehaten naam; doch na het voordeel van het schip boven een ander te hebben leeren kennen, zagen zij van hunne afkeuring af, en besloten toen daarop als Admiraal te plaatsen PIETER FREDERIKSZ.

Den 22sten Julij 1588 verzocht PIETER LUITGESZ. BUYSKES, Burgemeester van *Enkhuizen*, die zooveel tot welzijn van het vaderland had gedaan, om 's lands oorlogschip *de Inquisitie* te mogen gebruiken, om daarmede in *Bouwaets* (?) of in *Noorwegen* handel te drijven, en zoodoende zijn brood te verdienen, aangezien hij veel had geleden ten gevolge van den oorlog.

Dit verzoek werd toegestaan en sedert dien tijd vind ik den naam van dat schip niet meer vermeld.

..ELSEVIER.

Vragen.

CXXXIV. — *Huwelijksdag van Dirk Rafelsz. Kamphuysen.* CHONIA zegt in zijn werk: *Het beeld van Dirk Rafelsz. Kamphuysen in de lijst van zijn tijd, de dagen der Dordsche Synode*, Dl. I.; bl. 164, het navolgende:

„De formaliteiten werden in acht genomen en het huwelijk (tusschen KAMPHUYSEN en ANNEKEN ALENDORP) werd voltrokken op den ...... Hier laat onze geschiedenis ons verlegen en moeten wij den lezer verwijzen naar het kerkelijk huwelijksregister te *Dordrecht*, indien het aldaar nog bestaat en daarin de aanteekening van dat huwelijk nog is te vinden".

Is nu ook een der Heeren Navorschers in de gelegenheid, de Dordsche huwelijksregisters uit die dagen na te slaan, en daaruit de kleine chronologische gaping in CHONIA's belangrijk werk aan te vullen? Hij zal mij genoegen doen ter eere van KAMPHUYSEN.

F. F. C. STEINMETZ.

CXXXV. — *Boeren door Floris V tot ridders geslagen* (IV.; bl. 108). Het door S. DE WIND in zijne „*Bibliotheek der Ned. geschiedschrijvers*, Middelb. 1831, Dl. I bl. 57, aangaande „*De Klerk uit de lage landen*" ter neder gestelde gaf den ondergeteekende aanleiding tot Vraag 130 (III., bl. 128). DE WIND scheen hem toe niet onbepaald deze geschiedenis voor verdicht te houden. Hij toch zal wel geweten hebben, dat VAN HEMERT in zijne „*Holl. Graven*" A⁰. 1749 bl. 179, het verhaal voor verdicht hield, schoon MATTH. VOSSIUS in zijne *Jaarboeken* haar behandelt als eene bij zijne tijdgenooten aangenomen ware gebeurtenis.

Gaat men na, dat FLORIS in 1296 vermoord werd, en de gecompileerde, maar wegens deze en gene bijvoegselen nog al van eenig belang (DE WIND) gerekend wordende, kronijk van den *Klerk uit de lage landen* tot 1316 loopt, zoo kan deze wel geacht worden met kennis van zaken te hebben geschreven over hetgeen FLORIS V aangaat. Dat BILDERDIJK het adelen der *huislieden* door FLORIS, zijn held, op hoogen toon ontkent, heeft bij hen die waarheid zoeken, geen voldoend gezag. *Amicus Plato*, *amicus Socrates*, *amicus Bilderdijk*, *sed magis amica veritas!* waar vindt men het oordeel van PESTEL, ter aangeh. plaats (Dl. II, bl. 241 der *Gesch. des Vaderl.*) door BILDERDIJK vermeld?

Van meer waarde is het opgegevene aangaande de magt van het adelen, indien deze opgaven niet kan wedersproken worden. Een ander gevoelen toch schijnt Mr. G. VAN LOON, in zijne „*Beschrijving der aloude Regeeringwijse van Holland*", Leyden, 1750, Dl. V. bl. 46—50 toegedaan, waar hij aanneemt en in de noten met voorbeelden staaft, dat onderscheidene Hertogen en Graven en dus ook zekerlijk onze Hollandsche Graven, naar de voorgevalle splitsing van het Hooge gezag, altemets hunne onderdanen hebben beginnen te adelen.

MARC DE SOLSON in zijne „*Science Heroique*", Par. 1669, p. 12, zegt: „Ce sont les Rois et les Princes qui donnent les armes a ceux qu'ils ennoblissent". — Hoe dit onderwerp niet uitgeput is ziet men als men bladert in het werk van *Messire* GILLES ANDRÉ DE LA ROGUE, *Traité de la Noblesse*. Rouen, 1710, waar men vindt, dat de Hertog van *Berry* om 1403 adelde. Zie p. 87. Insgelijks ROBERT III, Graaf van *Vlaanderen* in 1281. zie p. 124. De Graven van *Champagne*, ibid. — Anderen voorbeelden leest men p. 125, 126, 557, van de Hertogen van *Berry*, van *Bar*, enz. Uit p. 130 blijkt dat de Prinsen van *Oranje*, de Vicomtes de *Turenne* en anderen insgelijks meenden daartoe geregtigd te zijn. Zie mede p. 131 en 560 dit onderwerp betreffende.

Digitized by Google

De ondergeteekende wil noch het een, noch het ander gevoelen voor staan, en vraagt daarom:

Is het geschiedkundig bewezen, dat alleen de Keizer in het Duitsche en de Koning in het Fransche rijk, en geen Keurvorst, Hertog of Graaf adel verleende?

L. D. R.

CXXXVI. — *Het Kasteel te Lage.* Niet verre van het stedeken *Niënhuis*, in 't Graafschap *Bentheim*, Koningrijk *Hannover*, ligt het dorp *Lage*. Dat dorp bezat eens een prachtig slot van gelijken naam, dat thans eene indrukwekkende ruïne is, die als het ware geheel en al met klimop begroeid is. Voor zoo ver mij bekend is, behoort gezegde ruïne thans aan den Heer Baron VAN HEECKEREN VAN WASSENAAR TOT TWICKEL enz., wien zij bij erfenis is toegevallen. Daar ik eene schoone afbeelding van de ruïne van *Lage* bezit, en haar ook voor eenige jaren zelf bezocht heb, en zij nog tegenwoordig mijne opmerkzaamheid trekt, zoo wenschte ik gaarne alles te weten wat zij belangwekkends kan opleveren, zoo wel in eenen geschiedkundigen en genealogischen, als in eenen chronologischen en krijgshaften zin.

F. F. C. STEINMETZ.

CXXXVII. — *Spreekwijze. Dood luikes.* Hij houdt zich *dood luikes*, voor: hij houdt zich *dood stil*, hij houdt zich *achterbaks* en meer andere daarmede overeenkomende uitdrukkingen. Ik vraag alzoo naar den oorsprong van het gezegde *dood luikes* en wat men er meer van zoude kunnen zeggen. AREND FOKKE SIMONSZ. gebruikt het in zijne *Boertige reis door Europa*, D. I.; bl. 43. F. F. C. STEINMETZ.

CXXXVIII. — *Italiaansche Prozawerken verduitscht* (*Nav. Bijbl.* 1854, bl. xxxiii). Hieronder komen voor de „*Brieven van* CLEMENS XIV (GANGANELLI) Amst., 1781, 4 dn. in 8°. Mij was alleen bekend de uit het Fransch vertaalde uitgave der Brieven in 3 dn. Amst. bij YNTEMA en TIEBOEL, 1777, in 8°. en een hierbij gevoegd I Vde Dl., mede te Amst. bij YNTEMA en TIEBOEL, in 1781 uitgegeven, bevattende „*Uitgelezene gedachten van Paus* CLEMENS XIV, (GANGANELLI), blijkens berigt van de uitgevers door den Eerw. Heere E. M. ENGELBERTS bezorgd, *benevens eenige brieven van denzelfden* GANGANELLI, *uit het Hoogduitsch*. Bestaat er derhalven nog eene andere uitgave dier Brieven, behalve de bovengenoemde en der *Uitgelezene gedachten* door ENGELBERTS in kl. 8°. uitgegeven, regtstreeks uit het Italiaansch vertaald?

L. D. R.

CXXXIX. — *Geschiedenis van de Droogmaking van de Beemster.* Bestaan er nog min bekende bronnen, hetzij in druk hetzij in handschrift, die een meerder en beter licht zouden kunnen verspreiden over de eerste vijftig jaren na de droogmaking van de *Beemster*, inzonderheid ook met betrekking tot landbouw en veeteelt?

Zou een der HH. Navorschers hieromtrent ook eenige ontdekkingen of mededeelingen kunnen doen? Gaarne zou ik mij verder onledig houden, met de merkwaardigste bijzonderheden der geschiedenis van de bedijking en verdere lotgevallen van dit meer, voor den druk bij een te zamelen.

Het is toch zeer ligt te vermoeden, dat er van de vele deelhebbers en beminnaars van den *Beemster*, nog eenige handschriften en aanteekeningen bewaard zijn gebleven; te meer mogen wij dit verwachten, wijl er nu nog afstammelingen van die vroegere familiën in leven zijn.

Het zal misschien genoeg zijn van die *vele* oprigters en deelhebbers van de *Beemster* slechts te noemen: DIRK VAN OS, HENDRIK VAN OS, FRANS VAN OS, CAREL LOTEN, MEERMAN, ALEWIJN, POPPEN, PELLICORNE, BLEISWIJK, KARBASIUS, enz.

J. BOUMAN.

CXL. — *Mevr. van Arenberg.* — *Lambert Wingaardsz van Vollenhoven.* Wie was Mevrouw VAN ARENBERG, die, gelijk meer andere regthebbenden, bij het bedijken van de *Beemster*, als zoodanig „voor eene zeer aanmerkelijke som is uitgekocht en voldaan?" Elders wordt zij ook genoemd: „*Gravinne* VAN ARENBERG".

Het schijnt dat de Heer LAMBERT WINGAARDSZ VAN VOLLENHOVE, destijds Baljuw van *Oosthuizen*, later Dijkgraaf van de *Beemster*, bijzonder is belast geweest met de zaak dezer Vrouw hieromtrent waar te nemen: „als hebbende 't regt en de actie van de Gravinne VAN ARENBERG in de voornoemde *Beemster*".

Kan deze vrouw ook in familiebetrekking gestaan hebben met JAN DE LIGNE, Graaf van *Aremberg*, die in het midden der XVIde eeuw van wegen FILIPS II, stadhouder van *Overijssel* was, aanlegger is geweest van de *Aremberger gracht*, en in 1566 bij *Heiligerlee* gesneuveld?

Is ook welligt de Heer LAMBERT WINGAARDSZ uit *Overijssel* afkomstig, en van daar misschien zijn naam VAN VOLLENHOVE ontleend?

Het zou mij aangenaam zijn hieromtrent verder ingelicht te worden. J. BOUMAN.

CXLI. — *Staatkunde van het Kerkezakje.* Menigmalen is mij verhaald dat er in het laatst der vorige eeuw te *Amsterdam*, in eene der kerken, na het collecteeren in een zakje gevonden is een briefje, waarop stond:

Bedestonden,
Stomme honden!
Dat verjaagt geen Engelschman.
Maar een vloot in zee gezonden,
Stomme honden!
Dat is 't wat ons redden kan.

Weet ook iemand der Navorschers op te geven, bij welke gelegenheid dit heeft plaats gehad, vooral of het vóór of na de omwenteling van 1795 dagteekent?

A. J. VAN DER AA.

CXLII. — *Horatius Vopiscus Acker.* Onder dien naam heb ik in mijne jongelingsjaren veel hooren spreken over een Rector der Latijnsche school te *Hattem*. Vooral op marktdagen, bragt hij nu en dan te *Kampen* een bezoek bij den Rector H. WEYTINGH, waar zich als derde man ook de Eerw. VAN EERDE, Predikant te *Oosterwolde*, liet vinden. *Schiedam* en de Latijnsche poëzij waren dan de hoofdzaken die het gesprek bezielden, en WEYTINGH plagt te zeggen: „ik heb BAUDIUS en BERONICIUS gehad". BAUDIUS (ACKER) moet er vrij haveloos hebben uitgezien, maar „Latijn en Grieksch kon hij als water". Lang heb ik een bundel Latijnsche verzen van zijne hand bezeten, naar mij voorstaat van 1787. Wat is er meer van dien man en zijne werken bekend? J. M.

CXLIII — *Capitanaeus, van der Eem, van Leeuwen, van der Leeuw, Ketelaar, van der Vorm en van der Voorde.* Weet ook iemand der Heeren Navorschers mij de voornamen van, en eenige levensbijzonderheden mede te deelen aangaande de volgende geneeskundigen: CAPITANAEUS, die te *Rostok* en te *Koppenhagen* onderwees; VAN DER EEM en VAN LEEUWEN, die te zamen de gouden medaille voor hunne prijsverhandelingen over de vergiften verwierven; VAN DER LEEUW, die toen de zilveren bekwam; KETELAAR, die zelfs de lofvermelding van GERARD VAN SWIETEN verwierf; VAN DER VORM die geneeskunde en letteren te zamen

Digitized by Google

beoefende, en VAN DER VOORDE, die ontleed- en heelkundige te gader was. Alle vermeld door COLLOT D'ESCURY, *Hollands Roem*, Dl. VII, bl. 468, noot?
A. J. VAN DER AA.

CXLIV. — *Renatus van Oranje*. In HOOGSTRATEN, *Groot Algemeen Woordenboek*, Dl. VI, blz. 61 wordt gemeld dat Prins WILLEM I, bij zijne vierde vrouw LOUISE VAN COLIGNY, behalve FREDERIK HENDRIK, nog eenen zoon had, RENATUS, te *Rochelle* ongehuwd gestorven. Doch in het zelfde werk Dl. VII, bladz. 79 (onder letter W), waar al de zonen en dochters van Prins WILLEM I genoemd worden, wordt van dien zoon RENATUS geene melding gemaakt, evenmin in KOK, *Vaderlandsch Woordenboek*, Dl. XXXI, blz. 260. Nu vraag ik HH. Navorschers of die zoon van WILLEM I werkelijk geleefd heeft, en zoo ja, wat er van hem bekend is, behalve hetgeen HOOGSTRATEN ons meldt? C. M. A. H.

CXLV. — *Beronicius*. In het werk *Levensbeschrijving van voorname Nederlandsche mannen en vrouwen*, vindt men ook eene schets van dezen geleerde in het 1ste Stuk, bl. 223—233, maar de plaats of tijd zijner geboorte wordt daar niet opgegeven; men vraagt of een der lezers, het genoemde, als ook een of ander betreffende zijne geleerdheid kan opgeven, of aanwijzen, waar men meer uitvoeriger van hem kan lezen. J. SCHREUDER.

CXLVI. — *Casparo Vanvitelli*. Op den 20sten Januarij 1752 werd aan 't beroemde *Slot van Caserta*, in de nabijheid van *Napels*, de eerste steen geplaatst door den bouwmeester LUDOVICO VANVITELLI, die bereids vóór 1747 zoo groot een naam verworven had, dat men hem opdroeg, om den koepel van de *St. Petrus-kerk* te *Rome* de vijf banden te leggen, die men tot meerdere zekerheid noodig achtte. Deze VANVITELLI nu moet een *Nederlander* geweest zijn, en wel de zoon van den wegens juistheid van teekening en fijnheid van bewerking bekenden landschaps-schilder KASPAR VAN WITTEL, die zich in 't begin der 18de eeuw in *Italië* vestigde. Deze schilder, ook door A. J. VAN DER AA, in diens *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden* vermeld als geboortig van *Utrecht*, werd in *Italie* gemeenlijk genoemd CASPARO VANVITELLI met den bijnaam *degli occhiali* (met de bril?) Nu is de vraag: was zijn zoon LODEWIJK (LUDOVICO) ook in *Utrecht* geboren, en waar zijn omtrent de verdiensten van dezen bouwmeester genoegzame bijzonderheden te vinden? G. K. Hz.

CXLVII — *Den Galanten Mercurius*. In DE NAV. Dl. II.; bl. 252, werd gevraagd naar het weekblaadje *Mercurius Amstelaedams*. Zoo ver ik weet is die vraag nog niet beantwoord. Misschien kan de volgende vraag ook — ingeval van beantwoording — C. & A. helpen.

Het weekblaadje in mijn bezit is getiteld: *Den galanten Mercurius, voortbrengende Wonderlycke Geschiedenissen, Deftige Staets-Redenen, Aerdige Bejegeningen, Verscheyde Boerteryen, Notable Spreucken, Verstandige Brieven ende Verschiet van Poezy. Beginnende met den eersten January* 1684. *Gedruckt in 'tjaer* 1684. Zonder vermelding van plaats en uitgever. Ik heb slechts de eerste 24 bladz. in 4⁰. benevens twee afzonderlijke blaadjes, het eene ten opschrift hebbende: *Mercurius Gallo-Belgicus*, het andere: *Extraordinaris Courant in Twyfelmaent*. Kan iemand mij iets naders omtrent schrijver en doel van dat blad mededeelen? HENRY.

CXLVIII. — *Vrouwelijke Gezanten* Bij ZURCK, *Codex Batavus* leest men: „GRASWINKEL ziet geen reeden, waerom vrouwen tot geene bezendingen zouden mogen geëmployeert worden. *d. tract. f.* 944 *a. argum. D. Voet. ad* D. X *prolus.* N⁰. 4. Dat vrouwen met ministers komen lijd geen bedenken. 't Was dan raillerie, als de Fransche gezant de Ambassade van *Spanje* een hermaphroditize noemde. BIJNKERSH, d. Tr. c. 15". — Welk gezantschap wordt hier bedoeld?
Θ.

CXLIX. — *Laatste wilsbeschikking van Piet Hein*. Voor eenigen tijd beweerde men in *Nassau*, dat de Hollandsche Admiraal PIETHAIN een geboren *Dillenburger* (van *Haiger*) zou zijn geweest, en zijne aanzienlijke nalatenschap voor een derde aan de Gereformeerde Kerk te *Amsterdam*, voor een derde aan het Land, en voor een derde aan zijne bloedverwanten vermaakt zou hebben. Tegen de eerste bewering zullen de *Delfshavenaars* hun goed regt zeker wel kunnen bewijzen. Mijne vraag is evenwel: Is er nog iets bekend van PIET HEIN's uiterste wilsbeschikking? Uit diergelijke stukken spraken voorheen, en gewis meer dan thans, de denkwijze en gezindheid der erflaters. S. J.

CL. — *Bijzonderheden omtrent en Portretten van Cornelis Symonsz. van der Veer, Johannes Lametius, Willem Verstegen, François Jacobsz. Visscher, Maerten Gerritsz. Vries of de Vries en Cornelis Jansz. Coen.*

Kunnen de HH. Navorschers den ondergeteekende ook eenige bijzonderheden opgeven omtrent de volgende personen, zoo ook of er Portretten van hen bekend zijn?

1. CORNELIS SYMONSZ. VAN DER VEER, Commandeur, gesneuveld in de rivier *Carly* tegen de Portugezen op den 6den December 1639.

2. JOHANNES LAMMETIUS, geb. te '*s Hage*, Bevelhebber bij het bestormen van *Mallacca* op den 14den Januarij 1641.

3. WILLEM VERSTEGEN, geb. te *Vlissingen*, Opperhoofd in *Japan* 1647.

4. FRANÇOIS JACOBSZ., alias VISSCHER, geb. te *Vlissingen*, den hoogst verdienstelijken Opperstuurman, die den beroemden ABEL JANSZ. TASMAN, op zijne beide reizen naar het *Zuidland* (1642 en 1644), vergezelde.

5. MAERTEN GERRITSZ. VRIES of DE VRIES, die zich niet minder dan TASMAN heeft beroemd gemaakt, door zijne ontdekkingen van het Noord-Oosten van *Asia*, met het schip *Castricum* in 1643.

6. CORNELIS JANSZ. COEN, Opperstuurman bij laatstgenoemde. Het schijnt mij toe dat deze laatste een *Zeeuw* was van geboorte, althans hij gebruikte de letter *h* in zijn schrijven niet altijd waar zij behoorde, b. v. *geackeld* voor *gehakkeld*, *hoesters* voor *oesters*, enz. LABORANTER.

CLI. — *Prins Frederik van Oranje*. Kort na het overlijden van Prins WILLEM GEORGE FREDERIK VAN ORANJE, tweeden zoon van den stadhouder WILLEM V, in 1799 liep er een gerucht dat hij uit jalouzij door de Oostenrijksche Generaals zouden vergeven zijn. Meermalen heb ik dit ook later hooren beweren, en de schrijvers der *Biographie Universelle* laten zich nopens de oorzaak van zijn overlijden niet uit, zeggende Tome XIV, page 226: „*Il venait d'être nommé feld-maréchal-Lieutenant, et s'était rendu au quartier général de l'armée autrichienne à Padoue, lorsqu'il y mourut presque subitement le* 9 *Janvier* 1799". Zou nu ook een der Heeren Navorschers een werk weten op te geven, waarin de dood van dien Vorst aan eene andere oorzaak wordt toegeschreven, dan, zoo als dat gem eenlijk plaats heeft, aan de pest, die hij zou opgedaan hebben, door de zieke krijgslieden in de hospitalen te bezoeken? A. J. VAN DER AA.

Digitized by Google

CLII. — *Afstammelingen, familie en wapen van Adriaan van Bergen.* Is iemand der HH. Navorschers in staat om 1°. eene lijst der afstammelingen van den, in onze Vaderlandsche geschiedenis beroemden turfschipper van *Breda*, ADRIAAN VAN BERGEN, te leveren.
2°. Eene opgave te doen welke familiën door huwelijk met vrouwelijke afstammelingen van VAN BERGEN, aan zijn geslacht vermaagschapt geworden zijn;
3°. Eene naauwkeurige beschrijving van het familie-wapen der VAN BERGEN's te leveren? C. S.

CLIII. — *Portretten van Philips Lucasz. en Reynier de Klerk.* Bestaan er portretten van:
PHILIPS LUCASZ, Eersten Raad en Directeur-Generaal van Nederlandsch Indië, overl. 1640; en van
REYNIER DE KLERK, Gouverneur-Generaal, overl. 1780?
Zoo ja, dan verpligt men mij hoogstens met ze mij te leenen of aan te wijzen hoe ik ze bekomen kan.
H. M. C. VAN OOSTERZEE.

Antwoorden.

Johannes Ossius (III.; bl. 223, Vr. 231). Deze, vermeld bij SOERMANS, *Register van Zuid-Holland*, bl. 119, is welligt dezelfde geweest als JOHANNES DES OURSSYNS, die in 1584 Predikant te *IJperen* was; zie VROLIKHERT, *Vlissingsche Kerkhemel*, bl. 66. Het is waar dat er niet veel verband tusschen beide namen te vinden is, echter weet ieder liefhebber tot soortgelijk onderzoek, hoe ongeloofiijk vreemd soms, vooral namen, geradbraakt worden.
V. D. N.

Arnoldus Uyterwijk (III.: bl. 224, Vr. 250). Deze was Predikant te *Zuydland* in 1596, vertrok in 1599; zie SOERMANS, *Register van Zuid-Holland*, bl. 119. V. D. N.

Mr. Franzois van der Draeck (III.; bl. 256, Vr. 258; IV.; bl, 258). Ofschoon ik nog niets bijzonders van hem heb ontdekt, is mij evenwel gebleken, dat mijne vraag niet geheel ongegrond is geweest. Op eene lijst van contribuerende Leden der Evang. Luth. Gemeente te *Rotterdam*, geschreven achter de Kerkerekening van November 1662 tot Mei 1663, staat hij bepaald als Chirurgijn vermeld. Ik vermoed dus nu ook met te meer grond, dat Mr. BARTHOLOMEUS VAN WIJNGAARDEN evenzeer heelmeester zal zijn geweest. De twijfel des Heeren A. J. VAN DER AA (*Nav.* IV.; bl. 213), hoe billijk anders ook, en welligt zelfs nog geldend omtrent den tweeden genoemden, is dus ten aanzien van den eersten opgelost. Ik wenschte nog wel gaarne van beiden iets te weten. S. J.

Philipp van Zesen (III.; bl. 290, Vr. CXLVII). Deze is bij ons hoofdzakelijk bekend als schrijver der thans hoogst zeldzaam voorkomende *Beschreibung der Stadt Amsterdam*, 1664, met pl. 4°. zie *Catalogus* van J. KONING, 1833, Dl. II, bl. 194, N°. 464; *Vriend des Vaderlands*, Opgave der *Beschrijvingen der Gewesten en Steden*, door J. T. B. N., alwaar tusschen haakjes (CAESII), zullende hetzelfde beteekenen als VAN ZESEN's, is gesteld, en gezegd wordt, dat er ook eene uitgave in 8°. bestaat (*). Zie voorts WAGENAAR, *Beschr. van Amsterdam, Voorrede*, bl. viii, over VAN ZESEN en zijn werk, hetwelk ofschoon niet veel gewigtigs, echter eenige bijzonderheden bevat, elders te vergeefs gezocht, en inzonderheid over hetgeen de Lutherschen aldaar betrof, meest naauwkeurig is. Bij JÖCHER, *Gelehrt. Lexicon* in voce (†), en de aldaar aangehaalde schrijvers, als WITTE, *Diarium*; NEUMEISTER, *De poëtis Germanicis Seculi* XVII; MÖLLER, *Cimbria litterata*, worden meerdere bijzonderheden, hem betreffende, vermeld. V. D. N.

Spreekwijze. Hij is naar Delft geweest (III. bl, 318, Vr. 292). Het verband dat men hiervan verlangt te kennen, heeft zijnen oorsprong in een verhaal van iemand, die zeide naar *Delft* geweest te zijn, en aldaar zijn haar te hebben laten knippen, dat hij konde aanbevelen, vermits zulks aldaar voor gering geld gedaan werd, zeker niet bedenkende dat de reis daarheen ook geld kost; daar anderen dit opmerkten, ontstond daarover bij de tegenwoordig zijnde een algemeen gelach, en van daar sedert dien tijd het spottenderwijze zeggen: »Ik ben naar *Delft* geweest"; of ook het vragen: »Moet gij niet naar *Delft*?"
V. D. N.

Het quae ancker slachten (III.; bl. 318, Vr, 294). TUINMAN moge deze spreekwijze niet vermelden, zoo zegt hij toch, dat *slachten* beteekend *naar iemand aarden*, waarom ik zoude vermeenen dat de beteekenis duidelijk genoeg wordt, wanneer men leest, naar een *quae* (dat *kwaad* zal moeten zijn) *ancker aarden* of *gelijken*, indien door *ancker* eene *fust* verstaan wordt, als dan, b. v. een dat geen vocht houdt, voor iemand die misbruik van den drank maakt; of meent men een scheepsanker, ook dan een dat niet houdt, voor iemand waar niet op te rekenen valt. V. D. N.

Reisverhaal door Italië, van P. C. Hooft (III.; bl. 318, Vr. 296). In den *Catalogus van Handschriften* van J. KONING, April 1833, bl. 43, N°. 332, wordt dit verhaal genoemd: »*Instructie of handleiding* door PIETER CORNELISZOON HOOFT, gebruikt om met vrucht in *Italië* te kunnen reizen", en tevens gezegd afkomstig te zijn uit de Bibliotheek van P. VAN MUSSCHENBROEK; het werd aldaar verkocht voor *f* 4,75; de kooper staat bij mij niet aangetee-

(*) Welke werkelijk bestaat doch nog zeldzamer is dan die in 4°. *Aanm. v. h. Bestuur.*
(†) Zie boven bl. 239.

Digitized by Google

kend, doch zal te *Amsterdam* zeker nog wel kunnen worden opgegeven.

V. D. N.

Ridders der Tafelronde (III.; bl. 320, Vr. 316; IV.; bl. 266). Tot aanvulling van mijn antwoord op bovengenoemde vraag, (Dl. IV.; bl. 266) strekke, dat ik dezer dagen toevallig, in SEGOING, *Trésor Héraldique ou Mercure Armorial*: Paris 1667, het volgende vond:

»Avant de finir ce traité j'ay trouvé a propos d'aiouster en ce lieu, les armes et blazons des chevaliers de la table ronde, comme je les ai trouvées dans un vieux manuscript qui m'est tombé entre les mains assez heureusement".

Hier volgt eene opgaaf der namen en wapens van 155 *ridders der tafelronde*.

De schrijver zegt vervolgens: »Il y a encore 7 ou 8 autres dont je n'ait pût lire les noms ni les armes à cause de la vestuté du manuscript dont le temps a rongé les feuillets".

Ik geef het voor hetgene het is. Mogt de vrager belang stellen om een afschrift te bezitten, dan wil ik gaarne daarover met hem in correspondentie treden.

♀²—♀.

Eegenisse (III.; bl. 356, Vr. CLXXVIII). Antwoord op de (tweeledige) vraag van S. P., betreffende het woord *eegenisse*.

1°. Welke vertaling mag het zijn daar het woord *eegenisse* in voorkomt?

Het is eene oude Nederduitsche vertaling, gebruikt in den Bijbel in folio, gedrukt bij PLANTIJN, te Antwerpen, A°. 1566. Aldaar leest men in:

»dat tvvede boeck van Samuel, 't welck wy noemen 't tvvede boeck der Coninghen" (IV: 6):

»en sy hebben hem in syn *eegenisse* gesteken".

(Het is overigens bekend, dat de boeken *Samuel* I en II eertijds den naam droegen van Koningen I en II.)

2°. Wat beduidt het woord *eegenisse*?

Volgens KILIAEN, *Inguen*, hetwelk de Hoogleeraar BOSSCHA overzet met *de lies*, *de echenis* (de aanhechting van de *dij aan de onderdeelen*). Zie overigens over dit woord HOOGSTRATEN, *Lijst van zelfst. naamw.*, en HUYDEKOPER, *Proeve*, bl. 540, 4°., alsmede OUTHOF's *Bijvoegsel* op laatstgemeld werk, bl. 640.

Ofschoon de Statenbijbel heeft: *de vijfde ribbe*, welke vertaling ook door mij, in navolging der meeste Israëlitische Bijbelverklaarders, in mijne overzetting van deze en andere gelijkluidende Bijbelplaatsen gebezigd is, zoo is zij toch verre van algemeen aangenomen te zijn. De Latijnsche vertaling van den tekst in de *Biblia Sacra Polyglotta* van LE JAY (Parijs 1628) heeft ook: *et percusserunt in inguine*. VAN DER PALM heeft *buik* (naar de Arabische overzetting), en PHILIPPSON, *Weiche* (naar de Syrische). GESENIUS verklaart het woord חֹמֶשׁ (naar het Syrische en Talmudische חוּמְצָא) met *Unterleib*, *Schmeerbauch*, *Weiche*.

S. I. MULDER.

Eegenisse. S. P. verlangt te weten wat dat woord beduidt, en in welke bijbelvertaling het moge voorkomen. Omtrent het laatste kan ik hem geene inlichting geven, maar zijn eerste vraag kan eenvoudig beantwoord worden met het woord *Lies*. Het woord zelf is zoo vreemd niet; zie KILIAAN, p. m. 104, (druk van *Antwerpen* bij PLANTYN en MORETUS 1599): *Eeghenisse* j. *Enghenisse*. Inguen; p. 111: *Enghenisse*, *inghenisse*, *eeghenisse*. Inguen, pars corporis concava, pubi utrinque vicina. Gal. *aines*; p. 212. *Inghenisse* j. *enghenisse*. Inguen. En

Steph. Blancardi, Lexicon medicum renovatum, L. B. 1735: *Inguen* Belg. De liessen: *eigenisse*; Germ. der Schmerbauch.

In den Hebreeuwschen grondtekst vindt men dit woord aangeduid door חֹמֶשׁ *Chomesch*, hetwelk in W. GESENIUS, Hebräisches und Chaldäisches Handwörterbuch über das alte Testament, Leipzig 1825, vertaald wordt door *Schmeerbauch*, als derivaat van het buiten gebruik zijnde stamwoord חָמַשׁ *Chamasch*, hetwelk *vet zijn* beteekent.

Zoo leest men ook in de *Biblia*, *dat ys de gantze Hillige Schrifft*, *Dudesch opt nye togerichtet*, *und mit vlite corrigiret* D. MART. LUTH. Lubeck 1533, de bedoelde plaats van 2 *Sam.* IV: 6, aldus overgebragt: *Unde se quemen in thus weyten tho halende*, *unde steken en in den buck*, *unde lepen wech*. Ook VAN DER PALM heeft in zijne bijbelvertaling: *zij stieten hem in den buik*.

Men mag vragen hoe zijn de Staten-Overzetters aan *de vijfde ribbe* gekomen. Zonderling is het ook dat in de Grieksche vertaling der *Septuaginta juxta exemplar Vaticanum Romae editum*, de bedoelde plaats geheel anders luidt, en daarin noch van *eegenis*, of *lies*, noch van *buik*, of *vijfde rib* gewag wordt gemaakt. Men oordeele; ik lees aldaar:

Vs. 6. Καὶ ἰδοὺ ἡ θυρωρὸς τοῦ οἴκου ἐκάθαιρε πύρους, καὶ ἐνύσταξε καὶ ἐκάθευδε. καὶ Ῥηχὰβ καὶ Βαανά οἱ ἀδελφοὶ διέλαθον,

Vs. 7. Καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν οἶκον. καὶ Ἰεβοσθὲ ἐκάθευδεν ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτοῦ. καὶ τύπτουσιν αὐτὸν, καὶ θανατοῦσιν αὐτὸν.

Hetgeen ik niet anders dan aldus vertalen kan.

Vs. 6. En zie, de deurwaardster van het huis zuiverde tarwe, en zij knikkebolde en is in slaap gevallen, en RACHAB en BAANA, broeders, hielden zich schuil:

Digitized by Google

Vs. 7. En zij traden het huis binnen, en ISBOSETH lag op zijn bed in zijne slaapkamer, en zij sloegen hem en doodden hem.

ICHNEUTES.

Eegenisse. Het blad scheurpapier, waarop S. P. dit woord vond, behoort tot een Roomschen Bijbel, d. i. eene Nederduitsche vertaling der *Vulgata*, die het IIde boek van SAMUËL II *Regum* noemt en hier ter plaatse heeft: »ingressi sunt autem domum latenter assumentes spicas tritici et percusserunt eum in *inguine* RECHAB et BAÄNA frater ejus et fugerunt". In 't vertrouwen dat S. P. het latijnsche *inguen* verstaat, laten wij het woord liefst onvertaald en herinneren alleen dat *eegenisse* meermalen bij onze oude schrijvers voorkomt.

CONSTANTER.

Eegenisse. 't Beteekent etymologiesch *hechting*, *verbinding*; van *egen*, *ehen*. Tot dezelfde familie behoort *echt* en *eed*, *hechten* en *nechten* (*nechtig*), zelven. 't Wordt gebruikt in den zin van *lies*. 't Fr. woord *aine*, *aines*, schijnt uit *eegenisse*, *eechenisse*, *engenisse* voortgekomen. De bijbelvertaling, waarin het voorkomt, is o. a. de Brabantsche; meest bekend bij den naam der uitgevers MOURENTORFF.

ALB. TH.

Eegenisse. Dit thans verouderde woord, dat nog bij VONDEL en ANTONIDES voorkomt, en ook *enghenisse* en *inghenisse* geschreven wordt, vindt men verklaard bij HUIJDECOPER, *Proeve van T. en D.*, Dl. III.; bl. 236. Het komt overeen met het Latijnsche *inguen*, en wordt dan ook door VONDEL gebezigd in zijne vertaling van dit vers van OVID. Mett. XIV, v. 60.

Cum sua foedari latrantibus inguina monstris,
Adspicit. (nam. Scylla.)
Of vint haer eechenis *van honden dicht bezet.*

SAXO SYLVIUS.

Eegenisse. KILIAAN heeft »*Eeghenisse*, j. *Enghenisse*, Inguen", zoodat men onder dit woord, volgens hem, de *lies* moet verstaan. Waarmede ook instemt D. VAN HOOGSTRATEN, *Lijst der gebruikelijkste Zelfstand. Naamwoorden*, door A. KLUIT, alwaar wij lezen:

»*Eechenis*, v. *Daerna doorboort ze hem zijn slinke eechenis*, VONDEL *in* VIRGIL, Xde B. *der Eneade.*

Om d'eechenis van zeegedrochten aangerant. ANTONIDES in den *Ystroom.* »*Paerdekervel*, (Hippomanes) *'t welk van de eechenisse druipt*, (*ab inguine*, van de lies) — outh."

A. J. VAN DER AA.

Eegenisse. Bij KILIAAN vind ik » Eeghenisse" vertaald door »*Inguen*", hetwelk »*Lies*" beteekent; doch bij SUETONIUS, in het leven van TIBERIUS, nog in eene andere beteekenis, voorkomt.

***

[Ook P. N. geeft aan het woord de beteekenis van *Lies*, en voegt er de meening bij dat de Bijbelvertaling waarin dat woord voorkomt, wel ouder zal zijn dan de Statenvertaling.]

Medaille van door Alchymie verkregen goud III.; bl. 357, Vr. CLXXXI). Zie hier over J. D. KÖHLER, *Hist. Münz-belustigung*, XVIte Th. p. 5. op K. FERDINANDUS III.

»K. FERDINANDUS III machte einer nahmens RICHTHAUSEN, welcher er hernach den Tittel eines Barons VON CHAOS gab, Lust zur Alchymie, nachdem er A°. 1648 den 15 Januarii zu Prag von einem Gran des von demselben empfangenen, und mit eigner hand in den Tigel geworffenen pulvers 3 Pfund Queck Silber in $2^1/_2$ Pfund feinem Golds verwandelt, und also mit einem Theil 16470 Theil tingiret hatte. Es ist daraus sin gedenck-Pfenning geschlagen worden, in der Grösse von $2^3/_4$ Zoll in Durchschnitt, und in der Dicke $^3/_8$ Zolls, welcher in der Wiennerischen Schatz-Kamer aufbehalten wird, womit sich die Freunde der Alchymie trefflich breit machen, und da hero den selben vielmahls haben in Kupffer stechen lasse. — Vid: BECHER in *Oedipo Chemico* Tit. VII § 6; ZWOELFER in *Mantiss. Spaggr.* P. I. c. I; — HENULNIUS *not. ad Tollii. epp. itiner.* p. 138".

In dit werk van KÖHLER, worden onderscheidene Alchymiesche munten aangegeven.

W. D. V.

Zelfsontbranding van Buskruidlading (III.; bl. 357, Vr. CLXXXV). Wij verwijzen den vrager naar het werk van de HH. J. MULLER en J. W. F. MATTHES, *de oorzaken en gevolgen van brand in ladingen op zee* (Amst. 1853), en naar hetgeen onlangs over deze zaak is verhandeld in de Kon. Akademie van Wetenschappen.

C. & A.

Kerkelijke Actaboeken te Middelburg (III.; bl. 357, Vr. CLXXXVII). In antwoord op deze vraag kan ik mededeelen, dat die *Actaboeken* te *Middelburg* berusten, zoo het schijnt in bewaring of onder opzigt van den Eerw. Heer SLOTENMAKER, Predikant aldaar, die mij althans door zijne bijzondere welwillendheid in de gelegenheid heeft gesteld, een paar dier *Actaboeken* van 1650 af, zijnde fol. V en VI, voor mijn werk over de *Herv. Holl. Kerk in de Vereen. Staten van N. Amerika* te raadplegen. In welk jaar evenwel fol. I aanvangt is mij niet gebleken, maar wel heb ik mij overtuigd, dat de folianten die ik heb geraadpleegd, *zeer veel* belangrijks voor de Kerkhistorie, ook voor de geschiedenis der *Waldensen* (*Vaudoisen*) en ons schoolwezen bevatten.

D. BUDDINGH'

Ezelszang of Hymne aan Langoor (III.; bl. 358, Vr. CLXXXIX). Op mijne uitnoodiging t. a. pl. in DE NAVORSCHER, om eene berijmde vertaling van den Latijnschen *Ezelszang*, ontving ik eene, van eene zeer geachte hand, die ik als zeer wel geslaagd en voor het doel volkomen geschikt acht, nl. van den

Digitized by Google

Wel-Ed. Gestr. Heer Luitenant A. VAN WECHEL, *te Bergen op Zoom*, waarvoor ik dezen mijnen opregten dank betuig. Bij eene beschrijving van het *Ezelsfeest* maakte ik er gebruik van in N°. VI der *Dordsche Stemmen*, bl. 88—91, en verbeterd nam ik die op in mijne bearbeiding van Dr. JOHN DOWLING, *Geschiedenis der Roomsche Kerk*, Dl. I, bl. 302—303. Niet wetende of de geachte vertaler er een afschrift van aan DE NAVORSCHER heeft gezonden, ben ik zoo vrij der Redactie naar de verbeterde lezing een afschrift ter opname in haar geacht Maandschrift aan te bieden. DE NAVORSCHER, die het oorspronkelijke zoo welwillend ter vertaling opnam, heeft er alle regt op: ik voeg er mijnen welgemeenden dank voor hare spoedige plaatsing van gemelde Hymne aan Langoor bij.

D. BUDDINGH'.

Ezelszang of Hymne aan Langoor.

De Priester zingt:

Uit een ver af Oostersch oord,
Kwam de goedige ezel voort;
Sierlijk en van groote kracht,
Voegt hij tot vervoer van vracht.

Het Koor.

Heisa, Ezel! balk eens mooi,
Zet uw' mond in breede plooi!
Hooi verkrijgt gij veel en goed,
Haver ook in overvloed.

De Priester.

Langzaam, ja, is hij van voet,
Tot de zweep hem draven doet;
Kwispelt die zijn flank en rug,
Aanstonds wordt hij rad en vlug.

Het Koor.

Heisa, Ezel! enz.

Hij, een teelt van Sichemsland,
Weidde in Rubens graswarand;
Water dronk hij der Jordaan,
Bethlem zag hem spelen gaan.

Heisa, Ezel! enz.

Ziet dat prachtig ooren-paar!
Hij 's voor 't juk van zessen klaar;
Al zijn makkers wint hij 't af,
Hij zwaait d'Ezels meesterstaf!

Heisa, Ezel! enz.

Hij beschaamt door sprong en schreê,
't Veulen en de jonge ree;
En de drommedaris doet
Onder voor zijn rappen voet.

Heisa, Ezel! enz.

Met Arabisch goud bevracht,
Myrrhe uit Scheba, hoog geacht,
Draagt hij aan ter dienst der kerk:
Zingt zijn hoogst verdienstlijk werk!

Heisa, Ezel! enz.

Als hij zoo zijn korven draagt,
Zonder dat hij mort of klaagt,
Peuzelt hij, al gaander wijs,
Onderwijl zijn grove spijs.

Heisa, Ezel! enz.

Angelige gerst met stroo,
Distels mede voên hem zoo;
En bij 't dorschen, helpt hij 't kaf,
Scheiden van het koren af.

Heisa, Ezel! enz.

Amen, Ezel! balk eens mooi, (*)
Eet u zat aan graan en hooi;
Amen, Amen, nog een keêr,
En zie fier op de Oudheid neer!

Slotkoor.

Ezel! nog eens mooi gebalkt,
Wijd uw mondwerk opgespalkt;
Hooi verkrijgt gij veel en goed,
Haver ook in overvloed.

Bergen op Zoom. A. VAN WECHEL.

Spreekwijze. »*De plank misslaan*" (III.; bl. 382, Vr. 359). Is die zegswijze goed? De vrager zelfs schijnt overtuigd dat ze het niet is. Wij gelooven dat er hier van loopen of gaan, en geenszins van slaan sprake zijn moet. Wij hoorden meer dan eens: »Hij of zij is de plank mis", dat wil zeggen: »ze waren verkeerd, van den koers". Den oorsprong kan b.v. deze zijn: om over eene sloot te gaan is eene plank noodig; die plank nu wordt door iemand voorbij gezien, en hij weet de sloot niet over te komen; een ander ontdekt de plank maar loopt er bezijden, en valt van den wal in de sloot; beide zijn alzoo de plank mis. Het gezegde, aan het landleven ontleend, is in toepassing op woorden, oordeelvellingen en daden gebragt, en alsdan duidelijk genoeg.

H.

Spreekwijze, »*De plank misslaan*". Zou dit niet moeten zijn: »de plank misgaan", bezijden de plank in het water loopen? Misschien heeft men later dit spreekwoord verwisseld met: »den bal misslaan". Ik heb dikwijls hooren zeggen: »Hij is de plank mis"; dat is: »er geheel bezijden. Hij is van de plank". En in dezelfde beteekenis zegt men ook; »Hij is van den koers", welke allen te kennen geven dat men op een dwaalspoor is, en langs dien weg zijn doel niet kan bereiken. Den bal misslaan geeft meer mislukking, teleurstelling of onbedrevenheid te kennen. J. BOUMAN.

Spreekwijze. »*De plank misslaan*". Deze spreekwijze beteekent hetzelfde en is even goed als »den bal misslaan". Onder de balspelen toch behoort ook, dat de bal op het einde van eene smalle plank wordt gelegd, terwijl men met eenen knuppel het vooruitstekende andere einde zoo hard slaat, dat daardoor de bal in de lucht vliegt. Nu kan men bij dit slaan evenzeer de plank missen, als bij het andere spel den bal.

SAXO SYLVIUS.

Spreekwijze. »*De plank misslaan*". Is dit niet enkel: »Hij is de plank mis, of hij is gaaf mis", bij verkorting van *misgetreden*? C. G. B.

(*) Hier moet Langoor knielen.

Philemon, zoon van Heraclides (III.; bl. 382; Vr. 361). Zou er in de aanhaling uit de *Philomathie* niet eene drukfout zijn ingeslopen en gelezen moeten worden p. 250. In dat geval is PHILEMON niemand anders dan FRED. WILLEM BOERS, aan wiens nagedachtenis aldaar door WIJTTENBACH eene warme hulde wordt gebragt. Ik heb geene gelegenheid het *Banquet de Léontis* te vergelijken.

SAXO SYLVIUS.

Schilderij van Rembrandt (III ; bl. 382, Vr. 362). Zou het wel denkbaar zijn dat REMBRAND VAN RIJN, geboren in 1606, ten jare 1617, en dus op elfjarigen ouderdom, eene schilderij (in olieverw?) hebbe gemaakt?

.. ELSEVIER.

[Hiermede is de vraag van J.C.D. niet beantwoord.]

Opdonderen (III.; bl. 382, Vr. 363). Zou deze benaming haren oorsprong niet vinden in de schoten, waarmede de oorlogschepen bij het binnen, of voor de kust komen, het vaderland als 't ware den groet brengen; brengen met den donder der kanonnen? Overdrachtelijke, of wil min poëtische benaming, alzoo voor het op-, aankomen of binnenvallen ; eene benaming eigenaardig en krachtig, zoo als men ze uit de XVIIde eeuw verwachten mag. H.

De Bisschop van Roermond en de Heer van Trieste (III.; bl. 382, Vr. 364). In de *Bijvoegsels* en *Aanmerkingen* op het aangehaalde 19de deel van WAGENAAR, lees ik nog: »'t Blijkt zeker, dat de Vrouw van *Trieste*, sedert, [uit het klooster *Mariëngaard*] ontslagen wierdt, en, nevens haaren Man, zig naar *Holland* begaf, alwaar zij beiden, ten jaare 1738, woonagtig waren". (*Resol. van Holland*, 24 Julij 1738, bl. 420 en 421).

C. W. BRUINVIS.

[Ook door deze opgave blijft de vraag van φ^2—φ. onbeantwoord.]

Baron Syberg (III.; bl. 382, Vr. 365). De reis van den Baron SYBERG in *Nederland* in 1732 wordt behandeld in een blijspel van dien tijd, getiteld: *Den Maagdenburgsche Alchimist of den gewaanden Baron* VAN SYBERG *ontmaskert. Blijspel door* JAKOB CAMPO WEIJERMAN. Te Utrecht bij JURRIAAN VAN PADDENBURG en ANSELMUS MUNTENDAM, 1733, kl. 8°. 50 bl.

In de voorrede van dat blijspel, getiteld: »Het natuurlijk konterfijtsel van JOHAN HENDRIK Baron VAN SYBERG, Heer van *Ermelinghoven* en *Bonckersbek*, etc." alsmede in enkele nooten aan den voet der bladzijden, vindt men eenige bijzonderheden over den persoon en de handelwijze van genoemden Baron SYBERG opgeteekend.

Hij wordt daar beschreven als »een groot vierkant kaerel, die als hij te voet ging zo prat scharrelde, gelijk als een pikeurspaard in een plegtige rijstaatsi", enz. Hij schijnt een bedrieger van 't gemeenste soort te zijn geweest; hij gaf voor tot de orde der Rozenkruis-broeders te behooren, goud te kunnen maken, alle kwalen door een drank van vloeibaar goud te kunnen genezen enz. Te *Amsterdam* en *'s Hage* vertoonde hij zich vaak in prachtig gewaad met een talrijk gevolg op straat; een gevolg, bestaande uit gelukzoekers als hun meester. Hij schijnt te *Zoetermeer* eene buitenplaats, »Meerrust", gehad, maar nooit betaald te hebben. Zijn kostuum aldaar wordt aldus beschreven: »Zijn adelijk gevaart is behangen met een geele Japonsche rok, de slippen aan weerskanten opgeslagen na achteren, en vastgehaakt als een losse vrouwenjapon. Een groen fluweele muts verciert zijn hooft; en zijn voeten zijn gekast in een paar muijlen van die zelve stoff, gegaloneerd met een breed goude galon". Van zijn reistogten staat er: »Nooit reysde die Maagdenburgsche guyt, als gevectualieert met eenige ankers Moeselwijn op flessen, waar door dien Baron veeltijds bij het dom gemeen voor een wijnkooper wiert aangezien, die de omleggende dorpen afliep met proefflessen, om nieuwe kalanten te maaken", — en over zijn geneeswijze: »Nadat hij had post gevat en zijn adelijke leden had uitgerust, kwaamen de kreupelen en de lammen, de flerecynisten en de krankzinnigen, de met de nachtmeer behexte weduwen en de krijtwitte jonge meysjes, benevens meer andere lijders afzakken na zijn Wel Edhts logement, beyde om van hunne quaalen en penningen te worden ontheft. De kranken wier tongen waren beslagen met gebeden, wierden uytgestelt, of, gedeeltelijk als ongeneeslijken den toegang tot dien Eskulaap ontzegt; maar de lijders wier handen blonken door het gemunt drinkbaar goud, ontfong den Baron in genade, en hun geneezing wiert zo onfeylbaar gestelt, als de besluyten des Paus".

Op die wijze schijnt SYBERG (wiens adel zeer twijfelachtig is) hier te lande vele onnozelen te hebben opgeligt, van het verkregen goud in wellust en overdaad »als een hedendaagsche Sardanapaal" levende, — soms echter ook genoodzaakt zich met den meest soberen kost te behelpen.

»Op die wijze", besluit WEIJERMAN, »en in die grootsheyt heeft den zogenaemde JOHAN HENDRIK Baron VAN SYBERG zich onthouden in onze Nederlanden, tot zo lange als de kontanten snel genoeg kwamen invloeien, en de ligtgeloovige gulde esels hunne geldkisten geliefden te openen, tot onderhoud van zijn prodigaliteyt".

Wanneer hij een plaats moest verlaten (door zijn schuldeischers in 't naauw gebragt)

Digitized by Google

»strooide hij uit, dat hij was beschreeven om aldaar (in 't nieuwe kampement) een paar Roozenkruysbroeders te vinden, zijnde den oudste, den gouden, en den jongste, den zilveren Ridder genaamt, welke heeren hem een paar millioen hadden belooft bij te zetten".

Het blijspel van WEIJERMAN verdient alleen als rariteit eenige aandacht. LAGE.

Baron Syberg. Voorloopig kan ik mededeelen dat er van dien Baron een levensberigt bestaat, hetwelk door ABKOUDE, *Naamregister van Nederd. boeken*, Dl. I, bl. 220, vermeld wordt, onder den titel van: *Leven van den Baron* VAN SYBURG, Utrecht 1733, in 8°. Het werkje, zonder naam van schrijver, kostte toen 16 stuivers. De naam van SYBURG of SYBERG zal wel hetzelfde beteekenen. ..ELSEVIER.

[Zou *het leven van den Baron* VAN SYBURG, door ABKOUDE vermeld, niet hetzelfde zijn als het door LAGE aangehaald Blijspel?]

De Papenbril (III.: bl. 383, Vr. 367). Deze sterkte, in 1637 gesticht, ontving den naam van FREDERIK HENDRIK, ter eere van den veroveraar der vesting *'s Hertogenbosch.* Zij is echter onder dien naam niet algemeen bekend, evenmin als onder dien van *Willem- en Maria-schans*, welke zij vermoedelijk naar WILLEM II en diens gema'in MARIA ontving, doch voor welke laatste benaming men geene reden kent. De tegenwoordige naam van *Papenbril* wordt toegeschreven aan haar vroeger doel, om den Spaansch- of Roomschgezinde inwoners in bedwang te houden, in navolging der Spanjaarden, die de Schans *St. Anna*, bij *Hulst*, den *Geuzenbril* noemden.

A. J. VAN DER AA.

De Papenbril. F. M. JANICON in zijne *Republiek der Vereenigde Nederlanden*, 's Gravenhage, 1732, Dl. III, bl. 122, antwoordt op deze vraag: »In de stad is ook een kasteel, met gragten omgeven, *de Papenbril* genoemt, vermids de Staten-Generaal het in de verlede eeuw hebben doen bouwen, om de Roomsch-Catholijken in toom te houden, die heden dien dag nog veel talrijker zijn als de Gereformeerden". L. D. R.

De Papenbril. Men wil den naam dier sterkte hebben toegeschreven aan haar vroeger doel, om de Spaansch- of Roomschgezinde inwoners der stad *'s Hertogenbosch* in bedwang te houden. Meer waarschijnlijk komt het mij voor, dat men haar dien naam heeft gegeven in navolging der Spanjaarden, die de Schans *St. Anna* bij *Hulst*, *Geuzenbril* noemden.

J. BOUMAN.

Sylvain Maréchal (III.; bl. 383, Vr. 368). Deze dichter, over wien men nadere berigten verlangt, is zeer bekend, of liever zeer befaamd. Hij staat in *Frankrijk* bekend voor één der moedigste en tevens onzinnigste godloochenaars der vorige eeuw (geboren te *Parijs* 1750, overleden 1803). Hij is de opsteller van de beruchte *Dictionnaire des Athées*, tot welke de sterrekundige LALANDE een bijvoegsel heeft geleverd (Par. 1800, 8°.). Het vierregelig niet onstichtelijk vers, dat N. C. S. mededeelt, is zijn oorsprong verschuldigd aan de profane, of liever bespottelijke feestviering, door ROBESPIERRE bevolen, ter eere van *l'Être Suprême.* Zeer uitvoerig en naauwkeurig wordt MARÉCHAL beschreven door den geleerden CH. WEISS, in de *Biographie Univ.* van MICHAUD, ad. v.

QUIESCENDO.

A. Boon; Schmidt. (III.; bl. 382, Vr. 369). A. BOON was een teekenaar te *Rotterdam*, die ook portretten maakte, in kunstwaarde verre beneden die van RIENK JELGERHUIS. Gewoonlijk waren het portretten van zulke personen, die hem bij voorkomende gelegenheden eenig voordeel verschaften. Deze portretten werden alsdan met den even zoo bekwamen graveur J. HULSTKAMP in compagnie uitgevent. Zoo moest de groote BILDERDIJK te gelijk met KAAT MOSSEL er aan, om de revue te passeren van die kunstfabriek. Immers werd het portret van CATHARINA MULDER, bekend onder den naam van KAAT MOSSEL, door A. BOON, *ad viv. del.*, en J. HULSTKAMP, *sculp.* in 1786 te *Rotterdam* bij N. CORNEL te gelijker tijd met dat van den beroemden dichter uitgegeven. Welligt gaf dat van KAAT MOSSEL wel het meeste profijt.

Op het tweede gedeelte der vraag is het antwoord, dat het zeer zeldzaam voorkomend portret van BILDERDIJK, door SCHMIDT *pinx* en M. D. SALLIETH, *f.* 1790, waarvan ik een schoon exemplaar bezit, is geschilderd door IZAAK SCHMIDT, geboren te *Amsterdam* in 1740, en aldaar overleden in 1818. Wanneer men het levensberigt van dezen ook in de wetenschappen en letteren werkzamen en verdienstelijken man nagaat, mag men met grond veronderstellen, dat hij met BILDERDIJK in aanraking zal zijn geweest. (Zie verder VAN DEN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN, *Gesch. der Vaderl. Schilderkunst*, enz. Haarlem 1820, Dl. III, bl. 5, en IMMERZEEL.).

C. KRAMM.

Het hooge huis te Beest (III.; bl. 383, Vr. 370). Het hooge huis te *Beest* vermeldt de *Geogr. Beschr. van Gelderland* (Amst. 1772), bl. 237, als een oud kasteel met een zwaren toren, bij het dorp *Beest*, in het kwartier van *Nijmegen*, en verwijst nopens dit dorp, bl. 39, naar VOET VAN OUDHEUSDEN, *Beschr. van Culemborg*, bl. 143 en 161; BUSSCHING (BA-

Digitized by Google

CHIENE), *Beschr. der Nederlanden*, Dl. IV, bl. 331, 332, zegt dat het »weleer een stad, een zeer groot vlek was aan *de Linge*, die het ampt van *Beest*, het zesde kwartier van *Nijmegen*, van den *Tielerwaard* afscheidt". L. J.

Spreekwijze. »Het is in de es" (III.; bl. 383, Vr. 371). *Es* of *esse* beteekent vermoedelijk hier niets anders dan een haak van koper- of ijzerdraad, in den vorm der letter *S* gebogen, in vele winkels en werkplaatsen, ook in sommige werktuigen, gebezigd om allerlei voorwerpen er aan te hangen, en door de gebruikers *Es* genoemd. (Vgl. BILDERDIJK, *van het Letterschrift*, Rotterd. 1820, bl. 143). Die spreekwijs zou dan willen zeggen: »Het hangt op zijne plaats; het is waar het behoort". L. N.

Spreekwijze. »Het is in de es, of in den haak". YPEIJ zegt van deze spreekwijze, dat men: »Het is in den haak" moet afleiden van het oude haakspel. In een plankje aan den muur zat een haak, waarnaar men wierp met een ring, die aan een vrij lange draad van dik bindgaren of zoogenoemde klapkoorde was vastgemaakt. Wanneer de ring in den haak geslingerd werd, dan juichten de spelers: »Het is in den haak". In *Holland*, *Gelderland* en *Vriesland* zegt men: »Het is in de es", doelende op de *S*, als figuur van den haak. Zie *Vaderl. Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak*, Dl. III, bl. 427, 428. E. A. P.

Spreekwijze. »Het is in de es". Niets wordt, tenzij ik mij vergis, hier aangeduid, dan het slingerend haakje, waarmede de balansen worden opgehangen, en dat dus vlak boven het huisje is, waarin zich de wijzer heen en weder beweegt. Wanneer het gewigt in beide schalen gelijk is, staat de wijzer in het huisje, dus onder de *S*, en van daar de spreekwijze, dat iets *in de es* is, wanneer het in orde is. *Niet in den haak* is misschien eenvoudig het tegendeel, schoon 't ook van ander haken gelden kan. De afleiding *haag, cirkel*, is dunkt mij ver gezocht. BILDERDIJK spreekt ergens van de *es* eener balans, er dit heeft mij aanleiding gegeven, om de voorgedragene afleiding als vrij aannemelijk op te geven. v. O.

Spreekwijze. »Het is in de es". De spreekwijzen: »in de es" en »in den haak", hebben nagenoeg dezelfde beteekenis; namelijk goed in orde, zoo als het behoort, naar genoegen.

Gelijk het eene ontleend is van den haak, waaraan men gewoon is iets op te hangen, doelt het andere op een soortgelijk voorwerp, hetwelk men »dubbele haak" zou kunnen noemen, en alzoo wordt geheeten wegens zijne overeenkomst of gelijkheid met de letter *S*.

De es dient niet alleen om de schalmen van eene ketting of keten aan elkander te bevestigen, maar ook om daaraan het een of ander op te hangen, b. v. een evenaar, hefboom van een kaaspers. »Niet in de es", enz. wil dus zeggen: »Niet in zijn geheel". J. BOUMAN.

Spreekwijze. »Ik zal hem troef geven" enz. (III.; bl. 383, Vr. 372). BILDERDIJK leert, dat *troef* is het Nederduitsche *troef* of *trof* (*trove*), praeteritum van *treffen* voor *aantreffen;* ook voor *vinden*. Bij BREDERO komt nog voor *ik tref*, *ik troef*. *Verkl. Gesl. der Naamwoorden* op *troef*. J. J. WOLFS.

Spreekwijze. »Ik zal hem troef geven; ik heb er op getroefd; ik zal daarop turven". Het komt mij voor, dat de beide eerste spreekwijzen van het kaartspel ontleend zijn, als wanneer de beteekenis zeer duidelijk is. De laatste is waarschijnlijk eene verbastering van: »ik zal er op troeven", hetgeen ik meermalen bij de mindere klasse gehoord heb, als men voornemens was iemand, zoo als dat volkje het wel noemt, af te ranselen.

A. J. VAN DER AA.

Eerste bestrating van wegen in Zeeland (III.; bl. 383, Vr. 374). De steenweg tusschen *Middelburg* en *Vlissingen* is begonnen in 1646 en voltooid in 1649, zijnde in 1636 een bestraat voetpad tusschen beide steden gelegd. Zie GARGON, *Walch, Arcadia*, bl. 10. De weg naar *Veere* is, volgens UYTTERSCHOUT, *Ledige Uren*, in 1601 gemaakt, terwijl de weg van *Middelburg* naar *Serooskerken*, omstreeks het midden der XVIIde eeuw werd bestraat.

In *Schouwen* bestond de steenweg van *Zierikzee* naar *Nieuwerkerk* reeds vóór 1725, daar bij den verkoopbrief der heerlijkheid van de vier bannen van *Duiveland* bepaald was, dat die weg ten laste van den polder zou worden onderhouden. De tegenwoordige straatweg van *Zierikzee* naar *Noordgouwe* is waarschijnlijk later aangelegd, daar men vermeld vindt dat die des winters goed rijdbaar was, welke opmerking bij een steenweg onnoodig zou zijn geweest. Zie *Tegenw. Staat van Zeeland*, Dl. II, bl. 502, 419.

De steenwegen op *Zuid-Beveland* van *Goes* naar *Kapelle* en *'s Gravenpolder* zijn op de kaart van W. T. HATTINGA, 1753, te vinden en waarschijnlijk reeds omstreeks 1650 aangelegd. Ds. DRESSELHUIS deelt in zijne *Wandelingen door Noord- en Zuid-Beveland*, bl. 24, mede: »Dat toen de Ambachtsheeren den 25sten Maart 1649 van de Staten van *Zeeland* verlof kregen tot het heffen van vier grooten per gemet. Het middel van straten en wegen werd gevestigd en maakte in 1650 een begin met het leggen van goede zand- en straatwegen". De overige straatwegen zijn, naar ik meen, van latere dagteekening.

φ²—φ.

Eerste bestrating van wegen in Zeeland. Iets hierover meldt ons MATTHAEUS GARGON, *Walchersche Arcadia*, 3de druk; Middelburg 1775, Dl. I, bl. 5, waar wij lezen, dat de eer-

Digitized by Google

ste besteding tot het bestraten van den weg van *Middelburg* naar *Domburg* geschied is in 1649 en de laatste in 1665. Die van *Middelburg* naar *Vlissingen* is, blijkens bl. 10, aangevangen in 1646, en geëindigd in 1649. De weg tusschen *Middelburg* en *Veere* is een en andermaal aangelegd en eindelijk voltrokken.

L. D. R.

De Agathopeden (III.; bl. 383, Vr. 376). De agathopeden, — een grieksch woord (ἀγαθος goed, en παῖς, kind) dat zoo veel is als *goede jongens* — is een lustig genootschap te *Brussel* voor eenige jaren opgerigt en uit luimige, aardige en blijgeestige mannen, meestal letterkundigen en kunstenaars samengesteld. De leden van die zonderlinge maatschappij, waarvan zeer ernstige magistraten, ambtenaren en geleerden deel maken, vereenigen zich op bepaalde dagen, om te eten, drinken, lagchen, zingen, met een woord, *pour faire des bêtises spirituelles*. In het jaar 1849 gaven zij een kluchtzinnig jaarboekje uit, onder den snaakschen titel van *Annulaire agathopédique et saucial*, allergrappigst om te lezen. Om in dit genootschap te worden aangenomen, moet men voorloopig zeer komieke proeven doorstaan, en verder belooven te zwijgen, omtrent al wat er in den schoot der Agathopeden geschiedt.

INDAGAX.

G. Gentius (III.; bl. 383, Vr. 377). Wie was hij? Een zeer bekend en werkzaam Duitsch Orientalist, geboren in 1618 te *Dahme*, in het vorstendom *Querfurt*. Hij toefde eenigen tijd te *Leyden*, om zich met de Oostersche talen bekend te maken, en later te *Constantinopel* met hetzelfde doel. Hij overleed te *Freyberg* in 1687. J. A. FABRICIUS, *Hist. Bibl.* T. V, p. 339, noemt hem verkeerdelijk *batavus*. Hij citeert WOLF, *Bibl. Hebr.* p. 1051, sqq. Naauwkeuriger en uitvoerig handelt over GENTIUS de bekende orientalist JOURDAIN in de *Biogr. Univers.* van *Michaud.* in voce.

QUIESCENDO.

Georgius Gentius werd geboren in 1618, te *Dahme* in het Vorstendom *Querfurt*. Nadat hij onderscheidene Hoogescholen in *Holland*, *Engeland* en *Italië* bezocht had, vond hij te *Amsterdam* gelegenheid om in het gevolg van eenen Ambassadeur naar *Konstantinopel* te reizen. Van daar begaf hij zich naar *Perzië* en kwam, na 7 jaren afwezig te zijn geweest, door *Klein Azië*, *Griekenland* en *Venetië* in *Holland* terug. Naderhand hield hij zich nu eens te *Hamburg*, dan weder te *Amsterdam*, en dan weder bij JOHAN GEORG II, Keurvorst van *Saksen* op, die hem tot Raad aanstelde en als tolk voor de vreemde afgezanten gebruikte, want hij verstond de Latijnsche, de oude en de nieuwe Grieksche, de Hebreeuwsche, de Syrische, de Chaldeeuwsche, de Perzische, de Arabische, de Turksche, de Slavonische, de Spaansche, de Engelsche, de Hollandsche, de Fransche en de Italiaansche talen volkomen en kon in alle schrijven. Ook belastte de Keurvorst hem met onderscheidene staatkundige bezendingen. Hoewel hij door den naderenden ouderdom eene kleine verwarring in de hersenen kreeg en daardoor in eenige verachtering geraakte, trok hij nogthans in het jaar 1687 met het Keur-Saksische gezantschap naar *Weenen*, maar hij werd te *Freyberg* ziek en overleed er, na vier weken bedlegerig te zijn geweest.

Behalve het *Rosarium politicum*, heeft men nog van hem: *Historia judaica res judaeorum ab eversa Hierosolymitanâ, ad hoc ferè tempera usque complexa*. Amst. 1657, 4°., vertaald uit het Spaansch van SALOMON BEN VIRGA; *Canones ethici R. Moseh Maimonides, ex hebraeo in latinum versi, uberioribusque notis illustrati*. Amst. 1640 in 4°.

Zie HOOGSTRATEN, *Algem. Hist. Woordenboek* en *Biographie Universelle*, beide op het woord.

A. J. VAN DER AA.

Ludovicus Viadanus (III.: bl. 383, Vr. 378). Omtrent L. VIADANA, vindt men berigten in de *Biographische en Conversat. Lexicons* van GERBER, SCHILLING, GATHY, en anderen; maar hunne mededeelingen loopen zeer uit elkander. — De eerst- en laatstgenoemde, geven als zijne geboorteplaats *Lodi* in het Milanesche, op, terwijl SCHILLING, hem tot een Spanjaard van geboorte maakt. Ik geloof dat de eerste meening het aannemelijkst is, wijl ook SULZER (*Theorie der Sch. Kunste*) hem een Italiaan noemt. De tijd zijner geboorte moet in de tweede helft der XVIde eeuw vallen, wijl hem de uitvinding (eerste invoering?) der »*Kirchen-Concerten*" ongeveer in het jaar 1597 wordt toegeschreven. — Omtrent den tijd van zijnen dood zijn die schrijvers het evenzeer oneens. SCHILLING laat hem in 1634 als Kapelmeester aan den Dom te *Fano* sterven, terwijl GATHY en GERBER wel vermelden, dat hij op dien tijd die betrekking waarnam, maar de laatste berigt, dat hij daarna in 1644 in gelijke betrekking aan de Domkerk te *Mantua* geplaatst was.

GERBER vermeldt verschillende zijner werken, en veronderstelt het bestaan van vele anderen. — Wat nu eindelijk zijn *uitvinden* van de Basso-Continuo aangaat, SCHILLING slaat ook daarweder met de groote bijl in, en zegt: » — — gold langen tijd als uitvinder der generale bas. Intusschen hebben de nieuwere critische onderzoekingen aangetoond, dat hij door zijne studiën, die slechts meer volmaakte".

GERBER maakt hierin een gematigder overgang, als volgt:

» — — Hij is bekend genoeg als uitvinder

Digitized by Google

der »*Kirchen-Conzerte und des Generalbasses*": van welke laatste hij in een zijner werken, waarvan WALTHER onder zijn Art. N°. 4, den geheelen titel aanvoert, het *eerste onderrigt* in de Latijnsche, Italiaansche en Duitsche taal heeft gegeven".

SÜLZER, t. a. p. (*in voce Generalbass*) verklaart deze quaestie naar mijn inzien zeer goed, op de volgende wijze:

»Men schrijft de uitvinding der generale bas over het algemeen eenen Italiaan, met name LUDOVICO VIADANA toe, die in het jaar 1606 het eerst over deze bas moet geschreven hebben. Het is echter waarschijnlijk met deze uitvinding even zoo gegaan als met vele anderen, die trapsgewijze ontstaan zijn, en eerst nadat zij aanmerkelijk ontwikkeld waren, als bijzondere uitvindingen zijn beschouwd geworden. Daar de orgels zeer oud zijn, is het waarschijnlijk, dat lang vóór VIADANA, de orgelspelers niet alleen de Bas en misschien eene hoofdstem (de melodie?) gespeeld, maar tusschen beiden tot juistere aanduiding van den toon of meerdere volstemmigheid (*Ausfülling*), ook nog andere intervallen daarbij genomen hebben. Welligt heeft VIADANA het eerst eenige regelen voor zulk spel gegeven, en daardoor den roem verworven, dat hij de zaak zelve uitgevonden heeft.

W. J. F.

Overwinning te Ludiczi (III.; bl. 383, Vr. 379). Door deze overwinning kan niet anders bedoeld zijn dan die bij het dorp *Othée* (*Othey*), omtrent *Tongeren*, door JOHAN VAN BEIJEREN, »*bider genaden Goeds nu ter tijd Elect van Ludic, Greve te Loen en Heer van Tourne, enz. enz.*, op den 23sten September 1408, met behulp van zijnen broeder Graaf WILLEM van *Holland*, zijn zwager Hertog JAN van *Bourgondië*, »ende PHILIPS heere van *Wassenaer*, burchgrave te *Leiden*, met sinen ij zonen, ende anders vele grooter heeren, stoute ridders, ende knechten", op zijne oproerige onderdanen, aangevoerd door den jeugdigen tegenbisschop DIRK van *Hoorne* en zijnen vader, als voogd, HENDRIK van *Perwijs*, behaald, welke de spoedige onderwerping der stad *Luik* en haar harde vonnis ten gevolge had, door welk alles JAN van *Beijeren* den naam van JAN *zonder medelijden* en JAN van *Bourgondië* die van JAN *zonder vrees* bekwam. Zie WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, Dl. III, bl. 379—382; A. VAN HASSELT, *Belgique et Hollande*, Paris 1844, bl. 114—116; *Nederl. Geschiedzangen*, Dl. I, bl. 71.

De tegenwoordigheid van den Leydschen Burggraaf en zijne beide zonen bij den bedoelden slag, geeft eene voldoende reden tot het houden eener »processie in ghedenckenisse der victori", nog in 1413 te *Leyden*.

De overwinnaar zelf, sedert Voogd van *Holland* en misschien reeds eerder Heer van *Voorne* geworden (K. VAN ALKEMADE en P. VAN DER SCHELLING, *Beschr. van de stad Brielle en den Lande van Voorn*, bl. 115, 116), liet mede een godsdienstig gedachtenisfeest vieren in zijne stad *Briele*, waarvan de M. S. Thesauriers-rekening van Bamis 1418 tot Bamis 1419 dit bevat: »Item gegeuen, op sinte Tekelen dach, Gode ter eere; van de Victorie, die onze Heere God verleende onsen genadighen Here op dien dach, jegens de Ludikers; den Scolemeester, den Priester, die diende, ende die ghenen die beyerden ende dien dienst Gode meerden, xi ß Holl." (*Nalezingen op de Vaderl. Hist.*, bl. 201—202.)

Den 18den Augustns 1420 hield hij te *Leyden* eene andere soort van processie, namelijk zijne plegtige intogt na de overgaaf dier stad, waarvan door HH. Studenten, den 8sten Februarij 1840, eene gemaskerde voorstelling is gegeven. Zie ook Mr. J. MEERMAN, *Verhaal van het beleg en de verovering van Leyden door Hertog* JAN VAN BEIJEREN, *in* 1420.

C. W. BRUINVIS.

Moeder van Em. van der Hoeven (III.; bl. 383, Vr. 381). Om den Navorscher eenigzins op weg te helpen, zou C. & A. er bij hebben kunnen voegen, dat deze VAN DER HOEVEN de schrijver is van de bekende geschiedenis der DE WITTEN. Het staat in het aangehaalde *Bericht aan den Lezer* te lezen.

THEODORIK.

[Hierdoor is de vraag van C. & A. naar den naam der moeder van E. VAN DER HOEVEN niet beantwoord.]

Laycken (III.; bl. 384, Vr. 382). *Laycken* beteekent zooveel als een water, vaart of sloot van modder en vuiligheid te zuiveren, die er uit te halen. In het stadsfriesch is het *leiken*, en door Prof. E. WASSENBERGH reeds opgenomen en goed verklaard in zijn *Idioticon frisicum*. In het Friesch is het *leikje*. Het is onderscheiden van *slatten*, omdat het eerste met een *leike*, en het andere met een *lep* geschiedt. Een *leike* is een min of meer langwerpig vierkant ijzeren blad, met drie opstaande kanten, dat bijkans in een regten hoek bevestigd is aan een langen stok, waarmede de modder uit het water wordt opgehaald. Een *lep* is hetzelfde werktuig als eene spade. Men heeft daarom ook in het Friesch *leik*-modder en *slat*-modder of aarde. *Leikpramen* zijn schepen, waarin men op wijdere wateren die aarde ophaalt en verzamelt, om ze zoo verder daarmede te voeren naar de plaats, waar men dit verkiest.

Het Nederlandsch *laycken* of *leiken*, Friesch *leikje*, heeft zijne aanverwanten, hetzij wat oudere of wat jongere, met meer of min gewijzigde beteekenis, in de Angelsaksische woorden *alocan*, *alucan*, *gelæccan*, uitrukken,

Digitized by Google

uithalen; in het Oudd. *liechen*, bij SCHMELLER; Niedersaks. *luken*, Friesch *loeke*, trekken, voorttrekken; en in het Zwitsersche dialect bij TOBLER, *Appenzellischer Sprachschatz*, *luhcha* (*leuchen*), *lûcha*, vanwaar *heulûchcher*, *lücher*, een werktuig, waarmede men het hooi uit den stapel of hoop haalt, om het des winters aan de beesten te geven.

Mogelijk kan men ook de woorden, waardoor men het zien en wat in betrekking staat met het zien, uitdrukte of nog uitdrukt, als min of meer verwant met *laycken*, trekken, halen, naar zich toehalen, verklaren. Zoo als het Engelsche *to look;* Oudfriesch, *loackje*, *loaytsje;* Angels. *locian;* bij TOBLER *lûega* (*lugen*). *lûegrohr* (Fransch *lunette d'approche*), enz. welke alle zien beteeken. Men denke dus aan het zien van iets, zoo als het Fransche *lunette d'approche* dit voorstelt, als een naar zich toetrekken der zigtbare voorwerpen. Wij zeggen ook nog wel: die verrekijker trekt sterk of weinig. *Sed manum de tabula!* daar er genoeg, zoo niet te veel, gezegd is ter beantwoording der vraag in DE NAVORSCHER: wat beteekent *laycken?* R. P.

Laycken. In *Idioticon Frisicum* van Prof. EV. WASSENBERGH, bl. 54, leest men: »*Leiken*, d. i. de Modder en Vuiligheid uit de binnen-grachten in de steden, in Modderschuiten, of *Leikpraamen* ophaalen. Hiervan *Leiker*, elders *Modderman*, *Leikaarde*, enz."

J. J. WOLFFS.

Laicken of Leicken. In de Provincie *Groningen*, wordt het woord: *laicken* of *leicken* gebruikt voor den *modder uit sloot of gracht met een' beugel of kraauwel ophalen.* Die modder heet dan *laick-eerde.* Het woord zal wel uit *Duitschland* tot ons overgewaaid zijn; daar wordt *lache* voor moeras of poel gebruikt. Ook KILIAAN heeft: *lake*, *laeck* i. q. *lacus.*

J. R. EILERS KOCH.

[Zou deze laatste verwantschap wel zoo juist zijn?]

Laycken is *uitbaggeren* of *uitmodderen.* Dit staat: *a.* bij KILIAAN, uitgave van G. VAN HASSELT, van 1777, bl. 334;

b. in 't Utrechtsch Plakaat-Boek, Dl. II, bl. 139, kol. 1, *slijcklaycken*, pro hodierno modderen quia hoc modo caenum in palude diminuitur.

Laycken, komt van *laecken*, *diminuere.*

In de provinciën *Vriesland* en *Groningen*, nog dagelijks in gebruik voor *baggeren* of *modderen.*

In eene polderkeur buiten *Gorinchem*, van 1615, te zamen gevoegd: *laicken* of *baggeren.*

Het woord komt mede voor:

a. in een brief van 't waterschap van *Kuilenburg*, van 13 Januarij 1305; zie A. KEMP, bl. 59, regel 10;

b. in den koopbrief van eenen watergang te *Ameiden*, door OTTO VAN ARKEL, van 8 April 1370; zie KEMP, bl. 105, reg. 4;

c. in eenen brief van eenen watergang tusschen OTTO VAN HEUKELOM en FLORENS VAN DALEM, van 16 Februarij 1373; zie KEMP, bl. 106, regel 24; alhier *ladeken* gespeld;

d. in den Dijkbrief van Hertog ALBREGT, tusschen *Lek* en *Merwede*, van 26 April 1375, de *gelaikte* dijken; die men toen nog niet bezandde of begrindde; zie KEMP, bl. 109, regel 6 van beneden;

e. in de oude officiële gedrukte schouwbiljetten of schouwkeuren van het Land van *Arkel*, van 1756, van 1791 en van 1814, doch in die van 1814 het woord layken, gemoderniseerd in: *baggeren.*

Tot verder bewijs, dat *laycken*, *niet* is *het gewone vegen*, dient het volgende uit eene sententie van den Ed. Hove van *Holland*, rakende de *Lingen*, van 18 Januarij 1613:

» . . . .

»Hoe dat voor den jaere 1564 different ende geschil gevallen wesende . . . . .

dat die van Asperen cum sociis zouden gehouden zijn die rivieren van de Lingen ende den opslach van dien, *alle jaer tweemael te doen veegen*, ruymen ende schoon maeken . . . . .

»Voorders was geördonneert, dat op zulcke plaetsen, als bevonden zoude worden, dat de voorsz. Lingen hadde zijne voorsz. wijte ende *diepte*, tzelve onderhouden zoude worden in zulcke gestalte als 't nu was, ende *alle jaeren geruympt*, *gelayckt*, schoon gemaekt ende geschouwt als voren".

Tweemalen vegen, eenmaal *laycken.*

C. G. B.

[C. G. B. verklaart zich bereid om de stukken. keuren, enz. waarin het woord voorkomt, aan den vrager te vertoonen.

CONSTANTER en J. BOUMAN hebben ons mede antwoorden gezonden, die wij echter daar wij de zaak door het bovenstaande voldingend meenen opgehelderd te zien, niet in hun geheel opnemen. De eerste denkt bij dit woord aan *gelijk maken*: de kanten van de sloot effenen, door het afsteken van ruigte, enz. De tweede aan *lekken*, mede in de beteekenis van gelijk maken, glanzen, klanderen; van daar *leksteen*, de steen waarmede men dat glanzen bewerkstelligt.]

Gilles de Blijde (III.; bl. 384, Vr. 385). Ten opzigte dezer vraag moet ik vermelden, dat zijn naam voorkomt in het *Actenboek der Staten-Generaal*, alwaar men een octrooi aantreft van den 30sten Julij 1593, aan Mr. GILLES DE BLIJDE verleend, om door het geheele land rond te mogen reizen, ten einde zijne kundigheden dienstbaar te maken aan de lijdende menschheid.

In dat octrooi wordt hij genoemd poorter van *Enkhuizen*, vrij operateur, oculist, opthalmist, breuk- en steensnijder, terwijl daarin bovendien breed wordt uitgemeten, van hetgeen hij als Meester reeds had gedaan.

Of deze rondreizende doctor of meester eenige geschriften heeft nagelaten, is mij nog niet voorgekomen. ..ELSEVIER.

Digitized by Google

Windhoutzaagmolen van Alb. Sweers (III.; bl. 384, Vr. 388). Men houdt CORNELIS CORNELISZOON van *Uitgeest*, voor den uitvinder der houtzaagmolens die door wind gedreven werden. De uitvinding dagteekent van 1592. De eerste door hem uitgevonden windhoutzaagmolen, *het Juffertje* genoemd, stond op een drijvend vlot, ten einde, bij gemis van eene beweegbare kap, naar den wind gerigt te kunnen worden; deze ging aanvankelijk met twee zagen en werd in 1596 naar *Zaandam* overgeplaatst, waar de uitvinder een aandeel in zijn regt van octrooi verkocht aan zekeren DIRK SIJBRANTZ.

J. BOUMAN.

Windhoutzaagmolen van A. Sweers. Volgens het *Tijdschrift voor geschied., oudhed. en statistiek van Utrecht*, Dl. VII, bl. 345, en ook volgens A. VAN ZUTPHEN, *Nederl. uitvind., ontdekk. enz.* bl. 42, zijn de houtzaagmolens uitgevonden door CORNELIS CORNELISSEN van *Uytgeest*, in het jaar 1592. De eerste molen rigtte hij in 1596 te *Zaandam* op, die om zijne nette en sierlijke gedaante, *het Juffertje* genoemd werd. LEGENDO ET SCRIBENDO.

Het Hulle Wulle Waaitje (III.; bl. 384, Vr. 389). De oorsprong van dezen naam schijnt in verband te staan met eene legende. In sommige streken van ons vaderland heerschte, even als in *Duitschland*, het geloof aan de tochten van het woedende heir in de lucht, gelijkende naar den aantogt eener krijgsbende. HOLLA voerde volgens de Duitsche mythologie, dit heir aan. (N. WESTENDORP, *Over de Noordsche Godenleer*, in de *Nieuwe Werken van de Maatsch. der Nederl. Letterk.* Dl. II, bl. 191 en 511).

Het ijzeren veulen, *Hulle vulle*, *Hollaveulen*, werd misschien op het *Hulle-Wulle-Waaitje* door de vroegere bewoners van ons vaderland vereerd, zoo als men toch vele sporen van vroegere dierendienst in onderscheidene streken aantreft. Zie ook D. BUDDINGH, *Verhandel. over het Westland*, bl. 29, 117 en 146. Deze geëerde schrijver houdt *Hulle-vulle* voor *hollend veulen.* J. J. WOLFS.

Beteekenis van sommige voornamen (IV.; bl. 4, Vr. I). Trachtende om te voldoen aan de uitnoodiging van PHILO-GRAMMATOS, willen wij het volgende als niet meer beschouwd hebben, dan als eene proeve van beantwoording der door hem voorgestelde vraag. Van vele voornamen van Germaanschen oorsprong zal de beteekenis moeijelijk met zekerheid zijn aan te wijzen, en van daar dat de verklaringen, die de taalkundigen ons van die namen geven, soms zeer ver uiteen loopen. Reeds dadelijk moeten wij van PHILO-GRAMMATOS verschillen in de beteekenis van *bert.* Dit woord, waarop zeer vele namen uitgaan, komt niet van *baard*, in het Hoogduitsch *Bart*, maar van *bercht* (met wegwerping der *ch*, *bert*) en dit *bercht* (door omzetting der sylbe *er* in *re* = *brecht*) komt van het Oud-Hoogduitsche woord *brehen*, ook wel *brechen*, d. i. *glinsteren*, *schitteren*, *beroemd* —, *edel zijn.* Het komt honderdmalen bij oude Duitsche schrijvers voor. BERTA, BERTHA, BARTA, BRECHTJE beteekent niet *de gebaarde* (in waarheid een leelijke vrouwennaam, 't zij de beteekenis ligchamelijk of zedelijk opgevat worde) maar de *doorluchtige*, *de waardige*, *de edele.* BERTA is eigenlijk zoo veel als *die brechende* = *de glinsterende*, *de schitterende.* Of *bart*, *bert* in oud-Duitsche voornamen wel eene enkele maal op *baard* zinspeelt, meenen wij te moeten betwijfelen, ofschoon 't ons anders wel bekend is, dat men gewoonlijk met den mannenbaard er spoedig bij is, om de namen die op *bart* en *bert* uitgaan te verklaren, getuigen de Longobarden = mannen met *lange baarden*! — Zoo op den klank afgaande, zijn sommigen tot meer zeer belagchelijke of bespottelijke afleidingen gekomen. Wij behoeven maar de voornamen GENSERIK en HENDRIK te herinneren, van welke eenigen *rijk in ganzen* en *rijk in hennen* hebben gemaakt. Hoewel wij zullen trachten ons in acht te nemen voor zulk bespottelijk etymologiseren, willen wij toch, wegens boven opgenoemde reden, voor de juistheid van elke verklaring, die wij geven zullen, niet instaan, en verzoeken wij dus beleefdelijk verschooning, zoo we den bal hier of daar mogten hebben misgeslagen.

Wij laten het volgende lijstje, dat nog aanmerkelijk zou kunnen worden uitgebreid, hier volgen. Bij het opgeven van den oorsprong hebben wij getracht zoo beknopt mogelijk te zijn; ook hebben wij ons van aanhalingen, voor sommige oud-Duitsche namen, uit oude schrijvers onthouden. — O. D. beteekent Oud-Duitsch, H. D. Hoogduitsch, G. Gottisch, a. anderen, v. a. volgens anderen, z. b. zie boven, z. v. a. zoo veel als.

ADELGONDE = *adelleerend*; van *adel* en *gunne*, *gonne* = *gunst*; a. verklaren het met *edel en van een moedige inborst*, en houden dan *gonde* voor het O. D. *gund*, *gond* = *eene vrouw met eenen mannenaard*, bij de Latijnen *virago.* ADELHEIDE (ADELAÏDE), ALEID, ADELE = *edelheid*, *edele vrouw.* ADOLF, ATHOLF, ATHAULF = *vaderhulp*; van het G. *atta* en *olfe*, *holfe*, *hülfe* = hulp; v. a. zaamgetrokken uit *Adolholf* = *adelhulp.* ALBRECHT, ALBRACHT, ALBERT = *zeer beroemd*; van *al* = *geheel* en *bert*, z. b. AMALIA (bij de Duitschers dikwijls verkort in *Malchjen*) = *de sterke*, *de krachtige*: van het O. D. *amal* = *hoog*, *sterk.* AREND, ARNT = *adelaar* van het H. D. *ar* = *adelaar.* ARNOLD, z. v. a. *Ehrenhold* = *eerlief*; van *ern* = *eer* en *old*, *hold* = *gunstig.* ARNULF = *eerehulp.* BALDE-

WIN, BOUDEWIJN = *spoedig verwinnend*; van het H. D. *bald* = *spoedig*; of liever *stout verwinnaar*, van het O. D. *balde* = *koen*, *dapper*, nog in het Engelsch *bold*. BARROU (verbasterde vorm BARIES, BARRIES) = *ware rust*; van *bar*, z. v. a. het H. D. *war* = *waar*, met verwisseling der *w* in *b*. en *rou*, het H. D. *ruhe* = *rust*. BERNULF, z. v. a. *bern-hulfe* = *beerehulp*. BERTOLD, BARTELD, BARTEL = *glanslief*, *roemlief*; van *bert*, *bart*, z. b. en *hold*, z. b.; v. a. *vredelief*, van het O. D. *berit*, dat een *verdrag* beteekent. BRUNEHILDE = *liefdebrand*; van *brun*, dat dan in verband moet gebragt worden met het H. D. woord *brunst* = *hevige liefdedrift* en *hilde*, *hulde* = *welwillendheid*, *genegenheid*; v. a. *bruinlief*, van het H. D. *brun*, *braun* = *bruin*. CLOTILDE, z. v. a. LUITHILDE = *volksmin*, *geliefd bij het volk*; van het O. D. *lüte* = *lieden*, *menschen* en *hilde*, *hulde*, z. b. KUNEGONDE = *koningsgunst*. DAGOBERT = *schitterend*, *blinkend als de dag*; z. v. a. *dagabrecht*; v. a. *beroemd oorlogsheld*; van het O. D. *degen* (Franco-gallisch *thegan*) = *een held*. DIEDERIK, THEODORIK, (DERK, DIRK) = *volkrijk*; van het O. D. *dict* = *menschenhoop*, *schare*, *volk* en *rik* = *rijk*; v. a. *dadenrijk*; a. *rijk in God*. DITMER, DETMER = *beroemd onder het volk*; van *diet*. z. b. en het O. D. *mar*, *maere* = *beroemd*, *bekend*. EDUARD, z. v. a. EDWARD = *eed-trouw*; van het O. D. *ed* = *eed* en *wahren* = *bewaren*, v. a. *iemand*, *die zijne goederen bewaart*; *ed* beteekent namelijk ook *bezitting*, *rijkdom*. ECKBERT, ENGBERT, z. v. a. ENGELBERT = *engelglans*; v. a. *beroemd in een hoek*, *op eene afgelegene plaats*; van *eg*, *eck* het H. D. *ecke* = *hoek*. FULPERT, FULBERT = *roemstralend*; van *ful*, *vul* = *vol* en *bert* of *pert*, z. b. GEBHART = *geefhart*, *liefdadig*; *geb* van het H. D. *geben* = *geven*. GEERTRUIDE (TRUDA) = *wapentrouw*; van het O. D. *ger* = *werpspies*; v. a. *zeer-lief*, van het H. D. *ger*, z. v. a. *gar* = zeer en *trut*, *traut* = *lief*. GERHARD (GERRIT, GEERT) = *wapenhart*, *moedig*; v. a. *zeer moedig*. GEEROLF = *hulpbegeerig*; *olf*, z. b. GILDEBERT, GILBERT = *roemlief*; van *gilde*, z. v. a. *hilde*, *hulde*, z. b. GILLES = *de liefelijke*, van het G. *gily*, *gilly* = *aangenaam?* GIJSBRECHT = *beroemd gijzelaar*, of v. a. *waardig*, *gijzelaar te zijn*; van *geijs* = *gijzelaar*. GODEBALD = *zeer dapper* of *dapper met een brave inborst*; van het O. D. *gode*, *gude* = *goed* en *bald*, *balde*, z. b.; v. a. *Godskracht*, hetzelfde met het Hebreeuwsche *Gabriël*. GODFRIED (GOVERT = *van God beschermd*; van het O. D. of G. *frieden*, *friedan*, dat niet alleen *bevrijden*, maar ook *beschermen* beteekende; v. a. *vreedzaam*; van *got*, *gut* = *goed* en *frieden* = *vrede*. GUNTHER = *begunstiger*. HEDWICH, HEIDEWICH = *vaderhulp*, *vaders toevlugt*; van *atto*, *hallo*, z. b. en *wich*, *wick* = *wijkplaats*. HENDRIK, HENRIK (HEIN), z. v. a. *heimarich* = *landrijk* (proprietaire) van *heima*, ons *heem*; a. houden de syllabe *hen* voor *ken* en brengen haar in verband met *kun*, *kunne* = *geslacht*. HENDRIK zou dus beteekenen *aanzienlijk van afkomst*; nog weder anderen brengen *hen*, *ken* tot het H. D. *kühn* = *koen*, *stout*. HERBERT = *beroemd in 't leger* of *waardig*, *aanvoerder te zijn*. HILDEBRAND = *liefdebränd*; van *hild*, *hulde* = *liefde*; v. a. *dappere helm* (krijgsman) van *hilde*, dat dan zoo veel beteekenen moet als *hilte* = *held* en het Cymbrisch woord *bren* = een *oorlogshelm*; a. *dapper zwaard* van het O. D. *brant* = *zwaard*. HUGO = *verstandig*, *schrander*; van het O. D. *huge*, *hüge* = *geest*, *zin*; a. brengen het met *hauen*, *haugen* = *houwen*, *slaan* in verband en verklaren HUGO met *iemand*, *die houwend slaat*. HUIBERT, HUBERT, z. v. a. *hugobert*, *hugbert* = *beroemd in verstand*, een *man van geest*. KAREL (CHARLES) O. D. CHARAL, hetzelfde als *kerel*, *man*; v. a. zamengesteld uit *kar* of *car*, het Latijnsche *carus* = *geliefd*, en *el* z. v. a. *hel* = *beroemd*; nog anderen brengen het tot een Assyrisch woord van denzelfden klank, dat insgelijks *man* beteekent. LAMBRECHT, LAMBERT, LAMMERT = *wit* (*onschuldig*, *vroom*) *als een lam*. LEOPOLD, LEUPOLD = *koen onder de mannen*; van het O. D. *lüte*, z. b. en *balde*, z, b. LODEWIJK, LUDWICH (CHLODWICH, CLOVIS) = *der lieden toevlugt*; *wich*, z. b.; v. a. *beroemd oorlogsheld*; van *lude* = *luidklinkend* en het O. D. *wic* (in Genitivo *wiges*) = *strijd*, *slag*. LOTHARIUS (CLOTHARIUS) LUDHER, LUTHER = *mannengebieder*; van *lüde*, *lüte*, en het H. D. *her*, *herr* = *heer*, *gebieder*. LUDOLF = *mannenhulp*; van *lüde* en *olf*, z. b. LUTGARDE, LUITGARDE = *begeerd onder de lieden* (le desiré) v. a. *iemand die alleen voor een heel leger gelden kan*, van het O. D. *garde* = eene *schaar krijgslieden*. LUITPRAND = *mannenzwaard*, *mannen beschermer*. MACHTELD, MECHTELD, MATHILDE = *bekoorlijke maagd*; *hilde*, z. b.; v. a. *moedige maagd* van *hilte*, z. b. MELIS; misschien een verkorte vorm van LUITMER, LUITMEL = *volksvermeerder*. OTTO = *vader*; 't zelfde als *atto*; v. a., z. v. a. *hudo*, *huto*; van het O. D. *huet*, *hut* = *hulp*, *bescherming*. RICHARD, RICHAR (REIJER) = *rijk hart* of *zeer rijk*. REIMT, REMT, verkorte vorm van REIMER, REIMAR, REINMAR = *iemand die een' goeden naam*, *heeft* van *rein* en het O. D. *mar*, *maere*, z. b. REINALD = *reine held* (een *dapper man van onbesproken faam*). REINARD, REINIER = *rein hart*. REINOLD, REINOUT = *rein-lief*. ROBERT, ROBBERT = *beroemd in raadgevingen*; *ro* voor het H. D. *raah* = *raad*; v. a. roemstralend; van het O. D. *hruod* = *roem*. ROELAND = *rustland*; van *roe* = het H. D. *ruhe* = *rust*. RUDOLF = *raadhulp*, v. a, *rusthulp*. RUPRECHT = RUBERT, ROBERT, z. b. RUTGER, ROGIER = *rustverlangend*; *ger* van het O. D. *geren* = *begeerig zijn*, *verlangen*. SIEGBRECHT, SIEGEBERT = *beroemd overwinnaar*; van het H. D. *sieg* = *zege*. SIEGFRIED =

Digitized by Google

door overwinning beschermd; *fried*, z. b.; v. a. *zege-lievend*. SIEGISMUND, SIEGMUND = *zege-veilig* of *door overwinning beveiligd*; van het O. D. *munt* = *bescherming*; v. a. *zege-verkondiger*; van het H. D. *mund* = *mond*. VOLKMAR, VOLKERT = *beroemd onder het volk*; van het O. D. *maere*; z. b. WAANDER, WEENDER, WENERIK = *veenrijk*; met verwisseling der *v*. en *w*. WALRAVEN; misschien een verbasterde uitgang van WALRAAT of WALDERATHEN = *iemand die goeden raad verschaft*. 't Zou echter ook kunnen zijn, dat die naam in verband staat met *ravit*, in het O. D. *strijdros*, *harddraver*. WICHMAN, WIECHER, WICHER = *oorlogsman*; van het O. D. *wic*, z. b. WILLEBRAND = *gewenscht zwaard*, *afgebeden oorlogsheld*; van het O. D. *wili* = *wil*, *besluit*, *welgevallen*. WILLEM, WILHELM = *gewenscht rustverdediger* (eigenlijk een helm, waaraan men welgevallen heeft), WOUTER, WALTER = *boschheer*; van het H. D. *wald* = *woud*. IJSBRAND = *ijzeren zwaard*, *onverwinlijk held*; van het H. D. *eisen* = *ijzer* en *brant*, z. b.; v. a. (zeer aardig!) *iemand, die het ijs in brand steken wil*, d. i. *die het onmogelijke beproeft*, ZWEDER = *magtig*, *aanzienlijk*; van het Angel-Saksisch *swithan* = *overwinnen*, *magtig zijn*; van dit woord hebben wij nog het in sommige streken onzes lands gebruikelijke *swiet* = *verbazend*, *geducht*, b. v. *wél swiet en gein ende*!

De voornaam KASPER of CASPAR komt niet op dit lijstje voor; hij schijnt niet van Germaanschen oorsprong te zijn. Sommigen maken hem van top tot teen tot een oosterling, willende dat hij uit den Hebr. *caph similitudinis* en het Syrisch woord *sapor*, *sapro* = *dageraad* zou zijn zamengesteld. KASPER zou dus zoo veel zijn als *gelijk aan den dageraad*, derhalve veel overeenkomende met ons DAGOBERT.

Wie lust heeft meer van de Germaansche en andere voornamen te weten, zal, behalve vele andere taalkundige werken, met vrucht kunnen raadplegen WIARDA, *über Deutsche-vor und Geschlechtsnamen*, en WACHTER, *Glossarium Germanicum*. J. R. EILERS KOCH.

Beteekenis van sommige voornamen. Ik acht mij niet bevoegd een volledig antwoord te geven op de door PHILO-GRAMMATOS gedane vragen, doch als bijdrage tot het door hem ter sprake gebragte onderwerp, wil ik uit het jongste werk van LOUIS DE BAECKER, *des Niebelungen, saga mérovingienne de la Néerlande*, Paris, 1853, eenige verklaringen van namen mededeelen, welke van de door PHILO-GRAMM. opgegevene afwijken. Deskundigen mogen die afwijking ophelderen of het schijnbaar strijdige verzoenen.

»ALBERT, puissant-magnifique, de *al*, puissant, et *bert* ou *bright*, qui exprime l'idée de magnificence. — ALBERIC a la même signification qu' ALBERT, *al* et *bright*. — GÉRARD, guerrier courageux, de *ger*, guerrier, et *hart*, courageux. — GODEFROI, GODFRID, bon pacifique, de *god*, bon, et *frid*, paix. — KARL, CHARLES, libre, paysan. Les Karls formaient une des trois classes des sociétés septentrionales. — THÉODERIC, compagnon-riche; de *theod*, compagnon, et de *ric*, riche".

J. B. R—p.

Beteekenis van sommige voornamen. ARNOLD, AARNOUD, EERNOUD en ERNOUD = *Eeroud*. — EGBERT, Fr. Duitsch van het Angelsaksische EDWERT (*Edward* of *Eduard*). — GEERTRUID, *Gaar truw* = *geheel trouw* (ALKEMADE en V. D. SCHELLING, *Dischpl*.). — GIJSBERT, volgens BECANUS *Geitenbaard*? — GUNTHER = *roemvolle held* (DOLZ, *die Moden in den Taufnamen*). — KASPER of JASPER, Fr. GASPARD. Misschien van het Chaldeeuwsche גזבר, *Schatmeester* of *Ontvanger*.

In den *Volks-Almanak voor Ned. Katholieken* 1854, lees ik in het stukje: *de Bisdommen* van ALBERDINGK THIJM, bij de vermelding van THEODARDUS, Bisschop van *Utrecht*: »Zijn naam heeft voor ons een buitengewone zinrijkheid: beteekenende (even als DIEDRIK), Nederlander bij uitnemendheid: *Theod*, *Thied*, *Died*, is volk, en inzonderheid óns volk. Van daar onze taalnaam Dietsch; en zoo is »iemant *iets bedieden* (of beduiden)" en »*Hollandsch spreken*" hetzelfde". C. W. BRUINVIS.

Beteekenis van sommige voornamen. Kan het volgende PHILO-GRAMMATOS eenigzins te pas komen? Het is getrokken uit de *Dictionnaire Historique des presonnages célèbres de l'antiquité etc. avec l'étymologie et la valeur de leurs noms et surnoms, précédé d'un essai sur les noms propres chez les peuples anciens et modernes, par* FR. NOËL. Paris, chez NICOLLE et LE NORMANT, 1806. In het Essai, Chap. V, *Des noms chez les peuples modernes* p. 24, worden de volgende weinige Fransche namen van Germaanschen oorsprong opgegeven:

MARCOMIR, signifiait Gouverneur d'un pays; PHARAMOND, Homme veritable; CLOVIS et LOUIS, fort, valeureux; DAGOBERT, rénommé aux armes; CHILPERIC, qui a puissance d'aider; HENRY, digne d'honneur; CHILDEBERT, homme entre les guerriers; FREDERIC, qui a le pouvoir de donner la paix.

D. M. v. N.

Beteekenis van sommige voornamen. Wij verwijzen PHILO-GRAMMATOS o.a. naar de *Proeve eener verklaring der beteekenis van de gebruikelijkste mans- en vrouwennamen door* P. G. WITSEN GEYSBEEK, in *Apollineum*. Amst. 1824, Dl. II, bl. 139 en volg. en Dl. III, ib. 1826, bl. 125 en volg.; naar de lijsten voorkomende achter het bekende woordenboek van KILIAAN; en eindelijk naar eene Verhandeling van Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH, in in het *Taalkundig Magazijn* van DE JAGER, Dl. IV, bl. 543 en volg. getiteld: *Historische*

Digitized by Google

beschouwing der Nederlandsche eigen namen. Tweede afdeeling. Voornamen.

Met *zeer vele* der afleidingen door PHILO-GRAMMATOS gegeven, zullen *zeer vele* Navorschers zich waarschijnlijk niet kunnen vereenigen. Zie b. v. op FREDERIK en DIEDERIK. Waarom mag deze laatste naam niet langer van het overoude *diet*, *Thiad*, *Theod* (volk) afstammen? Σ.

Beteekenis van sommige voornamen. Aan PHILO-GRAMMATOS, die naar de beteekenis zoekt van vele *persoonsnamen*, wordt hiermede den raad gegeven over dit onderwerp na te zien: *Proeve eener verklaring der beteekenis van de gebruikelijkste mans- en vrouwennamen, welke voornamelijk in het Koningrijk der Nederlanden, als voornamen aan personen van beiderlei geslacht gegeven worden*, door P. G. WITSEN GEYSBEEK, voorkomende in zijn *Apollineum. Bijdragen de Nederduitsche Taal, Dichtkunst, Welsprekendheid en fraaije Letteren betreffende.* Amsterd., bij VAN KESTEREN, Dl. II, 1824, bl. 141—158, alwaar van Lett. A—D, en Dl. III, 1826, bl. 125—144, alwaar van Lett. D—H. Vermoedelijk is die verklarende lijst in volgende deelen, die ik niet bezit wel voortgezet; bl. 144 zegt: »*het vervolg hierna*".

Daarbij maak ik hem opmerkzaam op een werkje, dat mij onlangs ten geschenke werd toegezonden, en ook over dit onderwerp veel lezenswaardigs bevat. Het heeft den titel: *Bijdrage tot de kennis van den oorsprong en de beduidenis der geslacht- of familienamen, door* P. LANSENS. Brugge, 1852.

D. BUDDINGH'.

Beteekenis van sommige voornamen. Achter KILIAAN, Etymologium Teutonicae Linguae, vindt men: Colophon propria hominum nomina explicans, en ook een Auctarium propriorum nominum Germanicae originis etyma et significationes utriusque sexus declarans; en aldaar *brecht* of *bercht*, dignum, carum. DAGOBRECHT, ALBRECHT, enz. P. H. T.

Eeuwigdurende Almanak op eene Tabaksdoos (IV.; bl. 5, Vr. II). Met figuur 1 overeenstemmende, heb ik ook iets in mijn bezit, (vroeger uit »de Boekzaal" overgenomen; waaruit het volgende ontleend is) wanneer men nu in opgemelde figuur van de linkerzijde af, onder iederen kolom de volgende letters en dagen plaatst, namelijk:

G.	F.	E.	D.	C.	B.	A.
Maand.	Dingsd.	Woensd.	Dond.	Vrijd.	Zaturd.	Zond.

zal men deze tabel gevoegelijk voor eenen eeuwigdurenden Almanak kunnen gebruiken, indien men bekend is met de Zondagsletter. Bij voorbeeld: Zondagsl. van 1854 is A. Derhalve zijn alle data, in deze tabel opgegeven, Zondagen enz.

Is het een schrikkeljaar, dan dient de eerste Zondagsl. voor de maanden Januarij en Februarij en de andere voor de overige maanden des jaars.

Van figuur 2 kan ik geene opheldering geven; zou het misschien, met de jaartallen er bij gevoegd, kunnen dienen tot het vinden van de Zondagsletter? P. C. K.

Eeuwigdurende Almanak op eene Tabaksdoos. Bij SCHUITEMAKER te *Purmerend* is een eeuwigdurende Almanak gedrukt in den vorm van 't eerste figuur, en daarbij: »om deze tafel te gebruiken, heeft men alleen te onthouden, met welken dag het jaar is begonnen. Is de 1ste Januarij b. v. op Zondag geweest, dan vindt men op dezen rooster aangewezen al de datums der Zondagen van iedere maand, in het hoofd van iedere kolom uitgedrukt. Is het jaar op Maandag begonnen, dan zijn het alle Maandagen, enz. Bij een schrikkeljaar evenwel verandert dit na den 29sten Febr. enz. (get.) G. V. SANDWIJK." P. H. T.

Johannes Kappeyne van de Coppello (IV.; bl. 5, Vr. III). In H. VERWOERT, *Handwoordenb. der Vaderl. Gesch.* Dl. I, bl. 134, leest men: »COPPELLO (JOHANNES KAPPEYNE VAN DE) werd te Middelburg in 1790 geboren, en gaf reeds vroeg blijken van een schrander verstand. In 1819 werd hem de waardigheid van Rector te 's Hage opgedragen. Deze kundige en geleerde man, door zijne uitgegevene werken beroemd, stierf den 27sten April 1833". J. J. WOLFS.

Johannes Kappeyne van de Coppello. Van JOHANNES KAPPEYNE VAN DE COPPELLO vindt men eene levensschets in de *Handelingen der Jaarlijksche Vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden, gehouden den 21sten van Zomermaand* 1833, bl. 40—48; terwijl eene kortere voorkomt in het *Aanh. op het Woordenb. van Kunsten en Wetensch.* door G. NIEUWENHUIS, op het woord *Coppello*; en eene lijkrede op hem van Mr. H. VAN ROIJEN in de *Letterbode* voor 1833, Dl. I, bl. 451—456. Indien de Heer P. FRET niet in de gelegenheid mogt zijn die *Handelingen* ter leen te bekomen, ben ik bereid die *Levensschets* voor hem te doen afschrijven en aan een door hem op te geven adres op te zenden.

A. J. VAN DER AA.

[Ook LEGENDO ET SCRIBENDO en C. & A. zonden ons een antwoord op deze vraag; beiden verwijzen naar de *Handelingen der Jaarl. Vergad van de Maatsch. van Ned. Letterk. te Leiden over* 1833, de eerste daarenboven nog naar de *Algemeene Konst- en Letterbode* 1833, Dl. I, bl. 305, 327 en 451 en volg. en zegt dat VAN DE COPPELLO op den 7den Maart 1790 te *Middelburg* werd geboren en den 27sten April 1833 te *'s Gravenhage* overleed.]

Johannes Pieter van Cappelle (IV.; bl. 6, Vr. IV.) »CAPPELLE (JOANNES PIETER VAN),

Digitized by Google

Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, te Vlissingen in 1783 geboren, is een groot wis- en natuurkundige geweest. In 1815 werd hij te Amsterdam aangesteld tot Professor der Nederduitsche taal- en letterkunde, waarbij in 1819, na den dood van H. BOSSCHA, het onderwijs in de Vaderlandsche geschiedenis gevoegd werd. Hij was ridder van den Nederlandschen Leeuw, en lid van onderscheidene geleerde genootschappen. Zijn dood op den 26sten Augustus 1829 maakte een einde aan zijn voor de maatschappij zoo nuttig en werkzaam leven. Onderscheidene geleerde werken zien van hem het licht, waaronder zijne *Mechanica* en *Bijdragen tot de geschiedenis der Wetenschappen en letteren in Nederland*, uitmunten". H. VERWOERT, *Handwoordenb. der Vaderl. Geschied.* Dl. I.; bl. 117.

Om de nagedachtenis van den algemeen beminden J. P. VAN CAPELLE in eere te houden, heeft de Hoogleeraar D. J. VAN LENNEP in 1831 's mans *Nagelatene Bijdragen tot Natuurkunde en Geschiedenis* in het licht gegeven.

J. J. WOLFS.

Johannes Pieter van Cappelle. Over JOHANNES PIETER VAN CAPELLE, overleden den 26sten Augustus 1829, zie men de *Konst- en Letterbode* voor 1829, Dl. II, bl. 149 en de *Handelingen der Maatsch. v. Ned. Letterk. te Leiden*, over 1830, bl. 4, alwaar met regt wordt aangehaald de keurige gedachtenisrede van den Hoogleeraar D. J. VAN LENNEP op VAN CAPPELLE, in welke rede naar het getuigenis van den Hoogleeraar SIEGENBEEK niets gemist wordt, hetwelk in staat was om ons in VAN CAPPELLE den geleerden, den nuttigen en verdienstelijken Burger, den bescheiden en regtschapen man, den getrouwen vriend, den ouderlievenden zoon, den liefderijken echtgenoot en zorgvuldigen vader naar waarde te doen eerbiedigen en beminnen.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Joannes Pieter van Cappelle. Aan het *Woordenb. der Zamenl.* ontleen ik het volgende: »Geboren te *Vlissingen* in 1783, volbragt hij zijne studien in de wis- en natuurkundige wetenschappen aan de Doorluchtige School te *Amsterdam*, en leide zich tevens toe op de geschiedenis, taal- en letterkunde. Na eenigen tijd het ambt van lector aan de Akademie van teeken-, bouw-, en zeevaartkunde te *Groningen* waargenomen te hebben, werd hij praeceptor aan de Latijnsche School te *Amsterdam*, en maakte zich, zoo door het uitgeven van eenige geleerde geschriften, als door het behalen eener gouden medaille bij de Haarlemsche Maatschappij der wetenschappen, gunstig bekend, en werd in 1815 aangesteld tot Professor der Nederduitsche taal- en letterkunde aan de Amsterdamsche Doorluchtige School, waarbij na den dood van H. BOSSCHA, in 1819, hem tevens het onderwijs in de Vaderlandsche Geschiedenis werd opgedragen; ook was hij lid van de 1e en 2e klasse van het Kon. Ned. Instituut, van de Leydsche Maatschappij der Letterkunde en van nog verscheiden andere genootschappen, Ridder van den Nederl. Leeuw, enz. Dus van alle kanten aangemoedigd, begunstigd en voortgeholpen, als iemand van wien de geleerde wereld iets groots verwachtte, werd zij in deze verwachting eensklaps teleurgesteld door het afsterven van dezen werkzamen man op den 26sten Augustus 1829; maar de *Alg. Konst- en Letterbode* van dat jaar, N°. 37, zijne uitgegeven werken vermeldende, beslist » dat hij reeds genoeg deed, om zijn roem te vestigen en eene zeer vereerende nagedachtenis na te laten."

Van deze werken zijn o. a. algemeen bekend de: *Bijdragen tot de Geschiedenis der Wetenschappen en Letteren in Nederland*, 1821, en de *Bijdragen tot de Geschiedenis der Nederlanden*, 1827.

C. W. BRUINVIS.

Johannes Pieter van Cappelle. Van dezen bestaat eene Levensschets in de *Letterbode* 1829. Dl. II, bl. 149—152 en in het *Aanh. op het Woordenb. van Kunst. en Wetens.* van G. NIEUWENHUIS, op het woord. Hetgeen over hem in de *Handelingen der Jaarl. Vergad. van de Maatsch. der Nederl. Letterkunde te Leyden, gehouden den 5den van Hooimaand* 1830 voorkomt is weinig meer dan eene verwijzing naar Mr. D. J. VAN LENNEP, *Gedachtenisrede op* JOHANNES PIETER VAN CAPPELLE, *Amst.* 1830, gr. 8°.

A. J. VAN DER AA.

Johannes Pieter van Cappelle. In antwoord op het gevraagde verwijs ik den Heer FRET naar de *Gedachtenisrede op Johannes Pieter van Capelle; uitgesproken op den* 16*den December* 1829, *in de Maatschappij Felix Meritis*, *door* Mr. D. J. VAN LENNEP, *te Amsterdam, bij* P. MEIJER WARNARS, 1830. Zoo de Heer FRET zich daarmede wenscht bekend te maken, verklaar ik mij gaarne bereid hem het exemplaar dat daarvan in mijn bezit is voor eenigen tijd ter lezing af te staan.

Dr. H. VAN CAPPELLE.

[Ook C. en A. gaf een antwoord op deze vraag met verwijzing naar de *Gedachtenisrede* door den Hoogl. VAN LENNEP.]

Pleitmemorie van Mr. P. Hartog voor Mr. F. (niet T.) Lievens Kersteman (IV.; bl. 6, Vr. V). Bij het zoeken naar levensberigten van den beruchten astrologist J. C. LUDEMAN, kwam mij in handen het *Leven van* F. (sic) L. KERSTEMAN, *Professor honorair en Doctor der beiden rechten enz. door hemzelven beschreven.* Te Amsterdam, bij J. B. ELWE, 1792, in 2 dln. Op het titelblad van het 2de deel staat, in plaats van *door hem zelven beschreven*, *bekend onder den naam van* Mr. FRANCISCUS. (Men weet dat hij onder dien naam de werken van LUDEMAN

Digitized by Google

heeft uitgegeven.) Het baart verwondering en verontwaardiging, hoe iemand uit dien stand, zijn avontuurlijk en dikwijls losbandig levensgedrag onder de oogen van het publiek heeft durven brengen, en onbeschaamd achtbare personen noemen, waarmede hij in aanraking kwam. Hierdoor vervalt het vermoeden, wel eens geopperd, dat KERSTEMAN een gefingeerd persoon zou zijn en zijne levensbeschrijving een roman; als ook door de *Pleitmemorie*, boven vermeld, van welke daarin gewaagd wordt. Om de dankbetuiging te erlangen van B. A. T., zal ik hier het een en ander mededeelen omtrent den afloop dier beruchte zaak.

KERSTEMAN, beschuldigd een' valschen wissel te hebben gefabriceerd, werd te *Schoonhoven* gepakt en te *Rotterdam* gevangen gezet. De exceptie van onbevoegdheid, rakende het regtsgebied van de Rotterdamsche regters ten aanzien van zijn persoon, hoezeer welsprekend bepleit door den Advokaat VAN HAMEL VAN OLDENBARNEVELT, gezegd WITTE TULLINGH, werd, gelijk hij voorzien had, verworpen. Nu besloot hij, met overleg van den Advokaat HARTOG en den Procureur VAN DER MEIJ, regelregt tot de verdediging van de principale zaak over te gaan. Na ruim 21 maanden te hebben gezeten, bepleitte de gemelde Advokaat, met wien KERSTEMAN in vriendschapsbetrekking stond, in December 1774, gedurende vier dagen achtereen, zijne zaak, onder een grooten toevloed van hoorders en van alle practizijns, die, zonder partijdigheid openhartig bekenden, dat er zoo van wegen de Advokaten, van den Hoofdofficier CORDELOIS, als van de zijne, alles bijgebragt was wat de kunst der regtsgeleerde wetenschap in dergelijke gelegenheid kon opleveren. De bijzonderheden die hier *pro* en *contra* aangehaald werden, en KERSTEMAN door eene nadere verklaring opheldert, slaan wij als te uitvoerig over, en melden slechts, dat elf weken daarna het volgende vonnis viel: »om gedurende den tijd van dertig jaren in het stadswerkhuis gevangen te blijven, en vervolgens na verloop van dien, voor al zijn leven gebannen te zijn uit de provincie van Holland en Westfriesland, wordende aan den hoofdofficier zijn' verderen eisch ontzegd; doch dat schepenen, alvorens de uitspraak van dat vonnis te laten doen, goedgevonden hadden, om zoo wel den hoofdofficier als hem, drie dagen tijd te gunnen, ten einde beiden gelegenheid te geven van zich te kunnen beraden, of zij van die condemnatie aan den hove van Holland wilden appelleeren of niet". Wegens de groote kosten, daaraan verbonden, en andere bezwaren, vond KERSTEMAN geraden zich aan de uitspraak te onderwerpen, terwijl de hoofdofficier verklaarde met het gewijsde van den regter te *Rotterdam* genoegen te nemen. Dit geschiedde den 7den Maart 1775. Wat hem in dat werkhuis wedervoer, hoe goed hij het daar had, zoo dat hij er al zijn leven wel had willen blijven, verhaalt hij uitvoerig in het tweede deel van zijne levensgeschiedenis. Den 19den April 1786 werd hij echter op zijn verzoek ontslagen, hield eene *Redevoering van afscheid* in de kerk van 't werkhuis, die vele tranen lokte, gelijk hij er ook vroeger een paar aanspraken van dankzegging en zegenwenschen had gehouden, zoo als men van zulk een loshoofd niet verwacht zou hebben.

J. C. K.

Pleitmemorie van Mr. P. Hartog voor Mr. F. (niet T.) Lievens Kersteman. In het in mijn bezit zijnde *Regtsgeleerd Kweekschool of Sleutel der Crimineele Practijk enz.* door Mr. FRANCISCUS LIEVENS KERSTEMAN, Amsterdam, bij J. B. ELWE, 1789, 2 dln. 8°. wordt meermalen van het proces contra M. JAN CORDELOIS, r. o. eischer melding gemaakt; zie Dl. I, p. 83, 129; Dl. II, p. 79 vlgg.

Het slot dezer laatstaangehaalde plaats luidt aldus (Dl. II, bl. 86)

»Waarop vervolgens de zaak bij wisseling van inventaris en stukken, ter wederzijde geinstrueerd, voldongen, en op den 19den December en volgende dagen des jaars 1774 openbaarlijk ten principaale door Mr. PAULUS HARTOG bepleeten zijnde geworden, op den 7den Maart van het aanvolgende jaar 1775 eene definitive condemnatie volgde, waarvan wij letterlijk de sententie bij den uitgaaf van het gedrukt proces, waartoe het eigentlijk behoort, zullen mededeelen, terwijl men daaruit zal kunnen oordeelen van de motiven en redenen, waarom wij voor als toen niet goed vonden van hetzelve vonnis aan den Hove Provinciaal te appelleren als zijnde provisioneel genoeg te zeggen, dat onze ontslaging uit de gevangenis met eene bekende reputatie en schadeloosstelling is geschied".

Waartoe Mr. F. L. KERSTEMAN gecondemneerd is, en door welke redenen de eventuele afloop der zaak nog tot zijn voordeel is geweest, blijkt hieruit niet en zou in het door hem beloofde werk moeten worden gezocht, 't welk echter niet in mijn bezit zijnde, door mij niet is kunnen geraadpleegd worden. Met deskundigen hierover sprekende, kreeg ik eenparig ten antwoord, dat het werk hun geheel onbekend was, zoodat mij de gissing niet geheel ongegrond voorkomt of hij misschien niet van het plan der uitgave heeft afgezien, en men zich met het eenigzins duistere en tegenstrijdige berigt van den afloop l. l. voorkomende zal moeten vergenoegen.

Mr. M.......

Pleitmemorie van Mr. P. Hartog door Mr. F. (niet T.) Lievens Kersteman. De uitslag van het crimineel proces tegen Mr. F. LIE-

Digitized by Google

VENS KERSTEMAN was, dat K. veroordeeld werd tot een tuchthuisstraf van 30 jaren, zoo als te zien is in *het Leven van* KERSTEMAN, door hemzelven beschreven, en gedrukt te *Amsterdam*, bij ELWE, 1792. P. H. T.

F. de Bruyn's »Kondodad" (IV.; bl. 6; Vr. VI). Van denzelfden dichter bestaan nog met de spreuk *Rien sans peine*: 1°. *de Beproeving of standvaste Min van Leander*, *kamersp. Naar de orig. druk.* Amst. zonder jaartal. 2°. *de Triumpheerende Schouwburg*, *danksp. Naar het orig. HS. van den autheur.* Amst. 1783. 3°. *Op het konstig vertoonen van Konradijn*, door G. BRINKMAN, op den Amsterdamsche schouwburg, den 17 Nov. 1749, en: *Aan* ANTH. SPATSIER, *beroemd Tooneelspeler der Amsterd. Schouwburg*, benevens nog twee andere gelegenheids-gedichten. Allen zijn, even als het treurspel *Kondodad*, in de Bibliotheek der Maatschappij van Nederl. Letterk. voorhanden. Levensberigten van den dichter zijn mij echter niet bekend, alleen meen ik wel eens gehoord te hebben, dat hij in eenige betrekking tot den Amsterdamschen schouwburg stond.

Nopens W. SOBBE F. C. ZOON, weet ik niets dan dat er van hem een vrij sopperig *Lijkgezang over het ontijdig en aller-betreurenswaardig afsterven van* W. C. H. FRISO, voorkomt in de *Dichtkundige Cypressenbladen.*

A. J. VAN DER AA.

F. de Bruyn. — W. Sobbe F. C. Zoon. Zekere F. DE BRUYN maakte een lijkdicht op het overlijden van Mr. JAN SIX, Heer van *Hillegom*, den 8sten Januarij 1750. Zie S. GILLE HERINGA, *Bijdrage tot de lijst der Nederl. dichters*, in de *Konst- en Letterbode*, 1847, Dl. II., bl. 323; misschien is dit wel dezelfde met FREDERIK DE BRUYN, den schrijver van *»Kondodad."*

W. SOBBE FL. ZOON (sic) was reeds door J. C. K. in VAN DER AA's *N. B. A. C. Woordenboek van Nederlandsche dichters*, Dl. III, bl. 171, vermeld als schrijver van een vrij sopperig gedicht op het overlijden van W. C. H. FRISO. Het wordt in de *Dichtkundige Cypressenbladen* gevonden. Bovendien treffen wij een lofdicht van hem aan voor de *Mengeldichten* van G. MUYSER. Amsterdam 1751, in 4°.

Vermits er volgens B. A. T. slechts 22 exemplaren van den *Kondodad* zouden gedrukt zijn, zal het boekje stellig wel eenige *geldswaarde* hebben, zoo lang er ten minste liefhebbers zullen zijn, die dergelijke zeldzame werkjes verzamelen. WITSEN GEYSBEEK zag eens *de Klucht van den stijven Piet* voor *f* 7, en de ellendige rijmelarij van ANTONI JANSEN, vader van den grooten dichter ANTONIDES VAN DER GOES, voor *f* 25 verkoopen!! Σ.

F. de Bruyn's »Kondodad". Levensbijzonderheden van dezen dichter zijn mij niet bekend; dat hij een verzenmaker was, blijkt uit een door hem vervaardigd *Lijkdicht op het overlijden van* Mr. JAN SIX, Heer van *Hillegom.* Volgens den Heer HERINGA in den *Konst- en Letterbode* voor 1847, Dl. II, bl. 326, is dit gedicht tamelijk van gehalte. Een exemplaar van de *»Kondodad"* berust ook op de boekerij der Maatsch. van Nederl. Letterk. te *Leyden.* Zie den Catalogus, Dl. I, *b.* bl. 69, alwaar ook met de spreuk *Rien sans peine*, nog twee andere tooneelspelen en nog eenige gelegenheids-gedichten van F. DE BRUYN vermeld staan.

W. SOBBE F. C. ZOON was ook dichter; hij maakte een *Lijkzang over het afsterven van* W. C. H. FRISO, die in de *Dichtkundige Cypressenbladen* gevonden wordt.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Walraven van Heeckeren tot Nettelhorst(IV.; bl. 6, Vr. VII). WALRAVEN VAN HEECKEREN TOT NETTELHORST, die hooge militaire waardigheden in dienst van onze republiek heeft bekleed, en een groot minnaar van oudheden en munten was, heeft in 1689 eene zending gehad naar de kleine Duitsche staten, om deze aan te sporen tot het leveren hunner contingenten, waarin zij zeer traag waren. Hij vertrok derwaarts in April en hield zich meestal op te *Zell*, de residentie van den Hertog van *Lunenburg.* Ik bezit een band met brieven van hem, aan eenen vriend geschreven, waarvan eenigen uit *Zutphen* van vroegere jaren, maar de meeste van 1689, die ook voor onze geschiedenis van die dagen niet onbelangrijk zijn. Voorts bevat deze verzameling nog een paar belangrijke brieven uit *Stokholm* van 1697, waar HEECKEREN toen buitengewoon afgezant was; van die zending zegt hij daarin: »dit hof is soo vol intriges, dat men nergens staet op kan maeken, en daerom wilde ick wel van hier syn, alsoo men wel kon verseeckert sijn, dat Sweden van 't humeur, daer den coninck van is ons wel geen quaet sal doen, maer veel goets en hebben wij daer oock niet van te verwaghten soodat mijn verblijf hier t'eenemael inutil is". Mogt de heer L. v. H. verlangen met deze brieven nader bekend te worden, hij wende zich tot mij door tusschenkomst van de redactie. SAXO SYLVIUS.

Walraven van Heeckeren tot Nettelhorst. Sedert het inzenden mijner vraag omtrent WALRAVEN VAN HEECKEREN TOT NETTELHORST kreeg ik in handen een dichtstuk — of liever eene rijmelarij — den navolgenden titel voerende:

Zegenwensch aan de Hoog Wel Geboren, Gestrenge en Voortreffelijke Heer WALRAVEN *Baron van Heekeren, Heer van Netelhorst, Drossaart van de Graavschap Zutven; gevolmagtigde wegens de Ridderschap ter vergadering van*

Digitized by Google

Haar Ed. Hoog Mog: De Heeren Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden, en uit deselve beroemd gesant aan veel vermaarde vorsten-hoven, nu nog bij den doorlugtigsten Koning van Sweden; als syn Hoog Welgeb: in erkentenis van soo veel trouwe diensten den lande bewesen van haar Ed. Hoog Mog. tot Hoogschout der stad en meyerye van 's Hertogenbosch verkosen was in Sprokkelmaand des jaars CIƆIƆCXCIV.

Opgedragen aan de Hoog Wel Geboren en seer voorsienige Heer, de Heer ROBERT, *Baron van Heekeren, Heer van Enghuisen, Raadsheer in den Hove van Gelderland en Gevolmagtigde ter vergadering van Haar Ed. Mog. de Staten der Graavschap Zutven, als syn Hoog Wel Geb. in stede van den afwesende Heer Broeder, in het voornoemde Hoog-Schout-Ampt gehuldigd was.*

Door NICOLAAS VAN DER MEER, *Dienaar van* JEZUS CHRISTUS *te Zutven.*

Gedruckt *tot Zutven, by* HENRIK RHIJNVISCH, *Boekverkoper.*

De volgende regels uit het dichtstuk doen ons de hoven kennen waar WALRAVEN VAN HEECKEREN gezantschappen had bekleed:

De Ridderschap, die op den selven voet
Hun eerbewijs na uw waardye maten,
Noemd u een Lid der Algemeene Staten,
En steld u onder 't Sevental ter hand,
Het hoog bewind van 't Vrije Nederland.
Dit kon uw eer en luister niet beperken;
Gij deed dien raad uw Trou en IJver merken:
Uw deftigheid, en uw geslepen Tong,
Die door het oor tot in het herte drong,
Wijl ernst, gepaard met veel bevalligheden,
Vermogen gav en cieraad aan uw reden;
Uw groot beleîd dêe, dat Sy uw als Mond
En Staats-Gezant aan Vorsten-Hoven sond.
Het Duitsche Rijk weerklonk van uwe trouwe,
Als 't Uw gedrag mogt van nabij beschouwen;
En Brandenborg, en Sax, en Lunenborg,
Met Munster tuigd uw wakkerheid en sorg
Voor 't heil des Lands, in 't duisterst van de dagen:
Hij, die het past de Sweedsche kroon te dragen,
Vorst KAREL heeft genoegen in Uw raad,
En prijst het wijs beleid van Neerlands Staat,
Die door het puik en d' eer der Amptenaren
De roem des Volks en elk gewest bewaren.
Dus klinkt uw lov van ver, uit 't helle Noord,
En brengt een ijvervlam in 't herte voort
Des Vaderlands, om na waardy te kronen
Uw Deugd en Trou, o Braavste van Haar Sonen!
Men draagd een ampt, daar eer en voordeel strijdt
Om d' eerste plaats, in weêrwil van de nijd,
Uw Heuschheid op: Soo moet uw Luister steig'ren!
En 's Hertogs-Bosch uw kroon geen parel weig'ren!
enz., enz.

L. v. H.

Van de Middach-maale of Werschap (IV.; bl. 6, Vr. VIII). Het door den Heer SCHREUDER gevraagde Cap. XXIII van het VIde boek (niet IV) uit BARTHOLOMEUS ENGELSCHMAN, *Van den Propieteyten der Dingen* luidt aldus:

Van den avontmale.

Cena dat is int ghemyn te segghen avontmael ende cena wort gheseyt van cenon twelc gemeyn is om die gemeynlicheit der eters of d gheinre die ghevoedt werden als die oude seijden als gewoenlic was int openbaer ende int gheselscap des avonts te eten op dai dye sonderlingheit geen luxurie maken en soude mer nu mach cena geseyt worden van cenos in griex dat umbra in latyn is ende scheem in duytsche want daer om dat men des avonts luttel eten sal so soeken si of so soect men heymelice steden als papias seyt of het mach billiker geheyten werden van cenos dat is canis ende dat is hont daer om dat si dan geen caritaet en doen want een ygelic meyndt dat hi tzyn op eten wil want alle dahter boven van d' spisen overgelopen is dat is hem ghenoech teghen den avontmael het syn veel luden die desen avontmael groot maken ende verheffen ende alle dese bequamen inden werscap des conincs asswerus alst openbaert hester. Dat eerste is die bequamelicheit des tyts die avontmael sal wesen in bequaem tiden als niet te vroech noch niet te spade dat ander is dat men dat avontmael maken ende punten sal in een ghenoechlike stede ende die seker ende vast is ende ruym is als asswerus dede die maecte syn hovinghe ende warscappinge in enen schonen ruijmen hof. Dat derde is dat die ghene die dair nodende is die sal sinen gasten een blyde aensicht thonen ende daerom salmen oec sitten daert ruijm van spaecien is dat die gasten vrijliken lachen ende spreken sullen moghen want dat hof en doech niet dair die waert of waerdtinnen suere aensichten thonen hester doe si bestonden te verhetten etc. Dat vierde is menigherhandicheit der spisen op dye avontuer of daer yemant waer van den geselscap die van der eenre spise niet en mocht dat hi dan vander ander proeven mocht hester van den anderen ende van den anderen etcetera. Dat vijfte is menigherhande drancken ende winen (waer af hester geseyt wort) die wyn wort oec in gedragen etc. Dat VI is dat dienres hoessche wesen sullen hester. Hi setteden die princen voir ind' tafelen etc. Dat VII is dat tet geselscap d' vrienden die te samen eten dat sal deen den anderen bequaem wesen hester. Hy maecte waerscappinge alle den meden dat syn luden van dien landen etc. Dz. VIII is vrolicheit d' sangheren ende der spelluden sond' die welcke die edel luden ende die heren haer avontmael niet en plagen te doen lu. XV. Als hi die stemme hoerde etc. Dat IX is datter waskaerssen ghenoech wesen sullen want avontmael te doen sond' licht is scande ende oneersam en oec ist vrese om d' vliegen wil ende and' gewormt ende daer om salmen waskaerssen op die candelaers setten ende lampen ende lantaernen hangen dair die dienres wanderen dat si sien mogen. Dat X is

Digitized by Google

dat die eters sullen mit groter begeerten begheren dz hen voer gebracht is want des avonts en plecht men geen grove spise ter tafelen te brenghen als men des morghens doet mer wat leckers ende wat goelics ende dat licht te verduwen is ende sonderlinghe inder heren hove. Dat elfste is dat si des avonts langhe sitten sullen clametsen op dat die spise te bat verduut sal werden eer dat si slapen gaen want het is seer ongesont slapen te gaen mit vollen buke ende men sal des avonts luttel eten ende dat die spise ymmer verduwelic si, ende daerom duerde assuerus hovinghe hondert ende l daghen. Dat twalefste is onscadelic want een yghelic sal des avonts eten dat hem nz endere noch en scade want het is oneersaem dat des avonts yemant enich ghelach ghelden sal. Dat dertiende is rust ende soeticheit want naden avontmael sal men rusten want dan is die slaep zeer soet ende daer om werden die bedden gemaect ende ghesprayt van elpenbeen of van yvorien ende van goude op ten estrick in 't pallaes van assuerus alst openbaert hester, want als constan seyt wanneer die roke der spisen ind' herssen gaet soe slapen wi lichtelic. C. P. L.

[Ook J. L. A. I. heeft de goedheid gehad het bovenstaand kapittel af te schrijven en ons toe te zenden. Dr. RÖMER berigt aan den vrager (J. SCHREUDER) dat een exemplaar van BARTHOLOMEUS ENGELSMAN in de Bibliotheek der Maatsch. van Letterk. te *Leiden* voorhanden is. (*Catal.* I. blz. 188 vlg.).]

Merwan II (IV.; bl. 7, Vr. XII). MERWAN II. Deze vorst, eigenlijk geheeten ABON ABDEL MELEK, de 14de en laatste Kalif uit het geslacht der Ommayaden, werd verslagen door ABDALLAH, oom van ABOUL ABBAS. Dit had plaats den 21sten Januarij 750. SOLEÏMAN (of ZULICMIN) broeder van ABDALLAH werd, in weerwil van zijn vroegeren haat tegen MERWAN II, toch ook door ABOUL ABBAS vermoord. Deze kwam tot den troon van *Perzie* door de nederlaag der Ommayaden, en door zijn rang als Hoofd der Abbassiden. De bedoelde omwenteling had plaats op den boven opgegeven datum en niet ten jare 754. BIBLIOPHILUS SCHIDAMENSIS kan zich over de juistheid van het aangeduide jaartal vergewissen bij DE GUIGNES, *Histoire générale des Huns*, T. I, p. 326, die uit de bronnen de tijdrekenkunde bepaalt; of, om eenen meer gewonen en ook hier zeer naauwkeurigen gids te noemen, den schrijver (H. AUDIFFRET) van het uitvoerig artikel MERWAN II in de *Biographie Universelle*, T. XXVIII, p. 399.

QUIESCENDO.

»Het Belegh van Leyden in" Toneelen en Uytkomsten(IV.; bl. 7, Vr. XIII). Op de vraag van V. weet ik niet regtstreeks te antwoorden, maar ik ben bezitter van een exemplaar des eersten druks der *Belegering en ontzetting der stadt Leyden. Geschied in den jaare* 1574. *Beginnende den 27sten May, en eindigende den 3den October daaraanvolgende. Zeer levendig afgebeeld door* REYNERUS BONTIUS, *Treur-Blij-eindespel, vercierd met schoone Figueren, en al de Vertoningen, zo voor, in, als na het spel.* Te Amsterdam, bij de Erve VAN DER PUTTE, Boek- en Papierverkoopers op 't Water in de Lootsman, z. jr., 4°. Welke druk uiterst zeldzaam voorkomt. A. J. VAN DER AA.

»Het Belegh van Leyden" in Toneelen en Uytkomsten. In betrekking tot het gevraagde door V. kan misschien van dienst zijn te herinneren dat er bestaat: *Belegering en Ontzetting der stadt Leyden. Zeer levendig afgebeeld door* REYNERUS BONTIUS. *Treur-blij-eijnde-spel. Verciert met schoone Figuren en al de vertoningen, so voor, in, als na het spel.* Amsterdam, bij ABRAHAM VAN DER PUTTE, in kl. 4°. 52 blz. met zeven houtsnee-plaatjes, in het werk gedrukt. A. & A.

Zeeuwsche Geneeskundigen(IV.; bl. 30, Vr. 3). Ik wil trachten aan het verlangen van den vrager omtrent dezen, zoo niet volledig, althans voor een goed deel, te voldoen. Zie hier de Geneeskundigen in *Zeeland* geboren, die zich meer of minder door hunne schriften hebben onderscheiden, met opgave van de bron, waaruit men over hen eenig nader berigt kan ontleenen.

1. BAARSDORP (CORNELIS VAN) uit *Zuid Beveland*, van het geslacht der VAN BORSSELEN, overleden te *Brugge*, den 24sten November 1565, toen hij de waardigheid bekleedde van *Conseiller et archi médecin de feu Empereur* CHARLES V, *et de Madame* LEONORE, *Reine de France et de Madame* MARIE, *Reine de Hongrie.* CHALMOT, *Biogr. Woordenb.* II. p. 10; 2. BAERLAND (HUBERT VAN) in *Zuid Beveland* geboren, omtrent 1530. Zeer bevriend met ERASMUS. DE LA RUE, *Gelett. Zeeland*, bl. 443; 3. BAGGAART (JOHAN), Stads geneesheer te *Vlissingen*, aldaar geboren 1657. † 1710. CHALMOT a. w. II. 21; 4. BASTER (JOB) geboren te *Zierikzee* den 2den April 1711, overl. den 7den Maart 1775, een zeer beroemd en uitstekend geleerde, over wien in het breede wordt gehandeld in het *Aanh. op het Woordenb. van Kunsten en Wetenschappen van* NIEUWENHUIS, Dl. I, bl. 330—336; 5. BATTUS (CORNELIS) geboren te *Veere*, omtrent 1471, Stads geneesheer, een vriend van ERASMUS. † 1517. CHALMOT, a. w. II. 130; 6. BLANKAART (STEPHANUS) of BLANCARDUS, geb. te *Middelburg*, den 24sten October 1650, overleden te *Amsterdam* 1702. Over zijne geleerdheid en verdiensten, zie VAN KAMPEN, *Gesch. der Lett. en Wetensch. in de Nederl.* III. 139, en de schrijvers aangeh. bij SAXE, *Onom. liter.* V. 242; 7. CAPITANEUS (PETRUS) geboren te *Middelburg* 1512. Hoogleeraar in de geneeskunst en Koninklijk

lijfarts te *Koppenhagen*, aldaar † 1557. LA RUE bl. 48; 8. CAPUEEL (ENGELBERTUS) geb. te *Zierikzee* den 17den September 1642. † den 22 Mei 1733. Een Jezuiet, als geneeskundig schrijver niet onvermaard, onder anderen door een *Enchiridion medicum*. LA RUE, ad v. 9. DOEVEREN (GUALTERUS VAN) geboren te *Philippine* in *Staats-Vlaanderen* den 16den November 1730, Hoogleeraar in de Geneeskunde eerst te *Groningen*, daarna te *Leyden*, † den 31sten Dec. 1783. SIEGENBEEK, *Gesch. der Leydsche Hoogesch.*, Dl.II, B. en T.p.219. 10. EVERAARTS (ANTHONY) Raad en Stadsgeneesheer te *Middelburg*, zijn geboortestad, † 1679. LA RUE, bl. 56 en 568; 11. FAVOLI of FAVOLIUS (HUGO) geb. te *Middelburg* den 12den Augustus 1523, † te *Antwerpen* den 10den Augustus 1585 als Stadsgeneesheer, ook als Latijnsch dichter niet onvermaard. SAXE *Onom. lit.* T. III, p. 459. PEERLKAMP, *de poet. Lat. Neerland*, p.136 en J. H. HOEUFFT *Parnasus Latino-Belg.* p. 40; 12. GRAEUWEN (PAULUS) geboren 1715 te *Seerooskerke*, Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Harderwijk* en later te *Groningen*, aldaar † 1779. BOUMAN, *Gesch. der Geldersche Hoogeschool*, II, 274; 13. GRUIWAERDT (FERDINAND) geb. te *Goes*, den 19den Maart 1628, overleden te *Middelburg*, alwaar hij Lector in de ontleedkunde was, in Mei 1701. Men heeft van hem *Medicinale en Chirurgicale observatiën* (Hoorn 1688.) † 1701. LA RUE, bl. 403—405; 14. HERLS (CORNELIS) geb. te *Middelburg*. Hij leefde omtrent het begin der XVIIde eeuw. Over zijne verdiensten, LA RUE, bl. 75; 15. HOGHELANDE (THEOBALDUS VAN) geboren te *Middelburg* in de XVIde eeuw. Naauwkeuriger opgave van zijne werken als Alchimist, dan de LA RUE en PAQUOT (VIII. 138) die geven, vindt men bij J. F. GMELIN, *Geschichte der Chemie*, Th. I. S. 309; 16. KETELAER (VINCENTIUS) geboren te *Vlissingen* omtrent 1640, Rector te *Zierikzee* en beroemd geneesheer aldaar. Hij schreef een *Dissert. de Aphtis* (1669), een voor zijn' tijd verdienstelijk werk. FOPPENS, *Bibl. Belg.* II. p. 1156 en DE LA RUE, ad voc. 17. KOUWENBURG (JAN) uit *Middelburg*, omtrent 1721 schrijver van de *Zee-chirurgie of Matrozentroost*, waarvan 3 drukken bekend zijn, de eerste in 1721. PAQUOT, *Mém. lit.* T. IX, p. 35; 18. LANSBERGEN (JACOB) geboren te *Goes*, omtrent 1590. Als geneesheer beroemd, bezongen door J. CATS, met welken hij bevriend was, † 1567. LA RUE, bl. 410, PAQUOT, VIII, 379; 19. LEMNIUS (ANDREAS) of LEMMENS geboren te *Zierikzee*, uit de XVIde eeuw; 20. LEMNIUS (GULIELMUS) geboren te *Zierikzee*, 1530. Geneesheer van den Koning van *Zweden*, † 1568. 21. LEMNIUS (LEVINUS) vader van den vorige, geboren te *Zierikzee*, 20 Mei 1505, † 1 Julij 1568. Enkele van zijne talrijke geschriften werden in de Hoogduitsche en Italiaansche talen overgezet. Uitvoerig handelen over hem VAN KAMPEN, III, 55. SAXE, *Onom. lit.* III. 304 et in anal. en vooral over de drie LEMNIUSSEN, *Biographie Univ. de Michaud.* T. XXIV, ad. v. 22. LIENS (CORNELIS) geboren te *Zierikzee* 1580, † 1636. DE LA RUE, p. 317; 23. MACQUET (JAN D.) Volgens den schrijver van het *Aanh.* op *het Woordenb. van* NIEUWENHUIS, geboren te *Zierikzee*, en volgens VAN KAMPEN, *G. d. W.* II. 104, te *Brouwershaven* in 1731. Als geneeskundige bekend door zijn werk: »De ziekten in den Bijbel geneeskundig beschouwd en toegelicht". 24. MIVERIUS (DANIEL) geboren te *Goes*, Stadsgeneesheer aldaar. DE LA RUE, bl. 416; 25. PELLETIER of PILLETIER (GASPARUS) Stadsgeneesheer te *Middelburg*, † 1639. PAQUOT, II. 17; 26. PLASEER (DAVID THEODOOR) uit *Zierikzee*. Stadsgeneesheer te *Antwerpen* omtrent het begin der XVIIde eeuw. FOPPENS, *Bibl. Belg.* II. 231; 27. MIDDELBURG (PAULUS) ook wel ALMANUS geheeten, geboren te *Middelburg* 1445, lijfarts van den Hertog van *Urbino*, daarna Bisschop van *Fossembrone* en als zoodanig Voorzitter van het 5de Lateraansche Concilie, † Rome den 15den December 1534. PAQUOT V. 1; 28. PRATENSIS (JASON) eigenlijk VAN DE VELDE uit *Zierikzee* geboortig, † 1558. Geneesheer van ADOLF van *Bourgondië*. VAN KAMPEN, III, 55; 29. ROELSIUS (TOBIAS) uit *Middelburg*, omtrent het begin der XVIIde eeuw. FOPPENS, II, 1131; 30. SMALLEGANGE (HIERONIMUS) Stadsgeneesheer te *Goes*, omtrent 1513. Hij schreef over het geneeskundig vermogen van den Muskus. DE LA RUE, bl. 420; 31. VOORDE (CORNELIS VAN DE) Lector in de geneeskunde te *Middelburg*, aldaar geboren en overleden tegen het einde van de XVIIde eeuw. DE LA RUE, bl. 175; 32. VORM (HOBIUS VAN DE) geboren te *Brouwershaven*, den 4den Augustus 1628, tot geneesheer van WILLEM III bestemd, doch door zijn overlijden (1700) tot dien post niet benoemd. Hij heeft vele schriften in het licht gezonden, opgenoemd door DE LA RUE, bl. 371; 33. WALAEUS (JOHANNES) zoon van den Godgeleerden ANTONIUS WALAEUS, geboren te *Koudekerke* in *Zeeland* 1604, Hoogleeraar in de geneesk. te *Leyden*, † 1649. VAN KAMPEN, II, 61, en de schrijvers, aangehaald door SIEGENBEEK, *Gesch. der Leidsche Hoogeschool*, II. B. en T. bl. 119.

QUIESCENDO.

Zeeuwsche Geneeskundigen. 1ste *District.* STEVEN BLANKAART (BLANCARDUS) geboren te *Middelburg*. Hij bloeide in de XVIIde eeuw en was voornamelijk een ontleedkundige; CAPITANAEUS (PETRUS) geboren te *Middelburg*, overleden te *Koppenhage* in 1557. MIDDELBURG (PAULUS VAN) geboren te *Middelburg* in 1445, overleden den 15den December 1534. Hij was lijfarts des Hertogs van *Urbino*.

Digitized by Google

Solingen (adriaan van) geboren te *Middelburg*, den 7den October 1758, overleden te *Doornik*, den 5den Junij 1830; Wind (gerard de) geboren te *Vlissingen*, 1685, overleden te *Middelburg* in 1752. Hij was Doctor en Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te *Middelburg*; Wind (paulus de) geboren 1714 te *Middelburg* en aldaar overleden 1771. Hij was Med. Doctor, Lector in de ontleedkunde en Stads operateur en vroedmeester; Wind (gerard de) geboren te *Middelburg* 1730, en aldaar overleden 1800. Hij was Med. Doctor en Professor in de ontleed- en vroedkunde aan het Athenaeum te *Middelburg*; Wind (samuel de) geboren te *Middelburg* 1742, overleden 1803. Hij was Med. Doctor, 's Lands en Stads Operateur en Vroedmeester; Wind (paulus de) geboren te *Middelburg* 1767, overleden 1797, Med. Doctor; Wind (boudewijn dobbelaar de) geboren te *Middelburg* 1775, overleden 1818. Beroemd en algemeen bemind Geneesheer te *Middelburg*; Pelletier (caspar) geboren te *Middelburg*, overleden 1659, voornaam kruidkundige. Walaeus (joannes) geboren te *Kouderkerke* in 1604, † 1649, voornamelijk een ontleedkundige.

2de *District*. Baster (job) geboren den 2den April 1711 te *Zierikzee*. Hij was een uitmuntend Arts, Dierkundige en Wijsgeer en hij was het die de goud- en zilvervisschen in ons vaderland deed overbrengen; Lemnius (levinus) geboren den 20sten Mei 1505 en te *Zierikzee* overleden den 1sten Julij 1568. Hij was lijfarts van den Koning van *Zweden*; Pratensis (jason) geboren te *Zierikzee*, overleden den 22sten Mei 1558, Oppergeneesheer van het hof van adolf van *Bourgondië*, Markgraaf van *Vere* en Heer van *Beveren* en der stad *Vere*; Abrahams (galenus) geboren te *Zierikzee* en overleden te *Amsterdam* 1706. Hij was eerst Geneesheer en later Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te *Amsterdam*; Maquet (jan) geboren te *Brouwershaven*. Hij was Dichter en Geneeskundige.

3de *District*. Baarland (hubert van) geboren te *Baarland*. Hij leefde omstreeks 1530; Baarsdorp (cornelis) geboren te *Baarsdorp*. Hij leefde omstreeks 1536. Hij was Ridder en lijfarts van Keizer karel V. Hij overleed in 1565 te *Brugge*; Callenfels (godefridus wilhelmus) geboren 12 Februarij 1755 te *Cats*, in *Noord-Beveland* en aldaar 19 October 1822 overleden.

4de *District*. Puijt (jacobus de) geboren den 29sten Julij 1740 te *Groede*, overleden den 29sten Maart 1812 te *Middelburg*. Hij was voornamelijk verloskundige.

5de *District*. Doeveren (wouter van) geboren te *Philippine* in 1730, overleden 1783. Genees- en Heelkundige.

Een en ander geput uit de *Geschied- en Aardrijkskundige Beschrijving van Zeeland*, door muyt, Zalt-Bommel, j. noman, 1821.

Handboekje der Aardrijkskunde door witkamp, Amsterdam, brinkman, 1844.

Levensschetsen van vermaarde Zeeuwen door h. sluyters, Middelburg, abrahams, 1845.

L. *te V.*

Zeeuwsche Geneeskundigen. Ter voldoening aan het verzoek van B. voeg ik hierbij de volgende namen van Zeeuwsche Geneeskundigen, zoo als die in mijn *Aardrijkskundig Woordenboek* voorkomen, alle geboren in de plaatsen waaronder zij hier vermeld worden.

Middelburg: tobias roels, die in het begin der XVIIde eeuw leefde; Cornelis herls, mede in het begin der XVIIde eeuw, Stadschirurgijn in zijne geboortestad; Casparus pelletier of pilletier † in 1639; Anthony everaerts † 28 April 1679 als geneesheer in zijne geboorteplaats; Cornelis van de voorde, die in het midden der XVIIde eeuw leefde, † in 1686; Steven blanchard of blankaert meer bekend onder den naam van stephanus blancardus, geboren den 24sten October 1650, † den 23sten Februarij 1702 als geneesheer te *Amsterdam*; Michiel pille uit het begin der XVIIIde eeuw; Jan kouwenberg, die in het begin der XVIIIde eeuw leefde, en boudewijn dobbelaer de wind, geboren 1775 † den 14den December 1818 als geneesheer in zijne geboorteplaats.

Vere: Cornelis battus, eigenlijk bat of batt, Stadsdoctor in zijne geboorteplaats, die in 1515, onder andere eene *Weereldtbeschrijvinge* uitgaf.

Vlissingen: Johan baggaert, geboren omstreeks 1657, † in December 1710, in eenige werken de bewijzen van zijne geleerdheid nalatende.

Koudekerke: Johannes walaeus, geboren 27 December 1607, † in 1649 als Hoogleeraar aan de Hoogeschool te *Leyden*.

Goes: Hieronymus smallegange, die in het jaar 1503 een werk in het licht heeft gezonden; Daniel miverius, wiens werken in 1611 en 1647 zijn uitgekomen, en ferdinand de gruitwaerdt, geboren den 19den Maart 1628, † den 1sten Mei 1701.

Kruiningen: Godfried du bois, geboren den 17den Mei 1700, † 14 Januarij 1747 als Hoogleeraar in de Wijsbegeerte, Genees-, Ontleed- en Kruidkunde aan de Hoogeschool te *Franeker*.

Baarland: Hubert van baerlandt, uit de XVde eeuw, die eenige schriften betrekkelijk zijn vak heeft uitgegeven.

Philippine: Gualtherus van doeveren, geboren den 16den November 1730, † den 31sten December 1783 als Hoogleeraar te *Leyden*.

Zierikzee: Levinus lemnius, geboren den 20sten Mei 1505, † den 1sten Julij 1568 als

Digitized by Google

Geneesheer te *Zierikzee*; diens zoon GULIELMUS LEMNIUS, † in 1586 als lijfarts van ERIC IV, Koning van *Zweden*; JASON PRATENSIS of à PRATIS, eigenlijk VAN DE VELDE ook VAN DER MEERSCHE en DE PRAET genoemd, † den 22sten Mei 1558; CORNELIS LIENS, geboren in 1580, † den 3den Januarij 1636; DAVID PLASEER; die in het begin der XVIIde eeuw leefde, † als Geneesheer te *Antwerpen*; ENGELBERTUS CAPUEEL, geboren 17 September 1642, † den 14den Mei 1676; JACOBUS SMEUR, uit het laatst der XVIIde eeuw; JOB BASTER, geboren den 2den April 1711, † tusschen den 6 en 7den Maart 1775 en JOOST VAN DER WISSEL, geboren den 18den Januarij 1777 † in April 1846 als Heel- en Vroedmeester te *Haarlem*.

Brouwershaven: HOBIUS VAN DER VORM, geboren den 4den Augustus 1628, † den 17den Januarij 1700, wien WILLEM III tot lijfarts begeerde, waarvan hij zich echter om zijne hooge jaren verschoonde.

Omtrent bijna al de vroegere kan de Heer B. omstandiger berigt vinden in P. DE LA RUE, *Geletterd Zeeland*, en omtrent de Zierikzeënaars in J. DE KANTER, *Chronijk van Zierikzee*, Zierikzee, 1795, en in O. GROENEYK, *Kronijk van Zierikzee*, Zierikzee, 1821; terwijl ik bereid ben nopens de overigen, indien zulks begeerd wordt, nadere aanwijzing te doen. A. J. VAN DER AA.

Zeeuwsche Geneeskundigen. B. zal zijne weetgierigheid, zoo niet geheel voldaan, dan toch eenigermate voldoening verschaft zien, als hij inziet de »Lijste van de overleden Gheleerde Mannen, in Zeelandt ghebooren" in de *Chron. van Zeeland* door REYGERSBERGEN, met bijvoegsels door BOXHORN, Dl. I, blz. 455 volgg. Dr. RÖMER.

Dichters van het vierde District van Zeeland (IV.; bl. 30, Vr. 4). Tot heden zijn mijne pogingen om eenige vermaarde dichters uit het 4de district van *Zeeland* te vinden, vruchteloos gebleven; echter kan ik niet nalaten hier te vermelden, dat te *Aardenburg* is opgevoed de dichteres PETRONELLA MOENS, geboren te *Kubaard* bij *Franeker* in 1772 en overleden te *Utrecht* in 1843. L. *te V.*

Nicolaas van Wassenaar (IV.; bl. 30, Vr. 5). De juiste tijd van 's mans geboorte en van zijnen dood schijnt nog onbekend. Over zijne geboorteplaats bestaat ook verschil. Volgens sommigen werd hij te *Amsterdam* geboren, volgens anderen, zoo als Mr. S. DE WIND, (*Bibliotheek der Nederl. Geschiedschr.* bl. 352) en den schrijver van de *Beschrijving der stadt Heusden* bl. 189) te *Heusden*. Daar zijne ouders JOHANNES NICOLAI VAN WASSENAAR, Predikant te *Amsterdam*, (zie H. CROESE, *Kerkelijk regist. der Predik. van Amst.* bl. 21) en NEELTJE GERRITS BUYTENWEG, voor zoo ver blijkt, niet te *Heusden* gewoond hebben, vermeenen wij aan der eersten meening geloof te mogen hechten, welke meening ook nog bevestigd wordt in het hieronder aangehaalde gedicht van PETRUS SCRIVERIUS.

NICOLAAS VAN WASSENAAR was eerst Conrector der Latijnsche school te *Haarlem*, later in 1621 komt hij voor als Geneesheer te *Amsterdam*, hoogstwaarschijnlijk overleed hij in 1631. Hij schreef de navolgende werken:

1. *Artem medicam ofte Geneeskunst van* REMBERTUS DODANAEUS, *van* SEBASTIAEN EGBERTSZEN *verrijkt, ende van hem met aenteykeningen vermeerderd.* Amst. 1624.

2. Volgens AMPZING, *Beschrijving van Haarlem*, bl. 125, schreef hij in 't Grieksch: *Narratio obsidionis Urbis Harlemi.* Lugd. Bat. 1605. Of dit werk nog voorhanden is, hebben wij niet vermeld gevonden. DANIEL HEINSIUS vereerde hetzelve met een latijnsch vers (zie AMPZING, t. a. pl. bl. 126), en PETRUS SCRIVERIUS zong er van:

En nu sal NICOLAAS tot Amsterdam geboren,
Met een HOMERUS trom, sich magtig laten horen,
Wie ging hem oyt so aen, als WASSENAER wel doet?
Wie sprak het Griekx so licht, wie song het Griekx so soet?

3. *Chronyk of gedenkwaardige geschiedenisse van Turkye, van den jare* 1395—1623. Amst. 1624. fol.

Dit werk is hoogst zeldzaam; uit een brief van onzen eersten gezant aan het Turksche Hof, Mr. CORNELIS HAGA, geschreven aan NICOLAAS VAN WASSENAAR, blijkt het dat laatstgenoemde met HAGA in correspondentie geweest is, en het laat zich dus denken, dat genoemd werk niet zonder voorkennis van HAGA zal geschreven zijn, waardoor de geloofwaardigheid van hetzelve verhoogd wordt. Zie K. J. R. VAN HARDERWIJK, in »*Nog iets over* Mr. CORNELIS HAGA", geplaatst in den *Schiedamschen Almanak voor* 1850, bl. 16. Daar wordt ook vermeldt dat VAN WASSENAAR de vriend was van GULIELMUS BAUDARTIUS, die zijne mededeelingen op hoogen prijs stelde, er in zijne *Memoryen enz.* een dankbaar gebruik van maakte, en hem noemt »seer neerstig om uit alle boeken des werelds vele geschiedenissen bij een te versamelen, weshalve alle liefhebbers derselve hem dank en ere schuldig waren".

4. *Historisch Verhael aller gedencwaerdigen geschiedenissen, die hier en daer in Europe, als in Duytsland, Vrankryk enz. Turkyen en Nederland van den beginne van 't jaer* 1621 *tot den herfst toe, voorgevallen syn.* Amst. 1622 en vervolgens, in 4°.

Dit werk is van grooten omvang en loopt tot 1630. Sedert 1631 is het vervolgd door BAREND LAMPE, mede geneesheer te *Amsterdam*; het geheel bestaat uit ruim 20 boekdee-

Digitized by Google

len, doch is volgens Mr. DE WIND, t. a. pl. van gering belang en meer als eene courant, dan als een geschiedverhaal te beschouwen.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Nicolaas van Wassenaar. Zijn geboortejaar is onbekend. Hij was uit *Heusden* afkomstig; als zoodanig komt hij voor bij J. VAN OUDENHOVEN, *Geschiedenis en Beschrijving der stad Heusden*, bl. 189. Uitvoeriger berigt over dien Geneeskundige, die tevens als Geschiedschrijver niet onbekend is, treft men aan bij WAGENAAR, *Gesch. van Amsterdam*, Dl. XI, bl. 317 en bij S. DE WIND, *Biblioth. der Nederl. gesch.* bl. 352. Zijn sterfjaar wordt verondersteld, omstreeks het jaar 1631 geweest te zijn; immers met het jaar 1630 eindigt zijn *Historis verhaal aller gedenkwaerdigste Geschiedenissen die hier en daar in Europa, als in Duytsland, Vrankryk enz. en Nederlant van den beginne van 't jaer* 1621 *voorgevallen syn.* Amst. 1622 en verv. 4°. In een Grieksch gedicht bezong hij het beleg van *Haarlem*, onder den titel van *Harlemias, sve enarratio obsidionis urbis Harlemiquae accidit anno* 1572. Leid. 1605. 4°. Een exemplaar van dit zeldzaam voorkomend boekdeel is in de Keizerlijke boekerij te *Parijs* voorhanden, volgens het berigt van den geleerden bibliothekaris WEISS in de *Biograph. Univ.* T. L, p. 257. Als dichter heeft WASSENAAR eene plaats mogen verwerven in de *Parnasus Latino-Belgicus* van J. H. HOEUFFT, p. 109 (vergelijk de aldaar aangehaalde schrijvers). De Hoogleeraar HOFFMAN PEERLKAMP heeft hem die eereplaats in zijne verhandeling *de Poëtis Latinis Neerlandiarum* niet toegekend.

QUIESCENDO.

Nicolaas van Wassenaar. Omtrent dezen Amsterdamschen Geneesheer zegt WAGENAAR in zijne *Beschr. van Amsterdam*, St. III, bl. 232. »NICOLAAS JANSZOON VAN WASSENAER, schreef zich, op den titel zijner werken, *Amsterdammer Medicijn*, waaruit sommigen schijnen opgemaakt te hebben, dat hij te Amsterdam geebooren was; schoon hij, volgens andrer aanteekening, te Heusden ter weereld was gekomen. Indien hij gelijk ik meen, een zoon geweest is van den Predikant JAN NICOLAASZOON VAN WASSENAAR, schijnt hij op Stads kosten, gestudeerd te hebben. Eenigen melden, dat hij ook Conrector der Latijnsche school te Haarlem geweest is. Hij was bedreeven in de Grieksche taale, in welke hij een Gedigt over 't beleg van Haarlem uitgegeven heeft. 't Is zeker, dat hij de Geneeskunde, omtrent het jaar 1620, te Amsterdam heeft geoefend. In 't Nederduitsch heeft hij ook eenige werken in 't licht gegeven: onder anderen, een *Chronyk der Geschiedenissen van Turkye*, en een *Historisch Verhaal* van 't genen, ten zijnen tijde, van jaar tot jaar, in de bekende weereld, voorviel: welk verhaal, door BAREND LAMPE, ook een Geneesmeester hier ter stede, van het jaar 1631 af, vervolgd is. Of WASSENAER toen reeds overleeden ware, of, om de eene of de andere reden, het vervolgen van zijn Historisch Verhaal hadt laaten vaaren, is mij nergens gebleken". Tot dus verre WAGENAAR.

Ook van elders is mij gebleken dat WASSENAER te *Heusden* geboren is, zonder dat het mij gelukt is te weten te komen *wanneer* hij geboren of overleden is, doch uit mijne aanteekeningen blijkt, dat hij in 1631 reeds overleden was. A. J. VAN DER AA.

Nicolaas van Wassenaar. Aan N. v. W. geboren te *Heusden*, Med. Doctor te *Amsterdam*, is een artikel gewijd in het *Aanhangsel op het Alg. Woordenboek van* NIEUWENHUIS, waaruit blijkt dat hij de maker was van een Grieksch gedicht op het beleg van *Haarlem*, van de *Turksche Cronijk of gedenckw. geschied. van* 1395—1629 en van het *Hist. Verhael aller gedenckw. geschiedenissen*, Amst. 1622—1632, bij EVERT KLOPPENBURG. Uit de opdragt van het laatste deel blijkt dat hetzelve na zijn overlijden door zijnen schoonzoon (?) BARENT LAMPE is uitgegeven. φ²—φ.

Nicolaas van Wassenaar. Over dezen kan men nazien KOK, *Vaderl. Woordenboek*, Dl. XXIX; VAL. ANDREAS, *Bibliotheca Belgica*; PARS, *Naamrol*, pag. 95, 266; WAGENAAR, *Beschr. van Amsterdam*, in folio, Dl. III, pag. 232. Het jaar van zijn geboorte en overlijden vind ik echter nergens vermeld. C. P. L.

Nicolaas van Wassenaar. In H. VERWOERT *Handwoordenb. der Vaderl. Geschiedenis*, Dl. II, bl. 340, leest men: »WASSENAER (NICOLAAS JANSZ. VAN), geboren te *Heusden*, was Doctor te *Amsterdam*, heeft zich bekend gemaakt door een gedicht in de Grieksche taal, op het beleg van Haarlem, dat hoogst zeldzaam is, en door een: *Historisch Verhael aldergedenckweerdigste geschiedenisse van* 1622-1630, in 5 deelen, benevens eenige andere geschriften. Hij overleed te *Amsterdam* in het jaar 1631". J. J. WOLFS.

Zeeuwsche plaatsnamen in andere oorden overgebragt (IV.; bl. 30, Vr. 7). Zie hier eenige die mij voor de hand komen: *Middelburg* of *Evoa*, een der Vrienden-eilanden door ABEL TASMAN ontdekt; *Middelburg*, eiland aan de kust van Ceylon; *Middelburg* of *Poelo Kambolt*, klein eiland in de baai van Batavia; *Middelburg*, eiland in de zee van Celebes, N. W. van het eiland Celebes; *Middelburg*, fort op het eiland Amboina; *Rif van Middelburg*, *Kavang Poeloe Ramboet*, rif op de reede van Batavia; *Vlissingen*, eiland bij Celebes in de Solozee, fort op een der Noesa-Teloc-eilandjes; *Aardenburg*, een kanaal in de Maldivische eilanden; *Arnemuidensdroogte*, in de straat Bangka; *Nieuw-Walcheren*, kust der

Digitized by Google

Samojeden; *Nieuw-Zeeland*, in Australië; *Zeelandia*, fort in Suriname bij Paramaribo; *Zeelandia*, Plantagie op het eiland Curaçao; *Nieuw-Zeelandia*, fort op het eiland Boewang Besi, een der Uliassers.

A. J. VAN DER AA.

Portretten van het Huis van Oranje (IV.; bl. 30, Vr. 8). Onder de goede *stellen* staat bovenaan dat door HOUBRAKEN en TANJÉ, 21 stuks in fol. Rotterd. 1748—1751. Meer of mindere complete verzamelingen zijn ook die uit LARREY door VALCK en anderen naar V. D. WERFF en uit LE CLERC door B. PICART, beide in fol.; door HOUBRAKEN in de *Vaderl. Hist.* van WAGENAAR; door SIBELIUS en PHILIPS, allen in 8°., van het Koninglijk huis door W. VAN SENUS, in fol. en in 12°. Voor de bijzondere portretten verwijs ik naar de *Beschrijvende Catalogus* van F. MULLER, waarvan de aanvulling, vooreerst wat de Nederlandsche Vorsten betreft, door middel van DE NAVORSCHER, eene wenschelijke zaak is te achten.

C. W. BRUINVIS.

Joodsche gebruiken (IV.; bl. 30, Vr. 10). »Dit zult gij eten van al dat in de wateren is: al wat in de wateren, in de zeeën en in de rivieren vinnen en schubben heeft, die zult gij eten;

Maar al wat in de zeeën en in de rivieren van alle gewemel der wateren en van alle levendige ziele die in de wateren is, geene vinnen of schubben heeft, die zullen u een verfoeisel zijn;

Ja een verfoeisel zullen ze u zijn: van hun vleesch zult gij niet eten en hun dood aas zult gij verfoeijen.

Al wat in de wateren geene vinnen noch schubben heeft, dat zal u een verfoeisel zijn". (*Lev.* XI : 9—12).

Aal en paling worden hier wel niet uitdrukkelijk genoemd, doch wie zal het wraken, indien de Jood meende, dat beide vischsoorten er toch bedoeld zijn? »Hadde MOZES in onze mikroskopische eeuw geleefd, dan zou hij welligt zich meer bepaald hebben uitgedrukt", zóó zou de Jood ten antwoord kunnen geven aan wie hem vroeg: of wel de aangehaalde woorden zijne onthouding van aal en paling hem ten pligt maken? En hij zou er kunnen bijvoegen: indien het waar is, dat de groote wetgever bij zijne voorschriften de gezondheid des volks niet uit het oog verloor, dan bestaat er te minder reden tot twijfel, aangezien de genoemde visschen in het oog van vele, zoo niet van alle geneeskundigen, wat der menschen gezondheid betreft, zwemmende varkens te achten zijn.

Dr. RÖMER.

Joodsche gebruiken. Waarom eten de Israëlieten geen aal of paling? Bovenstaande vraag aan een Israëliet gedaan zijnde, kreeg men het volgende antwoord: in de eerste plaats is het ons door de Wet verboden en dat moet ons genoeg zijn, maar ten andere moet men wel een goed vischkenner zijn, om de aal (die wij zouden mogen eten als schubben hebbende) van de paling (die wij niet mogen eten) te onderscheiden.

Dit op de vraag van E. G. vermeldende, kan ik niet nalaten hier bij te voegen, dat ik vroeger geloofde dat de Israëlieten deze vischsoorten niet aten op grond van vers 41 van het XIde hoofdstuk van *Leviticus*, waar staat dat alle kruipend gedierte hun een verfoeisel zal zijn en niet zal gegeten worden. (Dat de aal en paling kruipende dieren zijn zal wel niet tegengesproken worden, daar men soms de laatste zelfs weilanden ziet overtrekken.) Thans echter nu mij gezegd wordt dat dit verbod steunt op Rabbijnsche traditiën, moet ik opmerken, dat naar mijn bescheiden gevoelen dit verbod in hetzelfde aangehaalde vers zijnen oorsprong vindt, en dat ik daarom geloof dat de Israëlieten zich zoo bepaald en gemakkelijk aan dit verbod onderwerpen.

L. *te* V.

Joodsche gebruiken. E. G. wete, dat MOZES geene bijzondere melding van den aal of paling, bij de verboden visschen, behoefde te maken, wijl hij later uitdrukkelijk het eten van al het kruipend gedierte verbiedt (Zie *Lev.* XI: 42). Al is het nu ook bewezen dat de aal schubben heeft, niet minder zeker is het *dat hij op zijnen buit gaat*, weshalve hier aan geene rabbijnsche traditie te denken valt, maar wel aan eene letterlijke opvolging van de woorden van MOZES.

J. V.

Vraagteekens.

259. — *De zangwijze van Charters.* Boven het *Wilhelmus van Nassou* in het *Geuse Lietboek*, Dordrechtsche uitgaaf van 1645, bl. 25, staat: »naar de wijse van CHARTERS". Is het ook reeds uitgemaakt welke wijs hier bedoeld wordt?

HOFFMANN VON FALLERSLEBEN (*Hor. Belg.* Dl. II, bl. 100) brengt als de meening van VAN DER HAGEN te berde, dat de thans gezongen melodie slechts weinig zoude varieeren van de wijs: »Auf, auf, zum frölichen Jagen!" een St. Hubertslied van veel later tijd.

J. M.

---

260. — *Car*, *Quenedy*, *Rengers.* Wie was N. CAR, die onder anderen het portret van WILHELMUS à BRAKEL geschilderd heeft? Wie T. RENGERS, die dat van den dichter BERNARDUS DE BOSCH heeft geschilderd? en wie was QUENEDY, die het portret van REINIER LEENDERT BOUWENS heeft gegraveerd?

A. J. VAN DER AA.

Digitized by Google

261. — *Warnasarie.* Van waar komt dat woord, dat een O. I. jaarboekje tot titel heeft?
M. A. ×.

262. — *Hannekemaaijer.* Van waar het woord Hannekemaaijer? M. A. ×.

263. — *Albrecht van Loo.* Wie was ALBRECHT VAN LOO, die op last van ALVA in *Holland* den tienden penning eischte?
M. A. ×.

264. — *Bullinger's Huisboek.* Wie is de vertaler, wie de drukker van BULLINGER'S »*Huysboeck*, *Viif decades, dat is viiftich Sermoonen van de voorneemste hooftstucken der Christelycker religie*", gedrukt in 1568. De uitgave werd, blijkens de voorrede, bekostigd door »sommighe godsalighe mannen, tot sonderlinge hulpe en vertroostinghe aller gheloovighen, die door des Antichrists tyrannie verdruckt zijn". P. A. T.

265. *Vauxhall.* Welke is de ware beteekenis van het woord *Vauxhall?*
M. H. *te R.*

266. — *Advis familiers.* Gaarne zoude ik den schrijver kennen en de plaats waar de volgende brochure is uitgegeven.

ADVIS FAMILIERS proposez par un Zelateur de la prosperité des Pays-bas: Sur le bruit d'une Treve ou Paix, proposée par le Roy d'Espagne (aux Seigneurs Estats des Provinces-unies) par voye de l'Archiduc ALBERT d'Autriche son beau Frère, Gouverneur des Païs-Bas. L'An 1607. De Savoye par G. F.

Pas ne te fie en l'inhumain
L'eau et le feu il tient en main.
L'an. 1608.

HENRY.

267. — *Hendrik IV te Soestdijk.* Wanneer en bij welke gelegenheid is HENDRIK IV te *Soestdijk* geweest en heeft daar het ontbijt gebruikt? zoo als men leest in het werkje, getiteld: *Gids voor wandelaars door Baarn en Soestdijk*, bl. 17. Amst. bij D. H. FIKKERT.
N. N.

268. — *Saulus, Treurspel.* Wie is de dichter van het treurspel *Saulus*, door BILDERDIJK aangehaald in zijne *Aanteekeningen* op FINGAL, Dl. I, bl. 160? J. C. K.

269. — *Metzu's kraambezoek.* Waar is het schilderstuk te vinden van G. METZU, door HOUBRAKEN, *Schouburg der Schilders*, enz. Dl. III, bl. 41, beschreven, als het grootste en woeligste ooit van hem gezien; verbeeldende een kraambezoek van jufvrouwen en heeren, zoo fraai van schikking, zoo geestig, los en kunstig geteekend, 't naakt zoo zacht smeltende, krachtig en helder, en de verscheiden stoffen en satijnen zoo dun geschilderd en natuurlijk geplooid, dat het een lust was om te aanschouwen? J. C. K.

270. — *Elizabeth Rijberg.* Weet iemand ook meer bijzonderheden van deze Rotterdamsche kunstenares, eene tweede KOERTEN, — dan VAN DEN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN en IMMERZEEL in hunne werken mededeelen?
J. C. K.

271. — *Johannes Mordisonius.* JOHANNES MORDISONIUS of MURDISONIUS wordt door SIEGENBEEK, in diens *Geschiedenis der Leydsche Hoogeschool*, Dl. II, T. en B. bl. 83, slechts vermeld als in den jare 1600, op eene vaste jaarwedde, tot het openbaar onderwijs in de natuurkunde op gemelde Hoogeschool te zijn gemagtigd, zoo ook dat hem drie jaren later het Hoogleeraarambt in de redeneerkunde werd opgedragen. Weet iemand ook aan te duiden, waar men iets meer van dien Professor vinden kan? J. C. K.

272. — »*Bit*". De Heer HALBERTSMA berigt op bl. 82 zijner *Inleiding tot de Aanteekeningen op* MAERLANT'S *Sp. Hist.*, Dl. IV, de uitdrukking: »als een eend in een vreemd *bit* zwom". Wat beteekent hier het woord *bit?* En komt het in die beteekenis meer voor?
CHALOEDA.

273. — *Spreekwijze.* »*Een cent met een gat, geeft altijd wat.* Van waar deze spreekwijze en hare beteekenis? Moet zij figuurlijk worden opgevat?
F. F. C. STEINMETZ.

274. — *Pedant.* Onlangs las ik in een Duitsch Tijdschrift dat ons woord *pedant* afstamt van het Italiaansch *pedante*, en oorspronkelijk de naam van een' schoolmeester zou geweest zijn.

In hoeverre bevat dat vermoeden waarheid? HENRY.

275. — *Berijmde vertalingen der Psalmen.* Kan iemand mij ook eene uitvoerige opgave geven van alle berijmde vertalingen der Psalmen van DAVID na de Hervorming, met naam, tijd en plaats?

Vijftig Psalmen zijn berijmd door CLEMENT MAROT, en op muzyk gebragt door GLANDE GONDIMEL. Welke zijn die Psalmen? In hoe verre komen zij overeen met die van BEZA? Kan iemand mij iets naders omtrent beide personen mededeelen?

HENRY.

Digitized by Google

276. — *Historisch kinderspel.* Men schijnt vroeger degelijker kinderspelen gehad te hebben dan thans, die zeker het gemis van het *Vermakelijk Ganzenbord* ruimschoots konden vergoeden. In den trant van ons *Ganzenbord* zag ik onlangs een dergelijk spel, behelzende onze geheele vaderlandsche geschiedenis van PHILIPS II tot aan WILLEM V, waarop alle merkwaardige personen en belangrijke gebeurtenissen voorkwamen. Het was te Amsterdam uitgegeven bij ADAM MEIJER (zonder jaartal). Hebben onze voorvaderen meer dergelijke spelen gehad? HENRY.

277. — *Het woord dienst.* Op welken grond wordt het woord *dienst*, vroeger altoos mannelijk, thans vrouwelijk gebezigd?
FRIDELOMDEIN.

278. — *Oudgast.* Van waar die naam voor hen die reeds langen tijd onzen Oost bewoonden? Is zij van lateren oorsprong of is zij ontleend uit het moederland en doelende op eene reeds lang vergeten benaming?
L. D. R.

279. — *Wibrandt Michiels van Beetghum.* In den Catalogus van de *Bibliotheek der Maatschappij van Nederl. Letterkunde te Leyden*, Dl. I, bl. 11, vind ik onder de Handschriften *Stichtelijke Rijmen* enz. van JEAN BAPTISTA HOUWAERT, bij een vergadert ende in deese ordre gestellt deur WIBRANDT MICHIELS, van *Beetghum*, A^{o}. 1616. Wordt hier het dorp *Beetgum* in *Friesland* bedoeld? En wie was WIBRANDT MICHIELS? H. VAN ROLLEMA.

280. — *Fijtert Sjoerds.* In denzelfden Catalogus, bl. 13, wordt een ander HS. opgegeven, getiteld: *Vrije navolging van den vijfden zang van het stichtelijk Heldendicht, de Maagd van Orleans. Naar het oorspronkelijk Fransch van den Burger* VOLTAIRE, *door den Burger* FIJTERT SJOERDS, *President van het Intermediair Bestuur op Schiermonnikoog*, enz. 1796. Kan iemand van de Navorschers mij ook eenig narigt omtrent dezen FIJTERT SJOERDS geven? H. W. TYDEMAN zegt in eene noot op BILDERDIJK's *Vaderl. Hist.*, Dl. XII, bl. 309, dat hij eene belangrijke post bij de Domeinen van Prins WILLEM V bekleedde.
H. VAN ROLLEMA.

281. — *Heerlijkheid Aerssen.* Wat is er bekend van de heerlijkheid *Aerssen* (vroeger in het Hertogdom *Gelder*, thans in het tegenwoordige Hertogdom *Limburg* gelegen), haar kasteel, vroegere en latere bezitters? en heeft deze Heerlijkheid aan een geslacht van denzelfden naam behoord? GASTON.

282. — *Leengoederen aan onadelijken.* Zijn er tusschen de jaren 1400 en 1410 andere dan adelijke personen, in het Graafschap *Holland*, met Ambachtsheerlijkheden of leengoederen beleend? GASTON.

283. — *Onversterfelijk erfleen.* Is het niet een volkomen bewijs van adel, wanneer iemand met een onversterfelijk erfleen begiftigd werd, en dat wel in het begin der XVde eeuw?
GASTON.

284. *Capitein Insein.* In de »Naamlijst der Inteekenaren" op ANSONS *Reis*, 3de druk, Leyden en Amsterdam, 1765, vind ik: J. E. SCHARLENSKI, Capitein Insein. Wat is dat?
G. P. ROOS.

285. — *Christoffel van Zwol of Swol.* Hoezeer dankbaar voor de gedane verwijzing naar de werken van DU BOIS, VALENTYN (bl. 294 hier boven), zou het den ondergeteekende echter aangenaam zijn iets meer omtrent de afkomst en nakomelingen van dien Gouverneur van Neêrlands Indië te vernemen.
A. & A.

286. — *Graaf Joost van Schouwenburg.* Wie stelt mij in staat iets meer van JOOST GRAAF VAN SCHOUWENBURG, veldoverste onder Prins WILLEM I, te vernemen, dan hetgeen van hem BOR, HOOFT en zij die deze afschreven, vermeld hebben. C. & A.

287. — *Penning van S. Sjaardema.* In het *Vaderl. Woordenboek*, oorspronkelijk verzameld door J. KOK, wordt in het Dl. XXVII, bl. 133, gewag gemaakt van gouden (?) penningen van de XIIIde eeuw, op welker eene zijde de woorden: *Sixtus Sjaardema*, *Potestas Frisiae*, en op de keerzijde: *Libertas praevalet auro.* Wat weten de penningkundigen hieromtrent? Zijn er nog zulke penningen? of is het geheele verhaal een fabel? C. & A.

288. — *Christiaan Sopingius.* Welke was de eigenlijke familienaam en welke de geboorteplaats van CHRISTIAAN SOPINGIUS, in het begin der XVIIde eeuw eerst predikant te *Warmond*, later leeraar bij de Remonstranten? C. & A.

289. — *Simon van der Stel.* Wie waren de ouders en welke was de geboorteplaats van SIMON VAN DER STEL, Gouverneur van de *Kaap de Goede Hoop*, naar wien aldaar eene plaats *Stellenwerf* is genoemd? C. & A.

290. — *Ahasuerus en Kores.* Wie is AHASUERUS, wie KORES, in het Oude Testament?

291. — *Spreekwijze: Gods water over Gods akker.* Van waar die spreekwijze?
D. M.... K.

Digitized by Google

Aanteekeningen.

Geslachtwapens op Loevestein. Meermalen is er gevraagd naar het op *Loevestein* ontdekte, bij gelegenheid van de aanmerkelijke herstellingen aan dat slot in 1853.

Het voornaamste is eene van achter een houten schoorsteenmantel der zoogenaamde raadkamer in den noordelijken toren te voorschijn gekomene muurschildering, hoog 2 el 75, breed boven 2 el 30, onder 3 el, vertoonende twee wapenschilden, door eene kolom gescheiden.

Het eerste is dat van ALBERT, Hertog van *Saxen*, Heer van *Meissen*, in twaalf kwartieren, met twee leeuwen tot schildhouders; van de helmen en sieraden is weinig zigtbaar, en op een lint of band, boven het wapen, is niets te zien.

Het tweede is van FILIPS *de Schoone*, Aartshertog van *Oostenrijk*, Hertog van *Bourgondiën*, *Lotharingen*, *Braband*, *Limburg*, *Luxemburg* en *Gelre*, Graaf van *Vlaanderen*, *Holland*, *Zeeland* enz. (en in 1501 Koning van *Spanje*, als FILIPS I), in vier kwartieren, met een middenschild; gedekt met den Aartshertogelijken hoed en tot schildhouders een leeuw en een griffioen, waarboven een lint of band met de spreuk: *Qui vouldra.*

Boven elk dezer wapens ziet men twee kleine schildjes, met de wapens van *Oostenrijk* en *Saxen*. Beide de groote wapens zijn versierd of omhangen met de orde van het gulden vlies, in welke Hertog ALBERT in 1451 en FILIPS in 1491 is opgenomen (*).

Keizer MAXIMILIAAN *de Geldelooze*, gaf aan zijn zoon FILIPS tot gouverneur den hier voorgenoemden Hertog ALBERT, die tevens algemeen Stadhouder werd, en tot zekerheid van in die betrekking voorgeschoten vier maal honderd duizend schilden, onder andere sloten, ook *Loevestein* in pand kreeg in 1492.

Aan deze beide betrekkingen, tot *Nederland* en het slot *Loevestein*, zullen die wapens hunne plaatsing verschuldigd zijn, waarschijnlijk tusschen 1492 en 1495, toen FILIPS meerderjarig werd.

FILIPS stierf in 1506 en ALBERT in 1500.

Men vindt eene beschrijving en afteekening van den schoorsteen en toebehooren door den Kapitein-Ingenieur C. H. MOSSEL, geplaatst in de *Bijdragen voor Vaderl. Geschied- en Oudheidkunde*, Dl. IX, bl. 263 en volg. uitgegeven door Mr. I. A. NIJHOFF.

(*) In de schetsteekening zoo als die voorkomt in de *Bijdragen voor Vaderl. Geschiedenis en Oudheidkunde*, is het wapen van FILIPS niet met het gulden vlies omhangen. Onze medearbeider K. v. S., die ons vroeger mede eene beschrijving van opgemeld schilderstuk zond, dat volgens hem in *fresco* op een blaauwen grond is geschilderd, meent op een der bovenste wapentjes het jaartal 1113 te hebben ontdekt. Van die bijzonderheid maakt noch de Heer MOSSEL, noch de Heer v.D. v. B. gewag.

Deskundigen zullen zien dat beide de wapens gedeeltelijk fout geschilderd zijn; immers verschillen zij met die welke men doorgaans aan ALBERT en FILIPS toekent.

Moge nu al de ontdekking dezer gedenkteekenen, uit een oudheidkundig oogpunt beschouwd, belangrijk zijn — het is betreurenswaardig dat dit eenige juist herinnert aan twee vorsten, welke zoo zeer als uitzuigers van de Nederlandsche bevolking en schatkist bekend staan, — terwijl er van alle de aanzienlijke bezitters en groote, beroemde of beruchte mannen, die er verblijf hielden, letterlijk niets te vinden is. v. D. v. B.

Nederlandsche spot- en scheldnamen. Eerenamen. Nevens en tegenover de vele spot- en scheldnamen, die reeds zijn medegedeeld, mogen ook de volgende eeretitels vermeld worden. Ik schrijf ze af van een vel druks in gr. 8°., dat tot titel heeft: *De Patriotsche geest van* J. BURGHOORN, *ter XXXIII verjaring van Zijne Doorlugtige Hoogheid* WILLEM DE VIJFDE, — — *verjaard den agtsten van Lentemaand, in het Oorlogsjaar MDCCLXXXI. Gedrukt tot Rijmstad, In de Orange Eendrachtstraat.*

Dortenaren, Kley-verspitters,
Water-geuzen, Woort-bezitters,
Haerelemsche Land-beminders,
Alder-eerste Drucke-vinders,
Delvenaersche wraeck-behouwers,
Prins-begravers, Ass'-verbouwers,
Leydenaren, Rhijn-deur-laters,
Tael-geleerden, Romen-haters,
Amsterdamsche Penning-quekers,
Geldverdeelders, Loef-af-stekers,
Goutsche Oudewaters-Buyren,
IJssel-vechters, Kennip-schueren,
Rotterdamsche Maes-ontblooters,
Rhijn- en Wael- en Lek-afstooters,
Gorinchumsche Klaver-kinders,
Arckel-bouwers, Vrede-vinders,
En *Schiedamsche* buyt-verlangers,
Nette-breyers, Haring-vangers,
Schoonenhoofse Slag-verwinners,
Salme-kloppers, Koorde-spinders,
Brielsche Harten, Neuse-nijpers,
Vyand-dwingers, Water-slypers,
Allekmaersche Staet van eeren,
Gront van een-en-twintig Meeren,
Ghy van *Hoorn*, scherpe Zeylers,
Nette-vinders, diepe Peylers,
Enckel-huysers, Vlamme-wijckers,
Voogden van u Zeyle-strijckers,
En *Edamsse* Menschen-asers,
Groene Burgers, Koeije-grasers,
Monnick-dammers, Wil-beletters,
Water-vluchters, Wooning-setters,
Medenblickse Vaderlanders,
Koning-voeders, Nijd-verbanders.
Purmer-eyndsse recht-uyt-sprekers,
Snege Hoofden, Liste-brekers,
Die al t'saam het wacker oogh
Houdt gestadigh naar om hoogh.

Hier weigerde gewis de hengstebron den rijmer langer water te geven; want zoo mild

hij was voor de Hollandsche steden, zoo schraal was hij voor de overige Provinciën, die zich ieder met vier regels moesten vergenoegen. Wij lezen daarin slechts van *Gelderlandsse eed'le harten*, *Zeeusse brave Mannen*, *Uytrecht's Kinders*, *vast geswooren vrije Friesen*, *over d'IJssel leggers* en *Groningensche Arent-thoonders*; terwijl de ellenlange periode eerst haar slot vindt in deze regels:

Laat de wel-gevlochte Pijlen
Zijn gegront op d'oude stijlen
Die den Prince WILHEM gaff,
Tot hij quam in 't duyster Graff.

Het overige gaat ons hier niet aan. Alleen merken we nog op, dat *de wilde Engelsman* hier ook *Steertman* wordt geheeten.

S. J.

Merlyn; Plessis-Mornay; Poellenburg; Jagtgeregtigheid. Het volgende stuk is naar het oorspronkelijke afgeschreven.

»Edele vrome wijse ende seer discrete heere ende vrundt. Ick gebiede mij dienstel. in UE: goede gratie.

Ick en hebbe niet konnen gelaten UE: te schrijven ende mits desen te verwittighen als dat op ten xiij^en^ Octobris lestleden op mijnen huyse gebracht is in handen van eene van mijnen dienstboden een seecker billet in maniere van citatie, van dato den xij^en^ Octobris, luydende als ongequalificeert gejaecht hebbende opten xxiij^en^ julij 1597 ende voorder oock met losse honden ende in gepachte duynen soude gejaecht hebben,

Voor antwoort sal UE: gelieven te hooren alsoo ick door mijn quetsuyre ende cranckheyt niet komen en mach ende nyet sonder perijckel mijner quetsuyre om die crancheyt mijne huysvrouwe wten haech hebbe thuys moeten komen, ende sult weten dat aengaende den tijtel als nyet gequalificeert te wesen in het billet geincereert, mij seer verwondere, ende nyet gemeent en hadde dat UE: sulcx onbekent hadde geweest, nademael ick meene dat UE: genoechsaem bekent is dat ick hier over die xxv jaren gestadelijck gejaecht hebbe bij tijden alle voorgaende houtvesters als oock notoirlijck ten tijde van sijne Exell^tie^. hoger memorie, alsoo ick hier op mijnen huyse van Poellenburch als houdende ter leene van de graeffelijcheyt van hollant gestaedel. gefrequenteert ende gewoont, ende altijt my gehouden als andere gequalificeerde edelen, ende mij noyt sulcken onbeleefden tijtel toegestaen en is, alsoo alle voorgaende daer van genoechsaem, ende principaellijck sijn Exell^tie^. hoger memorie verseeckert waren, dan siende alsnu claerlijck in scrifte my toegescreven, en kan ick nyet laten der eeren willen, ende die te defenderen UE: met desen ingeslagen billet UE: te verclaren mijne Emolegie (*sic*) ende affcoompste, nyettegenstaen. mijne belooften gedaen aen mijnen Sa: vader in sijn dootbedde, hier te lanck te scrijven, welcke begeerten van mijnen sal: vader ende mijne belooften waren om die tyrannie wille van duc dalba, alsoo wij ende onse voorouders altijt, om der Religie wille, van den coninck van Spaengen als van de Coninghen van Vranckrijck altijt vervolcht sijn geweest, waerom wij altijt genootsaect sijn geweest ons geslachte jae bijcans onssen naem te versaecken, dan alsoo het hier nu het lant is van gratie en genade goots, diene alsnu, mij selve ende alle mijne geslachte wel verdedigen, ende te voortschijn brengen gel. UE: in desen ingeslooten billet sien sult begeeren nyettemin dat UE: tselve billet bij u wilt houden tot dat UE: selven in persoon naren mach spreecken. Voorder dat ick op ten xiiij^en^ Julij 1597 soude gejaecht hebben, wesende het Jacops avont, op eenen saterdach, twelck wel mach alsoo geschiet sijn, twelck alhier altijt gebruyck geweest is dat alle weyluyden opt St. Jacopsdach haer int velt verthoonen, ende alsoo St. Jacops dach op eenen sondach coompt kan wel geschiet sijn dat ick op St. Jacopsavont wesende saterdach door het velt gepasseert ben geweest met een van mijn honden, die ick in den slach by tuyrnhout becomen hadde, alsoo ick verscreven was van sijn Exell^tie^. te comen den 7^en^ augusto tot Wtrecht 1597, Van welcke tijt ick altijt int leger ben geweest, ende corts daer nae voor Grol een dootdelijcke quetsuyre ende schoot hebbe becomen, ende altijt tot Deventer ende Hage te meesten hebbe gelegen, ende als noch nyet genesen, soo dat alwaert soo geschiet, ick nyet meene dat UE: op my soo soude precipiteren, alsoo ick meestendeel des jaers in dienste der lande wert gebruyckt, ende weynich geneuchte van de Jacht hebbe, waerom UE: my in desen behoort geexcuseert te houden, versoeckende voorder my geene voordere oncosten ofte moeyten aen te doen voor ende aleer ick UE: selven sal gesproocken hebben, want ick genoechsaem weet dat dese wt haet ende nyet van eenige die in UE: diensten sijn geschiet, versoecke ernstelijck ende in allen vruntschappe op UE: dat UE: gelieve te verbieden uwen dienaer Boot, met my nyet meer te moeijen ofte jegen die huyslieden my te blameren, ofte van mijn qualiteit te disputeren, op dat ick nyet geoorsaeckt en worde naerder en meerder my te beclagen, twelk ick UE: van gansscher harte ben toebetrouwende den heere den almachtigen.

Die uwen E: altijt wille verleenen een lanck salich leven. met haesten op mijnen huyse van Poellenburch tot Eemskerck (en niet Nootdorp) desen x^en^ Novb. 1598.

Die all uwe dienstwillighe altijt

P. MERLYN.

Digitized by Google

Dient dese tot een kennisse voor den heere houtvester als boom Emologie (*sic*) oft affcompste, als wesende onssen huyse ende heerlijckheyden geboortich als Riddel. geboorte van Plessis Mornays, ende Merlyn, wesende van mijn vaderlijcke swertsyde.

Alsoo dat mijne voorsaten sijn geweest Ridders heren van de voorscreven heerlijckheyden ende Edelluyden, twelck ick altijt bereyt ben te bethoonen met enich bescheyt dat noch bewaert is, nyettegenstaende alle Ruynen verjaginge, verwoestinge, troubelen, ende andere tyrannye,

Aengaende mijn bestemoeder wesende die moeder van mijn Sa: vader is geweest een dochter van boeckholt, genaempt Angneta van boeckholt,

Aengaende mijn vader is genaempt geweest Geraert Merlyn, sijn vader Merten Mer'yn, Ridder.

Geraerts Merlyn, wesende mijnen Sa: vader heeft in houwel. gehadt Margareta van Rotselar, weesende een natuyrlijcke dochter van de here Pawes ende Memoode (?) ende daer nae haer doot getrouwt Catharyna Willems van Poellenburch, wesende oude lieden sonder kinderen. Ende alsdoen by my getrouwet Maria van Poellenburch, wesende die nichte van mijn Sa: stieffmoeder.

Alle het welcke genoechsaem voor een ieder kenl. is ende oock bereyt tselve met wapenen en scrift te bewijsen. Actum opten huysen van poellenb. desen x[en] novemb. 1598.

P. MERLYN.

Edelen Erentfesten manhaften ende vroomen heere heere van Warmont, Admirael ende houtvester van hollant..... bysonderen here ende vrunt tot Warmont

JOHAN VAN DUIVENVOORDE.

***.

Geneesheeren te Leiden. 28 Junij 1482. Soe wat doctoren van medecinen, die binnen der stede van Leyden mitter woen comen van buyten ende poorter worden, ende mit hore alynge woenste mitter woene comen, die sullen hebben een tabbaerts laken van V ellen ende sullen hebben tsiaers die vryheden van X vaten bier, exsyns vry, sonder exsyse te geven.

15 July 1484. Is overdragen dat Meester CLAES, die schoenlapper die dagelix practizeert ende hantiert in medecinen en surgijne, dat men hem verbieden sel voirtaen binnen der stede van Leyden die practyc van medecine noch surgijne te doen, op gecorrigiert te worden by der meesten omeseggen van den gerechte, ten exempelen van alle andren.

Soe wie voirtaen van buyten binnen Leyden comt, ende die practyck van medecine ofte surgyne doen ende hanteren willen ende geen doctoren en zyn, die en sullen dat niet binnen Leyden mogen doen noch hanteren, tenzy, dat zy eerst en alvoren bij den Gerechte ende doctoren toegelaten ende hem dat geconsenteert wordt. (*Uit de Leidsche Vroedschaps-Resolutiën*). ..R. E.

Een Hollandsche scherpschutter. In 1787, toen men in *Utrecht* zich gereed maakte om de stad tegen de Pruissen te verdedigen, stond er in het zoogenaamde tuchthuisstraatje, nabij de St. Nicolaaskerk, een herberg *de Doelen* genoemd. De kastelein, een fiksche knappe vent, TEN HAGEN genaamd, was sergeant bij het korps Utrechtsche buksjagers, die dan ook uit kameraadschap de herberg druk bezochten. Daar kwamen ook veel jagers van SALM, Duitschers, welke gewoon waren op hun nimmer missend schot te snoeven. Op zekeren dag wilde een hunner, die als de bekwaamste schutter bekend stond, eene weddingschap aangaan dat hij den haan van den St. Nicolaaskerktoren, die vrij hoog is, met een kogel uit zijn buks treffen zou. Niemand durfde de weddingschap aannemen, doch TEN HAGEN die vrij driftig was, kon niet dulden dat men de Hollanders nog langer verachtte; hij stemde er in toe, doch onder voorwaarde dat ook hij met zijn buks zou schieten, en dat diegene overwinnaar zou zijn, die den haan het beste trof. Dit wordt goed gekeurd. De jager schiet en treft den haan in den staart. »Die vogel is niet dood. Ik zal het beter doen" zegt TEN HAGEN, en vuur gevende gaat zijn kogel door den hals.

Het behoeft niet gezegd te worden dat de omstanders den schutter, die de eer der Hollanders zoo schitterend had opgehouden, luide toejuichten.

Een jaar of tien geleden heb ik de beide kogelgaten in den haan nog gezien, en naar de oorzaak onderzoekende, werd mij het bovenstaande door een bejaard man medegedeeld.

φ²—φ.

Balthasar Bekker. Onlangs kwam mij eene kerkelijke Attestatie in handen, door den Lutherschen predikant M. WILH. BECKER, te *Holte*, bij *Melle*, in de Diocese van *Osnabrugge*, den 20sten October 1755 afgegeven, ten behoeve van zekeren JOH. HERM. STOLTMAN. Aan wien zij gerigt was, blijkt niet; het bovenschrift luidt alleen: *Venerando Dno Lectori sal. et off.* Maar aan den voet staat het volgende:

»P. S. In mentem venit, vir Confrater, nomen meum coïncidit cum (certo modo) celeberrimo BALTHAS. BECKERO, qui librum scripsit s. t. *mundus fascinatus*. Scias, illum doctum virum, non solum meum *conterraneum*, sed etiam *patruum* fuisse. Sed, nec Tu, nec ego opinionibus BALTHASARI manibus adstipulare volumus".

Zoo dacht een bloedverwant over den beroemden en beruchten man. S. J.

Engelsche Lampen voor het Raadhuis te Amsterdam. In mijne verzameling van oudheden en curiositeiten betrekkelijk de stad *Amsterdam*, vind ik onder anderen het volgende:

Gedicht op de Engelsche Lampen voor het Raadhuis van Amsterdam.

Deez' Raad die weinig doorzigt heeft,
En op het minst geruchtje beeft,
Maakt om haar flaauw en zwak gezigt,
Gebruik van 't helder Engelsch Licht.
Dit Licht, gesteld op alle hoeken,
Dient om 't verlooren Geld te zoeken.
Dus Burgers, is uw Licht vergaan,
Steekt dan een Engelsch Lampje aan,
Dan kunt gij zonder hindernis
Zien waar het geld gebleven is.

Contra op het bovenstaande.

De Raad die juist het doorzigt heeft,
In 't geen, waarvoor een snoodaard beeft,
Heeft tot opheld'ring van 't Gezigt
Het Raadhuis op het schoonst verlicht.
Het Licht, gesteld op alle hoeken,
Dient om in 't duister niet te zoeken,
Noch in het water te vergaan,
En toch valt hier de nijd op aan;
Maar 't helderst Licht geeft hindernis
Voor de uil die gaarne in 't duister is.

Weet ook iemand der Navorschers op te geven, in welk jaar de bedoelde Engelsche lampen voor het Raadhuis geplaatst zijn?

A. J. VAN DER AA.

Eene fraaije vertaling van eene fraaije woordspeling vind ik toevallig op eene plaats waar ik haar niet zou gezocht hebben: in het werk van SUIKERS en VERBURG, *Alg. Gesch.* St. 8, bl. 793.

Toen Don JUAN van *Oostenrijk* in 1577 de Spaansche benden had heengezonden, was er groote vreugd bij velen in 't land. Men uitte die onder meerdere ook in dit Latijnsche distichon:

Bœotia gens *abiit*, cur ploras Belgica? Dicam:
A quod in O non est litera versa, queror.
(*abiit* — *obiit*).

Waarvan men t. a. pl. deze vertaling vindt:

De Spanjaarts zijn nu *door*: wat schreit gij, Nêerlands
Ik kerm omdat in steê van d' R de T niet staat. (zaat?
(*door* — *doot, dood*).

Mij dacht zij was waard opgeteekend te worden.

v. O.

Vragen.

CLIV. — *Oude munten.* Met de afdeeling: *Friesland*, *Groningen* en *Drenthe* van mijn Muntwerk tot de XXIIste of laatste plaat gevorderd zijnde, is thans *Holland* en *Zeeland*, of een nieuwe, vermeerderde en verbeterde ALKEMADE, aan de beurt. De Heer CHALON, schrijver der *Monayes du Hainaut*, herinnert mij, nadat ik ook zijne hulp ingeroepen had: „Mais vous pouvez aussi trouver des choses intéressantes dans les plus petites collections; cela m'est arrivé bien souvent". Ook mij is zoo iets dikwerf gebeurd. Maar hoe die talrijke „kleine verzamelingen" in ons vaderland, zelfs in *Holland*, alle opgespoord? Mij ontbreekt er de tijd geheel toe. Ik waag het dan mij te wenden tot de geachte redactie van DE NAVORSCHER en de *Algem. Konst- en Letterbode*, om de goedheid te willen hebben aan *allen*, die prijs stellen in de zoo volledig mogelijke uitgave der *Munten van Holland en Zeeland vóór* 1576 (of de Pacificatie van *Gend*, waarbij een nieuw muntstelsel verordend werd) mijn verzoek over te brengen tot mededeeling dier munten, liefst zoo spoedig mogelijk. Het best geschiedt zulks, aangezien den geringen omvang en zwaarte der oudere munten, in eenen aangeteekenden brief; der latere zwaardere, met andere gelegenheden.

P. O. VAN DER CHIJS.

CLV. — *Aanslag van Marten Schenk op Nijmegen.* In de *Gedenkschriften van Jonkheer* ALEXANDER VAN DE CAPELLE, (Utrecht 1777) Dl. I, bl. 131, lees ik het volgende: „MARTEN SCHENK hadde een aenslagh op Nimmeghen, ondergroef de Hese-poort, dat alles veerdigh was om de mijne te doen springen, sonder dat de Burgerye daer van eenighe kennisse hadde. Daer staet onversienlick op een rumoer onder de wacht, roepende: *Sla doot, daer is hij!* veroorsaeckt uyt 't vliegen van een vleermuis in haer Corps de Garde, waer door d'entrepreneurs sulken schrik kregen, dat sy haer begonnen werck lieten staen, meinende ontdeckt te zijn, ende gingen loopen; 's morgens sagen die van binnen, wat perykel haer gemaeckt hadde, niet wetende, hoe sy daer van waeren verlost. Dus kan een klein accident beletten een groote entreprise". Naar de tijdrekenkundige orde, waarin de *Gedenkschriften* vervat zijn, en die met den jare 1621 aanvangen, wordt dit vermeld als te zijn voorgevallen in November 1622. Nu is MAERTEN SCHENK, gelijk men weet en onder anderen in WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, Dl. VIII, bl. 368, verhaald en in plaat afgebeeld is, op den 10den Augustus 1589 in de *Waal* voor *Nymegen* verdronken, en ik vroeg dus: 1°. hoe is dit met de — voor zoo ver ik weet, nooit betwijfelde — trouw en naauwkeurigheid der genoemde *Gedenkschriften* overeen te brengen? 2°. wordt aangaande de bedoelde aanslag — hetzij dan vroeger onder MAERTEN SCHENK, of later onder een ander bevelhebber, gesmeed — ook in andere gedrukte boeken of onuitgegeven bescheiden gewag gemaakt?

I. A. N.

CLVI. — *Het geslacht van van Dijcke.* In het midden der vorige eeuw en welligt reeds vroeger, bloeide in *Zeeland* en bijzonder in de stad *Vlissingen*, het geslacht VAN DIJCKE; volgens overlevering moet het wapen van dat geslacht tot in het laatst der vorige eeuw in de St. Jakobskerk te dier stede hebben gehangen, van waar het na de omwenteling van het jaar 1795 moet zijn weggenomen Men vraagt naar eene volledige beschrijving van dat wapen, en of er ook ergens een stamboom van het geslacht VAN DIJCKE aanwezig is?

A. J. VAN DER AA.

CLVII. — *Twee stoutmoedige inwoners van Koeverden.* Weet ook iemand de namen op te geven van de twee inwoners van *Koeverden*, die in de laatste helft der XVIIde eeuw, toen de stad door den Bisschop van *Munster* belegerd was, in den nacht met een schuitje zich naar den door den Bisschop opgeworpen dijk begaven en dien doorstaken, waardoor al wat niet vlugten kon verdronk. Zie *Algem. Handelsblad* van den 8sten Junij 1854.

A. J. VAN DER AA.

Digitized by Google

CLVIII. — *De huisvrouw van Professor Henricus Bornius.* De Leidsche hoogleeraar HENRICUS BORNIUS, over wien reeds in dit Tijdschrift is gehandeld, was gehuwd met CATHARINA VAN CEULEN. Volgens hun testament, den 1sten November 1655 voor den Notaris JACOB VAN SANTEN, te *Delft* overleden, werden als voogden over hunne na te laten kinderen benoemd: Ds. ARNOLDUS BORNIUS, predikant te *Delft*, CLAAS VAN CEULEN de jonge, en JOHAN ELEMAN.

Men vraagt of deze CATHARINA VAN CEULEN verwantschapt was aan den Leidschen Hoogleeraar DANIEL VAN CEULEN? En zoo ja, hoe? ..R. E.

CLIX. — *Het geslacht Geldorps.* Men weet dat JACOBUS DU BOIS, predikant te *Landsmeer* in 1631, in de *Rijp* in 1638, te *Leyden* in 1648 en aldaar in September 1661 overleden, gehuwd was met ELANTJE GELDORPS, volgens hun testament, den 17den Feb. 1640, in de *Rijp*, voor den Notaris JACOB SCHOUT, verleden.

Wie zou mij iets over het geslacht GELDORP of GELDORPS kunnen mededeelen? .. R. E.

CLX. — *Maria van Loo, huisvrouw van Professor Dominicus Baudius.* Den 29sten September 1612 is te *Leyden* het huwelijk aangeteekend van den Hoogleeraar DOMINICUS BAUDIUS met MARIA VAN LOO van *Dortrecht*, weduwe van Jhr. LOUIS DROETELINCK. Als getuige van BAUDIUS wordt bij deze gelegenheid vermeld ANTONIJ DE VOS, zijn schoonzoon (stiefzoon?)

Na den dood van den Hoogleeraar is MARIA VAN LOO, den 19den februarij 1615, hertrouwd met LOUIS DE MOY of MEIJ van *Brussel*. Als getuigen komen voor Mr. DIRK VAN STERBERGEN en CLEMENTIA VAN STERBERGEN.

Men vraagt of de hier vermelde ANTONY DE VOS wel een schoonzoon van BAUDIUS kan geweest zijn, omdat BAUDIUS bij zijn huwelijk in 1612, niet als weduwnaar voorkomt?

Het is mogelijk dat BAUDIUS, in 1561 geboren, ten jare 1612 een schoonzoon kan gehad hebben, doch dan is de vraag: hoe heette de eerste vrouw van BAUDIUS? ..R. E.

CLXI. — *De geslachten Metius en Schelven.* Uit de *Resolutiën der Staten-Generaal* van den 30sten Mei 1598, blijkt dat aan ADRIAAN ADRIAANSZ. SCHELVEN van *Alkmaar*, zoon van Mr. ADRIAAN ANTHONISZ. gegeven is *f* 25, als belooning wegens een aan die Staten opgedragen wiskundig werk in het Latijn, waarin hij voorkomt onder den naam van ADRIAAN ADRIAANSZ. METIUS van *Alkmaar*.

Eindelijk is op den 31sten Mei 1596 als ingenieur aangesteld DIERICK ADRIAANSZ. SCHELVEN, zoon van Mr. ADRIAAN ANTHONISZ.

Men vraagt dus, of er te *Alkmaar* of elders nog andere bewijzen voorhanden zijn, waaruit blijken kan, dat het beroemd geslacht der METIUSSEN, oorspronkelijk SCHELVEN genoemd werd? ..R. E.

CLXII. — *Spotprenten doelende op en van belang voor de geschiedenis van ons vaderland.* Ons volk was altijd zeer ver in het uitdenken van spotprenten en allegorische voorstellingen bij allerlei gelegenheden. Een groot aantal dier prenten, soms met zeer geestige versjes en bijschriften voorzien, zullen er voorzeker nog in verzamelingen bewaard zijn, of wel worden, door velen, als van weinig waarde achteloos, ter zijde gelegd. De tijden van GRANVELLE, DE WITT en NAPOLEON, zijn zeer vruchtbaar geweest in dat opzigt. In groot aantal komen zij voor ook in betrekking tot de Godsdiensttwisten, bijv. der Remonstranten en Contra-Remonstranten. Zou het niet van groot belang zijn, indien, door eene korte opgaaf van hen die ze bezitten, voor iederen geschiedonderzoeker de gelegenheid openstond om daar iets nader van te weten te komen? Den ondergeteekende zou althans ieder Navorscher daarmede zeer verpligten.

LORENTIUS.

CLXIII. — *Afschrift van de getuigenis der Akademische Senaat aangaande Arminius.* REGENBOOG zegt in zijne *Historie der Remonstranten*, Dl. I, bl. 75, „De Heer JEAN LE CLERC zeide in zijne *Geschiedenissen der Nederlanden*, Dl. II, bl. 23, F°. Dat hij een afschrift bezat" (van die getuigenis der Akad. senaat omtrent ARMINIUS) „geteekend door DANIEL HEINSIUS, den Secretaris der Akademie, en thans bezit de wijdvermaarde en hooggeleerde Heer PETRUS BURMANNUS SECUNDUS, dat of dergelijk afschrift, door de hand van D. HEINSIUS geschreven".

Waar is dat afschrift sedert gebleven?

LORENTIUS.

CLXIV. — *De Schephiphon.* Onlangs las ik dat de *slang*, door MOZES, *Genes.* XLIX: 17 bedoeld, in het Hebreeuwsch *Schephiphon* genaamd wordt en tot het geslacht *Amphisbaena Lin*: behoorde. Nu vind ik dat door den eenen Natuuronderzoeker verklaard wordt, dat *Amphisbaena* beduidt: eene slang die met beide zijden (dus kop en staart) aangrijpt, terwijl een ander mededeelt dat dit slechts beteekent: eene slang die voor en achterwaarts kruipt. Tevens herinner ik mij nog dat eenige jaren geleden een reiziger in de Zuidelijke Staten van *Noord-Amerika*, tot zevenmaal toe, door eene slang werd aangevallen; bij het dooden derzelve, vond men aan het einde van haren staart eene soort van angel, die zeer vergiftig was. Wat is hiervan *waar*, vooral in vergelijking met *Openb.* IX: 19? E. GERDES.

CLXV. — *Quiryn Bremburg.* Onder de Nederlanders, welke Czaar PETER *de Groote*, naar *Moscovie* wist te trekken, behoorde ook de bovengenoemde, die ten jare 1625 als Chirurgijn in 's Czaren dienst trad. Hij schijnt een winderig kwakzalver geweest te zijn, die den Nederlandschen naam meer tot schande dan tot eer verstrekte. Het toeval dat een schelet op zijne kamer door den wind bewogen werd, terwijl hij op de viool speelde, veroorzaakte dat men hem van tooverij beschuldigde. Hij werd veroordeeld om met het schelet verbrand te worden, dan de invloed van den knees TZCHERKASKOIJ bewerkte, dat men meester QUIRYN weghielp en 't schelet verbrandde. Deze bijzonderheid deelt J. SCHELTEMA mede in zijn: *Rusland en de Nederlanden*, I. 122, in not., uit W. M. VON RICHTER's *Geschichte der Medicyn in Rusland*, Moskwa 1813, II, 48. In dat werk van RICHTER moeten nog meer curiositeiten van gemelden BREMBURG voorkomen, die ik gaarne daaruit had afgeschreven, indien ik het boek in handen had kunnen krijgen. Welligt is een der lezers van DE NAVORSCHER daartoe beter in de gelegenheid en in staat die moeite voor mij te willen op zich nemen. J. C. K.

CLXVI. — *De schilder Romborgh.* Bij mijne opsporing van Geldersche schilders, ontmoette ik ook, in VAN EIJNDEN en VAN DER WILLIGEN's *Gesch. der Vaderl. schilderkunst*, Dl. I, bl. 199, den naam van ROMBORGH, als schilder buiten zijne geboortestad *Nijmegen* weinig bekend, die, volgens mondelinge overlevering aan R. VAN EIJDEN (ook een Nijmegenaar) in zijne jeugd *Italië* bezocht, en zich vlijtig in de kunst oefende. Na zijne terugkomst, terwijl intusschen eene kist, gevuld met vele zijner stukken, verloren was geraakt, vestigde hij zich op eene buitenplaats onder *Neerbosch*, schilderde in den smaak van

Digitized by Google

F. MOUCHERON, boomrijke landschappen, o. a. een kloek stuk in eene der zalen van 't voormalige *Valkhof*, voorstellende eene jagtpartij van Koning WILLEM III, Prins van *Oranje*. Hij leefde nog in 't eerste vierde deel der XVIIIde eeuw. Meer bijzonderheden omtrent dezen schilder en zijn laatstgenoemd kunststuk, zouden aangenaam zijn aan J. C. K.

CLXVII. — *H. Niman.* HERING in zijn *Tooneel der Staatsgeschiedenis*, Dl. III, bl. 331, en daaruit VAN WIJN, in zijne *Bijvoegsels* en *Aanmerkingen* op WAGENAAR'S *Vaderl. Historie*, Dl. X, bl. 38, maken gewag van een' kunstenaar HERMANSZ. NIMAN, aan wien „eenige jaren later dan 1610, door de algemeene Staten een uitsluitend *Octroy* werd verleend, om de toets- en marmersteenen, door middel eener door hem uitgevonden molen en zonderlinge bereiding, zoo zacht te maken, dat daaruit niet alleen kolommen, tafels en andere stukken, zonder dat er iets verloren ging, konden gemaakt, maar ook daarop, als ware het papier, konde geprent worden, en wel met een glans, die den schoonsten spiegel evenaarde".

Wie der lezers van DE NAVORSCHER weet eenige bijzonderheden van dezen H. NIMAN en van zijne kunst mede te deelen? J. C. K.

CLXVIII. — *Klaas Taan te Zaandam.* In d Fransche vertaling van het werk van EDW. LIJTTON BULWER, *England and the English*, wordt in de noot op bl. 17 van het 1ste deel gewag gemaakt van de geringe zucht bij den Hollandschen koopmansstand, om door luisterrijke feesten en gastmalen bewijzen te leveren van zijnen rijkdom, en dat geen Hollandsch koopman, uit vrees van zijn *crediet* te zullen benadeelen, een gastmaal zou durven geven dat hem NB. honderd duizend guldens kosten zou. Maar dat ook daarentegen wanneer het vaderland wordt bedreigd, alsdan geen opoffering hem te groot is, noch te zwaar valt om dat gevaar te helpen bestrijden. Ten bewijze daarvan noemt hij zekeren KLAAS TAAN van *Zaandam*, die in 1795, bij den inval der Franschen, voor zijn aandeel in de oorlogslasten *f* 200,000 in de kas van 's lands ontvanger liet storten.

Zonder de waarde van de stelling van BULWER te willen beoordeelen, wenscht men te weten, of het voorbeeld tot staving van zijn gevoelen waar is, dan wel, of het slechts een verzinsel is, dat men den begaafden schrijver voor waarheid heeft opgedischt.

§. §.

CLXIX. — *Parodie.* Zou ook een der HH. Navorschers in de gelegenheid zijn om ons den geheelen inhoud mede te deelen van eene parodie van KINKER, op de *Alrik* en *Aspasia* van FEITH, waarvan, als wij ons niet vergissen, het eerste couplet luidt:

In oude tijd in Nederland
Een vrolijk kwantje leefde,
Die al de kwantjes van het land
In rijmlarij naar ouden trant
Zeer ver te boven streefde.

D.

CLXX. — *Jacobus Zevecotius.* Op de lijst der voornaamste schrijvers, wier werken door ARNOLDUS MONTANUS, ter zamenstelling van zijn werkje: *de Beroerde Oceaan, of twee-jaarige* (1652—1653) *Zeedaaden der Vereenigde Nederlanders en Engelsche*, zijn gebruikt, staat de naam van ZEVECOTIUS vermeld. Welke geschiedkundige werken van dezen bekenden dichter worden hiermede bedoeld? J. L. A. I.

CLXXI. — *Een houwer met goude greep en ivoren scheede, een goude keten en een sponton met silver etc. Zijnde het present door den Keyzer van Candia, aan Pieter van Heemskerk, in leven Gouverneur op Malacca, vereerd.* Is dat present, vermeld in een origineel stuk, gedagteekend *Amsterdam*, den 15den Maart 1771, en waaruit het bovenstaande door mij letterlijk is afgeschreven, nog in wezen? J. L. A. I.

CLXXII. — *Gesloten deuren in Noord-Holland.* Dat men in *Noord-Holland*, en voornamelijk te *Broek in Waterland*, nog steeds gesloten voordeuren aantreft, die alleen bij plegtige gelegenheden worden geopend, trekt de opmerkzaamheid van vreemdelingen, welke dan naar de reden of oorzaak vragen.

Zoude daar wel iets anders op te antwoorden zijn, dan dat het de kracht der gewoonte is, ontstaan, zoo uit overdreven zindelijkheid, als omdat het dagelijksch gebruik eene lastige overtolligheid is voor de tegenwoordige, zoo wel als voor de vroegere bewoners, welke naar hun wijze van leven, er geen behoefte aan hebben?

Of weet een der HH. Navorschers eene meer gegronde reden? A. & A.

CLXXIII. — *Paulus Vesardus en Franciscus van den Eede.* Met deze beide Predikanten, de eerste bij de Hervormde gemeente *Ritthem* (Classis *Walcheren*), en de andere te *Wolphaartsdijk* (Classis *Zuid-Beveland*), heeft een zonderling geval plaats gehad, n. l. dat zij op Classikalen last, in 1665 van standplaats verwisselden, zoodat de eerste naar *Wolphaartsdijk*, en de andere naar *Ritthem* vertrok. Wat mag van deze verwisseling oorzaak geweest zijn? — Welligt dat Dr. RÖMER, die, blijkens zijn antwoord op mijne vraag naar *de Hervormde Predikanten van den Polder van Namen* (*Nav. Bijblad*, 1854, bl. lxiii), een extract bezit uit de Zuid-Bevelandsche Classikale Actenboeken, daaruit mij ook weder zou kunnen inlichten, te meer, wijl in zijne opgaaf van de verlangde Predikanten die zelfde PAULUS VESARDUS voorkomt, als den 6den April 1650 uit *den Polder van Namen* naar *Ritthem* beroepen, waar hij eerst den 12den Maart 1651 bevestigd werd. B.

CLXXIV. — *Tegenstrijdigheid in de Chronijk van Zeeland van M. Z. van Boxhorn.* Wie van de HH. Navorschers mij de volgende strijdigheid zal kunnen oplossen, zal mij daardoor eene bijzondere dienst bewijzen.

In de *Chronijck van Zeelandt*, door M. Z. VAN BOXHORN, Middelburg 1644, lees ik in het eerste deel, bl. 285, dat Keizer KAREL V den 14den Julij 1540 te *Westkapelle* geweest is, en aldaar den vermaarden zeedijk bezocht heeft, — welk berigt schijnt ontleend te zijn uit zeker boek, dat op het stadhuis te *Westkapelle* bewaard werd of nog wordt. Verder, op bl. 325, dat gemelde Keizer zich den 15den Julij 1540 te *Zierikzee* bevond, en op den volgenden dag naar *Haamstede* reed, om aldaar de dijkaadje in oogenschouw te nemen.

Terwijl daarentegen in het tweede deel, bl. 465 en 466, vermeld staat, dat de Keizer den 14den Julij 1540 van *Nieuwerhaven*, in *Vlaanderen*, overgevaren, des avonds te *Vlissingen* aankwam en aldaar overnachtte; den 15den Julij van daar naar *Westkapelle* toog, en vervolgens den nacht te *Middelburg* doorbragt; den 16den Julij te paard uit *Middelburg* reed, door *Arnemuiden* naar *Veere*, waar hij den nacht sleet op het kasteel *Zandenburg*; den 17den Julij van daar naar *Zuid-Beveland* overvoer, en vervolgens *Zierikzee* in *Schouwen*, *Dreischor* en *Duiveland* bezocht, vertrekkende van *Brouwershaven* te scheep naar *Dordrecht*.

Is dit laatste berigt nu overeenkomstig de waarheid, gelijk schijnt te blijken uit hetgen ERMERINS in zijne *Zeeuwsche Oudheden* daaromtrent aanteekent, — zie Dl. III, bl. 64, van *de Beschrijving der Heeren*

Digitized by Google

van Veere uit den Huize van Bourgondiën, en inzonderheid Dl. V, bl. 69 van het 2de stuk der *Beschrijving van de stad Veere*, met de *Bijlagen* 2 K. bl. 262—264, — dan kan de Keizer onmogelijk op den 14den Julij te *Westkapelle* zijn geweest, en nog veel minder den 15den Julij te *Zierikzee*, en den volgenden dag te *Haamstede*. Hoe dit nu te vereffenen en tevens den tijd van het bezoek te *Zierikzee* te bepalen?

J. VAN DER BAAN.

Antwoorden.

Present exemplaar van Cats werken, door hem aan Barthol. van Rentherchem vereerd (III.; bl. 3, Vr. IV). Toen vader CATS, op den 10den November 1658, zijn 82ste jaar intrad, onthaalde hij, op *Zorgvliet*, de acht Haagsche Predikanten, waaronder BARTHOL. VAN RENTERCHEM, op een deftigen maaltijd, waarna, nadat zijn klerk aan hen het gedicht, beginnende:

„Siet, vaders, hier een kleijn geschenck,
Dat u (als ick het recht bedenck)
Of in der daet, of na den schijn,
Misschien mogt vreemt, of seldtsaem sijn. enz."

overluid had voorgelezen, en dat door een weergalm (vierregelig extempore) van den mede aanwezigen Predikant J. STERMONT, werd beantwoord, hij ieder hunner een sierlijk gebonden exemplaar vereerde van zijne in dat jaar (1658) te *Amsterdam*, bij JAN JACOBSZ. SCHIPPER, *in folio*, *met platen*, nieuw uitgekomen *werken*, en niet zoo als WITSEN GEIJSBEEK, in zijn *Woordenboek der Nederl. Dichters*, verkeerdelijk zegt, een net gebonden exemplaar van zijn toen pas uitgekomen *Ouderdom en Buytenleven*.

In CATS, *Gedachten op slapeloose nachten, mitsgaders zijn 82jarig leven, 4de druk, met vermeerderde Figuuren*, Amst., ANDRIES VAN DAMME, 1716, in kl. 8º., komt op blz. 215, een plaatje voor, de feestviering voorstellende, op het oogenblik dat CATS, aan de Predikanten, de voor hen ten geschenke bestemde exemplaren zijner werken uitreikt; zijnde het exemplaar in het bezit van den Heer D. EIJLERS KOCH, waarin, op de keerzijde van genoemd gedicht, een handschrift van CATS wordt gevonden, en op den 10den November 1658, zijn 82ste geboortedag, is gedagteekend, dat hetwelk aan den Haagschen Predikant BARTHOL. VAN RENTHERCHEM, heeft toebehoord. Meer soortgelijke exemplaren, *met soortgelijk handschrift*, zijn mij niet bekend.

J. L. A. I.

Politieke vrouwentooi (III.; bl. 64, Vr. 60). Reeds vóór het Schrikbewind droegen in ons land de vrouwen der Patriotten, bijgenaamd *Keezen*, als sieraad en ter onderscheiding, gouden keeshondjes of kapelletjes (naar VAN DE CAPELLEN) aan de halsdoeken; en gaven dus, in dit tijdperk, vroeger dan de Parijssche burgeressen, den toon in op staatszaken zinspelende tooisels.

J. L. A. I.

Geschiedenis der geneeskunde in Nederland (III.; bl. 101, Vr. LXIII). Voor de geschiedenis der geneeskunde zijn, behalve plaatselijke archieven, met vrucht te raadplegen de onderscheidene *Stads- en Dorpsbeschrijvingen*, waaraan onze Letterkunde zoo bijzonder rijk is.

De ondergeteekende, vermeenende hiermede een goed werk te doen, heeft de eer aan de Commissie uit de Maatschappij ter bevordering der geneeskunde, belast met de geschiedenis der geneeskunde, toe te zenden eenige aanteekeningen door hem vervaardigd uit verschillende Stadsbeschrijvingen, die, zoo hij hoopt, eene geringe bijdrage zullen zijn tot het groote werk dat de Commissie zich ten doel gesteld heeft, en die haar in staat kan stellen, zoo dat noodig ware, de aangehaalde plaatsen nader voor dat doel na te slaan.

Historische beschrijving van Culenborg, door VOET VAN OUDHEUSDEN, bl. 253.

Ordonnantie van de Magistraat dier stad, bij de pest in 1599.

Mr. JOHAN SCHRASSERT, *Beschrijving der stad Harderwijck*.

Sterfte aldaar in 1506, zie Dl. II, bl. 58; 1575, bl. 120; pest in 1656, bl. 149; 1663 en 1664, bl. 152.

A. VAN BEMMEL, *Beschrijving der stad Amersfoort*, Dl. II.

Groote pest aldaar in 1439, bl. 927; 1495, bl. 930; 1532, bl. 931: 1553, bl. 938; 1599, bl. 944; 1625, bl. 944; 1629, bl. 950; 1635, bl. 951.

KONING, *Tafereel der stad Haarlem*, Dl. I, bl. 74—76, over de Lazerij en de Lazaruskleppen.

MARTINUS BEEKMAN. *Beschrijving van Asperen*, bl. 364, „over verscheidene pesttijden hier geweest, waarvan de laatste seer seldzaam was".

J. VAN OUDENHOVEN, *Beschrijving der Stad van 's Hertogenbossche*, bl. 175—177, over verschillende ziekten aldaar geheerscht hebbende.

J. VAN OUDENHOVEN, *Beschrijving van de Stadt Heusden*, bl. 189, groote sterfte aldaar; bl. 204, besmettelijke ziekte in 1634 en 1635.

FEYKEN RIJP, *Kronijk van Hoorn*, bl. 127, brandende koortsen te *Hoorn* in 1612—1614.

JOHANNES SMETIUS, *Chronijk van Nijmegen*, Roode loop aldaar in 1671, bl. 205; 1736, bl. 242; 1781, bl. 266; Epidemie 1783, bl. 268.

K. BURMAN, *Utrechtsche Jaarboeken*.

Pest te *Utrecht* in 1440, Dl. I, bl. 512; 1490, Dl. II, bl. 180; 1467, Dl. II, bl. 501; 1468, Dl. II, bl. 502.

THEODORUS VELIUS, *Chronijk van Hoorn*.

Digitized by Google

Sterfte te *Hoorn* in 1493, bl. 161; Pest 1515, bl. 189; sterfte 1558, bl. 271; pest 1562, bl. 286; 1567, bl. 311; 1580, bl. 462; 1599, 502; en andere ziekten 1601, bl. 508; zware ziekten 1624, bl. 612.

SEBASTIAAN CENTEN, *Vervolg op de Historie van Enkhuizen*, door BRANDT.

Pest te *Enkhuizen* in 1624, bl. 43; 1625, bl. 51; 1635, bl. 76; 1636, bl. 81 : 1652, bl. 150; 1655, bl. 189; 1656, bl. 191; 1657, bl. 195; 1658, bl. 203; 1662, bl. 214; 1664, bl. 219.

K. I. R. VAN HARDERWIJK.

Jongste dorpen in Zeeland (III.; bl. 318, Vr. 293). Na veelvuldige nasporingen is het mij eindelijk gelukt, het volgende antwoord op deze vraag te mogen leveren:

In het 1ste distrikt is ongetwijfeld het jongste dorp: *Nieuwland*, gesticht in den *Middelburgschen Polder*, welke ten jare 1645 bedijkt werd. Het kerkgebouw der Hervormde gemeente aldaar dagteekent van 1650, en sinds dien tijd kan *Nieuwland* een dorp heeten.

In het 2de distrikt is hoogstwaarschijnlijk het jongste dorp: *St. Philipsland*, gesticht in den *Ouden Polder van St. Philipsland*, welke ten jare 1645 bedijkt werd. Eerst in 1668 was aldaar voor de Hervormde gemeente een kerkgebouw gesticht, zoodat van dit tijdstip af *St. Philipsland* als dorp dagteekent, alhoewel er aanvankelijk een gewoon huis tot godsdienstoefening was ingerigt, waarin de eerste Predikant bij die gemeente reeds ten jare 1657 zijne betrekking aanvaardde.

In het 3de distrikt mag voor het jongste dorp gehouden worden: *Wilhelminadorp*, gesticht in de *Wilhelminapolder*, welke ten jare 1809 bedijkt werd. Het kerkgebouw voor de Hervormde gemeente aldaar is ingewijd den 7den Maart 1841, en sedert dien tijd kan deze plaats met regt een dorp genaamd worden, hoezeer zij bij Z. M. besluit van den 8sten Maart 1815 reeds den naam van *Wilhelminadorp* bekomen had.

Zoo men wil, schijnt evenwel het gehucht *Nieuwedorp*, gemeente *'s Heer-Arendskerke*, in *Zuid-Beveland*, mede naar den rang van het jongste dorp te mogen dingen, alzoo het kerkgebouw, in 1841 door de Christelijk-Afgescheidene gemeente aldaar gesticht, dit gehucht tot een dorp verheven heeft.

Inmiddels brengt de bepaling van den vrager, die de door hem verlangde dorpen als tot den rang van zelfstandige gemeenten verheven wenscht, mij hier eenigzins in verlegenheid, wijl hij zich niet duidelijk uitlaat, of hij zulks uit een burgerlijk, dan wel een kerkelijk oogpunt begeert. *Wilhelminadorp* is kerkelijk eene zelfstandige Hervormde gemeente, maar burgerlijk behoorende tot *Kattendijke; Nieuwedorp* is kerkelijk, voor zoo verre de Afgescheidenen aangaat, eene zelfstandige gemeente, maar, wat de Hervormden betreft, behoorende tot *'s Heerenhoek*, en in allen gevalle burgerlijk ondergeschikt aan *'s Heer-Arendskerke*.

Zoo dus beide plaatsen buiten zijne bedoeling vallen, dan zal het jongste dorp in dit distrikt moeten zijn: *Fort Bath*, hetwelk door de inwijding van een bedehuis voor de Hervormde gemeente aldaar, op den 13den Februarij 1791, een dorp geworden is, en zoo wel burgerlijk als kerkelijk (gelijk ook de vermelde dorpen in de overige distrikten) eene zelfstandige gemeente uitmaakt.

In het 5de distrikt is *Graauw* het jongste dorp, gelegen in den *Willem-Hendrikspolder*, welke onderscheidene malen doorgevloeid en dan weder geheel of gedeeltelijk herdijkt is, gelijk dan ook bij den watervloed van den 3den Maart, en den daaropvolgenden van den 25sten December 1715 het oude dorp *Graauw* geheel vernietigd is geworden, in welks plaats op het einde der vorige eeuw allengs het nieuwe van dien naam verrezen is. Althans in 1796 burgerlijk als zelfstandige gemeente erkend, is de bouw der kerk voor de R. Cathol. gemeente aldaar in 1804 aangevangen en in 1805 voltooid, in welk jaar ook op den 23sten Julij de eerste pastoor geïnstalleerd werd.

J. VAN DER BAAN.

Van Heuraet (III.; bl. 320, Vr. 315). Behalve bij COLLOT D'ESCURY, in *Holl. Roem*, blijkt het dat men over dezen dient op te slaan het werk van MONTUCLA, *Histoire des Mathematiques*, Tom. II, en tevens te vergelijken CH. BOSSUT, *Hist. Gener. des Mathemat.*, Tom. I; terwijl het schijnt dat VAN HEURAET zich te *Saumur* heeft opgehouden en aldaar afgezonderd leefde, door, voor zich de wetenschap te beoefenen, hetwelk tusschen de jaren 1650 en 1666 moet hebben plaats gehad, gelijk men vermeld vindt in het werk: *Geschiedk. overzigt der vorderingen van den menschelijken geest in de wetenschappen*, 1822, bl. 129.

V. D. N.

Kapitein Aarssen (III.; bl. 350, Vr. 324). »Kapitein WIJNBERGHEN van het Noorder kwartier, en kapitein FRANÇOIS VAN AERSSE uit de Maze, waarvan de eerste een schip van 70 stukken, doch de laatste slechts een fregat voerde, maakten (in den zeeslag van *Solebay* in 1672) zich ieder meester van een groot vijandelijk schip, welke echter, toen de Britten van alle zijden tot ontzet toeschoten, wederom, zonder dat er gelegenheid was die te verbranden, moesten verlaten worden, nadat een aantal gevangenen uit hen geligt was". Mr. J. C. DE JONGE, *Geschiedenis van het Nederl. Zeewezen*, Dl. III, 1ste st. bl. 132 en 133.

J. L. A. I.

Digitized by Google

Stunica (III.; bl. 351, Vr. 341). JACOBUS LUPUS STUNICA, vulgo DIDACO LOPEZ DE ZUNIGA *Salmanticensis*, alwaar hij in het laatst der XVde, of het begin der XVIde eeuw zal geboren zijn — hij overleed in 1530 — behoorde tot een grafelijk geslacht, en tot de orde der Augustijnen, werd Doct. Theol. te *Toledo*, en later Prof. Theol. te *Ossuna*. Over zijne schriften, waardoor de bedoelde strijd zal zijn ontstaan, zie men ANTONII *Biblioth. Hispan.*, BAILLET, *Jugemens*, en JOH. FABRICII *Hist. Bibl.*, Part. I. p. 335, en de aldaar aangehaalde schrijvers, waaronder ook ERASMUS, *Ep.* 594, T. III, p. 663. V. D. N.

»*Een Bloemhof*" *van Mr. A. Koerbach* (III.; bl. 356, Vr. CLXXVII). De *Procedures teghens* ADRIAEN KOERBACH *en deszelfs Broeder* JOANNES *weghens Godslasteringhe*, 1668, uit de papieren van HANS BONTEMANTEL, zijn medegedeeld door J. DODT VAN FLENSBURG, in het *Archief voor Kerkel. en Wereldl. Geschiedenis, inzond. van Utrecht*, 1839, Dl. II, bl. 359 verv., waarin eenige bijzonderheden, dit boek betreffende, voorkomen, zijne gevangenneming, verhoor en veroordeeling omstandig worden vermeld en waaruit tevens blijkt dat, behalve zijnen broeder JOHANNES KOERBACH, Predikant, ook nog zeker Doctor BERCKEL, te *Cuilenborch*, daarin betrokken was. Welligt was deze de steller van het *Hofdicht;* waarvan een exemplaar uit de Bibliotheek van J. KONING, 1833, II, N°. 1229, verkocht werd voor de som van *twee gulden*. V. D. N.

N. J. Honigh (III.; bl. 384, Vr. 384). In SMALLEGANGE, *Kronijk van Zeeland*, vindt men bij de beschrijving van de buitenplaats *Steenhoven* in *Walcheren*, bl. 671, eenige bijzonderheden omtrent het geslacht HONIGH opgegeven.

In 1317 leefde PHILIBERT HONIGH, gehuwd met BEATRIX DE MOL, nalatende een zoon, JAN HONIGH, gehuwd met ELISABETH VAN KRALINGEN. In 1633—1634 en 1639 was burgemeester te *Vlissingen* (zie bovengen. *Kronijk*, bl. 566) NICOLAES JANSSEN HONIGH, later gecommitteerde ter Rekenkamer van *Zeeland* wegens *Vlissingen*, en gehuwd met MARIA VAN ROUBERGEN, welke naliet JOHAN HONIGH, Ridder, Oud-Schepen en Raad te *Middelburg*, die uit zijn eerste huwelijk met MARGARETA SCHAEP, dochter van GERRIT SCHAEP, extraordinair Ambassadeur in *Engeland*, een zoon had, Jonker NICOLAAS JOHAN HONIGH, Schildknaap, die in veertienjarigen ouderdom in 1681 te *Amsterdam* overleed, en de laatste mansoor van zijn geslacht was, daar het tweede huwelijk van JOHAN HONIGH met HILLEGONDA VAN VIERSEN kinderloos bleef.

Het geslachtswapen was een schild van azuur met een gouden balk, overladen met een van keel, (?) en waarop drie zilveren sterren vergezeld van drie gouden beijen (2 en 1). Welk wapen in 1648, nevens dat van *Kralingen*, noch gevonden werd op een hardsteenen schoorsteenmantel, in de bouwvallen van het oude kasteel *Honingen* of *Kralingen*, nabij *Rotterdam*. φ²—φ.

Meindert Hobbema (IV.; bl. 30, Vr. 12). Het is mij even min als .. R. E. mogelijk, om HOBBEMA's woonplaats, egade en sterf-plaats en-dag op te geven. Maar evenveel, misschien nog meer belangstellende in de geschiedenis van HOBBEMA, dan .. R. E., zoo zoude ik hem altijd aanraden om onderzoek te doen in de stedelijke archieven van *Haarlem*, en van vele plaatsen in *Vriesland* en *Drenthe*, waar hij, volgens verschillende schrijvers, zou geboren zijn; alsmede in de archieven van *Antwerpen* en *Hamburg*, waar Engelsche schrijvers zijne geboorteplaats stellen. Het is echter zeker, dat hij in *Holland* gewoond en gewerkt heeft, en dat VAN DE VELDE, BERCHEM en LINGELBACH eenige zijner landschappen gestoffeerd hebben. Zou nu ook de woonplaats van een dezer drie schilders de zijne hebben kunnen zijn? ADRIAAN VAN DE VELDE werd in 1639 te *Amsterdam* geboren en stierf aldaar in Januarij 1672; NICOLAAS BERCHEM werd in 1624 te *Haarlem* geboren en stierf aldaar(?) den 18den Februarij 1683, en werd den 23sten in de Westerkerk begraven; JOHANNES LINGELBACH werd in 1625 te *Frankfort aan den Main* geboren; hij vertrok in 1642, nadat hij zich in Hollands hoofdstad sedert geruimen tijd had nedergezet, uit *Amsterdam* naar *Frankrijk*, en twee jaren daarna naar *Rome*; eindelijk keerde hij over *Duitschland* naar *Amsterdam* terug, en stierf däár waarschijnlijk eenige jaren later. (Alles volgens J. IMMERZEEL, JR.)

Ook wil de overlevering dat HOBBEMA Predikant zoude zijn geweest op eenig Drentsch dorp; nog anderen beweren dat HOBBEMA's vader als officier te *Koeverden* in garnizoen lag, dat de schilder däár geboren werd en bepaald in *Drenthe* moet gewoond hebben.

Hoe het zij, wij weten het niet, en .. R. E. doe met dit mijn geschrijf zijn nut.

F. F. C. STEINMETZ.

Meindert Hobbema. Bij vragen als deze ware het te wenschen, dat de vrager meldde hoe ver hij met zijn onderzoek is gevorderd. Op het gevaar af van iets overtolligs te doen, zij verwezen naar een opstel over HOBBEMA van P. A. KOPPIUS, geplaatst in den *Drentschen Volks-Almanak* voor 1839, bl. 114—128. Hoogstwaarschijnlijk werd de genoemde landschapschilder den 6den Augustus 1654 gedoopt te *Koevorden*. Het jaar van zijn overlijden is even als dat zijner geboorte, dien schrijver geheel onbekend. Denkelijk stierf hij vóór of in 1670. Is deze opgaaf juist, zoo moet HOBBEMA op gevorderden leeftijd zijn gedoopt;

Digitized by Google

want achter op een zijner teekeningen leest men van zijn eigen hand: »Boomstam door den blixem getroffen bij *Coeverden*, den 17den Maart 1647. Een zoo late doop is bij een soldatenkind, als hij was, niet vreemd, en hier te waarschijnlijker om de aanteekening op den Catalogus der Pinakotheek te *Munchen*, p. 264, alwaar onder N°. 444 een landschap voorkomt van MINDERHOUT HOBBEMA, leerling van SALOMO RUYSDAAL, geboren 1629, overleden 1670. (Zie *Drentsche Volks-Almanak*, 1840, bl. 120—130.) J. M.

Meindert Hobbema. Zie over hem *Drentsche Volks-Almanak*, 1839, bl. 114, en 1840, bl. 120. Beide jaargangen zijn ter inzage ten dienste van .. R. E. H. M. C. v. O.

Spaansch-Hollandsche woorden (IV.; bl. 31, Vr. 14). ELISABETH verwachte van mij geene aanwijzing, veel min eene gestaafde aanwijzing, van alle thans nog in gebruik zijnde Hollandsche woorden, van het Spaansch afkomstig. Eene zoodanige dunkt mij aan meer dan één bezwaar onderhevig te zijn. Ik wil slechts hierop wijzen, dat het moeijelijk is met zekerheid te zeggen of eenig woord uit het Spaansch in het Hollandsch, dan wel uit het Hollandsch in het Spaansch zij overgegaan. Ook kan het enkele malen twijfelachtig heeten of niet het Spaansch en het Hollandsch beiden eenig woord uit een derde taal overnamen. Daar is het woord *kwispedoor* b.v.— schonk het Spaansche *escupidéra* daaraan het leven, of is het laatstgenoemde eene dochter van het eerste? Is het hier welligt niet als bij het Hollandsche *komkommer*, Spaansch: *cohombro*, dat beide talen van eene derde, hier het Latijn met zijn *cucumis*, erfden? Ik beslis niet; maar wil alleen voorzigtigheid aanbevolen hebben. Zij wordt misschien nergens meer uit het oog verloren dan bij de onderlinge vergelijking der verschillende talen.

Dr. RÖMER.

Spaansch-Hollandsche woorden. Dat de zeer gemeenzame uitdrukking *parlechanteren* aan de taal der Spanjaarden ontleend is, of liever verbasterd Spaansch is, zal ELISABETH erkennen, wanneer haar wordt herinnerd, dat het woord oorspronkelijk is van den Spaanschen vloek *par los santos*, bij de heiligen, waarvan gemaakt is *par les santen*, hetwelk aanduidt *vloeken en tieren in gramschap.* De Brabandsche uitspraak, die de *s* in plaats van het Fransche *ch* doet hooren, maakte er van *parlos sjanten* en het dagelijks schielijk uitspreken *parlesjanten*. Zie B(ILDERDIJK,) *over een oud Amsterdamsch volksdeuntjen* in de *Alg. Vad. Letteroef.* 1808. Mengelw. bl. 463. E. A. P.

Spaansch-Hollandsche woorden. — Kwispedoor. Het Spaansche *Escupidéra* beteekent wel een spuwbak, een houten bak met zand, gelijk men dikwijls nog in *Nederland*, o. a. in de dorpsherbergen in *Friesland*, aantreft: van het stamwoord *escupir*, spuwen. Hoewel de *e* in het Spaansch, als eerste letter van het woord zeer zacht wordt uitgesproken en dus i. c. als scupidera, zoo is toch deze vorm nog verre van kwispedoor.

Waarschijnlijker is het dat dit woord moet worden afgeleid van het Portugeesche *cuspideira* en *cuspidora*, een spuwbak, of wel van *cuspidor* een spuwer, iemand die veel spuwt. Het Spaansche *escupir* en het Portugeesche *Cuspir*, komen beiden van den Latijnschen wortel *spuere* en de beteekenis is geheel dezelfde, maar de verbastering en omzetting van *cuspidor* en kwispedoor is veel geleidelijker dan van *escupidèra*. De handelsbetrekkingen onzer voorouders met *Portugal* waren zoo uitgebreid, dat het volstrekt niet vreemd is, dat het woord kwispedoor, langs dien weg in onze taal is ingevoerd.

Conf. SECKENDORFF, *Diccionario de las Lenguas Española y Alemana.* Tom I, p. 781. GATTEL, *Diccion. Español y Frances* en G. D. WAGENER, *Diccion. Portuguez Alemao.* T. I. p. 276.

Parlechanteren. Het komt mij voor dat dit woord van Spaanschen oorsprong is, en eene verbastering van *Parlanchinàr*, hetgeen *snappen*, *babbelen* beteekent, in welken zin het, zoo ik meen, bij ons ook wordt gebruikt. Conf. SECKENDORFF, Tom II in voce. W. A.

L.

Amsterdamsche plaatsbenamingen (IV.; bl. 31, Vr. 15). Het komt mij als zeer waarschijnlijk voor, dat de *Spiegelstraat* te *Amsterdam*, haren naam ontleent van het voorheen in die stad gebloeid hebbende geslacht SPIEGHEL, waartoe onder anderen behoorde de zoo kernrijke dichter HENDRIK LAURENSZ. SPIEGHEL. Nopens den naam *Vijzelstraat*, weet ik niets stelligs te zeggen; misschien heeft er wel in die buurt een apotheker gewoond, die vroeger wel eens een vijzel in den gevel van hun huis plaatsten. Het ware te wenschen dat er zich iemand opdeed, die eens eene *Geschied- en oudheidkundige beschrijving van de pleinen*, *straten*, *stegen*, *enz. der stad Amsterdam* ondernam, even als dit door den ijverigen VAN DER MONDE voor *Utrecht*, en door WILLEMS voor *Antwerpen* gedaan is. Indien men daarbij toegang tot het stedelijk Archief had, zou er vermoedelijk veel opgehelderd worden dat nu nog in het duister ligt.

A. J. VAN DER AA.

Amsterdamsche plaatsbenamingen. Zou de benaming *Duivelshoek* niet haren oorsprong hebben van het leven, geraas en getier dat aldaar dagelijks pleegt plaats te hebben? Zoo zegt men een *duivels leven*, een *duivels geraas*, enz. De *Spiegel-* en *Vijzelstraten* zijn waarschijnlijk genoemd naar een *spiegel* of *vijzel*, in den gevel van een der huizen, of als uithangbord of zoo iets, aldaar aanwezig. C. & A.

Digitized by Google

»*Als het rimplig lover dort*" (IV.; bl. 31, Vr. 16). Het door ALY N. gevraagde dichtstukjen *de Ooijevaars*, is te vinden in Mr. A. BOXMAN's *gedichten*, in 1823 bij J. IMMERZEEL, JR. te *Rotterdam* uitgegeven en wel op bladzijde 154.
S. B.

»*Als het rimplig lover dort*". Het dichtstukje »De Ooijevaars" beginnende met »Als het rimplig loover dort" enz. is van den dichter A. BOXMAN. Het is te vinden in; *Bloemen van Nederlandsche dichters*, *verzameld door* D. OUWERSLOOT en A. J. LASTDRAGER, waarvan de 2de druk in 1831 verscheen te Amsterdam bij J. IMMERZEEL, JR. NIZZA.

[Ook onze medearbeiders A. AARSEN, J. J. WOLFS en LAGE, verwijzen naar het door NIZZA aangehaald werkje; de eerste heeft den vierden druk (1848) geraadpleegd en het aldaar blz. 51 gevonden, en zegt dat men in dat werkje meerdere gedichten van den Heer BOXMAN heeft opgenomen. Ook J. A. A. G. noemde dien dichter als maker van het gezegd gedicht.]

Petrus van Houte (IV.; bl. 31, Vr. 18). Bij J. SCHARP, *Geschiedenis en Costumen van Axel*, lees ik (St. I, bl. 101): »*Otene* de geboorteplaats van den beroemden PIETER VAN HOUTE, Oppergezaghebber der zeezaken onder PHILIP *den Stouten*", en daar wordt verwezen naar GRAMAIJE, *Antiq. Flandr.* part I, pag. 30 en SANDERUS *Flandr. Illustr.* T. II. fol. 146. Aangezien ik geen dier werken bij de hand heb, kan ik niet naslaan wat zij van dien held zeggen; doch zoo ver mij bekend is, zijn dat dé eenige bronnen, waaruit men iets omtrent dien man putten kan.
A. J. VAN DER AA.

Familie-verbindtenissen voor de regeringsposten in Holland (IV.; bl. 31, Vr. 20). Ik heb in mijne aanteekeningen gevonden, dat in 1784 te *Utrecht* bij J. M. VAN VLOTEN, is uitgegeven een stukje, ten titel voerende: *Staatkundige bijdragen van* ADOLUS *den opmerker*, waarin zoodanige verbindtenissen, in 1687 en 1690, te *Rotterdam* aangegaan, gevonden worden. POMPONIUS.

Familie-verbindtenissen voor de regeringsposten in Holland, na de omwenteling van 1747. Hoe fraai het vroeger met de verkiezing der regeringsleden, en met het begeven van ambten toeging, blijkt niet onaardig uit onderstaand notulen-extract. Het stuk is niet geteekend; maar draagt alle blijken van echtheid. Het werd mij medegedeeld door een mijner vrienden, die onder zijne familie een lid der regering telde van de plaats waar de zaak is gebeurd. Gelijk men echter ziet, dagteekent dit voorval niet na de omwenteling van 1747, maar nog juist even te voren. De eigennamen meende ik gevoegelijk slechts door de eerste letters daarvan te kunnen aanduiden.

Saterdag den 13e aug. 1746.

Presentibus omnibus.

»Op den laesten September van het voorleede jaer 1745 bij de verandering van de Magestrature bedenkelijkheijd gevalle sijnde ofd Heer mr. LEENDERT V. wel behoorde tot schepen te worden geëligeert, in Consideratie de voo. ne. Heer V. onder suspicie lag, dat sig niet als een man van eere soude hebben gedragen met eenige jaeren agter den anderen de amoureus te maken aen Juffv. JOHANNA MARGARETHA S. oudste dogter van den Heere oud burgermeester S., met geen ander insicht als om daerdoor vroedschap te worden, en aen de voorn. Juffv. sijn woort niet te houden, dat de voorn. Heer op de sollicitatie van den Heere oud burgermr. als voor een toekomende schoonsoon gedaen in het jaer 1743 in plaetse van wijlen den Heer oud burge. T. tot vroedschap sijnde verkooren, ende voorne. Heer V. dus zijn oogmerkt bereijkt hebbende sig op verscheijde pretexten van sijne engagementen soude hebben ontslagen en er niets van het voorgegeve huwelijk soude zijn geworden, en dat de voorn. Heer V. daerdoor niet alleen den Heer oud burgemr. S. en sijn ed. dogter; maer ook de geheele regeering op eene niet betamelijke wijse soude hebben misleijt en bedroogen.

Waerop aen d' Heer V. een behoorlijke tijt gegeven sijnde om sig van dat vermoeden te suijveren dezelve in de Correspondentie van Jan. deeses jaers heeft voorgedragen een memorie tot justificatie van desselfs gedrag en de Heer burgemr. S. versogt hebbende sijn belang daer teegens te mogen zeggen op den 3den April 1746 in een bijeenkomst in de stads doele expres daertoe aengelegt meede heeft voorgedragen de redenen van beswaernisse over de conduitten van den Heer V. en tot refutatie van desselfs voorgeleese memorie; waertoe om de incompleetheijd van de correspondentie geresolveert sijnde een nader dag tot afdoeninge van die saek te bepalen, het geen door indispositie en absentie van eenige leeden niet eerder hebbende kunnen geschieden eijndelijk in de correspondentie van Junij geresolveert is in de volgende Correspondentie van Julij een dag daertoe te benoemen en alstoen de dag van heeden daertoe vastgestelt zijnde hebben de voorn. Heeren ijder wederom voorgeleesen hunne memoirie en deselve verder mondeling geadstrueert.

Waerop (na dat de voorne. Heeren S. en V. sig geretireerd hadden) zeer rijpelijk gedelibereerd sijnde geoordeelt is dat de voorn. Heer V. sig niet ten genoegen van deese regeering had gezuijvert van de voorne. suspicie ten sijnen lasten, en derhalven goedgevonden en verstaen dat de voorne. Heer V. voortaen niet sal mogen genieten of aen hem opgedra-

Digitized by Google

gen mogen worden eenige douceurs ampten of commissien het zij wegens de vroedschap, het zij wegens de magistraet voor en aleer dat sig nader en volkomen van de voorgemelde suspicie sal hebben gesuijvert en op een voldoende wijse aengetoont, dat hij sig omtrent den Heere burg^mr S. en desselfs dochter als een eerlijk man heeft gedragen en dus op geen indirecte wijse in deese regeering is gekomen en dat hij van deese censure niet ontslagen en wederom gerehabiliteert sal mogen worden als na voorgaende nicenterable (*) justificatie ten minste met twee derde van alle de lieden van de vroedschap nu en indertijt en sulks met niet minder als met negen stemmen.

Wordende egter om alle eclat te mijden aen den voorn^e. Heer V. gepermitteert desselfs sessie in de maendelijkse bij een komst te continueeren, en is door alle de leeden aengenomen het verhandelde van heeden op dit subject te secreteeren".

De laatste zinsnede van *en is door* tot *secreteeren* was doorgehaald, evenwel zoo dat alle woorden volkomen leesbaar zijn gebleven.

Σ.

Familie-verbindtenissen voor de regeeringsposten in Holland. Zie KLUIT, *Hollandsche Staatsregering*, Dl. IV op het einde. Vergelijk ook Mr. G. W. VREEDE, *Geschied- en letterkundige herinneringen.* Gorinchem, 1836, II. 64.

K.

[De vraag van C. & A. achten wij hiermede niet beantwoord. Als wij wel hebben was het politiek blaadje waarvan hij melding maakt, niet in 8°. maar in 4°. en verscheen zoo wat gelijktijdig met *de Noordstar.*]

De nieuwe Europische Staats-Secretaris (IV.; bl. 31, Vr. 22). Onder mijne boeken vind ik een boekske, in 12°., ten titel voerende: *Nieuwe Europische Staats-Secretaris, vervattende in een goede orde en zamenhang al het merkwaardige zo Staats-, als ander Nieuws in Europa en elders, van Maand tot Maand voorgevallen, onder de zinspreuk: »Multum quidem novi, sed novi nihil novi", voor de Maand Septem* 1794, *vergeseld van eenige bescheidene en onpartijdige politijke Reflexiën.* Te Amsterdam, bij D. SWART en J. SCHOLTEN.

Dit werkje heeft onder anderen tot inhoud: Beknopte beschrijving van *Sluis* in *Vlaanderen*; Kapitulatie van de plaats; Pro-memorie van den Keizerlijken gezant te *Frankfort;* Arrest van het Committé van Algemeen Welzijn te *Parijs*; De overheerde landen; Kapitulatie van *Valenciennes*; Publicatiën te *Breda*; Onthaal van den Ambassadeur van *Noord-America* te *Parijs*; Bijzondere Berichten; Vonnis te *Edenburg* geveld; Verandering te *Parijs*; Gevangenen te *Weenen* gebragt; Relaas wegens de *Meijerij*; Nota te *Regensburg*; Toestand van *Pruisschen*; Declaratie van *Kalkreuth*; Proclamatiën te *Antwerpen.*

π.

(*) Ik kan uit het zeer duidelijk schrift van het stuk niet anders lezen.

Dagverhalen van Nederlandsche Gezanten (IV.; bl. 31, Vr. 23). Om een begin der verzochte lijst te maken, volgt hier eene opgave van eenige, zoo als mij die voorkomen.

J. NIEUHOF, *Beschrijving van het Gezantschap der Nederlandsche O. I. Compagnie van den grooten Tartarischen Chan, nu Keyser van China*, Amst. 1670, folio.

O. DAPPER, *Beschrijving van het tweede en derde Gezandschap der Nederl. O. I. Maatsch. naar China*, Amst. 1670, folio.

A. MONTANUS, *Beschrijving van het Gezantschap der O. I. Maatschappij aan den Keizer van Japan*, Amst. 1672; folio.

A. E. VAN BRAAM HOUCKGEEST, *Reize van het Gezantschap der Hollandsche O. I. Compagnie naar den Keizer van China in* 1794 *en* 1795. Amst. 1806 8°. 2 dn. met pl.

Indien er mij later nog andere voorkomen, zal ik die van tijd tot tijd nader opgeven.

A. J. VAN DER AA.

Dagverhalen van Nederlandsche Gezanten. Eene volledige lijst van dergelijke dagverhalen kennen wij niet. Wie lust en gelegenheid heeft zou uit de Boeken-Catalogi vele bouwstoffen kunnen bijbrengen. In de hoop dat andere meer kunnen leveren, vermelden wij hier:

I. Dagh-register van 't gene de Heere JUSTINUS COLJER — geaccompagneert met den consul van Smyrna J. VAN DAM — is gherencontreert op de Reyse van Constantinopolen, tot Adrianopolen, aldaer hy by den Turkschen Keyser syne eerste Audientie heeft gehadt enz. 's Hage, 1668, 4°.

(Over dit dagregister zie men NIJHOFF'S *Bijdragen*, Dl. VII, bl. 62, Noot ††.)

II. Bijzonderheden aangaande het gezantschap van de HH. CATS, SCHAAP en VAN DER PERRE, naar *Engeland* in 1651 en 1652, medegedeeld door Dr. SCHOTEL, in zijne *Geschied-, Letter- en Oudheidkundige Uitspanningen*, bl. 205, en getrokken uit GEORGE DE MEY'S, M. S. *cort reisjournael over England en Frankrijk, van den 4den Dec.* 1651 *tot den 23sten Maart* 1654.

III. Journael van de Legatie, gedaen in de jaren 1627 en 1628, bij de HH. R. VAN DEN HONAERT, A. BICKER en S. VAN BEAUMONT, bij de HH. Staten Gen. der Ver. Nederl. afges. op den Vredehandel tusschen de Coninghen van Polen ende Sweden, met fig. door A. B. COOTH, Secret. der Amb. Amst. 1632. langw. 4°.

IV. Verbael gehouden door de HH. VAN BEVERNINGK, NIEUPOORT, VAN DE PERRE en JONGESTAL, als Gedep. en extra ordin. Ambass. van de HH. Stat. Gen. der Ver. Nederl. aan de Rep. van Engeland. 's Hage, 1725, 4°.

V. ANT. GOETEERIS, Journael der Legatie

Digitized by Google

ghedaen in de jaren 1615 en 1616 — — bij de — Staten Generael afghesonde aen de — Coninghen van Sweden en Denemarcken enz. 's Hage, 1619, langw. 4°.

(Mr. H. BEIJERMAN gaf van dit Journaal een verslag in de *Vaderl. Leteroefeningen* voor 1844, N°. 10.)

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Zonderlinge gewoonte in de Krimpenerwaard (IV.: bl. 31, Vr. 25). Voor ruim veertig jaren was ik daarvan getuige in een der dorpen van de (toenmalige) Vijf-heeren landen, en wel, zoo ik mij niet bedrieg, op den 2den December. Het werd in het eerst hoog opgenomen, en de jongens en meisjes, die, nadat zij de koeijen hadden uitgemolken, in de dorpsherberg chocolade zaten te drinken, als dieven en diefeggen met straf bedreigd. Een boer, een achtbaar grijsaard van meer dan tachtig jaren, maakte aan deze bedreiging een einde, en verzekerde dat dit uitmelken van koeijen, wanneer die na den 1sten December nog in de weide liepen, eene oude gewoonte was, die hij nog in zijne jeugd had zien toepassen; en, zoo als hij beweerde, te regt, *want dat de regtvaardige zich over zijn vee moest ontfermen, en uit verkeerde karigheid zijn weiland niet laten stuk trappen.*

POMPONIUS.

Zonderlinge gewoonte in de Krimpenerwaard. C.L. zij berigt, dat de vrijheid aan arme lieden vergund, om op den 6den December de koeijen te melken, die dan nog in het veld loopen, wel nevens zoo vele andere gewoonten, als het sprokkelen van droog hout uit de bosschen, het nalezen van de akkers, enz. zal te verklaren zijn uit den milddadigen geest onzer landgenooten. Dat de vrijheid, eerst hier en daar verleend, allengs eene gewoonte is geworden, door de armen naauwkeurig in gedachte gehouden, baart geene verwondering.

Dat de St. Nicolaasdag hier niet bepaald mede in verband staat, blijkt daaruit, dat deze vergunning in andere streken op andere dagen wordt verleend.

En mogt dit gebruik voor weldadige gezindheid pleiten, dan heeft de anders niet altijd even gunstig bekende *Alblasserwaard*, hierin boven den *Krimpenerwaard* vooruit; daar toch kunnen de armen, als zij er zeer vroeg bij zijn, zich straffeloos de melk der koeijen toeëigenen, die elf dagen vroeger op St. Catharijn (den 25sten November) nog in de weide zijn. SPIRITUS ANTIQUUS.

Personen in Vondel's »Lucifer" (IV.: bl. 32, Vr. 26). De Heer J. A. ALBERDINGK THIJM zegt in *Gedichten uit de verschillende tijdperken der Noord- en Zuid-Nederlandsche Literatuur*, Tweede bundel, bl. 461, dat VONDEL's schoonste treurdicht, *de Lucifer*, bij de uitgave in 1654, bij sommigen veel opspraak verwekte, en zelfs, volgens BRANDT, door eenige Predikanten openlijk op den stoel bestraft werd, terwijl anderen het om eene godsdienstig- staatkundige beteekenis, die zij er in meenden te vinden, zeer aanprezen. »Met CROMWELL in oorlog, wilde men namelijk met genoegen hem in den persoon van *Lucifer* herkend zien". — Prof. JONCKBLOET, *Vondels Lucifer, eene politieke allegorie*, ziet in het treurspel het streven van VONDEL, om den opstand tegen Graaf FILIPS III af te schilderen.

J. J. WOLFS,

Personen in Vondel's »Lucifer". Dat VONDEL's *Lucifer* eene politieke allegorie zou zijn, is uitvoerig aangetoond door Prof W. J. A. JONCKBLOET, in eene verhandeling, geplaatst in den *Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren voor* 1850, bl. 295—342. Volgens hem stelde VONDEL onder GOD den koning van *Spanje* voor; onder LUCIFER den prins van *Oranje*; onder ADAM den kardinaal van *Granvelle*; onder MICHAEL den hertog van *Alba*. CONSTANTER.

[Ook onze medearbeiders G. H., J. M. en B. J. A. M. hebben H. M. te *F.* met zijne vraag naar den *Overijsselschen Almanak* verwezen.]

»De Kersnacht lagh in stucken" (*Gijsbrecht van Aemstel, vs.* 1175) (IV.; bl. 32, Vr. 27). De Hoogleeraar J. M. SCHRANT volgt in zijne uitgave het gevoelen van BILDERDIJK (*Brieven*, Dl. III, bl. 100), hetgeen aldus luidt: »*In stukken liggen* is eenvoudig *verstoord*, *te niet zijn*, eene uitdrukking in VONDEL's tijd zeer gebruiklijk, en van algemeene aanwending, schoon nu verouderd". Uit den zamenhang met de vorige verzen blijkt de juistheid van deze verklaring; de kerk voor de plegtigheid van den Kersnacht versierd, werd van hare kostbaarheden beroofd en hierdoor de Kersnacht gestoord.

J. G. D. S.

»De Kersnacht lag in stukken". Zou wel niet de zeer eenvoudige beteekenis dezer woorden zijn, dat door het voorgevallene de dienst was gestoord, ja verbroken? Dat de *Kersnacht*, een zoo heilig feest, was ontheiligd, ja vernield, en alzoo *in stukken lag?* — De *vreugde is verbroken*, zegt men nu nog wel, *de vreugde ligt in stukken.* C. & A.

Tancredo de Rohan (IV.; bl. 32, Vr. 31). Veel vindt men over dezen in de *Memoires de Tallemant des Reaux*, Dl. IV, bl. 127 en volg. opgeteekend. Onder anderen zegt deze: »l'enfant fut porté chez une madame MILET, sage-femme, après avoir été baptisé à St. Paul, et nommé TANCRÈDE LE BON, d'un valet-de-chambre de Mr. DE CANDALE".

Wel heb ik gevonden, dat bij te *Leyden* besteed is geworden, en dat zijne moeder gevraagd zoude hebben, hem te *Genève*, bij zij-

Digitized by Google

nen vader, te doen begraven, doch van het verzoek, waarvan ..R. E. gewag maakt, is mij nergens iets voorgekomen.

Op blz. 158 vindt men (bij gelegenheid van den Parijschen Oorlog): »mais il fut tué auprès du bois de *Vincennes*, en une misérable *rencontre*, le 1er fevrier 1649".

MORERI zegt van hem (blz. 1051): »On avait voulu donner au duc de *Rohan* un fils nommé TANCRÉDE, que le Parlement declara supposé par un célèbre arrêt del'an 1646".

De *Biographie universelle*, Paris, chez FURNE et C°. 1838, zegt van hem: »fils putatif, né à Paris, suivant les explications données par la duchesse de *Rohan* sa mère, fut baptisé secrètement sous son seul prénom, dans la crainte que le duc de *Richelieu* ne le fit enlever, pour qu'il fut élevé dans la religion catholique. Obligée de quitter *Paris*, en 1636, la duchesse envoya son fils en *Normandie* d'où il fut enlevé, à l'instigation de la princesse MARGUERITE DE ROHAN, sa soeur, qui craignit que ce frère ne lui enlevât un jour l'immense succession de son père et de sa mère, pour être conduit en Hollande, où il fut mis successivement en pension chez un maitre d'école et chez un marchand mercier de *Leyde*. La duchesse de *Rohan*, après un délai de quelques années, ayant réclamé son fils auprès du magistrat de Leyde, le jeune TANCRÈDE vint à *Paris* en 1645. La duchesse ne tarda pas à le reconnaitre légalement, et se pourvut devant le parlement pour lui assurer l'état et les biens de son père. MARGUERITE DE ROHAN, alors mariée au Comte de *Chabot*, qui par suite de cette union avait obtenu le titre de duc de *Rohan*, forma, avec son mari, toutes les oppositions péridiques á cette reconnaissance. La duchesse douairière, voyant que la brigue contre elle était la plus forte, ne comparut point dans ce grand procès et laissa porter contre son fils un jugement par défaut. La cause n'en fut pas moins plaidée par les avocats des parties adverses, et, sur le requitoir de l'avocat-général OMER TALON, il fut fait défense au nommé TANCRÈDÉ de se dire fils et héritier du feu duc de *Rohan*. Celui-ci continua d'habiter *Paris*, y vécut dans l'aisance, jouissait de toute la tendresse de sa mère, reçu dans les maisons distinguées où l'on reconnaissait ses prétentions, et attendant sa majoritè pour revenir contre l'arrêt prononcé contre lui.

Sous les troubles de la Fronde, Tancrède entra comme volontaire dans l'armée du Parlement, fut blessé d'un coup de pistolet *dans une embuscade* près de *Vincennes*, et mourut le lendemain 1e fevrier 1649.

Un grand nombre de personnes plaignirent le sort de cet infortuné jeune homme, auquel le duc DE LA ROCHEFOUCAULD, dans ses »Memoires", donne le titre de duc de *Rohan*; ajoutant, qu'il se montra digne de la vertu de son père". —

Ook leze men: »*Histoire de* TANCRÈDE DE ROHAN, Liège 1767. C. VAN EMDE.

Tancredo de Rohan. Ik bezit eene aanteekening geschreven door FR. VAN MIERIS, van den volgenden inhoud.

» 1645. Een zonderling geval ontzwagtelde zich omtrent deezen tijd in deeze stad *Leyden* van 't welk het verhaal hier kortlijk volgt:

De eenige zoon van den overleden Hertog van *Rohan* en van MARGARETA DE BETHUNE, werdt in zijne kindsche jaaren door toedoen zijner zuster weggevoerd en onbekend in *Noord-Holland* en vervolgens te *Leyden* besteed. Hij was den 18den December 1630 te *Parijs* geboren. In 't jaar 1637 verzondt hem de moeder uit vreeze voor de Spanjaarden, welke zich over de *Somme* begeven en *Corbie* vermeesterd hadden, naar *Normandie*, van waar hij door last zijner zuster, Madamoiselle DE ROHAN, om alleen erfgenaam te zijn, geroofd en naar *Calès* (*Calais*) gevoerd werdt, alwaar hij in handen raakte van den Heer van SAUVETAT, die hem naar *Noord-Holland* bragt en onbekend deed opvoeden. Drie jaaren aldaar geweest zijnde, wierdt hij te *Leyden* bij eenen ijzerkramer, een Luikenaar, ter wooninge besteld. Geduurende zijn verblijf aldaar kreeg de moeder kennis dat haar verlooren zoon nog leefde en van haare dochter onderhouden wierdt in *Holland*. Des, Madame DE ROHAN haren kamerdienaar derwaard zondt welke naa eenige tegenstribbelingen door hulp van den Capitein SAUVETAT hem te *Leyden* vondt, zich bij den Magistraat bekend maakte en de gevallen verhaalde, des de Magistraat hem de behulpzaame hand boodt en den jongen Heer in bewaring nam. Ondertusschen schreef de Hertogin hierover in dien tijd aan den Heer RIVET (Professor te *Leyden* en gunsteling van Prins FREDERIK HENDRIK), om haaren zoon te begunstigen door heilzame onderwijzingen. — Deeze jongen Heer, sedert naar *Parijs* vertrokken, geraakte aldaar in groote twist en rechtsgeding om 't erfgoed, met zijne zuster en haaren echtgenoot CHABOT, zonder tot de bezitting te konnen geraken, en is eindelijk in 't beleg van *Parijs* des jaars negen en veertig, voerende eene compagnie paarden, voor 't Parlement, in eenen uitval dood gebleven".

(Op de kant der aanteekening van VAN MIERIS staat: AITZEMA, *Zaaken van staat*, *enz.* in folio, IIIde Dl. p. 86 en 87 en in quarto VIde Dl. p. 185—187.)

Dus verre VAN MIERIS. Vergelijk hiermede: MORERI, *Dictionnaire Historique* 18e *Edition* (Amsterdam etc. 1740) T. III, p. 168.

»HENRI II du nom Duc DE ROHAN Pair de France etc., épousa MARGUERITE DE BETHUNE, dont il eut quatre fils et quatre filles,

Digitized by Google

morts en bas age et MARGUERITE DE ROHAN (qui epousa en 1645 HENRI CHABOT, Seigneur de *St. Aulaye* etc.) On lui (HENRI II DE ROHAN) voulut donner après sa mort, un fils nommé TANCREDE que le Parlement declara supposé par un arrêt de 1646. Ce TANCREDE fut tué quelque tems après dans un combat qui se donna aux portes de *Paris* entre les troupes de cette ville et celles du Roi en 1649.

D. M. v. N.

Pensées Philosophiques (IV.; bl. 32, Vr. 33). De schrijver van dit werkje was de heer O. HOWEN, Luitenant-Generaal, Opperbevelhebber der vesting *Nijmegen*. V. N.

[Ook C. VAN EMDE en P. H. T. wezen als schrijver der *Pensees Philosopeiques* wijlen den generaal HOWEN aan.]

Willem Utenhove (IV.; bl. 36, Vr. XVI). Aangaande hem is ons alleen uit de aangehaalde plaats bij MAERLANT bekend, dat hij een *Bestiaris* naar het Fransch schreef, welk werk geheel verloren gegaan is. Zie MONE, *Uebersicht*, S. 328, en HOFFMANN, *Horae Belgic.*, T. I, p. 12. Voorts heeft Mr. L. PH. C. VAN DER BERGH, *Nederl. Volks-Romans*, bl. 102, opgemerkt, wat uit het fac-simile in WILLEMS uitgave van den *Reinaert* te zien is, dat het HS. van de *Reinaert*, afgeschreven door CLAES VAN AKEN, vroeger te *Amsterdam*, sedert 1836 ter Bourgondische Bibliotheek te *Brussel*, begint met de woorden:

Willam die madock maecte,

maar zóó geschreven, dat de eerste *i* als *t* is doorgehaald en de stok van de *k* naar boven verlengd en met een zijpoot voorzien is, zoodat drie groote letters W T H uitsteken. Deze letters houdt VAN DEN BERGH voor de aanvangletters van de drie eerste lettergrepen van den naam WTENHOVE, waardoor de gissing van WILLEMS, dat deze den *Reinaert* omgewerkt en voltooid heeft, vrij wat waarschijnlijker is geworden, waartegen echter vergeleken moet worden, wat JONCKBLOET schrijft in zijne *Geschiedenis der Letterkunde*, Dl. I.

CONSTANTER.

Willem Utenhove. Wie WILLEM UTENHOVE was kan ik niet opgeven, maar zijn geslacht was zeer aanzienlijk in de *Zuid-Nederlanden* (zie L'ESPINOY, *Recherches des Antiquités et Noblesse de Flandre*, p. 392). BOUDEWIJN UTENHOVE, met wien de in mijn bezit zijnde génélogie dier familie, een aanvang neemt, leefde in 1150, had drie kinderen: 1. WILLEM, vader van WILLEM, in 1313 Schepen te *Gent*, van wien de familie VAN UTENHOVE, nog in aanzien, afstamt; 2. FULCO; 3. FRUNA. FULCO was Kanunnik en stichtte met zijne zuster FRUNA de abdij *la Byloque* te *Gent*. Hij stierf in 1240, zij in 1242. C. & A.

Grafschrift op Aelia Laelia Crispis (IV.; bl. 37, Vr. XVII). Dit raadselachtig grafschrift heeft een uitlegger gevonden in den Heer VAN BERGEN, welke zijne verklaring aan het publiek heeft medegedeeld, in zijne *Criticae Observationes — — Accedit aenigmatis Bononiensis nova explicatio. Traj. ad Rhen*, 1785, 8°. En de Heer C. W. STRONCK, in leven predikant te *Dordrecht*, heeft als leerling aan het gymnasium te *Tiel*, er eene Latijnsche oratie over uitgesproken. Ik leerde dit uit het verslag der *Handelingen der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde*, gegeven den 16den Junij des vorigen jaars. Welke is die verklaring van den Heer VAN BERGEN? En is de verklaring van den Heer STRONCK ook bekend? R. P.

Mémoires du Cardinal de Retz, (IV.; bl. 37, Vr. XX). G. K., Hz. wenscht dat men de onechtheid kunne staven van de *Gedenkschriften* van een prelaat, die, naar zijn oordeel, alles behalve den lof verdient, dien DE ST. AULAIRE hem toezwaait in zijne wel bekende *Histoire de la Fronde*, en hij vraagt dus, of de bedoelde *Mémoires* wel volkomen van de hand des Coadjutors zijn. Ik moet antwoorden: ja; die *Mémoires* zijn het onverminkte werk van den Kardinaal DE RETZ. Het oorspronkelijk handschrift is nog aanwezig. Het wordt tegenwoordig bewaard in de (thans) Keizerlijke bibliotheek te *Parijs* (*Manuscrits Supplément Français*, N°. 2371). Het is vervat in 3 deelen, in 4°., te zamen 2818 bladzijden. De twee eerste deelen dragen het kenmerk van eene vaste, geoefende hand. Het schrift van het laatste deel draagt kenbaar het bewijs van verzwakking. De letters zijn reeds minder duidelijk en met doorhalingen. Dit handschrift, waarvan eene kopij bestaat, naar welke de gedrukte uitgaven zijn vervaardigd, was bestemd om vernietigd te worden, doch is, *post varios casus et discrimina rerum*, in handen gekomen van den bekenden Staatsraad REAL (vroeger *citoyen*, naderhand *comte*), na wiens overlijden men het in de bovengenoemde boekerij terug bragt. Men vindt eene breede uiteenzetting van de lotgevallen van dit handschrift door CHAMPOLLION-FIGEAC, in den laatsten, met bijna angstvallige naauwkeurigheid uitgegeven, herdruk dier *Mémoires*, uitmakende het eerste deel van de *Nouvelle collection des mémoires pour servir à l'histoire de France*, par MM. MICHAUD et POUJOULAT, Serie III, T. I, (Paris 1850).

Wat den lof betreft, door den Graaf DE ST. AULAIRE aan RETZ toegekend, ik meen dat men daarbij meer den vorm en de onpartijdigheid van het verhaal op het oog had, dan wel het gedrag van den Kardinaal zelven. »Il y a long temps", zegt VOLTAIRE, »que tout est dit sur ces Mémoires écrits avec un air

Digitized by Google

de grandeur, une impétuosité de genie et une inégalité qui sont l'image de sa conduite". — *Eodem animo scripsit quo bellavit.*

QUIESCENDO.

Verouderde woorden (IV.; bl. 38, Vr. XXIII). Het woord *eeuer* (ever) en het daarvan afgeleide *everstuig* is nog in gebruik. *Ever* is een Deensch jagt met platten spiegel. *Boden* zal wel hetzelfde zijn, als wat de *Teuthonista* met *tubbe*, *kupen*, *kuven*, *vat*, *dolium* en KILIAEN met *vas* omschrijft. *Rive* is *ry* of *reeks*. *Roedine kannen* zullen wel kannen of kruiken van roode of bruine kleur zijn; *thonyne* is ook nu nog niet verouderd. De woorden *osmont*, *lise*, *lisceleet*, *placlise* of *witinghe*, *salonen* zijn mij vreemd; indien de vrager het verband had opgegeven, waarin ze voorkomen, zou het antwoord misschien gemakkelijker geweest zijn.

CONSTANTER.

Verouderde woorden. Eeuer. Ongetwijfeld is dit Oud-Nederduitsche woord van denzelfden oorsprong als het Engelsche *ewer*, een handenwaschvat of kom beteekenende, afgeleid van het Angelsaksische **Eonzr**. CHAUCER schrijft *eewer*: maar vóór het tijdvak van ELIZABETH, toen de dubbele klinkers werden afgeschaft, schreef men *ewerr*, en later *ewer*. Eenige taalkundigen geven aan dit woord de beteekenis van een *drinkbak voor de schapen*, en leiden het verkeerdelijk af van *ewe*, het Hollandsche *ooi*, Angelsaksisch **Eopa** (schaap).

J. LOCK, *te Dordrecht.*

Jonkvrouw Maria van Malsen (IV.; bl. 38, Vr. XXIV). MARIA VAN MALSEN was de vrouw van DIDERIK SONOY. Het eenige wat ik echter van haar aangeteekend vind, is dat zij haren man waarschuwde, toen men hem in 1571 te *Emmerik* zocht gevangen te nemen. Zie BOR, *Nederl. Oorl.* B. V., bl. 332 (240).

Nopens den predikant VAN DER SLUIS weet ik alleen het volgende te melden. CORNELIS VAN DER SLUIS van *Utrecht*, kwam in 1674 als krankbezoeker te *Batavia*, en werd, na den 10den Julij van dat jaar, door den predikant ALBERTUS STRUYS, op goedkeuring der regering, onderzocht, en bij eenparigheid van stemmen, tot proponent bevorderd. Hij werd in het volgende jaar naar *Oma* gezonden en in 1678, na door den predikant CORNELIS DE LEEUW onderzocht te zijn, met veel lof tot predikant bekwaam gekeurd, waarna hij als zoodanig te *Ternate* in dienst trad. Van daar kwam hij in 1684 op *Amboina*, waar hij tot 1690 verbleef, en vertrok toen naar *Batavia*, niet zonder moeite, als zijnde beschuldigd, van onder oogluiking den Amboineschen Christenen eenige afgoderij te hebben toegelaten. Na van 1690 tot 1697 predikant bij de Maleische gemeente te *Batavia* te zijn geweest, vertrok hij in laatstgenoemd jaar, na drie en twintigjarigen onafgebroken dienst naar het vaderland. Doch hij kwam in 1702 te *Batavia* terug, en werd, kort na zijne aankomst, in een commissie benoemd tot het nazien van de bijbelvertaling van Ds. MELCHIOR LEYDEKKER. In 1705 tot predikant op het eiland *Onrust* aangesteld, werd hij in 1709 in de Portugesche gemeente te *Batavia* beroepen, om aldaar in het Nederduitsch te prediken; waar hij in 1715 overleed. Zie VALENTIJN, *Oud en Nieuw Oost-Indiën*, Dl. I *b*, blz. 407: Dl. III *a*, blz. 75—81; Dl. IV *b*, bl. 78, 79, 85, 95, 106, 111, 126, 127.

Omtrent PELIMAO heb ik echter niets kunnen opsporen.

A. J. VAN DER AA.

Jonkvrouw Maria van Malsen. Het onderwerp in de vraag bedoeld, zal waarschijnlijk betrekking hebben op MARIA VAN MALSEN, echtgenoot van DIEDERICK SENOY. Bij VAN LEEUWEN, *Bat. Illustrata* (artikel *Haastregt*), vindt men eenige genealogische aanteekeningen omtrent het geslacht VAN MALSEN, waaruit blijkt dat MARIA eene zuster was van OTTO VAN MALSEN en in 1555 met SONOY huwde. De Heer VAN GRONINGEN, *Geschiedenis der Watergeuzen*, zegt op bl. 314 het volgende:

»SONOY zwierf langs de oostelijke grenzen van het vaderland en was dan eens te *Emden*, dan weder te *Emmerik*, waar zijne gade, MARIA VAN MALSEN, haar verblijf hield, wier kloekmoedigheid hem eenmaal redde, toen men hem bijna in zijn huis had gegrepen".

Uit dit huwelijk is eene dochter geboren, EMMERENTIA genaamd, die Prins WILLEM I tot echtgenoot van zijnen natuurlijken zoon JUSTINUS VAN NASSAU wenschte te hebben. (Zie *Kronijk van het Hist. Genootschap te Utrecht*, 1851, bl. 147.) Dit mislukte, want zij huwde kort na 1582 met LUIERT MANNINGA, en naderhand met TAMMO CONDERSZ. (zie hunne huwelijksvoorwaarden, vermeld in genoemde *Kronijk*, 1852, bl. 291 en 300, en berustende op den huize *Hardenbroek* bij *Utrecht.*)

Deze EMMERENTIA komt nog voor op eenen Staat van Oorlog, A°. 1621, genietende een jaarlijksch pensioen.

MARIA VAN MALSEN stierf in 1584, nalatende een zoon, LAMZERTUS SONOY, die in 1567 nog niet mondig was. Den 1sten Augustus 1591 is als Student aan de Leydsche Hoogeschool ingeschreven LAMBERTUS SONNOY, van *Mechelen*, zonder dat ik met zekerheid kan bepalen of deze de zoon van DIRK SONOY geweest zij. Na MARIA's dood trouwde SONOY met JOHANNA MEPSCHE.

Ten slotte zij nog vermeld, dat er eene MARIA VAN MALSEN tot het klooster van *Koningsveld* behoord heeft, en den 8sten Augustus 1575 vermeerdering van allimentatie bij de Staten van *Holland* verzocht.

De stof is rijk genoeg, en men zal moeten

Digitized by Google

erkennen dat SONOY de man is geweest, door wiens daden *Noord-Holland* voor de Republiek is behouden geworden.

..ELSEVIER.

Le Noble Tenelière en zijne »Histoire d'Hollande" (IV.; bl. 39, Vr. XXVI). Die schrijver is in *Frankrijk* zeer bekend. Zijn naam is EUSTACHE LENOBLE, Baron *de St. Georges* en *de Tenelière*, geboren te *Troyes* in 1643, procureur-generaal bij het Parlement te *Metz*, daarna, wegens wangedrag voortvlugtig, tot negen jaren tuchthuisstraf veroordeeld, en in diepe armoede te *Parijs* overleden den 31sten Januarij 1711. Zijne *Histoire de l'établissement de la république de Hollande,* wordt een zeer oppervlakkig en gebrekkig uittreksel uit de bekende *Annales* van H. DE GROOT genoemd. Van zijn doorzigt heb ik geen groot denkbeeld, te oordeelen althans uit hetgeen BAYLE uit de *Epitre dédicatoire* (aan het hoofd van genoemd werk) overneemt omtrent LE NOBLE's verwachting, dat LODEWIJK XIV wel eerlang JACOBUS II op den troon van *Engeland* zal herstellen. Zie BAYLE, *Oeuvres div.*, T. III, p. 533. LE NOBLE was een voorstander van de Astrologie, ofschoon hij, volgens dienzelfden schrijver, niet »bigot ou superstitueux" kon heeten, en zelfs »qu'il a infinement de l'esprit, beaucoup de lecture, qu'il sait traiter une matière galamment, cavalièrement, et qu'il connait l'ancienne et nouvelle philosophie" (Zie *Pensées sur les Comètes*; *Oeuvr.*, T. III, p. 242). Hij is schrijver geweest van enkele pamfletten of schotschriften, die men door beulshanden te *Amsterdam* liet verbranden, getuige alweder denzelfden BAYLE, in zijn' brief aan MINUTOLI van... Februarij 1691. Zie *Oeuvres*, T. IV, p. 651. Al de werken van LE NOBLE zijn herdrukt, in 20 deelen, in 12°., te *Parijs* 1718, welke uitgave, volgens LENGLET DU FRESNOY (*Méthode pour étud. l'Histoire*, T. X, p. 264) zeer onvolledig (*fort imparfaite*) moet heeten. Uitvoerig handelen over LE NOBLE de schrijvers in de *Biographie Universelle* de MICHAUD, T. XXIV, ad *voc.*

QUIESCENDO.

Le Noble Tenelière.enz. Ofschoon ik de beide vragen van C. & A. niet volledig zal kunnen beantwoorden, zal ik toch meer mededeelen dan hij welligt vermoedt. EUSTACHE LE NOBLE, Baron *de St. George et de Tenelière*, werd in 1643 te *Troyes* geboren. Van aanzienlijke ouders, wist hij zich ook door zijne ongemeene bekwaamheden te verheffen tot Procureur-Generaal van het Parlement te *Metz*. Niet lang echter genoot hij de voordeelen van roem en vermogen; zijne alles te boven gaande verkwisting en zorgeloosheid beroofde hem van beide, en daarenboven kwam hij onder verdenking van valschheid in geschrift. Hij werd gevat en veroordeeld tot het doen van *amende honorable* en tot negen jaren ballingschap. In zijne gevangenis leerde hij zekere GABRIELLE PERREAU, meer befaamd onder den naam van *la belle Epicière*, kennen. Deze was door haren echtgenoot, almede om hare ongeregelde levenswijze, in verzekerde bewaring gesteld; maar LE NOBLE vond zoo veel sympathie voor haar, dat hij zelf hare verdediging op zich nam. Dit had echter ten gevolge, dat hij andermaal voor negen jaren werd gebannen. GABRIELLE volgde hem in zijne ballingschap en leide juist geen ingetogen leven met hem. Teruggekeerd, onder voorwaarde van ambteloos te zullen leven, bleef hij dezelfde verkwister. Zijne ongelukken hadden hem niet verbeterd, maar tot den bedelstaf verarmd. In zijn laatste jaren ondersteunde de Groot-Zegelbewaarder D'ARGENSON hem wekelijks met een louis d'or. Hij stierf in 1711 dood arm. De man, die aan de uitgevers zijner werken meer dan 100,000 kroonen had doen verdienen, moest uit de armenkas van het kerspel *St. Severin* begraven worden. Zijne *Opera Omnia* zijn bij BRUNET te *Parijs* uitgegeven, in 19 deelen. Men zou deze gevoegelijk tot drie soorten of klassen kunnen brengen: historische, romantische en poëtische. Tot de eerste behoort *l'Histoire de l'établissement de la République de Hollande*, grootendeels van onzen HUGO GROTIUS overgenomen, maar overigens partijdig en oppervlakkig en van zeer weinig geschiedkundige waarde. In ons land, zegt men, werd het verboden, maar gaarne zoude ik de Resolutie zien, waarbij dat geschiedde. Voor zoo ver mijne nasporingen reiken, zijn slechts twee deeltjes in 't licht verschenen, een in 1689, het andere in het volgende jaar. Nog vroeger had hij uitgegeven: *Relations de l'État de Gènes.* — *Traité de la Monnaye de Metz.* — *Dissertations Chronolog. de l'année de la naissance de J. C.* 1693. — *Les 3 Bouclìers de la France ou les sentiments de Gerson et des Canonistes touchant les differens des Papes et des Rois de France.* — *Entretiens politiques sur les affaires du temps*, een boek, overvloeijende van geestige scherts, maar ook van laffe hatelijkheden. Tot de tweede soort brengen wij: *Histoire secréte de la Conjur. des Pazzi contre les Medicis.* — *La fausse Comtesse d'Isenberg.* — *Mémoires du chevalier Balthasar.* — *l'École du monde*, met veel geest maar weinig kieschheid; — en twee andere historische novellen, die ja in dien tijd de leeslust gaande maakten, maar thans de moeite der inzage naauwelijks zouden beloonen. In het derde genre leverde hij: *Traduction des Satyres de Perse.* — *Contes et Fables*, waarvan twee uitgaven verschenen. — *Poéme sur la déstruction de l'hérésie*, in 4 boeken. — *Comédies*, onzedelijk van strekking, en, gelukkig, lang vergeten. *Epitres*, *Stances* en *Sonnets*, beneden

Digitized by Google

het middelmatige. Hij was een veelschrijver tot schade van zich zelven en van zijne lezers. Zie o. a. over hem de *Biographie Universelle par* DE FELICE. P. N.

Geslachtswapen der van Riedts (IV.; bl. 39, Vr. XXVII). T. A. zal denkelijk zijn doel bereiken bij de Luthersche gemeente te *Amsterdam*, aan welker Nieuwe Kerk den 23sten October 1668 de eerste steen is gelegd door HENDRIK VAN RIET, terwijl JACOB VAN RIET er bouwmeester van was. Koning KAREL XI van *Zweden* vergunde tolvrijheid voor het koper tot het dak, en de kerk was in 1671 afgebouwd. Zie WAGENAAR, *Amsterdam*. Waarschijnlijk is, of was, hun wapen aan het gebouw en in de bestek-teekeningen te zien.

A. & A.

[Al wat A. & A. er verder bijvoegt heeft betrekking tot de familie VAN REIDT, niet VAN RIEDT, en hebben wij dus achterwege gelaten.]

Geslachtswapen der van Riedts. Dat wapen ken ik niet. Maar ik bezit een extract uit het *Puiboek* (dat is boek der afkondigingen van de huwelijks-proclamatiën) der stad *Amsterdam*, JACOB VAN RIET en HADEWICH VAN WULLEN betreffende, luidende:

»30 April 1636. (Huwelijks-afkondiging.) JACOB VAN RIET, van *Amsterdam*, oud 26 jaren, drogist, wonende op de Keizersgracht, geadsisteert met HENDRIK VAN RIET, zijn vader, ter eenre, en HADEWICH VAN WULLEN, van *Dortmond*, wonende beneden 't Spui (*sic*) geadsisteert met JOHANNES VAN WULLEN, haar vader, ter andere zijde".

De vader van JACOB was dus HENDRIK, en niet zoo als T. A. opgeeft, JAN genaamd.

JACOB VAN RIET had ten minste drie zonen: 1. JOHANNES, koopman, in September 1663 getr. met MAGDALENA VAN GISTELEN, hij 26, zij 20 jaren oud; 2. JACOBUS, mede koopman, in December 1664, 24 jaren oud, getrouwd met ELISABETH DE MEIJER; 3. HENDRIK, in Junij 1670 getrouwd met CLARA WIJBRANTS, hij 28, zij 24 jaren oud.

Nog vind ik aangeteekend: 1. ANNA MARGARETHA VAN RIEDT, oud 23 jaren, dochter van JACOB VAN RIEDT en HADEWICH VAN WULLEN, wordt in Julij 1679 de echtgenoot van AERNOUT KERCKERINCK, koopman, oud 30 jaren; 2. ELISABETH VAN RIEDT, oud 24 jaren, mede dochter van JACOB VAN RIEDT en van HADEWICH VAN WULLEN, in Junij 1680 gehuwd met DAVID HUNTHUM, koopman, weduwnaar van MARGRITA VAN OVERBEEK; 3. MARIA JACOBA VAN RIEDT, van *Amst.* oud 25 jar., dochter van JOAN VAN RIEDT (waarschijnlijk van den hierboven genoemden JOHANNES), regerend Schepen en Heemraad van de *Watergraafsmeer*, huwde in April 1701 aan Mr. NICOLAAS DE VICQ, Oud-Schepen te *Amsterdam*, oud 29 jaren, zoon van den Burgemeester FRANCOIS DE VICQ; 4. CLARA MARIA VAN RIET, oud 30 jaren, dochter van JACOB VAN RIET en van ELISABETH DE MEIJER, in Junij 1707 gehuwd met GERARD BOURICIUS, van *Deventer*, weduwenaar van ANNA STOESAK.

Eindelijk is bij mij opgeteekend: JAN HERMAN CRAMER, trouwt ANNA HEDWICH VAN RIEDT (waarschijnlijk ook eene dochter van JACOB VAN RIEDT en HADEWICH VAN WULLEN). Zij sterft te *Arnhem* den 31sten Augustus 1751, oud 82 jaren en 7 maanden; hun zoon, JAN HERMAN CRAMER, trouwde in 1738 met CLARA MARIA CHRISTOFFERS, uit welk huwelijk twee dochters, waarvan eene, ANNA CRAMER, de echtgenoot werd van den Hoogleeraar ANDREAS BONN, en onder anderen moeder van Mevr. de Weduwe van wijlen den Heer Mr. F. VAN DE POLL, geb. BONN, te *Utrecht*.

De leden van de familie VAN RIEDT, veelal als VAN RIET voorkomende, behoorden tot het Luthersch kerkgenootschap.

C. & A.

Abraham van Poot's Verhaal van de Vervolginge (IV.; bl. 40, Vr. XXIX). Aan φ^2—φ. kan ik berigten, dat dit boek: in het bezit is van Dr. L. PROES, predikant te *Leeuwarden*.

J. G. O.

[J. D. deed ons dezelfde verwijzing.]

Abraham van Poot's Verhaal van de Vervolginge. Een exemplaar komt voor op den *Catalogus van Oude en Nieuwe Boeken*, voorhanden bij MART. NIJHOFF, te *'s Hage*, bl. 78, N°. 1545, te bekomen à *f* 1,50.

Het geslacht Leupenius (IV.; bl. 40, Vr. XXX). Volgens ABKOUDE, *Naamregister van Nederd. Boeken*, Dl. I, bl. 214, was PETRUS LEUPENIUS ook schrijver van *De Geessel der Zonde*, Amst. 1651, 4°.

In het door mij (IIIde Jaarg., bl. 361) aangehaalde huwelijk, wordt zijne vrouw genoemd SARA BECOUW, doch bij het vergelijken van andere huwelijken blijkt het, dat zij SARA BUCQUOY heette. Zie hier o. a. het bewijs uit de Leidsche huwelijksregisters getrokken.

»2 Maart 1654. ABRAHAM VAN DE VELDE, Coopman, jm. van *Vlissingen*, woont tot *Middelburg*, vergeselschapt met Ds. PETRUS LUPENIUS, dienaar des God. woorts tot *Amsterdam* sijn toekomende oom, en LIJDIA BAGGERS sijn moeder; — met SARA VERSCHOTEN, jd. van *Leyden*, vergeselschapt met ANDRIES MARYNAS VEER, haer voogd, en SARA BUCQUOY, haer moey, woont tot *Amsterdam*".

Ik heb nog andere aanteekeningen van het geslacht DE of DU BUCQUOY, die sedert 1580 te *Leiden* hebben gewoond, en waarover reeds in DE NAVORSCHER eenige antwoorden zijn ingekomen. .. ELSEVIER.

Digitized by Google

Isaac le Long (IV.; bl. 62, Vr. 34). ISAAC LE LONG is, volgens zijn portret voor de *Boekzaal der Nederduytsche Bijbels*, geboren den 19den April 1683. Zijne geboorteplaats wordt er niet bij vermeld, wel zijne zinspreuk: *Tempore et Labore*. Hij schijnt lang te *Amsterdam* gewoond te hebben, doch heeft zich later, waarschijnlijk omstreeks het jaar 1744 (toen zijne belangrijke boekverzameling openbaar verkocht is) te *Nieuw Hanauw* nedergezet. De *Voorrede* van zijn *Kort Historisch Verhaal van den eersten oorsprong der Nederlandschen Gereformeerden Kerken onder 't Kruys*, is aldaar geschreven den 9den (19den) April 1750. In die voorrede zegt hij; »Ik ben, soo van 's Vaderszijde, als 's Moeders, uyt *vreemdelingen* voortgekomen. Mijne Voorouders van beyde de zijden, zijn, ter saake van de *Gereformeerde* Religie, en om vrijheit volgens derselver *Belijdenisse* te leven, uyt *Vrankrijk* en *Vlaanderen* geweeken, en hebben in *Engellandt*, te *Frankfort*, *Frankendaal*, *Wesel* en *Hanauw*, enz. en alsoo in alle de van nieuws gestichte soo *Walsche* als *Nederlandtsche* Gemeentens, als *Vreemdelingen* verkeert; ook verscheydene mijner Bloedtvrienden de Kerk en den Staat persoonlijke Diensten bewesen. Ik selve hebbe, van der Jeugdt af aan, mijne meeste Jaaren in *Vreemdelingschap* versleeten; en dese saaken zijn mij altoos soo gewichtig geweest, dat ik nooyt naar eene vaste Besittinge op der Aarden gewenscht hebbe, en ook noch niet wensche". En verder dat hij dit schreef op denzelfden dag waarop hij voor 67 jaren het levenslicht mogt aanschouwen.

Welke betrekking hij bekleed heeft is mij onbekend, als ook wanneer en waar hij overleden is. J. J. NIEUWENHUIJZEN.

Raadsels van Schiller (IV.; bl. 62, Vr. 35). Van twee dezer raadsels gaf SCHILLER de oplossing zelf in zijn blijspel *Turandot*. Met het *zesde* wordt het *oog*, met het *tiende* de *ploeg* bedoeld.

BULWER geeft in zijne vertaling, *Poëms of Schiller*, als beantwoording der overige op:

Van de eerste, *de regenboog*; van de tweede, *het gezigt* of misschien *het licht*; van de derde, *de maan en de sterren*; van de vierde, *de aarde en het firmament*; van de vijfde, *dag en nacht* (volgens anderen *jeugd en ouderdom* of *het verledene en het tegenwoordige*); van de zevende, *de groote muur van China*; van de achtste, *de bliksem* (voor *hat zwei mal nur gedroht*, leest hij *hat zwei mal nie gedroht*); van de negende, *de kleuren*; van de elfde, *het vuur*; van de twaalfde, *de schaduw op den zonnenwijzer*; van de dertiende, *het schip*. Σ.

Portret van Trijn van Leemput (IV.; bl. 62, Vr. 36). Het origineel portret van CATHARINA DE BERGHES VAN ESSEDELLE (en niet CATHARINA BERGERS), huisvrouw van JAN JACOBSZ. VAN LEEMPUT, is in het bezit van den Heer Mr. J. VAN DAM VAN ISSELT, President van de Arrondissements Regtbank te *Amersfoort*, die het geluk had hetzelve uit een zwaren brand, te *Utrecht* in November 1814, ten huize zijner ouders uitgebarste, te redden. Overigens weet men geene verdere bijzonderheden van deze vermaarde vrouw op te geven, dan welke vermeld staan in FERWERDA's *Adellijk Wapenboek*, en alzoo mede niet welke betrekking haar zoon aan het hof van PHILIPS II te *Madrid* vervulde, daar de familiepapieren van gezegden Heer VAN DAM, aan wien zij vermaagschapt was, daarvan zwijgen. Q. N.

Portret van Trijn van Leemput. Van waar BEVERWIJCK zijn verhaal mag ontleend hebben, is mij onbekend; maar voor mij ligt eene MS. genealogie, waarin CATHARINA BERGHES (niet BERGERS) DE ESSENDELLE, echtgenoote van JAN VAN LEEMPUTTE genoemd wordt. Hij had een ouder broeder, PETER; deze was »met zijn vader door den bloedraad gebannen", en twee jongere broeders, CORNELIS, Raad te *Utrecht* in 1594, 1602 en 1603, en DANIËL, Raad en Schepen in 1622. Laatstgenoemde had ééne dochter. Van de drie anderen zijn geene kinderen vermeld. JAN's vader was niet JACOB genaamd, maar WILLEM; »hij was gehuwd met ALEID VAN ZUYLEN VAN HARMELEN, en zoon van PETER VAN LEEMPUTTE en LIJSBETH zijn wijf", vermeld A°. 1524. — In het laatst der vorige eeuw berustte een portret in olieverw van deze TRIJN VAN LEEMPUTTE, bij den Raadsheer ROELANS, te *Utrecht* (in de vrouwelijke lijn aan de LEEMPUTTE's vermaagschapt), en in 't begin van deze bij zijn broeders oudsten zoon J. E. ROELANS, daarna bij den behuwdbroeder van dezen, den Heer H. CROESE, EZ. te *Amsterdam*. Ik herinner mij niet of dat portret een origineel was. Of het met het kabinet schilderijen van laatstgenoemden te *Amsterdam* in 1811 verkocht is, kan misschien uit den Catalogus daarvan worden gezien, of zal bij zijn zoon, den Heer ED. CROESE, te onderzoeken zijn. L. J.

[Daar de beide opgaven nog al uiteen loopen, en de vraag omtrent den zoon onbeantwoord is gebleven, zal eene nadere opheldering welkom zijn.]

Jassen, Jas (IV.; bl. 62, Vr. 37). *Fransch* — *jassen* = praten, kletsen, leuteren, iets wat onder 't kruis-, klaver- en smousjassen nog al eens voorvalt. *Nel*; — in *Zeeuwsch-Vlaanderen* zegt men *neele* (vrouwennaam NEELTJE) voor negen; *brok* is het triviale voor *stuk*; brok-stuk hoort bijeen. *Capot* is ook hier eene triviale (basterd — Fransche?) uitdrukking voor dood. Ik zal je *cappotteeren* wordt wel eens gezegd voor doodslaan.

Digitized by Google

Verdere bijzondere benamingen hier en ook in *Vlaanderen*: Schoppen = pieken; ruiten = piekens; heer = konienk (koning); vrouw = wuuf (wijf); boer = zot of jas (jas meestal = troefboer of troefzot). Vele benamingen in het kaartspel zijn plaatselijke. *Koekezevene* (ruiten zeven) noemt men te *Aardenburg* KEES HOL, en de eerzame CORNELIS HOL droeg hier den bijnaam van *koeke* zeven, omdat de man sporen van kinderziekte op 't gelaat droeg.

Hoe een vijfde (vijftiende) hier aan den naam van »Leidschen dam", en een vierde aan den naam van »een half huishouden" komt, weet ik niet.

G. P. ROOS.

———

»*Reilt en zeilt*" (IV.; bl. 62, Vr. 39). Deze spreekwijze vindt men verklaard door den Heer D. W. BOSCH, in de *Oefenschool* van 1851, bl. 36. Men leest daar: »*Reil*, *reilen*, dat in onze taal zelden meer voorkomt, zoude volgens dezelfde afleiding als *zeil*, *zeilen* van *zegel*, *zegelen*, oorspronkelijk *regel*, *regelen*, hebben moeten beteekenen, en de uitdrukking zou dan zijn, *zoo als het regelt en zegelt*, of *geregeld en gezegeld* is. De uitdrukking *zoo als het reilt en zeilt*, zoude in dit geval *voor alle zaken*, *die men in haar geheel afstaat*, bruikbaar zijn. Deze afleiding komt ons echter zeer gezocht voor, en daar vele onzer spreekwoorden aan het zeeleven ontleend zijn, is het waarschijnlijker, dat ook dit gezegde daaraan zijnen oorsprong verschuldigd is. *Treil* is *touw*, en wordt, volgens WEILAND, ook voor al het touwwerk van het schip gebruikt. — *Zoo als het treilt en zeilt* zou dan eigenaardig beteekenen, *met touw- en zeilwerk*, met zijne *geheele tuigaadje*. Het kan niet vreemd schijnen, dat dit spreekwoord ook buiten de zeevaart allengs op andere zaken toegepast is; dit zoude deze uitdrukking slechts met honderde andere gemeen hebben. Waarschijnlijk is in de uitdrukking *met treil* enz. de *t* van *treil* wel eens in de uitspraak verloren gegaan. Men denke aan de verwisseling van letters in: *met kind en kraai* (*kraal*); *naar den mosterd* (*mutsaard*) *rieken*; *kom ik over den hond* (*de Honte*) enz. Hierin is het ook te zoeken, dat men wel eens zegt: *zoo als het rijdt en zeilt*. Zie deze laatste uitdrukking in SPRENGER VAN EYK".

J. J. WOLFS.

»*Reilt en zeilt*". De spreekwijze is: »Zoo als het *treilt* en *zeilt*". Door de voorafgaande eind-*t* van *het* wordt de *t* in *treilt* naauwelijks gehoord. *Treil* is de gewone scheepsterm van het *staand* en *loopend want*, de geheele tuigaadje. *Zoo als het treilt en zeilt* beteekent derhalve: zoo als het schip is met al zijn toebehooren, touwen en zeilen.

CONSTANTER.

»*Reilt en zeilt*". Door deze zegswijze versta ik meer, zoo als de zaak in haren geheelen omvang werkende of in bedrijf is, — en komt eenigzins overeen met de zegswijze: *zoo als het gaat en staat*, hetgeen echter, letterlijk genomen, meer de zaak zoo wel in hare beweging, als in hare rust aanduidt. *Reilt en zeilt* is meer immer voortgaan over land en water. Wie denkt hier niet aan *rails* (de ijzeren schenen der spoorwegen), aan de rellen (loopgraven der mollen en veldmuizen, welke laatste daarom ook eigenlijk relmuizen heeten), aan de rellen der wegen, aan de duinrellen (door den wind geformeerde zandruggen), aan relletje (een nieuwtje dat van mond tot mond gaat). Het zou mij ook niet verwonderen, dat *reilen* een oud woord is, waarvan ons tegenwoordig *regel* afstamt, even als *zeil* van *segel* of *zegel*, Eng. *sail*, *dweil* van *dwegel*, *peil* van *pegel*, *keilen*, van *kegel*. Zie op al die woorden TERWEN. Welke taalgeleerde wil dit kluwen verder ontwarren? G. VAN SANDWIJK.

»*Reilt en zeilt*". Zou het niet moeten zijn: »Zoo als het is, met treil en zeil"? »Een schip met treil en zeil koopen". »Treil en zeildoek". Dergelijke uitdrukkingen vindt men in onze taal meer; mors dood, vol courage en dapperheid, e. d. g.

G. P. ROOS.

———

Ode op Arminius en zijne »Disputationes" (IV.; bl. 62, Vr. 42). De letters C. B. zijn hoogstwaarschijnlijk de initialen van CASPAR BARLAEUS. LEGENDO ET SCRIBENDO.

Ode op Arminius en zijne »Disputationes". Wie anders dan de eerlijke CASPAR BARLAEUS, die Arminiaan in zijn hart, zou de maker zijn geweest van die *Ode*, met C. B. onderteekend? — Is welligt ook van hem het *Distichon*, (Vr. 41)? C. & A.

[Ook A. J. VAN DER AA vermeent dat men aan BARLAEUS, vriend van ARMINIUS moet denken.]

———

Echtgenoote van Joannes Kuchlinus. (IV.; bl. 62, Vr. 43). Den weetgierigen LORENTIUS zij op zijne bovenstaande vraag medegedeeld, dat ik, na de ijverigste nasporingen, niet het minste heb kunnen vinden van de egade van den geleerden KUCHLINUS. Daar ik echter durf aannemen, dat LORENTIUS, die belang stelt in alles wat de egade des genoemden hoogleeraars betreft, niet doof zal zijn voor datgene wat dien hoogleeraar zelven aangaat, zoo moge hem het volgende dienen ter aanvulling der genealogie van KUCHLINUS:

JOANNES of JOHANNES KUCHLINUS, Predikant en Hoogleeraar in de godgeleerdheid, is in het jaar 1546 geboren in eene kleine stad van het Hertogdom *Hessen*, *Wetter* genaamd. Zijn vader een goed en eerlijk handwerksman, die met tien zonen en drie dochters

gezegend was, zond echter dezen zijnen zoon naar inrigtingen van letterkundig onderwijs; doch de dood liet hem niet toe, hem daarin ver gevorderd te zien. De Predikant dier plaats nam de zorg voor den jongen KUCHLINUS op zich, en wel met zoo veel te meer vreugd, dewijl hij zijne goede vorderingen zag, welke hij maakte onder de leiding van JUSTUS VULTEJUS, bestuurder der school te *Wetter*. Maar toen het tijd was om naar de hoogeschool te gaan, had KUCHLINUS geene geringe zwarigheden te overwinnen, ter zake zijner armoede. Hij verloor echter den moed niet, daar hij vastelijk besloten had zijn geluk te zoeken, en ten dien einde begaf hij zich op reis als een jong gelukzoeker, die van school gekomen was. Te *Frankfort* vond hij niets; de waard, dien hij te *Mentz* had, bragt hem bij de Jezuïten, die hem niet langer hielden dan tot dat zij gezien hadden, dat hij de Protestantsche godsdienst niet wilde afzweren. Alles wat hij te *Straatsburg* vond was een brief van voorschriften van JOHANNES STURMIUS aan BRENTIUS, die te *Tubingen* leeraarde. Deze hield hem ook niet lang, geloovende dat hij niet genoeg vooringenomen was met het gevoelen dergenen, die JEZUS' ligchamelijke alömtegenwoordigheid vaststellen. KUCHLINUS zich den brief van STURMIUS hebbende doen wedergeven, vertrok van daar naar *Heidelberg*, waar hij eindelijk vond wat hij zocht; want URSINUS verkreeg zooveel voor hem, dat hij behoorlijk kon leven, en zijne oefeningen ongemoeid kon voortzetten. De academie van *Heidelberg* bloeide in dien tijd zeer. De jonkman maakte aldaar in den tijd van zes jaren groote vorderingen; waarna hij gezonden werd, om in de school te *Neustad* als leermeester te onderwijzen, hebbende dáár onder anderen tot ambtgenooten FORTUNATUS CRELLIUS en FREDERIK SYLBURG. Eindelijk werd hij tot Predikant beroepen in de gemeente *Fackenheim*, welk ambt hij getrouwelijk bediend heeft tot dat na den dood van den Keurvorst FREDERIK, in 't jaar 1576, LODEWIJK, diens opvolger, veranderingen onder de Predikanten maakte. KUCHLINUS toen naar zijn vaderland *Hessen* teruggekeerd zijnde, en dáár niets dan versmading vindende, wendde zich op aanraden van zijne vrouw naar den kant der groote arke van vlugtelingen, te weten naar *Holland*. Hij trok in 't jaar 1577 door *Embden*, en hield zich dáár eenigen tijd op, vanwaar hij uit *Amsterdam* tot Predikant werd beroepen, 't welk hij aannam, en die betrekking achttien jaren lang waarnam, na welken tijd hij zich geheel en al verbond aan het opperbestuur van een Kollegie van godgeleerde strekking, 't welk de Staten van *Holland* in 't jaar 1591 te *Leyden* hadden opgerigt, en waarover hij van dien tijd af gedurende eenige maanden het bestuur had. 't Was in 't jaar 1595 toen hij zich geheel en al van zijne ambt te *Amsterdam* ontsloeg, en zich aan het bestieren van dit Kollegie overgaf. Hij leeraarde de godgeleerdheid aldaar tot aan zijnen dood, die op den 2den Julij des jaars 1606 voorviel. Hij had zijne twee dochters uitgehuwelijkt aan twee geleerde mannen; de eene aan PETRUS BERTIUS en de andere aan FESTUS HOMMIUS. Men heeft in het jaar 1613 te *Geneve* in één deel uitgegeven, al de theologische disputen, die in verschillende tijden onder hem gehouden waren. GUI PATIN heeft hem zeer geprezen, en misschien wel een weinig te veel; want hij noemt hem *een van de Allergeleerste lieden zijner eeuw*.

Men kan dit Genealogisch-chronologisch overzigt vinden in; *Bayle. Dict. Crit.* en *Meursii Athen. Batav.* Ook wordt in WAGENAAR, *Vad. Hist.*, van hem gewag gemaakt; waarin men mede een portret van hem aantreft.

F. F. C. STEINMETZ.

Johannes Roggius (IV.; bl. 62, Vr. 44). Van dezen vindt men een weinig vermeld bij ABBING, *Geschiedenis der stad Hoorn*. Volgens BAUDARTUS, in zijne *Historiën*, B. VII, was hij een Duitscher, en Professor geweest in het Hebreeuwsch, te *Heidelberg*. In 1601 huwde hij met MARIA VERLAAN, kleindochter van HADRIANUS JUNIUS. Hij was een ijverig Calvinist, gelijk J. FRUYTIER in zijn werk, getiteld: *Sijons worstelingen*, 1715, 8°. getuigt. In het jaar 1614 werd hij, daar hij zich sterk tegen de Remonstrantschgezinde Regering verzet had, van zijne bediening ontslagen. Hij stierf den 4den Maart 1618. Zie ABBING, Dl. I, bl. 52, Aant. bl. 119, 142.

C. P. L.

Johannes Roggius. JOHANNES ROGGIUS was een Hoogduitscher van afkomst en werd in 1600 te *Hoorn* beroepen. Hij verzette zich in 1614 zeer sterk tegen de Remonstrantschgezinde Regering en werd, »nadat hem de Burgemeesteren uit last der Vroedschap te vergeefs hadden vermaent, sijnen dienst nevens d'andere twee Predikanten waer te nemen en sich daerin vreedtsaem te gedraegen, van sijne bedieninge ontslagen". Hij is mede Hoogleeraar der Hebreeuwsche taal te *Heidelberg* geweest, doch het blijkt mij niet duidelijk, of dit plaats had vóór hij te *Hoorn* kwam, of na dat hij aldaar afgezet was. Hij overleed den 4den Maart 1618 en was gehuwd met MARIA VERLAAN, eene dochter van den Hoornschen Burgemeester MEIJNART VERLAAN, en kleindochter van HADRIANUS JUNIUS. Zie ABBING, *Geschied. der stad Hoorn* Dl. I, bl. 52, Aant. bl. 119—121.

A. J. VAN DER AA.

Digitized by Google

Ongevold (IV.; bl. 62, Vr. 45). De vrager is geen Leydenaar. Hij zou anders weten wat vollen, en wat ongevold laken was. De vollers te *Leyden* zouden het hem anders kunnen zeggen, in die stad der volderijen, waar de oude en nieuwe voldersgracht is, en voldershuisjes zijn, of waren buiten de Witte poort. Laken vollen noemt men eene zekere eigenaardige bewerking, bereiding of zuivering van het nieuw vervaardigd en voor het eerst geverwd laken. Een zekere manier om het laken nat te persen of te pletten, en van onzuiverheden, knobbels en ongelijkheden te ontdoen.

KILIAEN, *in voce* vollen, *telam laneam rudem subigere pedibus sub saltando identidem: fullonio saltu vestimenta calcare, premere et densare.* De Franschen hebben hiervoor *fouler*, dat zij ook voor het persen der druiven gebruiken; *fouleur* is druivenperser. Een lap ongevold laken is alzoo een lap laken, zoo uit de lakenweverij of verwerij komende, dat nog ongeperst of onbewerkt is, nog niet effen en gelijk, dat nog te ruw is om zich bij oud afgesleten laken te voegen. »En niemand en naait eenen lap nieuw en nog onbereid, ongevold laken op een oud kleed, anders scheurt deszelven nieuwe aangenaaide lap van het oude". Is de nieuwe lap gevold, het zal wel gaan.

De Hollandsche vertaling is dus krachtiger dan de Fransche, die alleen *une pièce de drap neuve* heeft, of de Engelsche, die het door *a piece of new cloath* uitdrukt.

C. & A.

Ongevold. EUTHYMIUS ZIGABENUS zegt bij *Matth.* IX:16: *δεῖξαι θέλων, ὅτι ὡς ἀσθενέσιν ἔτι τοῖς μαθηταῖς οὐκ ἐπιφορτίζει τὸ βάρος τῆς νηστείας, διὰ παραβολῆς τοῦτο δείκνυσι, λέγων· οὐδεὶς ἰώμενος ἱματίου παλαιοῦ σαθρότητα, ἐπιῤῥάπτει τεμάχιον ῥάκους ἀγνάφου, τουτέστι, καινοῦ, ἐπὶ μέρει παλαιῷ.*

Het woord *ἄγναφος* (sommige HSS. hebben: *ἄκναφος*) zamengesteld uit de *α* priv. en *γνάφω op de wijze des vollers reinigen*, is (EUTHYMIUS zag juist) hetzelfde als: *nieuw*. De gelijkluidende plaats bij LUCAS (V:36) heeft dan ook *καινον*. »De Joden", zegt VAN DER PALM op *Matth.* IX: 16, »die hunne wollen kleederen dikwijls moesten laten wasschen, zonden die tot dat einde naar den *voller*; *ongevold* laten is dus, dat nog nog nooit gewasschen en nieuw is, gelijk LUKAS het uitdrukt".

DS. RÖMER.

Ongevold. De Statenbijbel heeft in zijn kantteekeningen: *Ongevolt ofte onbereydt, nieu, ongesleten.* Prof. VAN DER PALM zegt: »Wanneer een oud kleed gescheurd is, zet men er geen lap van nieuw en ongevold laken op". *Bijbel voor de Jeugd*, St. XIX, bl. 67.

De beteekenis van ongevold laken zal echter duidelijk worden, als men nagaat wat vollen, met de daarbij behoorende volmolens en volaarde, bij de lakenbereiding is. Zie *Technologisch Handboek*: St. III, bl. 78.

J. J. WOLES.

Ongevold. Bekend is het dat het laken (en andere wollen stoffen) eene kunstbewerking ondergaat, die men *vollen* noemt. BILDERDIJK leidt het woord van het verouderde *foolen* af. Zeker hangt het zamen met het Latijnsche *fullo*, ons *volder*; en ieder Amsterdammer kent het opschrift boven de kruijerspothuizen en verstaat het: *klopt tapijten uit en stuurt naar den volmolen.* Weet hij 't niet, hij ga op de paden buiten de Raampoort om nader berigt.

CONSTANTER.

Ongevold. Vollen is eene zekere bewerking die men het laken doet ondergaan, door het in de volkom te treden. Van daar het zeer gebruikelijke woord *lakenvoller*. *Ongevold laken* is dus laken, dat die bewerking niet ondergaan heeft, en het zal wel vergeefs zijn, er een geschikter en eigenaardiger woord voor te zoeken.

A. J. VAN DER AA.

Ongevold. Ongekleurd? Wat is vollers aarde? Dient dezelve niet om te kleuren?

G. P. ROOS.

[*Zeker niet. Zie* KILIAEN, *in voce.*]

Jan Bastiaansz van Mieris. (IV.; bl. 63., Vr. 48). Het antwoord zal men volledig vinden in de *Geschied- en Letterkundige Bijdragen, medegedeeld door* A. D. SCHINKEL, (*'s Gravenhage* 1850) waar eene uitvoerige geslachtlijst der familie VAN MIERIS voorkomt. Daar dit werkje nu niet in den handel is, en er slechts 125 exemplaren van zijn gedrukt, schrijf ik er het volgende voor DE NAVORSCHER uit over:

»JAN BASTIAANSZ. leefde nog in 1568. Bij ORLERS, *Beschr. der stad Leyden* wordt hij wederdooper genaamd (bl. 558). — Zijn zoon BASTIAAN JANSZOON VAN MIERIS, trouwt CECILIA; hunne kinderen: 1 FRANS BASTIAANSZ. (VAN MIERIS), goud- of zilversmid A°. 1600 enz.; 2 DIRK BASTIAANSZ. VAN MIERIS, vermeld bij G. BRANDT, *Histor. der reformatie*, Dl. IV, bl. 176—181 enz.; en 3 JAN BASTIAANSZ. VAN MIERIS. Hij was zilversmid A°. 1619. Vermeld bij G. BRANDT, Dl. III, bl. 803, als JAN BASTIAANSZ. Zie ook Dl. IV, bl. 181; trouwt CHRISTINA, waarbij 23 kinderen, o. a., FRANS VAN MIERIS (*de oude*) geb. den 16den April 1635, overl. den 12den Maart 1681, trouwt KNIERTJE VAN DER KOK, geb. 1630, overl. November 1700 waarbij vijf kinderen, waarvan twee zoons, 1 JOHANNES VAN MIERIS, geb. den 17den Junij 1660, overl. te *Rome* den 27sten Maart 1690; en 2 WILLEM VAN MIERIS, geb. den 3den Junij 1662, overl. den 26sten Januarij 1747; bij ANGENITA CHAPMAN, o. a., vader van FRANS VAN MIERIS (*de jonge*) geb. den 24sten December 1689, overl. 1763". FRANS *de oude* en *de jonge* en WILLEM, zijn als schilders beroemd; FRANS *de jonge* daarenbo-

Digitized by Google

ven als historieschrijver. Ook in het voorberigt voor het IIIde Deel *der Beschrijving der stad Leyden*, door FRANS VAN MIERIS, uitgegeven door Mr. D. VAN ALPHEN vindt men veel over de familie VAN MIERIS en wordt ook aldaar JAN BASTIAANSZ. vermeld.

C. & A.

Sergeanten Majoor in het Staatsche leger. — (IV bl. 63. N. 49). In de XVIIde eeuw was de rang van *Sergeant Majoor*, dezelfde als die, welken wij nu *Majoor* ook wel *groot Majoor* noemen. Ik heb onder mij eene aanstelling van een officier. In 1671 tot kapitein, in 1685 tot *Sergeant Majoor* in 1690 tot Luitenant Kolonel.— *Sergeant Majoor* was dus hij die op den *kapitein* volgde, doch nog geen regement commandeerde. De rang van de *Brigadiers* heb ik nog niet gevonden. C......S.

Christiaan Kas. (IV; bl. 63, Vr. 50). »In *het Stamboek van* CHRISTIAEN KAS, *Dienaar van zijne Excellentie* HUIG DE GROOT.

Een Kristenkas bewaert ter noot
Ons heilig lantjuweel, DE GROOT,
Toen 't Vaderlant hem viel te kleen.
O blintheit! o verkeerde zeên!"

J. VAN VONDEL'S *Hekeldichten* enz. *Schiedam*, H. A. M. ROELANTS, 1852. A. AARSEN.

Zeeuwen van het bestier der Leydsche Hoogeschool uitgesloten. (IV; bl. 63, Vr. 52). Deze uitsluiting der Zeeuwen vind ik nergens vermeld; noch SIEGENBEEK in zijne *Geschiedenis der Leydsche Hoogeschool*, noch PEERLKAMP in zijne *Oratio perpetua — necessitudine*, noch FABRICIUS in zijne *Oratio in Nat.* III *Acad. L. B.* spreekt er van; het spijt mij daarom, dat ..R. E. zijn zegsman niet genoemd heeft. De eenige verklaring die ik er op weet, is, dat de Zeeuwen zelve zullen geweigerd hebben, die betrekking te bekleeden, omdat zij steeds in de hoop leefden, de noodige toestemming te verkrijgen om in *Zierikzee* eene Hoogeschool op te richten; zoo als men weet, is die zaak ook pas in 1757 voor goed beslist. Met welk regt toch zouden de Zeeuwen uitgesloten zijn, en door wie? In de Statuten der Academie wordt er niets over gevonden.

Misschien dat het werkje van den Hoogl. TE WATER, *de rebus Acad: L. L. Seculo* XVIII *prosperis et adversis*, dat ik niet kan raadplegen, wat meer licht geeft. THEODORIK.

[THEODORIK zou bij TE WATER niet meer licht vinden.]

Zeeuwen van het bestier der Leydsche Hoogeschool uitgesloten. Lag die oorzaak niet natuurlijk in den toestand der Republiek en in de verhouding der Provinciën onderling? Niet slechts Zeeuwen, maar elk ander Nederlander, zoolang hij geen ingezeten der Provincie *Holland* was, was van het bestier der Leydsche Hoogeschool uitgesloten. Iedere Provincie toch was een afzonderlijke Staat, door de Unie, ja, confederatief onderling verbonden, maar souverein in hare eigene op verschillende wijze zamengestelde Staten. Ieder had hare eigen Ridderschap, hare eigene wijze van Regering. Als souverein had iedere Provincie het regt eene eigene Academie op te rigten. *Gelderland*, *Utrecht*, *Vriesland*, *Groningen* hadden ieder de hare. *Overijssel* deed het met een *Athenaeum*, *loco Academiae*, af. En de schrandere PIETER PAULUS gaf in 1775 een werk in het licht, getiteld: *Betoog van Zeelands regt tot het stigten eener Hooge Schole* (*)

Op de uitsluiting van Zeeuwen tot het bekleeden van het Curatorschap der Academie te *Leyden*, is echter eene uitzondering geweest ten behoeve van JACOB CATS, welke van 1635 tot 1644 aldaar Curator was. Mr. PIETER PAULUS, te *Axel* geboren, werd in Februarij 1795 tot die betrekking geroepen, maar dit was niet meer onder de Republiek der *Vereenigde Nederlanden*, maar onder de Bataafsche Republiek. C. & A.

Eerste papiermolen in Noord-Holland (IV.; bl. 63, Vr. 54). Deze werd, ten koste van eenige Amsterdamsche heeren, in het begin der XVIIde eeuw te *Schoorl*, waarschijnlijk om het heldere duinwater, gebouwd, en daarop een jong mensch, genaamd GERRIT JAN, van *Orden*, in *Gelderland*, alwaar hij een groot bijenhouder was, geplaatst. Zijne nazaten leven nog aan *de Zaan*; de onlangs overledene penningkundige, mijn vriend GERRIT VAN ORDEN, te *Zaandam*, was een hunner en voerde het Schoorler papiermerk in zijn cachet. Het jaar der stichting moet tusschen 1613, wanneer de eerste papiermolens op *de Veluwe*, onder *Apeldoorn*, waarbij GERRIT JAN ongetwijfeld gezel was, werden gebouwd, en 1616, toen *de Kauwer* te *Zaandam* tot zoodanigen molen werd vermaakt, gesteld worden. Zie hierover LOOSJES, *Zaanlandsche Dorpen*, bl. 229, en A. ROGGE, *Verhandeling over den Holl. Koophandel*, bekroond door de Holl. Maatschappij van Wetenschappen te *Haarlem* in 1775. C. W. BRUINVIS.

Eerste papiermolen in Noord-Holland. In de *Resol. der Staten van Holland* van den 3den Maart 1594 vindt men een verzoek van eenige deelhebbers O. A. JAN JACOBSZ. en AELB. NANNINGH, poorters binnen *Alkmaar*, waarin zij zeggen, dat zij eenige jaren geleden, drie molens binnen *Dordrecht* en een binnen *Alkmaar* hadden opgerigt, om daarmede graauw-, blaauw-, wit- en ander papier te maken »tot gerief van de Vereenigde provinciën, *wesende gesepareert van de landen en provincien alwaer*

(*) In 1757 had *Zierikzee* reeds gepoogd eene Hoogeschool binnen hare muren gevestigd te krijgen.

diergelycke papieren by de stroomen t'andere tyden pleegen gemaekt te worden." Zij haddenonder LEYCESTER en vervolgens aan de Staten Generaal octrooi voor hunne inventie verzocht, dat hun eindelijk den 2den Mei 1589 voor den tijd van 5 jaren verleend werd. In 1594 verzochten zij verlenging van het octrooi, en zeggen in hun verzoek dat de »*voorn. neringe in deze landen is onbekend en qualyke bequame arbeiders daartoe souden syn te bekomen.*"

Het oorspronkelijk octrooi zal misschien op 's Rijks-archief te vinden zijn.

Uit een verzoek van HENRIC JANSZ. CLOCK van *Alkmaar*, den 16den September 1591 aan de Staten van *Utrecht* gedaan, om te *Utrecht* een' papiermolen op te rigten, leest men, dat er toen binnen *Alkmaar* één papiermolen bestond, die door paarden, en één buiten de stad, die door wind in beweging gebragt werd.

Men zie hierover: *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudh. van Utrecht* in 1841. bl. 384, waarin over de papiermolens in andere plaatsen gesproken wordt, doch allen na 1589.

Ik voeg er bij, dat HANS VAN AELST en JAN LUPAERT, burgers van *Dordrecht* den 26sten April 1586 een octrooi van den Graaf VAN LEICESTER hadden bekomen tot het oprigten van twee papiermolens, waarin gemaakt werden *blaauw, wit* en alle andere soorten van papier.

Toen nu het werk zoude voltooid worden, bevonden VAN AELST en LUPAERT dat zij buiten den waard hadden gerekend, en het te veel geld kostte.

Zij verkochten vervolgens daarvan een gedeelte, zoodat de aandeelhouders werden: FRANCK WILLEMSZ. VAN MUYLWYCK, JACOB ANTHONISZ., CORNELIS ADRIAENSZ., de wed. van JAN LUPAERT en de wed. van ADRIAAN BRANT of BRANTE.

In dien stand van zaken, wendden de deelhouders zich tot de Staten Generaal, te kennen gevende, dat zij wel het octrooi van LEICESTER hadden, maar beducht waren, dat het niet geldende zoude zijn, omdat LEICESTER geen Souverein dezer Landen geweest was. Hierop besloten de Staten Generaal hun een octrooi te geven, dato 2 Mei 1589.

Den 3den Maart 1594 werd dit octrooi door de Staten van *Holland* vernieuwd, waaruit blijkt, dat de deelhouders »etlijke jaren geleden" *drie molens binnen Dordrecht* en *een binnen Alckmaer* hadden opgerigt.

Men mag dus aannemen dat de papiermolens te *Alkmaar* gevestigd, niet eerder dagteekenen dan van 1586. ..ELSEVIER.

Chronogram op een der gevels van de Rotterdamsche Wijnhaven (IV.; bl. 63, Vr. 56). Bij overlevering is mij bekend, dat tijdens de gedeeltelijke opbouw van dit huis, men in het algemeen de vrees koesterde, dat den bouwmeester het ongelukkige lot van den roekeloozen ICARUS te wachten stond; doch dat, daar men bij de voltooijing van hetzelve zich in deze verwachting bedrogen vond, zulks aan den bouwmeester aanleiding had gegeven tot het plaatsen in den gevel van den wit arduinen steen, met het opschrift:

Oordeelt niet voor 't tijd is.
Dus weet of wacht. J. L. A. I.

Chronogram op een der gevels van de Rotterdamsche Wijnhaven. Het opschrift sluit m. i. aan het bekende gezegde: »Die aan den weg bouwt, moet vitters verdragen". φ^2—φ.

[Of die aan den weg timmert moet aanstoot geven.]

Geschiedenis der Fransche Revolutie door Latijnsche schrijvers (IV.; bl. 63, Vr. 59). In het Nederduitsch bestaat insgelijks een boekje, onder den titel: *Korte schets der Fransche omwenteling door een Genootschap van Latijnsche schrijvers. Naauwkeurig nagezien naar het oorspronkelijke. Te Rome, prope caesaris hortos. Hor. Sat. I, 8. En te Parijs, nabij den Tuin der Tuillerien. III Kalendas Septembris, U.C. MMDLIV.* 12 *Fructidor van het VIII jaar.* Op de achterste bladzijde staat: *Te bekomen te Amsterdam bij* JOHANNES ALLART, *en alomme.* Bl. 5 geeft de namen der schrijvers van dit werkje: CICERO, SALLUSTIUS, TITUS LIVIUS, VELLEIUS PATERCULUS, TACITUS, SUETONIUS, CORN. NEPOS, QUINTUS CURTIUS, AURELIUS VICTOR, AULUS GELLIUS, etc. etc. etc. De kolom (bladzijde) aan de linkerhand behelst den oorspronkelijken Latijnschen tekst, die aan de rechte deszelfs getrouwe vertaling. De schriften, waaruit de stukken zijn ontleend, worden aan het einde van elk stuk zorgvuldig aangewezen. Het geheel is groot 107 bladz. gr. 8°. De vervaardiger is mij onbekend. Doch de dagteekening 12 Fructidor de l'an VIII, overeenkomende met den 30sten Augustus 1800, wijst aan, dat dit Hollandsche werkje vroeger verscheen dan het Fransche, waarvan de uitgave opgegeven wordt *Paris* 1801. Ik houd het dus daarvoor, dat het Fransche eene navolging is, en dat de ware auteur onder onze Hollandsche geleerden moet gezocht worden. JOHANNES ALLART was de uitgever, en die firma bezat dus het kopijregt. Vrage dus aan den boekhandel, wie daarvan thans de eigenaar zijn kan, en of nog ergens nagelaten brieven en papieren van JOH. ALLART aanwezig zijn, die hieromtrent eenig licht kunnen verschaffen. J. G. O.

Homerus geen Hollander (IV.; bl. 64, Vr. 60). Aanleiding tot het gezegde van DE CHATEAUBRIAND, dat hij het gevoelen dat de dichter *der Odyssé* een Hollander zou zijn geweest van zich afwierp, heeft gegeven het, in mijn jeugd veel gerucht gemaakt hebbende werkje

Digitized by Google

van C. J. DE GRAVE, *République des Champs Elysées, ou Monde ancien* etc. *Gand* 1806. 3 deeltjes in 8°. De schrijver beweert daarin dat HOMERUS een Zeeuw of Nederlander was, en brengt de meeste namen van plaatsen en personen in de *Odyssé* voorkomende op plaatsen in *Zeeland*, *Staats-Vlaanderen*, enz. terug. Zoo is bij hem, b. v. *Zierikzee = Circé*, *Vlissingen = Ulisses* (*Vlisser*), *Hellespont = Hellevoetsluis*, enz. Het werkje geestig en onderhoudend geschreven, schijnt schaars te zijn geworden. Een exemplaar is voorhanden in de *Bibliotheek der Maatschappij van Nederl. Letterkunde te Leyden*, en eveneens in het magazijn van den uitgever dezes. C. & A.

Homerus geen Hollander. Dat hij wel geen Hollander, maar toch een Belg geweest is, wordt beweerd door C. J. DE GRAVE, (overl. den 30sten Julij 1805), geboren te *Ursel* in *Vlaanderen.* Van hem toch is het werk, dat ten jare 1806 in 3 deelen 8°. te *Gend* verscheen onder den titel: *République des Champs Elyseés, ou Monde ancien*, etc., *ouvrage dans lequel on démontre principalement que les Champs Elyseés et l'Enfer des anciens sont le nom d'une ancienne république — située à l'extrémité septentrionale de la Gaule, et surtout dans les iles du Bas-Rhin, — que les poëtes Homère et Hésiode sont originaires de la Belgique* etc.

Waarschijnlijk heeft CHATEAUBRIAND dit boek op het oog gehad, toen hij de aangehaalde verklaring uit zijn *Essai sur la littératur Anglaise* nederschreef.

QUIESCENDO.

Homerus geen Hollander. Zou de vraag van J. M., (*Nav.* IV.; bl. 64: Waarom DE CHATEAUBRIAND onder al de overleveringen aangaande HOMERUS geboorteland en -plaats, voor de allerongeloofelijkste houdt, dat hij een Hollander zou geweest zijn ?) haar antwoord ook vinden in hetgene in N°. V van DE NAVORSCHER dezes jaars, bl. 143, gevonden wordt? Het daar genoemde werk van Mr. C. J. DE GRAVE, *République des Champs Elyseés* etc., etc., kan DE CHATEAUBRIAND toch wel onder het oog geweest zijn. En mogelijk, dat ook nog wel vroeger deze of gene andere dweepende patriot ons *Nederland* die hooge eer heeft toegekend, van het Vaderland van den vader des heldendichts te zijn; iets, dat wel de moeite niet verdient, om het verder te onderzoeken. Voor het overige is het bekend, dat het Nederlandsche volk bij zeer velen in *Frankrijk* en *Engeland* niet als eene poëtische natie staat aangeschreven.

R. P.

[Ook P. N. verwijst den vrager naar het werk van DE GRAVE, welk werk aan hem minder genot schijnt te hebben verschaft dan aan C. & A., want hij betwijfelt het of het den vrager wel mogelijk zal zijn, het tot het einde toe door te lezen.

Een kunstig werktuig ten tijde van Filips den Goeden. (IV.; bl. 64. Vr. 61). Aangaande de overkunstige toestellen, welke tot vermaak van het Hof in het kasteel *Hesdin* door den kunstschilder COLARD LE VOLEUR voor FILIPS *den Goede* in den jare 1430—1433 zijn vervaardigd, heb ik reeds veel in mijne beschrijving M. S. onder de werken der Bourgondische schilderschool opgenomen. Ik geef daarvan een uittreksel tot toelichting der bovengenoemde vraag, die uit de oorspronkelijke bronnen door den oordeelkundigen geschiedvorscher *le Comte* DE LABORDE tot ons is gekomen; zie hier de rekening en opgave der aldaar verrigte werken, zoo als die door den toenmaligen betaalmeester zijn voldaan; die rekening wordt thans in de archieven van *Rijssel* bewaard.

1430—1431. N°. 887. — »A. COLARD LE VOLEUR, paintre de M. S., demourant à Hesdin, sur ce qui luij est deu, à cause d'aucuns ouvraiges de paintrerie qu'ilz a faits et fait encor ou chastel dudit Hesdin... iij[c] livres."

1432—1433. N°. 944. — »A COLARD LE VOLEUR, valet de chambre et paintre de M. S. le duc, la somme de mil livres du pris de XL groz, monnoie de Flandres la livre, laquelle Mds a ordonnée luij estre baillée et délivrée comptant, pour par son commandement et ordonnance et par marchié à luij fait en tâche avoir fait et fait faire de painterie et aultrement en son chastel de Hesdin les ouvraiges et devises cij aprez à plain declairées. C'est assavoir d'avoir paint la galerie dudit chastel pareillement et de la devise qu'elle estoit paravant bien richement et des plus fines estoffes de paintrerie que fait a peu. — 945. — Item avoir fait et renouvellé les ijstoires et painture de trois personnages qui vuident eaue et moullent les gens quand l'en veult. Et à l'entrée d'icelle galerie à ung engien, (*bedrieger* bij fonteinwerk) pour moullier les dames en marchant par dessus, et ung mirouer où l'en voit plusieurs abuz; et avec ce fait à l'entrée d'icelle galerie ung engien, lequel au touchier aux boucles ledit engien doit venir frapper au visaige de ceulx qui sont dessoubz et broulliez tous noirs ou blancs. Et aussi une fontaine en icelle galerie là où il courra eaue quant l'en vouldra et ijra tousjours dont elle vient. — 946. — Item à l'issue d'icelle galerie a ung aultre engien que tout ceulx qui passent parmi seront féruz et batus de bonnes bouldes sur leurs testes et espaules. — 947. — Item en la sale devant l'ermite qui fait *plouvoir tout par tout comme l'eaue qui vient du ciel, et aussi tonner et néger et aussi esclistrer comme se on le veoit où ciel.* — 948. — Item au plus prez de la dicte sale a ung hermite de bois pour parler aux gens qui ven dront en icelle salle. — 949. — Item avoir fait faire pavement pour paver icelle sale semblable comme devant estoit la moitié ou environ; et

la à une place que quant les gens vont pardessus pour eulx garantir de la pluie, ilz cheent du hault en bas en un sac là où ilz sont tout emplumez et très bien brouilliez. A faire lesquelz ouvraiges MDS. lui afait livrer bois, charpenterie et maconnerie pour faire les édifices propices à faire les choses dessus dictes.— 950. — Item lui a convenu mettre jus et sus, oultre la divise avant dicte, la plus grant partie du ciellement d'icelle sale et lambrouchier là où il doit plouvoir, pour ce que trop estoit foible et meschans pour faire les engiens ad ce appartenans. — 951. — Item a fait d'abondance que en icelle galerie a ung pont, que quant l'en veult, l'en fait cheoir et l'eaue ceulx qui vont pardessus. — Item sont en plusieurs lieu engiens, que quant l'en veult toucher à aucunes touches ij estans, on fait cheoir grande habondance d'eaue sur les gens. — 952. — Item sont en la galerie six personnages, plus que paravant il n'y avoit, qui moillent les gens et par plusieur manieres. — Item a l'entrée d'icelle, VIII conduiz pour moullier les dames pardessoubz et trois conduis que quand les gens arrestent pardevant ilz sont tout blanchiz et broullez de farine. — 953. — Item une fenestre que quant les gens la veulent ouvrir, il ij a ung personnage pardevant qui moulle les gens et reclot la fenestre à par elle. — 954. — Item ij a ung estaplel, ouquel a ung livre de balades, que quant l'en ij veult lire, les gens se tiennent tous broullier de noir et tantost qu'ilz regardent dedans, aussi sont ilz moulliez d'eaue quant ou veult. — Et se ij a ung aultre mirouer là où l'en envoie les gens pour eulx veoir quant ilz sont broullier, et quant ilz regardent dessus ilz sont de rechief tout emboulerez de farine et tout blans. — 955 — Item y a ung personnage de bois qui vient pardessus ung bang où milieù de la galerie et droit tromper et parler par engien et faire ung crij de par MS. que tout homme s'en voit hors de la galerie et ceulx qui ijront à ce crij seront batus de grans personnages en maniere de sots et sottes, lesquelz tendront les boulées dessus dictes où il fauldra qu'ilz cheent en l'eaue à l'entrée du pont, et ceulx qui ne se vouldront partir seront telement moulliez qu'ilz ne saront où aler pour eschiver l'eaue. — 956. — Item ij a une fenestre en laquele est une boiste pendue en l'air, et sur icelle boiste a ung huet, lequel fait plusieurs contenances en regardant les gens et fait baillier response de tout ce que on lui veult demander et en peut l'en oir la voix en icelle boiste où en voirre. — 957. — Item a paint la sale devant l'ermite aù il doit plouvoir, de coulleurs à huille bonnes et belles, de fin or, fin asur et toutes les autres en suivans et en plusieurs lieux d'en hault, dedens les murs, sont ijstoires de grans ijmaiges de painterie riches et gentes, et embas paint de tapisserie vive à veoir. — 958. — Item a fait tout le ciel et lembrouch d'icelle sale tout d'azur et semé de grans estoilles dorées et eslevées de fin or, et les filets des croisiés de fin or et les natelles et bouchiaux votez de plusieur couleurs et sont tous les anges pendant èshelles dorez de fin or et argent et bruniz de fin argeant, et tous les personnaiges, qui sont à la grant clefz pendant, sont pains à maniére de drap d'or figuré. Et que depuis les devises dessus dietes, Mds. lui ordonna faire tout du long la galerie dessus dicte, au dessoubz du mur d'un pié par embas conduis et aultres engiens qui jecteront eaue par tant de lieux qu'il n'est personne eu la galerie qu'il sache luij sauver qu'il ne soit moullié. Et partout dessoubz le pavement aultres conduiz et engiens pour moullier les dames par dessoubz. Et aussi envers les fenestres et tout du long afin que nul n'y peust estre aseur. Et plusieurs aultres engiens pour espendre eaue à foison quant bon samblera, et pour broullier aussi tout ceulx que l'en vouldra. Si comme tout ce est a plain contenu et déclairié es lettres patentes de MDS le duc sur ce fait et danné en sa ville de Brouxelles, le XIX[e] jour de fevrier l'an mil IIII[c] et XXXII cij rendu avec quittance dudit COLARD LE VOLEUR, de ladicte somme de V[c] XLVI l.; et certiffication de Guij Guilbaut, conseiller, trésorier et gouverneur general de toutes finances d'icellui S sur les pris et marchié dessus dits. Pour ce, cij a luij paié lesdits.... mil livres." Zie: *Les Ducs de Bourgogne; étude sur les lettres; les arts et l'industrie pendant le XV. siécle, etc. par le Comte* DE LABORDE. *etc. Paris* 1849. Seconde partie Tom I. p. 257, 268.

Naar mijne meening hebben deze vermakelijke *surprises* niets gemeen met hetgeen CORNELIS DREBBEL van *Alkmaar* in dien zin heeft vervaardigd, dewijl ik in dat alles niets anders ontmoet dan tooneelwerk; of wel iets soortelijks als ik in mijn jeugd in het Doolhof te *Amsterdam* heb gezien, daar de arbeid van DREBBEL op de hoogere natuurkunde, toen met den naam van *magique* bestempeld, gegrond was. C. KRAMM.

Truytje Roemer Visscher (IV.; bl. 64, Vr. 62). Hoewel wij de vraag niet in zijn geheel kunnen beantwoorden, willen wij mede deelen wat onder onze oogen kwam.

»ROEMER VISSCHER, Amsterdammer, geboren in den jaere 1547, aldaer gestorven en begraven 1620. Sijne oudste Dochter ANNA ROEMER VISSCHER tot Amsterdam geboren Den..... 1584, Getrouwt met de Heer DOMINICUS BOOT VAN WESEL, op den 11den Februarij 1624, overleden tot Alkmaar den 6den December 1651, heeft nagelaten Mr. ROEMER ofte ROMANUS VAN WESEL, Advt. in den Haag geboren den 27sten Februarij 1625. — MARIA TESSELSCHADE ROEMER VISSCHER, geboren den 21sten Maart 1594, getrouwt aan de

Heer ALLART CROMBALCH, 1623, wonende tot Alckmaer naer haere kinderen, Wed. tot Amsterdam overleden, den ..... Junij 1649.

»Men soude tot Amsterdam noch naerder bescheijt des aengaande misschien connen uytvorschen bij Jufr. ELISABETH VAN BUIJL, wed. SR. JEURIAEN VOSCUIJL, die een dochter is van GEERTRUIJDT ROEMER VISSCHER, ende NICOLAES VAN BUIJL, in sijn leven Substituyt schout tot Amsterdam".

Uit een oud Handschrift in de *Letteroefeningen* van November 1827, bl. 657.

Een korte levensschets van ROEMER VISSCHER en vlugtige beschouwing zijner dichtwerken vindt men in den *Almanak voor Blijgeestigen*, 1831, bl. 49—65. J. SCHREUDER.

Truytje Roemer Visscher. In het tweede N°. van dit jaar wordt gevraagd, met wien GEERTRUIJDT ROEMERS is gehuwd geweest.

Antwoord: Met NICOLAES VAN BUIJL, Substituut Schout te *Amsterdam*. Hare dochter ELISABETH VAN BUIJL is te *Amsterdam* in ondertrouw aangeteekend met JURRIAEN VOSCUIJL, van *Kampen*, zoon van Dr. EVERARDUS VOSCUIJL, den 9den Augustus 1641, toen bruid en bruidegom 24 jaren oud waren. Dit blijkt uit de huwelijks-aanteekenboeken, in Februarij 1848 te *'s Gravenhage* verkocht in den boedel van Mr. QUIRINUS DE FLINES. Vergelijk *Vaderl. Letteroefening*. 1827, N°. 19, in *'t Mengelwerk*. Men weet trouwens, dat er meer dan eens van zuster en nicht VAN BUIJL, in HOOFT's en BAERLES *Brieven* spraak is. Wonder mag het heeten, dat noch SCHELTEMA, noch KONING, noch zelfs de onsterfelijke LOOSJES, die in zijn *Hugo de Groot*, MOLSTER reeds bij anticipatie naar de kroon steekt, waar het op een schetsen gaat van TESSELSCHADE, de derde zuster ontdekt hebben.

J. A. ALB. TH.

Truytje Roemers Visscher. Sedert de vraag is gedaan, heeft Dr. VAN VLOTEN zijne *Marieken van Nijmegen* uitgegeven. De noot op bl. 51 aldaar, zal den scherpzienden ..R. E. wel niet ontgaan zijn. Daaruit blijkt dat VAN SWOLL zijn *Margrietje* A°. 1630, »onder de gunst van juff. GEERTRUYT ROEMERS", deed opvoeren of althans onder die gunst het spel in 1639 uitgaf; voorts, dat zij de middelste dochter van ROEMER VISSCHER was, en over haar vergeleken moet worden A. D. SCHINKELS uitgave der *Honderd Christ. Zinnebeelden*. bl. vii. CONSTANTER.

Costuum der bewindhebbers van de O. I. Compagnie (IV.; bl. 64, Vr. 63), Zoo ver ik heb kunnen opsporen, hadden deze geen bijzonder costuum en geene andere onderscheiding dan eene bezoldiging, die voor de kamer *Amsterdam* 3100, voor die van *Zeeland* 2500, en voor de overige kamers 1200 gulden bedroeg, behalve nog enkele emolumenten. φ²—φ.

Heilige Geest-huizen (IV.; bl. 68, Vr. XXXI). *Heilige Geest-huizen* = *Huiszittenhuizen*, stichtingen om voor huiszittende armen te zorgen. Te *'s Hertogenbosch* werd het Groot-Aalmoesseniershuis gesticht A°. 1268, *de Tafel des H. Geestes* genoemd. Te *Groningen* had men een H. Geesthuis. Insgelijks te *Dordrecht*, op 't einde der Friesche Straat, naderhand aan de melaatschen ingeruimd. Ook had men te *Utrecht*, sedert het jaar 1307, een »Gasthuis van den H. Geest", waarvan de goedkeuring door GUIDO, Bisschop van *Utrecht*, in dat jaar op St. Agnietendag gegeven, onder anderen zegt: »dat dit huis was gesticht in eere des H. Geest, en dat zoude heten des Heiligen Geesthuis, in der manieren, dat met dit goed, en al dat daar noch toe gegeeven mogt worden, dat men daarmede spijzen en vervullen zoude die arme Huissitten, in die eere des H. Geests", enz. Zie A. 'S GRAVESANDE, *Vredegroet*, enz. p. 26, volgg.

Over den oorsprong van den naam is verschil; 'S GRAVESANDE leidt dien af van hen die »bedeeld met den H. Geest, hunne goederen geheel of ten deele aan den H. Geest gaaven, dat is, ter eere van dien H. Geest afzonderden en aan de voeten der Apostelen bragten tot nut der behoeftigen, naar *Hand* V". Hij beroept zich op een giftbrief van den 14den Maart 1407.

G. VOET daarentegen zegt in de bij 'S GRAVESANDE aangehaalde plaats (*Polit. Eccl.*, I. p. 931) »appellatio latina et Belgica (Provisores mensae Spiritus Sancti, belgice *Heylige Geestmeesters*), satis insolens impropria, immo et imperita atque inepta videtur. Forte alludere voluerunt ad dona Spiritus Sancti, qui confert unicuique sicut vult. 1 *Cor*. XII: vs. 7 dona Spiritus communiter vocant, sed gratiae spirituales et q. seqq." L.

Heilige Geest-huizen. Heilige Geest-huizen waren de gestichten voor de weezen. In 1636 bestond eene dergelijke instelling ook te *Gorinchem*, onder de benaming van de »Heilige Geestkinderen, binnen *Gorinchem*."

C. G. B.

Heilige Geest-huizen. Uit de oude Stadsrekeningen van *Aardenburg* van de XVde en XVIde eeuw, blijkt mij dat wanneer er sprake is van giften aan den H. Geest, daarmede de armen bedoeld werden. Hier was, behalve het Disch- en St. Jans-huis (wees- en gasthuis) ook een H. Geest-huis.

G. P. ROOS.

Het geslacht Cabeljauw (IV.; bl. 68, Vr. XXXII). De navolgende aanteekeningen kunnen welligt aan φ²—φ. van eenigen dienst zijn, al bevatten zij dan ook weinig, betreffende den beroemden watergeus JO. JACOB CABELIAU.

In de levenschets, die wij van dezen uitste-

Digitized by Google

kenden vaderlander vinden opgeteekend, door de verdienstelijke pen van Ds. A. P. VAN GRONINGEN in diens *Geschiedenis der Watergeuzen*, staan niet vermeld de namen der ouders van JO. JAC. CABELIAU. Volgens SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland* Dl. I.; bl. 24, was hij de zoon van JAKOB CABELJAUW van *Gent* en van MARGARETHA VAN RULIJN, dochter van MARIA VAN DER DOES; — hij huwde N. DE GRUTERE, bij wie hij vier kinderen verwekte.

In de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, Jaarg. 1850, vindt men op bl. 287 een achttal brieven door JACOB CABELLIAU, NIC. RUIJCHAVER, CORN. VAN RIJSWIJCK en FREDERIK VAN ZEVENDER uit de jaren 1572 en 1573; en op bl.242, Jaarg. 1852 wordt gesproken van »eene belangrijke verzameling van eigenhandige brieven van Prins WILLEM I, LANCELOT VAN BREDERODE, JACOB CABELJAAUW, DIRK DUWEL en anderen welke den 5den October 1840 en volgende dagen, door C. WEDDEPOHL te *Amsterdam* zijn verkocht geworden."

Volgens ingewonnen narigt zou die briefwisseling zijn gekocht door wijlen den Baron VERSTOLK VAN SOELEN in leven Minister van Buitenlandsche zaken. Ongetwijfeld zou men uit die »belangrijke verzameling" nog eenige onbekende bijzonderheden aangaande JO. JAC. CABELJAUW kunnen te weten komen, tot aanvulling van zijne levenschets, en van de geschiedenis der watergeuzen,—indien slechts de tegenwoordige eigenaar bekend is.

Hieronder volgen nog, aanteekeningen van eenige leden behoorende tot het geslacht CABELJAUW, alle overgenomen uit de registers van den Raad van State, berustende op 's Rijks archief.

»Volghens d'acte van Sijnder Excellentie op de nominatie van die van *Zeellandt*, fiat. commissie voor JOHAN CABBELJAU als capitein over die compaignie van wijlen Capitein RAU."

Capitein JOHAN CABELIAUW doet eedt ende teijckent d'acte."

Resol. van den Raad van State, d. d. 13 April 1600.

Op de Staten van Oorlog van 1607 en 1608 vindt men nog, ter repartitie van *Zeelandt* JOHAN CABELJAAUW als hoofdman over eene compagnie voetknechten; of hij dezelfde is als JO. JOHAN CABELIAU, Heer van *Kesse*, begraven te *Arnemuiden* (bl. 68) durf ik niet beslissen, hoeveel waarschijnlijkheid daarvoor moge bestaan.

Voorts vindt men op den Staat van Oorlog van 1609 bij de Heeren Staten van *Holland* en *West-Friesland*, ter betaling geappointeerd: de weduwe van CHARLES CABELJAU.

In de Commissie-boeken van den Raad van State is nog vermeld:

»APOLLONIJ CABELJAU wordt luitenant-kolonel in 't regement van SIDLENITSKIJ (DE PERPONCHER) in de plaats van wijlen den luitenant-kolonel LICHTENBERGH".

Commissie, den 6den December 1674.

»WILLEM JOHAN CABBELJAUW wordt ritmeester over de compagnie van den Heer VAN HAAGHOOR."

Commissie, den 4den Junij 1676.

»*Dezelfde* wordt ritmeester in de plaats van wijlen ASSUEER VAN HAERSOLTE."

Commissie, den 29sten Maart 1686.

»LODEWIJK BRITZELWITS, gecommitteerd tot ritmeester over de compagnie ruiteren van den ritmeester WILLEM JAN CABBELLIAU; — welke charge de voorsz. BRITSELWITS al bedient heeft sedert den 20sten Maart l. l."

Repartitie van *Gelderland*.

Comissie } den 1sten April 1687.
Beëedigd }

»WILLEM JOHAN CABBELJAUW wordt ritmeester in de plaats van den ritmeester MELCHIOR TOUSSAIN, welke plaats de voorsz. WILLEM JOHAN CABBELJAUW al bedient heeft sedert den 17den September lesten."

Commissie, den 16den October 1691.

»ARNAULT MATTHIAS DE CABBELJAU wordt ritmeester in het nieuw opgerigtte regement van den Colonel FRANÇOIS Baron DE CHAUVIREZ."

Commissie, den 29sten Mei 1693.

»CHARLES VAN DER SWALURE luitenant van de compagnie van den capitein JACOB CAMPE VAN BRUHEZE, wordt gecommitteerd tot capitein over de compagnie van wijlen capitein WILLEM JAN CABELJAU."

Commissie, den 16den December 1662.
Beëedigd, den 18den December 1662.

»JEAN GRAHAM Baron DE CLAVERHOUS, gecommitteerd tot ritmeester over de compagnie paarden van den serjant-majoor JOHAN CABELJAUW, welke plaats de eerste bediend heeft sedert den 10den September lest."

Repartitie van *Zeeland*.

Commissie, den 24sten November 1676.
Beëedigd, den 25sten November 1676.

»SAMUEL CABELLIAU, gecommitteerd tot doctor van 't land."

Commissie, den 13den Februarij 1697.
Beëedigd, den 18den Februarij 1697.

In het Belgische tijdschrift: *Messager des Sciences* etc., 1840, pag. 557 wordt ook nog over het geslacht CABELLIAU gehandeld.

K.

Het geslacht Cabeljauw. De edelman van dien naam, in den slag bij *Turnhout* ten jare 1597 gekwetst en *gesneuveld*, wordt in de *Resol. van Holland* van 28 Januarij 1598, bl. 43 genoemd CHARLES, zoon van FRANÇOIS CABELLIAU; want men leest er het volgende verzoek zijner weduwe.

»Op het verzoek van de achterghelaten we-

Digitized by Google

duwe met *vier* kinderen van wylen Jhr. CHARLES CABELLIAU, filius FRANÇOIS, in syn leven Heere van *Dagon*, *Mulle* (*Mulhem?*) & omme te hebben vordere continuatie van den tractement van *twaelf gulden thien stuyvers* ter maendt, haer na den doodt van haer man, in den slagh buyten *Turnhout* gebleven, voor een jaer by de Staten Generael gheaccordeert, na dien sy anders egeene middelen en heeft van onderhoudt, en dat zij met *schoolhouden* niets kan verdienen, is geappostilleert enz. (toegestaan voor een jaar.)"

In de *Resolutie* van 20 Julij 1599, wordt de weduwe van CHARLES CABELLIAU, genoemd JOANNA SERSANDERS, terwijl uit die van 16 Oct. 1600 geleerd wordt, dat hij als ruiter in den slag bij *Turnhout* had gediend. Zij leefde nog op den 18den Sept. 1612.

Volgens VAN LEEUWEN, *Batav. Illustrata* bl. 932, was de watergeus JACOB CABELJAAUW een zoon van JACOB CABELJAAUW van *Gent* en MARIA DE RULYN (zijnde eene dochter uit het eerste huwelijk van MARGARETA VAN DER DOES en GILLIS VAN RULYN, Heere van *Brye* in *Henegouwen*.)

Opmerkelijk is het tevens dat in de *Gerechtsdagboeken* van *Leyden* dato 24 Junij 1583 en 17 Mei 1584 voorkomt: Jhr. JACQUES CABELJAU, Heer van *de Grute* te *Gent*, *oudoom* van HENDRIK VAN DER DOES, waarbij gehandeld wordt om de stom geborene dochter van ADRIAAN VAN DER DOES, genaamd JOSINE, te *Boskoop* voor zekere som te besteden.

Te *Leyden* zijn de volgende huwelijken gesloten:

3 Maart 1592. JACQUES CABBELJAU vergezeld met FRANCOIS CABBELJAU zijn broeder; met SARA DU BOYS, van *Middelburg*, wed. van JAN MOENENS, vergezeld met SYMON DU BOYS haer oom. (Zij hertrouwde te *Leyden* als wed. CABELJAU, den 12den Maart 1608, met PIETER VAN DER SCHUYRE, *verwer* van *Cassel* wed. van FRANCHYNTJE DIRCKS filia CHRISTIAENS.)

5 Januarij 1590. JACQUES CABELJAAU van *Delft*, met Joncv. SARA LUS, vergezeld met ALYD LUS, haer moeder. (Doch ik ben niet zeker of er Cabeljaau dan wel Babeljaan of Dalbejaen staat).

13 Maart 1636. Dr. PETRUS CABBELIAEUW, predikant te *Schermhorn*, jm. van *Leyden*, vergezeld met WILLEM CABELLIAEUW zijn vader (*); met HAESGEN DIRKSdr. VAN SPRUYTENBOOM, vergezeld met MAGDALENA TRIJNEN haer moeder.

Deze PETRUS zal wel dezelfde zijn die den 17den Dec. 1610 te *Leyden* geboren werd en in 1659 tot Regent van het Staten-Collegie benoemd werd, welke betrekking hij tot aan zijnen dood (20 Maart 1668) behield.

Den 20sten Sept. 1661 droeg hy zyn *Catholyck Memoryboeck der Gereformeerden, gesteld tegen het Roomsch Memoryboeck der Pausgezinden*, aan de *Staten van Holland op*.

Den 16den Mei 1670, verwisselde JOHAN CABBELJAAUW »ritmeester" zijne kompagnie met die van HENRY DE NASSAU, heer van *Ouwekerk*; misschien is hij dezelfde JOHAN, die den 21sten April 1682 aan de Staten van *Holland* verzocht om het eiland *Tabago* te »peupleren," in plaats van ANTONIO MEDIANO die niet ijverig genoeg was.

In de *Resol. van Holland*, 15 Dec. 1702, bl. 532, komt een Staat van Dienst voor, van ZACHARIAS CABELJAU, Hollandsch Edelman, waaruit blijkt, dat hij in 1689 als volontair, 1690 als vendrig en in 1693 als Lt. bij de Guardes is aangesteld, terwijl hij in 1702—1703 tot Majoor benoemd werd.

In de *Kronyk van het Historisch-Genootschap te Utrecht* van 1849, bl. 447, wordt melding gemaakt van het *Diploma van hernieuwden adel van* JOHAN CABBELIAU, doctor, geboren te *Gend*, en den 8sten Junij 1652 door CHRISTINA, Koningin van *Zweden*, aan dien JOHAN verleend. Verder wordt verwezen naar de *Messager des Sciences historiques de la Belgique* 1840 bl. 557, alwaar over dat geslacht gesproken wordt, doch het is dáár niet te vinden, zoodat het jaartal van dat tijdschrift gebrekkig is opgegeven.

Ik moet nog vermelden, dat kapitein JOOST CABELIAU den 15den December 1582 in garnizoen te *Aalst* lag. (Zie PH. KERVYN DE VOLKAERSBEKE, *Documents historiques inédits* etc., p. 381.)

Ook leest men in de *Vlaemsehe Kronyk* van PH. DE KEMPENARE, uitgegeven door PH. B(LOMMAERT), bl. 340, dat buiten de *St. Lievenspoort*, den 12den Augustus 1584, gevochten werd; men maakte toen velen gevangen, »onder de welke was een kapitein, zoon van den onlangs *gestorven* Heer van *Mullem* (*), genaamd CABELLIAU; deze kapitein was met eene nonne getrouwd, want vele priesters, monniken en nonnen hunne beloften vergetende, hadden zich ten huwelijke begeven."

..ELSEVIER.

Cornelius Aquanus (IV.; bl. 68, Vr. XXXIII). In den *Catalogus van Oudheden en bijzonderheden, betreffende het beleg en ontzet der stad Leyden*, in 1824 op het raadhuis aldaar ten toon gesteld, treft men onder N°. 97 het volgende aan;

»Het zeldzaam voorkomend portret van CORNELIUS AQUANUS, *Antiquarius Lugdunensis*, door GOLTZIUS, proefdruk."

(*) Zijn huwelijk komt aldus te *Leiden* voor: „1 Nov. 1605. GUILLAUME CABBELJAU, trapier van *Gent*, wonende alhier, vergeselschapt met CORNELIS CABBELJAU zijn broeder; met ABYGEL BOLLYS jd. van *Leyden*, vergeselschapt met MARRKEN BOLLYS haer moeij".

(*) Hij wordt op vele plaatsen genoemd JACQUES CABILLIAU.

Digitized by Google

Deze CORNELIS DE WATER, goud- en zilversmid en zilverdrijver te *Leyden*, welke het beleg heeft bijgewoond, en als oudheid- en penningkundige, mitsgaders als stempelsnijder of graveur vermaard is, is de vermoedelijke stempelsnijder van het papierengeld geweest. J. L. A. I.

Cornelius Aquanus. Over dezen en het portret door GOLTZIUS van hem gemaakt kan LABORANTER verdere inlichting vinden in *Leidens belegering en ontzet* (door Dr. J. VAN VLOTEN); *Leyden*, bij NOOTHOVEN VAN GOOR, 1854, bl. 82. Hij zal daar tevens zien, dat een exemplaar ven dat portret in het bezit is van den Heer SCHINKEL in *den Haag*; een ander berust op het prenten-kabinet te *Leiden*, en zeker meerderen bij andere verzamelaars van portretten. B.

Cornelius Aquanus. Op bl. 84 van *Leidens belegering en ontzet* in 1573 en 1574, door den Heer J. VAN VLOTEN, wordt vermeld dat het portret van CORNELIS CLAESZ. VAN AECKEN (AQUANUS — DE WATER), door GOLTZIUS stift vereeuwigd, in het bezit is van den Heer SCHINKEL te *'s Hage*.

Ook in de Resolutiën van *Holland* van den 30sten October 1574, wordt hij genoemd *Waard* in *den Wissel* te *Leiden*. Den 24sten November 1574 komt hij voor als collecteur van den impost der hoornbeesten. Den 23sten December 1574 verkreeg hij met JAN POTTER, landmeter te *Delft*, octrooi voor 2 jaren, tot het uitgeven eener kaart van het beleg van *Leiden*.

Op den 25sten Januarij 1590 wordt zijn dood vermeld, als controleur van den 50sten Penning in *Rijnland*. Met de regeling zijner zaken als controleur, werden benoemd Mr. SIMON FRANS VAN MERWEN en JACOB ADRIAANSZ SPRUYT.

Denkelijk was deze VAN MERWEN, met eene dochter van dien VAN AECKEN gehuwd, want in 1581 woonde te *Leiden* het volgende huisgezin:

Mr. SYMON FRANS VAN MERWEN, lantmeter en MARIJTGE CORNELISD. VAN AECKEN zijn wijf, FRANS ende CLAES zijne kinderen. NEELTJE SYMONSD., weduwe van Mr. FRANS, organist, zijne moeder."

In de *Kronijk van het Historisch Genootschap* te *Utrecht*, 1850, bl. 442, heb ik bij den *Uitvaart te Leiden gehouden, wegens het overlijden van Keizer* KAREL V, in 1559, reeds vermeld dat CORNELIS VAN AECKEN, goudsmid aldaar, vele diensten daarbij had betoond. .. ELSEVIER.

Cornelius Aquanus. Zijn portret gegraveerd door J.H.WIERX, kl. 4°. was op de verkooping van teeken.en prenten van KL. KAAN. te *Haarlem* den 24sten Aug. 1852. — Zie bl. 21. Omsl. 38. N°. 11. en is aldaar verkocht voor 70 centen. W.

Cornelius Aquanus. Omtrent het portret van CORNELIUS AQUANUS of VAN DE WATER, die gezegd wordt de stempelsnijder van het Leydsche papieren geld te zijn geweest, kunnen wij LABORANTER mededeelen, dat het niet door GOLTZIUS maar door J. H. WIERIKS werd gegraveerd, wiens letters ook op de tafel, waarachter AQUANUS geplaatst is, te zien zijn. Dit portret, waaronder een Latijnsch vers, komt niet dikwijls voor en heeft tot jaartal 1578. W. v. S.

[Zijn er welligt twee portretten van AQUANUS: één van GOLTZIUS en één van WIERX of WIERIKS?]

Vraagteekens.

292. — *De Jonkvrouw van Mechelen.* De Heer A. A. A. noemt (Dl. IV.; bl. 205 van DE NAVORSCHER) FRANCOISE VAN AERSSEN VAN SOMMELSDYCK, als reeds in 1670 gehuwd met HENDRIK graaf van NASSAU, Heer van *Ouderkerk*, terwijl J. KOK, *Woordenboek*, Dl. I, bl. 97 vermeldt, dat ISABELLA, vierde kind van CORNELIS en LUCIA WALTA, gehuwd was met denzelfden HENDRIK, Veldmaarschalk, en zes kinderen naliet. Welke is de regte naam? A. & A.

---

293. — *Het huis met de zeven hoofden te Amsterdam.* Niettegenstaande al hetgeen reeds in dit Tijdschrift over gezegd huis is vermeld (I.: bl. 282; III.; bl. 133; *Bijbl.* 1853, bl. cxiv, cliv), vraag ik nog naar de verschillende legenden en sprookjes over dat huis? Naar den naam van zijn bouwheer? Naar de namen zijner opvolgende bezitters? F. F. C. STEINMETZ.

---

294. — *Nog een Huis met een bijnaam te Amsterdam.* Meermalen is in DE NAVORSCHER melding gemaakt van het *Huis met de hoofden;* maar nimmer, zoo ver ik weet, van een ander huis, dat mede eenen bijnaam voert.

Het is echter aan vele Amsterdammers bekend, dat boven aan den gevel van het huis RR 4, op den Singel, bij den Blaauwburgwal, naast het Verkoophuis *de Zon*, drie hoofden zijn of waren geplaatst, naar welker uitstekend gedeelte dat huis in de wandeling wordt genoemd.

Men zegt dat daarvan eene legende of zoo iets bestaat. Wie der HH. Navorschers kan en wil mij die mededeelen? MAURITS AUGUSTUS ROOS.

---

295. — *Omgekeerde Arminiaan.* Van waar die benoeming voor „gebraden en op eene bepaalde wijze toebereide *baars*" (of *snoek?*)? ICHNEUTES.

Digitized by Google

296. — *Een vermomde beul.* Volgens verschillende geschiedschrijvers werd Koning KAREL I van *Engeland*, op den 31sten Januarij 1649 binnen *Londen* onthoofd, en wel door een' vermomden beul. Kan men mij nu ook zeggen, of het maskeren eens scherpregters onder het bestuur van CROMWEL, bloot eene gewoonte was, dan wel, of er bij KAREL's teregtstelling iemand voor beul speelde, die niet bekend wilde zijn? Is het laatste waarheid, wie was dan die gemaskerde beul — en wat bewoog hem tot die zonderlinge daad?

F. F. C. STEINMETZ.

297. — *Het bikkelspel.* Wie van de Navorschers kan mij den oorsprong opgeven van het nog ten huidigen dage onder onze vaderlandsche meisjes in zwang zijnde bikkelspel? Wat is mede de oorsprong en de beteekenis der in dat spel voorkomende uitdrukkingen van: *Bokko, Kulo, Esters* en *Stako*? Kan dat spel ook opklimmen tot middeneeuwschen of nog hoogeren oorsprong? Kende men het reeds, toen men met het *Taarlingspel* vertrouwd was, en zich met het *Schaakspel* en *Triktrakspel* onledig hield?

F. F. C. STEINMETZ.

298. — *Het blindemanspel.* Ik hoorde onlangs in een gezelschap door eene hoog bejaarde dame beweren, dat in hare jeugd eene harer vrome bloedverwanten nimmer wilde gedoogen, dat de kinderen in hare tegenwoordigheid blindeman speelden, en dat wel om reden dat zij wist, dat genoemd spel zijnen oorsprong ontleende aan de mishandeling van den Heiland, gelijk wij lezen in *Lukas* XXII: 63, 64: »En de mannen, die JEZUS hielden, bespotten hem, en sloegen [*hem*]. En als zij hem overdekt hadden, sloegen zij hem op het aangezigt, en vroegen hem, zeggende: profeteer, wie het is, die u geslagen heeft!" Zoude deze spels-oorsprong waarheid kunnen zijn?

F. F. C. STEINMETZ.

299. — *Spreekwijze. Van Teeuwis noch Meeuwis meer weten.* Ik vraag naar den oorsprong en naar de juiste beteekenis dezer uitdrukking. Ik heb haar dikwijls hooren bezigen van lieden die beschonken of zinneloos waren.

F. F. C. STEINMETZ.

300. — *Spreekwijze. Den aap vinden.* Wat wil het beteekenen, wanneer men zegt; *Hij vond den aap; ik heb den aap gevonden*; *waar hebt gij den aap verborgen; dáár zit de aap in*, enz. Wie wijst mij mede den oorsprong dezer zegswijzen aan?

F. F. C. STEINMETZ.

301. — *Nagelhout.* Waaröm geeft men in eenige streken van *Gelderland*, aan het gerookte vleesch den naam van »Nagelhout"?

§. §.

302. — »*John Bull*" *en* »*Broeder Jonathan*". Twee groote natiën in de oude en in de nieuwe wereld, onderscheiden zich door bijnamen die karakterschertsend zijn. »JOHN BULL" is de bijnaam die in het oor van iederen Engelschman welluidend klinkt, en waarop hij hoovaardig is; — »Broeder JONATHAN" is de naam die schertsend gegeven wordt aan den Noord-Amerikaan in de Vereenigde Staten.

Kan ook iemand opgeven aan welke omstandigheden deze bij- of spotnamen hun ontstaan verschuldigd zijn? §. §.

303. — *Een* »*vel*" *en een* »*blad*" *papier.* De woorden *vel* en *blad* behooren, het een tot het dieren-, het ander tot het plantenrijk. Van waar nu, dat meestal een van beide dezer woorden gebruikt worden, wanneer men van »papier" spreekt? §. §.

304. — *J. M. van Hemert.* Weet iemand ook iets over het leven van J. M. VAN HEMERT mede te deelen, wiens *Levensbeschrijving der Hollandsche Graven* nog onlangs in dit Tijdschrift ter sprake kwam?

LEGENDO et SCRIBENDO.

305. — *J. H. Hering.* Kan iemand ook eenige levensbijzonderheden mededeelen over J. H. HERING, die te *Rotterdam* in 1731 geboren werd en wiens *Toneel der Staatsgeschiedenissen des Vaderlands*, *beginnende met* 1555, te Amsterdam, in 4 deelen, in 1789 het licht zag. LEGENDO ET SCRIBENDO.

306. — *La lyre d'Apollon en poësies melées, composeés par un Zelandois.* Wat is er van dien anonymen Zeeuwschen dichter, en zijn te *Middelburg*, in het jaar 1657, uitgegeven werkje, bekend? J. L. A. I.

307. — *Tu ou Tu.* Onder meer van dien aard, kwam mij onlangs in handen het volgende:

Tu — ou — Tu?
Pas — ni — Pas!
Mal — tu — Mal!

De zin is waarschijnlijk niet ver te zoeken. Hebben die woorden eenige andere beteekenis of doel? Misschien kan een der Navorschers hier op antwoorden. J. A. A. G.

308. — *Jan Pietersen Snoeck en zijne echtgenoot Margaretha Bal.* In den Catalogus van het Koninklijk Museum te *Amsterdam* vind ik onder N°. 225 & 226 vermeld. De portretten van JAN PIETERSEN SNOECK en zijne echtgenoot MARGARETHA BAL door JOHANNES VAN RAVESTEIN. Ik wenschte wel te vernemen hoe

en wanneer die schilderijen daar gekomen zijn en wie ze het laatst in eigendom had? Wie waren JAN PIETERSEN SNOECK en zijne echtgenoot MARGARETHA BAL? Wie waren hunne ouders; hadden zij ook kinderen en hoe luiden hunne namen? M. A.

---

309. — *Geslachtswapen van Van Oldenbarneveld.* Wie der H. H. Navorschers kan mij het wapen van VAN OLDENBARNEVELD opgeven? M. A.

---

310. — *Engel Willemsz. de Merle.* Wie was ENGEL WILLEMSZ. DE MERLE? M. A.

---

311. — *J. A. Lotze en Th. Lubbers.* In de levensschetsen van de vermaarde godgeleerden JOHANNES ANTHONY LOTZE en THEODORUS LUBBERS, zoo als die voorkomen in B. GLASIUS, *Godgel. Nederland*, 7de Aflev. 1853, — mis ik tot mijn spijt de datums hunner geboorte, en van den laatsten ook zijns overlijdens. Wie is zoo goed mij die op te geven? LOTZE werd geboren te *Amsterdam* in 1770, en overleed te ...., den 15den December 1832; LUBBERS is geboren te *Beerta* in 1731, en overleden te *Groningen* in 1804. B.

---

312. — *Steen te Kleverskerke.* Toen ik voor eenigen tijd op het eiland *Walcheren* het eenvoudig dorpje *Kleverskerke* bezocht, trok aldaar een steen boven de pastory of predikantswoning mijne aandacht tot zich. Op dien steen toch was een wapen uitgebeiteld, waarboven met groote letters stond: *Dantzig*, en nevens hetzelve, aan de eene zijde: 23 *Junij*, en aan de andere zijde: 1676. Wie zou mij omtrent de beteekenis daarvan kunnen inlichten? B.

---

313. — *Hooge ouderdom in Zeeland.* Daar er voorbeelden aanwezig zijn, dat, niet alleen inboorlingen, maar, wat nog meer zegt, ook personen uit andere gewesten van ons vaderland en zelfs uit andere rijken, in de provincie *Zeeland*, — welke voor de gezondheid zoo zeer ter kwader naam staat, — eenen ouderdom van over de honderd jaren bereikt hebben, zoo wenschte ik wel, dat HH. Navorschers de goedheid hadden, mij eenige voorbeelden van dien onderscheidenen aard mede te deelen, ten einde mijne aanteekeningen, betreffende deze bijzonderheid, daarmede te verrijken. B.

---

314. — *Kerkelijke Actaboeken te Hengstdijk en St. Pauluspolder.* Gaarne ontving ik eene bepaalde aanwijzing, waar de kerkelijke Actaboeken gedeponeerd zijn van de vernietigde Hervormde gemeente te *Hengstdijk* en *St. Pauluspolder*, in het vijfde distrikt van *Zeeland*. De laatste predikant dier gecombineerde gemeente was ANTONIUS WILHELMUS KOOCKEN, die aldaar stond van 1784 tot 1796. B.

---

315. — *Geraamten van visschen in Zeeland.* Op sommige plaatsen in *Zeeland* worden, meestal aan openbare gebouwen, geraamten bewaard van groote visschen of zeegedrochten. Wie zou mij nu kunnen opgeven: *waar* zulke plaatselijke bijzonderheden aanwezig zijn, en *wanneer* die visschen aldaar gevangen werden? B.

---

316. — *Vorstelijke personen aan den Westkappelschen zeedijk.* Welke Vorstelijke personen hebben den vermaarden *Westkappelschen Zeedijk* met een bezoek vereerd, en wanneer? B.

---

317. — *Goessenaar niet Goezenaar.* Een inwoner van *Parijs*, noemt men *Parijzenaar*; van *Sluis*, een *Sluizenaar*; doch van *Goes*, een *Goessenaar*. Vanwaar deze laatstgenoemde afwijking? B.

---

318. — *Het ringrijden in Zeeland. Waar* en *wanneer* zou het *ringrijden* (eene voorname volksvermakelijkheid in *Zeeland*) door vorstelijke personen zijn bijgewoond? B.

---

319. — *Handboogschutterijen in Zeeland.* Wie kan mij eene volledige opgaaf doen van al de thans bestaande handboogschutterijen in *Zeeland*, met de dagteekeningen van hare oprigting? B.

---

320. — *Oostende of Ostende.* Eene bekende zeestad in *West-Vlaanderen* wordt in sommige aardrijkskundige en geschiedkundige werken aangeduid onder den naam van *Ostende*, en in andere daarentegen met dien van *Oostende*. Welke spelling verdient hier de voorkeur? B.

---

321. — *Bedijken of indijken.* Gaarne ontving ik eene duidelijke omschrijving van het onderscheid tusschen het *bedijken* en het *indijken* van eenen polder. B.

---

322. — *Potstraat of Poststraat te Zierikzee.* Eene voorname straat in de stad *Zierikzee*, welke naar de nieuwe Groote Kerk geleidt, draagt den naam van *Poststraat*. SMALLEGANG, in zijne *Chron. van Zeeland*, noemt die evenwel *Pot-straat*. Wie weet mij nu omtrent de naamsafleiding dezer straat in te lichten? B.

---

323. — *Frascati.* Welke is de ware beteekenis van het woord *Frascati*. (Eene stad in *Italië*, niet verre van *Rome*, nabij het oude *Tusculum*.) D. W. H.

Digitized by Google

Aanteekeningen.

Grafschrift te Spaarndam. Onder het glasraam, waarop vroeger geschilderd waren de wapens van de leden van het Kollegie van *Rijnland* (1525) in de kerk te *Spaarndam*, ligt een steen, waarop gebeiteld is.

I. D. VOGEL. W. V. D. ZYP K. MEEST.
TER EER EN OPHEF DER HOOGE BEDUIDEN
VANT BOVENSTAANDE KERKGLAS.
VERTOONENDE: T
WELED. COLL. VT HEEREN DYKG. EN HG. HEEM
RADEN VT RHYNL. MET DESZELFS INSTELDER
GRAAF WILLEM VAN HOLLAND ROOMS KONING.
5 JDUS OCT. A°. 1255 JNDICTIE 14
WIENS XVIE. AFSTAMMEL. EN NANEEF DIENAAR
VT HAARE WELEDELHEDE EN VT DEN LANDEN
WAS
NICOLAUS SAMUELIS CRUQUIUS
GEADMITTEERD LANDMETER
CANDIDATUS MEDICINÆ.
EXAMINATEUR DER O.I. STUURL. TE DELFT.
LID VAN DE KONIKL. SOC. DER WETENS. TE LOND.
LID VT T KONST-GENOOTS' TE HAARLEM
TOEZIENDER VAN RHYNLAND
SCHOUT TE SPAARNDAM
NATUS 2 DEC. 1678 DENATUS 5 FEB. 1754.
NAAM-ZIN-SPREUK.
NEMINEM SCIENTIA CRUCIAT.
NOOIT SCHAAD CONST
W. DEN HENGST. IN COMP. FECIT 1752 PRINC. OCT. 5. 1828. (*)

Het is zonderling, dat dit opschrift twee jaren vóór den dood van CRUQUIUS schijnt zamengesteld te zijn.

Vermoedelijk hebben de nederige kerkmeesteren een tweeledig doel op het oog gehad. Eerstelijk, eene verklaring te geven van het daarboven staande beschilderd kerkglas, als eene hulde aan het Kollegie, in welks dienst zij waren, en ten andere, hunne erkentelijkheid te betoonen aan deszelfs verdienstelijken dienaar, den toeziender CRUQUIUS, hunnen meester. En alzoo zou het kunnen zijn, dat eene afwisselende sukkelige hooge ouderdom aanleiding heeft gegeven tot het vervaardigen van den steen, vóór den dood van den telkens herlevenden man. — Zeker is het, dat zijne kinderen hem die eer niet hebben kunnen aandoen (?). Het lijkregister te *Spaarndam*, geeft te lezen:

1754 Feb. 11. Is aangeving gedaan van 't lijk van de Hr. NICOL. CRUQUIUS, te *Spaarndam* overleden, en te *Spaarndam* begraven, *dubbeld regt* ontf. dus *f* 60.

Op welken grond wordt CRUQUIUS genoemd de zestiende afstammeling en naneef van Graaf WILLEM II, handvester van *Rijnland*?

HORA.

Schuldbekentenis onder een zeldzaam beding. In het jaar 1473 heeft de Magistraat der stad *Harderwijk* 200 Rhijnsche goudguldens opgenomen van PHILIPS SCHRASSERT, en daarvan beloofd eene jaarlijksche rente van 12 gelijke guldens, met dit zeldzaam beding, dat zoo de stad in de aflossing dezer schuld, op aanmaning van den crediteur, achterbleef, SCHRASSERT dan alle dagen op kosten van de stad mogt verteeren een halve gouden gulden.

Zie Mr. JOH. SCHRASSERT, *Beschrijving der stad Harderwijk*, Dl. II, bl. 45.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Verpligte bedevaarten. (IV.; bl. 129).

(*Extract uit zeker perkamentboek, in houten band met sloten*, foll, 15 sqq.)

Wij WILLEM, Grave van Henegouwen, van Hollandt, van Zeelandt enz. in het geschil ende twist tusschen Hr. GERYT VAN POELGEEST, ADRIAEN VAN TOLL, HARPER VAN FOREEST JANSSOEN ende GHERYT VAN SPARENWOUDE YSBRANTSZ, an die eene zijde; ende DIRC DIE BLOTE, PHLS. DIE BLOTE HUYGENSOEN, an die andere zijde, roerende de doodslage als DIRC DIE BLOTE ende HUYGE DIE BLOTE gedaen hebben aen Joncvr. ALIDES JANISdochter VAN POELGEEST ende WILLEM CUZER, hebben tusschen partien een zoen gezet, in maniere als volgt:

Dat DIRC DIE BLOTE en PHLS. DIE BLOTE met magen en hulperen ten getalen van twintich, een pelgrymaize zullen doen tot onser vrouwen Lyons in Vrancrijck. Voorts noch een bedevairt tot sinte more de Jossees in Vrancrijck. Uitgezondert PHILIPS DIE BLOTE, overmits der quetsure en smerten die JAN VAN ZULEN, DIRC VAN ZULEN en GERYT VAN BEEST hem deden binnen Utrecht, noch zullen zijl. doen doen achte hondert zielmissen. En cloester winningen doen tusschen Mare en Zijpe, binnen 42 dagen na dat zij van den Bedevaert voors. zullen zijn terug gekeert, — voorts voetval doen in die kerken van Haghen met 400 mannen. en DIRC DIE BLOTE en PHS. DIE BLOTE zullen met acht mannen van horen magen aldaer nederknijelen, ende mamie worden, ende dan sullen Hr. GERYT ADRIAEN HARP ende GERYT voorn: deze voorsh. opnemen bider handt ende doen als custumelic is. Voirt zo zullen Hr. GERYT ADRIAEN HARP ende GERYT voirsh. DIRC DIE BLOTE en PHS. DIE BLOTE en horen magen oirbede doen mit achte mannen, ende die sal men hun overleveren in scripte opten dach als DIRC en PHS. voorsh. hair betoich van de Bedevaert voirsh. brengen sullen, en dan sullen sij die oirbede doen optie selven tijd als voetval gedaen is, enz. enz. (behelzende verder bepalingen van te stichten Cappelrien in de kerken te Coudekerk en te Haerlem.)

Dit seggen geschiede ende wort gescit in den Haghe opten heylich cruysdach exaltacis. en deste oirconde zoo hebbe wi onsen zegel hier op gedruct in 't jaer ons her M.C.C.CC. ende derthien.

V. D. v. B.

(*) Dit jaartal kwam ons verdacht voor, doch HORA meldt ons dat het zoo moet zijn, en dat het waarschijnlijk den tijd aangeeft, waarop het kerkglas, waarvan ten behoeve van CRUQUIUS partij werd getrokken, oorspronkelijk was geschilderd.

Aanm. v. h. Bestuur.

Verpligte bedevaarten. Over dit onderwerp verdient aangehaald te worden: *Spec. Hist. jurid. de poena peregrinationis sacra, medio aevo in Neerlandia usitata, auct.* J. G. AB UTRECHT DRESSELHUIS, L. B. 1851. De jeugdige geleerde, die op deze *Dissert.* den 30sten Mei 1851 in de regten promoveerde, is voor eenigen tijd overleden. H. M. C. v. O.

Legenden der Muzelmannen aangaande Ezra. Dat in dr. WEILS *Bibl. Legenden der Muselmänner*, (*Leipzig* 1845) o. m., ook de legenden aangaande EZRA niet voorkomen, zal men ook uit de onlangs door den heer M. KEIZER, bij den boekhandelaar ROELANTS te *Schiedam* uitgegeven vertaling van dit werkje, weten. Wel heeft prof. VETH die vertaling met zijne reeds in *De Gids* geplaatste bewerking der legenden omtrent JOB verrijkt, maar die over den eerstgenoemden bijbelschen persoon worden er in gemist (*). Men mag het er alzoo voor houden, dat de heeren VETH en KEIZER destijds onbekend waren met WEILS bewerking daarvan, zoo als die voorkomt in KLEINS *Jahrb. d. Nützlichen u. Unterhaltenden f. Israëliten.* X. Jahrg., *Stuttgart* 1851, S. 96 tot 98. In de onderstelling, dat we met de mededeeling daarvan velen geene ondienst zullen doen, hebben wij ze uit voorn. jaarboekje afgeschreven, en vinde ze hier als *Aanteekening* eene plaats.

Het opschrift luidt: UDSEIR (ESRA), *nach muselmänischer Legende. Aus einer demnächst erscheinenden zweiten Sammlung muselm. Legenden* (†) *von Professor Dr.* GUSTAV WEIL *in Heidelberg.*

Nach dem Tode des Propheten JESAJAS sandte Gott UDSEIR zu den Israeliten. Auch er ward verhöhnt und vom Könige JAKIM in einen Kerker geworfen. Da zog auf Gottes Befehl BACHTNASZR (NEBUKADNESZOR) zum zweitenmale nach *Syrien* und als er in *Damask* anlangte, liesz er den König JAKIM auffordern, sich ihm zu unterwerfen und Tribut zu bezahlen. JAKIM, welcher sich zu schwach fühlte, um dem mächtigen Heere BACHTNASZRS zu widerstehen, willigte in Alles ein, was dessen Gesandter von ihm forderte; als er sich aber entfernt hatte, murrten die Israeliten über diese Nachgiebigkeit und setzten einen Andern auf den Königlichen Thron, der sogleich dem BACHTNASZR den Krieg erklärte. Dieser zog mit einem Heere von 300,000 Mann gegen *Jerusalem*, erstürmte die Stadt nach einer kurzen Belagerung, liesz alle Männer niederhauen, und machte Frauen und Kinder zu Sklaven. Dann liesz er die Gefängnisse öffnen und gab den Unschuldigen, unter denen auch UDSEIR war, ihre Freiheit wieder. Die Stadt ward hierauf ausgeplündert und in einen Schutthaufen verwandelt, von dem Tempel SALOMONS blieben jedoch die Mauern stehen und man begnügte sich damit, das Dach herunterzureiszen.

Als BACHTNASZR sich wieder von *Jerusalem* entfernt hatte, kamen diejenigen, welche vor der Belagerung die Stadt verlassen hatten zu UDSEIR und erkannten ihn als Gesandten Gottes an und baten ihn, Gottes Gnade und Erbarmen für sie zu erflehen. UDSEIR gab ihrem Verlangen nach und Gott offenbarte ihm: »Wenn die geretteten Israeliten wirklich Busze thun und allem weltlichen Tand entsagen, so mögen sie hier bleiben, dann vergebe ich ihnen ihre Sünden". Als ihnen UDSEIR diesz bekannt machte, sagten sie: »Wie können wir in dieser Stadt bleiben, die nur noch eine Ruine ist und in der sogar Gerste wächst?" Sie beschlossen alsbald, nach *Egypten* auszuwandern, wo sie auch eine gute Aufnahme fanden. Aber BACHTNASZR forderte bald ihre Auslieferung und als der König von *Egypten* diesz nicht gewährte, ward auch *Egypten* von BACHTNAZSR's Truppen heimgesucht und die Israeliten, welche es abermals bereuten, dem Propheten UDSEIR nicht gehorcht zu haben, wurden theils niedergemacht, theils genöthigt, nach *Arabiën* zu flüchten, wo sie sich zum Theil in *Jathrib* (*Medina*) niederlieszen, zum Theil neue Colonien gründeten, wie *Chaibar*, *Fadab*, *Wadi-l-Kura* und andere, in denen sie sich bis zur Zeit des Propheten MOHAMED behaupteten.

UDSEIR, welcher der göttlichen Offenbarung zufolge, zurück geblieben war, ritt eine Meile allein auf einem Esel in der Umgebung von *Jerusalem* umher. Bald hungerte er und da er nirgends Brod fand, denn auch die ganze Gegend war eine Einöde geworden, ging er in einen Garten und pflückte einige Trauben und Feigen in eine Schüssel, die er unter einem Feigenbaume gefunden, asz davon, preszte einen Theil derselben aus, um seinen Durst zu stillen und deckte die übrigen Früchte mit grünen Blättern zu; den Esel

---

(*) Dit artikel was reeds in proef gezet, toen het N°. van October 1854 van *de Gids* in het licht verscheen. Daarin heeft Prof. VETH, bl. 488—492, eene aankondiging van het werk van Dr. G. WEIL, volgens de vertaling van M. KEYZER gedaan en tevens de *Legende van Esra* opgenomen. Wij vermeenen echter onze lezers dit stuk niet te mogen onthouden.

Aanm. v. h. Bestuur.

(†) Van die aangekondigde uitgave is ons tot nog toe niets gebleken. — Wij maken van deze gelegenheid gebruik om te vragen, hoe der Muzelmannen benaming van EZRA eigentlijk behoort gelezen te worden. Geschreven عزير (zie b. v. SILV. DE SACY (*Chrestom. arabe.* 2e ed. I, partie arabe, p. 116), leest WEIL: „UDSEIR"; S. DE SACY (a. w. p. 308 et 360) en D'HERBELOT (*Bibliot. orient.* op *Ozair*): OZAÏR; EWALD (*Gesch. d. V. Israel* IV. 186, [4]) : »'UZAIR"; WINER (*Bibl. Realwb.* I³. 349): »OZAIR", en prof. VETH (G. WEIL, *Legenden der Muselmannen*, *Voorrede* bl. VI): OZEIR.

hatte er in seiner Nähe angebunden und ihn mit Gras gefüttert. Als er nach dieser Mahlzeit einen Blick nach den Ruinen von *Jerusalem* warf, rief er aus, wie es im *Koran* (II., 221) heiszt: »Wird wohl Gott diese todte Stadt wieder beleben"? Bald überwältigte ihn der Schlaf und Gott befahl dem Engel ASRAIL seine Seele zu nehmen und sie ihm erst nach 100 Jahren wieder zurückzugeben, wie es heiszt: (ebend.) »und Gott liesz ihn auf 100 Jahre sterben." Auch dem Esel ward das Leben genommen und er zerfiel nach und nach in Staub und Knochen.

In diesen hundert Jahren kehrte *Jerusalem* wieder zu seiner frühern Blüthe zurück, denn der Kaiser GÜSCHTASP (nach Andern KIRUSCH, der von einer Jüdin abstammte) gestattete den von BACHTNASZR gefangenen Israeliten wieder in ihre Heimath zurückzukehren. Als UDSEIR, der vor 190 Jahren gegen 9 Uhr des Morgens eingeschlafen war, jetzt zur Mittagsstunde erwachte, glaubte er nur einige Stunden geschlafen zu haben. Wie grosz war aber sein Erstaunen, als er die wieder erbaute Stadt *Jerusalem* vor sich sah und die ganze Umgebung neu belebt fand. Er wollte seinen Esel losbinden, fand aber nur Staub und Knochen, während doch die Feigen und Trauben noch gut erhalten in der Schüssel lagen und auch der Most noch süsz schmeckte. Er stand in tiefes Nachdenken versunken, als sich plötzlich ein Wind erhob, der die vermoderten Ueberbleibsel des Esels zusammenfügte, es bildeten sich bald wieder Muskeln, Adern und Nerven und die Knochen, die sich zuletzt mit Haut und Haaren bedeckten. Als UDSEIR diesz sah, fiel er nieder und rief: » Nun sehe ich, dasz Gott allmächtig ist". Er erhob sich dann wieder, bestieg seinen Esel und ritt nach der Stadt, wo er seinen Sohn wiederfand, der zwanzig Jahre alt war als ihn der König JAKIM eingekerkert hatte. Dieser verkündete den Israeliten die Rückkehr seiner Vaters und forderte sie auf, an ihn zu glauben. Die Häupter der Israeliten forderten aber noch ein Wunder als Zeichen seiner Sendung. Da prägte Gott dem UDSEIR die ganze *Tora*, wie er sie MOSES geoffenbart hatte, ins Gedächtnisz ein. UDSEIR sagte ihnen dann: »Wenn es euch nicht genug ist, dasz ich aus einem hundertjährigen Schlafe unverändert wieder erwacht bin, so wisset, dasz ich die ganze *Tora*, die ihr alle vergessen habt, euch Wort für Wort hersagen kann. Grabet nur den Boden unter dem Tempel SALOMONS auf, da werdet ihr das von JESAJA geschriebene Exemplar der *Tora* auffinden und bringet es her, um euch von der Wahrheit meiner Worte zu überzeugen, denn ich werde inzwischen aus meinem Gedächtnisse ein andres Exemplar schreiben" Die Häupter der Israeliten fanden in der That die von JESAJA geschriebene *Tora* wieder und als sie mit der von UDSEIR geschriebenen verglichen ward, konnte man auch keine einzige Variante entdecken. Da sagten sie: »Wahrlich UDSEIR ist ein Sohn Gottes", wie es heiszt (IX. 30): »Die Juden sagen UDSEIR ist ein Sohn Gottes und die Christen sagen der Messias ist Gottes Sohn". M. R. Mz.

Helm van Rabenhaupt. Gepaster weerklank op de grondige wenken ter opwekking tot het opsporen van verborgene oudheden, vervat in de aanteekening van φ^2—φ.: »*Oudheden op gemeentehuizen bewaard*" (Dl. III, bl. 1), kan zich welligt niet doen hooren, dan die waartoe de opsporing en ontdekking van den helm van RABENHAUPT aanleiding heeft gegeven.

»Tot in 1795 of daar omstreeks, werd de krijgshelm van dezen beroemden veldheer in de Hervormde kerk te *Koevorden*, boven de rustplaats van diens stoffelijk overschot bewaard, als een aandenken aan de voor die stad merkwaardige jaren 1672 en 1673. Sinds verdween hij van daar en werd hij later terug gevonden onder meer andere oude zaken op het stadhuis, en ligt zou hij daar of elders verder het ondankbare graf der vergetelheid hebben gevonden; toen echter in 't laatste voorjaar het plan beraamd werd, om te *Assen*, ter gelegenheid van 't IXde Landhuishoudkundig Congres, tevens eene tentoonstelling van Drentsche antiquiteiten te houden, kwam ook RABENHAUPT's helm weder ter sprake. De Heer VAN DER SCHEER, lid der Commissie voor die tentoonstelling, doorzocht evenwel 't stedelijk raadhuis der nu verlatene vesting van boven tot beneden. Het ijzeren hoofdtooisel van den ouden vuurvreter was nergens te vinden. De stadsbode herinnerde zich den verkoop, vóór jaren, van een partijtje oud ijzer, op 't stadhuis voorhanden; hem dacht de helm zou of kon ook wel daaronder geweest zijn. Alle navraag bij smeden en uitdragers dienaangaande was vruchteloos. Eindelijk evenwel zag de Heer VAN DER SCHEER zijn' ijver beloond: toevallig werd het kostbare reliek ontdekt in eene kist, met drie sloten verzekerd, op den zolder van Mevrouw de Weduwe J. WOLTERSOM, echtgenoote van Koevordens voorgaanden verdienstelijken secretaris. Hoe 't stuk dáár beland was, wist niemand der huisgenooten te verklaren, maar wie den Heer WOLTERSOM gekend hebben in zijne voorliefde en belangstelling voor hetgeen den ouden roem van *Koevorden* betreft, begrijpen, dat alleen gemoedelijke zorg, om dat gedenkstuk voor een gevreesd verloren gaan te behoeden, den Heer WOLTERSOM heeft bewogen om het ter plaatse waar het gevonden werd, te bestellen, en dat de dood hem verhinderd heeft om dienaangaande eenige mededeeling aan zijne familie te doen. Zoo wordt ook nog, nadat hij gestor-

Digitized by Google

ven is, WOLTERSOM in zijne ware zucht voor Koevorden's belangen en eere verheerlijkt".

Dit artikel, voorkomende in de Provinciale Drentsche en Asser Courant, dato 24 Junij 1854, en de daarop gevolgde tentoonstelling van Drentsche Oudheden, waarop de helm van RABENHAUPT luisterrijk prijkte, is voorzeker van geen geringen invloed geweest bij de Commissie dier tentoonstelling, om het denkbeeld te doen geboren worden, ter oprigting van een Museum van oudheden voor de Provincie *Drenthe*, waarover de Redactie van genoemde Courant zich aldus uit: »Wij juichen het denkbeeld van zoodanig Museum van ganscher harte toe; reeds lang heeft daaraan behoefte bestaan in een gewest, dat zoo rijk is aan oudheden, ten einde bijeen te zamelen, wat hier en daar verspreid is, en te voorkomen dat hetzelve verloren ga, of wel aan verzamelingen buiten de Provincie gezonden worde, gelijk reeds zeer dikwijls het geval is geweest". J. L. A. I.

Verbod te Arnhem voor Predikanten met betrekking tot de praedestinatie. »Den 26sten Julij 1613 zijn die Predikanten tot *Arnhem* gelast, niet te prediken over die praedestinatie en andere verschillende pointen, maar te doceren *Causas salutis et damnationis a posteriori et ab effectu*, en tot stigtinge der gemeente in vrindschap te leeven, en zulks tot so lange tot hier in by de Hoge Overicheit zou zyn voorzien". (*Uit een oude Kronijk*).

Wipgalg te Arnhem. In het jaar 1613 is, op verzoek van den militairen Provoost, toegestaan, een wipgalg te zetten op het Bolwerk van den Gelderschen Toorn (tusschen de St. Jans- en Velperpoort).

(*Uit een oude Kronyk.*)

Thee in gebruik. De Lords ALBINGTON en OSSORI hebben allereerst de thee in *Engeland* ingevoerd. In den jare 1666 bragten zij dat kruid uit *Holland*, en hunne vrouwen bragten het in gebruik bij lieden van haren rang. Het pond werd destijds te *Londen* verkocht voor zes of acht en zestig livres, schoon het op *Batavia* slechts drie of vier livres gekost had. Deze prijs, welke zeer langzaam daalde, belette niet dat de smaak in dezen drank algemeen werd, nogthans kwam hij niet in algemeen gebruik vóór het jaar 1715. Doch sedert dat oogenblik begon men de groene thee te gebruiken, want tot opdat tijdstip had men geene andere dan thee *boei* gekend, en van toen af aan is de drift voor dat Aziatische blad algemeen geworden. Misschien heeft deze drift hare nadeelen, doch het kan tevens niet ontkend worden, dat de matigheid veel aan haar verschuldigd is.

J. SCHREUDER.

Vragen.

CLXXV. — *De kroon van Madjapahit.* In 1678 maakten de Nederlanders onder de kapiteins TAK en RENESSE het rijke, met paarlen en diamanten bezette, hoofdsieraad van den Keizer van *Java*, de kroon van *Madjapahit* genoemd, buit, waarvan de waarde volgens sommigen, wel zeven millioen gulden bedroeg. Men zegt, dat den tamboer, die het rijke juweel gevonden had, tot belooning zijn ontslag uit de dienst en veertig duizend gulden werden toegekend, welke hem in het vaderland zouden worden uitbetaald, doch daar hij op de terugreis overleed, aan zijne zusters te *Middelburg* werden gegeven. Een der kostbaarste steenen schijnt echter bij de verovering verloren te zijn geraakt, waardoor kapitein TAK, dien men ten dien opzigte niet geheel onschuldig hield, zich den haat van den Keizer, die zijne kroon later terug ontving, op den hals haalde, en die zich op eene wreede wijze op hem gewroken heeft.

Zijn er meerdere en naauwkeuriger berigten aangaande dit voorval bekend? Is de kroon van *Madjapahit* nog op *Java* aanwezig? Wie was de tamboer die den schat vond? en op welke wijze heeft zich de Keizer van *Java* op kapitein TAK gewroken?

φ²—φ.

CLXXVI. — *Nakomelingen van Martijn Luther.* Zijn er in *Duitschland* nog nakomelingen van MARTIJN LUTHER in leven, en bestaan er ook geschriften of boeken, waarin aanteekeningen worden gevonden, betreffende het geslacht van den grooten Hervormer en zijne afstammelingen? Zoo als men weet zijn er in *Duitschland*, die den naam van LUTHER dragen, en zich zijne afstammelingen noemen, ofschoon zulks niets minder dan bewezen is. —t.

CLXXVII. — *Journaal van eene der reizen van Abel Tasman, bij D. Rsz. van Nierop.* Weet ook een der lezers van DE NAVORSCHER iets van een werkje van DIRK REMBRANTSZ VAN NIEROP, handelende over of bevattende een der *Journalen van de reizen van* ABEL JANSZ, TASMAN in 1642 of 1644, naar het onbekende *Zuidland*? JB. S.

CLXXVIII. — *Bezoek van den Graaf van Vlaanderen in* 1183 *bij den Keizer.* In welk werk kan men bijzonderheden vinden omtrent het bezoek van den Graaf van *Vlaanderen*, PHILIPS I, bij den Keizer van *Duitschland* in 1183, waarvan o. a. spreekt P. D'OUDEGHERST, *Annales de Flandres*, op dat jaar? C.

CLXXIX. — *Portretten van personen uit Zeeuwsch-Vlaanderen.* Indien iemand portretten kent of bezit van vermaarde mannen, welke geboren zijn in den landstreek thans als *Zeeuwsch-Vlaanderen* bekend, beveel ik mij aan tot welwillende mededeeling. B.

CLXXX. — *Jaartallen der echtverbindtenissen van Prins Willem I.* Waar en op welke datums hebben de vier achtereenvolgende echtvereenigingen plaats gegrepen van Prins WILLEM I, met ANNA van *Egmond*, CHARLOTTA van *Bourbon*, ANNA van *Saxen* en LOUIZE van *Coligny*? .a...

CLXXXI. — *Geboortedagen der kinderen van Prins Willem I.* Wie zou mij naauwkeurige opgaaf kunnen doen van de geboortedagen der kinderen van Prins WILLEM I, uit zijne vier onderscheidene huwelijken? ..a..

CLXXXII. — *Bronnen voor de geschiedenis van Staats-Vlaanderen.* Gaarne ontving ik aanwijzing van de eene of andere *Vlaamsche Kronijk* of *Geschiedenis van*

Digitized by Google

Vlaanderen, welke met vrucht zoude kunnen geraadpleegd worden voor de geschiedenis van *Staats-Vlaanderen*, tijdens die landstreek nog niet tot de *Vereenigde Gewesten* behoorde. ...n.

CLXXXIII. — *Fauxbourg de Saint Concombrè*. In een belangrijk Handschrift over de *Engelsch-Nederlandsche veldtogt in Spanje en Katalonië̈n*, in het begin der vorige eeuw, wordt melding gemaakt van een gevecht, geleverd bij de bestorming van „la porte du Fauxbourg de *St. Concombre*". Die plaats moet in of bij een' der steden van *Oud-Kastilië̈n* gelegen zijn. Is iemand der Heeren Navorschers ook in het bezit van topographische beschrijvingen of kaarten dier provincie, en zou hij in staat of geneigd zijn, omtrent de ligging dier localiteit, eenige inlichting te geven aan

DICARE PROSUM.

CLXXXIV. — *De toovenaar Merlijn*. Wie was de toovenaar MERLIJN? In het woud van *Paimpont*, département *d'Ille-et-Vilaine*, vindt men het graf van MERLIJN aangewezen door een' cirkel van ruwe keijen of *cromlech*.

Het leven van MERLIJN is beschreven door eenen ongenoemden Franschen dichter van het einde der XIIde eeuw, en men vermoedt dat deze onuitgegevene biographie, die in de boekerij van de Koninklijke Maatschappij te *Londen* (*Société royale de Londres*) bewaard wordt, de bouwstoffen heeft geleverd tot den roman van den grooten toovenaar als ridder van de ronde tafel van ROBERT DE BORRON.

Zou iemand der lezers van DE NAVORSCHER of der NOTES AND QUERIES, omtrent dat handschrift ook eenig narigt kunnen geven — en vermelden, waarop de biographie van MERLIJN kortelijk neêrkomt?

A. A. A.

CLXXXV. — *Arnold van Bolten*. Wie was ARNOLD VAN BOLTEN, van wien een door J. MATHAM in 1607 gegraveerd portret bestaat, met de spreuk: *Nae 't verganckelijck d'eewige vreucht?* Deze VAN BOLTEN was toen 34 jaren oud, en dus in 1573 geboren.

Tot opheldering kan misschien dienen dat te *Leiden* in 1676 geboren is JACOB BOLTEN, zoon van GERARD en CORNELIA TRAUDENIUS. Als getuige bij den doop komt DANIEL BOLTEN voor.

..R. E.

CLXXXVI. — *Mathys Helt en diens vrouw Anna du Bois*. Men weet dat MATHYS HELT of HELD, die het kasteel van *Breda* met het turfschip had helpen innemen, bij eenen aanval op *Venlo* in 1597 is doodgeschoten, nalatende eene weduwe, ANNA DU BOIS genaamd, benevens drie kinderen: HENDRIK, MAURITS en SARA HELT.

Men vraagt of deze ANNA DU BOIS eene dochter was van WARNARD VAN HOUTE, gezegd DU BOIS, Heer van *Est*, die den 24sten October 1602 van de Staten-Generaal in last kreeg, „om als Sergeant-Majoor Generael der Cavallerie" in *Embderland* te kommanderen. Hij sneuvelde in de *Bommelerwaard* in 1607.

Bestaat er ook eene genealogie van het geslacht HELT? ..R. E.

CLXXXVII. — *Piemonteezen aan de Kaap de Goede Hoop*. Uit de *Resolutiën van Holland* van den 12den Februarij 1688, bl. 76, blijkt o. a. dat vele gevluchte *Piemonteesche dalbewoners*, zich in het gebied van den vorst van *Brandenburg* hadden gevestigd.

Eenige dier familiën waren toen niet ongenegen zich in de Nederlandsche Overzeesche bezittingen der Oost- en West-Indische Compagnie te vestigen. Na eenige beraadslagingen met de bewindhebbers der Compagniën, werd dit voorstel aangenomen. De Heeren JEAN PASTRE en JACQUES GUIOT hadden op verzoek der Staten van *Holland*, eene gedetailleerde lijst dier vluchtelingen laten opmaken, zoodat op den 18den Mei 1688 besloten werd om eenige dier „Dalluyden" naar de *Kaap de Goede Hoop* te zenden. Het accoord met hen aangegaan, alsmede den eed door hen af te leggen (in het Fransch gesteld), alvorens te vertrekken, vindt men in de *Resolutië̈n* van den 21sten Mei 1688, bl. 311 en 314.

Men vraagt waar eene behoorlijke beschrijving dier vluchtelingen naar de *Kaapstad* te vinden is?

Zijn er ook eenige naar *Suriname* vertrokken? Uit de *Resolutië̈n* van den 12den Februarij en den 12den Maart 1688 zou men dit mogen afleiden; in die van den 22sten Februarij 1681 is bepaald sprake om *Suriname* te bevolken. ..R. E.

CLXXXVIII. — *Verward geluid*. In eenen nacht van (ik meen in de maand Julij) 1799 werd door vele inwoners van *de Zijp*, en wel bepaaldelijk langs de *Groote sloot*, ook aan den duinkant, een verward schreeuwen, roepen, lagchen, verschillende holle toonen, een verward door elkander gemengd geluid gehoord. Eenigen en wel tusschen de *St. Maartens* en *Burgerbrug*, ook te *Schoorl*, werden daardoor uit hunnen slaap gewekt; naar buiten gaande hoorden zij deze gemengde geluiden. Ik moest *de Zijp*, de plaats mijner geboorte verlaten, en nu ben ik te ver van *de Zijp* woonachtig, en zonder eenige kennissen, om daar meerdere inlichting te bekomen. Zoo vraag ik, zoo er nog levenden zijn of afstammelingen van hen, die genoemd geluid hebben gehoord of wie het door familie is verhaald, aan DE NAVORSCHER op te geven, wanneer, en of het op meer dan genoemde plaatsen in dien omtrek is gehoord. EEN ZIJPER.

CLXXXIX. — *Verkleuring der zee*. Op mijne laatste reize van *Java* naar het vaderland hadden wij, eenmaal buiten het gebied van den N. O. passaat gekomen, veel te kampen met stilte en oostelijke winden. Van den 28° W. L. (van *Greenwich*) af, was de wind doorgaans Z. O., waardoor wij veel noordelijker kwamen, dan gemeenlijk tusschen de westereilanden en het *Kanaal* het geval is. Den 6den September 1854, middagsbreedte 49°, 45′ N., tijdmeterlengte 17°, 47′ W., wind O. en O. ten Z., stijve bramzeils koelte, begonnen wij eenige verandering te bespeuren in de gewone donkerblaauwe zeekleur. Den 7den September betrokken lucht, geene observatiën; gegiste breedte op den middag 49°, 55′ N., herleide tijdmeterlengte van den vorigen dag 16°, 44′ W.; wind O—Z. O. ten O., bramzeilskoelte. Een groene tint over de oppervlakte der zee verspreid. Den 8sten September, m. b 51°, 0 N., t. m. l. 14°, 21′ W.; wind O. Z. O. en Z. O. ten O., stijve bramzeilskoelte, het water van eene licht groene kleur. Zonder de reeksen van maansafstanden, die ons van de naauwkeurigheid van onzen tijdmeter overtuigd hadden, welke ook den 14den September bij de peiling van *Bevesier* bleek slechts 8″ met den tijd van *Greenwich* te verschillen, zouden wij ons veel digter aan de Iersche kust gegist hebben, dan wij werkelijk waren. Het naaste land was nog veertig mijlen, en van den rand der Iersche gronden waren wij ruim twintig mijlen verwijderd

Den 9den September waren wij op 50°, 31′ NB. en 14°, 3[illegible]′ WL. volgens den tijdmeter. De wind was Z. O. — Z., bramzeilskoelte; het water in den morgenstond van dezelfde kleur als den vorigen dag; later trok het naar het donkergroen. Den 10den September, m. b. 50°, 20′ N., t. m. l. 11°· 47′ W.; wind Z. Z. O. — Z., bramzeilskoelte; de zee van eene donkergroene kleur. Den 11den September, m. b. 50°, 9′ N., t. m. l. 9°, 34′ W., dus tegen den rand

Digitized by Google

der Gronden, op welke wij gedurende de platvoetwacht moeten gekomen zijn; de wind Z. Z. O. — Z., bramzeilskoelte. Zonderling! de kleur van het water was blaauw met eenen donkergroenen tint. Den 12den September, m. b. 49°, 36′ N., t. m. l 7°, 12′ W., dus digt aan het *Kanaal*, wind Z. Z. O. — Z. Z. W., stijve bramzeilskoelte tot gereefde marszeilskoelte. De kleur van het water donkergroen met eenen blaauwen weerschijn.

De kleur van het zeewater werd, nadat onze aandacht er eens op gevestigd was geworden, zeer naauwkeurig door ons gadegeslagen, en, omdat de meer of min heldere weersgesteldheid, de overdrijvende wolken, enz. ons de zee dikwijls anders doen voorkomen dan zij is, onder alle omstandigheden. Eene dergelijke verkleuring, op zoo grooten afstand van de Gronden, was mij op mijne menigvuldige zeereizen tot nog toe niet voorgekomen; het is waar dat ik op die lengte nog nimmer zoo noordelijk geweest was. Het zonderlingste van het geheele verschijnsel was echter dat terwijl op diep water, op verren afstand van de uiterste loodingen, de kleur niet alleen groenachtig, maar geheel groen was, zij bij het naderen van en op de Gronden, dus op betrekkelijk ondiep water, bijna weder als in het midden van den Oceaan werd. Wat mag daarvan de oorzaak geweest zijn? Was het omdat wij zooveel noordelijker stonden dan gewoonlijk, of moet er er eene andere reden voor gezocht worden?

Z——n.

CXC. — *Belegering van Sluis.* In BOXHORN, *Chronycke van Zeelandt*, Dl. II, bl. 178, leest men: „In 't selfde jaer (MCCCCVI) den XXII dach van Meije, quamen voor der *Sluys* in *Vlaenderen* eenen grooten hoop Engelschen, daer Overste af was, Koninck HENRICX van *Enghelandt* broeder, met een grote vlote van schepen, ende komende in Casant verbranden sy vele huysen, ende deden groote schade". Op grond hiervan wordt deze belegering van *Sluis* en die vijandelijke inval in *Cadsand* door de Engelschen, bij DRESSELHUIS, *het District Sluis in Vlaanderen*, bl. 80, bij V. D. AA, *Aardr. Woordenb. der Nederl.*, op onderscheidene artikelen, gelijk ook nog bij andere schrijvers, op den 22sten Mei 1406 gesteld. — Daarentegen bepaalt Ds. JANSSEN, *St. Anna ter Muiden*, Middelburg 1850, bl. 34, 37 en 47, zulks één jaar vroeger, overeenkomstig de aanteekeningen op 12 en 22 Mei 1405, in den Kalender van *Cadsandria*, Jaarboekje voor 1854, welke door de Redactie geput zijn uit de *Geschiedenis der Graven van Vlaanderen* etc., Dl. II, *Brugge* 1847, en uit de Stadsrekening van *Sluis* over het jaar 1405, in welke rekening tevens vermeld staat: „Op Zondag 24 Mei deden de Engelschen assaut", — welke laatstgenoemde vermelding de zaak weder twijfelachtig maakt, aangezien de 24ste Mei 1405 niet op *Zondag*, maar op *Donderdag* inviel.

Gaarne zag ik nu met voldingende bewijzen aangewezen, of het gemelde in 1405 of wel in 1406 heeft plaats gegrepen.

B.

CXCI. — *Salmoniers.* In SCHARP, *Geschiedenis en Costumen van Axel*, 1e St. leest men, bl. 132, dat Prins MAURITS, de forten, schansen en sterkten rondom *Axel* ingenomen hebbende, zich ook meester maakte van het oude en sterke kasteel op *Zaamslag*, dat voorheen eene legerplaats der *Salmoniërs* was, en in de binnenlandsche onlusten van het jaar 1452 veel geleden had. — Die *Salmoniërs* — welk volk mag dat toch wel geweest zijn?

B.

CXCII. — *Zeegevecht in het Zwin.* Tegenstrijdig zijn de tijdsopgaven van het merkwaardige zeegevecht in het *Zwin*, bij *Sluis*, tusschen eene geduchte scheepsmagt der Engelschen en Franschen, waarbij de eerstgenoemden overwinnaars bleven. — Volgens DORN SEIFFEN, *Handb. der Algem. Geschiedenis*, bl. 506 der eerste en bl. 523 der tweede uitgaaf, gelijk ook in zijn *Gelijktijdig Overzigt*, bl. 52, wordt deze strijd gesteld op den 13den Junij 1340, terwijl AREND, *Algem. Geschied. des Vaderl.*, Dl. II, St. II, bl. 151, dien bepaalt op den 24 Junij 1340. In *Cadsandria*, Jaarboekje voor 1854, staan in den Kalender als *Gedenkdagen* aangeteekend: „23 Junij 1340. Zeeslag bij *Sluis* tusschen de Engelschen en Franschen, en 24 Junij 1340. Koning EDUARD van *Engeland* hoort de mis te *Aardenburg*"; — welke aanteekeningen door de Redactie geput zijn uit de *Geschied. der Graven van Vlaanderen* etc., Dl. II, *Brugge* 1847, overeenkomende met P. MEESTERS, *Bijzonderheden betrekkelijk de stad Sluis in Vlaanderen*, 1828, M S.S., hoezeer laatstgenoemde schrijver in zijne *Fransche Zamenspraken*, 1e St., bl. 224, toch ook weder den 13den Junij 1340 opgeeft. — Bij deze verschillende opgaven vond ik eindelijk in de *Nederl. Geschiedzangen, naar tijdsorde gerangschikt en toegelicht, Amsterdam*, F. MULLER, 1852, op bl. 44, een oud rijmpje, getiteld: *Zeeslag in 't Swin*, en getrokken uit het *Kort Chronykje van Holland*, bl. 227, aldus luidende:

„Als men MCCC screef
Ende XL effen, doe bleef
Menich man doot int *Swin*,
Op Sint-Jans-avont, meer noch min".

Daar nu de laatstgemelde aanhaling weder schijnt te pleiten voor den 23sten Junij 1340, zoo wenschte ik wel, dat HH. Navorschers mij met voldingende bewijzen wilden aantoonen, *op welken dag in Zomermaand van* 1340 het bedoelde gevecht heeft plaats gehad.

B.

CXCIII. — *Defensor pacis.* Wie kan mij den schrijver noemen van het werk, getiteld: „*Opus insigne cui titulum fecit autor Defensorem pacis, quod quaestionem illam iam olim controuersam, de potestate Papae et Imperatoris excussissime tractet*" etc. „*Scriptum quidem ante annos ducentos, ad Ludovicum caesarem ex illustr. Bavariae ducum familia progenitum, at nunc in luc. primum aeditum*". Zonder naam van plaats of drukker en zonder jaartal, doch blijkens het slot van de voorrede in of na 1522 gedrukt. Het werk zelf dagteekent dus van omstreeks 1322. Waar kan ik, zoo de schrijver niet bekend is, iets omtrent dit werk vinden?

P. A. T.

CXCIV. — *Legende van het Kasteel Grunsfort.* Meermalen reeds zijn in „DE NAVORSCHER" berigten opgenomen aangaande de overblijfselen van het Slot te *Grunsfort*. Onlangs daarover met eenen landbouwer sprekende, verhaalde hij mij: „dat daar schrikkelijke dingen moeten gebeurd zijn," doch waarvan hij zich de historie niet genoegzaam herinnerde om mij die mede te deelen. Alleen wist hij mij te zeggen, dat hij die nu een paar winters geleden uit eenen almanak had hooren voorlezen. Dit was al wat hij mij kon vertellen. Indien de man waarheid sprak, dan gis ik, dat deze legende in een der Utrechtsche Almanakken opgeteekend staat.

Zouden HH. „Navorschers" in staat wezen om die volksoverlevering mede te deelen en op te geven in welk boekwerk zij is opgenomen?

——t.

CXCV. — *Anonymen; Pseudonymen.* In het Fransche Tijdschrift: *l'Esprit des journeaux*, voor de maand Januarij 1779, leest men in een artikel van den Abt DE SAINT-LÉGER. „Il paraît constant que Don BANDURI n'est guère que *le père putatif* des ouvrages publiés sous son nom: le véritable auteur de

Digitized by Google

ces livres est LOUIS-FRANÇOIS-JOSEPH DE LA BARRE, savant d'un mérite rare et qui prêta son erudition et ses lumières à plus d'un autre ecrivain de son temps"

Nu vraag ik, in geval dergelijke voorbeelden ook in de Nederlandsche letterkunde konden worden aangewezen, of alsdan de bibliographische rangschikking dier geschriften op de namen der oorspronkelijke schrijvers te regtvaardigen zou zijn?

J. L. A. I.

CXCVI. — *Het Testament van de Oorloghe*, 1608. Achter het *Testament van de Oorloghe* 1608, komt een stuk voor getiteld: „Warachtich ende ghenoechlick discours van NICOLAUM MULERIUM van *Brugge*, doctor in de medicynen van weghen der stad *Groeningen* ende *Ommelanden*. Hoe dat wij door Godcs ghenade aen de Nederlandsche Vredehandel zijn ghekomen".

Aan het slot leest men deze woorden:

»Korts daernaer hoorde men eene groven stamelde stemme sprekende op *Gergoens*":

Al, *op*, *al*, *ope*, *Kes*, *tu*, *ton*
al, *ec*, *al*, *ec*, *try*, *ona*.

Men vraagt naar de beteekenis dier laatste woorden.

..R. E.

CXCVII. — *Een kind door eene Beerin opgevoed.* In een der Nederlandsche Couranten van Maart 1835 wordt gezegd: „In *Hongarije* is in het voorste van het jaar op eene beerenjagt een twaalfjarig meisje gevonden, hetwelk kort na de geboorte, door eene beerin geroofd maar door haar opgekweekt geworden was; toen deze beerin geveld werd wierp het meisje zich brullende op het lijk. Het kind was geheel verwilderd, men had moeite om het met touwen en strikken te vangen, en in den beginne nuttigde zij niets anders dan wortels, honig en raauw vleesch Eene Gravin ERDODI heeft het tot zich genomen, en men is begeerig om te vernemen of het redelijk gevoel en beschaving van het leven, bij het meisje ontwaken zullen". Niets is mij daarvan gebleken; vandaar vraag ik HH. Navorschers, zoo hun een of ander daarvan bekend is, hetzelve aan DE NAVORSCHER op te geven.

J. SCHREUDER.

CXCVIII. — *Geboorte- en sterfdag van P.'s Graeuwen.* In het *Beknopt Biogr. Handwoordenb. van Nederland* van KOBUS en DE RIVECOURT, afl. 8, bl. 621, vindt men eene levensschets van PAULUS 'S GRAEUWEN, geboren te *Serooskerke* 1715 en overleden te *Groningen* 1779. Met de datums van 's mans geboorte en overlijden zal men mij verpligten, naardien het doopregister te *Serooskerke* in *Walcheren* alleen den doopdag (8 December 1715) opgeeft.

B.

CXCIX. — *Brixiusnacht.* In de *Nederl. Geschiedzangen, naar tijdsorde gerangschikt en toegelicht.* Eerste bundel, Amsterdam, bij F. MULLER, 1852, vindt men op bl. 68 het volgende tijdversje:

„Oesten De VVeet Dat brIXIs naChte
GheVangen VVaren VVaLVIssChen aChte"

Volgens de *Kronijk van Vlaanderen*, Dl. II, bl. 9, werden in 1403 op *Sente Brixiusnacht* te *Oostende* acht groote walvisschen gevangen, overeenkomstig het gemelde rijmpje; — maar wie kan mij nu zeggen, op welken datum zulks plaats had, daar in mijn *Kalender van R. K. feest- en heilige dagen* geen *St. Brixius* te vinden is?

B.

CC. — *De Chronyk van Klaas Kolijn* (III.; bl. 320, Vr. 310; IV.; bl. 264). De vrager moet de HH. Antwoorders opmerkzaam maken dat zij zijne vraag niet begrepen hebben. Er werd toch niet gevraagd naar de echtheid van de Kronyk; er werd aangenomen dat zij van lateren tijd is, — die iets aan geschiedenis doet weet dit en meer dan de HH. de goedheid hadden op te geven, zou de ondergeteekende daaromtrent kunnen mededeelen. Neen, er werd gevraagd, of de geschiedkundige feiten daarin vermeld, waar zijn?

Even als men aangaande een historischen roman vragen kan: is het geschiedkundige daarin vervat, juist? — evenzoo kan men immers en met meerder regt, die vraag omtrent de Kronyk doen. Niet ieder is in geschiedenis even bedreven en daarom lokte de ondergeteekende een antwoord op deze vraag uit, opdat ook deze zijde van de Kronyk zoude beoordeeld en getoetst worden.

Hij wil er nu eene vraag bijvoegen. In welk eene betrekking stond zekere REGNERUS DE GRAAF uit *Haarlem*, de vermoedelijke opsteller der Kronyk, — want andere noemen HENRY GRAHAM advocaat in *'s Hertogenbosch*, tot REGNERUS DE GRAAF, den bekenden Delfschen geneesheer?

L. D. R.

Antwoorden.

Histoire Généalogique de la Maison de 's Heerenbergh (III.; bl. 356, Vr. CLXXX). Van het bedoelde werk is mij niets bekend, maar van FLACCHIO, door LE LONG, *Biblioth. de France*, Tom. III, p. 839, N°. 44195, verkeerdelijk FLACLHIO genoemd, wordt t. a. p. vermeld, dat hij *Herault d'armes* was te *Brussel*, en aldaar heeft uitgegeven *Généalogie de la Maison de la Tour Tassis*, 1703. 3 tom. fol. Zie ook ADELUNG, *Fortzetz. von* JÖCHER, *Gelehrt. Lexicon*. Hij kan dus zeer wel andere werken van dien aard geschreven hebben; evenwel in druk is mij het genoemde niet voorgekomen.

V. D. N.

Aventroot's Sentbrief (III.; bl. 380, Vr. 380). Dit werkje, uitgegeven te *Amsterdam* 1615, bij PAULUS VAN RAVESTEYN gedrukt, heeft op het titelblad *hersien ende verbetert* enz., en in het woord aan den lezer zegt de schrijver »dat hij vijf jaar herwaarts diverse brieven geschreven heeft, en twee jaren geleden eenen capitalen brief uyt de Spaensche in Nederduitsche spraecke overgheset, openbaer heeft doen drucken, en die nu verbetert heeft met eene vermaning. Zie den *Catalogus* der Biblioth. van D'HANE DE STEENHUYSE, Gend 1843, bl. 216, N°. 2336. Aldaar wordt VINCENT DRIELEBURCH de auteur van dit werk genoemd.

V. D. N.

Archief van Oudewater (IV.; bl. 8, Vr. XV). Hoezeer wij aan de vraag van ARIUS niet geheel kunnen voldoen, verwijzen wij hem echter omtrent het *Archief van Oudewater*, naar de *Kronijk van het Historisch Gezelschap te Utrecht*, Vde Jaarg. (1849) bl. 109 en volgg. en naar hetgeen daaruit heeft overgenomen J. J. F. NOORDZIEK, *Archiefwezen*, 1826—1852, (1853) bl. 159.

C. & A.

Digitized by Google

Archieven van het hof van Holland (IV.; bl. 31, Vr. 17). In het onlangs uitgekomen *Overzigt van het Nederl. Rijks-Archief*, 1ste Stuk, bl. 181, zal ..R. E. ongetwijfeld met genoegen hebben opgemerkt, wat aldaar wordt berigt, omtrent de in 1643 ontvreemde en voor scheurpapier verkochte stukken, dat het namelijk aan de ijverige bemoeijingen van het hof gelukte, die grootendeels weder magtig te worden en aan de griffie te doen terug geven.

V. D. N.

Pierre en Florens Braconnier enz. (IV.; bl. 39, Vr. XXV). Alleen ten opzigte van den laatstgenoemde der alhier volgende personen, n. l. NICOLAAS DE MAULDE, wil ik den Heer VAN DALE verwijzen naar de *Lettervruchten, ingezameld van wege het Departement Sluis in Vlaanderen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, Jaarg. 1826, waar men, bl. 177—189, eene bijdrage vindt, onder den titel: *Eenige grafschriften uit de voormalige St. Janskerk te Sluis*, door Dr. H. A. CALLENFELS, waarin, bl. 185, het volgende voorkomt, dat welligt tot opheldering kan dienen: »Bij het uittreden door de deur aan de zuidzijde lezen wij het volgende grafschrift: —Cy gist Seign^r. GUILLAME DE MAULDE, Seigneur de Marsant, Fermont, Engelshove, Rosieres, Caulmont, Verbois, Satrye, Wattines, etc. fils de feu Messire GUILLAME DE MAULDE Chevallier, Seign^r. de Susdictes S. ries, en son vivant, Chef de Finances, Gouverneur de la ville et Chasteleine d'Audenarde, etc. mourut le dict GUILLAME fils en cest ville de l'Ecluse le cincquiemme de Decembre 1619".

J. VAN DER BAAN.

Driestek, Twaalfstek (IV.; bl. 68, Vr. XXXV). Driestek is een dergelijk spel als negenstek, dat met drie schijven op hetzelfde bord gespeeld wordt. Ik herinner mij dit in mijne jeugd vaak door dorpelingen te hebben zien spelen. Twaalfstek zal het gewone damspel zijn, dat men vroeger op een bord met slechts 64 vakken even als het tegenwoordige schaakbord, met twaalf schijven schijnt gespeeld te hebben; zoo als dit nu nog de kinderen doen, op de bordjes, die men in de Neurenberger- of poppenwinkels koopt.

A. J. VAN DER AA.

Mr. Jan Jacob Mauritius (IV.; bl. 68, Vr. XXXVI). Het »gedrukt verhaal", waaruit het medegedeelde is getrokken, is zeker een zeldzaam stukje, want het is een enkel los blaadje in folio, 't welk weinig dagen na het gebeurde moet uitgegeven zijn, dewijl het begint met de woorden: »Voorlede Sondagh den 11 Januarij 1699", enz. Het opschrift luidt:

Het waarachtige Verhaal van een wonder des Werelds, hoe dat een kind van sevendehalf jaar oudt tot Amsterdam in de Gasthuys kerk op de Preekstoel gepreekt heeft.

»Op voorleden Sondagh den elfden Januarij 1699" enz.

De inhoud beantwoordt overigens volkomen aan het medegedeelde berigt, en het kind wordt er in genoemd JACOBUS MAURITIUS. Op het exemplaar dat ik bezit, is bijgeschreven: *zijnde de zoon van* JOHANNES MAURITIUS, *verloope paap, die een boekje tegen de roomse kerk heeft uitgegeven: ook van 't jubeljaar naderhand, etc. en in vervolg van tijd nog veel geschriften van dienzelven aard, die nog al redelijken aftrek hebben. Dit kind of deese* JACOBUS MAURITIUS *is geworden een Advocaat, heeft gedient in 't werk der Jooden van Nymegen, in 't jaar* 1715 *en* 16; *en ook weynig te vooren heeft hij in 't ligt gegeeven den Lijdenden Hijland, in seer fraij rijm.*

In de bekende verhandeling van JER. DE VRIES, over de Nederlandsche dichters, is ook J. J. MAURITIUS opgenomen, als een tijd lang vrij wat naam hebbende gehad, schoon DE VRIES zelf hem meer stichtelijk, oordeelkundig en welmeenend oordeelt, dan stout en krachtig. Van die wondergebeurtenis in zijne kindschheid schijnt hij geene kennis gedragen te hebben. Met WAGENAAR zou hij in zijnen ouderdom eene belangrijke briefwisseling gehouden hebben. Bestaat deze nog, dan zou daaruit misschien nog iets omtrent deze zaak zijn te putten. Aangaande zijne betrekking als Gouverneur-Generaal van *Suriname* raadplege men VAN KAMPEN's *Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa*, Dl. III, St. 1, bl. 120 en verv.

SAXO SYLVIUS.

Mr. Jan Jacob Mauritius. Over Mr. JOAN JACOB MAURICIUS, zie men *Vervolg* op WAGENAARS *Amsterdam*, Dl. XXI, bl. 95 en 96 en Mr. J. SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*, Dl. II, St. 1, bl. 87, waarin verwezen wordt naar *Jaarboeken*, VII, 455, 777; VIII, 253. Over zijne letterkundige verdiensten leze men de werken over de Nederl. Letterkunde van Mr. J. DE VRIES, Prof. SIEGENBEEK, Prof. VAN KAMPEN enz.; ook het *Woordenboek der Zamenleving* wijdt een artikel aan dien beroemden man.

Niets kan ik echter over zijne predikatie vinden. Bij hetgeen door H. G. Lz. reeds aangevoerd is, vinde het volgende hier nog eene plaats. De post van Gouverneur-Generaal van *Suriname* werd door JOAN JACOB MAURICIUS van 1742—1751 onder den last van kwellingen en onaangenaamheden bekleed, hem aangedaan door lieden, die hem een kwaad hart toedroegen. Hij verzocht en verkreeg zijn ontslag, keerde naar het vaderland terug, en zuiverde zich door zijne mannelijke verdediging van allen aangewreven blaam, zoo dat hij door 's Lands Staten met

Digitized by Google

een zeer loffelijk getuigschrift omtrent zijne verrigtingen vereerd werd.

Daarna leidde hij een ambteloos leven, dat echter aan Dicht- en Letteroefeningen toegewijd was. »MAURICIUS was ongetwijfeld een zeer oordeelkundig en geleerd man, ervaren in onderscheidene wetenschappen en talen; doch als dichter heeft hij weinig verdiensten, zoo als hij ook zelf verklaart in zijn *Vaarwel aan den Zangberg*. Zijne gedichten zijn koud en zonder ziel of leven; echter hebben zijne werken verdiensten, door dat hij datgene wat hij in verzen blijkbaar niet zeggen kon, in geleerde aanteekeningen met zeer veel oordeel vermeldt. Zijn eerste en uitgebreidste dichtstuk is *de Kruishistorie van den lijdenden Heiland*, in 1714 te *Amsterdam* gedrukt, hetwelk meer historisch en stichtelijk, dan stout en krachtig is. Verder heeft men van hem *Regtsgeleerde Uitspanningen*, in 1722 te *Amsterdam* gedrukt; *Dichtlievende Uitspanningen*, in 1753 uitgekomen, waarop hij in 1762 een *Besluit* liet volgen; *Onledige Ouderdom*, in 1765 in twee deelen uitgegeven; en eindelijk zijn er van zijne hand eenige tooneelstukken, waaronder het treurspel *Sesostris*, uit het Fransch, het beste is". *Algem. Woordenb. der Zamenl.* Dl. II; bl. 1080. Mr. J. DE VRIES noemt nog *Gezangen op Zee*. MAURICIUS hield in zijn ouderdom een belangrijke briefwisseling met WAGENAAR.

J. J. WOLFS.

Mr. Jan Jacob Mauricius. Mr. JAN JACOB MAURICIUS (later Gouverneur van *Suriname* enz.) werd te *'s Gravenhage* in 1696 geboren en kan dus geenszins het kind geweest zijn van zevendehalf jaar, dat den 11den Januarij 1699 te *Amsterdam* gepreekt heeft, en bovendien ook anders genaamd was, te weten, JACOBUS MAURITIUS (?). De schrijver van het *Kort verhaal van wetenswaardige zaken betreffende de Gasthuiskerk te Amsterdam* heeft daarin abuis; en wat verder het gedrukt verhaal betreft, waaruit hij geput heeft, dit kan niets anders geweest zijn dan een vliegend blaadjen, in 1699, bij wijze van extra Courant uitgegeven, en dat mij voor eenige jaren eens in handen kwam. Ik heb het toen letterlijk afgeschreven, en deel het thans den Heer H. G. LR. mede:

Het waaragtig Verhaal van een wonder des waerelds, hoe dat een kindt van zevendehalf jaaren oudt tot Amsterdam in de gasthuiskerk op de predikstoel gepredikt heeft.

Den 11 *Januarij* 1699.

»Voorlede Zondag den 11 Januarius 1699 heeft tot *Amsterdam* in de gasthuiskerk tot een wonder des waerelds gepredikt, een kind van zevendehalf jaar oud genaamt JACOBUS MAURITIUS, die in tegenwoordigheid van honderde menschen op de predikstoel een zo schoone predicatie deedt, dat een yder, die 't hoorde voor een wonder des waerelds achte, en daer ten uyterste over versteld stonden; ja dede sommige met schreijende ooge segge hetgeen ons de Heere CHRISTUS voorseyt heeft, als er staat in *Math.* XXI vs. 16: *Dat uit den mond der jonge kindren en der zuigelingen den lof is toebereid.*

Dat zij die goddlijke woorden haar nu mochten toepassen, want yder exempel die hy haar uyt de heilige schrift gesprooken hadt, was haar in 't binnenste van de ziel ingedrongen. Hij quam dan op de predickstoel onvertsaegt sonder eenige ontroering, en was na men zien kon inwendig verheugt dat hij zo veel toehoorders zag; en na dat hij haar alle zeer eerbiediglijk gegroet hadde, deedt hij een uytmuntend schoon gebedt, hetwelk hij zo krachtig uitsprak, dat de menschen haar nauwlijks konde inbeelden uit die mont voort te komen die zij nogtans voor haare oogen zagen en hoorde spreken.

Na dat het gebedt dan gedaan was, zo nam hy zyn text uit *Math.* VII vs. 15 en 16. Maar wacht u, enz.

Waarop hy (als boven verhaald is) een uitnemende predicatie deedt, die hy met veel schriftuurplaatse bevestigde, dat altemaal op zyn predicatie deftig te pas quam, en sij daar de plaatsen van de capittels en veersen pertinent by, waar van hier eenige voorname schriftuurplaetsen staen aengetekendt, die hy zeer zoetvloeiende te pas bragt.

Eerste alg. Zendbrief des Apostells Petri, 2 Capitt. het 2 en 3 vers en meer andere volgende versen, luidende als volgt:

Ende als nieuw geboore kinderkens zijt zeer begerig na de redelijke onvervalste melk, opdat gy door dezelve meugt opwasse, indien gy anders gesmaakt hebt dat de Heere goedertieren is.

En aan het 10 vers.

Die gy eertyds enz.

Item het 3 capittel des apostel Petri aan het 10 vers.

Want wie het leven wil liefhebben, enz.

Nadat hij dan omtrent een uur gepredikt hadde, besloot hy zyn predicatie met de woorden des apostels PAULI in zyn zendtbrief aen de romynen, in 't elfde capittel, 33, 34, 35 en 36 laatste versen.

O diepte des rykdoms, by de der wysheid enz.

Hy eindigde dan met de woorden des volmaakte gebed van onzen Saligmaker JESU CHRISTI hetgeen hy altemaal lofheerlijk van 't eerste tot het laatste volbragt dat het by yeder voor een wonder des weerelds gerekend wiert, en zo wenste hy ook haar alle tot zyn affscheit een heerlyke zegen toe, waar mee een yder met de grootste vernoeging na huys ging.

Soli deo Gloria"

L. G. VISSCHER.

Digitized by Google

[Prof. L. G. VISSCHER noemt de geboorteplaats van den Gouverneur van *Suriname*, *'s Gravenhage*, daar men hem overal elders als te *Purmerend* geboren, vermeld vindt. Hij noemt zijn geboortejaar 1696, terwijl MAURITIUS, volgens VAN SANDWIJCK in 1692 moet geboren zijn.]

Mr. Jan Jacob Mauritius. Bij hetgeen over hem in de vraag vermeld is, kunnen wij weinig ter aanvulling geven, alleen merken wij op, dat MAURITIUS volgens G. VAN SANDWIJK's *Kronykmatige en Geschiedkundige beschrijving van Purmerende*, bl. 71, niet volgens de vraag *hier te lande*, maar in *Oost-Indië* overleed, en wel in den ouderdom van 75 jaren, 10 maanden en 10 dagen, op den 21sten Maart 1768; waaruit blijkt dat hij omstreeks Mei 1692 geboren is; dat zijn lijk in een looden kist herwaarts gevoerd en vóór de begrafenis in den Doelen te *Purmerend* eenige dagen is te zien geweest.

Op de verkooping van portretten bij den Heer FREDERIK MULLER te *Amsterdam*, (zie de *Beschrijvende Catalogus*, *Amst.* 1853, bl. 167), was bij 's mans portret gevoegd een uitvoerig verhaal over zijne predikatie op zevenjarigen leeftijd (*).

Volgens Prof. SIEGENBEEK, *Geschiedenis der Nederl. Letterkunde*, bl. 245, ademen zijne onderscheidene dichterlijke werken, weinig echt dichtvuur.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Mr. Jan Jacob Mauritius. Eene biographie met optelling zijner gedichten vindt men in het *Woordenb. der Zamenleving* op MAURICIUS; zijn overlijden wordt aldaar gesteld te *Amsterdam*, den 28sten Maart 1768. G. VAN SANDWIJK, zegt in zijne *Beschrijving van Purmerende*, naar welke stad zijn lijk vervoerd werd, »in *Oost-Indië*, den 21sten Maart"; op gelijken datum, doch in het Vaderland, wordt dit door H. G. LR. in zijne vraag opgegeven. VAN SANDWIJK noemt hem een bekwaam dichter; volgens het *Woordenb.* zijn zijne verzen koud en zonder ziel of leven, doch met geleerde aanteekeningen verrijkt. Zijn portret bestaat in 4°. door TANJÉ. Zie ook de *Vaderl. Letteroefeningen* van Junij 1848.

C. W. BRUINVIS.

Mr. Jan Jacob Mauritius. Hetzelfde voorval is uit hetzelfde stukje door G. L. (dezelfde als H. G. LR.?) medegedeeld in *Vaderl. Letteroef.* 1848. Mengelw., bl. 359. Dáár wordt er bijgevoegd, dat het *Kort Verhaal* enz. 8 bladz. in 8°. groot is en gedrukt Sept. 1791.

V. O.

Mr. Jan Jacob Mauritius. J. J. MAURITIUS is ook geweest afgevaardigde van ons land naar *Noorwegen* of *Zweden*, Ik heb in mijn bezit gehad een M. S. in folio, getiteld: »*Recueil van Noordsche Zaken*, *door* J. J. MAURITIUS". Hij was de XVIIde Gouverneur van *Suriname*, daartoe aangesteld den 7den Februarij 1752, hij aanvaardde die betrekking den 15den October van dat jaar, vertrok van daar met verlof den 23sten April 1751, werd den 1sten Augustus 1753 in *Nederland* eervol ontslagen en stierf den 21sten Maart 1768 in *Oost-Indië*. Als Gouverneur van *Suriname* werd hij ad interim opgevolgd door H. E. *Baron* VAN SPÖRCHE. Over eene buitengewoon lange procedure tusschen hem en SALOMON DUPLESSIS, C. S., is nog een folio boek in druk aanwezig.—Zie Jonkh. C. A. VAN SYPESTEIJN, *Beschrijving van Suriname*, (1854) bl. 31 en 254.

C. & A.

(*) Een nog al afdoend bewijs dat het deze MAURITIUS en niet een ander was, die op zoo'n jeugdigen leeftijd blijken van bijzondere schranderheid gaf.

Aanm. van het Bestuur.

Kleuren van de Nederlandsche vlag (IV.; bl. 69, Vr. XXXVII). De vraag van N. schijnt meer dan beantwoord, en de oorsprong der kleuren van die vlag voldingend aangetoond door H. Φ. in DE NAVORSCHER, Dl. I, bl. 297, zoo dat het voldoende is, derwaarts te verwijzen.

A. & A.

[Het komt ons daarentegen voor dat N. niet voldaan zal zijn met het medegedeelde in den 1sten Jaargang, bl. 249 en 297, en in den 2den Jaargang, bl. 11, 101, 160—162 en 350, daar hij meer eene opgave schijnt te verlangen van den tijd, wanneer het *rood* het *oranje* heeft vervangen en eene geschiedenis der omstandigheden die hiertoe aanleiding gaven. Wij weten het, zij die een voortdurend *hoeksch element* in onze staatspartijen willen opmerken, schrijven de verwisseling van het *rood* voor het *oranje*, aan die partij toe. Voor eenige jaren schreef de Heer Mr. J. H. KOENEN:

Ach, waarom moest het hoeksche rood
't Geen 't Hollandsch volk weleer
Gestadig van zijn *Heer*
Had afgevoerd, op nieuw vergood?
Oranje eens der vad'ren leus! enz.

waar, herinneren wij ons thans niet!]

Nauskopie (IV.; bl. 69, Vr. XXXVIII). In DE NAVORSCHER, N°. 3 van dezen jaargang, vraagt H. W. K. eenige inlichting omtrent de op het eiland *Mauritius*, door zekeren BOTTINEAU gemaakte ontdekking, »om uit de wolken de aankomst van schepen te verkondigen, sommige dagen vóór dat zij zich aan den horizont vertoonen," van welk verschijnsel ik de volgende, zeer eenvoudige verklaring meen te kunnen geven.

Men weet dat het beeld van aardsche voorwerpen somtijds zigtbaar in de lucht wordt, wanneer deze namelijk in den daartoe vereischten toestand verkeert. Eenmaal, des voormiddags, met de volkschuit van *Haarlem* naar *Amsterdam* varende, en in den stuurstoel staande, zag ik, even na de afvaart, boven mij aan het zwerk eene lange donkere streep, van het westen naar het oosten getrokken. Het was zeer stil weder, de lucht wolkenloos, doch nevelachtig en als met een half doorschijnend wit kleed bedekt, waarte-

Digitized by Google

gen de donkere streep vrij sterk afstak. Die donkere streep was niets anders dan de weerkaatsing der Amsterdamsche vaart, waarvan ik mij overtuigde door eene kleine bogt, welke zij aan haar oostelijk einde vertoonde, en die gemelde vaart ook werkelijk bij de Spieringbrug maakt.

Nogtans moet zich het zwerk, boven de zee van *Mauritius*, in een anderen toestand bevonden hebben, dan waarin mij het beeld der vaart zigtbaar werd: want in dit laatste geval was 't het water, en in het geval van BOTTINEAU waren het schepen, welker beeld teruggekaatst werd.

Onder zulke omstandigheden nu kon hij de schepen die, zoo ik meen, tot de, het eiland naderende, Engelsche vloot behoorden, niet als wolken, gelijk hij voorgaf, maar als kleine, van de overige lucht onderscheiden vlekken, te zien krijgen, toen zij, nog ver achter den horizont, kwamen opdagen. Hij schijnt nogtans, even als zijn opvolger FAILLAFÉ en Madame DU CAILLY, hiervan een geheim gemaakt te hebben; terwijl men later aan zijne zoogenaamde kunst, den op schepen toepasselijken naam van *Nauskopie* gegeven heeft; schoon men, onder de daartoe vereischte luchtgesteldheid, van ieder ander aardsch voorwerp van eenigen omvang, het beeld aan het zwerk terug zou kunnen vinden.

W. VAN DEN HULL.

Nauskopie. Sir D. BREWSTER meent (*Letters on natural magic*, l. 6.) dat BOTTINEAU de aankomst der schepen op *Mauritius* aankondigen konde, door te letten op hun in de lucht wedergekaatst beeld. Hij haalt meerdere voorbeelden aan; o.a. van den kap. SCORESBY, die in de IJszee in 1820 onderscheidene malen dit verschijnsel heeft waargenomen, en eens het schip zijns vaders op die wijze herkend heeft, terwijl het dertig mijlen van het zijne verwijderd was. v. C

Huygens' Oogentroost (IV.; bl. 69, Vr. XXXIX). Teregt heeft VAN KAMPEN in zijne *Bekn. Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen in Nederland* beweerd, dat de »bejaerde maeghd PARTHENINE", aan wie HUYGHENS zijn' *Oogentroost* opdroeg, niemand anders is dan LUCRETIA VAN TRELLO. Hij volgde daarin Mr. J. SCHELTEMA, die niet lang na de uitgave zijner *Levensbeschrijving der dochters van* ROEMER VISSCHER (1808), den volgenden brief deed plaatsen in de *Algem. Vaderl. Letteroefeningen*, 1809, N°. VI, bl. 246.

»Wel Edele Heeren!

»Hopende, dat gij wel te eeniger tijd in uw geacht Maandwerk verslag zult geven van mijn werkje over ANNA en MARIA TESSELSCHADE, ROEMER VISSCHER's dochters, vind ik hierin eene geschikte gelegenheid, om berigt te geven van het ontdekken eener dwaling, door mij ter goeder trouw begaan.

Op bl. 203, in de noot N°. 56, heb ik de redenen opgegeven, waarom ik van mijne vorige meening, dat het schoone dichtstuk van HUYGENS, getiteld: *Ooghentroost aen* PARTHENINE, niet aan TESSELSCHADE gerigt was, durfde afgaan, en heb vervolgens breedvoerig uitgeweid om de waarde van dit dichtstuk, als veroorzaakt door de ramp aan TESSELSCHADE's oog, te leeren kennen: dan na het afdrukken van alles kwam mij de beste en vermeerderde druk van HUYGENS' *Korenbloemen*, die ik vroeger alleen had doorgezocht met het oogmerk, of er ook nog iets omtrent de beide zusters gevonden wierd, dat in den eersten druk, dien ik zelf bezat, niet gevonden werd, op nieuw ter hand, en nu vond ik in het 21 boek der *Sneldichten* verscheidene grafschriften op eene andre vriendin, LUCRETIA VAN TRELLO, eene Delftsche juffer, die ongehuwd was gestorven, met welke HUYGENS insgelijks eene onafgebrokene vriendschap had onderhouden, aan welke hij vele verzen heeft gezonden, en wel in N°. 116 één, hetwelk begint:

LUCRETIA ligt hier, die 'k om één ooghe troosten,
Met leeringhen gesooght uyt al het merg van Oosten,
enz.

Aldus verviel mijne geheele redeneering in ééns. De uitgaaf van mijn werk kon hierom niet opgehouden worden enz."

Na deze herroeping van het geschrevene door J. SCHELTEMA zelven, zal de vrager voldoende opheldering ontvangen hebben van 't geen VAN KAMPEN te regt ter aangehaalde plaatse beweert. CONSTANTER.

Huygens' Oogentroost. De ongeteekende oude nota »nicht MARIA TESSELSCHA sal^ger overleet den 20^n Juny 1649. *Requiescat in pace*", al werd zij geschreven in een exemplaar van HUYGENS' *Oogentroost*, zal toch wel niet voor een bewijs kunnen gelden, dat men in PARTHENINE, TESSELSCHADE te zoeken zou hebben.

Daar zijn, geloof ik, afdoende bewijzen, dat zij het niet is. Vooreerst, wat zou het beteekenen eene weduwe en moeder, die reeds uit dezen hoofde, den mythologischen naam van EUSEBIA droeg, eene »bejaerde *maeghd*" te noemen? En waar wij PARTHENINE opzoeken, bevestigt het woordenboek bepaaldelijk deze aanduiding: Παρθένος, *virgo, puella; recens nupta;* maagd, meisjen, pas gehuwde; als adj. *virgineus, intactus, purus;* het mannel. subst. »jongeling, die nog geene vrouw heeft". Is het mogelijk duidelijker te zeggen, dat men geene weduwe, geene moeder, toespreekt, wanneer men zegt tot »PARTHENINE", tot eene »bejaerde maeghd", het woord te richten? Die ook de betrekking tusschen TESSELSCHADE en HUYGENS kent, zal gevoelen, dat het dezen

Digitized by Google

even onmogelijk zou geweest zijn TESSELSCHADE als »bejaerd" aan te duiden, als het eenig verstandig mensch zou wezen eene moeder toe te spreken als *maagd*. Daarmede vervalle nu voor goed, die volstrekt anti-historische gissing, dat TESSELSCHADE PARTHENINE zou wezen. Maar daar zijn nog meer bewijzen. Het geleverde ligt zoo voor de hand, dat men mij onbekende motieven moet vooronderstellen, die het tot dusverre niet hebben doen aannemen.

Beginnen wij met de tijdrekening. TESSELSCHADE kreeg de ijzervonk in het oog ten jare 1642. Wij vinden in de briefwisseling van dat tijdstip er van gewag gemaakt; wij kennen het gedicht dat VAN BAERLE er aan wijdde, en wij weten, uit TESSELSCHADE's andwoord en BAERLE's berigt, dat HUYGENS er een onbeleefd vierregelig rijmtjen aan wijdde. Men zie, des verkiezende, mijn MARIA TESSELSCHADE ROEMERS, in mijn *Almanak* voor 1854, bl. 185 en volg. Men verneemt niets van HUYGENS' groote gedicht, dat men waarlijk geen »nerpent heyl" noch »schier een graw" zou noemen. Toen trad juist de strijd in over het geloof, en HUYGENS kende zijne menschen te goed, om in dien tijd of later een zoo deftig stuk aan TESSELSCHADE te richten, als dat in het jaar 1647 door hem is uitgegeven. De inhoud van het stuk zelf is in volkomen disharmonie met de stemming, die tusschen de wakkere strijdgenooten en vrienden heerschte. Men leze.

Ook het woord »verduystering" zou mij reeds doen twijfelen, zoo ik van elders geene zekerheid had. »Verduystering" van een oog bij eene »bejaerde maeghd" — is dat *verlies* van een oog door eene nog altoos *schoone* en aangebeden *weduwe?*

Bovendien: »bedaeghde maeghd" is de technische naam, dien HUYGENS meermalen aan LUCRETIA VAN TRELLO geeft: zie (in de uitgave van 1658) in het IXde Boek van het *Sneldicht*, N°. 136: *Aen Iuffrou Lucretia van Trello*, 1 Jan. 1644:

„Maegt, onversleten, onverslijtelicke Maegt,
Die frisch en frischer werdt hoe 't lang en langer daeght,

Ons pelsjen werdt voor niew, hoe wy meer jaeren tellen.
....„Is 't Jaer niet niew van daegh?
Niet staedigh niew geweest? en zijn 't niet onse jaeren?
En is dan 't niew niet ons, en, soo wy lang vergaeren
Het niew op 't niewer Jaer, verniewen wij niet mê?"

Wat segbj'er toe Delfs Puyck der onversleten vrouwen,
Kan yemant zeffens wel verniewen en verouwen?"

J. A. ALB. TH.

Huygens' Oogentroost. Dat dit gedicht niet voor TESSELSCHADE gemaakt is, gelijk SCHELTEMA zeer ten onregte verzekert, zal wel niemand meer betwijfelen, na hetgeen er laatstelijk in *Tesselschade Roemers en hare vrienden* (Leyden, bij E. J. BRILL, 1852) door V. (VAN VLOTEN) overgeschreven is; men vergelijke aldaar bl. 41 en 42, Aant. »HUYGENS zond TESSELSCHADE niet anders dan een schertsend vierregelig rijmpjen, dat hij aan VAN BAERLE voor haer overmaakte". »De *Ooghentroost* wordt veel juister door BILDERDIJK als voor de *maagd* LUCIA TRELLO, die herhaaldelijk onder dien naam in HUYGENS gedichten voorkomt, dan voor TESSELSCHADE gedicht gerekend". B.

Huygens' Oogentroost. Het exemplaar der oorspronkelijke uitgave van 1647, te *Leyden* bij de ELZEVIERS met privilegie uitgegeven, waarin met eene oude loopende hand geschreven was, »nicht MARIA TESSELSCHA salg[er] overleet den 20 Junij 1649. Requiescat in pace", door SCHELTEMA gezien, heeft berust in de *Bibliotheek* van JAN SCHOUTEN, te *Dordrecht*, door mij, bij zijn leven, beredeneerd beschreven; doch, of het exemplaar voorkomt op den Catalogus der verkooping, *Amsterdam* 1852, is mij onbekend.

J. L. A. I.

Nog een Dubois (IV.; bl. 69, Vr. XL). JACQUES DUBOIS (*sic*), geboren te *Vedrin* (*België*), kwam in dienst der O. I. Compagnie in 1667 en stierf te *Batavia* den 8sten Februarij 1704, nalatende een vermogen van *f* 20,362,478½. Hij benoemde zijne broeders en zusters en hunne wettige nakomelingen tot erfgenamen van dit aanzienlijk vermogen, waarvan hij het vruchtgebruik gedurende 99 jaren vermaakte, niet aan de Hollandsche Regering, maar aan de O. I. Compagnie.

In 1737 werd door zekeren FRANÇOIS COUSIN, afstammeling van een der erfgenamen, een proces gevoerd tot opvordering der erfenis, doch hij verloor dit twee malen. Zoowel in hooger beroep als door den eersten regter werd uitgemaakt dat de erfenis eerst op den 13den Maart 1807 aan de nakomelingen der erfgenamen zou komen. (Het kapitaal was den 13den Maart 1708 te *Amsterdam* gedeponeerd.)

Het Bestuur van gezegde stad riep zeer dikwijls de erfgenamen van JACQUES DUBOIS op, en zelfs werd door dit Bestuur in 1808 geschreven aan de prefets van *Bergen* en van *Namen*, ten einde te trachten de wettige erfgenamen van J. DUBOIS op te sporen.

In 1818 schijnt de boedel in handen van een' Curator geweest te zijn, die nogmaals de erfgenamen opriep. De teruggave is echter geweigerd op grond dat de genealogie der nazaten van JACQUES DUBOIS niet behoorlijk in orde was. Op dit oogenblik ontbreekt er zeer weinig aan.

De broeders en zusters van JACQUES DUBOIS, geb. den 23sten Februarij 1638, zijn: AN-

Digitized by Google

SELME DUBOIS, geb. den 6den Maart 1633; GUILLEIN DUBOIS, geb. den 6den September 1635; HUBERT DUBOIS, geb. den 5den Augustus 1642; JEANNE DUBOIS, geb. den 27sten September 1648; JEAN DUBOIS, geb. den 16den Maart 1652.

Door het bovenstaande geloof ik gedeeltelijk de beide vragen beantwoord te hebben. Vele berigten heb ik van DUBOIS en zijne nazaten ingewonnen; slechts eenige nasporingen zijn vruchteloos geweest tot groot nadeel van zijne erfgenamen; wil de Heer J. H. VAN DALE door zijne aanteekeningen de mijne aanvullen, zal zulks mij bijzonder veel genoegen doen en verklaar ik mij bereid hem met mijne stukken en nasporingen bekend te maken. W. V. D. V.

Zwagerschap tusschen Hooft en Vondel (IV.; bl. 69, Vr. LXI). Ter beantwoording dier vraag kan ik niet beter doen dan de huwelijken te vermelden, zoo als die in de Pui-boeken van *Amsterdam* voorkomen, waaruit men de betrekking tusschen de familie HOOFT en VONDEL zal leeren kennen.

7 Aug. 1643. »VONDEL, *de jonge*, van *Amsterdam*, oud 31 jaer, geassisteerd met zijn vader JOOST VAN VONDEL, woont op de Blaauwe burgwal, ter eenre; en AELSE ADRIAENS VAN BANKEN, van *Amsterdam*, oud 21 jaer, ouders dood, geassisteerd met haer zuster GEERTJE BANKEN, woont op de Keyzersgracht".

21 Mei 1650. »JOOST VAN DE VONDEL (de jonge), wedaar van AELSE ADRIAENS VAN BANKEN, woont in de Warmoestraet ter eenre; en BAERTJE HOOFT, wede van DIRK HOOFT, woont tot *Amersfoort*, ter andre zijde".

..ELSEVIER.

[Door bovenstaande mededeeling is wel verwant- of zwagerschap tusschen den niets beduidenden zoon van den grooten dichter en de familie HOOFT aangetoond, maar niet tusschen den grooten historieschrijver HOOFT en den gezegden dichter. De vraag blijft dus tot nog toe onbeantwoord.]

Nederlandsche Natuurkundigen (IV.; bl. 70; Vr. XLII). Al wat ik vooralsnog omtrent de door X. opgenoemde Natuurkundigen weet, zal ik hier voorloopig opgeven; indien ik later, zoo als ik hoop, omtrent den eene of den andere iets meer mogt te weten komen, zal ik dit volgaarne weder mededeelen.

ADRIAAN VLACQ, was een Gouwenaar uit de eerste helft der XVIIde eeuw, omtrent wien men eenige inlichtingen kan vinden in het *Aanhangsel* op NIEUWENHUIS', *Algemeen Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen* op het woord.

Van ABRAHAM DE GRAAF vind ik de volgende vermeld: *Kleine en groote Schatkamer van de kunst der Stuurlieden*, 4°. *Instructie van het Boekhouden*, *Amst.*, 1710. 8°. *Wiskundige Arithmetica*, *Amst.*, 1705. *Exemplaarboekje van de Arithmetica*, *Amst.*, 1760. 8°. *Aanhangsel op het Exemplaarboekje*, *Amst.*, 1761, 8°. *Stelkonstige ontknooping in de Meetkonstige Werkstukken*; 4°. *Cyfferboek*, 8°. *Instructie tot het Italiaansch Boekhouden, vermeerderd door N. S. Amst.*, 4°. *Astronomie of Sterrekunde*, 4°. *Algebra of Stelkonst*, 4°. *De groote Zeevaart*, *Amst.*, 1658, fol. *Inleiding tot de Wiskonst*, *Amst.*, 1702, met pl. *Vervulling van de Geometrie en Algebra*, *Amst.*, 1708, 4°. *Beschrijving van de Ruitkaart*, *Amst.*, 1657, 4°. *Beschrijving van de Planschaal*, *Amst.*, 1658, 4°. *Over de proportie die de middellijn van een rond heeft tot deszelfs omtrek*, *Amst.*, 1714. 4°.

Van L. ROUPPE heeft men *Verhandeling over de ziekten der scheepvarenden*, *Hoorn*, 1765, 8°.

LAURENS THEODORUS GRONOVIUS geboren in 1730, was Lid van den Raad der stad *Leyden* en schreef: *Museum Ichthyologicum et quorundam exoticor. musaei* L. T. GRONOVII *descriptiones et icones*, L. B., 1754 et 1756, 2 vol, in fol. cum fig.; *Bibliotheca regni animalis atque lapidaei L. B.* 1740, 4°.; *Zoöphylacium Gronovianum, exhibens animalia quadrupedia, amphibia, insecta* etc., *L. B.*, 1763—1781, 3 fasc. fol. cum fig. Zie *Algem. Woordenb. der Zamenlev. en Biogr. Univers.* op het woord, in welk laatstgenoemde werk zonderling genoeg *Museum Theologicum* in plaats van *Museum Ichthyologicum* staat.

JOHN CUTHBERTSON heeft geschreven: *Algemeene eigenschappen van de Electriciteit, onderrigting van de werktuigen en het nemen van proeven in dezelve*, *Amst.*, 1776, 2 (?) dnl., met pl.

Nopens BERNHARD VAREN (VARENIUS), den schrijver van *Geographia generalis in qua affectiones generales telluris explicantur* etc., *Amst.* 1664, in 12°. kan men inlichtingen vinden in: COLLOT D'ESCURY, *Hollands Roem*, Dl. VI, St. I, bl. 190—193 en bl. 378 noot 6, en in de *Biographie Universelle*.

KOENRAAD LODEWIJK BRUNINGS, geboren in 1775 te *Heidelberg*. overleden in 1816, doch volgens de *Biographie Universelle*, waar men een kort artikel over hem aantreft, niet te *Leyden* maar te *Nymegen*. Hij schreef onder anderen *Over de zijdelingsche drukking en de hier naar te regelen afmeting der muren*, *Amst.*, 4°. *Onderzoek nopens zeker vraagstuk uit de evenwigtkunde*, *Utrecht*, 1803, met eene plaat. Zie voorts ook de *Biographie Nationale* op het woord.

Omtrent CHRISTIAAN BRUNINGS, den beroemden Directeur-Generaal van den Waterstaat, geboren te *Neckerau* in den *Paltz*, den 8sten November 1736 en overleden den 16den Mei 1805, vindt men een artikel in het *Algemeen Woordenboek der Zamenleving*, in de *Biographie Nationale*, in de *Biographie Universelle* en een zeer omstandig in het *Aanhangsel* op het *Woordenb. van Kunsten en Wetenschappen* van NIEUWENHUIS, doch de beste

Digitized by Google

bron over hem te raadplegen, is CONRAD's *Lofrede op Brunings.*

Van CHRISTIAAN BRUNINGS, die als Hoofd-Ingenieur bij den Waterstaat, den 30sten Maart 1826 te *Leyden* in negen en zestig jarigen ouderdom overleed, kent men eene verhandeling *Over den voordeeligsten hoek van de Puntdeuren eener sluis*, die in 1797 het licht zag.

Nopens PETRUS JOHANNES KASTELEYN, geboren te *Breukelen*, den 2den April 1746, overleden te *Amsterdam*, den 18den April 1794, vindt men omstandige berigten in WITSEN GEIJSBEEK, *Biographisch Woordenb. der Nederd. Dichters; Algemeen Woordenboek der Zamenleving; Aanhangsel op* NIEUWENHUIS *Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen.*

Zijne scheikundige werken zijn: *Chemische oefeningen, Amst.*, 1788, 3 deelen. *Scheikundige ontleding der Amsterdamsche en Dordsche cementpoeder*, *Amst.* 1793. *Beschouwende en werkende pharmaceutische, oeconomische en natuurkundige Chemie, Amst.*, 1794, 3 dln., 4stn. *Chemysche en Physische Oefeningen door de beminnaars der Schei- en Natuurkunde*, vervolgd door Prof. BONDT en J.R.DEIMAN, *Amst.*, 1797, 3 dln., 15 stukjes.

Ook gaf hij nog met MEIJER in het licht: *Scheikundige proeven en natuurkundige verhandelingen, Amst.*, 2 dln.

CHRISTIAAN MARGGRAFT, geboren te *Liebstadt*, was volgens de *Biographie Universelle*, Hoogleeraar in de pathologie te *Leyden*, waar hij in 1687 overleed; doch komt op de lijst der Hoogleeraren in SIEGENBEEKS *Geschied. der Leydsche Hoogeschool* niet voor.

Hij heeft geschreven: *Opera medica duobus libris comprehensa* etc., *Amst.*, 1715, 4°.

T. VAN WERKHOVEN, is mij niet bekend, wel P. VAN WERKHOVEN als schrijver van de *Nieuwe Chemische en Physische oefeningen*, *Amst.*, 1802, 2 deelen 10 stukken en van *Handboek der Scheikunde*, waarvan de 2e druk in 1815 te *Utrecht* het licht zag.

A. J. v. D. AA.

Nederlandsche Natuurkundigen. Tot gedeeltelijke beantwoording van deze vraag diene het volgende:

ADRIAAN VLACQ was boekverkooper of drukker te *Gouda* en leefde in de eerste helft der XVIIde eeuw. Zie over hem en zijne werken ENGELBERTS GERRITS, *Biographisch Woordenboek* in voce.

LAURENTIUS THEOPHILUS GRONOVIUS, zoon van JAN FREDERIK GRONOVIUS, geboren te *Leyden*. Hij overleed aldaar in 1777, als Raad der stad. Hij was een verdienstelijk beoefenaar der natuurlijke geschiedenis, inzonderheid van die der visschen; zie verder ENGELBERTS GERRITS t. a. pl. in voce.

CHRISTIAAN BRUNINGS, een der grootste waterbouwkundigen in *Nederland*, geboren te *Neckerau* in den *Palts* in 1736. Hij was Inspecteur-generaal der rivieren en zeewerken en overleed te '*s Hage* den 16den Mei 1805. Zie verder ENGELBERTS GERRITS, t. a. p. in voce, en de *Lofrede* op hem van FREDERIK WILLEM CONRAD, zijnen kweekeling.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Nederlandsche Natuurkundigen. CHRISTIAAN BRUNINGS is, volgens een uitgebreid artikel over hem in het aanhangsel van NIEUWENHUIS *Woordenboek* geboren den 8sten November 1736 te *Neckerau* en overleden den 16den Mei 1805 te '*s Hage*. φ²—φ.

Nederlandsche Natuurkundigen. De Heer X vraagt eenige berigten nopens sommige door hem opgenoemde personen; ik hoop dat het volgende hem voldoen zal.

GRONOVIUS (LAURENS THEODORUS), in 1730 geboren, overleed in 1777. Hij was lid van den Raad der stad *Leyden* en behoort onder de verdienstelijkste beoefenaars der natuurlijke geschiedenis, en inzonderheid van die der visschen. Hij stelde voor, de visschen naar het zamenstel, het getal, en de al of niet aanwezigheid der vinnen te rangschikken. Voorts schreef hij: *Museum Ichthyologicum*, 1754, en *Zoöphylacium Gronovianum*, 1765, welke werken de beschrijving van 's mans aanzienlijke verzameling bevatten.

BRUNINGS (CHRISTIAAN), geboren te *Neckerau*, in de *Palts* in 1736, stierf in den *Haag*, den 16den Mei 1805, als Directeur-Generaal van 's lands rivieren en zeewerken en algemeen Opziener des Hoogheemraadschaps van *Rijnland* en was een der grootste waterbouwkundigen van zijnen tijd. In 1769 werd hij door de Staten van *Holland* aangesteld tot Inspecteur-Generaal over alle waterwerken. Sedert dien tijd was hij onvermoeid werkzaam met het daarstellen van gewigtige verbeteringen in 's lands waterstaat, waarvoor het nageslacht hem nog lang dankbaar zal zijn, terwijl zijne tijdgenooten zijne verdiensten gehuldigd hebben, met het plaatsen van een gedenkteeken, bij zijn graf in de Groote Kerk te *Haarlem*. Hij heeft niettegenstaande zijne menigvuldige werkzaamheden eenige hydrographische werken geschreven.

I. DOZIJ KERPESTEIJN.

Nederlandsche Natuurkundigen. Van ADRIAAN VLACQ vinden wij de volgende uitgaven vermeld: 1 *Arethmetique logarithmetique .... Inventez par* JEAN NEPER, *changez par* HENRY BRIGS, *traduit et augmentez par* ADRIAAN VLACQ, *Goude*, 1628, fol. 2 *Tregonometria Artificialis sive Magnus Canon Triangulorum logarithmicus, per* ADR. VLACCUM. *Cui acc.* HEN. BRIGGII *Chiliades viginti etc. Goudae* 1633, fol. Zie over deze werken: MOLL, *Bijdragen tot de Geschiedenis der Wiskund. Wetensch.* in VAN KAMPEN's *Geschied. der Ned. Letteren en Wetensch.* Dl. III, bl. 133** P. A. T.

Digitized by Google

Stedengezigten bij Blaeu (1657—1660) (IV.; bl. 70, Vr. XLIII). Kan het ook het werk van MATHEUS MERIAN zijn? In dat geval zoude het vóór 1649 gedrukt zijn. Ik gis zulks omdat JOAN BLAEU in de voorrede van de Stedenboeken der *Nederlanden* zegt: »*Duitschland* meyn ik niet aan te roeren, dewijl MATHEUS MERIAN zijn kunst daar aen getoont heeft, en opdat ik te rasser in mijn voornemen van dit Toneel der steden, en onsen Atlas te volmaken voortgaen mach".

E. G. J.

Het geslacht de Teligny (IV.; bl. 70, Vr. XLIV). X—Θ. zij medegedeeld dat ik het volgende van de DE TELIGNY's gevonden heb.

»CHARLES DE TELIGNY was een voornaam Fransch edelman; hij diende onder HENDRIK II, Koning van *Frankrijk*, en hij had het bevel over de ruiterij te *St. Quintin*, toen die plaats in 't jaar 1557 door de Spanjaarden belegerd werd. Hij gaf vele doorslaande blijken van moed en dapperheid, doch sneuvelde in eenen uitval, niettegenstaande de admiraal COLIGNI, die hem zeer was toegedaan, hem gewaarschuwd had en verzocht om zijn persoon niet roekeloos te wagen". *Thuanus*, lib. XIX.

»LOUIS DE TELIGNY was een voornaam protestant uit *Frankrijk*, en de zoon van den bovengenoemde. Hij maakte zich zoo in den oorlog als anderzins zeer vermaard. De Admiraal COLIGNI gaf hem zijne dochter LOUISE ten huwelijk. Na dien tijd werd hij een der voornaamste hoofden van de Hugenooten in *Frankrijk*. Toen de Admiraal COLIGNI, kort voor het Parijsche bloedbad, door een vergiftigen kogel getroffen werd,zond hij hem naar den Koning, en verzocht de genade, dat hij hem nog eens vóór zijnen dood bezoeken mogt, dewijl hij hem nog vele geheimen te ontdekken had; doch hij bleef zelf in 't Parijsche bloedbad. Prins WILLEM VAN ORANJE trouwde met zijne weduwe". *Thuanus. Mezeray, enz.*

Meer heb ik niet kunnen vinden, en om eene volledige genealogie van de DE TELIGNY's te bekomen, geloof ik dat men zijne toevlugt moet nemen tot Fransche geschied- en familieschrijvers uit de XVde en XVIde eeuwen.

F. F. C. STEINMETZ.

Kansel-oppositie tegen Koning Lodewijk Napoleon (IV.; bl. 70, Vr. XLV). De predikant, welke in 1809 voor Koning LODEWIJK geroepen werd, omdat hij op den kansel tegen de regering zou zijn uitgevaren, was de onlangs overleden Heer NANNING BERKHOUT, laatst predikant te *Leyden*. Tijdens zijn verblijf te *Sneek* herinner ik mij hem meermalen zijne ontmoeting te hebben hooren verhalen. Zij liep zeer vreedzaam af. Het betrof den biddagspreek van het jaar 1809, waarin de leeraar zich, naar ik meen, ernstig had uitgelaten over den ongodsdienstigen zin der tijden, wanneer de aanzienlijken des lands de openbare godsdienstoefening slechts dan zochten bij te wonen, wanneer zij daartoe officieel waren opgeroepen. QUIESCENDO.

[Ook P. H. T. noemt den Heer N. BERKHOUT te *Leyden*, als den bedoelden persoon. — Ds. NANNING BERKHOUT, in leven Predikant in de gemeenten *Woudenberg*, *Velzen* (1808), *Sneek* (1817) en *Leyden* (1823) stierf in laatstgemelde plaats den 2den November 1854, in zeventig jarigen ouderdom.]

Mr. J. W. Campbell, genoemd Kumpel (IV.; bl. 70, Vr. XLVI). Dat deze persoon dezelfde is als JAN WILLEM KUMPEL blijkt uit de voorrede voor het: *Iets uit de Amsterdamsche gijzeling;* waar hij zelf zegt, dat hij in 1783 aan den Erfstadhouder een dichtstuk had opgedragen, getiteld: *Vaderlandsche Gedenkstukken*, en uitgegeven bij CORN. HEILIGERT. Uit die voorrede kan men voorts het volgende omtrent KUMPEL opmaken: dat hij in 1780—1783 in *Leyden* moet hebben gestudeerd; dat hij een opgewonden aanhanger der Oranjegezinde partij was en daardoor reeds ter dier stede aan onaangenaamheden bloot stond, waarschijnlijk ten gevolge der burgerwapening; dat hij in 1785 en 1786 voor die zelfde zaak streed als lid der Brielsche burgerij; dat hij in 1787 sterk gemoeid was in het Kattenburger oproer en ééne zaak maakte met de zoogenaamde Bijltjes, aan welke hij dan ook nog in 1814 een bijzonder lied rigt; dat hij verder in hetzelfde jaar 1787 zich in *Arnhem* ophield en tegenwoordig was bij den intogt der Pruissische troepen; dat hij eindelijk in 1799 bij de landing der Engelschen ook voor den Prins werkzaam schijnt te zijn geweest en dien tengevolge de wijk naar *Engeland* heeft genomen, waar hij dan zijnen naam in CAMPBELL zal hebben veranderd. Later is hij in het vaderland teruggekeerd, maar wat er zijne verrigtingen zijn geweest, meldt hij ons niet: alleen wekken sommige zijner gezegden het vermoeden op, dat hij nog heimelijke verstandhouding in *Engeland* bleef onderhouden. Wat hier van zij, te verwonderen is het niet, dat zulk een leven geen huisselijken welvaart kon aanbrengen, en dat de man eindelijk in berooiden staat geraakte, ten gevolge waarvan hij zich in 1814 te *Amsterdam* om schulden in gijzeling bevond, ofschoon volgens hemzelven personele vete daaraan grootelijks schuld had. Wat er verder van den man geworden is, kan ik niet zeggen, evenmin als ik andere bronnen kan aanwijzen, om meer van hem te weten. Mij staat echter voor, eenmaal zijnen naam in de vaderlandsche geschiedenis ontmoet te hebben. Zijne gedichten dragen geheel den stempel van zijnen tijd. Zij zijn ruw en onbeschaafd, schoon er anders wel eenige goede aanleg in schuilt: maar hoe kon zich die

Digitized by Google

op zulk eenen levensweg ontwikkelen? Hij schijnt met LE FRANCQ VAN BERKHEY in eenige betrekking te hebben gestaan.

SAXO SYLVIUS.

Mr. J. W. Campbell, *genoemd Kumpel.* Het was, zoo ik mij niet vergis, in 1824 of 1825, dat een Regent van het Werkhuis te *Amsterdam*, mij, destijds Advokaat, verzocht om voor een armen sedert jaren zich in de gijzeling bevindenden man, die meer dan 70 jaren oud was, een request te stellen tot ontslag. Ik voldeed hier aan gereedelijk; niets gemakkelijker, art. 800, 5°. van de *Code de Procedure Civile*, gaf de gronden van het verzoek gereedelijk aan de hand. Het was J. W. CAMPBELL, gezegd KUMPEL. Bij die gelegenheid werd mij verhaald — (ik geef het terug als een *on dit*) — dat CAMPBELL in vroegeren tijd in naauwe en vertrouwelijke verstandhouding had gestaan met zekere zeer bekende, vermogende dame (die nog ná 1824 heeft geleefd); dat hij het ongeluk, — de onvoorzigtigheid, — de zwakheid, — of hoe wilt gij? — had gehad haar ontrouw te worden, hetgeen haar wraak zoodanig had gaande gemaakt, dat zij zijne schulden, die hij talloos had, daar hij los, ligtzinnig en zonder eenige *ressources* was, opkocht, aan haar deed *cederen*, vonnis tegen hem bekwam, hem in de gijzeling wierp, gedurende 30 à 40 jaren zijn kostgeld aldaar geregeld betaalde en hem alzoo gedurende al die jaren voor zijn ontrouw liet boeten. — Welligt is in de boeken der gijzeling, berustende in het Werkhuis en in de archieven der vroegere Schepenen, hieromtrent meer licht te vinden. CAMPBELL uit de gijzeling ontslagen, was dood arm. Naar mij is verhaald liep hij 's avonds met *peperement* bij den weg. Misschien herinnert zich deze of gene nog wel voor eenige jaren langs Amstels straten menigen avond te hebben gehoord, de kreet van: *peperement!* De pakjes, met die koopmanschap, bevatten daarenboven gewoonlijk een vierregelig gedrukt versje, waaronder de naam van CAMPBELL, of KUMPEL, of beiden. Het is al zoo zoo lang geleden! In de registers van den Burgerlijken stand zou men kunnen nazien wanneer hij gestorven is. Ik sprak hem slechts eenmaal, en wel in de gijzeling.

C. & A.

Kerslied (IV.; bl. 93; Vr. 64). Het hier bedoelde lied bestaat, voor zoover mij althans bekend is uit niet meer dan *vier* coupletten, die ook aan J. A. A. G. bekend schijnen te zijn, doch daar het door hem medegedeelde *eerste* couplet eenigzins anders luidt dan 't onder mij berustende, geef ik het hier onder. Het lied is van onzen TOLLENS, en omstreeks Kerstijd 1821 uitgegeven bij MENSING en VAN WESTREENEN te *Rotterdam*, met zeer schoone en eigenaardige Muziekbegeleiding (ook voor Piano geschikt) door C. WILLEMSE. De titel is: *Lofzang op de geboorte onzes Heeren* JEZUS CHRISTUS, *door* H. TOLLENS CZ., *gecomponeerd op drie stemmen*, *door* C. WILLEMSE, prijs *f* —.8. — Zie hier het eerste couplet:

Heft aan, heft aan, met luiden zang!
Laat al wat leeft dien hooren;
Laat dreunen door het koorgewelf,
Laat klinken tot den Hemel zelv',
Dat JEZUS is geboren!
Rijst, Vorsten! van uw troonen op,
Met al uw pracht en waarde:
Draagt Bethlehem ontzag en eer,
En buigt u voor den Koning neêr,
Van Hemel en van Aarde!

N*.*.

Kerslied. Het kerslied »heft aan!" is van TOLLENS. 't Is door den hooggeachten dichter gemaakt omstreeks het jaar 1815, op verzoek van een ijverig lid van het zangchoor der *Steigersche Kerk*. 't Is meermalen gedrukt en uitgegeven door P. TH. BRAAM te *Rotterdam*. C. WILLEMSE heeft het in muziek gezet. 't Wordt in den *Haag* nog jaarlijks uitgevoerd. In een der laatst verschenen bundels van den dichter is het, eenigzins verkort, op nieuw uitgegeven. 't Is door mij opgenomen in den bundel *Oude en nieuwere Kerstliederen met de melodiën* (bij C. L. VAN LANGENHUYSEN), begeleid met eene nieuwe zangwijze door L. J. ALB. TH. onder N°. LIII. De Heer TOLLENS heeft de goedheid gehad dezen herdruk van het lied niet alleen te veroorlooven, maar er zijne korrektien aan toe te voegen.

J. A. ALB. TH.

Eene Disputatie van Johannes Heckius (IV.; bl. 94; Vr. 65). Daar deze *Disputatie* te vergeefs op de bibliotheken van *Leyden* en *Deventer* gezocht wordt, kan het misschien nuttig zijn te vermelden, dat die in *Engeland* te vinden is, en wel in de zoogenaamde *Bodleiaansche Bibliotheek* (*), waarvan de Catalogus o.a. in 1620 bezorgd is geworden door THOMAS JAMES, S. Theolog. Doctor (Bibliothecarius Oxoniensis). Deze Catalogus bevindt zich op THYSIUS' Bibliotheek te *Leyden* en op de Stads-Bibliotheek te *Amsterdam*.

ELSEVIER.

Lied van Hollands afval (IV.; bl. 94; Vr. 67). In het 1e deel van het »*Nieu Geusen Lietboek waerinne begrepen is den gantschen handel der Nederlanden, beginnende A°.* 1564 *uyt alle oude Geusen Lietboeken byeenversamelt, verciert met schoone oude Refereynen ende Liedekens te voren noyt in eenige Liedtboecken gedruckt, ghecorrigeert ende verbetert ende die Liedekens hun mate ende achtereenvolghende jaren ghestelt*, *Amst.* 1624", vindt men onderscheidene liederen op *Amsterdam*, dat nog de Spaansche zijde hield. b. v.:

Fol. 58 (recto) »*een liedeken ghemaeckt op*

(*) Men vindt er ook FRANC. DA SILVA, Tratado de la Peste. Gran. 1603. In 8°.

Digitized by Google

vraghe ende antwoort ende gaet op de wijse: van den ouden HILLEBRANT.

Het is een gesprek tusschen *Amsterdam* en *Enkhuizen* en begint;

Amsterdam.

O Radt van avontueren
Wilt ghy schier ommeslaen,
Mach ons gheen hulp ghebueren,
Zoo moeten wy vergaen
En dit doet ghy Enchuysen,
Wy wyttent u alleen.
Alle dees groote abuysen
Brenght ghij in 't Lant ghemeen.

Enchuysen.

Wat wilt ghy op ons kijven,
Ghy steed van Amstelredam;
Hadt ghy by ons willen blyven
Eer Duck voor Haerlem quam,
Dit rooven en dit branden
En waar ons niet ghebeurt,
Die croon van dese Landen
Hadt ghy nu onghetreurt.

Er volgen nog elf coupletten.

Fol. 71 (vso.) *een claechliedeken van Amsterdam op de wijze van:* »Den Graef van Roomen".

Het begint:

Wij Amsterdammers zijn gheleghen
Tusschen twee stoelen in der as,
Het loopt nu heel met ons 't ondeghen,
Wat wy spinnen, 't is al quaet vlas.
. . . .
Onsen soeten naem seer ghepresen
Van de koecketers zijn wy quyt.
Een ander naem is van ons gheresen,
Dat ons is een groote spijt.
Moordammers werden wij ghehieten,
Off menschenvilders, dat is het best,
Het mach ons wel verdrieten
Dat wy dit hooren moesten int lest. enz.

Fol. 72 (vso.) *een nieu liedeken op de wyse:* »Ghy amoureuse gheesten".

Het begint:

Och Amsterdam, och Amsterdam,
Ghy zijt zoo schoonen stee,
Godt is op u ghewesten gram.
Ghy soeckt niet dan onvrê,
Hy wilt niet langher lijden,
Dat ghy zijn Christen dus vermoort
Nu ende tot allen tijden,
Dus suldy noch wesen verstoort, enz.

Zij dagteekenen echter allen van 1573. Kan de Heer L. J. A. I. geen nader berigt omtrent het door hem bedoelde lied inzenden?

Nu nog eene vraag omtrent bovengenoemd Liedboek. Bij elk lied vindt men de wijze aangegeven, soms van een' Psalm, dan weder van een Fransch, dan weder van een Hollandsch lied, b. v., »La ville règne et accouche", »een meysken op een rivierken sat", »Sij plach mij eens te vraghen", » Den boer met groot ghewelt al uyt de kamer spranck", enz. De aangegevene wijzen werden verondersteld bekend te zijn onder het volk; zijn die oude liederen, zoowel wat de woorden, als de muzijk betreft, althans gedeeltelijk, tot ons gekomen of geheel verloren gegaan? Men behoeft het Liedboek maar in te zien om de overtuiging te krijgen dat een nationaal volksgezang lang bij ons bestond. Of het *Geusen Liedboek* zelf zeldzaam is weet ik niet; het stond wel op den Catalogus van de boekverzameling, waaruit ik het kocht, als *raar* aangeteekend, maar dit is mij geen bewijs. Men vindt er rijp en groen in zoo als te verwachten is. Zeer schoon is naar mijn gevoelen het eerste lied, »*van Christoffel Fabri Dienaer des Godlijcken Woorts binnen Antwerpen verbrant*, wiens dood men o.a. bij V. METEREN vindt beschreven. L.

Lied van Hollands afval. Dit lied vindt men achter de meeste uitgaven van het beruchte werkje: *Opkomst der Nederlandtsche beroerten, door een liefhebber der waerheidt ende der zielen zaligheidt* (AUGUSTINUS VAN TEYLINGEN?) De eerste uitgaaf van dit boekje verscheen te *Munster* in 1642, met het lied daar achter; de tweede druk te *Luik* 1646, zonder het lied; de derde te *Keulen* 1649 met het lied, dat ook in de volgende Keulsche uitgaven wordt gevonden.

Daar dit werkje, waarvan ik de tweede en derde uitgave bezit, weinig voorkomt, geloof ik vrager geen ondienst te doen, het lied in zijn geheel mede te deelen.

Liedt op het Jaer 1572.

»Als *Hollandt* afviel alleenlyck van de vorsten van den Koningh ghesonden, gemaeckt anno 1572 door BROER HENDRICK BIESTEN, wylen Orateur in het Convent van de Minre-Broeders binnen *Amsterdam.*

Op de Wijs: *van den slagh van Munster.*
ofte
het voer een Buys al uit Schiedam.
ofte
te May als alle de Vogeltjens singen.

1.
Wie wil hooren een nieuw Liedt,
Wat in 't jaar twee'n 'tseventigh is geschiedt.
Hoort toe ik sal 't u singen,
Al van 't Graafschap, dat Hollandt hiet.
God latted sijn noodt verwinnen.

2.
Seven kleyn, en vyf steden groot
Zijn in-ghenomen al sonder stoot;
De Geusen zijnder in-ghelaten.
Niemandt en heeft gheschooten een loodt
't Landt of den Koningh ter baten.

3.
Acht hebbender menigh Kerk gheschendt,
Hoe-wel daer stonden veel omtrent
Die 't aen-saghen met hun ooghen.
Ghy vromen hoe waert ghy soo verblindt,
Hoe kost ghy dat stuck ghedooghen.

4.
Hollandt, vergheefs wordt ghy beklaeght.
Ghy hebter soo meenigh Priester gheplaeght
En liet de vromen versuchten.
Goud, silver, kelcken hebt ghy ghejaeght,
Dat waeren der Genuse vruchten.

5.
Priesters ghehanghen, ghebracht ter doodt,
Godts Kerck gheraeckte in swaren noodt,
De Geest'lijckheydt most het becoopen,
Den schric in alle Cloosters was groot,
't Moster al vluchten en loopen.

6.
's Hebben de sacramenten onteert,
Autaren verwoest en omghekeert:
Wie kan d'elende verklaren?
Sy hebben Godts Maeghden ghevioleert
Die CHRISTUS ghehoorsaem waren.

7.
Dort, boven anderen steden schoon,
Ghy spande bykans alleen de kroon.
Hoe vielt ghy den Coningh teghen?
Verloort tot uwen rechten loon
Saligheydt, neeringh en zeghen.

8.
Gou! ghij waerter soo Catholyck,
Nu zijt ghy besmet met ketters slyck,
D'onnooselen moet ick beklaghen;
Ghy zijt ghevallen door snoo practyck,
En door qua schippers laghen.

9.
Haerlem ghy waert een Edele stadt.
Nu hebt ghy u soo Leelyck bekladt,
Justicie wegh ghenomen.
Geusen boeleerden u rijckdom en schat,
En zijn daer in ghekomen.

10.
Amsterdam, die 't al te boven gaet,
Als een Lely onder de doornen staet,
Is sy onbesmet ghebleven;
Al lagh sy in haer vyanden quaed,
Den moedt heeft haer niet begeven.

11.
Verdreven Priesters heeft sy ontfaen,
Haer poorten laet en vroeg opghedaen,
Om de vromen te logeeren,
En haer van kruis en lijden t'ontslaen,
Daerom salse bloeijen met eeren.

12.
De Coningh moet haer gheven prijs,
Ende Godt het hemelsch paradijs,
Om 't geloof dat sy heeft ghehouwen,
Eendrachtigh haer burgers, haer Raedt was wijs.
Dit deed' de Geusen verflouwen.

13.
't Was van oogst den seventhiensten dagh,
Dat Graef VAN LUMEI de stadt belagh;
Men hoorden daer schieten en graeijen,
De Burgers men vroom'lijk vechten sagh,
De Geusen met schande scheijen.

14.
Met goedt en bloedt (hoort mijn vermaen)
Heeft sy verradery teghen ghestaen;
Daerom sal-se werden verheven:
Als andere steden sullen vergaen,
Sal *Amsterdam* nog leven.

15.
Schoon-hoven de stadt, al met *Edam*,
Behoort men te prijzen naer *Amsterdam*,
Sy hebben haer vroom ghedraghen;
Edam van boven gheen hulp vernam,
De goeden sagh-men verjaghen.

16.
Delft hooveerdigh al in 't ghemoet,
Ghy zijt ghevallen in Koninghs boet;
Door weelden sagh men u dalen,
Tot val broeht u dijn groote goedt,
Na Geusen sagmen u talen.

17.
Leyden waert ghy noch niet gheleert,
Dat ghy twee-mael zijt omghekeert,
Die Kereken en Cloosters saeght breken,
Ghy hebt wtheemschen ghelogeert
En Geesten die oproer preken.

18.
Twee ghesusters in boosheyt klaer
Waeren *Enchuysen* en *Alckmaer*.
d'Een heeft de Minrebroeders ghevangen,
En brochtse t'samen in groot gevaer;
't *Enchuysen* zijnse ghehangen.

19.
Den *Haegh* heeft gheen waerschouwingh gheacht,
Al hoorden sy der vromen klacht
Van de wreedheidt der ketterijen;
Maer doen 't ghevoelde der Geusen macht,
Gheraekte het mede in lijen.

20.
Ick heb gheen andere steden ghemelt,
Die onder de Geusen zijn ghetelt,
Een ander *Prins* ghesworen,
Sy hebben ons benauwt ghequelt,
En 's Koninghs landen verlooren.

21.
Seght my, Geusen, is dit het doen,
Dat ghy gheeft u Graef voor sijn pardoen,
Privilegien die hy heeft ghegeven;
Hy is te goedt, dan dat soo koen
Ghy hem dus zoude begheven.

22.
Prins des Hemels, wy dancken u seer.
De Geusen betrouwen wy niet weer,
Vranckrijck heeft d'oogen ontloken,
Wy waren verkocht, ghelevert dats meer,
Hadt 't verraedt niet uit-ghebroken.

23.
Die eerst dit Liedeken schreef vol smert,
Beminde 't Gheloof met al sijn hert,
t'Amsterdam tot lof ghesongen,
Van een die angstigh sat benert,
Maer is den dans ontspronghen,

Finis.

Gheprint by my WILLEM JACOBSZ., woonende in S. Anna-straet in Enghelenburgh tot *Amsterdam* (*). E. G. J.

Lied van Hollands afval (1572) „*uytgenomen Amsterdam*". Dit lied staat gedrukt in de *Nederlandsche Geschiedzangen*, 1852, uitgegeven door Dr. J. VAN VLOTEN (2e bundel, bl. 35), die in 't register de bron noemt, waaruit hij 't ontleent, n. l. LE LONGS *Reformatie*.

CONSTANTER.

P. Rixtel (IV.; bl. 94; Vr. 68). Ik geloof niet den persoon voor te hebben, dien A.A.D. MLz. bedoelt, maar als ik hem met een P. RIXTEL dienen kan, zij het volgende hier medegedeeld:

PAULUS RIXTEL, of voluit PAULUS RUDOLPHI DE RIXTEL, de schrijver van den *Proeliarius*, van wien ik een cancrinisch vers hierbij tevens overzend, was vroeger, t. w. vóór dat hij geordend was, geheeten JOHANNES GRUYTER. De combinatie dezer namen duidt aan, dat JOHANNES GRUIJTER de zoon was van RUDOLF of ROELOF GRUIJTER, en geboren te *Rixtel*. PAULUS toch was zijn

(*) De lezing van dit lied, hier door E. G. J. gegeven, verschilt met die zoo als het voorkomt in de *Nederl Geschiedzangen* van VAN VLOTEN.

Aanm. v. h. Bestuur.

Digitized by Google

kloosternaam, waarbij tot onderscheiding van gelijknamige broeders, naar de toenmalige gewoonte, of de naam des vaders, of die der geboorteplaats gevoegd werd, of wel voor de deftigheid de beide namen. Hij was monnik in het klooster van St. Odulfus van Staveren te *Hemelum* en kapellaan van den abt JACOBUS VAN OEST van *Oudewater*. Deze, in 1494 tot abt en opvolger van Heer AGGE gekozen, was bij de monniken zeer gehaat, om dat hij de reformatie invoerde, dat is de losbandige broeders dwingen wilde om den regel na te leven, en zich aan de kloostertucht te onderwerpen. Door gedurige opstanden verbitterden zij hem het leven, en gingen zoo ver dat zij den abt in den ban deden en in 1515 uit het klooster verdreven. In deze zijne ballingschap begaf hij zich naar het St. Adalberts klooster te *Egmond*, waar hij vroeger Prior geweest was, en met welks abten hij steeds in vriendschappelijke betrekking gestaan had. Derwaarts volgde hem ook zijn kapellaan PAULUS RIXTEL, die in alle zijne ijverige pogingen tot zedelijke verbetering van de geestelijkheid hem steeds getrouw had ter zijde gestaan. De abt overleed te *Egmond* den 25sten Julij 1516, en PAULUS RIXTEL maakte op hem dit lijkdicht:

En ubi tartareis mors horrida venit ab antris,
  Mox JACOBUS AB OEST pallidus occubuit.
Stauria quem magni venerans abbatis honore,
  Precelsum tenuit, stringitur hoc tumulo.
Coenobii veterem studuit reparare ruinam,
  Aedibus hanc *Hemelis* extulit ipse novis.
Religiosa viget inibi renovata per ipsum,
  Pristina lex studio lapsa diu *Hromii*,
Dogmate tum sano tum moribus educat aptis,
  Lustris ac anno quattuor abba gregem.
Haud minus oenophoris parce quam vixit in escis,
  Corporis edomitans membra subacta sui.
Obfuit illicitis ferus immo saevior aequo,
  Miles ait vapido corde pusillanimis.
Tristia bella tulit, quondam sacer ut BENEDICTUS
  (Cui fert coetus atrox mixta aconita mero.)
Crimine proh falso meritis praeclarus egentis,
  Elleboro anticyrae fauce redarguitur.
Roboris hunc nichili titulo subiisse cathedram,
  Seminis infausti nam sator asseruit.
Spiritus heus ater tumidis saevire procellis
  Cepit, et horribili marte ligare patrem.
PLUTO furens magis ac magis altera tecta subire hunc
  Denique deserta compulit aede sua.
Exul it *Egmondam* (quia nuper erat prior illic)
  Anno cui gemino vix mora mortis abest.
Ah ubi pallidulae penetrantia spicula parcae,
  Ab phlegetontis eunt amne forare patrem.
OCIUS occubuit, quem mox sequitur sua virtus
  Ampla, quietis opes dans paradisiacae.
Tristibus exequiis tanti veneranda sepulchro.
  Dantur in *Egmonda* membra recocta viri.
Te quibus haec fuerint ea tempora quinque docent
  Ccccc,
  His superadde simul mille bis octo, die
Divi JACOBI, quo duce laetus *ab Oest* JACOBUS
  Vivit in elysiis providus abba locis.
Fac Deus alme, viri sua molliter ossa quiescant,
  Talia dic gradiens ob monumenta sui.

(Uit den *Proeliarius* p. 99.) J. G. O.

P. Rixtel. PIETER RIXTEL was volgens WITSEN GEIJSBEEK, *een' Lid* van de Haarlemsche Rederijkerskamer, *de Wijngaardranken.*

A. J. V. D. AA.

De Brandaris op Terschelling (IV.; bl. 94; Vr. 70). De naam van den *Brandaris* op *Terschelling* beteekent niets meer als *brander*, want het was een vuurtoren of vuurbaak, waarop een kolenvuur onderhouden werd. Op sommige, ik meen Fransche, kaarten is er een *Sint* van gemaakt, en staat er *St. Brandarius.* J. G. O.

De Brandaris op Terschelling. Brandaris was vroeger de algemeene naam van alle vuurtorens en was afgeleid van branden. BILDERDIJK schijnt begrepen te hebben dat dit algemeen bekend was, want in zijne *Verklarende Geslachtslijst der Nederduitsche naamwoorden* geeft hij het woord op als mannelijk, zonder de beteekenis verder te vermelden.

A. J. V. D. AA.

Werken over de muzijk door Galilei (IV.; bl. 94; Vr. 71). Wel heb ik gevonden, dat GALILEO GALILEI een groot liefhebber en beoefenaar der muzijk was, wat trouwens de meeste Italianen zijn; maar nergens is mij bepaald gebleken, dat hij werken over eenig deel der muzijk geschreven heeft; indien dit echter wel het geval is, zijn mij geene vertalingen bekend. Ik voor mij geloof, dat hij ze niet geschreven heeft, daar er onder anderen in zijne levenschets, met die van meer andere beroemde mannen, geschreven door J. W. MEUTER, en in den jare 1838 uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, geene melding van gemaakt wordt; en mij dunkt, dat dit niet zoude vergeten zijn, bestonden er van zijne hand werken over de toonkunst. In dat werkjen zegt de schrijver, dat hij in 1632 vier gesprekken over de stelsels van PTOLEMEUS en COPERNICUS in het licht gaf; en dat hij op het laatste zijns levens een paar werken schreef over de wetten der beweging. Het is nu wel mogelijk, dat in deze laatste werken door den geleerde gesproken wordt over de voortplanting des geluids, en over de muzijk, voor zoover die daarmede in verband staat. Bij HOOGSTRATEN, *in voce*, vind ik de volgende lijst zijner uitgegevene werken, als:

1. *Nuncius Sidereus*; 2. *L'uso del Compasso Geometrico, e Militere*; 3. *Diffesa contra Balthazar Capra*; 4. *Discorto intorno de cose su l'acque*; 5. *Demonstrazione della machie solari*; en 6. *Dialoghi di sistemi de Tolomeo e Copernico*, welk werk men in het Latijn heeft overgezet, onder titel van: *Systema Cosmicum* etc.

Dit zij omtrent den grooten GALILEI den Heer W. J. F. in liefde toegeëigend; ontdekt hij meer dan ik, van de muzikale werken van

Digitized by Google

den voortreffelijken Italiaan, ik hoop het in DE NAVORSCHER te ontwaren; want niets gaat mij meer ter harte, dan alles wat betrekking heeft op de groote geesten dezer aarde!

F. F. C. STEINMETZ.

Gerardus Listrius (IV.; bl. 94; Vr. 73). GERARDUS LISTRIUS (GERARD LYSTER), was een leerling van ALEXANDER HEGIUS en loffelijk bekend als taalkundige, minder als geneesheer. Hij was in 1498 schoolvoogd te *Zwolle*, waar hij behalve in de Grieksche en Latijnsche talen ook onderwijs gaf in het Hebreeuwsch. In 1522 werd hij Rector der Latijnsche scholen te *Amersfoort*.

Hij schreef behalve den *Commentarius in Desid. Erasmi Encomium Moriae*, nog: *Carmen Sapphicum, Elegius et Epodon in detestationum belli, Daventr.* 1517; *Commentarius in Dialecticam* PETRI HISPANI, *Swollae*, 1520, 4°.; *De Tropis et Schematibus, Antv.*, 1524, 4°.; *De Octo figuris constructionis libellus, Antv.* 1529, 8°.; *Ultrajectinae regionis descriptio carmine heroico et quorundam Episcoporum Ultrajectinorum laudes, Marp.* 1542, 8°.

Men zie over hem BURMAN, *Trajectum Eruditum*, pag. 191 et 192; SWEERTIUS, *Athen. Belg*, pag. 282; V(AN) H(EUSSEN) en V(AN) R(HYN) *Kerkel. Outh.* Dl. II, bl. 399, Dl. VI, bl. 633; DELPRAT, *Verhandeling over de Broeders van* G. GROOTE, bl. 72 en 88.

A. J. V, D. AA.

Gerardus Listrius. Wie geeft mij eenig berigt omtrent zijn leven? Ik wil trachten aan dat verlangen te voldoen. Hij is omtrent het midden der XVIde eeuw te *Rhenen* geboren. Wanneer? Dit wordt nergens opgegeven. Hij is bekend geworden als geneesheer, als latijnsch dichter en als onderwijzer der jeugd. Als latijnsch dichter wordt hij vermeld, doch niet geprezen door HOFMANN PEERLKAMP (*de poet. lat Belg. Neerl.*) en door HOEUFFT in zijn' *Parnasus*. Als onderwijzer der jeugd had hij grooter verdiensten. Het was zijn toeleg, om de *nugae* en geestelooze ballast, waarmede men zoo hij zegt, in zijn tijd, de jeugd onder het zoogenaamd aanleeren der dialectica, ellendig kwelde, te doen verdwijnen. In dien zin drukt hij zich uit in de voorrede vóór zijne *Commentarium in dialectioam* PETRI HISPANI, (waarschijnlijk te *Zwolle*, 1520, 4°.) Ik draag kennis van die voorrede uit haren afdruk bij zijn' tijdgenoot CONRAD GESNER, *Biblioth. Univ.* (1545.) ad voc. Deze geeft goeden dunk van zijne geleerdheid. Een uittreksel van zijne redevoering tot lof van de Fraterheeren te *Zwolle* is uit LINDEBORN *Hist. Episc. Dav.*, overgenomen door DELPRAT in zijn *Verh. over de* Broeders van G. GROOTE, bl. 73. Ook gewaagt deze van de beschuldiging dat hij den dood van den verdienstelijken G. MURMELLIUS, (eerst Rector te *Alkmaar*, later te *Deventer*) door het toedienen van vergift zou hebben verhaast, wijl de geleerdheid van dien mededinger zijne ijverzucht had opgewekt. HAMELMAN, *de doctis in Westphalia viris* (*Opera Genealogica & Hist.*) p. 177 noemt zijne geschriften op, en spreekt ook van dat boos gerucht. Zijn doodjaar is onbekend.

QUIESCENDO.

Gerardus Listrius. In het *Supplement au Dictionnaire Historique etc. de* MORERI, leest men het volgende. »GERARD LISTRIUS nâquit à Rhenen, petite ville de la province *d'Utrecht*. Il étoit Grammairien, Médicin, et Président d'une école. Il fut soupconné d'avoir empoisonné MURMELIUS, homme de bien et tres Savant. Ou a de lui: *De tropis et schematibus*, 1524. *De octo figuris constructionis*, 1529, *ou* 1531. *Commentarius in dialecticam* PETRI HISPANI, 1520. *Commentarius in Encomium moriae* ESASMI. Ce Commentaire déplut à ERASME parce qu'on y expliquait ce qu'il valoit mieux, suivant lui, que l'on ne comprit pas. *Descriptio Ultrajectinae regionis.* Elle se trouve *in Germanicarum Historiarum illustratione*, Marpurgi, 1542. *Carmen sapphicum, Elegiae et Epodi in detestationem belli*, 1517. *Carmen in adventum Philippi recens in Episcopum electi.* Il se trouwe dans le Tom III. *Delic. Poët. Belg.* * *Trajectum eruditum*".

C. KRAMM.

Gerardus Listrius. In den *Tegenw. staat van Utrecht*, Dl. II, bl. 71, vind ik van hem aangeteekend, dat hij, te *Rhenen* geboren was en gedurende de XVIde eeuw gebloeid heeft. Hij was geneesheer en heeft, behalve verscheidene andere werkjes, eene *Uitlegging over den lof der Zotheid* van ERASMUS geschreven, »wien echter deze uitlegging luttel behaagde, omdat er dingen in geöpenbaard werden, welke hij liever nog wat bedekt gehouden zou hebben. Ook is er nog eene *Korte Beschrijving der Provincie van Utrecht* van dezen LISTRIUS in Latijnsche verzen voorhanden, die, onder anderen, achter BUCHELIUS uitgave der *Chronyk van* HEDA in 't licht gegeven is". In de noten wordt verwezen naar V(AN) H(EUSSEN) *en* V(AN) R(IJN), *Kerkel. Oudh.* Dl. II, bl. 399 en naar C. BURMANNI, *Traj. erudit.* p. 191, 192.

CONSTANTER.

Gerardus Listrius. Over hem zie men BURMAN, *Trajectum Eruditum*, p. 191 alwaar een lijst van zijne werken voorkomt. Ook wordt hij als Latijnsch dichter vermeld door P. HOFFMAN PEERLKAMP, *de Poëtis Latinis Neerlandiarum*, p. 28.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

[Onder het afdrukken van dit blad ontvingen wij ook een antwoord van onzen mede-arbeider P. A. T., dat in de hoofdzaak met de vier vorige artikelen overeenstemt, en nu welligt eene plaats in ons *Bijblad* zal vinden.]

Spreekwijzen. »*Spierwit*" (IV.; bl. 94, Vr. 74). Met de »*spieren* in de dierlijke ligchamen" heeft deze spreekwijs wel niets gemeen; evenmin met *spiritus*, als ware het »zoo wit

Digitized by Google

als een *spiritus*, als een geest (*geisterbleich*)", gelijk Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH beweerde in het *Taalk. Magazijn*, Dl. II, bl. 209. Veeleer denk ik aan een geheel verouderd en (naar ik meen) geheel verdwenen adjectief *spier*, dat *geheel* beteekende en in het *spierlijk* der Groningers nog voortleeft. *Den spierlijken dag werken* is *den ganschen dag werken*. Zie *Groningsch Taaleigen* in 't genoemd *Magazijn*, Dl. IV, bl. 685, waar aangehaald wordt uit MILDERS *Klucht van Groengeel*, bl. 12, de regel: »de hiele, *spierighe* en michelijke namiddagh". Wat de schrijver daar verder bijbrengt ziet op een ander *spier*, d. i. grasspriet en komt bij het *spierlijk* der Groningers of het *spierig* der Klucht in 't geheel niet te pas. *Spierwit*, *spiernaakt* is derhalve *geheel wit*, *geheel naakt*. CONSTANTER.

Petrus en Dominicus Tiara (IV.; bl. 95, Vr. 77). Van deze familie vindt men in het *Stamboek van den Frieschen Adel*, Leeuw. 1846, Dl. II, bl. 277, een brokstuk genealogie, waaruit blijkt dat zij broeders waren, en met JOHAN, kinderen van TJAERT HAUCKES VAN TIARA.

Wij moeten op die genealogie aanmerken, dat niet HAUCKE maar TJAERT is gehuwd geweest met LISCK DOECKES, omdat wij eene afteekening van zijn grafsteen gezien hebben, waarop staat: dat TJAERT HAUCKE'szoon is gestorven den 8sten Augustus 1558, en zijne vrouw LISCK DOEKE'sdochter, den 13den Julij 1555.

Tot verdere aanvulling dier genealogie voegen wij hierbij, dat PIETER VAN TIARA, de zoon van JOHAN TJAERTS, is geboren den 18den November 1558, † 1611 of 1612, en gehuwd met YMCK JACOBUSdr. BOURICIUS, en volgens de *Geneal. Idamana*, de volgende kinderen heeft verwekt:

1. JOHAN TIARA, geb. den 2den Julij 1599, † den 17den Augustus 1601; 2. JETSCKE TIARA, geb. 1601, † den 31sten October 1603; 3. JOHAN TIARA, geb. den 12den Augustus 1604, † jong; 4. JETS TIARA, geb. den 1sten October 1606, † jong; 5. JOHAN TIARA, geb. den 26sten Junij 1608, † jong; 6. PIETERNEL TIARA, geb, 1612, een halfjaar na den dood van hunnen vader.

Uit eene sententie van het Hof van *Friesland* van den 21sten Februarij 1598, blijkt, dat de erfgenamen van een JOOST VAN TIARA procedures gevoerd hebben tegen Juffr. YDA SWYNS, weduwe GEORGIUS GODEFRIDI.

D. H. H.

Petrus en Dominicus Tiara. Zij waren broeders, naar het stellige getuigenis van *Vriemoet Athenae Frisicae* (Leeuw. 1758), p. 43—45, waar deze eene levensschets van PETREJUS (niet PETRUS) TIARA geeft, die, van *Leyden* naar *Franeker* beroepen in 1585, aldaar Hoogleeraar zijnde, in 1586 overleed. Zie ook over PETREJUS SUFFRIDUS PETRUS *de Scriptoribus Frisiae*, Franeq. 1599, Dec. XIII, c. 7.

W. W. B. *te L.*

Petrus en Dominicus Tiara. DOMINICUS (DOUWE) TIARA was een broeder van den Hoogleeraar PETREIUS TIARA, blijkens het grafschrift op de zerk te *Franeker*, waaronder beiden zijn begraven. v. BR.

»*Tandem fit surculus arbor*" (IV.; bl, 95, Vr. 82). Zonder tegen te spreken, dat deze woorden het slot van een hexameter uitmaken, kan ik alleen mededeelen, dat het de spreuk van MAURITS van *Oranje* was.

PEERLKAMP (*Oratio de necesstiude*, p.5) zegt »Suam quoque, ut mos erat, habebat sententiam, animi et consilii significationem, ex quibus sententiis saepe omnis vita talium hominum cognoscitur. Habebat autem: *Tandem fit surculus arbor*". De keuze van zulk een spreuk door een knaap van 15 jaren, mag bevreemden; de geleerden zijn het ook niet eens over de reden, blijkens bl. 67 van PEERLKAMP's *Oratio*. »D. HEINS, *Orat.*, p.456: »Vix adolescens rebus patriae admotus, se atque annos ipse antecessit, et e surculo fatalis statim arbor atque immensa patriam munivit". Vir doctus in *Mnemosyne Tydemanni*, Vol. V, p. 228, putavit hanc sententiam fuisse indicium animi, majorem semper in republica potentiam meditantis. Mihi non credibile videtur, adolescentem quindecim annorum, patre et fratre natu majore etiam viventibus, talem ambitionem jam tum praecepisse: ac fortasse eam sententiam jam prius sumsit".

Zoo als bekend is, was dezelfde spreuk de naam van een' letterkundig genootschap, in het laatst der voorgaande eeuw.

THEODORIK.

[Niet alleen van een genootschap der vorige eeuw, maar van een dispuut-gezelschap dezer eeuw te *Leiden*, dat vele beroemde mannen heeft opgeleverd.]

Queernmolens (IV.; bl. 95, Vr. 83). *Queernmolens* zal in de aangehaalde *Resolutie* van den Raad van State van den 7den Augustus 1601, wel beteekenen een hand- of soortgelijke molen, bestemd om graan mede te malen. Immers in die beteekenis komt *quaren* voor in: 1. De Ordonnantie op 't gemaal, van den 17den December 1805, Art. 55 en 56, (*Verzamel. Plac.* IX, 49, 50). 2. De wet op 't gemaal van den 21sten Augustus 1822 (*Staatsblad*, N°. 36), Art. 37. 3. De wet op 't gemaal van den 23sten Maart 1833 (*Staatsblad* N°. 3), Art. 54.

In de beteekenis van *Handmolen* is dit woord in weinig verschillende vormen overoud en hedendaagsch beide.

Oud-Friesch, Oud-Saksisch, Noord-Friesch en Engelsch is *quern*, *querna*; Angelsaksisch:

Digitized by Google

cwearn, cweorn, cwijrn; IJslandsch: *quörn*; Moesogothisch: *quairnus*; Deensch: *quaern*; Hoogduitsch: *querl*; Engelsch ook: *quearn*; Nederduitsch: *queern* of *kweern* en *quaren*; Sagelterlandsch: *tserne*; Landfriesch: *tsjerne*; Nederduitsch: *kern* en *karn*. De vier laatstgenoemde woorden: *tserne*, *tsjerne*, *kern* en *karn*, hebben thans wel de bijzondere beteekenis van een vat, waarin men room tot boter maakt, maar de ronddraaijende, malende beweging die daarbij wordt veroorzaakt, wordt, gelijk vroeger overal, zoo nu nog op menige plaats met de hand bewerkstelligd. Zie voorts RICHTHOFEN, *Altfr. Wörterb.* (Gött. 1840), S. 882, en de aldaar aangehaalde plaatsen; KILIANI *Etymol. Teut. ling* Traj. 1777) p. 514; WEILAND, *Beknopt Nederd. Taalkundig Woordenboek* (Dordr. 1828) op *kweern* en op *kern*. Dat *tsjerne* en *kern* hetzelfde woord zijn is daarom te aannemelijker, omdat de *tsj* en *k* verwisselende medeklinkers zijn, zoodat de Landfries *tsjerk* noemt, wat in 't Nederduitsch *kerk* heet. W. W. B. *te L.*

Queernmolens. Het antwoord is te vinden in Art. 54 van de wet van den 29sten Maart 1833, (*Staatsblad* N°. 3) *tot invoering van een accijns op het gemaal*; »Evenmin zal iemand mogen vervaardigen, hebben, gebruiken of vervoeren eenigen quaren- of handmolen of ander werktuig, hetwelk bekwaam is, of in het kort bekwaam gemaakt kan worden tot het malen of breken van graan." H. C.

Queernmolens. Men heeft in *Vlaanderen* kerns en kwerns. De eerste zijn boterkarnen, de tweede zijn handmolens. Twee molensteenen worden door middel van een boom rondgedraaid, even als bij den mosterdmolen. 't Is een zwaar werk. Mogt de Heer K. een *quern* willen koopen, hij melde zich aan bij

G. P. ROOS.

Queernmolens. KILIAEN zegt: »querne, j. handmolen. Sax. *querl*, *quermole*. Ang. *querne*". S. S.

[Hetzelfde antwoord ontvingen wij van A. J. VAN DER AA.]

Historia de tribus Impostoribus (IV.; bl. 96, Vr. 84). De gevraagde Engelsche titel wordt opgegeven in de uitgaaf van het werkje: *De tribus impostoribus* van F. W. GENTHE, Leipz. bei FR. FLEISCHER, 1833. Zij luidt: *History of the three late famous Impostors: viz* PADRE OTTOMANNO, *pretended son and heir to the great Seignior* MAHOMET BEI, *a pretended Prince of the Ottoman Family, but in truth a Valachian countrefait; and* SABBATI LEVI (SABATHAI TZEVI), *the supposed Messiah of the Jews in the year* 1666; *published by* J. E. (JOHN EVELYN) *Esquire; printed London, for* H. HERINGMAN, 1667, 8°., waarbij deze aanteekening door den uitgever is gevoegd: (Cf. ROBERT CLAIRL, *the general Catalogue of Books, printed in England*, p. 38.) »Die *Acta Erud.*, Lips. anni 1690, p. 605, geben diesen Titel durch: *Historia de tribus huius seculi famosis Impostoribus*, *etc.* vielleicht nach irgend einer Lateinischen Übersetzung. In das Deutsche übersetzt wurde das Buch, Hamburg 1669, 8°. (Cf. LIPENII, *Biblioth. Philos.*, p. 722. *Acta Erud.*, Lips. 1690, p. 605); Halle 1739, mit Vorrede von MART SCHMEIZEL; und in das Französische: à Paris, chez ROBINOT, 1673, 12°. (Cf. *Biblioth. Butelliana*, p. 987). Die Abentheuer dieser drei Betrüger finden sich auch in: *les Imposteurs insignes de* JEAN BATISTE DE ROCOLES, à Amsterdam, chez WOLFGANG en 1683, 12°.; nur ist die Geschichte des ersten unter den Titel *le prètendu Ibrahim* aufgeführt. In das Deutsche übersetzt, mit Erläuterungen, Zusätzen und Kupfern von Dr. J. F. JOACHIM, Halle 1761, 8°. 2 Bände. Man sehe Th. II; 126—150, 287—316". V. C.

Historia de tribus Impostoribus. In den *Catalog. des Bücherlagers von* EM. MAY, *in Berlin*, 1854, bl. 429, vindt men voor 5 Thlr. te koop: *De tribus magnis Impostoribus*; liber editus CHR. KORTHOLT, Kiloni, J. REUMAN, 1680. Liber impietatis plenus et rarus. Quidam LUCAS eius auctor esse creditur. Plura videas ap. BLAUSUS *Vermischte Beiträge*, p. 86 sqq. FALKENSTEIN, *Bibl.* 2. Dresden, p. 503, et EBERT; 10504, qui tamen nostrae editionis mentionem non injicit. Optime de hoc libro disseruit F. W. GENTHE, *De impostura religionum etc.* Lips 1833.

Elders vind ik aangekondigd: Dr. C. ROSENKRANZ, *Der Zweifel am Glauben: Kritik der Schriften: de tribus Impostoribus*, Leipz. bei E. MEISNER, 1833.

Welligt draagt deze aanteekening iets bij tot de beantwoording der vraag van AUGUSTUS. J. M.

Het geslacht Wagenaar (IV.; bl. 96, Vr. 85). Uit het *Leeven van* JAN WAGENAAR, Amst. 1776, blijkt, dat hij »de eerstgeboren was van JAN WAGENAAR en van MARIA SAGTLEVEN, luiden van eerlyk herkomen, en eenvoudige burgerstand: de vader was een inboorling dezer stad (*Amsterdam*); de moeder was uit *Gelderland*, en eene bloedverwante van den vermaerden schilder SAGTLEVEN". Voorts was de man, die in 1722 koster te *Zandvoort* was, met zijne ouders vermaagschapt; hij zelf trad in 1739 in den echt met CHRISTINA VERGOES, te *Haarlem* geboren den 17den Maart 1714. CONSTANTER.

Lucas van Leyden (IV.; bl. 96; Vr. 86). C. V. die zich met het meer bekende van bovengenoemden schilder, bij VASARI, VAN MANDER en ORLERS vermeld, niet tevreden kan stellen, zie ook nog, omtrent het generale geslacht der VAN LEYDENS en bepaaldelijk opzigtens

LUCAS VAN LEYDEN, — JOHANNES FRANCONIS; JAN VAN HOUT; MEURSIUS; GOUTHOEVEN; VALERIUS ANDREAS; BOXHORN; SIMON VAN LEEUWEN; ANT. MATTHAEUS; HOOFT; GROTIUS en VAN METEREN. Het geslachtswapen der VAN LEYDENS is: Een veld van keel (*Rood*), beladen met drie leeuwen van goud, alsmede met een baar van zilver, die belegd is met drie kwallen van sabel (*zwart*); tot tenanten heeft dit blazoen twee vliegende zeedraken of griffioenen. F. F. C. STEINMETZ.

Lucas van Leyden. De Heer C. V. zal nadere mededeelingen vinden omtrent LUCAS VAN LEYDEN, in J. IMMERZEEL, *Levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders, Beeldhouwers, Graveurs en Bouwmeesters van het begin der XVde eeuw tot nu*, Dl. II, bl. 71. M. A. X.

[Een gelijkluidend antwoord ontvingen wij van den Heer A. J. VAN DER AA]

Boekstapelen (IV.; bl. 96; Vr. 87). *Hij zal hem wel geboekstapeld hebben*. — Is dit ook eene verbastering van het Friesche *Boekstaveren*, woordspellen, en zou dit alzoo figuurlijk kunnen beteekenen, dat hij hem behoorlijk en tot in het kleinste over deze of geene daad onderhouden of berispt heeft. D. H. H.

Boekstapelen. Het schijnt dat *boekstapelen*, verbasterd is van *boekstaven* (te boek stellen), en dat het spreekwoord beduiden moet: »hij zal hem aangeteekend (genoteerd) hebben; hij zal hem wel in het oog houden". ***.

Boekstapelen. Is dit niet Boekstaven? in verband met het van ouds sterke inbinden der boeken met houten borden en koorden ribben. C. G. B.

Boekstapelen. Het woord *Boekstapelen* heb ik nimmer in die uitdrukking gehoord, wel *boekstaven*; »*hij zal hem wel geboekstaafd hebben*", en dat woord vind ik bij KILIAAN als synoniem met *spellen*. Ook VAN MOOCK heeft in zijn *Fransch-Nederduitsch Woordenboek*: *Boekstaven*, *épeller*. Ik veronderstel dus dat *Boekstapelen* eene verbastering is van *Boekstaven* en dan komt het mij dadelijk voor dat de uitdrukking *hij zal hem wel geboekstaafd hebben*, in eenen figuurlijken zin, zal beteekenen *hij zal het hem wel voorgespeld hebben*, zooveel als *hij zal hem wel naauwkeurig hebben opgegeven*, hoe zich te gedragen.

WEILAND zegt in zijn *Woordenboek der Synoniemen* »*Boekstaaf* is de staaf, waarop de drukletter gevormd is, en vervolgens het afprentsel daarvan op het papier. *Letter* is ook de geschrevene." Diensvolgens zou mijns inziens, boekstaven beteekenen: letter voor letter drukken, doch BILDERDIJK zegt in zijne *Verklarende geslachtslijst der Nederduitsche Naamwoorden*, »als letter, geschreven of gedrukt neemt men het woord (boekstaaf) thans; tevoren was het bepaald bij de letterstaven, waar men, b. v., gouden en zilveren letters werkelijk meê drukte, als b. v., die van den beroemden *Codex argenteus* der Gothische Euangeliën". A. J. V. D. AA.

De nieuwe Maas (IV.; bl. 96, Vr. 88). Het is moeijelijk om in eene zoo overoude zaak, welke nergens stellig wordt opgegeven, aan C. G. B. een afdoend antwoord te geven.

Men dient hiertoe oude en nieuwe schrijvers na te slaan en te vergelijken (welke het overbodig zoude zijn hier op te noemen), om daarna een eigen gevoelen te vormen.

Naar mijn inzien zal de *Maas*, tijdens den grooten watervloed van 857, eene noordwestelijke rigting hebben genomen over de laagste gedeeltens van den landstreek beneden *Batenburg*; van *Maasmont*, omtrent *Altfoort* en *Woord*, tot *Woudrichem*; en de reeds vroeger plaats gehad hebbende verlamming van het nadere gedeelte dier rivier, in 860 hebben doen besluiten, om nu dien geheelen tak aldaar, te *Bokhoven* enz. af te dammen, en tot eene binnenrivier te maken, zoo als de *IJssel* en *Linge*, maar den nieuwen loop naar de *Merwede* tot den voornaamsten waterweg te bewerken, zoo als de *Lek* uit den *Rijn*, en dus hier en daar, waar dat noodzakelijk was, uit te graven. Men heeft vervolgens langs de boorden van die nu genoemde *Nieuwe Maas* dijken aangelegd, wat ik vermoed dat voornamelijk in 870 plaats had, en wel hoofdzakelijk door de toenmalige Heeren van *Heusden* en van *Altena*, wier voornaamste bezittingen zich tusschen deze en de *Oude Maas* uitstrekten, en daardoor tevens medewerkten of aanleiding gaven tot de latere omringing van de *Groote* of *Zuid-Hollandsche Waard*.

Heeft iemand het beter ingezien? DE NAVORSCHER zal het gaarne opnemen en mij zal het genoegen doen. A. & A.

De nieuwe Maas. Men zie daarover wat Dr. G. ACKER STRATINGH schrijft in: *Aloude Staat en Gesch. des Vaderlands*, Dl. I, St. 2, bl, 145 verv. Daaruit blijkt dat de rivierbedding, nu de *Oude Maas* genoemd, geene andere is dan van de tegenwoordige *Maas*, die hier een paar aanzienlijke bogten maakte, welke regt gegraven zijn. De eerste bekorting heeft de schans *Groenendaal* van den *Bommelerwaard* afgesneden; de tweede heeft den *Hemertschen Waard* doen ontstaan. Op gezag van een Latijnsch MS. meent J. VAN OUDENHOVEN, *Oud en Nieuw Dordregt*, H. II, N°. 2, dat deze doorgraving in 1481 geschied is, maar eene oorkonde van 1386 noemt reeds den *Hemertschen Waard* als den grond, gelegen tusschen twee oude *graven*, de *Oude Maze* geheeten; en in 1332 wordt *Woudrichem* gezegd te liggen op de *Maas* en *Waal*. De kromming bij *Heusden* en de bedding van *Heusden* tot *Woudrichem* moet derhalve toen reeds be-

Digitized by Google

staan hebben. De genoemde schrijver voegt er bij: »men mag uit den verderen even bogtigen loop der *Maas* besluiten, dat dezelve ook tot *Woudrichem* oorspronkelijk of natuurlijk is. Er bestond ook wel geene reden voor doorgraving van de *Maas* en de *Waal* bij de bestaande of, zoo niet, toch voor de hand liggende verbinding dier beide rivieren bij *Heerewaarden*. De *Maas* van *Heusden* naar *Woudrichem* mag dus als een tusschentak van dezelve beschouwd worden, welke na de verstopping van den hoofdstroom door het *Land van Heusden* in deszelfs plaats is gekomen en dan ook zeker aanzienlijker is geworden".

CONSTANTER.

Hemmel (IV.; bl. 96, Vr. 89). Zoude dit *hemmel* niet in verband staan met *heymels*, locus absconditus? Zie KILIAEN, bl. 228, in voce *hemel*, in de betrekkelijke noot.

***

Catechismus van Joh. à Lasco (IV.; bl. 96; Vr. 92). De vraag van C. & A: »waar die *Cat.* te vinden is", schijnt, zoo als zij daar is voorgesteld, meer te doelen op opname in een ander werk, dan op den bezitter van een ex. — Echter zal het volgende den vrager misschien niet geheel onaangenaam zijn.

JOH. À LASCO, een Poolsch Edelman, die aan de ontluikende Hervorming, vooral in *Oost-Vriesland* en te *Londen*, en daardoor ook zijdelings in ons vaderland, onschatbare diensten bewees, vervaardigde in eerstgenoemd land in 1545 of 1546 een' *Catechismus*. De landtaal minder magtig, stelde hij dien op in 't Latijn, waaruit het boekje, waarschijnlijk door een' der *Emdensehe* Predikanten, werd overgezet. Doch het werd slechts door afschriften verspreid en aldus gebruikt. Eene andere vertaling werd in 1551 ten dienste der Nederlandsche Hervormde Gemeente te *Londen* uitgegeven door eenen anderen ijverigen bevorderaar der Hervorming, den aanzienlijken Gentenaar JOHANNES WTENHOVE. De titel is: *Catechismus of Kinderleer, die men te Londen in de Duijdtsche ghemeynte is gebruyckende*. De eerste uitgave is: »*Gedruckt tot Londen, by* STEVEN MYERDMAN, anno 1551", de tweede *ald.* by NICOLAAS VAN DEN BERGHE, 1553. Eene latere uitgave verscheen te *Emden*, anno 1557; eene andere *ald.* bij GELLIUM CTIMATIUM, 1558, Sept. 20; nog eene *ald.* 1563.

Zie voorts: I. LE LONG, *Hist. Verh. van de Nederl. Geref. kerken onder het kruis*, bl. 25 volg., die meldt dat de *eerste* uitgave zoo zeldzaam is, dat hij, ondanks de onvermoeidste nasporingen, in vijftig jaren slechts één exemplaar had kunnen opsporen. Vandaar dan ook, dat velen de uitgaven van 1553 voor de eerste houden; o. a., KOECHER, *Catechet. Hist. der Geref. Kerk* Nederd. vert. bl. 179 volg. die, bl. 181, den inhoud van dezen *Catech.* opgeeft. Verg. ook IJPEY *en* DERMOUT, *Gesch. der Nederd. Herv. Kerk.*, Dl. I, bl. 434; GERDES, *Scrin. Antiq.* T. II, p. 674 *sqq.* en vooral MEINERS *Oostfr. Kerkgesch.*, die er Dl. I, Hoofdstuk 17, uitvoerig over handelt.

Uit een en ander zal aan C. & A. blijken, dat À LASCO zijnen *Catech.* niet heeft *uitgegeven*, in den gewonen zin des woords, maar dat UTENHOVIUS dit heeft gedaan.

V. O.

Catechismus van Joh. à Lasco. Nopens dien *Catechismus* kan men uitvoerige narigten vinden bij 'S GRAVEZANDE, *Tweehonderdjarige gedachtenis van het eerste Synode der Nederl. Kerken*, Middelburg 1769, bl. 54; inzonderheid ook bij IJPEY en DERMOUT, *Gesch. der Nederl. Herv. Kerk*, Dl. I, bl. 433—435, en Aant. 410—415, waaruit blijkt dat JOHAN À LASCO, die aan het hoofd der Nederl. Herv. Gemeente te *Londen* stond, eer hij derwaarts verhuisd was, ten jare 1545 of 1546, in *Oost-Vriesland* een' voortreffelijken Catechismus in het Latijn vervaardigd had, en wel niet door den druk in het licht gegeven, maar, door denzelven te doen afschrijven, toch vrij algemeen gemaakt. In *Oost-Vriesland* werd deze door À LASCO in het Latijn zamengestelde Catechismus al zeer spoedig in de Oost-Vriessche landtaal, en wel waarschijnlijk door een' der Emdensche Predikanten, overgebragt, doch deze is nooit door den druk uitgegeven. De Gentsche Edelman JOHAN UTENHOVE, Lid en Ouderling van de gemelde Nederl. Hervormde Gemeente te *Londen*, bezorgde daarvan evenwel eene overzetting in de Nederlandsch-Vlaamsche taal, en gaf die in druk uit, onder den titel van: *Catechismus of Kinderleer, die men te Londen in de Duydtsche Ghemeynte is gebruickende. Gedruckt tot Londen, bij* STEVEN MYERDMAN, *Anno* 1551. De voorrede is geteekend den 15den van Bloeimaand diens jaars. Eene tweede uitgave verscheen te *Londen*, bij NICOLAAS VAN DEN BERGHE, ten jare 1553, dus kort vóór den dood van Koning EDUARD, toen de Nederlandsche Hervormden *Engeland* weder verlaten moesten. Door de vervolgens in het licht verschenen *Kleyne Catechismus*, op aanraden van À LASCO zelven. door MICRON opgesteld, is de eerstgenoemde al spoedig in onbruik gekomen. Zie ook GLASIUS, *Godgel. Nederland*, afl. 7, bl. 349.

J. VAN DER BAAN.

Catechismus van Joh. à Lasco. Over JOH. À LASCO en zijne werken zal C. & A. veel vinden in WIARDA, *Ostfriesische Geschichte*.

THEODORIK.

Catechismus van Joh. à Lasco. Misschien kan C. & A. den Catechismus van JOHANNES À LASCO vinden in een der navolgende door hem geschrevene werken: *De Coena Domini liber; epistola, continens summam contro-*

Digitized by Google

versiae de Coena Domini, breviter explicata; Contra Menonem, anabaptistarum principem, en meer andere. F. F. C. STEINMETZ.

[Belangrijke bijdragen, en toch gelooven wij dat C. & A. zijne vraag niet beantwoord zal oordeelen.]

Aanteekeningen op Mr. S. de Wind's Bibliotheek van Nederl. Geschiedschrijvers (IV.; bl. 96, Vr. 94). Zie: 1°. J. J. DODT VAN FLENSBURG, *Aanteekeningen en Nalezingen* op dat werk; 2°. *Beoordeelingen* van hetzelfde werk, St. I—III, IV—V; 3°. *Antikritiek*, alles uit den *Recensent ook der Recensenten*, 1831—1834. Zie *Letteroefeningen* 1837, N°. X. *Bibliotheek van Letterkunde te Leyden.*

Over P. C. BOR, zie *Utrechtsch Tijdschrift*, Dl. I, bl. 211—214. Over ARN. BUCHELIUS (uitgever van BEKA en HEDA; zie DE WIND, bl. 53, Aant. (40), hetzelfde Tijdschr., Dl. II, bl. 404—407, door A. A. J.; Dl. III, bl. 20—25, 59—64, 163—172 door J. J. DODT VAN FLENSBURG; Dl. III, bl. 241—243, door A. C. J. V. S.

Zie ook *Teregtwijzingen en mededeelingen, betreffende de Nederlandsche Letterkunde*, door J. TIDEMAN, in het *Letterlievend Maandschrift*, I—II (?), III; Jaarg. 1845, bl. 631—645; *Bibliographisch-Critisch Overzigt der Historische werken* van JACOB DUYM en PETRUS SCRIVERIUS, IV Jaarg. 1846, bl. 32—35; De *Annales* van DOUSA, V.; J. G. BLIJENBURG, bl. 36—39, VI.; De *Hollandae Comites* van HADRIANUS BARLANDUS, bl. 39—43. J. D. L.

Aanteekeningen op Mr. S. de Wind's Bibliotheek van Nederl. Geschiedschrijvers vindt men in den *Recensent ook der Recensenten*, Jaarg. 1831—1834. B. J. A. M.

De Hattinga's (IV.; bl. 96, Vr. 95). Onder eene verzameling geslachtswapens uit het midden der vorige eeuw, vind ik dat van HATTINGA te *Hulst*, naar ik vermoed een der Ingenieurs. Dat wapen is in tweeën gedeeld (coupé). De bovenste helft is van sabel, beladen met twee sterren van zilver(?) De onderste helft vertoont eene pronkende paauw op een zilveren veld. φ^2—φ.

Beschrijving van Emmerik (IV.; bl. 96, Vr. 97). In 1667 heeft TOBIAS SILBERLING, te *Kleef*, uitgegeven: E. WASSENBERGI, *Embrica: sive Urbis Embricensis descriptio*, kl. folio. Daarin komt de volgende lijst voor van Burgemeesters uit de XVIIde eeuw (fol. 140, 141).

N. ISEREN, STEPHANUS VAN DER STEEN, FREDERICUS VOGELL, HENRICUS VAN HOEN, ARNOLDUS VAN REES, JOHANNES MASCOP, D. L. OTTO VOGELL, GEORGIUS VAN HOEN, THEODORICUS VAN DEN BONGAERDT, WILHELMUS INGEN GADEM (?), LUDOLPHUS BRUYNS, THEODORICUS SMIDT, HENRICUS SCHALICH J. U. D., JOHANNES WEYER M. D., CORNELIUS BRUYNS, BERNARDUS VAN BREJELL (VAN BREYLL), JOHANNES STREUFF, U. J. Licentiatus, SUFFRIDUS VAN OSTERWICK, CHRISTIANUS RADEMACHER, Med. D. S. J.

Beschrijving van Emmerik. Het is mij niet mogelijk om eene lijst van de Burgemeesters dier stad te geven; maar welligt kan THEODORIK omtrent die achtbare vaderen veel vinden in WASSENBERG's *Beschrijving van Emmerik*, getiteld: *Origo et Descriptio Embricae;* vervolgens spreken ook nog over *Emmerik*: MENSO ALTING, *Beschrijving van Neder-Duitschland*, Dl. II, bl. 84; TESCHENMACHER, *Annal. Cliviae.*; VAN DEN SANDE, *Nederl. Hist.*, Vde boek; VALKENIER, *Verward Europa*, bl. 427 enz.; *Hist. van het Utrechtsche Bisdom*, Dl. III. F. F. C. STEINMETZ.

Beschrijving van Emmerik. Er bestaat een zoodanig werk, getiteld: E. WASSENBERGII, *Embricensis Embrica sive Urbis Embricencis descriptio. Clivis ap.* TOBIAM SILBERLING, A°. MDCLXVII, in quarto. Het werk is zeer goed en bevat vele oorkonden. Of er in de laatste jaren eene nieuwe beschrijving van *Emmerik* het licht heeft gezien, zou ik niet durven verzekeren; het staat mij echter voor hierover iets gelezen te hebben, zonder dat ik de plaats waar zoude kunnen opgeven. R. W. T.

Justus van Effen. (IV.; bl. 101; Vr. XLIX). Als medewerker aan VAN EFFEN's *Holl. Spectator* wordt in BOUMAN's *Gesch. der Geld. Hoogeschool*, II, 243 genoemd GERHARD SCHRODER, Prof. in de Regten te *Harderwijk* van 1744—1762. Als zijn werk worden opgegeven de gedichten *Aan Fillis* (*H. Spect.* Dl. V, bl. 110 van de 1ste uitg.) en *Zielenstryt* (ald. Dl. XI, bl. 26). Uit de aangehaalde plaatsen van den *Spectator* blijkt, dat wij aan den vervaardiger der genoemde gedichten nog verschuldigd zijn de beschrijving van het *Character van Apathis* (*H. Spect.*, Dl. IV, bl. 171) en de brieven over de *Société galante* (*H. Spect.*, Dl. VIII, bl. 105 volgg., Dl. X, bl. 126 volgg., Dl. XII, bl. 121 volgg.) J. C. D.

[De Heer A. J VAN DER AA noemt insgelijks GERHARD SCHRODER als medewerker aan den *Holl. Spectator*, nopens wien hij verwijst naar BOUMAN's *Geschiedenis der Geldersche Hoogeschool.* bl. 158—164, en WITSEN GEYSBEEK, *Biogr. Woordenboek der Nederd. Dichters*, Dl. V, bl. 243—247, doch blijft, even als J. C. D., het antwoord schuldig op de vraag, waarom VAN EFFEN niet tot Hoogleeraar te *Utrecht* beroepen werd, schoon zulks ter sprake gekomen was?]

Haringbrand (IV.; bl. 101, Vr. LI). *Harinckbrandt* en *Band van den Harinck* zijn keuren, welke de Staten van *Holland* reeds sedert 1582 op het op nieuw zouten en verpakken des harings gemaakt hebben. Op alle plaatsen waar de haringvangst uitgeoefend werd, waren keurmeesters aangesteld, die

Digitized by Google

naauwkeurig moesten toezien op het op nieuw zouten en verpakken in tonnen, welke naar bepaalde voorschriften vervaardigd en voorzien moesten zijn met het merk der plaats en van den kuiper die ze gemaakt had.

Geen haring mogt verpakt worden dan die tusschen den 24sten Junij en den 1sten Januarij gevangen werd; de pakking moest onvermengd geschieden, en de tonnen moesten behoorlijk opgevuld en verhoogd zijn. De tonnen werden, nadat zij gekeurd waren, met een brandteeken voorzien, welk de soort en den tijd, waarin de haring gevangen was, aanduidde; alzoo vond men in den handel den *Sint Jans brandharing*, welke van den 24sten Junij tot tien dagen vóór *St. Jakob* gevangen werd; den *St. Jakobi brandharing*, die na den 25sten Julij; den *St. Bartholomei brandharing*, welke na den 24sten Augustus, en den *Kruisbrand haring*, die na den 14den September gevangen werd.

Zie CAU en SCHELTUS, *Groot Plakkaatboek* en *de Walvischvangst en Haringvisscherij*, uitgegeven bij CONRADI en VAN DER PLAATS, Amst. en Harl., 1784. Dl. IV, bl. 109 en volg.

E. G. J.

Haringbrand. De *brant* van den haring is even weinig eene ziekte, als de *bant* betrekking heeft op de visscherij zelve. Beide woorden hebben, dunkt mij, zonder twijfel betrekking op het vaatwerk, waarin de gekaakte haring gepakt en verzonden wordt. Dat daarop van ouds her gestrenge keuren waren, kan L. *te V.* in *Plakaatboeken*, enz. gemakkelijk vinden. De merken, welke de verschillende soorten van haring onderscheiden, vindt men o. a. bij STANT, *Natuur- en Huishoudk. Handboek*, uitgegeven door de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen.* Op die *gebrande* merken heeft het eene woord betrekking en het andere zeker op het *kuipen* der vaatjes zelve. Althans dit schijnt mij, behoudens beter, de natuurlijkste verklaring. H. M. C. v. O.

Verrekijkers (IV.; bl. 101, Vr. LII). Het komt mij, uithoofde van de plaats waar de zaak in quaestie is voorgevallen, niet twijfelachtig voor, of de bedoelde *brilman* is geweest CORNELIS DREBBEL, welke te *Alkmaar* te huis behoorde, terwijl ZACHARIAS JANSEN te *Middelburg* woonde. In de aanhaling van de *Verhandeling over eenige vroegere zeetogten der Nederlanders*, door G. MOLL, bl. 18, zal wel eene drukfout zijn ingeslopen, want op die bladz. vindt men niets over METIUS, noch over DREBBEL. A. J. VAN DER AA.

Schieringers en Vetkoopers (IV.; bl. 101, Vr. LIII). Dr. J. P. AREND, *Algem. Geschiedenis des Vaderlands*, Dl. II, St. I, bl. 460, geeft over den oorsprong der *Schieringers* en *Vetkoopers* het volgende op: »Gelijk later de Hoekschen en Kabeljaauwschen in *Holland*, de HEECKERENS en BRONKHORSTEN in *Gelre*, de Lokhorsten en Lichtenbergers in *Utrecht*, even zoo ontsproten ook de Schieringers en Vetkoopers in *Friesland* uit de verwijdering en verbittering der adellijke geslachten onderling; of wel uit het streven van de rijke en magtige Edelen, om zich van alle aanzienlijke en winstgevende ambten te verzekeren, zich tot hoogen adel en landsheeren (*terrae domini*) te verheffen, en den overigen adel nevens de eigenerfden, te onderwerpen en te vernederen. WESTENDORP, *Jaarb. van Groningen*, Dl. I, bl. 355. De Schieringers of de volksgezinde partij vond steun in *Holland*; de Vetkoopers of de adelsgezinde (aristocratische) aanhang in de landen over DE LAUWERS. Beide partijen waren echter door de *Middelzee* niet zoo scherp van elkander gescheiden, dat zij zich niet met den tijd door de beide gouwen verspreidden, en Vetkoopers in *Westergo*, Schieringers in *Oostergo* zich vestigden...... De strijd der ontwaakte vrijheid tegen de aanmatigingen der Grooten, of tusschen adel en steden, magt en geweld, Patriciërs en Plebejers was ontvlamd, en woedde met afwisselende kans, meer dan twee eeuwen voort, toen beide partijen, door burgeroorlogen afgemat, uitgeput en ontzenuwd, zich onder het juk van eenen vreemden meester moesten krommen". — Ook bij de meeste geschiedschrijvers van onzen tijd wordt de oorsprong dezer twisten in het ontstaan van den burgerstand gezocht.

Wat nu de betrekking tusschen de Vetkoopers en de Graven van *Holland*, en de *scheiding* der Schieringers van die Graven betreft, Prof. VISSCHER in zijne *Leiddraad tot de Algemeene Geschiedenis van het Vaderland*, Dl. I, bl. 167, zegt, dat de Vetkoopers van *Holland* en *Utrecht* niets wilden weten, en hunne heerschappij voor de meest vrije en billijke der wereld hielden... enz.; en in eene verhandeling van P. BURGGRAAFF, *Over den oorsprong en de partijnamen der Schieringers en Vetkoopers*, leest men, dat de Schieringers er doorgaans op uit waren, om dikwijls de Graven van *Holland* te hunner hulpe in te roepen, en als zoodanig te ontvangen, daar zij, behalve den Keizer geen landsheer erkennende, dus die vermogende beschermers ontbeerden, welke de Hollandsche volkspartij in hare Graven vond.

Hieruit zoude nu volgen, dat de afleiding van den naam Schieringers van *scheeren* of *scheiden* niet doorgaat. Overigens vindt men denzelfden oorsprong der partijnamen, door D. H. H. bij GABBEMA gevonden, ook door Dr. AREND medegedeeld, die nader verwijst naar F. SJOERDS, *Friesche Jaarb.*, Dl. III, bl. 130. Ook Prof. VISSCHER, Mr. J. VAN LENNEP, om andere schrijvers niet te noemen, ge-

Digitized by Google

ven ons hetzelfde. P. BURGGRAAFF t. a. p. wil Schieringers als een scheldnaam doen voorkomen, dien de Vetkoopers hunner tegenpartij gaven, daar *schier* meermalen voor *grijs* of *graauw* genomen wordt. Volgens dit gestelde moet dan aan *het graauw* gedacht worden. Het woord Vetkooper wordt door hem beschouwd, om op eene oneigenlijke wijze den stand der aanzienlijken uit te drukken, daar deze zich in het bezit der uitgestrektste en veelal beste goederen en landerijen bevonden, en alzoo het vette der aarde genoten. Ook tegenwoordig nog hoort men in *Groningerland* een man met een voorkomen van rijkdom en gezag een *vetkooper* noemen. Dr. AREND schrijft: »Over den oorsprong en de beteekenis van Schieringers en Vetkoopers zijn vele gissingen opgeworpen" Ook de laatste afleiding zal wel niets meer dan zulk eene gissing zijn. De gewone afleiding bij GABBEMA en de meeste onzer geschiedschrijvers, blijft nog de meest waarschijnlijke. J. J. WOLFS.

Schieringers en Vetkoopers. De schrijver van het *Iets over de twisten der Schieringers en Vetkoopers* (zie *Groninger Volks-Almanak* voor 1840, bl. 56—75) meende, dat deze benamingen reeds bestonden vóór de aldus genaamde twisten uitbraken. Hij zelf hecht evenwel aan de verklaring door GABBEMA gegegeven en door D. H. H. in de vraag medegedeeld, veel gewigt, maar voegt er bij, dat anderen den naam van Schieringers afleiden van het zoogenaamde *Schierschoonen* bij het slagten van het rundvee, dat door de mindere klasse gedaan wordt.

De laatste schrijver, welke over den oorsprong dier benamingen en partijschappen zijn gevoelen in het midden gebragt heeft, is W. EEKHOFF, te *Leeuwarden*, in zijne *Beknopte Geschiedenis van Friesland.* Volgens dezen schijnen de namen van Schieringers en Vetkoopers aan te duiden, dat de strijd tot oorsprong had: verzet van het gemeene volk of de armen (ook nog wel het *graauw* genoemd, welk woord met *schier* verwant is en aan de grijze kleur der kleeding schijnt ontleend te zijn) tegen de rijken, die het *vette* der aarde genoten.

Op bl. 458 ven genoemd werk leest men verder: »Over den aard en oorsprong dezer partijschappen is veel geschreven, zonder dat echter iemand in staat was daarvan zekere en naauwkeurige berigten te kunnen mededeelen, In 1829 is er eene vrij dorre kronijkmatige geschiedenis van de onlusten tusschen de Schieringers en Vetkoopers door A. V. H. uitgegeven". — Men zie ook A. VAN HALMAEL, JR. in de *Narede* van zijn treurspel ATS BONNINGA (Leeuw. 1828), en in zijne *Rom.-Dram. Tafereelen der Schieringers en Vetkoopers* (Leeuw. 1841), waarin op bl. 25 eene duidelijke ontwikkeling van den oorsprong dezer partijschappen voorkomt. Belangrijk is ook de verhandeling van den Heer P. BURGGRAAFF, over den oorsprong en den naam dier partijschappen, voorkomende in het *Tijdschrift voor onderwijzers*, Gron. 1833, Dl. I, bl. 34 enz.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

[Ook de Heer A. J. VAN DER AA verwijst naar EEKHOFF's *Bekn. Gesch. van Friesland.* Van het ingezonden stuk des Heeren P. E. VAN DER ZEE kan geen gebruik gemaakt worden. Dit immers bevat eene geschiedenis van de tweespalt der Schieringers en Vetkoopers, of veelmeer van den oorlog van Hertog ALBRECHT van *Beijeren* tegen de Friezen, waarover men uitvoeriger en vollediger berigten kan vinden in Dr. AREND, *Algem. Gesch. des Vaderlands*, Dl. II, St. II en III, maar niet de verlangde inlichlichtingen omtrent den oorsprong zoowel dier partijen zelven als harer benamingen. Het beteekent toch weinig, wanneer de Heer VAN DER ZEE meent, dat het woordje *schier* voortspruit uit de *schiere* of *graauwe* kleederen, welke de kloosterlingen droegen; en hij uit het *Woordenboek der Zamenleving* aanhaalt, dat de oorsprong dier partijschappen alleen kan gezocht worden in den naijver tusschen de Friesche Edelen, die zich eerst hadden vereenigd, om den gemeenschappelijken vijand, de Noormannen, te verjagen, maar elkander begonnen te bestoken, toen zij hun oogmerk hadden bereikt.]

Steen met opschrift in den gevel van het stadhuis te Purmerend (IV.; bl. 102, Vr. LV). Het stadhuis te *Purmerend* is een langwerpig vierkant gebouw, in 1591 gesticht; het stond toen nader aan de Hervormde kerk, nagenoeg in eene regte lijn met de huizen aan de noordzijde van de Breestraat. De toenemende bloei der markt vereischte eene vergrooting van marktplaats, waarom men tot het besluit kwam, het stadhuis door vijzelkracht eenige voeten achteruit te zetten. Dit bijzonder plan werd ook werkelijk in 1633 ten uitvoer gebragt, en wordt ook in het bedoelde opschrift op den steen vermeld. Het versje luidt letterlijk aldus:

„Anno 1591 is dit Stadthuis geset,
En door aenwas van nering hier wel oplet,
1633 tot vergroting van de marct met macht
En de vyselaerskonst alhier gebracht".

Vroeger was de voorpui voorzien van een bordes, met een' dubbelen opgang, die tot de eerste verdieping leidde; de steen stond toen in het front, even beneden het vlak van het bordes. In 1846 is het stadhuis in moderner stijl verbouwd, en de voorpui van een balcon voorzien. De ingang is nu beneden, met een bordes van drie treden opgang, op welk bordes de vier kolommen rusten, die het balcon onderschragen. Het gebouw is geheel bepleisterd en heeft thans een fraai aanzien. Daar er nu voor den steen geene voegzame plaats in de voorpui was, heeft men dien aan de oostzijde in den muur van het gebouw gemetseld, zoodat hij nu op de Kippenmarkt zigtbaar is.

Ziedaar de vragen beantwoord: 1°. waar

Digitized by Google

die steen zich thans bevindt, en 2°. hoe het opschrift luidt? Die iets meer van het stadhuis lezen wil, verwijze ik naar mijne *Kronijkmatige en geschiedkundige beschrijving van Purmerende en omliggende dorpen, meren, enz.* Te Purmerende, bij D. BROEDELET *en Comp.*, 1839. Wat de derde vraag betreft: »Welk het eerste voorbeeld van zulk eene verplaatsing van gebouwen is, zoowel algemeen genomen als bijzonder in ons vaderland, alsmede wie de uitvinder dezer kunst is?" geloof ik, dat deze moeijelijk te beantwoorden zal zijn, vermits de bouwkunst onder de Grieken reeds eene groote mate van volkomenheid bereikt had, en men met den hefboom en de dommekracht wonderen verrigtte, is het te denken, dat de tijd der uitvinding van het verplaatsen van gebouwen op deze wijze, zich in de grijze oudheid verliest. G. VAN SANDWIJK.

[De Heer C. W. BRUINVIS heeft insgelijks een afschrift van het bewuste opschrift ingezonden.]

Het tractaat »Praeadamitae" (IV.; bl. 102, Vr. LVI). Dit tractaat, over hetwelk de Theologische Faculteit te *Utrecht* aan het Hof van *Holland* een verslag heeft uitgebragt, is opgesteld door ISAAC DE LA PEYRERE, geboren te *Bordeaux* 1594, overleden bij *Parijs*, den 30sten Januarij 1676. Met den Franschen gezant DE LA THUILLERIE in 1644 naar *Koppenhagen* vértrokken, verzamelde hij daar de bouwstoffen tot zijne *Relation de Groenland* (Paris 1647, 4°.). Later verkeerde hij te *Brussel*, alwaar de uitgave van het bedoelde werk, *Praeadamitae sive exercitatio super versibus* 12, 13 *et* 14 *capitis V. epistolae ad Romanos. Quibus inducuntur primi homines ante Adamum conditi*, 1655, zonder plaatsaanduiding, doch heimelijk te *Parijs* gedrukt, hem groote onaangenaamheden berokkende. Op last van den Groot-Vicaris van den Aartsbisschop van *Mechelen*, werd hij in 1656 gevangen gezet. Op voorspraak van zijn' vriend en beschermer, den Prins van *Condé*, herkreeg hij eenigen tijd daarna zijne vrijheid, doch onder voorwaarde, dat hij niet alleen den inhoud van zijn boek, maar ook het Hervormd geloof, tot welk hij behoorde, zou afzweeren. Om zijn gegeven woord te beter gestand te doen, vertrok hij naar *Rome*, alwaar Paus ALEXANDER III hem met veel welwillendheid ontving. In 1659 vindt men hem in *Frankrijk* als Bibliothecaris van den Prins van *Condé* terug. Intusschen had zijn praeadamitisch stelsel, volgens hetwelk er vóór ADAM op onzen aardbol redelijke wezens zouden geleefd hebben, aanleiding gegeven tot veel geschrijf in *Noord-Nederland*. De Hoogleeraren HULSIUS, te *Leyden*, MARESIUS en SCHOOCK, te *Groningen*, gaven meer of min uitvoerige geschriften in het licht tegen die *monstrosa foeditas*, gelijk zij het stelsel van PEYRERE noemden. Eene opgave van vele dier twistschriften is te vinden in het *Bibliographisch Lexicon* van F. A. EBERT, ad N°. 16559.

Van denzelfden PEYRERE bestaat een boekje: *Du Rappel des Juifs*, 1643, 8°., hetwelk men, tijdens de regering van Keizer NAPOLEON, aan de vergetetelheid, waaronder het bedolven lag, poogde te onttrekken, wegens de zonderlinge profetie, daarin vervat, omtrent het lot der Joden; een volk, waarop, gelijk men weet, de Keizer een' geruimen tijd zijn aandacht gevestigd hield, ter verwezenlijking van zijne reusachtige ontwerpen omtrent het *Oosten*. PEYRERE toch voorspelt, dat de Joden eenmaal in het bezit van *Jeruzalem* zullen worden hersteld, en wel onder aanvoering van een der Koningen van *Frankrijk*. Deze Vorsten hadden daartoe het meeste regt om twee uitmuntende eigenschappen. Zij heetten *de Allerchristelijkste Majesteit*, *oudste zonen der kerk*, — en bezaten het vermogen om het huidzeer (de *écrouelles*) te genezen, de kwaal, waaraan, volgens PEYRERE, de Joden veel lijden. Vooraf, meent hij, zal dit volk naar *Frankrijk* toestroomen, en zich aldaar tot het Christendom laten bekeeren.

Wie meer over PEYRERE verlangt te weten, raadplege NICERON, *Mémoire des h. illust.*, T. XII, p. 65, niet opgenoemd onder meer andere schrijvers, aangehaald bij SAXE, *Onom. lit.*, T. IV, p, 486. QUIESCENDO.

Het tractaat »Praeadamitae". De naam van den schrijver is ISAAC DE LA PEYRERE, en van het tractaat bestaan twee uitgaven, eene in 4°. en eene in kl. 8°., beiden zonder aanduiding van plaats of naam van den drukker, en alleen met het jaartal 1655. De kl. 8°. uitgave is echter bij ELZEVIER gedrukt; en de Nederduitsche vertaling, die onder de bibliographische zeldzaamheden gerangschikt wordt, heeft tot titel: *Praeadamitae etc., waer door geleert wort, datter menschen vóór Adam geweest zijn. Gedruckt in 't jaer* 1661, in kl. 8°. J. L. A. I.

Het tractaat »Praeadamitae". De schrijver van dit werk was ISAAC DE LA PEYRERE, geboren te *Bordeaux*, en in 1676 te *Parijs*, 82 jaren oud, overleden. Zijne werken zijn: *Praeadamitae etc.*, 1655, in 12°.; *Du Rappel des Juifs*, 1643, in 8°.; *Relation du Groenland*, Paris 1647, in 8°.; *Relation de l'Islande*, Paris 1663, in 8°.; *Epistola ad Philotimum una cum Deprecatione ad Alexandrum VII de Praeadamitis*, Romae 1657, in 4°.; *Epistolae qua exponit rationes, propter quas ejuraveri Sectam Calvini et librum de Praeadamitis*, Francf. 1658, in 4°. C. P. L.

Het tractaat »Praeadamitae". Over den schrijver van dit tractaat, ISAAC DE LA PEYRERE, raadplege men BAYLE's *Dict.* in voce. Van het werkje zelf bestaat eene Hollandsche vertaling, getiteld: *Praeadamiten of*

Digitized by Google

Oeffening over 12, 13 *en* 14 *vers des* 5 *Capittels van den brief des Apostels Pauli tot den Romeynen,waer door geleert wort: Dat er menschen vóór* ADAM *geweest zijn.* De druk, welke ik voor mij heb, is in 12°. A°. 1661. Achter aan zijn gevoegd: *Opmerkingen over 't Boek der Praeadamitae, etc.* door EUSEBIUS ROMANUS (i. e. PHILIPPE LE PRIEUR), A°. 1661. Indien ik mij niet vergis, bestaat er nog eene vroegere uitgave.

Men heeft op den schrijver het volgende grafschrift vervaardigd:

Ci git PEIRERE, ce bon Israëlite,
Hugenot, Catholique, enfin Praeadamite;
Quatre réligions lui plurent à la fois:
Et son indifference était si peu commune,
Qu' après quatre-vingt-ans qu'il eut à faire un choix,
Le bon homme partit, et n'en choisit pas une.

Cff: *Dictionnaire des Athées anciens et modernes*, par SYLVAIN M...L. Paris, an VIII, 8°.
W.

[Ook A. A. A. noemde als schrijver van gemeld tractaat J. DE LA PEYRERE.]

Doorgraving der landengte van Panama (IV.; bl. 102, Vr. LVII). In het tijdschrift voor *Algemeene Munt- en Penningkunde*, Dl. I, bl. 699, wordt eene beschrijving gegeven van den in de vraag aangeduiden penning op het inroepen van Z. M. den Koning, als scheidsregter in de geschillen tusschen *Engeland* en de *Vereenigde Staten van Noord-Amerika*, over de grensscheiding van *Canada*. Aldaar wordt in de noot aangehaald, dat men omtrent de zaak nader inlichting vindt in: *Statement on the part of the United States, of the case, referred in pursuance of the convention etc. to H. M. the King of the Netherlands, of his decision thereon.* Washington 1829, folio. Hoewel ik niet in het bezit ben van laatstgenoemd werk, vermeende ik echter den Heer C. daar opmerkzaam op te moeten maken; welligt dat dit ter verdere opsporing dienstig zij. ALY. N.

[Men ziet, dat dit antwoord geenszins aan den wensch van C. voldoet.]

Mr. H. Calcoen (IV.; bl. 103, Vr. LX). Naar de *Biographie Universelle* in voce, werd hij te *Amsterdam* in 1742 geboren, en overleed aldaar, volgens den *Algem. Konst- en Letterbode* voor 1818, Dl. I, bl. 465, den 17den Junij 1818, in den ouderdom van 76 jaren. Hij was Ridder der orde van den Nederlandschen leeuw, Secretaris van de Maatschappij van landbouw en Lid van verschillende geleerde Genootschappen.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Rotting van den Schout-bij-Nacht Zoutman (IV.; bl. 126, Vr. 99). Toen de ondergeteekende, voor verscheidene jaren, *Gouda* bezocht om de beroemde kerkglazen van de gebroeders CRABETH en anderen aldaar te bezigtigen, legde hij ook een bezoek af ten huize van de bekende schrijfster Mevr. de Wed. VAN MEERTEN, geb. SCHILPEROORT. Daar ontving hij ook de aanwijzing om bij — zoo ik meen — de erfgenamen van den Heer VERNOOY, den fraaijen rotting met gouden knop van ZOUTMAN te zien, dien men zeide, dat hij in de hand had, toen hij op den 5den Augustus 1781 onze vloot tegen de Engelschen aanvoerde, en zich zoo roemrijk in dat gevecht gedroeg. Ik zag er ook nog eenige andere bijzonderheden, zoo ik meen pennewerk, ter eere van den held. Waar die rotting zich thans bevindt, kan ik met geene juistheid opgeven; denkelijk in dezelfde familie; doch dat hier aan een *eigenlijken* rotting en geen kommandostaf te denken valt, kan ik den vrager verzekeren. Mij dunkt, op het geheugen af, opheldering is daaromtrent nader te vinden in: *Mevr.* VAN MEERTEN, *geb.* SCHILPEROORT, *Reize door het Koningrijk der Nederlanden*, waar zij *Gouda* beschrijft.

Bovengemeld bezoek zal wel al twintig jaren geleden zijn. D. BUDDINGH'.

»*Verruilen*" *en* »*Luiden*" (IV.; bl. 126, Vr. 101). In G. KUYPER'S werk: *Letterkundige Leercursus ten gebruike der Koninkl. Militaire Akademie*, enz. 2de druk, 1848, staat op bl. 61:

Onbep. wijs.		Aant. wijs.	
Tegenw.tijd.	Verl.deelw.	Tegenw.tijd.	Betr.verl.tijd.
luiden.	gelooijen.	ik luid.	ik looi (*).

A. AARSEN.

»*Verruilen*" *en* »*Luiden*". — *Verolen* en *Looi*. Deze verbuigingen van verruilen en luiden, even als die van de molens, *moelen*, voor maalden, zijn in geen gebruik te *Gorinchem*, dan bij slechts enkelen; *moelen* werd oudtijds nog meer gebruikt, en slijt dagelijks meer uit, even als de twee eerstgemelden, die men in geene spraakleer zal vinden opgenomen, en ter taalverrijking mede niet tot de behoefte behooren.

Zóó zegt men ook *elkendurig* voor gedurig; = *hood* of *heud* voor hoofd; *meug* voor moog of zin; = *hadde gij*? voor hebt gij? = *Treflé* voor het regt van ter Leden, enz. enz. ofschoon dit niet aan te prijzen is.

Te *Woerden* zeggen de bedelaars: *Boref om*, voor Bodegraven om, als zij hunnen omgang gaan verrigten. C. G. B.

Model van Salomo's Tempel (IV.; bl. 126, Vr. 102). Het kunststuk, dat de Heer VAN DER AA zegt in 1802 of 1803 gezien te hebben, kan, dunkt mij, geen ander zijn dan dat, waarvan A. FOKKE, SIMONSZ. in zijne *Amsterdamsche Kermis* gewaagt, en hetwelk in de helft der XVIIIde eeuw door zekeren Predikant RIJK, benevens zijnen broeder, een' goudsmid (deze laatste vermoedelijk mijn over-

(*) Gebruikelijker gelijkvloeijend: ik luidde, geluid. Ook in gebruik: luijen.

Digitized by Google

grootvader, daar deze in dien tijd dat ambacht in de Kalverstraat alhier dreef), vervaardigd was. Ook mijn grootvader is in het bezit van dat kunststuk geweest; ik meen dat hetzelve later naar *Amerika* is vervoerd.

FOKKE geeft in zijne *Ophelderingen* er eene nadere beschrijving van. G. E. J. RIJK.

Model van Salomo's Tempel. Ik herinner mij mede, in mijne jeugd, omstreeks het jaar 1815 of 1816, op de Zierikzeesche kermis een model van SALOMO's tempel te hebben gezien, waarvan ik later evenwel niets meer vernomen heb. Thans weet ik met zekerheid, dat er een nieuw en allerkeurigst model van dien tempel bestaat, in het bezit van den kundigen zamensteller, den Heer L. SCHOUTEN, HZ. geboren te *Dordrecht*, sedert den 3den Augustus 1854 Kandidaat tot den H. dienst bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Utrecht*, en op den 24sten van diezelfde maand tot Predikant beroepen bij de Hervormde gemeente te *Koudekerke* in *Walcheren*, die daaraan noch moeite noch kosten gespaard heeft.

J. VAN DER BAAN.

Model van Salomo's Tempel. Zekere ABRAHAM DE RUIJTER, te *Sluis*, heeft eens een vrij groote, zoogenaamde »tempel SALOMONS" vervaardigd, waarmede hij in 't begin en de eerste 25 jaren van deze eeuw de kermis rondreisde. De tempel bevatte honderde figuren en zinnebeelden, onder anderen ook JOSEPH en MARIA met hun kind. Het werk bestaat niet meer.

G. P. ROOS.

[De vraag van den Heer VAN DER AA komt ons voor nog niet ten volle te zijn beantwoord.]

Broeders van de Roose Cruyse (IV.; bl. 126; Vr. 103.) De vrager het *Woordenboek* van HOOGSTRATEN opslaande, zal onder 't artikel *Rosenkreutzer* de gewenschte inlichting vinden. »Misschien," zoo leest men daar, »is de geheele societeit een verdichtsel," en bij dit *misschien* is het tot op onzen tijd gebleven, blijkens het *Allgem. Kirchen Lexikon* van Dr. JOS. ASCHBACH (*Frankf.* 1847), alwaar de kwestieuse *Fraternitas rosaceae crucis* door △ omstandig wordt besproken. J. M.

Broeders van de Roose Cruyse en Allumbrados of Illuminati. In de *Bibliographie der Freimaurerei* van GEORG KLOSS, Med. Dr., *Frankf. am Main* 1844," wordt eene menigte titels van werken over de *orde van het Roose Cruys*, »*orde der Rosenkreuzer*" en wel n°. 2416—2690 (bl. 174—201) opgegeven; die over »*der Illuminate orde*" vermeldt de onlangs overledene schrijver n°. 3211—3275. (bl. 241—246).

GEEN ILLUMINAAT.

Allumbrados of Illuminati (IV.; bl. 127, Vr. 104). Een aantal dweepende monniken verbreidden in 't laatst der XVIde eeuw in *Andalusië*, vooral in *Sevilië*, eene mystieke leer, veel overeenkomst hebbende met die der latere Quiëtisten en der hedendaagsche Muckers. De inquisitie had ze schielijk onderdrukt, doch in 1623 kwam zij te *Sevilië* weder te voorschijn. De Groot-Inquisiteur PACHECO onderzocht op nieuw hunne leerstukken en veroordeelde er 65 van, terwijl hij eenige hoofddrijvers levend liet verbranden. Deze gestrengheid noopte hen naar *Frankrijk* uit te wijken, waar zij onder de leiding van zekeren monnik ANTON BACQUET als *Illuminés* andermaal het hoofd opstaken, doch op last van LODEWIJK XIII, door middel van halsen kerkerstraf werden uitgedelgd. Eene eeuw later vindt men ze nog weder te *Montpellier*, als *Levites du Saint-Esprit*, opgestaan en onderdrukt. (Vergel. FRANCKE in de *Encyclop.* van ERSCH en GRUBER, Bd. XXXVII, bl. 188 ff.) J. M.

De Illuminaten-orde van ADAM WEISHAUPT (1776) heeft met de secte der *Allumbrados* niets gemeens.

Allumbrados of Illuminati. Ten antwoord op de vele vragen van C. J. H. verwijs ik hem naar een boek in 1799 uitgekomen van JOHN ROBISON, *Proeven van zamenzweeringen in Europa*, waarvan een aanzienlijk gedeelte aan de Illuminaten is gewijd. Of alles waar is, wat de schrijver zegt, zou ik echter niet durven beweren. THEODORIK.

Vraagteekens.

324. — *Spreekwijzen* »*Mijl op zeven*," *en* »*zoo bot, dat men er wel mede naar Keulen kan rijden.*" Men wenschte gaarne eene uitlegging te hebben van de spreekwijzen: als iemand eenen omweg maakt, »dat is een mijl op zeven," en als men een bot mes heeft, »daar kan men mede naar *Keulen* rijden?" N.

---

325. — *De namen van de wachters van Jupiter.* In geen der sterrekundige werken onder mijn bereik vind ik, zoo als die van *Saturnus*, de namen vermeld van de wachters der planeten *Jupiter*, *Uranus* en *Neptunus*. Hebben die geene namen ontvangen? en zoo ja, waar worden ze genoemd? J. M.

---

326. — *Het gesternte Virgo.* Aan welke maagd heeft het sterrebeeld VIRGO zijne benaming ontleend? J. M.

---

327. — *Bidden.* Is het eene vereischte om het Opperwezen met *geslotene oogen* en *te zamen gevouwen handen* te bidden of te danken? Kan men uit den bijbel plaatsen aanwijzen die dat gebruik in de Christelijke kerk bepaaldelijk gelasten? 4.

---

328. — *Sageles.* In de *Resolutiën van Holland* van den 22sten September 1694, bl. 397,

Digitized by Google

vindt men een verzoek van Amsterdamsche broodbakkers, om met riet en *sageles* te mogen stooken. Men vraagt welke brandstof hiermede bedoeld kan zijn? Zou het ook *zaagsel* kunnen beteekenen? ..R. E.

329. — *Boxenbieren.* Op onderscheidene plaatsen in de Graafschap *Zutphen* werden vóór ongeveer honderd jaren zoogenaamde *Boxenbieren* gehouden. Het waren publieke, meest zeer luidruchtige vermakelijkheden, en daar ze meestal op een zondag gehouden werden, was de Overheid dikwijls verpligt 's lands plakkaten op het onderhouden van den sabbath in al hunne gestrengheid op de houders van de Boxenbieren toe te passen. Het is mij niet mogelijk geweest iets meer van die volksfeesten te vinden. Ik vraag: van waar die naam? Wat werd daar verrigt? en stonden ze ook met de schutters-gilden in eenige betrekking? P. N.

330. — *Knevelschaven.* Onder de wapenen welke de burgers van *Arnhem* in 1572 droegen, toen de stad in de grootste vrees verkeerde voor de zoogenaamde »rebellen", worden genoemd spiessen, hellebaarden en *knevelschaven.* Wat waren *knevelschaven* en wat is de oorsprong van dien naam? P. N.

331. — *Tresye.* Wat beteekent het woord *Tresye?* In 't jaar 1549 was bij de blijde inkomste van Prins FILIPS te *Brussel*, een *bancket* aan 't hof, waarop het *donderde ende bliksemde ende hagelde al tresye.* P. N.

332. — *Spreekwijzen. Den kreupelen waard slaan.* Wat mag de ware beteekenis van deze zegswijze zijn? en van waar ontleent zij haren oorsprong? F. F. C. STEINMETZ.

333. — *Bagijnenkoek.* Wat is *bagijnenkoek?* Iets bewaren of hoogschatten als *bagijnenkoek.* Van waar deze uitdrukking? Bezaten de vroegere, en bezitten de tegenwoordige bagijnen, hier en dáár, een bijzonder recept voor kostbaren koek, zoo als de Deventer en Groninger-bakkers voor den hunnen bezitten? of moet hier aan iets anders worden gedacht? Die 't weet, zegge 't mij.

F. F. C. STEINMETZ.

334. — *Priesters getrouwd.* In de *Historie der Wereld* van J. F. MARTINET, Dl. VIII, bl. 59, wordt gezegd: »De meeste priesters waren in zijn' tijd (in den tijd van FLORIS V) getrouwd en droegen hunne waardigheid aan hunne kinderen op".

Kan dit gezegde uit meer andere werken van dien tijd bevestigd worden? Dit aan DE NAVORSCHER op te geven, is mijn verzoek.

J. SCHREUDER.

335. — *Konkelen.* In *Noord-Holland*, doch meerendeels in de *Schermeer*, *Heer Hugowaard* en omliggende plaatsen, zegt men *konkelen*, het zij men ontbijt of 's avonds koffij en brood gebruikt, b. v. wij zullen konkelen, of hebben gekonkeld; — van waar is dit woord afgeleid? N. R.

336. — *Oude Courantendruk.* Voor ruim twintig jaren las ik in eene der couranten, doch welke heb ik niet aangeteekend, »uit een te *Brussel* gevonden handschrift heeft men ontdekt, dat reeds vóór het het jaar 1460 couranten moeten bestaan hebben, welke vermoedelijk te *Mentz* werden uitgegeven". — Vergeefsch heb ik verschillende schrijvers daarover nagezien, — van daar vraag ik, of dit uit een of ander stuk blijkt zeker te wezen? en wat behelzen dan die couranten?

J. SCHREUDER.

337. — *Spreekwijzen. Een witte met een zwarte. — Te hei of te fei. — Het kind van de rekening.* Welke kan de oorsprong zijn der bovenstaande zegswijzen. G. E. J. RIJK.

338. — *Spreekwijzen. Achterbaks houden.* Hij *houdt* dit of dat *achterbaks*, is eene uitdrukking, welke men dikwijls toepast op iemand, die iets terughoudt, hetwelk men gaarne wenscht te zien of te bezitten. Ik vraag alzoo naar de herkomst van deze zegswijze. TEN KATE leidt dit bijwoord af van *bak*, in in den zin van *rug;* zoodat *achterbaks*, volgens hem, zoo veel is als *achter den rug;* en hiermede stemt ook B. HUYDECOPER overeen. Zou er nog niet een andere afleiding kunnen zijn dan deze? Of is dit de eenige en de ware? De taalkundigen zullen het wel weten.

F. F. C. STEINMETZ.

339. — *Spreekwijzen. Op zijn elvendertigsten.* Hij moet alles *op zijn elvendertigsten* hebben, hoort men dikwijls zeggen, en men zegt het zelf ook wel tegen iemand, die al zijn doen en laten, naauw of te naauw steekt. Van waar deze zegswijze? F. F. C. STEINMETZ.

340. — *Een kissebisse.* Kan ook iemand der Navorschers mij de juiste beteekenis en den oorsprong van deze benaming mededeelen? F. F. C. STEINMETZ.

341. — *Tagarijn.* In *Dordrecht* (en ook te *Amsterdam* en elders) noemt men iemand die in oud ijzer, vodden, beenderen en andere snuisterijen handelt, een tagerijn of tagarijn. Men vraagt van waar die naam? Welke is de ware beteekenis en echte spelling van dat woord?

P...t...d.

Digitized by Google

342. — *Handteekening als toetssteen van het karakter.* In hoeverre kan men uit de handteekening van iemand tot zijn karakter besluiten? P...t...d.

343. — *Cosa fatta, capo ha.* Wat is de beteekenis van het Italiaansche spreekwoord: *Cosa fatta, capo ha?* P...t...d.

344. — »*Stakkert.* Van waar is de uitdrukking afkomstig, die arme stakkert?" P...t...d.

345. — *Het geslacht Kerckerinck of Kerckering.* Wie kan mij aan de généalogie van dat geslacht helpen? v. B.

346. — *Regnerus de Lover.* Ik heb in mijn bezit een handschrift, bevattende de rijmen (*sic*) van REGNERUS DE LOVER, Med. Doctor te *Amsterdam*, en ook vroeger te *Naarden*. Hij stierf in het begin der vorige eeuw. Weet iemand meer van hem? ULTR.

347. — *De Samaritane van Fr. Baltensz.* Wie geeft mij de werken aan de hand, waarin ik iets over den schrijver en het doel van het werk *de Samaritane*, meer bekend onder den naam van FRANS BALTUS, (BALTENSZ, den uitgever) kan lezen? C.

348. — *Hollandsche tuin.* Van waar is oorspronkelijk de hegge of het hek, waarbinnen men op sommige ruimten de klimmende Hollandsche leeuw, afgebeeld ziet, en bekend is als *de Hollandsche tuin;* en sedert wanneer vindt men die op den muntslag? §. §.

349. — *Pillegift.* Overoud is de gewoonte dat bij het ten doop heffen der kinderen hunne *peter* en *meter*, na de plegtigheid aan den gedoopte een geschenk doen. Zoodanig geschenk bestempelt men met den naam van *pillegift*. Te vergeefsch heb ik getracht de etymologie van het woord op te sporen. Zou een der HH. Navorschers mij daarin behulpzaam willen zijn? ——t.

350. — *Bato Filius Roterodamensis.* Wie was BATO FILIUS ROTERODAMENSIS, die in de eerste helft der vorige eeuw onder dien naam schreef? ULTRAJ.

351. — *Schrijver der généalogie van Sohier.* In 1661 kwam bij HAAK te *Leyden* uit: »La veritable origine de la très-ancienne et très-illustre maison de SOHIER". Met afbeelding van zegels, wapens enz. en het portret van CONST. SOHIER, Heer van *Warmenhuysen*, *Crabbendam*, *Oud-Poelgeest*, enz., alle door P. HOLSTEYN gegraveerd. Onder de opdragt van den schrijver aan genoemden CONST. SOHIER leest men zijne initialen J. C. D. D. Wie mag dit zijn? P. A. T.

352. — *Een stoot aan den elleboog, weduwenaarspijn.* Van wáár is deze gelijkenis afkomstig? C. G. B.

353. — *Naar Bommels konten, drie uren boven de hel.* Van wáár is dit spreekwoord afkomstig? C. G. B.

354. — *Matsenbreijen.* Van wáár is dit woord afkomstig? C. G. B.

355. — *Het meer Léman.* Bij de Romeinen komt dat meer reeds voor onder den naam *Lacus Lemanus*. CAESAR, *de Bello Gallico*, noemt dit water aldus, Cap. II en VIII; en LUCANUS, in zijne *Pharsalia*, waar hij in den eersten zang van de Romeinschen soldaten spreekt, die zich naar den kamp van CAESAR begaven, *alii — deseruere cavo tentoria fixa Lemano.* Wat mag de oorsprong van den naam *Léman* zijn? F. F. C. STEINMETZ.

356. — *Cappidus Stauriensis.* Van dezen Frieschen schrijver haalt GRÄSZE (*Grosse Sagenkreise*, bl. 344) aan: *Leven van* OGIER *van Denemarken*, in Latijnsche verzen. Is dat nog voorhanden? en waar is het te vinden? J. M.

357. — *Geslachtswapens van van Week en van Langenberg.* Aangenaam zoude het mij zijn te vernemen, welke de geslachtswapens zijn van den Generaal VAN WEEK, die ongeveer in 1700 zal geleefd hebben, en van de familie LANGENBERG? A. L. M.

358. — *Houten kanonnen.* Houten kanonnen de plaats van ijzeren in de batterij van een schip vervullende, noemt men »stukken voor den kok, »of" Enkhuizers".

Zou laatstgemelde uitdrukking »Enkhuizers" zijn oorsprong kunnen ontleenen aan het gebruik dat de Enkhuizers somwijlen houten kanonnen in batterij voerden, die zij evenwel bij de opgaven van de sterkte hunner vloot mederekenden voor ijzeren?

Eerstgemelde uitdrukking zal wel geene verklaring behoeven. L. *te V.*

359. — *Grietje en bovengrietje.* Op de oorlogscheepen hoort men meestal het bovenkruiszeilen en het boven-bovenkruizeil, grietje en bovengrietje noemen. Van waar die uitdrukking? L. *te V.*

360. — *Treuseneus.* Men hoort nog al eens zeggen, dit of dat »kost een treuseneus." Van waar die uitdrukking? L. *te V.*

Digitized by Google

BLADWIJZER.

A.

A., Kind met drie hoofden, 119.
a..., Geboortedagen der kinderen van Prins Willem I, 356.
—— Jaartallen der echtverbindtenissen van Prins Willem I, 356.
A. (A. A.), Petrus Comestor, 4.
—— Het geslacht van Cranenbroucq. 97.
—— St. Graals beker en tempel te Monsalvar, 143.
—— De Jonkvrouw van Mechelen, 204.
—— De toovenaar Merlijn, 357.
—— Het geslacht der Morgans, 8.
A. (A. &), Het Belegh van Leyden in Toneelen en Uytkomsten, 313.
—— Dorda of Dorta, 109.
—— Gesloten Deuren in Noord-Holland, 326.
—— Hemmel, 96.
—— Kleuren van de Nederlandsche vlag, 362.
—— De nieuwe Maas, 375.
—— De Jonkvrouw van Mechelen, 350.
—— Geslachtswapen der van Riedts, 338.
—— De Zeven Schoonheden, 121.
—— Verschillende opgaven van Zons- en Maans- op- en ondergang, 128.
—— Christoffel van Zwol of Swol, 320.
A. (C. &), Amsterdamsche plaatsbenamingen, 330.
—— Ode op Arminius en zijne „Disputationes", 340.
—— Mr. Constantijn van Baerle, 179.
—— Mr. J. W. Campbell, genoemd Kumpel, 368.
—— 't Huis „Canselaarij van Vriesland" te Amsterdam, 101.
—— Catechismus van Johannes a Lasco, 96.
—— Daniel Craanen, 280.
—— H. C. Cras, 42.
—— Dagverhalen van Nederlandsche Gezanten, 31.
—— Familie-Verbindtenissen voor de regeringsposten in Noord-Holland, 31.
—— Pieter de Groot, Heer van Vlooswijck, 135.
—— Philippus de Gruytere en Jan Diemer, 24.
—— Haar uit den put van 't Oudemannenhuis te Amsterdam, 73.
—— Joan van Hasselt, 167.
—— Hervormde Gemeente te Ritthem, 178.
A. (C. &), Homerus geen Hollander, 344.
—— „De Kersnacht lag in stukken", 333.
—— Leeven en Bedrijf van Sijn Hoogheyt Willem Hendrik de Derde, 32.
—— Loegenaar, 13.
—— Maegh- geld kerven, 190.
—— Mr. Jan Jacob Mauritius, 362.
—— Het Mauritsfort in Zeeuwsch-Vlaanderen, 27.
—— Jan Bastiaansz. van Mieris, 342.
—— De familie Moesta, 96.
—— Mof, moffen, 190.
—— De Nieuwe Europische Staats-Secretaris, 31.
—— De Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken, 31.
—— Ongevold, 342.
—— 't Oranje drietal, 197.
—— Het Leven van Willem George Frederik, Prince van Oranje, 94.
—— Archief van Oudewater, 359.
—— De Parival en zijne „Délices de la Hollande", 167.
—— Rampenlaan, 187.
—— „Reisje door West-Friesland en Waterland", 197.
—— Geslachtswapen der van Riedts, 338.
—— Schilderen, 190.
—— Graaf Joost van Schouwenburg, 320.
—— „Semeyns met raad en daad", 129.
—— Sergeanten-Majoor en Brigadiers in het Staatsche leger, 63.
—— Het geslacht van Jacob Simonsz. de Rijk, 242.
—— Penning van S. Sjaardema, 320.
—— Christiaan Sopingius, 320.
—— „Spieghel der Spaensche Tyrannye", 167.
—— Stads Rademaker. Bultus de Leeuw, 256.
—— Simon van der Stel, 320.
—— Nicolaes Stellingwerff, 251.
—— Le Noble Teneliere en zijne „Histoire de Hollande", 39.
—— Maerten Thyssen, 76.
—— Willem Utenhove, 335.
—— Valiekant, 154.
—— Mr. S. de Wind's „Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers", 96.
—— Het geslacht Witsen, 274.
—— Zeeuwen uit het bestier der Leydsche Hoogeschool gesloten, 343.
A. (C. &), Zelfontbranding van Buskruidlading, 297.
—— Christoffel van Zwol of Swol, 242.
A. (H. A.), Het Portret van Jeanne d'Arc, 171.
A. (J. N. B.), Augustus Stellingwerf Luitenant-Admiraal van Friesland, 229.
A. (M.), Engel Willemsz. de Merle, 352.
—— Geslachtswapen van van Oldenbarneveld, 352.
—— Jan Pietersen Snoeck en zijne echtgenoote Margaretha Bal, 351.
—— Hannekemaaijer, 319.
—— Albrecht van Loo, 319.
—— Warnasarie, 319.
A. (T.), Geslachtswapen der van Riedt's, 39.
A. (W.), Spaansch-Hollandsche woorden, 330.
Aa (A. J. v. d.), Joannes Jacobus Aerts; F. d'Aguillon; Gabriël en Balthasar Ajala; Philippus Alegambe; Algerus; Joseph Athias. 214.
—— Ampten der dichters van de Evangelische Gezangen, 240.
—— Amsterdamsche plaatsbenamingen, 330.
—— Het Belegh van Leyden in Toneelen en Uytkomsten, 313.
—— Openbare Bibliotheken in Nederland, 203.
—— Het geboortehuis van W. Bilderdijk, 251.
—— Boekstapelen, 375.
—— De Brandaris op Terschelling, 371.
—— Het goud in Californië. Het tijdschrift „Euphonia", 200.
—— M. J. W. Campbell, gezegd Kumpel, 70.
—— Johannes Pieter van Capelle, 309.
—— Capitanaeus en andere geneeskundigen, 293.
—— Car, Quenedy, Rengers, 318.
—— Houwerda van Coehoorn en de Mielet van Coehoorn, 195.
—— Johannes Kappeyne van de Coppello, 308.
—— P. W. Croyze, 42.
—— „De oude waarheid en de nieuwe onwaarheid", 120.
—— Driestek, Twaalfstek, 360.
—— Journaal van A. Duyck, 218.
—— Het geslacht van van Dijcke, 324.
—— Eegenisse, 297.
—— Figuurlijke verzen, 218.
—— Gazette de Leyde, 183.

49

Digitized by Google

Aa (A. J. v. d.), G. Gentius, 302.
—— Afstammelingen van Balthasar Gerards, 42.
—— Gooiland, 209.
—— Dagverhalen van Nederlandsche Gezanten, 332.
—— De Hattinga's, 96.
—— Helderenbosch, 94.
—— Maria Heyns, 140.
—— Petrus van Houte, 331.
—— „Ik zal hem troef geven", enz. 301.
—— Kansel-Oppositie tegen Koning Lodewijk Napoleon, 70.
—— G. Kelsen, 96.
—— De Chronijk van Klaas Kolijn, 261.
—— F. de Bruyn's „Kondodad", 311.
—— Engelsche Lampen voor het Raadhuis te Amsterdam, 324.
—— Gerardus Listrius, 372.
—— Luitjes, 159.
—— Model van Salomo's tempel, 126.
—— Jonkvrouw Maria van Malsen, 336.
—— Muzijkinstrument van Hollandsche vinding, 139.
—— Nederlandsche Natuurkundigen, 365.
—— Noga. Méringues, 263.
—— Ongevold, 342.
—— Opdam, Klaverweide, van Marle, Jongeneel en Smit, 159.
—— Dichtregels op het huwelijk van een Vorst uit het huis van Oranje, 259.
—— Prins Frederik van Oranje, 294.
—— Het dorp Oudrive, 279.
—— De Papenbril, 300.
—— Radesholt, of Redesholt, 46.
—— P. Rixtel, 371.
—— Robert Robertsz., 201.
—— Johannes Roggius, 341.
—— Frans Rijk, 253.
—— Scheerboom, 159.
—— Staatkunde van het kerkezakje, 293.
—— Pieter Straat en Pieter van der Deure, 159.
—— Twee stoutmoedige inwoners van Koeverden, 324.
—— Verrekijkers, 378.
—— Heete Wapeling, 123
—— Nicolaas van Wassenaar, 317.
—— Het Wilgeminen-Klooster bij Biervliet, 54.
—— Bartholomeus van Wijngaerden; François van der Draeck, 213.
—— Jelle Adriaansz. Wijns, 159.
—— Zeeuwsche Wiskunstenaars, 283.
—— Zeeuwsche Geneeskundigen, 315.
—— Zeeuwsche plaatsnamen in andere oorden overgebragt, 317.
—— Zeevaartkundige werken, 58.
Aanhaling uit Boerhaave, 236.
Aanhalingen. „Als het rimplig lover dort", 31, 331.
—— „De Kersnacht lag in stukken", 32, 333.
Aanhalingen. „Die wat der watren stroom in 't denkbeeld achterliet", 224.
—— „Hoe kan een jonge vrouw een ouden man bedriegen?" 213.
—— „Ik geloof dat hij de moord gestoken is", 213.
—— „God save the king", 153, 154.
—— „Mediis tranquillus in undis", 213.
Aanteekeningen op Mr. S. de Wind's Bibliotheek van Nederl. Geschiedschrijvers, 96, 377.
Aap („Den) vinden", 351.
Aard- en Kaboutermannetje, 71, 72.
Aardewerk (Delftsch), 242, 243.
Aarsen (A.), Christiaan Kas, 343.
—— „Verruilen" en „Luiden", 381.
—— Zwagerschap tusschen Hooft en Vondel, 69.
Aarsen van Sommelsdijck (Reis door Spanje van François van), 217.
Aarssen (Kapitein), 328.
Abbema (Mr. A. S.), Yde of Ede Abbema, 146.
„Accurata Utopiae Tabula", 270, 271.
Achterbaks houden, 383.
Acker (Horatius Vopiscus), 293.
Actaboeken (Kerkelijke) te Hengstdijk en St. Pauluspolder, 352.
Actaboeken (Kerkelijke) te Middelburg, 297.
Admiraal, 221.
Adjudant-Onderofficieren (Stokken of rottingen van), 287.
„Advis familiers", 319.
Aelia Laelia Crispis (Grafschrift op), 37, 335.
„Aenigmata" (Jac. Eyndii), 157.
Aerssen (Heerlijkheid), 320.
Aerts (Joannes Jacobus), 214, 215.
Afrikaan in de vorige eeuw in Nederland tot Theologiae Doctor gepromoveerd, 262.
Afval (Lied van Hollands), 94, 368, 369, 370.
Agathopedon (De), 302.
Agilaar (Baron), 103.
Aguillon (F. d'), 214, 215.
Ahasuerus en Kores, 320.
Ajala (Gabriël en Balthasar), 214, 215.
Albertina Agnes, dochter van Prins Frederik Hendrik (Portret van), 196.
Alchymie (Medaille van door) verkregen goud, 297.
Alegambe (Philippus), 214, 215.
Algerus, 214, 215.
Alkatyven, 105.
Alkmaar (Werken over de belegering van) 103, 104.
Alkmaar (Uitlegging en bevesting van) 99.
Allumbrados of Illuminati, 127, 382.
Almanak (Eeuwigdurende) op eene Tabaksdoos, 5, 308.
„Als het rimplig lover dort", 31, 331.
Altaarstuk door P. D. G., A°. 1633. 187, 188.
Al-Teppe (De) in Palestina, 195.
Ampten der dichters van de Evangelische Gezangen, 240.
Amsterdamsche plaatsbenamingen, 31, 330.
Ancker („Het quae) slachten", 295.
Angel, Engel, enz. (Plaatsnamen met) zamengesteld, 137.
Anna („Daar loopt wat van St.) onder", 184, 185.
Anna (Sint) Schapraai, 11.
Annabeeld (Zegel met St.), 224.
Anonymen; Pseudonymen, 358.
Anszem (Heer) tot Vueer, 191.
Anthonies (Utrechtsche St.) en St. Hubert's varkens, 199.
Appelflaauwte, 139.
Aquanus (Cornelius), 68, 349, 350.
Arakatscha (De), 118, 119.
Archief van Oudewater, 8, 359.
Archieven van het Hof van Holland, 31, 360.
Arenberg (Mevr. van); Lambert Wingaardsz. van Vollenhoven, 293.
Arend (Dr. J. P.), „La Branche des Reaux (royaux) Lignages", 153.
—— Figuurlijke verzen, 218.
—— Macaronische Poëzy, 58.
—— Vertaling der Gedichten van Jacob Cats in het Hoogduitsch, 52.
Argyle (De Graaf van) in Friesland, 52.
Arius, Archief van Oudewater, 8.
Arminiaan (Omgekeerde) 350.
Ariminius (Afschrift van de getuigenis der Akademische Senaat aangaande), 325.
Arminius en zijne „Disputationes" (Ode op), 62, 340.
Arminius (Distichon op), 62.
Arondeau (A), 175.
Asch („Tusschen twee stoelen in de) zitten", 28.
Athias (Joseph), 214, 215.
Avanturier („De vermakelijke) enz. door N. H". 266.
Aventroots Sentbrief, 359.
Averijtje, 254.
Avezathe, 111.
Augustus „Historia de tribus seculo 17° famosis Impostoribus", 96.
—— „Tandem fit surculus arbor", 95.

B.

B., Kerkelijke Actaboeken te Hengstdijk en St. Pauluspolder, 352.
—— Cornelius Aquanus, 350.
—— Bedijken of indijken, 352.
—— Brixiusnacht, 359.
—— Dichters van het vierde District van Zeeland, 30.
—— Paulus Vesardus en Franciscus van den Eede, 326.
—— Geraamten van visschen in Zeeland, 352.
—— Goessenaar niet Goezenaar, 352.
—— Geboorte- en sterfdag van P. 's Graeuwen, 359.
—— Handboogschutterijen in Zeeland, 352.

Digitized by Google

B., De echtgenoote van den Admiraal Jacob van Heemskerk, 128.
—— „Hebt gij wel Dunricher (Dantziger) chocolaad"? 171.
—— Hooge ouderdom in Zeeland, 352.
—— Huygens' Oogentroost, 364.
—— J. A. Lotze en Th. Lubbers, 352.
—— Oostende of Ostende, 352.
—— Portretten van personen uit Zeeuwsch-Vlaanderen, 356.
—— Potstraat of Poststraat te Zierikzee, 352.
—— Register van grafschriften, 193.
—— Het Ringrijden in Zeeland, 352.
—— Salmoniers, 358.
—— Belegering van Sluis, 358.
—— De Staatkunde van het Kerkezakje; Ds. Munnikemolen, 146.
—— Steen te Kleverskerke, 352.
—— Vorstelijke personen aan den Westkappelschen zeedijk, 352.
—— Zeegevecht in het Zwin, 358.
—— Sedert 1800 in Zeeland bedijkte polders, 30.
—— Zeeuwsche Geneeskundigen, 30.
B—, Ultrajectinus, 159.
—— Uit het Hollandsch in 't Engelsch vertaalde verzen, 8.
B. (C. G.), Boekstapelen, 375.
—— Heilige Geest-Huizen, 347.
—— Laycken, 304.
—— De Nieuwe Maas, 96.
—— Mutsenbreijen, 384.
—— „Naar Bommels konten, drie uren boven de hel", 384.
—— „De Plank misslaan, 298.
—— Schorren of Uiterwaarden, 189.
—— „Verruilen", en „Luiden", 381.
—— Een stoot aan den elleboog, Weduwenaarspijn, 384.
B. (F.), Berchemisch Zeestuk, 287.
—— Een Bokking krijgen, 287.
—— „Denkbeelden uit het vrouwelijk karakter", 127.
—— Ary Scheffer een Schiedammer, 127.
B. (N.), Aan Proponenten opgelegde verwerping van Balthasar Bekker, 20.
B. (S.), „Alshet rimplig lover dort", 331.
B......s., Philippus de Gruytere en Jan Diemer, 26.
B. (v.), Het geslacht Kerckerinck of Kerckering, 384.
B. (v. D. v.), Geslachtwapens op Loevestein, 321.
—— Verpligte Bedevaarten, 353.
B. (W. W.), Domesday book, 259.
—— Queernmolens, 373.
—— Petrus en Dominicus Tiara, 373.
Baan (J. van der), Pierre en Florens Braconnier, 360.
—— Tegenstrijdigheid in de Chronijk van Zeeland van M. Z. van Boxhorn, 326.
Baan (J. van der), Catechismus van Joh. à Lasco, 376.
—— Jongste dorpen in Zeeland, 328.
—— L. Grendel, 186.
—— Model van Salomo's Tempel, 382.
—— Het „Te Deum", 219.
Baco, 261.
Baerle (Mr. Constantijn van), 179.
Bagijnen (Blaauwe), 100.
Bagijnenkoek, 383.
„Bak er aan zijn", 288.
Bal (Jan Pietersen Snoeck en zijne echtgenoote Margaretha), 351.
Ballade; Romance, 237.
Baltensz (De „Samaritane" van F.), 384.
Bamestra (Beemster), 254.
Banjermassing (De Friesche Wijk in), 96.
Bardzangen (Germaansche); Bijbelvertaling in 837, 197.
Barents (Begraafplaats van Willem), 191.
Barons en Comtes (Nederlandsche) del' Empire, 199.
Bastiaensz. (Jan) van Mieris, 63, 342.
Bataafsche pottebakker (Rufus de), 48.
Bato filius Roterodamensis, 384.
Baudius (Maria van Loo, huisvrouw van Professor Dominicus), 325.
Bayard (Afstamming der Predikanten), 82, 83.
Beaumont (H), 124.
Becker (Johan Joachim), goudmaker in 1673—1679, 262.
Bedevaart naar Wilsnaeck, 81.
Bedevaarten (Verpligte), 129, 353, 354.
Bedijken of indijken, 352.
Beetghum (Wibrandt Michiels van) 320.
Beemster, Bamestra, 254.
Beemster (Geschiedenis der Droogmaking van de) 293.
Beerin (Een kind door eene) opgevoed, 359.
Beest (Het hooge huis te), 300.
Beger (G. W.), Mandrillon, 221.
„Bekend zijn als de bonte hond", 223.
Beker van het jaar 1664, 255.
Beker van H. Swaardekroon, 263.
Bekers en roemers van Anna Maria à Schurman, 7.
Bekers of roemers van Anna Roemers en Maria Tesselschade, 102.
Bekker (Balthasar), 323.
Bekker (Aan Proponenten opgelegde verwerping van Balthasar), 20.
Belegering van Alkmaar (Werken over de) 103, 104.
Belegering van Sluis, 358.
Belegh („Het) van Leyden in Toneelen en Uytkomsten", 7, 313.
„'k Ben in de boonen", 277.
Benedeto (Turadus), 256.
Berchemisch Zeestuk, 287.
Bergen (Afstammelingen, familie en wapen van Adriaan van), 295.
Bergen (Van), de turfschipper van Breda, 141.
Bergh (S. J. v. d.), An evening Hour with Shakspeare, 78.
Bernard (Kapitein), 195.
Beronicius, 294.
Bertha, Muzijk voor de harmonika, 287.
—— De Roos van Jericho, 254.
Beschrijving van de Hel (Koelman's), 34.
Bestraating (Eerste) van wegen in Zeeland, 301.
Beteekenis van sommige voornamen, 4, 305, 307, 308.
Beul (Een vermomde), 351.
Beul (Middeneeuwsch eedsformulier van den) te Middelburg, 17.
Beweegbare metalen drukletters in 1435, 177.
Bewindhebbers der Oost- en West-Indische Compagnie, 64, 347.
Beijer (G.W.), Brief van Amerigo Vespucci aan Lorenzo de Medicis, 121.
—— Napoleon te Breda, 175.
Bezweringen bij de Ouden, 15, 16.
Bibliophilus Schidamensis, Joannes Jacobus Aerts; F. d'Aguillon; Gabriël en Balthasar Ajala; Philippus Alegambe; Algerus; Joseph Athias, 214.
—— „Daar loopt wat van St Anna onder", 185.
—— Differentiaal-rekening, 156.
—— Fidibus, 40.
—— Merwan II, 7.
—— St. Nicolaas al of niet historisch, 85.
—— Radesholt of Redesholt, 46.
—— Shakspeare's „Hamlet" gegrond op eene mythe, 235.
—— De Staartster van 1556, 236.
—— Theodoliet, 156.
„Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers" (Mr. S. de Wind's), 96, 377.
Bibliotheken (Openbare) in Nederland, 202, 203.
Bidden, 382.
Bikkelspel (Het), 351.
Bilderdijk (Het geboortehuis van W.), 251.
Bilderdijk (Plaatsmerk „Leipzich" bij eenige dichtstukjes van), 64.
Bilderdijks „Ziekte der Geleerden" (Fransche vertaling van), 30.
„Bink", 237.
„Bit", 319.
Blaauwe Bagijnen, 100.
„Blad" (Een „vel" en een) papier, 351.
Blaeu (Stedegezigten bij), 70, 367.
Blanke logen, 101.
Blindemanspel (Het), 351.
Bloemenverkoopster" (Het liedje „De), 247.
Bloemhof" „(Een) enz. van Mr. Adr. Koerbagh, 285, 286, 329.
Blijde (Gilles de), 304.
Boeken (Verbodene) in Nederland, 205, 206, 207, 208, 209.
Boekstapelen, 96, 375.
Boer („De) zijn hemd", 288.

Digitized by Google

Boeren door Floris V tot Ridders geslagen, 108, 292.
Boerhaave (Aanhaling uit), 236.
Boffen, 139.
Bogchels(Regenvoorspellende),61.
Bois (Mathys Helt en diens vrouw Anna du), 357.
Bokking (Een) krijgen, 287.
Bolman, Wondervermogen van kerkklokken, 229.
Bolswerdius (Getuigschrift voor Guil. Jacob.), 163.
Bolton (Arnold van), 357.
Bombarnersdach;VersworenMaendach, 70.
Bommels („Naar)konten,drieuren boven de hel", 384.
Bondam (Het „Keizerregt" door den Hoogleeraar), 59.
Book (Domesday), 92, 259.
Boon (A.); Schmidt, 300.
Boonen" („'k Ben in de), 277.
Boothia Felix, 15.
Bordins (Johannes) en Michiel de Vos, 60.
Bornius (De huisvrouw van Professor Henricus), 325.
Bot(„Zoo)dat men er wel mede naar Keulen kan rijden", 382.
Boudin (Een geschrift van), 160.
Boulay (François Houssemayne du), 197.
Bouman (J.),Mevr. van Arenberg; Lambert Wingaardsz. van Vollenhoven, 293.
—— Beemster, Bamestra, 254.
—— Geschiedenis van de Droogmaking van de Beemster, 293.
—— Boffen, 139.
—— „Het is in de es", 301.
—— „Om des keizers baard", 60.
—— De Papenbril, 300.
—— „De Plank misslaan", 298.
—— „Tusschen twee stoelen in de asch zitten", 28.
—— Smik als een uil", 282.
—— „Het Vee is van de rigchel", 284.
—— Wegstervende woorden in Noord-Holland, 193.
—— Windhoutzaagmolen van Alb. Sweers, 305.
Bovengrietje (Grietje en), 384.
Boxenbieren, 383.
Boxhorn (Tegenstrijdigheid in de Chronijk van Zeeland van M. Z. v.), 326.
Br. (V.), Gagelland, 220.
—— Petrus en Dominicus Tiara, 373.
Braconnier (Pierre en Florens), 38, 360.
Braeckmaendt en Cativigheydt, 117.
Brandaris (De) op Terschelling, 94, 371.
Brederode (Het geslacht), 256.
Breedevoort (Archief van), 272.
Bremburg (Quirijn), 325.
Bremer" („Mijn vader is geen), 252.
Brickwall-House (Portretten op); Thomas van der Wilt en Andries de Graeff, 178.
Brief op goud geschreven, 291.
Brigadiers en Sergeanten-Majoor in het Staatsche leger, 63, 343.
Brimeu (Charles de Croy, Prins de Chimay en zijne echtgenoote Maria de), 270.
Brittannicae Ecclesiae" („De Antiquitate), 263.
Brixiusnacht, 359.
Broes (Mejufvr.), 188.
Bronnen voor de geschiedenis van Staats-Vlaanderen, 356.
Brooden- of Tulenuitdeeling op Hippolytushoef te Wieringen, 199.
Bruinvis (C. W.), Joannes Jacobus Aerts; F. d'Aguillon; Gabriël en Balthasar Ajala; Philippus Alegambe; Algerus; Joseph Athias, 214.
—— Uitlegging en bevesting van Alkmaar, 99.
—— Werken over de belegering van Alkmaar, 104.
—— „Daar loopt wat van St. Anna onder", 185.
—— Beteekenis van sommige voornamen, 307.
—— Openbare Bibliotheken in Nederland, 203.
—— De Brandaris op Terschelling, 94.
—— Brooden- of Tulenuitdeeling op Hippolytushoef te Wieringen, 199.
—— JohannesPieter vanCappelle, 309.
—— Th. Adr. Clarisse, 169.
—— Dood Water, 106.
—— Dubbelzinnige Verzen, 86.
—— Eijerschalen te breken, 154.
—— Galjaartje; Galjardje, 288.
—— De kist van Hugo de Groot, 265.
—— Philippus de Gruytere en Jan Diemer, 25.
—— „Haarlemmer Meerboek" van Leeghwater, 167.
—— Hensbeker van 't collegie van den Hondsbossche, 131.
—— Judas Iscariot met rood hair, 150.
—— Kruisjes op de straatsteenen, 189.
—— Het Kwartlied op Oorlogschepen, 19.
—— Overwinning te Ludiczi, 303.
—— Mr. Jan Jacob Mauritius, 362.
—— Is Nederland gezakt? 60.
—— Noord-Hollandsche Scholen in de achtste eeuw, 282.
—— Het wapen der van Oosten's, 125.
—— Portretten van het huis van Oranje, 318.
—— Eerste Papiermolen in Noord-Holland, 343.
—— Het Patrimonium van St. Petrus, 286.
—— De Plaats onder den spiegel, 149.
—— Priestleysche Materie, 209.
—— Catharina Rembrandts, 20.
—— Dirk en Pieter Rembrantsz. van Nierop, 269.
Bruinvis (C. W.), De Bisschop van Roermond en deHeer vanTrieste, 299.
—— De Satan met paardenpooten, 77.
—— Gerrit Pieterse Schagen, 168.
—— Spot- en schimpprenten, 271.
—— De Staatkunde van het Kerkezakje; Ds. Munnikemolen, 146.
—— Het „Te Deum", 219.
—— Uitvinding vanCornelisDrebbel, 174.
—— Wapensmids Gildpenning,76.
—— Het geslacht Witsen, 275.
Brunius (Bernardus), 255.
Bruyn's (F. de)„Kondodad",6,311.
Buddingh (D.), Kerkelijke Actaboeken te Middelburg, 297.
—— Ballade; Romance, 237.
—— Beteekenis van sommige voornamen, 308.
—— Ezelszang of Hymne aan Langoor, 297.
—— De kist van Hugo de Groot, 266.
—— „Hol over bol", en „Sol over bol", 109.
—— Washington Irving, 82.
—— Het Roode Klif bij Stavoren, 171.
—— „Om zeep; appelflaauwte; over zijn thee; buiten westen", 139.
—— Marco Paolo, 170.
—— Paulus' Brief aan de Laodiceërs, 151.
—— Ridders der Tafelronde, 266.
—— Rotting van den Schout bij Nacht Zoutman, 381.
—— Willem Swinnas, 81.
—— Verbodene boeken in Nederland, 208.
—— Christoffel van Zwol of Swol, 242.
Buiten westen, 139.
Bull" („John) en „Broeder Jonathan", 351.
Bullinger's Huisboek, 319.
Burggraaf (De) van Gent, 254.
Burton (Henry), 273.
Bus („In de) blazen", 185.
Buskruidlading (Zelfontbranding van), 297.
Bijbel (Afschrift van den) door Klaas Kammers, 77.
Bijbel (De) in het Amerikaansch, 194.
Bijbelvertaling in 837, 197.
Bye (P. J. van der Does de), De Generaal Cohorn, 113.

C.

C., Bezoek van den Graaf van Vlaanderen in 1183 bij den Keizer, 356.
—— Doorgraving der landengte van Panama, 102.
—— De „Samaritane" van Fr. Baltensz, 384.
C. (A. B.), Moersuuerklumphe, 256.
C. (B. B.), Scherpregters, 220.
C. (C. A.), Engelschen voor lichtende springkevers op de vlugt, 53.

Digitized by Google

C. (C. A.), Joachim Murat als biljartjongen, 105.
—— Graaf, 74.
—— Trigonale Cabbale; Kees Gerges; de Elysesche Velden in Frankrijk, 143.
C. (C. C.), Het liedje. „De Bloemenverkoopster, 247.
—— Een riem onder het hart, 222.
C. (C. &), Klotaris IV, Childeric III, 141.
C. (H.), Queernmolens, 374.
C......s., Sergeanten Majoor in het Staatsche leger, 343.
—— Historia de tribus Impostoribus, 374.
—— Gijsbert Kessem, 158.
—— Nauskopie, 363.
C. (v. d.), Afschrift van den Bijbel door Klaas Kammers, 77.
Cabbale (Trigonale); Kees Gerges; de Elysesche Velden in Frankrijk, 142, 143.
Cabeljauw (Het geslacht) 68, 347, 348.
Caesar (Nassau bij) vermeld, 43.
Californië (Het goud in). Het tijdschrift „Euphonia", 200.
Calkoen (Mr. H.), 103, 381.
Campbell (Mr. J. W.) gezegd Kumpel, 70, 367, 368.
Camper (Petrus), 164.
„Canselaarij van Vriesland" ('t huis) te Amsterdam, 101.
Capitanaeus, 293.
Cappelle (Dr. H. van), Johannes Pieter van Cappelle, 309.
Cappelle (Johannes Pieter van) 6, 308, 309.
Car, Quenedy, Rengers, 318.
Cartesius en Spinosa (Schriften tegen), 160.
Catechismus van Joannes à Lasco, 96, 376.
Cativigheydt en Braeckmaendt, 117.
Cats (Moeder van Jacob) en voornaam zijns vaders, 79, 80.
Cats (Vertaling der Gedichten van Jacob) in het Hoogduitsch, 52.
Cats werken (Present-exemplaar van) door hem aan B. van Renterchem vereerd, 327.
Cent („Een) met een gat, geeft altijd wat", 319.
Cesarius (Henricus), 66.
Chaloeda, Ampten der dichters van de Evangelische Gezangen, 240.
—— „Bit", 319.
—— W. Cobbett „Geschiedkundige Brieven", 233.
—— Overgeslagen aanteekening in het werk „Examen Religionis", ed Reggio, 6.
—— Het woord Laugr, 288.
—— Meijer; Meijerij, 211, 212.
—— Oorinbaar, 47.
—— Pauwelion, 13.
—— Sefer Rabia van E. Milsahagi, eig. Mehlsack, 7.
—— „Stuk sta vast", 256.
—— Tendlau; Susan, 134.
—— De al-Teppe in Palestina, 195
Charter (Opmerkelijk) van Willem van Henegouwen, 2.
Charters (De zangwijze van), 318.
Chef-d'oeuvre d'un inconnu" (»Mathanasius ou), 188.
Childeriic III; Klotaris IV, 141.
Chimay (Charles de Croy, Prins de) en zijne echtgenoote Maria de Brimeu, 270.
China (Nederlandsche vestiging in), 261.
Cholera (Regenwater als waar behoedmiddel tegen de), 280.
Christus (Ouderdom van) bij zijnen dood, 273.
Chronogram op een der gevels van de Rotterdamsche Wijnhaven, 63, 344.
Chronijk van Holland (De oude ongedrukte), 264.
Chronijk (De) van Klaas Kolijn, 264, 359.
Chronijk van Zeeland van M. Z. v. Boxhorn (Tegenstrijdigheid in de), 326.
Chijs (P. O. van der), Oude Munten, 324.
Clarisse (Th. Adr.), 169.
Clercq (Extemporés van Mr. Willem de), 194.
Cleve (Johanna Constantia), 216.
Cloese (van der), van der Paauw en Pasteur, 159.
Cobbett (W.) »Geschiedkundige brieven", 233.
Coehoorn (Houwerda van) en de Mielet van Coehoorn, 195.
Coehoorn (Menno baron van), 222.
Coen (Portret van en bijzonderheden omtrent Cornelis Jansz), 294.
Cohorn (De Generaal), 113.
Colisca, 256.
Collation, 3.
Comeni (Joh. Amos) „Portael der Saecken en Spraecken", 59.
Comenius (J. A.), 110.
Comestor (Petrus), 4.
Comtes en Barons (Nederlandsche) de l'Empire, 199.
Concombre (Fauxbourg de Saint), 357.
Constanter, Admiraal, 221.
—— Avezathe, 111.
—— H. Beaumont, 124.
—— Beweegbare metalen drukletters in 1435, 177.
—— Openbare Bibliotheken in Nederland, 202.
—— „Bink", 237.
—— Boeren door Floris V tot Ridders geslagen, 108.
—— »In de Bus blazen", 185.
—— Ouderdom van Christus bij zijnen dood, 273.
—— Danswoede in de Nederlanden, 89.
—— Ecgenisse, 297.
—— Egmondsche Handschriften, 104.
—— *Er* als eindlettergreep in het meervoud, 40.
—— Gealliteréerde woorden en zegswijzen, 173.
—— »Gebbetje", 253.
—— »God save the King", 154.
—— Gooiland, 210.
Constanter, Graaf, 73.
—— »De" of »Het" Graafschap, 178.
—— 't Haarlemsche wapen, 106.
—— „Te Hooi en te gras", 27.
—— »Hol over bol" en »Sol over bol", 109.
—— Huygens' Oogentroost, 363.
—— Joodsche oorsprong van het »Onze Vader", 276.
—— Judas Iscariot met rood hair, 150.
—— »Op St. Juttemis als de kalvers op 't ijs dansen", 106.
—— Kabouter- en Aardmannetje, 71.
—— Kraamvrouw, 148.
—— »Het Land hebben", 253.
—— Lied van Hollands afval, 370.
—— Oude Liederen en hunne zangwijzen, 199.
—— Gerardus Listrius, 372.
—— De Nieuwe Maas, 375.
—— Meijer, Meijerij, 210.
—— Middeneeuwsch eedsformulier van den beul te Middelburg, 17.
—— Moermannetje, 150.
—— »In de Mot hebben", 154.
—— De »Mozes" van Rochus van den Honert, 14.
—— »Mijn vader is geen Bremer", 252.
—— Dirk en Pieter Rembrantsz. van Nierop, 268.
—— »Onder de roos", 149.
—— Ongevold, 342.
—— Het Oog eener naalde, 75.
—— Oorinbaar, 46.
—— Orgelgebruik van Huyghens, 14.
—— Paulus' brief aan de Laodiceërs, 151.
—— De Plaats onder den spiegel, 149.
—— Het Reglement van de Groote School te Leyden, 17.
—— „Reilt en zeilt", 340.
—— Het geslacht van Jacob Simonsz. de Rijk, 242.
—— Sint Anna Schapraai, 11.
—— „Smik als een uil", 282.
—— »Snaartje" voor „Schoonzuster", 29.
—— Spierwit, 372.
—— Stapel gek, 120.
—— Toelast, 282.
—— Truytje Roemer Visscher, 347.
—— Uitvinding van Cornelis Drebbel, 174.
—— Geloofsartikel der Ukewallisten, 235.
—— Willem Utenhove, 335.
—— „Loop naar St. Velten", 183.
—— Verouderde woorden, 336.
—— Personen in Vondel's „Lucifer" 333.
—— Het geslacht Wagenaar, 374.
—— Johan Wickleff, 156.
—— Zeevaartkundige werken, 58.
—— Zemelknooper. Flikflooijen. Viezevazen, 16.
—— Joan Pietersz. en Diederik Zweling, 22.

Digitized by Google

Copernicus en Pulci, 251.
Coppello (Johannes Kappeyne van de), 5, 308.
Corday (Charlotte), 194.
Cornelis (Theens) „poppenmaker uit Franeker", 30.
Corte Belijdenis des Geloofs", („Fernambucksche) 30.
„Cosa fatta, cupo ha", 384.
Costuum der bewindhebbers van de O. I. Compagnie, 64, 347.
Courant (Geneeskundige) in 1767, 274.
Couranteudruk (Oude), 383.
Craanen (Daniël), 280.
Cranenbroucq(Hetgeslachtvan),97.
Cras (H. C.), 42.
Croy (Charles de) Prins van Chimay en zijne echtgenoote Maria de Brimeu, 270.
Croyze (P. W.), 42.
Cruyce (Broeders van de Roose) 126, 382.
Curiosus, Afrikaan in de vorige eeuw in Nederland tot Theologiae Doctor gepromoveerd, 262.
C. & A., Zie A. (C. &.).

D.

D., Archief van Breedevoort, 272.
—— Hollandsche Vertalingen van Göthe's poëzy, 220.
—— Pieter Marin, 192.
—— Parodie, 326.
D. (J. C.), Justus van Effen, 377.
D. (J.), Dolkheft met opschrift, L. 280.
—— De Friesche Wijk in Banjermassing, 96.
—— Een beroemd Haarlemsch Horologiemaker in de XVIIde eeuw, 223.
—— Martinus Hamconius, 289.
—— Kaap Leeuwarden, 96.
—— Geschriften van en over Frederick van Vervon, 164.
—— Aanteekeningen op Mr S. de Winds Bibliotheek van Nederl. Geschiedschrijvers, 377.
D. (L. C. D. v.), Philippus de Gruytere en Jan Diemer, 24.
D. N. (V.), Zie N. (V. D).
D. v. B. (v.), Zie B. (v. D. v.).
„Daar loopt wat van St. Anna onder", 184, 185.
„Dachregister ofte Journael" van Abel Jansz. Tasman, 161.
Daendels (Herman Willem), 159.
Dagverhalen van Nederlandsche Gezanten, 31, 332.
Dak („Er is) op 't huis", 28.
Dale (J. H. v.), Het Beleg van Yperen in den jare 1584, 97.
—— Pierre en Florens Braconnier, 38.
—— „Door de mand vallen", 106.
—— Dubbelzinnige verzen, 87.
—— „Er is Dak op 't huis", 28.
—— Nog een Dubois, 69.
—— „Te Hooi en te gras", 27.
—— „Hij loopt om gest en kaneelwater", 17.
—— „Hij zeide niet eens blaauw is uw oog", 78.
Dale, J. H. van, Judas Iscariot met rood hair, 150.
—— Keerellaken, 65.
—— Menestrelen op den toren, 97.
—— Regenvoorspellende bocchels, 61.
—— Job du Rieu, 121.
—— Van Sassen bloede, 148.
—— Sint Anna Schapraai, 11.
—— De Stempelsnijder H. K. (Hans Kaufer), 37.
—— Trigonale Cabbale; Kees Gerges; de Elysesche Velden in Frankrijk, 143.
—— Verouderde woorden, 38.
—— „Het Vuur brandt als een lier", 11.
—— „Zijne ziel is al naar Frankrijk", 87.
Dalek, De rok van Trier, 224.
Damspel (Oorsprong van het), 171.
Danswoede in de Nederlanden, 87. 88, 89.
Danswyck in Schottlandt, 124.
„Das Märgen vom ersten Aprile", 284.
David, Aanvulling der biographische schets van Hoogduitsche Gezangdichters, 55.
—— „Daar loopt wat van St. Anna onder", 185.
—— Shakspeare's „Hamlet" gegrond op eene mythe, 235.
„De Kersnacht lag in stukken", 32, 333.
„De oude waarheid en de nieuwe onwaarheid", 120.
„De" of „Het" Graafschap, 178.
„De Antiquitate Brittannicae Ecclesiae", 263.
Defensor pacis, 358.
Deken van Ronse, 21, 22.
„Delices dela Hollande"(De Parival en zijne), 167.
Delft („Hij is naar) geweest",295.
Delftsch Aardewerk, 242, 243.
„Denkbeelden uit het vrouwelijk karakter", 127.
Depping (G.), „Tusschen twee stoelen in de asch zitten", 28.
Derrijdelving, 223.
Descartes te Egmond aan den Hoef, 137.
Deure (Pieter van der) en Pieter Straat, 159.
Deuren (Gesloten) in Noord-Holland, 326.
Dever, 166.
„Dialogus Brabantiae et Hollandiae" (H. Stromberg's), 187.
Dicare prosum, Faubourg de Saint Concombre, 357.
Dichters (Ampten der) van de Evangelische Gezangen, 240.
Dichters van het vierde District van Zeeland, 30, 316
„Die, wat der watren stroom in 't denkbeeld achterliet", 224.
Diemer (Jan) en Philippus de Gruytere, 24, 25, 26.
Dienst (Het woord), 320.
Dienstmaagden (Een lijvig werk over en tegen de) in 1682, 223.
Differentiaal-rekening, 154, 155, 156.
Dionysius, Admiraal, 221.
—— Uitzegening, 200.
Dodonaeus, (Rembertus), 167.
Dolfje, Driekleurige katers, 277.
—— Hondennamen, 160.
—— Nobis-huis, 160.
—— Jan Salie, 187.
—— Salomo's kat, 191.
Dolkheft met opschrift, 280.
Domburgsche Oudheden, 257.
Domesday Book (Het), 92, 259.
Dood (De) van Iperen, 14.
Dood luikes, 293.
Dood Water, 106.
Dooden opwekken, 262.
Doodendans (De Nederlandsche), 257.
Doodstraf in de XVIIIde eeuw, 165.
Doojers (Snerckschil), 255.
Doolhof (Geestelijke), 58.
„Door de mand vallen", 106.
Dorda of Dorta, 109.
Dousa (Geboorteplaats van Janus), 241.
Draeck (Francois van der); Bartholomeus van Wijngaerten, 213, 295.
Drebbel (Uitvinding van Cornelis), 174.
Driekleurige Katers, 277.
Driel (Loefft van), 41.
Driestek, Twaalfstek, 68, 360.
Droes en Drusus, 12.
Droogmaking van de Beemster (Geschiedenis van de), 293.
Droogmaking der Pontijnsche moerassen (Werkzaamheid van Nederl. ingenieurs ter), 164.
„Droom of 't Schuytien van de Liefde", 95.
Drusus en Droes, 12.
Dubbelzinnige Verzen, 86, 86, 87.
Dubois (Nog een), 69, 364.
Duinwater-Waterleiding van Pieter Silverer, 32.
Duivel met een staart (Afbeelding van den), 225.
„Duizend en ééne nacht" (De), 107.
Dunricher (Dantziger) chocolaad"? („Hebt gij wel) 170, 171.
Duyck, (Journaal van A) 218.
Dijcke, (Het geslacht van van) 324.
Dz. (D. B.), De Letters S. P. Q. R., 231.

E.

E. (..R.), Archieven van het Hof van Holland, 31.
—— Johan Joachim Becker, goudmaker in 1673—1679, 262.
—— Begraafplaats van Willem Barents, 191.
—— Kapitein Bernard, 195.
—— Boeken met menschenhuid ingebonden, 94.
—— Arnold van Bolton, 357.
—— De huisvrouw van Professor Henricus Bornius, 325.
—— Theens Cornelis, „Poppenmaker uit Franeker", 30.
—— „Fernambucksche Corte Belijdenis des Geloofs", 34.

Digitized by Google

E. (..R.), Meinert Friesse of de Vries, 190.
—— Het geslacht Geldorps, 325.
—— Albert Hagen, 255.
—— Mathys Helt en diens vrouw Anna du Bois, 357.
—— Meindert Hobbema, 30.
—— Jarich Houwarda, 256.
—— Portretten van Zacharias Janssen en Hans Lippershey, 63.
—— Christiaan Kas, 63.
—— Een Kunstig werktuig ten tijde van Filips den Goeden, 64.
—— Portret van Trijn van Leemput, 62.
—— Geneesheeren te Leiden 28 Junij 1482, 323.
—— Kronijk van Jan Gerbrandsz. van Leyden, 37.
—— Maria van Loo, huisvrouw van Professor Dominicus Baudius, 325.
—— Dirck Metius, 63.
—— De geslachten Metius en Schelven, 325.
—— Johan Paghenherdt, 126.
—— Piemonteezen aan de Kaap de Goede Hoop, 357.
—— Het tractaat „Praeadamitae", 102.
—— Tancredo de Rohan, 32.
—— „Het Testament van de Oorloghe", 359.
—— Sageles, 382.
—— Tamisis, 135.
—— Terschelling, als vrijplaats voor misdadigers, 190.
—— Petrus en Dominicus Tiara, 95.
—— Een Verrekijker met vier buizen, 158.
—— Truytje Roemer Visscher, 64.
—— Ysschuiten, 255.
—— Zeeuwen van het bestier der Leydsche Hoogeschool uitgesloten, 63.
Eede (Franciscus van den) en Paulus Vesardus, 326.
Eegenisse, 296, 297.
Eem (van der), 293.
Eem (Het bezetten der) in 1427, 98.
Een bonte kraai maakt geen koude winter, 286.
Eenhorens (Twee), 127.
Eerenamen, Spot- en Scheldnamen (Nederlandsche), 321.
Eewigdurende Almanak op eene Tabaksdoos, 5, 308.
Effen (Melchior Justus van), 137.
Effen (Justus van), 101, 377.
Egmondsche Handschriften, 104.
Ei of Y in rijm gesteld, 287.
Eindlettergrepen (Zekere) van plaatsnamen, 190.
Elizabeth, Amsterdamsche plaatsbenamingen, 31.
—— Spaansch Hollandsche woorden, 31.
Elleboog (Een stoot aan den): weduwenaarspijn, 384.
Elsevier (..) Werken over de Belegering van Alkmaar, 103.
—— Altaarstuk door P. D.G., A°. 1633, 188.
Elsevier (..) Cornelius Aquanus, 350.
—— Van Bergen de turfschipper van Breda, 141.
—— Verbodene Boeken in Nederland, 206.
—— Getuigschrift voor Guil. Jacob. Bolswerdius, 163.
—— Gilles de Blijde, 304.
—— Portretten op Brickwall-House. Thomas van der Wilt en Andries de Graeff, 178.
—— Het geslacht Cabeljauw, 348.
—— De oude ongedrukte Chronijk van Holland, 264.
—— Geboorteplaats van Janus Dousa, 241.
—— Journaal van A. Duyck, 218.
—— De Duizend en ééne nacht, 107.
—— Het bezetten der Eem in 1427, 98.
—— De weduwe van Jan Ghys, 63.
—— Philippus de Gruytere en Jan Diemer, 25.
—— Hazard; Joanne den Ministere; Pieter Wante, 199.
—— Eene Disputatie van Johannes Heckius, 368.
—— Schilderij van Heemskerk's zeestrijd voor Gibraltar, 83.
—— Heinrich Hexham, 162.
—— Zwagerschap tusschen Hooft en Vondel, 365.
—— Het schip de Inquisitie, 292.
—— C. Janssen en Festus Hommius, 61.
—— Een zilveren vergulde kop door de koningin van Boheme aan de Stad Leyden geschonken, 67.
—— Lambert Hendrikszoon, bijgenaamd „Mooie Lambert", 84.
—— Het geslacht Leupenius, 338.
—— Leyden in 1485, 292.
—— „La Branche des Réaux (royaux) Lignages", 152.
—— De Luthersche kerk te Leiden 1642, 291.
—— Jonkvrouw Maria van Malsen, 336.
—— Gabriël Metzu, 161.
—— Jan Bastiaensz. van Mieris, 63.
—— Johan Myller, 62.
—— Het geslacht van Neck, 147.
—— Oordeel der Staten van Holland over de Engelsche soldaten, 35.
—— Mr. François Jacob van Overschie, 202.
—— Eerste Papiermolen in Noord-Holland, 343.
—— Pauwelion, 13.
—— Amerikaansche Predikanten der XVIIde eeuw, 112.
—— Schilderij van Rembrandt, 299.
—— Robert Robertsz., 201.
—— Daniel de Ruyter, 125.
—— Baron Syberg, 300.
—— Abraham Titsingh, 121.
—— Trigonale Cabbale; Kees Gerges; de Elysesche Velden in Frankrijk, 142.
—— Mr. Lowys Tuck en Petrus Lambertus, 141.
Elsevier (..), Verguld Turfschip, 98.
—— Michiel de Vos en Johannes Bordins, 60.
—— Zjermesz., Adam Karelsen of Adam Karels van Germes, 157.
Elvendertigsten (Op zijn), 383.
Elysesche Velden (De) in Frankrijk, 142, 143.
Emde (C. van), Tancredo de Rohan, 333.
Emmerik (Beschrijving van), 96, 377.
Emmius (De Leer van David Joris, geschetst door Ubbo), 239.
Emmius (Ubbonis), „Vindiciae Juris Populi", 272.
En leer mij, Etmaal, 128.
—— Taalregeling, 128.
—— Tweede naamval van sommige woorden, 128.
—— Verschijning der planeten, 287.
—— Y of ei in rijm gesteld, 287.
Enckevoort (Cardinaal), 106.
„Encomium Moriae", 80.
Engel, Angel enz. (Plaatsnamen met) zamengesteld, 137.
Engelsch (Uit het Hollandsch in 't) vertaalde verzen, 8.
Engelenberg (Het geslacht), 190.
Engelschen voor lichtende springkevers op de vlugt, 53.
Engelschman (Redetwistende), 254.
Er als eindlettergreep in het meervoud, 40.
Erasmus (Bibliotheek van), 290.
Erfleen (Onversterflijk), 320.
Es" („Het is in de), 301.
Espinoy's (Tafel op Ph. de l')„Recherche des Antiquitez de Flandres", 148.
Etmaal, 128.
„Euphonia" (Het tijdschrift), Het goud in Californië, 200.
Europische („De nieuwe) Staats-Secretaris", 31, 332.
Eustace (H.), 110.
Evangelische Gezangen (Ampten der dichters van de), 240.
Evertsen (Johannes) en zijne kinderen, 95.
„Examen Religionis" (Overgeslagen aanteekening in het werk) ed. Reggio, 6.
Extemporé's van Mr. Willem de Clerq, 194.
„Eijeren met beijeren", 268.
Eijerschalen te breken, 154.
Eyk (J. P. Sprenger van), „Loop naar St. Velten", 183.
Eyndii (Jac.) „Aenigmata" 157.
Ezel (De) van Avignon, 159.
Ezelszang of Hymne aan Langoor, 297, 298.
Ezra (Legenden der Muzelmannen aangaande), 354.

F.

F., Danswoede in de Nederlanden, 87.
—— Roomeester, 213.
φ²—φ., Admiraal, 221.
—— Mejufvr. Broes, 188.

Digitized by Google

φ² — φ., Eerste bestrating van wegen in Zeeland, 301.
—— Het geslacht Brederode, 256.
—— Het geslacht Cabeljauw, 68.
—— Moeder van Jacob Cats en voornaam zijns vaders, 79.
—— Chronogram op een der gevels van de Rotterdamsche Wijnhaven, 344.
—— Charles de Croy, Prins de Chimay en zijne echtgenoote Maria de Brimeu, 270.
—— Costuum der bewindhebbers van de O. I. Compagnie, 347.
—— Differentiaal-rekening, 154.
—— Domburgsche oudheden, 257.
—— Het Domesday Book, 92.
—— Dubbelzinnige Verzen, 85.
—— Goudsche Kerkglazen, 283.
—— De Hattinga's, 377.
—— N. J. Honigh, 329.
—— Grafschrift op de Jesuiten, 257.
—— Geleerde Kaarten, 166.
—— De kroon van Madjapahit, 356.
—— Nederlandsche Natuurkundigen, 366.
—— Het dorp Oudrive, 279.
—— Rhabdomanten, 191.
—— Het Paardrijden en de Wiskunst, 232.
—— Pedant, 78.
—— Abraham van Poot's „Verhaal van de Vervolginge", 40.
—— Ridders der Tafelronde, 267, 296.
—— De Staartster van 1556. 236.
—— Een Hollandsche Scherpschutter, 323.
—— Grafschrift op „Teunis en zijn wijf", 181.
—— Valsche Watermerken in papier, 257.
—— De afkomst der de Vere's, Graven van Oxford, 260.
—— Nicolaas van Wassenaar, 317.
—— Het geslacht Witsen, 274.
F. (H.), Tijdrekening van de Requesens in Zeeland, 237.
F. (K. B.), Vuurwapenen, 291.
...f. (...s.), Differentiaal-rekening, 155.
—— „Smik als een uil", 282.
—— Nicolaes Stellingwerff, 251.
F. (T. J.), Averijtje, 254.
F. (W. J.), Figuurlijke verzen, 218.
—— Noga. Méringues, 263.
—— Ludovicus Viadanus, 302.
—— Werken over de muzijk door Galilei, 94.
Factieteekens, 222.
Familie-verbindtenissen voor de regeringsposten in Holland, 31, 331, 332.
Farmsum (Schuine toren te), 223.
Farncombe Sanders (A. J. W.), Baco, 261.
Feith (H. O.), De Leer van David Joris, geschetst door Ubbo Emmius, 239.
—— Ubbonis Emmii, „Vindiciae Juris Populi", 272.
„Fernambucksche Corte Belijdenis des Geloofs", 30.
Fidibus, 40, 41.
Figuurlijke verzen, 217, 218.
Firmaria (Henricus de), 95.
Flikflooien, 16.
Floris V (Boeren door) tot Ridders geslagen, 108, 292.
Floris V van Holland en Jan I van Braband, 231.
Floskaarten, 187.
Fransche Revolutie (Geschiedenis der) door Latijnsche schrijvers, 64, 344.
Frascati, 352.
Fratellus (Christianus), 256.
Frederik (Prins) van Oranje, 294.
Frederik Koelman's Beschrijving van de Hel, 34.
Freiligrath (Ferdinand), 159.
Fret (P.), Johannes Pieter van Cappelle, 6.
—— Johannes Kappeyne van de Coppello, 5.
—— Petrus van Houte, 31.
—— Opmerkelijk gekozene Tekstwoorden, 132.
—— Maerten Thyssen, 76.
—— Prins Maurits in Zeeland, 134
—— Zeeuwsche plaatsnamen in andere oorden overgebragt, 30
Fridelomdein, „Bak er aan zijn", 288.
—— „De Boer zijn hemd", 288.
—— Het woord dienst, 320.
—— De Kat scheren, 160.
—— De naam Kerkwijk, 288.
—— Middelburgsche Oudheden, 160.
—— Porte-feuille of Portefeuille, 288.
—— Raadsel, 287.
—— Steen met opschrift te Middelburg, 287.
—— Zwanenburg, 191.
Friesse of de Vries (Meinert), 190.

G.

G. (A.), Gagelland, 220.
G. (E.), Joodsche Gebruiken, 30.
—— Oorsprong van het Damspel, 171.
G. (J. A.), Doodstraf in de XVIIIde eeuw, 165.
G. (J. A. A.), Figuurlijke verzen, 217.
—— Kerslied, 93.
—— Tu ou Tu, 351.
G. (J. J. v.), Glimlach Grimlach en Glimplach, 179.
—— Schorren of Uiterwaarden, 189.
Gagelland, 220.
Galanten Mercurius" („Den), 294.
Galgemalen, 186.
Galilei (Werken over de muzijk door), 94, 371.
Galjaartje, Galjardje, 238.
Garde d'honneur van Napoleon, 224.
Gaston, Heerlijkheid Aersen, 320.
—— Leengoederen aan onadellijken, 320.
Gaston, De geslachten Nersen en de Nuersen, 260.
—— Onversterflijk erfleen, 320.
Gat („Een cent met een), geeft altijd wat", 319.
Gazette de Leyde, 182, 183.
Gealliteereerde Woorden en Zegswijzen, 172, 173, 174.
Gebed van de Zeeuwsche Landverhuizers naar de West-Indiën. A. D. 1627, 35.
„Gebbetje", 253.
Geestelijke Doolhof, 58.
Gefacsimileerde naamteekeningen of vorstelijke bescheiden, 117.
Geldorps (Het geslacht), 325.
Geleerde kaarten, 166.
Gellert's Fabelen, 255.
Geloofsartikel der Ukewallisten, 235.
Geluid (Verward), 357.
Gemeentewet. Vrije verkiezingen, 66.
Geneesheeren te Leiden 28 Junij 1482, 323.
Geneeskunde (Geschiedenis der) in Nederland, 327.
Geneeskundige Courant in 1767, 274.
Geneeskundigen (Zeeuwsche), 30, 313, 314, 315, 316.
Gent (De Burggraaf van), 254.
Gentius (G.), 302.
Geraamten van visschen in Zeeland, 352.
Gerards (Afstammelingen van Balthasar). 42, 43.
Gerbrandsz. van Leyden (Kronijk van Jan), 37.
Gerdes (E.), De Schephiphon, 325.
Gerges (Kees), 142, 143.
Germes (Zjersmesz, Adam Karelsen of Adam Karels van), 157.
„Geschiedenissen" beginnende van 1595 (van Meteren's), 167.
Gesloten deuren in Noord-Holland, 326.
Gest („Hij loopt om) en kaneelwater", 17.
Gevelopschrift te Leyden, 191.
Gewoonte (Zonderlinge), 1.
Gezangdichters (Aanvulling der biographische schets van Hoogduitsche), 54, 55.
Gezangen (Ampten der dichters van de Evangelische), 240.
Gezanten" („Vrouwelijke), 294.
Gheineus (Petrus), 31.
Ghys (De weduwe van Jan), 63.
Gildpenning (Wapensmids), 75, 76.
Gilles de Blijde, 304
Glimlach, Grimlach en Glimplach, 179.
„God save the king" 153, 154.
Godgeleerde Tijdschriften (?) in de XVIde eeuw, 147.
„Gods water over Gods akker", 320.
Goessenaar niet Goezenaar, 352.
Gomes (Gornes) van Triere, 51.
Gooiland, 209, 210.
Goor (Oudejaarsavond te), 117.
Gorinchem (Naamafleiding van), 98.

Digitized by Google

Gorkummer, Naamsafleiding van Gorinchem, 98.
Gornes (Gomes) van Triere, 51.
Göthe's poëzy (Hollandsche vertalingen van), 220.
Goud (Brief op) geschreven, 291
Gouda (Het geslacht de) van Swindrecht, 42.
Gouden (Eerste) munt in Holland, 46.
Goudmaker in 1673—1679 (Johan Joachim Becker), 262.
Goudsche Kerkglazen, 282, 283.
Gr. (v.), Deken van Ronse, 22.
—— Pekelzonde, 45.
—— „De Zwijger" als bijnaam van Prins Willem I, 241.
Graaf, 73, 74.
Graafschap („De" of „Het"). 178.
Graals (St.) beker en tempel te Monsalvar, 143, 144.
Graeff (Andries de). Portret op Brickwall House, 178.
's Graeuwen (Geboorte- en Sterfdag van P.), 359.
Grafio, 73.
Grafschrift op de Jesuiten, 257.
Grafschrift te Spaarndam, 353.
Grafschriften (Register van), 193.
Graphio, 73.
Grapho, 73.
Gras" („Te hooi en te), 27.
Graslinnen, 288.
Gravio, 73.
Grendel (L.), 186.
Grietje en bovengrietje, 384.
Grimlach, Glimplach en Glimlach, 179.
Groen (J. A.) Ajzn, 191.
Groete (Preêken van Geert), 181.
„Groningen" (De naam), 190.
Groot (De kist van Hugo de), 265, 266.
Groot (Pieter de), Heer van Vlooswijck, 135.
Gruiwardus (Petronella), 270.
Grunsfort (Legende van het kasteel), 358.
Gruytere (Philippus de) en Jan Diemer, 24, 25, 26.

H.

H., „De plank misslaan", 298.
—— Opdonderen, 299.
H (C. J.), Allumbrados of Illuminati, 127.
—— Broeders van de Roose Cruyce, 126.
—— Eeuwigdurende Almanak op eene Tabaksdoos, 5.
—— „Ou" voor „oe", 255.
H. (C. M. A.), Renatus van Oranje, 294.
H. (d. H.), Boekstapelen 375.
—— Rembertus Dodonaeus, 167.
—— Het geslacht der Morgan's, 10.
—— „Mijn vader is geen Bremer", 252.
—— Schieringers en Vetkoopers, 101.
—— „Snaartje" voor „schoonzuster", 29.
—— Petrus en Dominicus Tiara, 373.
H. (d. W.), Frascati, 352.
H—g., Het oorijzer en de kap als vrouwelijk hoofdsieraad, 231.
—— De Plaats onder den spiegel, 148.
—— Roothoofd, 43.
H. (J.) De zes merken, 68.
H. Jr., De Satan met paardenpooten, 77.
H. (J.) Jz. Jr., Henricus Cesarius, 66.
—— Geestelijke Doolhof, 58.
—— Memento mori, 146.
—— „Vernuftighe Inventie van Schepen", 65.
H. (L. v.), Bombarnersdach, Versworen Maendach, 70.
—— Walraven van Heeckeren tot Nettelhorst, 6, 311.
H. (M.), Vauxhall, 319.
HR. (Het Monogram), 70.
H. (v.), „Het vuur brandt als een lier", 11.
Haar (Dr. H. G. ter), Regenwater als waar behoedmiddel tegen de Cholera, 280.
Haar uit den put van 't Oudemannenhuis te Amsterdam, 73.
„Haarlemmer-Meerboek" van Leeghwater, 167.
Haarlemsche Wapen ('t), 106.
Hall (Robert), 33.
Hamconius (Martinus), 224, 289.
Hamer (J. G. de Witt), Christiaan Heineke, 287.
—— Redetwistende Engelschman, 254.
—— Spreuken van Rijkswapens, 287.
„Hamlet" (Shakspeare's) gegrond op eene mythe, 235.
Handboogschutterijen in Zeeland, 352.
Handschrift (Een) van Jac. de Rhoer, 95.
Handschriften (Egmondsche) 104.
Handteekening als toetssteen van het karakter, 384.
Hannekemaaijer, 319.
Hans van Landebach (De Boekdrukker), 239.
Harderwijk (K. J. R. van), Geschiedenis der Geneeskunde in Nederland, 327.
Hardingh (Adolph), 82.
Haringbrand, 101, 377, 387.
Harmonika (Muzijk voor de), 287.
Hart" („Een riem onder het), 222.
Hartog (Pleitmemorie van Mr P.) voor Mr. F. Lievens Kersteman, 6, 309, 310.
Hasselt (Joan van), 167.
Hasselt (W. J. C. v.), Authentieke stukken betrekkelijk Jan de Wit, 135.
Hastings (Van Imhoff en Warren), 165.
Hattinga's (De), 96, 377.
Hayen (Albert), 255.
Hazard; Joanne den Ministere; Pieter Wante, 199.
„Hebt gij wel Dunricher, (Dantziger) chocolaad?" 170, 171.
Hebreeuwsch opschrift te Oude Schilde op Texel, 197.
Heckius (Eene „Disputatie" van Johannes), 94, 368.
Heeckeren (Walraven van) tot Nettelhorst, 6, 311.
Heemskerk (De echtgenoote van den Admiraal Jacob van), 128.
Heemskerk (Een houwer enz. door den Keyzer van Candia aan P. van) gegeven, 326.
Heemskerk (Kogel, waarmede Jacob van) in den scheepsstrijd voor Gibraltar doodelijk getroffen werd, 128.
Heemskerk's zeestrijd voor Gibraltar (Schilderij van), 83.
's Heerenbergh (Histoire Généalogique de la Maison de), 359.
Heerman (Franciscus), 121.
Hei (Te) of te fei, 383.
Heilige Geest-huizen, 68, 347.
Hein (Laatste wilsbeschikking van Piet), 294.
Heineke (Christiaan), 287.
Heksenvergadering nabij Utrecht, 224.
Hel" („Naar Bommels konten, drie uren boven de), 384.
Helderenbosch, 94.
Helm van Rabenhaupt, 355.
Helt (Mathys) en diens vrouw Anna du Bois, 357.
Hemert (J. M. van), 351.
Hemmel, 96, 376
Hendrik IV te Soestdijk, 319.
Hengstdijk (Kerkelijke Actaboeken te) en St. Pauluspolder, 352.
Henry, Advis familiers, 319.
—— Berijmde vertalingen der Psalmen, 319.
—— Collation, 3.
—— Dubbelzinnige Verzen, 86.
—— Bibliotheek van Erasmus, 290.
—— Den Galanten Mercurius, 294.
—— Franciscus Heerman, 121.
—— Historisch kinderspel, 320.
—— De Keezen, 140.
—— Pedant, 319.
—— Schriften tegen Cartesius en Spinosa, 160.
Hensbeker van 't Collegie van den Hondsbossche, 131.
Heraclides (Philemon zoon van), 299.
Hering (J. H.), 351.
Hervormde Gemeente te Ritthem, 178.
„Het" of „De" Graafschap, 178.
„Het quae ancker slachten", 295.
Heuraet (Van), 328.
„Heuss en Trouw" (Nederlander van de XVIde eeuw, met de zinspreuk), 233.
Hexham (Heinrich), 162.
Heyns (Maria), 140.
„Hier ligt een zoon met zijne moeder", 187.
Hippolytushoef te Wieringen (Brooden- of Tulenuitdeeling op), 199.
„His" of „quis" (Ramus vermoord om), 252, 253.
„Histoire de Hollande" (Le Noble Teneliere en zijne), 39, 337.
„Histoire de Guillaume III Roi d'Angleterre" (P. A. Samson en zijne), 197.

Digitized by Google

„Historia de tribus seculo 17° famosis Impostoribus", 96, 374.
Hobbema (Meindert), 30, 329, 330.
„Hoe kan een jonge vrouw een ouden man bedriegen?" 213.
Hoeven (Moeder van Em. van der), 303.
„Hol over bol", 109.
Hollandsch (Uit het) in 't Engelsch vertaalde verzen, 8.
Hollandsche tuin, 384.
Holle penningen, 259.
Holy (De Ridderhofstad), 158.
Homerus geen Hollander, 64, 344, 345.
Hommius (Festus) en C. Janssen, 61.
Hondenbelasting, 245.
Hondennamen, 160.
Hondsbossche (Hensbeker van 't Collegie van den), 131.
Honert (De „Mozes" van Rochus van den), 14.
Honigh (N. J.), 329.
Hoofden (Het huis met de zeven) te Amsterdam, 350.
Hoofdsieraad (Het oorijzer en de kap als vrouwelijk), 231.
Hooft (Reisverhaal door Italië, van P. C.), 295.
Hoogduitsche (Aanvulling der biographische schets van) Gezangdichters, 54, 55.
Hooi („Te) en te gras", 27.
Hora, Grafschrift te Spaarndam, 353.
Horologiemaker (Een beroemd Haarlemsch) in de XVIIde eeuw, 223.
Houssemayne du Boulay (François), 197.
Houte (Petrus van), 31, 331.
Houten kanonnen, 384.
Houwarda (Jarich), 256.
Houwer (Een) enz. door den Keyzer van Kandia aan P. v. Heemskerk gegeven, 326.
Ht. (Mr. P. F.), Huur van vrijers gedurende de kermis, 261.
—— Strijd tusschen een Hoogleeraar in de regten en de Theologische Faculteit te Utrecht, 262.
Hubert's (Utrechtsche St. Anthonies en St.) varkens, 199.
Huibert's Genootschap (St.), 128.
Huis (Nog een) met een bijnaam te Amsterdam, 350.
Huisboek (Bullingers), 319.
Hull (W. van den), Nauskopie, 362.
Hulle Wulle Waaitje (Het), 305.
Hutter (De Bijbel van Elias), 239.
Huur van vrijers gedurende de kermis, 261.
Huwelijk (Dichtregels op het) van een Vorst uit het huis van Oranje, 259.
Huygens „Oogentroost", 69, 363, 364.
—— „Orgelgebruik", 14.
„Hij is naar Delft geweest", 295.
„Hij zeide niet eens blaauw is uw oog", 78.

I.

I. (J. L. A.), Kapitein Aarsen, 328.
I. (J. L. A.), Anonymen; Pseudonymen, 358.
—— Cornelius Aquanus, 349.
—— „De vermakelijke Avanturier enz. door N. H." 266.
—— Presentexemplaar van Cats werken door hem aan B. van Renthercbem vereerd, 327.
—— Chronogram op een der gevels van de Rotterdamsche Wijnhaven, 344.
—— Een houwer enz. door den Keyzer van Candia aan P. van Heemskerk gegeven, 326.
—— Petrus Gheineus, 31.
—— Gornes (Gomes) van Triere, 51.
—— Huygens „Oogentroost", 364.
—— Kogel, waarmede Jacob van Heemskerk in den scheepsstrijd voor Gibraltar doodelijk getroffen werd, 128.
—— Levensbeschrijving van eenige voorname, meest Nederlandsche mannen en vrouwen", 195.
—— Lied van Hollands afval, „uytgenomen Amsterdam", 94.
—— Jan of Joannes Luiken, 196.
—— La Lyre d'Apollon en poësies melées par un Zelandois, 351.
—— Politieke vrouwentooi, 327.
—— Het tractaat „Praeadamitae", 380.
—— Helm van Rabenhaupt, 355.
—— Reis door Spanje van F. van Aarsen van Sommelsdijck, 217.
—— Robert Robertsz, 201.
—— Brieven van Maria Tesselschade Visscher, 40.
—— Jacobus Zevecotius, 326.
Ichneutes, Petrus Camper, 164.
—— „Das Märgen vom ersten Aprile", 284.
—— De Nederlandsche Doodendans, 257.
—— Driekleurige katers, 277.
—— Eegenisse, 296.
—— Geneeskundige Courant 1767, 274.
—— Nijmeegsch raadsel, 273.
—— Omgekeerde Arminiaan, 350.
—— Het geslacht van Orliens of d'Orliens, 134.
—— Poenen, een oud Hollandsch kaartspel, 258
—— Geslachtwapen van Rubbens, 233.
„Iets voor een prikje koopen", 223.
„Ik geloof dat hij de moord gestoken is" 213.
Illuminaat (Geen), Broeders van de Roose Cruyce en Allumbrados of Illuminati, 382.
Illuminati of Allumbrados, 127, 382.
Imhoff (van) en Warren Hastings, 165.
Impostoribus (Historia de tribus), 96, 374.
„In de bus blazen", 185.
Indagax, de Agathopedon, 302.
—— Tafel op Ch. de l'Espinoy's „Recherche des Antiquitez de Flandres, 148.
Indagax, Vlaamsche dichteressen, 119.
Index van verboden boeken, 185.
Indijken of bedijken, 352.
Innocentius VIII (Puntdicht op Paus), 105
Inquisitie (Het schip de), 292.
Insein (Capitein), 320.
Iperen (De dood van), 14.
Irving (Washington), 82.
Italiaansche Prozawerken verduitscht, 293.
Israëls, Eene „Disputatie" van Joh. Heckius, 94.

J.

J. (E. G.), Haringbrand, 377.
—— Lied van Hollands afval, 369.
—— Stedegezigten bij Blaeu, 367.
J. (G. J. v.), De familie Ravensberg, 138.
—— Vaak, 178.
J. (H. L.), Nachtwachtliedjes, 172.
J. (L.), Ampten der dichters van de Evangelische Gezangen, 240.
—— Heer Anssem tot Vueer, 191.
—— Het hooge huis te Beest, 300.
—— Portret van Trijn van Leemput, 339.
—— Nederlandsche landbouwers in Poitou, 196.
—— Reis door Spanje van F. van Aarsen van Sommelsdijck, 217.
—— Spookhuis te 's Gravenhage, 220.
—— Wapenoefeningen onder Prins Maurits, 240.
J. (L. J. F.), Rufus, de Bataafsche pottebakker, 48.
J. (S.), Balthasar Bekker, 323.
—— Mr. Franzois van der Draeck, 295.
—— Driestek, Twaalfstek, 68.
—— Beschrijving van Emmerik, 377.
—— Laatste wilsbeschikking van Piet Hein, 294.
—— Dirk en Pieter Rembrantz, van Nierop, 269.
—— Nederlandsche Spot- en Scheldnamen. Eerenamen, 321.
Jaarboeken (De Nieuwe Nederlandsche), 31.
Jacobi (Schultz), Floskaarten, 187.
—— Afbeelding van den duivel met een staart, 225.
Jagtgeregtigheid; Merlijn; Plessis-Mornay; Poellenburg, 322.
Jan I (Hertog) van Braband, 233.
Jan I van Braband en Floris V van Holland, 231.
„Jan Rap en zijn maat", 255.
Jan Salie, 187.
Jansen (Toren van Pieter) te Vlissingen, 145.
Janssen (s) (Abraham), 107.
Janssen (C.) en Festus Hommius, 61.
Janssen (L. J. F.), Macaronische Poëzy, 58.
Janssen (Portretten van Zacharias) en Hans Lippershey, 63.
Jarichs van der Ley (Jan Henrich), 165.
Jas. Jassen, 62, 339.

Digitized by Google

Jasser (Een), Jassen. Jas, 62.
Java (Lofdicht op), 32.
Jeanne d'Arc (Portret van), 171.
Jericho (De roos van), 254.
Jesuiten (Grafschrift op), 257.
Joanne den Ministere, Hazard; Pieter Wante, 199.
Jonathan" („Broeder) en „John Bull", 351.
Jongeneel, Opdam, Klaverweide, van Marle en Smit, 159.
Jongste dorpen in Zeeland, 328.
Joodsche Gebruiken, 30, 318.
Joodsche oorsprong van het „Onze Vader", 275, 276.
Joris (De Leer van David), geschetst door Ubbo Emmius, 239.
Journael ofte Dachregister van Abel Jansz. Tasman, 161.
Judas Iscariot met rood hair, 150.
Jupiter (De namen van de wachters van), 382.
Juttemis („Op St.) als de kalvers op 't ijs dansen", 106.
Juvenalis Sat. XIII. v. 209, 89.

K.

K., Het geslacht Cabeljauw, 347.
—— Familie-Verbindtenissen voor de regeringsposten in Holland, 332.
—— Queernmolens, 95.
—— Reeckelsma, uitvinder der koornmolens, 225.
K. (C.), Dubbelzinnige Verzen, 85, 86.
—— Lambert Hendrikszoon, bijgenaamd „Mooie Lambert", 83.
K. (T. S.), Hertog Jan I van Braband, 233.
K (G.), Hz., Blanke logen, 101.
—— Justus van Effen, 101.
—— Mémoires du Cardinal de Retz, 37.
—— „Oorlogsmonument" van 1794, 38.
—— Opleiding van Prins Willem III, 38.
—— Casparo Vanvitelli, 294.
K. (H.) (Hans Kaufer) de stempelsnijder, 37.
K. (H. W.), Johanna Constantia Cleve, 216.
—— Fidibus, 40.
—— Nauskopie, 69.
K. (J. C.), Quiryn Bremburg, 325.
—— Derrijdelving, 223.
—— Factietcekens, 223.
—— Gerard Kinckhuizen, 127.
—— C. Maerts, 223.
—— Johan en Emanuël van Mandeville, 223.
—— Mathanasius ou le chef d'oeuvre d'un inconnu, 188.
—— Metzu's kraambezoek, 319.
—— Johannes Mordisonius, 319.
—— De „Mozes" van Rochus van den Honert, 14.
—— Napoleon te Middelburg, 162.
—— H. Niman, 326.
K. (J. C.), Pleitmemorie van Mr. P. Hartog door Mr. F. Lievens Kersteman, 309.
—— De schilder Romborgh, 325.
—— Elizabeth Rijberg, 319.
—— Saulus, Treurspel, 319.
—— Simon de Vries, 275.
—— De Staatkunde van het Kerkezakje; Ds. Munnikemolen, 146.
—— Symon van den Kerckhooven, 127.
—— Tapijtwerk te Middelburg, 223.
—— Overlevering betreffende de zonen van Jac. Voorda, 287.
K. (M. L.), „Er is dak op 't huis", 28.
—— „Te hooi en te gras", 27.
—— „Tusschen twee stoelen in de asch zitten", 28.
K. (Mr. L.), Het Rusland, 29.
K. (P. C.), Eeuwigdurende Almanak op eene Tabaksdoos, 308.
—— Kapitein Schaap, 127.
K. (S. F.), Differentiaal-rekening, 155.
—— Lycklama-Stins, 222.
—— Menno baron van Coehoorn, 222.
—— IJzeren Zwaarden te Sloten, 222.
K. (V. D.), Altaarstuk door P. D. G. A°. 1633, 188.
—— Muntteeken van 1817 op eene munt van 1790, 251.
—— Rood koperen plaatje met Pallasbeeld, 221.
—— Jan van Wely, 275.
Kaap Leeuwarden, 96.
Kaarten (Geleerde), 166.
Kaarten (Satyrische), 288.
Kaartspel (Poenen, een oud echt Hollandsch), 258.
Kaasmarkten (Eerste) in Noord-Holland, 95.
Kabouter- en Aardmannetje, 71, 72.
Kalf (Waarom de schimpnaam) aan Prins Maurits gegeven werd, 3.
Kameraad, Karnuit, Makker, 255.
Kammers (Afschrift van den Bijbel door Klaas), 77.
Kamphuysen (Huwelijksdag van Dirk Rafelsz), 292.
Kansel-Oppositie tegen Koning Lodewijk Napoleon, 70, 367.
Kappeyne (Johannes) van de Coppello, 5, 308.
Karel V. (Keizer) Protestantsch overleden, 141.
Karelsen (Adam) Zjersmesz. of Adam Karels van Germes, 157.
Karnuit, Makker, Kameraad, 255.
Kas (Christiaan), 63, 343.
Kastelein (De) van Utrecht, 280.
Kat (Salomo's), 191.
Kat (De) scheren, 160.
Katers (Driekleurige), 277.
Kaufer (Hans) de stempelsnijder, 37.
Keerellaken, 65.
Keezen (De), 140.
„Keizerregt" (Het) door den Hoogleeraar Bondam, 59.
Kelner (De) te Putten, 18.
Kelsen (G.), 96.
Kepper (G. L.), De Tonometer, 1.
Kerckerinck of Kerckering (Het geslacht), 384.
Kerckhooven (Sijmon van den), 127.
Kerkdeuren (Lage), 112.
Kerkezakje (De staatkunde van het); Ds Munnikemolen, 146, 293.
Kerkglazen (Goudsche), 282, 283.
Kerkklokken (Wondervermogen van), 229.
Kerkwijk (De naam), 288.
Kerpesteijn (J. Dozij) Nederlandsche Natuurkundigen, 366.
—— Verzameling van kunstprenten van Lucas van Leyden, 287.
Kerslied 93, 368.
Kersteman (Pleitmemorie van Mr. P. Hartog voor Mr. F. (niet T.) Lievens), 6, 309, 310.
Kerstenen (Paapjans), 99.
Kessem (Gijsbert), 158.
Ketelaar, 293.
Kiehl (E. J.), An Evening Hour with Shakspeare, 78.
Kinckhuizen (Gerard), 127.
Kind (Een) door eene Beerin opgevoed, 359.
Kind (Het) van de rekening, 383.
Kind met drie hoofden, 119, 120.
Kinderspel (Historisch), 320.
Kingston (De gravin van), 198.
Kinkel (Gottfried), 190.
Kissebisse (Een), 383.
Kist (De) van Hugo de Groot, 265, 266.
„Klagte der Groninger Maagdt", 159
Klaverweide, Opdam, van Marle, Jongeneel en Smit, 159.
Klept (Een), Philippus de Gruytere en Jan Diemer, 25.
Klerk (Portret van Reynier de), 295.
Kleuren van de Nederlandsche vlag, 69, 362.
Kleverskerke (Steen te), 352.
Klif (Het Roode) bij Stavoren, 171.
Klistorinus (Saccharius), 160.
Klokkenspelen, 123.
Klotaris IV, Childeric III, 141.
Kluchtige Poëzy, 49.
Kneewater (Hij gaat meê voor gest en), 17.
Knevelschaven, 383.
Knickerbockers, 127.
Koch (J. R. Eilers), „Accurata Utopiae Tabula", 270.
—— „'k Ben in de boonen", 277.
—— Beteekenis van sommige voornamen, 305.
—— Joodsche oorsprong van het „Onze Vader", 276.
—— Kabouter- en Aardmannetje, 72.
—— Laicken of Leicken, 304.
—— Macaronische Poëzy, 57.
—— De St. Vitus of St. Veitsdans, 249.

Digitized by Google

Koelman's Beschrijving van de Hel, 34.
Koenig (H.), 251
Koerbagh (Een Bloemhof enz. van Mr. Adr.) 285, 286, 329.
Koeverden (Twee stoutmoedige inwoners van), 324.
Kogel, waarmede Jacob van Heemskerk, in den scheepsstrijd voor Gibraltar, doodelijk getroffen werd, 128.
Kolyn (De Chronyk van Klaas), 264, 359.
Kondodad (F. de Bruyn's), 6, 311.
Konkelen, 383.
Koo, Turadus Benedeto, 256.
—— Colisca, 256.
Koornmolens (Reeckelsma, uitvinder der), 225.
Kop (Een zilveren vergulden) door de koningin van Boheme aan de Stad Leyden geschonken, 67.
Kores en Ahasuerus, 320.
Kous op den kop" („Met den), 224.
Kramm (C.), Altaarstuk door P. D. G. A⁰. 1633. 187.
—— Een Bloemhof enz. van Mr. Adr. Koerbagh, 285.
—— Henry Burton, 273.
—— De Chronijk van Klaas Kolijn, 264.
—— Joh. Amos Comeni „Portael der Saecken en Spraecken", 59.
—— Gazette de Leyde, 182.
—— Goudsche Kerkglazen, 282.
—— Abraham Janssen(s), 107.
—— Een kunstig werktuig ten tijde van Filips den Goeden, 345.
—— Gerardus Listrius, 372.
—— Prentteekeningen, 111.
—— Geslachtwapen van Rubbens, 234.
—— De Staatkunde van het Kerkezakje; Ds. Munnikemolen, 146.
—— A. Boon; Schmidt, 300.
—— Casparus Wachtendorp, 99.
Kraambezoek (Metzu's), 319.
Kraamvrouw, 148.
Kreupelen („Den) waard slaan", 383.
Krimpenerwaard (Zonderlinge gewoonte in den), 32, 333.
Kroon (De) van Madjapahit, 356.
Kruiken („Hij heeft nog zooveel) te bestellen", 17.
Kruisjes op de straatsteenen, 189.
Kuchlinus (Echtgenoote van Joannes), 62, 340.
Kumpel (Mr J. W. Campbell, gezegd), 70, 367, 368.
Kunstig (Een) werktuig ten tijde van Filips den Goeden, 64, 345.
Kurt, Naamsoorsprong van Monster, 287.
Kwartlied (Het) op Oorlogschepen, 19.

L.

L. Danswoede in de Nederlanden, 89.
—— Galgemalen, 186.
—— Graaf, Graphio, Grafio, Gravio, Grapho, 73.
L. Petronella Gruiwardus, 270.
—— Robert Hall, 33.
—— Heilige-Geest-huizen, 347.
—— Lied van Hollands afval, 368.
—— Het geslacht van Neck, 147.
—— Sagelis, 288.
—— Spot- en Schimpprenten, 272.
—— Verbodene boeken in Nederland, 205.
L. (C.), Zonderlinge gewoonte in den Krimpenerwaard, 32.
L. (C. a.), Het geslacht van Nordinghe, 160.
L. (C. P.) „Droom of 't Schuytien van de Liefde", 95.
—— Een lijvig werk over en tegen de dienstmaagden, 223.
—— Henricus de Firmaria, 95.
—— Van de Middach-maale of Werschap, 312.
—— Het tractaat „Praeadamitae", 380.
—— Johannes Roggius, 341.
—— Nicolaas van Wassenaar, 317.
L-d-r., Wiselius „Staatkundige verlichting", 253
L. te V., Chronogram op een der gevels van de Rotterdamsche Wijnhaven, 63.
—— Dichters van het vierde Distrikt van Zeeland, 316.
—— De Dood van Iperen, 14.
—— Grietje en bovengrietje, 384.
—— Haringbrand, 101.
—— Heilige Geesthuizen, 68.
—— Houten kanonnen, 384.
—— Joodsche gebruiken, 318.
—— Pekelzonde, 46.
—— Rotting van den Schout bij Nacht Zoutman, 126.
—— Stokken of rottingen der Adjudant-Onderofficieren, 287.
—— Swarte Munte, 30.
—— Toren van Pieter Jansen te Vlissingen, 145.
—— Treuseneus, 384.
—— Zeeuwsche Geneeskundigen, 314.
„La Branche des Réaux (royaux) Lignages", 152, 153.
Laar (Het geslacht van), 41.
Laar (van de), Parlevinkbok, 28.
Laboranter, Een Schrijver over de ontdekking van Amerika, 192.
—— Cornelius Aquanus, 68.
—— Het geslacht Leupenius, 40.
—— Jan Matye, 100.
—— Een opmerkelijk stuk geschut, 128.
—— Portretten en bijzonderheden van verschill. personen, 294.
—— Snerckschil doojers, 255.
—— Journael ofte Dachregister van Abel Jansz. Tasman, 161.
—— Verrekijkers, 101.
Lage, De Arakatscha, 118.
—— Ferdinand Freiligrath, 159.
—— „God save the King", 153.
—— Gottfried Kinkel, 190.
—— Mandragora, 257.
—— Rijkskanarievogel, 238.
—— Baron Syberg, 299
Lage (Het kasteel te), 293.
Lambert Hendrikszoon, bijgenaamd „Mooie Lambert", 83, 84.
Lambertus (Petrus) en Mr. Lowys Tuck, 141.
Lammetius (Portret van Johannes), 294.
Lampen (Engelsche) voor het Raadhuis te Amsterdam, 324.
Land („Het) hebben", 253.
Landebach (De Boekdrukker Hans van), 239.
Landré (Dr.), Kaart „en relief" van de Kolonie Suriname, 128.
Langenberg (Geslachtswapens van van Week en van), 384.
Langendijks „Don Quichot" (Woorden in), 224.
Langoor (Ezelszang of Hymne aan), 297, 298.
Laodiceërs (Paulus' Brief aan de), 151.
Lasco (Catechismus van Johannes à), 96, 376.
Latijnsche schrijvers (Geschiedenis der Fransche Revolutie door), 64, 344.
Laugr (Het woord), 238.
Lauts, Dirk en Pieter Rembrantsz. van Nierop, 268.
Laycken, 303, 304.
Lebanon" („Shoroshe), 119.
Leeghwater („Haarlemmer-Meerboek" van), 167.
Leemput (Portret van Trijn van), 62, 339.
Leengoederen aan onadelijken, 320.
Leeuw (Baltus de); Stads Rademaker, 256.
Leeuw (Van), 293.
Leeuwarden (Kaap), 96.
Leeuwen (Van), 293.
Leeven en bedrijf van Syn Hoogheyt Willem Hendrik de Derde, 32.
Legendo et Scribendo, Joannes Jacobus Aerts; F. d'Aguillon; Gabriël en Balthasar Ajala; Philippus Alegambe; Algerus; Joseph Athias, 214.
—— Ode op Arminius en zijne „Disputationes", 340.
—— Afstamming der Predikanten Bayard, 82.
—— Openbare Bibliotheken in Nederland, 202.
—— F. de Bruyn's „Kondodad", 311.
—— Mr. H. Calcoen, 381.
—— Johannes Pieter van Cappelle, 309.
—— Dagverhalen van Nederlandsche Gezanten, 332.
—— L. Grendel, 186.
—— Philippus de Gruytere en Jan Diemer, 24.
—— J. M. van Hemert, 351.
—— J. H. Hering, 351.
—— Maria Heyns, 140.
—— Lage Kerkdeuren, 112.
—— Gerardus Listrius, 372.
—— Arnold Marcel. 138.
—— Mr. Jan Jacob Mauritius, 362.
—— De Jonkvrouw van Mechelen, 203.
—— Meijer, Meijerij, 210.
—— Het geslacht der Morgan's, 9.

Digitized by Google

Legendo et Scribendo, Nederlandsche Natuurkundigen, 366.
—— Orde van de Zon, 265.
—— Preêken van Geert Groete, 181.
—— Catharina Roose, 160.
—— Schieringers en Vetkoopers, 379.
—— Schuldbekentenis onder een zeldzaam beding, 353.
—— Simon de Vries, 275.
—— De Staatkunde van het Kerkezakje; Ds. Munnikemolen, 146.
—— H. Stromberg's „Dialogus Brabantiae et Hollandiae", 187.
—— Utrechtsche St. Anthonies en St. Hubert's varkens, 199.
—— Nicolaas van Wassenaar, 316.
—— Windhoutzaagmolen van Alb. Sweers, 305.
—— Philipp van Zesen, 239.
—— Zilveren schaal voor den Muntmeester van Nispen, 120.
—— Joan Pietersz. en Diederik Zweling, 23.
Leiden (Geneesheeren te), 28 Junij 1482, 323.
Leman (Het meer), 384.
Le noble Teneliere en zijne „Histoire de Hollande", 39, 337.
Leupenius (Het geslacht), 40, 338.
Leuverkens (Zingende en springende), 255.
„Levensbeschrijving van eenige voorname, meest Nederlandsche mannen en vrouwen", 195.
Leveranciers (Nederlandsche) van scheepsmaterialen in de XVIIIe eeuw, 35.
Ley (Jan Henrich Jarichs van der), 165.
Leyde (Gazette de), 182, 183.
Leyden in 1485, 292.
Leyden („Het belegh van), in Toneelen en Uytkomsten", 7, 313.
Leyden (Lucas van), 96, 374, 375.
Leydsche Hoogeschool (Zeeuwen uit het bestier der) gesloten, 63, 343.
Lezer (Een bestendig), Nederlandsche vestiging in China, 261.
Lid (Een) des Gen. Vnd. „Vden", 256.
Lied van Hollands afval (1572), „uytgenomen Amsterdam", 94, 368, 369, 370.
Liede-, School- en Volksboeken in de XVIIIde eeuw, 130.
Liederen (Oude) en hunne zangwijzen, 199.
Lier" („Het vuur brandt als een), 11.
Lignages" („La Branche des Réaux (royaux)), 152, 153.
Ling (E. G.), Uit het Hollandsch in't Engelsch vertaalde verzen, 8.
—— Verhouding van de weerbare manschap tot de bevolking, 52.
Lippershey (Portretten van Hans) en Zacharias Janssen, 63.
Listrius (Gerardus), 94, 372.
Lock (J.), Verouderde woorden, 336.
Lodewijk Napoleon (Kansel-Oppositie tegen Koning), 70, 367.
Loefft van Driel, 41.
Loegenaar, 13.
Loevestein (Geslachtwapens op), 321.
Lofdicht op Java, 32.
Logen (Blanke), 101.
Long (Isaac le), 62, 339.
Long (Jacques le), 166.
Loo (Albrecht van), 319.
Loo (Maria van), huisvrouw van Professor Dominicus Baudius, 325.
„Loop naar St. Velten", 183.
Lorentius, Afschrift van de getuigenis der Akademische Senaat aangaande Arminius, 325.
—— Distichon op Arminius, 62.
—— Ode op Arminius en zijne „Disputationes", 62.
—— Echtgenoote van Joannes Kuchlinus, 62.
—— Johannes Roggius, 62.
—— Spotprenten doelende op en van belang voor de geschiedenis van ons Vaderland, 325.
Lotze (J. A.) en Th. Lubbers, 352.
Lover (Regnerus de), 384.
Lr. (H. G.), Mr. Jan Jacob Mauritius, 68.
Lubbers (Th.), en J. A. Lotze, 352.
Lucas van Leyden, 96, 374, 375.
Lucas van Leyden (Verzameling van kunstprenten van), 287.
Lucasz (Portret van Philips), 295.
Luchtklanken of nachtgeluiden (Ceylonsche), 133.
„Lucifer" (Personen in Vondel's), 32, 333.
Ludiczi (Overwinning te), 303.
Ludolph, Oudejaarsavond te Goor, 117.
—— Een Palmboom opgerigt voor Spicht, 7.
„Luiden" en „Verruilen", 126, 381.
Luiken (Jan of Joannes), 196.
Luikes (Dood), 293.
Luilekkerland, 159.
Luitjes, 159.
Lut (Piet), 166.
Luther (Nakomelingen van Martin), 356.
Luthersche kerk (De) te Leiden in 1642, 291.
Lycklama-Stins, 222
Lyre d'Apollon („La) en poësies melées par un Zelandais", 351.

M.

M., Afschrift van den Bijbel door Klaas Kammers, 77.
—— Dubbelzinnige verzen, 87.
—— Geallitereerde woorden en zegswijzen, 173, 174.
M. (A. L.), Geslachtswapens van van Weck (niet Week) en van Langenberg, 384.
M. (B. J. A.), Aanteekeningen op Mr. S. de Winds Bibliotheek van Nederl. Geschiedschrijvers, 377.
—— Kruisjes op de straatsteenen, 189.
M. (E.), „Eijeren met beijeren", 268.
M. (F.), Franciscus Heerman, 21.
—— Gefacsimileerde naamteekeningen op vorstelijke bescheiden, 117.
—— Godgeleerde Tijdschriften in de XVIde eeuw, 147.
—— Isaac le Long, 62.
M. (H.), Nederlandsche Comtes en Barons de l'empire, 199.
—— „Hebt gij wel Dunricher (Dantziger?) chocolaad?", 170.
—— Lofdicht op Java, 32.
—— „De Kersnacht lag in stukken", 32.
—— Personen in Vondel's „Lucifer", 32.
M. (J.), Horatius Vopiscus Acker, 293.
—— Allumbrados of Illuminati, 382.
—— Bezweringen bij de Ouden, 15.
—— Charlotte Corday, 194.
—— Herman Willem Daendels, 159.
—— Verklaring van Zang XXXII reg. 100—161 van Dante's Vagevuur, 172.
—— De „Duizend en ééne nacht", 107.
—— Twee Eenhorens, 127.
—— Garde d'honneur van Napoleon, 224.
—— Geschiedenis der Fransche Revolutie door Latijnsche Schrijvers, 64.
—— „God save the King", 154.
—— St. Graals tempel en beker te Monsalvar, 144.
—— Martinus Hamconius, 224.
—— Historia de tribus Impostoribus, 374.
—— Meindert Hobbema, 329.
—— Homerus geen Hollander, 64.
—— Het „Keizerregt" door den Hoogleeraar Bondam, 59.
—— De Kronijk van Eggo Eggens Phaebens, 64.
—— Plaatsmerk „Leipzich" bij eenige dichtstukjes van Bilderdijk, 64.
—— Mansman, 288.
—— „Met de warme hand", 49.
—— Morganatisch en Morgana, 90.
—— Nederlandsche „Portraits litteraires", 224.
—— Een Handschrift van Jac de Rhoer, 95.
—— De gewijde gouden roos, 105.
—— Broeders van de Roose Cruyce, 382.
—— Het Rusland, 29.
—— De Satan met paardenpooten, 76.
—— Satirendag, 288.
—— Shakspeare's beweerde Roomschgezindheid, 180.
—— Cappidus Stauriensis, 384.
—— Theodoliet, 156.
—— Het gesternte Virgo, 382.
—— De namen van de Wachters van Jupiter, 382.
—— De Zangwijze van Charters, 318.
—— Zout van Walvisschen, 66.

Digitized by Google

M.... (Mr.), Pleitmemorie van Mr. P. Hartog voor Mr. F. (niet T.) Lievens Kersteman, 310.
M. (P. J. v.), Jan Henrich Jarichs van der Ley, 165.
—— Makker, Kameraad, Karnuit, 255.
M.... r. (D.), „Een bonte kraai maakt geen koude winter", 286.
—— „Men roept geen hei voor men over is", 286.
—— „Gods water over Gods akker", 320.
—— Boekstapelen, 96.
M. (d.) v. N., Beteekenis van sommige voornamen, 307.
—— Tancredo de Rohan, 334.
Maas (De nieuwe), 96, 375.
Maasbewoner (Een), Het opperwater, 126.
Macaronische Poëzij, 57, 58.
Macassar (Het wapen van), 112.
Madjapahit (De kroon van), 356.
Maegh-geld kerven, 190.
Maerts (C.), 223.
Maintenon (Zonderlinge manie door Mevr. de) beschreven, 191.
Makker, Kameraad, Karnuit, 255.
Malsen (Jonkvrouw Maria van), 38, 336.
Mammouth (De nog levende), 254.
Mand (»Door de) vallen", 106.
Mandeville (Johan en Emanuël van), 223.
Mandragora, 257.
Mandrillon (J.), 221.
Mansman, 288.
Marcel (Arnold), 138.
Maréchal (Sylvain), 300.
Margaretha (Voorgenomen tweede huwelijk van Keizerin), 138.
Märgen (»Das) vom ersten Aprile", 284.
Marin (Pieter), 192.
Marken, 136.
Markgraven van Vere (Inhuldiging van sommige Stadhouders tot), 284.
Marle (van), Opdam, Klaverweide, Jongeneel en Smit, 159.
Martini (H. B.), Holle penningen, 259.
—— Zonderlinge begrafenis, 232.
Materie" („Priestleysche), 209.
„Mathanasius ou le chef d'oeuvre d'un inconnu", 188.
Matije (Jan), 100.
Mauritius (Mr. Jan Jacob), 68, 360, 361, 362.
Maurits (Prins) in Zeeland, 134.
Maurits (Wapenoefeningen onder Prins), 240.
Maurits (Waarom de schimpnaam „Kalf" aan Prins) gegeven werd, 3.
Mauritsfort (Het) in Zeeuwsch-Vlaanderen, 27.
Mazarin (Opmerkelijke brief van den Kardinaal), 136.
Mechelen (De Jonkvrouw van) 203, 204, 350.
Medicis (Brief van Amerigo Vespucci aan Lorenzo de), 121.
„Mediis tranquillus in undis", 213.
Meeuwis („Van Teeuwis noch) meer weten", 351.
Mehlsack (Sefer Rabia van E. Milsahagi, eig.), 7.
Memento Mori, 146.
Mémoires du Cardinal de Retz, 37, 335.
Memorialen van het Hof van Holland, 159.
»Men roept geen hei voor men over is", 286.
Menestrelen op den toren, 97.
Menschenhuid (Boeken met) ingebonden, 94.
Mensinga (H.), Het voorgeslacht van Professor Joh. Mensinga, 261.
—— (Het voorgeslacht van Professor Joh.), 261.
Meppele (Nicolaes van), 190.
Mercurius" („Den Galanten), 294.
Meringues, Noga, 263.
Merle (Engel Willemsz. de), 352.
Merlijn (De toovenaar) 357.
Merlijn; Plessis-Mornay; Poellenburg; Jagtgeregtigheid, 322.
Merwan II, 7, 313.
„Met de warme hand", 49.
»Met de kous op den kop", 224.
Meteren's (van) »Geschiedenissen", 167.
Metius (Dirck), 63.
Metius en Schelven (De geslachten), 325.
Metzu (Gabriël), 161.
Metzu's kraambezoek, 319.
Mey (Felipe), 157.
Meijer, Meijerij, 210, 211, 212.
Mezekisten, Mezekouwen, 260.
Michiels (Wibrandt) van Beetghum, 320.
Middachmaale („Van den) of werschap", 6, 312.
Middelburg (Steen met opschrift te), 287.
Middelburgsche oudheden, 160.
Middeneeuwsch eedsformulier van den beul te Middelburg, 17.
Mieris (Jan Bastiaensz. van) 63, 342.
Miller (Philip), 279.
Mislahagi (Sefer Rabia van E.) eig. Mehlsack, 7.
„Moederziel alleen", 223.
Moermannetje, 150.
Moersuuerklumphe, 256.
Moesta (De familie), 96.
Mof, moffen, 100.
Moll (Dr. E.), »Daar loopt wat van St. Anna onder", 184.
Monogram (Het) HR., 70.
Monsalvar (St. Graals beker en tempel te), 143, 144.
Monster (Naamsoorsprong van), 287.
Mordisonius (Johannes), 319.
Morganatisch en Morgana, 90, 91.
Morgan's (Het geslacht der), 8, 9, 10.
Mot („In de) hebben", 154.
„Mozes" (De) van Rochus van den Honert, 14.
Mulder (S. J.), De Bijbel van Elias Hutter, 239.
—— Eegenisse, 296.
—— Hebreeuwsch opschrift te Oude Schilde, op Texel, 197.
Mulder (S. J.), Morganatisch en Morgana, 91.
—— Noga, Méringues, 263.
—— »Shoroshe Lebanon", 119.
Muller (Fred), Een werk met stedengezigten, 70.
Munnikemolen (Ds.); De Staatkunde van het kerkezakje, 146, 293.
Munt (Eerste gouden) in Holland, 46.
Munte (Swarte), 30.
Munten (Oude), 324.
Muntteeken van 1817 op eene munt van 1790, 251, 252.
Murat (Joachim) als biljartjongen, 105.
Mutsenbreijen, 384.
Muzijk (Werken over de) door Galilei, 94, 371.
Muzijkinstrument van Hollandsche vinding, 139.
Mijl op zeven" („Dat is een), 382.
Myller (Johan), 62.
„Mijn Vader is geen Bremer", 252.

N.

N., Kleuren van de Nederlandsche vlag, 69.
—— „Mijl op zeven", en „Zoo bot dat men er wel mede naar Keulen kan rijden", 382.
...n., Bronnen voor de geschiedenis van Staats-Vlaanderen, 356.
N***, Beker van H. Swaardekroon, 263.
—— Kerslied, 368.
—— Slabbakken, 256.
N. (Aly), „Als het rimplig lover dort', 31.
—— Doorgraving der landengte van Panama, 381.
—— Signum Senatori, 191.
—— Raadsels van Schiller, 62.
N. (I. A.), Aanslag van Marten Schenk op Nijmegen, 324.
—— Charles de Croy, Prins de Chimay en zijne echtgenoote Maria de Brimeu, 270.
—— De Kelner te Putten, 18.
—— Mezekisten, Mezekouwen, 260.
—— Nachtwachten in de steden, 63.
—— Paellanders, 259.
—— 't Geslacht en kasteel van Roderlo, 52.
—— Verouderde woorden, 278.
—— Theodorus Weylerus, 137.
N. (L.), „Das Märgen vom ersten Aprile", 284.
—— »Het is in de es", 301.
—— Onbekend Familiewapen, 61.
N. (N.), Het geslacht van Ploos van Amstel, 128.
—— Eene onbekende Hollandsche dichteres, 95.
—— Al dan niet uitgestorvene geslachten, 128.
—— Hendrik IV te Soestdijk, 319.
—— Joodsche oorsprong van het „Onze Vader", 275.

Digitized by Google

N. (N.), „Mathanasius ou le chef d'oeuvre d'un inconnu", 188.
—— Memorialen van het Hof van Holland, 159.
—— Poultier, 251.
—— Spookerijen op de Oude Schans te Amsterdam, 49.
—— De Staatsloterij, 51.
—— 't Geslacht van Velthuysen, 44.
—— Het geslacht Wijntgens, 103.
N. (P.), Openbare Bibliotheken in Nederland, 203.
—— Droes en Drusus, 12.
—— Boxenbieren, 383.
—— Gooiland, 210.
—— Index van verbodene boeken, 185.
—— Jacques le Long, 166.
—— De Gravin van Kingston, 198.
—— Knevelschaven, 383.
—— Van Meteren's „Geschiedenissen", 167.
—— Pekelzonde, 45.
—— Le Noble Teneliere en zijne „Histoire d'Hollande", 337.
—— Tresye, 383.
—— Zeevaartkundige werken, 58.
N. (Q.), Portret van Trijn van Leemput, 339.
N. (V.), Pensées Philosophiques, 335.
—— Het huis ter Schuure, 127.
N. (V. D.), Archieven van het Hof van Holland, 360.
—— A. Arondeau, 175.
—— Aventroot's Sentbrief, 359.
—— Afstamming der Predikanten Bayard, 83.
—— Bedevaart naar Wilsnaeck, 81.
—— Werken over de Belegering van Alkmaar, 104.
—— „Een Bloemhof" van Mr. A. Koerbach, 329.
—— Boffen, 139.
—— Bombarnersdach, Versworen Maendach, 70.
—— Braeckmaendt en Cativigheydt, 117.
—— Henry Burton, 273.
—— J. A. Comenius, 110.
—— Danswoede in de Nederlanden, 89.
—— Dorda of Dorta, 109.
—— Melchior Justus van Effen, 137.
—— Cardinaal Enckevoort, 106.
—— „Encomium Moriae," 80.
—— H. Eustace, 110.
—— Histoire généalogique de la Maison de 'sHeerenbergh, 359.
—— „Het quae ancker slachten", 295.
—— Van Heuraet, 328.
—— Maria Heyns, 140.
—— Reisverhaal door Italië, van P. C. Hooft, 295.
—— „Hij is naar Delft geweest", 295.
—— „Op St. Juttemis als de kalvers op 't ijs dansen", 106.
—— Klokkenspelen, 123.
—— Het geslacht van Laar, 41.
N. (V. D.), Loefft van Driel, 41.
—— Het wapen van Macassar, 112.
—— Arnold Marcel, 138.
—— Felipe Mey, 157.
—— Het geslacht der Morgans, 10.
—— Johannes Ossius, 295.
—— Paets, 109.
—— Marco Paolo, 170.
—— Prentteekeningen, 146.
—— Stapel gek, 120.
—— Stunica, 329.
—— Het geslacht de Gouda van Swindrecht, 42.
—— Tijdrekening van de Requesens in Zeeland, 237.
—— Arnoldus Uyterwijk, 295.
—— Eene uiterste wilsbeschikking in het begin der XVIIde eeuw, 129.
—— Philipp van Zesen, 295.
—— Zjermesz, Adam Karelsen of Adam Karels van Germes, 157.
Naalde (Het oog eener), 75.
Naamval (Tweede) van sommige woorden, 128.
Nachtwachten in de steden, 63
Nachtwachtliedjes, 172.
Nagelhout, 351.
Napoleon te Breda, 175.
Napoleon (Garde d'honneur van), 224.
Napoleon (Kansel-oppositie tegen Lodewijk), 70, 367.
Napoleon te Middelburg, 162.
Nassau bij Caesar vermeld, 48.
Natuurkundigen (Nederlandsche), 70, 365, 366.
Nauskopie, 69, 362, 363.
Navorschers (Het) gezelschap te O., Zekere eindlettergrepen van plaatsnamen, 190.
Neck (Het geslacht van), 147.
Nederland (Is) gezakt? 60.
Nederlandsche Natuurkundigen, 70, 365, 366.
Neptunus, Een spiegeltje van de Ruyter, 127.
Nersen en de Nuersen (De geslachten), 260.
Nettelhorst (Walraven van Heeckeren tot), 6, 311.
Nicolaas (St.) al of niet historisch, 85.
Nierop (Dirk en Pieter Rembrantsz. van), 268, 269.
Nierop (Journaal van eene der reizen van Abel Tasman, bij D. Rsz. van), 356.
Nieuwe („De) Europische Staats-Secretaris", 31, 332.
Nieuwe Maas (De), 96, 375.
Nieuwe (De) Nederlandsche Jaarboeken, 31.
Nieuwejaarspenning van 1745, 174.
Nieuwenhuyzen (Jan), J. Nieuwenhuyzen, 210.
Nieuwenhuyzen (J.) 210.
Nieuwenhuyzen (J. J.), Danswoede in de Nederlanden, 89.
—— Het Kwartlied op Oorlogschepen, 19.
—— Isaac le Long, 339.
—— Oranje boven! 62.
—— Daniël Rutgers, 3.
Nieuwenhuyzen (J. J.), School-, Volks- en Liedeboeken in de XVIIIde eeuw, 130.
—— De „Valentin en Ourson van Simon de Vries", 32.
Nilus, Opmerkelijke brief van den Kardinaal Mazarin, 136.
—— Zonderlinge manie door Mevr. de Maintenon beschreven, 191.
Niman (H.), 326.
Nispen (Zilveren schaal voor den Muntmeester van), 120.
Nizza, „Als het rimplig lover dort", 331.
—— Namen van Koningen vóór den Zondvloed, 261.
Noble (Le) Teneliere en zijne „Histoire de Hollande", 39, 337.
Nobis-huis, 160.
Noga; Méringues, 263.
Noordinghe (Het geslacht van), 160.
Nuersen (De geslachten Nersen en de), 260.
Nijmeegsch raadsel, 273.

O.

O. (C.), 't Huis de Stomp te Waardenberg, 153.
O. (H. M. C. v.), Verpligte Bedevaarten, 354.
—— Openbare Bibliotheken in Nederland, 203.
—— Afschrift van den Bijbel door Klaas Kammers, 77.
—— Figuurlijke verzen, 218.
—— Haringbrand, 378.
—— Meindert Hobbema, 330.
—— De Jonkvrouw van Mechelen, 203.
—— Portretten van vermaarde Zeeuwen, 32.
—— Regter- en linkerhand, 223.
—— Satyrische kaarten, 288.
—— Orde van de Zon, 264.
O. (J. G.), De Brandaris op Terschelling, 371.
—— Geschiedenis der Fransche Revolutie door Latijnsche schrijvers, 344.
—— Abraham van Poot's „Verhaal van de Vervolginge", 338.
—— P. Rixtel, 370.
O. (v.), Catechismus van Joh. à Lasco, 376.
—— Moeder van Jacob Cats en voornaam zijns vaders, 80.
—— „Er is dak op 't huis", 28.
—— Adolph Hardingh, 82.
—— „Het is in de es", 301.
—— „Te hooi en te gras", 27.
—— „In de bus blazen", 185.
—— Mr. Jan Jacob Mauritius, 362.
—— Middeneeuwsch eedsformulier van den beul te Middelbug, 17.
—— Pictau, 73.
—— Puntdicht op Paus Innocentius VIII, 105.

Digitized by Google

O. (v.), Regenvoorspellende bogchels, 61.
—— Eene fraaie vertaling van eene fraaie Woordspeling, 324.
»Oe" (»Ou" voor), 255.
Oiseleur (Pierre l') de Villiers, 158.
Oldenbarneveld (Geslachtswapen van Van), 352.
»Om des Keizers baard", 60.
„Om zeep", 139.
Omgekeerde Arminiaan, 350.
Onbekend Familiewapen, 61.
Onbekende (Eene) Hollandsche dichteres, 95.
Onbekende penning, 256.
„Onder de roos", 149.
Ongevold, 62, 342.
Onkunde als vereischte voor eene betrekking, 257.
Ontdekking van Amerika (Een schrijver over de), 192.
Onversterflijk erfleen, 320.
„Onze Vader" (Joodsche oorsprong van het), 275, 276.
Oog (Het) eener naalde, 75.
Oog" (Hij zeide niet eens »blaauw is uw), 78.
»Oogentroost" door Huygens, 69, 363, 364.
Oordeel der Staten van Holland over de Engelsche Soldaten, 35.
Oorinbaar, 46, 47.
Oorlam, 238.
Oorloghe" (»Het Testament van de), 359.
»Oorlogsmonument", 1794, 38.
Oorijzer (Het) en de kap als vrouwelijk hoofdsieraad, 231.
Oostende of Ostende, 352.
Oosten's (Het wapen der van), 125.
Oosterzee (H. M. C. v.), Jac. Eyndii »Aenigmata", 157.
—— Portretten van Philips Lucasz. en Reynier de Klerk, 295.
»Op St. Juttemis, als de kalvers op 't ijs dansen", 106.
Opdam, Klaverweide, van Marle, Jongeneel en Smit, 159.
Opdonderen, 299.
Opmerkelijk stuk geschut (Een), 128.
Opperwater (Het), 126.
Opschrift (Steen met) te Middelburg, 287.
Opschrift (Steen met) in den gevel van het stadhuis te Purmerend, 102, 379.
Oranje boven! 62
Oranje (Dichtregels op het huwelijk van een Vorst uit het huis van), 259.
Oranje drietal ('t), 197.
Oranje-emigranten (Inval der) in Overijssel, 232.
Oranje (Portretten van het huis van), 30, 318.
—— (Prins Frederik van), 294.
—— (Renatus van), 294.
„Orgelgebruik" van Huygens, 14.
Orliens of d'Orliens (Het geslacht van), 134.
Ossius (Johannes), 295.
Ostende of Oostende, 352.
„Ou" voor »oe", 255.
Oude Courantendruk, 383.
Oude Schilde op Texel (Hebreeuwsch opschrift te), 197.
Oudejaarsavond te Goor, 117.
Oudemannenhuis (Haar uit den put van 't) te Amsterdam, 73.
Ouderdom (Hooge) in Zeeland, 352.
Ouderdom van Christus bij zijnen dood, 273.
Oudewater (Archief van), 8, 359.
Oudgast, 320.
Oudheden (Domburgsche), 257.
Oudrive (Het dorp), 279.
„Over zijn thee", 139.
Overschie (Mr. François Jacob van), 202.
Oxford (De afkomst der de Vere's, Graven van), 260.

P.

P., „Die wat der watren stroom in 't denkbeeld achterliet", 224.
Π., Pedant, 79.
π., Copernicus en Pulci, 251.
—— »De nieuwe Europische Staats-Secretaris, 332.
P. (E. A.), Ampten der dichters van de Evangelische Gezangen, 240.
—— Aan Proponenten opgelegde verwerping van Balthasar Bekker, 20.
—— Henry Burton, 273.
—— Glimlach, Grimlach en Glimplach, 179.
—— „Het is in de es of in de haak", 301.
—— »Het oog eener naalde", 75.
—— De Leer van David Joris, geschetst door Ubbo Emmius, 239.
—— Penning van het jaar 1639, 127.
—— Spaansch-Hollandsche woorden, 330.
—— Uitzegening, 200.
—— Geloofsartikel der Ukewallisten, 235.
P. (J. B. D.), Deken van Ronse, 21.
Π (Q.), Oorinbaar, 47.
P. (R.). Grafschrift op Aelia Laelia Crispis, 37, 335.
—— De Graaf van Argyle in Friesland, 52.
—— Homerus geen Hollander, 345.
—— Van Imhoff en Warren Hastings, 165.
—— Woorden in Langendijks »Don Quichot", 224.
—— Laycken, 303.
P...t...d. Cosa fatta, capo ha, 384.
—— Handteekening als toetssteen van het karakter, 384.
—— Stakkert, 384.
—— Tagarin, 383.
Paapjans Kerstenen, 99.
Paardenpooten (De Satan met), 76. 77.
Paardrijden (Het) en de wiskunst, 232.
Paauw (van der), van der Cloese en Pasteur, 159.
Paellanders, 259.
Paets, 109.
Paghenherdt (Johan), 126.
Pallasbeeld (Rood koperen plaatje met), 221.
Palmboom (Een) opgericht voor Spicht, 7.
Panama (Doorgraving der landengte van), 102, 381.
Pantoffel (De), 187.
Paolo (Marco), 170.
Papenbril (De), 300.
Papiermolen (Eerste) in Noord-Holland, 63, 343.
Paradisi, De Arakatscha, 119.
—— Middelen tegen slangengif, 82.
Parlevinkbok, Parlevinken, Parlevinker, 28.
Parival (De) en zijne »Delices de la Hollande", 167.
Parodie, 326.
Pasteur, van der Cloese en van der Paauw, 159.
Patrimonium (Het) van St. Petrus, 286.
Paulus' Brief aan de Laodiceërs, 151.
Pauluspolder (Kerkelijke Actaboeken te Hengstdijk en St.), 352.
Pauwelion, 13.
Pedant, 78, 79, 319.
Pekelzonde, 45, 46.
Penning (Onbekende), 256.
Penning van het jaar 1639, 127.
Penningen (Holle), 259.
»Pensées philosophiques", 32, 335.
Percontator, Afstammelingen van Balthasar Gerards, 43.
Petosyris, 187.
Petrus (Het Patrimonium van St.), 286.
Phaebens (De kronijk van Eggo Eggens), 64.
Philemon, zoon van Heraclides, 299.
Philippona (L.), Philippus de Gruytere en Jan Diemer, 26.
Philips Lucasz, (Portret van), 895.
Philodemus, Volkstaal, 3.
Philo-grammatos, Beteekenis van sommige voornamen, 4.
—— Marken, 136.
—— Plaatsnamen met Engel, Angel, enz, zamengesteld, 137.
Pictau, 73.
Piemonteezen aan de Kaap de Goede Hoop, 357.
Pillegift, 384.
Planeten (Verschijning der), 287.
Plank („De) misslaan", 298.
Plessis-Mornay; Merlijn; Poellenburg; Jagtgeregtigheid, 322.
Ploos van Amstel (Het geslacht van), 128.

Digitized by Google

Poellenburg; Merlijn; Plessis-Mornay; Jagtgeregtigheid, 322.
Poenen, een oud echt Hollandsch kaartspel, 258.
Poëzy (Kluchtige), 49.
—— (Macaronische) 57, 58.
Poitou (Nederlandsche landbouwers in), 196.
Polak (G. J.), Baron Agilaar, 103.
Polders (Sedert 1830 in Zeeland bedijkte), 30.
Politieke vrouwentooi, 327.
Pomponius, Familie-verbindtenissen voor de regeringsposten in Holland, 331.
—— Zonderlinge gewoonte in de Krimpenerwaard, 333.
—— Verlichting in Engeland onder Hendrik VI, 4.
Pontijnsche moerassen (Werkzaamheid van Nederl. ingenieurs ter droogmaking der), 164.
Poot's (Abraham van) „Verhaal van de Vervolginge", 40, 338.
„Poppenmaker uit Franeker" (Theens Cornelis), 30.
„Portael der Saecken en Spraecken (Joh. Amos Comeni), 59.
Porte-feuille of Portefeuille, 288.
„Portraits littéraires" (Nederlandsche), 224.
Portretten van C. Symonsz. van der Veer, J. Lametius, W. Verstegen, F. Visscher, M. Vries en C. Coen, 294.
Portretten van personen uit Zeeuwsch-Vlaanderen, 356.
Poststraat of Potstraat te Zierikzee, 352.
Poultier, 251.
Praatvaar" (Dichtregels uit „De Hollandsche), 260.
„Praeadamitae" (Het tractaat), 102, 380.
„Praedestinatie" (Verbod te Arnhem voor Predikanten met betrekking tot de), 356.
Praesens est imperfectum, „Verruilen" en „Luiden", 126.
Predikanten (Amerikaansche) in de XVIIde eeuw, 112.
Prentteekeningen, 111, 146.
Priesters getrouwd, 383.
Priestleysche Materie, 209.
Proponenten (Aan) opgelegde verwerping van Balthasar Bekker, 20.
Psalmen (Berijmde vertalingen der), 319.
Pseudonymen; Anonymen, 358.
Pulci en Copernicus, 251.
Puntdicht op Paus Innocentius VIII, 105.

Q.

Q. —***— X., Joannes Jacobus Aerts; F. d'Aguillon; Gabriël en Balthasar Ajala; Philippus Alegambe; Algerus; Joseph Athias, 215.
—— Onderdom van Christus bij zijnen dood, 273.
Q. —***— X., Fransche vertaling van Bilderdijk's „Ziekte der Geleerden", 30.
—— Portretten van het huis van Oranje, 30.
—— Steen met opschrift in den gevel van het stadhuis te Purmerend, 102.
Queernmolens, 95, 373, 374.
Quenedy, Rengers, Car, 318.
Quichot" (Woorden in Langendijk's „Don), 224.
Quiescendo, Brief van Amerigo Vespucci aan Lorenzo de Medicis, 121.
—— J. A. Comenius, 110.
—— Descartes te Egmond aan den Hoef, 137.
—— G. Gentius, 302.
—— Homerus geen Hollander, 345.
—— Kansel-Oppositie tegen Koning Lodewijk Napoleon, 367.
—— Gerardus Listrius, 372.
—— Sylvain Maréchal, 300.
—— Mémoires du Cardinal de Retz, 335.
—— Merwan II, 313.
—— Noga, Méringues, 263.
—— Het tractaat „Praeadamitae", 380.
—— Ramus vermoord om „quis" of „his", 253.
—— Le Noble Teneliere en zijne „Histoire d'Hollande", 337.
—— Nicolaas van Wassenaar, 317.
—— Zeeuwsche Geneeskundigen, 313.
„Quis" of „his" (Ramus vermoord om), 252, 253.

R.

R. (Js. v.), Openbare Bibliotheken in Nederland, 202.
R (L. D.), Aanhaling uit Boerhaave, 236.
—— Eerste Bestrating van wegen in Zeeland, 301.
—— „Een Bloemhof" enz. van Mr. Adr. Koerbagh, 285.
—— Verbodene Boeken in Nederland, 208.
—— Boeren door Floris V tot Ridders geslagen, 292.
—— De Chronijk van Klaas Kolijn, 359.
—— Joh. Amos Comeni „Portael der Saecken en Spraecken", 59.
—— Johannes Evertsen en zijne kinderen, 95.
—— Figuurlijke verzen, 218.
—— Italiaansche Prozawerken verduitscht, 293.
—— St. Nicolaas al of niet historisch, 85.
—— Oudgast, 320.
—— Paapjans Kerstenen, 99.
—— De Pantoffel, 187.
—— De Papenbril, 300.
—— Petosyris, 187.
—— Register van Grafschriften, 193.
R. (L D.), Rufus, de Bataafsche pottebakker, 48.
R. Mz. (M.), Legenden der Muzelmannen aangaande Ezra, 334.
R. (N.), Konkelen, 383.
R. (P. Q.), Inval der Oranje-Emigranten in Overijssel, 232.
—— Veldtogt in Rusland, 291.
R—p. (J. B), Beteekenis van sommige voornamen, 307.
Raadhuis te Amsterdam (Engelsche Lampen voor het), 324.
Raadsel, 287.
Raadsels van Schiller, 62, 339.
Rabenhaupt (Helm van), 355.
Rabus (Pieter), 267.
Rademaker (Stads); Baltus de Leeuw, 256.
Radesholt of Redesholt (De stad), 46.
Rampenlaan, 187.
Ramus vermoord om „quis" of „his", 252, 253.
Rap („Jan) en zijn maat", 255.
„Rapiamus" (Het woord), 288.
Ravensberg (De familie), 138.
Réaux (royaux) Lignages" („La Branche des), 152, 153.
„Recherche des Antiquitez de Flandres" (Tafel op Ph. de l'Espinoy's), 148.
Redesholt of Radesholt (De stad), 46.
Redetwistende Engelschman, 254.
Reeckelsma, uitvinder der koornmolens, 225.
Regenwater als waar behoedmiddel tegen de cholera, 280.
Register van grafschriften, 193.
Reglement (Het) van de Groote School te Leyden, 17.
Regter- en linkerhand, 223.
„Reilt en zeilt", 62, 340.
„Reisje door West-Friesland en Waterland", 197.
Reisverhaal door Italië, van P. C. Hooft, 295.
Rembrandt (Schilderij van), 299.
Rembrandts (Catharina), 20.
Rembrantsz van Nierop (Dirk en Pieter), 268, 269.
Renatus van Oranje, 294.
Rengers, Car, Quenedy, 318.
Renterchem (Present-exemplaar van Cats werken, door hem aan Barthol. van) vereerd, 327.
Requesens (Tijdrekening van de) in Zeeland, 237.
Retz (Mémoires du Cardinal de), 37, 335.
Revius (Het geslacht), 281.
Rhabdomanten, 191.
Rhoer (Een Handschrift van Jac. de), 95.
Ridders der Tafelronde, 266, 267, 296.
Riedt's (Geslachtswapen der van), 39, 338.
Riem („Een) onder het hart", 222.
Rieu (Job de), 121.
Rigchel" („Het vee is van de), 284.
Ringrijden in Zeeland, 352.

Digitized by Google

Ritthem (Hervormde Gemeente te), 178.
Rixtel (P.), 94, 370, 371.
Robertsz (Robert), 201.
Roderlo('tGeslachtenKasteel van), 52.
Roemers of Bekers van Anna Roemers en Maria Tesselschade, 102.
Roermond (De Bisschop van) en de Heer van Trieste, 299.
Roggius (Johannes), 62, 341.
Rohan (Tancredo de), 32, 333, 334.
Rok (De) van Trier, 224.
Rollema (H. v.), Mr. A. S. Abbema; Yde of Ede Abbema, 146.
—— Wibrandt Michiels van Beetghum, 320.
—— St. Huiberts-Genootschap, 128.
—— Fijtert Sjoerds, 320.
Romance; Ballade, 237.
Romborgh (De schilder), 325.
Römer (Dr.), Verpligte Bedevaarten, 129.
—— Geallitereerde woorden en zegswijzen, 172.
—— Heksenvergadering nabij Utrecht, 224.
—— Joodsche gebruiken, 318.
—— Ongevold, 342.
—— Pauwelion, 13.
—— Roomburgsche drukkerij, 224.
—— Spaansch-Hollandsche woorden, 330.
—— Waterschouw; hoopjes zand voor de huizen, 281.
—— Het geslacht Witsen, 274.
—— Zeeuwsche Geneeskundigen, 316.
—— Zegel met St Annabeeld, 224.
Ronse (Deken van), 21, 22.
Rood hair (Judas Iscariot met), 150.
Roode klif (Het) bij Stavoren, 171.
Roomburgsche drukkerij, 224.
Roomeester, 213.
Roos (De gewijde gouden), 105.
—— (De) van Jericho, 254.
Roos (G. P.), Blaauwe Bagijnen 100.
—— Figuurlijke verzen, 217.
—— Heilige Geest-Huizen, 347.
—— Uit het Hollandsch in 't Engelsch vertaalde verzen, 8.
—— „Hij loopt om gest en kaneelwater", 17.
—— Capitein Insein, 320.
—— Jas, Jassen, 339.
—— Kind met drie hoofden, 120.
—— »Mediis tranquillus in undis", 213.
—— Model van Salomo's Tempel, 382.
—— Ongevold, 342.
—— Queernmolens, 374.
—— »Reilt en zeilt", 340.
—— Tongbesnijding van honden, 234.
—— Willem Utenhove, 36.
Roos (Maurits Augustus), Nog een Huis met een bijnaam te Amsterdam, 350.
Roos" („Onder de), 149.
Roose (Catharina), 160.
Roose Cruyce (Broeders van de), 126, 382.
Roothoofd, 43.
Roterodamensis (Bato filius), 384.
Rotting van den Schout bij Nacht Zoutman, 126, 381.
—rt—, Schoorsteenmantel, 288.
Rubbens (Geslachtswapen van), 233, 234.
Rufus, de Bataafsche Pottebakker, 48.
Rusland (Het), 29.
—— (Veldtogt in), 291.
Rutgers (Daniel), 3.
Ruyter (Daniel de), 125.
Ruyter (Een spiegeltje van de), 127.
Rijberg (Elizabeth), 319.
Rijk (Frans), 253.
Rijk (G. E. J.), »Bekend zijn als de bonte hond", 223.
—— „Iets voor een prikje koopen", 223.
—— Luilekkerland, 159.
—— »Moederziel alleen", 223.
—— Model van Salomo's Tempel, 381.
—— Schuine toren te Farnsum, 223.
—— Trippoleerkaarten, 222.
—— „Een witte met een zwarte". »Te hei of te fei". „Het kind van de rekening", 383.
—— „Den Wolf in den staart hebben", 159.
Rijk (Het geslacht van Jacob Simonszoon de), 242.
Rijkskanarievogel, 238.
Rijkswapens (Spreuken van), 287.

S.

Σ., Beteekenis van sommige voornamen, 307.
—— F. de Bruyn; W. Sobbe F. C. Zoon, 311.
—— Familie-verbindtenissen voor de regeringsposten in Holland, 331.
—— „Hoe kan een jonge vrouw een ouden man bedriegen?" 213.
—— »Ik geloof dat hij de moord gestoken is", 213.
—— »Met de warme hand", 49.
—— Raadsels van Schiller, 339.
—— Struisch, 192.
—— »Wacht een beetje is ook een dorp", 82.
—— Jan de Wit, Raadpensionaris van Holland als dichter, 134.
S. (C.), Afstammelingen, familie en wapen van Adriaan van Bergen, 295.
S. (J. B.), Journaal van eene der reizen van Abel Tasman, bij D. Rsz. van Nierop, 356.
S—i., Pekelzonde, 45.
S. (J. G. de), »Ik geloof dat hij de moord gestoken is", 213.
—— De dood van Iperen, 14.
—— »De Kersnacht lag in stukken", 333.
—— H. Koenig, 251.
—— Pauwelion, 13.
S. (K. F.), Floris V van Holland en Jan I van Braband, 231.
—— Germaansche Bardzangen; Bijbelvertaling in 837, 197.
S. (K. v), Dever, 166.
—— De Ridderhofstad Holy, 158.
S. P. Q. R. (De letters), 231.
S. (R. W.), Het geslacht der Morgan's, 10.
S. (S.), Portret van Albertina Agnes, dochter van Prins Frederik Hendrik, 196.
—— Queernmolens, 374.
S. (W. v.), Cornelius Aquanus, 350.
S. (Z. W. v.), Differentiaal-rekening, 156.
Sageles, 382.
Sagelis, 288.
Salie (Jan), 187.
Salmoniers, 358.
Salomo's kat, 191.
Salomo's tempel (Model van), 126, 381, 382.
„Samaritane" (De) van Fr. Baltensz, 384.
Samson (P. A.) en zijne „Histoire de Guillaume III roi d'Angleterre", 197.
Sanders (A. C. W. Farncombe), De ezel van Avignon, 159.
Sandwijk (G. v.), Piet Lut, 166.
—— »Reilt en Zeilt", 340.
—— Steen met opschrift in den gevel van het stadhuis te Purmerend, 379.
Sassen bloede (Van), 148.
Satan (De) met paardenpooten, 76, 77.
Satirendag, 288.
Satyrische kaarten, 288.
Saulus, Treurspel, 319.
Schaal (Zilveren) voor den Muntmeester van Nispen, 120.
Schaap (Kapitein), 127.
Schagen (Gerrit Pieterse), 168.
Schapraai (Sint Anna), 11.
Scheerboom, 159.
Scheffer (Arij) een Schiedammer, 127.
Scheld- en spotnamen (Nederlandsche); eerenamen, 321.
Scheltema (P.), François Houssemayne du Boulay, 197.
Schelven en Metius (De geslachten), 325.
Schenk (Aanslag van Maarten) op Nijmegen, 324.
Schephiphon, (De) 325.
Scherpregters, 220.
Scherpschutter (Een Hollandsche), 323.
Schiedammer (Geen), Het geslacht der Morgan's, 9.
Schieringers en Vetkoopers, 101, 378, 379.
Schilde (Hebreeuwsch opschrift te Oude) op Texel, 197.

Digitized by Google

Schilderen, 190.
Schilderijen van 1582 en 1610, 62.
Schiller (Raadsels van), 62, 339.
Schimp- en spotprenten, 271, 272.
Schmidt; A. Boon, 300.
Scholen (Noord-Hollandsche) in de achtste eeuw, 282.
School-, Volks- en Liedeboeken in de XVIIIde eeuw, 130.
Schoonheden (De zeven), 121.
Schoorsteenmantel, 288.
Schorren of Uiterwaarden, 189.
Schouwenburg (Graaf Joost van), 320.
Schreuder (J.), Beronicius, 294.
—— Verbodene Boeken in Nederland, 209.
—— Brief op goud geschreven, 291.
—— Oude Courantendruk, 383.
—— Dooden opwekken, 262.
—— EersteKaasmarkten inNoord-Holland, 95.
—— Een kind door eene Beerin opgevoed, 359.
—— De Boekdrukker Hans von Landebach, 239.
—— De noglevende Mammouth, 254.
—— „Van de Middachmaale of werschap", 6.
—— Onkunde als vereischte voor eene betrekking, 257.
—— EerstePapiermolen inNoord-Holland, 63.
—— Priesters getrouwd, 383.
—— Thee in gebruik, 356.
—— Truytje Roemer Visscher, 346.
Schroeder (Werken van N. W.), 223.
Schuine toren te Farnsum, 223.
Schuldbekentenis, onder een zeldzaam beding, 353.
Schurman (Bekers en roemers van Anna Maria à), 7.
Schuure (Het huis ter), 127.
Sciolus, Ceylonsche nachtgeluiden of luchtklanken, 133.
Securus, „Er is dak op 't huis", 28.
„Sefer Rabia" van E. Milsahagi, eig. Mehlsack, 7.
„Semeyns met raad en daad", 129.
»Sentbrief", (Aventroot's), 359.
Sergeanten-Majoor en Brigadiers in het Staatsche leger, 63, 343.
Shakspeare" („An Evening Hour with), 78.
Shakspeare's beweerdeRoomschgezindheid, 180.
—— „Hamlet" gegrond op eene mythe, 235.
»Shoroshe Lebanon", 119.
Signum senatori, 191.
Silverer (Waterleiding van Pieter), 32.
Sjaardema (Penning van S.), 320.
Sjoerds (Fijtert), 320.
Slabbakken, 256.
Slangengif (Middelen tegen), 82.
Sluis (Belegering van), 358.
»Smik als een uil", 282.
Smit, Opdam, Klaverweide, van Marle en Jongencel, 159.
„Snaartje" voor „schoonzuster", 29.
Snerckschil doojers, 255.
Snoeck (Albert Aris), 254.
—— (Jan Pietersen) en zijne echtgenoote Margaretha Bal, 351.
Soestdijk (Hendrik IV te), 319.
Sohier (Schrijver der Genealogie van), 384.
»Sol over bol", 109.
Sommelsdijck (Reis door Spanje van François van Aarsen van), 217.
Sopingius (Christiaan), 320.
Spaansch-Hollandsche woorden, 31, 330.
Spaarndam (Grafschrift te), 353.
Spicht (Een Palmboom opgerigt voor), 7.
Spiegel (De plaats onder den), 148, 149.
Spiegeltje (Een) van de Ruyter, 127.
„Spieghel der Spaensche Tyrannye", 167.
Spierwit, 94, 372.
Spinosa en Cartesius (Schriften tegen), 160.
Spiritus Antiquus, Zonderlinge gewoonte in de Krimpenerwaard, 333.
Spokerijen op de Oude Schans te Amsterdam, 49.
Spookhuis te 's Gravenhage, 220.
Spot- en scheldnamen (Nederlandsche); eerenamen. 321.
Spot- en schimpprenten, 271, 272.
Spotprenten doelende op en van belang voor de geschiedenis van ons vaderland, 325.
Spreekwoorden, spreuken en spreekwijzen, 282.
Spreekwoorden en spreekwijzen. „Den aap vinden", 351.
—— »Achterbaks houden", 383.
—— „Daar loopt wat van St. Anna onder", 184, 185.
—— „Bak er aan zijn", 288.
—— „'k Ben in de boonen", 277.
—— „Bekend zijn als de bonte hond", 223.
—— „Bink", 237.
—— „De Boer zijn hemd", 288.
—— „Een Bokking krijgen", 287.
—— »Naar Bommels konten, drie uren boven de hel", 384.
—— „Mijn vader is geen Bremer", 252.
—— „In de Bus blazen", 185.
—— „Een Cent met een gat, geeft altijd wat", 319.
—— „Hij is naar Delft geweest", 295.
—— »Dood luikes", 293.
—— „Hebt gij wel Dunricher (Dantziger) chocolaad", 170, 171.
—— „Er is dak op 't huis", 28.
—— „Het is in de Es of in de haak", 301.
—— „Eijeren met beijeren", 268.
Spreekwoorden en Spreekwijzen, „Gebbetje," 253.
—— „Gods water over Gods akker", 320.
—— »Te Hei of te fei", 383.
—— „Men roept geen Hei voor men over is", 286.
—— „Het quae ancker slachten", 295.
—— „Hol over bol", en „Sol over bol", 109.
—— » Te Hooi en te gras", 27.
—— »Hij loopt om gest en kaneelwater", 17.
—— »In de Mot hebben", 154.
—— „Jan Rap en zijn maat", 255.
—— „Op St. Juttemis, als de kalvers op 't ijs dansen", 106.
—— „Om des Keizers baard", 60.
—— »Het Kind van de rekening", 383.
—— „Met den Kous op den kop", 224.
—— „Een bonte Kraai maakt geen koude winter", 286.
—— »DenKreupelen waard slaan", 383.
—— „Hij heeft nog zoo veel Kruiken te bestellen", 17.
—— „Het Land hebben", 253.
—— »Hij loopt met zingende en springende Leuverkens", 255.
—— „Door de Mand vallen", 106.
—— „Met de warme hand", 49.
—— „Moederziel alleen", 223.
—— „Mijl op zeven", 382.
—— »Om zeep; appelflaauwte, over zijn thee; buiten westen", 139.
—— „Onder de roos", 149.
—— Het oog eener naalde, 75.
—— Hij zeide niet eens »blaauw is uw Oog," 78.
—— „Oorinbaar", 46, 47.
—— »Op zijn elfendertigsten", 383.
—— „De Plank misslaan", 298.
—— „Iets voor een Prikje koopen", 223.
—— „Reilt en zeilt", 62, 340.
—— „Een Riem onder het hart", 222.
—— »Van Sassen bloede", 148.
—— „Smik als een uil", 282.
—— „Snaartje" voor »schoonzuster, 29.
—— „Zoo dronken als een Snip", 111.
—— Spierwit, 94, 372.
—— „Staart over schôer", 139.
—— Stapel gek, 120.
—— „Tandem fit surculus arbor", 95, 373.
—— „Van Teeuwis noch Meeuwis meer weten", 351.
—— „Ik zal hem Troef geven", enz. 301.
—— „Tusschen twee stoelen in de asch zitten", 28.
—— „Het Vee is van de rigchel", 284.
—— „Loop naar St. Velten", 183.

51 *

Digitized by Google

Spreekwoorden en Spreekwijzen, „Het Vuur brandt als een Lier", 11.
—— „Wacht een beetje is ook een dorp", 82.
—— „Een Witte met een zwarte", 383.
—— »Den Wolf in den staart hebben", 159.
—— »Zoo bot, dat men er wel mede naar Keulen kan rijden", 382.
—— „Zijne ziel is al naar Frankrijk", 87.
Spreuken van Rijkswapens, 287.
Spreuken, spreekwijzen en spreekwoorden, 282.
Springkevers (Engelschen voor lichtende) op de vlugt, 53.
Ss., Verbodene boeken in Nederland, 207.
St. (J. H. de), Opmerkelijk charter van Willem van Henegouwen, 2.
—— Waarom de schimpnaam „Kalf" aan Prins Maurits gegeven werd, 3.
—— Joan Pietersz. en Diederik Zweling, 23.
Staart (Afbeelding van den duivel met een), 225.
„Staart over schoêr", 139.
Staartster (De) van 1556, 236.
Staatkunde (De) van het Kerkezakje; Ds. Munnikemolen, 146, 293.
»Staatkundige verlichting" (Wiselius'), 253.
Staats-Secretaris" (De »Nieuwe Europische), 31, 332.
Staatsloterij (De), 51.
Staats-Vlaanderen (Bronnen voor de geschiedenis van), 356.
Stakkert, 384.
Stapel gek, 120.
Stauriensis (Cappidus), 384.
Stedengezigten bij Blaeu, 70, 367.
Steen met opschrift in den gevel van het Stadhuis te Purmerend, 102, 379.
Steen met opschrift te Middelburg, 287.
Steen te Kleverskerke, 352.
Steenen (Verzameling van gesneden) in het Koninklijk Museum te 's Hage, 40.
Steenhuizen (Het voormalige kasteel), 233.
Steinmetz (F. F. C.), »Den Aap vinden", 351.
—— »Achterbaks houden", 383.
—— Bagijnenkoek, 383.
—— Een vermomde Beul, 351.
—— Het Bikkelspel, 351.
—— Het Blindemanspel, 351.
—— „Een Cent met een gat geeft altijd wat", 319.
—— Dood luikes, 293.
—— Beschrijving van Emmerik, 377.
—— Het geslacht Engelenberg, 190.
—— Werken over de muzijk door Galilei, 371.
Steinmetz (F. F. C.), De naam »Groningen", 190.
—— Meindert Hobbema, 329.
—— Het huis met de zeven hoofden te Amsterdam, 350.
—— Huwelijksdag van Dirk Rafelsz. Kamphuysen, 292.
—— Eene Kissebisse, 383.
—— „Met de Kous op den kop", 224.
—— Den Kreupelen waard slaan, 383.
—— Echtgenoote van Joannes Kuchlinus, 340.
—— Het Kasteel te Lage, 293.
—— Catechismus van Joh. à Lasco, 376.
—— Het meer Leman, 384.
—— Zingende en springende Leuverkens, 255.
—— Lucas van Leyden, 374.
—— Nicolaes van Meppele, 190.
—— Het geslacht der Morgan's, 9.
—— »Op zijn elvendertigsten", 383.
—— Werken van N. W. Schroeder, 223.
—— Het voormalige kasteel Steenhuizen, 233.
—— Johann Adam Steinmetz, 166.
—— Het geslacht de Teligny, 367.
—— „Van Teeuwis noch Meeuwis meer weten", 351.
—— Een Venetiaansch lied, 195.
Steinmetz (Johann Adam), 166.
Stel (Simon van der), 320.
Stellingwerf (Augustus) Luitenant-Admiraal van Friesland, 229.
Stellingwerff (Nicolaes), 251.
Stempelsnijder (De) H. K. (Hans Kaufer), 37.
Stoelen („Tusschen twee) in de asch zitten", 28.
Stokken of rottingen der Adjudant-Onderofficieren, 287.
Stomp ('t Huis de) te Waardenberg, 153.
Stoppelaer (Ouders van Lieve de), 222.
Stoutmoedige inwoners (Twee) van Koeverden, 324.
Straat (Pieter) en Pieter van der Deure, 159.
Stromberg's (H.) »Dialogus Brabantiae et Hollandiae", 187.
Struisch, 192.
Strijd tusschen een Hoogleeraar in de Regten en de Theologische Faculteit te Utrecht, 262.
„Stuk sta vast", 256.
Stunica, 329.
Suriname (Kaart „en relief" van de kolonie), 128.
Susan; Tendlau, 134.
Swaardekroon (Beker van H.), 263.
Swarte Munte, 30.
Sweers (Windhoutzaagmolen van Alb.), 305.
Swindrecht (Het geslacht de Gouda van), 42.
Swinnas (Willem), 80, 81.
Swol of Zwol (Christoffel van), 242, 320.
Syberg (Baron), 299, 300.
Sylvius (Saxo) „Accurata Utopiae Tabula", 271.
—— Verbodene Boeken in Nederland, 208.
—— De Bijbel in het Amerikaansch, 194.
—— Mr. J. W. Campbell, genoemd Kumpel, 367.
—— Danswoede in de Nederlanden, 88.
—— Eegenisse, 297.
—— Walraven van Heeckeren tot Nettelhorst, 311.
—— Juvenal. Sat. XIII. v. 209, 89.
—— Jonkvrouw Maria van Malsen, 38.
—— „Mathanasius ou le chef d'oeuvre d'un inconnu", 188.
—— Mr. Jan Jacob Mauritius, 360.
—— Philemon, zoon van Heraclides, 299.
—— „De Plank misslaan", 298.
—— Ramus vermoord om „quis" of „his", 252.

T.

—t. Legende van het kasteel Grunsfort, 358.
—— Nakomelingen van Martin Luther, 356.
—— Pillegift, 384.
Θ., Vrouwelijke Gezanten, 294.
T. (B. A.), F. de Bruyn's „Kondodad", 6.
—— Pleitmemorie van Mr. P. Hartog voor Mr. T. (F.) Lievens Kersteman, 6.
T. (H.), Admiraal, 221.
T. (P. A.), „De Antiquitate Brittannicae Ecclesiae", 263.
—— Bullinger's Huisboek, 319.
—— »Defensor pacis", 358.
—— Christianus Fratellus, 256.
—— Nederlandsche Natuurkundigen, 366.
—— Dichtregels uit „de Hollandsche Praatvaar", 260.
—— Schrijver der genealogie van Sohier, 384.
T. (P. H.), Eeuwigdurende Almanak op eene Tabaksdoos, 308.
—— Beteekenis van sommige voornamen, 308.
—— Knickerbockers, 127.
—— Pleitmemorie van Mr. P. Hartog voor Mr. F. (niet T.) Lievens Kersteman, 310.
T. (R. W.), Beschrijving van Emmerik, 377.
—— Gooiland, 210.
—— Klagte der Groninger Maagdt, 159.
Taalregeling, 128.
Taan (Klaas) te Zaandam, 326.
Tabaksdoos (Eeuwigdurende Almanak op eene) 5, 308.
Tafelronde (Ridders der), 266, 267, 296.
Tagarin, 383.

Digitized by Google

Tamisis, 135.
Tancredo de Rohan, 32, 333, 334.
„Tandem fit surculus arbor", 95, 373.
Tapijtwerk te Middelburg, 223.
Tasman (Journaal van eene der reizen van Abel), bij D. Rsz. van Nierop, 356.
Tasman (Journael ofte Dachregister van Abel Jansz.), 161.
„Te Deum" (Het), 219.
Teeuwis („Van) noch Meeuwis meer weten", 351.
Tegenstrijdigheid in de Chronijk van Zeeland van M. Z. van Boxhorn, 326.
Tekstwoorden (Opmerkelijk gekozene), 132.
Teligny (Het geslacht de), 70, 367.
Tempel (Model van Salomo's), 125, 381, 382.
Tendlau; Susan, 134.
Tenelière (LeNoble) en zijne „Histoire d' Hollande", 39, 337.
Terschelling als vrijplaats voor misdadigers, 190.
Tesselschade (Roemers of Bekers van Anna Roemers en Maria), 102.
Testament („Het) van de Oorloghe", 359.
„Teunis met zijn wijf" (Grafschrift op), 181.
Th., Shakspeares beweerde Roomschgezindheid, 180.
Th. (Alb.), Eegenisse, 297.
—— Wapensmids Gildpenning, 75.
Th. (J.A. Alb.), Huygens, Oogentroost, 363.
—— Kerslied, 368.
—— Truytje Roemer Visscher, 347.
Thee in gebruik, 356.
Thee" („Over zijn), 139.
Theens Cornelis „Poppenmaker uit Franeker" 30.
Theodoliet, 156.
Theodorik, Allumbrados of Illuminati, 382.
—— De Burggraaf van Gent, 254.
—— Catechismus van Joh. à Lasco, 376.
—— Beschrijving van Emmerik, 96.
—— Gazette de Leyde, 183.
—— Afstammelingen van Balthasar Gerards, 43.
—— Geschiedenis der Nederl. Tijdschriften, 15.
—— Gift van Prins Willem I aan de Leydsche Bibliotheek, 194.
—— Moeder van Em. van der Hoeven, 303.
—— Uit het Hollandsch in 't Engelsch vertaalde verzen, 8.
—— Hondenbelasting, 245.
—— Keizer Karel V Protestantsch overleden, 141.
—— Kluchtige Poëzij, 49.
—— Voorgenomen tweede huwelijk van Keizerin Margaretha, 138.
—— Nassau bij Caesar vermeld, 48.
Theodorik, „Is Nederland gezakt?" 60.
—— „Tandem fit surculus arbor", 373.
—— Zeeuwen uit het bestier der Leydsche Hoogeschool gesloten, 343.
Theodorik q. q., Schilderijen van 1582 en 1610, 62.
Thyssen (Maerten), 76.
Tiara (Petrus en Dominicus), 95, 373.
Tienjarige (Een) Doctor van Groningen, 46.
Titsingh (Abraham), 121.
Toelast, 282.
Tongsbesnijding van honden, 234.
Tonometer (De), 1.
Traj.—Mos., Graslinnen, 288.
Tresye, 383.
Treuseneus, 384.
Trier (De rok van), 224.
Triere (Gornes [Gomes] van), 51,
Trieste (De Bisschop van Roermond en de Heer van), 299.
Trigonale Cabbale; Kees Gerges; de Elyseesche Velden in Frankrijk, 142, 143.
Trippoleerkaarten, 222.
Troef („Ik zal hem) geven" enz., 301.
Tromp (Afbeeldingen van de Familie), 36.
„Tu ou Tu", 351.
Tuck (Mr. Lowijs) en Petrus Lambertus, 141.
Tuin (Hollandsche), 384.
Tulen- of Brooden-uitdeeling op Hippolytushoef te Wieringen, 199.
Turfschip (Verguld), 98.
Turfschipper, (VanBergen de) van Leyden, 141.
„Tusschen twee stoelen in de asch zitten" 28.
Twaalfstek, Driestek, 68, 360.
Tijdrekening van de Requesens in Zeeland, 237.
Tijdschriften (Geschiedenis der Nederlandsche), 15.
—— (Godgeleerde) in de XVIde eeuw, 147.

U.

U. (B.T.), „Reilt en zeilt", 62.
—— Verzameling van gesneden Steenen in het Koninklijk Museum te 's Hage, 40.
Uil" („Smik als een), 282.
Uiterwaarden of Schorren, 189.
Uitgestorvene (Al dan niet) geslachten, 128.
Uitzegening, 200.
Ukewallisten (Geloofsartikel der), 235.
Ultr., Regnerus de Lover, 384.
Ultraj., Bato filius Roterodamensis, 384.
Ultrajectinus, 159.
Utenhove (Willem), 36, 335.
Utopiae („Accurata) Tabula," 270, 271.
Utrecht (A. van), Altaarstuk door P. D. G. A°. 1633, 188.
—— „God save the King", 154.
Uyterwijk (Arnoldus), 295.

V.

V. „Het beleg van Leyden in toneelen en uitkomsten, 7.
V. (C.), Lucas van Leyden, 96.
V. (J.), Joodsche gebruiken, 318.
V. (J. G.), De St. Vitus of St. Veitsdans, 247.
V. (W. D.), Eerste Gouden munt in Holland, 46.
—— Inhuldiging van sommige Stadhouders tot Markgraven van Vere, 284.
—— Medaille van door Alchymie verkregen goud, 297.
—— Het Monogram HR., 70.
—— Nieuwejaarspenning van 1745, 175.
V. (W. V. D.), Nog een Dubois, 364.
Vaak, 178.
Vagevuur (Verklaring van Zang xxxii, reg. 100—161 van Dante's), 172.
„Valentijn (De) en Ourson" van Simon de Vries, 32.
Valiekant, 154.
Vanvitelli (Casparo), 294.
Varkens (Utrechtsche St. Anthonie's en St. Huberts), 199.
Vauxhall, 319.
„Vden", 256.
Vee („Het) is van de rigchel", 284.
Veen (J. v. d.) Az., Bernardus Brunius, 255.
—— De Baron P. de Wakker van Zon, 255.
Veer (Cornelis Symonsz. van der), 294.
Veitsdans (De St. Vitus of St.), 247, 249, 250.
„Vel" (Een) en een „blad" papier, 351.
Veldtogt in Rusland, 291.
Velten" („Loop naar St.), 183.
Velthuysen ('t Geslacht van), 44.
Venetiaansch lied (Een), 195.
Verbodene boeken (Index van), 185.
—— boeken in Nederland, 205, 206, 207, 208, 209.
Verdalbero, Meijer; Meijerij, 210.
Vere (Inhuldiging van sommige Stadhouders tot Markgraven van), 284.
Vere's (De afkomst der de) Graven van Oxford, 260.
Verguld Turfschip, 98.
Verhouding van de weerbare manschap tot de bevolking, 52.
Verkiezingen (Vrije), 66.
Verkleuring der zee, 357.
Verlichting in Engeland onder de regering van Hendrik VI, 4.
Vermomde beul (Een), 351.
Vernée (Mr. L. G.), Delftsch Aardewerk, 243.
—— Bekers en roemers van A. M. à Schurman, 7.
—— Dubbelzinnige Verzen, 86.

Digitized by Google

Vornée (Mr. L. G.), „God save the King", 153.
—— Roemers of Bekers van Anna Roemers en Maria Tesselschade, 102.
Veronderde Woorden, 38, 278, 336.
Verrekijker (Een) met vier buizen, 158.
Verrekijkers, 101, 378.
„Verruilen" en „luiden", 126, 381.
Verschijning der Planeten, 287.
Verstegen (Portret van en bijzonderheden omtrent Willem), 294.
Versworen Maendach, Bombarnersdach, 70.
Vertaling (Eene fraaie) van eene fraaie woordspeling, 324.
Vervolginge" (Abraham van Poot's „Verhaal van de), 40, 338.
Vervou (Geschriften van en over Frederik van), 164.
Verward geluid, 357.
Verzameling van gesneden steenen in het Koninklijk Museum te 's Hage, 40.
Verzen (Figuurlijke), 217, 218.
Vesardus (Paulus) en Franciscus van den Eede, 326.
Vespucci (Brief van Amerigo) aan Lorenzo de Medicis, 121.
Vestiging (Nederlandsche) in China, 261.
Vetkoopers en Schieringers, 101, 378, 379.
Viadanus (Ludovicus), 302.
Viezevazen, 16.
Vieillot, 30.
Villiers (Pierre l'Oiseleur de), 158.
„Vindiciae Juris Populi" (Ubbonis Emmii), 272.
Virgo (Het gesternte), 382.
Visscher (Portret van en bijzonderheden omtrent François Jacobsz.), 294.
—— (L. G.), Mr. Jan Jacob Mauritius, 361.
—— (Truytje Roemer), 64, 346, 347.
—— (Brieven van Maria Tesselschade), 40.
Vitus (De St.) of St. Veitsdans, 247, 249, 250.
Vlaamsche dichteressen, 119.
Vlaanderen (Bezoek van den Graaf van) in 1183 bij den Keizer, 336.
Vlag (Kleuren van de Nederlandsche), 69, 362.
Vlooswijck (Pieter de Groot, Heer van), 135.
Volksbijgeloof. De plaats onder den spiegel, 148, 149.
—— Regenvoorspellende bogchels, 61.
—— „Zijne ziel is naar Frankrijk", 87.
Volks-, School-, en Liedeboeken in de XVIIIde eeuw, 130.
Volkstaal, 2.
Vollenhoven (Lambert Wingaardsz van); Mevr. van Arenberg, 293.
Vondel en Hooft (Zwagerschap tusschen), 69, 365.
Vondel's (Personen in) „Lucifer", 32, 333.
Voorda (Overlevering betreffende de zonen van Jac.), 287.
Voorde (van der), 293.
Voornamen (Beteekenis van sommige), 4, 305, 307, 308.
Vorm (Van der), 293.
Vos (Michiel de) en Johannes Bordins, 60.
Vredeman (Hans) de Vriese, 192.
Vries of de Vries (Portret enz. van Maerten Gerritsz), 294.
Vries (Meinert Friesse of de), 190.
Vries (Simon de), 275.
Vries (De „Valentijn en Ourson" van Simon de), 32.
Vriese (Hans Vredeman de), 192.
Vrouwelijke Gezanten, 294.
Vrouwen (Een oud vers op), 225.
Vrouwentooi (Politieke), 327.
Vrije verkiezingen, 66.
Vrijers (Huur van) gedurende de kermis, 261.
Vueer (Heer Anssem tot), 191.
Vuurwapenen, 291.

W.

W. Delftsch Aardewerk, 242.
—— Cornelius Aquanus, 350.
—— Saccharius Klistorinus, 160.
—— Het tractaat „Praeadamitae", 380.
—— Werkzaamheid van Nederl. ingenieurs ter droogmaking der Pontijnsche moerassen, 164.
—— Grafschrift op „Teunis en zijn wijf", 181.
W. (E. K. de), Het teeken :/: 192.
W. (H.), Huygens „Oogentroost", 69.
W. (M. P. C.), „Daar loopt wat van St. Anna onder", 185.
—— Gerardus Listrius, 94.
—— Een riem onder het hart, 222.
—— Spierwit, 94.
—— Vieillot, 30.
—— Nicolaas van Wassenaar, 30.
W. (S. v.), Kruisjes op de straatsteenen, 189.
—— Tongsbesnijding van honden, 234.
—— „Zoo dronken als een snip", 111.
Waarheid („De oude) en de nieuwe onwaarheid", 120.
„Wacht een beetje is ook een dorp", 82.
Wachtendorp (Casparus), 99.
Wachters van Jupiter (De namen van de), 382.
Wagenaer (Het geslacht), 96, 374.
Wakker (De Baron P. de) van Zon, 255.
Walvisschen (Zout van), 66.
Wante (Pieter); Hazard; Joanne den Ministere, 199.
Wapeling (Heete), 123.
Wapenoefeningen onder Prins Maurits, 240.
Wapensmids Gildpenning, 75, 76.
Warburg (A.), Toelast, 282.
Warnasarie, 319.
Wassenaar (Nicolaas van), 30, 316, 317.
Waterleiding van Pieter Silverer, 32.
Watermerken (Valsche) in papier, 257.
Waterschouw, hoopjes zand voor de huizen, 281.
Wechel (A. van), Ezelszang of Hymne aan Langoor, 298.
Weduwenaarspijn (Een stoot aan den elleboog), 384.
Week (niet Week) en van Langenberg (Geslachtswapens van van), 384.
Wegstervende woorden, 193.
Wely (Jan van), 275.
Werktuig (Een kunstig) ten tijde van Filips den Goeden, 64, 345.
Werschap (Van den Middach maale of), 6, 312.
Westkappelschen zeedijk (Vorstelijke personen aan den), 352.
Weylerus (Theodorus), 137.
Wickleff (Johan), 156.
Wilgeminen-Klooster (Het) bij Biervliet, 54.
Willem I (Gift van Prins) aan de Leydsche Bibliotheek, 194.
—— (Jaartallen der echtverbindtenissen van Prins), 356.
—— (Geboortedagen der kinderen van Prins), 356.
—— („De Zwijger" als bijnaam van Prins), 241.
Willem III (Opleiding van Prins), 38.
Willem IV (Sterfdag van Graaf), 120.
Willem George Frederik, Prinse van Oranje" („Het leven van), 94.
Willem Hendrik de derde" („Leeven en Bedrijf van Syn Hoogheyt), 32.
Wilsbeschikking (Eene uiterste) in het begin der XVIIde eeuw, 129.
Wilsnaeck (Bedevaart naar), 81.
Wilt (Thomas van der), Portretten op Brickwall-House, 178.
Windhoutzaagmolen van Alb. Sweers, 305.
Wind's (Mr. S. de) „Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers", 96, 377.
Wipgalg te Arnhem, 356.
Wiselius „Staatkundige Verlichting", 253.
Wiskunst (Het paardrijden en de), 232.
Wiskunstenaars (Zeeuwsche), 283.
Wit (Authentieke stukken betrekkelijk Jan de), 135.
Wit (Jan de), Raadpensionaris van Holland, als dichter, 134.
Witsen (Het geslacht), 274, 275.
Witte („Een) met een zwarte", 383.
Wolf („Den) in den staart hebben", 159.
Wolfs (J. J.), „Bink", 237.

Digitized by Google

Wolfs (J. J.), Boothia Felix, 15.
—— Johannes Pieter van Cappelle, 308.
—— Droes en Drusus, 12.
—— „Gebbetje”, 253.
—— Gooiland, 209.
—— Het Hulle Wulle waaitje, 305.
—— Kabouter- en Aardmannetje, 71.
—— Johannes Kappeyne van de Coppello, 308.
—— De Kastelein van Utrecht, 280.
—— Laycken, 304.
—— Mr. Jan Jacob Mauritius, 360.
—— Philip Miller, 279.
—— Ongevold, 342.
—— Oorlam, 238.
—— Pauwelion, 13.
—— Pieter Rabus, 267,
—— „Reilt en zeilt”, 340.
—— „Sint Anna Schapraai, 11.
—— Schieringers en Vetkoopers, 378.
—— „Ik zal hem Troef geven”, enz. 301.
—— De St. Vitus of St. Veitsdans, 250.
—— Personen in Vondel's „Lucifer”, 333.
—— Nicolaas van Wassenaar, 317.
—— Verouderde Woorden, 278.
Wondervermogen van Kerkklokken, 229.
Woorden, op het platte land in Noord-Holland nog gebruikelijk, maar die langzaam wegsterven, 193.
Woorden (Verouderde), 38, 278, 336.
Woordspeling (Eene fraaie vertaling van eene fraaie), 324.
Wttewaal (B. W.), Afbeeldingen van de Familie Tromp, 36.
Wijngaerden (Bartholomeus van); François van der Draeck, 213.
Wijns (Gelle Adriaansz.), 159.
Wijntgens (Het geslacht), 103.

X.

X., Nederlandsche Natuurkundigen, 70.
X (M. A.), Beker van het jaar 1664, 255.
—— Gellert's Fabelen, 255.
—— „Jan Rap en zijn maat”, 255.
—— Lucas van Leyden, 375.
—— Onbekende penning, 256.
—— Albert Aris Snoeck, 254.
X—θ, Het geslacht de Teligny, 70.

Y.

Y of ei in rijm gesteld, 287.
Y. (U. A.), Het ijkwezen in andere landen, 246.
Ykwezen (Het) in andere landen, 246.
Yperen (Het beleg van) in den jare 1584, 97.
Yschuiten, 235.

Z.

Z. (D. W.), Muntteeken van 1817 op eene munt van 1790, 252.
Z. (J. B. J.), Ouders van Lieve de Stoppelaer, 222.
Z. (M. J.), H. C. Cras, 42.
Z.—n., Verkleuring der zee, 357.
Z (W. M.), Danswyck in Schottlandt, 124.
—— Sterfdag van Graaf Willem IV, 120.
Z. (X—Θ), Pierre l'Oiseleur de Villiers, 158.
Zangwijze (De) van Charters, 318.
Zangwijzen (Oude liederen en hunne), 199.
Zee (Verkleuring der), 357.
Zee (P. E. v. d.), Oorsprong van het Damspel, 171.
—— Differentiaal rekening, 156.
—— „Er is dak op 't huis”, 28.
—— Glimlach, Grimlach en Glimplach, 179.
—— „God save the king”, 154.
—— Gooiland, 210.
—— Het geslacht der Morgan's, 10.
—— Staart over schoêr, 139.
—— Vaak, 178.
—— Zemelknooper, Flikflooien, Viezevazen, 16.
—— „Zoo waarlijk helpe mij God almagtig”, 197.
Zeegevecht in het Zwin, 358.
Zeeland (Dichters van het vierde District van), 30, 316.
Zeep”, („Om), 139.
Zeestuk (Berchemisch), 287.
Zeeuwen (Portretten van vermaarde), 32.
Zeeuwen van het bestier der Leydsche Hoogeschool uitgesloten, 63, 343.
Zeeuwsche Geneeskundigen, 30, 313, 314, 315, 316.
Zeeuwsche plaatsnamen in andere oorden overgebragt, 30, 317.
Zeeuwsche Wiskunstenaars, 283.
Zeeuwsch-Vlaanderen (Portretten van personen uit), 356.
Zeevaartkundige werken, 58.
Zelfontbranding van Buskruidlading, 297.
Zemelknooper, 61.
„Zes (De) merken”, 68.
Zesen (Philipp von), 239, 295.
Zevecotius (Jacobus), 326.
Zeven schoonheden (De), 121.
„Ziekte der Geleerden” (Fransche vertaling van Bilderdijk's), 30.
Zingende en springende leeuwerkens, 255.
Zjermesz (Adam Karelsen) of Adam Karels van Germes, 157.
Zon (De Baron P. de Wakker van), 255.
Zon (Orde van de), 264, 265.
Zonderlinge begrafenis, 232.
Zonderlinge gewoonte, 1.
Zonderlinge gewoonte in den Krimpenerwaard, 32, 333.
Zonderlinge manie door Mevr. de Maintenon beschreven, 191.
Zondvloed (Namen van koningen vóór den), 261.
Zons- en Maans- op- en ondergang (Verschillende opgaven van), 128.
„Zoo dronken als een snip”, 111.
„Zoo waarlijk helpe mij God almagtig”, 197.
Zout van walvisschen, 66.
Zoutman (Rotting van den Schou bij Nacht), 126, 381.
Zwaarden (IJzeren) te Sloten, 222.
Zwanenburg, 191.
Zweling (Joan Pietersz en Diederik), 22, 23.
Zwin (Zeegevecht in het), 358.
Zwol of Swol (Christoffel van), 242, 320.
Zwijger” („De) als bijnaam van Prins Willem I, 241.
„Zijne ziel is al naar Frankrijk”, 87.
Zijper, (Een), Verward geluid, 357.

***, Alkatijven, 105.
—— Boekstapelen, 375.
—— P. W. Croyze, 42.
—— Eegenisse, 297.
—— Fidibus, 41.
—— Hemmel, 376.
—— Merlyn; Plessis-Mornay; Poellenburg; Jagtgeregtigheid, 322.
—— „Pensées philosophiques”, 32.

***, Mejufvr. Broes, 138.
—— Nieuwejaarspenning van 1745, 174.

§§, „John Bull” en „Broeder Jonathan”, 351.
—— Hollandsche tuin, 384.
—— Nagelhout, 351.
—— Klaas Taan te Zaandam, 326.
—— Een „Vel” een „blad” papier, 351.

:/: (Het teeken), 192.

+, H. C. Cras, 42.

4., Bidden, 382.
—— Hans Vredeman de Vriese, 192.

200, Mr. H. Calkoen, 103.

(De volgende waren door den zamensteller van het register op eene verkeerde letter geplaatst, en worden dus hier achteraan gevoegd).

B. N., Een tienjarige Doctor van Groningen, 46.
B. N. (J. T.), P. A. Samson en zijne „Histoire de Guillaume III roi d'Angleterre”, 197.
Bodel Nijenhuis, Nederlander van de XVIde eeuw met de zinspreuk „Huess en Trouw,” 233.
—— Willem Swinnas, 80.

D. (A. A.) Mlz., Een Bloemhof enz. van Mr. Adr. Koerbagh, 286.
—— P. Rixtel, 94.
—— Spreekwoorden, spreuken en spreekwijzen, 282.

Digitized by Google

SCHRIJF-, EN DRUKFOUTEN.

Bl. 32 Kol. 2. r. 22. v. o. staat: 1530, lees: 1590.
— 46 —— 1. r. 14. v. b. —— ingezeild, lees: ingezuld.
— 68 —— 1. r. 35. v. o. —— BOVERE, lees: ROVERE.
— — —— 1. r. 39. v. o. —— DE BOVERE, lees: DE ROVERE.
— — —— 1. r. 32. v. o. —— SNULEN, lees: SUULEN.
— — —— 1. r. 1. v. o. —— 1753 en 1754, lees: 1573 en 1574.
— 71 —— 1. r. 14. v. b. —— *Bombancerdag*, lees: *Bombarners-dag*, dat mogelijk zijn moet *Bombancerdag*.
— 73 —— 1. r. 16. v. o. —— *Gaverengert*, lees: *Gascoengert*.
— 76 —— 2. r. 8. v. o. —— bereider, lees: berijder.
— 82 —— 1. r. 39. v. b. —— VAN FASSEL'S woning, digt bij de *Fappan zee*, lees: VAN TASSEL'S woning, digt bij de *Jappan-zee*.
— 83 —— 1. r. 29. v. b. —— *Delft*, lees: *Breda*.
— 85 —— 2. r. 31. v. b. —— *gouden sweg*, lees: *gouden stocq*.
— 89 —— 2. r. 11 en 12. v. o. staat, *Gesch. en Lett. Vermak.*, lees: *Lett. en Oudheidk. Verlustigingen*.
— 91 —— 1. r. 26. v. b. staat, ûr: lees: uz.
— 113 —— 2. r. 40. v. b. —— TULLENIUS, lees: FULLENIUS.
— 114 —— 1. r. 8. v. b. —— LOUIS DE GIRARD, lees: LOUIS VICTOR DE GIRARD.
— 114 —— 1. r. 16. v. b. —— *Soubseanton*, lees: *Soubscanton*.
— 114 —— 2. r. 42. v. b. —— DUNTEN en LYFLAND, lees: DUNTEN in *Lijfland*.
— 116 —— 1. r. 43 en 58. v. b. staat, *Hoogebantum*, lees: *Hoogebeintum*.
— 124 —— 2. r. 20. v. o. staat: nagelaten bibliotheek, lees: bibliotheek.
— 126 —— 2. r. 2. v. o. —— S:. P:. PS:. †, lees: S:. P:. R:. †. —
— 128 —— 2. r. 4. v. o. —— *Maarssen*, lees: *Velzen*.
— 130 —— 1. r. 14. v. o. —— bij FLORIS, lees: bij JACOB'S.
— 130 —— 2. r. 33 en 34. v. b. staat, JACOOP PIETESZ SCHOEMAECKER, PIETER PIETERSZ SCHOOLEN, lees: JACOOP PIETERSZ., Schoemaecker, PIETER PIETERSZ, Schoolm.
— 134 —— 1. r. 1. v. o. —— toenmaal, lees: toenmaals.
— 142 —— 2. r. 22. v. b. —— 193, lees: 163.
— 152 —— 2. r. 9. v. b. —— 3, —— 2.
— 159 —— 1. r. 22, 23. v. b. staat, *Noorderkrijgen*, lees: *Noorderkoggen*.
— 159 —— 2. r. 6. v. b. staat, 76, lees: 276.
— 164 —— 2. en bl. 165. kol. 1., staat verscheid. malen VERVON, lees: VERVOU.
— 166 —— 2. r. 3. v. b. staat, Dom, lees: Vom.
— 189 —— 2. r. 25. v. b. staat, geschiedde, lees: geschiedt.
— 192 —— 1. r. 17. v. o. —— *Catomia*, lees: *Latomia*.
— 195 —— 1. r. 2. v. b. lees: onder vraag LXXXVIII: F. F. C. STEINMETZ.
— 203 —— 1. r. 10. v. b. —— Dr. J. TIDEMAN, predikant aldaar, lees: J. TIDEMAN *'s Gravenhage*.
— 209 —— 1. r. 21. v. o. staat OKER, lees: OKEN.
— 216 —— 1. r. 16. v. o. —— Mr. FRANKENBURG, lees: Mr. THOMAS VAN LIMBURG te *'s Gravenhage*.
— 220 —— 1. r. 5. v. b. —— *Clarigo*, lees: *Clavigo*.
— 228 —— 2. r. 6. v. b. —— schudt, lees: schut.
— 281 —— 2. r. 22 en 23. v. b. staat, *On dysenterie in de Dublin Hospital Reportz*, lees: *on Dysentery in the D. H. Reports*.
— 314 —— 1. r. 9. v. o. staat, † 1567, lees: † 1657.
— 315 —— 1. r. 10. v. o. —— en aldaar, lees: en te *Sluis*.
— 319 —— 2. r. 25. v. b. —— berigt, lees: bezigt.
— 320 —— 2. r. 5. v. o. —— *Stellenwerf*, lees: *Stellenbosch*.
— 324 —— 1. r. 3. v. o. —— *Monayes*, lees: *Monnayes*.
— 325 —— 1. r. 6. v. b. —— *overleden*, lees, *verleden*.
— 329 —— 1. r. 30. v. b. —— *Hofdicht*, lees, *Lofdicht*.
— 367 —— 1. r. 2. v. o. —— *den*, lees: *de*.
— 372 —— 1. r. 21. v. o. —— *Parnasus*, lees: *Parnassus*.
— 374 —— 2. r. 11. v. b. —— Abenteneur, lees: Abenteuer.
— 380 —— 2. r. 7. v. b. —— vergetetelheid, lees: vergetelheid.
— 384 —— 1. r. 16. v. o. —— te vergeefsch, lees: te vergeefs.
— 384 —— 2. r. 17. v. b. —— Romeinschen, lees: Romeinsche.
— 384 —— 2. r. 6. v. o. —— bovenkruiszeilen, lees: bovenkruiszeil.

EP

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MAY 18 1937

Digitized by Google

Digitized by Google